L 8/189

P. ĶIĶAUKA
LATVIJAS UNIVERSITĀTES PROFESORS

GRIEĶU LITERĀTŪRAS VĒSTURE

UNIVERSITĀTES APGĀDS
RĪGĀ 1944

L 88.09
L 8/189

UNIVERSITĀTE RĪGĀ
MĀCĪBAS GRĀMATU SERIJA Nr. 25

GRIEĶU LITERĀTŪRAS VĒSTURE

P. ĶIĶAUKA
LATVIJAS UNIVERSITĀTES PROFESORS

1959. pārb.
Valsts bibliotēka
558.827
0309061165

[redacted]
RĪGĀ 1944
UNIVERSITĀTES APGĀDS

VALSTS BIBLIOTĒKA

1957

228.858

AfV № II/00279. Metiens 1100 eks. Papīrs: Ostland-Faser G. m. b. H., Rīgā. Formāts 73×103 cm. Iespiesta un brošēta grāmatspiestuvē „Rosme" Rīgā, [redacted]. Izdota 1944. g. jūlijā. Atļ. № 11866.

Priekšvārds

Publicējamā „Grieķu literātūras vēsture", kas izaugusi no manām Latvijas universitātē vairākkārt (1921.—1941. g.) lasītām lekcijām, grib aizpildīt sen sajūtamo robu mūsu zinātniskajā literātūrā un domāta vispirmā kārtā Filoloģijas un filozofijas fakultātes klausītāju vajadzībām.

Pārstrādājot minētās lekcijas iespiešanai, esmu tās papildinājis ar piezīmēm un bibliografiskām ziņām, kas apakšā vai nodaļu beigās iespiestas sīkrakstā, lai nebūtu par traucējumu galvenā teksta lasīšanai.

Citētie tulkojumi no grieķu dzejnieku darbiem, kur tulkotāja vārds nav minēts, pieder grāmatas autoram.

Šīs grāmatas iznākšanu grūtajos kara laika apstākļos ir atbalstījuši un sekmējuši Universitātes rektora bijušais vietnieks prof. K. Straubergs un Filoloģijas un filozofijas fakultātes agrākais dekāns prof. P. Jurevičs, par ko viņiem mīļš paldies.

Pateicos arī apgāda korrektrisei Z. Sirsonei, kas man palīdzēja pieskaņot manuskripta tekstu tagadējās (gan ne gluži ideālās) ortografijas un valodas prasībām. Esmu tomēr atturējies no dažiem nevajadzīgiem valodas grozījumiem un modē nākušiem jauninājumiem.

P. Ķiķauka.

Rīgā, 1944. g. jūnijā.

Satura rādītājs

IEVADS

Lpp.

1. Grieķijas daba un klimats 1
2. Grieķu tauta un tās raksturs 3
3. Grieķu valoda un tās dialekti 5
4. Grieķu raksti un to lietošana 7
5. Grieķu literātūras raksturs 9
6. Grieķu literātūras laikmeti 10
7. Grieķu literātūras vēstures avoti un priekšdarbi senatnē 12
8. Grieķu literātūras vēsture jaunākajos laikos 13

A. Grieķu literātūras klasiskais laikmets

Pirmā daļa

DZEJA

A. Eposs

II. Eposa sākumi. Homēra eposs

9. Hierātiskā dzeja. Aoidi un episkās dzejas izcelšanās 17
10. Homērs; viņa persona, dzīves vieta un laiks 23
11. Rapsōdi un Homēra poēmu izplatīšana. Vecākie Homēra izdevumi . . 25
12. Homēra izdevēji un kritiķi hellēnistiskajā laikmetā 28
13. Homēra komentātori un kritiķi romiešu un bizantiešu laikmetā . . . 30
14. Homēra jautājums jaunākos laikos 31
15. Īliadas un Odisejas tagadējais iedalījums 37

III. Īliada

16. Īliadas saturs 38
17. Īliadas kompozicija, stils un valoda 44
18. Īliadas dievi un varoņi 52

IV. Odiseja

19. Odisejas saturs 57
20. Odisejas kompozicija, stils un valoda 61
21. Odisejas reliģija. Brīnišķīgā un reālā elements 65

V. Abu poēmu salīdzinājums

22. Īliadas un Odisejas salīdzinājums. Poēmu izcelšanās laiks un vieta. Homēra nozīme grieķu literātūrā 68

VI. Episkais cikls. Homēra himnas un epigrammas.

Varoņu eposa parōdija.

Lpp.
23. Cikliskās poēmas 76
24. Homēra himnas un epigrammas 80
25. Margīts. Batrachomiomachija 83

VII. Didaktiskais eposs. Hēsiods un viņa skola.

26. Didaktiskā dzeja 85
27. Hēsioda dzīve 86
28. Darbi un dienas 87
29. Teogonija 93
30. Sieviešu katalogs jeb Ēhoijas 97
31. Hērakla vairogs un citas Hēsiodam piedēvētās poēmas 98

VIII. Vēlākie epiķi.

32. Ģeneāloģiskais un hēroiskais eposs pēc Hēsioda 100
33. Didaktiskā dzeja pēc Hēsioda. Reliģiskā dzeja 101
34. Filozofiskā dzeja 103
35. Gnōmiskā dzeja. Fōkilids 104

B. Lirika.

IX. Lirikas sākumi.

36. Grieķu lirikas raksturs. Tās sakari ar mūziku un deju 106
37. Grieķu lirikas veidi 110
38. Nomu dzeja. Olimps. Terpandrs. Klons un citi nomu dzejnieki . . 112

X. Eleģija.

39. Eleģijas forma un sākumi 114
40. Vecākie eleģiju dzejnieki: Kallīns, Tirtajs, Mimnerms 116
41. Solōns 120
42. Teognids 125
43. Epigramma 130

XI. Jambu dzeja.

44. Jambu dzeja un tās sākumi 130
45. Archilochs 131
46. Sēmōnids 137
47. Hipōnakts. Ananijs 140

MELIKA.

XII. Monōdiskā melika.

48. Lezbiešu melika 142
49. Alkajs 143
50. Sapfoja 148

Lpp.
51. Jōniešu kitarōdija. Anakreonts 157
52. Monōdiskā melika kontinentālajā Grieķijā. Korinna un citas dzejnieces. Atiskās skolijas 163

XIII. Chorālā jeb koŗu melika.

53. Koŗu melikas raksturs un sākumi 166
54. Alkmāns . . . . . , 167
55. Stēsichors . . . . . , 170
56. Ībiks . . . . . , , 172
57. Simōnids . . . . . , 174
58. Pindars . . . . . , , 177
59. Bakchilids . . . . . , 189
60. Citi liriskie dzejnieki. Atiskais ditirambs 191

C. Drāma.

a) Traģēdija.

XIV. Traģēdijas izveidošanās.

61. Dionīsa kults un traģēdijas sākumi 194
62. Traģisko sacīkšu organizācija Atēnās 5. gs. pr. Kr. 201
63. Dionīsa teātris. Skatītāji. Koris. Aktieŗi 203
64. Grieķu traģēdijas raksturs, struktūra un likumi 210

XV. Aischils.

65. Aischila dzīve 216
66. Aischila lugas 219
67. Aischila drāmaturģija. Viņa idejas, stils un valoda 234

XVI. Sofokls.

68. Sofokla dzīve 241
69. Sofokla lugas 244
70. Sofokla jauninājumi skatuves mākslā, viņa reliģiskie, ētiskie un politiskie ieskati. Drāmatiskā darbība un varoņu raksturi. Traģēdijas struktūra. Valoda un stils 267

XVII. Eurīpids.

71. Eurīpida dzīve 279
72. Eurīpida lugas 282
73. Eurīpids kā drāmaturgs. Viņa traģēdijas uzbūve un raksturs . . . 320
74. Pārējie traģēdiju dzejnieki 328

b) Komēdija.

XVIII. Komēdijas sākumi Grieķijā un Sicilijā.

75. Falliskās dziesmas un Dionīsiju kōms. Dōriešu un megariešu komēdija. Sūsariōns. Mills. Maisōns 331
76. Sicilijas komēdija. Epicharms 332
77. Sicilijas mīms. Sōfrōns. Ksenarchs 336

XIX. Vecatiskā komēdija un tās pārstāvji, atskaitot Aristofanu.

Lpp.
78. Atiskās komēdijas uzplaukums. Kōmisko izrāžu organizācija Atēnās . 337
79. Vecās komēdijas struktūra un raksturs 337
80. Vecās komēdijas dzejnieki, atskaitot Aristofanu 341

XX. Aristofans.

81. Aristofana dzīve 347
82. Aristofana lugas 349
83. Aristofana ieskati. Viņa mākslas raksturs 359
84. Vidējā komēdija 363

Otrā daļa.

PRŌZA.

A. Vēsturiskā prōza.

XXI. Vēsturiskās prōzas sākumi.

85. Prōzas sākumi 367
86. Vēsturiskā prōza. Logografi 369

XXII. Hērodots un pārējie jōniešu vēsturnieki.

87. Hērodota dzīve 372
88. Hērodota vēsture 373
89. Hērodots kā vēsturnieks un rakstnieks 375
90. Citi jōniešu vēsturnieki: Iōns, Antiochs, Ktēsijs 383

XXIII. Tūkīdids.

91. Tūkīdida dzīve 384
92. Tūkīdida vēsture: tās iedalījums un saturs 385
93. Tūkīdids kā vēsturnieks un rakstnieks 387

XXIV. Ksenofōnts. Pārējie 4. un 5. gs. vēsturnieki.

94. Ksenofōnta dzīve 394
95. Ksenofōnta vēsturiskie raksti: Anabaze (Kīra kaŗagājiens), Kīropaidija (Kīra audzināšana), Grieķu vēsture u. c. 397
96. Ksenofōnta filozofiskie, politiskie un citi raksti 401
97. Ksenofōnts kā rakstnieks 405
98. Pārējie 5. un 4. gs. vēsturnieki: Filists, Efors, Teopomps un citi . . 408

B. Filozofiskā prōza.

XXV. Grieķu filozofija līdz Platōnam.

99. Grieķu filozofijas sākumi 412
100. Sofisti. Sōkrats un viņa skola 422

XXVI. Platōns. Lpp.

101. Platōna dzīve 433
102. Platōņa raksti 436
103. Platōna mācība 448
104. Platōns kā rakstnieks 452
105. Akadēmija pēc Platōna nāves. Platōna komentātori 453

XXVII. Aristotelis.

106. Aristoteļa dzīve un darbi 458
107. Aristotelis kā filozofs un rakstnieks. Viņa nozīme grieķu zinātnes un literātūras turpmākajā atīstībā 465

C. Daiļruna.

XXVIII. Daiļrunas sākumi. Tiesas daiļruna.

108. Grieķu daiļrunas sākumi 470
109. Tiesas daiļruna. Antifōnts un Andokids 473
110. Līsijs 475
111. Isajs 480

XXIX. Svinīgā daiļruna.

112. Isokrats 481
113. Isokrata dejas un viņa daiļrunības raktsurs 485

XXX. Polītiskā daiļruna.

114. Polītiskā daiļruna 488
115. Dēmostens. Viņa dzīve. Runas 489
116. Dēmostens kā runātājs 502
117. Aischins 505
118. Hipereids 507
119. Likūrgs 509
120. Deinarchs 509

XXXI. Speciālās zinātnes.

121. Medicīniskā literātūra: Hipokrats 510

B. Aleksandriskais laikmets.

XXXII. Vispārīgs raksturojums.

122. Grieķu literātūras raksturs aleksandriskajā laikmetā 512
123. Grieķu kultūras centri aleksandriskajā laikmetā 513

DZEJA.

A. Episkā dzeja.

XXXIII. Didaktiskais un mākslīgais eposs.

Lpp.
124. Didaktiskā poēma 516
125. Rodas Apollōnijs 517
126. Riāns. Euforiōns. Nīkandrs 521

B. Liriskā dzeja.

XXXIV. Eleģija. Himna. Epigramma.

127. Filēts. Hermēsianakts. Fanokls 522
128. Kallimachs. Partenijs 524
129. Epigrammu dzejnieki 528

XXXV. Būkoliskā dzeja.

130. Teokrits 530
131. Teokrita atdarinātāji: Moschs. Biōns 536

C. Drāmatiskā un parōdiskā dzeja.

XXXVI. Drāma.

132. Traģēdija 538
133. Jaunā komēdija. Tās raksturs 539
134. Menandrs. Filēmons. Difils u. c. 541
135. Hilarotraģēdija. Rintōns 546
136. Mīmiambi. Hērōnds 547

PRŌZA.

XXXVII. Vēsture.

138. Aleksandra un diadochu vēsture 548
139. Sicilijas vēsture. Tīmajs 550
140. Grieķu vēsture 3. gs. un vēlāk. Atidografi. Mītografi 550
141. Svešu zemju vēsture: Bērōss. Manetōns. Megastens. Foinīķiešu vēsture 552
142. Romiešu vēsture. Polibijs 552
143. Poseidōnijs 556
144. Ģeografija 557

XXXVIII. Filozofija.

145. Filozofiskās skolas 558
146. Akadēmija 559

Lpp.
147. Peripats 560
148. Stoja 561
149. Epikūrisms 562
150. Kiniķi 563

XXXIX. Filoloģija.

151. Ponta Hērakleids. Chamaileonts. Dikaiarchs 564
152. Mūzikas teōrija 565
153. Dēmētrijs no Falēras 566
154. Gramatiķi 567

XL. Speciālās zinātnes.

155. Matēmatika, astronomija, mechanika 572
156. Dabas zinātnes un lauksaimniecība. Medicīna. Metroloģija 574

C. Grieķiski-romiskais laikmets.

A. No Augusta līdz Konstantīnam.

XLI. Romiskā laikmeta raksturojums. Šā laikmeta dzeja.

157. Visparīgs raksturojums 576
158. Dzeja 578

PRŌZA.

XLII. Vēsturnieki romiešu laikmeta sākumā.

159. Vēsturnieki un rētoriķeizaru laikmeta sākumā 580
160. Jūdu vēsturnieki 582
161. Plūtarchs 586

XLIII. Atdzimšanas laikmeta vēsturnieki.

162. Arriāns 590
163. Apiāns. Diōns. Hērōdiāns 592

XLIV. Ģeografi.

164. Strabōns u. c. Pausanijs 593

XLV. Filozofija.

165. Jaunpītagorieši. Filōns 595
166. Epiktēts. Marks Aurēlijs. Diogens Lāertijs 597
167. Jaunplatōnisms. Plōtīns. Porfirijs 597

XLVI. Sofistika. Lpp.

168. Diōns. Ailijs Aristeids. Tiras Maksims. Filostrati 599
169. Raibā literātūra: Klaudijs Ailians. Atēnajs 601
170. Lūkiāns 602

XLVII. Rētorika.

171. Longīns u. c. 606

XLVIII. Gramatika. Metrika. Leksikografija. Paroimiografi. Mītografi.

172. Gramatiķi 608
173. Metriķi un mūziķi: Hēfaistiōns. Aristeids Kvintiliāns 608
174. Leksikografi: Harpokratiōns. Jūlijs Polideuks 609
175. Paroimiografi un mītografi. Apollodōra bibliotēka 610

XLIX. Speciālās zinātnes.

176. Matēmatika un astronomija 611
177. Medicīna 611

B. No Konstantīna līdz Justiniānam.

L. Vēlā romiešu laikmeta raksturojums. Dzeja.

178. Vispārīgs raksturojums 612
179. Dzeja: Kvints. Nonns. Orfiķi. Epigrammatiķi. Palatīnas antoloģija . 613

PRŌZA.

LI. Romāns.

180. Charitōns. Efesas Ksenofōnts. Hēliodōrs. Longs. Achillejs Tatijs u. c. 616

LII. Vēsturnieki un ģeografi.

181. Eunapijs. Zōsims. Prokopijs u. c. 622

LIII. Jaunākā sofistika.

182. Libanijs. Temistijs. Hīmerijs. Jūliāns Atkritējs 623

LIV. Filozofija.

183. Jaunplatōnisms: Jamblichs. Prokls 626

LV. Gramatika. Leksikografija. Chrestomatijas.

184. Gramatika: Teodosijs. Geōrgijs Choirobosks. Jānis Filopons . . . 628
185. Vārdnīcas: Etym. Magnum u. c. Hēsichijs. Svida. Chrestomatijas. Jānis Stobajs 628

LVI. Speciālās zinātnes.

Lpp.
186. Astronomija un matēmatika: Diofants. Teōns 630
187. Medicīna: Oreibasijs. Aētijs u. c. 630

Pielikums:

KRISTĪGĀ LITERĀTŪRA.

Pirmkristīgā literātūra.

LVII. Jaunā derība.

188. Vispārīgas ziņas 631
189. Jaunā derība 632

LVIII. Raksti ārpus Jaunās derības kanona.

190. Apokrifie evaņģeliji 643
191. Apokrifie apustuļu darbi 645
192. Apokrifās apokalipses 646
193. Apustuļu mācība 646
194. Apustuliskie tēvi 647

LIX. Gnōstiķi.

195. Basideids. Valentīns un viņa skola. Markiōns 648

LX. Baznīcas tēvi.

196. Apologēti: Justīns Martirs. Tatiāns. Atēnagors. Eirēnajs 649
197. Mācītie baznīcas tēvi: Hipolits. Aleksandrijas Klēments. Ōrigens. Eusebijs 651
198. Rētoriskie baznīcas tēvi: Basilejs Lielais. Grēgorijs no Nisas. Grēgorijs no Nazianzas. Jānis Chrīsostoms 655
199. Teozofi un dogmatiķi: Atanasijs. Epifanijs. Sinesijs. Metodijs . . 657
200. Baznīcas vēsturnieki 659

Ievads

Tā indoeiropiešu tauta, kas nezināmā laikmetā (varbūt jau 3. gadutūkstoša beigās pr. Kr.) ieņēma Balkānu pussalas dienvidu daļu, ko viņa sauca par Helladu, bet romieši vēlāk par Grieķiju, atrada savā jaunajā dzīves vietā tādus apstākļus, kuŗos izdevīgi varēja tālāk attīstīties tie kultūras dīgļi, ko šī tauta bij atnesusi no savas agrākās dzimtenes.

Grieķu kultūras attīstībā svarīga loma piekrita dažiem ārējiem un iekšējiem faktoriem, kā dabai un klimatam, tautas iedzimtām spējām un raksturam, arī valodai kā grieķu garīgās kultūras un it sevišķi literātūras nesējai. Aplūkosim tuvāk, kāda nozīme bija katram no šiem faktoriem.

1. Grieķijas daba un klimats. Metot skatu uz Grieķijas karti, krīt acīs stipri izlocītā piekrastes līnija: zeme un jūra tur it kā savijas kopā un dziļi iespiežas viena otrā, radot daudzas pussalas un jūras līčus. Šāds ģeografisks stāvoklis, kā arī daudzās salas, kas atrodas Aigajas un Jōnijas jūrā, jau agri sekmēja kuģniecības un tirdzniecības attīstību, kas savukārt veicināja grieķu materiālās un, tai līdzās, arī garīgās kultūras uzplaukšanu.

No augšas raugoties, Grieķija liekas kā ārkārtīgs kalnu un ieleju chaoss, kur tikpat sarežģīti ir kalnu horizontālie veidojumi, kas sazarojas daždažādos virzienos, cik šo kalnu vertikālās artikulācijas, kas vietām rada spilgtus kontrastus: stāvas klintis un dziļas aizas un gravas, sniegiem apklātas kalnu galotnes un zaļojošas, pret vējiem aizsargātas ielejas.

Atsevišķi Grieķijas apgabali ir tā norobežoti un aizsprostoti ar nepārejamām kalnu šķautnēm, ka dažās vietās satiksme starp šiem apgabaliem ir gandrīz neiespējama. Kā sekas no tam bija tā lielā politiskā sadrumstalotība, kāda atrodama senajā Grieķijā: ikviena kaut cik lielāka pilsēta (polis) ar tai piederošo apkārtējo apgabalu bija neatkarīga valsts. Valodā šī sadrumstalotība izpaudās daudzajos grieķu dialektos un izloksnēs.

Bet lai gan minētie dabas apstākļi radīja Grieķijā etnisku, politisku un kultūrālu diferenciāciju, atšķirība starp dažādiem apgabaliem tomēr nebija tik liela, ka tā būtu varējusi sašķelt grieķu tautas vienību. Visa grieķu apdzīvotā territorija atradās apmēram vienādos ģeografiskos apstākļos. Ceļotājs, kas, Pirejā iekāpis kuģī, pēc vienas nakts brauciena

piestāj otrā rītā Chijas vai Smirnas ostā, redz, ka daba nav mainījusies: tāds pats klimats, tādi paši kalni un veģetācija, tie paši zilie ūdeņi, kas senatnē vienoja izkaisītās grieķu pilsētas un zemes par vienu kopēju, kaut politiski neapvienotu, tēviju.

Klimata ziņā Grieķija pieder pie Vidusjūras zemēm. Bet Grieķijas klimatam, tāpat kā tās dabai, piemīt liela dažādība: tur īstenībā savienoti dažādi klimati, sākot ar vēso un beidzot ar karsto. Aigajas jūras piekrastē ilgstošs aukstums ziemā ir reta parādība, bet vasaras karstums ir mērens un panesams, par ko jāpateicas divējādiem vējiem, kas dienā pūš no jūras un vasarā no ziemeļiem. Tomēr starpība starp gadalaikiem ir diezgan jūtama.

Kad, septembrim beidzoties, iestājas rudens, virs kalniem sabiezē mākoņi un reizēm uznāk stipras lietus gāzes. Tomēr visumā rudens ir garš un debess ilgi nepaliek apmākusies.

Janvāŗa mēnesī sākas ziema. Lietus gāzes ar brīžiem visai aukaino dienvidvēju kļūst vēl brāzmainākas, bet kad vējš pagriežas no ziemeļiem, tas pūš ar stindzinošu aukstumu, sasalst ūdens un uzkrīt sniegs, kas ielejās tomēr drīz nokūst.

Pēc ziemas lietiem agri iestājas īss, bet jauks pavasaris. Zāle un puķes steidz augt un ziedēt, gaiss top arvien dzidrāks, debess zilāka. Ap jūnija vidu ir jau pilnīga vasara. Debess gandrīz vienmēr skaidra, sevišķi Atikā. Sausā gaisa dēļ vasaras karstums tomēr pārāk nenogurdina. Bet šis sausums izkaltē un izdedzina dabu: jūlijā un augustā, kad raža ir jau novākta, Grieķijas lauki atgādina izdegušu tuksnesi.

Šāds klimats nepadara cilvēku gļēvu, slinku un darbam nespējīgu. Gadu laiku pārmaiņa atsvaidzina miesu un dvēseli, norūda cilvēku un dod viņam izturību fiziskā un garīgā darbā. Arī Grieķijas augsnes relātīvā nabadzība ($^4/_5$ no zemes virsas aizņem neauglīga klints) spieda grieķus izlietot visas viņu spējas, lai nodrošinātu savu dzīves eksistenci.

Šāda daba nav palikusi bez ietekmes arī grieķu mākslā. Grieķijai raksturīgais gaisa dzidrums liek ikvienas ainavas kontūrām jo skaidri iezīmēties uz gaišās debess un zilās jūras fona. Grieķu mākslinieku tas pieradināja pie kontūru un līniju noteiktības, kādu atrodam ne tikai gleznieciībā, bet arī dzejā, kur mākslinieks vārdiem tēlo garā skatītās vīzijas. Grieķu mākslai un grieķu domāšanas veidam nepiemīt nekas tāds, ko varētu saukt par nenoteiktu, neskaidru vai miglainu. Grieķu zemes gaišie apvārkšņi un tai apkārt gulošās jūras lieliskums sekmēja grieķu gara brīvu un harmonisku attīstību un ļāva tam ar sevišķu skaidrību izcelt lielas mākslinieciskas un filozofiskas problēmas, kā arī tās atrisināt. Bet, protams, liela nozīme te bija arī grieķu tautas iedzimtajām spējām.

2. Grieķu tauta un tās raksturs. Sadalīti vairākās ciltīs un daudzās mazās pilsētu valstiņās, grieķi tomēr apzinājās sevi par vienu nāciju. Asinsradniecība atspoguļojās valodas vienībā (ko nespēja jūtami traucēt lielais izlokšņu raibums), tāpat arī vienādos reliģiskos ieskatos un parašās. Kopējas bija grieķiem arī dažas rakstura īpašības.

Grieķi bija ziņkārīga un zinātkāra tauta. Viņi pētīja lietas un problēmas ne tik daudz praktiskos nolūkos, cik pašas zināšanas dēļ, tā kļūdami par tīrās zinātnes un filozofijas nodibinātājiem.

Kā raksturīga grieķu tautas īpašība jāatzīst viņu spēju dažādība. Apbalvoti ar lielu gara lokanību, inteliģenci un daiļuma izpratni un būdami rosīgi un uzņēmīgi, viņi lika pamatus visām zinātņu un mākslu nozarēm. Vecais romietis Juvenāls, raksturodams dekadences laikmeta grieķus, kas saviem uzvarētājiem bija kļuvuši par kultūras nesējiem, ar dzēlīgu satiru rakstīja: „visu prot izsalkušais grieķelis; ja liksi, viņš debesīs kāps“ [1]). Šī spēja piemēroties apstākļiem var kļūt arī par negātīvu rakstura īpašību, kādu var saskatīt jau Teognida pamācībā: „pieņem vijīgā polipa raksturu, kas top līdzīgs tai klintij, pie kuŗas viņš pieķēries. Vienā brīdī seko vienam piemēram, otrā pārmaini krāsu. Gudra veiklība ir labāka par stīvumu.“

Apķērība un prāta lokanība piemīt jau senajam varonim Odisejam, kas zināmā mērā simbolizē visu grieķu tautu. It sevišķi filozofiskajā literātūrā parādās jo spilgti grieķu domāšanas smalkums, ko, piemēram, var apbrīnot Platōna dialogos un kas top jau par sportu un prāta rotaļu sofistu eristikā. Pat baznīcas tēvu dogmatiskajos strīdos, tūkstoš gadus pēc Platōna, var vēl saskatīt šo grieķu tautas spekulātīvo domāšanas veidu.

Šai prāta lokanībai iet līdzās vijīga daiļrunība, par kuŗu Horātijs liecina:

„grieķiem ir devusi spējas, ir devusi tekoši runāt dāvanas mūza“ [2]).

Grieķiem piemita arī iedzimta mākslas spēja un daiļuma izpratne. Ģimnastika un sporta sacīkstes vingrināja ķermeni un veidoja to veselīgu un skaistu, bet mūzikāli-literārā un filozofiskā izglītība izdaiļoja

---

[1]) Iuven. sat. III, 73 sek.:

Ingenium velox, audacia perdita, sermo
Promptus et Isaeo torrentior. Ede quid illum
Esse putes; quemvis hominem secum attulit ad nos:
Grammaticus, rhetor, geometres, pictor, aliptes,
Augur, schoenobates, medicus, magus: omnia novit
Graeculus esuriens; in coelum, iusseris, ibit.

[2]) De arte poet. 323:

Grais ingenium, Grais dedit ore rotundo
Musa loqui.

un izsmalcināja garu. Šī miesas un gara līdzsvarotā attīstība pasargāja grieķus no vienpusīgas aizraušanās un mācīja viņiem to mēra un harmonijas sajūtu, kas izpaužas viņu mākslas darbos.

Par grieķu dzīvo fantazijas spēju liecina neizsmeļamā mītu bagātība, kā arī viņu antrōpomorfiskā reliģija, ar ko saistās daudzi no šiem mītiem.

Kā senie rakstnieki aizrāda, starp grieķu ciltīm bija atšķirība rakstura ziņā, un grieķu kultūra nebija gluži vienāda visos Grieķijas apgabalos.

Grieķu ciltis, kas bij apmetušās kalnainajos Akarnānijas un Aitōlijas apgabalos, dzīvoja vienkāršu un noslēgtu dzīvi; tām bija niecīga loma politikā, un tās maz piedalījās grieķu garīgajā dzīvē. Vēl vairāk tas jāsaka par kalnaino un reti apdzīvoto Ēpeiras apgabalu Grieķijas ziemeļrietumos.

Maigāku klimatu pazina Tesalijas līdzenuma iedzīvotāji, kas piederēja pie aioliešu cilts, pa daļai sajauktas ar iekarotājiem dōriešiem. Olimpa kalns, kas atradās uz robežas starp Tesaliju un Maķedoniju, bija centrs, no kura pa visu Grieķiju izplatījās olimpiskā Zeva un mūzu kults. Bet, nebūdami tiešos sakaros ne ar Mazāzijas, ne Vidusgrieķijas pilsētām, tesalieši neieņēma pirmo vietu grieķu kultūrālajā dzīvē.

Boiōtijā, kur ziemas ir nemīlīgas un vasaras karstas, godā bija zemkopība. Boiōtiešus citi grieķi uzskatīja par neattīstītiem provinciāļiem. Bet tur tomēr bija cieņā dziesmas un mūzika (no niedrēm, kas auga Kēfisas krastos, gatavoja flautas). Boiōtija ir devusi tādus ievērojamus dzejniekus kā Hēsiodu un Pindaru.

Peloponnēsā, kas otrajā gadu tūkstotī priekš Kristus bija achajiskimikēniskās kultūras centrs, klasiskajā laikmetā bija pārsvarā dōrieši, kuŗu nopietnais raksturs atspoguļojās viņu mākslas vienkāršajās, bet svinīgajās formās (dōriskais architektūras stils, dōriešu mūzika un koŗu lirika). Valsts dzīvē dōrieši turējās pie noteiktas un stingras kārtības, kas bija dibināta uz aristokratijas tradicijām.

Visspilgtāk dōriešu cilti raksturo spartieši (lakedaimonieši). 7. gs. pr. Kr. Sparta bija viens no grieķu mūzikas un dzejas centriem. Bet sākot ar 6. gs., Sparta, noslēgusies pati sevī, kļuva par tipiski militāru valsti, kur pilsoņi bija pakļauti dzelzs disciplīnai un kur individuālā dzīve bija stipri ierobežota. Būdami no dabas konservātīvi, spartieši vairījās no jauninājumiem un palika it kā sastinguši agrāko laiku parašās un valsts formās.

Tāpat daudzas agrākās parašas bija paturējuši Peloponnēsas vidienē dzīvojošie arkadieši, kuŗus uzskata par seno achaju pēcnācējiem. No

senajiem laikiem viņi bija paglabājuši dabisku mākslas gaumi un mīlestību uz dejām, dziesmām un mūziku.

Ar citādu raksturu nekā dōrieši bija jōnieši, kas apdzīvoja Mazāzijas piekrasti un dažas salas. Nodarbodamies ar kuģniecību, tirdzniecību un rūpniecību, viņi bija pirmie, kas ievadīja Grieķijas kultūrālo uzplaukumu. Viņi bija kustīgāki un rosīgāki par dōriešiem, mīlēja mākslas, daiļumu un dzīves prieku.

Kultūras ietekmei viegli padevās arī tie grieķi, kas apdzīvoja Vidusgrieķijas un Peloponnēsas piekrasti, sevišķi to, kas vērsta pret Aigajas jūru. Pirmajā vietā te stāv atēnieši, kas 5. gs. pr. Kr. ieguva kultūrālo hēgemoniju Grieķijā, tā ka Perikls (ap 430. g.) ar pilnu tiesību varēja nosaukt Atēnas par „visas Grieķijas skolu". Uzņēmuši tiklab jōniešu, kā dōriešu kultūras ietekmi, atēnieši to harmoniski apvienoja un attīstīja tālāk. Kamēr dōriešu pilsētās pastāvēja aristokratiskas oligarchu valdības, Atēnas kļuva par galveno demokratijas balstu Grieķijā. Pretēji konservātīvajiem spartiešiem, atēnieši tiecās uz jauninājumiem, dažkārt būdami pat pārāk mainīgi un svārstīgi savā politikā. Bet Atēnu māksla un filozofija vēl ilgi ietekmēja Grieķiju arī pēc tam, kad Atēnas bija zaudējušas savu politisko nozīmi.

3. Grieķu valoda un tās dialekti. Savu seno, no indoeiropiešu pirmdzimtenes atnesto formu un vārdu mantojumu grieķu valoda pa daļai ir uzglabājusi, pa daļai pārgrozījusi un tālāk attīstījusi [1]).

Fōnētiskajā sistēmā grieķu valoda ir paglabājusi agrākos patskaņus un mūzikālo akcentu, kamēr agrākās slēdzeņu šķiras ir samazinā-

---

[1]) Sirmai indoeiropiešu senatnei pieder daži tādi vārdi un izteicieni, kas atrodami arī radniecīgās valodās, piem. ep. ἠώς, aiol. αὔως (no * āusōs), lat. aurora (no * ausosa), sanskr. uṣās, latv. ausma, ausa; ἥλιος, ep. ἠέλιος (no * sāu̯elios), lat. sōl (no * sāu̯ol), latv. saule; βροτός, (no * mrotos), sanskr. mṛtás, lat. mortuus, mirstīgs; πόσις (no * potis), sanskr. patis (= kungs, laulāts draugs), latv. „pats" (arī ar nozīmi „laulāts draugs", „saimnieks"); Ζεὺς πατήρ, sanskr. Dyaus pitâ, lat. Juppiter; δοτῆρες ἑάων = sanskr. datāras vasūnām (labumu devēji).

No svešām valodām aizgūto vārdu skaits, kā liekas, nav visai liels. No agrāko Aigajas iedzīvotāju valodas grieķi ir pārņēmuši dažus vietu vārdus (piem. ar -ινθος, -ισσος, -εττος), kā arī dažus kustoņu, stādu, akmeņu, metallu un mājas lietu nosaukumus, ar kuriem viņi pirmoreiz iepazinās savā jaunajā dzīves vietā. Līdz ar friģiešu un līdiešu reliģisko un mūzikālo ietekmi grieķi aizņēma no šīm tautām arī dažus kulta un mūzikas instrumentu nosaukumus. Daži semītu vārdi iekļuva grieķu valodā ar foinīķiešu starpniecību (piem. ἀρραβών, βυβλίον, δέλτος, κάδος, κινύρα, μάχαιρα, μνᾶ, παλλακίς, σύριγξ, χιτών, χρυσός, varbūt arī γρύψ, ἐλέφας, λίβανος, νέκταρ, οἶνος. lai gan iespējams, ka daži no šiem vārdiem, kas grieķiem kopēji ar ziemeļsemītiem, ir pārņemti no Aigajas vai Mazāzijas tautu valodām. Arī no ēģiptiešu valodas (pa daļai ar semītu starpniecību) ir pārņemti daži vārdi (βύσσος, ἔβενος, νίτρον, ὄασις, ὀθόνη, varbūt arī κώνωψ un ξίφος).

tas līdz trim. Mūzikālais (toniskais) akcents, īso un garo zilbju dažādi veidotais ritms, kā arī izvairīšanās no grūti izrunājamiem patskaņu un līdzskaņu savienojumiem darīja grieķu valodu daiļskanīgu un mūzikālu. Īpatnēju raksturu tai piešķīra divskaņu (ai, ei, oi, au, eu, ou) bagātība, šņāceņu š, ž un afrikātu c, č trūkums, tāpat īpatnīgi izrunājamie aspirētie (th, ph, kh).

Gramatisko formu sistēmā agrāko locījumu skaits ir sarucis no 8 līdz 5 (trūkstošos locījumus aizstāj prepozicijas). Toties jo kupli ir attīstītas verba formas, kas ļauj izteikt darbībā dažādas nojēgumu nianses. Tā grieķu valodā izšķir nepabeigto, pabeigto (aoristisko) un perfektisko darbības veidu. Divdabjus un infinitīvus atvasina visās trīs kārtās (darāmā, vidējā un ciešamā) no tagadnes, aorista, perfekta un nākotnes celmiem, pie kam šo divdabju un infinitīvu nozīme var tikt vēl variēta, pievienojot artikulu un modālo partikulu **an**. Šī formu bagātība un daudzās grieķu valodai īpatnējās partikulas, kas teikuma konstrukcijai piešķir loģisku caurspīdīgumu, kā arī brīvā vārdu kārta teikumā, padara grieķu valodu par ērtu un smalku domu izteiksmes līdzekli gan dzejniekam, gan runātājam, gan domātājam.

Grieķu valoda nebija visos novados vienāda, bet dalījās daudzās izloksnēs. Dialektiskā starpība bija tomēr vairāk fonētiskas nekā sintaktiskas dabas. Ja, piemēram, mūzas vārdu jonieši un atieši izrunāja m ū s a, lezbieši m o i s a, bet dorieši m ō s a, tad tā bija tikai fonētiska izrunas atšķirība, bet valodas gars visumā palika viens un tas pats.

Lai gan Grieķijā, kā to liecina epigrafiskais materiāls, pastāvēja liels daudzums dialektu, tomēr ne visus tos lietoja literātūrā. Grieķiem sākumā nebija kopējas rakstu valodas, bet tika lietoti vairāki l i t e r ā r i d i a l e k t i, kas nedibinājās uz kāda apgabala dzīvo (runāto) tautas valodu, bet bij izveidojušies literārās tradicijas ceļā dzejnieku skolās. Dzejas tradicija prasīja, lai zināmi dzejas veidi tiktu sacerēti zināmā literārā dialektā, kuŗā tie bija pirmoreiz kļuvuši pazīstami. Tā episkajā dzejā lietoja e p i s k o jeb h o m ē r i s k o dialektu, kuŗa pamatos bija vecjoniešu dialekts ar dažu aiolisku (un senachajisku) formu piejaukumu. Lielā formu pārpilnība, kas atrodama šai dialektā, izskaidrojama ar eposa archaizējošo tendenci un dzejas tradiciju, kas uzkrāja dažādu laikmetu valodas noslāņojumus. Episko dialektu, mazliet modernizētu un tuvinātu jaunjoniešu dialektam, lietoja arī eleģiju un jambu dzejnieki Kallīns, Tirtajs, Mimnerms, Solōns, Teognids, Archilochs un citi, tāpat meliķis Anakreonts. Prōzā jaunjoniešu dialektu reprezentē Hērodots un Hipokrats.

Lezbas salā meliķi Alkajs un Sapfoja (Sapfo) rakstīja (ap 600. g. pr. Kr.) savas dziesmas lezbiešu dialektā (ko tomēr bija jūtami ietek-

mējis episkais dialekts). Šo literātūrā lietoto lezbiešu dialektu sauc arī par aioliešu dialektu.

Simt gadus vēlāk dzejnieces Mirtida no Antedonas un Korinna no Tēbām rakstīja boiōtiešu dialektā.

Svinīgā koŗu lirika bij izveidojusies dōriešu apgabalos. Tāpēc šai lirikas nozarē lietoja dōriešu dialektu, ar vieglu episkā un aioliešu dialekta nokrāsu. Šai dialektā (kam piemīt vispārējās dōriešu izlokšņu īpašības, kamēr vietējās īpatnības ir atmestas) rakstīja dzejnieki Stēsichors, Ībiks, Simōnids, Bakchilids, Pindars u. c. Tomēr daži dzejnieki lietoja vietējo dōriešu dialektu, kā Alkmāns, kuŗa valoda (kaut arī episkā un aioliešu dialekta ietekmēta) balstās uz lakōniešu dialekta. Līdzīgā kārtā komēdiju dzejnieks Epicharms un mīmu dzejnieks Sōfrōns (5. gs. pr. Kr.) rakstīja savus darbus dōriskajā sirākūziešu dialektā, ko vēlāk prōzā lietoja Archimēds.

5. gadu simtenī pr. Kr. par grieķu kultūras galveno centru kļuva Atēnas. Līdz ar to svarīgu nozīmi dabūja atiešu dialekts, kas ieņem vidēju vietu starp pārāk mīksto jōniešu un stingrāko dōriešu dialektu. Šai dialektā izveidojās jauns dzejas veids — drāma un vēlāk lielu pilnību sasniedza arī prōza tās galvenajās trīs nozarēs — vēsturē, daiļrunībā un filozofijā. Lielo drāmatisko dzejnieku, runātāju, sofistu un filozofu noslīpētais un izsmalcinātais atiešu dialekts kļuva (5. un 4. gs. pr. Kr.) par valdošo literāro dialektu Grieķijā.

Uzsūcis sevī dažus citu dialektu elementus un mazliet pārveidojies, atiešu dialekts kopš 4. gs. vidus tapa par vispārgrieķisku valodu, ko sauca par koine (t. i. kopējo jeb vispārējo valodu). Sakarā ar Aleksandra Lielā iekaŗojumiem, tā izplatījās arī ārpus Grieķijas robežām, it sevišķi austrumos, un kļuva par toreizējās pasaules kultūrvalodu. Bet līdz ar to šī vispārējā valoda, kas daudziem hellēnizētiem barbariem bija mākslīga svešvaloda, zaudēja savu agrāko atisko tīrību un skaidrību. Daudzi dzejnieki arī turpmāk lietoja vecos tradicionālos dialektus, bet prōzā daži rakstnieki (tā saucamie atikisti) lietoja atiešu dialektu, ko viņi uzskatīja par grieķu valodas klasisko paraugu. Atiešu dialektā un tam tuvajā vispārējā valodā (no kuŗas vēlāk izveidojās bizantiskā grieķu valoda) ir sarakstīta grieķu literātūras lielākā daļa.

4. Grieķu raksti un to lietošana. Kad achaji, kā viena no pirmajām grieķu ciltīm, ienāca Balkānu pussalā, viņi bija illiterāti. Bet nonākuši sakaros ar Krētu, kur raksti bija pazīstami jau ap 2000. g. pr. Kr., achaji iepazinās ar krētiešu rakstu zīmēm, kuŗu lietošana palika tomēr ierobežota.

Daudz lielāka nozīme bija tam ziemeļsemītu alfabētam, ko grieķi

pārņēma ar foinīķiešu starpniecību [1]) un, pielāgojuši savas valodas īpatnībām, sāka plašākos apmēros lietot ap 700. g. pr. Kr. Milēta, kas bija viens no jōniešu kultūras galvenajiem centriem, arī rakstu lietošanas ziņā, kā liekas, ir gājusi priekšgalā, un jōniešu alfabēts pamazām kļuva par valdošo. 403./2. g. pr. Kr. (archonta Eukleida laikā) to oficiāli ieveda Atēnās, kur agrāk lietoja vecatiešu alfabētu.

Turpretī grieķu alfabēta chalkidiskais jeb rietumu tips kļuva par paraugu latīņu alfabētam, ko pieņēmusi tagadējo kultūrtautu lielākā daļa.

Nav droši zināms, kad grieķi sāka rakstu veidā publicēt gaŗākus literārus darbus. Ka dzejoļus rakstījis jau Archilochs (7. gs. pr. Kr.), liecina kāds viņa dzejas fragments [2]), kur minēta skitale (ap stabiņu aptīta ādas siksna vēstules uzrakstīšanai). Šķiet, ka sākumā rakstu zīmes lietoja lielāko tiesu dzejnieku skolās dziesmu teksta uzrakstīšanai. Plašās publikas aprindas vēl 5. gs. pr. Kr. dzeju vairāk mīlēja klausīties nekā lasīt. Kā piemēru var minēt Pindara epinīkijas, par kuŗu priekšā celšanas veidu atrodami daži aizrādījumi pašās šais dziesmās. Dziesmas teksts ar klātpieliktām mūzikas zīmēm bija vajadzīgs, kā atbalsts, jau pašam dzejniekam, ja viņš pats apmācīja kori, bet it sevišķi tas bija nepieciešams chorodidaskalam (speciāli pieņemtam koŗa apmācītājam) [3]). Dažos gadījumos dzejnieks dziesmas uzrakstīto tekstu, „kā foinīķiešu preci", sūtīja adresātam pāri jūrai uz kādu tālu pilsētu [4]). Visos šais gadījumos rakstītais teksts nebija domāts publikai, kas klausījās tikai dziesmas priekšnesumu. Šādas uzrakstītas dziesmas teksts palika adresātam (t. i. jubilāram vai uzvarētājam, kam par godu dziesma tika dziedāta) kā mīļa piemiņa, kas viņam visu mūžu atgādināja svinīgo sumināj uma brīdi. Tomēr noraksti no šādām ievērojamu dzejnieku sacerētām dziesmām cirkulēja arī publikā. Par savu dziesmu uzglabāšanu un izplatīšanu varēja rūpēties arī pats dzejnieks. Šādi dziesmu noraksti tad arī kļuva par pamatu vēlākajiem grieķu liriķu izdevumiem aleksandriešu laikmetā.

Tāpat uzrakstītā veidā kopš Peisistrata laikiem (6. gs. pr. Kr.) glabājās Īliadas un Odisejas teksts [5]).

---

[1]) Par grieķu alfabēta semītisko izcelšanos nepārprotami liecina grieķu burtu nosaukumi, forma un to kārta alfabētā. Hērodota apzīmējums γράμματα Φοινικήια (V, 58, 2), ko saprot kā „foinīķiešu burtus", var tomēr nozīmēt arī „sarkanos burtus" (γράμματα φοινικήια), ar kādiem senos laikos rakstīja uz akmens, kā to apstiprina atradumi.

[2]) Fr. 81 D.

[3]) Tāds chorodidaskals, vārdā Ainejs, minēts 6. olimp. dziesmā.

[4]) Pind. pīt. 2, 67—68.

[5]) Iespējams, ka tas bija uzrakstīts jau priekš Peisistrata.

Sākot ar 5. gs., literāro darbu uzrakstīšana top parasta lieta. Dažiem literātūras cienītājiem šai laikā bij jau privātas bibliotēkas.

Par rakstāmo materiālu klasiskajā laikmetā lietoja papīrusu, ko tirgotāji ieveda no Ēģiptes. Vēlāk lietošanā nāca arī pergaments, ko taisīja no ādas.

5. Grieķu literātūras raksturs. Grieķu literātūra ir Eiropā chronoloģiski pirmā. Caur romiešu literātūru, un pa daļai arī tieši, tā ir kļuvusi par paraugu vēlākajām Eiropas tautu literātūrām. Bet, ietekmēdama tās tieši vai netieši, grieķu literātūra pati ir attīstījusies brīvi un neatkarīgi no svešas ietekmes, vismaz tās klasiskajā un arī vēl hellēnistiskajā laikmetā [1]). No tam izriet grieķu literātūras īpatnējais raksturs, kā arī tās universālā nozīme. Grieķu literātūra ir ne tikai vienīgā oriģinālā, bet pustūkstoša gadu laikā arī vienīgā Eiropas literātūra, kas (pa daļai ar romiešu literātūras starpniecību) uzspiedusi sava gara un stila zīmogu vēlākajai Eiropas rakstniecībai un kultūrai.

Grieķu literātūras raksturu pa daļai noteica daži īpatnēji apstākļi, kuŗos notika šīs literātūras attīstība.

Vecākajā laikmetā grieķu dzeju kultivēja sevišķas dzejnieku kollēģijas, kuŗu locekļi dažkārt piederēja pie vienas dzimtas [2]). Šīs dzejnieku kollēģijas jeb skolas bija tās, kas veidoja dzejas techniku un izteiksmes paņēmienus. Ar to izskaidrojama grieķu dzejas un stila viengabalainība un līdz techniskai pilnībai izkoptā forma, bet, no otras puses, arī dzejnieka personības un laikmeta mazāk jūtamā izpausme. Tradicija te bija galvenā noteicēja. Katram dzejas veidam bija savs dialekts, pantmēra veids un stils. Patvaļa un oriģinālitāte bij lielā mērā ierobežotas, lai gan apdāvināts dzejnieks šo tradiciju nesajuta kā važas. Arī prōzai bija savas skolas, un, piemēram, Gorgija-Isokrata skola kļuva par visas vēlākās grieķu prōzas nodibinātāju.

Kā jau augšāk aizrādīts, grieķu literātūra, it īpaši dzeja, līdz 5. gs. pr. Kr. tika rakstīta ne tik daudz lasītājiem, cik klausītājiem [3]). Tāpēc autori sevišķi rūpējās par formas izkopšanu un daiļskanību. Grieķu dzejā jau no agriem laikiem valdīja liela ritmu bagātība, un arī grieķu prōzai

---

[1]) Ne ēģiptiešu, ne babilōniešu ietekme nav konstatējama grieķu literātūrā. Iespējams, ka no saviem kaimiņiem (trāķiešiem, friģiešiem, līdiešiem, liķiešiem u. c.), varbūt arī no Balkānu pussalas agrākajiem iedzīvotājiem, grieķi ir aizņēmuši kādus vielas un formas motīvus, taču pierādīt to nevar. Un kaut arī ticams, ka grieķu eposa sākumi sniedzas līdz Krētas kultūras laikmetam, taču Homēra eposā, kur atspoguļots mikēniski-achajiskās kultūras pagājušais laikmets, vairs nav redzamu pēdu, kas liecinātu par Krētas kultūras agrāko spožumu.

[2]) Par tādu dzejnieku dzimtu var, piem., uzskatīt homēridus Chijā.

[3]) Pat Platōns (4. gs.) orālo mācību vēl tur augstāku par rakstīto.

piemīt tendence uz ritmizētu valodu. Lirisko dzeju rakstīja dziedāšanai, un arī episko dzeju vecākajā laikmetā dziedāja un tikai vēlāk deklamēja. Tāpēc grieķu melika ir dziesma vārda īstā nozīmē, un dzejnieks bija sākumā arī dziesmas melōdijas komponists un priekšā cēlējs.

Uz dzejnieku raudzījās kā uz dievības iedvesmotu personu un mūzu kalpu, kuŗa uzdevums ir vēstīt par sen notikušām lietām vai arī pamācīt un atklāt to, ko dievība viņam garā likusi skatīt [4]).

Vielu vecākā grieķu dzeja ņēma no mītoloģiskām dievu un varoņu teikām, kuŗu bagātība bija gandrīz neizsmeļama. Šīs varoņu teikas bija par saturu tiklab episkai, kā drāmatiskai dzejai. Arī lirika, kuŗas attīstība bija saistīta ar dažu reliģisku kultu izplatīšanos Grieķijā, kā arī ar dažām pārgrozībām sociālā un politiskā dzīvē, ienesdama literātūrā emōcionālo elementu un tēlodama dzejnieka subjektīvos pārdzīvojumus, neiztika gluži bez mītoloģiskā elementa.

Grieķu dzejas attīstību zināmā mērā noteica arī mūzikāli-literārie konkursi, kādus grieķi mīlēja ne mazāk par fiziskā sporta sacīkstēm. Šādi konkursi jeb agōni (ἀγῶνες μουσικοί) tika rīkoti dažādos dievību svētkos, piemēram, Atēnās Dionīsijos un Panatēnajos, kad notika drāmatisko dzejnieku un lirisko koŗu sacīkstes.

Par grieķu prōzu jāaizrāda, ka tā pieder pie trim galvenajām nozarēm: vēstures, daiļrunības un filozofijas. Beletristiskās prōzas mūslaiku nozīmē (romānu, stāstu, noveļu) grieķiem klasiskajā laikmetā tikpat kā nebija. Taču nav jādomā, ka tāpēc grieķu klasiskajai prōzai nebūtu mākslinieciskas vērtības. Tūkīdida vēsture un Dēmostena politiskās runas ir literāri šedevri, kuŗu ārējā forma ir mākslinieciski saskaņota ar saturu, un Platōna filozofiskie dialogi ir smalki drāmatizējumi, kur autors parādās kā liels cilvēka dvēseles pazinējs un nepārspējams vārda mākslinieks.

6. Grieķu literātūras laikmeti. Grieķu literātūras nepārtraukta attīstība ir turpinājusies ap pusotra tūkstoša gadu [1]). Tā iedalāma vairākos laikmetos, no kuŗiem pirmais ir klasiskais jeb nacionāli-hellēniskais laikmets.

Šai laikā Grieķija, būdama neatkarīga, varēja brīvi veidot savu nacionālo kultūru. Klasiskais laikmets aptveŗ laika posmu no Homēra (9.—7. gs. pr. Kr.) līdz 330. g. pr. Kr., kad Grieķija, Aleksandra Lielā iekaŗota, zaudēja savu neatkarību.

---

[4]) Sal. Hēsioda Teog. 22—35; Platōna Iōnā 534 e dzejnieks dēvēts par dievu tulku.

[1]) Skaitot no Homēra laikiem līdz Platōna akadēmijas slēgšanai Atēnās ķeizara Justiniāna laikā (529. g pēc Kr.). Ja skaita līdz Konstantinopoles izpostīšanai (1453. g.), tad grieķu literātūras mūžs pārsniedz divus gadu tūkstošus.

Klasiskās literātūras laikmetu savukārt var iedalīt divos posmos, no kuŗiem pirmais būtu saucams par jōniski-dōrisko. Tas sākas ar jōniskā eposa uzplaukumu Mazāzijas piekrastē, kuŗa ziedu laiks ir 9.—7. gs. pr. Kr. Eposam seko lirika (7., 6., pa daļai arī 5. gs. pr. Kr.). Tās paveidi eleģija un jambu dzeja uzzied Mazāzijas piekrastē un salās, kur to kultivē jōniešu dzejnieki. Monōdisko meliku reprezentē lezbieši Alkajs un Sapfoja (Sapfo), kuŗiem pievienojas jōnietis Anakreonts, kamēr svinīgā koŗu melika uzzied dōriskajās Peloponnēsas un Sicilijas pilsētās (Alkmāns, Stēsichors, vēlāk Simōnids, Pindars, Bakchilids).

Pēc persiešu kaŗiem pirmo vietu Grieķijas garīgajā dzīvē ieņem Atēnas, tāpēc 5. un. 4. gs. pr. Kr. ir Atēnu kultūrālās ietekmes laikmets. Apvienojušas sevī jōnisko un dōrisko kultūru, Atēnas dod grieķu literātūrai universālu virzienu, reizē uzspiezdamas tai atisku raksturu. Tāpēc šo klasiskā laikmeta otro posmu var saukt par atisko. 5. gadsimtā dominē atiskā drāma (komēdija turpinās arī vēl 4. gs.), bet 4. gadu simtenis iezīmē atiskās prōzas augstāko attīstību.

Otrais ir aleksandriskais jeb hellēnistiskais laikmets, kas ilgst no 330. līdz 30. g. pr. Kr. Aleksandra Lielā iekaŗojumi, lai gan izbeidz Atēnu un visas Grieķijas polītisko patstāvību, paplašina grieķu pasaules robežas. Diadochu nodibinātās grieķu ķēnīstēs izaug galvas pilsētas, kur koncentrējas jauno, pa daļai austrumniecisko monarchiju spožums. Šai laikā par vienu no galvenajiem grieķu kultūras centriem kļūst Aleksandrija Ēģiptē, kur Ptolemaji pulcina ap sevi literātus un zinātniekus. Šis laikmets, mazāk ražīgs nekā iepriekšējais oriģinālu literātūras darbu radīšanā, raksturīgs ar to, ka svarīgu vietu tur ieņem zinātniskā darbība un agrākās literātūras pētīšana, kārtošana un izdošana. Šā laikmeta dzejnieki un rakstnieki raksta ne visai tautai, bet izglītotām aprindām.

Romiešu valstij plešoties, Grieķija 146. g. pr. Kr. top par Romas provinci, bet pēc kaujas pie Aktijas (Actium) 31. g. pr. Kr. arī Ēģipte tiek pakļauta Romai, līdz ar ko sākas grieķiski-romiskais grieķu literātūras laikmets, kas ilgst līdz ķeizara Justiniāna valdīšanas sākumam, kad 529. g. pēc Kr. tiek slēgtas pagāniskās skolas Atēnās, to starpā arī Platōna akadēmija, un tā, līdz ar senās pagāniskās kultūras izbeigšanu, iesākas kristīgās literātūras periods, ko reprezentē tā sauc. bizantiskais laikmets (no 529. līdz 1453. g., kad Konstantinopoli ieņēma turki).

Bizantiskā laikmeta turpinājums ir jaungrieķu literātūras laikmets, kas sniedzas līdz mūsu dienām.

Sekošais salīdzinājums rāda minētos grieķu literātūras laikmetus to chronoloģiskajā secībā:

1. klasiskais (nacionālais jeb hellēniskais): no Homēra līdz 330. g. pr. Kr.
   a. jōniski-dōriskais { eposs: IX—VII; lirika: VII—V }
   b. atiskais: drāma, prōza: V—IV
2. aleksandriskais (jeb hellēnistiskais): 330.—30. g. pr. Kr.
3. grieķiski-romiskais: 30. g. pr. Kr. — 529. g. pēc Kr.
4. bizantiskais: 529.—1453. g.

7. Grieķu literātūras vēstures avoti un priekšdarbi senatnē. Grieķu literātūras vēstures avoti ir grieķu dzejnieku un rakstnieku darbi, kas uzglabāti pilnīgi vai pa daļai; tāpat no seniem laikiem uzglabātie paskaidrojumi un piezīmes (scholijas) pie seno autoru (sevišķi dzejnieku) tekstiem, kā arī īsi satura atstāstījumi (ὑποθέσεις); beidzot dažāda veida ziņas un dati, kas uzglabāti par autoriem un viņu darbiem, kā arī to kritiski novērtējumi.

Lai gan grieķu literātūras pētīšana sākās jau senatnē, no seniem laikiem nav uzglabāts neviens darbs, ko varētu saukt par grieķu literātūras vēsturi šā vārda tagadējā nozīmē. Uzdevums apskatīt grieķu literātūru tās vēsturiskajā attīstībā, noskaidrojot literāro darbu attieksmi pret autoru un laikmetu un novērtējot šos darbus no formāli-techniskā, stilistiskā, aistētiskā un idejiskā viedokļa, nav pilnos apmēros veicams arī mūsu dienās, jo grieķu literātūras lielākā daļa ir zudusi un mūsu zināšanas par grieķu senatni ir daudzās vietās trūcīgas.

Grieķu literātūras studijām bija sākumā vairāk biografisks raksturs. Sevišķi 4. gadu simtenis ir bagāts ar biografisku literātūru [1]). Tika pētīti arī chronoloģiski jautājumi [2]).

---

[1]) 5. gs. pr. Kr. Stēsimbrots sarakstīja darbu Homēra dzimta (Γένος Ὁμήρου), Damasts rakstu Par dzejniekiem un sofistiem (Περὶ ποιητῶν καὶ σοφιστῶν), Glauks no Rēgijas — Par senajiem dzejniekiem un mūziķiem (Περὶ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ μουσικῶν). 4. gs. biografisku jautājumu pētīšanā ierosinājumus deva filozofs Aristotelis un viņam līdzās Platōna skolnieks Hērakleids no Ponta. Pa sava skolotāja pēdām gāja peripatētiķi Aristoksens no Tarantas, Dēmētrijs no Falēras, Dikaiarchs, Chamaileonts, Satirs u. c. No filozofiskām skolām šīs studijas pārgāja uz gramatiķu skolām Aleksandrijā un Pergamā. Antigons no Karistas sarakstīja (Pergamā) filozofu biografijas, Istrs (Aleksandrijā) rakstu par liriķiem, bet Kallimacha skolnieks Hermips lielu biografiju krājumu. Ziņas, ko minētie

Literāraistētiskus jautājumus iztirzāja dažos rakstos Aristotelis, Hērakleids (no Ponta), Teofrasts, Prāksifans, Fainijs u. c. Pie šāda veida darbiem pieder arī Halikarnāsas Dionīsija (1. gs. pr. Kr.) literārkritiskie raksti Piezīmes par senajiem runātājiem (Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοί), Par Dēmostena stilu (Περὶ τῆς Δημοσθένους λέξεως), Par Tūkīdida raksturu (Περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτῆρος), Par vārdu salikšanu (Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων) un zudušais raksts Par atdarināšanu (Περὶ μιμήσεως), tāpat anonimais raksts Par augsto stilu (Περὶ ὕψους).

Literātūras vēsturei mūslaiku nozīmē visvairāk tuvojas tā sauc. Prokla chrestomatija (ap 5. gs. pēc Kr.), kas pēc literāraistētiskā ievada iztirzā jautājumu par literātūras veidiem un tad apskata grieķu eposa un lirikas galvenos pārstāvjus.

Komentārus (ὑπομνήματα, συγγράμματα) par dzejnieku un prōzaiķu tekstiem rakstīja kopš aleksandriešu laikiem gramatiķi, un šo komentāru atliekas ir uzglabātas scholijās (σχόλια) pie dažādiem autoriem.

Arī bizantiskajā laikmetā trūkst darbu, kur būtu sniegta sakarīga grieķu literātūras vēsture. Konstantinopoles patriarchs Fōtijs (9. gs. pēc Kr.) sarakstīja Bibliotēku (Βιβλιοθήκη ἢ Μυριόβιβλος), kur minēti, līdz ar satura norādījumiem, 280 autori, kas tagad pa lielākai daļai zuduši. Tāpat īsus pārskatus par dažādiem dzejas veidiem rakstīja Jānis Cecs (Ἰωάννης Τζέτζης). Arī Svidas Leksikons (10. gs. pēc Kr.), kas reizē ir valodas un reāliju leksikons, ir vērtīgs avots literātūras vēsturei un antīkvitātēm, lai gan autors bez kādas kritikas un metodes ir izlasījis un sakopojis materiālus no savu priekšgājēju darbiem.

8. **Grieķu literātūras vēsture jaunākajos laikos.** 18. gadu simtenī J. Fabrīcijs (Johann Albert Fabricius) deva pārskatu par visu plašo

---

autori bija snieguši, pārgāja ar dažādiem papildinājumiem vēlākajos krājumos, no kuŗiem atzīmējams Hēsichija (no Milētas, 4/5. gs. pēc Kr.) Onomatologs jeb izglītībā ievērojamo vīru saraksts (Ὀνοματολόγος ἢ πίναξ τῶν ἐν παιδείᾳ ὀνομαστῶν), kas oriģinālā nav uzglabājies, bet saīsinātā veidā iegājis Svidas leksikā (10. gs. pēc Kr.). Filozofu biografijas sakopoja Lāertas Diogens (3. gs. pēc Kr.) rakstā Filozofu biografijas (Βίοι φιλοσόφων). Ievērojamu vīru biografijas (kas literātūras vēsturei noderīgas tikai tais gadījumos, kur valstsvīrs ir bijis arī rakstnieks) ir sarakstījis Plūtarchs (1./2. gs. pēc Kr.) ar nosaukumu Parallēlas biografijas (Βίοι παράλληλοι).

[2]) Ar chronoloģiskiem pētījumiem nodarbojās Eratostens (3/2. gs. pr. Kr.), Apollodōrs (2. gs.) un citi vēlākie chronografi. Atēnu teātrī izrādīto drāmu chronoloģijai lika pamatus Aristotelis ar savām Didaskalijām (Διδασκαλίαι), kas dibinājās uz archīvu datiem.

grieķu literātūras materiālu (ieskaitot arī baznīcas tēvu un bizantiešu rakstus). Viņa darbu sauc Bibliotheca Graeca sive notitia veterum scriptorum Graecorum (Hamburgā, 1705.—28. g., 14 sējumos).

Metodisku grieķu literātūras aplūkošanu iesāka F. Volfs (Fr. A. Wolf), kas, atmezdams vienkāršu materiāla kopošanu, pārgāja uz sistēmatisku kārtošanu, tiekdamies rādīt organisku literātūras attīstību. Lekcijas, ko Volfs (kopš 1783. g.) lasīja Halles universitātē, tika izdotas pēc viņa nāves.

Pa Volfa pēdām gāja G. Bernhardi (G. Bernhardy), kas sarakstīja Grundriss der griechischen Literatur (Hallē, 1836. g.). Bernhardi darbs, kas pārāk abstraktā stila un pārmērīgo piezīmju dēļ ir pasmagi lasāms, palika nepabeigts. Tāpat līdz grieķu senatnes beigām savus darbus nav noveduši O. Millers (Otfr. Müller, Gesch. der griech. Lit., 1841), T. Berks (Th. Bergk, Griech. Literaturgesch. 1872) un K. Zitls (K. Sittl, Gesch. d. griech Lit. 1884—87). No šiem darbiem pazīstamākā bija O. Millera grieķu literātūras vēsture, kas tika pārtulkota arī angļu valodā.

Plašāku ievērību guva V. Krista (W. Christ) Geschichte der griechischen Literatur, kas iznāca I. Millera (Iwan Müller) nodibinātā un vēlāk V. Oto (Walter Otto) izdotā serijā „Handbuch der klassischen Altertumswissenschaft" (1888. g.). Šī mazliet sausā, bet praktiski sarakstītā rokas grāmata bija ērts un noderīgs vadonis visiem, kas gribēja tuvāk iepazīties ar grieķu literātūru. Pats autors izdeva savu grāmatu 4 reizes, bet 5. un 6. izdevumu pārstrādāja V. Šmids (W. Schmid) un O. Štēlins (O. Stählin). Beidzamais izdevums nav vairs Krista grāmatas pārstrādājums, bet patstāvīgs darbs, nosaukts: Schmid - Stählin, Geschichte der griechischen Literatur (1. daļas 1. sējums iznāca 1929. g.). Šis darbs, kas pasmagi lasāms, domāts vairāk speciālistiem. Tur sniegti beidzamā laika zinātnisko pētījumu rezultāti dažādos grieķu literātūras jautājumos, par ko grāmatā atrodamas daudzas piezīmes ārpus lasāmā teksta.

No mazākiem darbiem, kas sarakstīti vācu valodā, var atzīmēt U. Vilamovica - Mellendorfa (Ulrich von Wilamowitz-Möllendorff) Die griech. Literatur des Altertums, kas iznāca serijā „Die Kultur der Gegenwart". Vielas pārskats tur īss, bet oriģināls, jo autors bij ievērojams grieķu literātūras pazinējs. Arī J. Gefkena (Joh. Geffcken) Griechische Literaturgeschichte (serijā „Bibliothek der klassischen Altertumswissenschaften", 1. sēj. 1926. g.) īsi apskata grieķu literātūras galvenās parādības. Piezīmes izdotas atsevišķā grāmatā.

Angļu valodā pazīstamākie darbi ir: W. Mure, A critical History of the Language and Literature of ancient Greece (1850.—57. g., 5 sēj.); J. P. Mahaffy, A History of classical greek Literature (1880. g., 2. sēj.). No mazākiem darbiem kā skaidri rediģētu un patīkami lasāmu grāmatu var atzīmēt: Gilbert Murray, A History of ancient greek Literature (serijā „Short Histories of the Literatures of the World"). Tāpat var minēt: H. I. Rose, A Handbook of greek Literature, London, 1934.

Franču valodā lielākais darbs ir brāļu Kruazè (Alfred et Maurice Croiset) Histoire de la littérature grecque (5 sējumos). Patīkamā valodā sarakstītais darbs pauž autoru erudīciju un viņu literāro gaumi. Tās pašas īpašības piemīt arī saīsinātajam minēto autoru izdevumam (vienā sējumā), kas domāts plašākām lasītāju aprindām un nosaukts Manuel d'Histoire de la littérature grecque (1900). Mazākus darbus par grieķu literātūru sarakstījuši Pjerrons (A. Pierron), Egžè (M. Egger) u. c.

Italiešu valodā plašāku grieķu literātūras vēsturi sācis rakstīt K. Česi (Camillo Cessi) ar virsrakstu Storia della Letteratura greca (1. sējuma 1. daļa iznākusi 1933. g.).

Latviešu valodā pārskats par galvenajiem grieķu rakstniekiem un viņu darbiem atrodams Rūdolfa Egles un Andreja Upīša Pasaules rakstniecības vēsturē, kur grieķu literātūra apskatīta no 299. līdz 441. lpp. Konspektīvu pārskatu par grieķu eposu, liriku un drāmu sniedz arī prof. K. Straubergs skolām domātās Vispārējās literātūras vēstures 1. daļā (1925. g.). Īsas ziņas par atsevišķiem grieķu rakstniekiem bez tam atrodamas arī Latviešu konversācijas vārdnīcā (A. Gulbja izd.).

Bibliografija

(Speciālā bibliografija parādīta attiecīgās nodaļās.)

J. A. Fabricii Bibliotheca Graeca sive notitia veterum scriptorum Graecorum, Hamburgā, 1705.—28. g., 14 sēj.; 4. izd.: G. Chr. Harles, 1790—1809, 12 sēj.; index 1838. — M. S. Fr. Schoell, Histoire de la littérature grecque, Paris 1813. — F. A. Wolfs Vorlesungen über die Alterumswissenschaft, hgg. von J. D. Gürtler, Leipzig, 1831, 2 sēj. — G. Bernhardy, Grundriss der griechischen Litteratur, Halle, 1836—45 (2 daļās); 2. izd. 1852.—56.—9. g.; 3. izd.: I 1861. g., II 1877. līdz 1880. g.; 4. izd.: I 1892. g. — K. O. Müller, Geschichte der griechischen Litteratur bis auf das Zeitalter Alexanders, Breslau, 1841, 2 sēj. — E. Munk. Geschichte der griech. Litteratur mit vielen Auszügen in Uebersetzung, 1849—50, 2. Aufl. 1862—63, 3. Aufl. besorgt von R. Volkmann, Berlin, 1880, 2 sēj. — A. Pierron, Histoire de la littérature grecque, Paris, Hachette, 1850, 15 éd.

1906. — W. Mure, A critical History of the Language and Literature of ancient Greece, London, 1850—57, 5 sēj.; 2. izd. 1859. g., 4 sējumos (līdz Aleksandram L., bez drāmas un runātājiem). — Th. Bergk, Griechische Literaturgeschichte, 1. sējums: Berlin, Weidmann, 1872; 3 sekojošie sējumi: G. Hinrichs und R. Peppmüller, 1883—87. — R. Nicolai, Griechische Literaturgeschichte, Magdeburg, 1873—78, 3 sēj. (ietilpst arī bizant. lit.) — J. P. Mahaffy, A History of Classical Greek Literature, London, 1880, 2 sēj.; 2. izd. 1883. g.; 3. izd. 1890—95. g., 2 daļās pa 2 sēj.; 4—5 izd. 1903.—1908. g. — K. Sittl, Geschichte der griechischen Literatur bis auf Alexander d. Gr., München, Ackermann, 1884—87, 3 sēj. — Alfred et Maurice Croiset, Histoire de la littérature grecque, Paris, Thorin-Fontemoing, 1887—1899, 5 sējumos; vairākkārtīgi izdota. — W. Christ, Geschichte der griechischen Literatur (Handb. d. klass. Altertumswiss, B. 7), München, 1888; 2. izd. 1890., 3. izd. 1898., 4 .izd. 1904. g.; pārstrādājumā: W. Schmid - O. Stählin, 5. izd. 1908.—13., 6. izd. 1912.—24. g. — E. Egger, La littérature grecque, Paris, Picard, 1890. — J. Sitzler, Abriss der griechischen Literaturgeschichte, Leipzig, 1890. — G. Murray, A History of ancient greek Literature, Oxford, London, 1897. — A. Gercke, Griechische Literaturgeschichte (Samml. Göschen), 1898, 3. izd. 1911. g. — A. et M. Croiset, Manuel d'Histoire de la littérature grecque, Fontemoing, 1900; 9. izd. De Boccard. — W. Kopp, Geschichte der griechischen Literatur, 9. izd. pārstrādājis: K. Hubert, 1917. — J. U. Powell and E. A. Barber, New Chapters in the History of greek Literature, Oxford, Clarendon Press, 3 sēj. (1921., 1929., 1933. g.). — W. Nestle, Geschichte der griechischen Literatur (Samml. Göschen), Berlin, De Gruyter, I: von den Anfängen bis auf Alexander d. Gr., 1923; II: von Alexander d. Gr. bis zum Ausgang der Antike, 1924. — U. von Wilamowitz-Möllendorff, Die griechische Literatur des Altertums (Die Kultur d. Gegenwart, I, 8), 3. izd. 1924. g. Leipcigā (Teubner). — G. Setti, Disegno storico della letteratura greca, 3. izd. da Fr. Marinelli, Firenze, Sansoni, 1924. — W. Aly, Geschichte der griechischen Literatur, Bielefeld — Leipzig, 1925. — J. Geffcken, Griechische Literaturgeschichte. I: Von den Anfängen bis auf die Sophistenzeit (divos sējumos, no kuriem otrais veltīts piezīmēm). II: Von Demokritos bis Aristoteles, 1926 Heidelberg. — E. Bethe, P. Wendland, M. Pohlenz, Griechische Literatur (Einl. in die Altertumswissenschaft, I, 3), Leipzig, Teubner, 1927. — Schmid - Stählin, Geschichte der griechischen Literatur (Handbuch d. Altertumsw., VII), München, I Teil 1. Band 1929, I Teil 2. Band 1934. — Camillo Cessi, Storia della letteratura greca, Torino Vol. I, parte 1: 1933. — H. J. Rose, A Handbook of greek Literature from Homer to the age of Lucian, London, Methuen, 1934. — T. A. Sinclair, A History of classical greek Literature from Homer to Aristotle, London, 1934.

A. Grieķu literātūras klasiskais laikmets

Pirmā daļa

Dzeja

A. Eposs

II. Eposa sākumi. Homēra eposs

9. Hieratiskā dzeja. Aoidi un episkās dzejas izcelšanās. Vecākais un grandiozākais grieķu literātūras piemineklis ir divas Homēram piedēvētās poēmas Īliada un Odiseja. Bet dzejnieks, kas radījis tik lieliskus un mākslas ziņā ievērojamus darbus un kas ar apbrīnojamu vieglumu pārvalda dzejas techniku, nevarēja būt pirmais. Šai dzejā atrodama diezgan mākslīga versifikācija, kuŗai, iekām tā bija sasniegusi pilnību, vajadzēja būt jau iepriekš ilgāku laiku lietotai. Tāpat šīs dzejas tradicionālā frazeoloģija acīm redzot ir izveidojusies vairāku paaudžu laikā. Ir tātad jāpieņem rinda priekšgājēju, kas pamazām ir izveidojuši episko valodu, dzejas izteiksmi un metrisko formu, uz kuŗu pamata varēja rasties Homēra poēmu monumentālā celtne. Kas bija šie dzejnieki?

Noteiktu atbildi uz to nav iespējams dot, jo laikmets, par kuŗu ir runa, nav vēsturiski visos sīkumos izsekojams, bet uz dažu norādījumu un salīdzinājumu pamata var gūt tikai aptuvenu jēdzienu par šo pirmatnējo grieķu dzeju, kas bija pa daļai hieratiska (reliģiska), pa daļai mītiska rakstura.

Pie hieratiskās dzejas pieder himnas, t. i. dziesmas par godu kādai dievībai sakarā ar kādu reliģiska kulta ceremoniju. Grieķu tradicija min vairākus leģendārus dziesminiekus, kuŗi reprezentē šo hieratisko dzeju un kuŗus minētā tradicija uzskata par Homēra priekštečiem.

Viens no šīs dzejas centriem bija Pīerijas apgabals Olimpa kalna ziemeļu nogāzē, ko uzskatīja par mūzu dzimteni. Priekšvēsturiskos laikos tur ir dzīvojusi kāda trāķiešu cilts. Pēc dažām ziņām [1]) no Pīerijas vecos laikos ir izceļojusi kāda kolōnistu grupa, kas apmetusies Boiōtijā

---

[1]) Strab. 9, 2, 25.

VALSTS BIBLIOTĒKA

pie Helikōna kalna. Ka arī Helikōna kalns jau agri bija kļuvis par mūzu kulta vietu, par to liecina Hēsioda Teogonijas ievads (1—25).

Orfejs, Mūsajs, Eumolps un citi dzejnieki [2]), kuŗus senā tradicija uzskata par Homēra priekšgājējiem, ir mītiskas personas un viņiem piedēvētie darbi ir vēlāko laiku falsifikācija. Skeptisku ieskatu par šiem dzejniekiem ir izteicis jau Hērodots (2, 53): „tie dzejnieki, par kuŗiem stāsta, ka viņi esot dzīvojuši agrāk par šiem diviem vīriem (proti Homēru un Hēsiodu), man šķiet, ir vēlāk dzīvojuši."

Bet, lai gan mums nav nekādu drošu ziņu par dzejniekiem, kas būtu dzīvojuši priekš Homēra, nevar būt šaubu, ka jau pirms Īliadas un Odisejas tapšanas Grieķijā ir bijuši dziesminieki un pastāvējusi arī dzeja, par ko norādījumi atrodami abās poēmās, kur minēti gan daži hieratiska rakstura dzejas veidi, gan arī tādi, kas saistīti ar dažādiem dzīves gadījumiem [3]).

---

[2]) Kā vecāko šīs dzejas pārstāvi min teiksmaino dziesminieku Orfeju, kuŗa dzimtene bija Pīerija. Būdams pēc leģendāra nostāsta mūzas Kalliopes un trāķieša Oiagra dēls, kas ar savu dziedāšanu un brīnišķīgo kokles spēlēšanu apbūra cilvēkus un meža zvērus un kas nokāpa pazemē, lai izvestu no turienes savu mirušo sievu Euridiku, un beidzot mira trakojošu bakchanteņu saplosīts, Orfejs ir vairāk mītiska nekā vēsturiska persona, kuŗas eksistenci noliedza jau Aristotelis (Cic. De nat. deor. 1, 38: Orpheum poetam docet Aristoteles nunquam fuisse.).

Par Orfeja skolnieku (vai, pēc dažām ziņām, skolotāju) uzskatīja Mūsaju, kas no Pīerijas pārnācis uz Boiōtiju un tad uz Atēnām, kur Mūzu kalnā rādīja viņa kapu (Paus. 1, 25, 7). Mūsaju un viņa dēlu Eumolpu uzskatīja par Eleusīnas mistēriju un Dēmētras kulta nodibinātāju Atika. Sakarā ar Dēmētras kultu minams arī himnu sacerētājs Pamfojs (Πάμφως), kas reprezentē atēniešu seno hieratisko dzeju.

Senā tradicija stāsta arī par Linu (Λίνος), kas personificē kādu viņa vārdā sauktu (varbūt no priekšhellēniskās dzejas pārņemtu) dziesmas veidu (sal. Īl. 18, 569—572; Hēs. fr. 192 un 193, Rzach).

Arī Apollōna kults, kuŗa vecākie centri Grieķijā bija Krēta un Dēla, bija saistīts ar hieratisko dzeju. Šīs dzejas leģendārais pārstāvis ir likietis Ōlēns (Ὠλήν), kam Hērodots piedēvē dažas vecos laikos Dēlā dziedātas himnas (Hērod. 4, 35; Paus. 8, 21, 3).

Pīeriskā un apollōniskā dzeja sastapās un apvienojās Delfos, kur Parnāsa kalnā Apollōns kļuva par mūzu vadoni un līdz ar viņām par dzejas dievu. Arī Delfu Apollōna kultam senā tradicija piesaista dažus dziesminieku vārdus. Filammōns (Φιλάμμων), ko uzskatīja par paša Apollōna un Parnāsa nimfas Filonidas dēlu, esot sacerējis himnas par godu Apollōnam un piedalījies mūziskās sacīkstēs tāpat kā viņa dēls Tamirids (Θάμυρις), ko mūzas padarījušas aklu, par to ka tas iedrošinājies viņas uzaicināt uz dziesmu sacīksti, kā to stāsta kuģu šaraksta autors (Īl. 2, 595).

[3]) Paiāni (himnas Apollōnam) Īl. 1, 473; trēni (raudu dziesmas) Īl. 24. 720; himenaji (kāzu dziesmas) Īl. 18, 493; dziesmas, kas dziedamas darba gaitās, Īl. 18, 570.

Bet turpat atrodam liecības, ka arī episkā dzeja tai laikā ir bijusi jau pazīstama. Tā Īliadā stāstīts par varoni Achilleju, kas, sev laiku kavēdams, dzied par „vīru slavenajiem darbiem" (κλέα ἀνδρῶν), pavadīdams dziesmu ar formingas skaņām [4]). Odisejā lasām par dziesminieku Dēmodoku, ko faiāku ķēniņš Alkinojs liek ataicināt savā pilī, lai tas patīkami pakavētu laiku viesiem, dziedādams par varoņu darbiem un arī viņu ķildām [5]). Vēlāk tas pats Dēmodoks dzied humorisku dziesmu par Aresa un Afrodītes dēkainiem mīlas sakariem Hēfaista mājā [6]). Tāds pats profesionāls dziesminieks ir Fēmijs, kas Pēnelopes preciniekiem Odiseja mājā dzied par grieķu varoņu atgriešanos no Trojas. Pēnelope, kas gaida pārnākam savu vīru, nespēj bez asarām klausīties šo dziesmu un lūdz Fēmiju, lai tas preciniekiem dzied kādu citu dziesmu:

„Fēmij, tu daudz zini lietu, kas valdzina mirstīgo prātus:
Dievu un cilvēku darbus, ko dziedoņi daudzina dziesmās;
Izvēl no dziesmām šīm kādu un, precniekiem sēdēdams līdzās,
Dziedi, lai vērīgi klausās tie, klusumā dzerdami vīnu" [7]).

Te mēs tātad redzam sevišķu dziedoņu šķiru, sauktu par aoidiem (ἀοιδοί). Aoids Dēmodoks Odisejā ir aprakstīts kā akls dziesminieks, kas ar savām dziesmām valdzina klausītājus [8]). Dzejisko iedvesmu aoidam dod mūza, kas stiprina arī viņa atmiņu, un tāpēc viņš to mēdz piesaukt dziesmas sākumā. Aoidi ir lielā godā:

„Vairāk par cilvēkiem visiem, virs zemes kas auglīgās dzīvo,
Dziedoņi cieņā un godā tiek turēti, tāpēc ka mūza
Dziesmas tiem devusi skaistas un mīļu tur dziedoņu cilti" [9]).

Viņi uzturas pie kāda valdnieka galma [10]) vai arī kā tautā pazīstami dziesminieki tiek aicināti uz mielastiem, lai pakavētu viesiem laiku. Kad viesi paēduši un padzēruši, aoids ņem kokli (sauktu kitari jeb formingu) un, ievadīdams dziesmas vārdus ar dažiem kokles strinkšķieniem, iesāk dziedājumu par varoņu darbiem [11]).

Kā minētie piemēri rāda, aoidu priekšnesumi bija episkas dziesmas, kuŗām par saturu bija „dievu un cilvēku darbi", t. i. dzejiskā formā ietērpti mīti par dieviem un leģendas par senajiem varoņiem. Mēģināsim noskaidrot tos apstākļus, kuŗos radās šie mīti un leģendas.

Grieķu tautas dzīvā fantazija bij radījusi daudzus antrōpomorfiskus dievu tēlus. Šo olimpisko dievu dzīve bija cilvēku zemes dzīves at-

[4]) Īl. 9, 189. [5]) Od. 8, 73. [6]) Od. 8, 266—366.
[7]) Od. 1, 337—340. [8]) Od. 9, 43—45 un 62—64. [9]) Od. 8, 479—481.
[10]) Tādu aoidu Agamemnons, aiziedams kaŗā, atstāja Klitaimēstrai (Od. 3, 267); tāds bija arī Fēmijs, kas Odiseja pilī dziedāja preciniekiem.
[11]) Sal. Od. 1, 152; 8, 72 un sek.; 9, 7.

spoguļojums. Līdz ar sociālām, kultūrālām un politiskām pārgrozībām pārveidojās arī grieķu tautas ticējumi un dievu kulti. Līdzās vecajām dievībām radās dažas jaunas, kas bija pārņemtas no agrākiem iedzīvotājiem vai kaimiņu tautām. Arī daži veci kulti dabūja pārgrozītu veidu jaunā territorijā vai jaunos dzīves apstākļos. Kad agrākajam varmācīgo cīņu laikmetam sekoja laikmets, kur cieņā nāca likumi, kuŗus tauta izjuta kā nepieciešamus mierīgai sabiedriskai dzīvei, tad arī agrāk briesmīgais pērkoņa dievs Zevs kļuva par taisnības sargu zemes virsū, par dievu, kas labu atmaksā ar labu un ļaunu ar ļaunu.

Savus gaišos dievus grieķi iedomājās cīnījušos ar citām varenām dievībām un briesmīgām būtnēm. Zevam, varas dēļ cīnoties ar vecāko dievu paaudzi, nācās mest zibeņus pret titāniem, kas, kalnus uz kalniem kraudami, gribēja ielauzties debesīs, nācās cīnīties ar gigantiem un briesmīgo Tīfōnu. Apollōnam bij jāuzvar pūķis Pītōns.

Reliģija tai laikā aptvēra visu pirmatnējo cilvēka dzīvi, un šai reliģijā grieķi meklēja ārējās un iekšējās pasaules lietu un parādību izskaidrojumu. Tā radās kosmogonijas, teogonijas, titānomachijas, gigantomachijas.

Bet debesu Olimpa mājokļi dieviem bija par šauriem. Laiku pa laikam viņi nolaidās zemē, stājās sakaros ar cilvēkiem, iedegās pat mīlas kaislībā pret mirstīgām sievietēm. Tā Zevs ir pārvērties par vērsi, lai nolaupītu Eurōpu, par gulbi, lai apburtu Lēdu, par zelta lietu, lai piekļūtu Danajai. No dievu mīlestības sakariem ar nimfām un mirstīgām sievietēm, kā arī no dieviešu sakariem ar mirstīgiem vīriešiem dzima varoņi (ἥρωες), kas, būdami dievišķīga dzimuma, ieņēma vidēju stāvokli starp dieviem un cilvēkiem.

Tāpat kā dievi, arī varoņi cīnījās ar saviem pretiniekiem, ar dažādiem nezvēriem, mošķiem un ļauniem cilvēkiem. Tā radās varoņu leģendas. Līdzās teikām par individuāliem varoņu darbiem cirkulēja leģendas par kollektīviem varoņdarbiem, kādi ir argonautu brauciens uz Kolchidu, septiņu kaŗavadoņu gājiens pret Tēbām, Trojas kaŗš u. c.

Ka daudzas varoņu teikas bija pazīstamas jau Homēra laikā un, jādomā, bija radušās jau ilgi priekš tam, par to liecina poēmās atrodamie norādījumi. Tur minēti Hērakla varoņdarbi [12]), Bellerofonta cīņa ar Chimairu un amazonēm [13]), Kalidōnas medības un Meleagra cīņas ar kūrētiem [14]), Oidipa liktenis [15]), cīņas starp kentauriem un lapitiem [16]), Jāsona vadītais kuģis Argo [17]), septiņu kaŗavadoņu gājiens pret Tēbām [18])

[12]) Īl. 8, 362; Od. 11, 622.

[13]) Īl. 6, 155—195. [14]) Īl. 9, 529—599. [15]) Īl. 23, 679; Od. 11, 271—280. [16]) Īl. 1, 263—268; Od. 21, 295—304. [17]) Od. 12, 69—72. [18]) Īl. 4, 377. 406.

un citi teiku motīvi. Ka arī Trojas kaŗš grieķiem bija pazīstams jau priekš Īliadas, rāda minētā poēma, kur apdziedāts tikai viens epizods no Trojas kaŗa, bez kāda ievada par iepriekšējiem notikumiem: sagatavot klausītājus notikumu gaitas saprašanai acīm redzot nebija vajadzīgs, jo šie notikumi visiem bija labi zināmi.

Varoņu eposa attīstību kopš 12. gs. pr. Kr. lielā mērā ietekmēja divi vēsturiski notikumi: dōriešu iebrukums un ar to saistītā (pa daļai jau agrāk sākusies) grieķu cilšu kolōnizācija Aigajas salās un Mazāzijas rietumpiekrastē.

2. gadutūkstotī pr. Kr. pirmo vietu starp grieķu ciltīm ieņēma achaji. Nonākuši (ap 1700. g. pr. Kr.) sakaros ar Krētas (Aigajas) kultūru, achaji to drīz piesavinājās un ap 1400. g. iekaŗoja pašu Krētu. Aigajas kultūras centrs līdz ar to pārvietojās no Knōsas (Krētā) uz Mikēnām (Peloponnēsā). Bet Mikēnu kultūras ziedu laiks pēc tam ilga tikai pāris gadu simteņus. Ap 1200. g. no ziemeļiem Grieķijā spiedās iekšā jauna grieķu cilts — dōrieši, kas priekš tam ilgāku laiku bija dzīvojuši, no pārējās pasaules atšķirti, mežonīgajos Balkānu ziemeļrietumu apgabalos, uzglabādami diezgan tīru savu pirmatnējo etnisko raksturu, bet līdz ar to palikdami kultūrālā ziņā iepakaļ citām grieķu ciltīm. Papriekš dōrieši ieņēma Ēpeiru, Aitōliju un Akarnāniju. Ap 1100. g. nāca jauns dōriešu iebrukuma vilnis: pārcēlušies pie Naupaktas pāri Korintas jūraslīcim, viņi ieņēma Peloponnēsu un izpostīja achaju pilsētas, sagraudami Mikēnu kultūru un iznīcinādami iepriekšējo gadu simteņu sasniegumus. Kultūrālā ziņā uzvarētāji dōrieši stāvēja zemāk par uzvarētiem achajiem un jōniešiem, bet viņi tomēr atnesa Grieķijai arī dažas pozitīvas vērtības: etniski tīrākas asinis un parašu vienkāršību.

Neilgi priekš šīs katastrofas, kad Mikēnu kultūra jau tuvojās beigām, Mazāzijas piekrastē notika Trojas kaŗš, kas beidzās ar šīs nocietinātās pilsētas ieņemšanu [19]). Kaŗa iemesli un norise tuvāk nav zināmi, bet liekas, ka sadursmes starp aioliešiem (Ziemeļgrieķijas achajiem) un Mazāzijas piekrastes iedzīvotājiem radās tad, kad pirmie sāka kolōnizēt šo piekrasti. Bet bagātā pilsēta Troja, kas aiz saviem mūŗiem varēja uzņemt daudzus tūkstošus aizstāvju un dot patvērumu apkārtnes iedzīvotājiem, tik viegli nepadevās. Grieķu tradicija stāsta, ka kaŗagājienā piedalījušies arī Peloponnēsas achaji un ka kopējā grieķu kaŗaspēka virsvadonis bijis Mikēnu valdnieks Agamemnons. Šiem apvienoto grieķu pulkiem Priams ir pretī stādījis koaliciju no apdraudētām tautām. Šādos apstākļos achajiem nebij iespējams ātri ieņemt pilsētu. Pēc vai-

[19]) Pirmoreiz Troja ir izpostīta 3. gadutūkstoša beigās pr. Kr. (2. pilsēta), bet otrreiz ap 1200. g. pr. Kr. (6. pilsēta).

rāku gadu pretošanās Troja tomēr krita, un šis notikums atbalsojās visā Grieķijā. Nostāsti par Trojas kaŗu gāja no paaudzes uz paaudzi un atrada savu mākslinieciško izveidojumu Īliadā [20]). Galvenie nopelni šīs poēmas tapšanā pieder Jōnijai.

Pēc dōriešu iebrukuma daļa achaju un jōniešu atstāja dzimteni un devās pāri jūrai uz Mazāziju un salām. Arī no Tesalijas, ko applūdināja no rietumiem iebrukušo dōriešu vilnis, daži bēgļi devās uz Mazāzijas piekrasti. Šī piekraste no dōriešu iebrukuma cietusi netika. Tā drīzāk ieguva: uz turieni devās no Grieķijas izdzītie bēgļi, aiznesdami sev līdz Mikēnu kultūras tradicijas un arī nostāstus par agrāko varoņu darbiem. Drīz uzplauka piekrastes pilsētas Smirna, Efesa, Kolofōna, Milēta. Sajaucoties dažādām ciltīm, virsroku un nosaukumu paturēja jōnieši. Sākās jōniešu kultūras uzplaukums.

Ar to izskaidrojams tas, ka Homēra poēmās, lai gan tās ir izveidojušās Jōnijā, ir ieausti daudzi tēli, ticējumi un leģendu motīvi, kas pieder kontinentālajai Grieķijai [21]). Tāpat šais poēmās, lai gan tās ra-

---

[20]) Daži domā, ka pirmatnējās Īliadas pamatā ir bijusi tesaliskā Achilleida un ka vecākā aioliešu teika nav pazinusi Trojas ieņemšanas un izpostīšanas, bet stāstījusi tikai par aioliešu cīņām un viņu vadoņa Achilleja nāvi (līdzīgi Tēbaidai). Fikcija par grieķu kopējo ekspedīciju un Trojas iekaŗošanu būtu tātad radusies vēlāk, un tai par paraugu varēja noderēt teika par argonautu braucienu vai Tēbu kaŗu, pie kam šāds teikas pārveidojums tad prasīja arī ekspedīcijas motīvēšanu ar Helenes nolaupīšanu no Parida puses (Sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 68. lpp.).

Bet ka neiespējama tomēr nebija tāda kopēja grieķu kaŗa ekspedīcija, par kādu stāsta Īliada, liecina dažas uzglabātās ziņas par organizētiem uzbrukumiem, ko achaji kopā ar citām tautām šad un tad ir sarīkojuši pret svešām pilsētām. Tā, pēc ēģiptiešu dokumentiem, 1929. g. pr. Kr. faraōna Merneptas (Merneptah) laikā „jūras zemju achaji" („akaiuša"), kopā ar Lēmnas tirrēniešiem („turša"), sardiešiem (?) („šardina"), liķiešiem („lukki"), kilikiešiem („šakalaša") ir savienojušies ar libiešiem („libu"), lai uzbruktu Deltai, bet ir tikuši atsisti un izklīdināti (Sk. G. Glotz, Hist. grecque, I (1929), 93. lpp.).

[21]) Tesalijas ziemeļos paceļas varenais Olimpa kalns, kuŗa mirdzošā galotnē mājo Homēra dievi (Īl. 1, 494 sek.; 14, 225 sek.; Od. 6, 41—47). Tesalija ir arī Īliadas galvenā varoņa Achilleja dzimtene (Īl. 2, 683—685; 9, 363 sek.). Tur norisinājās niknas cīņas starp kentauriem un lapitiem (Īl. 1, 263—268; Od. 21, 295—304), un tur dzīvoja viesmīlīgais ķēniņš Admēts, kuŗa ganāmpulkus ganīja pats Apollōns (Īl. 2, 711—715). No Pagasu ostas Tesalijā ir devies savā dēkainajā braucienā argonautu kuģis (Od. 12, 69—72). Nav aizmirsta poēmās pat Ziemeļgrieķijas rietumos tālu gulošā „ziemainā" Dōdōna, Zeva orākula senā vieta (Īl. 2, 750; 16, 233—235; Od. 14, 327; 19, 296), Aitōlijas apgabalam pieder teika par Meleagru un Kalidōnas medībām (Īl. 9, 529—599), Boiōtijai teikas par Oidipu (Īl. 23, 679; Od. 11, 271—280), par septiņu vadoņu gājienu pret Tēbām (Īl. 4, 377. 406), un Peloponnēsa ir „Īliadā" apdziedāto varoņu Agamemnona, Menelāja un Nestora dzimtene.

dušās jōniešu kultūras laikmetā, atrodami daži motīvi un dzīves apstākļi, kas pieder vēl Mikēnu kultūrai, kuŗas ziedu laiks bija 1400.—1200. g. pr. Kr.[22]). Tas vedina uz domām, ka grieķu episkās dzejas sākumi meklējami jau Mikēnu kultūras laikmetā. Arī aioliski-achajiskie elementi episkajā valodā šķiet norādām, ka kontinentālajā Grieķijā ir pastāvējusi achaju teiku dzeja. Bet ziedu laikus šī dzeja piedzīvoja tikai Jōnijas zemē. Jōniešu dziesmās atbalsojās mirstošā achaju kultūra. Pirmā vietā te minamas divas poēmas, ko saistīja ar Homēra vārdu, — Īliada un Odiseja.

10. Homērs; viņa persona, dzīves vieta un laiks. Grieķu literātūras vecākais un lieliskākais piemineklis ir divas episkās poēmas Īliada un Odiseja, par kuŗu autoru grieķu tradicija uzskatīja Homēru. Līdz mūsu dienām ir uzglabātas vairākas Homēra biografijas[1]), bet visas tās pieder vēlākajam laikmetam un tur sniegtās ziņas nevar pretendēt uz vēsturisku patiesīgumu: šais biografijās atrodami tikai daži izdomāti nostāsti, kas cirkulēja par Homēru dažādās grieķu skolās. Vēsturisku ziņu par Homēru laikam nekad nav bijis.

Senatnē Homēru iedomājās kā aklu, dievišķīgas iedvesmas apgarotu dziesminieku, kā to rāda daži ideālizēti viņa attēli, kas uzglabāti no seniem laikiem[2]). Ieskats par Homēra aklību varbūt radies no tam, ka Īliadas un Odisejas autors tika identificēts ar aklo dziesminieku no Chijas, kas sacerējis himnu Dēlas Apollōnam[3]), un šo ieskatu pastiprināja vēl kombinācija ar aklo dziedātāju Dēmodoku, par kuŗu stāstīts Odisejā, un ar aklo kitaristu Tamiridu. Arī pašu Homēra vārdu senie biografi izskaidro tā, ka aioliešiem tas esot nozīmējis „aklais", bet ir arī citas šā vārda etimoloģijas, kas saistās ar dažiem vairāk vai mazāk fantastiskiem nostāstiem par dzejnieka dzīvi[4]).

---

[22]) Tā Īliadas varoņi lieto bronzas ieročus, lai gan pats dzejnieks dzīvo jau dzelzs laikmetā. Vērša un lauvas motīvi, kas dominē Mikēnu mākslā, bieži atrodami Homēra salīdzinājumos. Īliadā minētais Nestora kauss (Īl. 11, 632) ar diviem uz kausa malām sēdošiem baložiem ir gluži līdzīgs tam, kas atrasts Mikēnu izrakumos.

[1]) U. v. Wilamowitz-Moellendorff, Vitae Homeri et Hesiodi, Bonn, 1916 (te ietilpst arī Ἀγὼν Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου).

[2]) Piem. Homēra krūšu tēls Neapolē (romiešu ķeizaru laiku kōpija no vēlā hellēnistiskā laikmeta), krūšu tēls iekš Museo Capitolino (Romā), marmora krūšu tēls Sansusi pilī Potsdamā.

[3]) Hymn. Apoll. Del. 172.

[4]) Etimoloģija a) „aklais": Vit. herod. 13 = p. 8, 25 Wilam.; Procl., Vita Hom. (= p. 26, 13 Wil.); Efors (= fr. 164, Vit. ps.-plut. 1, 2 = p. 22, 15 Wil.); Vit. 6 = p. 31, 23 Wil.; b) „sekotājs": Arist. fr. 66 R. = Vit. ps.-plut 1, 3 (p. 22, 32 Wil.); sal. ὁμηρεῖν = ἀκολουθεῖν Theopomp. Hist. 278; c) „ķīlnieks": Procl., Vit. Hom. (= p. 26, 11 Wil.); Cert. Hom. et Hes. = p. 35, 22 Wil.; Hesych. Svidae Lex. (= p. 33, 22 Wil.); d) „padomdevējs": Proc., Vita Hom. =

Nav zināma arī Homēra dzimšanas un dzīves vieta. Septiņas pilsētas pretendēja uz godu saukties par viņa dzimteni [5]). Ikviena no šīm pilsētām juta Homēra dziesmās daļu no savas dvēseles un gribēja dzejnieku uzskatīt par savu pilsoni. Bet ka šīs daudzās pretenzijas nebij savienojamas, to atzina jau anonimais Planūda antoloģijas autors:

„Kādas lai dzimtenes dēlu patiešām mēs Homēru saucam?
Viņu, ikviena ko grib pilsēta savēju saukt?
Zināma nav tā nevienam. Viņš mūžīgiem dieviem ir līdzīgs,
Mūzu ir piederums svēts dzimtene viņa un cilts" [6]).

Šai pašā sakarā stāv arī jautājums par Homēra dzimtu. Tā kā par viņa dzīvi nebija nekādu noteiktu datu, radās dažādas leģendāras ģeneāloģijas. Tā kāda grieķu tradicija uzskatīja Homēru par upes dieva Melēta un nimfas Krēteidas dēlu, pieņemot par viņa dzimšanas vietu Smirnu, kur pastāvēja Homēra kulta pēdas [7]). Cita versija stāstīja par Homēru kā Maiōna dēlu, arī Smirnā dzimušu [8]). Kāda tradicija vēstīja, ka Homērs ir uzturējies Chijā, kur vēlāk dzīvoja viņa vārdā nosaukto homēridu dzimta, kas sevi uzskatīja par Homēra pēcnācējiem un recitēja Homēra dzeju. Šī tradicija, starp citu, balstījās uz jau minēto Dēlas Apollōna himnu un tai sekoja arī Kejas Simōnids.

Nebija skaidrības arī jautājumā par Homēra dzīves laiku. Kamēr vieni Homēru uzskatīja par Trojas kara aculiecinieku, citi viņu turēja

---

= p. 33, 23 Wil.); sal. Eust. ad Il. p. 4, 24; Luc. adv. indoct. 1, 24; e) par „salicēju" vai „sakārtotāju" iztulkoja: G. Curtius, De nomine Homeri, Kiel, 1855. Sal. Phot. Lex. ὁμηρεῖν · ὁμοῦ ἡρμόσθαι. Citu leksikografu izskaidrojumi: Et. M.: ὁμοῦ συνὼν, ἢ ἀπὸ τοῦ ἅμα ἀρηρέναι. Hesych.: ὁμηρεῖν · ὁμοῦ ἡρμόσθαι καὶ συμφωνεῖν. ὁμηρεῦσαι, ὁμοφωνοῦσαι, ὁμολέγουσαι.

[5]) Anth. Plan. IV, 297:

ἑπτὰ ἐριδμαίνουσι πόλεις διὰ ῥίζαν Ὁμήρου,
Κύμη, Σμύρνα, Χίος, Κολοφών, Πύλος, Ἄργος, Ἀθῆναι,

bet 298:

ἑπτὰ πόλεις μάρναντο σοφὴν διὰ ῥίζαν Ὁμήρου,
Σμύρνα, Χίος, Κολοφών, Ἰθάκη, Πύλος, Ἄργος, Ἀθῆναι,

un Gellijs 3, 11:

ἑπτὰ πόλεις διερίζουσιν περὶ ῥίζαν Ὁμήρου
Σμύρνα, Ῥόδος, Κολοφών, Σαλαμίς, Ἴος, Ἄργος, Ἀθῆναι.

[6]) Anth. Plan. IV, 294.

[7]) Certam. 3 = p. 35, 3-4 Wil.; Svid. Ὅμηρος Vit. IV = p. 28, 11 Wil. Par Ὁμήρειον Smirnā sk. Strab. p. 646.

[8]) Diod. Sic. 3, 58; Aristot. f. 66 R. Vit. ps.-pl. I, 2 = p. 22, 26 Wil.

jaunāku par Hēsiodu [9]). Mūsu laikos literātūras vēsturnieki šo jautājumu apskata vairāk kā jautājumu par Homēra poēmu izcelšanās laiku.

Homēra persona tātad paliek noslēpumainības miglā tīta. Mums pieejami tikai ar viņa vārdu uzglabātie darbi, — divas lielās poēmas Īliada un Odiseja.

11. Rapsōdi un Homēra poēmu izplatīšana. Vecākie Homēra izdevumi. Episkās dzejas izplatītāji un uzglabātāji bija sākumā aoidi, vēlāk rapsōdi.

Aoidi, kas dziedāja savas pašu vai arī citu sacerētas dziesmas, pieder vecākajam laikmetam. Tādi bija Homēra poēmās minētie aoidi, kā arī episkie dzejnieki Arktīns, Asijs, Eumēls u. c.

Vēlākos laikos Homēra poēmas un citas episkās dziesmas izplatīja aoidu pēcnācēji rapsōdi (ῥαψῳδοί), kas nebija vairs dziesmu sacerētāji un dziedātāji vārda īstā nozīmē, bet tikai recitētāji (deklamētāji) [1]). Svētku drēbēs tērpušies, ar vainagu galvā un nūju (ῥάβδος) [2]) rokā, rapsōdi mūziskos konkursos (ἐν ἀγῶσι) bez mūzikas pavadījuma ar drāmatisku svinību deklamēja izmeklētus un svētku gadījumam piemērotus gabalus no episkās dzejas.

Tie rapsōdi, kas recitēja lielāko tiesu Homēra dzeju, saucās homēridi (Ὁμηρίδαι). Iespējams, ka sākumā šis nosaukums tika attie-

---

[9]) Pēc dažu autoru ieskatiem Homērs ir dzīvojis:
1) Trojas kaŗa laikā (Hellanīks; Ps.-Plūt. Vit. Hom. I, 5).
2) 100 gadus pēc Trojas ieņemšanas (Eratostens).
3) 140 gadus pēc Trojas kaŗa, jōniešu staigāšanas laikā (Aristotelis, Aristarchs; pēc šā ieskata Homērs ir bijis atietis un izceļojis uz Jōniju kopā ar citiem kolōnistiem).
4) 400 gadus pēc Trojas kaŗa (Hērodots, kas raksta ap 450. g. pr. Kr. un kas Trojas kaŗu pieņem notikušu 800 gadus priekš viņa; 2, 145, sal. 2, 53 un Tūk. 1, 3, 3).

Salīdzinot ar Hēsiodu, Homēru uzskatīja:
1. Par Hēsioda laika biedru (Certam. Hom. et Hes., Ferekids, Hellanīks, Damasts, Hērodots 2, 53).
2. Vecāku par Hēsiodu (Ksenofans, Ponta Hērakleids, Eratostens un aleksandrieši, Cicerons Cat. mai. 54).
3. Jaunāku par Hēsiodu (Efors; Marm. Par. ep. 28, p. 157 Jac.; Akijs (Accius); Filostr. Her. p. 162, 5.

[1]) Aoidi un rapsōdi ne vienmēr stingri izšķiŗami. Rapsōdu vārda etimoloģija un nozīme nav gluži skaidra un ir tikusi dažādi iztulkota gan senos, gan jaunajos laikos. Nepieņemama šķiet atvasināšana κατὰ ῥάβδον ᾄδειν Pind. 1, 3, 56 (kur κατὰ ῥάβδον domāts pretstatā πρὸς λύραν). Ticamāka liekas etimoloģija ῥάπτειν ᾠδήν Hes. fr. 265 Rzach, sal. Pind. Nem. 2, 2: Ὁμηρίδαι . . . ῥαπτῶν ἐπέων ἀοιδοί un scholiasta paskaidrojumus pie šīs vietas. Ῥαψῳδοί tātad būtu jāsaprot kā dziesmu (dziedamo gabalu) „sašuvēji", t. i. salicēji, virknētāji. H. Frenkels (Fränkel, Griech. Wörter, Glotta, XIV, 1925) vārdam ῥάπτω piešķiŗ nozīmi „izdomāt".

[2]) Nūja recitējot varbūt noderēja ritma sišanai.

cināts tikai uz tiem, kas dēvējās par Homēra pēcnācējiem un kas par savu uzdevumu uzskatīja recitēt sava ciltstēva dzeju [3]). Rapsōdi bija Homēra dzejas uzglabātāji un izplatītāji salās un kontinentālajā Grieķijā. Lai gan dōriešiem bija daži aizspriedumi pret Homēru, tomēr poēmu recitēšana ieviesās arī dōriskajos apgabalos, kur agrāk bija cieņā gandrīz vienīgi tikai liriskie priekšnesumi [4]). Pastāvēja leģenda, ka pats Likūrgs esot (no Samas, Chijas vai Krētas) pārnesis uz Spartu uzrakstītās Homēra dziesmas. Rapsōds Kinaits no Chijas 504./1. g. pr. Kr. esot pārvedis uz Sirākūzām Homēra dzeju [5]). Atēnās 6. gs. pr. Kr. tika ievests likums, ka rapsōdi mainīdamies recitēja Homēra poēmas Panatēnaju svētkos [6]). Šo nodibinājumu piedēvē gan Solōnam [7]), gan Peisistrata dēlam Hiparcham [8]), lai gan tas varbūt nebija šo vīru jaunievedums, bet drīzāk pastāvošās parašas nokārtojums.

Te minama arī tā sauktā Peisistrata redakcija, par kuŗu sniedz ziņas Cicerons un daži grieķu rakstnieki. Pēc šīm ziņām Peisistrats licis savest kārtībā Homēra dziesmas, kas agrāk bijušas izkaisītas un kopā sajauktas [9]). Par šo jautājumu ir daudz diskutēts [10]). Šķiet, ka šīs ziņas nav gluži bez pamata un ka 6. gs. pr. Kr. Atēnās radās tā Īliadas un Odisejas redakcija, uz kuŗu dibinājās vēlākie poēmu izdevumi. Grūti tomēr pasacīt, kamī īsti pastāvēja Peisistrata kārtošana. Nav iemesla domāt, ka Peisistrata laikā būtu Atēnās pirmoreiz uzrakstīts poēmu teksts. Ir iespējams, ka tempļos, pie kuŗiem notika mūziskas sacīkstes

---

[3]) Schol. Pind. Nem. 2, 1.

[4]) Max. Tyr. diss. 17, 5 p. 214, 13 Hob.

[5]) Schol. Pind. Nem. 2, 1.

[6]) Isokr. 4, 159; Plat. Iōn. 530 b; Likūrg. pret Leokr. 102.

[7]) Diog. Lāert. 1, 57; Svida. ὑποβολή.

[8]) Ps. Plat. Hiparch. 228 b.

[9]) Cic. de or. 3, 137; qui (Pisistratus) primus Homeri libros confusos antea sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus (šīs ziņas C. ņēmis no grieķu gramatiķa Asklēpiada no Mirlejas, kas dzīv. 1. gs. pr. Kr.). Sal. J. Flavius c. Apion. 1, 2. — Paus. 7, 26, 6. — Aelian 13, 14. — Diog. Lāert, 1, 57; — Liban. 12, 56. — Svida (Ὅμηρος). — Eustath. ad Il. A init. un ad K 1 p. 785. — Tzetzes, Exeg. in Il. (ed Herm.) p. 45, 22 = 772 Bachm. — Cf. Prol. schol. in Aristoph. (ed Keil iekš Rh. Mus. VI, 1848) p. 116 un Schol. Plaut. p. 4. (Ritsch.). Sal. anon. π. κωμῳδίας (Cram., Anecd. Par. 1, 6); schol. in Dion. Thr. gramm. (Anecd. Gr. ed. Bekk. II, 766); Villoison, Anecd. II, 182.

[10]) Wolf, Prolegomena[2] (1859) p. 85. — U. von Wilamowitz - Möllendorff, Homerische Unters., 1884, 235. lpp. un Die Ilias und Homer, 1916, 506. lpp. (2. izd. 1920. g.). — H. Flach, Peisistratos und seine litterar. Tätigkeit, Tübing., 1885. — E. Bethe, Homer I, 52. — Cauer, Grundfr.[3], 111. lpp. — Finsler, Homer[3], I, 1,62. — T. W. Allen, Homer. The origin and the transmission, Oxford, 1924, 226. lpp.

228.884

(agōni), jau kopš agriem laikiem glabājās rakstīti Homēra dzejas eksemplāri, kas noderēja teksta kontrolei un rapsōdu lietošanai.

Vēl nedrošākas ir ziņas par Peisistrata iecelto redakcijas komisiju [11]).

Kāds izskatījās Peisistrata laikā Atēnās nodibinātais Homēra teksts, mēs lāgā nezinām. Persiešu kaŗu laikā Peisistrata eksemplārs ir gājis bojā [12]). Pēc persiešu kaŗiem poēmu teksts tika pārrakstīts jaunajā ortografijā. Jādomā, ka šai gadījumā pārrakstītāji (οἱ μεταχαρακτηρίσαντες) nebūs varējuši izsargāties no dažiem pārpratumiem un kļūdām.

Aptuvenu jēdzienu par 5. un 4. gs. tekstu mums dod Homēra citāti, kas atrodami grieķu prōzaiķu (Platōna u. c.) rakstos. Šie citāti maz atšķiŗas no tagadējo manuskriptu teksta, tikai dažkārt tur atrodami panti, kuŗu trūkst mūsu tekstā. Tas rāda, ka aleksandriešu kritiskajos izdevumos ir daži panti svītroti un ka priekš aleksandriešiem Homēra teksts ir bijis pilnīgāks. No otras puses, gaŗākos citējumos dažkārt trūkst pantu, kas atrodami mūsu tekstā, un nav ikreiz viegli izšķirt, vai trūkstošie panti ar nodomu izlaisti jeb toreizējā tekstā pavisam nav bijuši [13]).

Homēra poēmu noraksti, uz kuŗiem dibinājās aleksandriešu izdevumi, bija gan oficiāli pilsētu izdevumi (ἐκδόσεις κατὰ πόλεις), kas noderēja par pamatu rapsōdu priekšnesumiem dažādos svētkos, gan privātie izdevumi (ἐκδόσεις κατ' ἄνδρα), kas piederēja atsevišķām personām (starp kuŗām tiek minēti: Eurīpids Jaunākais, Antimachs no Kolofōnas, Aristotelis u. c.). Pilsētu izdevumi, jādomā, bija analogi minētajam Peisistrata laika izdevumam Atēnās. Starp tiem bija pazīstami Masalijas, Chijas, Sinōpes, Kipras, Krētas, Argosas un Aiolidas izdevums. Ka priekšaleksandriskais Homēra teksts visos izdevumos nebija gluži vienāds, liecina nosaukums „daudzrindīgais" (πολύστιχος), kas bija dots kādam no šiem izdevumiem [14]).

Kanonisks Homēra izdevums nevarēja nostabilizēties, iekām trūka teksta kritikas (pat Aristotelis vēl nepazīst jēdziena par interpolācijām). Tomēr jādomā, ka jau priekšaleksandriskā laikmetā notika pirmie mē-

---

[11]) Tzetzes CGF 1,1 p. 20,27; 23,31; 30,170. Sal. schol. Plaut. EGF p. 239.

[12]) Gellius, 7,17: Libros Athenis disciplinarum liberalium publice ad legendum praebendos primus posuisse dicitur Pisistratus tyrannus. Deinceps studiosius accuratiusque ipsi Athenienses auxerunt; sed omnem illam postea librorum copiam Xerxes Athenarum potitus, urbe ipsa praeter arcem incensa, abstulit asportavitque in Persas. Eos porro libros universos multis post tempestatibus Seleucus rex, qui Nicanor appellatus est, referendos Athenas curavit.

[13]) Kā piemēru var minēt Ksenofōnta Mem. 1, 2, 58, kur izlaistā vieta sakrīt ar Aristarcha atetezi.

[14]) R. Cantarella, L'edizione polistica di Omero, Salerno, 1929.

ģinājumi iztīrīt Homēra tekstu no dažiem nevajadzīgiem pielikumiem, un šo pasākumu aleksandriešu zinātnieki turpināja ar kritiskākām metodēm.

Kā ir izveidojusies līdz mūsu dienām nonākušā Homēra vulgāta un cik lielā mērā tā atšķiras no Atēnu redakcijas, ir grūti spriest [15]).

12. Homēra izdevēji un kritiķi hellēnistiskajā laikmetā. Homēra izskaidrošanas un kritikas sākumi meklējami jau klasiskajā laikmetā [1]). Bet šā laika lasītāji stāvēja vēl par daudz tuvu dzejniekam, lai sajustu vajadzību viņu komentēt un lai nodarbotos ar poēmu teksta kritiku. Daudz rosīgāki šai ziņā bij aleksandriešu laikmeta zinātnieki.

Trīs ievērojamākie aleksandriešu filologi un kritiķi Zēnodots (no Efesas, miris ap 260. g. pr. Kr.), Aristofans (no Bizantijas, ap 257.—180. g.) un Aristarchs (no Samotrākas, ap 216.—144. g.) publicēja viens pēc otra trīs zinātniskus Homēra izdevumus.

Zēnodots, kas arī pats bija episks dzejnieks, dodams priekšrocību īsākai formai, ar drošu roku izsvītroja daudzus pantus no Homēra teksta, bet citus, kaut arī atstādams tekstā, atzīmēja kā apšaubāmus.

Kallimacha skolnieks Aristofans no Bizantijas ieveda tekstos akcentu un dvesmas zīmes. Viņš izdeva no jauna Homēra poēmas, un šis izdevums ieguva ne mazu piekrišanu. Aristofans sekoja Zēnodota metodei, bet bija apdomīgāks savās atetezēs (neīsto pantu svītrošanā [2]).

Vēl dziļākas pēdas ar savu kritisko un eksēgētisko darbību Homēra teksta noskaidrošanā atstāja Aristofana skolnieks Aristarchs [3]). Viņš atstāja tekstā visus pietiekoši apliecinātus pantus, kaut arī pielika pie daudziem obela [4]) zīmi. Viņa otrais Homēra izdevums ir beidzamais Ho-

---

[15]) A. Ludwich, Die Homervulgata als voralexandrinisch erwiesen, 1898.

[1]) Teagens no Rēgijas (6. gs. otrajā pusē pr. Kr.) bija pirmais, kas rakstīja par Homēru. 5. gs. viņam sekoja Mētrodōrs, Stēsimbrots, Glaukōns. Sofistikas laikmetā Homēru kritizēja no loģiski-aistētiskā viedokļa, un 4. gs. pie kiniķu skolas piederīgais rētors Zōils sarakstīja pret Homēru dzejojumu (9 grāmatās) ar virsrakstu Homēra pērējs (Ὁμηρομάστιξ). Aristotelis sarakstīja Ἀπορήματα Ὁμηρικά (strīdīgie Homēra jautājumi); šīs (tagad zudušās) grāmatas galvenais saturs izteikts Aristoteļa poētikas 25. nodaļā un noderēja par programmu aleksandriešu skolai Homēra izskaidrošanā.

[2]) A. Nauck, Aristophanis Byzantini grammatici Alexandrini fragmenta, 1848.

[3]) A. Ludwich, Aristarchs homerische Textkritik, I, II, 1884, 1885. — Römer, Aristarchs Athetesen in der Homerkritik, 1912. Tā paša: Die Homerexegese Aristarchs, Paderborn, 1924.

[4]) Ὀβελός („iesms") — līmeniska svītra neīsto pantu apzīmēšanai (ὀβελίζειν, ἀθετεῖν). Divkāršo svītru > (διπλῆ sc. γραμμή) lietoja, lai atzīmētu kādu vietu, kas svarīga kāda kritiska jautājuma izšķiršanai vai kas raksturo kādu Homēra dzejas īpatnību.

mēra zinātniskais izdevums senatnē. Savos komentāros (ὑπομνήματα) Aristarchs centās izskaidrot Homēru ar pašu Homēru [5]). Kad Aleksandrijas gramatiķi Hellanīks un Ksenōns, saukti „šķīrēji" (οἱ χωρίζοντες), [6]) uz pretrunu pamata, kas bij atrodamas starp abām poēmām valodas un satura ziņā [7]), mēģināja pierādīt, ka Odiseja nepieder tam pašam autoram (Homēram), kam Īliada, un šīs domas atrada arī piekritējus, Aristarchs uzstājās pret šiem ieskatiem, svītrodams poēmās pretrunīgās vietas un publicēdams par šo jautājumu īpašu rakstu (Πρὸς τὸ Ξένωνος παράδοξον). Pieņemdams Homēra poēmu kompozicijas vienību, Aristarchs tomēr atzina tajās dažu citu rapsōdu iespraustas daļas, piem. Dolōneju, Diomēdeju u. c.

Aristarcha darbu dažādība un plašums neļāva tiem izplatīties plašākās aprindās un bija par iemeslu to drīzai izzušanai. Daudzi no šiem rakstiem aizgāja bojā arī Aleksandrijas bibliotēkas ugunsgrēkā (47. g. pr. Kr.) [8]).

Aleksandriešu skolai Aristarcha laikmetā pretī stāv Pergamas skola, kuŗas nodibinātājs un ievērojamākais pārstāvis bija Kratēts no Mallas (Κράτης ὁ Μαλλώτης), pazīstams ar savu Īliadas un Odisejas recen-

---

[5]) Schol. Īl. 6, 201: Ὅμηρον ἐξ Ὁμήρου σαφηνίζειν.

[6]) J. W. Kahl, De Chorizontibus, 1917.

[7]) Chorizonti, piem., aizrādīja, ka Hēfaista sieva pēc Īliadas 18,382 ir Charita, bet pēc Odisejas 8, 267 Afrodīte; ka Nestoram Īliadā (11, 692) ir 11 brāļi, bet Odisejā (11, 286) tikai 2.

[8]) Ziņas par Aristarcha kritiku sniedz divi Augusta laikmeta gramatiķi: Didims (Δίδυμος, saukts Χαλκέντερος) rakstā par Aristarcha recenziju (περὶ τῆς Ἀριστάρχου διορθώσεως; izd.: Didymi Chalcenteri, gramm. Alex. fragm. quae supersunt omnia collegit et disposuit M. Schmidt, Lips. 1854 un A. Ludwich, Aristarchs homer. Textkritik nach den Fragmenten des Didymos, Leipzig, 1884, 85, 2 sēj.) un Aristonīks (Ἀριστόνικος) rakstā par Īliadas un Odisejas zīmēm (L. Friedländer, Aristonici περὶ σημείων Ἰλιάδος reliquiae emendatiores, Gött. 1853; O. Carnuth, Aristonici περὶ σημείων Ὀδυσσείας reliquiae emendatiores, Leipz., 1869).

Adriāna laikā Nikānors (2. gs. pēc Kr.) rakstīja par Īliadas un Odisejas interpunkciju (L. Friedländer, Nicanoris περὶ Ἰλιακῆς στιγμῆς reliquiae, Königsb., 1850; O. Carnuth, Nicanoris περὶ Ὀδυσσειακῆς στιγμῆς reliquiae, Berol., 1875) un Marka Aurēlija laikā Ailijs Hērōdiāns (Αἴλιος Ἡρωδιανός, ὁ τεχνικός) par Homēra prosōdiju (izd.: A. Lentz, Herodiani technici reliquiae Lips. 1867—70). Izvilkumi no šo 4 gramatiķu darbiem, vēlāk papildināti ar dažādiem pielikumiem, nokļuva scholijās.

Aristarcha piekritējs bija vēsturnieks Apollodōrs no Atēnām (ap 150. g. pr. Kr.), kas savā rakstā par Homēra kuģu sarakstu paraugam ņēma Skepses Dēmētrija (Aristarcha un Kratēta laika biedra) lielo darbu Τρωικὸς διάκοσμος. Tāpat pie Aristarcha skolas pieder gramatiķi: Dionīsijs Trāķietis (2. gs. pr. Kr.), Ammōnijs, Parmenisks, Seleuks. Visi viņi dzīvoja un rakstīja priekš Didima.

ziju (διόρθωσις Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας)[9]. Orientēts stōicisma virzienā, Kratēts neinteresējās tik daudz par Homēra formālo interpretāciju, cik par ētiskiem un filozofiskiem jautājumiem Homēra darbos, kuŗos viņš gribēja saskatīt visu mākslu un zinātņu pirmavotus. Saskaņā ar saviem uzskatiem viņš nebaidījās pat grozīt tekstu. Kamēr Aristarchs gramatikā turējās vairāk pie analoģijas, Kratēts atzina anomaliju. Šīs pretišķības turpinājās arī vēlāk starp abām skolām. Pirmā nodarbojās vairāk ar valodas jautājumiem, otrā pētīja astronomiskus, ģeografiskus un topografiskus jautājumus un allegoriski skaidroja Homēra mītus[10].

13. Homēra komentātori un kritiķi romiešu un bizantiešu laikmetā. Romieši, iepazinušies ar Homēra Īliadu un Odiseju, apbrīnoja šīs poēmas kā ievērojamus mākslas darbus, bet mazāk interesējās par to pētīšanu un izskaidrošanu. Ar šiem jautājumiem nodarbojās lielāko tiesu grieķu gramatiķu skolās, kur dažkārt diskutēja par sīkiem un nenozīmīgiem jautājumiem[1].

Līdzās gramatiskiem paskaidrojumiem šai laikā rakstīja arī allegoriskus, sevišķi filozofi (stōiķi), kas pieslējās Kratēta skolai[2].

Nekas jauns Homēra kritikā un pētīšanā netika sasniegts arī viduslaikos. Pazīstamākais komentātors bizantiešu laikmetā ir Tesalonīkas archibīskaps Eustatijs (Εὐστάθιος, 12. gs.) ar savu plašo Odisejas

---

[9]) C. Wachsmuth, De Cratete Mallota, Lips. 1860. — J. Helck, De Cratetis Mallotae studiis criticis quae ad Iliadem spectant, Lips. 1905. De Crat. Mall. stud. quae ad Od. spect. Progr. Dresd. 1913/14.

[10]) Pie Kratēta skolas pieskaitāmi: Askalōnas Ptolemajs, Mallas Zēnodots, Hērodiks, Pergamas Artemōns, Mirlejas Asklēpiads, Apiōns u. c.

[1]) Sal. Sen. de brev. vit. 13: Graecorum iste morbus fuit quaerere, quem numerum Ulixes remigum habuisset, prior scripta esset Ilias an Odyssea, praeterea an eiusdem esset auctoris. Sk. arī Lucian. ver. hist. 2, 20.

[2]) No leksikāliem darbiem līdz mūsu dienām nonākuši daži ekscerpti no Apiōna un Zēnodōra rakstiem un Apollōnija Sofista (ap 100. g. pēc Kr.) Homēra leksikons, kur izmantoti Aristarcha komentāri un Apiōna vārdu izskaidrojumi (Ἀπολλωνίου Σοφίστου λεξικόν, rec. I. Bekker, Berol. 1833. — L. Leyde, De Apollonii sophistae lex. Homerico, Lips., 1855).

No Hērakleita uzglabātas Homēra allegorijas (Ὁμηρικαὶ ἀλληγορίαι, izd.: Heracliti Allegoriae Homericae, ed. Mehler, Leiden, 1851). Viens no konsekventākiem allegoriķiem bija Porfirijs (3. gs. pēc Kr.), no kuŗa rakstiem uzglabāta grāmata par nimfu alu (Περὶ τοῦ ἐν Ὀδυσσείᾳ τῶν νυμφῶν ἄντρου) un daļa viņa Homēra jautājumu (Ὁμηρικὰ ζητήματα). Izd.: Nauck, Porphyr. opusc. selecta, Lips., 1886. — Porphyrii quaestionum Homericarum ad Iliadem pertinentium reliq. ed. H. Schrader, Lips., 1882. Porphyr. quaest. Hom. ad Odysseam pert. rel. ed. H. Schrader, Lips. 1890.

Pa Porfirija pēdām gāja scholiaste Dēmo, kas stāv jau pārejā uz viduslaikiem un ko izmantoja Eustatijs un Cecs.

un Īliadas komentāru, kas sakopots no daudziem (tagad lielāko tiesu zudušiem) avotiem [3]). Par Homēru rakstīja arī Cecs (Τζέτζης) un daži citi tā laika komentātori [4]).

14. Homēra jautājums jaunākos laikos. Rietumeiropā interese par Homēru radās renesanses laikmetā, sevišķi kad Florencē tika publicēts (1488. g.) pirmais Homēra iespiedums. Bet pagāja tomēr ilgāks laiks, kamēr Homēra dzeja tika pienācīgi novērtēta un izprasta. Vergiliju, ko sev par paraugu ņēma Dante, daudzi turēja augstāku par Homēru. Tādu ieskatu aizstāvēja arī italiešu bīskaps Vida (16. gs.), un viņam savā poētikā pieslējās Skaligers (Julius Caesar Scaliger, 1561. g.), kas pārnesa uz Franciju Homēra kritiku. Ludviķa XIV laikā, kad franču nacionālā kultūra bija sasniegusi ievērojamu augstumu, sākās reakcija pret klasicismu, un šā laika literāros strīdos populārs kļuva ieskats, ka Homēra dzeja neatbilst kritikas prasībām, ka jaunlaiku lasītājam tā ir nebaudāma, pat smieklīga [1]).

Par modernās Homēra kritikas tēvu var uzskatīt franču abatu d'Obiņjaku (François Hédelin d'Aubignac). Viņa darbs (sarakstīts 1664. g.) tika publicēts pēc autora nāves 1715. g. ar virsrakstu Conjectures académiques ou dissertation sur l'Iliade [2]). Dibinādamies uz agrāko kritiķu norādījumiem, ka Īliadai trūkst stingra plāna un galvenās darbības, tāpat arī piederīga ievada un nobeiguma,

---

[3]) Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὁμήρου Ὀδύσσειαν καὶ Ἰλιάδα, pirmizdevums: Roma 1542—50; vēlāk G. Stallbaum, Lips., 1825—30, 2 sēj.

[4]) Jānis Cecs (Ἰωάννης Τζέτζης, 12. gs.) sarakstīja Ἐξήγησις Ἰλιάδος un „politiskajos" pantos Īliadas un Odisejas allegorijas (izd.: Matranga, Anecd. graeca, Roma, I, 1850); bez tam heksametros eposu Ἰλιακά, kas papildina Homēru un kam ir 3 daļas: τὰ πρὸ Ὁμήρου, τὰ Ὁμήρου, τὰ μεθ' Ὅμηρον (izd.: Carmina Iliaca, Bekker, Lips. 1812; C. Lehrs u. F. Dübner, 1868, Didò serijā, kopā ar Hēsiodu u. c.).

Psells (Ψέλλος, 11. gs.) sarakstīja Homēra allegorijas (publicēja: Boissonade, Paris, 1851, kopā ar Ceca allegorijām).

Nīkēfors Grēgors (Νικηφόρος Γρηγοράς, 13./14. gs.) sarakstīja Ἐπίτομος ἐξήγησις εἰς τὰς καθ' Ὅμηρον πλάνας τοῦ Ὀδυσσέως.

Palaiologu laikā zināmu rosību ievada Planūds (Μάξιμος Πλανούδης, 14. gs.), Moschopuls (Μανουὴλ ὁ Μοσχόπουλος), Toms Magistrs (Τωμᾶς Μάγιστρος), Triklīnijs (Τρικλίνιος, 14. gs.), kuŗai seko Dēmētrija Chalkondila (Δημήτριος Χαλκονδύλης) editio princeps 1488 (Florencē).

[1]) Desmarets, Traité pour juger des poètes grecs, latins et français, 1670.

G. Guéret, La guerre des auteurs anciens et modernes, 1671.

Ch. Perrault, Parallèle des anciens et des modernes en ce qui concerne les arts et les sciences (1688—1697).

H. Rigault, Histoire de la querelle des anciens et des modernes, Paris, 1856.

[2]) Šā darba oriģinālizdevums glabājas Parīzē 3 eksemplāros, bet jauns izdevums iznāca 1925. g. (Parīzē).

d'Obiņjaks atbalstīja šos norādījumus ar jauniem novērojumiem par poēmā atrodamām pretrunām un secinājumā noliedza Īliadas vienību un Homēra personu, uzskatīdams poēmu par grieķu tautas dziesmu kopojumu, kuŗas skaistums meklējams nevis kopībā, bet atsevišķās poēmas daļās.

Arī italietis Viko (G. B. Vico, 1668.—1744. g.) nāca pie ieskata, ka Īliada nav atsevišķas personas, bet visas grieķu tautas gara produkts un ka Homērs uzskatāms tikai par grieķu episkās dzejas simbolu.

Par Homēra dzejas vērtību debatēja arī Anglijā. Homēra problēmas filoloģiski-vēsturisku pētīšanu tur uzsāka Bentlejs (Bentley), kas (1713. g.) atklāja Homēra poēmās agrākās digammas pēdas.

Vācijā jaunu ceļu Homēra pētīšanā ierāva F. Volfs (Friedrich August Wolf) ar savu 1795. g. publicēto darbu Prolegomena ad Homerum. Sākumā Volfs gribēja dot tikai Homēra teksta vēsturi, kā ievadu savam kritiskajam Homēra izdevumam, lai noskaidrotu, līdz kādai teksta formai izdevējs var iet atpakaļ. Bet kad izrādījās, ka pirmatnējā forma vairs nav sasniedzama, Volfam nācās iztirzāt arī jautājumu par poēmu izcelšanos. Atsaukdamies uz senatnes ziņām par Homēra teksta uzrakstīšanu Peisistrata laikā un pieņemdams, ka Homēra laikmetā rakstu lietošana vēl nebijusi pazīstama, Volfs domāja, ka viens pats dzejnieks nevarējis sacerēt un tālākai glabāšanai atmiņā nodot tik lielas poēmas kā Īliadu un Odiseju. Pēc viņa domām šīs poēmas radušās 6. gs. pr. Kr., kad Peisistrata komisija uzrakstījusi un sakopojusi vairāku dzejnieku agrākās dziesmas par Trojas kaŗu, kuŗas rapsōdi no senākiem laikiem bij uzglabājuši orālas tradicijas ceļā. Volfs tomēr negāja tik tālu kā d'Obiņjaks, bet domāja, ka Īliadas lielāko daļu, atskaitot beidzamos 6 dziedājumus un dažas interpolācijas, būtu varējis sacerēt viens kāds dzejnieks.

Volfa uzskati, aizstāvēti ar zinātniskiem argumentiem un lielu erudīciju, guva daudz piekritēju. Bet netrūka viņam arī pretinieku, sevišķi dzejnieku aprindās, kas aizstāvēja abu poēmu vienību [3]).

Volfa slavas ēnā gandrīz neievērotas palika viņa skolotāja Heines (Ch. G. Heyne) domas, ko tas izteica piezīmēs pie sava lielā Homēra izdevuma (1802. g.). Sniegdams vērtīgu Īliadas analizi, Heine, tāpat kā d'Obiņjaks, uzskatīja Īliadu par atsevišķu jōniešu dziesmu kopojumu, bet domāja, ka kāds ģeniāls dzejnieks (un nevis vienkāršs redaktors), izlietodams Achilleja dusmu motīvu („mēnis"), ir apvienojis šīs dziesmas vienā poēmā.

---

[3]) Piem., Šillers, kam vēlāk piebiedrojās arī Ģēte.

Volfa darbs deva ierosinājumu tālākai Homēra problēmas pētīšanai, kas cauri 19. gadu simtenim ir turpinājusies līdz mūsu dienām. Pirmā vieta te pieder vācu zinātniekiem. Pretēji 18. gs. franču kritiķu darbiem, kur ģeniālitāte un stila vieglums sastopas ar paviršību un diletantismu, vācu pētījumiem piemīt zinātnisks smagums, bet dažkārt trūkst literāri-vēsturiskas izpratnes. Vairāk nekā simt gadu laikā par Homēru ir sarakstīts liels daudzums darbu, kur Volfa izteiktie ieskati ir papildināti, turpināti, pārveidoti vai apstrīdēti. Tā kā dažādo autoru hipotezes par Homēra poēmu izcelšanos nav varējušas novest pie kāda vispārēja atzinuma, apskatīsim galvenās teōrijas, kādas pastāv par Homēra jautājumu.

Dziesmu teōrijas[4]) nodibinātājs ir K. Lachmanis (Karl Lachmann). Pētīdams senvācu dzeju, Lachmanis nāca pie pārliecības, ka eposa laikmetam visās tautās papriekšu ir gājis nelielu balādveidīgu varoņdziesmu laikmets. Arī Īliada, pēc Lachmaņa domām, ir radusies no 15 vai 16 atsevišķām dziesmām[5]), tāpat kā Nībelungas no 20.

Paplašināšanas jeb attīstības teōrija aizstāv uzskatu, ka Īliada un Odiseja bijušas sākumā nelieli episki dzejojumi, no kuŗiem kā no pirmatnējiem kodoliem, pienākot klāt dažādiem pielikumiem un iespraudumiem, ir izaugušas vēlākās paplašinātās poēmas. Šīs teōrijas vecākais pārstāvis ir G. Hermanis (Gottfried Hermann), kas nonāca pie atzinuma, ka agrāk ir pastāvējusi nelielu apmēru Pirmīliada (Ur-Ilias) un Pirmodiseja (Ur-Odyssee)[6]). Viņam sekoja K. Kaizers (K. L. Kayser), kas uz stila atšķirības pamata, ko viņš novēroja starp atsevišķām Īliadas un Odisejas daļām, nāca pie ieskata, ka vecākais un vērtīgākais kodols ir Īliadā tā poēmas daļa, kur stāstīts par Achilleja dusmām (μῆνις, I—VII 16), bet Odisejā stāstījums par varoņa atgriešanos (νόστος, IX 39—XII 450). Šai teōrijai pieslējās arī anglis Grots (G. Grote)[7]), uzskatīdams par agrāko Īliadas kodolu Achilleidu (I, VII, XI—XXII), kas ar pielikumiem (II—VI un IX) paplašināta līdz Īliadai un tad ar vēlākiem papildinājumiem (X, XXIII—XXIV) līdz poēmas tagadējiem apmēriem. Tāpat vēsturnieks Nīze (B. Niese) uzrādīja rindu pazīmju, kas Homēra poēmās ļauj izšķirt vecākus un jaunākus slāņus.

---

[4]) To sauc arī par kopošanas jeb aglutinācijas teōriju.

[5]) Kādā vietā (Betrachtungen über Homer Ilias, 84. lpp.) Lachmanis runā par 16. dziesmu, lai gan īstenībā no senākās Īliadas viņam iznāk tikai 15 mazākas dziesmas.

[6]) Hermanis arī pirmais izteica domas, ka Odisejas 1.-4. dziedājumi ir vēlāks pielikums.

[7]) History of Greece, II, 1846.

Jaunākajos laikos attīstības teoriju reprezentē Līfs (W. Leaf), Džebs (R. C. Jebb), Pētersens (E. Petersen), Rōde (E. Rohde), Valetons (M. Valeton), pa daļai Mari (G. Murray), Kauers (P. Cauer) un Finslers (G. Finsler). Šim virzienam pieslienas arī valodnieku Fika (A. Fick) un Bechteļa (F. Bechtel) mēģinājumi rekonstruēt pirmatnējo aiolisko Īliadu un Odiseju.

Ja poēmas agrākajam „kodolam" piešķir diezgan lielus apmērus, kā to, piemēram, dara Rōde (Rohde), tad paplašināšanas teorija tuvojas jau unitāriešu viedoklim.

Kompilācijas teōrija ir dziesmu teorijas pārveidojums tādā ziņā, ka tā uzskata Homēra poēmas nevis kā radušās no nelielām atsevišķām dziesmām (kuŗām grūti būtu piešķirt patstāvīgu eksistenci), bet no lielākiem episkiem dzejojumiem. Ar šo teoriju Kirchhofs (A. Kirchhoff) izskaidro Odiseju, kuŗā viņš izšķir 3 daļas: seno nostu (stāstu par Odiseja atgriešanos un viņa ceļa piedzīvojumiem), Odiseja piedzīvojumus Itakā (mnēstērofoniju) un Tēlemachiju.

Šo teoriju pārstrādātā veidā ir pieņēmis Vilamovics-Mellendorfs (Ulrich von Wilamowitz-Möllendorff), kam pieslienas Zēks (O. Seeck), un tālāk abiem Švarcs (E. Schwartz). Uz šāda viedokļa nostājas arī Ļuvens (J. van Leeuwen) un daži citi.

Beidzamajā laikā ir novērojama paplašināšanas un kompilācijas teoriju tuvināšana, kas notiek, ja vienu no pirmavotiem pieņem par galveno.

Pret Volfa skolu un Lachmaņa pārspīlējumiem nostājās Ničs (G. W. Nitzsch), kas pauda unitāriešu ieskatus. Viņš centās pierādīt, ka episkais cikls, kas pēc viņa domām bij izveidojies jau pirms 700 g. pr. Kr., prasīja iepriekšēju Īliadas un Odisejas pastāvēšanu viņu tagadējā formā. Sākumā aizrāvies ar Volfa teorijām un atraudams vismaz Odiseju Homēra mākslai, viņš vēlāk uzskatīja abas poēmas par viena autora darbu, lai gan bija spiests atzīt tur dažas interpolācijas. Tāpat arī Lērss (C. Lehrs), Velkers (F. G. Welcker), K. Millers (K. O. Müller) un citi nepiekrita Volfa uzskatiem. Lai gan Bernhardi (G. Bernhardy) savā grieķu literātūras vēsturē [8]) apgalvoja, ka viņa laikā unitāriešu vairs neesot, taču pēdējie ne tikai neizzuda, bet sāka pat vairoties, — ne tikai Anglijā un Francijā, bet arī Vācijā, kas visvairāk bija palikusi uzticīga Volfa skolai.

Pie unitāriešiem pieskaitāmi Kammers (E. Kammer), Buchholcs (E. Buchholz), Blass (Fr. Blass), no jaunākajiem Rōte (K. Rothe), Drerups (E. Drerup), Draheim (Draheim), Māss (Maass) u. c. Pat Vilamovics savā ilgajā zinātnieka mūžā ir nemanot tuvojies unitāriešu viedoklim, pret kuŗiem viņš vienmēr ir cīnījies. Vēl tālāk ir gājis Bēte (E. Bethe), kas, poēmu avotus meklēdams analitiskā ceļā, ir nonācis pie atzinuma par kompozicijas vienību abās poēmās.

---

[8]) G. Bernhardy, Grundr. der griech. Lit. 3. izd. 1877. g., II, 1, 146.

Francijā unitāro virzienu reprezentē Bugò (A. Bougot), Terrè (V. Terret), Breals (M. Bréal), Lorans (L. Laurand); Italijā Frakaroli (Fraccaroli); anglosakšu zemēs Langs (Andrew Lang), Skots (John A. Scott) u. c. Uzskats, ka Īliada un Odiseja ir apzināti un pēc noteikta plāna veidotas poēmas, gūst 20. gadu simtenī arvien vairāk piekrišanas.

Minētās teōrijas, šķirodamās dažādos novirzienos, dažkārt tuvojas viena otrai vai arī noved līdz pārspīlējumiem. Netrūkst arvien vēl zinātnieku, kas nāk ar jaunām un oriģinālām teōrijām. Savā laikā Lachmanis gribēja izlobīt no Īliadas 15 atsevišķus dziedājumus. Šis skaits ir licies par mazu A. Smitam (Austin Smyth), kas Īliadu saliek no 45 sīkām (ap 300 rindu garām) dziesmām.

Ne mazāk oriģināla ir Berāra (Bérard) hipoteze par Odisejas izcelšanos. Viņš pieņem, ka ziņas par tālajām rietumu zemēm grieķiem ir atnesuši foinīķieši un ka tās ir tikušas sakopotas sevišķā ceļojumu grāmatā, kas noderējusi par vadoni jūras braucējiem. Tāds foinīķiešu periplus (apkārtbrauciens), kas glabājās Milētā pie Nēlidu galma, ir ticis pārveidots par Odiseju. Sekodams periplam, Berārs grib atrast foinīķiešu kolōnizācijas pēdas Vidusjūras zemēs.

Nevar tomēr sacīt, ka jautājumā par poēmu izcelšanos būtu panākta kāda skaidrība. Kad, piemēram, divi tādi zinātnieki kā U. Vilamovics un E. Švarcs, abi nostādamies uz Kirchhofa teōrijas kopējiem pamatiem, savos secinājumos nonāk pie dažādiem rezultātiem, tad šāda nesaskaņa nevar stiprināt ticību, ka analizes ceļā ir iespējams atrast Odisejas vai Īliadas pirmavotus[9]). Tāpat uzticību pret Ho-

---

[9]) Sarežģītā un ar fantaziju bagātā Švarca hipoteze (Die Odyssee, München, 1924) pieņem 4 avotus, kuŗu dzejiskā vērtība ir jo zemāka, jo tie jaunāki. Vecākais un līdz ar to īsākais un labākais eposs pēc Šv. domām ir stāstījis par Odiseja braucienu no Trīnakijas (Hēlija dusmas) tieši uz Scheriju, kur Odisejs ir izstāstījis dažus savus piedzīvojumus, un tad no turienes uz Tesprōtiju un Itaku. Tur Odiseju pēc kāju mazgāšanas ir pazinusi Pēnelope un norunājusi kopā ar viņu atriebības plānu. Tēlemacham te nav bijis nekādas lomas. Otrā Odiseja ir pielikusi Ōgigiju un likusi darbības centrā Poseidōna dusmas. Odisejs te no Ōgigijas ir nonācis Scherijā un no turienes Itakā. Pēnelope nav piedalījusies atriebības plānā un ir pazinusi Odiseju tikai pēc precinieku nogalināšanas. Arī te Tēlemachs ir vēl blakuspersona. Turpretī trešā poēma (Tēlemachija) liek priekšplānā Tēlemachu, kas izdara ceļojumu, lai ievāktu ziņas par tēvu. Kopā ar tēvu Tēlemachs nogalina preciniekus ar zobenu un šķēpu (bez loka). No ceturtās poēmas ir palikuši tikai fragmenti (κμ, dažas dziedājumu daļas priekš φ, tāpat ω pamats). No šiem dzejojumiem kāds pārstrādātājs, pielikdams α un iesprauzdams λ ir izveidojis tagadējo Odiseju, kas tāpēc nevar tikt saukta par viena dzejnieka darbu.

Vilamovics (Die Heimkehr des Odysseus, Berlin, 1927) pieņem 3 dzejojumus, no kuŗiem katrs ir stāstījis līdz uzvarai par preciniekiem un no kuŗiem ir paliku-

mēra problēmas pētījumiem nevairo tādas pārspīlētas un pa daļai fantastiskas teorijas par senās Grieķijas sakariem ar Orientu, ar kādām nāk, piemēram, V i r t s (Wirth), kas Homēra jautājuma izšķiršanu meklē babilōniešu kultūrā [10]), vai J e n s e n s (Jensen), kas jūdu tautā redz savienojamo locekli starp asiro-babilōniešu un grieķu literātūru [11]).

Pusotra simta gadu (skaitot no A. Volfa laikiem) turpinās jau Homēra jautājuma pētīšana, bet sarežģītā problēma vēl nav izšķirta, un nevar zināt, vai tā pavisam kādreiz tiks atrisināta.

Šai sakarā jāatzīmē arī tās metodes, ar kuŗām strādā Homēra pētnieki un no kuŗu pareizas lietošanas atkarājas sasniegumu drošība.

Svarīgu nozīmi mēdz piešķirt p r e t r u n ā m, kas atrodamas abās poēmās. Tā Īliadas 1. dziedājumā (194-222) stāstīts, ka Atēna ierodas no debesīm achaju nometnē un, brīdi tur uzkavējusies, atgriežas Olimpā pie citiem dieviem. Bet tālāk (424) izrādās, ka dienu iepriekš Zevs un visi citi dievi aizgājuši uz dzīrēm pie aitiopiem, no kurienes atgriezīsies tikai divpadsmitajā dienā. Ja šādu nesaskaņu sengrieķu publika varbūt neievēroja, tad svarīgāka ir jau kāda cita pretruna, kas atrodama Īliadā: paflagoniešu valdnieks Pilaimens, kas (5, 576) krīt no Menelāja rokas, vēlāk (13, 658) pavada sava dēla līķi. Te var rasties jautājums: vai viens un tas pats dzejnieks būtu varējis šādu kļūdu nepamanīt un vai tie dziedājumi, kuŗos atrodas pretrunīgas vietas, nepieder diviem dažādiem autoriem? Te tomēr jāievēro, ka loģiskas pretrunas ir arī citos grieķu autoru darbos. Pat tik stingrs vēsturnieks kā Tūkīdids nepamana dažus viedokļa grozījumus un arī dažas pretrunas, sal. G. B. Grundy, Thucydides and the history of his age, London, 1911, 385.-534. lpp. Apustuļu darbu autors, divreiz aprakstīdams Pāvila redzēto parādību ceļā uz Damasku, nonāk pats ar sevi pretrunā (sal. 9,7 un 22, 9). Vēl vairāk, tamlīdzīgas pretrunas atrodamas arī dažos jaunlaiku dzejnieku un rakstnieku darbos: piem., italiešu dzejnieks Ariosto poēmā O r l a n d o f u r i o s o liek varonim Ballustrio krist 18, 45 un atkal dzīvot 40, 73 un 41, 6. Tie, kas no Homēra poēmās atrodamām pretrunām grib secināt vairākus avotus vai dzejniekus, aizmirst, ka pienākums novērst pretrunas bija arī tam beidzamajam redaktoram, kuŗu viņi pieņem par dziesmu kopotāju un kārtotāju. Iedvesmā radošais dzejnieks varēja par šādām lietām arī mazāk rūpēties.

Diezgan patvarīgi ir rīkojušies daži Homēra teksta kritiķi ar a t k ā r t o j u m i e m (versus iterati): no vairākiem atkārtoti atrodamiem izteicieniem viņi atzina par vecāko to, kas labāk likās saskanam ar saturu. Bet atkārtojumi ir zaudējuši savu nozīmi literārvēsturiskā analizē, kopš konstatēts, ka dziedājumos, kas pieder pie skaistākajiem (kā, piem., Īliadas 24.), ir daudz atkārtotu pantu. Acīm redzot grieķu episkajiem dzejniekiem ir bijuši krājumā stereotipi panti un formulas, ko viņi lietojuši pēc vajadzības.

šas tikai daļas, turklāt vēl Tēlemachiju, kas arī ir ietvērusi precinieku nogalināšanu. Pārstrādātājs ir iespraudis υ (lai savienotu στ ar φ un turpm.), bez tam, lai savienotu Tēlemachiju un Odiseju, pielicis α un beigās piekarinājis ω.

[10]) Homer und Babylon. Ein Lösungsversuch der homerischen Frage vom orientalischen Standpunkte aus, Freiburg i. Br., 1921.

[11]) Gilgamesch-Epos, judaische Nationalsagen, Ilias u. Odyssee, Leipzig, 1924.

Izšķirt poēmās vecākus un jaunākus slāņus uz valodas, metrikas un kultūras formu pamata varētu tad, ja visas šīs pazīmes būtu konsekventi ieturētas un saskanētu kādā poēmas daļā. Eposā tomēr ir kopā sajaukti dažādu laikmetu elementi, tā ka, piemēram, līdzās archaiskām valodas formām atrodamas jaunākas (dzejnieka laikā lietotās) formas. Īliadas 5. dziedājumā bez kādas izšķirības ir aprakstīti mikēniskā un jōniskā laikmeta ieroči.

Poēmās atrodamās stila dažādības var tikt izskaidrotas ar temata vai noskaņojuma dažādību. Šai ziņā izdarītie pētījumi rāda, ka rakstnieka stils var mainīties. Tā Platōna Apoloģijai, ko autors sarakstījis jaunībā, ir pavisam citāds stils nekā viņa Likumiem, kas sarakstīti mūža beigās.

Daži jaunlaiku pētnieki arvien vēl turas pie ieskata, kas pārņemts no aleksandriešiem, ka skaistākajām poēmas daļām vajaga būt arī vecākajām. Ja šo ieskatu varēja attaisnot no aleksandriešu viedokļa (kas vecākos resp. īstos pantus piešķīra pašam Homēram), tad nav saprotams, ja uz šo principu dibinās, piem., kompilācijas teōrijas pārstāvji, kas atzīst vairākus poēmas autorus, kur taču starp chronoloģisko vecumu un dzejas talantu nevar būt nekāda tieša sakara.

No sacītā redzams, ar kādu apdomību jālieto minētās metodes un cik sarežģīta ir vispārīgi Homēra poēmu analize.

Pēc tam, kad dažas metodes ir zaudējušas tām piedēvētās nemaldības spožumu, ir jāuzskata par pārdrošiem dažu zinātnieku mēģinājumi izšķirt Homēra poēmās dažādus avotus un slāņus, tos parādot savos izdevumos ar dažādu iespieduma veidu [12]). Nav iespējams uz mūsu rīcībā esošo datu pamata rekonstruēt poēmu agrāko veidu vai arī sniegt puslīdz drošu to tapšanas vēsturi. Nav arī literātūras vēstures uzdevums plašāk iztirzāt hipotezes par episkiem dzejojumiem, kas ir eksistējuši pirms Īliadas un Odisejas. Mums jāņem šīs poēmas to uzglabātā formā un jāapskata kā literāri mākslas darbi.

15. Īliadas un Odisejas tagadējais iedalījums. Tiklab Īliada, kā Odiseja [1]) ir iedalīta 24 rapsōdijās jeb dziedājumos. Šis iedalījums neizriet no poēmu kompozicijas, bet radīts mākslīgi (varbūt Zēnodota ievests), apzīmējot katru rapsōdiju ar vienu no 24 grieķu burtiem [2]). Te tātad nevar būt runa par dziedājumiem vārda īstā nozīmē, bet poēmas iedalījums ir tīri ārējs. Ja šis iedalījums arī būtu bijis pazīstams jau priekš aleksandriešu laikiem [3]), tad tomēr tas nevar būt vecāks par 4. gs. pr. Kr., jo tikai 403. g. pr. Kr. Atēnās oficiāli ieveda jōniešu alfabētu, kuŗā bija 24 burti, bet 8.—5. gs. lietoja vēl veco alfabētu, kam bija 20 vai 22 burti. Tātad Sōkrata un Platōna laika biedri vēl nelasīja Īliadas un

---

[12]) Piem.: Homeri Iliadis carmina seiuncta discreta prolegomenis apparatu critico instructa ed. G. Christ, Lipsiae, 1884.

[1]) Īliadai ir 15 700, Odisejai 12 100 rindas.

[2]) Īliadas dziedājumus apzīmē ar lielajiem, bet Odisejas dziedājumus ar mazajiem grieķu alfabēta burtiem.

[3]) Rapsōdijas tiek apzīmētas ar jōniešu alfabēta burtiem un nevis ar Aleksandrijā lietotiem burtu cipariem.

Odisejas tekstu tādā iedalījumā, kāds pastāv tagad. Agrāk bija organisks iedalījums epizodos jeb dziedājumos vārda īstā nozīmē, par ko norādījumi atrodami jau pašā Īliadā un Odisejā [4]).

III. Īliada

16. Īliadas saturs. Īliada stāsta par Trojas (grieķiski sauktas arī Īlijas) kaŗu, kur centrālo vietu ieņem varonis Achillejs. Ar lielu mākslas izpratni dzejnieks apdziedājis ne visu desmit gadus ilgo Trojas kaŗu (kas vispārējos vilcienos klausītājiem bij jau zināms), bet tikai vienu tā epizodu, kas pieder kaŗa beidzamajam gadam un norisinās apmēram 50 dienu laikā.

Poēmā attēloto darbību var iedalīt 3 daļās.

1. daļā (1.—8. dz.) stāstīts par tesaliešu varoņa Achilleja dusmām, kuŗām par iemeslu bija viņa ķilda ar grieķu virsvadoni Agamemnonu. Apvainotais varonis atsakās turpmāk piedalīties kaujās, līdz kamēr Agamemnons nebūs devis viņam gandarījumu par nodarīto pārestību. Pēc divām lielām kaujām (4.—7. un 8. dz.) grieķi, kuŗiem Achillejs vairs nepalīdz, ir cīņu zaudējuši.

2. daļā (9.—18. dz.) Agamemnons, cīņas iznākuma nomākts, piedāvā Achillejam izlīgšanu, bet pēdējais to noraida. Notiek trešā lielā kauja (11.—15. dz.), kur, pēc dažādām peripetijām, trojieši atspiež grieķus līdz kuģiem. Te poēmā nāk klāt jauns motīvs, kas groza Achilleja izturēšanos: lai atvairītu trojiešu uzbrukumus kuģiem, Achillejs atļauj savam draugam Patroklam piedalīties kuģu aizstāvēšanā. Patrokls aizraujas, aizdzen trojiešus līdz pilsētas mūŗiem un beidzot krīt no Trojas varoņa Hektora rokas. Ziņa par drauga nāvi tā satriec Achilleju, ka viņš aizmirst ķildu ar Agamemnonu. Viņā deg tikai viena vēlēšanās: atriebties Hektoram par Patrokla nāvi.

3. daļā (19.—24. dz.) Achillejs, izlīdzis ar Agamemnonu, stājas atkal grieķu kaŗotāju rindās. Sākas kauja (ceturtā, 20.—22. dz.), kur Achillejs trako pret trojiešiem un beidzot, panācis Hektoru, to nogalina. Poēma beidzas ar stāstu par Patrokla un Hektora apglabāšanu.

---

[4]) Od. 1, 10; 8, 500. Īl. 9, 189 ar κλέα ἀνδρῶν ir domātas varoņu ἀριστεῖαι. Sal. Ael. Var. hist. XIII, 14: Τὰ Ὁμήρου ἔπη πρότερον διῃρημένα ἦδον οἱ παλαιοί· οἷον ἔλεγον τὴν ἐπὶ ναυσὶ μάχην (N) καὶ Δολώνειάν τινα (K) καὶ ἀριστείαν Ἀγαμέμνονος (Λ) καὶ νεῶν κατάλογον (B 484—760) καὶ Πατρόκλειαν (ΠP) καὶ λύτρα (Ω) καὶ ἐπὶ Πατρόκλῳ ἆθλα (Ψ 262—897) καὶ ὁρκίων ἀφάνισιν (Δ 1—222). Ταῦτα ὑπὲρ τῆς Ἰλιάδος. ὑπὲρ δὲ τῆς ἑτέρας τὰ ἐν Πύλῳ (γ), τὰ ἐν Λακεδαίμονι (δ) καὶ Καλυψοῦς ἄντρον (ε) καὶ τὰ περὶ τὴν σχεδίαν (ε) καὶ Ἀλκίνου ἀπολόγους (ι-μ) καὶ Κυκλώπειαν (ι 105—366) καὶ νέκυιαν (λ) καὶ τὰ τῆς Κίρκης (κ μ) καὶ νίπτρα (τ) καὶ μνηστήρων φόνον (χ) καὶ τὰ ἐν ἀγρῷ (ω) καὶ τὰ ἐν Λαέρτου (ω).

Atsevišķo dziedājumu saturs

I (A). Pēc īsiem ievada vārdiem dzejnieks, bez kādas sīkākas orientēšanas par acumirkļa stāvokli un iepriekšējām cīņām, ieved klausītāju pašu notikumu vidū un lieliskās gleznās rāda, kāds iemesls bija stiprākā achaju[1]) varoņa, mirmidoniešu vadoņa Achilleja dusmām un viņa ķildai ar achaju virsvadoni, Mikēnu valdnieku Agamemnonu.

Apollōna priesteris Chrīss bij ieradies achaju nometnē pie Agamemnona, lai izpirktu savu gūstā kritušo meitu Chrīsēidu. Nelaipni noraidīts, priesteris lūdz dievu sodīt achajus. Apollōns paklausa lūgšanu un sūta achaju nometnē mēri. Kad deviņas dienas ir kūpējuši sārti, sadedzinot mirušos, desmitajā Achillejs sasauc achajus uz sapulci, lai apspriestos, kā novērst dievu dusmas. Pareģis Kalchants pasludina, ka Apollōns dusmojas Chrīsēidas dēļ. Agamemnons tad vispārējā labā ir ar mieru atdot Chrīsēidu, bet tās vietā viņš pieprasa Achilleja skaisto gūstekni Brīsēidu. Notiek asa vārdu izmaiņa starp abiem vadoņiem. Ķildā Achillejs nespēj savaldīties un jau tver pēc zobena. Tai brīdī parādās Pallada Atēna un ieteic Achillejam piekāpties. Varonis paklausa dievei, bet dziļi aizvainots pasludina, ka turpmāk vairs nepiedalīsies kaujās. Velti Pilas sirmais valdnieks Nestors mēģina samierināt abus pretiniekus. Agamemnons nosūta priesterim viņa meitu un paņem Achilleja Brīsēidu. Achillejs, nogājis jūrmalā, raudādams stāsta savai mātei, jūras dievei Tetidai, savas bēdas. Tetida mierina dēlu un apsola lūgt Zevu, lai tas kādu laiku sūta achajiem neveiksmes kaujās, līdz kamēr Achillejs nebūs saņēmis gandarījumu par viņam nodarīto pārestību.

Pēc 12 dienām, kad Zevs ar citiem dieviem atgriežas no dzīrēm, Tetida rīta agrumā paceļas no jūras dziļumiem un dodas uz Olimpu, kurp tiek pārnests arī stāstījuma pavediens. Olimpa augstumos sēdošais Zevs apsola paklausīt viņas lūgumu. Iespaidu, ko atstāj šis majestātiskā daiļuma pilnais skats, pa daļai izdzēš tālākā vārdu izmaiņa starp Zevu un viņa greizsirdīgo laulāto draudzeni Hēru, kas atgādina Agamemnona un Achilleja ķildu dziedājuma pirmajā daļā, un kōmiskais skats ar Hēfaistu, kas samierina tēvu ar māti. Dievi dzīŗo līdz saules rietam, pēc kam dodas uz dusu.

II (B). Kamēr dievi un Trojas kaŗotāji naktī guļ, Zevs domā par Tetidai dotā solījuma pildīšanu. Viņš sūta Agamemnonam maldinošu sapni, kas tam sola drīzu uzvaru. Agrā rītā Agamemnons sapulcina kareivjus un, lai izzinātu kareivju noskaņojumu, izlieto viltīgu taktiku: uzaicina visus achajus izbeigt kaŗu un atgriezties mājās. Kaŗapulki, nenojauzdami virsvadoņa plānu, piekrīt priekšlikumam un steigšus dodas uz kuģiem. Ar pūlēm izdodas Odisejam atrunāt kareivjus no viņu nodoma. Tikai neglītais Tersīts kūda achajus un pulgo Agamemnonu, par ko arī saņem Odiseja zižļa sitienu pa sāniem. Arī pats Agamemnons tagad aicina achajus sākt uzbrukumu Trojai. Rosīgi tie gatavojas uz kauju un pulcējas Skamandras ielejā.

Tālāk seko pārskats par achaju vadoņiem, viņu ļaužu un kuģu skaitu („kuģu katalogs"), kam beigās pielikts arī trojiešu un viņu sabiedroto saraksts.

III (Γ). Trojieši un grieķi taisās sākt kauju. No trojiešu rindām iznāk Parids un aicina stiprākos achaju vīrus uz divkauju, bet, ieraudzījis Menelāju (Helenes agrāko vīru), sabīstas un atkāpjas. Par tādu gļēvulību viņu kaunina viņa

---

[1]) Par achajiem (arī danajiem un arģiešiem) dzejnieks sauc grieķus.

brālis Hektors. Parids tad ir gatavs cīnīties ar Menelāju, ar noteikumu, ka uzvarētājam piederēs Helene, bet pārējie salīgs mieru. Abas puses pievienojas šādam priekšlikumam, un kaŗotāji noliek ieročus zemē. Helene, tornī sēdēdama, noskatās grieķu vadoņos un rāda tos Priamam. Kad abas puses ar ziedojumiem un zvērestu ir apstiprinājušas divkaujas noteikumus, sākas cīņa starp Menelāju un Paridu. Tā tomēr neved pie izšķirīga gala iznākuma, jo tai brīdī, kad Menelājs taisās pieveikt Paridu, Afrodīte to izglābj un nogādā drošībā.

IV (Δ). Notikumu gaitu sarežģī dievu iejaukšanās šais cīņās. Hēra, kas nīst trojiešus, pierunā Zevu atļaut Trojas izpostīšanu. Pēc Hēras padoma Zevs sūta Atēnu, kas uzkūda trojieti Pandaru izšaut uz Menelāju bultu, ar kuŗu tas tiek ievainots. Trojieši ar to ir lauzuši zvērestu. Pamieram nu ir beigas. Grieķi atkal tveŗ ieročus, un sākas kauja. Trojiešus mudina Aress un Apollōns, grieķus Atēna. Cīņa ir nikna, un daudzi varoņi tur parāda savu drosmi.

V (E). Šai kaujā starp achaju varoņiem sevišķi izceļas Diomēds. Viņš ievaino pat Afrodīti, kad tā savam dēlam Ainejam sniedz palīdzību. Īrida aizved ievainoto Afrodīti Aresa ratos uz Olimpu, bet Apollōns, pieņēmis Aineja izskatu, cīnās ar Diomēdu un aicina cīņā arī Aresu, kas uzmudina trojiešus. Iedegas nikna cīņa, kur abas puses izrāda lielu drošsirdību. Beidzot Hektors piespiež achajus atkāpties. Tad atspiestajiem achajiem iet palīgā Hēra un Atēna. Pēdējā sakūda Diomēdu, kas uzbrūk pašam kaŗa dievam Aresam un to ievaino. Briesmīgi iebrēcas Aress un, tumšos mākoņos tīts, dodas uz Olimpu, kur viņa brūci dziedina dievu ārsts Paiōns.

VI (Z). Dievi, kas piedalījās trojiešu un achaju cīņās, ir jau atstājuši kaujas lauku un atgriezušies Olimpā. Achaji atspiež trojiešus gandrīz līdz pilsētas mūŗiem. Šai cīņā kāds no trojiešu sabiedrotiem, liķiešu vadonis Glauks, sastopas ar Diomēdu. Kad no viņu sarunas noskaidrojas, ka abus saista vecas draudzības saites, viņi nolēc no kaŗaratiem un, viens otram roku spiezdami, apmainās ieročiem.

Pa to laiku trojiešu stiprākais varonis Hektors ierodas no kaujas lauka sava tēva Priama pilī pie mātes Hekabes, kas pulcina trojietes pie Atēnas tempļa, lai aizlūgtu dievi par pilsētas glābšanu. Pēc tam Hektors, neatradis mājā savas sievas Andromachas, steidzas atpakaļ uz cīņas lauku. Pie pilsētas vārtiem viņš sastop Andromachu ar mazo dēlu Astianaktu. Aizkustinošiem vārdiem Hektors atvadās no raudošās Andromachas un šķirdamies noskūpsta savu mazo dēlu. Arī Parids, kas vairījies no cīņas, tveŗ ieročus un seko Hektoram uz kaujas lauku.

VII (H). Atgriezies kaujas laukā, Hektors ar Paridu sāk spiest atpakaļ achajus. Hektors izaicina stiprākos achajus uz divkauju, bet sākumā neviens viņam neiedrošinās pretī stāties. Kad Menelājs un Nestors par to kaunina achajus, pieteicas deviņi, no kuŗiem loze krīt Telamōna dēlam Aiantam. Spēcīgais Aiants ievaino Hektoru ar akmeni. Nakts pārtrauc divkauju. Tad trojieši ar achajiem vienojas par īsu pamieru, lai sadedzinātu kritušo līķus. Achaji bez tam steidzīgi uzceļ aiz kuģiem sienu un izrok dziļu grāvi, lai varētu atvairīt trojiešu uzbrukumu.

VIII (Θ). Zevs, Olimpa kalnā sapulcinājis dievus, stingri tiem aizliedz palīdzēt vienai vai otrai pusei. Tad viņš aizbrauc uz Īdas kalnu, lai noskatītos no turienes achaju un trojiešu cīņā. Līdz pusdienai kauja turpinās ar vienādām sekmēm. Pret pusdienas laiku Zevs ņem svaru kausus un sveŗ achaju un trojiešu likteni. Ar zibeni un pērkona dārdiem viņš pasludina achajiem draudošo neveiksmi. Achaji sāk bēgt. Diomēds gan stājas pretī Hektoram, bet Zevs met zibeni pie Diomēda zirgu kājām un piespiež viņu atkāpties. Beidzot nakts pārtrauc kauju. Sakautie achaji ir atkāpušies līdz kuģiem. Netālu no viņiem līdzenumā ir apmetu-

šies trojieši, kuŗu nometni apgaismo neskaitāmas ugunis, vēstīdamas achajiem nelaimi.

IX (I). Achajus naktī māc bailes un nemiers. Agamemnons, pazaudējis cīņu, sasauc achaju sapulci un uzaicina tos bēgt uz dzimteni, jo viņš vairs netic uzvarai. Diomēdam un Nestoram tomēr izdodas aizkavēt viņa nodomu. Nestora padoms ir atgriezt Achilleju kaŗotāju rindās. Arī Agamemnons labprāt izlīgtu un apsola atdot Achillejam Brīsēidu ar daudzām dāvanām. Pie Achilleja kā sūtņi ierodas Odisejs, Foinīks un Aiants. Achillejs laipni uzņem atnācējus, bet negrib neko dzirdēt par izlīgšanu, — viņam joprojām ir naids pret Agamemnonu un sāpīgais apvainojums nav vēl aizmirsts. Sūtņi atgriežas bez panākumiem. Diomēds tomēr dod padomu jau nākošajā rītā iesākt kauju bez Achilleja.

X (K). Tai pašā naktī Agamemnons un Menelājs, rūpju mākti, iet modināt dažus grieķu vadoņus, lai kopējā apspriedē rastu kādu padomu. Nestors ieteic sūtīt uz trojiešu nometni izlūku. Šo uzdevumu veikt uzņemas Diomēds un izrauga sev par pavadoni Odiseju. Tai pašā laikā arī Hektoram ienāk prātā sūtīt izlūku uz achaju nometni. Pieteicas Dolōns, kam Hektors par atalgojumu apsola Achilleja zirgus. Dolōns tuvojas jau achaju nometnei, kad sastop Odiseju un Diomēdu. Pēdējie sagūsta Dolōnu un sīki iztaujā par trojiešu nometni. Bailīgais Dolōns visu izstāsta. Dabūjuši zināt visu, kas vajadzīgs, un nogalinājuši Dolōnu, Diomēds un Odisejs dodas uz trojiešu nometni, nogalina tur trāķiešu vadoni Rēsu un paņem viņa skaistos baltos zirgus, ar kuŗiem laimīgi atgriežas achaju nometnē.

XI (Λ). Gaismai austot, sākas kauja. Ap pusdienas laiku achaji pārrauj trojiešu rindas. Šai kaujā lielu varonību izrāda pats Agamemnons, kas nogāž vairākus trojiešus un aizdzen viņu pulkus līdz Īlijas mūŗiem. Bet drīz ievainots, viņš atstāj cīņas lauku. Tāpat no achaju rindām izstājas Diomēds un Odisejs. Pret ienaidnieka pārspēku jāatkāpjas arī Aiantam. Achaju stāvoklis ir grūts. To jūt arī Achillejs, kas no kuģiem vēro cīņu. Redzēdams, ka Nestors aizved Machāonu, viņš sūta Patroklu ievākt par to tuvākas ziņas. Patroklam Nestors norāda uz briesmām, kad draud achajiem, un mēģina pārliecināt Patroklu, lai tas pierunā Achilleju atmest dusmas un nākt grieķiem palīgā vai arī lai uzvelk Achilleja bruņas un iebaida trojiešus.

XII (M). Cīņa turpinās, un achaji nostājas aiz uzceltās sienas. Trojieši gatavojas doties pāri grāvim, lai nokļūtu pie achaju kuģiem, bet sastop šķēršļus. Tad Hektors dodas uzbrukumā pret sienu, gar kuŗu iedegas nikna cīņa. Beidzot viņam izdodas ar lielu akmeni izsist sienas vārtus un izlauzties sienai cauri. Achaji pānikā bēg uz kuģiem.

XIII (N). Poseidōns izlieto brīdi, kad Zevs ir novērsis skatu no Trojas, un slepeni palīdz achajiem. Iedegas cīņa pie kuģiem. Achaji, pulcēdamies ap abiem Aiantiem, aizstāvas pret uzbrūkošo Hektoru. Visvairāk ar savu varonību izceļas Īdomenejs. Trojieši domā jau par atkāpšanos. Tad Hektors sapulcina drošsirdīgākos vīrus un strauji uzbrūk achajiem. Viņam pretī stājas Telamōnids Aiants. No abām pusēm skan kliedzieni un kaŗa troksnis.

XIV (Ξ). Kaŗotāju kliedzienus dzird savā teltī Nestors un iziet, lai noskaidrotu trokšņa iemeslu. Viņš satiek ievainotos achaju vadoņus Odiseju, Diomēdu un Agamemnonu. Pēdējais, dzirdējis par uzceltās sienas sagraušanu un baidīdamies no Hektora draudiem sadedzināt achaju kuģus, atkal runā par bēgšanu un ieteic ielaist kuģus jūrā, lai naktī slepeni varētu aizbraukt. Šādam nodomam pretojas Odisejs. Arī Diomēds domā, ka izeja jāmeklē cīņā. Netrūkst achajiem palīgu arī starp dieviem. Poseidōns, pieņēmis sirmgalvja izskatu, mudina achajus

uz cīņu. Viņu atbalsta arī Hēra. Uzvilkusi viskošāko tērpu, iesmaržojusies dievišķīgām smaržām, Hēra patapina no Afrodītes jostu, kur paslēpta mīlas burvība un kaislības spēks, un tad dodas uz Īdu. Pa ceļam Lēmnā viņa sastop Miegu, ko paņem sev līdzi par palīgu. Īdas kalnā Hēra apbur Zevu ar savu pievilcību un, kad tas ir iemidzis viņas apkampienos, Miegs steidzas paziņot šo vēsti Poseidōnam. Tas sāk rīkoties rosīgi, un uzvara drīz pāriet achaju pusē: ievainotais Hektors pusdzīvs tiek aiznests no kaujas lauka, un trojieši bēg.

XV (O). Pamodies Zevs ar brīnīšanos redz bēgošos trojiešus un Poseidōnu starp achaju rindām, bet Hektoru bez samaņas guļam uz lauka. Noskaities viņš rāj Hēru par tās viltību un liek atsaukt no Olimpa Īridu un Apollōnu. Īridu viņš sūta pie Poseidōna ar stingru pavēli izbeigt cīņu pie kuģiem, bet Apollōnu pie Hektora ar uzdevumu atjaunot tā spēkus un iedvēst tam krūtīs cīņas sparu. Hērai Zevs izstāsta arī savus tālākos nodomus šai kaŗā, jo viņam jāpilda Tetidai dotais solījums.

Kad Zeva pavēles izpildītas, Hektors atkal ved trojiešus uzbrukumā. Viņam palīdz Apollōns, kas, aigidu kratīdams, trenc uz priekšu sabijušos achajus, izposta viņu sienu un aizbeŗ grāvi. Pa nolīdzināto ceļu Hektors uzbrūk kuģiem, pie kuŗiem sākas vissīvākā cīņa. Lielu drosmi šai cīņā izrāda Telamōnids Aiants, atvairīdams trojiešus, kas ar lāpām mēģina aizdedzināt kuģus.

XVI (Π) Kad uzliesmo jau daži achaju kuģi, Achillejs atļauj savam draugam Patroklam palīdzēt aizdzīt trojiešus, neielaižoties tomēr tālākās cīņās. Trojieši, ieraudzījuši spožās Achilleja bruņas, kuŗās tērpies Patrokls, satrūkstas un domā, ka pats Achillejs ieradies kaujā. Patrokls atsit trojiešus un nodzēš kuģus. Sīvā cīņā viņš aizdzen trojiešus pāri sienai. No viņa rokas krīt liķiešu vadonis Sarpēdons. Sajūsmināts par savu uzvaru un aizmirsis Achilleja brīdinājumu, Patrokls vajā trojiešus līdz Īlijas mūŗiem un daudzus nonāvē. Pret viņu tad nostājas pats Apollōns, un viņam sāk pagurt spēki. Beidzot viņu nogalina Hektors.

XVII (P). Hektors dižojas ar Patroklam noņemtām Achilleja bruņām un grib nolaupīt arī Patrokla līķi, kuŗa dēļ iedegas sīva cīņa. Bet Achillejs neko vēl nezina par Patrokla nāvi. Par tā likteni, galvas nokāruši, raud pat Achilleja zirgi. Beidzot Zevs, zibeņodams un grauzdams, piešķiŗ trojiešiem uzvaru, bet achajiem iedveš bailes un liek tiem bēgt. Nobijies ir pat Aiants. Kaujas laukā ir tumšs, jo Zevs savilcis mākoņus. Kad atkal paspīd saule, Nestora dēls Antilochs dodas pie Achilleja ar ziņu par Patrokla nāvi, bet Menelājs ar Mērionu aiznes Patrokla līķi uz kuģiem. Abi Aianti atvaira uzbrūkošos trojiešus, kas mācas virsū arvien neatlaidīgāk, un beidzot achaji, nespēdami izturēt spiedienu, atkāpjas līdz kuģiem.

XVIII (Σ). Ziņa par Patrokla nāvi tā satriec Achilleju, ka viņš izmisis kaisa sev pelnus uz galvas, krīt pie zemes, plēš matus un vaimanā. Hektors ir nogalinājis viņa uzticamāko draugu un paņēmis viņa bruņas. Achilleja raudāšanu dzird jūras dziļumā Tetida un iznākusi mierina dēlu, tāpat kā 1. dziedājumā. Tetida apsola Achillejam nolaupīto bruņu vietā atnest nākošajā rītā jaunas, paša Hēfaista pagatavotas.

Achaji atkal kliegdami bēg no Hektora, kas grib aizvilkt Patrokla līķi. Tikai kad Achillejs parādās pie grāvja, viņa izskats un balss sabaida trojiešus. Achaji beidzot ienes Patrokla līķi Achilleja teltī. Hēra liek saulei ātrāk norietēt, un cīņa tiek pārtraukta. Trojiešu nometnē ir manāms uztraukums. Bet achaji apraud Patroklu, mazgā viņa līķi, ko, smaržīgām zālēm svaidītu, novieto gultā.

Pa to laiku Tetida ierodas Olimpā pie Hēfaista, kas, paklausīdams Tetidas lūgumu, izkaļ brīnišķīgu vairogu, ko dzejnieks sīki apraksta.

XIX (T). Otrā rītā, gaismai austot, Tetida ierodas pie Achilleja ar jaunajām bruņām. Achillejs paziņo, ka izbeidz dusmas pret Agamemnonu. Achaji, to dzirdēdami, priecājas; arī Agamemnons tagad atzīst nodarīto pārestību un sola Achillejam viskrāšņākās balvas. Bet Achillejam šai brīdī nerūp balvas, viņš alkst atriebties Hektoram par drauga nāvi. Odisejs ieteic pirms cīņas iebaudīt ēdienu un vīnu, lai nepagurtu spēki. Agamemnons liek atnest no savas telts krāšņas dāvanas un atdod arī Brīsēidu, ķildas galveno iemeslu. Skumdams par Patroklu, Achillejs atsakās no ēdiena un dzēriena. Zevs tad sūta Atēnu, kas stiprina varoni ar ambroziju un nektaru. Tad achaji pošas uz kauju. Savās jaunajās bruņās tērpts, Achillejs kāpj divričos, lai dotos cīņā.

XX (Υ). Zevs Olimpā sasauc dievu sapulci un atļauj tiem piedalīties tai pusē, kur katram tīk. No Olimpa uz cīņas vietu dodas Hēra, Atēna, Poseidōns un Hēfaists, lai palīdzētu achajiem, bet Aress, Apollōns, Artemida un Afrodīte, lai atbalstītu trojiešus. Netrūkst arī Ķildas, kas sēj naidu starp tautām.

Cīņai sākoties skan pērkona rūkoņa, bet zemi tricina Poseidōns, tā ka satrūkstas pat Aīds pazemes valstī. Achillejs iznāk un meklē Hektoru trojiešu rindās. Paklausot Poseidōna padomam, dievi atturas no cīņas un nosēžas pa gabalu kā skatītāji divās augstākās vietās.

Pret Achilleju iznāk Ainejs un iesāk cīņu, bet Poseidōns, baidīdamies par tā likteni, to izglābj, aizraudams pa gaisu. Vēlāk Achillejam pretī stājas Hektors, bet Apollōns izglābj no drošas nāves arī Hektoru, to ietīdams mākonī. Par to Achillejs apskaišas un trako pret trojiešiem, tos kaudams un viņu asiņainiem līķiem pāri braukdams ar saviem divričiem.

XXI (Φ). Daudzus bēgošus trojiešus Achillejs ietriec Ksantas (Skamandras) upē, bet citus aizdzen atpakaļ uz Troju. Daudzus trojiešus viņš nogalina ar šķēpu, bet 12 jaunekļus atstāj dzīvus, lai ziedotu pie Patrokla sārta.

Upes dievs Ksants ir sašutis par Achilleja rīcību, jo trojiešu līķi aizsprosto upes straumi. Kad Achillejs neievēro viņa iebildumus un metas upē ar šķēpu, upe pēkšņi pārplūst, un straume vajā Achilleju, kas bailēs bēg pār lauku. Skamandrai vēl pievienojas kaimiņu upe Simoenta. Tagad applūst viss lauks. Ksants Achilleju grib noslīcināt ar visām viņa spožajām bruņām. Tad Hēra sūta Hēfaistu, kas žāvē ūdeņus ar uguns liesmām un liek atkāpties Skamandras viļņiem.

Pēc tam izceļas ķilda starp pašiem dieviem, kas iesāk savā starpā cīņu: „drebēja zeme visapkārt, kad kopā tie saskrēja kliedzot". Pēc ķildas dievi atgriežas Olimpā, bet Achillejs atkal sāk vajāt trojiešus. Priams, redzēdams no torņa Achilleju, liek atvērt pilsētas vārtus, lai bēgošie trojieši varētu patverties.

XXII (Χ). Visi trojieši sabēg pilsētā, tikai Hektors paliek viens pats pie pilsētas vārtiem. Tēvs un māte lūdz viņu glābties aiz pilsētas mūriem, bet nespēj grozīt viņa prātu: varonis paliek stāvam un sagaida Achilleju. Tomēr, kad Achillejs tuvojas, Hektoram top bail un viņš metas bēgt. Trīs reiz Trojas mūriem apkārt apskrien Hektors bēgdams un Achillejs, viņam pakaļ dzīdamies. Kad viņi skrien jau ceturto reizi un Zevs ir nosvēris abu likteņus, Hektors apstājas. Notiek divkauja, un Hektors krīt. Velti viņš mirdams lūdz Achilleju, lai tas neļauj suņiem plosīt viņa līķi, bet izdod viņa tēvam pret izpirkšanas maksu. Achillejs ir nepielūdzams. Piesējis Hektora līķi pie ratiem, viņš aulekšiem laiž pa putekļaino ceļu uz achaju nometni. To redzot, Hektora piederīgos pārņem izmisums, un Trojā atskan vaimanas.

XXIII (Ψ). Achillejs pilnā apbruņojumā trīs reiz apbrauc ap kritušā Patrokla līķi un mierina nokautā dvēseli ar drausmīgas atriebības aprakstu. Tad viņš saviem kareivjiem rīko bēŗu mielastu. Naktī Achillejam parādās Patrokla dvēsele un lūdz drīzāk aprakt viņa līķi. Nākošajā dienā Achilleja ļaudis gatavo sārtu, novieto uz tā Patrokla līķi un vakarā sārtu aizdedzina. Par godu Patroklam Achillejs upurē 4 zirgus un 12 trojiešu jaunekļus. Vējiem liesmas pūšot, Achillejs cauru nakti pavada pie degošā sārta, vīnu zemē liedams un mirušo draugu pieminēdams. Kad sārts izdedzis, nākošajā rītā achaji salasa traukā Patrokla kaulus, bet sadedzināšanas vietā uzmet kapa kalniņu. Pēc tam Achillejs Patroklam par godu rīko piemiņas sacīkstes un izdala balvas.

XXIV (Ω) Kad sacīkstes beigušās, achaji pie kuģiem ietur vakariņas un iet gulēt. Tikai Achillejs, par Patroklu sērodams, pavada nakti bez miega. Otrā dienā viņš, trīsreiz braukdams, velk ap drauga kapu pie divričiem piesieto Hektora līķi. Tas atkārtojas vairākas dienas. Beidzot dievi apžēlojas par Hektoru. Zevs pavēl Tetidai, lai tā pierunā Achilleju atmest viņa cietsirdību un izdot Hektora līķi tam, kas to gribēs izpirkt. Tai pašā laikā Īrida ierodas pie Priama un to iedrošina doties pie Achilleja, lai izpirktu dēla līķi. Vakara krēslā Priams ar vēstnesi Īdaju brauc uz Achaju nometni. Ceļā viņi satiek Hermeju, ko Zevs ir sūtījis par pavadoni. Tas braucējus aizved līdz Achilleja mītnei. Iegājis teltī, Priams krīt Achillejam pie kājām, skūpsta tā rokas, kas nokāvušas viņa dēlu, un lūdz dēla līķi. Achillejs ir aizkustināts. Viņš paceļ sirmgalvi, nosēdina krēslā, un abi viņi raud. Achillejs ir ar mieru atdot Hektora līķi, viņš piekrīt arī sirmgalvja lūgumam 12 dienas atturēties no cīņas, lai Hektoru varētu pienācīgi apglabāt.

Blāzma plešas austrumos, kad Priams ar dēla līķi dodas atpakaļ uz Troju. Pie pilsētas vārtiem viņus sagaida tuvinieki un sapulcējušies trojieši, kas apraud lielāko Trojas varoni. Desmitajā dienā Hektora līķi sadedzina un apglabā viņa kaulus. Priama pilī notiek piemiņas mielasts.

17. Īliadas kompozicija, stils un valoda. Mums tagad pazīstamā Īliada, visumā ņemta, parādās kā skaidri pārdomāta, plānveidīga poēma, kuŗas vienība un atsevišķo daļu iekšējā sakarība ir nenoliedzama.

Lai gan poēmas ievada vārdi apzīmē Achilleju par galveno varoni, kuŗa dusmas (μῆνις) ir tas motīvs, kas noteic notikumu tālāko gaitu un saista šos notikumus ar iekšēju vienību, poēma tomēr nav nosaukta par Achilleidu, bet par Īliadu, jo dzejnieka nolūks nav rādīt Achilleju pašu par sevi, bet viņa darbības izpaudumu, kas noved pie Īlijas (Trojas) bojā ejas. Īlija un tās liktenis ir vienmēr redzami poēmas fonā.

Pie dzejnieka plāna tātad pieder ne tikai Achilleida, bet arī Patrokleja, kas kā patstāvīga epopēja grūti iedomājama, un bez Patroklejas savukārt nav iespējama Īliada, jo tikai Patrokla nāve deva Achillejam psiholoģisku pamatu stāties atkal cīņās. Īliada bez Patroklejas būtu vienmuļīga cīņu rinda, kuŗai vajadzētu beigties ar achaju sakaušanu. Iespējams, ka dzejnieks savā plānā ir ietilpinājis jau izveidotus teiku materiālus, kuŗus viņš, jādomā, nav daudz grozījis.

Pēc tam, kad Īliadas autors savu darbu bija pabeidzis, poēmai, pēc dažu zinātnieku domām, ir pielikti tikai divi lielāki gabali: kuģu (un

trojiešu) saraksts (2, 484—877) un Dolōneja (10). Kuģu katalogu uzskata par Kiprijas kataloga pārstrādājumu, kas būtu iesprausts ap 600.—560. g. pr. Kr. ar nolūku cildināt Atēnas. Par vēl jaunāku pielikumu daži uzskata Dolōneju. Jau grieķu gramatiķi šaubījās par šā dziedājuma īstumu [1]). Tāpēc daudzi jaunlaiku kritiķi, pamatodamies uz scholiasta liecības un pa daļai uz dažām pretrunām, uzskata 10. Īliadas dziedājumu par atsevišķu dziesmu. Tomēr jāpiezīmē, ka šā dziedājuma sakars ar iepriekšējo un sekojošo dziedājumu ir diezgan dabisks [2]) un ka Dolōneja labi iekļaujas vispārējā poēmas plānā.

Lai gan Īliada tēlo tikai vienu Trojas kaŗa epizodu, tā tomēr ir diezgan gaŗa poēma. Par tādu to uzskatīja jau paši grieķi [3]). Šie apmēri piešķiŗ Īliadai to monumentālo lieliskumu, kuŗa trūktu tās dziedājumiem, atsevišķi ņemtiem: visdziļāko iespaidu Īliada atstāj tam, kas to skata tās grandiōzajā visumā. Šā iespaida pēdas ir izmanāmas arī grieķu literātūrā. Šķiet, ka Aischils, veidodams savu drāmatisko triloģiju, un arī Hērodots, rakstīdams savu vēsturi, par paraugu ir ņēmuši Īliadu.

Lai saprastu, kā Īliada ir dabūjusi šādus apmērus, jāņem vērā darbības norise šai poēmā.

Episkā darbība nenotiek Īliadā vienmēr taisnā virzienā un ar vienādu ātrumu, bet bieži tiek gausināta, kavēta, apturēta vai sāņus novirzīta. Pretēji 1. dziedājumam, kur darbība ir drāmatiski vētraina un ātra, turpmākajos dziedājumos tā tiek ar nolūku sarežģīta un kavēta. Tāda darbības kavēšana redzama, piemēram, 2. dziedājumā, kur Agamemnons pārbauda achaju garastāvokli [4]), tāpat 3. dziedājumā, kur abas puses taisās uz cīņu, bet kauja tomēr nenotiek: to grib aizstāt div-

---

[1]) Schol. V, prooem. (X): φασὶ τὴν ῥαψῳδίαν ὑφ' Ὁμήρου ἰδίᾳ τετάχθαι καὶ μὴ εἶναι μέρος Ἰλιάδος, ὑπὸ δὲ Πεισιστράτου τετάχθαι εἰς τὴν ποίησιν.

[2]) Ar nakts panākumiem, piem., var izskaidrot achaju drosmi un Agamemnona varonību nākošajā dienā.

[3]) Aischīns (pret Ktēsifōntu, 100): Ψήφισμα μακρότερον τῆς Ἰλιάδος („lēmums gaŗāks par Īliadu"). Salīdzinot ar indiešu poēmām, Īliada ir relātīvi īsa: Ramajanai ir ap 40.000 rindu, Mahabharatai ap 20.000, kamēr Īliadai tikai ap 15.700.

[4]) Darbības vilcināšana 2. dz. psīcholoģiski attaisnojama ar Agamemnona dūšas saplakumu, kas radies pēc Achilleja aiziešanas no cīņām. Ka Agamemnons pretēji redzētam sapnim, kas viņam solīja uzvaru, tomēr šaubās un grib pārbaudīt savu kaŗaspēku, to nevar uzskatīt par loģisku pretrunu. Pēc ķildas ar Achilleju Agamemnons nevarēja būt drošs par to, ka viss achaju kaŗaspēks pievienojas viņa viedoklim un ir viņam uzticīgs. Te atzīmējama vēl parallēle: Zevs maldina Agamemnonu ar sapni, bet Agamemnons maldina kaŗaspēku ar viltīgi izdomātu plānu.

kauja starp Paridu un Menelāju. Tomēr arī divkauja nedod izšķirīgu gala iznākumu, un, kad pamiera noteikumi tiek lauzti (4. dz.), apturētā kauja beidzot var sākties. Kauja tomēr nerisinās pēc Zeva solījuma un nedod trojiešu uzvaru, bet notiek pretējais tam, ko gaidīja: Diomēds gūst izcilus panākumus (5. dz.), un trojieši ir spiesti bēgt (6. dz.). Kad cīņa abām pusēm top grūta, izeju atkal meklē divkaujā (starp Hektoru un Aiantu), bet arī šī divkauja paliek neizšķirta (7. dzied.). Notiek jauna cīņa (otrā kauja) ar mainīgiem panākumiem. Achaji beidzot tiek sakauti (8. dz.). Varētu domāt, ka Zeva lēmums tagad būs piepildīts. Bet achaji tomēr nepadodas. Pēc neveiksmīgām sarunām ar Achilleju Diomēda runa un nakts izlūku gājiens paceļ achaju nospiesto gara stāvokli, cīņa uzliesmo no jauna (trešā kauja) pie achaju kuģiem (11.—15. dz.) [5]). Bet arī šo cīņu dzejnieks iesāk ar pretējo tam, kas tika gaidīts, — ar Agamemnona panākumiem. Visā 11.—15. dziedājumu uzbūvē ir jūtams kāpinājums līdz *fortissimo*. Pirmais augstākais kāpinājuma punkts ir sasniegts 12. dziedājuma beigās, kur Sarpēdons izlauž sienai robu un Hektors sagrauj sienas vārtus. Tad dzejnieks liek achajiem divreiz gūt panākumus: pirmoreiz, kad Zevs novērš skatu no kaujas lauka un šo brīdi izlieto Poseidōns, lai uzmudinātu achajus (13. dz.); otrreiz, kad Zeva uzmanību saista Hēra un Poseidōns atkal palīdz achajiem, kas piespiež trojiešus bēgt. Pēc Zeva pamošanās (15. dz.) nāk otrais augstākā kāpinājuma punkts, kad Hektors ar degošu lāpu taisās aizdedzināt grieķu kuģus un drīz daži no tiem arī uzliesmo.

Tagad Zeva lēmums tuvotos jau piepildījumam, ja jaunu attīstības posmu neiesāktu kāda cita motīvu grupa (kas tiek ievesta un rūpīgi sagatavota, sākot ar 11, 597—604), proti Patrokla iejaukšanās kaujā, viņa aizraušanās un uzvara par trojiešiem un beidzot viņa nāve, kas Achillejā iededzina atriebības kāri un padara viņu atkal par achaju sabiedroto. Sākot ar šo brīdi, Achilleju vairs neinteresē jautājums par gandarījuma saņemšanu no Agamemnona, un tādā kārtā Zeva lēmums zaudē savu nozīmi. Patroklejai (16.—17. dz.), ar ko tiek motīvēta Achilleja iejaukšanās cīņā, ir tātad svarīga nozīme poēmas uzbūvē.

Ceturtā kauja (20.—22. dz.), kurā Achillejs piedalās ar jaunajām, Hēfaista pagatavotajām bruņām, dažādiem līdzekļiem tiek kāpināta pāri citām. Dievu tieša iejaukšanās cīņā, kas atrodama jau Diomēdejā (5. dz.), tiek pārvērsta par teomachiju (20. dz.), lai gan dzejnieks ir baidījies to rādīt kā dievu kauju vārda īstā nozīmē. Pirmā vietā te izcelts Achillejs un viņa nežēlīgā trakošana pret trojiešiem, kas savu atrisi-

---

[5]) Trešā kaujas diena ir pārblīvēta ar darbību, un tur divreiz iestājas pusdiena (11, 84 sek. un 16, 777 sek.).

nājumu atrod Hektora nogalināšanā, kuŗai veltīts vesels dziedājums (22.). Ar šo dziedājumu izbeidzas tie techniskie paņēmieni, kas bagātīgi lietoti 2.—21. dziedājumos (piem. iziešana no situācijas, kas pretēja spraustajam mērķim; darbības kavēšana ar motīviem, kas darbojas pretējā virzienā; ziņkāri modinoša sagatavošana u. c.). Sākas taisnā līnijā ejoša bezapstājas darbība, kāda atrodama 1. dziedājumā.

Tātad Īliadas kompozicijas ārējā technika ir šāda: ātra, taisni virzīta darbība poēmas sākumā un beigās; ar dažādiem izlocījumiem un sarežģījumiem kavēta darbība poēmas vidū.

Galvenās darbības pilnīga apstāšanās daudzos stacionāros skatos, kas iesprausti stāstījumā, atstāj nomierinošu iespaidu un patīkami variē vienmuļīgo cīņu ritmu, dodama klausītājam iespēju ievilkt elpu mierīgākās gaisa sfērās, kur netrako kaŗa vētras. Tai pašā virzienā iedarbojas daudzie poēmā atrodamie salīdzinājumi.

Kā visas episkās poēmas, Īliada pēc savas formas ir gaŗš stāstījums. Stāstījuma kompozicija nav pakļauta kādam stingram likumam, bet ir diezgan brīva. Kā nupat aizrādīts, stāstījums ir vietām ātrs un iet taisnā virzienā pretī mērķim, citur tas ir stiepts un gausināts. Pa daļai vēl naīvā stāstīšanas forma pauž tomēr smalku mākslas izpratni. Epizodi sakārtoti dabiski, peripetijas tiek īstā laikā un vietā ievestas, atrisinājums tiek veikli kavēts, lai vairotu interesi un paildzinātu gaidīšanu. Bet visur redzama mēra un skaidrības izpratne, — īpašība, kas piemīt ne tikai Īliadas autoram, bet visai grieķu tautai. Īliadas stāstījumos redzama dzejnieka spēja skaidri redzēt lietas un likt tās citiem skatīt, spēja padarīt tās dzīvas un raksturot vispārīgiem, bet zīmīgiem vilcieniem, atmetot nevajadzīgos sīkumus un izceļot raksturīgo. Dzejnieks prot notikumus tā stāstīt, ka tos līdzi pārdzīvo arī klausītājs. Kā piemēru, kas rāda Homēra stāstīšanas paņēmienus, var citēt to vietu 22. dziedājumā (131—166), kur stāstīts par Hektora bēgšanu:

„Domās tā gaidīja viņš; tam Achillejs pienāca tuvāk,
Aresam līdzināms skatā, ar pušķi virs ķiveres spožās;
Pēlija oškoka šķēpu viņš kratīja draudot virs pleca.
Mirdzēja vaŗkaltās bruņas it tālu ap varoņa krūtīm
Līdzīgi ugunij spožai vai līdzīgi austošai saulei.
Drebēja Hektors, to redzot. Tam pietrūka spēka vairs ilgāk
Stāvēt pie Īlijas mūŗiem; viņš izbijies bēga no vārtiem.
Ticēdams veiklajām kājām, to Achillejs iesāka vajāt.
It kā starp kalnaizām vanags, ko dēvē par ātrāko putnu,
Metas ar sparu uz leju un dzenas pēc bailīgās dūjas;

Lokoties aizvijas viņa, bet vanags ar kliedzieniem skaļiem
Tuvojas neatvairāmi, jo sirdī tam kāre to saķert:
Gluži tā arī viņš metās ar sparu uz priekšu; bet Hektors
Locīja mudīgās kājas gar stiprajiem Īlijas mūŗiem.
Abi tie devās gar sienu uz priekšu pa iebraukto ceļu,
Metās gar sargtorni augsto un vīģkoku šalcošu vējos,
Pārskrēja viņi gar vietu, kur izlaužas ārā no klintīm
Avoti divi, jo dzidri, un dzelmaino Skamandru dzirda:
Pirmais ar ūdeni siltu uz ieleju risina viļņus.
Vakaros paceļas migla no viņa kā dūmi uz sārta,
Otrā pat vasaras laikā rit viļņi, kas aukstuma ziņā
Līdzinās krusai un sniegam vai ūdenim, stingušam ledū.
Tuvu pie avotiem dzidriem ir redzamas dziļākas bedres,
Klātas ar akmeņiem gludiem, kur mazgāja labākās drēbes
Kautrīgās trojiešu sievas un ziedošās trojiešu meitas
Toreiz, kad bija vēl miers, pirms atnāca achaju dēli.
Abi tie paskrēja gaŗām šai vietai, — kā bēdzējs, tā dzinējs.
Prom muka dūšīgais Hektors, bet dzina vēl dūšīgāks viņu.
Ne jau par nogāzto vērsi vai vēršādu lielu, ko iegūst
Veiklākais skrējējs kā balvu, tie metās gar Īlijas mūŗiem,
Bet gan šeit sacentās viņi par Hektora dvēseli mīļo.
Itin kā stiprnagu zirgi, kas sacīkstēs guvuši slavu,
Dodas ar sparu ap stabu; tad galā jau gaida tos balvas:
Trijkājis krāšņais no vaŗa vai mirušā valdnieka sieva:
Gluži tā viņi trīs reizes ap Priama pilsētu skrēja,
Ļaudamies ātrajām kājām. Tos vēroja mūžīgie dievi."

(A. Ģiezena tulk.)

Viss ir vienkārši, bet ar dziļu mākslas izpratni izteikts šai aizkustinošā stāstījumā. Ar nodomu dzejnieks min divus avotus un to vietu, kur agrākos laikos trojiešu sievas mazgājušas drēbes: atmiņas par miera dzīvi tai laikā, kad plosās nežēlīgais kaŗš, un atgādinājums par dzīves skaistumu tai brīdī, kad no dzīves ir jāšķiŗas, padara aprakstīto notikumu vēl drāmatiskāku un liek klausītājam dziļi izjust Hektora dvēseles beidzamos pārdzīvojumus.

Stāstījumā bieži iepīti a p r a k s t i gan gaŗākā, gan īsākā formā. Visbiežāk apraksts saplūst kopā ar pašu stāstījumu, to pārvēršot it kā par tēlojumu. Tā, piemēram, deskriptīvais elements ir redzams sekošās rindās, kur aprakstīts, kā Apollōns paklausa Chrīsa lūgšanu (1, 43—49):

„Teica tā priesteris lūgdams; to klausīja Apollōns spožais.
Noskaities sevī, viņš kāpa no Olimpa augstumiem lejup,

Pārlicis stopu pār pleciem un bultnesi noslēgtu cieši;
Šķindēja bultas pie pleciem, kad tālmetis, dusmodams sirdī,
Soļoja strauji uz priekšu; nakts negaisam līdzīgs viņš gāja.
Nosēdies savrup no kuģiem, viņš raidīja spārnotu bultu;
Šņākdama aizskrēja bulta pa gaisu no sudraba stopa."

Deskriptīvais elements bieži pieņem salīdzinājuma formu. Daudzie Iliadā atrodamie salīdzinājumi ir viens no poēmas īpatnējiem skaistumiem. Piemēram, mierīgi stāvošie achaju pulki tiek salīdzināti ar mākoņiem (5, 522—527):

„Mierīgi stāvēja viņi, kā mākoņi biezi, ko Kronids
Savilcis bezvēja laikā virs augstākām galotnēm kalnos;
Nekustot stāv tie uz vietas, kad atdusas varenais Borejs
Kopā ar pārējiem vējiem, kas plašajā debesu telpā
Skanīgi pūzdami joņo un ēnainos mākoņus klaidē:
Tā arī trojiešiem pretī tad danaji stāvēja droši."

Citā vietā kaŗotāji ap abiem Aiantiem ir salīdzināti ar draudīgu mākoni (4, 275—282):

„It kā no klintsgala augsta kad kazu gans ierauga jūrā
Mākoni ceļamies tumšu, ko zemei nes Zefira dvesma;
Iztālēm raugoties, ganam tas izliekas melnāks par darvu;
Draudoši augdams pār jūru, tas viesuļa vētru nes līdzi;
Redzot to, nobijies gans steidz alā dzīt ganāmo pulku:
Tā līdz ar Aiantiem abiem daudz jaunekļu dižu un cēlu
Traucās uz naidīgo cīņu un, slēgušies biezajās rindās,
Iedvēsa bailes ikvienam ar vairogiem tumšiem un šķēpiem."

Ar bultu krūtīs ievainotais Priama dēls Gorgitions nokaŗ galvu kā magone (8, 306—308):

„Itin kā magone, dārzā kas augusi, nokaŗ uz sāniem
Galvu, ko briestošais auglis un vasaras negaisi lieca,
Tā viņam nokārās galva uz sāniem zem ķiveres smagās."

Dažreiz vairāki salīdzinājumi seko viens otram, kā tas, piemēram, ir 2. dziedājumā, kur dzejnieks apraksta daudzos grieķu kareivjus, kas pulcējas Skamandras līdzenumā (2, 455 sek.):

„Itin kā postīgā uguns, kas, tikusi kalnāju mežos,
Uzliesmo augstu, un tālu visapkārt tās spīdums ir redzams,
Tā, viņiem ejot uz cīņu, no vaŗa, kas laistījās saulē,
Atspīdums staroja tālu un aizsniedza debesi augsto.

Itin kā spārnotie putni, pa gaisu kas lidinās baros,
Zosis vai dzērves vai gulbji ar izliektiem gaŗajiem kakliem
Asijas zaļajā pļavā, ap Kaīstras ūdeņiem dzidriem,
Lidojot šurpu un turpu un vīcinot mudīgos spārnus,
Ķērkdami nolaižas zemē, un pļava ir trokšņa tad pilna:
Tā arī achaju pulki no kuģiem un teltīm tad plūda
Skamandras ielejā plašā, un briesmīgi apakšā zeme
Dimdēja zem viņu pašu un zirgu zem daudzajām kājām.
Stāvēja pulkos bez skaita tie ziedošā Skamandras pļavā,
Tūkstošiem, itin kā lapas un puķes, kas ziedonī plauka.

Itin kā baros kad biezos skrien griezdamās sīcošās mušas
Kūtī un virpulī melnā kā mākonis lidinās apkārt
Karstajā vasaras dienā, kad traukus piens slacina saldais,
Tik daudz bij achaju dēlu, kas ielejā nostājās plašā,
Traukdamies visi uz cīņu pret trojiešiem, uzvaras alkstot."

Ar šādiem no dabas un cilvēku dzīves ņemtiem salīdzinājumiem Īliada ir izrotāta bagātīgā mērā. Gaŗajos kauju aprakstos šie salīdzinājumi liekas kā burvīgas oazes, kur klausītājs, noguris no asiņaino kauju aprakstiem, var uz brīdi atpūsties.

Viens no episkā stila krāšņumiem ir arī daudzie tradicionālie epiteti, kas pielikti gan dievu un varoņu vārdiem, gan nedzīvo priekšmetu un lietu nosaukumiem [6]).

Episko stāstījumu bieži pārtrauc runas, kas poēmā ir tikpat svarīgs elements kā stāstījums un apraksti, jo noder personu raksturošanai un viņu darbības motīvēšanai. Runas, kas aizņem gandrīz pusi no visas poēmas [7]), ir dažāda veida: sapulcē vai apspriedē teiktās runas, uzmudinājumi cīņas laukā, lūgšanas un lūgumi un beidzot dažādas sarunas. Novērsdamas stāstījuma vienmuļību, runas padara poēmas darbību drāmatiskāku un ienes tur vairāk dažādības un dzīvības. Runas māksla Īliadā vēl ir tuva dabai un dibinās vairāk uz instinktīvu izjūtu

---

[6]) Daži no biežāk sastopamiem epitetiem: ātrkājis Achillejs (πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς), tālmetis Apollōns (ἑκηβόλος Ἀπόλλων), spulgace Atēna (γλαυκῶπις Ἀθήνη), baltroce Hēra (λευκώλενος Ἥρη), rožpirkste Ēoja (ῥοδοδάκτυλος Ἠώς), ēnainie kalni (οὔρεα σκιόεντα). Sevišķi bagāta epitetiem ir jūra: šalcošā (ἠχήεσσα), sirmā, t. i. putojošā (πολιή), mirdzošā (μαρμαρέη), tumšzilā (ἰοειδής), miglainā (ἠεροειδής), bangainā (κυμαίνων). plašā (εὐρύς), zivjainā (= zivīm bagātā, ἰχθυόεις) u. c.

[7]) No 15.696 Īliadas rindām runas aizņem 7018 rindas. Vēl vairāk vietas tiešā runa aizņem Odisejā: no 12.103 poēmas rindām — 8.225.

nekā uz attīstības ceļā izveidotu techniku, tomēr rētorika ir dīgļos atrodama jau Homēra dzejā un Kvintiliānam ir savs pamats to slavēt [8]). Vēlākā laika rētoriem par paraugu noderēja 9. dziedājuma runu uzbūve: Nestora uzruna Agamemnonam ar tās apbrīnojamo izteiksmes un domu kāpinājumu, tāpat Odiseja, Foinīka un Aianta runas un Achilleja atbildes viņiem. Runu galvenā nozīme poēmā ir tā, ka tanīs atklājas darbojošos personu raksturi. Tā 1. dziedājumā, kad Achillejs drošina Kalchantu un pēc tam, jau dusmās drebēdams, griežas pie Agamemnona un, beidzot, aizvainots ļauj vaļu savam sašutumam un met pretiniekam acīs pārdrošu izaicinājumu, Achilleja kaislīgais raksturs mums parādās visai pilnīgi.

Viens no poēmas daiļumiem ir satura, formas un stila dažādība. Šausmīgajiem asiņaino kauju aprakstiem pa starpām seko citāda veida skati: trokšņaina sapulce, Hektora un Andromachas šķiršanās, pa jūras virsu slīdošie Poseidōna rati, Hēras tualete un Zeva kārdināšana uz Īdas kalna, brīnišķīgā ieroču kalšana, Ksantas izkāpšana no krastiem, sacīkstes par godu Patroklam un citi. Tāpat stāstījumi un apraksti mainās ar runām. Arī stila ziņā atrodama dažādība. Īliadas stils ir pilnīgā saskaņā ar poēmas dzejisko izdomu. Šā stila dabu un vispārīgo raksturu noteica episkās frazeoloģijas tradicija, bet sīkumos šis stils bija brīvs un lokans un pilnīgi pakļāvās dzejnieka paša gribai. Tā galvenās īpašības ir lieliskums un krāšņums, kas savienots ar fantazijas vieglumu un skaidrību. Bet reizēm tas kļūst īss un spēcīgs, maigs un pieglaudīgs, lēns un svinīgs, vai pat ass un saraustīts, atkarībā no tam, kādas cilvēka dvēseles kustības dzejnieks grib tēlot.

Īliada, tāpat kā Odiseja, ir sacerēta e p i s k a j ā dialektā. Šis dialekts nav identificējams ar kādu dzejnieka laikā runātu tautas izloksni, bet ir izveidots un kultivēts aoidu skolās. Lai gan episkās valodas pamatā ir senjōniešu dialekts, tam klāt ir piejaukti arī daži aioliski (un, kā šķiet, arī senachajiski) elementi. Lielā formu bagātība, kas atrodama episkajā dialektā, izskaidrojama ar to, ka līdzās sava laika formām dzejnieks pēc tradicijas lietoja arī vecās, dzīvajā valodā vairs nerunātas formas. Tātad Homēra valodā atrodamās formas pieder dažādiem dialektiem un dažādiem laikmetiem. Lai piešķirtu eposa valodai lielāku svinīgumu, dzejnieks ar nolūku vairījās no ikdienišķās sarunu valodas. Varoņi, būdami augstāka tipa cilvēki, prasīja arī augstāka stila valodu.

Homēra valodas sintaktiskā struktūra ir vienkārša un skaidra. Tei-

---

[8]) Quintil. Instit. Orat. X, 1, 46.

kumu savienošanas parastais veids ir sakārtojums (paratakse), kas atbilst pirmatnējā laikmeta naīvi-vienkāršajam izteiksmes veidam.

Poēmā lietotā versifikācija ir reizē ļoti vienkārša un ļoti ritmiska. Īliadas tapšanas laikā daktilu heksametrs bij jau izveidots un kļuva par tradicionālo episko pantmēru.

Mūzikālā valodā un pantmērā ietērpta, Īliada, kā dzīvs vārds, bija domāta ne lasīšanai, bet dziedāšanai vai recitēšanai.

18. Īliadas dievi un varoņi. Īliadu var raksturot kā reliģiski-hēroisku poēmu, jo līdzās tur attēlotiem varoņiem vai, pareizāki sakot, pāri šiem varoņiem stāv varenie dievi, kas nosaka mirstīgā varoņa likteni. Nav neviena kaut cik ievērojama notikuma, kur tieši vai netieši nepiedalītos dievi, no kuŗu gribas galu galā viss ir atkarīgs. Poēmas reliģiskā ideja ir tā, ka mirstīgie cilvēki ir vājas un niecīgas būtnes, kas uz panākumiem var cerēt tikai tad, ja viņiem palīdz kādi varenāki aizstāvji. Tādā kārtā Īliada ir dziļi reliģiska poēma, lai gan bez jebkādas teoloģiskas didaktikas.

Īliadā tēlotie dievi ir tādi, kādus tos iedomājās grieķu tauta, — ar cilvēku izskatu un cilvēku kaislībām, tikai daudz varenāki, gudrāki un skaistāki par cilvēkiem. Tā kā daži dievi bija sākumā kādu varenu dabas parādību personifikācijas, tad šis pirmatnējais dabas elements viņos bija vēl saskatāms. Zevu iedomājās kā varenu vīru, kas sēž mākoņos un kas savā rokā tur briesmīgo zibeņu bultas; viņa majestātiskās galvas pakratīšana vien jau liek nodrebēt Olimpa kalnam. Vēja šalkoņā dzirdēja skanam Apollōna sudraba stopu un svilpjam viņa neredzamās, ātrās bultas, ar kuŗām dievs soda vainīgos. Poseidōns apdzīvoja tumšizilās jūras dziļumus, kur atradās viņa gaiši mirdzošā pils. Pacēlies no jūras, viņš brauca ar saviem zirgiem pa jūras virsu, gan saceldams, gan apklusinādams viļņus. Tie bija tautas ticējumu radītie tēli, un dzejnieka uzdevums bija tikai padarīt tos skaidrākus un gleznainākus.

Dievu dabu izteic viņiem pieliktie epiteti: „nemirstīgie“ (ἀθάνατοι), „mūžīgie“ (αἰὲν ἐόντες), „laimīgie“ (μάκαρες), „bez rūpēm dzīvojošie“ (ῥεῖα ζῶντες). Viņi ir gan atsvabināti no nāves, bet ne no ciešanām un var tikt pat ievainoti. Šiem dieviem piemīt visas cilvēku labās un vājās īpašības. Bieži viņi ķildojas un tur viens otru aizdomās. Starp viņiem ir daži varenāki dievi, kā Zevs, kas valda ar terroru un no kā citi bīstas, bet izdevīgā gadījumā arī piekrāpj. Vislielākā bauda šiem dieviem ir dzīrot savos debesu mājokļos. Morāliskā ziņā viņi nestāv augstāk par vienkāršiem mirstīgiem, bet viņi ir vareni, bīstami un apbalvoti ar lielām kaislībām. Pēc savām simpatijām pret mirstīgajiem viņi sadalās divās grupās: viena aizstāv grieķus, otra trojiešus. Dažiem dieviem ir

savi mīluļi starp varoņiem, par kuŗiem viņi rūpējas un kuŗus viņi sargā. Tādā kārtā varoņa panākumi un liktenis atkarājas no dieva prāta un gribas.

Intereses centrā tomēr stāv varoņi. Arī varoņi ir dievišķīga dzimuma, jo viens no viņu vecākiem vai senčiem ir bijis dievs vai dieviete. Tāpēc varoņi stāv augstāk par vienkāršiem mirstīgiem, ieņemdami vidēju vietu starp dieviem un cilvēkiem.

Iespējams, ka Īliadas varoņu lielākā daļa bija tapuši par episkām personām jau priekš Homēra. Uz to, šķiet, norāda daži tradicionāli epiteti, kas pielikti viņu vārdiem, piem., „ātrkājis Achillejs" (πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς), „plaši valdošais Agamemnons" (εὐρὺ κρείων Ἀγαμέμνων), „pilieŝu runātājs skaļais" (λιγὺς Πυλίων ἀγορητής), kā tiek apzīmēts Nestors. Šie apzīmējumi izteica kādu raksturīgu varoņa īpašību, un dzejnieka uzdevums bija attīstīt tālāk varoņa raksturu, saskaņā ar tautas tradicijas dotajiem norādījumiem.

Galvenais Īliadas varonis ir Achillejs. Viņš iemieso jauneklīgās varonības, spēka un vīrišķīgā skaistuma ideālu. Viņa rakstura cēlās īpašības parādās jau pašā sākumā, viņa ķildā ar Agamemnonu. Achillejs uzņemas iniciātīvu rūpēties par sabiedriskās nelaimes novēršanu, viņš apsola aizsardzību Kalchantam, lai tas droši varētu runāt patiesību. Un tūdaļ arī redzams, ka neviens cits achaju kaŗaspēkā nav tik varens kā viņš. Nekāda maziskuma pazīmju nav viņa raksturā. Lepns un nosvērts sākumā, viņš rāda Agamemnonam tā netaisnību, bet tomēr apsola atlīdzināt tā zaudējumus, kas rastos, atdodot Chrīsēidu. Bet kad Agamemnons viņu personīgi apvaino, tad pēkšņi iedegas viņa dusmas. Šais dusmās ir daudz jauneklīga lepnuma, un tās izteic Achilleja kaislīgo raksturu. Agamemnona neapdomīgi nodarītā pārestība ieķeŗas kā atskabargaina bulta šai kaislīgajā un lepnajā dvēselē un paliek tur visu laiku līdz Patrokla nāvei. Nolēmis apvainotājam atriebties ar izstāšanos no kaujām un achaju likteņa ignorēšanu, Achillejs paliek arī turpmāk ārēji mierīgs un nosvērts. Kad pie viņa ierodas Agamemnona heroldi, lai aizvestu Brīsēidu, viņš tos laipni saņem, bet šī laipnība liecina, cik dziļa ir apvainojuma brūce viņa sirdī. Tā pati lepnā dvēsele redzama skatā, kas rāda achaju delegācijas ierašanos pie Achilleja, lai runātu par izlīgšanu. Achillejs gan laipni saņem atnācējus un tos pacienā, bet kad tie dara zināmus savas ierašanās nolūkus, varoņa dusmas atkal uzliesmo, un viņš saceļas savā spītīgajā lepnumā. Pretstats ir diezgan spilgts starp šo augstsirdīgo pieklājību un pēkšņo kaislības uzliesmojumu.

Bet lai mēs pilnīgāk izprastu Achilleja raksturu, varonis ir jāredz vēl arī citos viņa dvēseles pārdzīvojumu brīžos. Kad viņam paziņo, ka

Patrokls ir kritis no Hektora rokas, viņš kaisa sev pelnus uz galvas, rauj matus, krīt zemē un raud kā bērns. Kad māte mierinādama viņam aizrāda, ka Zevs ir paklausījis to, ko gribēja Achillejs, pēdējais atbild (18, 79—81):

„Mīļotā māte, patiešām Zevs klausījis visu, ko lūdzu.
Tomēr, kāds labums no tā? Jo zudis uz mūžu ir Patrokls,
Viņš, kuŗu mīlēju sirdī daudz vairāk par pārējiem draugiem,
Itin kā pats savu galvu..."

Šāda dziļa un patiesa draudzība mūs aizkustina.

Turpretī senlaicīgi mežonīga šķiet tā vieta, kur Achillejs, atriebdamies par Patrokla nāvi, gāna Hektora līķi, — šo nostāstu arī dzejnieks ir uzņēmis ne bez kritikas (22, 395). Tas pats atkārtojas arī skaistajā 23. dziedājumā, kur Achillejs bez tam upurē pie Patrokla sārta 12 trojiešu jaunekļus. Vai Achillejs ir mežonis? Te jāievēro, ka pirmatnējā cilvēka jūtu gamma bija plašāka nekā mūslaiku cilvēkam: viņš spēja dziļāki mīlēt un dziļāki nīst. Jeb varbūt, pareizāki sakot, viņš neprata savas jūtas tā disciplīnēt kā modernais cilvēks. Bez tam te jāņem vērā arī laikmeta parašas: atriebību prasīja tā laika reliģija.

Toties patīkamu iespaidu atstāj izlīdzinošās beigas, kādas jōniešu dzejnieks devis 24. dziedājumam. Šis dziedājums rāda, ka Achillejam nav svešas cilvēciskas līdzcietības jūtas: viņš saprot sava mirušā ienaidnieka sagrauzto tēvu un izdod tam dēla līķi.

Līdzās Achillejam ar lielu patiesīgumu poēmā ir attēloti arī citi varoņi: strauji varonīgais Diomēds, vīrišķīgais un apķērīgais Odisejs, labsirdīgais, bet stūrgalvīgais Aiants, gudrais Nestors, valdonīgais Agamemnons, sirsnīgais Menelājs. No trojiešu varoņiem pirmajā vietā stāv Hektors, priekšzīmīgs dēls, vīrs un tēvs un varonīgs dzimtenes aizstāvis. Viņam pretstatā stāv viņa brālis Parids-Aleksandrs, bezrūpīgais mīlestības dēku meklētājs. Līdzjutību modina sirmais Trojas valdnieks Priams, kam pietrūkst spēka panest likteņa smagos sitienus, tā ka viņš pārmērīgā bēdu izpaudumā zaudē uz brīdi savu ķēnišķīgo cieņu, tā rādīdams cilvēka diženuma niecību.

No sieviešu personām galvenās ir Andromacha un Helene. Andromachas raksturs ir viens no skaistākiem, kādi atrodami grieķu dzejā. Kā sieva un kā māte, ar savu īsti sievišķīgo instinktu viņa grib glābt Hektoru, jo tas ir viss viņai un viņas bērnam (6, 407):

„Drosme drīz samaitās tevi, mans dārgais! Nav žēluma jūtu
Tev ne pret dēliņu mazo, ne mani, ko liktenis vajā.
Būšu drīz atraitne tava, jo achaji nonāvēs tevi,

Visi tev gāzdamies virsū; daudz tīkamāk būtu, mans mīļais,
Doties uz pazemi tumšo, ja zaudētu tevi uz mūžu;
Prieka tad nebūs man dzīvot, jo likteņa stunda tev tuvu.
Skumjas tik paliks man pāri: ne tēva, ne mātes vairs nava...
Hektor, tu tagad man tēvs un māmuļa mīļotā esi,
Brālis mans vienīgais būsi, mans ziedošais dzīves draugs mūžam.
Šodien tik žēlo vēl mani, jel paliec vēl augstajā tornī!.."

(A. Ģiezena tulk.)

Viņas jūtu maigums, kas izpaužas viņas lūgumā, starp asarām pamirdz vēl viņas smaidā, kad mazais Astianakts, tēvam atvadoties, sabīstas no viņa ķiveres pušķa. Kad vēlāk, trojiešu kliedzienus dzirdēdama, viņa ar pukstošu sirdi uzkāpj uz mūŗa un ierauga, ka Achilleja zirgi velk viņas mirušo vīru uz achaju nometni, viņai satumst acis, un kā nopļauta viņa nemaņā saļimst uz mūŗa.

Grūtāka ir Helenes loma. Viņa apzinās, ka viņas dēļ notiek cīņas, un vaino pati sevi visās nelaimēs. Tā kā Helenes loma Iliadā ir tikai epizodiska, dzejniekam nebija vajadzības skaidri rādīt viņas raksturu, jo svarīgāka bija viņas situācija: Helene ir kaŗa cēlonis. Viņas skaistums apstaro visu poēmu. Trojiešu sirmgalvji, viņu redzēdami, izsaucas (3, 156):

„Nedrīkstam dusmoties velti uz trojiešu vīriem un grieķiem,
Tāpēc ka cietuši mokas par skaistuli tādu tik ilgi:
Viņa pēc skata un balss ir līdzīga mūžīgai dievei."

(A. Ģiezena tulk.)

Starp Iliadas varoņiem daži ir ar mazāk noteiktu fizionomiju. Tādi ir Īdomenejs, Mērions, Euripils, Hērakla dēls Tlēpolems. Arī viens no galvenajiem varoņiem, Agamemnons, nav pilnīgi skaidri zīmēts: viņa raksturs ir saraustīts vairākos izkaisītos skatos. Lepnais un pašapzinīgais Agamemnons, kāds redzams 1. dziedājumā (ķildā ar Achilleju), vēl atrodams 11. dziedājumā, kur viņš parādīts kā varonis. Tāds bija laikam senākais uzskats par Agamemnonu kā visu achaju vadoni un vareno Mikēnu valdnieku, kas apzinājās savas privilēģijas un savu stāvokli starp pārējiem achaju virsaišiem. Bet, poēmas stāsta pavedienam sarežģījoties, bija grūti paturēt šādu Agamemnonu cauri visām poēmas peripetijām. 9. dziedājumā, pirms sūtņu došanās pie Achilleja, un 14. dziedājumā, pēc sienas sagraušanas un trojiešu ielaušanās achaju nometnē, Agamemnons ir bez gribas un spēka, viņš prot tikai raudāt un taisās aizbraukt.

Dažas inkonsekvences vietām saskatāmas pat Achilleja raksturā. Tā Achillejs parādās kā viduvēja persona 20. dziedājuma pirmajā daļā, kur viņš sastopas ar Aineju. Tur nav redzama neviena no viņa rakstura pazīmēm, trūkst pat varonim raksturīgās kaislības, kas viņam piemīt citās poēmas daļās [1]). Bet šīs sīkās inkonsekvences, kas paliek gandrīz nemanītas, netraucē poēmas kopiespaidu.

Īliadas varoņi, lai gan piederēdami sen pagājušam laikmetam, ir galvenos vilcienos līdzīgi mūslaiku cilvēkiem. Viņi pazīst visas cilvēku jūtas, kā augstas, tā zemas. Neviena poēma neattēlo dabisko jūtu dažādību tik pilnīgi kā Īliada. Lai gan tur apdziedāti lielāko tiesu kaŗa notikumi un cīņas, tomēr daudzi skati, apraksti un salīdzinājumi ņemti no miera laiku dzīves. Tādā kārtā var sacīt, ka Īliadā ir atspoguļota visa sengrieķu dzīve.

Homēra dzeja ir pratusi radīt fiktīvas būtnes, kas līdzīgas reālām. Izdoma un īstenība tur interesantā kārtā ir kopā savītas. Līdzās dzejiskai fantazijai tur redzam tik pārliecinošu reālismu, ka lasītājam ir skaidrs, ka tā nav tikai izdoma, bet pašas cilvēka dzīves, tiklab ārējās, kā iekšējās, atspoguļojums. Līdzās varenajai dievu pasaulei tur attēlotu redzam cilvēku pasauli, kas savukārt ir ideālizēta. Ja Īliadas dievi ir lielā mērā cilvēciski, tad tās varoņi savukārt tuvojas dievišķīgām personām, un tādā kārtā robeža starp šīm divām, dievu un cilvēku, pasaulēm paliek gandrīz nemanīta.

Homēra personu ideālizēšana parādās vispirms dažādu sīkumu atmešanā: Homēra māksla tēlo tikai galvenos vilcienos. Bet poēmas personas ir ideālizētas arī vēl citādā ziņā: lai kādas būtu aprakstīto varoņu kļūdas un vājības, viņi tomēr pieder pie augstākas cilvēku rases. Viņi ir pārāki par vienkāršiem cilvēkiem ne tikai ar savu ārējo skaistumu un spēku, bet arī ar iekšējo dvēseles krietnumu, ko grieķi sauca par aretē (ἀρετή).

Grūti ir izšķirt jautājumu, cik lielā mērā Īliadā ir atspoguļots dzejnieka laikmets, jo dzejnieks neuzskata par savu uzdevumu rādīt sava laikmeta reālo dzīvi, bet tēlo ideālizētu varoņu pasauli, kuŗa pieder jau pagātnei un kuŗu viņš redz pagātnes slavas un mirdzuma apstarotu. Īliadā, bez šaubām, ir dažas atskaņas no Mikēnu laikmeta, par kuŗu ziņas uzglabāja tautas tradicija un aoidu dziesmas. Bet attēlotos notikumus dzejnieks ir tomēr garā skatījis ar sava laikmeta acīm, līdz ar to uzspiezdams poēmai sava laika zīmogu.

---

[1]) Šo nesaskaņu daži izskaidro ar to, ka 20. dziedājumu būtu sacerējis kāds mazāk apdāvināts aoids (Sal. A. et M. Croiset, Hist. de la litt. gr., tome I, 1928, 247. lpp.).

IV. Odiseja

19. Odisejas saturs. Odisejas saturs ņemts no leģendām par varoņu atgriešanos no Trojas kaŗa. Viens no šiem varoņiem Odisejs ir desmit gadus maldījies pa svešām zemēm un jūrām, kamēr nokļuvis savā dzimtenē Itakā. Viņa raibie piedzīvojumi svešumā un tēva mājās atstāstīti Odisejā [1]).

Pēc satura Odiseja iedalāma šādās 3 daļās.

1. daļa jeb Tēlemachija (1.—4. dz.) uzskatāma kā ievads. Dzejnieks te tikai iztālēm rāda Odiseju, sākumā neminēdams pat viņa vārdu un attēlodams apstākļus viņa mājā, kur dzīŗo viņa uzticīgās sievas Pēnelopes uzbāzīgie precinieki un putina viņa mantu. Odiseja dēls Tēlemachs no Itakas tad dodas uz Pilu pie Nestora un uz Spartu pie Menelāja, lai ievāktu ziņas par tēvu.

2. daļa (5.—12. dz.) ir stāstījums par Odiseja ceļa piedzīvojumiem (nostos). Šī daļa savukārt iedalāma divās daļās: pirmajā (5.—8. dz.) stāstīts par Odiseja ceļojumu no Ogigijas salas, kur varoni ilgāku laiku bij aizturējusi nimfa Kalipsoja, līdz faiāku salai Scherijai, bet otrajā (9.—12 .dz.) dzejnieks pašam Odisejam Alkinoja pilī liek stāstīt savus piedzīvojumus, kas viņam gadījušies ceļā no Trojas līdz Ogigijas salai.

3. daļā (13.—24. dz.) stāstīts par Odiseja piedzīvojumiem viņa dzimtenē Itakā. Šī daļa savukārt iedalāma 3 daļās. Pirmajā (13. līdz 16. dz.) aprakstīts, kā Odisejs no faiāku salas nokļūst Itakā un atrod tur pajumti pie vecā cūkgana Eumaja, kur dodas pazīstams arī savam dēlam Tēlemacham. Otrajā daļā (17.—20. dz.) atstāstīti nepazītā Odiseja piedzīvojumi viņa paša pilī. Beidzamajā daļā aprakstīta Odiseja atriebšanās preciniekiem.

Tātad Odisejas saturs pēc galvenajiem tematiem iedalāms pavisam 6 daļās pa 4 dziedājumiem katrā.

Atsevišķo dziedājumu saturs.

I (α) Piesaucis mūzu, dzejnieks iesāk savu stāsta pavedienu ar to brīdi, kad Odisejs taisās atstāt Ogigijas salu. Poseidōnam prom esot, dievi nolemj, ka nimfai Kalipsojai, kas astoto gadu jau aiztur pie sevis Odiseju, ir jāatlaiž varonis mājās. Tai pašā laikā Atēna dodas pie Odiseja dēla Tēlemacha uz Itaku, kur nekautrīgie Pēnelopes precinieki, prasīdami viņas roku un diendienā dzīŗodami, izšķiež Odiseja mantu. Ieradusies tafiešu vadoņa Menta izskatā, Atēna jauneklim iedveš cerību, ka tēvs drīz atgriezīsies. Viņa skubina Tēlemachu sasaukt itaķiešu sapulci, lai atklāti uzstātos pret precinieku pārestībām, un tad doties pie Nestora un Menelāja, kas tikko atgriezušies no kaŗa, lai ievāktu ziņas par tēvu. Kad Atēna

[1]) Odisejas darbība norisinās 40 dienu laikā (neieskaitot paša Odiseja atstāstītos notikumus, kas ietilpst viņa 10 gadu ceļojumā).

aizgājusi, Tēlemachs iet pie preciniekiem, kuŗiem dziesminieks Fēmijs dzied par achaju atgriešanos un ar kuŗiem Tēlemachs sāk runāt drošāku valodu.

II (β) Nākošajā rītā Tēlemachs sasauc itaķiešu sapulci, kur žēlojas par precinieku patvarībām viņa tēva mājā un lūdz tautas atbalstu. Antinojs no preciniekiem atbild, ka vainīga ir Pēnelope, kas vilcinās iziet pie vīra. Tad Tēlemachs lūdz sev kuģi un pavadoņus, lai varētu doties uz Spartu un Pilu klaušināt pēc tēva, bet, neko nepanācis arī šai lietā, atlaiž sapulci. Nogājis pie jūras, viņš lūdz Atēnu, kas viņam parādās Mentora izskatā un apsola pagādāt kuģi. Tēlemachs aiziet mājā, liek kalponei Euriklejai sagatavot ceļam uzturu un, mātei nezinot, vakarā aizbrauc ar kuģi, Atēnas un kuģa ļaužu pavadīts.

III (γ). Tēlemachu un Atēnu, kas atbraukusi Mentora izskatā, Nestors laipni saņem un mielo. Jautāts par Odiseju, Nestors nekādas ziņas nevar sniegt, toties stāsta pats savus ceļa piedzīvojumus. Viņš ieteic Tēlemacham doties pie Menelāja, kas tikko atgriezies no gaŗa ceļojuma. Pret vakaru Atēna pazūd, un Tēlemachs paliek pa nakti Nestora mājā. Otrā rītā Tēlemachs kopā ar Nestora dēlu Peisistratu braukšus dodas uz Spartu.

IV (δ). Menelājs svin dēlam un meitai kāzas, kad piebrauc Tēlemachs ar Peisistratu. Sarunās pie galda Menelājs un Helene slavē Odiseju. Otrā dienā Menelājs izstāsta savu ceļojumu un visu, ko dzirdējis par Odiseja atgriešanos. Menelājs lūdz Tēlemachu paciemoties pie viņa ilgāku laiku, bet Tēlemachs negrib kavēties.

Pa to laiku precinieki, dabūjuši zināt par Tēlemacha aizbraukšanu, nolemj viņam atgriežoties uzglūnēt un to nogalināt. Saucējs Medonts to paziņo Pēnelopei, kas ir nemiera pilna par dēla likteni. Pēnelopi mierina Eurikleja, pastāstīdama par Tēlemacha slepeno aizbraukšanu, un arī Atēna sūta viņai mierinošu sapni.

V (ε). Dievu sapulcē Zevs, Atēnas pamudināts, sūta Hermeju pie Kalipsojas ar pavēli atlaist Odiseju uz dzimteni. Kaut ne labprātīgi, nimfa klausa pavēlei un paziņo šo vēsti Odisejam, kas, uz jūras krasta sēdēdams, raugās tālē un domā par dzimteni. Odisejs gatavojas aizbraukšanai un pats sev taisa plostu. Kad viss ir sagatavots, viņš dodas ceļā. Astoņpadsmitajā dienā, pa jūru braukdams, viņš iztālēm redz faiāku salas Scherijas kalnus. Šai brīdī Odiseju ierauga Poseidōns, kas netur uz viņu labu prātu, un saceļ briesmīgu vētru. Plosts tiek izjaukts. Odisejs iekrīt jūrā, un no noslīkšanas viņu paglābj tikai dieves Leukotejas iedotais plīvurs. Divas dienas un divas naktis pa viļņiem mētāts, Odisejs, vētrai norimstot, izrāpjas krastā un, noguruma pārņemts, aizmieg uz saraustām lapām kādā biezoknī.

VI (ς). Faiāku valdnieka Alkinoja meita Nausikaja iet ar kalponēm uz jūrmalu mazgāt veļu. Padarījušas darbu, jaunavas sāk spēlēt bumbu. Tā nejauši iekrīt jūrā, meičas skaļi iekliedzas, un no trokšņa pamostas Odisejs. Nezinādams, kur atrodas, viņš lūdz Nausikaju apžēloties par viņu. Nausikaja pamāca Odiseju sekot viņām par gabalu uz pilsētu un lūgt palīdzību no viņas mātes un tēva.

VII (ζ). Kad Nausikaja ar kalponēm aizbraukusi, Atēna jaunavas izskatā parāda Odisejam ceļu uz Alkinoja pili. Nonācis turp pēc saules rieta, Odisejs apbrīno skaisto pili un dārzu, tad, iegājis pilī, lūdz palīdzību no Alkinoja laulātās draudzenes Arētes un no paša Alkinoja, kas svešinieku laipni uzņem un pamielo. Pēc vakariņām Odisejs pastāsta par savu nelaimi ceļā no Ōgigijas līdz Scherijai, bet Alkinojs apsola nogādāt viņu ar kuģi dzimtenē.

VIII (η). Otrā dienā Alkinojs apspriežas sapulcē ar saviem ļaudīm par Odiseja nogādāšanu dzimtenē un aicina tad faiākus un dziesminieku Dēmodoku pie sevis uz pili. Pēc mielasta visi dodas uz laukumu, kur notiek sportiskas sacīkstes. Arī Odisejs parāda savas spējas diska mešanā. Dēmodoks dzied kōmisku epizodu par

Aresa un Afrodītes mīlas dēku. Faiāku vadoņi vāc dāvanas Odisejam, un Alkinoja pilī atkal notiek mielasts. Dēmodoks tur dzied par koka zirgu un Trojas ieņemšanu. Klausoties dziesmu, Odisejam saskrien acīs asaras. To mana Alkinojs un vaicā Odisejam par raudāšanas iemeslu un lūdz viņu pasacīt arī savu vārdu un dzimteni.

IX (ι). Nodevis sevi ar savām asarām, Odisejs pasaka Alkinojam savu vārdu un izstāsta tad klātesošiem savus ceļa piedzīvojumus, kas poēmā aizņem 4 dziedājumus (9.-12.). Viņa stāsta saturs ir šāds:

Braukdams no Trojas ar 12 kuģiem, Odisejs piestāja pie kikonu pilsētas Ismaras, kuŗu viņš ieņēma un izlaupīja, bet cīņā ar kikoniem pazaudēja 72 biedrus un bija spiests bēgt. Braucot ap Maleju, vējš aizdzina Odiseja kuģus uz lōtofagu zemi, no kurienes Odiseja ļaudis ne labprāt gribēja šķirties. Pēc tam Odisejs ar biedriem nonāca pie mežonīgajiem kiklōpiem. Kiklōpa Polifēma alā, kur briesmonis apēda 6 Odiseja biedrus, Odisejs no nāves izglābās tikai ar viltību, izdurdams naktī gulošam kiklōpam viņa vienīgo aci. Par to Polifēms, kas bija Poseidōna dēls, nolādēja Odiseju, kam turpmāk Poseidōns bija naidīgs.

X (κ). Nokļuvis vēja dieva Aiola salā, Odisejs dabūja sev ceļā līdzi maisu ar tur iesprostotiem vējiem. Kad bija redzama jau Itaka, bet Odisejs bij iesnaudies, viņa biedri aiz ziņkārības attaisīja maisu, un izsprukušie vēji aizdzina kuģi atkal uz Aiola salu. Vēja dievs vairs negribēja palīdzēt Odisejam, bet dzina viņu prom. Pie cilvēkēdējiem laistrīgoniem Odisejs pazaudēja 11 kuģus un daudzus biedrus. Ar vienīgo palikušo kuģi un atlikušajiem biedriem viņš nokļuva Aiajas salā pie burves Kirkes, kas 22 Odiseja biedrus pārvērta par cūkām, bet vēlāk bija spiesta tiem atkal atdot cilvēku izskatu. Pavadījis gadu pie Kirkes, Odisejs dabūja no burves padomu braukt uz to vietu, kur rietumos pie Ōkeana atrodas ieeja pazemes valstī, lai tur, izsaucot mirušo garus, no pareģa Teiresija dabūtu zināt, kā nokļūt uz Itaku.

XI (λ). Aizbraucis uz kimmeriešu zemi, kur rietumos miglas klāta atrodas ieeja pazemē, Odisejs ar upuŗiem un lūgšanām izsauca mirušo dvēseles, ar kuŗām sarunājās: Teiresiju, kuŗa dēļ bij atbraucis un kuŗš viņam deva norādījumus par atgriešanos uz Itaku; savu māti Antikleju, kas dēlam izstāstīja mājas notikumus. Odisejs redzēja arī daudzus mirušos varoņus, starp tiem Agamemnonu, Achilleju, Patroklu, Tantalu, Sīsifu u. c.

XII (μ). Atgriezies pie Kirkes, Odisejs aizbraucot saņēma no tās pamācību, no kādām briesmām vairīties turpmākajā ceļā. Braukdams pa jūru, Odisejs noklausījās vilinošo sirēnu dziedāšanu, izbrauca laimīgi cauri divām kustīgām klintīm, tika sveiks gaŗām Charibdai un Skillai, lai gan pēdējā ierāva no kuģa jūrā 6 Odiseja biedrus. Trīnakijas salā, kur vētra Odiseju aizturēja dažas dienas, viņa biedri, izsalkuma spiesti, nokāva un apēda dažus Hēlija vēršus. Par to saules dievs apskaitās un lūdza Zevu sodīt vainīgos. Braucot tālāk, uz jūras uznāca negaiss un pērkons saspēra Odiseja kuģi un viņa biedrus, dzīvs palika tikai Odisejs, kas, turēdamies pie kādas kuģa daļas, tika izmests Ōgigijas salā, kur dzīvoja Kalipsoja.

XIII (ν). Izstāstījis Alkinoja pilī savus ceļa piedzīvojumus un saņēmis vēl jaunas dāvanas, Odisejs dabū kuģi un pavadoņus, kas viņu no faiāku salas laimīgi aizved līdz Itakai. Iebraukuši Forkīna ostā, kuģa ļaudis izceļ aizmigušo Odiseju līdz ar dāvanām krastā un tad dodas atpakaļ. Poseidōns ierauga kuģi, kad tas jau tuvojas Scherijai, un pārvērš kuģi par klinti. Bet Odisejs, pamodies, sākumā nezina, kur atrodas. Kad Atēna jaunekļa izskatā viņam to pasaka, Odisejs, miglai izklīstot, pazīst Itaku un no prieka skūpsta dzimto zemi. Atēna paslēpj atvestās

dāvanas nimfu alā, bet pašu Odiseju pamudina tikt galā ar preciniekiem, kas saimnieko pa viņa māju. Lai neviens Odiseja nepazītu, viņa pārvērš to par vecu ubagu.

XIV (ξ). Odisejs vispirms iegriežas pie cūkgana Eumaja, kas, nepazīdams savu kungu, pacienā viņu ar cūkgaļu un vīnu. Sarunas notiek par promesošo Odiseju, kuŗa pārnākšanai Eumajs vairs netic un baidās arī par Tēlemacha likteni. Jautāts par sevi, Odisejs uzdodas par krētieti un izdomā gaŗu stāstu par savu ceļošanu, piebilzdams, ka no tesprōtiešiem viņš dzirdējis par drīzu Odiseja atgriešanos. Pēc vakariņām Odisejs paliek pārnakšņot pie Eumaja, kas pats aiziet cūkas uzraudzīt.

XV (ο). Atēna Lakedaimonā mudina Tēlemachu atgriezties mājās un pamāca arī, kā izbēgt no precinieku lamatām. Saņēmis dāvanas no Menelāja un Helenes, Tēlemachs kopā ar Peisistratu atgriežas uz Pilu, bet no turienes, paņemdams līdzi arģiešu pareģi Teoklimenu, ar kuģi dodas uz Itaku. Pa to laiku Odisejs pie vakariņām pārrunā ar Eumaju dažādas māju lietas. Cūkgans izstāsta, kā, bērns būdams, viņš ir nolaupīts un pārdots Odiseja tēvam Lāertam. Drīz arī Tēlemachs, laimīgi atbraucis, izkāpj no kuģa un, nodevis Teoklimenu kādam no saviem pazīstamiem, dodas pie Eumaja.

XVI (π). Kad Eumajs, sarunādamies ar Odiseju, gatavo azaidu, ierodas Tēlemachs. Tas nosūta Eumaju pie Pēnelopes paziņot, ka dēls atbraucis. Palicis vienatnē ar dēlu, Odisejs tam dara sevi zināmu. Abi tad apspriežas, kā tikt galā ar preciniekiem. Pa to laiku kāds no Tēlemacha atbraukušajiem biedriem kopā ar Eumaju paziņo Pēnelopei, ka dēls atgriezies sveiks. Drīz ierodas arī precinieku kuģis, kas paslēptuvē velti bija gaidījis Tēlemachu atbraucam. Vakarā Eumajs atgriežas mājā, kur atrodas Odisejs ar Tēlemachu.

XVII (ρ). Nākošajā dienā Tēlemachs iet uz pilsētu, lai rādītos mātei, un turp, Eumaja pavadīts, ubaga izskatā dodas arī Odisejs. Ceļā viņi sastop kazganu Melantiju, kas apvaino Odiseju. Savas pils sētā nonākušu, Odiseju pazīst viņa vecais suns Args, kas no liela prieka ir uz vietas beigts. Iegājis pilī, Odisejs lūdz dāvanas. Kāds no preciniekiem, Antinojs, met viņam ar ķeblīti, par ko Pēnelope viņu norāj. Pēdējā aicina pie sevis svešo ubagu, cerēdama dzirdēt no tā kādas ziņas par Odiseju, bet šķietamais ubags solās vakarā viņai par to pastāstīt. Tad Eumajs aiziet uz lauku, bet Odisejs paliek vēl pilī.

XVIII (σ). Odiseja pilī ierodas vēl otrs ubags Īrs, kas Odiseju grūž no sliekšņa, tā ka starp abiem izceļas ķilda. Precinieki sev par uzjautrināšanu liek abiem ubagiem cīkstēties. Odisejs pieveic Īru un pusdzīvu to izvelk pa durvīm sētā. Pēnelope, no savas augšistabas nokāpusi pie preciniekiem, pārmet dēlam, ka viņš ļāvis pulgot svešo ubagu, un ar viltīgu runu tad prasa balvas no preciniekiem, kuŗas tie arī liek atsūtīt. Vēlāk kalpone Melantoja nelaipni runā ar Odiseju, bet kāds no preciniekiem, Eurimachs, viņu apriekš zobo, tad draud viņam. Kad pienācis vakars, Tēlemachs skubina preciniekus iet mājās.

XIX (τ) Tai pašā vakarā Odisejs ar Tēlemachu paslēpj visus ieročus, lai preciniekiem nebūtu ar ko aizstāvēties. Tad Odisejs sarunā ar Pēnelopi iedrošina viņu un atstāsta to, ko esot dzirdējis par Odiseja drīzu atgriešanos. Ar jaunajām ziņām iepriecināta, Pēnelope liek, lai vecā kalpone Eurikleja nomazgā svešniekam kājas. Kalpone mazgādama pēc kādas viņai zināmas vecas rētas pazīst savu kungu, bet Odisejs viņai stingri piekodina nevienam par to neizpaust. Pēc tam Pēnelope izstāsta Odisejam redzēto sapni, kas zīmējas uz vīra atgriešanos, bet, sapnim neticēdama, viņa solās nākošajā dienā preciniekiem sarīkot sacīksti un iziet

pie tā, kuŗš pratīs iešaut mērķī ar Odiseja stopu. Šādu nodomu atbalsta arī šķietamais ubags, un Pēnelope aiziet gulēt.

XX (υ). Nevarēdams aizmigt, Odisejs noklausās netiklo kalpoņu runas un domā par priekšā stāvošo atriebību. Viņš dzird arī Pēnelopes raudāšanu augšā.

Otrā rītā agri Tēlemachs liek kalponēm uzpost māju, jo ir Apollōna svētki, un aiziet uz agoru. Govgans Filoitijs atved kaujamos lopus un novēl Odisejam visu labu. Preciniekiem atkal prātā ļauns nodoms pret Tēlemachu, bet kad nelabvēlīgas zīmes nesola viņu plāna izdošanos, viņi sanāk uz mielastu. Tur piedalās arī Odisejs, kam kāds no preciniekiem svież ar vērša kāju. Teoklimens pareģo preciniekiem drīzu bojā eju, par ko tiek izsmiets un padzīts.

XXI (φ). Pēnelope atnes Odiseja stopu un aicina preciniekus uz sacīksti, apsolīdama uzvarētājam kļūt par sievu. Precinieki viens pēc otra mēģina uzvilkt stopu, bet bez panākumiem. Kad Antinojs grib atlikt sacīksti, Odisejs lūdz atļauju izmēģināt spēkus. Precinieki viņu izsmej, bet Pēnelope lūdz atļaut arī svešajam ubagam piedalīties sacīkstē. Tad Tēlemachs aizsūta Pēnelopi uz viņas istabu, bet Eumajs liek Euriklejai aizslēgt durvis, kamēr Filoitijs noslēdz otru izeju. Odisejs viegli uzvelk stopu un iešauj mērķī.

XXII (χ). Tad Odisejs dod zīmi Tēlemacham un vēršas ar stopu pret Pēnelopes preciniekiem. Pirmais krīt Antinojs. Eurimachs, redzēdams briesmas, mudina citus preciniekus uz cīņu un metas ar zobenu Odisejam virsū, bet nokrīt, Odiseja bultas pārsteigts. Odisejam palīdz Tēlemachs un abi uzticīgie kalpi Eumajs un Filoitijs. Viņu iedrošina pati Atēna. Pēc neilgas cīņas visi precinieki guļ pie zemes, tikai dziesminieks Fēmijs un saucējs Medonts tiek saudzēti. Tad Odisejs liek novākt līķus un izmazgāt māju. Ar nāvi tiek sodītas arī 12 netiklās kalpones un Melantijs. Pēc tam Odisejs izkūpina visu māju ar sēru.

XXIII (ψ). Eurikleja modina gulošo Pēnelopi un paziņo par to, kas mājā noticis. Prieka un baiļu pārņemta, Pēnelope steidzīgi nokāpj, lai pārliecinātos par kalpones vārdu patiesību. Klusēdama viņa raugās uz Odiseju un vēl šaubās. Tikai kad vēlāk viņa redz Odiseju nomazgātu un Atēnas atjaunotu un kad Odisejs pastāsta dažus sīkumus par viņu dzīvokļa iekārtu, kas viņiem abiem zināmi no agrākiem laikiem, Pēnelope beidzot tic un apkampdama skūpsta vīru. Kad Eurikleja viņiem pataisījusi guļas vietu, viņi abi sarunājas līdz vēlai naktij, stāstīdami viens otram par izciestām nelaimēm.

Nākošā rītā Odisejs liek Pēnelopei palikt mājā, bet pats ar dēlu un ganiem dodas uz laukiem pie sava tēva Lāerta.

XXIV (ω) Kad Hermejs aizvadījis mirušo dvēseles uz pazemes valsti, par viņu lielo baru brīnās varoņi, kas mīt ēnu valstī. Pa to laiku Odisejs sevi atklāj tēvam Lāertam. Tiek sarīkots mielasts. Bet pilsētā jau izplatījusies ziņa par precinieku nāvi. Itaķiešu sapulcē daži mirušo radinieki trokšņo un apbruņojušies dodas uz Lāerta māju. Notiek sadursme, kur no uzbrucējiem krīt Eupeits, bet Odiseja ļaudīm palīdz Atēna. Beidzot Zevs cīņu pārtrauc ar pērkona spērienu. Abas puses izlīgst un sader mieru.

20. Odisejas kompozicija, stils un valoda. Odisejas pamatā ir leģenda par Odiseja[1]) atgriešanos („nostos") no Trojas kaŗa. Šī leģenda

---

[1]) Vārda Ὀδυσσεύς forma balstās uz tautas etimoloģijas (no *ὀδύσσομαι, lat. ōdisse, dusmoties), sal. Od. 1, 62; 5, 423; 19, 407 un Plūt. Marcell. 20 p. 142, 30. Šā vārda blakus forma Ὀλυττεύς, Ὀλυσεύς, Olixes, Ulixes skan negriešķiski.

izvērtās plašumā, pievienojoties tautas teikām, jūras braucēju nostāstiem un dzejiskai izdomai, un tai pievienojās vēl nostāsts par Odiseja sievu Pēnelopi, kuŗai pa Odiseja prombūtes laiku uzmācas nekautrīgi precinieki, bet kuŗa paliek uzticīga savam vīram. Dažādiem elementiem cieši kopā sakūstot, Odiseja ir izveidojusies par viengabalainu dzejojumu. Organisku vienību tai piešķiŗ Odiseja kaislīgā vēlēšanās atgriezties pie savējiem dzimtenē. Šī vēlēšanās ir redzama poēmā no sākuma līdz beigām, un ar to stāv sakarā visas poēmas daļas, jo visās tanīs ir runa vai nu par grūtībām, kas kavē varoņa atgriešanos, vai arī par viņa gribas spēku, kas viņu beidzot noved pie kārotā mērķa.

Tātad Odiseja nav vienkāršs nostāstu savirknējums par kāda varoņa brīnišķīgiem piedzīvojumiem, bet ir labi pārdomāts un noteikts dotās situācijas attīstījums. Šīs situācijas attīstība neiet taisnā virzienā: papriekš tā ir parādīta momentā, kas ir tuvs atrisinājumam. Tad dzejnieks iepazīstina klausītājus ar iepriekšējiem notikumiem, tos likdams atstāstīt pašam varonim un tādējādi apgriezdams otrādi notikumu kārtību (ὕστερον πρότερον). Šāds ietvarots stāstījums ir poētiskas technikas meistardarbs, kam vēlāk radās daudz sekotāju. Dzejnieks tātad iesāk poēmu ar notikumu gaitas vidējo daļu, pēc tam atstāsta sākumu un tad pāriet uz beigu daļu, kas dod atrisinājumu. Šāda poēmas struktūra, kas, ārēji piešķirdama poēmai lielāku dažādību, vēl vairāk nostiprina tās iekšējo vienību, nevar būt radusies nejauši. Tā liecina par apzinīgu, pēc noteikta plāna veidotu dzejojumu.

Jautājums par Odisejas pirmavotiem, kas ir nodarbinājis daudzus pētniekus, nevar tikt izšķirts ar pilnīgu drošību tāpat kā jautājums par Īliadas izcelšanos. Kopš Kirchhofa laikiem Odisejā mēdz izšķirt trīs galvenos avotus: nostu (atgriešanos), mnēstērofoniju (precinieku nogalināšanu) un Tēlemachiju. Bet ir ļoti ticams, ka stāsts par Odiseja piedzīvojumiem svešās zemēs jau no paša sākuma bij savienots ar piedzīvojumiem viņa paša mājā, gluži kā Īliadā Achilleja dusmu motīvs bija savienots ar Patrokleju. Ir dabiski, ka Trojas varonim vajadzēja ne tikai ceļot, bet arī kādus varoņdarbus izdarīt, un tā kā pati ceļošana nedeva pietiekoši vielas cīņām, tad cīņa varonim stāvēja vēl priekšā, atgriežoties tēva mājās, un tāpēc nosts bez mnēstērofonijas nav lāgā domājams. Maz arī ticams, ka būtu eksistējuši atsevišķi epi par precinieku nogalināšanu. Tātad motīvus par ceļa piedzīvojumiem un par atriebšanos Odisejas autors būs laikam atradis jau teikā savienotus.

Arī Tēlemachija tās tagadējā veidā (1.—4. dz.) kā patstāvīga poēma nav spējīga dzīvot, bet ir iespējama tikai kopā ar Odiseju. Gan taisnība, ka Tēlemacha ceļojums un vispārīgi pirmie 4 Odisejas dziedājumi no struktūras viedokļa poēmai nav nepieciešami, jo Tēlemachu

varēja parādīt arī pēc Odiseja atgriešanās. Bet doma dot nostam pienācīgu priekšbūvi, attēlojot apstākļus Itakā, tomēr nebija slikta un atbilst arī Īliadas technikai [2]). Dēla aizceļošana, lai ievāktu ziņas par tēvu, pilnīgi dabiski izriet no mājas apstākļiem Itakā [3]). Labi domāta ir arī dievu sapulce (vienīgā visā Odisejā), kuŗā tiek izlemti Tēlemacha un Odiseja likteņi un kuŗa izdevīgi savieno nostu ar ievadu. Neveikls ir tikai šīs dievu sapulces divreizējs atkārtojums (1. un 5. dziedājuma sākumā). Daži domā, ka tagadējā Tēlemachija (1.—4. dz.) ir pielikums pie kādreizējās vecākās Odisejas, kas ir gan pazinusi Tēlemachu, bet ne Tēlemacha ceļojumus.

Par vēlāku pielikumu mēdz uzskatīt arī 11. dziedājumu, kuŗā ietilpst nekija (mirušo valsts apraksts). Ir taisnība, ka Odiseja vajadzība braukt uz mirušo zemi, lai iztaujātu pareģi Teiresiju, ir pavāji motīvēta (10, 490 sek.), jo to, ko Odisejam vajadzēja dabūt zināt no Teiresija, viņam, no mirušo valsts atgriežoties, pasaka Kirke. Taču nekija netraucē poēmu no kompozicijas viedokļa. Dzejnieka nolūks acīm redzot bija parādīt klausītājiem pazemes valsti.

Par vēlāku papildinājumu daži atzīst arī 23, 297.—24., kas dibinās jau uz Tēlemachijas pieaugumu. Pēc kādas senas liecības jau Aristofans un Aristarchs ir uzskatījuši par poēmas beigām 23, 296 [4]). Var tomēr šaubīties par to, vai priekšaleksandriskajos izdevumos poēma būtu beigusies ar 23, 296, lai gan darbības mērķis tur ir aizsniegts [5]). Beidzamā (24.) dziedājuma saturs (mazā nekija, atkalpazīšanās ar tēvu, cīņa un izlīgums ar precinieku radiniekiem) ir ar tādu pašu beigu izskaņu, kā Īliadas 23.—24., lai gan vājāks motīvējuma un tēlojuma ziņā. Abām poēmām kopējs ir tas, ka cilvēcībai un izlīgumam pieder beidzamais vārds.

Odisejas uzbūve daudzās vietās atgādina Īliadu [6]). Darbības aizkavē-

---

[2]) Poētiskā tēlojuma ziņā dziedājumi αβ ir vājāki par γδ, bet sakaram toties nepieciešamāki. Pēc dažu domām γδ nepieder tam pašam autoram, kam αβ.

[3]) Ka šo aizceļošanu sagatavo Atēna, kas (pēc notikušā dievu lēmuma) labi zina par Odiseja drīzu atgriešanos, to var uzskatīt par pretrunu. Bet nav jāaizmirst, ka Homēra dzeja labprāt rada parallēlus skatus (šai gadījumā Tēlemacha aizbraukšanu no Itakas un Odiseja aizbraukšanu no Ōgigijas).

[4]) Eustath. p. 1498: ἱστέον δὲ ὅτι κατὰ τὴν τῶν παλαιῶν ἱστορίαν Ἀρίσταρχος καὶ Ἀριστοφάνης, οἱ κορυφαῖοι τῶν τότε γραμματικῶν, εἰς τὸ ὡς ἐρρήθη «ἀσπάσιοι λέκτροιο παλαιοῦ θεσμὸν ἵκοντο» περατοῦσι τὴν Ὀδύσσειαν.

[5]) Dažas vietas 23. dziedājumā, piem., 117-152, 241-288, norāda uz 24. dziedājumu. Pret scholiasta ψ 296 parasto izskaidrojumu nostājas arī E. Bethe, Herm. 53 (1918), 444. Sal. J. B. Bury, The End of the Odyssey, Journ. of Hell. Stud. 42 (1922), 1 sek.

[6]) Analoģija starp dažiem motīviem: Tēlemachs sviež zemē zizli (β, 80) tāpat kā Achillejs (A, 245). Viņš iet pie jūras krasta (β, 261) tāpat kā Achillejs (A, 348).

šana un intereses kāpināšana tomēr notiek retāk. Tā atrodama Tēlemachijā, bet it īpaši poēmas beidzamajā daļā, kur sengaidītā atriebība tiek kavēta un veikli vestais stāsts, kas noliek preciniekus arvien nelabvēlīgākā apgaismojumā un padara Pēnelopes stāvokli arvien kritiskāku, klausītājos rada pieaugošu nepacietību. Šai beidzamajā poēmas daļā darbība iet taisnā virzienā un interese arvien vairāk pieaug (vairākas atkalpazīšanās, atriebības gatavošana), sasniegdama augstāko punktu beidzamajos skatos, kas rāda precinieku sodīšanu un atkalpazīšanos ar Pēnelopi.

Arī Odisejā, tāpat kā Īliadā, dievu dusmas parādās kā darbības motīvs. Poseidōna dusmas sākas Kiklōpejā, kad varonis ir jau piedzīvojis dažus notikumus, un vēlāk tiek pastiprinātas ar Hēlija dusmām, kas kopā noteic poēmas tālāko darbību, tomēr ne līdz galam (tāpat kā Īliadā Zeva lēmums neilgst līdz galam).

Liela veiklība ir Odisejas autoram motīvu variēšanā. Tā poēmā vairākas reizes ir atkārtots kārdināšanas motīvs, kas varoni vedina aizmirst dzimteni un laulāto draudzeni, bet šā motīva atkārtošana tomēr nerada apnikumu, jo dzejnieks to prot ietērpt arvien jaunā formā: vai nu tā ir skaista ainava ōgigijas salā, vai saldā lōta barība, vai faiāku viesmīlība, vai vilinošas sievietes (Kalipsoja, Nausikaja, Kirke, kuŗām jāpieskaita arī sirēnas). Daudz vienmuļīgāka šai ziņā ir nepārredzamā cīņu rinda Īliadā, neraugoties uz dzejnieka cenšanos pēc dažādības (arī atkārtotais divkaujas motīvs 3. un 7. dziedājumā paliek pakaļ Odisejas autora variēšanas mākslai).

Dažādību poēmai piešķiŗ arī biežā darbības vietas maiņa (Olimps, Itaka, Tēlemacha un Odiseja ceļojumu pieturas punkti).

Bet ja Odisejā ir lielāka ārējā dažādība nekā Īliadā, tad tās kompozicija ir tomēr mazāk harmoniska, jo atsevišķās daļas nesaplūst tik labi kopējā kolorītā. Fantastiskā un reālā pasaule tur ir kopā saliktas, bet paliek viena no otras atšķirīgas. Kamēr piedzīvojumi kiklōpa alā ir pasaka, notikumi Itakā atspoguļo patieso dzīvi.

Abas poēmas atšķiŗas vēl ar to, ka Īliadas pamattonis ir traģisks, bet Odiseja ir ar laimīgām beigām.

Odiseja neatstāj tik spēcīgu iespaidu kā Īliada. Jau Aristotelis un Longīns ir atzinuši, ka Odiseja ir mazāk drāmatiska nekā Īliada[7]).

Arī Odisejai, tāpat kā Īliadai, netrūkst sava lieliskuma, tikai tas ir mierīgāks un vienlīdzīgāks. Dzejiskajai fantazijai Odisejā ir vairāk grācijas nekā spēka. Poēma valdzina klausītājus ar savu grandiōzo dekorāciju: bezgalīgā jūra un nepazīstamās zemes atveŗ fantazijai brīnišķīgas

[7]) Arist. Poet. c. 24. Tract. de Subl. c. VII.

tāles. Klausītājs, kā apburts, seko Odiseja klīstošajam kuģim, kas, vētras dzīts, dodas pretī zemēm, kur vēl neviens cilvēks kāju nebija spēris.

Pēc ārējās formas Odiseja ir ļoti līdzīga Īliadai. Tur atrodamas visas raksturīgās grieķu eposa īpašības, kādas redzamas Īliadā: stāstījumi, kas mainās ar runām, un tradicionālā frazeoloģija. Var sacīt, ka Īliadā un Odisejā ir viena un tā pati dzejas technika, un tikai uzmanīgāka salīdzināšana ļauj saskatīt dažas atšķirības.

Odisejas stils nav tik svinīgs un spožs kā Īliadas. Krāšņo salīdzinājumu skaits tur ir daudz mazāks[8]). Tiekdamās pēc neaizkavētas darbības un tuvodamās stāstīšanā noveļu technikai, Odiseja ierobežo īsākas emblēmas.

Lai gan episkā valoda ir gandrīz vienāda abās poēmās, Īliadā tā tomēr stāv tuvāk pirmatnējam laikmetam nekā Odisejā. Par to liecina dažas jaunas vārdu formas, kuŗu trūkst Īliadā, kā arī abstraktākā Odisejas valoda[9]).

21. Odisejas reliģija. Brīnišķīgā un reālā elements. Odisejas varoņi. Odisejas dievi ir galvenos vilcienos tie paši, kas Īliadā. Arī Odisejā viņi piedalās episkajā darbībā, un viņu varenā griba noved notikumus līdz galam. Bet, tuvāk aplūkojot Odisejas dievus, viņos var saskatīt dažus īpatnējus vilcienus. Šie dievi, lai gan arvien vēl kaislīgi, neķildojas vairs viens ar otru un nedalās divās partijās. Tikai Poseidōns, kas aiz personīgiem iemesliem ir Odiseja ienaidnieks, atrodas opozicijā pret Odiseja aizstāvi Atēnu, bet pati šī opozicija ir stipri mīkstināta: abas dievības darbojas vairāk viena pēc otras nekā reizē un viena pret otru. Zevs liek uzvarēt taisnībai, un to viņš sasniedz bez cīņas un pretrunām. Viņa autoritātei nav vajadzīgs, kā Īliadā, balstīties uz draudiem un varas. Olimpā valda miers un saskaņa, un Olimpa dievi ir kopīgi nostājušies kā taisnības sargi. Odisejā atrodams ieskats, ka dievi svešinieku izskatā dažkārt klejo starp cilvēkiem, lai būtu nomodā par taisnību un netaisnību[1]). Ļoti zīmīga parādība ir arī tā, ka varmācīgo precinieku pusē nav neviena dieva, kas viņus aizstāvētu. Viss tas norāda uz progresu reliģiskos ieskatos.

Bet ir vēl arī cita atšķirība. Īliadā dievi parādās visā savā varenumā. Kad viņi tuvojas kaŗotāju cīņas vietai, dreb visa zeme. Apollōns lieliem soļiem dodas no Olimpa, naktij līdzīgs izskatā, un, viņam ejot, skan viņa

---

[8]) Īliadā ir ap 200 no dabas ņemtu salīdzinājumu, Odisejā tikai 40, pie kam tie atstāj tradicionālas ornamentikas iespaidu.

[9]) Pēc A. un M. Kruazè (Croiset) statistiskiem datiem Odisejā ir atrodami lielākā daudzumā nekā Īliadā substantīvi ar galotnēm -ίη, -σύνη un -τύς (Hist. de la litt. gr., I.).

[1]) Od. 17, 485 sek.

sudraba stops. Aresa kliedziens ir līdzīgs vairāku tūkstošu cilvēku saucienam. Turpretī Odisejā dievi izlietoti vairāk kā episka mašīna, kas parocīga dažādu efektu sasniegšanai vai arī dažu grūtību novēršanai. Atēna parādās ceļotāja, Mentora, jaunas meitenes, jauna gana vai putna izskatā. Viņa veic ziņneša pienākumus, palīdz sagatavot kuģi aizbraukšanai, dod norādījumus Odisejam, apgaismo viņa pils tumšās telpas, kad viņš tur nakts laikā grib noslēpt ieročus. Atēnas varenība te nav jūtama, tikai pārvēršanās brīnums liecina par dieves klātbūti.

Līdzās brīnišķīgā elementam Odisejā ir arī pasakas elements, vismaz tās vienā daļā. Viss Odiseja ceļojums ir kā brīnišķīga pasaka. Stāstītājs nemaz arī nemēģina šķirt izdomu no īstenības, viņš raugās uz stāsta sižetu kā uz dzejas materiālu, ar ko viņš grib klausītājam sagādāt baudu un patīkami tam pakavēt laiku. Viņa galvenais nolūks ir, lai stāsts būtu interesants. Te jūtama jōniešu aoida vieglā fantazijas spēle, kas paradis dzīvot fikciju pasaulē.

Bet Odisejā ir arī plašas daļas, kur dominē reālās dzīves tēlojums. Tas sakāms sevišķi par Tēlemachiju un poēmas beigu daļu, kur attēloti notikumi Itakā. Tomēr šis reālisms ir ar citādu nokrāsu nekā Īliadā: tur reālais ir ideālizēts, padarīts augstāks un cēlāks; tur valda stipras kaislības un emōcijas, tiek izcelti drāmatiski momenti, bet sīkais tiek atmests. Odisejā dzejnieks labprāt apstājas arī pie sīkumiem. Viņš smalki un patiesi tēlo lietas, notikumus un parašas, un viņa māksla ir jau tuva vienkāršai novērošanai. Eposs tuvojas romānam.

Aiz šā iemesla Odisejas raksturi ir gan smalki un pareizi, bet ne tik spilgti zīmēti kā Īliadā.

Galvenais varonis, kas uzņēmies visu poēmas smagumu, ir Odisejs. Jau Īliadā viņš izceļas ar savu gudrību un veiklību. Vēl spilgtāk šīs īpašības izpaužas Odisejā, kur viņš parādās kā viltīgi gudrs un apķērīgs, grūtībās norūdīts un ciešanās nesalaužams cilvēks, kas no visādiem stāvokļiem prot atrast izeju. Tīri jōniska rakstura īpašība ir viņa ziņkārība un mantkārība (9, 229 sek.). Klausītāja simpatijas viņš iegūst ar to, ka ir daudz cietis [2]), bet it sevišķi ar savu lielo dzimtenes mīlestību un uzticību laulātai draudzenei. Kad mēs viņu pirmoreiz redzam, aizturētu kā trimdinieku pie Kalipsojas, viņš caurām dienām sēž uz jūras krasta un raugās tālumā, domādams par dzimteni. Nekas nespēj nomākt vai samazināt viņa vēlēšanos nokļūt dzimtenē. Šīs domas pārņemts, viņš spēj panest visas briesmas un pat negodu ar apbrīnojamu pacietību, kaut dažreiz viņš ir tuvu izmisumam. Lielu pašsavaldīšanos viņš izrāda poē-

[2]) Epitets πολύτλας.

mas otrajā daļā, kur, savās mājās nonācis, viņš ir spiests kādu laiku simulēt ne tikai ienaidnieku, bet arī draugu priekšā.

Ar šādām īpašībām apbalvots, Odisejs piešķir visai poēmai lielu drāmatisku un morālisku skaistumu. Odiseja rakstura saknes atrodamas pašā grieķu tautā, bet poēmas fons ir ļāvis šim raksturam parādīt visu savu daudzpusību un spēku, padarot varoni par nemirstīgu tipu.

Pārējās lomas ir mazāk svarīgas, tomēr nav neinteresantas.

Tēlemachs ir cēls un simpatisks jauneklis, kas vēl lāgā nezina, kā rīkoties tēva mājās. Atēnas pamudināts, viņš drošsirdīgi aizstāv tēva godu un intereses. Poēmas beidzamajā daļā viņa loma ir tomēr ierobežota.

Kalpu un kalpoņu personāls ir sašķirots uzticīgajos un neuzticīgajos. Pie pirmajiem pieder „slavenais cūkgans“ [3]) Eumajs, kas ar lielu gādību rūpējas par sava kunga mantu un gaida viņu pārnākam. Tikpat uzticīga ir Odiseja vecā aukle Eurikleja. Mazāka ir govgana Filoitija loma. Pie negātīvajiem tipiem pieder kazgans Melantijs un netiklās kalpones, kas uztur slepenus sakarus ar preciniekiem.

Precinieki ir raksturoti nevis katrs individuāli, bet kā trokšņaina dzīrotāju grupa, no kuŗas kā atsevišķas personas izdalās tikai Antinojs un Eurimachs.

Nestors, Menelājs un Helene, kas atrodami poēmas pirmajā daļā, nav sevišķi spilgti raksturoti un atgādina pazīstamos Īliadas varoņus.

Ķēniņam Alkinojam un viņa laulātai draudzenei Arētei piemīt valdoniska laipnība. Alkinojs nav persona, ko var saukt par raksturu. Viņš parādīts tikai gaŗāmejot kā laimīgās faiāku tautas ideāls valdnieks — viesmīlīgs un bagāts, kuŗa pilī notiek dzīres un skan dziesmas.

Odisejas sieviešu raksturi nav tik patētiski kā Īliadā, bet viņu jūtu smalkais zīmējums tos padara visai pievilcīgus. No galvenajiem sieviešu raksturiem pirmajā vietā minama Pēnelope, lai gan dažās poēmas daļās viņa nobīdīta beidzamajā plānā. Viņas garīgās un morāliskās īpašības — gudrība, apdomība un uzticība viņu padara līdzīgu viņas vīram. Pēnelope valdzina ar savu sievišķīgo skaistumu un savām skumjām par Odiseju.

Jauks sievietes tēls ir arī Nausikaja. Tas ir jaunas meitenes tips, kas apbuŗ ar savu grāciōzo daiļumu un cēlo labsirdību, ar naīvo viltību un attapību. Kad, uzklausījusi Odiseja lūgumu un sniegusi viņam palīdzību, viņa pēc brīža redz Odiseju jūrmalā pieklājīgi apģērbtu, viņas sirdī mostas slepena vēlēšanās (Od. 6, 244—245):

---

[3]) θῖος ὑφορβός.

„Kaut jel, no izskata šāds, viņš par laulāto draugu man sauktos,
Dzīvodams mūsējā zemē, un patiktos viņam te palikt."

Bet kad šī vēlēšanās izrādās nesasniedzama un Odisejs taisās atstāt viesmīlīgā Alkinoja pili, Nausikaja, pie durvīm nostājusies, raugās uz Odiseju ar apbrīnošanu un saka viņam (8, 461—462):

„Svešiniek, palieci sveiks un, kad nonācis dzimtenē būsi,
Piemini mani, jo pirmā es glābšanas roku tev sniedzu."

V. Abu poēmu salīdzinājums

22. Īliadas un Odisejas salīdzinājums. Poēmu izcelšanās laiks un vieta. Homēra nozīme grieķu literātūrā. Īliada un Odiseja reprezentē divas jōniešu dzejas un kultūras attīstības fazes.

Īliada, kur dzirdamas vēl dažas atskaņas no pagājušās Mikēnu kultūras, ir kara dzīves un kaislību negaisa tēlojums. Šīs poēmas galvenais varonis Achillejs iemieso sevī jauneklīga spēka un varonības ideālu.

Odisejā ir tēlota miera dzīve. Agrākie Trojas karotāji Nestors un Menelājs, mājās atgriezušies, mierīgi bauda savas bagātības labumus. Arī Odisejam ir tikai viena vēlēšanās: atgriezties dzimtenē un dzīvot mierā un labklājībā. Šis varonis iemieso jau citādu ideālu — gudrību un apķērību. Spēka vietā tātad ir stājies prāts. Odiseja pieder laikmetam, kad sāk jau organizēties jōniešu sabiedrība un tiek kārtotas polītiskās un juridiskās normas. Stāsti par piedzīvojumiem uz jūras norāda uz pirmajiem tālajiem jūras braucieniem, kas bija sākums lielajai kolōnizācijas kustībai 8. gs. pr. Kr.

Odiseja tātad laimīgi papildina Īliadu, un abas šīs poēmas dod pilnīgu pirmatnējās grieķu dzīves atspoguļojumu.

Ņemot vērā starpību, kas pastāv starp abām poēmām kompozicijas, stila un valodas, kā arī tur atspoguļotās kultūras un reliģisko ticējumu ziņā, rodas jautājums, vai ir iespējams abas poēmas piedēvēt vienam un tam pašam autoram.

Ja dažas starp Īliadu un Odiseju atrodamās pretrunas, uz ko dibinājās jau chorizonti, lai Homēram noliegtu Odiseju, varbūt vēl nav pietiekoši svarīgas, tad ar nopietnākiem argumentiem operē jau tie, kas norāda uz valodas un dzejas technikas starpību, kā arī uz reliģisko ieskatu un attēlotās kultūras atšķirību abās poēmās[1]). Var šaubīties,

[1]) Dzelzs lietošana Odisejā ir parastāka parādība nekā Īliadā (sal. π 294 = τ 13, kur dzelzs minēta sakāmvārdā). Līdzās vecajai parašai iegūt sievu pirkšanas ceļā rodas jauna — dot sievai līdzi pūru (sal. X 272, Π 178.190, τ 159, ϑ 318, λ 382, σ 275 sek., ο 367 un α 277, β 196).

vai šādas pārmaiņas varēja rasties tik īsā laika sprīdī, kāds ir viena cilvēka mūžs. Daži unitārieši, kam netrūkst drosmes aizstāvēt senatnes ieskatu un piešķirt Īliadu un Odiseju vienam dzejniekam, gan aizrāda, ka arī daudzu citu autoru darbos ir konstatējama stila un kompozicijas dažādība [2]) un ka daži jaunlaiku dzejnieki ir sarakstījuši darbus, kur attēloti dažādi kultūras laikmeti [3]). Citi turpretī domā, ka eposa dzejas tradicijas senatnē bijušas daudz konservātīvākas nekā jaunākos laikos, kur rakstnieku bieži ietekmē dažādi literāri virzieni un strāvas.

Apzinoties, ka nav iespējams ar pilnīgu drošību izšķirt jautājumu par Īliadas un Odisejas izcelšanos un šo poēmu autoriem, apmierināsimies ar konstatējumu, ka abās poēmās valda vienāds dzejas gars un vienāda dzejas technika un ka par šo poēmu autoru grieķi uzskatīja Homēru. Tomēr apziņa, ka Odiseja ir jaunāka par Īliadu, bija arī grieķiem, un, lai izskaidrotu laika starpību, viņi domāja, ka Īliadu Homērs ir sacerējis jaunībā, bet Odiseju vecumā [4]).

Tik lielu poēmu kā Īliadas un Odisejas izveidošana un uzglabāšana ir grūti domājama bez teksta uzrakstīšanas [5]). Tā kā grieķi ir pārņēmuši rakstu lietošanu no ziemeļsemītiem ap 9. gs. pr. Kr., tad nav neiespējams, ka poēmas jau diezgan agri (ja ne pašā to tapšanas laikā) ir uzrakstītas [6]).

---

[2]) Jau 37. lpp. aizrādīts par stila starpību starp Platōna Apoloģiju un viņa Likumiem. Tāpat Cicerona jaunības darbi stipri atšķiras no darbiem, kas rakstīti viņa literāro spēju nobriedumā. Šatobriana (Chateaubriand) stila attīstībā kritiķi izšķir 4 posmus. Tāpat diezgan jūtama dzejas technikas un stila atšķirība ir starp Ģētes Gecu (Götz) un viņa Īfiģeniju.

[3]) Tā, piem., Miltona Zaudētā un Atgūtā paradīze tēlo divus dažādus civilizācijas laikmetus (J. W. Mackail, Lectures on greek poetry, 1910).

[4]) Tract. de Sublimo, c. VII (tulkojumā): „No tam, pēc manām domām, izriet tas, ka, tā kā Homērs ir sacerējis savu Īliadu tai laikā, kad viņa spējas bija pilnā nobriedumā, viss viņa darba ķermenis ir drāmatisks un darbības pilns, kamēr labākā Odisejas daļa paiet stāstījumos, kas ir vecuma māksla, tā ka to var salīdzināt šai beidzamajā darbā ar rietošu sauli, kuŗai vienmēr ir tas pats lielums, bet kuŗai nav vairs tik daudz karstuma un spēka.

[5]) Par orāli uzglabājamās tautas epikas lielo nedrošību liecina M. Murko pētījumi (N. Jb. 43, 1919, 287): visas serbokroātu dziesmas noteiktā formā eksistē tikai vienu reizi, — tai brīdī, kad tās tiek priekšā nestas; tā paša dziedātāja otrais priekšnesums skan jau citādi. Tātad nav iespējams rekonstruēt orāli uzglabājamās dziesmas pirmatnējo tekstu.

[6]) Pašās poēmās rakstu lietošana netiek minēta. Izņēmums ir Īliadas 6, 168 sek., kur Proits uz Liķiju nosūtāmam Bellerofontam dod līdzi vēstuli.

Poēmu izcelšanās laiks nav droši zināms. Ir ļoti ticams, ka tās radušās laikā no 9. līdz 7. gs. pr. Kr.[7]).

Uz Īliadas un Odisejas autora jōnisko dzimteni norāda poēmu valoda[8]).

Homēra eposa nozīme grieķu literātūrā un visā grieķu garīgajā dzīvē bija milzīga. Abi šie epi jau agri kļuva par grieķu izglītības un audzināšanas pamatiem. Daudzām paaudzēm tie sniedza nostāstus par varoņu laikmetu, modināja garu, audzināja jaunatni un attīstīja tās daiļuma izpratni.

Homērs bija par neizsīkstošu avotu visām grieķu mākslām līdz pat hellēņu kultūras rietam. Viņa radītie dievu un varoņu tēli bija par normu arī turpmākajiem māksliniekiem. Ģeniālo Feidiju, kad tas veidoja savu daudz apbrīnoto Zeva statuju Olimpijā, ir iedvesmojuši Īliadas panti, kur Zevs attēlots viņa majestātiskajā lieliskumā[9]).

---

[7]) Vecākie grieķu liriķi jau pazīst Homēru. Archilocha fr. 68 D = σ 136 sek., Tirtaja 7, 21 D (= 10 Bergk) = X 71 sek. (Vilamovics turpretī domā, ka Īliadas minētā vieta ir Tirtaja imitējums). Alkmāna 80. fr. (D) ir bez šaubām citāts no μ 47 sek. un 15. 16. fr. (D) no ζ 138. 244.

[8]) Par Īliadas autora dzīves vietu daži norādījumi ir atrodami poēmā un arī Homēra leģendās. Tā meklējama Smirnas, Chijas vai Ijas (Ἴος apkārtnē. Piem., pēc Īl. 9, 5 ziemeļvakara vējš pūš no Trāķijas. Rīta blāzma pēc Īl. 23, 227 un 24, 13 izplešas pār jūru, kas, liekas, norāda uz to, ka dzejnieks ir atradies kādā no Aigajas salām. Asijas pļavas apraksts (Īl. 2, 459 sek.; sal. Strab. 650), kur gada laiku maiņās nolaižas gāju putni, šķiet, liecina, ka dzejnieks tuvāk pazīst apgabalu augšpus Kolofōnas.

Neskaidrāks ir jautājums par Odisejas autora attieksmi pret poēmā aprakstītām vietām, kā arī jautājums par šo vietu identificēšanu. Daži noliedz, ka Odisejā atrodamais Itakas apraksts dibinās uz dzejnieka autopsiju. Lai gan visumā Odisejas norādījumi par salas dabu (4, 605 sek.; 13, 242 sek.) ir pareizi, tomēr norādījumi par Itakas stāvokli (9, 25 sek.) ir neskaidri. V. Derpfelds (W. Dörpfeld, grāmatā Leukas, Atēnās, 1905. g.) centās pierādīt, ka Homēra Itaka nav jaungrieķu Thiaki, bet Leukada. Šis ieskats tomēr nav atradis piekrišanu zinātnieku aprindās. Nimfu ala (13, 96 sek.) Itakā nekad nav bijusi (Strab. 59). Liekas, ka dzejniekam nav skaidra jēdziena arī par Peloponnēsu: viņš pieņem, ka divu dienu laikā pa gludu ceļu var ar ratiem aizbraukt no Pilas uz Spartu (3, 481 un 15, 186). Skaidrības nav arī par vietām, kur Odisejs maldījies. Pašu grieķu strīdu par Odiseja ceļojumiem var redzēt no Strabōna 1. gr., un šis strīdus turpinājās arī vēlāk. Vieni šīs vietas iedomājās Sicilijas un dienvidu Italijas apkārtnē (Hēs. fr. 66, 69 Rz.; Tūk. 6, 2, 1; Polibijs), citi (Kratēts) tās meklēja pie Ponta, bet Eratostens pieņēma poētisku fikciju. Scheriju Tūkīdids (1, 1) identificē ar Kerkiru (Korfu) un 3, 70, 4 viņš Kerkirā min Alkinoja svētnīcu. Teika par faiāku kuģa pārvēršanu par klinti (Od. 13, 156) varēja rasties etioloģiski no kuģveidīgās klinšainās saliņas Pontikonisi, kas atrodas uz dienvidrietumiem no Korfas pilsētas.

[9]) Īl. 1,528-530.

Literātūrā ne tikai visa turpmākā epika, bet arī lirika un drāma (sevišķi traģēdija) bij atkarīga no Homēra. Aischils par saviem dzejas darbiem liecināja, ka tie ir druskas, kas krīt no bagātā Homēra galda. Gan Homēru aiz ētiskiem motīviem kritizēja daži filozofi (piem., Ksenofans), kas dzejniekam pārmeta, ka viņš ir profānējis grieķu dievus, tos attēlodams ar visām cilvēciskajām vājībām. Tomēr arī Platōns, lai gan stingrs pret Homēru, atzīst viņu par dievišķīgu dzejnieku [10]) un kādā vietā saka: šis dzejnieks ir Grieķiju izaudzinājis [11]). Liels Homēra apbrīnotājs bija Aristotelis, kas arī savam skolniekam Aleksandram Lielajam ieaudzināja dziļu cieņu pret grieķu lielāko nacionālo dzejnieku.

Grieķu skolās Homērs bija galvenais autors. Viņa nozīmi grieķu audzināšanā un garīgajā dzīvē Plūtarchs raksturo vārdiem: „Homērs tiklab mūža sākumā, kā vidū un beigās ikvienam bērnam, vīram un sirmgalvim dod no sevis tik, cik katrs spēj saņemt." [12])

Tādā kārtā Jōnija ir izdarījusi visai Grieķijai lielu pakalpojumu, dodama tai brīnišķīgu dzeju, piemērotu audzināšanai, un neizsīkstošu iedvesmas un ideju avotu.

Homēra ietekme neaprobežojās tikai ar Grieķiju vien. Romiešu dzejnieks Līvijs Andronīks (3. gs. pr. Kr.) pārtulkoja latīņu valodā Odiseju, bet vēlāk Gnaijs Matijs (Cn. Matius) un Ninnijs Krass (Ninnius Crassus) Īliadu. Šie tulkojumi gan nebija sevišķi izplatīti, jo izglītotie romiešī labprāt lasīja Homēru grieķiski. Svarīgāka nozīme piešķirama tam, ka Vergilijs, sarakstīdams Aineidu, ņēma Homēru par paraugu.

Jaunākos laikos Homērs, gan caur romiešu literātūru, gan arī tieši, ietekmēja arī jauno tautu literātūras. Ar pilnu tiesību Homēru tāpēc varam saukt par Eiropas dzejas tēvu.

Rokraksti. Homēra manuskriptu skaits pārsniedz 200, papīrusu fragmentus neieskaitot. Dažos manuskriptos ietilpst abas poēmas, citos tikai Īliadas teksts (šo manuskriptu skaits pārsniedz 175). Starp tiem kā svarīgākos un kritiskajos izdevumos visbiežāk citētos var minēt šādus 4 Īliadas manuskriptus:

A = Venetus jeb Marcianus, Sv. Marka bibliotēkā, 454, Venecijā, 10. gs.

B = Venetus jeb Marcianus, Sv. Marka bibliotēkā, 453, 11. gs.

C = Laurentianus, Laurent. bibl., XXXII, 3, Florencē, 11. gs.

D = Laurentianus, Laurent. bibl., XXXII, 15, 12. gs.

Interesantākais un svarīgākais no tiem ir A, kur Īliadas teksts rakstīts uz pergamenta divās kolonnās un to ietvaro scholijas (Fototipiska reprodukcija: Vries, Lugduni Batavorum Sijthoff, 1901, in folio). Rokraksta malās ir Aristarcha kritiskās zīmes: diple (ar vai bez punktiem), obels, asterisks un antisigma. Te tātad ir uzglabāts aleksandriešu zinātniskās kritikas materiāls. Šo manuskriptu atrada 1781. gadā Villuazons (A. de Villoison) un publicēja Venecijā 1788. g.

[10]) Faidōnā, 43. nod.

[11]) Rep. X, 606: τὴν Ἑλλάδα πεπαίδευκεν οὗτος ὁ ποιητής.

[12]) Caes. 41.

Arī B satur scholijas, tomēr mazvērtīgākas par A. C ir viduvējas vērtības. Kōdekā D nav otrā dziedājuma kuģu kataloga.

Īliadas manuskriptus ir klasificējuši: C. A. J. Hoffmann, Das 21. u. 22. Buch der Ilias, Clausthal, 1864, 1.-86. lpp.; W. Leaf, Journ. Phil. 18 (1890) 181 sek.; 20 (1892) 237 sek.; A. Ludwich, Festschr. zu C. F. W. Müllers 70 Geburtstag, Leipzig, 1900.

Līdz 1922. g. atrasto papīrusu sarakstu publicējis Ch. H. Oldfather, The Greek Literary Texts from Greco-Roman Egypt, Madison, 1923, 26.-40. lpp. Papīrusi ir svarīgi tai ziņā, ka dažos atrodami veci Homēra teksta fragmenti, kuŗus vēl nav skārusi aleksandriešu kritiskā darbība (starp svarīgākiem papīrusu izdevumiem, kuŗos ietilpst Īliadas fragmenti, minami: Flinders Petrie papyri I, London, 1891. — Hibeh Papyri I, Grenfell and Hunt, London, 1906).

Labākie Odisejas manuskripti (no kuŗiem tomēr neviens nav salīdzināms ar Īliadas A) ir:

F = Laurentianus, 52, Florencē, 10. gs.
G = Laurentianus, XXXII, 24, Florencē, 10. gs.
P = Palatinus, 45, Heidelbergā, 1201. g.

Par šiem 3 manuskriptiem rakstījis: Ph. C. Molhuysen, De tribus Homeri Odysseae codicibus antiquissimis, Lugd. Batav. Sijthoff, 1896. Par 70 Odisejas rokrakstiem un 26 Odisejas papīrusiem: T. W. Allen, Papers of the Brit. School at Rome 5, London, 1910.

Izdevumi: Ed. princ. ex rec. Demetrii Chalcondylae, Flor. 1488. — Aldina 1504. — J. Barnes, Cambridge 1711. — Ilias, cum vers. lat. et annot. cur. Chr. G. Heyne, Lipsiae, 9 sēj. 1802.—22. g. (9. sēj. ar Indices no E. A. G. Gräfenhan). — F. A. Wolf, Odyssea, Halis Saxonum, 1784; Ilias (ar Prolegomena) 1794.—95. — Ilias, rec. F. E. H. Spitzner, Gotha 1832—36, 4 sēj., ar krit. piez. — I. Bekker, Odyssea, Berolini 1843, Ilias 1843, 2. izd. Bonnae, 1858. — G. Dindorf: Odyssea, Oxonii 1855, Ilias, Oxonii 1856; ar latīņu tulk.: Paris, Didot, 1837, 2. izd. 1877. g. — Homeri Odyssea, ed. J. La Roche, Lips. 1867—68; Ilias 1873—76 (ar bagātu, no scholijām un rokrakstiem vāktu kritisku aparātu). — A. Nauck: Odyssea 1874, Ilias 1877 Berolini (ar krit. aparātu un tāli ejošu recenziju. — J. van Leeuwen un J. F. un M. B. Mendes da Costa: Ilias, Lugd. Batav. Sijthoff, 2 sēj. 1887.—9. g., 2. izd. 1895.—6. g.; Odyssea, Lugd. Batav. Sijthoff, 2 sēj. 1890.—2. g., 2. izd. 1897.—8. g. — A. Ludwich: Odyssea 1889—1901 (2 daļās); Ilias, 1902—07 (2 daļās). — Homeri opera recogn. brevique adnotatione crit instr. D. B. Monro et T. W. Allen, 4 vol. Oxf. 1908; vol. 5 (Hymn. Cycl. fr. Marg. Batr.) 1912. — Homère L'Odyssée, texte établi et traduit par Victor Bérard, tomes I—III, 1933, Paris, Les Belles Lettres (grieķu teksts ar vai bez franču tulk.). — Homère, Iliade, texte établi et trad. par P. Mazon, avec collaboration de P. Chantraine, P. Collart et R. Laugumier, tomes I—II 1937, tomes III—IV 1938, Paris, Les Belles Lettres (Collect. des Universités de France).

Izdevumi, kur ievērots Homēra jautājums: Iliadis carm. XVI ed. H. Köchly, Lips., 1861. — Die homerische Odyssee von A. Kirchhoff, Berlin, 1859, 2. izd. 1879. g. — Iliadis carmina seiuncta discreta emendata prolegomenis et apparatu critico instructa ed. W. Christ, Lipsiae, 1884. — Die homerische Odyssee, Die homerische Ilias, in der ursprüngl. Sprachform hergestellt von A. Fick, Gött. 1883 un 1886. — K. Robert, Studien zur Ilias, Berlin, 1901 (sniedz iedomātās Pirmīliadas tekstu).

Komentēti (un skolas) izdevumi. Franču v.: L'Iliade d'Homère, par A. Pierron, Paris, Hachette, 2 sēj. 1869. g., 2. izd. 1883.—84. g.; L'Odyssée d'Homère, par A. Pierron, Paris, Hachette, 2 sēj. 1875. g., 2. izd. 1887.—88, g. Angļu v.: The Iliad ed. with Apparatus crit., Notes and Appendices by W. Leaf, 2. izd. 2 sēj., London, Macmillan, 1901—1902. The Odyssey, by W. Merry, J. Riddell, D. B. Monro, 2 sēj., Oxford, Clarendon Press, 1886—1901. Vācu v.: Homer Ilias, von La Roche, Leipzig-Berlin, Teubner. 3. Aufl. — Homer Ilias, von Ameis-Hentze-Cauer (vairākkārt izd.). Homer Odyssee, von Ameis-Hentze-Cauer (vairākkārt izd.). Ar latīņu kom.: J. van Leeuwen, Ilias, cum prolegomenis, notis criticis, commentariis exegeticis, Lugd. Batav., Sijthoff 1912—1913 (2 sēj.).

Tulkojumi: Latīņu un franču sk. G. Dindorfa un P. Mazona Homēra izdevumu. Angļu val.: Pops (Pope) (1715—26). Vācu v.: Foss (Voss) (Odiseju 1781., Īliadu 1793. g.). Krievu v.: Īliadu — Gnedičs un Minskis, Odiseju — Žukovskis. Latviešu val. Odisejas pirmos 8 dziedājumus tulkojis K. Mülenbachs (1890.—95. g.), bet Īliadu A. Ģiezens (1936. g.), kas pārtulkojis arī Odiseju.

Scholijas: Scholia in Homeri Iliadem ex rec. I. Bekkeri, Berol. 1825. — Scholia graeca in Homeri Iliadem ex codicibus aucta et emendata ed. G. Dindorf, Oxonii (un Lipsiae), t. I—IV 1875.—77. Šo izdevumu papildina: Scholia graeca in Homeri Iliadem Townleyana, ed. E. Maas, Oxonii (un Lipsiae) 2 vol. 1888. — J. Nicole, Les scolies génevoises de l'Iliade, Paris, Hachette, 2 vol. 1891. — Scholia antiqua in Homeri Odysseam, ed. P. Buttmann, Berolini, 1821. — G. Dindorf, Scholia graeca in Homeri Odysseam, 2 vol. Oxonii 1855. — Porphyrii quaestionum homericarum ad Iliadem pertinentium reliquias collegit H. Schrader, Lipsiae, Teubner, 2 fasc. 1880—82. Porphyrii quaestionum homericarum ad Odysseam pertinentium reliquias collegit H. Schrader, Lipsiae, Teubner, 1890. — Eustatija komentāru izdevis G. Stallbaums: Odisejas — 2 sēj. 1825.—26., Īliadas — 4 sēj. 1827.—30. g. (Leipcigā).

Ievadi, komentāri: Anmerkungen zu Il. ΑΒΓ von K. Fr. Nägelsbach, 3. izd. G. Autenrieth, Nürnb., 1864. — R. Peppmüller, Kommentar des XXIV Buches der Ilias mit Einl. Berlin, 1876. — E. Kammer, Ein ästhet. Kommentar zur Homers Ilias, Paderborn, 1889, 2. izd. 1901., 3. izd. 1906. g. — J. Sitzler, Ein ästhet. Kommentar zu Homers Odyssee, 2. izd. Paderb. 1906. g. — Introduction à l'Odyssée par V. Bérard, tomes I—III, Paris, Les Belles Lettres, 1933.

Vārdnīcas, gramatikas un valodas jautājumi. H. Ebeling, Lexicon Homericum, Leipzig, Teubner, 2 vol. 1885—1888 (citēti katra vārda visi piemēri). — G. Autenrieth, Wörterbuch zu den homerischen Gedichten, Leipzig, Teubner, 1873, 11. izd. Kägi 1908 (īss, bet parocīgs; ilustrēts). — M. B. Mendes da Costa. Index etymologicus dictionis Homericae, Leiden, Sijthoff, 1905. — R. C. Cunliffe, A lexicon of the Homeric dialect, London, 1924. — D. B. Monro, Grammar of the Homeric dialect, Oxford, 1882, 2. izd. 1891. g. — J. van Leeuwen et M. B. Mendes da Costa, Grammaire d'Homère (trad. fr.), Mons, Manceaux, 1887. — J. van Leeuwen, Enchiridium dictionis epicae, Leiden, 1892, 2. izd. 1918. g. — G. Vogrinz, Grammatik des homerischen Dialektes, Paderborn, 1889. — K. Meister, Die homer. Kunstsprache, Leipzig, 1921. — E. Risch, Wortbildung der homerischen Sprache, Berlin, de Gruyter, 1937.

Reālijas: E. Buchholz, Die homerischen Realien, Leipzig, 1871—85 (3 sēj.). — W. Helbig, Das homerische Epos aus den Denkmälern erläutert,

2. izd. 1887. g. (franču tulk.: W. Helbig, L'épopée homérique expliquée par les monuments, Paris, Didot, 1894). — W. Reichel, Ueber homer. Waffen, Wien, 1894, 2. izd. 1901. g. H. Ostern, Ueber die Bewaffnung in Homers Ilias, Diss. München, 1909. — St. Fellner, Die homer. Flora, Wien, 1897. — O. Körner, Die homer. Tierwelt, Berlin, 1880. — Ch. Daremberg, La médecine chez Homère, Paris, 1865. — B. Cogliavina, Die homer. Medizin, Graz, 1922. — R. Engelmann, Bilderatlas zum Homer, Leipzig, 1889. — F. Noack, Homer. Paläste, Leipzig, 1903. — K. H. W Völcker, Homer. Geographie, Hannov., 1830 (novec.). — Kophiniotis, Ὁμηρικὴ γεωγραφία, Atēnās, 1884. g. — W. Leaf, Troy. A study in Homeric Geography, London, 1912. — Ch. Vellay, Les nouveaux aspects de la question de Troie, Paris, Les Belles Lettres, 1930. — R. Hennig, Die Geographie des homerischen Epos, Leipzig, Teubner, 1934. — A. Roussel, La religion dans Homère, Paris, 1915.

Literārkritiski raksti un literātūra par Homēra jautājumu. F. A. Wolf, Prolegomena ad Homerum sive de operum homericorum pristina et genuina forma variisque mutationibus et probabili ratione emendandi, Halis Sax. 1795 (3. izd. R. Peppmüller, Hallē, 1874. g.). — C. Lehrs, Quaestionum epicarum specim., Regim. 1825; Quaestionum Aristarchearum specim. 1831; De Aristarchi studiis homericis, 1833; Quaestiones epicae, 1837. — G. W. Nitzsch, De Historia maximeque de scriptorum carminum aetate meletemata, Hannover, 1830—1837; Die Sagenpoesie der Griechen kritisch dargestellt, Braunschweig, 1852; Beiträge zur Gesch. der epischen Poesie der Griechen, Leipzig, 1862. — G. Hermann, De interpolationibus Homeri, Lips. 1832 (= Opusc. V, 1834); De iteratis apud Homerum, Lips., 1840 (= Op. VIII). — C. L. Kayser, De diversa homericorum carminum origine, Heidelberg, 1835; Versuch einer Geschichte des homerischen Epos, 1881 (abi šie darbi vēlāk iekš K. L. Kaysers Homerische Abhandlungen, hgg. von H. Usener, Leipzig, 1881). — F. G. Welcker, Der epische Cyclus oder die homerischen Dichter (Rhein. Mus., Suppl. I), 1835. — K. Lachmann, Betrachtungen über Homers Ilias (iekš Abhandl. d. Berl. Akad. 1837-1841); no jauna ar pielikumu izd. M. Haupts 1847. g.; 2. izd. 1865 g.; 3. izd. 1874. g. — Düntzer, Homer und epische Kyklos, Köln, 1839; Homerische Abhandlungen, Leipzig, 1872. — E. Havet, De homeric. poem. origine et unitate, Paris, 1843. — L. Bäumlein, De compositione Iliadis et Odysseae, Stuttg., 1847; Comment. de Homero eiusque carminibus, Lips., 1854. — L. Friedländer, Doppelte Recensionen in Ilias und Odyssee, Gött., 1849. — H. Köchly, De Iliadis carminibus, Zürich, 1850-59; De Odysseae carminibus, Zürich, 1862-3. — H. Rigault, Histoire de la querelle des anciens et des modernes, Paris, 1856. — Kirchhoff, Die homeriche Odyssee und ihre Entstehung, Berl., 1859; Die Komposition der Odyssee, Gesammelte Aufsätze, Berl., 1869; Die homeriche Odyssee, Berl., 1879. — H. Bonitz, Ueber den Ursprung der homer. Gedichte, Wien, 1860 (5. izd. R. Neubauera 1881. g.). — R. Volkmann, Gesch. u. Kritik der Wolfschen Prolegomena, Leipzig, 1874. — Niese, Die Entwicklung der homerischen Poesie, Berlin, 1882. — Sittl, Die Wiederholungen in der Odyssee. Ein Beitr. zur homer. Frage, München, 1882. — Fick, Die homerische Odyssee in ihrer ursprüngl. Sprachform wiederhergestellt, Gött., 1883; Die homeriche Ilias nach ihrer Entstehung betrachtet und in ihrer ursprüngl. Sprachform wiederherg. Gött., 1886; Das alte Lied vom Zorne Achills aus der Ilias ausgeschieden und metrisch übersetzt, Gött., 1902; Die Entstehung der Odyssee und die Versabzählung in den griechischen Epen, Gött., 1910. — U. von Wilamowitz - Möllendorff, Homerische Untersuchungen, Berl., 1884; Die

Ilias und Homer, Berl., 1916 (2. izd. 1920. g.); Die Heimkehr des Odysseus, Berl., 1927. — O. Seeck, Die Quellen der Odyssee, Berl., 1887. — R. C. Jebb, Homer. An introduction to the Iliad and the Odyssey, 1887. — Bougot, Étude sur l'Iliade d'Homère. Invention, composition, exécution, Paris, 1888. — Foresti, Saggi sulle fonti della epopea greca, Bologna, 1889. — H. Grimm, Homer. Ilias, Berl., 1890-95 (2. izd. Stutg., 1907. g.). — A. Leaf, Companion to the Iliad, London, 1892; Troy, Lond., 1912; Homer and history, Lond., 1916. — A. Lang, Homer and the epic, London, 1893; Homer and his age, London, 1906; The world of Homer, London, 1910. — A. E. Chaignet, Les héros et les héroines d'Homère, Paris, Hachette, 1894. — Rohde, Psyche, Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen, Tüb., 1894, 4. izd. 1907. g. — P. Cauer, Grundfragen der homer. Kritik, Leipz., 1895 (2. izd. 1909., 3. izd. 1921. g.). — V. Terret, Homère, Étude histor. et critique, Paris, 1899. — V. Bérard, Les Phéniciens et l'Odyssée, Paris, 1902; Un mensonge de la science allemande; les Prolégomènes à Homère de F. A. Wolf, Paris, Hachette, 1917; Les navigations d'Ulisse, Paris, 1927-29. — E. Drerup, Homer. Die Anfänge der hellenischen Kultur, Münch., 1903 (2. izd. 1915. g.); Homerische Poetik, I, Das Homerproblem in der Gegenwart, Würzb., 1921. — Blass, Die Interpolationen in der Odyssee, Hall, 1904. — Wecklein, Studien zur Ilias, Berl., 1905. — Gercke, Telegonie und Odyssee, 1905. — Bréal, Pour mieux connaître Homère, Paris, 1906. — Champault, Phéniciens et Grecs en Italie d'après l'Odyssée. Étude géographique, historique et sociale par une méthode nouvelle, Paris, 1906. — Murray, The rise of the Greek Epic, Oxford, 1907 (2. izd. 1911., 3. izd. 1924. g.). — A. van Gennep, La Question d'Homère, 1909. — Mülder, Die Quellen der Ilias, Berl., 1910. — Draheim, Die Odyssee als Kunstwerk, Münster i. W., 1910; Die Ilias als Kunstwerk, Münster i. W. 1914. — Rothe, Die Ilias als Dichtung, Paderborn, 1910; Die Odyssee als Dichtung und ihr Verhältnis zur Ilias, Paderborn, 1914. — J. van Leeuwen, Commentationes homericae, Lugd. Bat. 1911. — E. Belzner, Homerische Probleme, I Die kulturellen Verhältnisse der Odyssee als kritische Instanz, 1911; II Die Komposition der Odyssee, Leipzig-Berlin, 1912. — E. Héden, Homerische Götterstudien, Upsala, 1912. — Chadwick, The eroic age, Cambridge, 1912. — A. Römer, Aristarchs Athetesen in der Homerkritik, Leipzig-Berlin, 1912; Die Homerexegese Aristarchs in ihren Grundzügen (bearb. u. herausgeg. v. E. Belzner), Paderborn, 1924. — J. A. K. Thompson, Studies in the Odyssey, Oxford, 1914. — E. Bethe, Homer, Leipzig-Berlin, 1914, 1922 u. 1927. — O. Maass, Die Irrfahrten d. Odyss. im Pontos, Güterlos, 1915. — Austin Smyth, The composition of the Iliad, An essay on a numerical law in its structure, London, 1915. — Valeton, De Iliadis fontibus et compositione, Leiden, 1915. — Wackernagel, Sprachlichen Untersuchungen zu Homer, Gött., 1916. — E. Schwartz, Zur Entstehung der Ilias, München, 1918; Die Odyssee, München, 1924. — H. Fischl, Ergebnisse und Aussichten der Homeranalyse, Wien, 1918. — Dahms, Odyssee und Telemachie, Berl., 1919; Ilias und Achilleis. Unters. u. d. Kompos. d. Ilias, Berl. 1924. — Lörcher, Wie, wo, wann ist die Ilias entstanden? 2. izd. Hallē, 1920. g. — Petersen, Homers Zorn des Achilleus und der Homeriden Ilias, Berl.-Leipz., 1920. — Meuli, Odyssee und Argonautika, Berl., 1921. — Wirth, Homer und Babylon. Ein Lösungsversuch der homerischen Frage vom orientalischen Standpunkte aus, Freiburg i. Br. 1921. — Scott, The Unity of Homer, Berkeley (California), 1921. — Smith, The solution, of the homeric Question, London, 1923. — Allen, Homer. The Origins und the Transmission, Oxford, 1924. — Jensen, Gilgamesch-Epos, judaische Nationalsagen, Ilias und Odyssee,

Leipz., 1924. — W. I. Woodhouse, The Composition of Homers Odyssey, Oxford, 1930. — A. M. Frenkian, Le monde homérique, Paris, Vrin, 1934. — A. Shewan, Homeric. essays, Oxford, Blackwell, 1935.

VI. Episkais cikls. Homēra himnas un epigrammas. Varoņu eposa parōdija

23. Cikliskās poēmas. Jautājums par Īliadas un Odisejas savstarpējo attieksmi sarežģījas vēl vairāk ar jautājumu par abu šo poēmu attieksmi pret citām senatnē pazīstamām episkām poēmām. Jau Homēra laikā bija pazīstami dažādi episki dziedājumi, par ko norādījumi atrodami abās poēmās [1]), un nav šaubu, ka Homērs savukārt noderēja par paraugu dažiem vēlākiem dzejniekiem. Tā radās poēmas, kuŗu kopu sauca par episko ciklu [2]) un kuŗas mums tagad pazīstamas tikai pēc nosaukumiem un īsiem satura atstāstījumiem.

Ciklu sākumā piedēvēja Homēram (Procl. chrest. 233 W.: οἱ μέντοι γ' ἀρχαῖοι καὶ τὸν κύκλον ἀναφέρουσιν εἰς Ὅμηρον), bet jau Hērodots noliedza dažu cikla poēmu piederību Homēram (II 117, IV 32, sal. V 67).

Cik var spriest no gramatiķa Prokla atstāstījuma, episkais cikls laikam ir sācies ar (1.) ciklisko Teogoniju jeb Titānomachiju, kas pēc satura tuvojās Hēsioda Teogonijai, bet bija plašāka. To piedēvēja Arktīnam vai Korintas Eumēlam (Atēn. 277 d.).

Uz Tēbām attiecās 3 cikla poēmas: Oidipodeja, Tēbaida un Epigoni.

2. Oidipodeja (Οἰδιπόδεια), 6600 rindu gaŗa poēma, piedēvēta lakedaimoniešu dzejniekam Kinaitonam. Tur bija stāstīts par Oidipa likteni.

3. Tēbaida (Θηβαΐς), par kuŗas autoru Kallīns uzskatīja Homēru, aptvēra 7000 rindas. Poēmai par saturu bija 7 kaŗavadoņu gājiens pret Tēbām un cīņa

---

[1]) Tā Īliadā uzņemta balāde par Meleagra dusmām (9, 529-599), kas atgādina Achilleja dusmu motīvu Īliadā un varbūt bija vecākais šāda motīva izlietojums. Tāpat Īliadā minēts septiņu kaŗavadoņu gājiens pret Tēbām (4, 372 sek.; 5, 801 sek.; 6, 222; 10, 285 sek.; 14, 114; 23, 679-680, arī Od. 11, 271 sek.; 15, 244 sek.), Odisejā kuģis Argo (12, 70), Oidipa liktenis (11, 271) un aoids tur dzied par koka zirgu (8, 492 sek.) un achaju atgriešanos mājās (1, 326).

[2]) Nosaukums ἐπικὸς κύκλος jeb vienkārši κύκλος („riņķis") atrodams vēlāko rakstnieku darbos, lai gan tas, kā liekas, bija pazīstams jau Aristoteļa laikā. Šo nosaukumu lieto gramatiķis Prokls, kas savā literātūras vēsturē (χρηστομάθεια γραμματική), kuŗas izvilkumus citē Fōtijs, atstāsta arī episkā cikla poēmu saturu. Pēc Prokla definīcijas (Photii bibl. p. 319a 21 sek.) episko ciklu sastādīja poēmu kopa, kas aptvēra visu teiku vielu no pasaules radīšanas (Ūrana un Gaijas laulība, no kuŗas radās giganti un kiklōpi) līdz Odiseja nāvei Itakā, pie kam ciklam Prokls pieskaita arī Īliadu un Odiseju. Citi Homēra epus lika pretī ciklam, sal. schol. pie Clem. Al. protr. II 30: κυκλικοὶ δὲ καλοῦνται ποιηταὶ οἱ τὰ κύκλῳ τῆς Ἰλιάδος ἢ τὰ πρῶτα ἢ τὰ μεταγενέστερα ἐξ (E. Schwartz: ἑξῆς) αὐτῶν τῶν Ὁμηρικῶν συγγράψαντες, sal. Ath. VII 277e.

par pilsētu (daži epizodi tur bija: Amfiarāja nozušana zem zemes, Tideja varoņdarbi u. c.). Pausanijs augsti vērtē Tēbaidu un liek to līdzās Īliadai un Odisejai [3]).

4. Epigoni jeb Pēcnācēji (Ἐπίγονοι), 7000 rindu gaŗa poēma. Tās piederību Homēram apšauba Hērodots (IV, 32), bet Aristofana scholiasts (Miers, 1270. r.) to piedēvē kādam Antimacham no Tejas. Tur bija stāstīts, kā septiņu pirmajā kaŗagājienā kritušo vadoņu dēli ir ieņēmuši Tēbas.

Pārējās cikliskās poēmas attiecās uz Trojas kaŗu un papildināja Īliadu vai Odiseju.

5. Kiprija (Κύπρια sc. ἔπη), 11 dziedājumos. Pēc Hērodota ziņām daži uzskatīja par poēmas autoru Homēru, bet Hērodots atzīst par nepareizu šādu uzskatu, pamatodamies uz dažām pretrunām starp Īliadu un Kipriju. Citi piedēvēja poēmu kiprietim Stasīnam vai Hēgēsijam (Hēgēsinam), bet Platōns un Aristotelis nemaz nemin dzejnieku vārdā [4]). Poēma stāstīja par Trojas kaŗa izcelšanos un bija tātad par ievadu Īliadai. Tās saturs bija šāds: Zevs nolemj atvieglot cilvēkiem pārpildīto zemi un tāpēc liek izcelties Trojas kaŗam. Pēleja un Tetidas kāzās Erida met ķildas ābolu, kam seko Parida spriedums un Helenes nolaupīšana. Grieķu vadoņi sapulcējas Aulidā (te pēc dažu domām bijis iemetināts arī kuģu katalogs, kas pārstrādātā veidā tagad atrodas Īliadā). Notiek aizbraukšana, bet grieķi aiz pārskatīšanās piestāj Teutranijā, kuŗas valdnieku Tēlefu ievaino Achillejs. Prombraucot vētra izkaisa kuģus. Te ir beidzies 6. dziedājums, un šai pirmajai daļai ir pieslējušies nākošie 5 dziedājumi, kur bija stāstīts par otro sapulcēšanos Aulidā, par Īfiģenijas upurēšanu un viņas aizraušanu, par grieķu piestāšanu Tenedā, kur čūska sakož Filoktētu un Achillejs nogalina Apollōna dēlu Tennu, un par pirmajām nesaskaņām starp Agamemnonu un Achilleju, kas apvainots par nokavētu ielūgumu. Tālāk bija stāstīts par Filoktēta atstāšanu Lēmnā, par grieķu izkāpšanu Mazāzijas piekrastē un pirmajām sadursmēm, kur krīt Prōtesilājs un Achillejs nogalina Poseidōna dēlu Kiknu. Grieķu prasības pēc Helenes izdošanas paliek bez panākumiem, un grieķi tad iesāk laupīt Trojas apkārtni. Laupījumu sadalot, Agamemnons dabū Chrīsēidu, bet Achillejs Brīsēidu. Beigās bija stāstīts par divu Priama dēlu Trōila un Likāona likteni, no kuŗiem Achillejs pirmo nogalina, bet otro pārdod, un par Palamēdu, ko nogalina Odisejs un Diomēds. Poēma ir beigusies ar trojiešu sabiedroto sarakstu [5]).

6. Aitiopida (Αἰθιοπίς), 5 dziedājumos. Par šīs saistīgās un ar bruņniecisku romantismu izpušķotās poēmas autoru uzskatīja Arktīnu no Milētas. Poēma, kas savu nosaukumu dabūjusi no trojiešu sabiedrotā aitiopa Memnona, bij Īliadas turpinājums [6]). Kā šķiet, katrs no 5 dziedājumiem ir bijis noslēgts. 1. dziedājumā

---

[3]) Daži (Šmids) uzskata Tēbaidu par vecāku nekā Īliadu, citi (Finslers, Gefkens) izšķiŗ divas Tēbaidas: vienu (mums nepazīstamu) vecāku, kas ietekmējusi Īliadu, otru jaunāku, par kuŗu stāsta Pausanijs (IX, 9, 5) un kuŗa sākusies vārdiem:

"Αργος ἄειδε, θεά, πολυδίψιον, ἔνθεν ἄνακτες,

kas acīm redzot bija Īliadas atdarinājums.

[4]) Aristot. poet. 23 p. 1459 b 2: ὁ τὰ Κύπρια ποιήσας καὶ τὴν μικρὰν Ἰλιάδα.

[5]) Uz to arī dibinās konjektūra, ka kuģu katalogs Īliadā (II, 484-877) ir interpolēts no Kiprijas.

[6]) To rāda jau tas, ka Aitiopidas sākums

Ὣς οἱ γ' ἀμφιέπον τάφον Ἕκτορος, ἦλθε δ' Ἀμαζών

pieslienas Īliadas beigām:

ὣς οἱ γ' ἀμφίεπον τάφον Ἕκτορος ἱπποδάμοιο.

bij apdziedāti amazones Pentesilejas varoņdarbi un viņas nāve no Achilleja rokas. 2. dziedājumā Achilleju izsmej Tersīts, par to ka viņš iemīlējies mirušajā varonē. Achillejs nogalina Tersītu, pēc kam ir spiests aizbraukt uz Lezbu, lai šķīstītos no asinsgrēka ar ziedojumiem Apollōnam, Artemidai un Lētojai [7]). 3. dziedājumā Ēojas dēls Memnons, kas ieradies palīgā trojiešiem, sadursmē nogalina Achilleja draugu Antilochu. 4. dziedājumā Achillejs, atriebdamies par drauga nāvi, nogalina Memnonu, kuŗa līķi aiznes viņa māte Ēoja (Ēōs), un lielās dusmās tad trako pret trojiešiem, iedzīdams tos pilsētā un arī pats tur ielauzdamies, līdz beidzot krīt no Parida bultas, kam palīdz Apollōns. Notiek sīva cīņa ap Achilleja līķi, ko izglābj Aiants, kamēr Odisejs atvaira trojiešus. Poēmas beigās (5. dzied.) notiek Antilocha apbedīšana, un uz bērēm nolikto Achilleja līķi apraud viņa māte Tetida kopā ar nēreidām un mūzām. Kad varoņa līķis atrodas jau uz sārta, Tetida to noņem un aiznes uz Leukes salu. Poēma ir beigusies ar Aianta un Odiseja ķildu par Achilleja ieročiem un Aianta pašnāvību [8]).

7. Īlijas izpostīšana (Ἰλίου πέρσις vai vienkārši Πέρσις), 2 dziedājumos pieslējās Aitiopidai un to papildināja [9]). Šai poēmā bija stāstīts par koka zirgu un grieķu šķietamo aizbraukšanu, par divām čūskām, kas nožņaudz Lāokoontu, par Aineja glābšanos uz Īdu, par Sinōna viltību un grieķu flotes atgriešanos no Tenedas, bet 2. dziedājumā bij tēlota drūmā aina par grieķu ielaušanos pilsētā, slepkavošanu un postīšanu.

Arī šo poēmu, tāpat kā Aitiopidu, piedēvēja Arktīnam [10]).

8. Mazā Īliada (Μικρὰ Ἰλιάς). 4 dziedājumos, tika piedēvēta Lezbas dzejniekam Lescham [11]). Cik redzams no nepilnīgā satura atstāstījuma, poēmā bijusi apdziedāta ieroču ķilda starp Aiantu un Odiseju, Parida nāve no Filoktēta bultas un koka zirga ievešana Trojā. Pēc dažu domām Mazajā Īliadā bijuši apdziedāti tie paši notikumi, kas Aitiopidā un Īlijas izpostīšanā, tikai īsākā veidā. Tādā gadījumā šī poēma būtu bijusi Īliadas turpinājums līdz Trojas kaŗa beigām [12]). Pieņemot ieskatu, ka Mazās Īliadas autors ir konkurējis satura ziņā ar Aitiopidas un Īlijas izpostīšanas autoru, kļūst saprotama leģenda par Arktīna un Lescha sacīksti (ἀγὼν Ἀρκτίνου καὶ Λέσχου) [13]).

---

[7]) Šī ir vecākā vieta grieķu literātūrā, kur redzama delfiski-apollōniskā mācība par šķīstīšanos no slepkavības grēka.

[8]) V. Šmids (Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929) 211. lpp. un 206. lp 1. piez. nepielaiž poēmas beigšanos ar ὅπλων κρίσις un domā, ka šis epizods drīzāk pieder nākošai poēmai Πέρσις.

[9]) Iespējams, ka Īlijas izpostīšana sākumā bija Aitiopidas beigu daļa.

[10]) Tas, ko Pausanijs citē no Ἰλίου πέρσις un piedēvē Lescham, acīm redzot pieder Mazajai Īliadai.

[11]) Homēra leģenda stāsta, ka Homērs esot dāvinājis Mazo Īliadu skolotājam Testoridam Fōkajā par uzturēšanos viņa mājā. Hellanīks (5. gs. pr. Kr.) min lakedaimonieti Kinaitonu, daži avoti Diodōru no Eritrām par poēmas autoru. Lezbas vēsturnieks Fanijs (4. gs. pr. Kr.) poēmu piedēvēja Leschām no Pirras (Lezbā), un šo ieskatu pieņem Prokls, Pausanijs, daži scholiasti un Cecs (Tzetzes).

[12]) Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 213. lpp.

[13]) Ka Mazās Īliadas autors nav apdziedājis tikai dažus Trojas kaŗa epizodus, bet turpinājis Trojas kaŗa aprakstu līdz tā beigām, uz to liekas norādām jau poēmas ievada vārdi:

Ἴλιον ἀείδω καὶ Δαρδανίην εὔπωλον,
ἧς πέρι πολλὰ πάθον Δαναοὶ θεράποντες Ἄρηος.

9. Nosti jeb Atgriešanās (Νόστοι), 5 dziedājumos. Poēma tika piedēvēta Peloponnēsas dzejniekam Agijam vai Hagijam (no Troizēnas) un tur bij apdziedāta grieķu varoņu atgriešanās no Trojas kaŗa (trūka tikai Odiseja, kuŗa piedzīvojumi bij apdziedāti Odisejā). Poēma tātad aizpildīja tukšo vietu starp Īlijas izpostīšanu un Odiseju. Tur bija stāstīts, kā Kalchants un Neoptolems dodas mājup pa zemes ceļu, Nestors un Diomēds brauc pa Aigajas jūru, bet citi varoņi gar piekrasti un salām, piedzīvodami dažādas nelaimes. Poēmas beigās bija stāstīts par Agamemnona noslepkavošanu un Oresta atriebību un par Menelāja pārbraukšanu mājās [14]).

10. Tēlegonija (Τηλεγόνεια, Τηλεγονία), 2 dziedājumos, piedēvēta Kirēnes dzejniekam Eugammōnam, bij jaunākā un vājākā no cikliskām poēmām, kas stāstīja par Odiseja mūža beidzamo daļu un viņa mājas likteni. Poēmas saturs bija šāds: Odisejs apglabā kritušos preciniekus, kas nav itaķieši, un ziedo nimfām, pēc kam aizceļo uz Ēlidu, lai pārraudzītu savus lopus, un ciemojas tur pie Augeja dēla dēla Poliksena. Atgriezies Itakā, viņš drīz atkal dodas uz Grieķijas kontinentu, lai nomierinātu Poseidōna dusmas. Viņš nonāk Tesprōtijā, kur paliek ilgāku laiku, apprec turienes ķēniņieni Kallidiku, no kuŗas viņam dzimst dēls Polipoits, un ar Atēnas palīdzību laimīgi kaŗo ar kaimiņu cilti brigiem. Aizbraukdams no Tesprōtijas, Odisejs atstāj valdnieka troni Polipoitam. Atgriezies Itakā, Odisejs tur atrod viņam pa šo laiku no Pēnelopes dzimušu dēlu Ptoliportu. Tēvu meklēdams, ierodas Itakā arī Odiseja un Kirkes dēls Tēlegons un laupa salu. Odisejs sastopas ar Tēlegonu uz lauka un tiek nogalināts. Kad Tēlegons dabū zināt, ka nonāvēts ir viņa tēvs, viņš paņem tā līķi un, paņemdams līdzi Pēnelopi un Tēlemachu, atgriežas pie Kirkes, kur viss nobeidzas ar pavisam negaidītu gala iznākumu: Tēlegons apprec Pēnelopi, bet Tēlemachs Kirki, kuŗa savu dēlu ar Pēnelopi nosūta uz svētlaimīgo salām.

Šai fantastiskajā poēmā ne tikai trūkst organiskas vienības (piem., ceļojums uz Ēlidu), bet arī tā ētiskā pamata (uzticības Pēnelopei), kas dod Odisejas skaistumu [15]).

Bez šīm poēmām, kas sastādīja ciklu [16]), tiek minētas vēl dažas citas.

Oichalijas ieņemšana (Οἰχαλίας ἅλωσις) tika piedēvēta gan Homēram, gan homēridam Kreofilam no Samas, gan abas šīs versijas tika apvienotas tā, ka Homērs esot uzdāvinājis poēmu Kreofilam kā balvu par viesmīlīgu uzņemšanu. Poēmā bija stāstīts par Oichalijas ķēniņa Eurita divu dēlu Īfita un Moliona

---

[14]) Nostu vielas bagātība ir devusi daudzus ierosinājumus traģiķiem. Tematu par varoņu atgriešanos ir apstrādājuši arī citi dzejnieki un rakstnieki. Pa daļai liriskā veidā šo vielu ir priekšā cēlis Stēsichors. Vēsturisku darbu Νόστοι sarakstījis atidografs Kleidēms (vismaz 8 gr.), bet 3. gs. pr. Kr. atēnietis Antikleids sarakstīja (vismaz 16 gr.) lielu romānveidīgu darbu Νόστοι, kur bija sakopotas visas teikas un nostāsti par atgriešanos. Arī Līsimachs (no Aleksandrijas) sakopoja šādus nostāstus savos Nostos.

[15]) Tradicija, ka Tēlegonija sacerēta Kirēnē ap 568. g., var būt pareiza. Šķiet, ka dzejnieka nolūks bijis cildināt Kirēnes valdošo dinastiju Batiadus, kas savu dzimtu atvasināja no Odiseja un Pēnelopes dēla Arkesilāja, kas bija minēts Tēlegonijā (Eust. pie Od. π 118). Var saskatīt arī citus pavedienus, kas savieno Kirēnes kolōnizēšanas vēsturi ar Tēlegonijā aprakstītiem notikumiem.

[16]) Kā no ciklisko poēmu satura redzams, mākslinieciski plāns apvieno tikai poēmas, kas attiecas uz Trojas kaŗu.

likteni. Uzvarētāji stopa šaušanas sacīkstē, viņi negribējuši atdot norunāto godalgu — savu māsu Ioli Hēraklam par sievu. Par to Hērakls viņus nošauj un aiziet, bet vēlāk ierodas ar sabiedrotiem, ieņem Oichaliju un aizved Ioli [17]).

Par Fōkaidas (Φωκαΐς) saturu nekas noteikts nav zināms. Homēra leģenda poēmu piedēvēja Homēram, kas to esot sacerējis Fōkajā būdams un (tāpat kā Mazo Īliadu) nodevis Testoridam. Pēc Velkera domām (Welcker, Ep. Cycl. I 237) šī poēma bijusi identiska ar Miniadu (Μινυάς), ko pēc Pausanija liecības (IV, 33, 7) sacerējis fōkajietis Prodiks un kur bijis stāstīts par to, kā Hērakls ieņēmis miniju pilsētu Orchomenu.

Danaida (Δαναΐς) 5500 rindās vēstīja par Danaja un viņa meitu likteni.

Amfiarāja aizbraukšana (Ἀμφιαράου ἔξέλασις) pēc dažu (Velkera) domām bija epizods no Tēbaidas.

Alkmeōnida (Ἀλκμεωνίς) pēc satura papildināja Tēbu poēmas. Tās varonis Alkmeōns (Alkmaiōns), Amfiarāja un Erifīles dēls, ir arģiešu vadonis epigonu karā. Viņš atriebjas mātei, kas vainīga tēva nāvē: Polineika piekukuļota, Erifīle bij pierunājusi Amfiarāju piedalīties karagājienā, lai gan pēdējais paredzēja savu bojā eju.

Par ciklisko poēmu literāro vērtību ir grūti spriest, jo no poēmām uzglabāti tikai niecīgi fragmenti un arī citas ziņas ir trūcīgas. Šķiet, ka dažas no šīm poēmām nav stāvējušas daudz zemāk par Īliadu un Odiseju. Erōtisko motīvu un romantiskā elementa parādīšanās šais poēmās norāda uz lirikas laikmeta tuvošanos, bet vielas pārpilnība, dzīšanās pēc jaunumiem un pēc dēkainā un fantastiskā elementa, kā arī visādu iespēju meklēšana, kā papildināt, motīvēt, turpināt un variēt darbību, liecina, ka varoņu eposa ziedu laiks ir jau pāri.

Cik var spriest, cikliķu laikā (7. gs. pr. Kr.) eposs no Smirnas un Chijas apkārtnes bij izplatījies ne tikai pa jōniešu un aioliešu pilsētām, bet arī Kiprā, Argosā, Lakedaimonā un Kirēnē. Kad eposa dabiskā attīstība bij apstājusies, tā labākos sasniegumus izplatīja rapsōdi un skolas mācība, tā ka ap 500. g. pr. Kr. visa Grieķija jau pazina varoņu eposu, kur izcilu vietu ieņēma Īliada un Odiseja, kas aleksandriešu laikmetā bija vienīgās Homēram piedēvētās poēmas. Tomēr vēlākie mākslinieki un dzejnieki labprāt izmantoja cikliskās poēmas to bagātā satura dēļ, kā to atzīmē jau Aristotelis, kas saka, ka Īliada ir devusi vielu vienai vai divām traģēdijām, bet Mazā Īliada astoņām (Poet. 23).

Ciklisko poēmu fragmenti un raksti par episko ciklu: C. W. Müller, De cyclo Graecorum epico, Lips., 1829. — Welcker, Der epische Cyclus, Bonn, 1835. (1864), 2 sēj. — G. Kinkel, Epicorum Graecorum fragmenta 1, Lips., 1877. — Homeri opera rec. D. B. Monro et T. W. Allen, 5. v. Oxford, 1912. —

24. Homēra himnas un epigrammas. Ar Homēra vārdu līdz mūsu dienām ir uzglabāts arī kāds himnu krājums, kas veltīts dažādām dievībām un aptveŗ pavisam 34 himnas, no kuŗām pirmās 5 ir gaŗākas [1]). Tas apstāklis, ka šīs himnas ir sacerētas episkajā pantmērā un tātad ir

---

[17]) Ar šo teiku ir saistīts arī kāds Odisejas epizods: stops, ar kuŗu Odisejs nošauj preciniekus, ir agrākais Eurita stops, ko Itakas varonim citkārt iedāvinājis Eurita dēls Īfits, sk. Od. 21, 11 sek., — sal. 8,224 sek.

[1]) No 34 himnām, kas atrodamas mūslaiku izdevumos, 33 ir uzglabātas manuskriptos, bet 34-to, kas ir fragments no hellēnistiskā laikmeta, pielicis Diodōrs III, 66, 3.

tikušas recitētas, norāda, ka tās nebija kulta dziesmas. Līdzās parastajam himnas vārdam, ar ko sauc šīs dziesmas, atrodams arī nosaukums prooimija (προοίμιον), kas nozīmē ievada jeb sākuma dziesmu kādā gaŗākā dzejas priekšnesumu rindā [2]). Šis nosaukums apgaismo minēto dziesmu sacerēšanas nolūkus: kad rapsōdi kādas dievības svētkos uzstājās ar episkiem priekšnesumiem, viņi mēdza priekšnesuma sākumā attiecīgai dievībai veltīt apsveikuma dziesmu. Ja šāda dziesma bija gaŗāka, tur tika atstāstīts kāds mīts par dievību. Īsākās prooimijās dzejnieks aprobežojās ar dievības piesaukšanu un slavēšanu, minēdams galvenos dieva epitetus un viņa kulta vietas.

Viena no vecākām un arī skaistākām himnām ir pirmā, kas veltīta Dēlas Apollōnam. Rokrakstos un agrākajos izdevumos tā bija savienota ar otro himnu, kas veltīta Pītojas (Delfu) Apollōnam. Tomēr arī tagad vēl skaidri redzams, ka tās ir bijušas divas dažādas himnas. Pirmā himna (1—178) uzglabāta pilnīgi un nobeidzas ar noslēguma formulu (177—178). No otrās himnas sākuma palikušas vairs tikai 3 rindas (179—181); pārējās ir atmestas, lai izveidotu vienu sakarīgu stāstu par dieva dzimšanu (1. himna) un viņa kulta nodibināšanu Delfos (2. himna). Pirmā himna, kuŗas autors sevi dēvē par aklo dzejnieku no Chijas (172. r.), ir ar augstu dzejas vērtību. Tā bija lemta priekšnesumam Dēlā un sacerēta ap 7. gs. Otrā himna, kas domāta priekšā celšanai Delfos, ir pirmās ietekmēta un, cik var spriest, pieder Hēsioda skolai [3]).

3. himna, kas veltīta Hermejam, arī ir veca un tās teksts vietām bojāts. No reliģiskas nopietnības tur nav ne vēsts. Dzejnieks ar humoru stāsta par tikko dzimušā Hermeja blēdībām: kā jaunais dievs nozog savam brālim Apollōnam lopu baru un tad viņam uzdāvina no bruņurupuča muguras pagatavotu kokli.

4. himna veltīta Afrodītei un sumina dieves varu, kuŗai nespēj pretoties ne dievi, ne cilvēki, ne zvēri. Bet arī pašas mīlas dieves sirdi reiz ir pārņēmušas ilgas pēc Īdas skaistā avjugana Anchīsa, un par dieves mīlas dēku tad arī stāstīts himnā. Ja dziesmai atņem dievišķības nimbu, tā kļūst par erōtisku noveli. Ir izteiktas domas, ka šo himnu sacerējis kāds Aineadu galma dzejnieks Trōadā [4]).

5. himna veltīta Dēmētrai [5]). Tur atstāstīts mīts par Persefones nolaupīšanu un par Dēmētras bēdām, kuŗa klejojusi, meklēdama savu meitu.

---

[2]) Sal. Pind. Nem, 2, 2.

[3]) Kā hēsiodisku to citē schol. A. Hom. B 522. Sal. A. Baumeistera izd. 115 sek.

[4]) A. Schwegler, Röm. Geschichte 1. Tübingen, 1853, 294. lpp.

[5]) Šīs himnas tekstu atrada tikai 18. gs. kādā Maskavas rokrakstā.

Noskaitusies, dieve liek nokalst visai labībai. Tad Zevs liek Hermejam izvest Persefoni no ēnu valsts, un Eleusīnā tā atkal satiekas ar māti. Zevs nolēmis, ka Persefone turpmāk pavadīs trešdaļu gada pie Plūtona pazemē, bet divas trešdaļas pie mātes. Zeme sāk tad atkal zaļot, un Persefone ar Dēmētru pāriet dzīvot Olimpā, bet Eleusīnā abām dievēm tiek nodibināts mistēriju kults. Himna acīm redzot domāta Dēmētras svētkiem Eleusīnā, un tā kā Atēnas tur nav minētas, ir iemesls domāt, ka himna sacerēta tai laikā, kad Eleusīnas mistērijas vēl nebij uzņemtas Atēnu valsts kultā, tātad pirms Peisistrata.

Atikā laikam cēlusies arī 7. himna, kur stāstīts, kā Dionīsu sagūsta tirrēniešu laupītāji un ved prom ar kuģi. Tad maigais vīna dievs liek uz kuģa notikt brīnumiem un pārvēršas pats par lauvu, bet laupītāji aiz bailēm metas jūrā un tiek pārvērsti par delfīniem.

Pie gaŗākām himnām pieder arī 19., kur atstāstīta Pāna dzimšana. Iespējams, ka himna sacerēta Atēnās, kur pēc Maratōnas kaujas tika ievests Pāna kults.

Pārējās himnas ir īsākas. Tās veltītas dažām no minētajām dievībām un bez tam vēl Aresam, Artemidai, Atēnai, Hērai, Hēfaistam, Poseidōnam, Zevam u. c.

Šīs himnas tātad radušās dažādā laikā (ap 7.—3. gs. pr. Kr.). Kad un kas sakārtojis tagadējo himnu krājumu, nav droši zināms. Ir iespējams, ka tas radies aleksandriešu laikmetā un domāts rapsōdu vajadzībām.

Rokraksti. 1. Kōdeks, kuŗu 1423. g. Konstantinopolē atrada G. Aurispa un kuŗā ietilpst arī Kallimacha, Orfeja un jaunplatōniķa Prokla himnas. No šā rokraksta līdz mums nonākuši tikai norakstu noraksti. 2. Maskavas kōdeks, XIV gs., tagad Leidenē (sākas ar kādas citur neatrodamas Dionīsa himnas beigām (= 34, 10—21) un beidzas ar 18, 4).

Izdevumi. Ed. princ. Demetrios Chalkondyles, Florencē, 1488. g. — Hymni Homerici rec. A. Baumeister, Lips., 1860. — Homeri hymn., epigr., Batrachom. ed. E. E. Abel, Lips., 1886. — A. Goodwin, The homeric Hymns ed. by the late A. G. and T. W. Allen, Oxford, 1893; koment. izd.: W. Allen un E. Sikes, 1904. Sal. Homēra izd. 72. lpp.

Literātūra. A. Ludwich, Homerischer Hymnenbau nebst seinen Nachahmungen bei Kallimachos, Theokrit, Vergilius, Nonnos, Leipzig, 1908. — J. Stenzel, Die ratione quae inter carminum epicor. prooemia et hymnicam Graecorum poesin intercedere videatur, Diss. Berl., 1908. —

Homēra biografijā, ko nepareizi piedēvē Hērodotam, atrodamas 16 epigrammas, kas citētas sakarā ar dažādiem Homēra dzīves notikumiem un kas bez pamata piešķirtas Homēram. Pēc satura tās ir dažādas. Tur atrodam: dzejnieka atvadīšanos no nepateicīgās dzimtās pilsētas Smirnas, lūgšanu Poseidōnam laimīgi aizbraukt no Chijas līdz me-

žainā kalna Mimanta pakājei, epigrammu jaunavas (Sfingas vai Sirēnas) vaŗa tēlam uz Mida kapa Kīmē [6]), Samas zēnu ubagošanas dziesmu, kas Apollōna svētkos staigā no mājas uz māju, dāvanas lasīdami u. c.

Dažas no šīm epigrammām atdarina tautas dzeju, citas ir gadījuma dzejas, kas radušās ceļojošu homēridu aprindās un mākslīgi sagrupētas ap Homēra vārdu.

Epigrammu teksts iekš Wilamowitz, Vitae Homeri et Hesiodi in usum scholarum, Bonn, 1916, p. 3 sek.

25. **Margīts. Batrachomiomachija.** Homēram senatnē piedēvēja arī dažas joku dzejas (παίγνια). Pie tādām pieder kōmiskais eposs Margīts (Μαργίτης). No šīs poēmas, kas bija sacerēta jauktā daktiliski-jambiskā pantmērā, ir uzglabātas tikai 6 rindas (3 fragmentos).

Par poēmas autoru jau Archilochs uzskatīja Homēru [1]). Tādos pašos ieskatos bija Platōns, Aristotelis un daži citi grieķu rakstnieki [2]). Tikai Svidas leksikonā par Margīta autoru minēts kārietis Pigrēts no Halikarnāsas (ķēniņienes Artemisijas brālis), kas dzīvojis 5. gs. sākumā. Var tomēr šaubīties, ka poēma būtu sacerēta tik vēlā laikmetā [3]).

Senajai tradicijai varbūt tik daudz ir taisnības, ka Margīts pieder jōniešu epiķu skolai. Tikai nopietnā varoņu eposa vietā tur redzam dzejisku parōdiju, kas izpaužas jau pantmērā, kur svinīgajam daktilu heksametram pievienots Archilocha dzēlīgais jambs.

Kā to rāda uzglabātie poēmas sākuma vārdi, stāsta darbība ir norisinājusies Kolofōnā, un šis apstāklis dažus ir pamudinājis uzskatīt arī Homēru par kolofōnieti.

Poēmas varonis Margīts [4]), cik var spriest, bija pašpaļāvīgs vientiesis,

---

[6]) Šo epigrammu Platōns citē kā anonimu (Faidr. p. 264 d).

[1]) Arch. fr. 153 Bergk (Eustratijs pie Arist. Nikom. et. VI 7 p. 320, 36 Heylb.).

[2]) Plat. Alkib. II p. 231; Hip. II 147 c. — Aristot. poet. 4: ὁ γὰρ Μαργίτης ἀνάλογον ἔχει ὥσπερ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια πρὸς τὰς τραγῳδίας, οὕτω καὶ οὗτος πρὸς κωμῳδίας. — Plūt. Demost. 23. — Diōns Chrīsost. 53. runa p. 275 R.

[3]) Daži (sal. W. Christ, Gesch. d. gr. Lit.[3], 1898, 74. lpp.) domā, ka Pigrēts būtu Margītā iespraudis tikai jambiskos epodus, gluži tāpat kā viņš Īliadā interpolēja pentametrus (sk. Svidu). Kā Īliadas sākums viņam skanēja:

Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληιάδεω Ἀχιλῆος,
Μοῦσα σὺ γὰρ πάσης πεῖραν ἔχεις σοφίης,

tāpat Margīta sākums bija:

Ἤλθέ τις ἐς Κολοφῶνα γέρων καὶ θεῖος ἀοιδός,
Μουσάων θεράπων καὶ ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος, φίλης ἔχων ἐν χερσὶν εὔφθογγον λύρην.

Tomēr teōrija par trimetru interpolēšanu Margītā ir nedroša. Šāds pantmēru savienojums atrodams jau Ksenofana sillos, fr. 14 D.

[4]) Μαργίτης no μάργος — negudrs, jucis. Piedēklis -ίτης ir ar vulgāru noskaņu (sal. Θερσίτης).

kam viss, ko viņš darīja, iznāca aplami un greizi, — cilvēks, kas dzīvē klupa pie visiem akmeņiem un atsitās ar pieri pret visām sienām, par ko arī tika izsmiets. Par viņu sacīts:

„daudzus viņš mācēja darbus, bet mācēja visus tos slikti." [5])

Margīts bija savā ziņā Odiseja pretstats un kļuva grieķiem par sakāmvārdu.

Līdzās Margītam minama fābulveidīga joku poēma Batrachomiomachija, t. i. „varžu un peļu kaŗš", kas aptveŗ ap 300 rindu un uzglabāta līdz mūsu dienām. Tā ir Homēra parōdija, kur, stāstot par niecīgām lietām, atdarināts un kopēts svinīgais episkais stils. Ka dzejnieks pazinis arī Hēsiodu, liecina tas, ka poēmas sākumā viņš min Helikōna mūzas.

Poēmas saturs ir šāds: Varžu ķēniņš Pūtvaidzis (Φυσίγναθος) ielūdz pie sevis ciemā peli Drupatkampi (Ψιχάρπαξ) un grib to pa ezeru aizvizināt uz savas muguras. Pele gan baiļojas, tomēr sākumā viss iet labi. Bet kad parādās ūdensčūska, abi briesmīgi sabīstas. Pūtvaidzis ienirst ūdenī un noslīcina Drupatkampi. Tad peles pieteic vardēm kaŗu. Notiek nikna viendienas cīņa, līdzīga tām, kas aprakstītas Īliadā. Beidzot iejaucas Zevs, kas ar pērkona spērienu grib izšķirt kaŗotājus, bet kad tas nelīdz, viņš sūta pret pelēm veselu armiju vēžu, kas, ar savām knaiblēm kniebdami pelēm kājās un astēs, piespiež tās atkāpties.

Zīmīgi ir poēmas „varoņu" vārdi: Šķīvlaizis, Maizgrauzis, Sierēdis, Caurumlīdis (pelēm); Skaļkurkstis, Ūdeņmīlis, Dubļgulis, Kāpostrāpis (vardēm).

Šo parōdiju daži piedēvēja pašam Homēram [6]), bet Svida un Plūtarchs (De Herodoti malign. 43) par poēmas autoru min halikarnāsieti Pigrētu. Kā *terminus post quem* poēmas sacerēšanas laikam ir patapinājums no Anakreonta (Batr. 78 = Anakr. fr. 170 Bergk). Dažas piezīmes norāda uz Atiku kā poēmas sacerēšanas vietu [7]).

---

[5]) Πόλλ' ἠπίστατο ἔργα, κακῶς δ'ἠπίστατο πάντα.

Plat. Alk. II p. 147 B un C. Sal. Arist. Nīk. ēt. VI, 7 un Al. Klem., Strom. I p. 121 Sylburg.

[6]) Motīvējot ar to, ka dzejnieks poēmu ir sacerējis παιδιᾶς καὶ γυμνασίας ἕνεκα, Ps.-Plūt. 5 p. 24. 29 Wil.; sal. Martial. XIV 183. Arī Archelāja reljefā (ap 100. g. pr. Kr.), kur attēlota Homēra apoteōze, pie dzejnieka kāju soliņa redzama varde un pele.

[7]) Atēna sūdzas, ka peles izgrauzušas viņas peplam caurumus, un žēlojas arī par varžu kurkstēšanu, kas liek domāt par Limnām (zema Atēnu priekšpilsētas daļa uz dienvidiem no Akropoles) un atgādina arī Aristofana vardes.

Leģenda piedēvēja Homēram vēl arī dažas citas joku dzejas, no kurām uzglabāti tikai nosaukumi. Tādas bija: Arachnomachija (zirnekļu kaŗš), Geranomachija (dzērvju kaŗš) [8]), Psāromachija (strazdu kaŗš), Epikichlidas (dziedošie strazdi, varbūt pareizāk „smējējas") u. c. Par Homēra kāzu dziesmām (epitalamijām) runā tikai Svida.

Batrachomiomachijas rokrakstu ir daudz (Ludvicha izdevumā saskaitīti 78); vecākie: Baroccianus nr. 50 (Z) Oksfordā, 10/11. gs.; Laurentianus 32,3 (L); Scorialensis Ω 1,12 (Ω); Parisin. suppl. graec. 690 (Π), visi 11. gs. — Mazvērtīgas Moschopula scholijas izd. A. Ludwich, Königsberg, I 1890; II 1891/2. — Izdevumi: ed. princ.: Laonikos, Venecijā, 1486. g.; krit. izd. A. Baumeister, Göttingen, 1852; galv. izd. A. Ludwich, Die homerische Batrachomachia des Karers Pigres nebst Scholien und Paraphrase, Leipzig, 1896. — T. W. Allen, Homēra izd. 5. s. — Komentārs: J. Gröschl, Progr. Friedek 1910.

VII. Didaktiskais eposs. Hēsiods un viņa skola

26. Didaktiskā dzeja. Gandrīz tai pašā laikā, kad Jōnijā tik krāšņi uzziedēja varoņu eposs, kontinentālajā Grieķijā izauga didaktiskās dzejas veids, kuŗas nolūks nav sniegt aistētisku baudu, bet derīgas pamācības. Arī šai dzejai netrūkst sava skaistuma, lai gan tai piemīt zināms sausums un fantazijas vietā tur iestājas vienkāršs novērojums un faktu atstāstījums.

Didaktiskā dzeja nebij raksturīga jōniešu garam, kas mīlēja izpriecas un daiļumu, bet atrada sev izdevīgu zemi centrālajā Grieķijā un Peloponnēsā pie stingri reliģiōzajiem un nopietnajiem boiōtiešiem, lokriešiem un dōriešiem. Šīs grieķu ciltis, saistītas pie savas zemes, bij ar konservātīviem ieskatiem un stabilām tradicijām. Pretēji jōniešiem, kuŗu skati bija vērsti uz tālo jūru un kuŗi ar patiku klausījās senas varoņu teikas un brīnišķīgos ceļojumu nostāstus, Boiōtijā dzīvoja tauta, kas pārtika no zemkopības un lopkopības. Stingri turēdamās pie saviem ticējumiem un tradicijām, tā mazāk nodevās fantazijai, bet vairāk grieza vērību uz praktiskām lietām. Praktisks raksturs ir arī dzejai, ko reprezentē vecākais Boiōtijas dzejnieks Hēsiods.

Didaktiskās dzejas sākumi mums nav zināmi. Jādomā, ka Hēsiods nebija pirmais, kas radīja šo dzejas veidu, bet ka dīgļa stāvoklī tā pastāvēja jau agrāk dažādu pamācību, sakāmvārdu, orākula izteicienu, reliģisku kalendāru un ģeneāloģisku himnu veidā. Tāpat kā Homērs, arī Hēsiods atrada sev priekšā paraugus un priekštečus. Hēsioda dzejā re-

[8]) T. i. kaŗš starp dzērvēm un pigmajiem, sal. Īl. 3,3 sek.; Strab. p. 70 c; Lukill. AP XI 265,6.

dzama vēl viena īpatnība: tur diezgan spilgti izpaužas personīgais elements. Kamēr Homēra persona mums paliek it kā aizplīvurota, Hēsioda darbos var jau saskatīt dzejnieku ar noteiktu un oriģinālu fizionomiju.

27. Hēsioda dzīve. Ziņas, ko par Hēsiodu sniedz uzglabātās viņa biografijas [1]), dibinās uz dažu pilsētu vietējām tradicijām un pa daļai ir radušās no tieksmes nodibināt biografiskas attiecības starp Homēru un Hēsiodu [2]). Visdrošākās ziņas par Hēsioda personu un dzīvi ir tās, kas atrodamas paša dzejnieka darbos.

---

[1]) Biografiskajā materiālā ietilpst šādi avoti: 1. Ἀγὼν Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου. 2. Jāņa Ceca (Tzetzes) Βίος Ἡσιόδου. 3. Hēsichija Βίος Ἡσιόδου (Svidas leks.) 4. Pausanija ziņas (IX, 32. 38). 5. Plūtarcha ziņas: Mor. t. 7, 51—98 Bernardakis (Plūtarchs sarakstījis mums tagad zudušo komentāru par Hēsioda „Darbiem" (4 gr.), ko izmantoja Pausanijs un Prokls.

[2]) Divas dažādas ģeneāloģijas atvasina abus dzejniekus no kopēja ciltstēva Orfeja. Pēc vienas abi dzejnieki ir brālēni — Melanopa dēla Apellida dēlu Maiōna un Dīja dēli, bet pēc otras Hēsiods ir Melanopa mazdēls, bet Homērs mazdēla dēls un tātad par vienu paaudzi jaunāks nekā Hēsiods.

Ieskats, ka dzejnieki dzīvojuši vienā laikā, pieslienas leģendai par viņu sacīksti Amfidamanta bērēs Chalkidā. Nostāsts par šo sacīksti (ἀγὼν Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου) ir uzglabāts diezgan vēlā (Hadriāna vai vēlāka laika) redakcijā, bet ir bijis uzrakstīts jau 3. gs. sākumā pr. Kr., kā to liecina kāds papīruss no agrā Ptolemaju laikmeta. Sacīkstē Hēsiods ir parādīts kā Homēra eksāminātors. Jautājumi un atbildes tiek doti episkajā pantmērā, un kad Homērs, pēc publikas domām, pārbaudījumu ir spoži izturējis, mirušā Amfidamanta brālis Paneds liek katram dzejniekam recitēt kādu skaistāku vietu no viņu darbiem. Kad Hēsiods ir nodeklamējis Darbu 384—392, bet Homērs Īliadas 13, 120—133, 339—344, klātesošie atkal izsakās par labu Homēram, bet miera mīlētājs Paneds par labu Hēsiodam. Pēdējais par godalgu iegūst trijkāji, ko veltī mūzām ar uzrakstu:

Ἡσίοδος Μούσαις Ἑλικωνίσι τόνδ' ἀνέθηκεν
ὕμνῳ νικήσας ἐν Χαλκίδι θεῖον Ὅμηρον.

Tā kā par šo sacīksti runā arī pats dzejnieks Darbu 654—662, tad šo vietu tur aizdomās (kopš aleksandriešu laikiem) un uzskata par neīstu. Tomēr pašā sacīkstes faktā nav nekā neticama, un ir iespējams, ka Hēsiods rapsōdu sacīkstē ir guvis par balvu trijkāji, ko ir redzējis Pausanijs (IX, 31) un par ko stāstīts „Darbos un dienās", ir jāatmet tikai izdomājums par sacensību ar Homēru un piedzejotais uzraksts, par kuŗu neko nemin Pausanijs.

Citas biografu ziņas attiecas uz Hēsioda nāvi. Jau Tūkīdids, dibinoties uz leģendu par Homēra un Hēsioda sacīksti, zina stāstīt (III, 96, 1) par Hēsioda noslepkavošanu. Pēc šā nedrošā avota ziņām, Hēsiods pēc uzvaras par Homēru ir devies uz Delfiem, lai dievam veltītu pateicības balvu un dabūtu no viņa orākulu. Tur viņam ir pateikts vairīties no Nemejas Zeva birzes, kur viņam lemts mirt. Baidīdamies no Peloponnēsas Nemejas, dzejnieks ir devies uz Lokridas pilsētu Oineōnu, nezinādams, ka arī tur ir kāda Nemejas Zeva svētnīca (Nemeion). Uzturēdamies kā viesis pie Fēgeja dēliem Amfifana un Ganiktora, viņš ir nonācis aizdomās par viņu māsas Klimenes pavešanu. Sadusmotie brāļi nonāvējuši Hēsiodu un iemetuši viņa līķi jūrā. Pēc 3 dienām delfīni to iznesuši malā nebojātu. Lok-

Dzejnieka tēvs sākumā nodarbojies ar jūras tirdzniecību, bet, nokļuvis grūtos apstākļos, atstājis savu aiolisko dzimteni Kīmi un apmeties nabadzīgajā Askras ciemā, Helikōna austrumu nogāzē, netālu no mūzu pilsētas Tespijām [3]).

Šai apkārtnē izauga Hēsiods. Viņu iespaidoja lauku daba un it sevišķi mūzu kalns Helikōns, par ko norādījumu dod Teogonijas ievads [4]). Svarīgi bija arī daži notikumi dzejnieka personīgajā dzīvē, no kuŗiem izauga viņa poēma „Darbi un dienas".

28. **Darbi un dienas.** Šī poēma, kas visvairāk atspoguļo Hēsioda dzejas īpatnējo raksturu, ar lielāku drošību nekā pārējās Hēsiodam piedēvētās poēmas var tikt uzskatīta par viņa darbu.

Tās tapšanai par iemeslu bija dzejnieka ķilda ar brāli Persu. Kad tēvs bija miris, abiem brāļiem bij jādala tēva manta un zeme. Lieta nonāca līdz tiesai, un sādžas tiesneši (saukti „ķēniņi", t. i. vietējie dižciltīgie) strīdīgo lietu izšķīra par labu Persam. Hēsiods domāja, ka viņam nodarīta pārestība, un no viņa vārdiem noskāršams, ka tiesneši ir bijuši piekukuļoti. Sarūgtināts par šādu netaisnību, Hēsiods tad sacerēja Darbus un dienas (Ἔργα καὶ ἡμέραι). Poēmas nosaukums zīmējas īsteni uz tās otro un trešo daļu. Pirmā daļa (1.—380.) satur morālisku pamācību par taisnību. Pēc īsa ievada (1—10), kur piesauktas Pīerijas mūzas, nāk allegorija par divām eridām (11—24), no kuŗām pirmā personificē svētīgu sacensību, bet otrā neauglīgu ķildu. Tad atstāstīts mīts par Promēteju un pirmo sievieti Pandōru, kas vainīga, ka

---

rieši, kas šai laikā svinējuši Ariadnes svētkus, mirušo apglabājuši, bet sagūstītos slepkavas iemetuši jūrā. Šim nostāstam pievienotas vēl ziņas, ka pēc orākula lēmuma orchomenieši vēlāk pārveduši Hēsioda kaulus no Nemejas (Nemeion) uz Orchomenu un tos apglabājuši pilsētas laukumā. (No Plūt. Conv. sept. sap. 19 p. 162 jāsecina, ka lokrieši ir turējuši slepenībā Hēsioda kapu un nav pievienojušies orchomeniešu ieskatam par Hēsioda kaulu pārvešanu uz Orchomenu). Par pārvešanu ir rakstījis arī Aristotelis savā Ὀρχομενίων πολιτεία (fr. 565 R), tikai pēc viņa liecības Hēsiods ir aprakts papriekš Askrā un no turienes pārvests uz Orchomenu.

Šais ziņās vēsturiska, šķiet, ir tik daudz, ka Boiōtijas senajā pilsētā Orchomenā, kur tika uzglabātas atmiņas par Hēsiodu, tika rādīts arī dzejnieka kaps un ka arī lokrieši Naupaktas apgabalā pretendēja uz Hēsioda kapu, kas varbūt stāv sakarā ar lokrisko eposu Ναυπάκτια, kuŗš pieder Hēsioda skolai.

Tespijās Hēsiodam bij uzcelta vara statuja (Paus. IX, 27, 5), un arī Helikōnā atradās statuja, kur dzejnieks bij attēlots sēžam ar kitaru uz ceļiem (Paus. IX, 30, 2, sal. X, 7, 3).

[3]) Darb. 633—640. Iespējams, ka Hēsioda ģimene bij izceļojusi no Boiōtijas un atgriezās savā vecajā dzimtenē.

[4]) Teog. 1—25.

pasaulē ienācis ļaunums (42—105). Kopš tā laika „nelaimju pilna ir zeme un jūra ir nelaimju pilna" (101). Šim mītam seko otrs par pieciem laikmetiem (109—201), kam tāda pat nozīme. Sākumā bija zelta laikmets, kad cilvēki dzīvoja bez ciešanām un grūtībām. Šo laikmetu pēc kārtas apmainīja sudraba, vara, varoņu un beidzot dzelzs laikmets, pilns ciešanu, smagu pūļu, viltības, netaisnības un varmācības. Kad zemi atstās beidzamās tur palikušās dievības Aidōs (bijība) un Nemesis (atmaksa), tad cilvēci apņems ļaunums, no kura nebūs vairs glābšanas.

Pasaulē valdošo netaisnību dzejnieks rāda ar šādu līdzību (202-212): augstu mākoņos laidās vanags, nesdams asajiem nagiem caurdurtu, žēli raudošu lakstīgalu un to pamācīdams:

„Muļķe, ko pīksti un raudi? tu redzi, ka pieder man vara
Darīt ar tevi ko gribu, kaut dziedone jauka tu esi.
Gribēšu — maltīte būsi man; gribēšu — laidīšu vaļā!"

šī lakstīgala ir pats dzejnieks, kam nācās ciest no tiem, kam spēks un vara.

Tālāk dzejnieks runā par taisnības labumiem un varmācības ļaunumiem (213—285). Ikviena netaisnība tiek sodīta, jo Zevs sūta neskaitāmus taisnības sargus, nemirstīgus un neredzamus, kas vienmēr apstaigā zemi un vēro, kas tur notiek. Visu redz un visu mana Zeva acs. Zivīm, zvēriem un putniem Zevs ir ļāvis vienam otru ēst, bet cilvēkiem devis taisnības apziņu, kas ir viņu vērtīgākais ieguvums. Ievērot taisnību dzejnieks liek pie sirds ne tikai „ķēniņiem" (sādžas dižciltīgajiem tiesnešiem), bet arī brālim Persam. Pēdējam viņš ieteic atmest arī laiskumu un būt darbīgam, jo (311):

„Nava par negodu darbs, bet gan slinkums ir lielākais negods."

Šīm pamācībām beigās pievienotas vēl dažas citas: par vecāko godāšanu, par ziedošanu dieviem, par attiecībām ar kaimiņiem un citām lietām (327—380).

Šai poēmas daļai ir skaidri uzspiests autora personības zīmogs. Tā adresēta brālim Persam, kura vārds vairākas reizes minēts. Dažās vietās saskatāmi norādījumi par abu brāļu attiecībām. Jādomā, ka šī dzeja tika lasīta dažās sapulcēs, kur sastapās Hēsioda draugi un paziņas. Tā bij atbilde tiem, kas dzejniekam bija nodarījuši pārestību. Ja Hēsiods arī nedabūja atpakaļ pazaudēto, šī dzeja tomēr pacēla viņa reputāciju vietējo iedzīvotāju acīs. Neraugoties uz aso toni, Hēsiods prata pacelties pāri personīgai ķildai un pantos izteikt augstākas ētiskas atziņas.

Dzejnieka izteiktās reliģiskās un ētiskās idejas visumā saskan ar tā laika tradicionālajiem grieķu tautas uzskatiem. Hēsioda dievi ir mazāk

drāmatiski nekā Homēra tēlojumā, toties viņi ir noslēpumaināki un iedveš cilvēkiem bijību un bailes. Viņi piešķir labklājību taisnajiem un soda varmācīgos un zvēresta lauzējus.

Lai gan pasaule Hēsiodam liekas tumšās krāsās un cilvēku sabiedrība ļauna, kas viegli saprotams, ja ievēro, ka dzejnieks ir cietis netaisnību un ir dziļi sarūgtināts, viņš tomēr nekrīt izmisumā, bet no viņa dzejas izskan ticība par taisnības galīgo uzvaru, jo viņš pārliecināts, ka dievi ir netaisnības un ļaunuma ienaidnieki.

Pamācības, kas izteiktas poēmas pirmajā daļā, ir viegli atdalāmas viena no otras. Tām cauri tomēr iet doma, ka netaisnība nenes svētības un ka labklājības pamats ir darbs. Morālisko ideju izskaidrošanai noder arī mīti, kas atstāstīti šai poēmas daļā.

Otrā poēmas daļa satur pamācības par l a u k u d a r b i e m (381—617), kuŗām pievienots padoms par kuģošanu (618—694) un bez tam vēl dažas vispārīga rakstura prātulas (695—764). Šajā daļā [1]) aprakstīts, sākot ar rudeni, viss lauku darbu cikls. Kā gleznas lasītājam paiet gaŗām četri gada laiki. Katram no tiem ir savi darbi, kuŗus apraksta dzejnieks. Viņš runā arī par zemkopja darba rīkiem un to pagatavošanu, par strādniekiem, lopiem, barību, drēbēm un citām lietām. Viņš dod praktiskus padomus, tradicionālus vai paša novērojumus. Piemēram, rudenī jāievēro aršanas un sēšanas laiks (448—450):

„Ievēro dzērves tu balsi, kad, augstu no mākoņiem viņa
Saukdama, aŗamā laika nes zīmi ikgadus un rāda
Ļaudīm, ka tuvojas ziema ar brāzmainiem lietiem un vējiem."

Ko tik atnācis aŗamais laiks, tūdaļ jāķeŗas pie darba (458—461):

„Negaidi vairāk neko, bet kopā ar kalpiem iet traucies
Tīrumu apart gan sausu, gan valganu īstajā laikā,
Iziedams agri no rīta, lai vārpas tev līgotu druvā."

Darbus iesākot, jāpiesauc dievi un darbs jādara apzinīgi (465—472):

„Piesauci Zevu papriekšu un Dēmētras godāto vārdu,
Dieves lai svētītie graudi papilnam tev briezdami rodas,
Iekām tu aršanu iesāc un, roku pie turekļa licis,
Vēršus, kas arkla velk ilksi, ar šmaugajo mudini rīksti.

---

[1]) Nav droši zināms, vai otrā poēmas daļa sacerēta priekš vai pēc procesa ar Persu. Pēdējā gadījumā būtu jāpieņem, ka Perss, nemākulīgi dzīvodams, ir izšķērdējis netaisni iegūto mantu un nokļuvis trūkumā. Hēsiods, aizmirsdams viņam nodarīto pārestību, būs griezies pie brāļa ar labi domātām pamācībām.

Puisēns, aiz muguras iedams, ar lāpstiņu zemi lai apraušļ,
Paslēpdams sēklu no putniem, jo kārtība darbā ikvienā
Teicama visur un allaž, bet nolaidīgs cilvēks ir peļams."

Ziema pārtrauc lauku darbus. Šis ir sliktākais gada laiks. Sevišķi nepatīkams ir lēnaiōna[2]) mēnesis (504—511):

„Mēnesis lēnaiōns kaitīgs ir, lopus tas maitā jo bieži;
Piesargies šāda tu laika un aukstuma kodīgā arī,
Ziemelis stipri kad pūš no Trāķijas, kumeļu zemes.
Aukaini joņodams Borejs tad bangaino saviļņo jūru,
Aurodams drāžas pār laukiem un mežiem tas, ozolus gāzdams
Zemē un izraudams egles ar saknēm, bet mežā skan vaidi..."

šādā laikā ir silti jāģērbjas, lai nesaaukstētos (536—557):

„Chlainu tad mīkstu no vilnas un chitōnu siltu tu uzvelc;
Kājās aun vēršādas kurpes, ar spalvu uz iekšpusi grieztu.
Sašuvis kazlēnu ādas ar cīpslām, no vērša kas ņemtas,
Uzmet uz pleciem, lai būtu tev aizsargs pret lietu un salu.
Cepuri galvā liec biezu, kas ausis tev aizsedz un silda:
Vēsi ir rīti, kad valdīt par zemi ir ziemelis sācis...
Dažureiz lietus tad uznāk pret vakaru, dažureiz atkal
Trāķijas Borejs dzen projām pa debesi mākoņu kaudzes.
Pasteidzies darbu tad nobeigt un mājās tikt īstā vēl laikā,
Iekām ir pēkšņi no debess tumšs mākonis apklājis tevi,
Darīdams slapju no galvas līdz kājām un mērcēdams drēbes.
Vairies no tam, jo patiešām šis mēnesis grūtākais gadā."

Kad pagājušas sešdesmit dienas pēc ziemas saulgriežiem, bezdelīga vēstī pavasaŗa atnākšanu. Tad jāapgriež vīnkoki un jāsāk arī citi lauku darbi (564 sek.).

Kad iestājas karstā vasara, patīkama ir dienvidus stundā atpūta (582—596):

„Dadzis kad uzzied un kokā kad balsīgā cikāda sēžot
Trīcina skanīgu dziesmu viskarstākā vasaras stundā,
Avis tad ganās jo tuklas un vīnam vislabākā garša,
Dedzīgi kaislas tad sievas un gurdeni kļuvuši vīri,
Tāpēc ka Sīrija zvaigzne zem debess tad dedzina karsti
Galvu un locekļus visus un āda no karstuma sprēgā.
Tīkams tad pavēnis klintīs un vīns, kas no Biblinu kalniem

---

[2]) Lēnaiōns apmēram atbilst mūsu janvārim.

Nācis, un pienmaize balta, un tikko slaukts kazpiens un svaiga
Mežārēs ganītas teles un jauniņo kazlēnu gaļa.
Tīkami tumšsārtu vīnu tad virsū ir uzdzert un, sēžot
Ēnā, no barības sirds kad ir guvusi spēkus papilnam,
Pagriezt pret zefiru seju un, avotā raugoties dzidrā,
Trīs daļas ūdens liet ziedam, bet ceturto smaržīga vīna."

Vasaras beigās notiek pļaušana un kulšana, bet uz rudens pusi nāk vīnogu vākšana, vīna spiešana un zemes uzaršana (597—617).

Šīm pamācībām beigās pievienoti padomi par kuģošanu (618—694). Tā dzejniekam nav profesijas lieta, bet ir zināmā mērā lauku darbu papildinājums, jo zemnieks dažas nedēļas gadā top par jūrnieku, lai aizvestu pārdošanai uz pilsētu savu ražu. Vislabākais laiks braukšanai ir piecdesmit dienas pēc vasaras saulgriežiem, bet nav jākavējas līdz vēlajam rudens laikam, kad uznāk vētras un lietus brāzmas. Arī pavasarī var braukt, bet briesmas uz jūras tad ir lielākas.

Otrā pielikumā pie poēmas otrās daļas ietilpst pamācības, kuŗām ir gnōmu (sentenču) rakturs (695—764). Tās sakopotas bez kāda sevišķa plāna un sakara. Tur ir pamācības par laulību, par sociālām attiecībām, dažādi norādījumi un praktiski padomi. Šāda veida sakopojumā ir, protams, grūti izšķirt, kādas pamācības pieder pirmajam dzejniekam un kādas varētu būt vēlāk pieliktas. Persa vārds šai otrajā sentenču krājumā, tāpat kā pirmajā, nav minēts. Tomēr jāatzīst, ka šo pamācību lielākā daļa visvairāk ir piemērota lauciniekiem.

Pārlasot otro poēmas daļu, duŗas acīs, ka tur nav stingras sakarības, ne samērības. Pamācībās par lauku darbiem dažās vietās trūkst sagaidāmo norādījumu [3]), citur apraksts ir pārāk izplēties [4]). Šur tur atrodami panti, kas traucē domu gājienu, — iespējams, ka tie vēlāk iemetināti. Bet ja arī tos atmet, poēmas kompozicija netop visai skaidra, lai gan redzams, ka pamācību virkne sakārtota pēc gada laikiem un tajos notiekošiem darbiem. Arī otrā daļa, tāpat kā pirmā, rāda Hēsioda attieksmi pret Persu, kuŗa vārds arī šai daļā minēts.

Trešā un beidzamā poēmas daļa ir Dienas (765—828). Tas ir savā ziņā kalendārs, kur atzīmētas dienas, ko uzskatīja par laimīgām vai nelaimīgām dažādu darbu sākšanai. Tur redzami grieķu tautas ticējumi un māņi. Šai daļā Persa vārds nav minēts.

Kā redzam, poēma sastāv no vairākām daļām, kas savienotas diezgan

---

[3]) Piemēram, nekas nav stāstīts par apūdeņošanas vai nosusināšanas darbiem. Trūkst norādījumu par augļu koku apkopšanu, par sējamās labības izvēli, par augsnes dabu.

[4]) Gaŗais ziemas tēlojums pārsniedz visus citus aprakstus.

vaļīgi. Jautājums, vai šīs daļas jau pašā sākumā bija domātas apvienotam dzejojumam, ar pilnu drošību nav izšķirts vēl arī tagad, tāpat kā Homēra jautājums.

Ja atskaita ievadu (1—10), ko senatnē daži turēja par neīstu [5]) un ko daudzi apstrīd arī jaunākos laikos, un divus poēmā atrodamos bezpersoniskos gnōmu krājumus (327—380 un 695—764), par kuŗiem var šaubīties, vai tie pieder pie poēmas pirmatnējā plāna, tad viss pārējais poēmā ir saistīts kopā ar diezgan skaidru sakarību: mudinājumam uz taisnību un darbīgumu dzejnieks pievieno pamācības par lauku darbiem un aizrādījumus par dienām, kuŗās šie darbi darāmi [6]). Tāpēc unitārais uzskats par poēmu te rod diezgan drošu pamatu.

Poēmas autors tātad sprauž didaktiski-utilitārus mērķus: pirmajā daļā viņš sniedz morālas pamācības, bet otrajā praktiskus padomus un aizrādījumus par lauku darbiem un kārtīgu saimniecības vadīšanu. Mūslaiku lasītājam šī poēma ir svarīga no vēsturiski-folkloriska viedokļa, jo rāda Boiōtijas zemnieka dzīvi 8 gs. pr. Kr. līdz ar viņa ticējumiem un parašām.

Poēmas pirmajā daļā dzejnieks neslēpj savu pesimismu un dziļo sarūgtinājumu par pasaulē valdošo netaisnību. Viņš tomēr nekrīt izmisumā, bet tic, ka beidzot uzvarēs taisnība. Lai gan zemnieka dzīve ir grūta, dzejnieks zina, ka darbs, centība, kārtība un taupība var vest pie labklājības. Tāpēc morālām pamācībām seko padomi par lauku darbiem, kas vietām izteikti sausā un lietišķā formā, jo autora nolūks nav patīkami pakavēt lasītājam laiku un sniegt viņam aistētisku baudu, bet gan derīgas pamācības. Hēsiods nevērš savus skatus uz tālo pagātni, kā to dara Homērs, bet viss pieder tagadnei. Viņš nav sapņotājs, ne tālu apvārkšņu meklētājs. Viņa aprakstos nav ēnainu mežu, puķainu pļavu un čalojošu strautu, bet viņš labprāt kavējas arāja tīrumā un pļāvēja druvā. Zemi viņš mīl ne tik daudz tās skaistuma, cik derīguma dēļ. Liktos, ka šāda uztvere nav poētiska. Un tomēr Hēsioda poēmā ir daudz sirsnīgas un patiesas dzejas. Starp citu, lasītāju tur patīkami valdzina Grieķijas dabas apraksti.

Poēma sacerēta episkajā dialektā. Tomēr aioliskais elements tur izpaužas stiprāk nekā Homēra eposā, kam par iemeslu laikam ir dzejnieka aioliskā dzimtene [7]).

---

[5]) Šo prologu (1—10) turēja par neīstu Prāksifans, Aristarchs, Kratēts u. c., tāpēc ka tur minētās Pīerijas mūzas likās nesaskanam ar 658. minētām Helikōna mūzām.

[6]) Tiras Maks. dis. 26, 312, 18 (Hob): ἔργα ἃ δραστέον καὶ ἡμέραι ἐν αἷς δραστέον.

[7]) Darbos un dienās atrodamas dažas aioliskas formas, kas svešas Homēra valodai, piem., μελιᾶν (=μελιῶν); αἴνημι (=αἰνέω) 683; τριηκόντων (=τριήκοντα) 696.

29. Teogonija. Līdzās pamācībām, kādas izteiktas Darbos un dienās, bija vajadzība arī pēc ģeneāloģiskas dzejas, kuŗas uzdevums bija noskaidrot dievu un varoņu izcelšanos un viņu savstarpējo attieksmi. Ziņas par to bija sniegtas Teogonijā un tās turpinājumā Sieviešu katalogā, ko tradicija, tāpat kā Darbus un dienas, piedēvēja Hēsiodam.

Teogonija sākas ar ievadu (1—115) — diviem liriskiem priekšvārdiem. Pirmajā (1—35) dzejnieks stāsta, kā viņu ir aicinājušas un dzejnieka amatā iesvētījušas mūzas:

„Iesāksim dziesmu ar mūzām, kam miteklis Helikōns svētais,
Lielais un dievišķais kalns, kur ap ēnaino avotu kājām
Daiļajām dejo un Zeva ap godātā ziedokli dieves,
Rotaļās iedamas skaistās, visvarenā Kronida meitas...
Viņas bij tās, no kā dziesmu reiz Hēsiods mācījās skaistu,
Avju kad ganīja baru pie dievišķā Helikōnkalna."

(1—4; 22—23.)

Te izmanāma īpatnēji dziļa un mistiska dabas izjūta. Ganīdams šai apkārtnē sava tēva ganāmpulkus, dzejnieks ir jutis mūzu tuvumu. Tās viņam ir rādījušas jaunu dzejas uzdevumu (24—28):

„Sekošus sacīja vārdus man sākumā mūžīgās dieves,
Olimpā mītošās mūzas, visvarenā Kronida meitas:
Klausieties, laukāŗu gani, jūs neprašas, vēdera kalpi:
Mākam mēs melīgas lietas, kas patiesām līdzīgas, stāstīt,
Mākam, ja vēlamies, arī par patiesām lietām mēs runāt."

Tas nozīmē, ka homēridi, kas stāstīja mītus, nav vēl pilnā mērā veikuši savu dzejnieka uzdevumu: paliek vēl augstākais mērķis — paust patiesību. Un dzejnieks domāja, ka mūzas viņu ir aicinājušas šim uzdevumam (29—34):

„Sacīja Zeva tā meitas, kas varenas vārdos un dziesmās.
Zizli man iedeva viņas, no laura kas darināts bija
Brīnišķi auguša; dziesmu man iedvēsa krūtīs
Dievišķu, nākamās lietas un bijušās ļaudīm lai paustu.
Apdziedāt mūžīgo dievu man dzimumu vēlēja viņas,
Pašas tās piesaucot dziesmas gan sākumā, gan arī beigās."

Pasniegdamas Hēsiodam zizli, kas darināts no lauru koka, mūzas iesvētī viņu par rapsōdu un Apollōna kalpu, kam jāvēstī par nākošām un pagājušām lietām. Tas ir jau vairāk nekā homēriskā aoida uzdevums. Hēsiods te parādās kā tautai dievu sūtīts pravietis. Viņš ir apgarots

Helikōna mūzu kulta sludinātājs, un šai kultā viņš redz līdzekli pacelt neattīstīto tautas slāni no viņas garīgās trulības (Teog. 26).

Ievada otrā daļa (36—104) veltīta Olimpa mūzām un atgādina Homēra himnu prooimijas. Šīs daļas beigās dzejnieks izsaka ieskatu, ka daiļrunība ir mūzu dāvana. No mūzām un Apollōna ir dziesminieki un koklētāji zemes virsū. Laimīgs ir tas, ko mūzas iemīlējušas: no viņa mutes tek salda valoda.

Paziņojis Teogonijas tematu (105—115), dzejnieks iesāk episko stāstījumu par dievu izcelšanos.

Vispirms radās Chaoss (tukša pasaules telpa), pēc tam Gaija (zeme), tai apakšā esošais Tartars (pazeme) un skaistākais no dieviem Erōts (mīla). No Chaosa tieši radās Erebs (tumsa) un Nakts (lokālizēta tumsa), bet no Ereba un Nakts dzimta Aitērs (gaisma) un Diena (lokālizēta gaisma). No Gaijas tieši radās Ūrans (debess), Kalni un Ponts (jūra).

Te redzam vēl pirmatnējo kosmogoniju, kas grib rādīt pasaules pirmo attīstību, kuŗai seko teogonija vārda īstajā nozīmē. Tā sākas ar Gaijas un Ūrana laulību, no kuŗas dzimst 12 titāni[1]), 3 kiklōpi[2]) un 3 milzu hekatoncheiri (simtroči)[3]). Te dzejnieks atstāsta epizodu par titānu sacelšanos pret viņu tēvu Ūranu. Pēdējais noslēpa zemes iekšienē visus savus dzimušos bērnus, kuŗus viņš nīda. Gaijas pamācīts, jaunākais no titāniem Krons sacēlās pret tēvu un kastrēja viņu. No Ūrana asinīm dzima erīnijas, giganti, nimfas, bet no jūras putām Afrodīte.

No Gaijas un Ponta dzima Nērejs, kam bija 50 meitas (nēreidas), bez tam vēl dažas citas jūras dievības.

Nākošā dievu paaudze bija titānu pēcnācēji (337—458). Dzejnieks nosauc titānu ģimenes viņu vecuma kārtībā. Kā beidzamā minēta Krona ģimene. No Krona un Rejas laulības dzima Hestija, Dēmētra, Hēra, Aids, Poseidōns un Zevs. Te dzejnieks plašāki stāsta par Zeva dzimšanu un uzaugšanu. Krons, baidīdamies no saviem pēcnācējiem, aprijis visus savus dzimušos bērnus. Kad viņš to gribējis darīt ar jaunāko dēlu Zevu, Reja, kuŗai bijis bērnu žēl, izdarījusi viltību un iedevusi Kronam Zeva vietā drēbītēs ietītu akmeni, ko tas arī norijis. Bet Zevs, kas ticis paslēpts Krētas salā, vēlāk izaudzis, atsvabinājis savus brāļus un kļuvis par valdnieku Olimpā (459—506).

Tad dzejnieks (atgriezdamies pie 458) stāsta par titāna Japeta ģimeni, kuŗu viņš bij atstājis neminētu. Japeta dēli bija Atlants, Promētejs un Epimētejs. Promētejs piekrāpa Zevu, nozagdams dieviem uguni un nonesdams to zemē cilvēkiem. Par to Zevs atriebdamies radīja cilvēkiem pirmo sievieti Pandōru, kas tapa pasaulē par nelaimju cēloni.

Tad dzejnieks (piesiedams pārrauto stāsta pavedienu atkal pie 506) stāsta par Zeva cīņu ar titāniem. Zevs atsvabina hekatoncheirus un ar viņu palīdzību uzvar titānus un tos iesloga zem zemes (617—735). Sakarā ar to dzejnieks apraksta arī pazemes valsti (736—819) un tad stāsta par Gaijas jaunāko dēlu Ti-

[1]) Ōkeans, Kojs, Krijs, Hiperions, Japets, Teja, Reja, Temida, Mnēmosine, Foibe, Tētija un Krons.

[2]) Bronts (pērkons), Sterops (zibens), Args.

[3]) Kots, Briarejs, Gijs (varbūt brāzmaino vēju personifikācijas).

foeju, kas tai dzimis no Tartara. Briesmīgais Tifoejs [4]) būtu sagrābis varu par visu pasauli, ja īstā laikā to nebūtu pamanījis Zevs, kas notriecis viņu ar saviem zibeņiem un iegrūdis Tartarā (820—880). Kad visi ienaidnieki bijuši uzvarēti, Zevs galīgi nostiprinājis savu varu Olimpā un sadalījis amatus arī pārējiem dieviem.

Poēmas beigās uzskaitītas Zeva un citu dievu laulības ar dievietēm un arī ar mirstīgām sievietēm, tāpat dieviešu sakari ar mirstīgiem vīriešiem, no kam dzimuši varoņi (881—1020). Beidzamās divas rindas (1021—1022) ir pāreja uz Sieviešu katalogu.

Kā jau no satura redzams, Teogonija ir visumā viengabalīgs un pēc noteikta plāna veidots darbs. Dažas vietas poēmā, kuŗas pirmajā acumirklī atstāj tādu iespaidu, it kā tās būtu tekstā iemetinātas vai pārvietotas, uzmanīgāk aplūkotas, dabū savu attaisnojumu. Tomēr dažas vietas, kā šķiet, ir vēlāki pielikumi un pārstrādājumi [5]).

Jautājumā par Teogonijas autoru nav panākta pilnīga drošība un skaidrība. Pēc Pausanija ziņām, Helikōna apkārtnē dzīvojošie boiōtieši bijuši tais ieskatos, ka Hēsiods neko citu nav sacerējis, kā tikai Darbus un dienas, pie kam arī šai poēmā viņi atmetuši mūzām veltīto prologu (1—8) [6]). Tomēr tradicija jau kopš seniem laikiem piedēvēja Hēsiodam vēl Teogoniju [7]). Uz to liekas norādām arī pašas Teogonijas ievada vārdi [8]). Ja ievēro, ka abas uzglabātās poēmas ir stila un valodas ziņā diezgan vienādas [9]) un ka mīts par Promēteju atstāstīts gan vienā, gan otrā poēmā [10]), tad jāatzīst, ka nav nekāda svarīga šķēršļa, kas liegtu pieņemt abām poēmām vienu un to pašu autoru, lai gan, no otras puses, trūkst tam arī drošu pierādījumu.

Uz Teogonijas autora boiōtisko dzimteni norāda Teogonijas ievads.

---

[4]) Tifoejs ir vulkāna personifikācija.

[5]) Tā 963 laikam ir pārstrādātas atliekas no kāda agrāk gaŗāka mūzu piesaukuma.

[6]) Paus. IX, 31, 4: Βοιωτῶν οἱ περὶ τὸν Ἑλικῶνα οἰκοῦντες παρειλημμένα δόξῃ λέγουσι, ὡς ἄλλο Ἡσίοδος ποιήσαι οὐδὲν ἢ τὰ Ἔργα. Sal. VIII, 18, 1; IX, 27, 2; 35, 5.

[7]) Ksenofana 10. fr. (D); Hērod. II, 53; Plat. Rep. II, 17 p. 377

[8]) Pilnīgi skaidrs šis norādījums tomēr nav. Sal. 22-24 un 33:

„Viņas bij tās, no kā dziesmu reiz Hēsiods mācījās skaistu,
Avju kad ganīja baru pie dievišķā Helikōnkalna.
Sekošus sacīja vārdus man sākumā mūžīgās dieves...
Apdziedāt mūžīgo dievu man dzimumu vēlēja viņas."

Ja ar Hēsioda „skaisto dziesmu" te domāti Darbi un dienas, tad Teogonijas autors („man") varētu būt arī cita persona. Bet iespējams tomēr, ka dzejnieks sevi sākumā sauc vārdā, bet tālāk apzīmē ar vietnieka vārdu.

[9]) Ka Teogonija stilistiski stāv tuvāk Homēra eposam nekā Darbi un dienas, varētu izskaidrot ar poēmu saturu. Aiz tā paša iemesla Darbi un dienas valodas ziņā vairāk tuvojas boiōtiešu dialektam nekā Teogonija.

[10]) Darbi 48 sek., Teog. 521 sek.

Ar to saskan arī tas apstāklis, ka dzejnieks pieskaita pirmatnējām dievībām Erōtu, kuŗa kults pastāvēja Tespijās un kuŗam par godu uz Helikōna kalna tika svinēti svētki (Ἐρωτίδια) [11]). Tāpat Teogonijā minētās trīs Charitas (907) acīm redzot ir sakarā ar Charitu kultu un mistērijām Orchomenā [12]). Arī Hekates izcilo lomu Teogonijā (411—452) scholiasts izskaidro ar šīs dieves kultu Boiōtijā [13]).

Teogonijas autora nolūks bija rādīt secīgā stāstījumā dievu ģeneāloģiju no pasaules sākumiem līdz galīgai dievišķīgās varas nostiprināšanai. Pateicoties Hēsioda Teogonijai, grieķu tauta dabūja skaidrāku jēdzienu par saviem dieviem, kā to atzinis jau vēstures tēvs Hērodots (II, 53): „Hēsiods un Homērs ir tie, kas sacerējuši grieķiem teogoniju, kas dieviem devuši nosaukumus, piešķīruši viņiem goda amatus un uzzīmējuši viņu tēlus." Uzceldams šo grieķu dievu panteonu, dzejnieks nav izdomājis, bet tikai sakopojis un sistēmatizējis grieķu tautā izplatītos mītus.

Hēsiods nemīkstina tradicionālos tautas mītus par dieviem un atstāsta droši lietas, ko Homērs noklusē vai neskaidri min, piem., Ūrana kastrēšanu, bērnu norīšanu, ko izdara Krons.

Nevar sacīt, ka Teogonijas stāstāmā viela viscaur būtu ietērpta meistariskā formā. Stāstījumu vietām risina tikai vienmuļīga vārdu nosaukšana, — tā ir Hēsioda skolai raksturīgā „kataloga dzeja". Šo īso, sauso stāstījumu, kas nav izpušķots ne ar kādiem salīdzinājumiem [14]), bieži tomēr pārtrauc garāki epizodi, kā, piem., Gaijas un viņas dēlu sazvērestība pret Ūranu (154—210), Zeva dzimšana un izglābšana (453—506), Japeta dēlu vēsture un Pandōras radīšana (507—616), Titānomachija (617—735), Tartara apraksts (736—819), Zeva cīņa ar Tifoeju (820—868). Šais tēlojumos naīvitāte savienojas ar fantazijas lieliskumu, un dzejnieka stils vietām atgādina Homēra dzejas spožumu. Tāda ir, piemēram, viņa aprakstītā Zeva cīņa ar titāniem, no kuŗas dreb visa pasaule. Zināmu krāšņumu stāstījumam piešķir no Homēra aizņemtie, kā arī paša dzejnieka ievestie epiteti [15]). Atkārtojumi atrodami

---

[11]) Atēn. 561 e.

[12]) Paus. IX, 35, 1.

[13]) Schol. Teog. 411: ἐπαινεῖ τὴν Ἑκάτην Ἡσίοδος ὡς Βοιωτός. Šis kults bija pazīstams arī Mazāzijā un Aigīnā (Paus. II, 30, 2).

[14]) Salīdzinājumi ir tikai 594 sek., 862 sek.

[15]) Varoņu un dievu epitetos Hēsiods vairāk nekā Homērs izsaka garīgās un tikumiskās īpašības (piem., ἄδικος, ἀψευδής, ἀληθής, εὔορκος, θεμιστοπόλος, ἰθυδίκης). Sieviešu epiteti attiecas vairāk uz tērpu un rotu. Homēra poēmās atrodamos valdnieku epitetus (ἀγήνωρ, κρατερόφρων, ὑπέροπλος) Hēsiods pa daļai lieto ar peļamu nozīmi. Sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 263. lpp.

tāpat kā Homēra dzejā. Vietām sastopamas etimoloģijas [16]) un alliterācijas.

30. Sieviešu katalogs jeb Ēhoijas. Poēma Sieviešu katalogs (Κατάλογος γυναικῶν), 5 dz., no kuŗas līdz mūsu dienām uzglabāti tikai fragmenti, bija Teogonijas turpinājums, kā to rāda jau Teogonijas divas beidzamās rindas (1021—1022, sal. arī 50). Teogonijas stāstījums par pasaules izcelšanos un dievu ģimenēm te bija papildināts ar ziņām par varoņu dzimtām, kas radušās no dievu sakariem ar mirstīgām sievietēm. Sieviešu katalogs (vai vismaz tā beidzamie 4.—5. dziedājumi) tika saukts arī par Ēhoijām [1]). Šis savādais nosaukums radies no tam, ka poēmā daudzas rindas sākās ar šablonisko formulu „ē hoiē" (ἢ οἵη) — „vai kāda (bija)". Šāda ievadformula acīm redzot bija vajadzīga, lai ārēji saistītu mītus par varoņu dzimšanu, kuŗus nebij iespējams sakārtot nepārtrauktā secīgā stāstījumā. Poēmai cauri ejošā doma, kas saistīja kopā diezgan vaļīgi saliktos mītus, bij apmēram šāda: agrākos laikos sievietes, ievērojamas ar savu skaistumu, mīlēja dievi, k ā d a, piemēram, b i j a u.t.t. (te sekoja varones vārds un tālāk stāsts par viņas mīlas dēku un par viņai dzimušo dēlu).

Poēma kalpoja lielāko tiesu aristokratu interesēm, jo tie savas dzimtas mēdza atvasināt no leģendāriem varoņiem, kuŗu sencis bija kāds dievs vai dieviete. Mītoloģija te tuvojās jau vēsturei, un pašu Katalogu uzskatīja par vēsturisku dokumentu, kur bija sakopoti, sakārtoti un dzejiskā formā izteikti ģeneāloģiskie dati par varoņiem. Tāpēc daži domā, ka demokratiski noskaņotais Hēsiods nevarētu būt bijis Sieviešu kataloga autors [2]). Arī daži poēmas fragmenti liekas norādām uz to, ka Sieviešu katalogs ir jaunāks par Teogoniju [3]). No otras puses, Kataloga fragmentu stils atgādina Teogoniju [4]), un, kā redzējām, Teogonijas beigu rindas ir pāreja uz Sieviešu katalogu. Katrā ziņā aleksandrieši nešaubījās par to, ka Hēsiods ir Kataloga autors [5]), un Pausanijs ir gandrīz vienīgais, kas izteicis šaubas [6]).

Īpatnējā kārtā poēmas autors atvasina varoņu dzimtas nevis no

---

[16]) 195 sek., 252 sek., 282 sek.

[1]) Hēsich.: Ἠοῖαι· ὁ κατάλογος Ἡσιόδου. Et. Gud. Ἠοῖαι· ἔστι κατάλογος Ἡσιόδου.

[2]) Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 267. lpp.

[3]) Tā, pēc Teogonijas 1013, varonis Latīns ir Kirkes dēls, bet pēc Siev. kataloga 24. fr. tas ir Deukaliōna meitas Pandōras dēls, Graika brālis un latīņu sencis.

[4]) To gan varētu izskaidrot arī ar Hēsioda skolas tradiciju.

[5]) Strab. 328; 370.

[6]) Paus. VIII, 18, 1; IX, 27, 2; 35, 5.

ciltstēviem kā Homērs, bet no ciltsmātēm [7]), kas, kā daži domā, stāv sakarā ar lokriešu tradicijām [8]).

31. Hērakla vairogs un citas Hēsiodam piedēvētās poēmas. Līdz mūsu dienām uzglabāta neliela poēma (480 heksametru rindas) ar nosaukumu Hērakla vairogs ('Ασπὶς Ἡρακλέους vai vienkārši 'Ασπίς).

Kā liecina kāds no seniem laikiem uzglabāts šīs poēmas satura atstāstījums, pirmās 56 rindas ir ņemtas no sieviešu kataloga 4. dziedājuma. Tur stāstīts par Hērakla māti Alkmēni. Šim ievadam diezgan vaļīgi pievienots tālākais stāsts par Hērakla cīņu ar Aresa dēlu Kiknu. Pēdējais Pagasu Apollōna svētbirzē mēdza uzglūnēt ziedotājiem un tos laupīt. Pret Kiknu devās Hērakls un cīņā nogalināja viņu. Šai kaujas tēlojumā daudz vietas aizņem Hērakla vairoga apraksts (130—320), no kam poēma arī dabūjusi savu nosaukumu. Hērakla vairogs ir zināmā mērā Achilleja vairoga imitējums, kas mākslas ziņā stāv tomēr zemāk par attiecīgo Īliadas vietu: dzejnieks savā aprakstā sablīvējis daudz sīkumu un viņam trūkst tā jōniskā viegluma, kas jūtams Īliadas 18. dziedājumā.

Nav droši zināms, kas ir poēmas autors. Par vairoga piederību Hēsiodam šaubījās Bizantijas Aristofans, bet to aizstāvēja peripatētiķis Megakleids un Rodas Apollōnijs. Tāpat arī jau Stēsichors to uzskatīja par Hēsioda darbu un to imitēja [1]). Poēma bez šaubām pieder Hēsioda skolai, lai gan tai ir dažas stiliskas īpatnības. Dzejnieks, aprakstīdams Hērakla un Kikna cīņu, lieto iespaidīgākus līdzekļus nekā Teogonijas autors Titānomachijā: kamēr pēdējā atrodams viens pats salīdzinājums (862 sek.), vairogā tie ir septiņi (386 sek.). Dažas vietas poēmā gan pauž spēku un lieliskumu, bet tur manāma arī tieksme uz pārspīlējumiem. Šķiet, ka poēma pieder episkā laikmeta beigām, kad tika praktizēta agrāko paraugu atdarināšana. Dzejnieka nolūks ir attēlot vienu no Hērakla varoņdarbiem, noliekot šo dōriešu varoni līdzās Īliadas Achillejam.

Bez Kataloga un Vairoga senatnē bija pazīstamas vēl citas poēmas, kas piederēja Hēsioda skolai. Dažas no tām, kā Lielās Ēhojas (Μεγάλαι Ἠοῖαι) un Lielie darbi (Μεγάλα ἔργα), pazīstamas tikai pēc nosaukuma. Par Kēika kāzām (Κήυκος γάμος) nav zināms, vai tā bija patstāvīga poēma, vai tikai Ka-

---

[7]) Hellanīka 150. fr. (Jacoby): οὐκ ἀπὸ μητρὸς τὸ γένος Ὅμηρος σχηματίζει. — Mētronimisku atvasināšanu rāda jau Teog. 1002: Χίρων Φιλυρίδης.

[8]) Par lokriešiem Aristotelis (547. fr. R.) saka: Πάντα τὰ διὰ προγόνων ἔνδοξα παρ' αὐτοῖς ἀπὸ τῶν γυναικῶν, οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνδρῶν ἐστιν. Uz Hēsioda dzejas sakariem ar Lokridu norāda arī Hēsioda biografijas.

[1]) Argum. I: καὶ Στησίχορος δέ φησιν Ἡσιόδου εἶναι τὸ ποίημα.

taloga epizods. Tur bija stāstīts, kā Trāchīnas ķēniņa Kēika un Alkiones kāzās negaidot ierodas arī Hērakls [2]).

Poēmā Aigimijs (Αἰγίμιος), kuŗai bija vismaz 2 dziedājumi un kuŗu piedēvēja gan Hēsiodam, gan milētietim Kerkōpam (6. gs. pr. Kr.), tika stāstīts par dōriešu ķēniņu un ciltstēvu Aigimiju, kam bij jācīnās ar lapitiem un citiem ienaidniekiem un kam palīdzēja arī Hērakls.

Melampodijai (Μελαμποδία), kas nosaukta Pilas pareģa Melampa vārdā, bija vismaz 3 dziedājumi. Šai poēmā, starp citu, bij attēlota mīklu minēšanas sacīkste starp pareģi Kalchantu un Mopsu, kas atgādina Hēsioda un Homēra agōnu.

Hēsiodam piedēvēja arī didaktisku poēmu Chīrōna pamācības (Χίρωνος ὑποθῆκαι). Kā to rāda jau poēmas nosaukums, Achilleja audzinātājam kentauram Chīrōnam tur mutē bij likti dažādi padomi un pamācības. Sava satura dēļ šī poēma bija sevišķi iecienīta skolās.

Tāpat Hēsiodam piedēvēja ģeografisku poēmu Zemes apraksts (Γῆς περίοδος) un poēmu Astronomija (Ἀστρονομία), par kuŗas piederību Hēsiodam nešaubījās Kallimachs.

Vēl tiek minētas poēmas Īdas daktili (Ἴδαῖοι Δάκτυλοι), Pēleja un Tetidas kāzas (Ἐπιθαλάμιον εἰς Πηλέα καὶ Θέτιν) un Tēseja nokāpšana pazemē (Θησέως εἰς Ἅιδου κατάβασις), par kuŗām maz kas zināms.

Hēsiodam un viņa skolai piederošo dzeju, tāpat kā Homēra eposu, izplatīja rapsōdi, bet komentēja gramatiķi un filozofi. Jau Aristotelis rakstīja par Hēsioda jautājumiem (ἀπορήματα Ἡσιόδου), bet Zēnōns (no Kitijas) un Kratēts allegoriski interpretēja Teogoniju. Teogonijas un Darbu un dienu tekstu kritiski recenzēja aleksandriešu zinātnieki, kaut gan viņu darbība te nebija tik intensīva kā pie Homēra teksta. Aristofans un Aristarchs pielika arī Hēsioda poēmu tekstam savas kritiskās piezīmes, ko tālāk savos komentāros uzņēma Didims un Aristonīks. Teogonijas, Darbu un dienu un Vairoga kopots izdevums bija pazīstams jau 4. gs. pēc Kr. [3]).

Rokraksti: Labākie Teogon. un Vair. rokr.: *D* = *Florentinus*, Laurent. bibl. 32, 16 (13. gs.); *C* = *Parisinus*, Nac. bibl. suppl. 663 (12. gs.). Darbi un dien.: *D* = *Florentinus* (Laurent. bibl.) 31, 39 (12. gs.); *E* = *Messanius* (Mesīnas univ. bibl.), 13. gs.; *C* = *Parisinus*, Nac. bibl. 2771, 11. gs. Līdz 1918. g. atrastos senos papīrusus un pergamentus apskatījis V. Šubarts, Einführ. in die Papyruskunde 477; pieaugumu līdz 1922. g. A. Körte, Arch. f. Pap. 7, 115 un Ch. H. Oldfather, The Greek Literary Texts from Greco-Roman Egypt (1923) 23; Oxf. Pap. 17 n. 2090 (Teog. 2. gs. pēc Kr.), 2091 (Darb. 3. gs. pēc Kr.).

Izdevumi: Editio princ. Mediolani, 1493; Lehrs, Didot 1841 (ar lat. tulk.); Schömann, Berolini, Weidmann 1869 (kritisks); Fick, Hesiods Gedichte in ihrer ursprünglichen Fassung und Sprachform wiederhergestellt, Göttingen, 1887; K. Sittl, Ἀθήνησι un Leipzig, Teubner, 1889; Rzach, Lipsiae, 1884, 3. izd. 1913. g.; tā paša: Hesiodi Carmina, accedit Homeri et Hesiodi certamen, Lipsiae, 1902 (pamatizde-

---

[2]) Hērakla vārdi αὐτόματοι δ' ἀγαθοὶ ἀγαθῶν ἐπὶ δαῖτας ἵενται kļuva par sakāmvārdu (Zēnob. 2, 19).

[3]) Sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 285. lpp., 3. piez.

vums); Hésiode, éd. et trad. P. Mazon, Coll. G. Budé, Paris, Les Belles Lettres, 1928; Hesiodi Carmina, I: Theogonia, ed. F. Jacoby, Berlin, Weidmann, 1930. — Darbi un dienas: P. Waltz (teksts, tulk., piez.), Paris, Picard, 1909; Les Travaux et les Jours, texte et commentaire par P. Mazon, Hachette, 1914; H. M. Hays, Notes on the Works and Days of Hesiod, with introd. and appendix, diss. Chicago, 1918; Erga, erkl. von U. von Wilamowitz, Berlin, 1928. — Teogonija: F. G. Welcker, 1865 (ar ievadu, krit. un eksēg. piez.); G. F, Schömann, Berolini, 1868 (ar ievadu un īsu kom.); W. Aly, Heidelb. 1913.

Scholijas: H. Flach, Glossen und Scholien zur Hesiodischen Theogonie mit Prolegomena, Leipzig, Teubner, 1876.

Tulkojumi: J. H. Voss, neu hgg. von B. Kern-v. Hartmann, Tübingen, 1911; R. Peppmüller, Hesiodos ins Deutsche übertr., mit Einl. und Anm., Halle, 1896; Hesiod transl. in english verse by A. S. Way, London, Macmillan, 1934; Franču valodā skat. P. Valca un P. Mazona izd.

Paskaidrojoši raksti: E. Lisco, Quaestiones Hesiodeae criticae et mythologicae, Göttingen, Dieterich, 1903. — P. Waltz, Hésiode et son poème moral, Paris, Fontemoing, 1906. — P. Mazon, Hésiode, La composition des Travaux et des Jours, Rev. d. Ét. anc. 1912, p. 329—356. — A. Meyer, De compositione Theogoniae Hesiodeae, Berolini, 1887. — A. R. Burn, The world of Hesiod, a study of the greek middle ages c. 900—700, London, 1936. — I. Sellschopp, Stilistische Untersuchungen zu Hesiod, Diss. Hamburg, 1934.

VIII. Vēlākie epiķi

32. Ģeneāloģiskais un hēroiskais eposs pēc Hēsioda. Ģeneāloģiskā dzeja, kuŗas vecākie paraugi bija Teogonija un Ēhojas, dabūja vēsturisku nokrāsu dažos vēlāko epiķu darbos. Viens no pirmajiem šāda veida epiķiem bija Eumēls, kas pēc seno autoru ziņām ir dzīvojis Sirākūzu dibinātāja Archija laikā, t. i. ap 740. g. pr. Kr.[1]). Viņam piedēvēja vairākas tagad zudušas poēmas. Galvenā no tām bija Korintas vēsture (Κορινθιακά), kur bija stāstīts par Korintas pilsētas izcelšanos, sākot ar mītu par ōkeanidu Efiru, Epimēteja sievu un Korintas pirmo iedzīvotāju[2]). Tālāk sekoja Korintas leģendārā vēsture, kur figūrēja arī Jāsons un Mēdeja. Bez tam Eumēlam piedēvēja poēmas Eurōpiju (Εὐρωπία), Titānomachiju (Τιτανομαχία), Būgoniju (Βουγονία) un arī kādu Procesijas dziesmu (Ἄισμα προσόδιον)[3]).

Izdevumi: Kinkel, Epicorum graecorum fragmenta, 1877.

Poēma Naupaktas eposs (Ναυπάκτια ἔπη) savu nosaukumu dabūjusi no autora Karkina dzimtās pilsētas (citi tomēr šo poēmu piedēvēja kādam milētietim). Acīm redzot Naupaktā tika kultivēta hēsiodiskā dzeja, uz ko norāda arī Hēsioda biografijas. Pēc Pausanija liecības[4]), šī poēma, tāpat kā Katalogs,

---

[1]) Clem. Alex. Strom. I p. 144; pēc Eusebija ap 5. u. 9. olimpiadu. Pausanijs stāsta (V, 19, 10), ka Eumēls sacerējis pantus, kas bijuši rakstīti uz Kipsela (657—627) šķirsta. Ja šī ziņa pareiza, tad Eumēla dzīves laiks būtu vēlāks, nekā to pieņem chronografi.

[2]) Par Efiru senos laikos sauca arī pašu Korintas pilsētu (sal. Z. 152. 210).

[3]) Paus. IV, 4, 1 un 33, 3.

[4]) X, 38.

bijusi sacerēta par godu sievietēm. Starp citu, tur bijis stāstīts arī par argonautu braucienu.

Hēsiodisko dzejas virzienu reprezentē arī Kinaitōns (Κιναίθων), kuŗš savai dzimtenei Lakedaimonai bija tas, kas Korintai Eumēls. Šķiet, ka viņš, kā peloponnēsietis, apstrādāja dōriešu un hēraklīdu ģeneāloģijas un leģendas [5]). Kādu no viņam piedēvējamām poēmām sauca par Hērakleju. Citi Kinaitōnu uzskatīja arī par Oidipodejas un Mazās Īliadas autoru. Viņa dzīves laiks nav droši zināms.

Argosas teiku ciklam piederēja Alkmaionida (Ἀλκμαιονίς), kuŗas autors, kā liekas, ir dzīvojis 7. gs. beigās vai 6. gs. sākumā. Pieslienoties teikai par epigonu gājienu uz Tēbām, poēma stāstīja par atgriezušā Alkmaiōna likteni un pilsētas Argosas dibināšanu Amfilochijā. Šai dibināšanas stāstā bij iepīti arī Tīdeja un Diomēda likteņi.

Boiōtijā Periandra laikā (ap 620. g.) dzīvoja epiķis Chersijs (Χερσίας) no Orchomenas. Viņa eposs nebija vairs Pausanijam pieejams [6]).

Ģeneāloģiskā eposa pārstāvis bija arī Asijs (Ἄσιος) no Samas, kas laikam dzīvojis 7. gs. otrajā pusē. Viņa epi (ἔπη) vēstīja par Samas un citu valdnieku (piem. fōķiešu) ģeneāloģijām [7]).

Pie atsevišķiem teiku cikliem piederēja: Atida (Ἀτθίς), ko piedēvēja Hēgēsinam; Forōnida (Φορωνίς), kuŗas autors nav zināms; Tesprōtida (Θεσπρωτίς); dažas Tēsēidas (Θησηίς), kas bija sacerētas pēc Hērakleju parauga.

No jaunākā varoņu eposa pārstāvjiem minams Peisandrs (Πείσανδρος) no Rodas [8]), kas bija divos dziedājumos sacerētās Hēraklejas autors un dzīvoja laikam 6. gs. Lauvas ādā tērptais un ar vāli apbruņotais Hērakls, kas figūrēja šai poēmā, iegāja grieķu literātūrā kā skaidri zīmēts un noteikts tips.

Plašāk nekā minētajā poēmā par Hērakla varoņdarbiem stāstīja Hērodota radinieks Paniasids (Πανύασις) no Halikarnāsas. Viņa Hērakleja bija 14 dziedājumos ar 9000 rindām. Bez tam Paniasids bija eleģiskā pantmērā sacerētās poēmas „Jōnika" (Ἰωνικά) autors, kur bija stāstīts par jōniešu kolōniju dibināšanu.

Choirils (Χοιρίλος) no Samas, kas bija Hērodota jaunākais laika biedrs, ņemdams par paraugu Aischilu, sarakstīja eposu Persēida (Περσηίς), kuŗas centrālā daļa bij atēniešu uzvara par persiešu ķēniņu Kserksu. Otrs viņa darbs attiecās uz Samas vēsturi (Σαμιακά).

Antimachs (Ἀντίμαχος) no Kolofōnas, kas dzīvoja Peloponnēsas kaŗa laikā, sarakstīja Tēbaidu (Θηβαΐς) un bez tam eleģiskā pantmērā poēmu Līde (Λύδη), kur viņš par godu savai mirušai mīļākai stāstīja par agrāko laiku nelaimīgām mīlestībām.

Izd.: Antimachus Colophonius, Reliquiae, coll. explic. B. Wyss, Berlin, Weidmann, 1936.

33. Didaktiskā dzeja pēc Hēsioda. Reliģiskā dzeja. Daktilu heksametru, tāpat kā episko dialektu, lietoja arī orākuli un priesteŗu dzeja.

---

[5]) Paus. II, 3, 7; 18, 6.

[6]) Paus. IX, 38, 9.

[7]) Paus. VII, 4; II, 29.

[8]) No Rodas Peisandra jāatšķiŗ epiķis Peisandrs, kas dzīvoja 3. gs. sākumā pēc Kr., un mītografs Peisandrs.

Delfu pareģojumi (χρησμοί) ieguva sevišķu nozīmi, sākot ar 6. gs., kad Grieķijā pieauga šīs svētnīcas nozīme. Šie pravietojumi (orākuli) jau laikam kopš 6. gs. tika krāti un kopoti [1]). Līdz mūsu dienām ir uzglabāti tikai daži orākuli, kuŗus kaut kādā sakarā ir citējuši grieķu vēsturnieki, filozofi un citi rakstnieki.

Reliģiskās dzejas attīstību Grieķijā ietekmēja apollōniskās un dionīsiskās reliģijas apvienošana Delfos 6. gs. pr. Kr. Leģenda par tālos ziemeļos mītošiem hiperborejiem, ar ko operē apollōniskā dzeja, ir izdomāta, lai izskaidrotu Apollōna prombūti no Delfiem un tempļa atstāšanu Dionīsam triju ziemas mēnešu laikā, kad saules dievs uzturējās pie laimīgajām ziemeļu tautām.

Sakarā ar teiku par Apollōna ceļojumu uz hiperboreju zemi ir radušās dažas poēmas par brīnišķīgiem ceļojumiem. Tāda bij Arimaspeja (Ἀριμάσπεια), 3 dziedājumos, kas piederēja Aristejam (Ἀριστέας) no Prokonnēsas [2]). Poēmas saturs bija diezgan pasakains. Dzejnieks stāstīja, kā viņš, Foiba iedvesmots, ir nonācis līdz ziemeļu tautai isēdoniem [3]) un tur dzirdējis brīnišķīgus nostāstus par isēdonu ziemeļu kaimiņiem — vienačiem arimaspiem [4]), par zelta sargātājiem grifiem un pašos ziemeļos mītošiem hiperborejiem. Lai gan poēmā bija daudz fantazijas, tā tomēr deva arī dažas vēsturiskas ziņas par tautām, kas dzīvoja uz ziemeļiem no Melnās jūras.

Arī leģendārajam Abaridam (Ἄβαρις), kam Apollōns bija devis pareģa spējas un brīnišķīgu bultu, tika piedēvēti vairāki dzejojumi, kā: skitu orākuli, upes dieva Hebra kāzas, šķīstīšanas dziesmas (καθαρμοί), Apollōna nonākšana pie hiperborejiem un prōzā sacerēta Teogonija.

Krētietim Epimenidam (Ἐπιμενίδης), ko pieskaitīja pie 7 gudrajiem [5]), Lāertas Diogens (I, 111) un Svida piedēvē Teogoniju (5000 r.), pravietojumus, poēmu par Argo kuģa taisīšanu un aizbraukšanu (6500 r.) un prōzā sacerētas šķīstīšanas dziesmas (καθαρμοί).

Poēmu par argonautiem un astronomisku poēmu Divpadsmitgades (Δωδεκαετηρίδες) sacerēja arī Orfejs no Krotōnas, kas dzīvoja pie Peisistrata galma.

Rosīgu literāru darbību attīstīja orfiķi. Viens no orfiķu sektas vadoņiem Atēnās bija Onomakrits, ko Hiparchs padzina, pēc tam kad Lāss no Hermiones bija viņu pieķēris Mūsaja orākula viltošanā. Onomakrits ne tikai rediģēja poēmas, kuŗas piedēvēja Orfejam un Mūsajam, bet arī pats sacerēja epus un orākulus.

---

[1]) Sal. Hērod. V, 43. 90; VI, 57. Aristofans tādu orākulu aplamu lietošanu kariķē „Jātniekos".

[2]) Aristeju min Pindars (fr. 271) un Hērodots (IV 13-16; III 116); sal. Strab. 589; Max. Tyr. diss. 38. p. 439 sek. Pēc Svidas liecības Aristejs dzīvojis Kroisa un Kīra laikā (ap 580. g.), bet pēc Hērodota simt gadus agrāk. Svida piedēvē viņam arī Teogoniju.

[3]) Aristejs (fr. 2 K.) tos sauc Ἰσσηδοί, Alkmāns (fr. 136 a) Ἐσσηδόνες.

[4]) Vārds „arimaspi" ir irānisks un nozīmē „mežonīgu zirgu turētājus".

[5]) Par vēsturisku faktu uzskata Epimenida šķīstīšanas ceremoniju, ko viņš izdarīja Atēnās pēc Kilōna dumpja (7. gs. beigās).

Mistiska satura poēmas sacerēja arī citi autori. Bieži šādas hieratiskas poēmas bij anonimas [6]).

34. Filozofiskā dzeja. Dzejiskā formā savus rakstus ietērpa arī daži no pirmajiem filozofiem.

Ksenofans (Ξενοφάνης), dzimis ap 580. g. Kolofōnā, atstāja savu dzimteni jau jaunībā un devās uz Siciliju, kur dzīvoja kādu laiku Zankles un Katanes pilsētā, bet vēlāk apmetās Elejā (dienvidu Italijā), kur kļuva par eleātu skolas nodibinātāju. Ksenofans sacerēja ģeneāloģiskus epus Kolofōnas dibināšanu (Κολοφῶνος κτίσις) un Aizceļošanu uz Eleju Italijā (Ἀποικισμὸς εἰς Ἐλέαν τῆς Ἰταλίας). Kāds uzglabāts fragments no pirmās poēmas rāda kolofōniešu greznību un izlutināto dzīves veidu, kas pastāvēja Kolofōnā priekš tirannijas nodibināšanas un kas bij ieviesušies no Līdijas [1]). Lielāku slavu dzejniekam tomēr sagādāja viņa filozofiskā poēma Par dabu (Περὶ φύσιος), kur viņš pauda savus monoteiskos ieskatus:

„Viens ir vislielākais dievs starp dieviem un cilvēkiem visiem,
Mirstīgiem līdzīgs viņš nav ne pēc izskata, ne arī domām" [2]).

Savos satiriskos dzejoļos, tā saucamos sillos (σίλλοι), Ksenofans kritizēja Homēru un Hēsiodu, par to ka tie grieķu tautā bij izplatījuši nepareizus ieskatus par dieviem:

„Visu to piedēvē dieviem gan Hēsiods, gan arī Homērs,
Kaunu un negoda lietu ko cilvēki lielāko skaita:
Zagšanu, netiklu dzīvi un krāpšanu savējo starpā" [3]).

Viņš vēršas arī pret grieķu antrōpomorfisko reliģiju:

„Rokas ja vēršiem un zirgiem kā cilvēkiem piešķirtas būtu,
Tēlus ja mācētu veidot un attēlus darināt viņi,
Zirgi tad līdzīgus zirgiem un vērši tad līdzīgus vēršiem
Tēlotu dievus, jo katrs sev izskatā līdzīgu tēlu
Gribētu veidot un dotu tam ķermeni tādu kā pašam" [4]).

---

[6]) Pēc aleksandriešu kritiķa Epigena ziņām pītagorietis Kerkōps sacerējis Ἱερὸς λόγος un Κατάβασις εἰς Ἅιδου, Brontīns no Metapontas Πέπλος, Δίκτυον un Φυσικά, Zōpirs no Hēraklejas Κρατήρ, Πέπλος un Δίκτυον, Nīkijs no Elejas Θρονισμοὶ μητρῷοι un Βακχικά.

[1]) Fr. 3 D.

[2]) Fr. 19 (23) D.

[3]) Fr. 10 (11) D.

[4]) Fr. 13 (15) D.

Daļa Ksenofana dzejas rakstīta eleģiskā pantmērā. Kādā eleģijā [5]) viņš apraksta grieķu dzīres un ieteic tās daiļot ne ar mītoloģiska satura dziesmām, bet cildinot gudrību un tikumību un slavējot dievību.

Ievērojams eleātu skolas filozofs bija arī Parmenids (Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης), dzimis Elejā, 6. gs. otrajā pusē. Iedams pa sava skolotāja Ksenofana pēdām, Parmenids sarakstīja filozofisku poēmu Par dabu, kuŗas ievadā viņš, paceldamies līdz augstam fantazijas lidojumam, tēloja, kā Saules meitas viņu aizvedušas līdz Gudrības svētnīcai, kur viņš no dieves mutes saņēmis mācību par patiesību (τὰ πρὸς ἀλήθειαν), kas bij izteikta poēmas pirmajā daļā, kamēr otrā daļa bij veltīta cilvēku maldīgajiem ieskatiem jeb mācībai par šķitumu (τὰ πρὸς δόξαν).

Vēl lielākus sasniegumus filozofiskā dzejā guva trešais Sicilijas filozofs un mistiķis Empedokls (Ἐμπεδοκλῆς). Dzimis Akragantā, viņš dzīvoja ap 490.—430. g. Empedokls ievērojams ar savu daudzpusību, jo bija reizē filozofs, dzejnieks, rētors un ārsts. Par viņu stāstīja neticamas lietas, piemēram, ka viņš esot uzmodinājis no miroņiem kādu meiteni. Viņa pēkšņā nozušana deva iemeslu dažādiem nostāstiem: vieni apgalvoja, ka viņš brīnišķīgā kārtā esot ticis aizrauts uz citu pasauli, otri, ka viņš ielēcis Ētnas krāterī. Empedokls atstāja divas filozofiskas poēmas: vienu teōrētisku Par dabu, kur viņš attīstīja savu mācību par ķildu (νεῖκος) un mīlu (φιλότης), otru ētisku, sauktu Šķīstīšanas dziesmas (Καθαρμοί), kur viņš, iziedams no mācības par dvēseļu staigāšanu, sludināja orfiski-pītagoriskā garā tikumisku šķīstīšanos. Empedokla dzejā vairāk jūtama Ksenofana un Parmenida nekā Homēra un Hēsioda ietekme. Viņa izteiksmes veids nav visur pietiekoši skaidrs, bet šo trūkumu atlīdzina fantazijas cēlais lidojums, kā arī bagātīgie salīdzinājumi un gleznainie epiteti. No abām poēmām tagad atlikušies tikai fragmenti. Kādā no tiem skaisti tēlots zelta laikmets, kad maigajai Kipridai un nevis nežēlīgajam kaŗa dievam tika nesti bezasiņu ziedojumi (fr. 142).

Ksenofana, Parmenida un Empedokla fragm. izd.: H. Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker, I (5. izd.).

E. Zeller, Die Philosophie der Griechen, I (7. Aufl. 1922.). — A. Groiset, Hist. de la litt. gr., t. II. — Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit., I, 1 (1929).

35. Gnōmiskā dzeja. Fōkilids. Gnōmisko dzeju pēc Hēsioda kultivēja heksametru formā Fōkilids (Φωκυλίδης) no Milētas. Pēc Svidas liecības viņš bijis Teognida laika biedrs, tātad dzīvojis 6. gs. otrajā pusē. Uzglabātie fragmenti rāda, ka Fōkilida dzeja ir bijusi veidota no īsām

[5]) Fr. 1. D.

gnōmām (sentencēm), kas izteiktas nedaudzās rindās. Rūpēdamies par sava vārda slavu, dzejnieks katru gnōmu iesāk vārdiem: „Fōkilids teic arī to" (καὶ τόδε Φωκυλίδεω). Tomēr Fōkilids nav īpatnējs dzejnieks. Viņa gnōmas ir vienkāršas tiklab satura, kā formas ziņā, piem.:

„Fōkilids teic arī to: kāds labums pie diženas dzimtas
Piederēt, valodas cēlas ja trūkst kam vai padoma gudra" [1]).
„Fōkilids teic arī to: maza pilsēta, kalnā kas celta,
Ja vien tur kārtība valda, stāv ģeķīgai Ninivei pāri" [2]).

No dažiem fragmentiem dveš Hēsioda gars. Tā dzejnieks ieteic zemkopību kā bagātības avotu, jo lauku saka esam Amaltejas ragu [3]). Viņš slavē taisnību [4]) un tic sargājošiem daimoniem [5]). Arī gaŗākā fragmenta [6]) nicīgais tonis par sievietēm atrodams Hēsioda dzejā. Tomēr šis fragments, kur ir runa par četriem sieviešu tipiem, atgādina arī Amorgas Sēmōnida satiru par sievietēm:

„Fōkilids teic arī to: ir četrējas sieviešu ciltis;
Senči tām dažādi: viena no suņa ir, viena no bites,
Viena no nejaukās cūkas un viena no krēpainā zirga.
Stalta ir pēdējā, steidzīga, ātra, no izskata glīta;
Tā, kas no nejaukās cūkas, nav cienīga, nav arī laba;
Tā, kas no suņa, ir nikna un aušīga; tā, kas no bites,
Saimniece laba un prot visus darbus, ir tīkama, mīļa —
Tādu sev izvēlies, draugs, savā nākamā laulības dzīvē."

(Pēc K. Strauberga tulk.) [7]).

Citos fragmentos vairāk ir uzsvērta politiska tendence [8]). Kāds fragments, kas sacerēts eleģiskā pantmērā, atgādina epigrammu:

„Fōkilids teic arī to: visi lerieši nelgas, it visi.
Izņēmums vienīgi Prokls. Tomēr ir lerietis Prokls" [9]).

Fōkilida vārdu nes arī kāda līdz mūsu dienām uzglabāta 230 rindu gaŗa poēma („Fōkilida gnōmas"). Tās autors ir kāds hellēnistiskā laikmeta jūds vai grieķu prozēlits.

---

[1]) Fr. 3 (D). [2]) Fr. 4 (D). [3]) 7 (D). [4]) 10 (D). [5]) 16 (D). [6]) 2 (D).

[7]) Daži domā, ka Fōkilids te atdarinājis Sēmōnida jambus. Pretējās domās ir V. Šmids. Pēc viņa ieskata [Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 299. lpp. 3. piez.] Sēmōnids, kas runā par 10 sieviešu tipiem, ir paplašinājis Fōkilida gnōmu.

[8]) Fr. 5, 9, 14 (D).

[9]) 1 (D).

B. Lirika

IX. Lirikas sākumi

36. Grieķu lirikas raksturs. Tās sakari ar mūziku un deju. Ap 8. gs. beigām eposā manāmas jau novītuma pazīmes. Gan Homēra slava spoži mirdz arī turpmākajos gadu simteņos un Atēnās, tāpat kā daudzās citās grieķu pilsētās, rapsōdi svētku agōnos deklamē gabalus no Īliadas un Odisejas un publika ar interesi klausās viņu priekšnesumus un apbrīno šīs poēmas, tomēr šā laika dzejnieki vairs nerada jaunas ievērojamas poēmas, un visas zīmes rāda, ka eposa dabiskais uzplaukums ir jau beidzies.

Toties krāšņiem ziediem uzzied cits grieķu dzejas veids — l i r i k a, kur jauns saturs tērpjas jaunās formās. Gan daži lirikas veidi bija pazīstami jau kopš vissenākiem laikiem un tiek minēti jau Homēra poēmās, kā reliģiska kulta dziesmas — himnas, raudu dziesmas (trēni), kāzu dziesmas (himenaji), šūpuļa dziesmas un citi dziesmu veidi, sakarā ar dažādiem cilvēka dzīves gadījumiem. Bet šai lirikai, kuŗas motīvus un formu noteica tradicija, bija tautas dzejas raksturs, un dzejnieka personība tur maz varēja izpausties. Tā laika dzejniekam, kuŗa fantaziju nodarbināja visvairāk episkie motīvi, nenāca vēl prātā, ka arī reālās dzīves notikumi un cilvēka iekšējie pārdzīvojumi var būt dzejai par saturu.

Sākot ar 8. gs. pr. Kr., attieksme starp šiem diviem dzejas veidiem pamazām mainās, sakarā ar pārgrozībām, kas notiek grieķu tautas dzīvē un parašās. Sabrūkot patriarchālai dzīves iekārtai un krītot ķēniņu varai, izaug jauna pilsētas-valsts forma. Sākas lielo kolōnizāciju laikmets. Daudzās pilsētās, kur valda aristokrati, uzliesmo niknas cīņas starp dižciltīgajiem un tautas partijas vadoņiem. Pret naīvajiem tautas ticējumiem uzstājas filozofi, un agrākajā reliģijā ieplūst jaunas orģiastiski-mistiskas un ētiskas strāvas. Cilvēka personība dabū lielāku brīvību, un pilsoņu piedalīšanās sabiedriskajā un politiskajā dzīvē attīsta plašāk un vispusīgāk indivīda spējas. Līdz ar to reālā dzīve dabū dziļāku nozīmi un interesi. Tā top par iemeslu un avotu daudzām emōcijām un pārdzīvojumiem, kas meklē savu izteiksmi lirikā.

Lirisks dzejnieks nav nepiedalīgs faktu atstāstītājs, bet dvēseliski pārdzīvo atstāstāmos notikumus. Viņa dzejas saturs var būt dažāds. Viņš izsaka gan savas paša, gan kollektīvas jūtas, kas izpaužas sakarā ar kādu notikumu. Reizēm viņš atstāsta notikumus, bet viņa stāstījums ir citāds nekā episkam dzejniekam. Runādams par ārējiem notikumiem, viņš tos skata caur savas dvēseles noskaņojuma prizmu. Vārdu sakot, dzejnieka paša dvēsele ir tā, kas atspoguļojas viņa dzejā.

Bet, neatkarīgi no satura, lirikai bija vēl sava ārēja pazīme. Grieķu lirika, kā to rāda tās grieķiskais nosaukums melika (μελικά sc. ποιήματα, μέλη), bija dziedama dzeja[1]), kur redzamu vietu ieņēma mūzikālais elements. Atkarībā no priekšā nešanas veida, melika bija divējāda: ikviena dziesma piederēja vai nu pie monōdiskās melikas (μονῳδία — „monōdija", t. i. sōlō dziedāšana, sōlō dziesma), kad dziesmu dziedāja viena persona (sōlists), vai pie chorālās jeb koŗu melikas (χορῳδία — koŗa dziedāšana, koŗa dziesma), kad dziesmu dziedāja koris.

Dziesmu pavadīja instrumentālā mūzika. Bija divi galvenie mūzikas instrumentu tipi: kokle, grieķiski saukta lira (λύρα) jeb kitara (κιθάρα), un flauta, grieķiski saukta auls (αὐλός).

Kitara[2]) bija pakluss, mazliet vienmuļīgs un sauss mūzikas instru-

---

[1]) Pretēji episkai dzejai, kuŗu rapsōdi (vēlākajā laikmetā) recitēja.

[2]) Kokles nosaukums Homēra laikos bija forminga (φόρμιγξ) jeb kitare (κίθαρις), bet vēlāk lira. Ka φορμιγξ un κίθαρις ir viena un tā paša instrumenta dažādi nosaukumi, redzams no izteicieniem φόρμιγγι (vai φόρμιγγα) κιθαρίζειν un κίθαριν φορμίζειν. Liras nosaukums atrodams jau Margītā un Homēra himnā Hermejam, kur vārdi λύρη un κίθαρις lietoti kā sinonimi. No κίθαρις jāatšķiŗ κιθάρα, kas bija skanīgāka vai greznāka par liru un ko mākslinieki lietoja svinīgos svētku priekšnesumos (Aristox. fr. p. 135 Mahne: κίθαρις καὶ κιθάρα διαφέρει, φησὶν Ἀριστόξενος ἐν τῷ περὶ ὀργάνων· κίθαρις γάρ ἐστιν ἡ λύρα καὶ οἱ χρώμενοι αὐτῇ κιθαρισταί, οὓς ἡμεῖς λυρῳδούς φαμεν· κιθάρα δὲ ᾗ χρῆται ὁ κιθαρῳδός). No mūslaiku stīgu instrumentiem lira jeb kitara atšķīrās ar to, ka tai nebija pieskārtņu, tāpēc toņu skaits līdzinājās stīgu skaitam. No zarnām pagatavotās stīgas (ἔντερα) bija savilktas uz tapiņām (κόλλοπες). Tā kā stīgas bija vienāda garuma, toņu dažādību sasniedza ar stīgu savilkšanu, varbūt arī resnumu. Homēra formingai sākumā bija četras stīgas, vēlākajai „Hermeja lirai" septiņas. 5. gs. beigās koncerta kitarai bija 11 vai 12 stīgas, bet vēlāk to skaits pieauga līdz 15, 16 un 18. Simposijos, kā arī jaunatnes apmācībai parasti lietoja liru, kuŗas toņu skaits bija 8 vai 9. Akustiskas rezonances nolūkos lira agrākos laikos tika taisīta no bruņu rupuča vāka (χελώνη, χελωνίς, χέλυς). Kokles izliektie ragi (πήχεις, ἀγκῶνες, κέρατα) bija laikam no kazu ragiem, tie galos bij savienoti ar šķērsli (ζυγόν) stīgu piestiprināšanai. Kitarai rezonances kaste bija no koka un tās būve bij greznāka. Liru un kitaru spēlēja ar pirkstiem vai arī ar plēktru (πλῆκτρον).

Bez liras-kitaras, kas savā ziņā bija grieķu nacionālais instruments, bija lietošanā vēl daži citi no kaimiņu tautām pārņemti stīgu instrumenti ar bagātāku toņu kārtu. Alkajs un Sapfoja lietoja barbitu (βάρβιτος, βάρβιτον, βάρμος), kas laikam bija liras veids. Anakreonts min magadi (μάγαδις) un līdisko pēktidu, ko lietoja jau Sapfoja. Pēc Aristoksena liecības abi vārdi nozīmējuši vienu un to pašu instrumentu (Atēn. XIV, 635 E). Visi šie instrumenti stīgām bij bagātāki par liru: magadei pēc Anakreonta liecības bija 20 stīgas, bet barbitu Teokrits (XVI, 45) apzīmē ar vārdu „daudzstīgu barbita" (βάρβιτον πολύχορδον). Archilochs savus jambus deklamēja klepsiamba (κλεψίαμβος) pavadījumā, bet dziesmai kā pavadītājinstrumentu lietoja jambiku (ἰαμβύκη), sal. Atēn. XIV, 636 b.

ments, kas nespēja atzīmēt ne toņu stiprumu, ne ilgumu. Šā instrumenta priekšrocība grieķu acīs bija tā, ka tas deva tīras skaņas un skaidri iezīmēja ritmu.

Skanīgāka un izteiksmīgāka par kitaru bija flauta jeb auls, kas pa daļai līdzinājās mūslaiku klarnetei [3]). Kā lira jeb kitara bij Apollōna instruments, tā no Mazāzijas nākušais auls bija saistīts ar Dionīsa un friģiešu dieves Kibeles kultu. Salīdzinot ar vienkāršās, nopietnās liras skaņām, aula mūzika likās kaislīga un orģiastiska, tā ka stingri morālisti to pat nosodīja [4]). Aula mūziku lietoja ditirambā, tāpat drāmā, kas bij izaugusi no ditiramba. Jau 7. gs. pr. Kr. tā ieviesās jōniešu aristokratu simposijos (mielastos), kur tā pavadīja eleģiju. Tā ieviesās arī Apollōna kultā un kļuva vispārīgi par koŗa dziesmas pavadītāju (dažreiz kopā ar kitaru), kurpretim monōdisko dziesmu mēdza pavadīt ar kitaru.

Mūzikas instrumentu vienkāršībai atbilda melōdiju vienkāršība. Grieķu melōdijas toņu skaits nebij liels. Ja 4. gs. pr. Kr. kitaras toņu skaits pārsniedza 2 oktāvas, tad šādus daudztonīgus instrumentus lietoja tikai mūzikas virtuōzi koncertos, bet parastajos simposijos un tāpat skolās lietotā lira aprobežojās arī klasiskā laikmetā ar vienu pašu oktāvu vai nōnu. Oktāvas robežās parasti arī turējās grieķu dziesmas melōdija.

Sākumā katram Grieķijas apgabalam bija sava toņu kārta (ἁρμονία), kuŗas raksturīgā iezīme bija tā vieta, kuŗu ieņēma pustonis, un arī pamattoņa augstums toņu secīgajā rindā. Pavisam bija 7 galvenās toņu kārtas, kuŗas ar laiku kļuva par visu grieķu kopīpašumu un, tā kā katrai toņu kārtai bija savs īpatnējs raksturs, tās noderēja māksliniekam dažādu noskaņojumu izteikšanai [5]).

[3]) Aulu taisīja no buksa koka, kas auga Friģijā. Agrāk flautas taisīja no niedrēm, kas auga Friģijā (pie Marsijas upes), Lakōnijā (pie Eurōtas), Arkadijā un Boiōtijā (pie Kēfīsas). Boiōtieši taisīja flautas arī no brieža raga. Nosaukums αὐλός ir indoeiropisks un nozīmē cauruli.

No vairākām (7—9) stabulēm veidoto sīringu (σῦριγξ) jeb „Pāna flautu" nopietnā mūzikā nelietoja.

[4]) Plat. Rep. 399 E.

[5]) Senie kritiķi grieķu toņu kārtas raksturo šādi: dōriskā (δωριστί, e'-e) — vienkārša, vīrišķīga, nopietna un stingra; tāpēc Platōns ieteic to jaunatnes audzināšanai; tā tika lietota himnās un Apollōna kulta dziesmās, (traģēdiju) koŗu dziesmās, kitarōdijā, skolijās, mīlestības dziesmās; friģiskā (φρυγιστί d'-d) entuziastiska un orģiastiska, lietota ditirambos, aulētikā, kitarōdijā; līdiskā (λυδιστί c'-c) — maiga un sievišķīga, sērīga, lietota it īpaši žēlās raudu dziesmās; miksolīdiskā (μιξολυδιστί, h-H) — patētiska (to lietoja Sapfoja savās monōdiskās dziesmās, tāpat tā lietota arī traģēdiju koŗu dziesmās); aioliskā jeb hipodōriskā (αἰολιστί, ὑποδωριστί, a-A) — jūsmīga, savvaļīga, lepna; jōniskā jeb hipofriģiskā (ἰαστί, ὑποφρυγιστί, g-G), kā arī hipolīdiskā (ὑπολυδιστί f-F) bija maigi vaļīga, piemērota simposiju dziesmām.

Neraugoties uz toņu kārtu dažādību, grieķu melōdijas bija vienkāršas. Grieķi nepazina harmoniju, bet koris dziedāja ūnisonā (vai oktāvās, kas atstāja ūnisona iespaidu), un tikai instrumentālais dziesmas pavadījums atļāva heterofōniju, jo pavadītājinstrumenta toņi, kas bij augstāki par dziesmas toņiem, varēja atšķirties no pēdējiem [6]).

Dziedāšanu kitaras pavadījumā sauca par kitarōdiju [7]) (κιθαρῳδία), bet aula pavadījumā par aulōdiju (αὐλῳδία). Tika piekopta arī instrumentālā mūzika pati par sevi (κροῦσις). Vienu pašu kitaras mūziku (bez dziedāšanas) sauca par kitaristiku (κιθαριστική, ψιλὴ κιθάρισις), aula mūziku par aulētiku (αὐλητική, ψιλὴ αὔλησις).

Ar dziesmu kopš seniem laikiem bija saistīta arī deja (ὄρχησις). Grieķu vārds „choros" (χορός, no kam mūsu „koris") sākumā nozīmēja dejas vietu, bet pēc tam arī pašus dejotājus (choreutus), kas reizē varēja būt arī dziedātāji. Koŗa deju pavadīja vai nu instrumentālā mūzika viena pati, vai kopā ar dziesmu. Dziesmas, kuŗām pievienojās ritmiskās kustības, tika dziedātas, ejot procesijā vai arī soļojot apkārt ziedoklim, pie kam koris vai nu viens pats apvienoja dziedāšanu ar dejošanu, vai arī tikai dejoja, citiem dziedot un spēlējot.

Grieķu lirikā tātad bij apvienota dzeja, mūzika un deja. Šie trīs elementi bij apvienoti ar kopēju ritmu [8]). Ritma raksturu noteica attieksme starp ritmiskās pēdas uzsvērto un neuzsvērto daļu [9]). Šī attieksme pēc seno ritmiķu (Aristoksena u. c.) liecības varēja būt trejāda: līdzīga (λόγος ἴσος), kad tesei un arsei (sk. [9])) bija vienāds moru [10]) skaits, kā, piem., daktilos (— / υυ = 2 : 1 + 1) un anapaistos (υυ / — = 1 + 1 : 2); divkārša (λόγος διπλάσιος), kad tese bija divreiz gaŗāka par arsi, kā, piem., trochajos (— / υ = 2 : 1), jambos (υ / — = = 1 : 2) un jōnikos (— — / υυ = 2 + 2 : 1 + 1, υυ / — — = 1 + 1 : : 2 + 2); pusotras (λόγος ἡμιόλιος), kad teses attieksme pret arsi bija 1½, kā, piem., krētikos (— υ / — = 2 + 1 : 2). Ritmi ar līdzīgu at-

---

[6]) Plat. Lik. VII, 812 D: τὴν δ' ἑτεροφωνίαν καὶ ποικιλίαν τῆς λύρας ἄλλα μὲν μέλη τῶν χορδῶν ἴσισῶν, ἄλλα δὲ τοῦ τὴν μελῳδίαν ξυνθέντος ποιητοῦ.

[7]) Bez dziedāšanas tika praktizēta arī dzejas deklamēšana (καταλογή). Ja deklamēšana (recitēšana) notika ar mūzikas instrumenta pavadījumu, to sauca παρακαταλογή (= λέγειν jeb καταλέγειν παρὰ τὴν κροῦσιν).

[8]) Iespējams, ka dzejai piemītošais valodas ritms nāk no dejas. Arī daudzie grieķu metrikas termini ir aizņemti no orchēstikas.

[9]) Pēdas uzsvērto daļu sauc par tesi (θέσις), t. i. (kājas) „nolikšanu", bet neuzsvērto daļu par arsi (ἄρσις), t. i. „pacelšanu". Jaunlaiku metrikā šie termini, attiecināti uz balss pacelšanu un nolaišanu, dažkārt tiek lietoti ar otrādu nozīmi.

[10]) Mora bija mazākā laika vienība, ar kuŗu tika mērītas pēdas daļas. Īsu zilbi parasti pielīdzināja vienai morai, bet gaŗu zilbi divām morām.

tieksmi bija mierīgāki un svinīgāki nekā ritmi ar divkāršu attieksmi, kuŗiem piemita trauksmes un nemiera raksturs. Bez tam bija starpība starp ritmiem, kas sākās ar uzsvērto un neuzsvērto pēdas daļu (t. i. starp krītošiem un kāpjošiem ritmiem): pirmie bija mierīgāki, otrie enerģiskāki un stingrāki [11]).

Pēdas grupējās ritmiskās rindās jeb k ō l o s (κῶλα — „locekļi"), kōli periodos un sistēmās [12]). Sistēmu, kas dziesmā atkārtojas, sauc par strofu (στροφή). Monōdiskai dziesmai parasti ir viena pati vairākreiz atkārtota strofa. Dažkārt dziesmai ir tikai viens pats daudzreiz atkārtots pants jeb rinda (versus, στίχος). Koŗu dziesmas parasti ir veidotas no t r i a d ā m. Triada sastāv no strofas, tai līdzīgas antistrofas un epōda. Atkarībā no koŗa dziesmas gaŗuma, tā veidota no divām vai vairākām atkārtotām triadām.

Starp trim minētiem grieķu lirikas elementiem galvenā loma piederēja dzejai, pretēji mūsu laiku parašām, kur, dzejai apvienojoties ar mūziku, pārsvaru gūst mūzika (piem. operā), bet mūzikai ar deju — deja (baletā). Šī starpība izskaidrojama ar grieķu mūzikas raksturu. Viegli saprotams, ka klusie grieķu mūzikas instrumenti nevarēja pārspēt dziedātāja vārdus, un dzejas (dziesmas) teksts bija klausītājiem galvenais elements, bet mūzika noderēja tikai par atbalstu vārdiem. Grieķu liriķi tāpēc bija vispirmā kārtā vārda mākslinieki un dziesmu teksta autori, bet reizē arī komponisti, kas sacerēja melōdijas savām dziesmām. Un daudzos gadījumos viņi paši arī dziedāja savas dziesmas, tās pavadīdami ar kitaru vai arī, ja dziesma prasīja aula akompanementu, mūzikālo pavadījumu uzticēdami aulētam.

37. Grieķu lirikas veidi. Pēc gramatiķa Prokla iedalījuma [1]) grieķu lirikā izšķiŗ trīs galvenos veidus: eleģiju, jambus un meliku. Šāds iedalījums piemērots vēlākajam laikmetam, kad eleģiju un jambus mēdza recitēt, un tāpēc grieķi tos nepieskaitīja pie melikas vārda īstā nozīmē. Tomēr vecākajā laikmetā, kad eleģiju vēl dziedāja aula pavadījumā, bet jambus dziedāja vai recitēja, pavadot ar stīgu instrumentu, abi šie dzejas veidi piederēja pie monōdiskās melikas (eleģija pie aulōdijas, jambi pie kitarōdijas).

Prokls neko nemin par atšķirību starp monōdisko un chorālo me-

---

[11]) Dažādas ritmu šķiras parasti nejauca kopā. Kur tāds s[illegible] tomēr atrodams, kā, piem., tā sauktajos l o g a o i d o s, kur daktili tiek jaukti ar trochajiem un anapaisti ar jambiem, tur tas, kā šķiet, tika darīts ar nolūku, lai sasniegtu ritma efektu. Iespējams, ka šais gadījumos četrmoru pēdas tika pielīdzinātas trijmoru pēdām.

[12]) Sistēma atšķiŗas no perioda ar lielākiem apmēriem.

[1]) Phot. bibl. p. 319 b 6. sq.

liku, lai gan tā ir diezgan svarīga un parādās ne tikai dziesmas priekšā celšanas veidā (monōdisko dziesmu dziedāja viena persona, koŗa dziesmu — koris), bet arī formā: monōdiskā melika iztiek ar vienkāršām strofām, kas atgādina tautas dzeju, bet chorālā melika lieto diezgan sarežģītus strofu pantmērus un lielu dažādību ritmu. Monōdiskā lirika sacerēta pa daļai vietējā dialektā (Alkajs un Sapfoja dzejo lezbiešu, Korinna — boiōtiešu dialektā), kurpretim chorālā lirika lieto vispārgriekisko dōriešu dialektu. Satura ziņā chorālā lirika atšķiŗas no monōdiskās ar to, ka pauž kollektīvās jūtas un svinīgajā svētku brīdī valdošo sapulcētās tautas noskaņojumu.

Atkarībā no dziesmu satura un priekšā celšanas apstākļiem, izšķīra vēl šādas dziesmu šķiras.

1. Kulta dziesmas, pie kuŗām pieder himnas (ὕμνοι), t. i. dievībām veltītas dziesmas, ko svētku gadījumā dziedāja sōlists vai koris kitaras pavadījumā. Dažām himnām bija sevišķi nosaukumi. Dionīsam par godu dziedātu koŗa dziesmu sauca par ditirambu (διθύραμβος), bet Apollōnam bija veltīts paiāns (παιάν). Pie himnām pieder arī prosodija (προσόδιον) jeb procesijas dziesma un partenija (παρθέν(ε)ιον) jeb jaunavu dziesma. Dejas dziesmu, kuŗu koris pavadīja ar ritmiskām kustībām, sauca par hiporchēmu (ὑπόρχημα).

Trēni (θρῆνοι) bija raudu dziesmas, kur tika apraudāti un arī cildināti mirušie.

Himenaji (ὑμέναιοι) bija kāzu dziesmas. Pie kāzu svinībām pieder arī epitalamijas (ἐπιθαλάμια), ko jaunavas un jaunekļi kāzu vakarā dziedāja līgavas istabas (θάλαμος) priekšā. Šo lirikas veidu sevišķi kultivēja Sapfoja.

2. Suminašanas dziesmas. Te pieder enkōmijas (ἐγκώμια), ko dziedāja mielastā par godu kādai personai, un epinīkijas jeb epinīki (ἐπινίκια, ἐπίνικοι sc. ὕμνοι) — koŗu dziesmas par godā uzvarētājiem sacīkstēs.

3. Dzīŗu dziesmas, pie kuŗām pieder skolijas (σκόλια). Šā vārda nozīme nav skaidra. Skolijas dziedot bija paraša laist apkārt starp simposija dalībniekiem mirtes vai laura zaru, ko turēja rokā dziedātājs [illegible]edāt beidzis, nodeva tad to tālāk nākošajam dziedātājam.

4. [illegible]stības dziesmas (ἐρωτικά), kādas sacerēja Alkmāns, Alkajs, Sapfoja, Anakreonts, Ībiks un citi liriķi.

5. Maršu dziesmas, sauktas embatērijas (ἐμβατήρια), ko dōriešu zemēs (Lakōnijā, Krētā) dziedāja jaunekļi, ejot ierindā vai dodoties kaujā.

38. Nomu dzeja. Olimps. Terpandrs. Klons un citi nomu dzejnieki. Bez minētajiem lirikas veidiem atzīmējams vēl nomss (νόμος), kas pieder lirikas vecākajam laikmetam. Noms bija reliģiska rakstura mūzikāla kompozicija, sacerēta pēc stingriem mūzikas likumiem un lemta monōdiskam priekšnesumam, ko spēlēja instrumentālists (νόμοι αὐλητικοί, κιθαριστήριοι) vai dziedāja sōlists instrumenta pavadījumā (νόμοι αὐλῳδικοί, κιθαρῳδικοί)[1]).

Noma izcelšanās stāv sakarā ar dažiem mūzikas jauninājumiem, kas Grieķijā ieviesās no Friģijas un Līdijas. Nav šaubu, ka abas šīs zemes ietekmēja Grieķiju reliģiskā un kultūrālā ziņā. Berekintā pielūgtā dieve Kibele bija friģiska, iekām tā kļuva grieķiska. Šo austrumniecisko dievību svētkos svarīga loma piederēja mūzikai. Friģiešu flauta, kas bija taisīta no Berekinta kalnu buksa, bija daudz skanīgāka nekā no niedres pagatavotā Arkadijas vai Boiōtijas stabule. Tāpat līdiešu pēktida bija toņiem bagātāka par liru. Līdz ar šiem instrumentiem Grieķijā ieviesās friģiešu un līdiešu mūzika. Tās ievedēji bija pirmie nomu dzejnieki.

Par aulētiskā noma un grieķu mūzikas nodibinātāju uzskatīja friģieti Olimpu (Ὄλυμπος), kas pēc dažām ziņām dzīvojis ap 8. gs. beigām pr. Kr.[2]). Ar viņa vārdu saista dažus jauninājumus, kas nākuši no Friģijas, Misijas un Līdijas. Olimps esot bijis pirmais, kas sācis lietot instrumentālo mūziku vienu pašu[3]). Tāpat viņam piedēvēja enharmoniskās gammas un dažu ritmu ievešanu. Bet sevišķi pazīstams bija Olimps ar saviem aulētiskiem nomiem. Dažas viņa kompozicijas bija pazīstamas vēl Platōna laikā un vēlāk[4]). Plūtarchs min vairākus viņa nomu nosaukumus[5]). Kāds Apollōnam veltīts noms ir saukts par „daudzgalvaino" (νόμος πολυκέφαλος), pēc daudzajām Gorgonas galvām, kuŗu skaļās vaidas bij attēlotas šai nomā[6]). Kā liekas, Olimps nav sacerējis dziesmu tekstus, bet aprobežojies ar komponista lomu instrumentālajā mūzikā. Par viņa skolniekiem min Hieraku (no Argosas)

---

[1]) Plut. De mus. 6: νόμοι προσηγορεύθησαν, ἐπειδὴ οὐκ ἐξῆν παραβῆναι καθ' ἕκαστον νενομισμένον εἶδος τῆς τάσεως. Svida (νόμος): ἁρμονίαν ἔχων τακτὴν καὶ ῥυθμὸν ὡρισμένον.

[2]) Svida izšķir divus Olimpus: vecāko mītisko Olimpu, kas dzīvojis priekš Trojas kaŗa, un jaunāko Olimpu (aulētu), kas dzīvojis friģiešu ķēniņa Mida II laikā (738.—695. g. pēc Eusebija).

[3]) Plut. De mus. 5 (sal. 29): κρούματα πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας κομίσαι (vārds κρούματα jeb κροῦσις, kas sākumā tika attiecināts uz kitaras spēli, vēlāk nozīmēja kuŗu katru instrumentālo mūziku bez dziesmas, tātad tiklab ψιλὴ κιθάρισις, kā ψιλὴ αὔλησις).

[4]) Plat. Symp. 215 C; Plut. De mus. c. 7.

[5]) Plut. De mus.: πολυκέφαλος νόμος, ἁρμάτειος νόμος, νόμος Ἀθηνᾶς u. c.

[6]) Pind. pīt. 12.

un Kratētu, kuŗu grieķiskie vārdi liekas liecinām, ka viņi ir iepazīstinājuši grieķus ar friģiešu mūzikas mākslu [7]).

Par kitarōdiskās nomu dzejas un grieķu lirikas nodibinātāju uzskatīja Terpandru (Τέρπανδρος) no Antisas (Lezbā), kas dzīvoja 7. gs. pirmajā pusē [8]). Celdams godā kokles spēli, viņš esot agrāko aiolisko tetrachordu apmainījis pret septiņstīgu liru [9]) un komponējis mūziku gan Homēra tekstiem, gan sava paša sacerētām dzejām [10]), līdzās vecajiem daktilu ritmiem ievezdams arī jaunus. Dažas ziņas norāda, ka viņa mākslu ir ietekmējuši Trāķijas un Delfu dziesminieki, kā arī līdiešu un friģiešu mūzika [11]).

Terpandra kitarōdiskie nomi bija komponēti pēc noteiktiem likumiem [12]). Viņš esot sacerējis arī prooimijas un skolijas [13]).

Svarīga nozīme bija Terpandra aicināšanai uz Spartu, kas 7. gs. (pēc pirmā mesēniešu kaŗa) kļuva par vienu no ievērojamākiem mūzikas centriem Grieķijā [14]). Ar Terpandru, pēc Plūtarcha liecības, Spartā sākas pirmais mūzikas laikmets (ἡ πρώτη κατάστασις) [15]). Par Terpandra lielo popularitāti un cieņu viņa jaunajā tēvijā liecina vēlākais izteiciens: „pirmo vietu Lezbas dzejniekam“ [16]). Viņa meldijas Spartā dziedāja vēl 4. gs. pr. Kr. [17]). No viņa dzejas uzglabātas tikai dažas rindas un arī tās nav drošas.

---

[7]) Plut. De mus. 7.

[8]) Pēc Hellanīka ziņām (85 fr. Jacoby; Atēn. 635 e) Terpandrs uzvarējis mūziskā agōnā Apollōna Karneja svētkos Spartā 26. olimpiadā (676.—3. g. pr. Kr.). Par Karneju mūzisko agōnu sal. Eur. Alk. 445 un sek.

[9]) Strab. 13, 618: Τέρπανδρος ἀντὶ τῆς τετραχόρδου λύρας ἑπταχόρδῳ χρησάμενος. Tāpat Plut. De mus. 28.

[10]) Ponta Hērakleits (Plut. De mus. 3): τοῖς ἔπεσι τοῖς ἑαυτοῦ καὶ τοῖς Ὁμήρου μέλη περιτιθέντα ᾄδειν ἐν τοῖς ἀγῶσιν.

[11]) Par Trāķijas ietekmi liecina leģenda, ka Orfeja galva un lira ir aizpeldējušas pa jūru līdz Antisai. Pēc Prokla liecības (Chrest. p. 245, 2 W.) Terpandram par skolotāju bijis krētietis Chrīsotemids. Par sakariem ar Līdiju liecina Pindars (125 fr.).

[12]) Nomu kompozicijā izšķīra 7 daļas: ἀρχά, μεταρχά, κατατροπά, μετακατατροπά, ὄμφαλός (vidējā daļa ar episku stāstījumu), σφραγίς (kur bij izteiktas dzejnieka personīgās domas un minēts viņa vārds), ἐπίλογος, sk. Poll. 4, 66.

[13]) Plut. De mus. 4; 6; 28, sal. Athen. XIV, p. 635 A.

[14]) Senatnes nostāstos (Diodor. 8, 28; Aristid. or. 46, 248 Dind.; Philod. De mus. p. 18, 31; 86, 87 K.; Plut. De mus. 42. p. 1146 b; Ael. var. hist. 12, 50; Zenob. 5, 9), ka Terpandrs no Mētimnas aicināts uz Spartu politiski-katartiskos nolūkos., nav nekā neticama, jo spartieši uzskatīja mūziku par šķīstīšanas un nomierināšanas līdzekli.

[15]) Plut. De mus. 9. p. 1134 b.

[16]) Μετὰ Λέσβιον ᾠδόν, Ar. fr. 545 R., sal. Sapph. 115 D.

[17]) Plut. Lyc. 28.

Pēc Terpandra kitarōdiskā noma parauga aulōdisku nomu nodibināja tegejietis vai pēc dažu ziņām tēbietis Klons (Κλονᾶς). Klonam tātad pieder kombinātora loma: ar Olimpa papildināto aulu viņš iedomājās pavadīt dziesmu pēc Terpandra parauga.

Klonam piedēvē kādu aulōdisku nomu (sauktu τριμελὴς νόμος), kam esot bijušas 3 daļas: pirmā bijusi komponēta dōriskā, otrā — friģiskā un trešā — līdiskā toņu kārtā (pēc citām ziņām šis noms pieder Sakadam).

Tiek minēti arī daži citi aulōdisku nomu autori, kā kolofōnietis Polimnāsts (Πολύμναστος) un arģietis Sakads (Σακάδας), tāpat arkadietis Echembrots (Ἐχέμβροτος) [18]).

Pirmatnējo nomu, ko nodibināja Olimps, Terpandrs un Klons, drīz apēnoja citi grieķu lirikas veidi. Vispirmā kārtā te minama eleģija, kuŗas sakarus ar aulōdisko nomu apliecina daži grieķu mūzikas vēsturnieki.

Bibliografija

Vispārīgi darbi par grieķu liriku: H. Flach, Geschichte der griechischen Lyrik nach den Quellen dargestellt, Tübingen, 1884. — Nageotte, Histoire de la poésie lyrique grecque, Paris, Garnier, 2 vol. 1886, 1889. — A. Croiset, Histoire de la litt. grecque, vol. II, 3 éd. 1914. — Schmid-Stählin, Gesch. d. griech. Lit. I, 1 (1929).

Grieķu mūzika: F. A. Gevaert, Histoire et théorie de la musique de l'antiquité, Gand, 1875, 81 (2 sēj.) .— Th. Reinach, La musique grecque, Payot, Paris, 1926. — Latv. konv. vārdn. 10810—10817 (J. Graubiņš).

Grieķu metrika: W. Christ, Metrik der Griechen und Römer, 2. izd. 1879. g. — Traité de métrique grecque par P. Masqueray, Paris, 1899. — H. Gleditsch, Metrik der Griechen und Römer, München, 1901. U. von Wilamowitz-Möllendorff, Griechische Verskunst 1921. — W. J. W. Koster, Traité métrique grecque, Leyde, 1936.

X. Eleģija

39. Eleģijas forma un sākumi. No visiem grieķu lirikas veidiem vistuvāk eposam formas ziņā stāv eleģija. Tās pantmērs ir īsa divrindu strofa (distichs), kur pirmā rinda ir daktilu heksametrs, bet otrā tā saucamais pentametrs (πεντάμετρον), kas īstenībā ir arī daktilu heksametrs, tikai ar divkāršu katalēksi (pauzi), proti rindas vidū un beigās. Pentametru sauc arī par eleģisko pantu (ἐλεγεῖον, sc. μέτρον) un ar šo vārdu apzīmē arī visu eleģisko distichu [1]):

---

[18]) Plut. De mus. c. 4; 5; 8; 9. Terpandra apollōnisko kitarōdiju pārveidoja un uz Dionīsa kultu pārnesa Arions no Mētimnas (Lezbā), kuŗa dzeja pieder jau pie koŗu melikas.

[1]) Hēfaist 51, 21 (Consb.) un Kritijs fr. 2, 3 D.; Tūk. 1, 132, 2.

$$- \overline{\cup\cup} - \overline{\cup\cup} - \overline{\cup\cup} - \overline{\cup\cup} - \overset{(-)}{\cup\cup} - \breve{\cup}$$
$$- \overline{\cup\cup} - \overline{\cup\cup} - \quad - \cup\cup - \cup\cup \breve{\cup}$$

Par eleģiju (ἐλεγεία, sc. ᾠδή) tāpēc sauc ikvienu eleģiskā pantmērā sacerētu dziesmu [2]).

Vārds elegos (ἔλεγος) grieķiem nozīmēja raudu dziesmu [3]). Šā vārda etimoloģija tomēr nav gluži skaidra [4]).

Ka eleģijai bija sakars ar augšā minēto nomu un ka sākumā tā bija aulōdiskas lirikas veids, par to liecina daži senie autori. Pēc Svidas ziņām jau Olimps vecākais ir sacerējis eleģijas. Tās sacerēja arī aulōdi Klons [5]), Sakads [6]) un Echembrots [7]). Par šiem aulōdiem Plūtarchs liecina, ka eleģiskiem pantiem viņi pielāgojuši savas mūzikālās kompozicijas [8]).

Minētos aulōdus, kas komponēja reliģiska rakstura nomus, tomēr vēl nemēdz ierindot starp eleģiju dzejniekiem. Klasiskās eleģijas pirmais nodibinātājs bija tas dzejnieks, kas eleģisko ritmu un aula mūziku pirmoreiz piemēroja nevis raudu dziesmai vai reliģiskai himnai, bet sava paša jūtu izpaudumam laicīga satura dziesmā. Nav zināms, kad un kā šī pārveidošanās notika. Jādomā, ka zināma loma te piederēja visā Grieķijā plaši izplatītiem simposijiem (mielastiem), kur jau agri ieviesās aula mūzika, nesdama sev līdz arī eleģisko pantmēru [9]). Ir pilnīgi dabiski, ka šādos mielastos dzejnieka iedvesma prasīja citā-

---

[2]) Aristot. At. pol. 5, 2. Tāpat daudzskaitļa forma ἐλεγεῖα nozīmē dzeju, kas veidota no eleģiskiem distichiem.

[3]) Tā šo vārdu saprot Eurīpids un visi vēlākie gramatiķi. Sal. Eur. Hel. 184 sek., Īf. Taur. 144—146; Svida: ἔλεγος· θρῆνος. ἢ οἱ πρὸς αὐλὸν ᾄδόμενοι θρῆνοι· τὸν γὰρ αὐλὸν πένθιμον ὑπειλῆφθαι; Etym. M. 326, 49: ἔλεγος· θρῆνος ὁ τοῖς τεθνεῶσιν ἐπιλεγόμενος.

[4]) Grieķu gramatiķi savos izskaidrojumos aprobežojas ar grieķu valodu, sal. Etym. Magn. 326, 57: παρὰ τὸ ἔ ἔ λέγειν τοὺς τεθνεῶτας; Svida: ἀπο τοῦ ἔ ἔ λέγειν. Daži jaunlaiku pētnieki meklē šā vārda izcelšanos Mazāzijas tautu valodās. Armeņu elêgn, elêgneay nozīmē niedri vai niedres stabuli un apmēram tāpat šis vārds varēja skanēt friģiešu valodā (kas radniecīga armeņu un persiešu valodai) un nozīmēt „flautu" vai „flautas melōdiju". Tā kā friģiešiem un kāriešiem bija paraša apraudāt mirušos ar flautas skaņām (sal. Eustat. 11, 1372), ἔλεγος varēja nozīmēt ar flautu spēlētu sēru melōdiju un arī ar flautu pavadītu raudu dziesmu.

[5]) Plut. De mus. c. 4 (un 3).

[6]) Plut. De mus. 9 (un 8).

[7]) Paus. 10, 7, 6.

[8]) Plut. De mus. 8: ἐν ἀρχῇ γὰρ ἐλεγεῖα μεμελοποιημένα οἱ αὐλῳδοὶ ᾖδον.

[9]) Sal. Teogn. 239 un sek.

dus motīvus nekā tos, kas bija saistīti ar templi un kapu [10]). Protams, ka ne tikai dzīrēs tika dziedātas eleģijas: Solōns, kā stāsta, deklamējis savu eleģiju „Salamīna" agorā, Tirtajs varbūt tās dziedāja ģimnazijās un lakedaimoniešu sisitijās.

Tātad eleģija, kas pašā sākumā varbūt bija ar flautu spēlēta sēru melōdija un pēc tam raudu dziesma, vēlāk, kad jōniešu dzejnieki to dziedāja dzīrēs un sabiedrībā, dabūja citādu saturu. Tā varēja būt patriotiska dziesma (kādas pārstāvis ir, piemēram, Kallīns un Tirtajs), mīlestības dziesma (Mimnerms), liriskā formā izteikta filozofiska pārdoma (Ksenofans) vai didaktiski-gnōmiska dzeja, veltīta polītikai, morālei un dažādiem sabiedriskās dzīves jautājumiem (Solōns, Teognids). Eleģija varēja būt gan nopietna, gan viegla un zobgalīga. Vārdu sakot, tā atļāva dažādas nokrāsas un dažādu saturu. Tāpēc tā definējama ne pēc satura, bet pēc ārējās formas: par eleģiju sauca ikvienu dziesmu, kas bija sacerēta eleģiskā pantmērā.

Kā aulōdisku dzeju, eleģiju sākumā dziedāja aula pavadījumā. Ka mūzikālais pavadījums bija parasts vēl Teognida laikā (6. gs. pr. Kr.), par to liecina vairākas viņa dzejas vietas, kur minētas dzīru flautas. Tātad var pieņemt, ka 7. un 6. gs. parastais priekšnesuma veids bija dziedāšana aula pavadījumā. Bet vēlāk mūzikālā daļa atkrita. To pierāda epigrammas parādīšanās, kur eleģiskie panti ir kļuvuši jau par metrisku inskripciju, kas domāta vienkāršai lasīšanai un nevis dziedāšanai. Mūzikālā elementa izzušanu, starp citu, ietekmēja arī tas apstāklis, ka eleģiju pavadošais instruments bija auls un ne kitara. Eleģiju dzejniekam tātad vajadzēja lietot aulēta pakalpojumus, kamēr kitorōds varēja pats pavadīt savu dziesmu.

Eleģija, tāpat kā eposs, dzimusi Jōnijā. Bet, būdama jaunāka par eposu, tā bija lielā mērā no eposa atkarīga valodas un stila ziņā.

40. Vecākie eleģiju dzejnieki: Kallīns, Tirtajs, Mimnerms. Par vecāko eleģiju dzejnieku uzskata Kallīnu (Καλλῖνος) no Efesas, kas dzīvoja 7. gs. pirmajā pusē [1]). Tai laikā, no ziemeļiem nākdama, bij iebrukusi Friģijā un Līdijā kareiviska tauta kimmerieši, kas apdraudēja arī grieķu pilsētas Mazāzijas piekrastē. Šīm pilsētām bez tam nācās aizstāvēties arī pret Līdijas valdnieku Gigu († 652. g.), kas tām gribēja

---

[10]) Vecākais no pazīstamajiem eleģiķiem Kallīns sacerējis eleģiju par godu Zevam un Mimnerms spēlējis (ja ne sacerējis) aulōdisku nomu, sauktu Kradias (Plut. De mus. c. 8). Te tātad vēl redzams pārejas laikmets no noma uz eleģiju.

[1]) Ka Kallīns vecāks par Archilochu, rāda tas, ka viņš (pēc Strab. 647) pazīst vēl Magnēsiju pie Maiandras kā ziedošu pilsētu, ko vēl nebija izpostījuši trērieši un kas sekmīgi karoja ar Efesu, kurpretim Archilochs runā par Magnēsiju jau kā par izpostītu un nelaimīgu pilsētu.

laupīt neatkarību. Uz šīm cīņām attiecas Kallīna kareiviskās eleģijas, no kuŗām uzglabāti daži fragmenti. Kādā no tiem dzejnieks mudina savus tautiešus atmest vienaldzīgo bezrūpību un būt gataviem uz aizstāvēšanos:

„Ilgi vēl gulēsiet jūs? Kad vareni celsieties spēkā,
Jaunekļi? Vai jums nav kauns, kaimiņi visi kad redz
Gļēvumā laiskā jūs guļam? Vai domājat tagad vēl mierā
Palikt, kad apņēmis jau zemi visapkārt ir kaŗš?

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Kallīna eleģijās izmanāma vēl diezgan stipra Īliadas motīvu un stila ietekme.

Fragm. izd.: Anthol. lyr. gr. ed. E. Diehl, vol. I (2. izd. 1936. g.).

Kareivisku patriotismu pauž arī Tirtaja eleģijas. Archembrota dēls Tirtajs (Τυρταῖος) dzīvoja otrā mesēniešu kaŗa (645.—628. g.) laikā, tātad 7. gs. otrajā pusē. Atēniešu tradicija [2]) stāsta, ka šai kaŗā lakedaimonieši pēc lielām neveiksmēm, paklausot orākula padomam, lūguši no atēniešiem kaŗavadoni. Tie, kā par izsmieklu, nosūtījuši viņiem klibu skolotāju Tirtaju. Bet pēdējais ar savām kareiviskajām dziesmām iedvēsis Spartas jaunatnei tādu varonības garu, ka spartieši uzvarējuši savus ienaidniekus [3]).

Tirtaja eleģijas piederēja pie divām grupām. Kādu poēmu sauca par Eunomiju (t. i. labo kārtību) [4]). Otra grupa bija eleģiju krājums ar kopējo virsrakstu Pamācības (ὑποθῆκαι). Tiek minētas vēl kaŗa dziesmas (μέλη πολεμιστήρια). Aleksandriešu laikā visa Tirtaja dzeja bij izdota 5 grāmatās.

---

[2]) Plat. Lik. 1, 629 a; Likūrg. Leokr. 106-107.

[3]) Tā kā šādā formā šis nostāsts liekas maz paticams, daži vēsturnieki ir iztulkojuši to simboliski: Tirtaja „klibums" parādās viņa dzejas eleģiskajā pantmērā, kas veidots no divām nevienādām rindām — heksametra un pentametra. Tomēr ar šādu simbolismu vien vēl nevar izskaidrot minēto tradiciju un var domāt, ka šai nostāstā ir daļa patiesības. Pats fakts par Tirtaja aicināšanu uz Spartu nav neiespējams, kā to rāda līdzīgi gadījumi ar Terpandru no Lezbas, Talētu no Krētas, Alkmānu no Līdijas. Tikai daži domā, ka Tirtajs nebijis vis atēnietis, bet drīzāk jōnietis no Milētas, uz ko liekas norādām Svidas piezīme (Λάκων ἢ Μιλήσιος). Tirtaja jōniskajai dzimtenei par labu runā tas apstāklis, ka taisni Jōnijā toreiz bijis pilnos ziedos tas eleģijas veids, kas spartiešu vajadzībām visvairāk bijis piemērots, proti patriotiski-parainetiskā eleģija, kuŗas paraugu bija devis Kallīns.

[4]) Εὐνομία, t. i. labā (= labiešu, aristokratu) iekārta te domāta kā pretstats demokratiskai iekārtai — ἰσονομία.

Daļa uzglabāto fragmentu, kas attiecas uz Lakōnijas vēsturi un Spartas iekārtu, acīm redzot pieder pie pirmās grupas. Dzejnieks piemin lakōniešu senčus — Hērakla pēcnācējus, kuŗiem Zevs devis Spartas pilsētu. Viņš atgādina pirmo mesēniešu kaŗu ķēniņa Teopompa laikā, kas ilga 19 gadus un beidzās ar spartiešu uzvaru. Runādams par Spartas iekārtu, dzejnieks aizrāda, ka pats Apollōns no savas svētnīcas ir šo iekārtu nodibinājis un licis pie tās turēties.

Pārējos fragmentos ir pamācības un uzmudinājumi spartiešu jaunatnei, piem. (6. D.):

„Skaisti par tēvzemi mirt, starp pirmajiem ierindā krītot,
Vīram, ko tikums un gods cīņā par dzimteni sauc,"

vai (8. D.):

„Tiešām Hērakla cilts neuzváramie dēli jūs esat;
Izturiet droši; vēl Zevs nevēršas projām no mums.
Pretnieku lai gan ir daudz, tak nebēdziet bailēs no viņiem,
Pirmajos stājot, ikviens vairogu ciešāk lai tveŗ,
Netaupot dvēseli savu, bet drausmīgās likteņa dieves
Mīļojot līdzīgi tai saulei, kas apstaro mūs."

(Pēc K. Strauberga tulk.)

No šīm rindām dveš pretī kareiviskais Spartas gars. Tirtaja vienkāršie un skaidrie panti, kas adresēti dōriešu un nevis jōniešu klausītājiem, vēl vairāk nekā Kallīna parainetiskā dzeja, pauž aicinājumu un mudinājumu uz varonību, tēvijas mīlestību un pienākuma pildīšanu. Nav brīnums, ka Spartā šos pantus dziedāja arī pēc Tirtaja nāves un ka pat Atēnās Sōkrata un Ksenofōnta laikā tos jaunatnei lika mācīties no galvas [5]).

Bez eleģijām Tirtajs sacerēja vēl embatērijas [6]). Tās bija uzrakstītas dōriešu un nevis jōniešu dialektā, kā eleģijas. Enerģiskais anapaistu ritms, kuŗā bija sacerētas embatērijas, bija piemērots šāda satura dziesmām. Tāpat dedzīgs un spēcīgs, kaut arī vienkāršs, bija šo dziesmu stils, kā to rāda kāds uzglabāts fragments, par kuŗa piederību Tirtajam gan nav nekādas drošības:

„Tik uz priekšu, jūs, varoņu Spartas
Tēvu — pilsoņu diženie dēli!

---

[5]) Plat. Lik. 9, 858 e; Ksen. Atm. 1, 6, 14.

[6]) Svida tās sauc par μέλη πολεμιστήρια (kaŗa dziesmas); šo dziesmu tehniskais nosaukums bija (μέλη) ἐμβατήρια (Aristoksens Atēnaja cit. 14, 630 f un Diōns Chrīs. 1, 34) un to sinonims ἐνόπλια μέλη.

Turiet vairogu kreisajā rokā,
Tveriet labajā metamo šķēpu.
Kaŗa cīniņā dzīvību saudzēt
Nebij ieradums senajai Spartai."

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Fragm. izd.: Anthol. lyr. gr. ed. E. Diehl, vol. I (2. izd. 1936. g.).

Citāds raksturs ir Mimnerma eleģijām. Kolofōnietis Mimnerms (Μίμνερμος) [7]), kas dzīvoja 7. gs. otrā pusē, reprezentē brīvo Jōniju, kur pastāvēja izsmalcinātāks dzīves veids nekā stingrajā un vienkāršajā Spartā. No Mimnerma eleģijām izskan dzīves prieka motīvs, apēnots ar skepticismu un melancholiju. Tomēr arī Mimnerms rakstīja kareiviskas un trēnētiskas eleģijas, sakarā ar tā laika notikumiem viņa dzimtenē. Līdijas ķēniņš Sadiats un pēc viņa Aliats turpināja pret grieķu pilsētām to pašu iekaŗošanas polītiku, ko bij ievadījis viņu priekštecis Gigs. Tika ieņemta Smirna, krita arī greznā Kolofōna. Šo cīņu lieciniekam nācās būt arī Mimnermam, un, jādomā, ka viņš tās arī apdziedāja savās eleģijās, bet no tām nekas nav atlicies. Uzglabātie fragmenti pauž citādu garu nekā Kallīna un Tirtaja dzeja. Jau Mimnerma jaunības laikā, kad Kolofōna vēl nebija kritusi, tur bija sākusies līdiešu kultūras ietekme un pilsoņi pavadīja laiku mielastos un izpriecās. Mimnerms bija pievērsies erōtiskai eleģijai, ienesdams šai dzejas veidā personīgo elementu. Mimnermu tāpēc var uzskatīt par erōtiskās eleģijas nodibinātāju. Viņa eleģiju krājuma virsrakstā stāvēja viņa mīļākās Nannojas (Νανν ώ) vārds [8]). Tā bija līdiešu aulēte, ko Mimnerms apdziedāja arī savās eleģijās. Uzglabātos fragmentos dzejnieks tomēr nerunā par personīgām jūtām, bet apdzied jaunības priekus un mīlestību vispārīgi (1. D.):

„Dzīve un jaunība krāšņā kas būtu bez Zeltafrodītes?
Labāki mirušam būt, nekā kad vairs nava lemts
Cerēt uz slepeno mīlu un dāvanām jaukām, ko dod tā;
Vienīgi jaunības zieds valdzināt tīkami spēj
Vīrus un sievas; bet vecums kad nejaukais uzmācas virsū,
Visus tas apkaunot steidz, cilvēku izsmieklā liek."

(Pēc. K. Strauberga tulk.)

---

[7]) Pēc Svidas ziņām Mimnerma tēvs saucies Λιγυρτιάδης. Bet Svida piebilst, ka Mimnerms ir saucies arī par Λιγυαστάδης (viņa tēvs tātad būtu bijis Λιγυάστης). Iespējams, ka visa Mimnerma ģimene piederēja pie aulētu skolas. Ka arī pats Mimnerms bijis aulēts, to apliecina senie autori (Strab. 14, 643). Pēc Hipōnakta liecības Mimnerms spēlējis ar aulu kādu nomu, sauktu Κραδίας.

[8]) Atēn. 13, 597 f.

Citā fragmentā Mimnerms, runādams par cilvēka dzīves īsumu, lieto salīdzinājumu ar lapām, kas atgādina kādu Īliadas vietu, bet pēc tam pāriet atkal uz gaudenu toni un stāsta par vecuma ļaunumu (2. D.):

„Esam kā lapas, uz koka kas plaukušas, ziedoņa laiku
Atnes kad pavasaŗs šurp, saule kad audzēt tās steidz.
Viņām mēs līdzīgi esam, kad baudām mēs jaunības priekus,
Nezinot, dievi cik daudz laba un ļauna vēl dos..."

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Doma par to, ka jaunības priekiem rēgojas pretī vecuma nespēks, nedod Mimnermam miera un piešķiŗ viņa dzejai skumīgu toni. Viņš piemin Tītonu, kam dievi devuši nemirstību, bet aizmirsuši dot mūžīgu jaunību, tā ka tas kļuvis vecumam par atbaidīgu piemēru (fr. 4. D.). Viņš salīdzina jaunību ar īsu sapni (5. D.) un izteic vēlēšanos nepiedzīvot vecumu lielāku par 60 gadiem (6. D.).

Kā redzam, Mimnerms grib būt mīlestības un dzīves prieka dzejnieks. Bet viņš apzinās, cik ātri paiet laimes mirkļi un cik smagi ir dažkārt likteņa sitieni cilvēka dzīvē, un šīs pārdomas uzspiež viņa dzejai melancholisku raksturu.

Šāds eleģijas veids atrada arī vēlāk atbalsi un tika kultivēts aleksandriešu un romiešu laikmetā, bet pēc tam pārnests arī uz jaunlaiku literātūru. Vēl šodien ar vārdu „eleģija" mēdz apzīmēt skumīga rakstura dzejoli.

Fragm. izd.: Anthol. lyr. gr. ed. E. Diehl, vol. I, (2. izd. 1936. g.).

41. Solōns. Citādu virzienu eleģijas attīstībai deva atēnietis Solōns (Σόλων). Tā kā Solōna dzeja atrodas visciešākā sakarā ar viņa politisko darbību, tad tās abas apskatāmas līdztekus.

Solōns, kuŗa dzīves laiks bija ap 640.—560. g. pr. Kr., piederēja pie aristokratiskās Kodridu dzimtas[1]). Nebūdams tomēr bagāts, viņš jaunībā nodarbojās ar tirdzniecību un aizceļoja uz kādu laiku no Atēnām. Šie tirdznieciskie ceļojumi pavairoja viņa turību un paplašināja arī viņa garīgo redzes aploku, jo Solōnam bij izdevība iepazīties ar jōnisko pilsētu iekārtu un kultūru.

Atgriezies (ap 610. g.) dzimtenē, Solōns to atrada diezgan bēdīgā stāvoklī; tur bija radušās partiju nesaskaņas. Patvarīgā aristokratija apspieda nabadzīgo, parādiem apkrauto tautu, un šis šķiru antagonisms draudēja valstij kļūt liktenīgs. Nekā iepriecinoša nebija arī Atēnu ārējā

[1]) Kodridi bija beidzamā Atēnu ķēniņa Kodra pēcnācēji. Solōna tēvs saucās Eksēkestids; viņa māte (pēc Hērakleida liecības) bijusi Peisistrata mātes māsīca.

polītikā. Megarieši bija paņēmuši Salamīnas salu, kas atradās iepretim Pīrejas ostai, un tādā kārtā apdraudēja atēniešu tirdzniecību. Velti atēnieši pūlējās salu atkaŗot. Pēc neveiksmīgiem mēģinājumiem tika izdots pat likums, kas, piedraudēdams ar nāves sodu, aizliedza runāt tautas sapulcē par salas atgūšanu.

Ap šo laiku Solōns, kas bij atgriezies Atēnās no saviem ceļojumiem, sāka kļūt tautā populārs. Viņš jau agrāk bija nodarbojies ar dzejošanu, kas sākumā viņam bija tikai patīkama laika kavēšana. Bet sasniedzis dzīves nobriedumu, Solōns, kā patriots, arvien vairāk juta dzimtenes nelaimi un domāja par tās glābšanu. Stāsta, ka viņš sacerējis dedzīgu dzejoli ar virsrakstu „Salamīna" un izlaidis tad baumas, ka viņš jucis prātā, un kādu dienu ieradies Atēnu agorā. Kad ap viņu salasījies ziņkārīgu ļaužu bars, viņš tiem nodeklamējis savu eleģiju, kuŗā aicinājis atēniešus cīnīties par Salamīnu. No šīs eleģijas uzglabāti daži panti. Tā sākas vārdiem:

„Pats es atnāku šurp kā vēstnieks no Salamīnkrastiem;
Runu vietā man līdz dziesma tīkama jums[2])"

un beidzas ar uzsaukumu:

„Iesim uz Salamīnu, lai iegūstam cīņā mēs salu
Dārgo, lai novērsts tiek kauns, nomazgāts negoda traips."

(K. Strauberga tulk.)

Šai dedzīgai un patriotiskai eleģijai bija ārkārtīgi panākumi: sajūsminātā Atēnu jaunatne ķērās pie ieročiem, pārcēlās uz Salamīnu un to ieņēma (604. g.).

Bet zeme bij jāglābj arī no iekšējā posta. Visauglīgākie un plašākie zemes gabali Atikā piederēja aristokratiem, kamēr tautas lielākā daļa atradās galējā nabadzībā un pat verdzībā. Viss tas draudēja valstij ar lieliem satricinājumiem. Visu acis tad vērsās uz Solōnu, kā uz cilvēku ar morālisku autoritāti un lielu patriotu. Būdams pats eupatrids, Solōns tomēr stāvēja pāri kārtu interesēm un skuma par to, ka viņa dzimtene bija nonākusi tik grūtā stāvoklī. Būdams arī dzejnieks, viņš aicināja tautu uz vienprātību un saprašanos, izsacīdams rūgtus pārmetumus sevišķi aristokratiem par viņu mantkārību un netaisnību. Pravie-

---

[2]) Pantā „κόσμον ἐπέων ᾠδὴν ἀντ' ἀγορῆς θέμενος" vārdu ἀγορή parasti saprot kā δημηγορία (runa); bet varbūt saucējs (κῆρυξ) te domāts kā preču izsaucējs tirgus laukumā, un panta nozīme tad būtu: „dziesmas rotu likdams tirgus preces vietā".

tiski skan Solōna vārdi, ar kuŗiem viņš aizstāv taisnības ideju, bez kuŗas bagātībai nav droša pamata (3. D.):

„Negāzīs postā nekad mūsu pilsētu Zevs visuaugstais,
Nepostīs to arī cits nemirstīgs dievs it neviens,
Tāpēc ka varenā dieve un pērkonu grāvēja meita
Pallada Atēna to uzlūko, sargā arvien:
Paši vien neprātā gribat šo slaveno pilsētu postīt,
Pilsoņi, kuŗiem arvien mantības diezgan vēl nav..."

Pret aristokratu mantkārību Solōns vēršas šādiem vārdiem (ib.):

„Taisnības templis jau sen aizmirsts ir viņiem un svešs,
Tomēr, kaut klusu tā cieš vēl, tak zina tā visu, kas notiek,
Arī, kas nākotnē būs — atnāks ar atmaksu reiz,
Tas arī pilsētai visai būs nelaimi nesošais brīdis,
Drīzi vien verdzības jūgs viņai tad uzlikts būs smags,
Verdzības, kuŗa ceļ nemierus, modina dusošo kaŗu,
Kaŗu, kas jaunekļus ved nāvē un nelaimē dzen.

(K. Strauberga tulk.)

Kādā vietā Solōns salīdzina revolūcijas satricinājumus ar pēkšņu negaisu, kas izdara lielus postījumus, pēc kam atkal iestājas saulains laiks (1. D.):

„Piepeši ziedoņa vējš mākoņus izsvaidīt var,
Dziļi var sabangot jūru, to sakuldams putainos viļņos,
Tālāk tas, aizejot prom, zaļajās druvās var krist,
Izpostot krāšņumu jauko, tad dievu uz mājokļiem augstiem
Atpakaļ steigties, un zils atkal top debesu jums.
Atkal nāk saulainais spēks un apstaro auglīgo zemi,
Uzsmaidot viņai, un nav pelēko mākoņu vairs.
Atmaksa līdzīgi nāks reiz no Zeva, lai gan ne tik drīzi,
Kā tā no mirstīgiem nāk; dusmas var atlikt gan viņš,
Tomēr nav aizmirsts neviens, kas noziedzies, kuŗam ir krūtīs
Netīra apziņa: reiz gaismā tiks izcelts it viss."

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Cilvēkam, kas pauda šādus ētiskus uzskatus, uzticējās tiklab eupatridi, kā plašās tautas masas. Tāpēc 594. g. dižciltīgie, kuŗiem piederēja noteikšana par valsts lietām, ievēlēja Solōnu par pirmo archontu ar ārkārtējām pilnvarām un likumdošanas tiesībām. Tad Solōns, neskatīdamies ne pa labi, ne pa kreisi, bet iedams pa vidus ceļu, izdarīja vajadzī-

gās reformas. Tām pievienodams politisku amnestiju un izdarīdams dažas pārmaiņas valsts administrātīvā iekārtā, Solōns lika pamatus jaunai Atēnu valsts satversmei, kas pēc savas būtības bija demokratiska.

Kad Solōns bija reālizējis savus nodomus, ar viņa darbību tomēr daudzi nebij apmierināti un viņam nācās saņemt pārmetumus no abām pusēm: vieniem likās, ka viņš par daudz ir piekāpies tautas priekšā, otriem, ka viņš nav attaisnojis uz viņu liktās cerības. Pret šiem pārmetumiem Solōns aizstāvas kādā dzejolī (24. D.):

„Es tautai doto solījumu turēju.
Par to gan, laiks kad tiesu spriedīs, liecinās
Vislielākā no visiem dieviem Olimpā
Vislabāk melnā Zeme, kuŗai noņēmu
Es robežstabus nost kā grūtu smagumu.
Vergs viņa agrāk bij un tagad brīva tā.
Es daudzus atēniešus mājā pārvedu,
Kas bija pārdoti, un citus, kuŗi prom
Bij spiesti bēgt un arī mātes valodu
Bij aizmirsuši runāt, klīstot svešumā.
Bet pašu mājās tos, kas nīka verdzībā
Un kungu klaušu nastu nesa, visus tos
Es brīvus darīju; ar bargo likumu
Un viņa spēku savienojot taisnību,
To sasniedzu un solījumu turēju.
Tad visiem vienlīdzīgus likumus,
Kā augstmaņiem, tā zemiem, katram taisnīgi
Es rakstīju ...“

(K. Strauberga tulk.)

Nobeidzis reformas un nolicis pilnvaras, Solōns, lai viņa personīgā klātbūte nebūtu par traucējumu jaunajai iekārtai, aizceļoja uz kādu laiku no Atēnām. Viņš apmeklēja Ēģipti un iepazinās arī ar Kipras valdnieku Filokipru. Šis valdnieks sākumā dzīvoja nelielā pilsētā Aipejā, kuŗa atradās uz nelīdzenas augstienes un kuŗai apakšā gulēja auglīgs līdzenums. Solōns ieteica ķēniņam pārcelt rezidenci ielejā un ar saviem padomiem palīdzēja viņam nodibināt un iekārtot jauno pilsētu, kas dabūja vārdu Soli [3]). Atstādams Kipru, Solōns sacerēja eleģiju, kur izjustiem vār-

[3]) Vēlāk domāja, ka pilsēta Σόλοι savu nosaukumu dabūjusi par godu Solōnam (Plūt. Sol. 26, 3). Tomēr šis vārds, kas atrodams jau asiriešu vadžu rakstos, liekas esam foinīķisks un nozīmē klinti (ebr. selah). Tā grieķiskais tulkojums ir Αἰπεῖα.

diem atvadījās no ķēniņa, novēlēdams viņam vislabākās sekmes jaunajā pilsētā. No šīs eleģijas uzglabātas dažas rindas (7. D.):

„Tagad, par soliešiem ilgus šai pilsētā valdīdams gadus,
Laimīgi dzīvo tu pats un tava ķēnišķā dzimts.
Mani no slavenās salas ar skrejošu kuģi lai vada
Sveiku un veselu prom Kiprida zeltmatainā.
Žēlīgi viņa lai piešķir par pūlēm man godu un slavu,
Atgriezties ļaujot jo drīz dzimtenē dārgajā man. "

Atgriezies pēc ilgākas prombūtes dzimtenē, Solōns atrada, ka tur jau atkal partijas sākušas ķildu un naids pret eupatridiem uzliesmojis no jauna. Viņš nespēja aizkavēt mazturīgo partijas vadoņa Peisistrata nākšanu pie varas un diktātūras nodibināšanos Atēnās. Bet Peisistrats tomēr negrozīja Solōna nodibināto iekārtu un viņa izdotos likumus. Tā Solōns, kas bij izglābis no posta savu tēviju un palīdzējis ar derīgiem padomiem arī citām zemēm, iegāja vēsturē kā pašaizliedzīgs patriots un gudrs valstsvīrs, iegūdams slavu, kas tālu pārsniedza viņa dzimtenes un viņa laika robežas.

Bet Solōna vārds paliek ierakstīts arī grieķu literātūras vēsturē. No viņa dzejas, kas pēc senatnes ziņām aptvērusi kādas 5000 rindas [4]), ir atlikušies daži eleģiju, jambu, trochaju tetrametru un skoliju fragmenti. Solōna dzeja bija viņa polītiskās darbības un dzīves komentārs un reizē līdzeklis, ar ko viņš plašākām aprindām darīja zināmas savas idejas.

Kā pirmais Atēnu dzejnieks, Solōns ir ienesis grieķu literātūrā atisko garu ar visām tā raksturīgajām pazīmēm: harmonisku līdzsvaru, formas eleganci, domu skaidrību un dzīvu fantaziju. Viņa dzejā apvienojas jōniskā grācija ar dōrisko nopietnību. Būdams atkarīgs no agrākajiem jōniešu dzejniekiem, sevišķi eleģiķiem, Solōns ir aizņēmis arī viņu valodu, kaut arī ienesis tur dažas atiešu dialekta īpatnības. Idejiski viņš ir tuvs Hēsiodam: tāpat kā Hēsiods, arī Solōns runā par aristokratu netaisnību un mantkārību un sludina taisnību un likumību, kuŗas garā notika viņa reformas. Kā ētisko ideju sludinātājs, Solōns atgādina jūdu praviešus, tikai ar to starpību, ka viņš nepazīst ekstatisku un apokaliptisku fantaziju, bet, apsvērdams lietas ar skaidru prātu, rāda tās bieži gleznās, kas ņemtas no dzīves un dabas. Solōna dzejā atrodams arī gnōmiskais elements, kas viņa eleģijas padara dziļākas un bagātākas, bet, no otras puses, ierobežo dzejisko iedvesmu un fantazijas brīvo lidojumu.

Dzīvodams 6. gs. pirmajā pusē, Solōns reprezentē vēl veco atikismu, kas nepazina 5. gs. jaunās idejas. Solōna pasaules uzskats balstās uz tās

[4]) Diog. 1, 69.

reliģiskās gudrības, ko vēl nebija paspējuši sašķobīt šaubu un skepticisma vēji. Bet Solōns tomēr ir jauna laikmeta iezvanītājs. Ne par velti viņu uzskatīja par Atēnu demokratijas pamatlicēju un pieskaitīja vēlāk pie 7 grieķu gudrajiem.

Izdevumi: J. M. Linforth, Solon the Athenian, Berkeley, 1919, 129-245. — Anthologia lyrica graeca, ed. E. Diehl, vol. I, 1936, 23-49.

Literātūra: J. Heinemann, Studia Solonea, Diss. Berlin, 1897. — M. Croiset, La morale et la cité dans les poésies de Solon (Acad. des inscr. et belles lettres, Comptes rendus, 1903, II 581. un sek.) — C. F. Lehmann-Haupt, Solon of Athens, the poet, the marchand and the statesman, Liverpool, 1914. — K. J. Freemann, The Work and Life of Solon, Cardiff — London, 1926. — A. Croiset, Hist. de la litt. gr., t. II. — Schmid, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 364.-373. lpp.

42. Teognids. Gnōmisko eleģiju, ko nodibināja jau Solōns, reprezentē arī Teognids. Bet starp šiem diviem dzejniekiem ir tomēr manāma starpība: cik harmonisks un gaišs ir Solōns, tik nervōzs, kaislīgs un žults pilns ir Teognids. Abi dzejnieki ir dzīvojuši polītisku cīņu laikmetā un piedalījušies polītiskā darbībā. Bet kamēr pirmais no viņiem ar sava rakstura noblesi un domu cēlumu ir pacēlies pāri partiju ķildām līdz objektīva šķīrējtiesneša lomai, otrais, pats mezdamies iekšā šais ķildās, nav varējis izvairīties no pārestībām, kuŗas viņš ir saņēmis no citiem un arī pats nodarījis citiem.

Teognids (Θέογνις) dzimis Megarās [1]). Viņa dzejnieciskā darbība pieder 6. gs. otrajai pusei (varbūt pa daļai arī 5. gs. sākumam). Šai laikā Megarās, tāpat kā daudzās citās Grieķijas pilsētās, norisinājās niknas cīņas starp dižciltīgajiem un tautas partiju. Tā kā Teognids piederēja pie aristokratiskas dōriešu dzimtas, viņa simpatijas, protams, bija dižciltīgo pusē un viņš no visas sirds nīda dumpīgās tautas masas, it sevišķi to vadoņus. Viņam nācās būt par liecinieku savas partijas uzvarai, bet vēlāk viņš to redzēja uzvarētu un padzītu no Megarām. Saprotams, ka visas aristokratu klizmas un neveiksmes izbaudīja arī Teognids. Viņa īpašumu konfiscēja un viņš bija spiests doties trimdā un klejot pa Grieķiju un Siciliju, sarūgtināts un trūkumu ciezdams, apkraudams lāstiem savus pretiniekus un saukdams pēc atriebības. Liekas, ka viņam bija lemts atgriezties dzimtenē un redzēt aristokratijas restaurāciju, lai gan pilnīgas drošības šai lietā nav.

---

[1]) Grieķijā bija divas pilsētas ar šo nosaukumu: nīsiešu Megaras (kontinentālajā Grieķijā) un hibliešu Megaras (Sicilijā). Platōns (Lik. 1, 630 a) Teognidu sauc πολίτην τῶν ἐν Σικελίᾳ Μεγαρέων un pēc viņa arī Svida: Θέογνις, Μεγαρεύς, τῶν ἐν Σικελίᾳ Μεγάρων. Bet Didims (Schol. Plat. l, l) un pēc viņa arī Harpokratiōns, pamatodamies uz 783., par Teognida dzimteni uzskata nīsiešu M. Platōna izteiciens πολίτης, šķiet, nozīmē tikai to, ka T. hibliešu Megarās bij ieguvis pilsoņa tiesības un nevis tur dzimis.

Ar Teognida vārdu tagad ir pazīstams dzeju krājums, kuŗa apmēri dažādos rokrakstos ir dažādi: manuskriptu vairums aptveŗ pāri par 1200 rindām, bet kādam no vecākiem un labākiem rokrakstiem [2]) bez parastā krājuma pievienots vēl papildinājums (1231—1389) — otra eleģiju grāmata, kas sastāv no mīlestības dzejoļu fragmentiem.

Jau vienkārši izlasot Teognida dzejas tagadējo krājumu, top skaidrs, ka tur vairs nav atrodamas Teognida eleģijas nebojātā veidā, bet ir tikai eleģiju fragmenti. Bez tam redzams, ka daži panti šai krājumā nepieder Teognidam.

Ka 4. gs. pr. Kr. Teognida dzejas tekstam ir bijis citāds izskats nekā tagad, redzams no kādas vietas Platōna rakstos [3]). Jādomā, ka tagadējais krājums radies tādā ceļā, ka no seno eleģiķu dzejām, sevišķi tādām, kas bija ar didaktisku raksturu, izdarīti izvilkumi un sastādītas skolu vajadzībām chrestomatijas. Šādu parašu apstiprina jau Platōns [4]). Šai eklogu sakopojumā iepriekšējais teksts tika sajaukts bez kāda principa. Ņemot vērā šādu krājuma izcelšanos, kļūst saprotams, ka tur iekļuvuši arī dažu citu dzejnieku panti. Dažus no tiem var diezgan viegli pazīt. Citu piederība grūtāk nosakāma [5]).

Pēc Svidas liecības Teognids sacerējis eleģiskā pantmērā gnōmoloģisku poēmu, kas bijusi veltīta Kirnam [6]), bez tam eleģisku gnōmu krājumu [7]) un vēl dažus citus pamācīga satura dzejoļus [8]). Minētais Kirns, ko Svida dēvē par Teognida mīļāko (viņa vārds figūrē arī tagadējā krājuma 2. grāmatā), bija kāds jauneklis no dižciltīgo dzimtas, varbūt dzejnieka radinieks. Fragmentos viņš saukts par Polipaja dēlu, un no 19. redzams, ka gnōmoloģija tiešām viņam veltīta.

---

[2]) Mutinensis, kas tagad atrodas Parīzes Nacionālajā bibliotēkā.

[3]) Platōna Menōns 95 e rāda, ka toreizējā tekstā mūsu tagadējā krājuma 33. rindai sekojusi par nelielu gabalu 945. rinda. Tāpat svarīgs ir kāds Stobaja citējums (Floril. 88, 14), no kuŗa redzams, ka toreizējā Teognida tekstā tagadējās rindas 183.-190. piederējušas pirmajai eleģijai.

[4]) Plat. Lik. 7, 811 a.

[5]) Parallēlas vietas: 147 = 10 Fōkil. D.; 153 sek = Solōn. 5, 9 D.; 211 sek. = = Euēn. 2 D.; 227-232 = Solōn. 1, 71-76 D.; 315-318 = Solōn. 4, 9-12; 472 = 8 Euēn.; 585-590 = Solōn. 1, 65-70 D.; 719-728 = Solōn. 14 D.; 795-796 = Mimn. 7 D.; 935-938 = Tirt. 9, 37-42 D.; 1003-1006 = Tirt. 9, 13 sek. D.; 1253 sek. = = Solōn. 13 D.

[6]) Γνωμολογίαν δι' ἐλεγείων.

[7]) Γνώμας δι' ἐλεγείας. Pēc Aristoksena liecības (Atēn. 14, 632 d) Teognids, tāpat kā Ksenofans, Solōns, Fōkilids un Periandrs, nav komponējis mūziku savai dzejai. Ka Teognida eleģijas tomēr tika dziedātas aula pavadījumā, rāda 241., sal. 1041.

[8]) Καὶ ἑτέρας ὑποθήκας παραινετικάς.

Ja tagadējā krājumā atmet pantus, kas pieder citiem dzejniekiem, kā arī tos, kas aiz dažādiem iemesliem apšaubāmi, tad tomēr paliek prāvs skaits pantu (ap ¾ visa krājuma) kā paša Teognida īpašums. Vispirmā kārtā Teognidam piešķirami tie panti, kur minēts Kirna vārds, ko par savu piederumu apzīmogojis jau pats dzejnieks (19.—23.):

„Tam, ko es sacījis, Kirn, lai zīmogs ir pievienots; mūžam
Neatņems vārdus man šos zaglis neviens it nekad,
Arīdzan vietā pret labu, ko teicis es, neliks ko ļaunu:
Sacīt var droši ikviens: megariets Teognids teic
Vārdus šos: pazīstams viņš un starp mirstīgiem cilvēkiem slavens."

(K. Strauberga tulk.)

Kādas tad ir tās pamācības, ko Teognids pasniedz savam jaunajam draugam? Viņš pats apliecina, ka māca to veco grieķu morāli un gudrību, ko ir saņēmis pēc tradicijas (27—28):

„Vēlēdams tev visu labu, es mācību teikšu, ko pats reiz
Mācījos, būdams vēl zēns, agrāk no labajiem, Kirn."

Šīs vecās grieķu morāles galvenie baušļi ir: godā dievus, cienī vecākus, ietur visās lietās mēru, atturies no varmācības. Teognids tomēr nespēj visur ieturēt mierīgu, pamācīgu toni, bet vietām kļūst nervōzs un jūtelīgs, un tur tad vislabāk redzama viņa sarūgtinātā un neapmierinātā dvēsele. Fanātiskā naidā pret saviem politiskiem pretiniekiem, kas nolaupījuši viņa mantu, viņš sauc pēc atriebības (345—350):

„Tāda ir likteņa griba, un atmaksa nenāk pār ļaudīm,
Mantu kas laupīja man toreiz ar varu, kam ir
Arīdzan tagad vēl tā; bet es ziemā pār kalnupes straumi
Peldēju pāri kā suns, pametis visu, kas bij.
Kaut viņu asinis melnās es atdzertos! Kaut jele daimons
Labvēlīgs atnāktu kāds, izpildot lūgšanu šo! "

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Pūlis ir Teognida acīs gļēvs aitu bars, kas pelna tikai nicināšanu [9]).

Teognids izsaka asus pārmetumus arī savas kārtas ļaudīm, dižciltīgajiem aristokratiem jeb, kā viņš tos sauc, „labajiem" (labiešiem), par to, ka viņi, aizmirsdami savu dižciltību, sajaucas ar plebējiem (183—192):

---

[9]) 847—849.

„Āžus un ēzeļus mēdzam mēs izmeklēt labākas sugas,
Arīdzan zirgus tāpat gribam jo labākus mēs;
Laulībā iedoties tomēr ar sievieti, zemas kas kārtas,
Nekaunas augstmanis vairs, naudu ja pūrā tā nes.
Arī no labākām dzimtām pie zemāka vīra par sievu,
Ja tikai bagāts ir viņš, nekaunas sieviete iet.
Mantu tik iekāro vairs. No zemākām sievu ņem labais,
Zemais no labajiem ņem: mantkāre kārtas nu jauc.
Tādēļ vairs nebrīnies, Kirn, ka dzimtas top grimušas tagad
Pilsētā, kopā kad jūk labo un zemo tur cilts."

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Klīzdams svešumā kā trimdinieks, Teognids izbaudīja arī nabadzības lāstu (173—178; 181—182):

„Trūkums no visiem visvairāk gan labdzimtu cilvēku nospiež,
Vairāk kā vecuma slogs, vairāk kā drudzis, kas kremt;
Bēgot no viņa gan pienāktos ielēkt vai dziļajā jūrā
Lejup no akmeņu klints augstākās galotnes, Kirn;
Nevar neviens, kuŗu trūkums ir saistījis, runāt vairs brīvi,
Nevar vairs darīt neko, mēle kā aizsieta tam...
Tiešām ir labāki mirt tam cilvēkam, trūkums ko spaida,
Nekā šeit dzīvot vēl, Kirn, trūkums ja smagi to spiež."

(K. Strauberga tulk.)

Šai trimdas un klejošanas laikā, kur trūkums un izmisums dzejniekam dažkārt lika ilgoties pēc nāves, viņš tomēr neaizmirsa dzimteni. Laikam atgriezies Megarās, viņš rakstīja šos pantus (783—788):

„Nonācu klejodams kādreiz es tālajā sikelu zemē,
Nonācu Eubojā es, vīnkoku laukos kur daudz,
Slavenā Spartā, kur klusu gar niedrājiem Eurōta čalo,
Visur man cieņa un gods rādīti tika arvien.
Tomēr par jaukumiem šiem mana dvēsele nespēja līksmot:
Nava par dzimteni mums pasaulē mīļāks nekas."

Tagadējo Teognida dzejas krājumu antoloģists, kā šķiet, ir izveidojis lielāko tiesu no Kirnam veltītā dzejojuma. Tomēr daži fragmenti būs ņemti arī no citiem dzejoļiem. Starp uzglabātiem fragmentiem daži laikam pieder vēl dzejnieka jaunības laikam vai arī attiecas uz brīžiem, ko dzejnieks pavadījis simposijos kopā ar saviem draugiem, kuŗu vārdus

viņš arī min savās eleģijās [10]). Daži fragmenti ir erōtiska satura; citos dzejnieks, pieminēdams nāvi, runā par jaunību un dzīves prieku Mimnerma stilā [11]).

Tur, kur Teognids izsaka vispārīga rakstura pamācības, viņa fantazijai trūkst mirdzuma un viņa valodas izteiksme ir vienkārša un īsa, kā jau tas sagaidāms no gnōmoloģiska dzejnieka, kas savus padomus un morāliskās atziņas cenšas izteikt viegli saprotamos un skaidros pantos. Bet tur, kur Teognidu aizrauj kaislība, arī viņa valoda top enerģiskāka un straujāka, dabūdama plašāku plūdumu. Ir dažas vietas Teognida dzejā, no kuŗām runā apgarots dzejnieks. Tādi ir, piemēram, panti, kur viņš savam jaunajam draugam sola slavu un nemirstību (237—252):

„Spārnus es iedevu tev, lai pāri par bezgala jūru
Varētu pacelties tu viegli un augstumus sniegt,
Pāri par zemi it visu; lai dzīrēs un mielastos topi
Allažiņ sumināts tu, daudziem lai mutē tavs vārds.
Jaunekļi tevi lai piemin ar dziesmām un mūzikas skaņām,
Mīlai kad slavu tie teic, skaisti un skaņi to pauž.
Beidzot, kad aiziesi prom un mitīsi pazemē dziļā,
Aïda mājoklī, reiz, drausmīgā, vaidu kur daudz,
Nebūsi tomēr tu aizmirsts un nezudīs slava par tevi,
Nemirstīgs paliksi tu, dziesmās tiks minēts tavs vārds,
Kirn, visā Helladas zemē, tiks pieminēts arīdzan salās,
Šalcošai jūrai tas ies pāri un viļņiem, kas plūst.
Nenesīs kumeļš to čaklais, bet vijolēm pušķoto mūzu
Dāvanas krāšņās arvien tālāk to paudīs un teiks.
Visi, kam mīļa ir dziesma, gan tagad, gan nākošos laikos,
Kamēr būs saule un gaiss, pieminēs tevi arvien."

(Pieslienoties K. Strauberga tulk.)

Ar savu Kirnam veltīto dzejojumu Teognids patiešām ir devis ko jaunu: didaktiskā poēma te reizē ir arī mīlestības dzeja. Tāpēc šāda parainetiska eleģija liekas svaiga un oriģināla.

Galv. rokr.: Cod. Mutinensis, 10. gs., tagad Parīzē; Vatic. 915, 13. gs.

Izdevumi: Ed. princ (ar Teokr. un citiem dz.) Venecijā, 1495. g. — Th. Bergk, Poet. lyr. gr. 2⁴, 117 sek. — T. Hudson-Williams (ar koment.) London, 1910. — E. Diehl, Anthol. lyr. gr. vol. I, 1936.

Literātūra: A. Croiset, Hist. de la litt. gr., t. II. — Schmid, Gesch. d. gr. Lit., I, 1 (1929), 375.-383. lpp. —

---

[10] Tiek minēts kāds Simōnids, Onomakrits, Klearists, Dēmokls, Akadēms, Tīmagors, Dēmonakts un arī draudzene Argirida.

[11]) Piem. 567-570 (ko daži izdevēji piešķiŗ Mimnermam), 877-878.

43. Epigramma. Eleģija, atraisīta no mūzikālā elementa un saīsināta līdz viena vai nedaudzu distichu apmēriem, top par epigrammu.

Epigramma (ἐπίγραμμα) etimoloģiski nozīmē inskripciju jeb uzrakstu. Uzraksti bij izplatīti Grieķijā uz divējāda veida piemineklļiem: pirmkārt, kapos uz stēlām (plāksnēm), kur tie glabāja mirušā vārdu un piemiņu (šādus uzrakstus sauca par epitafijām, ἐπιγράμματα ἐπικήδεια jeb ἐπιτάφια), un, otrkārt, uz dažādiem priekšmetiem (traukiem, statujām, trijkājiem u. c.), kas, kādai dievībai veltīti, glabājās svētnīcās (dedikācijas jeb veltījuma uzraksti, ἐπιγράμματα ἀναθηματικά). Šo inskripciju lielākā daļa bij rakstīta prozā, bet bija arī tādas, kas bija sacerētas metriskā formā: daktilu heksametros, retumis jambos vai trochajos, bet visbiežāk eleģiskā distichā, kas bij epigrammas iemīļotais pantmērs.

Daļa agrāko akmenī iegravēto epigrammu tika vēlāk savākta un uzņemta grieķu literātūrā. No grieķu dzejas priekšatiskā laikmeta ir uzglabātas epigrammas ar Homēra, Sapfojas, Anakreonta, Simōnida, Platōna un citu autoru vārdiem. No šīm epigrammām tikai dažas ar lielāku vai mazāku drošību var tikt piešķirtas minētajiem dzejniekiem. Te jāpiezīmē, ka dažas no šādām epigrammām nekad nav bijušas īstas inskripcijas, bet ir tikai inskripciju garā un formā sacerēti dzejoļi. Viens no pazīstamākiem epigrammu dzejniekiem bija Kejas Simōnids.

Epigramma nav melikas veids, jo domāta lasīšanai. Epigrammas ārējā pazīme ir tā, ka tās dažādīgais saturs ir izteikts īsā un saspiestā formā, ko noteic marmora plāksnes aprobežotais apmērs. Sākot ar klasisko laikmetu, epigramma kļūst par brachiloģisku dzejas veidu, kur visdažādākais saturs (vēstījums, mīlestības dziesma, dabas apraksts, filozofiska sentence, satira u. t. t.) tiek iekļauts mākslinieciski noslīpētā formā.

Epigrammu sevišķi kultivēja aleksandriešu laikmetā, bet romiešu laikos tā bija gandrīz vienīgais lirikas veids.

Par epigrammu galveno krājumu senatnē uzskatāma Anthologia Palatina. — Th. Preger, Inscriptiones graecae metricae ex scriptoribus praeter anthologiam collectae, Lipsiae, 1891. — G. Kaibel, Epigrammata graeca ex lapidibus collecta, Berolini, 1878. — E. Hoffmann, Sylloge epigrammatum graecorum, quae ante medium saec. a. Chr. n. III incisa ad nos pervenerunt, Halle, 1893. — F. Hiller v. Gärtringen, Historische griech. Epigramme, Bonn, 1926.

XI. Jambu dzeja

44. Jambu dzeja un tās sākumi. Kā eleģiju formāli noteic eleģiskā divrinda, tā jambu dzejas pazīme ir jambiskais pantmērs. Iepretim mierīgajiem, cēli svinīgajiem daktiliem, jambu ritmam piemīt kustīgi straujš un enerģisks raksturs, kas to pa daļai tuvina prozai.

Jambu pantmērā ik divi jambi savienojas par dipodiju (διποδία — divpēda) un tāpēc, atkarībā no jambu pantā ietilpstošo dipodiju skaita, pantu sauc par dimetru, trimetru vai tetrametru [1]). Visvairāk lietošanā bij jambu trimetrs, kuŗa ārējā schēma ir:

⏑–⏑– ⏑–⏑– ⏑–⏑–

Lai gan jambu dzejas galvenais pārstāvis ir Archilochs, ar kuŗa vārdu ir saistīta šī dzejas veida metriskā, mūzikālā un literārā attīstība, tomēr Archilochs nebija ne jambu pantmēra atradējs, ne pirmais lietotājs. Šis pantmērs atrodams jau Margītā.

Cik zināms, jambu izcelšanās stāv sakarā ar Dēmētras un Dionīsa kultu. Šo dievību svētkos kopš seniem laikiem bija paraša atļauties dažādus jokus un zobgalības. Homēra himnā Dēmētrai stāstīts, ka dieve, meklēdama savu meitu, nonāk Eleusīnā, kur viņu, noskumušu un sagrauztu, smīdina ar saviem jokiem kalpone Iambe (Ἰάμβη). Šī Iambe, kuŗu senā tradicija uzskatīja par jambu izgudrotāju, liekas, personificē tos choreutus, kas, improvizēdami Tesmoforijos, raidīja pret svētku publiku dažādus parupjus sarkasmus [2]). Tai pašā himnā par Dēmētras kulta vietu ir minēta Paras sala, kas, kā zināms, bij Archilocha dzimtene [3]). Arī Naksā un Atikā bija pazīstams Dēmētras un Dionīsa kults. Katrā ziņā jōniešu cilts bija tā, kas pirmā sāka kultivēt jambu dzeju, bet jōniešiem radniecīgie atieši jambisko pantmēru pārnesa uz traģēdiju un komēdiju, kas abas izaugušas no Dionīsa kulta.

45. Archilochs. Ievērojamākais jambu dzejas pārstāvis senatnē ir Archilochs, kas, ievezdams literātūrā jaunas, no tautas dzejas patapinātas formas un dodams tām mākslinieciskū noslīpējumu, kļuva par jauna lirikas veida nodibinātāju.

Archilochs (Ἀρχίλοχος) dzimis Parā [1]). Viņa dzīves laiks bij apmēram 7. gs. pirmā puse [2]).

Archilocha dzīves notikumi bija minēti viņa dzejā, no kuŗas vēlākie biografi arī ņēma galvenās ziņas par Archilochu [3]). Viņš bija Tēlesikla

---

[1]) Dažos gadījumos jambi tika skandēti arī pēc monopodijām (vienkāršām jambu pēdām), ar to dabūdami nemierīgu lēkājoša dejotāja ritmu.

[2]) Vārds ἰαμβίζειν tiek lietots kā sinonims vārdam κατασκώπτειν.

[3]) Ka Dēmētras un Dionīsa kulti pastāvēja Parā, sal. O. Kern, Relig. d. Griech. 1, 217.

[1]) Para, kas bagāta ar marmoru, bija agrākos laikos nabadzīga sala.

[2]) Archilocha dzīves laiku aptuveni nosaka šādi dati: viņš piemin Sirākūzu dibināšanu 734. g. (fr. 145 B.), Gigu, kas miris ap 652. g. (fr. 22 D.), un ap to pašu laiku notikušo Magnēsijas krišanu (fr. 19 D.), kā arī pilnīgo saules aptumsumu (fr. 74 D.), kas 648. g. 6. aprīlī bij redzams Tasā.

[3]) Ailiān. Raib. vēst. 10, 13.

un verdzenes Enipojas (Enipō) dēls. Spiedīgi dzīves apstākļi lika viņam pārcelties uz Tasas salu, kurp jau viņa sencis Tellids (Tēlesikls) bija devies kā pariešu kolōnijas vadonis [4]). Šīs auglīgās salas izskatu dzejnieks apraksta kādā fragmentā (18. D.):

„kā ēzeļmugura
tā paceļas ar biezu mežu pārklāta."

Paras kolōnistiem, kas centās izmantot ne tikai Tasas, bet arī tuvējās Trāķijas piekrastes bagātības (Pangaja kalna apkārtnē atradās zelta raktuves), bez šaubām, nācās bieži karot gan ar apkārtējām barbaru tautām, gan ar kaimiņu grieķiem, ar kuŗiem uz konkurences pamata radās dažādi konflikti. Šādos apstākļos Archilochs arī uzturējās Tasā kā algots kareivis. Ka zobens un lira bija viņa nešķiŗami piederumi, to viņš pats apliecina (1. D.):

Uzticams esmu es kalps Eniálijam valdonim, esmu
Dabūjis jaukās turklāt balvas, no mūzām kas nāk.

Nemierīgā un dēku pilnā dzīve, kādu dzīvoja Archilochs, ir atspoguļota arī viņa dzejā. Kā senie autori liecina, Archilocham netrūcis arī nelabvēļu un ienaidnieku. Jādomā, ka tur bija vainīgs dzejnieka neatkarīgais un zobgalīgais raksturs. Archilochs bija par lepnu, lai akli padotos vienam otram savas zemes pilsonim, kas nejauši bija gadījies par viņa priekšnieku. Būdams atklātas dabas, viņš savu aso satiru vērsa tiklab pret saviem vadoņiem, kā biedriem. Kādā fragmentā viņš vaļsirdīgi atzīstas, ka kaujā ar trāķiešiem pazaudējis vairogu (fr. 6. D.). Šī atklātība un neatkarība viņam sagādāja dažu labu ienaidnieku.

Tomēr dzejnieka dzīvē gadījās arī citāda rakstura notikumi, kas dziļi iespaidoja viņa jūtīgo dvēseli. Pazīstams bija viņa mīlestības romāns ar Neobūli un sanīšanās ar tās tēvu Likambu. Parietis Likambs bija apsolījis Neobūli Archilocham par sievu, bet vēlāk atdevis citam. Dziļi apvainotais Archilochs tad vērsās pret savu cerēto sievas tēvu ar dzēlīgiem jambiem, no kuŗiem daži fragmenti uzglabāti (88 D.):

„Tēv Likamb, aklā prātā kas gan nācis tev?
Kas domas tev ir sajaucis?
Reiz gudris biji tu, bet tagad pilsētā
Par izsmieklu tu pilsoņiem."

(Pēc K. Strauberga tulk.)

[4]) Paus. 10, 28, 3.

Dažos fragmentos dzejnieks jūsmo par Neobūlas skaistumu (25, 26 D.):

„Tai miršu zars un krāšņais rožu zieds
Par daiļu rotu bija; cirtas ēnoja
Tai plecus, lejup krizdamas, un augumu.
. . . . . par matiem smaržīgiem
Un krūtīm jūsmotu pat sirmgalvis."

Vēlākā leģenda stāstīja, ka Likambs un viņa meita, nevarēdami paciest dzejnieka zobgalības, esot pakārušies [5]).

Pēc dažām ziņām Archilochs ir miris Tasā, kur kritis kādā kaujā.

Kā uzglabātie fragmenti rāda, Archilocha dzejā dominē personīgās jūtas un viņa dvēseles pārdzīvojumi. Viņa dzejā atspoguļojas viss viņa garīgais „es". Tomēr daļa viņa dzejas, kas bija veltīta mītoloģiskiem sižetiem, bija tuva episkajam dzejas veidam. Tā kādā dzejolī Archilochs ir atstāstījis leģendu par Linkeju, kas nokāvis Danaju. Kādā citā viņš atstāstījis parieša Koirana kuģa avariju un viņa brīnišķīgo izglābšanos ar delfīna palīdzību. Pie stāstāmā veida pieder arī tie Archilocha dzejoļi, kuŗu motīvs bija fābulas par kustoņiem. Lai gan Archilochs nekautrējās cilvēkiem atklāti pasacīt savas domas, dažreiz viņš tomēr izsmēja vai pamācīja fābulas veidā [6]).

Archilochs rakstīja arī himnas. Par kādu Dēmētrai sacerētu himnu viņš Parā guvis godalgu [7]). Ir uzglabātas dažas rindas no viņa himnas, kas bija veltīta varonim Hēraklam un domāta priekšā celšanai Olimpijā, kur tā arī tika dziedāta līdz pat Pindara laikiem. Cik spriežams, tā ir bijusi paīsa vispārīga satura himna, kur nebij minēti nekādi individuāli apstākļi, un himnu tāpēc varēja dziedāt visāda veida sacīkstēs [8]). Mūzikālā pavadījuma vietā tur atkārtojas refrēns tēnella (τήνελλα, apmēram mūsu „tralala").

Archilocha dzejas lielā daļa tomēr pieder pie tā lirikas veida, kur atspoguļojas paša dzejnieka personība: viņa reliģiskie, ētiskie un politiskie ieskati, dažādi prātojumi, viņa mīlestība, draudzības sakari, sadursmes ar citiem cilvēkiem un dažādi notikumi viņa privātajā dzīvē.

Par savu dzīvi un dažādiem piedzīvojumiem, gan priecīgiem, gan bēdīgiem, dzejnieks stāstīja savās eleģijās. Savas pārdomas un dvēseles noskaņojumu viņš labprāt izteica arī trochaju pantmērā (kas ir jambu

---

[5]) Paliek nenoskaidrots, uz kādu dzejnieka dzīves laiku attiecas šis mīlestības romāns.

[6]) Sal. fābulu par mērkaķi un lapsu (81 D.), par lapsu un ērgli (89 D.).

[7]) Aristof. schol. Putn. 1764.

[8]) Pind. schol. ol. 9, 1.

paveids), kā, piem., fragmentā, kur viņš runā par cilvēka likteņa nepastāvību (67a D.):

„Sirds, ak sirds, visapkārt tagad bēdas tevim ir un posts,
Saņemies un droši pretim visām briesmām krūti griez,
Ienaidnieku ļaunam viltum stingri pretim cīņā stāj.
Uzvara ja tavā pusē, prieku neizrādi tad,
Pārvarēts ja mājā nāci, neļauj tomēr raudām plūst.
Pārāk nepriecājies laimē, ļaunā stundā izsamist
Nevajaga tev, jo mainās dzīvē tā kā viļņi viss."

(K. Strauberga tulk.)

Savu dzejnieka slavu Archilochs tomēr ieguva ar saviem skanīgajiem un dažkārt diezgan dzēlīgajiem jambiem. Šai dzejas veidā viņš parādās kā sevišķi liels vārda meistars. Te viņa dzejā sastopami visdažādākie toņi, kas attēlo dažādus viņa dvēseles stāvokļus.

Kā senie kritiķi liecina, Archilochs bijis vienmēr gatavs zākāt un pelt [9]). Svida viņu min kā „dzejnieku citādi cēlu, ja atskaita viņa nekautrīgo izteiksmi un zākāšanas tieksmi" [10]), un Eustatijs runā par viņa dzēlīgo mēli [11]). Kallimachs viņa uzbrukumu pielīdzina traka suņa kodienam un lapsenes dzēlienam [12]). Spriežot pēc šīm liecībām, var domāt, ka savos jambos Archilochs bijis nesaudzīgs un atklāts, dažreiz līdz rupjībai un cinismam. Ja viņa satira likās dzēlīga jau vienkāršam lasītājam, tad sevišķi sāpīgi to vajadzēja sajust tiem, pret ko tā bija vērsta. Ja kārties tie arī negāja, kā to par Likamba meitām apgalvo kādas vēlākas epigrammas autors [13]), tad tomēr nepatikšanas un izsmieklu ļaužu acīs tiem šie uzbrukumi sagādāja.

Tieksme uz satiru, kā liekas, bij jau pašā Archilocha dabā. Stāsta, ka viņš reiz cilvēkam, kas viņu lamājis, atbildējis: „nelaimīgais, tu esi saņēmis cikādu pie spārna" [14]), citiem vārdiem sakot, tu esi sastapis cilvēku, kas jau pats no dabas ir jambu dzejnieks un, viņu aizskardams, tu lieci atskanēt vēl skaļāk viņa dziesmai. Par sevi pašu Archilochs liecina (66 D.):

„Vienu lietu protu es:
Tam, kas man ko ļaunu dara, ļauniem vārdiem atmaksāt."

---

[9]) Izteicienu Ἀρχίλοχον πατεῖς lietoja par cilvēkiem, kas citus paļāja. Archilocha satiru daži autori apzīmē gan par λοιδορία, gan κακηγορία vai βλασφημία.

[10]) Ποιητὴν γενναῖον τἄλλα, εἴ τις αὐτοῦ τὸ αἰσχροεπὲς καὶ τὸ κακόρρημον ἀφέλοι.

[11]) Eustath. Comm. Iliad. 851, 33: ὁ σκορπιώδης τὴν γλῶσσαν Ἀρχίλοχος.

[12]) Kallim. fr. 37 a.

[13]) Anth. Pal. 7, 71.

[14]) Lūkiān, Pseudolog, 1: τέττιγος ἁδράξω πτεροῦ.

Tikai vienā gadījumā viņš izbeidz savus uzbrukumus: kad viņa pretinieks ir jau miris, jo (65 D.):

„Nepiederas krietnam vīram zākāties par mirušiem."

Par to no viņa zobgalībām nav pasargāts neviens no dzīvajiem. Dažos gadījumos viņa satira nav asa, tā ir tikai viegla irōnija. Archilochs, piemēram, nevar atturēties nepazobojies par sava drauga Glauka frizūru (59 D.). Kādu Leōfilu viņš padara smieklīgu jau ar to, ka vairākkārtīgi min viņa vārdu (70 D.):

„Leōfilam tagad vara, Leōfilam pieder spēks,
Leōfilam noteikšana, lai tad klausās Leōfils."

Kur Archilocham ir darīšana ar kādu personīgu ienaidnieku, viņa satira ir rūgtas žults pilna. Tāds ir, piemēram, fragments, kas atrodas Strāsburgas papīrusā (79 D.). Tur Archilochs savam ienaidniekam, kas dodas tālākā ceļojumā, novēl visļaunāko. Šā dzejoļa atdarinājums ir Horātija 10. epōds. Salīdzinot minēto epōdu ar Archilocha fragmentu, jāatzīst, ka oriģināls ir svaigāks un gleznaināks par pārstrādājumu.

Senatne Archilochu vērtēja augstu un lika līdzās Homēram [15]). Romiešu laika gramatiķis Kvintiliāns, kam nevar noliegt apdāvināta kritiķa spējas, izsakās par Archilochu: „Viņa stilam piemīt liels spēks; viņa fraze ir spēcīga, īsa, lokana; pēc ģeniālitātes viņam varbūt neviena nav bijis līdzīga. Bet ja arī kāds ir bijis, tad tas izskaidrojams nevis ar Archilocha gara dāvanu trūkumu, bet ar tiem sižetiem, ko viņš ņēmis saviem dzejoļiem."

Uzglabātie fragmenti rāda, ka Archilocha stils ir vienkāršs un dabisks. Tas atšķiras ar iedvesmas spēku un gleznaino, dzīvo izteiksmi, kas frazei piešķir interesantu dažādību. Viņa fraze neveidojas gaŗos periodos, bet ir tikpat kustīga un ātra kā viņa doma.

Par Archilocha kompozicijas veidu grūti spriest, jo pilnīgi uzglabāts nav neviens gaŗāks dzejolis. Jāaprobežojas tāpēc ar dažiem aizrādījumiem, ko sniedz senie kritiķi. Viena no Archilocha dzejas īpatnībām bija tā, ka dzejnieks necentās pēc noteiktas kārtības un plāna, bet, jūtu un kaislību aizrauts, brīvi atdevās savai iedvesmai. Tāpēc liela sakarība viņa dzejā nav meklējama. Par to liecina senie kritiķi, kas runā par

---

[15]) Jau Ponta Hērakleids (pēc Diog. 5, 87) sarakstīja rakstu περὶ Ἀρχιλόχου καὶ Ὁμήρου. Abus līdzās noliek arī Antipatrs (Anth. 11, 20) un Diōns Chrīsostoms (33, 11). Sal. Velleju (Velleius 1, 5): neque quemquam alium, cuius operis primus fuerit auctor, in eo perfectissimum praeter Homerum et Archilochum reperiemus.

Archilocha ģeniālo nesakarību [16]), to apstiprina arī Strāsburgas papīrusa fragments (79 D.).

Archilocha valodai un izteiksmei piemīt diezgan liela dažādība. Līdzās sava laika dzīvajai valodai, kuŗas pamatā ir jōniešu dialekts, viņš lieto tradicionālus, no agrākiem dzejniekiem, sevišķi Homēra, aizņemtus izteicienus un formas. Viņš lieto arī jaunus salikteņus, vārdu savienojumus un izteicienus, jaunas metaforas un salīdzinājumus.

Īpatnējs jaunināt̄ājs bija Archilochs arī pantmēru veidojumos un dzejas mūzikālajā pavadījumā. Viņš esot pirmais ievedis literātūrā jambu trimetrus, trochaju tetrametrus, epōdus un dažus citus pantmērus [17]). Tāpat viņš esot ievedis parašu recitēt jambus mūzikas pavadījumā, kā arī tos dziedāt. Domā, ka viņš pirmais izgudrojis diverģējošu (heterofōnu) dziesmas pavadījumu, atšķirībā no agrākā pavadījuma, kas bij ūnisonā [18]).

Savu dzeju Archilochs pats klausītājiem cēla priekšā kā dziesmu vai deklamāciju mūzikas pavadījumā. Nav šaubu, ka šī dzeja tādā vai citādā veidā tika publicēta vai vismaz zināma darīta plašākai publikai. To pazīst jau lezbieši: Alkajs, vaļsirdīgi stāstīdams par vairoga pazaudēšanu kaujā pret atēniešiem (49. D.), acīm redzot par paraugu ņem tādu pašu Archilocha atzīšanos (6. D.). Ka Pindaram Archilocha dzeja bijusi pazīstama, redzams no viņa vārdiem (2. pītiskā ōda 52. r.): „es gribu izvairīties no kodīga aprunāšanas zoba; jo esmu redzējis no tālienes, ka paļātājs Archilochs cīnījās ar grūtumiem, barodamies no niknā naida." Tas pats Pindars (9. olimp. 1) ar cieņu min „Archilocha dziesmu". Tāpat komēdiju dzejnieki imitē Archilochu vai arī citē viņa pantus [19]). Platōna „Iōnā" Sōkrats vaicā kādam rapsōdam: „vai tu savā mākslā vingrinies vienīgi pie Homēra vai arī pie Hēsioda un Archilocha?" Tas nozīmē, ka vēlāk Archilochu recitēja tāpat kā Homēru.

Sākot ar 4. gs., Archilochs top par studiju priekšmetu [20]). Aleksandriešu laikmetā viņš tika uzņemts 3 jambografu kanonā un acīm

---

[16]) Longīns, Περὶ ὕψους 33, 5.

[17]) Plut. De mus. 28.

[18]) Ib. (28, Weil-Reinach): Ἔτι δὲ τῶν ἰαμβείων τὸ τὰ μὲν λέγεσθαι παρὰ τὴν κροῦσιν τὰ δ' ᾄδεσθαι, Ἀρχίλοχόν φασι καταδεῖξαι . . . Οἴονται δὲ καὶ τὴν κροῦσιν τὴν ὑπὸ τὴν ᾠδὴν τοῦτον πρῶτον εὑρεῖν, τοὺς δ' ἀρχαίους πάντα πρόσχορδα κρούειν. Sal. A. Hauvette, Archiloque, 158.

[19]) Sk. A. Hauvette, Archil. 94-96.

[20]) Aristotelis pēc Hēsichija liecības sarakstījis Ἀπορήματα Ἀρχιλόχου, Ponta Hērakleids Περὶ Ὁμήρου καὶ Ἀρχιλόχου (Diog. Laert. 5, 87). Ap 3. gs. pr. Kr. Paras vēsturnieks Dēmejs (Δημέας) iegravēja marmorā galvenos notikumus, kas bij atstāstīti Archilocha dzejā. Šī inskripcija laikam tikusi novietota kādā Archilocham par godu celtā svētnīcā (Ἀρχιλόχειον). Ka tāda svētnīca Parā pastāvējusi,

redzot arī izdots. Diemžēl, šis izdevums nav tieši uzglabāts līdz mūsu dienām, un tagad sakopotie Archilocha fragmenti ir pa lielākai daļai ņemti no dažādu autoru (Hēfaistiōna, Lūkiāna, Plūtarcha u. c.) citējumiem.

Vēlāk Archilocha lasītāju pulks samazinājās. Nāca laiki, kad seno jambu dzeju vairs nesaprata un Archilochu nicināja. To darīja daži filozofiskās skolas pārstāvji (kā Oinomajs no Gadarām), vēlāk arī baznīcas tēvi. Arī Paras inskripcija (sk. 136. lpp. 20. piez.) rāda, ka jau 3.—4. gs. pēc Kr. paša dzejnieka dzimtenē nebija vairs pietiekošas cieņas pret dzejnieku, jo viņam celtais piemineklis tika aizmirsts un nopostīts un tā agrāk aprakstītās plāksnes izlietotas privātu kapu ierīkošanai. Tomēr lasītāji ar literāru gaumi cienīja Archilochu arī vēlākos laikos. Horātijs ņēma viņu par paraugu savos epōdos (Epist. 1, 19, 23—25):

„Parios ego primus iambos
Ostendi Latio, numeros animosque secutus
Archilochi, non res et agentia verba Lycamben."

(es pirmais parādīju Latijai pariešu jambus, ņemdams par paraugu Archilocha pantmērus un iedvesmu, bet ne viņa sižetus un uzbrukumus Likambam).

Izdevumi: Th. Bergk, Poetae lyrici graeci, II⁴. — E. Diehl, Anth. lyr. gr. I² (1936).

Literātūra: A. Monti, Index Archilocheus cum Homerico, Hesiodeo et Herodoteo comparatus, Torino, 1904. — Dettmer, De arte metrica Archilochi quaestiones, Diss. Marburg, 1900. — A. Hauvette, Archiloque, sa vie et ses poésies, Paris, Fontemoing, 1905. — A. Croiset, Hist. de la litt. gr., t. II. — Schmid, Gesch. d. gr. Lit., I, 1 (1929). — Crusius, Pauly-Wissowa, Real-Encycl. d. class. Alt., II, 487-507.

Bibliogr. pārskats par 1905.-1917. g.: Jahresb. über die Fortschritte der klass. Altertumswiss. 174, 20-22; par 1917.-1920. g.: 191, 32.

46. Sēmōnids. Jambus rakstīja arī amorģietis Sēmōnids (Σιμωνίδης vai Σημωνίδης ὁ Ἀμοργῖνος) [1]. Dzimis Samā, viņš vēlāk, kā Samas ko-

---

par to liecina 4. gs. orātors Alkidamants Aristoteļa citējumā: Πάριοι γοῦν Ἀρχίλοχον καίπερ βλάσφημον ὄντα τετιμήκασιν (Aristot. Rhet. 2, 23). Ap 1. gs. beigām pr. Kr. šī celtne ir tikusi atjaunota un inskripcija no jauna pārrakstīta. Ap 4. gs. sākumu pēc Kr. marmora bluķi, uz kuŗa bij iegravēta šī inskripcija, parieši izlietoja sarkofaga vajadzībām, tur iegravēdami bareljefus un epitafijas un tā gandrīz pilnīgi iznīcinādami Archilocha piemiņu. Atrastais marmors tagad glabājas Paras salā Parikijas mūzejā. Sk. Hiller von Gärtringen, Archilochosinschrift aus Paros (Mitt. des athen. Inst. T. XXV (1900) un Inscr. Graec. vol. XII, fasc. V pars 1 (1903) no. 445.

[1]) Pēc Choiroboska (Etym. Magn.) dzejnieka vārds rakstāms Σημωνίδης, lai to atšķirtu no Kejas Simōnida (Σιμωνίδης).

lōnistu vadonis, izceļoja uz Amorgu. Viņa dzīves laiks nav droši zināms [2]). Pēc Svidas liecības Sēmōnids rakstījis gan eleģijas, gan jambus, bet uzglabāti lielāko tiesu jambu fragmenti. Starp tiem pirmajā vietā liekama viņa satiriskā poēma par sievietēm, kuŗai ir 118 rindu (7 D.). Sēmōnids tur apskata 10 dažādus sieviešu tipus, kuŗus raksturodams, viņš tos ģeneāloģiski saista ar dažādiem kustoņiem vai dabas elementiem. Viena sieviete cēlusies no cūkas. Tai mājās

„Viss netīrībā, nekārtībā sasvaidīts
Guļ zemē mēslos visur, kur vien kāju speŗ."

Otrā ir no viltīgās lapsas:

„Kas visu zin, un nepaliek
Tai noslēpts ļauns nekas, un arī labs tāpat."

Trešā no suņa; tā ir sieviete,

„Kas visu dzirdēt grib un visu saredzēt,
It visu izošņāt un, apkārt blandoties,
Arvienu rej, kaut cilvēks redzams nav neviens.
To apsaukt nevar vīrs nekad ar bārieniem,
Kaut zobus izdauzījis tai ar akmeni,
Un vārdi mīlīgi nenieka nepalīdz."

Ceturtā no zemes:

„Tik vienu lietu: paēst — vienīgo tā zin.
Ja arī niknu salu sūta zemē dievs,
Tā salst, bet nevelk sēdekli pie pavarda."

Piektā no jūras, kas:

„Tā kā jūra mūžam mainīga."

Sestā no ēzeļa, kas:

„Ietiepīga, tik ar piespiešanos vien
To izdara, kas viņai bijis paveicams."

Septītā no caunas:

„Nepanesama šī cilts.
Nekas nav viņai skaists, nav arī pievilcīgs."

---

[2]) Paras chronika (Marmor Parium) un Svida min Sēmōnidu kā Archilocha laika biedru. Šķiet tomēr, ka dzejnieks dzīvojis ne agrāk kā 7. gs. beigās. Sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 397./8. lpp.

Astotā no zirga:

„Mājas darbi viņai pretīgi,
Pie dzirnām labprāt neiet, sietu necilā,
Pat mēslus nest no mājas viņai nepatīk...
Ikdienas divas, trijas reizes mazgājas,
Ar smaržu zālēm visu miesu iesvaidot,
Arvienu matus kuplos gludi kārtojot."

Devītā no mērkaķa:

„Tāda sieviete
Par izsmieklu ir visiem ļaudīm pilsētā...
Tik sausa, kauli vien — ai, nelaimīgais vīrs,
Kam lemts ar šādu spoku kopā sadzīvot."

Šiem deviņiem negātīviem tipiem pretī nostādīts desmitais pozitīvais — sieviete, kas cēlusies no bites:

„No bites pēdīgā. Ir laimīgs, kuŗam tā
Ir dota. Tikai viņai peļams nav nekas.
Ar viņu dzīve zied, iet laime augumā:
Tā mīlama ar mīļo kopā veca top,
No viņas skaista, slavena ir jaunā cilts,
Un goda vietā tā starp visām sievietēm...
Tā ir vislabākā, ko novēlējis Zevs
Ir labā prātā, un par prieku vīriem to
Ir devis: visas citas, viņa radītas,
Viņš dusmās devis tiem par sodu, smagumu."

(K. Strauberga tulk.).

Šī poēma atgādina Fōkilida fragmentu par sievietēm, ar to starpību, ka tur minēti 4 sieviešu tipi, kamēr te to skaits pavairots līdz 10. Tā pati doma izteikta arī kādā citā Sēmōnida fragmentā (6 D.), un tās paraugs atrodams Hēsioda Darbos un dienās (702—703).

Tas apstāklis, ka Sēmōnida poēma nav personīga, bet vispārīga rakstura, mīkstina tās satirisko asumu. Kaut arī dažas vietas ir asprātīgas, poēmai visumā trūkst svaigas oriģinālitātes un tā ir mazliet vienmuļīga.

Pēc Lūkiāna liecības [1]), Sēmōnids rakstījis arī personīgu satiru, tāpat kā Archilochs, uzbrukdams kādam Orodoikidam.

Kādā gaŗākā fragmentā (1. D.) Sēmōnids žēlojas par grūtībām, kas cilvēkam jāpieredz viņa dzīvē.

---

[1]) Lūkiāna Pseudol. 2.

Sēmōnidam piešķir (kopš Velkera laikiem, 1835. g.) arī kādu eleģijas fragmentu (29. D.), ko agrāk uzskatīja par piederošu Kejas Simōnidam.

Izdevumi: Th. Bergk, Poetae lyr. gr., II⁴. — E. Diehl, Anth. lyr. gr. I² (1936).

Literātūra: A. Croiset, Hist. de la litt. gr. II. — Schmid, Gesch. d. gr. Lit., I, 1 (1929), 397.-399. lpp.

47. Hipōnakts. Ananijs. Pie jambografiem pieskaita arī Hipōnaktu (Ἱππῶναξ). Viņš dzimis Efesā un dzīvojis laikam 6. gs. Izraidīts no Efesas, kad tur bija nodibinājusies tirannija, Hipōnakts esot uzturējies Klazomenās [1]).

Hipōnaktam piedēvē tā sauktā choliamba jeb „klibā jamba" izgudrošanu. Šā panta ārējā schēma ir:

⏑_⏑_ ⏑_⏑_ ⏑_ _ _

Choliambi patiešām ir pārsvarā Hipōnakta fragmentos, lai gan tur atrodami arī citi pantmēri, kā, piemēram, jambu trimetri, trochaju tetrametri u. c.

Choliambu pantmērs ar savu klibojošo, nevienādo ritmu labi saskan ar Hipōnakta reālistisko, pa daļai triviālo dzejas raksturu. Hipōnakts tāpēc ieņem diezgan atsevišķu stāvokli starp grieķu dzejniekiem, viņš liekas neparasts un oriģināls.

Dzīvodams Klazomenās, dzejnieks cieta nabadzību un trūkumu, par ko arī žēlojas savos choliambos:

„Ai, mīļais Hermej, Maijas dēls no Killēnes,
Es tevi piesaucu: man aukst, man salst ļoti.
Dod drēbes Hipōnaktam, mēteli lielu,
Un sandales, un kurpes, dod man daudz zelta...
Tu neesi ne reizi devis man drēbes,
Kas ziemā glābj no aukstuma, kad salst nikni,
Ne arī biezās kurpēs glabājis kājas,
Lai nenogrūstu vienās vātīs es viņas."

(K. Strauberga tulk.)

Trūkums un sabiedriskie apstākļi padarīja Hipōnaktu ļaunu pret visu pasauli. Tāpat kā Archilochs, viņš atļaujas personīgus uzbrukumus. Kad tēlnieki Būpals un Atēnids viņu kā maza auguma un neglītu cilvēku bij attēlojuši karikatūriskā veidā, Hipōnakts atriebās ar pantiem un ķengāja savus pretiniekus cik spēdams:

---

[1]) Svida.

„Paturiet man drēbes, kraušu es pa aci Būpalam,
Veiklis esmu dūŗu cīņā, sizdams nekļūdos nekad [2])."

Hipōnakts mīl karikatūru un parōdiju. Viņš lieto svinīgus, no eposa pārņemtus izteicienus, lai tajos ietērptu niecīgu vai smieklīgu saturu. Reizēm viņš prot būt atjautīgs un asprātīgs. Viņa satira nebija ne spīdoša, ne eleganta, bet gan parupja. Kāds no senajiem kritiķiem [3]), runādams par dažām daiļām lietām, kā rozēm, nimfām, himenajiem, piezīmē, ka tās būtu daiļas pat Hipōnakta mutē. Tas nozīmē, ka Hipōnakta dzeja bija diezgan triviāla. Viņš ieveda arī daudzus jaunus vārdus un nebaidījās dzejā lietot ielas žargonu.

Vēlāk Hipōnaktu atdarina kiniķu dzeja un aleksandriešu mīms (Hērōnds). Tāpat fābula ieved choliambu par savu parasto pantmēru.

Izdevumi: Th. Bergk, Poetae lyr. graeci, II[4], 460.-500. lpp. — E. Diehl, Anth. lyr. gr. I[2] (1936).

Klibo jambu lietoja arī Ananijs (Ἀνάνιος) [4]), kuŗa dzimtene nav zināma, bet kuŗš, kā šķiet, bija jōnietis un dzīvoja laikam 6. gs. (pēc Hipōnakta).

Nedaudzie viņa dzejas fragmenti liecina par humoru un asprātību. Grieķu zvēresta formulu, kur mēdza minēt kādu no dieviem, viņš pārveido par „zvēru pie kāposta" [5]). Atbildēdams kādam Pitermam, kas slavēja zeltu, viņš saka (2. D.):

„Ja labi daudz kāds mājā zelta ieslēgtu,
Un dažas vīģes un vēl dažus cilvēkus,
Tad redzētu, ka vīģes ir vislabākās."

Kādā gaŗākā fragmentā (5. D.) salīdzināta dažādu zivju, medījumu un mājas kustoņu gaļa.

Pēc Archilocha nav vairs neviena ievērojama jambu dzejnieka. Šai laikā sākas melikas uzplaukums.

Izdevumi: Th. Bergk, Poetae lyr. graeci, II[4], 501.-503. lpp. — E. Diehl, Anth. lyr. gr. I[2] (1936).

---

[2]) 70 D.: Λάβετέ μευ ταίμάτια, κόψω Βουπάλου τὸν ὀφθαλμόν·
ἀμφιδέξιος γάρ εἰμι κοὐκ ἁμαρτάνω κόπτων.

[3]) Dēmētrijs, De elocutione 132.

[4]) Ananija choliambi dažreiz beidzas ar diviem spondejiem (— — — — —) beidzamajā dipodijā.

[5]) 3 D.: ναὶ μὰ τὴν κράμβην.

Melika

XII. Monōdiskā melika

48. Lezbiešu melika. Tās sākumi. Lezbas sala jau kopš seniem laikiem bija monōdiskās melikas šūpulis. Šī nemākslotā lirika bija vēl diezgan tuva tautas dzejai. Tāpēc tā arī atrada auglīgu zemi taisni Lezbā, kur sastapās mūzikas tradicijas, kas nāca no Trāķijas un tuvējās Mazāzijas, un kuŗas iedzīvotāji, apbalvoti ar lepnu un kaislīgu raksturu un dzīvu fantaziju, pa daļai turējās vēl pie lauku dzīves parašām. No tam arī izriet šīs dzejas maigais, pa daļai vēl naīvais raksturs. Ja šai dzejai trūkst svinīguma un augsta fantazijas lidojuma, toties tai piemīt lauku vienkāršība un daiļums.

Lezbiešu melika atšķiŗas no eleģijas un jambiem ar savu metrisko struktūru. Šīs melikas pantmēri ir bagātāki un mūzikālāki nekā eleģijā un jambos, tie veidojas strofās. Gan arī Archilochs jau lieto strofas, bet tās ir vēl ļoti vienkāršas un ritmiski caurskatāmas. Lezbiešu strofa ir jau komplicētāka, lai gan nav vēl tik sarežģīta un gaŗa kā dōriešu chorālā melikā, kur katrai dziesmai ir savs īpatnējs strofas veidojums. Lezbiešu strofas pieder pie nedaudziem, gandrīz nemainīgiem tipiem. Retākos gadījumos vienas pašas rindas atkārtojums veido dziesmu [1]), bet parasti dziesma sastāv no 2-, 3- vai 4-rindu strofām. Vispazīstamākās ir Alkaja un Sapfojas strofas [2]). Pirmā ir enerģiskāka un vīrišķīgāka, otrā grāciōzāka un sievišķīgāka. Ir dabiski, ka pirmajai priekšrocību deva Alkajs, otrajai Sapfoja. Tomēr abi dzejnieki lietoja arī otrādi minētās strofas. Bez šīm strofām Lezbas dzejnieki lietoja arī citas, kas veidotas pa lielākai daļai no tā saucamiem logaoidiem. Tā kā lezbiešu dziesmas bija veidotas no vienas kādas strofas atkārtojuma (μονόστροφα μέλη), tās viegli varēja tikt dziedātas pēc kādas vienkāršas meldijas.

Jau Terpandrs, kā redzējām, sacerēja skolijas un tāpēc var tikt pieskaitīts pie vecākiem lezbiešu meliķiem. Bet par viņu maz kas ir zināms, un Lezbas melikas galvenie pārstāvji mums ir Alkajs un Sapfoja.

---

[1]) Kompozicija κατὰ στίχον, pretēji strofiskai kompozicijai — κατὰ σύστημα.

[2]) Šo divu strofu metriskās schēmas ir šādas:

Alkaja strofa:

⏑ – ∪ – ⏑ – ∪ ∪ – ∪ ⏑
⏑ – ∪ – ⏑ – ∪ ∪ – ∪ ⏑
⏑ – ∪ – ⏑ – ∪ – ⏑
– ∪ ∪ – ∪ ∪ – ∪ – ⏑

'Ασυννέτημι τῶν ἀνέμων στάσιν'
τὸ μὲν γὰρ ἔνθεν κῦμα κυλίνδεται,
τὸ δ'ἔνθεν· ἄμμες δ'ὄν τὸ μέσσον
νᾶϊ φορήμεθα σὺν μελαίναι.

Sapfojas strofa:

– ∪ – ⏑ – ∪ ∪ – ∪ – ⏑
– ∪ – ⏑ – ∪ ∪ – ∪ – ⏑
– ∪ – ⏑ – ∪ ∪ – ∪ – ⏑
– ∪ ∪ – ⏑

Ποικιλόθρον' ἀθάνατ' Ἀφρόδιτα,
παῖ Δίος, δολόπλοκε, λίσσομαί σε,
μή μ'ἄσαισι μήτ' ὀνίαισι δάμνα,
πότνια, θῦμον.

49. Alkajs. Dažādu autoru ziņas par Alkaja dzīvi, kā šķiet, ir ņemtas no norādījumiem, kas bij atrodami viņa dzejā [1]). Alkajs (Ἀλκαῖος) dzimis Mitilēnē, laikam ap 640.—630. g. pr. Kr. [2]). Viņa dzīves laiks sakrīt ar cīņām, kas toreiz Mitilēnē, tāpat kā dažās citās grieķu pilsētās, norisinājās starp aristokratiem un tautas partiju. Alkajs piedalījās šais cīņās un, kā dzimts aristokrats, aizstāvēja savu partiju ar visu sirdi un dvēseli.

Kad tiranna varu sagrāba Melanchrs (Μέλαγχρος), aristokrati sev par vadoņiem izbīdīja brāļus Antimenidu un dzejnieku Alkaju. Ar kāda apdāvināta jaunekļa Pitaka palīdzību viņi gāza Melanchru [3]). Bet tā vietā drīz nāca Mirsils (Μύρσιλος), dižciltīgajiem vēl nīstamāks par Melanchru, ko atbalstīja arī Pitaks, kas bija novērsies no oligarchiem. Pirmā aristokratu sazvērestība pret Mirsilu neizdevās, un Alkajs bija spiests bēgt uz pilsētu Pirru. Otrreizējam mēģinājumam bija panākumi, un Mirsils krita cīņā.

Bet aristokratu prieki nebij ilgstoši, jo varu drīz pārņēma tautā populārais Pitaks. Pret viņu visu savu žulti tagad izgāza Alkajs, ķengādams cik spēdams nīstamo „plebējieti" [4]). Bet viņa uzbrukumiem nebija panākumu. Opozicijā stāvošie aristokrati tika padzīti. Viņu nodoms ar bruņotu varu atkaļot dzimteni neizdevās, un mitilēnieši ievēlēja (ap 595. g.) Pitaku par aisimnētu (diktātoru ar ārkārtējām pilnvarām [5]) uz 10 gadiem. Aristokratu partijai bij jāiet trimdā. Alkaja brālis Antimenids iestājās Babilōnijas ķēniņa Nebukadnecara dienestā [6]), bet pats Alkajs devās uz Ēģipti [7]). Vēlāk trimdinieki tika amnestēti un dabūja atļauju atgriezties dzimtenē. Pitaks esot piedevis arī Alkajam, teikdams, ka piedošana labāka par atriebšanu.

Alkajs piedalījās arī kaļā, kas izcēlās starp atēniešiem un mitilēniešiem Sīgejas dēļ, un kādā kaujā viņš bēgdams pameta vairogu. Šo no-

---

[1]) Sk. 147. lpp. 17. piez.

[2]) Svida atzīst Alkaju par Sapfojas laika biedru (sk. Sapfoju). Hieronims savā Eusebija Chronikas tulkojumā pie 45, 1 ol. (= 600/599) piezīmē: Sappho et Alcaeus poetae clari habentur.

[3]) Pēc Svidas tas noticis 612./1. g.

[4]) Κακοπατρίδας, fr. 26 un 87 D. Pitaka tēvs Hirrs (Ὕρρας) bija trāķietis, bet māte lezbiete. Savu zemo kārtu Pitaks uzlaboja, apprecēdams sievu no dižciltīgās Pentelidu dzimtas (Diog. Lāert. 1, 81).

[5]) Aisimnēta amatu (αἰσυμνητεία) grieķi apzīmē par αἱρετὴ τυραννίς.

[6]) Strab. 13, 617; sal. fr. 82 D.

[7]) Strab. 37. Ka Alkajs kādu laiku ir uzturējies arī Trāķijas piekrastes pilsētā Ainā pie Hebras (tagadējās Maricas), rāda fr. 77 D.

tikumu viņš pēc Archilocha parauga atzīmēja kādā savam draugam Melanipam veltītā dziesmā [8]).

Savā cīņu un dēku pilnajā dzīvē, kuŗas viena daļa pagāja trimdā, Alkajs prata būt liels dzejnieks. Viņš rakstīja politiskas dziesmas (στασιωτικά), skolijas jeb dzīŗu dziesmas (σκόλια, συμποσιακά), mīlestības dziesmas (ἐρωτικά) un himnas (ὕμνοι).

No Alkaja politiskām dziesmām dveš cīņas gars, un viņa uzbrukumu asums vietām atgādina Archilochu. Kādā fragmentā viņš valsts jukas gleznaini salīdzina ar vētras laikā trakojošu jūru (30. D.):

„Es neizprotu viesuļu ķildu šo:
Viens vilnis augstu veļas no šejienes,
Tam pretī cits, bet mūsu kuģis
Svaidīts un šūpots tiek viļņu vidū,
No ziemas vēju brāzieniem ciezdams daudz.
Jau masta pēdu ūdens ir apņēmis,
Un vienos caurumos ir buras,
Gabalos saplēstas viņas plīvo..."

(pēc K. Strauberga tulk.)

Un citā fragmentā viņš turpina (120. D.):

„Jo ātrāk izlabosim kuģi,
Steigsimies mudīgi drošā ostā.
Lai bezrūpība dvēseli nepārņem:
Jo priekšā mūs vēl uzdevums gaida liels;
Lai prātā stāv jums cīņas veiktās,
Varonim jābūt nu katram vīram.
Lai kaunā tēvu piemiņu neliekam,
To tēvu, kas zem zemes jau atdusas..."

Arī dažas skolijas ir ar politisku saturu, kas viegli saprotams, ja ievēro, ka simposijos tika pārrunāti arī politiski jautājumi un dzejniekam intimā draugu sabiedrībā bij izdevība ne tikai demonstrēt savas dzejnieka spējas, bet arī zākāt savus politiskos pretiniekus un aģitēt partijas biedru vidū par labu saviem nolūkiem. Taču, kā simposiju dzejnieks, Alkajs savās skolijās visbiežāk apdzied vīnu un mīlestību. Sevišķi iemīļots viņam pirmais temats. Kā piezīmē jau Atēnajs, Alkajs visos gada laikos un apstākļos atrod ieganstu slavēt Dionīsa dāvanu [9]). Aukstā ziemas

---

[8]) 49 D. Sal. Hērod. 5, 95. Uz šo kaŗu acīm redzot attiecas arī fragmenti 14, 15, 57, 74, 76 D.

[9]) 10, 430: κατὰ γὰρ πᾶσαν ὥραν καὶ πᾶσαν περίστασιν πίνων... εὑρίσκεται.

laikā viņš raksta pazīstamos pantus, ko vēlāk atdarināja Horātijs (90. D.):

„Zevs lietu sūta, ziema no debess nāk,
Un ledū strautu ūdeņi stinguši...
Dzen projām ziemu, uguni iekurdams
Un kausā vīnu devīgi pildīdams,
Kā medus saldu, plecus tinis
Mīkstajā, siltajā villas segā."

Bet šis pats vīns noder atspirdzināšanai arī vasaras karstumā (94. D.):

„Vīns lai spirdzina mums | sirdi, jo kvēl | debesī zvaigzne jau;
Smags un spiedīgs ir gaiss | izžuvis viss | lielajā karstumā;
Tikai cikādas balss | skanīgi līst | zaļzaru paēnā..."

Saldais dzēriens nav smādējams arī jaukajā pavasarī. Kāds Alkaja dzejolis ir sācies vārdiem (98. D.):

„Jūtu ziedoni puķēm un zaļumiem rotātu nākam,"

bet tai pašā dzejolī, pēc Atēnaja liecības, tālāk bijis sacīts:

„Traukā sajauciet medaino dzērienu ātri jo ātri."

Alkajs domā par vīnu uzvaras gavilēs, kad viņš pēc Mirsila krišanas mežonīgā priekā izsaucas (39. D.):

„Nu laiks ir reibt ikvienam, un jautri diet,
Un priekā līksmot, Mirsila vairs kad nav," [10])

viņš to ieteic kā labākās zāles bēdās (91. D.). Melanipam veltītā dziesma, kur viņš apdzied vīnu, atgādina Horātija epikūriskās ōdas (73. D.):

„Dzer jel, Melanip! kādēļ gan veltīgi cerē tu,
Atvarainajiem pāri kad Acherontūdeņiem
Būsi pārgājis, redzēt vēl saulaino mirdzumu?
Kam tev dzīties pēc lietām, ko aizsniegt nav iespējams?
Lepno Seisifu, Aiola dēlu, vai atceries?
Prātā pārgudrā izbēgt no nāves viņš lielījās,
Taču, gudrākais pasaulē kaut arī skaitījās,

---

[10]) Šos pantus imitēja Horātijs ōdā, ko viņš sacerēja pēc Augusta uzvaras par Antōniju (1, 37):

Nunc est bibendum, nunc pede libero
pulsanda tellus...

Nāves ūdeņiem pāri iet divireiz spiests bija viņš;
Grūtu smagumu nest viņam Kronids vēl uzlika
Tumšā pazemē. Nedomā tāpēc par nāvi daudz,
Kamēr jauni vēl esam. Kā citkārt, tā brīdī šai
Bēdas nesīsim visas, ko uzlicis mums ir dievs.
Kaut ar trako jo neganti ziemelis aukainais,
Dzersim dzirkstošo vīnu, lai skumjas tas aizdzen mums."

No Alkaja mīlestības dziesmām palikušas tikai niecīgas atliekas. Ka šais dziesmās Alkajs apdziedājis arī skaistus zēnus (tāpat kā Sapfoja meitenes), par to liecina Horātijs (1, 32, 9—12):

„Bakchu, mūzas, Veneru dziesmās savās
Līdz ar dieves puisēnu Kupīdonu
Daudzināt viņš mēdza un tumšmataino
Melnaci Liku."

Kādā fragmentā (67 D) meitene gaužas par savu likteni, un šo tematu, līdz ar dziesmas pantmēru, ir atkārtojis Horātijs (Carm. III, 12).

Arī no himnām uzglabāti tikai fragmenti. Pazīstama bija Alkaja himna Apollōnam, kuŗu Pausanijs sauc par prooimiju un ar kuŗu tātad ir tikuši ievadīti Apollōna svētki. Šai himnā diezgan plaši bij atstāstīta delfiskā leģenda par Apollōnu. Dzejnieks stāstīja par dieva aizceļošanu ziemā uz hiperboreju zemi [11]) un tad par viņa atgriešanos pavasarī. Putni tur dziedāja, „kā viņi var dziedāt Alkajam", saka Hīmerijs, papriekš lakstīgalas, tad bezdelīgas, un līdz ar putniem cikādas un pat sudrabainais Kastalijas strauts pievienojās čalodams visas dabas priekam [12]).

Alkaja dzejas fragmenti, kaut gan visai trūcīgi, ļauj mums tomēr nojaust viņa dzejas raksturu. Alkajs ir stipru impulsu un strauja temperamenta dzejnieks. Viņa izteiksmē, stilā un pat pantu ritmā izpaužas lezbiešu kaislīgais raksturs, kas savienots ar lepnu aristokratisku garu. Alkaja lirika, kas radusies dažādos viņa dzīves apstākļos un gadījumos, neviltoti izteic dzejnieka dvēseles stāvokli un noskaņojumu. Alkajs neprot vai negrib uzlikt masku, bet rāda sevi tādu, kāds viņš īstenībā ir.

Tas, kas Alkaju padara par lielu dzejnieku, ir viņa dzejas k l a s i s k ā forma. Alkajs apstiprina patiesību, ka īsta māksla pastāv vien-

[11]) Ar teiksmaino, tālos ziemeļos mītošo laimīgo hiperboreju zemi varbūt domāts Trāķijas apgabals, no kuŗa nākusi apollōniskā mūzika; bet varbūt ka ar šo leģendu saistās grieķu atmiņas par viņu agrāko dzimteni.

[12]) Himer. Orat. 14, 10.

kāršumā. Alkaja dzejā nav nekā sarežģīta, ne mākslota, tur viss ir vienkāršs un skaidrs. Izteiksmē viņš necenšas pēc izgreznotām frazēm un stila krāšņuma. Viņa panti ar savu dabisko vienkāršību atgādina prōzu, bet ir ļoti melōdiski. Ne par velti Alkaju uzskatīja par mūzikālāko no grieķu dzejniekiem [13]). Šai ziņā ar viņu sacenšas varbūt tikai Anakreonts.

Alkajs, tāpat kā Sapfoja, dzejoja lezbiešu dialektā, kur tomēr manāma arī episkā dialekta ietekme [14]).

Būdams savas nelielās dzimtenes īsts dēls un piedalīdamies viņas cīņās, priekos un bēdās, Alkajs kļuva slavens ne tikai Mitilēnē un Lezbā, bet visā Grieķijā un pat ārpus tās robežām. Viņa skolijas dziedāja Atēnās Aristofana laikā un viņa dzeju lasīja aleksandriešu un romiešu laikmetā. Abus Lezbas dzejniekus par paraugu ņēma Horātijs, kas par savu nopelnu uzskatīja „aioliešu dziesmas" pārnešanu uz itaļu zemi.

Nav zināms, kad Alkaja dzeja pirmoreiz ir sakopota un izdota [15]). Aleksandriešu laikā to izdeva Bizantijas Aristofans un Aristarchs [16]). Šais izdevumos Alkaja dzeja bij iedalīta vismaz 10 grāmatās, no kurām katra sākās ar kādu himnu (1. grāmatu ievadīja himna Apollōnam). To komentēja vairāki gramatiķi [17]).

Izdevumi: Alkaja (tāpat kā Sapfojas) fragmenti pazīstami no seno autoru citējumiem un jaunāko laiku papīrusu atradumiem. Pirmā vietā te minama Oksirinchā atrasto papīrusu kollekcija, kas tagad atrodas Britu mūzejā. Tā publicēta ar nosaukumu: The Oxyrhynchus Papyri, by B. P. Grenfell and A. S. Hunt, London, 1898 un sek. (romiešu cipars apzīmē sējumu, arabiešu cipars papīrusa numuru). Alkaja fragmenti tur atrodas: II, 221; VIII, 1086 un 1087; X, 1233 un 1234; Xl, 1360; XV, 1788 un 1789. Bez tam Berliner Klassiker Texte, hgg. von W. Schubart und U. v. Wilamowitz-Moellendorff, Berlin, 1907, V, 2: 9569 un 9810.

Svarīgākie kopoto fragmentu izdevumi:

Th. Bergk, Poetae lyrici Graeci, editionis quartae vol. III (Leipzig, 1882). — J. M. Edmonds, Lyrica Graeca, London, 1922, I, 140 un sek. — E. Lobel, Ἀλκαίου μέλη. Oxford, 1927. — E. Diehl, Anthologia lyrica Graeca, vol. I² (1936). — Alcée, Sapho, par Th. Reinach, avec coll. de A. Puech, 1937, Paris, Les Belles Lettres. —

---

[13]) Atēn. 14, 627.

[14]) Episkā dialekta ietekme Alkaja dzejā ir stiprāka nekā Sapfojas dzejā.

[15]) Iespējams, ka Alkaja izdevums pastāvēja jau Aristoteļa laikā.

[16]) Hēfaistiōna laikā pazīstamākais bij Aristarcha izdevums.

[17]) Alkaja dzeju komentēja un arī viņa biografiju sarakstīja Dikaiarchs, kas dzīvoja 3. gs. beigās pr. Kr. Uz viņa darbu (Περὶ Ἀλκαίου) dibinājās arī Biz. Aristofans. Vēlāk Alkaja dzeju komentēja lezbietis Kallijs no Mitilēnes (Strab. 618; Atēn. 3, 85), laikam arī Didims (Augusta laikā), bet ķeizaru laikmetā Drakonts (kas komentēja arī Sapfoju un Pindaru) un Hōrapollōns (4. gs.). Dažas ziņas par Alkaju atrodamas Strabōna, Diogena Lāertija un citu autoru darbos. Svidas raksts par Alkaju zudis.

Literātūra: Gerstenhauer, De Alcaei et Sapphonis copia vocabulorum, Diss. Halis Saxonum, 1892. — A. Croiset, Hist. de la litt. gr., II. — Schmid, Gesch. d. gr. Lit., I, 1 (1929). — Dietrich, Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswiss. I, 1498-1505.

Kritiska bibliografija 1905.-1917. g.: Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft, 178. sēj. 58.-65. lpp.; 1917.-1920. g., ib. 191. sēj. 55. lpp.

50. Sapfoja. Alkaja laika biedre Sapfoja jeb Sapfō (Σαπφώ, lezbiešu dialektā Ψάπφω), dzimusi pēc dažām ziņām Lezbas pilsētā Eresā, vēlāk dzīvoja Mitilēnē [1]). Viņas dzīves laiks nav precīzi nosakāms un nav arī zināms, vai viņa bijusi jaunāka vai vecāka par Alkaju. Katrā ziņā ap 600. g. viņa bija pazīstama kā dzejniece [2]).

Dažas uzglabātās ziņas par Sapfojas dzīvi ir laikam ņemtas no aizrādījumiem, kas bij atrodami viņas dzejā [3]). Savu tēvu (Skamandrōnimu, pēc Hērodota 2, 135) viņa pazaudējusi, kad viņai bijuši tikai 6 gadi [4]). No 3 brāļiem dzejniece savās dziesmās cildina Lārichu, kas mitilēniešu pritanejā bij ievēlēts par vīna pasniedzēju [5]), un tā kā šādu amatu mēdza piešķirt dižciltīgiem jaunekļiem, tad jāpieņem, ka arī Sapfojas dzimta piederējusi pie aristokratiem.

Vecākais brālis Charakss kļuva pazīstams ar savām mīlas dēkām un sagādāja māsai daudz rūpju un nepatikšanu. Hērodots (2, 134—135) stāsta, ka Charakss, aizbraucis uz Naukrati (Ēģiptē), tur iepazinies ar kādu skaistu verdzeni Rodōpidu, kuŗu izpircis un dzīvojis ar viņu kādu laiku, izpelnīdamies par to māsas pārmetumus. Kāds no Ēģiptē atrastiem Sapfojas dziesmu fragmentiem (25 D.) liekas apstiprinām Hērodota atstāstīto notikumu, tikai tur nav pārmetumu, bet tā ir drīzāk piedošanas

---

[1]) Pēc Svidas S. dzimusi Eresā, pēc Oksirinchas papīrusa biografijas viņa bijusi lezbiete no Mitilēnes. Eresu apliecina arī Dioskorids (Anth. Pal. 7, 407) un monētas.

[2]) Pēc Eusebija „Sappho et Alcaeus poetae clari habentur" ol. 45, 2 (otrs variants 45, 1), t. i. 600./599. g. Pēc Svidas S. bijusi pazīstama (tā laikam jāsaprot vārds γεγονυῖα) ap 42. ol. (612.-609. g.). Pēc Atēnaja (599 c) S. dzīvojusi Kroisa tēva Aliata (617.-560. g.) laikā. Ja Hērodotam būtu taisnība, ka Sapfojas brāļa Charaksa mīļākā bijusi Rodōpida, kas dzīvojusi Amasa (570.-526. g.) laikā, tad Sapfojas dzīves laiks būtu jāatbīda par gadiem 50 vēlāk. Bet liekas, ka Hērodots ir maldījies.

[3]) Sapfojas biografija jau agri tika izpušķota leģendām. Peripatētiķis Chamaileonts, kas dzīvoja 4. gs. beigās pr. Kr., sarakstīja S-as biografiju, kur viņš, pretēji chronoloģijai, Sapfojai lika būt par Anakreonta mīļāko (Atēn. 599 c). Dažas ziņas par Sapfojas dzīvi atrodamas Ovidija 15. hēroidā (Sapfojas vēstule Faōnam), Tiras Maksima 18. disertācijā, Svidas leksikonā un arī Oksirinchas papīrusā nr. 1800 (XV).

[4]) Ovid. Hēr. 15, 61.

[5]) Atēn. 424 f.

un apsveikšanas dziesma brālim, kas, maldu ceļus izstaigājis, atgriežas mājās. Citi autori un arī pati Sapfoja Charaksa mīļāko sauc nevis par Rodōpidu, bet par Dōrichu, apstiprinot pašu faktu par Charaksa sakariem ar Naukrates hetairu [6]).

Pēc dažām ziņām Sapfoja ir apprecējusies ar kādu bagātu Andras pilsoni vārdā Kerkilu vai Kerkolu un viņai bijusi arī meita, kas savas vecmātes vārdā saukusies Klēida [7]). Šis vārds tiešām lasāms kādā fragmentā (152 D.):

„Ir man skaista meitenīte, maiga zeltpuķīte,
Mana dārgā Klēida, pret kuŗas mīļiem skatiem
Es neņemtu visu plašo Līdiju, ne jauko..." [8]).

Svarīgs notikums Sapfojas dzīvē bija viņas trimda, ko viņai nācās izbaudīt, tāpat kā Alkajam, pa pilsoņu kaŗa laiku. Nav tuvāk zināmi iemesli, kuŗu dēļ Sapfojai vajadzēja atstāt Lezbu, bet ka viņa ir devusies trimdā uz Siciliju (laikam uz Sirākūzām), par to liecina Paras chronika [9]). Vēlāk viņa, laikam kopā ar citiem aristokratiem, atgriezās Mitilēnē.

Šķiet, ka šai laikā Sapfoja sāka savu izglītošanas un audzināšanas darbu, nodibinādama savu „mūzu māju" (μουσοπόλος οἰκία), kaut ko līdzīgu meiteņu institūtam, kur skolnieces mācījās mūziku, dzeju un smalkākas manieres. Sapfojas vārds bija kļuvis tik populārs, ka viņas skolā pulcējās labāko aprindu jaunavas ne tikai no Lezbas salas, bet arī

---

[6]) Sal. Strab. IZ, C 808; Sapf. 26 D; Sapf. biogr. Ox. Pap. XV, ed. by Grenfell and Hunt, 1922, p. 138. Par Dōrichu stāsta arī dzejnieks Poseidips, kuŗa epigrammu citē Atēnajs 13, 596 b:

„Dōricha, sen tavi kauli ar putekļu kārtu jau klāti,
Un tavi mati un tērps, mirrēm kas piesmaržināts,
Kuŗā tu Charaksu tini, kad zeltrīta agrajā stundā,
Glaužoties mīļajam klāt, skārts tika arī vēl kauss.
Tomēr nav beigusi skanēt un skanēs vēl nākotnē ilgi
Sapfojas dziesma, ko pauž baltajo lappušu raksts.
Laimīgu teiks tavu vārdu, to Naukrate allažiņ glabās,
Kamēr vien, boreja dzīts, kuģis uz Nīlu kāds ies."

[7]) Svida.

[8]) Šie panti vēl nav drošs pierādījums, ka dzejniece te runā par savu pašas meitu, jo vārds meitene (πάις) varētu zīmēties arī uz kādu skolnieci. Bet tā kā arī Tiras Maksims runā par Sapfojas meitu, tad var domāt, ka viņš šīs ziņas ņēmis no Sapfojas dzejas (Max. Tyr.: ἡ δὲ Σαπφὼ τῇ θυγατρί· οὐ γὰρ θέμις ἐν μουσοπόλῳ οἰκίᾳ θρῆνον εἶναι).

[9]) Marmor Parium, 36: ... Σαπφὼ ἐγ Μιτυλήνης εἰς Σικελίαν ἔπλευσε φυγοῦσα...

no citām Grieķijas vietām [10]). Sirsnīgās un intimās attiecības, kas pastāvēja starp aristokratiskajām meitenēm un viņu skolotāju, izpaudās arī Sapfojas dzejā. Dažām savām audzēknēm, kuŗu vārdi minēti fragmentos [11]), Sapfoja pieķērās ar lielu sirsnību un mīlestību. Uz šā pamata bieži notika gan greizsirdības gadījumi, kad kāda no skolniecēm pārgāja uz citu skolu, gan aizkustinoši šķiršanās brīži, kad audzēkne atstāja savu skolotāju un biedrenes, atgriezdamās pie vecākiem vai arī iziedama pie vīra. Šādos gadījumos Sapfoja mēdza aizgājējai veltīt kādu izjustu dzejoli un dažkārt arī vēlāk viņu atcerējās savās dziesmās.

Šīs sirsnīgi intimās attiecības ar skolniecēm, kas izpaudās arī Sapfojas dzejā, laikam bija par iemeslu tām nevalodām, kas vēlāk radās par Sapfoju, it kā viņa būtu uzturējusi neatļautas mīlestības sakarus ar savām skolniecēm [12]), un kas noveda pie ieskata, ka Sapfoja bijusi hetaira. Šādam ieskatam tomēr nav nekāda dibināta pamata [13]).

Par Sapfojas nāvi senatnē bij izplatīts nostāsts, ka viņa esot iemīlējusies skaistā jauneklī Faōnā un, neatrazdama pretmīlestības, ielēkusi no Leukadas klints jūrā. Nav zināms, cik patiesības ir šai nostāstā, kuŗa leģendārais raksturs skaidri redzams [14]).

---

[10]) Lezbā, tāpat kā dōriešu pilsētās, sievietes stāvoklis bija brīvāks un patstāvīgāks nekā Jōnijā un Atēnās, kur sieviete dzīvoja diezgan noslēgtu dzīvi. Lezbā meitenes piedalījās ne tikai reliģiskās procesijās, bet arī dažādos svētku priekšnesumos: viņas uzstājās koŗos kā dziedātājas un dejotājas. Notika arī skaistuma konkursi, kur uzvarētājas saņēma godalgu Hēras templī (Atēn. 13, 610). To ievērojot, kļūst saprotama šādu skolu vajadzība, kur meitenes centās piesavināties elegantas manieres, skaistuma kopšanu un arī to gara izglītību, ko toreiz prasīja labākās aprindās. Ka Lezbā šādu skolu bija vairāk, redzams no tam, ka Sapfojas fragmentos minētas arī dažas viņas konkurentes (Gorgō, Andromeda). Sapfojas skola laikam bija kaut kas līdzīgs t i a s a m (θίασος), t. i. reliģiskai biedrībai, kas atradās zem Afrodītes vai mūzu patronāta.

[11]) Piem., Atida, Anaktorija (daži domā, ka Ἄτθις Ἀνακτορία ir viena persona — milētiete Atida, sk. Schmid-Stählin, I, 1, 420. lpp. 8. piez.), Arignōta, Girinnō, Mnāsidika.

[12]) Svida: πρὸς ἃς καὶ διαβολὴν ἔσχεν αἰσχρᾶς φιλίας.

[13]) Šādus ieskatus pauda atēniešu kōmiķi, kas, pieraduši pie Atēnu sievietes noslēgtā dzīves veida, nevarēja saprast Sapfojas brīvo izteiksmi un viņas mīlestības dziesmas. Ka Sapfoja komēdijā tika kariķēta, var spriest no tam, ka, piem., kōmiķis Antifans sacerēja komēdiju „Sapfoja". Didims (Seneca, Epist. 38, 37) sarakstīja darbu ar virsrakstu „An Sappho publica fuerit". Grūti tomēr iedomāties, ka labāko aprindu vecāki būtu sūtījuši savas meitas skolā pie Sapfojas, ja tai būtu bijusi slikta reputācija. Par Sapfojas ētiskiem ieskatiem liecina viņas pārmetumi brālim Charaksam tā vieglprātīgās dzīves dēļ. Alkajs viņu sauc par svēto (ἅγνα).

[14]) Leģenda stāstīja, ka Faōns bijis pārcēlējs Lezbā (Palaifats, Περὶ ἀπίστων, 48). Reiz Afrodīte neglītas vecenes izskatā Faōnu lūgusi, lai tas viņu pārceļ, un kad Faōns paklausījis lūgumu un neņēmis arī maksu, mīlas dieve par pateicību

Kad Sapfoja mira, viņa bija slavena jau visā Grieķijā. Mitilēnieši, pagodinādami savu lielo dzejnieci, esot likuši izkalt naudu ar viņas attēlu un vārdu [15]). Par dzejnieces kapu (kā šķiet, viņas dzimtenē) runā kāda epigramma (Anth. Pal. VII, 16):

„Sapfojas kaulus un mēmo kaut vārdu ir kaps sevī slēpis,
Tomēr tās dzeja nekad nemirs, bet mūžīga būs."

Sapfoju senatnē uzskatīja par lielāko grieķu dzejnieci, un šis uzskats nav grozījies arī jaunākos laikos. Strabōns par viņu saka (13, 617): „Sapfoja ir brīnums. Veltīgi meklēt vēsturē sievieti, kas varētu kaut iztālēm tikt salīdzināta ar viņu dzejas laukā." Platōns Sapfoju sauc par desmito mūzu [16]), un boiōtiešu dzejniece Nosida ir lepna, ka drīkst sevi salīdzināt ar Sapfoju [17]).

Sapfojas dzeja, kas aleksandriešu laikos bij iedalīta 9 grāmatās, piederēja gan pie monōdiskās, gan chorālās melikas veidiem.

Monōdiskās dziesmas pauž dzejnieces intimās jūtas un viņas dvēseles pārdzīvojumus. Vielu šīm dziesmām deva dzejnieces privātā dzīve, — viņas attiecības pret brāļiem un citiem ģimenes locekļiem, bet it se-

---

padarījusi Faōnu jaunu un skaistu, tā ka viņā iemīlējušās visas sievietes, bet Faōns pret tām palicis vienaldzīgs. Arī Sapfoja aiz nelaimīgas mīlestības ielēkusi jūrā (sal. Svidu, Faōns; Atēn. 13, 70).

Leģendai par pamatu, kā šķiet, bija tas, ka Faōna vārds tiešām bija minēts Sapfojas dzejā (kā to apliecina arī Palaifats). Lai izskaidrotu šo leģendu, varētu pieņemt: 1) Ka Sapfoja tiešām ir mīlējusi kādu jaunekli vārdā Faōnu un savas jūtas izteikusi dzejā. Viņa varēja draudēt ar lēcienu no Leukadas klints, jo arī Anakreonts runā par tādu pašu lēcienu (17 D), kaut gan nedomā to nopietni. To, ko dzejniece izteikusi tikai kā nodomu, vēlākie rakstnieki būtu iztēlojuši kā notikušu faktu, piedzejodami nostāstam arī brīnuma elementu. 2) Varētu domāt, ka Sapfoja, minēdama Faōnu, nerunāja par savas pašas jūtām, bet lika kādai reālai vai izdomātai jaunavai mutē mīlestības vārdus, gluži tāpat kā Alkajs tēlo meiteni, kas žēlojas par nelaimīgu mīlestību. Minētais Faōns varēja jau pašai Sapfojai būt tikai mītoloģiska persona.

Vēl jāaizrāda, ka daži senie rakstnieki, kā Nimfodōrs (Atēn. 596 f) un Svida, izšķir divas Sapfojas: vienu dzejnieci, otru kitaristi un hetairu. Pēdējā ir tā, kas iemīlas Faōnā un ielēc jūrā. Bet šī otrā Sapfoja laikam izdomāta tikai tādēļ, lai izskaidrotu dažas pretrunīgas ziņas par Sapfoju, un acīm redzot dibinās uz fikciju.

[15]) Aristot. Rhet. II 23, 11; Pollux IX 84.

[16]) A. P. 9, 506.

[17]) „Svešniek, ja nonāksi Lezbā, tai zemē, kur koŗi ir skaisti,
Sapfojas charitu zieds smaržu kur izlējis bij,
Saki, ka draudzene mūzām tā bija, ko boiōtu zeme
Dzemdēja; Nosida vārds viņai; to zinājis ej."

(Pēc K. Strauberga tulk.)

višķi pret skolniecēm, kuŗām veltītas daudzas dziesmas. Kaut gan saturā ir liela dažādība, tomēr dominējošie motīvi viņas dzejā ir skaistums un mīlestība. Var sacīt, ka skaistuma kults ir Sapfojas reliģija, kā to viņa pati atzīst (65 D.):

„Man daiļums tīk maigs, | jūsmot par to | piederas manai dabai;
Un saule, kas mirdz, | skaistums ikviens | dvēselei dots par daļu."

Tāpēc Sapfojas dzejā tik bieži minētas rozes, charitas, alcionas, lakstīgala, pavasaris, saule. Savu skolnieci viņa māca greznoties puķu vainagiem. Kā īsta sieviete, viņa griež vērību uz apģērbu un rotas lietām, uz eleganci apģērba nēsāšanā. Bet tas nav tikai ārējais skaistums vien, ko dzejniece kultivē. Vēl svarīgāks viņai ir iekšējais, dvēseles skaistums [18]). Kādai nolaidīgai skolniecei, kuŗai nerūp „Pīerijas rozes", t. i. dzeja, viņa izsaka pārmetumus [19]).

Skaistums un mīlestība Sapfoju dažkārt noved līdz eksaltācijai. Viņas mīlestība ir dziļa un kaislīga. Jau senie kritiķi aizrāda, ka Sapfoja, runādama par mīlestību, ar savu kaislības dziļumu pārspēj visus citus dzejniekus. Tā Plūtarchs saka: „viņas dziesma skan, it kā sajaukta ar uguni, un dveš ar visu liesmojošas sirds karstumu [20]). Nav tomēr iespējams vienmēr pateikt, kur Sapfoja runā par sevi pašu un kur viņa pauž citu jūtas.

Sapfoja pazīst mīlestības burvīgumu, bet viņai nav svešas arī mīlestības mokas un ciešanas (137 D):

„Erōts locekļus manus jau atkal lauž,
Saldi rūgtais, lokanais, varenais..."

Citā fragmentā Sapfoja pielīdzina mīlestību kalnu vējam (50 D.):

„Kā vētra, kas kalnu ozolos trako un šalc,
Man mīla visus prātus plosa un jauc..."

Tagadējo lasītāju pārsteidz, ka šādu kaislīgu valodu dzejniece lieto arī tur, kur viņas sajūsmas objekts ir sieviete, kā, piemēram, pazīstamajā dziesmā (2 D.):

„Liekas man, ka debesu dieviem līdzīgs
Ir tas cilvēks, tuvumā kas tev pretī
Sēž un tavu mīlīgo balsi klausās,

---

[18]) Sal. 49 fr. D.
[19]) 58 D.
[20]) Plut. Erot. 762 f.

Dzird tavus saldos
Apbuŗošos smieklus; bet man tad krūtīs
Apstāj sirds, kā stingusi, nevarīga:
Tevi redzot, nevaru es neviena
Vārda vairs pateikt;
Mēle ir kā saistīta, tirpas pārņem
Locekļus, kā ugunī visa tvīkstu,
Acis tumst, es neredzu vairs, un ausīs
Abās man zvana;
Sviedriem klāta trīcu ar visu miesu,
Nobālu kā zāle, un man tad liekas —
Tiešām būtu vieglāki mirt, ne dzīvot,
Neredzot tevis."

(Pēc K. Strauberga tulk.)

šie panti, ko atdarināja Teokrits un pārtulkoja Katulls, ir palikuši uz visiem laikiem par kaislīgas mīlestības tēlojuma paraugu. Tāds pats raksturs ir tai lieliskai ōdai, ko citē Halikarnāsas Dionīsijs un kur Sapfojas dzejas māksla parādās vispilnīgākā veidā (1 D.):

„Afrodīte varenā, nemirstīgā,
Tu, kas mīlu savij ar viltu kopā,
Valdone, kam sāpini dziļām skumjām
Dvēseli manu?
Nāc, kā citkārt, tevi kad bēdās saucu,
Un tu iztālēm mani paklausīji:
Atstājusi Olimpa spožo māju,
Mirdzošu zeltā,
Vieglos ratos kāpusi, šurpu brauci,
Zvirbulīšu vesta, kas ātriem spārniem,
Laizdamies pa gaisu no augšas lejup,
Mudīgi skrēja.
Un tu drīz vien klāt biji, maigā dieve,
Raudzījies ar smaidu man mīļu vaigā,
Vaicāji, kas skumdina manu sirdi,
Kam tevi saucu?
Ko gan es visuvairāk sirdī vēlos?
„Kas ir tas, ko Peitoja lai tev atved
Tavas mīlas cienīgu? Vai kas, Sapfoj,
Pāri tev dara?

Ja tā bēg no tevis, tā drīz tev sekos;
Davanas ja noraida, pati nesīs;
Mīlēt tevi tagad ja liedzas, drīzi
Negribus mīlēs.

Nāc tad arī tagad no rūpēm smagām
Vaļā raisīt mani un, sirds ko vēlas
Gauži lūdzot, izpildi to un pati
Biedre man esi!"

Šī dziesma, kas ar savu formu atgādina himnu vai lūgsnu, ir īstenībā mīlestības dziesma, kur atspoguļoti dzejnieces dvēseles pārdzīvojumi. Liriski-episkais elements (stāstījums) te atrodas dziesmas vidū, būdams it kā ietvarots ar tīri liriskajām daļām dziesmas sākumā un beigās, kas izteic lūgšanu. Ōda apbur ar savu smalko un dziļi izjusto jūtu tēlojumu [21]).

Par mīlestību, bez šaubām, klusībā sapņoja arī Sapfojas skolnieces, „mūzu mājas" iemītnieces, kas mācījās no savas skolotājas mūziku un dzeju. Pastaigas dārzā, varbūt arī kalnos un gar jūrmalu, deva vielu pārrunām un ļāva tuvāk iepazīties ar Lezbas dabu, kuŗas iespaidi jūtami arī Sapfojas dzejā. Sapņainu ilgu apdvests ir kāds fragments, kur dzejniece piemin savu skolnieci (laikam Anaktoriju), kas aizprecēta uz Sardām (98 D.):

Sardās būdama tālajās
Bieži vien viņa domās šurpu traucas.
Pulciņā / agrāk mīļi kad dzīvojām,
Dievei līdzīgu turēja
Dziesmu dēļ tevi jauko Arignōta.
Tagad spīd / tur, starp līdiešu sievietēm,
Skaisti viņa kā rožpirkste
Mēnesnīca, kas drīz pēc saules rieta,
Visus zvaigznājus / debesī pārspējot,
Spožu sudraba gaismu lej.
Pāri jūrai un puķu pilniem laukiem,
Klusumā / zālē rasa kad lēnām krīt,
Rozes plaukst visukrāšņākās,

---

[21]) Agrāk (Velkers, Šneidevins u. c.) domāja, ka persona, par kuŗu runā dzejniece, ir vīrietis. Tādu iztulkojumu var pieļaut, ja priekšpēdējā strofā pēdējo rindu lasa κωὐκ ἐθέλοισαν, kā tas atrodams dažos manuskriptos. Bet labākajos rokrakstos stāv ἐθέλοισα, kas nozīmē, ka apdziedātā persona ir sieviete, acīm redzot kāda no Sapfojas skolniecēm.

Smaržo āboliņš ārēs saldi medains.
Miera viņai nav, / Atidu atminot,
Maigo draudzeni, domas klīst
Tālu, dvēsele skumjām ilgām pildās.
Turp lai dodamies, / sauc viņa skaļi mums.
Tādu vēsti šī klusā nakts
Pāri šalcošai jūrai nes mums šurpu.

Kā redzams, skolnieces ieņem galveno vietu Sapfojas dzīvē un dzejā. To apliecina arī Horātijs, teikdams, ka Sapfoja žēlabās par iemīļotām meitenēm skandinājusi savu kokli[22]).

Daļa Sapfojas dziesmu piederēja pie chorālās melikas. Te minamas epitalamijas (ἐπιθαλάμια), kuŗas esot bijušas sakopotas vienā Sapfojas dzejas grāmatā. Šajā lirikas žanrā Sapfoja bija ļoti populāra. Epitalamija bija dziesma, ko meitenes vai jaunekļi kāzu vakarā vai otrā rītā dziedāja salaulāto talama (guļamistabas) priekšā. Plašākā nozīmē par epitalamiju sauca vispārīgi kāzu dziesmu, ar ko līgavu pavadīja no vecāku mājas uz viņas jauno dzīves vietu. Šādu kāzu dziesmu sauca arī par himenaju (ὑμέναιος).

Epitalamijas formas ziņā pieslienas tautas dziesmām. Tās parasti ir ar lirisku raksturu. Dažos fragmentos tiek cildināts līgavainis (127 D.):

„Kam gan, līgavain, tevi es pielīdzināšu?
Slaidai atvasei tevi es pielīdzināšu."

Uzslavu dabū arī līgava (128 D.):

„Daiļumu pauž tavs augums, /maigumu tavas acis,
Līgava, gaiši staro / mīla uz tavas sejas."

Dažas no šīm epitalamijām varēja būt veltītas pašas Sapfojas skolniecēm, kas mūzu māju apmainīja pret sava nākošā vīra dzīves vietu. Tāpēc arī saprotams, ka šīs dziesmas pilnas intimas sirsnības. Starp epitalamijām dažas bija apdziedāšanas dziesmas, kuŗās, piemēram, jaunavu zobgalība vērsās pret durvju sargu, kas stāvēja talama priekšā (124 D):

„Sargam kājas ir septiņu asu,
Kājās sandales piecvēršu ādas,
Desmit kurpnieki svīda ap viņām."

(K. Strauberga tulk.)

---

[22]) Hor. II 13.

Dažas kāzu dziesmas ir episka rakstura. Tāds ir pagaŗais fragments, kur stāstīts par Hektora līgavas Andromachas kāzu braucienu un par gavilēm Trojā. Šāda veida dziesmas koris acīm redzot dziedāja svētku svinībās.

Pie chorālās lirikas pieder arī himnas. Ja Dionīsija citēto Sapfojas ōdu nevar uzskatīt par himnu viņas laicīgā satura dēļ, tad Sapfoja, bez šaubām, sacerēja arī īstas himnas, kuŗas dziedāja koris [23]). Šķiet, ka Sapfojas himnas bija veltītas lielāko tiesu Afrodītei un Hērai [24]).

Koŗa priekšnesumiem lemtās kāzu dziesmas un tāpat oficiālām svētku svinībām sacerētās himnas veido Sapfojas dzejā atsevišķu grupu. Visspilgtāk tomēr dzejnieces māksla izpaužas viņas monōdiskās dziesmās, kur viņa ļauj ieskatīties savas dvēseles dziļumos. Sapfojas stils, lai gan kaislīgs, nav tik enerģisks un straujš kā Alkajam, bet ir sapņains un ilgu apdvests. Sapfojas panti ir daiļskanīgi, un ar savas dzejas ritmu bagātību viņa pārspēj pat Alkaju. Viņa lieto tīrāku lezbiešu dialektu nekā Alkajs, kuŗa valoda ir „literārāka" [25]).

Sapfojas vārds bija slavens pa visu senatnes laiku un viņas ietekme manāma tiklab grieķu, kā romiešu literātūrā [26]). Par viņas dzies-

---

[23]) Par to liecina rētors Menandrs un ķeizars Jūliāns. Menandrs (Περὶ ἐπιδεικτικῶν 1, 2) saka, ka Alkaja un Sapfojas himnas bijušas tikai dievību piesaukšana vai bezpersonīgas lūgšanas. Mītiskais stāstījums, kas grieķu himnā mēdza būt viens no galveniem elementiem, bij aizstāts ar poētiskiem epitetiem un to vietu nosaukumiem, kuŗās atradās dievības kults (Sapfojas himnas imitējums varbūt ir Katulla himna Diānai).

[24]) Kāda Palatīnas antoloģijā (IX, 189) atrodama epigramma rāda skatu, kur lezbiešu meitenes savas skolotājas Sapfojas vadībā sumina Hēru.

[25]) Arī Sapfojas dzejā var izšķirt divas valodas šķiras: dziesmās, kur dzejniece pauž savas intimās dvēseles jūtas, viņa lieto lezbiešu tautas valodu, kamēr otrā šķirā (piem. Hektora un Andromachas kāzas) redzama episkā dialekta ietekme.

[26]) Sapfojas literārā ietekme, kā šķiet, izmanāma jau Teognida dzejā (1017 līdz 1022). Viņas dzeju apbrīnoja Solōns (Stob. 29, 58) un Platōns (Faidrs, 235 b). Viņu atdarina Bakchilids (8, 27) un vēlāk Teokrits. Kā viena no lugas varonēm, Sapfoja figūrēja Antifana (Atēn. 10, 450 e), Efipa (ib. 13, 572 c), Timokla (ib. 8, 339 c) un Difila (ib. 13, 599 d) komēdijās. Palatīnas antoloģija ir pilna epigrammu viņai par godu. No romiešu dzejniekiem Sapfoju atdarina Katulls un Horātijs, bet Ovidija darbos (ar 15. hēroidu) redzam Sapfojas dzejas un arī viņas leģendārās biografijas pazīšanu. Plūtarchs liecina, ka Sapfojas dziesmas tikušas dziedātas simposijos (Symp. 1, 5, 1; sal. Aul. Gellius 19, 3).

Sapfojas attēls bija uz Eresas un Mitilēnes monētām. Viņa bieži attēlota arī uz vāzēm. Pazīstama bija Sīlāniōna pagatavotā Sapfojas statuja no bronzas, kas atradās Sirākūzu pritanejā (Cic. in Verr. 2, 4, 126).

mām Horātijs, vairāk kā pusgadutūkstoti pēc viņas nāves, varēja liecināt (IV 9, 10):

Spirat adhuc amor
vivuntque conmissi calores
Aeoliae fidibus puellae
(Mīla arvien vēl dveš,
Un zudusi nav dvēs'les kvēle,
Aiolu dzejnieces kokle ko pauda).

Papīrusi: Oxyrhynchus Papyri by B. P. Grenfell and A. S. Hunt: I, 7; III, 424; X, 1231—1232; XV, 1787. — Berliner Klassiker Texte V, 2. — Papiri della Società Italiana II. (Studijas par šiem atradumiem: Wilamowitz, Neue lesbische Lyrik, iekš Neue Jahrbücher für klassische Philologie, 1914; Jurenka, Wiener Studien, 1915; Terzaghi, Atti dell' Accademia Neapolitana, 1914; Castiglioni, Atene e Roma, 1914; bibl. pārskats: Sitzler, iekš Bursian-Körte Jahresberichte, sēj. 174, 178.)

Izdevumi: Sapphonis Mytilenaeae fragmenta, ed. Neue, Berlin, 1827. — Th. Bergk, Poetae lyrici Graeci, ed. IV, vol. III Lipsiae, 1882. — Maria Luisa Giartosio de Courten, Saffo, con introd., versioni e commenti, Milano, 1921. — E. Lobel, Σαπφοῦς μέλη, Oxford, 1925. — E. Diehl, Anthologia lyrica Graeca, vol. I² (1936.). — Alcée, Sapho, par Th. Reinach, avec coll. de A. Puech, 1937 (ar ievadu un franču tulkojumu).

Literātūra. Welcker, Sappho von einem herrschenden Vorurteil befreit („Kleine Schriften" II, 80-144 un V, 229-242). — Th. Kock, Alkäos und Sappho, Berlin, 1862. — Luniak, Quaestiones Sapphicae, Kazan, 1888. — U. v. Wilamowitz-Moellendorff, Sappho und Simonides, 1913. — M. M. Patrick, Sappho and the island of Lesbos, London, 2. izd. 1924. g. — Arth. Weigall, Sappho de Lesbos, trad. de Th. Varlet, Paris, 1932. — H. Rüdiger, Sappho. Ihr Ruf und Ruhm bei der Nachwelt, Leipzig, 1933. — A. Croiset, Hist. de la litt. gr., II. — Schmid, Gesch. d. gr. Lit., I, 1 (1929). — Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der Altertumsw., I (Sappho). —

Kritiska bibliografija no 1905. līdz 1917. g.: Jahresb. über die Fortschritte der klass. Altertumswissensch., 178. sēj. 46.-57.; no 1917. līdz 1920. g. ib. 191., 53. lpp.

51. Jōniešu kitarōdija. Anakreonts. Lezbiešu dziesmai formas un motīvu ziņā tuvu pieslienas 6. gadu simteņa jōniešu melika, kuŗas galvenais pārstāvis ir Anakreonts (Ἀνάκρεων) no Tejas (Teōs) salas[1]). Kad 545. g. persiešu satraps Harpags uzbruka jōniešu pilsētām, daudzi tejieši atstāja dzimteni un devās uz Trāķijas piekrasti, kur nodibināja kolōniju Abdēras. Uz turieni pārcēlās arī Anakreonts, kam toreiz bija ap 25 gadi, un dzīvoja tur kādu laiku. Par to liecina daži fragmenti, kur viņš pie-

[1]) Jau priekš Anakreonta Tejā bija pazīstams meliķis Piterms, kas sacerēja skolijas un (Atēn. 625 c) ieveda jōnisko toņu kārtu. Tejas sala bija viena no Dionīsa kulta vietām. Tejiešu dzeŗamos traukus, ko lietoja kotaba spēlē, min Alkajs (24 D).

min trāķiešu pārmērīgo vīna lietošanu [2]) un atzīstas arī par savu iemīlēšanos trāķiešu meitenē [3]). Par cīņām ar apkārtējiem barbariem liecina daži panti, kur dzejnieks mazliet ar humoru atstāsta savus piedzīvojumus un, pēc Archilocha un Alkaja parauga, runā par pamesto vairogu [4]). Kādam jauneklim, kas krita cīņā par Abdērām, dzejnieks veltīja epigrammu [5]). Savu liru viņš tomēr labāk skandināja par godu mīlas dievei un mūzām nekā kaŗa dievam [6]).

No Abdērām Anakreonts tika aicināts uz Samu, kur viņš uzturējās pie Samas valdnieka Polikrata (533.—522. g.), tāpat kā dzejnieks Ībiks. Dzīvodams augstākā galma sabiedrībā, kur ne vienmēr tika ievēroti stingras morāles likumi [7]), Anakreonts pievērsās erōtiski-simpotiskai dzejai, pieminēdams savās dziesmās arī Polikratu [8]).

Pēc Polikrata krišanas [9]), Anakreontu aicināja uz Atēnām Peisistrata jaunākais dēls Hiparchs. Tur Anakreonts atrada jau priekšā dzejnieku Simōnidu un ditirambu dzejnieku Lāsu un iepazinās ar dažiem tā laika ievērojamiem atēniešiem, piemēram, ar Perikla tēvu Ksantipu, vēlāko uzvarētāju pie Mikales. Bet arī Atēnās Anakreontam nebija lemts ilgi nodzīvot, jo 514. g. Hiparchs krita no sazvērnieku rokas un drīz pēc tam arī viņa brālim Hipijam nācās atstāt Atēnas. Anakreonts tad pārgāja uz Tesaliju pie Echekrata (no Alevadu dzimtas). Vai Anakreonts visu savu beidzamo mūža daļu pavadīja Tesalijā, nav droši zināms. Kāda leģenda stāsta, ka viņš miris 85 gadu vecumā, aizrīdamies ar vīnogu. Šī leģenda simboliski rāda, ka Anakreonts, tāpat kā Alkajs, savās dziesmās bieži minējis vīnu un slavējis Dionīsu.

Tā kā Anakreonts ieradās pie Peisistratidiem Atēnās, kad viņam bij jau ap 50 gadu, nevar būt šaubu, ka viņa dzejnieciskās darbības ziedu laiks pieder tai viņa mūža daļai, kad viņš uzturējās Samā pie Polikrata. Kā galma dzejniekam, Anakreontam dažkārt nācās sacerēt dzejas *ex officio*, lai mielastos valdniekam un viņa viesiem patīkami pakavētu laiku. No šāda veida dziesmām pirmā vietā minamas viņa mīlestības dziesmas.

---

[2]) 43 D.

[3]) 88 D, sal. 98 D.

[4]) 51 D.

[5]) 100 D.

[6]) 96 D.

[7]) Polikrats, kas atbalstīja mākslas un rīkoja izpriecas, bija diezgan despotisks valdnieks. Viņš lika nogalināt savu brāli Pantagnōtu un padzīt otru brāli Sīlosōntu.

[8]) Strab. 638: τούτῳ (Πολυκράτει) συνεβίωσεν Ἀνακρέων ὁ μελοποιός· καὶ δὴ καὶ πᾶσα ἡ ποίησις πλήρης ἐστὶ τῆς περὶ αὐτοῦ μνήμης. Max. Tyr. diss. 37 p. 432, 17 Hob.: Ἀνακρέων Σαμίοις Πολυκράτην ἡμέρωσε, κεράσας τῇ τυραννίδι ἔρωτα.

[9]) Polikratu gāza padzītais jaunākais brālis Sīlosōnts.

Savos erōtiskos dzejoļos Anakreonts pēc to laiku parašas bieži apdzied skaistus zēnus. Kādā dzejolī viņš lūdz Dionīsu, lai tas labvēlīgi pret viņu noskaņo skaisto jaunekli Kleobūlu (2 D.):

„Tev iet varenais Erōts līdz,
Purpurnesēja Kiprida,
Melnaces nimfas ar tevi
Kopā rotaļo, klejojot
Augstās kalnāju galotnēs:
Tevi pielūdzu; labvēlīgs
Atnāc šurpu un paklausi,
Lūdzot tevi kad saucu;
Kleobūlam dod padomu
Labu, Dionīs, saki tam,
Manu mīlu lai pieņem."

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Kādā fragmentā apdziedāts zēns, kuŗa vārds nav minēts (4 D.):

„Zēns ar meitenes izskatu,
Tevi saucu, tu neklausies,
Nezināmams, ka pieder tev
Mana dvēsele sen jau."

(K. Strauberga tulk.)

Anakreonts apdziedāja arī skaisto aulētu Batillu un Polikrata iemīļoto zēnu Smerdiju. Kāds no senajiem autoriem[10]) liecina, ka Anakreonts esot mīlējis un suminājis visus skaistus zēnus un ka viņa dziesmas esot pilnas Smerdija matu, Kleobūla acu un Batilla skaistuma. Kādā fragmentā (32 D.) dzejnieks saka:

„Manu vārdu valdzināti, / mani mīlēs skaisti zēni:
Jo ir jaukas manas dziesmas / un ir skaisti mani vārdi."

Daudzos gadījumos Anakreonts, bez šaubām, bija sava patrona jūtu izteicējs un, apdziedādams zēnu skaistumu, viņš glaimoja Polikratam, pie kuŗa galma šie zēni atradās[11]). Šis apstāklis zināmā mērā mazina Anak-

[10]) Tiras Maksims, 24, 9.

[11]) Ailiāns (Ποικ. ἱστ. IX, 4) atstāsta notikumu ar Polikrata iemīļoto jaunekli Smerdiju, ko savos pantos esot slavējis Anakreonts, par ko jauneklis esot viņam pieķēries. Polikrats tad aiz skaudības esot licis nodzīt Smerdija matus, lai apkaunotu Smerdiju un sarūgtinātu Anakreontu. Bet pēdējais pratis savaldīties un, izlikdamies, it kā Polikrats nebūtu notikumā vainīgs, izteicis Smerdijam pārmetumus par viņa izķēmotiem matiem.

reonta dzejas nozīmi un padara šo dzeju pa daļai mākslotu. Bet, būdams galma dzejnieks, viņš laikam nevarēja citādi rīkoties.

Citas Anakreonta mīlestības dziesmas bija veltītas meitenēm, un jādomā, ka arī šais dziesmās dzejnieks dažkārt bija sava valdnieka jūtu tulks. Sievietes, ko apdziedāja Anakreonts, pa lielākai daļai bija jōniešu hetairas, kas kā dziedātājas un dejotājas uzturējās pie Polikrata galma. Daudzas no šīm dziesmām, kas bija veltītas vienai vai otrai skaistulei, nebija nopietni domātas, un dzejnieks tur vairāk rotaļājās vārdiem, nekā apliecināja savas patiesās jūtas. Tādu rotaļīgu dziesmu rāda fragments (5 D.):

Atkal purpura bumbu man
Mezdams, zeltmatis Erōts liek
Saukt uz rotaļu jaunavu
Raibās sandalēs, maigo.
Bet no slavenās Lezbas šī
Daiļā meiča par mani smej;
Redzot sudrabu matos man,
Raugās viņa uz citu.

Dažās dziesmās Anakreonts apdzied pašu Erōtu un viņa varu par cilvēkiem (28 D.):

Ko par Erōtu man sacīt,
Maigām cirtām izgreznoto,
Kuŗas to kā ziedi apņem?
Viņš ir visu dievu valdnieks,
Viņš prot arī ļaudis vadīt.

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Otrā dziesmu šķira Anakreontam bija skolijas, kur viņš, varbūt pa daļai piesliedamies Lezbas dzejniekiem, visvairāk apdzied vīnu un Erōtu (43 D.):

Atnes ūdeni, nes vīnu,
Puisēn, šurp, lai, ziedu vijām
Izgreznots, es cīņā dodos,
Erōtam lai pretī stāju.

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Dažas Anakreonta dziesmas, kur piesaukta kāda dievība, tuvojas himnām. Bet šīm himnām tomēr maz kopēja ar reliģisku kultu, un ar savu pasaulīgo raksturu tās daudz neatšķiras no skolijām. Viena tāda himnas veidā sacerēta mīlestības dziesma tika jau minēta (2. D.), kur

sākumā piesaukts Dionīss un tā pavadoņi Erōts, nimfas un Afrodīte, bet beigās pieminēts iemīļotais zēns Kleobūls.

Atdarīnādams lezbiešu logaoidisko dziesmu, Anakreonts kultivēja arī jōniskos lirikas veidus — eleģiju (līdz ar tās paveidu epigrammu) un jambus, pie kuŗiem plašākā nozīmē pieskaitāmi arī trochaji un epōdiska rakstura dzejoļi pēc Archilocha parauga.

No eleģijām uzglabātas tikai niecīgas atliekas [12]). Jambiskās dzejas fragmenti rāda, ka Anakreontam nebij svešs Archilocha zobgalības gars. Diezgan griezīga personīga satira ir dziesmā, kas vērsta pret Artemōnu: šis plebējiskais iznirelis, kas agrāk ģērbās nabadzīgi un bez gaumes, ticis labākā stāvoklī, ir pārvērties par tādu modes ākstu, ka nēsā pēc sieviešu parašas dārgu saules sargu ar ziloņkaula rokturi. Šķiet, ka šo dziesmu Anakreonts uzrakstījis aiz greizsirdības, lai padarītu savu pretinieku smieklīgu „blondās Euripiles" acīs, kuŗa bij sākusi interesēties par Artemōnu [13]). Satiriskais elements saskatāms arī dažās mīlestības dziesmās, kur dzejnieks runā par hetairām [14]).

Salīdzinot Anakreontu ar Lezbas dzejniekiem, sevišķi Sapfoju, ir jūtama starpība. Anakreontam trūkst to maigo jūtu un kaislīgās dvēseles kvēles, kas dveš no lezbietes dziesmām. Ja viņš mīlas skurbumā arī solās ielēkt jūrā no Leukadas klints [15]), tad šie draudi nav domāti nopietni, un viņa mīlestība ir tikai rotaļa. Tāpat kā Mimnerms, arī Anakreonts žēlojas par vecumu [16]), bet tas viņu netraucē omulīgi pavadīt atlikušo laiku [17]). Apdziedādams vīnu, rozes un mīlestību, Anakreonts sludina dionīsiskās reliģijas filozofiju, kas dzīves ideālu meklē acumirkļa baudā. Anakreonta dziesmas atspoguļo jōniešu rakstura vaļību, un dzejnieks ir tās galma sabiedrības tulks un jūtu izteicējs, kuŗa savu laiku pavadīja dzīrēs un izpriecās.

Dziļāka satura un patiesu jūtu trūkumu Anakreonta dziesmās lielā mērā atsver stila vieglums, mūzikālā valoda un tā izteiksmes grācija, kas raksturīga visai jōniešu mākslai. Anakreonta pantmēros sastopas elementi, kas atrodami gan lezbiešu, gan Archilocha dzejā. Lezbiešu greznās strofas viņš tomēr nelieto: viņa strofas ir vienkāršākas un vienmuļīgākas [18]).

---

[12]) 96-99 D.

[13]) Sal. 16 D.

[14]) Sal. 80 D.; 156-159 Bergk.

[15]) 17 D.

[16]) 44 D.

[17]) 43 D.

[18]) Anakreonta strofas bieži veidotas no 2—4 glikonejiem ar ferekrateju nobeigumā. Sastopami arī citi logaoidu veidojumi, tāpat jambiski-choriambiskas rindas un anaklastiski jōniki.

Anakreonta, tāpat kā Alkaja, skolijas tika vēlāk dziedātas atēniešu simposijos [19]). Platōns viņu līdz ar Sapfoju uzskata par klasisku mīlestības dzejnieku [20]). Anakreonta dziesmas komentēja Ponta Hērakleids [21]). Aleksandriešu laikā viņa dzeja [22]) bij iedalīta 5 grāmatās. To bij izdevuši Aristofans un Aristarchs. Atikisti uzskatīja Anakreontu, tāpat kā Sapfoju, par „košā stila" pārstāvi [23]).

Anakreonta slava vēlākos laikos pa daļai dibinās uz tā saucamiem anakreontiskiem dzejoļiem (Anacreontea). Šis krājums (Ἀνακρέοντος τοῦ Τηίου συμποσιακὰ ἡμιάμβια), kas aptver pavisam kādus 60 dzejoļus, uzglabājies kā pielikums Konstantīna Kefala Palatīnas antoloģijā. Ka minētie dzejoļi nav autentiski Anakreonta dzejoļi, rāda jau pirmās dziesmas ievadvārdi:

„Reiz sapnī Anakreonts,
Šis dziedonis no Tejas,
Pie sevis mani sauca."

Šķiet, ka daži no šiem dzejoļiem sacerēti jau hellēnistiskajā laikmetā, bet jaunākajos atrodamas tik rupjas metriskas kļūdas, kas nepārprotami liecina par grieķu senatnes beigu laikmetu vai pat bizantiešu laikiem [24]).

Labākie no šiem dzejoļiem, kas ieturēti Anakreonta garā, maz atšķiras no īstajām Anakreonta dziesmām. Kā piemēru var citēt 30. dzejoli:

„Mūžam zaļās mirsu vijās
Gribu, lotos puķu ziedos
Atlaidies, es dzert šeit vīnu ...
Jo, kā ratu ritens skrejot,
Dzīve projām steidz bez stājas,
Un kā pīšļu kaudze drīzi
Gulēs mūsu kaulu trūdi.
Ko līdz akmeņtēlus pielūgt,
Ko līdz zemē lieti ziedi?
Labāk nāc un mani svaidi,
Kamēr dzīvs es, rozēm galvu

---

[19]) Aristofana Δαιταλῆς, Atēnaja 15, 694 a.
[20]) Faidrs 235 c.
[21]) Plūt. Per. 27.
[22]) Μέλη, ἴαμβοι, ἐλεγεῖα.
[23]) Dion. Hal. De comp. verb. 23 p. 114, 3.
[24]) Pirmā daļa aptver pirmos 20 dzejoļus un beidzas ar ferekratejos sacerētu dziesmu. Otrā daļā (21—34) ietilpst 7 hēmijambos sacerēti un 7 anaklastiskos jōniešu dimetros sacerēti dzejoļi. Pārējie pieder vēlākam laikmetam, un tanīs ir diezgan rupjas prosōdiskas un metriskas kļūdas.

Grezno, draudzeni sauc klātu:
Iekām lejā man ir jākāpj,
Jāiet apakšzemes valstī,
Dejās gribu rūpes klaidēt.

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Mīlestības dziesma šai laikā ir jau pazaudējusi to dvēselīgo dziļumu, kas atrodams lezbiešu monōdijā, un, kļūdama par seksuālu erōtiku, turpina Anakreonta rotaļīgās dzejas motīvus un pa daļai arī formu.

Izdevumi: Th. Bergk, Poetae lyr. graeci, III⁴, 253.-95. lpp. — E. Diehl, Anth. lyr. gr. vol. I² (1936). —

Literātūra: A. Croiset, Hist. de la litt. gr., t. II. — W. Schmid, Gesch. d. gr. Lit., I, 1 (1929). — O. Crusius, Pauly-Wissowa, Real-Encycl. d. kl. Alt. I, 2035 sek. —

Kritiska bibliogr. par Anakreontu no 1905. līdz 1917. g.: Jahresbericht über die Fortschritte d. klass. Altertumswiss. 178. sēj. 71.-80. lpp.; 1917.—1920. g. ib. 191. sēj. 61. lpp.

52. Monōdiskā melika kontinentālajā Grieķijā Korinna un citas dzejnieces. Atiskās skolijas. Boiōtijā monōdisko meliku kultivēja ap 500. g. pr. Kr. dzejnieces Mirtida (Μυρτίς) no Antēdonas un Korinna (Κόριννα) no Tanagras. Boiōtiešu melika atšķiras no lezbiešu un jōniešu dziesmas ar to, ka daudz vietas tur aizņem episki-mītoloģiskā viela.

Mirtidas dzeja tagad zudusi. Ir uzglabāts tikai kāds viņas dzejoļa atstāstījums prōzā [1]), kur viela bija ņemta no boiōtiešu teikām.

Korinna, kuŗu Svida apzīmē par Mirtidas skolnieci, esot pārmetusi savai skolotājai, ka tā, būdama sieviete, ir gājusi dziesmu sacensībā ar Pindaru [2]). Bet arī pati Korinna pēc seno autoru liecībām ir sacentusies ar Pindaru, to uzvarēdama [3]), un devusi pēdējam arī aizrādījumus par mēra ieturēšanu mītu atstāstīšanā [4]).

Korinnas dzeja senatnē aptvēra vismaz 5 grāmatas. Dzejas viela tur bija ņemta no grieķu mītoloģijas, it sevišķi no vietējām Boiōtijas teikām. Ne mazāk kā 2 grāmatas aizņēma stāsti par vecajām ciltsmātēm (γεροῖα). Te pieder uzglabātais fragments (2 D.):

---

[1]) Par Kolōna meitas Ochnas mīlestību uz Kēfīsa dēlu Eunostu, Plut. Quaest. Graec. 40 p. 300.

[2]) Korinna, 15. fr. D.

[3]) Runādams par Korinnas uzvaru, Pausanijs (9, 22, 3) piezīmē, ka dzejniece to laikam ieguvusi ar savu skaistumu, kā arī tādēļ, ka viņas dzeja bijusi rakstīta klausītājiem saprotamā boiōtiešu dialektā. Pēc Ailiāna un Svidas liecības Korinna 5 reiz uzvarējusi Pindaru.

[4]) Plut. De glor. Athen. c. 4 p. 347 f.

„Senatnes stāstus dziedāšu es
Baltpeplos tērptām tanagrietēm;
Priecīga visa pilsēta top,
Dziesmas kad manas skanīgi plūst."

Korinnas dzejas nedaudzās atliekas ir jaunākos laikos papildinātas ar Ēģiptē (1906. g.) atrasto papīrusu, kuŗā uzglabājušies divi fragmenti. Pirmajā stāstīts par dziesmu sacīksti starp Kitairōnu un Helikōnu, kur par uzvarētāju paliek Kitairōns. Otrā fragmentā stāstīts par Āsōpa deviņām meitām, par kuŗām Apollōna priesteris (Akraifēns) pareģo tēvam, ka šīs meitas ar saviem mīlestības sakariem ar Zevu, Poseidōnu, Apollōnu un Hermeju kļūs par ciltsmātēm varoņu dzimtām.

Cik spriežams no fragmentiem, dzejniece nepauž savas dvēseles pārdzīvojumus, kā Sapfoja, bet aprobežojas ar objektīvas stāstītājas lomu, apstrādādama boiōtiešu primitīvi-naīvo teiku vielu. Korinna nedzejo visai Grieķijai, kā Pindars, bet savai dzimtenei, tāpēc arī raksta boiōtiešu dialektā. Viņas dzejā tomēr izjūtama arī Homēra un Hēsioda ietekme. Korinnas dziesmu vienkāršās strofas, kur dominē glikoneji un tiem radniecīgi pantmēri, atgādina lezbiešu un Anakreonta meliku, bet ir varbūt tiešs mantojums no agrākās aioliešu lirikas. Vispārīgi maz ir tādu grieķu dzejas paraugu, kur nemākslota stila vienkāršība parādītos tik tīrā veidā kā Korinnas liriskajā epikā.

Liriķu kanonā Korinna sākumā nebij uzņemta un tikai vēlāk 9 liriķiem tika pielikta kā desmitā. Tas nozīmē, ka vecākie aleksandriešu gramatiķi ar viņas dzejas izdošanu un izskaidrošanu nav nodarbojušies. Skolās Korinnu, kā šķiet, lasīja tikai izņēmuma veidā.

Izdevumi: Vecākie fragm.: Poetae lyrici Graeci, rec. Th. Bergk, 4. izd. 3. sēj. 548.-53. lpp. — Berlīnes papīr. izd.: Wilamowitz, Berliner Klassiker Texte V, 2 (1907) 19-55. — Jaunie fragm.: The new fragments of Alcaeus, Sappho and Corinna, by J. M. Edmonds, Cambridge, 1909. — Anthol. lyrica Graeca, ed. E. Diehl, vol. I (1936).

Atikā iemīļotas bija dzīŗu dziesmas jeb skolijas, kas jau 6. gs. pr. Kr. tika dziedātas dižciltīgo simposijos [5]). Tādas senatiskas skolijas, skaitā 25, savācis Atēnajs [6]). Tās visas ir īsas divrindu vai četrrindu dziesmiņas, kuŗu valodā un izteiksmē pa daļai jūtama Homēra, bet pantmēros lezbiešu lirikas ietekme. Dažās no šīm skolijām tiek piesauktas

[5]) Šais simposijos bija parasts parādīt savas literārās zināšanas un atmiņas spēju ar rotaļīgu dziesmas turpināšanu (δέχεσθαι, Aristof. Laps. 1223 un 1225), kad ikviens nākošais dziedātājs pēc kārtas (ἐξ ὑποβολῆς) turpināja dziedāšanu. Kas nemācēja dziedāt vai spēlēt (καθαρίζειν οὐκ ἐπίσταμαι, Aristof, Laps. 959, 989), tam vajadzēja teikt runu vai ko pastāstīt (Teogn. 939 sek., Aristof. Laps. 1259).

[6]) Atēn. 15, p. 694 c — 695 f.

dievības, citas ir politiska vai gnōmiska satura vai arī mīlestības dziesmiņas, piemēram:

(1)

Tritogeneja Pallad, augstā dieve,
Vadi pilsētu mūsu un tās tautu!
Visas bēdas mums secen lai iet,
Nāve, un posts, un kaŗš, — dod to tu un tavs tēvs!

(10)

Miršu vijā es nēsāt gribu šķēpu,
Tā kā Harmodijs reiz un Aristogeitons,
Bargu tirannu kad nāvēja tie, —
Atēnās vienlīdzīgs likums tad atgriezās.

(18)

Rota no tīra zelta es | vēlētos labprāt būt,
Mani lai sev uz krūtīm nes | daiļava šķīsta tīkama.

(Pēc K. Strauberga tulk.)

5. gs. šīs skolijas bij Atēnās tik izplatītas, ka Aristofans savās lugās atdarina gan viņu pantmēru, gan saturu.

Argosā 6. gs. beigās vai 5. gs. sākumā dzīvoja dzejniece Telesilla (Τελέσιλλα), kuŗu esot pamudinājis dzejot Delfu orākuls[7]). Kad Spartas ķēniņš Kleomens kaujā bij uzvarējis arģiešus, Telesilla esot apbruņojusi Argosas sievietes un piespiedusi spartiešus atkāpties[8]). Spriežot pēc nedaudzajiem uzglabātiem Telesillas fragmentiem[9]), viņas dzeja attiecās lielāko tiesu uz Apollōna un Artemidas kultu. Līdzīgā kārtā Prāksilla no Sikiōnas, kas dzīvoja 5. gs., godināja Dionīsu ar ditirambiem[10]) un vīna dziesmām[11]).

Tiek minēta vēl dzejniece Kleitagora, kuŗa dzīvojusi Peisistratidu laikā un kuŗa turēta gan par tesalieti, gan lakōnieti, gan lezbieti[12]).

---

[7]) Plut. De mul. virt. p. 245 cd.

[8]) Paus. 2, 20, 8; Plut. De virt. mul. 8; Polyaen. 8, 23.

[9]) Anthol. lyr. Gr. ed. Diehl, t. 2. p. 61.

[10]) Hēfaist. 2. nod.

[11]) Παροίνια, schol. Ar. Vesp. 1240. Tas vēl nav pietiekošs iemesls Prāksillu uzskatīt par hetairu. Prāksillas fragmenti: Anth. lyr. Gr. Diehl, t. 2 (1925) 129. līdz 130. lpp.

[12]) Anth. lyr. Graeca, Diehl, vol. II (1925) p. 188 fr. 28 (ar piez.).

XIII. Chorālā jeb koŗu melika

53. Koŗu melikas raksturs un sākumi. Individuāli subjektīvai sōlō dziesmai pretī stāv koŗa dziesma, kas izteic kollektīvas jūtas. Šāds lirikas veids mūsu laikmetam ir pasvešs. Mūsu laiku sabiedrība ir tik lielā mērā diferencējusies, ka neveido vairs tādu viengabalainu ļaužu kopu, kas spētu domāt un just kā viena dvēsele. Lai gan, tautas vienībai un nacionāliem ideāliem atdzimstot, mēs dažā ziņā esam tuvojušies seno laiku grieķiem, tomēr kollektīvā un sociālā dzīve mūsu dienās vairs nav tik aktīva kā senajā Grieķijā, kur dievu un varoņu kults un ar to saistītie dažādie svētki un tajos notiekošie mūziskie un sportīvie agōni (sacīkstes) deva bagātu vielu koŗu melikai. Svētku spožumā, kur templa kolonnu priekšā koris izdarīja plastiskas kustības un ar dziesmas skaņām godināja dievību, varoni vai uzvarētāju, svinīgs pacilātības noskaņojums un vienādas jūtas vienoja visus svētku dalībniekus. Paust šo kopējo svinīgā brīža noskaņu bija chorālās melikas uzdevums. Mums tagad šīs dziesmas var likties aukstas un garlaicīgas, jo mēs nepazīstam vairs pilnā mērā tos notikumus un neizprotam tās tradicijas, ar kuŗām saistījās grieķu koŗu melika. Bet Grieķijā šis lirikas veids bija ļoti iemīļots, un var sacīt, ka tanī visspilgtāk izpaudās grieķu mākslas īpatnējais ģenijs.

Arī formas ziņā chorālā melika atšķiŗas no monōdiskās. Koŗu dziesmu ritmi ir sarežģītāki un bagātāki nekā monōdiskās dziesmās. Ja vecākā koŗu melika vēl pieturas pie monostrofiskās formas (kādu lieto monōdiskā melika), tad vēlāk tā pāriet uz triadas formu, kas sastāv no strofas, antistrofas un epōda. Katra dziesma tiek sacerēta savā pašas pantmērā, un vienas kādas dziesmas pantmērs vairs neatkārtojas citās dziesmās, kā tas ir, piemēram, lezbiešu melikā.

Koŗa dziesmas priekšā celšana varēja būt dažāda. Koris dziedāja vai nu visu dziesmu, vai arī piebalsoja sācējam (ἐξάρχων) ar refrēnu. Bija arī tādas dziesmas, kur pārmaiņus dziedāja sācējs un koris vai arī divi puskoŗi (dialoga dziesmas, ἀμοιβαῖα). Dziedātāji varēja būt vīrieši, zēni vai jaunavas, atkarībā no dziesmas veida. Viņu skaits bija dažāds (no 7 līdz 50). Dziedātāji parasti stāvēja (vai soļoja) parallēlās rindās, bet, dziedot ditirambu, koris stāvēja aplī ap Dionīsa ziedokli (κύκλιος χορός, kikliskais koris).

Apollōna un tāpat Dionīsa kults jau kopš seniem laikiem bija saistīts ar koŗu dziesmām: Apollōnam bija veltīts paiāns, Dionīsam ditirambs. Tais apgabalos, kur pastāvēja šo dievību kults, bija izplatītas arī koŗu dziesmas. Parasti tās tika sacerētas dōriešu dialektā, kas izskaidrojams ar chorālās melikas vēsturisko attīstību.

Viens no koŗu melikas vecākiem centriem Grieķijā bija Sparta. Tur 7. gs. darbojās krētietis Talēts (Θαλήτας) no Gortīnas, ko spartieši esot mēŗa laikā ataicinājuši, lai viņš ar savām reliģiskām dziesmām (ἐπῳδαί) nomierinātu dievu dusmas[1]). Šai gadījumā, laikam ap 665. g. pr. Kr., kad pēc Eusebija liecības Spartā ieveda Gimnopaidijas[2]), Talēts ieveda lietošanā paiānus, kas tika dziedāti svinīgas dejas pavadījumā, un ātrā, kareiviskas dejas ritmā dejojamās hiporchēmas. Talēts (kopā ar Ksenodāmu un Ksenokritu) kļuva Spartā par otrā mūzikas laikmeta (δευτέρα κατάστασις) iesācēju, tāpat kā lezbietis Terpandrs bij ievadījis pirmo mūzikas laikmetu (πρώτη κατάστασις)[3]).

Par lezbieti Arionu no Mētimnas, kas, uzturēdamies pie Korintas tiranna Periandra (625.—585. g.) galma, uzstājies tur ar savu ditirambisko kori, tika jau minēts. Par Ariona ditirambiem nekas tuvāki nav zināms. Šķiet, ka tie vēlāk tikuši aizmirsti.

54. Alkmāns. Grieķu literārā koŗu lirika mums sākas ar Alkmānu (Ἀλκμάν) no Sardām, kas dzīvoja ap 7. gs. vidu[1]). Nav zināms, kas pamudināja Alkmānu doties uz Spartu[2]), kuŗa toreiz bija ievērojams mūzikas centrs Grieķijā. Savā jaunajā dzīves vietā Alkmāns darbojās kā dzejnieks un koŗa meistars: viņš sacerēja jaunavu korim dziesmas — partenijas, komponēja šīm dziesmām mūziku[3]), apmācīja koŗus un svētku priekšnesumos pavadīja ar kitaru koŗu dziedāšanu[4]). Dzejnieks pildīja savu amatu līdz sirmam vecumam, un viņa attiecības pret meitenēm, kuŗām viņš mācīja koŗu dziesmas, atgādina Sapfojas attiecības pret viņas skolniecēm.

Alkmāna dzejnieciskā darbība pieder otrajam mūzikas periodam Spartā. Viņa galvenais nopelns ir partenijas kā lirikas žanra izveidošana un ieviešana grieķu literātūrā. Partenijas bija prosodiju (procesi-

---

[1]) Plut. De mus. 42.

[2]) Gimnopaidijas (γυμνοπαιδίαι) bija ikgadus svinami svētki Spartā par piemiņu pie Tirejas kritušiem spartiešiem un par godu Apollōnam. Šais svētkos koŗu dejas dejoja kaili zēni, no kam arī svētku nosaukums.

[3]) Plut. De mus. 9.

[1]) Svida liek Alkmānam dzīvot 27. ol. (= 672), Eusebijs, 30, 4 un 42, 2 ol. (= 656 un 610). Pēc Svidas ziņām A. ir dzīvojis līdiešu ķēniņa Ardija laikā, un šī ziņa varbūt ņemta no Alkmāna dzejas.

[2]) Pēc vienas versijas (Aeliani Hist. var. 12, 50) Alkmāna aicināšana notikusi pēc orākula pavēles, lai nodibinātu pilsētā mieru. Pēc citām ziņām (Hērakleids, Fragm. hist. Graec. Müller-Didot, II, p. 210) Alkmāns nokļuvis Spartā kā vergs, nezināma iemesla dēļ pārdots spartietim Agēsidam, kas viņam vēlāk esot atdevis brīvību.

[3]) 92 D.: ἔπη δέ γε καὶ μέλος Ἀλκμὰν εὗρε.

[4]) 20. 100 D.

jas dziesmu) veids. Šīs pēc sava rakstura nopietnās dziesmas kļuva maigākas un grāciozākas, kad tās dziedāja jaunavu koŗi, ar kuŗiem bija slavena Sparta. Par parteniju formu un uzbūvi nebija noteiktu ziņu līdz 1855. g., kad francūzis Mariets (Mariette) atrada Ēģiptes kapenēs papīrusu ar vairāk nekā simt rindām no kādas Alkmāna partenijas [5]). Lai gan atrastai dziesmai nav ne sākuma, ne beigu, tās uzglabātā daļa tomēr dod jēdzienu par partenijas uzbūvi. Dziesmā atkārtojas strofa, kuŗai ir 14 rindu [6]). Katras rindas beigas sakrīt ar vārda beigām un strofas beigas ar teikuma beigām. Pēc satura šī partenija sadalās divās spilgti atšķirīgās daļās. Tā kā partenija bija liturģiska himna, pirmā dziesmas daļa ir reliģiska rakstura un satur mītoloģiski-morālisku elementu. Tur dzejnieks pasausi un lietišķi atstāsta teiku, kā Hērakls un Dioskūri atriebušies Hipokoōnta dēliem par to, ka tie bija padzinuši no valdīšanas Tindareju (1—15), un pieliek tad pamācību, ka dievi soda ikvienu pārestību (16—39). Pabeidzis oficiālo dziesmas daļu, dzejnieks uzreiz maina toni un pāriet uz koŗa dalībnieču sumināšanu. Minēdams vārdā jaunavas, it sevišķi koŗa vadones Hāgēsichoru un Āgidoju, viņš slavē viņu skaistumu, salīdzina viņas ar saules stariem, ar zvaigznēm naktī un viņu daiļumu ar zelta un sudraba mirdzumu. Šai dziesmā tātad reliģiskais elements sajaukts ar pasaulīgo un pāreja no vienas daļas uz otru notiek ar naīvu piepešumu. Dzejnieks runā gan pats savā vārdā, gan liek, it kā drāmā, sarunāties jaunavām. Kā no atrastā fragmenta redzams, Alkmāna dziesmas bija maiguma un dailes apstarotas. Šai gaišajai fantazijai ir maz kopēja ar Sapfojas ugunīgo kvēli. Grieķu rakstnieki tomēr liecina, ka Alkmāns pirmais ir sācis sacerēt mīlestības dzejoļus. Kādā fragmentā viņš, līdzīgi Sapfojai, runā par mīlestību (101 D.):

Lūk, Erōts atkal, Kipridas šurp sūtīts,
Ar saldām ilgām manu sirdi pilda.

Stāsta, ka viņš esot iemīlējies blondajā spartietē Megalostratā, kas arī bija dzejniece [7]). Jau vecs būdams, viņš vēl dzejo (94 D.):

---

[5]) Šo fragmentu publicēja Egžè (Emile Egger).

[6]) Uzglabātajai daļai ir 8 strofas (dziesmas sākumā gājušas bojā strofas α'—γ' 7 jeb 1-35 rindas). Strofā savukārt var izšķirt 4 ritmu grupas: 1) četrreiz atkārtotu distichu ⏑⏑ ⏑ _ ⏑ _ ⏑ ⏑ | ⏑ _ ⏑ ⏑ _ ⏑ _ ⏑, 2) divreiz atkārtotu trochaju trimetru _ ⏑ _ ⏑ _ ⏑ _ ⏑ ⏑⏑ ⏑ _ ⏑, 3) divreiz atkārtotu akatalēktu trochaju dimetru _ ⏑ _ ⏑ _ ⏑ _ ⏑ un 4) divus daktilu tetrametrus (tetrapodijas), no kuŗiem pirmais akatalēkts, otrais katalēktisks: _⏑⏑_⏑⏑_⏑⏑_⏑⏑ | _⏑⏑_⏑⏑_⏑⏑_. Bet iespējams arī citāds strofas iedalījums: to var uzskatīt par triadu, kur četrrindu strofai seko tāda pati antistrofa un tad beigās sešrindu epōds. (Vēl atzīmējams, ka beidzamā rinda _ ⏑⏑ _ ⏑ ⏑ _ ⏑ ⏑ _ pieļauj variantu _ ⏑⏑ _ ⏑ ⏑ _ ⏑ _ _).

[7]) Atēn. 13, 600 (fr. 102 D.).

Jaunavas daiļās ar saldo un skanīgi plūstošo balsi,
Neklausa kājas man vairs. Kaut kērils es spārnotais būtu,
Viegli virs putainām viļņu kas galotnēm kopā ar kaijām
Laižas bez bailēm pa gaisu, ar dziļjūras purpuru rotāts.

Alkmāna dzejas primitīvais svaigums izpaužas kādā fragmentā, kur tēlota dabas snauda (fr. 58 D.) [8]:

Kalnu gali un klintis ir dziļā snaudā. Dus jau
Pakalni un upes lejas,
Čūskas, līdēju dzimums, ko baro melnā zeme,
Un zvēri kalnājos,
Bišu saime knašā,
Un jūras tumšās dzīlēs zivju pulki dus;
Dziļā snaudā grimis
Spārnoto putnu bars.

(K. Strauberga tulk.)

Alkmāns dzejoja lakōniešu dialektā, kādu toreiz runāja Spartā. Viņa valodā tomēr saskatāmas arī episkā dialekta iezīmes un tāpat arī dažas aioliskas formas. Alkmāna partenijas, lai gan domātas Spartas tautai, kas dievību svētkos klausījās šais dziesmās, vēlāk kļuva par visas Grieķijas literāro īpašumu.

Alkmāna dziesmu 5 grāmatās, kuŗās bij iedalīta viņa dzeja aleksandriešu laikā, bez partenijām ietilpa arī monōdiskas dziesmas [9], himenaji [10] un dziesmas, kas bija sacerētas zēnu koŗiem Gimnopaidijās [11].

Pausanijs stāsta, ka Alkmāna kaps esot atradies līdzās viņa apdziedāto varoņu pieminekļiem [12]. Ja dzejnieku, kas pēc sava gara bija vairāk jōnietis, nekā dōrietis, savā vidū ir uzņēmusi stingrā dōriešu pilsēta Sparta, tad tas nozīmē, ka neviens skaistāk par Alkmānu nav apdziedājis Spartas jaunavu daiļumu un plastisko koŗu skaistumu, kas Spartai sagādāja ne mazāku slavu, kā viņas kareivju varonība.

Izdevumi: Th. Bergk, Poetae lyr. gr., III⁴. — E. Diehl, Anth. lyr. gr. vol. II. —

Literātūra: A. Croiset, Hist. de la litt. gr. t. II. — W. Schmid, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929). — O. Crusius, Pauly-Wissowa, Real-Enc. d. kl. Alt. I, 1564—1572. —

Kritiska bibliogr.: Jahresb. über die Fortschr. d. kl. Altertumsw. 1905. līdz 1917. g.: 178. sēj. 42.-46. lpp.

---

[8]) Šo fragmentu atdarinājis Ģēte dzejolī: Ueber allen Gipfeln ist Ruh.
[9]) 94; 101 D.
[10]) Plut. De mus. 17 p. 1136. Leōnids (AP 7, 19) sauc viņu ὑμνητὴρ ὑμεναίων.
[11]) Atēn. 15, 678 b.
[12]) Paus. 3, 15, 1.

55. **Stēsichors.** Chorālā lirika, līdzās citiem grieķu dzejas veidiem, uzziedēja arī grieķu rietumkolōnijās, it īpaši Sicilijā. Ievērojams meliķis bija Stēsichors (Στησίχορος) no pilsētas Hīmeras [1]), kas dzīvoja 7. gs. otrajā un 6. gs. pirmajā pusē [2]).

Stēsichora dzīve maz pazīstama. Stāsta, ka Stēsichors esot brīdinājis Akragantas iedzīvotājus no tiranna Falarida, pastāstīdams fābulu par zirgu, kas, gribēdams atriebties briedim, ir ļāvis sev uzlikt iemauktus [3]).

Grieķu melikas vēsturē Stēsichoram piekrīt redzama vieta, vispirms jau viņa dzejnieciskās ražības dēļ, — viņa dzeja aptvēra 26 grāmatas. Tiek citēti viņa paiāni, mīlestības dziesmas, būkoliskās dziesmas un himnas. Beidzamās aizņēma plašāko un svarīgāko viņa dzejas daļu.

Savās himnās Stēsichors gāja jaunus ceļus. Viņš tur slavēja ne tik daudz dievības, cik atstāstīja episkos mītus. Gan arī jau Alkmāns greznoja mītiem savas koŗu dziesmas, bet Stēsichoram mīti ir galvenais dziesmu saturs. Mītisko vielu viņš ņēma lielāko tiesu no cikliskiem epiem un teikām par Hēraklu, izmantodams visvairāk tās leģendas, kuŗām bija sakars ar grieķu kolōnizāciju rietumos.

Stēsichora dziesmu episki-liriskais saturs redzams no šo dziesmu uzglabātiem nosaukumiem un dažām seno rakstnieku ziņām [4]).

---

1) Par hīmerieti Stēsichoru sauc Platōns. Pēc citām ziņām S. bijis no lokriešu kolōnijas Matauras dienvidu Italijā.

2) Sk. Svidas leksikonu (Στησίχορος). Pēc Svidas ziņām Stēsichora īstais vārds bijis Teisijs (Τεισίας), un pievārdu Stēsichors viņš dabūjis tāpēc, ka „πρῶτος κιθαρῳδίας χορὸν ἔστησε" (pirmais nodibināja kitarōdisku kori).

3) Aristot. Rēt. 2, 20.

4) Īlijas izpostīšanā (Ἰλίου πέρσις) bija, starp citu, atstāstīta leģenda par Aineja izceļošanu uz Italiju. Atgriešanās (Νόστοι) laikam vēstīja par to varoņu atgriešanos no Trojas kaŗa, kuŗu brauciens beidzās pie Italijas vai Sicilijas krastiem. Helenē (Ἑλένη) bija stāstīts par Helenes kāzām ar Menelāju un arī par viņas aizvešanu uz Troju. Kāda leģenda, ko pazīst jau Platōns (Faidrs, 243 a), stāstīja, ka Stēsichors, apdziedādams Helenes aizvešanu uz Troju, esot ieguvis Helenes un viņas brāļu Dioskūru dusmas un ticis sodīts ar aklību; bet kad viņš vēlāk savu kļūdu izlabojis ar Helenei veltītu palinōdiju (atsaukšanas dziesmu), kur bijis stāstīts, ka tikai Helenes attēls ir ticis aizvests uz Troju, viņš atkal kļuvis redzīgs.

Mātes slepkavas Oresta liktenis, kas deva vielu arī vēlākajiem traģiķiem, bij aprakstīts Orestijā (Ὀρέστεια). Pie Tēbu teiku cikla piederēja Eurōpeja (Εὐρωπεία) un Erifila (Ἐριφύλα). Sacīkstēs par piemiņu Pelijam (Ἆθλα ἐπὶ Πελίᾳ) bija pēc Īliadas 23. dziedājuma parauga stāstīts par ģimniskām sacīkstēm, kuŗas rīkoja Akasts par godu savam mirušajam tēvam Pelijam un kuŗās piedalījās Dioskūri ar 4 brīnišķīgiem zirgiem, Amfiarājs, Meleagrs un arī Admēts, par kuŗa kāzām ar Pelija meitu Alkēstidu laikam arī bija minēts šai poēmā. Meža

Līdzās šādam dziesmu veidam, kur viela bij ņemta no episkiem mītiem, Stēsichors kultivēja vēl citu, kas ir radniecīgs būkoliskai dzejai. Ailiāns saka [5]), ka Stēsichors esot pirmais stāstījis par ganu Dafnidu un tā licis pamatu būkoliskai dzejai. Šim virzienam pieskaitāmas arī no tautas nostāstiem ņemtās noveles un teikas par nelaimīgu mīlestību [6]).

Stēsichora himnas tātad bija episki-liriskas poēmas, kur plašā tēlojumā bij atstāstīti varoņu darbi un piedzīvojumi. Šī piesliešanās eposam nebija bez savas vājās puses, jo episkais saturs, ielikts liriskā formā, varēja padarīt liriku pārāk smagu. Pēc visai zīmīgiem Kvintiliāna vārdiem, Stēsichors „izturēja uz savas liras visu episkās poēmas smagumu" [7])

Pārgrozījumiem himnu raksturā atbilst arī svarīgi jauninājumi ritmikā un metrikā, kuŗus ieveda Stēsichors. Īsu logaoidisku [8]) strofu vietā, kādas lietoja vecākie liriķi, Stēsichors ieveda gaŗākas strofas, kur daktilu elements bija dažādā veidā kombinēts ar epitritiem (_ ∪ _ _) [9]). Bez tam šīs strofas viņš apvienoja triadās. Triada ir triju strofu grupa, kur divām metriski vienādām strofām, no kuŗām pirmo sauc par strofu, otro par antistrofu, seko strofa ar citādu veidojumu, saukta epōds. Stēsichora nodibināto epōdisko koŗa dziesmas uzbūvi (kas dīgļa stāvoklī saskatāma jau Alkmāna strofās) turpina arī vēlākie koŗu lirikas meistari.

Stēsichora valoda bija literārais dōriešu dialekts, kas tikai pa daļai pieslienas vietējam dialektam. Šai dialektā jūtama arī episkās valodas ietekme. Stēsichora fraze, dažkārt diezgan gaŗa, ir tomēr viegla un izgreznota epitetiem.

Stēsichora ietekme izjūtama grieķu koŗu lirikā līdz 5. gs. vidum un atiskajā traģēdijā no Frīnicha līdz Eurīpidam. Viņa ietekmes zīmes redzamas arī vecsiciliskā un vecatiskā komēdijā. Viņa dziesmas dziedāja

---

cūkas medībām (Συοθῆραι) bez šaubām par tematu bija Kalidōnas medību notikumi. Pie Hērakla teiku cikla pieder poēmas Gērionēida (Γηρυονηίς), Kerbers (Κέρβερος) un Kikns (Κύκνος).

[5]) Histor. var. 10, 18.

[6]) Kalika (Καλύκη) saucās kādas poēmas varone, kas, iedegusies mīlestībā pret jaunekli Euātlu, lūdza Afrodīti, lai tā palīdz tapt izvēlētam jauneklim par sievu vai arī mirt. Kad Euātls viņu atraidīja, Kalika ielēca no Leukadas klints jūrā. Citas poēmas galvenā varone bija Radina (Ῥαδίνα). Viņa bij atdota Korintas tirannam par sievu, bet viņu mīlēja viņas brālēns, kas devās uz Korintu, lai Radinu atsvabinātu. Tiranns lika abus nogalināt, bet vēlāk savu darbu nožēloja un lika ar godu abus apglabāt. Te tātad redzami jau īsti mīlestības romāni, kādus vēlāk cienīja aleksandriešu laikmetā.

[7]) X, 1, 62: epici carminis onera lyra sustinuit.

[8]) Par logaoidiskiem pantm. sk. 110. lpp., 11. piez.

[9]) Daktilo-epitritu ritmiskā nozīme nav vēl ar pilnu drošību noskaidrota.

Grieķijā 5. un 4. gs. [10]). Romantiskos mīlestības motīvos viņam pieslienas arī hellēnistiskā laikmeta dzejnieki (Teokrits, Rodas Apollōnijs). Romiešu literātūrā Stēsichors bija mazāk pazīstams, kaut gan taisni viņš bija cēlis tiltu mītu dzejā no austrumiem uz rietumiem. Horātijs tomēr piemin viņa „nopietnās dziesmas" (graves camenae), kuŗas, tāpat kā Pindara, Simōnida, Anakreonta, Alkaja un Sapfojas liriku, nebija spējusi apēnot Homēra slava [11]).

Izdevumi: Th. Bergk, Poetae lyr. gr., III[4], 205-234. — E. Diehl, Anthol. lyr. gr., vol. II.

Literātūra: I. Vuertheim, Stesichoros, Fragmente und Biographie, Leiden, Sijthoff, 1919.

Kritiska bibliogr. 1905.—1917. g.: Jahresber. über die Fortschr. d. kl. Alt., 178.sēj. 65.-68.; 1917.—1920. g., 191. sēj. 56. lpp.

56. Ībiks. Stēsichora skolas turpinātājs, ja ne tiešs viņa skolnieks, bija dzejnieks Ībiks (Ἴβυκος) no Rēgijas, kas dzīvoja 6. gs. otrajā pusē. Viņš bija no aristokratiskas ģimenes. Rēgija bij jaukta chalkidiešu un mesēniešu pilsēta, kuŗas iedzīvotāji toreiz ķildojās par polītiskas vienlīdzības tiesībām. Tautas vairums esot uzticējies Ībikam un piedāvājis viņam tiranna varu, bet viņš šo priekšlikumu esot noraidījis un aizceļojis [1]). Ceļodams pa Siciliju, viņš braucienā no Katanes uz Hīmeru, izkrizdams no ratiem, pārlauzis roku un veltījis savu liru Apollōnam, līdz kamēr roka sadzijusi [2]). Var likties savādi, ka Ībiks, kas bija noraidījis viņam piedāvāto tiranna varu, vēlāk dzīvoja pie Samas tiranna Polikrata galma. Varbūt viņš turp bij aizceļojis jau priekš Polikrata nākšanas pie varas [3]). Tur viņa dzejas spējām atvērās jauns darbības lauks. Ja sākumā, iedams pa sava priekšgājēja Stēsichora pēdām, Ībiks apdziedāja varoņus, tad Samā viņa uzdevums bija apdziedāt Polikrata galma skaistos jaunekļus un arī pašu valdnieku, tāpat kā to darīja Anakreonts. Nav zināms, vai Ībiks jau pirms Polikrata krišanas atstāja Samu un kur viņš pēc tam atradās. Kāda vēlāka leģenda stāsta, ka viņš esot miris varmācīgā nāvē [4]).

---

[10]) Eupol. fr. 139 K.; schol. Aristof. Laps. 1222; Atēn. 6, 250 b.

[11]) Par Stēsichoru rakstīja peripatētiķi Megakleids (Atēn. 12, 513 a) un Chamaileonts (Atēn. 14, 620 e).

[1]) Diogenian. prov. II, 71: οὗτος (Ἴβυκος) γὰρ τυραννεῖν πολιτῶν δυνάμενος ἀπεδήμησεν; cf. id. V, 12; Apostol. III, 84.

[2]) Himer. or. 22, 5.

[3]) To liekas apstiprinām Oksirinchas papīruss, kas uzglabājis Ībika dziesmas fragmentu, kur tiek apdziedāts Polikrata skaistums. Acīm redzot Polikrats vēl tad nebij ieguvis varu un bij jauneklis.

[4]) Pēc šā nostāsta Ībiku nogalinājuši (Korintā vai Rēgijā) laupītāji. Mirdams dzejnieks redzējis lidojam dzērves un piesaucis tās par savām atriebējām. Pēc ne-

Ībika mīlestības dziesmas, kuŗu vairums laikam sacerētas pa viņa uzturēšanās laiku Samā, pieder enkōmiju veidam un bija domātas koŗa priekšnesumam, kā uz to norāda šo dziesmu metriskā forma, lai gan ar savu subjektīvi-personīgo raksturu un kaislīgo izteiksmi tās drīzāk liktos piederam monōdiskai melikai. Acīm redzot Ībiks ir ņēmies drosmi vīriešu korim likt mutē mīlestības dziesmu vārdus, kur bij apdziedāts zēnu skaistums, tāpat kā Alkmāns Spartā ar jaunavu koŗa dziesmām sumināja meitenes. Ībika erōtiskās enkōmijas, kur koris apdzied skaistuma sacensībā ejošus jaunekļus, var pielīdzināt epinīkijām, kur dzejnieks ar koŗa vārdiem sumināja ģimniskās sacīkstēs piedalījušos uzvarētājus.

No Ībika dziesmu 7 grāmatām ir atlikušies tikai nedaudzi fragmenti, kas pa lielākai daļai sacerēti daktiliskos ritmos un pieder pie viņa erōtiskajām dziesmām. Kādā fragmentā aprakstīts pavasaris (6 D.):

Pavasars ziedošais nācis jau,
Kidōnas ābeles smaržām līkst;
Rasotās ielejās straumes plūst.
Dzidrajos dārzos tad najadas pulcējas,
Pavēnī vīnkoku atvases stīgotās
Ziedlapu smagajos ķekaros savijas.
Ilgas un nemiers man sirdi grauž.
Tiešām, kā Trāķijas vētra, baigs
Atlido Kipridas dēls:
Nevaldu nemierā raujas uz priekšu,
Iededzis krūtīs man kvēlošu liesmu...
Nu sirdzis un gurds,
Kaut ziedonis smej.

(A. Ģiezena tulk.)

Tāpat kā Sapfoja, arī Ībiks labprāt kavējas pie dabas skaistuma. Viņa izteiksme ir bagāta gleznām un viņa domas vijas kā pavediens šajās gleznās. Viņa valodā jūtami aiolismi, un aleksandriešu laika dialektologi tur saskatīja arī dažas rēgiešu dialekta īpatnības, pa daļai kopējas ar Stēsichora valodu.

Ībika dzejas atskaņas manāmas arī trīs jaunāko koŗu liriķu — Simōnida, Bakchilida un Pindara dzejā, pa daļai vēl arī aleksandriešu dzej-

---

ilga laika viens no slepkavām, sēdēdams teātrī un redzēdams dzērves skrienam, teicis savam biedram: „re, kur Ībika dzērves!" Šo vārdus dzirdējuši blakussēdētāji. Vainīgie aizturēti, nopratināti, atzinušies noziegumā un sodīti ar nāvi. Šis nostāsts atrodams epigramatiķa Antipatra (Anth. Pal. VII, 745), Plūtarcha (De garr, 14) un Svidas darbā.

nieku (Rodas Apollōnija) darbos [5]). Bet tā kā Ībiku viņa dzejas erōtiskā rakstura dēļ filozofiskā ētika (sevišķi pītagoriešu un arī stōiķu skola) atmeta kā jaunatnes samaitātāju, šī dzeja izzuda no skolu programmām un atrada patvērumu tikai lielākās bibliotēkās, līdz kamēr gāja bojā.

Izdevumi: Th. Bergk, Poetae lyr. gr. III[4], 235—252. — E. Diehl, Anth. lyr. gr. vol. II.

Literātūra: A. Croiset, Hist. de la litt. gr. t. II. — W. Schmid, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929). — Maas, Pauly-Wissowa, Real.-Enc. d. kl. Alt. IX, 816 sek.

57. Simōnids. Mēs esam nonākuši pie laikmeta, kad koŗu lirika, uzplaukusi vispirms Peloponnēsā un rietumu kolōnijās, sasniedza lielu mākslas pilnību. Šo laikmetu ievada kā viens no pirmajiem koŗu lirikas lielmeistariem dzejnieks Simōnids (Σιμωνίδης ὁ Κεῖος). Viņš dzimis nelielās Kejas salas pilsētiņā Jūlidā ap 556. g. Savu dzejnieka darbību viņš esot sācis, apmācīdams koŗus, kas svētkos uzstājās Kartajas Apollōna templī [1]). Drīz viņa vārds kļuva pazīstams arī ārpus viņa dzimtās salas robežām. Kad Peisistrata dēls Hiparchs sāka pulcināt Atēnās mākslinieku un dzejnieku, viņš aicināja arī Simōnidu [2]), kam šai laikā bija ap 30 gadu. Tur Atēnās viņš sastapās ar ditirambu dzejnieku Lāsu un laikam arī ar Anakreontu. Bet Hiparcha nogalināšana 514. g. izklīdināja šo dzejnieku sabiedrību. Simōnids tad devās uz Tesaliju, papriekš uz Krannōnu un Farsālu pie Skopadiem, vēlāk, kā šķiet uz Lārisu pie Alevadiem. Pie Skopadiem viņš laikam nodzīvoja diezgan ilgi, jo tiem par godu viņš veltījis daudzas dziesmas. Kad kādā katastrofā (laikam griestu ielūšana simposija laikā) aizgāja bojā visa Skopadu dzimta, Simōnids pagodināja mirušos ar trēnu (fr. 6 D.). Sakarā ar šo gadījumu radās leģenda par brīnišķīgo glābšanu, ko Simōnidam snieguši Dioskūri [3]).

Simōnids bij jau vecs, kad uznāca persiešu karŗi, kas dzejniekam deva jaunus uzdevumus. Atgriezies Atēnās, viņš sacerēja par godu kritušiem pie Maratōnas leģiju, kuŗas aizkustinošais tonis sagādāja viņam uzvaru par Aischilu. Citas viņa dziesmas un epitafijas bija veltītas cīnītājiem, kas bija krituši kaujās pie Artemīsijas, pie Termopilām,

---

[5]) Ka aleksandriešu laikmetā ir bijis kāds Ībika dzejas komentārs, var secināt no kādas scholijas (fr. 3 D.).

[1]) Atēn. 10, 456 f.

[2]) Ps. Plat. Hiparch. 228 c; Aristot. Atēn. rep. 18, 1; Ailiān., Ποικ. ἱστ. 8, 2.

[3]) Reiz simposijā Simōnids kādā Skopadam veltītā enkōmijā ir cildinājis Dioskūrus tik lielā mērā, ka Skopads juties sarūgtināts un neizmaksājis daļu honorāra, teikdams, ka tā jāmaksā Dioskūriem. Tad Simōnidam paziņots, ka ar viņu vēlas runāt divi jaunekļi, kas gaida aiz durvīm ārpusē. Ko tik Simōnids atstājis zāli, tur iebrukuši griesti, aprakdami zem drupām visus Skopadus. (Sal. līdzīgo nostāstu par Melampu Ferekida fr. 33 Jac.). Sk. Kallim. fr. 71 Schn.; Cic. De or. II 352; Quint. XI 2, 14; Val. Max, I 8 ext. 7.

pie Salamīnas, pie Platajām un citās vietās. Būdams jau 80 gadus vecs, Simōnids 476. g. pavasarī guva uzvaru ditirambu sacīkstē [4]). Viņa lielais vecums, likās, aicināja viņu uz mieru. Bet šai laikā viņš tikai sāka savu gaŗo ceļojumu un, atstājis Atēnas, devās uz Siciliju, kur viņu ar pagodinājumu uzņēma Sirākūzu valdnieks Hierōns. Simōnids novērsa kaŗu, kas draudēja izcelties starp Hierōnu un Akragantas valdnieku Tērōnu, iegūdams ar to Hierōna labvēlību [5]). Pie Hierōna galma uzturējās arī Simōnida radinieks Bakchilids un dzejnieks Pindars. Liekas tomēr, ka attiecības starp Pindaru un abiem Kejas dzejniekiem nebija visai labas uz sacensības pamata. Simōnids mira Akragantā ap deviņdesmit gadu vecs [6]).

Savā gaŗajā mūžā Simōnids rakstīja daudz un dažādos lirikas veidos. No visas viņa dzejas tagad ir atlicis ap pusotra simta fragmentu. Šie fragmenti ir par daudz īsi, lai būtu iespējams gūt jēdzienu par Simōnida dzejas mākslu un viņa dziesmu kompoziciju.

Pazīstamas bija Simōnida eleģijas un viņa daudzās epigrammas. Bet, negribēdams apmierināties ar vecajām jōniešu dzejas formām, Simōnids tiecās pēc iespaidīgākās koŗa dziesmas, ko kultivēja dōrieši. Viņš pirmais sāka rakstīt epinīkijas (dziesmas par godu uzvarētājiem sacīkstēs). Šīs epinīkijas bija slavenas, bet tā kā tās nav uzglabātas, nav iespējams tās salīdzināt ar Bakchilida un Pindara epinīkijām.

Bet vislielākais meistars bija Simōnids divos koŗu lirikas veidos — hiporchēmās un trēnos. Hiporchēmās (deju dziesmās) viņš ģeniāli mācēja apvienot vārdus, melōdiju un ritmiskās kustības par skaistu harmoniju. Diemžēl šīs hiporchēmas tagad zudušas. Otrs chorālās lirikas veids, kas Simōnidam sagādāja lielu slavu, bija trēni (raudu dziesmas), kur viņš aizkustinošiem vārdiem prata saviļņot klausītājus līdz asarām. Tāpat slavenas bija viņa epitafijas (kapu uzraksti). Daži uzglabātie fragmenti liek mums nojaust viņa mākslas raksturu šai dzejas veidā. Pāri laikmeta robežām sniedzas viņa vārdi, ar kuŗiem viņš cildina Termopilās kritušos (fr. 5 D.):

Termopilu cīnītāji, varoņi!
Nevīstoši lauri, krāšņa nāve jums:
Altāris — kapkopa,
Rauddziesma — piemiņa,
Vaidi jums — kapruna.

---

[4]) Fr. 77 D. Šo uzvaru atzīmē arī Paras chronika (Marmor Par. ep. 54).

[5]) Schol. Pind. o. 2,29; p. 1, 112. Ar pilnu tiesību 476. g. rudenī Bakchilids varēja apsveikt Sirākūzu kaŗavadoni vārdiem εὔμοιρε Συρακοσίων ἱπποδινήτων στραταγέ.

[6]) Pēc Marmor Par. ep. 57—468/7. gadā. Sk. Schmid-Stählin, I, 1, 514. lpp.

Ne rūsa, ne visu ārdošais laika zobs
Šos varoņkapus nesagrauzīs.
Te, svētā vietā, krietnu vīru tikums
Sev radis apgarotu mitekli.
Kā dzīvs mums klāt stāv Spartas ķēniņš Leōnids,
Šis dižās varonības miesojums,
Viņš grieķu slavu mūžos pauž.

(A. Ģiezena tulk.)

Šai dzejai piemīt kaut kas saldi patētisks un aizkustinošs, ko grūti ir atrast citu grieķu dzejnieku darbos.

Simōnids prot arī gleznaini tēlot. No viņa iziet apgalvojums, ka gleznie cība ir klusējoša dzeja un dzeja runājoša gleznie cība [7]). Un cik labi viņš kā dzejnieks prot rīkoties ar savu mākslinieka otu, pierāda pazīstamais fragments (13 D.), kur tēlots Danajas liktenis. No tēva mājas padzītā Danaja ar savu tikko piedzimušo dēlu Perseju atrodas peldošā šķirstā, ko jūras viļņi svaida, draudēdami katru brīdi aprīt braucējus. Bet mazais bērns mātes rokās guļ tik mierīgi un sapnī smaida, — viņš vēl nesaprot, kas ir pasaulē briesmas, bēdas un asaras.

Citos fragmentos Simōnids parādās kā gnōmisks un didaktisks dzejnieks. Daudzi viņa panti izsaka dažādas dzīves gudrības un ētiski-filozofiskas prātulas. Tāpēc vēlāko laiku grieķi mēdza citēt Simōnida pantus. Pašam Simōnidam gan dažkārt ir pārmests rakstura trūkums. Kādā vietā viņš saka, ka uz dzīvi jāskatās kā uz rotaļu un ka nekas nav jāuzņem nopietni [8]). Šī prāta lokanība un piemērošanās dzīves apstākļiem dažkārt noveda dzejnieku pretrunā ar sevi pašu un lika viņam mainīt ieskatus un toni. Būdams agrāk Peisistratidu viesis, viņš vēlāk eleģijā cildināja Hiparcha slepkavas Harmodiju un Aristogeitonu. Viņam izteikti pat pārmetumi, ka viņš bijis nopērkams. Šie pārmetumi gan laikam dibinās uz to, ka Simōnids ņēma par saviem dzejoļiem honorāru. Bet tas nozīmē tikai to, ka šai laikā lirisko dzejnieku stāvoklis bija mainījies, un sabiedriskā doma, augstu vērtēdama viņu mākslu, to samaksāja ar naudu, tāpat kā tēlnieku un citu mākslinieku darbus.

Kā Simōnida raksturs prata pielāgoties dažādiem apstākļiem, tā visādus toņus mācēja atrast un lietot viņa talants. Viņa stils bija tikpat lokans kā viņa domāšanas veids. Simōnids prata būt elegants, pārlie-

---

[7]) Horat. Art. poet. 361; Plut. De glor. Ath. 3. p. 346; id. Quaest. symp. IX, 15,2 p. 748 a; id. De amic. et adul. 15 p. 58 b; sal. Ps. Plut. vit. Hom. 216; Cic. Tusc. V 114; Aristot. Poet. 1 p. 1447 a 19 un 25, p. 1460 b 8.

[8]) Fr. 192 B.

cinošs, aizkustinošs. Viņam netrūka arī asprātīga humora un pat sarkasma, sevišķi ja vajadzēja kādu bultu raidīt pret kādu savu pretinieku[9]).

Būdams jōnietis, Simōnids savas koŗu dziesmas raksta literārā dōriešu dialektā. Viņa fraze parasti ir īsa un skaidra, un šai īsumā saskatāms vēl eleģiju dzejnieks. Simōnids lieto tos pašus ritmus, ko viņa priekšteči Stēsichors un Ībiks — gan logaoidus, gan arī daktiloepitritus, bet paiānos un hiporchēmās arī anapaistus un paiōniskos ritmus. Iedams pa Stēsichora pēdām, viņš lieto triadu.

Simōnida piemiņa bija vienmēr dzīva Atēnās. Viņu citē Aristofans, tāpat Platōns un Ksenofōnts. Ar savu jōnisko grāciju, ar savu dzīves pazīšanu un eleganci, Simōnids bija tuvs Atēnu garam. Ne par velti viņš Atēnās bija pavadījis daļu sava mūža un viņa dzimtene Keja atradās iepretim Atikai.

Izdevumi: Th. Bergk, Poetae lyr. Gr. vol. III ed. 4, 382-535. — E. Diehl, Anth. lyr. Gr. vol. II

Literātūra: U. von Wilamowitz-Möllendorff, Sappho und Simonides, Berlin, 1913. — A. Croiset, Hist. de la litt. gr. t. II. — W. Schmid, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 506.-523. — P. Maas, J. Geffcken, Pauly-Wissowa, Real-Encycl. d. kl. Alt. III A, 186-97.

Kritiska bibliogr. no 1905. līdz 1917. g.: Jahresb. über die Fortschr. d. kl. Alt. 174. sēj. 23.-24. lpp.

58. **Pindars.** Ievērojamākais no 9 grieķu liriķiem pēc Kvintiliāna atzinuma ir Pindars[1]). Viņš pacēla koŗu liriku līdz tādiem mākslas augstumiem, ka palika nepārspēts šai dzejas nozarē.

Pindars (Πίνδαρος) dzimis ap 522. g. Kinoskefalās, kuŗas atrodas Tēbu tuvumā, pie ceļa, kas ved uz Tespijām, Helikōna kalna pakājē[2]). Viņa tēvs Daifants (pēc dažām ziņām Pagōnds[3]) piederēja pie dižciltīgo

---

[9]) Sanīdies ar dzejnieku Tīmokreontu no Rodas, Simōnids sacerēja viņam šādu kapa uzrakstu:

Πολλὰ πιὼν καὶ πολλὰ φαγὼν καὶ πολλὰ κάκ' εἰπὼν
ἀνθρώπους, κεῖμαι Τιμοκρέων Ῥόδιος.

Kādam Sōsam un viņa dzīves biedrenei viņš sacerēja šādu veltījuma epigrammu:

Σῶσος καὶ Σωσώ, σῶτερ, σοὶ τόνδ' ἀνέθηκαν,
Σῶσος μὲν σωθείς, Σωσὼ δ'ὅτι Σῶσος ἐσώθη.

[1]) Quint. Inst. orat. X, 1, 61: novem lyricorum Pindarus longe princeps.

[2]) 522. par Pindara dzimšanas gadu pieņem: Beks (A. Böckh), Gaspars (C. Gaspar, Essai de chronologie Pindarique, Bruxelles, 1900), Krists (W. Christ). 518.: Šrēders (O. Schröder), Vilamovics (Wilamowitz), Kerte (A. Körte); 526.: J. Lipsius. Savu dzimšanu Pītiskajos svētkos apliecina pats dzejnieks (fr. 193 B.).

[3]) Pagōnds (Παγώνδας) pēc Eustatija (p. 296, 14 Dr.), Daifants (Δαίφαντος) pēc pārējiem biografiem un Svidas. Citi viņa ģimenes locekļi bijuši: māte Kleidika jeb Kleodika (Vita Ambr. p. 1, 5 Dr., Mirtoja (Myrtō) pēc Vit. Thom. p. 4, 11 Dr., abi vārdi Eust. p. 296, 23 Dr.); sieva Megakleja (Vit.

Aigeidu dzimtas [4]). Aiolisko senču [5]) lepnais gars, nopietnā dōrisma ietekmēts, izpaužas arī Pindara raksturā un dzejā [6]).

Jau kā zēnu Pindaru iedvesmoja teikas, kas saistījās ar viņa dzimto pilsētu Tēbām: nostāsti par varoni Hēraklu, Iolāju, Kadmu un viņa kāzām ar Harmoniju, kuŗās piedalījušies paši dievi, par pareģi Teiresiju, par Oidipu un viņa likteni, par septiņu kaŗavadoņa gājienu pret Tēbām. Viņa pirmais skolotājs aulētikā bija viņa tēva brālis Skopelīns. Bet Tēbas nebija vienīgā Pindara skola. Biografi stāsta, ka viņš ticis sūtīts uz Atēnām, kur toreiz kultivēja ditirambus, un mācījies tur pie koŗu meistariem un dzejniekiem Agatokla, Apollodōra un Lāsa [7]). Par viņa skolotāju dzejas mākslā esot bijusi arī Korinna, kas jaunajam dzejniekam devusi norādījumus, kā rīkoties ar dzejas vielu [8]).

Uzaudzis Tēbās un saņēmis tur ierosmi savai dzejnieciskai darbībai, Pindars uzskatīja sevi par boiōtieti. Viņš sauc Tēbas par savu māti [9]), sumina tās savās dziesmās [10]) un salīdzina šīs dziesmas ar Tēbu avota Dirkas ūdeņiem [11]).

Liriskai dzejai Pindars nodevās jau agri. Kā scholiasts liecina, 10. pītisko ōdu par godu uzvarētājam zēnam no Alevadu dzimtas viņš ir sa-

---

Ambr.), no kuŗas dzejniekam bijis dēls Daifants un divas meitas Prōtomache un Eumētida (Vita metr. p. 9,25 Dr.). Pindara ģimenei Tēbās piederējusi māja.

[4]) P. 5,100: Αἰγεῖδαι, ἐμοὶ πατέρες.

[5]) Αἰολεὺς ἄνωθεν tiek saukts Pindars schol. nem. 3,136; fr. 191

[6]) Pindara jaunība sakrīt ar laiku, kad grieķu aristokratija, Spartas atbalstīta, pēc tirannijas krišanas Korintā, Megarās un Sikiōnā atkal paceļ galvu un patur savu varu arī Tēbās, Aigīnā, Chalkidā, Eretrijā. Tikai Atēnas pēc Peisistratidu gāšanas iet pa Solōna nosprausto demokratijas ceļu. Ir dabiski, ka Pindara simpatijas pieder aristokratiskajām dōriešu pilsētām, kur valda „eunomija" (likumība).

[7]) Vit. Ambr. p. 1,11 Dr.; Vit. metr. p. 9,1 Dr.; Vit. Thom. p. 4,13 Dr.; Eustath. 25 p. 296,19; 28 p. 300,1 Dr.

[8]) Kad Pindars sacerējis himnu par godu Tēbām, kas sākusies vārdiem:

Vai Ismēni vai Meliju ar zelta vārpstu,
Vai Kadmu, vai sēto vīru stipro dzimumu,
Vai Tēbi ar tumšo pieres lenti,
Vai pārdrošā Hērakla spēku,
Vai Dionīsa prieka pilnos svētkus,
Vai baltroces Harmonijas kāzas lai sumināms?

tad Korinna esot asprātīgi piezīmējusi, ka sēt vajagot ar sauju un nevis ar visu maisu (τῇ χειρὶ σπείρειν μηδ' ὅλῳ τῷ θύλακι). Plut. De glor. Athen. c. 4 p. 347. (Tāda pati pārmērība atrodama istm. 7. un nem. 10. sākumā.)

[9]) Istm. 1,1: μᾶτερ ἐμά, χρύσασπι Θήβα. Sal. istm. 7 (8),35 un fr. 180 (B.).

[10]) Fr. 194; 195; sal. Oksir. pap. 13. nr. 1604 II 23.

[11]) Istm. 6,74. Tāpēc arī Horātijs Pindaru sauc par Dirkas gulbi c. IV 2,25

cerējis 501. g. (= ol. 69,3), t. i. kad viņam bija tikai ap 20 gadu. Vispārīgi šķiet, ka Pindara pirmās epinīkijas bijušas veltītas pītiskajām sacīkstēm, un dzejnieka slava tātad vispirms atmirdzēja Delfos un no turienes tad izplatījās pa visu Grieķiju.

Pindaram bija ap 30 gadu, kad uznāca persiešu kaŗi, un ap 40 gadu, kad notika Salamīnas kauja. Kā zināms, šajos kaŗos Tēbu loma nebija slavena: Tēbu aristokratija aiz partejiskiem un savtīgiem iemesliem nostājās to grieķu pilsētu priekšgalā, kas kļuva par kopējās grieķu lietas nodevējām. Pēc Plataju kaujas grieķu sašutums pret Tēbām bija tik liels, ka grieķu kaŗaspēks devās pret šo pilsētu, to ieņēma un bargi sodīja Tēbu oligarchus. Nav zināms, pie kādiem ieskatiem šai laikā turējās Pindars. Vai viņš simpatizēja Tēbu oligarchiem, vai cīnītājiem par Grieķijas neatkarību? Vēsturnieks Polibijs pārmet Pindaram, ka viņš cīņu laikā esot tēbiešus mudinājis uz nepatriotisku rīcību un tam kā pierādījumu citē dažus vārdus no kādas Pindara hiporchēmas, kur dzejnieks brīdina pilsoņus no kaŗa briesmām un aicina viņus uz mieru un vienprātību [12]). Nav tomēr droši zināms, vai Polibijs ir pareizi izpratis sakaru, kādā šie vārdi teikti. Var jau arī būt, ka Pindars briesmu brīdī ir pieslējies savu tautiešu partikulārismam un ieteicis neiejaukties kaŗā, kad jau pats Delfu dievs deva orākulus, kas nevarēja modināt varonības garu Grieķijas aizstāvjos[13]). Bet vēlāk, pēc atēniešu uzvaras par persiešiem, viņš cildināja atēniešu nopelnus Grieķijas brīvības aizstāvēšanā un kādā ditirambā, kas tika dziedāts Atēnās, iepina šos cildinājuma vārdus: „spožās, vijolītēm vainagotās, dziesmām suminātās, slavenās Atēnas, tu Grieķijas balsts" [14]), par ko tēbieši esot viņu sodījuši ar 1000 drachmām [15]), bet atēnieši pagodinājuši ar 10.000 drachmām, proksena tiesībām un statujas uzcelšanu [16]).

Pēc persiešu kaŗiem Pindars ir sasniedzis savas slavas augstumus. No visām Grieķijas malām viņš saņem lūgumus sacerēt dziesmas. Viņam ir sakari ar daudzām tā laika varenām personām Grieķijā, — ar valdniekiem Hierōnu Sirākūzās, Tērōnu Akragantā, Arkesilāju Kirēnē, ar maķedoniešu ķēniņu Aleksandru, ar daudzām aristokratu ģimenēm Rodā, Korintā un citās grieķu pilsētās. Dažreiz viņš savu dziesmu, kā

---

[12]) Polib. 4, 31, 5 sek.; fragm. 109, 110.

[13]) Sal. Her. 7, 132.

[14]) Fr. 76 B.:

ὦ ταὶ λιπαραὶ καὶ ἰοστέφανοι καὶ ἀοίδιμοι,
Ἑλλάδος ἔρεισμα, κλειναὶ Ἀθᾶναι, δαιμόνιον πτολίεθρον.

[15]) Eust. 28 p. 300, 9.

[16]) Isokr. 15, 166; Ps. Aisch. ep. 4.; Paus. 1, 8, 4.

kādu „foinīķiešu preci" sūta pāri jūrai uz tālu pilsētu [17]). Bet vienā otrā gadījumā viņam arī pašam ir nācies ceļot. Tā ap 476.—474. g. viņš devās uz Siciliju, kur apmeklēja valdniekus Hierōnu un Tērōnu [18]), redzēja Ētnas kalnu, kuŗa izvirdumu aprakstīja dziesmā [19]). Nav zināms, vai Pindars apmeklēja arī Kirēni, kuŗas valdnieku Arkesilāju viņš sumina 4. un 5. pītiskajā ōdā (465.) [20]). Senie autori stāsta, ka Pindara cienītājs bijis arī maķedoniešu ķēniņš Aleksandrs, saukts Filellēns, ko Pindars ir apdziedājis savās ōdās [21]). Šo sakaru dēļ vēlāk minētā ķēniņa pēcnācējs Aleksandrs Lielais, ieņemdams Tēbas un likdams tās izpostīt, esot saudzējis Pindara māju, pavēlēdams uz tās uzrakstīt vārdus: „dzejnieka Pindara māju nededziniet!" [22]).

Beidzamā datējamā Pindara epinīkija (8. pītiskā) sacerēta 446. g. par godu uzvarētājam Aristomenam no Aigīnas. Šī sala, ko dzejnieks bij iemīļojis, toreiz atradās ceļā uz pakļaušanu Atēnām. No dziesmas beigu vārdiem tāpēc izskan rūpes un aizlūgums par Aigīnas brīvību.

Pēc 446. g. par Pindara dzīvi nekas vairs nav zināms. Ja var ticēt to biografu ziņām, kas liecina, ka Pindars ir miris 80 gadu vecumā, tad viņa miršanas gads būtu ap 442. [23]). Viņš esot miris Argosā [24]), no kurienes urnu ar viņa pelniem viņa meitas esot aizsūtījušas uz Tēbām (dēls Daifants acīm redzot bij jau miris). Vēl Pausanijs redzējis dzejnieka kapu Tēbu hipodromā [25]), tāpat viņa goda sēdekli (θρόνος Πινδάρου) Delfu Apollōna svētnīcā [26]).

Dzejnieka slava bija liela jau viņa dzīves laikā. Par to liecina uzmanība, ko viņam parādīja daudzas grieķu pilsētas un to valdnieki. Pindara ōda Diagoram (7. olimp.) tikusi uzrakstīta zelta burtiem Atēnas

---

[17]) Vēstules veidā ir sūtīta uz Sirākūzām 2. un 3. pīt. ōda.

[18]) Uz personīgu dzejnieka klātbūti Sirākūzās norāda ol. 1, 16 sek.

[19]) Pīt. 1, 21 un sek. Pašu Ētnas izvirdumu (478. vai 475. g.) Pindars nav redzējis, kā par to var spriest no pīt. 1, 27: θαῦμα δὲ καὶ παρ' ἰδόντων (var. παριόντων, παρεόντων). To pašu izvirdumu ir apdziedājis Aischils Prom. 379 un sek.

[20]) No 4. pīt. ōdas sākuma vārdiem (σάμερον μὲν χρή σε παρ' ἀνδρὶ φίλῳ στᾶμεν) to vēl nevar secināt.

[21]) Dion. Hal., Dēmost. daiļr. 26; Diōna Chrīsost. 3, 83 (Reiske).

[22]) Plīn. H. N. VII 29, 109; Arriāna Anab. 1, 9; Diōna Chrīsost. 2, 33; Liban. 14, 34; Svida, Πίνδαρος. Aizdomīgs ir tomēr tetrametrs, kuŗā šī pavēle dota:

Πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε.

[23]) Svidas minētais 55 gadu mūžs ir katrā ziņā par īsu. Eustatijs (25 p. 296, 29 Dr.) min 66 gadus, bet atsaucas arī uz citiem, kas min 80 gadus (Vit. metr. p. 9, 21 Dr.).

[24]) Vit. Ambr. p. 3, 13 Dr. = Eustat. p. 297, 6 Dr.; Val. Max. IX, 12 ext. 7.

[25]) Paus. 9, 23, 2 un sek.

[26]) Paus. 10, 24, 4; sal. fr. 90 B.

templī Rodas pilsētā Lindā [27]). Leģenda stāstīja, ka paši dievi apbrīnojuši Pindara dzeju un Pāns reiz Kitairōna pakājē nodziedājis kādu Pindara paiānu [28]). Vēl Plūtarcha laikā Delfos bijis paradums, ka Teoksenīju svētkos herolds atgādinājis Pindara citkārtējo piedalīšanos šais svētkos, skaļā balsī izsaukdams: „Pindars dievu mielastā" [29]).

Pindara dziesmas bija daudzas un dažādas. Aleksandriešu laikmetā tās bij iedalītas 17 grāmatās un piederēja pie 9 dažādiem koŗu melikas veidiem, pie kam 11 grāmatas bija reliģiska satura, proti: himnas (1 gr.), paiāni (1 gr.), ditirambi (2 gr.), prosodijas (2 gr.), partenijas (3 gr.), hiporchēmas (2 gr.) un 6 grāmatas laicīga satura, proti: enkōmijas (1 gr.), trēni (1 gr.), epinīkijas (4 gr.).

Kā no šā dziesmu pārskata redzams, Pindars ir pārsvarā reliģisks dzejnieks. Bet novērtēt viņu kā tādu mums tagad gluži pilnīgi vairs nav iespējams, jo no Pindara reliģiskās dzejas ir atlikušies tikai fragmenti. Pilnīgi ir uzglabātas līdz mūsu dienām tikai 4 epinīkiju grāmatas, kas mums dod jēdzienu par šo lirikas veidu senajā Grieķijā un arī par paša Pindara mākslu.

Epinīkijas jeb uzvaras dziesmas, skaitā 44 (45), iedalītas 4 grāmatās pēc 4 sacīkšu vietām: pirmajā grāmatā ietilpst olimpiskās epinīkijas (kur sumināti uzvarētāji Olimpijā), otrā — pītiskās (Delfos), trešā — nemejiskās (Nemejā), ceturtā — istmiskās (Istmā, pie Korintas).

Visslavenākās sacīkstes bija olimpiskās [30]). Savā 1. olimpiskajā ōdā Pindars izsakās par tām šādiem vārdiem: „dienas laikā dzidrajā debesī tu neradīsi nekādu citu spīdekli, siltāku un spožāku par sauli; un, sacīkstes apdziedāt gribēdams, nemeklē nekādu citu, slavenāku par olimpisko". Jau tas apstāklis, ka grieķi skaitīja pēc olimpiadām [31]) gadus, liecina par šo svētku universālo raksturu. Olimpiskie svētki, kas ilga

---

[27]) Schol. ol. VII; sal. Paus. 9, 16, 1.

[28]) Vit. Ambr. p. 2, 2 sek. (= Eustat. p. 298, 9 sek. Dr.).

[29]) Πίνδαρος ἐπὶ τὸ δεῖπνον τῷ θεῷ. Plut. De ser. num. vind. 13 p. 557.

[30]) Olimpiskās sacīkstes bija ļoti vecas. Olimpijā atradās teiksmainā varoņa Pelopa kaps. Citas leģendas saistījās ar Hēraklu, kas esot nodibinājis šīs sacīkstes. No dievībām tur visvairāk tika pielūgts Zevs. Olimpijas galvenais centrs bija svētbirze Alte (Ἄλτις), kas atradās līcī starp Alfeju un tās pieteku Kladeju, Krona kalna pakājē. Tur atradās vecais Hēras templis, Pelopa svētnīca, Zeva ziedoklis un lielais Zeva templis, ko Pindars redzēja vēl tikai kā ceļamu. Uz rītiem no Altes atradās stadions, uz dienvidiem no tā hipodroms.

[31]) Ar vārdu olimpiada grieķi apzīmēja tiklab pašas svētku svinības Olimpijā, kā arī četrgadu laika posmu starp diviem tuvākiem Olimpijas svētkiem. Pirmā vēsturiski konstatējamā olimpiada notika 776. g. pr. Kr. Pēc tam olimpiadas notika kārtēji ik pēc 4 gadiem un turpinājās līdz 393. g. pēc Kr., kad ķeizars Teodosijs ar ediktu aizliedza visus pagāniskos kultus.

7 dienas, sākās un beidzās ar svinīgām reliģiskām ceremonijām un procesijām, un ne mazāk svinīgas bija arī pašas sacīkstes [32]). Uzvarētājs par godalgu saņēma olīvas zaru, kas bija nogriezts no svētā olīvkoka, ko pēc teikas bij iestādījis pats Hērakls, to atnesdams no tālās hiperboreju zemes. Bez tam uzvarētājam bija tiesība likt uzstādīt Altē savu statuju un tikt sumināatam ar kāda dzejnieka sacerētu dziesmu, ko dziedāja vai nu uzvaras vietā, vai arī uzvarētājam mājās atgriežoties, kur visa pilsēta viņu svinīgi sagaidīja.

Tāds pats nacionāli-svinīgs raksturs bija tām sacīkstēm, kas notika Delfos, Nemejā un Istmā [33]).

Šie sacīkšu svētki un tur gūtās uzvaras tad arī deva vielu un saturu Pindara epinīkijām. Tāpat kā pārējās Pindara dziesmas, tās bija lemtas koŗa priekšnesumiem, kas, būdami svinīgāki un iespaidīgāki, tais laikos bija vairāk iemīlēti nekā atsevišķu dziedātāju priekšnesumi. Kori apmācīja vai nu pats dzejnieks, kas reizē bija arī dziesmas melōdijas komponists, vai arī īpašs koŗmeistars. Uzvaras dziesmu mēdza pasūtīt pats uzvarētājs vai arī viņa tuvinieki un draugi. Protams, ka dzejnieks par dziesmas sacerēšanu saņēma arī honorāru. Tai apstāklī, ka dziesma bija sacerēta par maksu pēc vēlēšanās, neredzēja nekā piedauzīga dzejnieka cieņai. Pindars savu uzvaras dziesmu salīdzina ar uzvarētājam celto statuju un atzīst par dabisku, ka dzejnieks nav liekams zemāk par tēlnieku [34]).

Piegriežoties jautājumam par epinīkiju kompoziciju, jāņem vērā, ka epinīkija ir liriska koŗa dziesma, kur tiek sumināts sacīkšu uzvarētājs. Šis uzdevums dzejniekam aiz stiliskiem un pa daļai arī reliģiskiem iemesliem nebija viegls. Tāpēc viņš cenšas ierobežot tiešo sumināajumu, tā daļu pārnesdams uz uzvarētāja senčiem, uz dieviem, kas piešķīruši uzvaru, dažkārt arī uz trenieri (ja uzvarētājs ir zēns) vai ratu vadītāju. Par izejas punktu dziesmai tāpēc ir ne tikai gūtā uzvara, bet arī ar to saistītie dažādie blakus apstākļi. Dzejnieks min tos dievus, kuŗiem veltīti attiecīgie svētki, min vārdā uzvarētāju, viņa tēvu un dažkārt arī citus tuviniekus, atzīmē sacīkšu veidu un dažādas lietas, kam sakars

---

[32]) Sacīkšu galvenie veidi bija: skriešana (un proti: skriešana cauri laukumam — στάδιον, divkārša skriešana — δίαυλος, gaŗā jeb seškārtīgā skriešana — δόλιχος), cīkstēšanās (πάλη); dūŗu cīņa jeb bokss (πυγμή); pankratijs (παγκράτιον) — cīkstēšanās un dūŗu cīņas savienojums; pentātls (πένταθλον) jeb pieccīņa — lēkšana, diska mešana, šķēpa mešana, skriešana, cīkstēšanās; ratu braukšana ar četrjūgu (ἅρμα); jāšana ar zirgu (κέλης).

[33]) Delfos ik pēc 4 gadiem (katrā trešajā olimpiadas gadā), Nemejā un Istmā ik pēc 2 gadiem.

[34]) Nem. 5, 1. Scholiasts šai vietā stāsta par saņemto honorāru, kuŗa summa esot bijusi 3000 drachmas.

ar uzvaru. Cildinādams uzvarētāju, dzejnieks izceļ viņa laimi un bagātību, viņa tikumus un labo slavu, sumina arī uzvarētāja pilsētu un senčus. Viņš neaizmirst arī pats sevi un ar koŗa vārdiem izsaka savas personīgās domas.

Centrālo vietu epinīkijās ieņem mīti. Atstāstīdams teikas par dieviem un varoņiem, dzejnieks te liriku tuvina jau epikai. Taisnību sakot, mītiskais elements pats par sevi uzvaras dziesmai nemaz nebūtu vajadzīgs. Bet lai saprastu, kāpēc Pindars gandrīz bez izņēmuma katrā epinīkijā ieauž mītisko elementu (šai ziņā varbūt sekodams jau Simōnida nodibinātai tradicijai), ir jāņem vērā, ka mītam tika piešķirta audzinoša nozīme un bez tam, tā kā mītam bija sakars ar svinamiem svētkiem vai arī ar uzvarētāja dzimteni un viņa senčiem, mītiskā elementa ievešana sumināju darīja vēl svinīgāku un laicīgo uzvaras dziesmu tuvināja reliģiskai himnai. Iepīdams dziesmā mītus, dzejnieks tos nestāsta sīkumos un sakarīgā secībā, bet, viegli pārlēkdams no viena notikuma uz otru, īsi atstāsta tikai galvenos faktus vai arī reizēm pakavējas pie kāda atsevišķa notikuma vai skata, to gleznaini iztēlodams. Šāds ātrs un šķietami nesakarīgs mītu atstāstījums te nav jāuzskata par kompozicijas trūkumu, jo grieķu klausītājiem šie mīti bij jau zināmi un dzejniekam vajadzēja tikai atgādināt notikumu svarīgākos momentus un klausītāju fantazijā atdzīvināt virkni slavenu senatnes notikumu, ar kuŗiem uzvarētājs, kas savu aristokratisko dzimtu atvasināja no kāda dieva vai varoņa, tika klātesošo priekšā pagodināts un līdz ar to svētku svinīgais noskaņojums vēl vairāk kāpināts.

Atstāstījis mītu, dzejnieks beigās atkal atgriežas pie savas dziesmas varoņa, atgādina viņa bijušās uzvaras un novēl viņam iegūt jaunas. Cildinājumiem viņš bieži pievieno arī pamācības, reliģiskas un morāliskas prātulas, kas bagātīgi izkaisītas viņa dziesmās. Tāds ir vispārējos vilcienos normālais epinīkiju plāns, pie kuŗa dzejnieks gan stingri neturas, bet pēc vajadzības to groza un pārveido.

Pindara domu gaita ir augsta un nopietna. Tā parādās visskaidrāk viņa reliģiskos un ētiskos ieskatos. Pindars nav filozofs, bet mūzu kalps, tāpēc viņam nepiederas ārdīt Homēra dievu spožo panteonu, kā to darīja Ksenofans. Bet uz šiem dieviem viņš tomēr skatās citādi nekā Homērs. Kā boiōtietis, kas uzņēmis sevī dōriešu kultūru, viņš raugās uz lietām nopietni un viņam ir augstāks jēdziens par dievību. Pindara dievi ir visuvareni, viszinātāji, augstākie taisnības sargātāji, kādi viņi vēl nav Homēra eposā. „Vienīgi dievs," saka Pindars, „izdara ikvienu lietu tā, kā viņš to cerējis. Dievs var panākt ātri skrejošo ērgli, var priekšā tikt delfīnam jūras dziļumos. Viņš pazemo augstprātīgo domas un dod citiem slavu, kas nenovīst." Tāpēc Pindars izlabo un groza mī-

tus tur, kur dievu visvarenība viņam liekas aizkarta. Piemēram, kāds mīts stāstīja, ka Apollōna mīļākā, nimfa Korōnida, bija kļuvusi viņam neuzticīga un ka ziņu par Korōnidas neuzticību Apollōnam aiznesis krauklis. Pindaram šāds nostāsts liekas nepiederīgs un viņš izlabo mītu tā, ka nevis krauklis Apollōnam to pateicis, bet paša dieva skats manījis, skats, kam nekas nav paslēpts ne tālumā, ne jūras dziļumā [35]). Kāda cita teika stāstīja, ka dievu mīlulis Tantals nokāvis savu dēlu Pelopu un cēlis to mielastā dieviem priekšā. Pindaram šāda teika nav pieņemama: nevis nokauts tika Pelops, bet uz debesīm aizrauts, līdzīgi Ganimēdam, un kāds no skaudīgiem kaimiņiem izrunājis baumas par nokaušanu [36]).

Būdams reliģiōzs, Pindars izturas ar cieņu pret dieviem un reliģijas kulta formām. Augstāk par visiem dieviem stāv Zevs [37]), bet personīgi tuvs viņam ir dōriešu Apollōns, kas, kā dzejas un patiesības dievs, viņam bieži saistās kopā ar charitām un mūzām [38]). Par tieksmi uz ekstatisku misticismu varbūt liecina Rejas un Pāna kults, ko Pindars nodibināja savā mājā [39]). Nav tomēr domājams, ka Pindars būtu piederējis pie kādas mistu biedrības vai reliģiskas sektas. Sakars ar Eleusīnas mistērijām maz ticams, ja ņem vērā ne visai draudzīgās attiecības, kas toreiz pastāvēja starp Atēnām un Tēbām [40]). Drīzāk varētu domāt par piesliešanos orfiski-pītagoriskam pasaules uzskatam. Dažas tipiski orfiskas mācības patiešām atrodamas Pindara dzejā, piem. par miesas un gara duālismu [41]), par atmaksu viņpasaules dzīvē [42]), par svētlaimīgo salu, kur pēc nāves dzīvos taisnie [43]). Bet nav jāaizmirst, ka Pindara laikā ikviens grieķis varēja iepazīties ar orfisko literātūru, tāpēc šie ieskati bija visiem pazīstami. Vēl mazāk ticams, ka Pindars būtu

---

[35]) Pīt. 3, 27.

[36]) Ol. 1, 37-55.

[37]) Ar vārdu θεός apzīmēts pīt. 2, 49 sek.

[38]) Ol. 14, 11; pīt. 1, 2-12.

[39]) Kāda brīnišķīga parādība, kas notikusi kalnos, pamudinājusi Pindaru uzcelt dievu mātei un Pānam šo svētnīcu; viņš dzirdējis troksni, savienotu ar uguni, un redzējis sev tuvojamies dievu mātes akmenstēlu, sk. schol. pīt. 3, 77. Sal. Paus. 9, 25, 3. Arī pats dzejnieks stāsta (pīt. 8, 56), ka ceļā uz Delfiem redzējis vīzionāru parādību: viņu sastapis varonis Alkmaiōns, kuŗa svētnīca atradās līdzās Pindara mājai, un devis viņam pravietojumus.

[40]) Ka Pindars 137. fr. (B) min Eleusīnas mistērijas, izskaidrojams ar to, ka šis trēns veltīts atēnietim Hipokratam, kas bij iesvētīts Eleusīnas mistērijās.

[41]) Fr. 131 (B).

[42]) Ol. 2, 61 sek.

[43]) Ol. 2, 70 sek.; 129 fr.

pieslējies kādai filozofiskai sektai. Ar pītagorisko ētiku viņam gan ir dvēselīga radniecība, bet nav pierādījumu par tuvākām attiecībām [44]).

Runādams par cilvēka dzīvi un likteni, Pindars ir pārņemts ne tikai no reliģiskas nopietnības, bet dažkārt arī no savas paša sajūsmas. Viņš atgādina laimīgajiem uzvarētājiem neaizrauties ar acumirkļa prieku, bet atminēties, cik īss ir cilvēka mūžs (pīt. 8, 95):

„Viendienas būtnes, kas esam mēs, kas neesam? Cilvēks ir ēnas sapnis. Bet kad dievišķais gaišums nonāk no augšienes un apspīd cilvēka dzīvi, salds tad ir viņa mūžs." Bet šajā nopietnībā nav nekā askētiska, un Pindars, kā īsts grieķis, ir tomēr dzīves prieka dzejnieks [45]). Viņš slavē visu to, kas piektā gadu simteņa grieķim varēja likties kā augstākais dzīves ideāls: jaunību, skaistumu, bagātību, varu un slavu. To visu viņš tēlo lieliskās gleznās, ko viņam toreiz rādīja pati dzīves īstenība Olimpijā, Delfos un citos grieķu kultūras centros.

Pārliecība, ka dzejas iedvesma nāk no Apollōna, mūzām un charitām [46]), Pindaram dod apziņu par viņa, kā grieķu nacionālā dzejnieka, augsto uzdevumu. Viņš apzinās savas dzejnieka spējas: „par gudru vārdu paudēju mani izvēlējusi mūza skaistkoŗu Helladā" [47]), un citā vietā viņš sevi dēvē par „Pīeridu pravieti" [48]). Dzejniekus, kas ar pūlēm iemācījušies dzejas mākslu, viņš pielīdzina ķērcošiem kraukļiem [49]); bet dzejnieks, kam dzejas spējas no dabas jau dotas [50]), ir kā ērglis, kas, pa gaisu laizdamies, ātri sasniedz savu mērķi un nebaidās viņš arī jūras plašumam pāri doties [51]).

Dzejnieka pašapziņa, viņa neatkarīgais stāvoklis un raksturs, kā arī stila izjūta, neļāva viņam suminājumos pārkāpt vajadzīgo mēru un taktu. Arī gadījumos, kur viņš adresē dziesmu augstiem valdniekiem, viņš runā kā draugs un nevis kā glaimotājs. Tā pirmās trijās pītiskās ōdās viņš dod Hierōnam vaļsirdīgus padomus un mierina viņu slimībā. Neviens no agrākiem, ne toreizējiem galma dzejniekiem nav runājis tik brīvi un ar tādu pašcieņu kā Pindars.

---

[44]) 220. fr. viņš, kā šķiet, noraida pītagoriešu atturēšanos no dažiem ēdieniem.
[45]) Sal. 126. fr. (B); istm. 7, 40; nem. 4, 1.
[46]) Ol. 7, 7; 9, 28; 11, 10.
[47]) Ox. pap. 13 nr. 1604, 23.
[48]) fr. 90 B.
[49]) Ol. 2, 95 (scholiasts piezīmē, ka Pindars te domājis savus sāncenšus Simōnidu un Bakchilidu. Pēdējo viņš pīt. 2, 72, kā paskaidro scholiasts, nosauc par mērkaķi).
[50]) Ol. 2, 94.
[51]) Nem. 3, 80; 5, 21.

Grūti pateikt, no kādiem iepriekšējiem dzejniekiem Pindars ir atkarīgs. Viņš vairākās vietās atsaucas uz iedzimtām spējām [52]), lai gan nenicina „mācīšanos no agrākajiem" [53]). Teiku vielu viņš, bez šaubām, ir ņēmis no Homēra, episkā cikla, no Hēsioda, kam viņš pieslienas savos ētiskos un reliģiskos ieskatos, kā arī no vietējām tradicijām. Pavisam neskaidra ir viņa attieksme pret agrāko monōdisko un chorālo meliku. Runājot par Pindara kā dzejnieka attīstību, jākonstatē, ka viņa epinīkijās 52 gadu laikā [54]) nav redzama nekāda stila atšķirība un ka epinīkijas stila ziņā maz atšķiras no pārējiem viņa lirikas veidiem.

Svinīgi augstajam Pindara stilam piemīt kaut kas archaisks. Dzejnieks necenšas par katru cenu pēc skaidrības un viegluma. Viņa izteiksmes negludums un tumšums, ko sajuta jau grieķi [55]), nāk no viņa domu nekārtīguma, no priekšstatu un gleznu sablīvējuma, no tieksmes uz neparastiem izteicieniem un konstrukcijām, no trūcīgas partikulu lietošanas, kuŗas grieķu teikumam piešķir caurspīdīgu skaidrību un pārskatāmību [56]).

Pindars raugās uz lietām it kā no augšienes, no ērgļa lidojuma. Viņš neanalizē un neapstājas pie sīkumiem, bet, zīmēdams kādu tēlu vai rādīdams kādu ideju, iet taisni pie valdošās impresijas [57]) un, uztverdams sintetiski pašu galveno un raksturīgo, sniedz to tādu, kādu saņēmis, īsā un koncentrētā veidā. Viena vilciena vai vārda viņam dažkārt pietiek, bet šis vilciens vai vārds izsaka pašu galveno lietas būtību [58]). Viņa iedomas spēja ir ātra un spēcīga un viņa domas ātri pārlēc no viena tēla uz otru. Dažreiz viņš ir abstrakts, citreiz reāls un plastisks, un viņa dzeja ir pastāvīga svārstīšanās starp gleznām un jēdzieniem, starp konkrēto un abstrakto izteiksmes veidu.

Lai gan Pindars ir stipru impulsu, kāpinātas izteiksmes un neapvaldītas formas dzejnieks, tomēr, tā kā viņa jūtu saviļņojums notiek vispārējo ideju sfērā, viņa dzeju, lietojot grieķu vārdu, var apzīmēt par hēsichastisku (t. i. mierīgu), jo tur ir vairāk prāta un augstu domu nekā dziļu jūtu.

---

[52]) Ol. 2, 94: σοφὸς ὁ πολλὰ εἰδὼς φυᾷ; ol. 9, 100: τὸ δὲ φυᾷ κράτιστον ἅπαν (te scholiasts piezīmē: ἀεὶ γὰρ ἑαυτὸν λέγει αὐτοδίδακτον).

[53]) Pīt. 3, 80.

[54]) T. i. laikā no 10. pīt. ōdas (498. g.) līdz 8. pīt. ōdas (446. g.) sacerēšanai.

[55]) Eustat. 288, 10 Dr.; 290, 2.

[56]) Rūpīgu vērību partikulu lietošanai piegriež jōniešu un atiešu dzejnieki un rakstnieki.

[57]) V. šmids (W. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 613. lpp.) Pindaru dēvē par pirmo impresionistu starp grieķu dzejniekiem.

[58]) Lietu raksturošanai Pindars bagātīgi lieto epitetus. Iedams šai ziņā pa Homēra pēdām, viņš tomēr tos dažādi pārveido un rada arī jaunus.

Pindars dzejo literārā (mīkstinātā) dōriešu dialektā, ko toreiz lietoja koŗu melikā. Šim dialektam piejauktas arī dažas episkas un aioliskas formas.

Dziesmu ritmu Pindars veido, turēdamies pie Stēsichora nodibinātās triadas[59]), tikai dažos gadījumos lietodams monostrofisku uzbūvi[60]). Zilbju kvantitātīvā koresponsija (gaŗumu atbilstība) tiek stingri ieturēta: katrā dziesmā visas strofas un antistrofas un tāpat visi epōdi savā starpā ir vienādi. Starp ritmisko un teikuma gramatisko uzbūvi tomēr nav nekāda stingra sakara: ne tikai strofu, bet pat perikopu (triadu) beigas var nesakrist ar teikumu beigām. Katrai dziesmai Pindars dod jaunu metrisku formu[61]). Epinīkijās dominē divas pantmēru šķiras: daktiloepitriti un logaoidi. Retāki ir paiōniskie pantmēri. Epinīkijas savā starpā atšķīrās ne tikai ar pantmēru uzbūvi, bet arī ar melōdiju toņu kārtām, kuŗas bija piemērotas dziesmu raksturam. Diemžēl par Pindara dziesmu mūziku mums trūkst skaidra jēdziena, jo aleksandrieši viņa dziesmu tekstu izdeva bez mūzikas zīmēm. Pēc Aristoksena liecības, Pindars esot reprezentējis mūzikā veco stilu (bez chrōmas) un komponējis arī jaunavu dziesmas vīrišķīgi nopietnajā dōriešu toņu kārtā[62]).

Pindara lirika, būdama stipri nacionāla, atspoguļo Grieķijas aristokratisko, it īpaši dōrisko kultūru 5. gs. pirmajā pusē, kad šī kultūra bija sasniegusi savus attīstības augstumus.

Pindars paliek grieķu koŗu lirikā kā lielākais šīs dzejas pārstāvis, ko pārspēt viņa žanrā nav varējis neviens no vēlākiem dzejniekiem, kā to apliecina Horātijs (c. IV, 2):

Pindaram kas gribētu līdzināties,
Jūl, tas tiešām Daidala vaska spārnos
Ceļas augšup, spoguļa jūras dzīlei
Vārdu lai dotu.
Kā no kalniem skrejošais strauts, kad lietus
Pāri krastiem parastiem straumi cēlis,
Pāri plūst un mutuļo, tāds ir Pindars
Dziļajā dzejā.

(K. Strauberga tulk.)

Pindars bija par daudz īpatnējs dzejnieks, lai nodibinātu skolu. Dažus viņa motīvus un stila paņēmienus atdarināja Bakchilids, un līdz ar šo divu dzejnieku nāvi arī epinīkijas ziedu laiks bija pāri.

---

[59]) Triadu (perikopu) skaits Pindara ōdās svārstās no vienas (Ol. 4; 11; 12; pīt. 7) līdz trīspadsmit (pīt. 4).

[60]) Monostrofiskās dziesmās strofu skaits var būt no 2 (ol. 14) līdz 12 (nem. 4).

[61]) Tikai 3. un 4. istmiskā ōda ir izņēmuma veidā sacerētas vienādā pantmērā.

[62]) Plut. De mus. 20 p. 1137; 31 p. 1142; 17 p. 1136.

Pindaru citē Aristofans [63]) un citi komēdiju dzejnieki, tāpat Platōns, un Aristoksens cienī viņu kā vecās labās mūzikas pārstāvi [64]). Aleksandrieši viņu vērtēja augsti un liriķu kanonā viņam bij ierādīta goda vieta, kuŗu viņš paturēja arī pie romiešiem: Horātijs viņu atzīst par nesasniedzamu [65]) un Kvintiliāns viņu cildina kā lielāko liriķi [66]). Gan daži viņa stilu uzskatīja par vecmodīgu un negludu [67]), bet šie iebildumi nespēja mazināt dzejnieka slavu, un viņa valodas un pantmēru grūtības nebija par šķērsli, ka Pindars kļuva par skolas autoru. Komentārus par Pindara dzeju gramatiķi rakstīja līdz pat senatnes beigām [68]).

Rokraksti: Pindara epinīkiju teksts pilnīgi uzglabāts tikai vienā rokrakstā, bet citi beidzas ar nemejiskām ōdām. Vecākais rokraksts ir B = Vatic., kas pieder 12. gs. un aptver (ar dažām lakūnām) visas epinīkijas (no 1. ol. līdz 8. istm.), turklāt arī scholijas. Rokrakstu attieksmi parādījis T. Momsens savā kritiskajā izdevumā (1864. g.). Par P. rokrakstu ģeneāloģiju sk. Schröder, Zur Genealogie der Handschriften Pindars, Philol. 56 (1897) 78 sek. Daži jauni fragmenti, kā arī epinīkiju daļas, atrodamas dažos papīrusos, kas pieder 2.-6. gs. pēc Kr., sk. Ox. pap. 13. nr. 1604, 1614; 15. nr. 1791/2; sal. O. Schroeder, Supplementum Pindaricum, Leipcigā, 1923. g. un jaunākos teksta izdevumus.

Izdevumi: Ed. princ. ap. Aldum 1513. — Böckh, Berl. 1811-21, 2 sējumos (I teksts ar pask. par P. metriem, II 1 scholijas, II 2 komentārs). — Pindari carmina prolegomenis et commentariis instructa ed. Christ, Lips., 1896. — Th. Bergk, iekš

---

[63]) Putn. 941 = 72. fr.; Putn. 217 = pīt. 1. sākum.

[64]) Plut. De mus. 20 p. 1137 ef; 31 p. 1142 bc.

[65]) c. IV 2.

[66]) Quint. Inst. 8, 6, 71; 10, 1, 61.

[67]) Komēdiju dzejnieks Eupolids (Atēn. 1, 3 a); Dion. Hal. De comp verb. 22 p. 98 un 100. Ka aleksandriešu kritika nebij akla pret Pindara dzejas īpatnībām un negludumiem, liecina scholijas, kur līdzās cildinošām piezīmēm atrodamas arī peļošas: δαιμονίως schol. ol. 6, 58 a; ἀστείως ib. 6, 170 d.; ἄλογος παρέκβασις pīt. 10, 46a; οὐχ ὑγιῶς p. 4, 148 b.; ἀντέστραπται ἡ τάξις — σύγχυσις o. 3, 1b; σκληρὸν καὶ διθυραμβῶδες p. 6, 11; 12, 45b; βίαιον n. 1, 4b; ἀπρεπές n. 1, 74; ὅτι ἐγκώμιον γράφων θρηνεῖ τὸν ἀνθρώπινον βίον p. 8, 136c.

[68]) Viens no pirmajiem ar Pindara studijām nodarbojās Zēnodots (schol. o. 2, 27a; 6, 92b; 3, 52a). Bizantijas Aristofans izdeva Pindara dzeju 17 grāmatās, kur kōli (panti) bija viens no otra atdalīti (Vit. Thom. p. 7, 15 Dr.; Dion. Hal. De comp. verb. 22 p. 102, 1; 26 p. 140, 17). Aristarchs pielika tekstam savas kritiskās zīmes. Pindaru komentēja gramatiķi Kallistrats, Ammōnijs, Aristodēms, Asklēpiads, Aristonīks, Chrīsips u. c. Komentāru par Pindara metriem aleksandriešu laikos sniedza Drakonts no Stratonīkejas (Svida, Δράκων). Vecākās Pindara scholijas sniedzas līdz Didimam un rediģētas laikam 2. gs. pēc Kr. Viduslaikiem pieder Toma Magistra, Moschopula un Triklīnija scholijas. Te pieskaitāmas arī Σχόλια Πατμιακά (izd. Semitelos, Atēnās, 1875. g.). No Eustatija lielā komentāra ir palicis tikai ievads (izd. L. F. Tafel, Eustathii opuscula, Frankf. 1832 = A. B. Drachmann, Scholia vet. in Pind. t. 3 p. 285). Plašāku pārskatu par Pindara studijām senatnē un viduslaikos sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929) 621.-623. lpp.

Poetae lyrici Graeci, 1. izd. 1843., 4. izd. 1878., 5. izd. O. Šrēdera, 1900. g., 6. izd. 1923. g.; tā paša ed. minor (ar jaunajiem papīrusu fragmentiem) 2. izd. Leipcigā, 1914., 3. izd. 1930. g. — Pindars Pythien, erkl. von O. Schröder, 1922. — Pindare, texte établi et trad. par A. Puech, 4 vol. Paris.

Scholijas: Scholia vetera in P., ed. A. B. Drachmann, 1 (Ol.) Lips. 1903; 2 (Pyth.) ib. 1910; 3 (Nem., Isthm.) 1927.

Palīglīdzekļi un literātūra: J. Rumpel, Lexicon Pindaricum, Lips., 1883. — E. Lübbert, Pindars Leben und Dichtung, Bonn, 1882. — A. Croiset, La poésie de Pindare et les lois du lyrisme grec, 3. izd., Parīzē, 1896. g. — Tā paša: Hist. de la litt. gr., t. II. — C. Gaspar, Essai de Chronologie Pindarique, Bruxelles, 1900. — J. Müller, Quomodo Pindarus chori persona usus sit, Diss. Freiburg Darmstadt, 1914. — Fr. Dornseiff, Pindars Stil, Berlin, Weidmann, 1921. — U. v. Wilamowitz-Möllendorff, Pindaros, Berlin, 1922. — W. Schmid, Gesch. d. gr. Lit., I, 1 (1929), 546-624. — G. Perrotta, Saffo e Pindaro, Bari, 1935. — K. Fehr, Die Mythen bei Pindar, Diss. Zürich, Leemann, 1936. — D. M. Robinson, Pindar a poet of eternal ideas, Baltimore Hopkins Pr. 1936. —

Kritiska bibl. no 1903. līdz 1927. g.: Jahresb. über die Fortschr. d. kl. Alt. 216. sēj. (1928. g.) 131.-186. lpp.

59. Bakchilids. Jaunākais no trim lielajiem koŗu lirikas meistariem ir Simōnida māsas dēls Bakchilids (Βακχυλίδης), dzimis ap 6. gs. beigām Kejas salā [1]). Par viņa dzīvi maz kas zināms. Kā šķiet, tā bijusi veltīta mākslai un pa daļai pagājusi ceļojumos. Ir aizrādījumi, ka viņš ticis izdzīts no savas dzimtenes un devies trimdā uz Peloponnēsu [2]), bet nav zināmi ne viņa trimdas iemesli, ne laiks. Dažas viņa ōdas veltītas Sirākūzu tirannam Hierōnam, pie kuŗa galma viņš kādu laiku dzīvoja, tāpat kā Simōnids un Pindars [3]). Beidzamā no viņa droši datējamām ōdām sacerēta 452. g. [4]).

Bakchilida dzeja pieder pie dažādiem koŗu lirikas veidiem. Viņš sacerēja himnas, paiānus, ditirambus, hiporchēmas, partenijas, epinīkijas, arī galda dziesmas (παροίνια) un mīlestības dziesmas (ἐρωτικά). No visas šīs dzejas agrāk bija pazīstami tikai niecīgi fragmenti, līdz 1897. g. tika publicētas divu Ēģiptē (pie Ašmunēnas 1896. g.) atrastu papīrusu atliekas, kas tagad glabājas Britu mūzejā un sniedz mums 20 Bakchilida ōdas ar kādām 1400 rindām. No šīm dziesmām pirmās 14 ir epinīkijas, bet pārējās pieder citiem lirikas veidiem.

Personas, kas suminātas epinīkijās, pieder pie dažādiem Grieķijas novadiem. Var redzēt, ka Bakchilidam, tāpat kā Pindaram, nav trūcis

---

[1]) Savu dzimto salu viņš piemin 3,98; 5,10; 17,130; fr. 71 B. Ailiāns (Var. hist. IV 15) viņu dēvē par Ἰουλίτης.

[2]) Plūt. Περὶ φυγῆς 14.

[3]) Ailiāns (Var. hist. IV 15): Ἱέρων συνῆν Σιμωνίδῃ τῷ Κείῳ καὶ Πινδάρῳ τῷ Θηβαίῳ καὶ Βακχυλίδῃ τῷ Ἰουλιήτῃ. Sal. schol. Pind. o. 2,154.

[4]) 6. ōda, kas veltīta Lachōnam.

klientu. Dziesmu lielākā daļa ir paīsas vai nepilnīgi uzglabātas, bet piecas ir garākas un tām ir visas galvenās pazīmes, kādas piemīt klasiskā laikmeta epinīkijai: norādījumi par uzvaras apstākļiem, mītiskais elements, dažādas pārdomas un prātulas. Vispārējos vilcienos epinīkiju uzbūve Bakchilidam ir tāda pati kā Pindaram. Redzams, ka Pindara laikā šis melikas veids bij jau dabūjis savu izveidojumu.

No pārējām ōdām īpatnēja ir 17-tā, ar virsrakstu „Tēsejs", kur notiek saruna starp Atēnu valdnieku Aigeju un kori, kas tēlo atēniešus. Kā šķiet, te ir darīšana ar ditirambu, kuŗa parauga līdz šīs ōdas atrašanai nebija. Dziesmā attēlotais dialogs starp Aigeju un kori izteikts 4 strofās, kas varbūt ir tikai daļa no visas dziesmas, bet arī šī daļa ir pamācīga. Tāds dialogs, kas stāv tuvu drāmai, nav atrodams citos grieķu lirikas veidos.

Jaunie Bakchilida dzejas atlieku atradumi apstiprina to iespaidu, kāds bij jau no viņa agrākiem fragmentiem, un arī tos novērtējumus, ko par Bakchilidu ir devuši daži senie kritiķi, piemēram raksta „Par augsto stilu" autors [5]). Ja Bakchilids arī nav tik daudzpusīgs kā Simōnids un tik īpatnējs kā Pindars, kuŗus abus viņš imitēja, tomēr viņš ir apdāvināts un patīkams dzejnieks, kas ievērojams ar savu bagāto un dzīvo fantaziju un vieglo, gludo izteiksmi, un viņam ir pilna tiesība sevi saukt par „Kejas lakstīgalu ar saldo kā medus mēli". Viņa dzejā atrodamas arī lieliskas gleznas, kā, piemēram, Hierōnam veltītā ōdā, kur viņš runā par savu dziesmu, ko viņš ar ērgļa spārniem sūta pāri jūrai uz Sirākūzām (5, 16—30):

„Tumšidzelteniem spārniem dziļo aiteru ātri šķeldams, laižas augstu gaisos ērglis, varenā graudēja Zeva vēstnesis, droši paļaudamies uz savu stipro spēku, un bēg viņa priekšā sabijušies skaļie dziedātāju putni. Viņu nebaida plašās zemes kalnu galotnes, ne kustīgās jūras briesmīgie viļņi. Viņš laižas pa bezgalīgo telpu, zefira vēsmai ļaudams kustināt savas vieglās spalvas, un cilvēkiem ir labi redzams viņa lidojums."

Tādu pašu gleznainu stilu rāda paiāns, kur apdziedāts miers (4.):

Tu lielais Miers, kas mirstīgos sedz,
Kas zeltu un dimantu dzemd!
No saldskaņu dziesmām tu vainagus vij,
Uz greznotiem altāŗiem upuri dedz.
Un zeltliesmās dievus par svētību teic...
Vairogos izliektos zirneklis brūns
Tīklu sev pelēko auž.
Divgriežu zobeni asajie rūs,

---

[5]) Περὶ ὕψους, 33, 5.

Neatskan taures vairs troksnis mums skarbs...
Laukos un pļavās tik rotaļu klaigas,
Jaunekļu dziesmās trīc gaiss.

(A. Ģiezena tulk.).

Ja Bakchilids nav spējīgs aizraut ar patētiskumu, tad tomēr nevar noliegt, ka viņš ir dzejnieks ar gleznotāja talantu, tāpat kā Simōnids, pie kuŗa viņš mācījies. Kamēr Pindars skata lietas visumā, it kā no augšienes, Bakchilids tām tuvojas ar analitisku skatu un rūpīgi zīmē visas detaļas, priekšmetu plastiski izceldams. Ar formas jōnisko vieglumu un izteiksmes eleganci viņš pārspēj Pindaru, kaut gan nespēj viņam līdzināties ģeniālitātes ziņā.

Izdevumi: Fragmentu izdevumi pirms Ēģiptes papīrusu atraduma (1896. g.): F. Neue, Bacchylidis Cei fragmenta, Berolini, 1823. — Poetae lyr. Gr. 4. izd. 3. sēj. 569.-588. lpp. — Ēģiptē atrasto fragmentu editio princeps: F. G. Kenyon, Bacchylides Poems, from a Papyrus in the British Museum, London, 1897; tā paša: An Autotype Facsimile of the Papyrus in the British Museum, Oxford, 1897. — F. Blass, Bacchylidis carmina cum fragmentis, Lips., 1898 (2. izd. 1899., 3. izd. 1904., 4. izd.: W. Süss 1912. g.). — R. C. Jebb, Bacchylides, the Poems and Fragments with introduction, notes and prose traduction, Cambridge, 1905. — Bacchilide, epinici, ditirambi e frammenti con introduzione, commento e appendice critica di A. Taccone, Torino, 1907. — Pēc šiem izdevumiem tika vēl atrasts papīrusa fragments (Oxyrh. pap. 8. nr. 1091, 2. gs. pēc Kr.), kas aizpilda dažas trūkstošas vietas ōdā Ἡίθεοι, un kāds cits ar atliekām no Bakchilida Ἐγκώμια (Oxyrh. pap. 11 nr. 1361, 1. gs. pēc Kr.). Šīs atliekas izdeva Dīls (E. Diehl); Supplementum lyricum[3] (Bonnā, 1917. g.), 78.—82. lpp. Kāds skolijas fragments Ox. pap. t. 17. nr. 2081 p. 79.

Literātūra: U. v. Wilamowitz-Möllendorff, Bakchylides, Berlin, 1898. Tā paša: Sappho und Simonides, 183. lpp. un sek. — J. Schöne, De dialecto Bacchylidea, Diss. Leipz. Studien, XIX, 181.-310. lpp., 1899. g. — H. Mrose, De syntaxi Bacchylidea, Diss. Leipzig, 1902. — Prentice, De Bacchylide Pindari artis socio et imitatore, Diss. Halis Saxonum, 1900. — L. H. Galliart, Beiträge zur Mythologie bei Bakchylides, Diss. Freiburg i. Schweiz. 1910. — K. Ch. Storck, Die ältesten Sagen der Insel Keos, Giessener Diss. 1912. — A. Croiset, Hist. de la litt. gr. t. II. — W. Schmid, Gesch. d. gr. Lit. I, 1 (1929), 522.-540. lpp. —

60. Citi liriskie dzejnieki. Atiskais ditirambs. Bez apskatītiem koŗu lirikas lielmeistariem atzīmējami vēl daži mazāk pazīstami dzejnieki.

Tīmokreonts (Τιμοκρέων) no Rodas pilsētas Jālīsas bija reizē atlēts un dzejnieks. Viņa dzejas nedaudzie uzglabātie fragmenti ar savu pantmēru vienkāršību liekas norādām uz lezbiešu un Archilocha tradicijām: tie atgādina skolijas ar satirisku nokrāsu un var tikt saukti arī par jambiem meliskā ietērpā. Ar saviem pantiem viņš uzbruka Temistoklam [1]), tāpat arī Simōnidam.

Fragmenti: PLG[4] 3, 536-541; Anth. lyr. Gr. 2 p. 120-123 D.

[1]) Plut. Themist. 21.

Tinnichs (Τύννιχος) no Chalkidas bija kāda paiāna autors, ko slavē Platōns (Ion, 534 d).

Atēnietis Lamprokls sacerējis ditirambus [2]). Kādu viņa himnu Palladai slavē Aristofans [3]).

Lāss (Λᾶσος) no Hermiones (Argolidā) dzīvoja 6. gs. otrajā pusē. Viņš bija viens no tiem dzejniekiem, kuŗus Hiparchs bij ataicinājis uz Atēnām. Tradicija viņu dēvē par Pindara skolotāju. Šķiet, ka Lāss bija lielākais jauninātājs koŗu mūzikas laukā kopš Ariona laikiem [4]). Viņš pirmais sarakstīja rakstu par mūziku, tapdams tādā kārtā par grieķu mūzikas teōrijas nodibinātāju [5]). Ievērojis, ka sigma dziedāšanā nav daiļskanīga, viņš esot sacerējis kādu dziesmu, kur šīs skaņas pavisam nebijis [6]). Slavena bija viņa himna Dēmētrai. Bet sevišķi nopelni viņam bija ditiramba tālākā izveidošanā. Lāss, kā šķiet, bija tas, kas nodibināja Peisistrata laikā ditirambiskos agōnus, kuŗus zināmā mērā var pielīdzināt mūslaiku operas izrādēm, jo smaguma punkts tur bija ne dziesmas tekstā, bet melōdijā un mūzikālajā pavadījumā. Kopš Perikla laikiem šādi liriski-mūzikāli priekšnesumi notika ōdeonā.

Jauns chorālās melikas raksturs sāk iezīmēties Melanipida (Μελανιππίδης) dzejā. Dzimis Mēlas salā ap 520. g., viņš, kā šķiet, dzīvojis lielāko tiesu Atēnās. Pēc Svidas ziņām viņš sacerējis episkas poēmas, epigrammas, eleģijas un prāvu krājumu ditirambu (διθυράμβων βιβλία πλεῖστα), ar kuŗiem ieguvis populāritāti. Atmezdams ditiramba antistrofisko uzbūvi, viņš pēc Aristoteļa liecības tai vietā ievedis prelūdijas (ἀναβολαί), ar kuŗām ditirambs tika sadalīts daļās, kuŗas var pielīdzināt drāmas epeisodijiem [7]).

Bet sevišķus panākumus ditirambiskā dzejā guva Melanipida meitas dēls Melanipids Jaunākais [8]). Sava mūža beigās viņš aizceļoja uz Maķedoniju, kur dzīvoja pie ķēniņa Perdika un mira Peloponnēsas kaŗa laikā. Viņa mūzikas jaunājumi tātad pieder 5. gs. vidum. Ir uzglabāti daži viņa ditirambu nosaukumi, piemēram „Danaidas", „Persefone", „Marsijs".

Jaunajam mūzikas virzienam pieslējās arī atēnietis Kīnēsijs (Κινησίας), ko izsmēja komēdiju dzejnieki, kas aizstāvēja vecās tradi-

---

[2]) Atēn. 11, 496 c.

[3]) Aristof. Māk. 967, schol.

[4]) Plut. De mus. 29, 1141 bc.

[5]) Svida, Λᾶσος.

[6]) Ἄσιγμος φδή. Atēn. 10, 455 b.

[7]) Aristot. Rētor. 3,9: ποιήσαντα ἀντὶ τῶν ἀντιστρόφων ἀναβολάς.

[8]) Sk. Svida, Μελανιππίδης. Sal. Ferekrata fr. 145, 3 Kock., Ksenof. Atmiņas par S. I, 4. nod.

cijas. No viņu zobgalībām redzams, ka Kīnēsijs Peloponnēsas kaŗa laikā sacerējis ditirambus, kur lietojis visus modē nākušos jauninājumus.

Līdzīgus pārveidojumus nomā izdarīja dzejnieks Frīnids (Φρῦνις), kas dzīvoja 5. gs. otrā pusē [9]).

Pārveidotā ditiramba lielākie meistari bija Tīmotejs no Milētas un Filoksens no Kitērām. Tīmotejs (Τιμόθεος) dzīvoja 5. gs. otrajā un 4. gs. pirmajā pusē [10]). Savā gaŗajā mūžā viņš ieguva lielu slavu kā mūziķis [11]). Sākot ar 420. g., viņš piedalījās mūziskos agōnos Atēnās, Spartā, Efesā, Maķedonijā un citās vietās. Viņš sacerēja nomus, ditirambus un citu veidu koŗa dziesmas. Savā lirikā Tīmotejs atdarināja drāmu. Melodrāmā „Semeles dzemdības" (Ὠδὶς Σεμέλης), kas bija komponēta flautas mūzikai, viņš esot ar mūzikas skaņām attēlojis mātes sāpes, Dionīsu dzemdējot. Kādā citā kompozicijā, kuŗas nosaukums nav zināms, Tīmotejs atdarināja pērkona negaisu. Viņa jauninājumi tomēr nav patikuši Spartā, kur geronti likuši nogriezt viņa 11 stīgu kitarai pieliktās 4 papildu stīgas. Viņa „Artemida", kuŗu viņš pats dziedāja Atēnu teātrī, sākās ar daudziem epitetiem, kuŗu nolūks bija pārsteigt reizē klausītāju prātus un ausis [12]). Ditirambu cikls „Odiseja" bija vismaz 4 grāmatās. Patriotiskais noms „Persieši", kuŗa lielākā daļa atrasta 1901. g., pieder laikam 4. gs. sākumam un bija Grieķijā populārs. Tā kā melōdija zudusi, mums tagad grūti novērtēt šo dzejojumu.

Slavens Tīmoteja sāncensis bija Filoksens no Kitērām, kas dzīvoja no 435. līdz 380. g. [13]). Nokļuvis Atēnās, viņš vērsa uz sevi Melanipida uzmanību, kas viņam iemācīja savu mākslu. Vēlāk, kļuvis jau pazīstams, Filoksens tika aicināts uz Sirākūzām, kur 408. g. pie varas nāca Dionīsijs Vecākais. Aizkaitinājis valdnieku [14]), viņš tika iemests latomijās (akmeņlauztuvēs), no kuŗām izbēga un, nonācis Tarantā, atriebās Dionīsijam, parōdēdams viņa mīlestību „Kiklōpā" [15]). Šis ditirambs bija

---

[9]) Sk. Svida, Φρῦνις.

[10]) Pēc Marmor Parium (ep. 76) Tīmotejs nodzīvojis 90 gadus. Viņa dzimšanas gads pēc chronista liecības esot starp 455.—447., bet miršanas gads starp 365.—357. (Sk. Das Marmor Parium, izd. Jacoby, 189. lpp.)

[11]) Tīmotejs bija mūzikā Frīnida skolnieks. Aristotelis (Metaf. 993 b 15) par skolnieku un skolotāju izsakās: εἰ μὲν γὰρ Τιμόθεος μὴ ἐγένετο, πολλὴν ἂν μελοποιΐαν οὐκ εἴχομεν, εἰ δὲ μὴ Φρῦνις, Τιμόθεος οὐκ ἂν ἐγένετο.

[12]) Plūt. Par dzejnieku lasīšanu, 4: μαινάδα, θυιάδα, φοιβάδα, λυσσάδα.

[13]) Svida, Φιλόξενος. Marmor Parium, 82.

[14]) Filoksens esot nelabvēlīgi novērtējis Dionīsija dzejas spējas, bet pēc dažām ziņām iemīlējies kādā sievietē, kuŗu jau mīlējis Dionīsijs.

[15]) Svida: Ἄπαγέ με εἰς τὰς λατομίας. Aristof. schol. „Bagātība" 290. Sicil. Diodōr. XV, 6. Ailiān. Raib. vēst. XII, 44. Atēn. I, 5, 7.

liriska drāma, kur bija tēlota kiklōpa Polifēma mīlestība uz nimfu Galateju, kā arī Odiseja un viņa pavadoņu piedzīvojumi Polifēma alā. „Kiklōps" bija slavenākais no Filoksena 24 ditirambiem; tā vienu skatu ir parōdējis Aristofans savā „Bagātībā" (290. un sek.). Kāds Antifana „Tritagōnista" fragments liecina, cik ļoti atēniešu publika cienīja Filoksenu: „Bez šaubām, Filoksens ir pirmais no dzejniekiem. Viņam ir izteicieni, kas īpatnēji tikai viņam, un vārdi pavisam jauni, un tā tas vienmēr. Ar kādu mākslu viņš prot variēt un niansēt melōdijas! Viņš bija patiešām dievs starp cilvēkiem: viņš zināja īsto mūziku" [16]).

Bet, arvien vairāk pakļaudamies mūzikai, ditirambs pamazām pazaudēja savu agrāko literāro nozīmi. Tīmotejs un Filoksens ir beidzamie ievērojamie ditirambu dzejnieki.

No 4. gs. dzejniekiem, kas sacerēja ditirambus, atzīmējami: Telests (Τελέστης) no Selīnūntas, kas mīlēja mainīt ritmus un toņu kārtas (Dion. De comp. verb. 19); Arifrons (Ἀρίφρων) no Sikiōnas; Likimnijs (Λικύμνιος) no Chijas, kas esot sacerējis ditirambus lasīšanai (Aristot. Rēt. III, 12); Likofronids (Λυκοφρονίδης), no kuŗa uzglabāti daži fragmenti; Kleomens (Κλεομένης) no Rēģijas; Nīkokls (Νικοκλῆς) no Tarantas u. c.

Izdevumi: Tīmoteja, Filoksena u. c. fragmenti: Th. Bergk. Poetae lyr. gr. III[4] 589—640. — E. Diehl, Anth. lyr. gr., vol. II.

Literātūra: M. Croiset, Hist. de la litt. gr. vol. III. — U. v. Wilamowitz-Möllendorff, Timotheos, die Perser, Leipzig, Hinrich, 1903.

Drāma

a) Traģēdija

XIV. Traģēdijas izveidošanās

61. Dionīsa kults un traģēdijas sākumi. Eposs un eleģija nāca no Jōnijas, melika uzplauka Lezbā, jōniešu un dōriešu pilsētās, bet drāma izveidojās Atikā. Tāpēc tai uzspiests atiskā gara zīmogs. Kā lirika ap 7./6. gs. apmainīja mierīgo eposu, kuŗa cēli vienkāršajās formās vairs nevarēja izteikties jaunā laikmeta par daudz straujais un nemiera pilnais dzīves ritms, tā savukārt no lirikas izauga drāma, kad ap 5. gs. vidu, pēc laimīgi atvairīta Persijas uzbrukuma, Grieķijas garīgie spēki sasniedza savu nobriedumu un kad arī dzeja, augdama plašumā un dziļumā, meklēja jaunas formas cilvēka dvēseles pārdzīvojumu un kaislību pilnīgākai attēlošanai, mēģinādama atrisināt arī sarežģītās dzīves problēmas. Var sacīt, ka grieķu mākslas ģenijs vispilnīgāk ir izteicies

[16]) Antifans, fr. 126 Didot (209 Kock).

drāmā, kur dzeja, mūzika un koŗu plastika līdz ar teātŗa dekorātīvajām mākslām bij apvienotas vispilnīgākā harmonijā.

Abi galvenie grieķu drāmas veidi — traģēdija un komēdija — ir izauguši no Dionīsa kulta. Šis kults bij izplatīts daudzos Grieķijas apgabalos līdz ar vīnkoka kultūru. Uzņēmis svešus elementus no Trāķijas, Friģijas un Līdijas un nācis sakaros ar dažiem reliģiskiem novirzieniem, kā, piemēram, ar orfismu un Eleusīnas mistērijām, Dionīsa kults, filozofisku un mistisku ideju pārņemts, stipri ietekmēja jūtas, novedams tās līdz eksaltācijai.

Eksaltācija bij jau šā kulta raksturā: Dionīsa svētki, kas saistījās ar vīnogu novākšanu un izspiešanu, ar vīna raudzēšanu un liešanu mucās, bet pavasarī, kad mucas taisīja vaļā, ar jaunā vīna pirmo nogaršošanu, bija trokšņaini vīna svētki, kuŗu svinēšana notika ne bez vīna iedarbības.

Šais svētkos notika arī vīna dieva godināšana un apdziedāšana, kur koris stāstīja vai tēloja mītus, gan bēdīgus par Dionīsa ciešanām, gan priecīgus par viņa uzvarām un citiem viņa dzīves notikumiem. Šie pretēja noskaņojuma mīti sevī slēpa nākošās traģēdijas un komēdijas dīgļus.

Dionīsa kults pazina arī drāmai nepieciešamo mīmisko elementu. Jautrajos vīna svētkos notika visāda pārģērbšanās un ķekatās iešana. Pat mīta bēdīgos notikumus mēdza attēlot tā, lai tie būtu redzami. Āžādās tērptie koŗa dalībnieki, kas saucās „āži" (τράγοι), tēloja Dionīsa pavadoņus satirus. No tam arī traģēdijas nosaukums: grieķu vārds tragōidiā (τραγῳδία) nozīmē „āžu dziesmu", t. i. dziesmu, ko dziedāja „āži" jeb choreuti, kas tēloja satirus [1]).

Bet varbūt ka traģēdija nekad nebūtu izveidojusies par literāru dzejas veidu, ja līdzās Dionīsa kultam Grieķijā nebūtu bijis izplatīts arī varoņu kults. Tā Hērodots liecina, ka Peloponnēsas pilsētā Sikiōnā tiranna Kleistena laikā (6. gs. sākumā) pastāvējis Argosas varoņa Adrāsta kults, kas dziļi ietekmējis tautu. Arī Sicilijā un Lielajā Grieķijā (Italijas Grieķijā) tika rīkoti spoži svētki par godu senajiem varoņiem, kā to rāda jau Stēsichora varoņu himnas. Šī varoņu dzīves attēlošana koŗa dziesmās, kas klausītājos modināja gan sajūsmu, gan līdzcietību, pēc būtības bij jau primitīva traģēdija, kuŗai trūka tikai drāmatiskas formas. Lai nojaustu, kā viņa to ieguva, jāņem vērā dažas seno autoru liecības par traģēdijas sākumiem.

Svarīga ir Aristoteļa liecība, ka „traģēdija pamazām izaugusi no

[1]) Pēc cita izskaidrojuma vārds τραγῳδία nozīmē „āža dziesmu", t. i. dziesmu, ko koris dziedāja, uz ziedokļa upurējot āzi.

ditiramba sācējiem" [2]). Ditirambs, kā zināms, bija aizrāvīga dziesma, ko Dionīsam par godu dziedāja koris. Diemžēl, mums nav tuvāk pazīstams šis lirikas veids, jo nav uzglabāts neviens paraugs no Ariona, ne citu vecāko dzejnieku ditirambiem. Arī paši grieķi veco ditirambu, kā šķiet, pazina tikai vārda pēc, jo kad senie autori runā par ditirambiem, viņi parasti iedomājas Pindara un viņa laika biedru ditirambus, kas maz atšķīrās no citām šo dzejnieku koŗa dziesmām. Bet Pindara laikā līdzās liriskajam ditirambam pastāvēja jau arī traģēdija kā drāmas veids. Tāpēc šo divu dzejas veidu, kuŗu attīstība gāja līdztekus, salīdzināšana maz ko dod problēmas noskaidrošanai un liekas pat runājam pretī liecībai par traģēdijas izcelšanos no ditiramba. Ne bez pamata daži [3]) aizrāda, ka traģēdija savās koŗa dziesmās vairāk saskan ar citām liriskām koŗa dziesmām nekā ar ditirambu. Ditirambam piemītošie īpatnējie ritmi un responsijas trūkums nav atrodami vecajā traģēdijā [4]); un drāmai raksturīgais mīmiskais elements savukārt ir svešs lirikas jēdzienam. Tātad, ja Aristotelis meklēja traģēdijas pirmatnējo pakāpi, viņam to vajadzēja meklēt kādā mīmiskas dzejas veidā, un tas ditirambs, no kuŗa pēc viņa liecības ir izaugusi traģēdija, būs bijis kāds speciāls ditiramba veids.

Par laimi, pats Aristotelis arī palīdz atrisināt šo jautājumu, jo viņš apliecina, ka traģēdija ir pārveidojusies no satiru koŗa [5]). Šī otrā liecība nav uzskatāma kā pretruna, bet kā papildinājums pirmajai. To apstiprina arī traģēdijas kā „āžu dziesmas", t. i. satiru dziesmas nosaukums [6]). Te nu gan jāpiebilst, ka satiru āžveidīgais izskats atrodams tikai vēlākajā grieķu (un romiešu) mākslā, bet 6. un 5. gs. Atēnās vēl nepazīst šādu satiru attēlojumu. Tur satiri jeb, kā viņus vēl sauc, sīlēni, kas ir Dionīsa pavadoņi, tiek tēloti ar zirga atribūtiem un ar āžiem viņiem nav nekā kopēja. Bet ja tomēr bija tādas dziesmas, kur choreuti, tēlodami satirus, saucās par „āžiem" (τράγοι, τραγῳδοί), tad tas nozīmē, ka šo satiru koŗu dzimtene nav Atika, bet meklējama citos

---

[2]) Poet. c. 4: ἡ τραγῳδία ἀπὸ τῶν ἐξαρχόντων τὸν διθύραμβον κατὰ μικρὸν ηὐξήθη (ditirambu dziedot, koŗa korifejs dziedāja dažus vārdus viens pats un tāpēc saucās par sācēju (ἐξάρχων), bet koris viņam piebalsoja, dziedādams dažus vārdus vai kādu refrēnu).

[3]) Vilamovics.

[4]) Vēl var aizrādīt, ka ditirambu dziedāja kikliskais koris (κύκλιος χορός), kas pēc seno gramatiķu liecības bija sakārtots apļa (riņķa) veidā, kurpretim traģēdijas koris bija četrstūŗa veidā.

[5]) Poet. c. 5: διὰ τὸ ἐκ σατυρικοῦ μεταβαλεῖν, ὀψὲ ἀπεσεμνύνθη.

[6]) Ka ar vārdu „āži" (τράγοι) te domāti satiri, apstiprina kāda liecība, ka dōrieši esot āzi saukuši par σάτυρος un τίτυρος, tāpat fakts, ka Aischila lugā Προμηθεὺς πυρκαεύς (202) satirs tiek uzrunāts ar vārdu τράγος.

Grieķijas novados. Un dažas ziņas rāda, ka tā ir bijusi Peloponnēsa, kur bija pazīstami šādi āžveidīgu satiru koŗi [7]). Jau Aristotelis liecina, ka peloponnēsieši pretendējuši uz godu saukties par traģēdijas atradējiem. Šai sakarā sevišķi tiek minētas dōriešu pilsētas Fleiūnta un Sikiōna, kur ir uzstājušies vecākie „āžu koŗi" (τραγικοὶ χοροί). Pēc Svidas liecības [8]) sikiōnietis Epigens ir pirmais „āžu dziesmu" dzejnieks (τραγῳδιοποιός). Uz viņu pirmo reiz esot attiecināts izteiciens „nav nekāda sakara ar Dionīsu" (οὐδὲν πρὸς Διόνυσον), kas nozīmē, ka viņa koris apdziedājis ne tikai Dionīsu, bet arī citus varoņus. Satiru koŗa peloponnēsiskā dzimtene redzama arī no tam, ka vēlākās traģēdijas koŗa dziesmas tika sacerētas dōriešu (vai, pareizāki sakot, dōrizētā) valodā.

Ja satiru koris ir nācis no Peloponnēsas, tad no otras puses, neapstrīdams ir fakts, ka traģēdija šā vārda īstajā nozīmē ir izaugusi Atēnās, un mums būtu svarīgi zināt, kā notika atiskās traģēdijas izveidošanās. Vispirms jāpieņem, ka no Peloponnēsas nākušās „āžu" dziesmas un dejas ieviesās arī Atēnās, saistīdamās ar Dionīsa kultu, pie kam Peloponnēsas satiri tur tapa par sīlēniem, paturēdami tomēr savu agrāko āža vārdu. Par tālāko topošās traģēdijas attīstību mēs tagad varam tikai neskaidri nojaust. Šīs attīstības galvenie posmi varēja būt šādi: 1) Notika satiriskā elementa eliminēšana (izspiešana) tādā kārtā, ka tā vietā stājās hēroiskais elements [9]). 2) Koŗa stāstītājs pārvērtās par tēlotāju (aktieri). 3) Izveidojās rēgulāra drāmatiska darbība.

Tā kā atiskās traģēdijas attīstība ir saistīta ar dažu personu vārdiem, tad jāņem vērā ziņas, ko par šiem pirmajiem traģēdiju dzejniekiem sniedz senie autori. Par traģēdijas nodibinātāju atēniešu tradicija uzskatīja dzejnieku Tespidu (Θέσπις). Savas lugas viņš esot Atēnās izrādījis (ἐδίδαξε) 61. olimpiadā (536.—532. g.) [10]). Šis laiks (apmēram 534. gads), kad Tespids pirmo reiz Lielajos Dionīsijos izrādīja savas lugas, uzskatāms par traģēdijas dzimšanas laiku. Svarīgs Tespida jauninājums bija tas, ka viņš korim pievienoja aktieri, pats uz-

---

[7]) Tā Hērodots min (5, 64) kādu satiru kori Sikiōnā Kleistena laikā. Arī Arions, izveidodams Korintā savu ditirambisko kori, parasto choreutu vietā būs licis Peloponnēsas „āžus" (āžu drēbēs tērptus dziedātājus). Svida liecina, ka Arions savus ditirambus esot sacerējis iekš τρόπος τραγικός (vārds τραγικός te nenozīmē traģisks, bet „āzisks", t. i. Arions savam korim lika tā dziedāt, kā to darīja τραγικοὶ χοροί).

[8]) Svida, Θέσπις.

[9]) Sal. οὐδὲν πρὸς Διόνυσον.

[10]) Svida, Θέσπις.

ņemdamies tā lomu [11]). Horātijs savā Dzejas mākslā apraksta Tespidu kā aktieri un režisoru, kas savus teātŗa piederumus ratos vadājis no sādžas uz sādžu, pie kam aktieris lugu tēlojis ar mielēm notrieptu ģīmi [12]). Ar Tespida lugām sākumā esot bijuši nemierā daži nopietni atēnieši, kuŗus acīm redzot aizvainoja pārdrošā izdoma — rādīt tautai senos leģendāros varoņus kā dzīvus. Bet tautas vairumam šīs izrādes tomēr patika tik lielā mērā, ka tās drīz tika ievestas Dionīsiju svētku programmā, pēc kam tās notika kārtēji ik gadus. Svida min vairākas Tespida lugas [13]) un piedēvē viņam arī masku lietošanu, lai gan šī ziņa nesaskan ar minēto Horātija liecību. Pēc Temistija ziņām Tespids ir ievedis arī prologu un recitējamās daļas [14]). Drāmatiskās darbības Tespida lugās laikam bija maz. Ievestais aktieris kaut ko stāstīja vai griezās pie koŗa ar uzrunu, kas to ierosināja uz jaunām dziesmām un dejām. Drīz radās ideja runātāju (aktieri) un arī kori apģērbt citādos tērpos nekā āžādu. Tā radās jaunais drāmas veids, arvien vairāk attālinādamies no agrākās satiru koŗa dziesmas.

Līdzās atiskajai traģēdijai, kur dominējošais elements, kā domājams, bija hēroiskais, Atēnās tika ievesta arī dōriskā satiru luga. Par tās ievedēju tiek turēts fleiūntietis Prātins (Πρατίνας), kas pēc Svidas liecības „pirmais sāka rakstīt satiru lugas" (πρῶτος ἔγραψε σατύρους)[15]). Prātina satiru lugas atšķīrās no tām lugām, kuŗas bija sācis rādīt Tespids. Par to liecina kāds Prātina koŗa dziesmas fragments [16]). Kad orchēstrā, svinīgi soļodams, ir ienācis ar aulētu priekšgalā traģēdijas koris, pēkšņi tur iebrūk arī satiru koris, kas savas straujās kustības pavada ar šādu dziesmu [17]):

„Kas par troksni neciešamu, kas par koŗa dejām šīs?
Kas par pārgalvību nākt pie Dionīsa timeles?
Mans, mans Bromijs, man tik brīv ir troksni celt un rībināt,

---

[11]) Marm. Parium: Θέσπις ὁ ποιητὴς ὑπεκρίνατο πρῶτος. Līdz tam laikam, pēc Diogena Lāertija liecības, koris viens pats tēlojis drāmu (μόνος ὁ χορὸς διεδραμάτιζεν).

[12]) Ars poetica, 275—77:

ignotum tragicae genus invenisse Camenae
dicitur et plaustris vexisse poemata Thespis,
quae canerent agerentque peruncti faecibus ora.

[13]) Ἄθλα Πελίου, Ἡθεοί, Ἱερεῖς, Πενθεύς, Φόρβας.

[14]) Themistius, Or. 26 p. 382 Dindorf: Τὸ μὲν πρῶτον ὁ χορὸς ᾖσιων ἤδεν εἰς τοὺς θεούς, Θέσπις δὲ πρόλογον καὶ ῥῆσιν ἐξεῦρεν.

[15]) No Prātina 50 lugām 32 esot bijušas satiru lugas. Viņš esot sacenties ar Aischilu un Choirilu 70. olimpiadā (= 509.—497. g.).

[16]) Anth. lyr. Gr. p. II, 124 Diehl.

[17]) Oriģinālā dziesma ieturēta „rikšojošā" prokeleusmatiku un anapaistu pantmērā.

Līdz ar najadām pa kalniem viegli skrejot gavilēt,
It kā gulbim dziesmu dziedot skaistu raibi spārnotam.
Dziesmu šo par valdinieci Pīerida cēlusi.
Flauta, tā lai vēlāk spēlē, tā ir tikai palīdze.
Kōma jautriem dzīŗotājiem, durvju drošiem lauzējiem,
Iereibušiem jaunekļiem lai flauta ir par vadoni.
Sit tu viņu, stabuli kas tā kā raibais krupis pūš,
Svilini šo kalpu, kuŗam siekalas no niedres pil,
Zemā balsī pļāpādams kas gausā ritmā dziesmu velk..."

Un kad satiri ir padzinuši flautas spēlētāju un tā kori, viņi griežas pie Dionīsa ar uzrunu:

„Efejstīgām vainagotais, ditirambiem godātais
Valdiniek, jel paskaties, kā kājas veikli svaidu es,
Uzklausi tu labvēlīgi dziesmu manu dōrisko."

Mēs nezinām, kāds bija šīs „dōriskās dziesmas" un visas lugas saturs, bet varam viegli nojaust, ka tā bija izlaidīgas mežonības un neapvaldītu kustību pilna, radot pretstatu nosvērtākai atiskai traģēdijai. Satiru lugās dažādi brīnišķīgi un briesmīgi notikumi jaucās kopā ar smiekliem, jokiem un parupjām asprātībām.

No šā laika traģēdiju dzejniekiem atzīmējams arī atēnietis Choirils (Χοιρίλος)[18], kas esot sarakstījis 160 lugas, iegūdams sacīkstēs 13 pirmās godalgas[19].

Bet visievērojamākais traģēdiju dzejnieks 6. gs. beigās Atēnās bija Frīnichs (Φρύνιχος), Aischila vecākais laika biedrs. Viņš uzskatāms par Tespida pēcnācēju, kuŗa pirmo uzvaru Svida attiecina uz 67. olimpiadu (512.—509. g.), t. i. uz laiku, kad Atēnās tika gāzta tirannija. Pavisam tiek minētas kādas 10 viņa lugas[20].

Pārveidodams pirmatnējo Tespida laika traģēdiju, Frīnichs to padarīja par īstu bēdu lugu. Tas redzams no viņa traģēdijas „Milētas ieņemšana" (Μιλήτου ἅλωσις), kuŗa, kā domājams, tika izrādīta neilgi pēc paša notikuma (494. g.). Hērodots, par šo gadījumu stāstīdams, atzīmē

---

[18]) Pēc Svidas ziņām piedalījies traģēdiju konkursā 64. ol. (=524.—521. g.) Pēc kādas citas liecības viņš uzstājies līdzās Frīnicham 74. ol. (= 484.—481. g.). Starp šiem diviem termiņiem arī jāpieņem viņa galvenā dzejnieciskā darbība.

[19]) Plōtijs (p. 507 Keil) citē kādu vecu sakāmvārdu: ἡνίκα μὲν βασιλεὺς ἦν Χοιρίλος ἐν σατύροις (kad Ch. bija valdnieks satiru lugās). No tam secināms, ka Choirils guvis panākumus satiru lugās.

[20]) Αἰγύπτιοι, Ἄλκηστις, Ἀνταῖος ἢ Λίβυες, Δαναΐδες, Δίκαιοι, Μιλήτου ἅλωσις, Πλευρώνιαι, Τάνταλος, Τρῶιλος, Φοίνισσαι.

(6, 21), ka šai izrādē teātŗa apmeklētāji esot raudājuši (εἰς δάκρυα ἔπεσε τὸ θέητρον). Atēnieši tomēr uzlikuši dzejniekam naudas sodu, par to ka viņš tik dzīvi bij attēlojis grieķu nelaimi, kuŗa visiem vēl bij atmiņā un pie kuŗas atēnieši pa daļai jutās vainīgi. Šai sodā varbūt var saskatīt arī protestu pret literāro jauninājumu, kas traģēdijā ienesa traģisko elementu mūslaiku nozīmē un lauza agrākās Dionīsiju tradicijas, kur toreiz vēl valdīja Prātina lugu gars.

476. g.[21]), jau vecs būdams, Frīnichs guva spožu uzvaru ar „Foinīķietēm". Šīs lugas prologā (lugas darbība risinājās Sūzās) tika vēstīts par persiešu sakaušanu pie Salamīnas, un koris tēloja foinīķietes, t. i. pie Salamīnas kritušo kuģinieku atraitnes. Te tātad atkal redzama bēdu luga, līdzīga „Milētas ieņemšanai", kuŗas saturs ir tas pats, kas Aischila „Persiešiem".

Līdzās īstām traģēdijām Frīnichs sacerēja arī satiru lugas. Pie šā virziena pieskaitāma viņa „Alkēstida". Ka šai lugā bija pārsvarā agrākais satiru lugas elements, liecina vispirms tas, ka tur Apollōns Admēta kāzās ir piedzirdinājis moiras, lai tās dāvātu Admētam dzīvību pret kāda cita labprātīgu upuri. Tad lugā tika rādīts nāves daimons Tanats, kas Alkēstidai nogrieza matu sprogu, ar to veltīdams viņu nāvei. Lugā figūrēja arī dōriešu populārais varonis Hērakls, kas smīdināja skatītājus ar savu apskaužamo ēstgribu un cīņā ar Tanatu atņēma tam Alkēstidu. Šie brīnišķīgie un pa daļai jautrie notikumi saskatāmi vēl Eurīpida mazliet izsmalcinātā un mīkstinātā atdarinājumā.

Kā redzams, Frīnichs jau priekš Aischila nodibināja traģēdiju kā bēdu lugu. Daži gan domā, ka Frīnicha traģēdijas bijušas veidotas tikai no stāstījumiem un dziesmām un ka drāmatiskas darbības tur nav bijis[22]). Bet ka Frīnichs dzīvoja arī vēlāko paaudžu atmiņā, par to liecina Aristofans, kas cildina viņa lugas par skaistām[23]) un slavē viņa jaukās koŗa dziesmas[24]). Nav brīnums, ka šādas dziesmas „Milētas ieņemšanas" skatītājiem varēja izspiest asaras. Šā laika traģēdija jau vispārīgi iespaidoja klausītājus lielāko tiesu ar mūziku.

Nelielajā laika posmā no Tespida līdz Frīnicham jaunais drāmas veids tātad paspēja izveidoties un dabūt noteiktas formas. Ar Aischilu sākas jau atiskās traģēdijas klasiskais laikmets. Bet iekām pārejam pie 5. gs. lielajiem traģēdiju dzejniekiem, būs derīgi iepriekš iepazīties ar grieķu teātri un traģisko sacīkšu organizāciju Atēnās 5. gs., kā arī vispārējos vilcienos noskaidrot atiskās traģēdijas struktūru un raksturu.

---

[21]) Archonta Adeimanta laikā, kad par chorēgu bija Temistokls.

[22]) Vilamovics.

[23]) Tesmofor. 164.

[24]) Putni, 750.

62. Traģisko sacīkšu organizācija Atēnās 5. gs. pr. Kr. Grieķu traģēdija ir ne tikai izaugusi no Dionīsa kulta, bet tā bija arī viena no šā kulta formām. 5. gs. traģēdijā vēl skaidri ir saskatāms tās reliģiskais raksturs. Kā sekas no tam izriet, ka grieķu traģēdijas neizrādīja kuŗā katrā laikā, bet tikai dažos svētkos, proti tajos, ko svinēja par godu Dionīsam. Tādi svētki bija: Mazie jeb lauku Dionīsiji (τὰ Διονύσια τὰ κατ' ἀγρούς jeb τὰ μικρά), Lēnaji (τὰ Λήναια) un Lielie jeb pilsētas Dionīsiji (τὰ Διονύσια τὰ ἐν ἄστει jeb τὰ μεγάλα).

Lauku Dionīsijos bija sākusi veidoties pirmatnējā traģēdija. Ir dabiski, ka šais svētkos arī vēlāk notika traģēdiju izrādes. Lauku Dionīsijus svinēja Poseideōna (mūsu decembŗa vai janvāŗa) mēnesī, un tie īstenībā bija dēmu svētki, kuŗu svinēšanu rīkoja ikkatrs dēms pēc savām spējām un līdzekļiem. Arī pilsētas iedzīvotāji dažkārt piedalījās šais lauku svētkos un to izrādēs [1]). Jaunas lugas uz lauku skatuvēm nemēdza izrādīt, jo ievērojamie dzejnieki ar saviem darbiem uzstājās vispirms pilsētā, bet dēmu skatuvēm nācās lietot Atēnu teātŗa repertuāru. Ja kāda luga skatītājiem patika, tā, vispirms izrādīta Atēnās, apstaigāja arī Atikas miestus.

Veci Dionīsa svētki bija Lēnaji, ko Atēnas svinēja gamēliōna (janvāŗa/februāŗa) mēnesī un kas bija vīna spiešanas svētki [2]). Lēnajos (kopš apmēram 440. g.) izrādīja komēdijas, bet tām līdzās (kopš apmēram 436.—426. g.) arī traģēdijas.

Tomēr galvenie drāmatisko sacīkšu svētki bija lielie jeb pilsētas Dionīsiji, kuŗus 534. g. nodibināja Peisistrats, svētku programmā ievezdams arī traģēdiju konkursu. Tos svinēja elafēboliōna (marta/aprīļa) mēnesī, kad, pavasarim iestājoties, sākās kuģošana un Atēnās starp citiem ceļotājiem ieradās arī sabiedroto pilsētu pārstāvji, atvezdami nodevas. Svētki ilga 6 dienas, no kuŗām pirmā (elafēboliōna 10. diena) bija veltīta svinīgam gājienam, kur tika nests arī Dionīsa tēls, divas nākošās — ditirambu koŗu sacīkstēm, bet beidzamās 3 dienas drāmatiskām izrādēm [3]). Šīs izrādes, kas ietilpa svētku programmas otrā daļā, piešķīra svētkiem sevišķu interesi un spožumu. Lielajos Dionīsijos tika izrādītas jaunās lugas. Tāpēc, runājot par šiem svētkiem, dažkārt lietoja izteicienu „jauno traģēdiju svētkos" (καινοῖς τραγῳδοῖς) [4]). Tas,

---

[1]) Sal. Isaja 15: εἰς Διονύσια εἰς ἀγρὸν ἦγεν ἀεὶ ἡμᾶς καὶ μετ' ἐκείνου ἐθεωροῦμεν

[2]) Oficiālais nosaukums šiem svētkiem bija Ἐπιλήναια jeb Διονύσια ἐπὶ Ληναίῳ. Nav droši zināms, kur Atēnās atradās vieta Λήναιον, kas savu nosaukumu dabūjusi no ληνός = vīna spiestuve vai arī, pēc dažu domām, no λήνη = bakchante.

[3]) Traģēdiju izrādes ievestas 534., komēdiju — 486. g.

[4]) Sal. Dem. De corona 54, 84, 115.

protams, nenozīmēja, ka vecās lugas nekad neizrādīja Lielajos Dionīsijos, bet jāsaprot tā, ka šie svētki bija lemti vispirmā kārtā pirmizrādēm.

Traģēdiju izrādes sauca par traģiskiem agōniem jeb sacīkstēm (τραγικὸς ἀγών), tāpēc ka tur sacentās trīs konkursā pielaisti dzejnieki. Ja kāds autors gribēja uzstāties ar savām lugām, viņam vispirms bij jālūdz no archonta epōnima atļauja piedalīties sacīkstē, un to grieķiski apzīmēja ar izteicienu „kori prasīt" (χορὸν αἰτεῖν). Archonts pēc sava ieskata varēja kori dot vai nedot, t. i. atļaut vai neatļaut autoram izrādīt savas lugas. Tātad no visiem dzejniekiem, kas bija pieteikušies sacīkstē, archonta kompetencē bija izvēlēt 3 dzejniekus, kas viņam likās cienīgākie. Katram konkursā pielaistam dzejniekam vajadzēja nākt ar 4 lugām, no kuŗām 3 bija traģēdijas (triloģija), bet ceturtā satiru drāma [5]).

Par pieņemtām lugām archonts no valsts līdzekļiem autoram maksāja honorāru (μισθός). Iespējams, ka slavenākie dzejnieki dažkārt prasija lielākas summas nekā parasts, kuŗas tad varēja būt par kaulēšanās objektu starp archontu un dzejnieku. Varbūt ka dažreiz autoru pārliecīgās pretenzijas bija par iemeslu tam, ka archonts izvēlējās kādu mazāk ievērojamu dzejnieku. Tā archonts reiz esot atteicies dot kori Sofoklam [6]).

Pienākumu segt visus ar koŗa apmācīšanu saistītos izdevumus uzņēmās kāds no turīgiem pilsoņiem, ko sauca par chorēgu (χορηγός), bet šāda veida valsts klaušas par chorēģiju (χορηγία). Chorēgam vajadzēja sadabūt choreutus (koristus), apgādāt choreutiem vajadzīgos kostīmus, algot aulētu, kas spēlēdams deva takti koŗa dziesmām un dejām. Tāpat viņam vajadzēja aicināt instruktoru (χοροδιδάσκαλος), kas korim mācīja dziesmas un dejas. Viss tas, protams, prasīja prāvus izdevumus [7]).

Chorēgus katram nākošajam gadam iecēla archonts, kas, dodams ikvienam no pielaistiem dzejniekiem kori, izvēlēja arī aktieŗus [8]).

Kad aktieŗi bija savas lomas iestudējuši un koris savas dziesmas un dejas iemācījies, pirms izrādēm notika vēl tā saucamais proagōns

---

[5]) Vēlāk (ap 4. gs. vidu) no katra konkurenta prasīja tikai 2 lugas un konkursa beigās tika izrādīta tikai viena satiru luga — kāda cita dzejnieka.

[6]) Atēn. 14, 638. Nav zināms, vai šai gadījumā tas noticis archonta literārās nekompetences dēļ, vai arī aiz kādiem pekūniāriem iemesliem.

[7]) Chorēga caurmēra izdevumi sniedzās līdz 25 minām (= ap 2500 latu), bet dažos gadījumos tie varēja būt arī lielāki. Tāpēc uz Peloponnēsas kaŗa beigām, kad pilsoņi bija kļuvuši mazturīgāki, viena chorēga vietā vēlēja divus.

[8]) Sākumā dzejnieks pats izvēlēja sev aktieŗus, bet 449. g. tika ievests traģisko aktieŗu konkurss, un archonts tad bija tas, kas dzejniekam deva aktieŗus.

(προάγων). Proagōns nebija mēģinājums, bet drīzāk dzejnieku iepazīstināšana ar publiku, kas pa daļai aizstāja mūslaiku sludinājumus [9]).

Izrādes dienā jau rīta agrumā ieradās teātrī publika, ar vainagiem galvā, svētku drēbēs tērpta. Pēc dažām ceremonijām, kuŗu nolūks bija izcelt klātesošo priekšā Atēnu spožumu un slavu [10]), sākās izrādes, kuŗām publika parasti sekoja ar lielu interesi [11]).

Kad izrādes bija beigušās, notika godalgu piešķiršana. Tās piesprieda sevišķi šim nolūkam ievēlēti tiesneši. Katrs dzejnieks, chorēgs un arī prōtagōnists dabūja vienu no 3 godalgām. Par uzvarētāju tomēr tika uzskatīts tikai tas, kas bija dabūjis pirmo godalgu (πρωτεῖα), bet trešā (τριτεῖα) līdzinājās jau caurkrišanai [12]).

Pēc izrādēm sacīkšu rezultāti tika protokolēti un novietoti archīvā [13]).

63. Dionīsa teātris. Skatītāji. Koris. Aktieŗi. Lugu izrādes Atēnās notika Dionīsa teātrī, pie Akropoles dienvidu nogāzes, kur Dionīsa svētajā rajonā atradās arī divi šā dieva templi [1]). Dionīsa teātris bija vecākais teātris Grieķijā, pēc kuŗa parauga vēlāk tika celti arī citi grieķu

---

[9]) Proagōns notika slēgtās Ōdeona telpās. Tur uz estrādes uzkāpa konkurējošie dzejnieki ar visu viņu personālu, t. i. ar aktieŗiem un koŗiem, kas bija bez maskām un skatuves tērpiem un tikai vainagiem galvā. Katrs dzejnieks iznāca publikas priekšā, paziņodams savu vārdu, savu lugu nosaukumus un aktieŗu vārdus. Proagōns tādējādi aizstāja teātŗa afišu jeb programmas vietu. Dionīsiju izrāžu proagōns notika Asklēpija svētkos, 8. elafēboliōnā.

[10]) Tika atnestas un orchēstrā novietotas sabiedroto atvestās nodevas. Pēc tam orchēstrā defilēja par dzimteni kritušo pilsoņu dēli, kas bij izaudzināti ar valsts līdzekļiem un bija sasnieguši pilngadību. Tad pasludināja, kādiem pilsoņiem par sevišķiem nopelniem tiek piešķirts zelta vainags. Beidzot, pēc dieviem izdarītas (sivēna) ziedošanas, ar lozi izšķīra, kādā kārtībā izrādāmas konkurējošo dzejnieku lugas. Katras lugas sākumu ziņoja ar taures skaņām.

[11]) Ikvienas tetraloģijas izrāde, jādomā, ilga vismaz 7—8 stundas. Pa starpām arī ēda un dzēra. Pa izrādes laiku publika dažreiz izteica savu piekrišanu ar plaukšķināšanu un saucieniem, vai arī liekot kādu gabalu atkārtot. Pelšanu izteica ar svilpieniem, mēles klakšķināšanu un kāju dauzīšanu.

[12]) Dzejnieka godalga klasiskajā laikmetā bija efeju vainags. Neatkarīgi no piešķirtām godalgām, dzejnieki, un tāpat arī aktieŗi, saņēma honorāru. Par chorēgiem agrāk domāja, ka viņu godalga bijusi vaŗa trijkājis. Bet tagad noskaidrots, ka šādus trijkājus chorēgi dabūjuši ditirambiskās un nevis drāmatiskās sacīkstēs.

[13]) Šādus izrāžu protokolus sauca par didaskalijām (διδασκαλίαι). Tādā kārtā no didaskalijām izveidojās atiskās drāmas chronoloģiskā vēsture. Šīs didaskalijas Aristotelis izlietoja divos darbos, no kuŗiem vienu sauca Περὶ διδασκαλιῶν, bet otru Νίκαι Διονυσιακαὶ ἀστικαὶ καὶ Ληναϊκαί.

[1]) Vecais templis bija celts 6. gs. (varbūt Peisistrata laikā), un tur glabājās no Eleuterām atvestā archaiskā Dionīsa statuja. Jaunajā templī, kas laikam tika uzcelts 5. gs. beigās, atradās dieva chrīselefantīnā statuja, ko bija veidojis tēlnieks Alkamens.

teātŗi. Tā trīs galvenās daļas bija: 1) skatvieta jeb teātris (θέατρον)[2]) vārda šaurākā nozīmē, kur sēdēja skatītāji; 2) orchēstra (ὀρχήστρα); 3) skēne (σκηνή, scēna).

Sākumā skatītāji sēdēja (vai stāvēja) apkārt izrādes vietai. Bet kad ditirambiskais koris bija dabūjis aktieri un publikai, kā tas dabiski, gribējās redzēt viņa ģīmi un skaidrāk dzirdēt viņa vārdus, tad apļa viena puse tika atstāta un teātris dabūja pusapļa (amfiteātŗa) formu. Lai tālākie skatītāji varētu saredzēt izrādi, viņu sēdvietas pakāpeniski tika paaugstinātas, uzceļot koka sastatnes, kā tas notika vēl klasiskajā laikmetā, jo akmens sēdekļi Akropoles nogāzē tika ierīkoti tikai 4. gs. Pakāpju celiņi, kas starveidīgi gāja no apakšas uz augšu, dalīja sēdekļu rindas vairākos sektoros (κερκίδες), bet daži līmeniski celiņi, kas gāja parallēli sēdekļu rindām pusapļa veidā (διαζώματα), dalīja sēdvietas vairākos stāvos[3]).

Orchēstra jeb „dejas vieta", kuŗu no ziemeļpuses ierobežoja skatītāju sēdvietas, bija neliels laukumiņš pusapļa veidā[4]), kur pa izrādes laiku atradās koris. Sākumā tas bija vienkāršs klons, vēlāk tika pārklāts ar marmora plāksnēm, dabūdams parketa izskatu. Orchēstras vidū atradās Dionīsa ziedoklis, timele (θυμέλη), uz kuŗas pakāpēm sēdēja aulēts, kas ar savu spēli pavadīja koŗa dziesmu, kamēr koris dziedādams soļoja vai dejoja vai arī stāvēja uz vietas. Ieiet orchēstrā varēja pa divām sānu ejām, ko sauca par parodiem (πάροδοι). Bez tam vairākas durvis veda arī no skēnes.

Skēne bija pagaŗa celtne[5]) aiz orchēstras, kur aktieŗi uzlika maskas un apģērba kostīmus un kuŗas priekšā viņi tēloja savas lomas[6]).

---

[2]) Vārds θέατρον (no θεάομαι — skatīties) nozīmē vietu, kur (no kuŗas) skatītāji noskatās izrādē. Šo vietu sauca arī par κοῖλον.

[3]) Pēc Derpfelda (Dörpfeld) aprēķiniem Dionīsa teātrī bijušas ap 14.000 sēdvietu (ja katram sēdētājam piešķiŗ 0,50 m platu sēdvietu). Pēc Platōna liecības sēdvietu bijis vairāk par 30.000, kas laikam ir pārspīlēts.

[4]) Vēlākās orchēstras diametrs ir 19,61 m.

[5]) Likūrga laikā (4. gs.) skēnes gaŗums bija 46,50 m.

[6]) Strīdīgs ir jautājums, vai aktieŗi atradās uz vienāda līmeņa ar orchēstru, vai uz paaugstinātas vietas. Daži, kā Derpfelds [Dörpfeld, sal. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit., II (1934) 68. lpp.], domā, ka 5. un 4. gs. koris un aktieŗi atradušies uz tā paša līmeņa, bet ka orchēstras vieta līdz proskēnijam bijusi tomēr segta ar sevišķu grīdu jeb podiju (θυμέλη), un ka tikai hellēnistiskajā laikmetā radusies paaugstināta aktieŗu skatuve (λογεῖον). Citi (O. Navarre, Le théâtre grec, 1925), aizrādīdami uz to, ka jau Aristofans savu lugu varoņiem liek „uzkāpt" un „nokāpt" (Jātn. 149, Laps. 1342, 1514, Ach. 732, Tautas sap. 1152, Putn. 175, sal. sirmgalvju žēlošanos par grūto uzkāpšanu Eur. Ēl. 489, Iōn. 727 un 738, Hēr. 120, Aristof. Putn. 20 un 49) un Aristotelis lieto izteicienu „uz skēnes", domā, ka aktieŗu tēlošanas vieta proskēnija priekšā starp diviem paraskēnijiem bijusi paaugstināta.

Skēnes priekšējo (fasādes) sienu sauca par proskēniju (προσκήνιον) [7]), bet divus sānu spārnus par paraskēnijiem (παρασκήνια). Klasiskajā laikmetā skēne bija no koka [8]), un tās priekšpuse bij izgreznota dekorācijām, kas visbiežāk rādīja kādu pili vai templi, retāk klinti, birzi, jūrmalu u. t. t., atkarībā no lugas satura. Teātŗa dekorācijas māksla (skēnografija) jau Aischila un Sofokla laikā sasniedza lielus panākumus. Pa lugas izrādes laiku dekorācijas maiņa bij iespējama tikai ierobežotos apmēros. Daļēju dekorācijas maiņu izdarīja ar tā saucamām periaktēm (περίακτοι), kas bija ap asi pagriežamas trijplākšņu prizmas, kur katra plāksne rādīja kādu skatu, kas attiecās uz centrālo dekorāciju [9]).

No scēniskās mašīnerijas ierīcēm minama ekiklēma (ἐκκύκλημα). Tā bija sevišķa platforma uz riteņiem, ar kuŗu mēdza parādīt dažus mājas iekšienes skatus. Piemēram, ja pilī bij notikusi slepkavība vai pašnāvība, atvērās durvis, un skatītāju priekšā uz ekiklēmas tika izvests mirušā līķis, kam līdzās dažreiz stāvēja arī slepkava ar paceltu šķēpu. Šāda grupa palika uz skatuves kā sastingusi dažus mirkļus, iedvesdama skatītājiem šausmas un līdzjutību [10]).

Bieži tika lietota kāda sevišķa „mašīna" (μηχανή), ar kuŗu gaisā parādīja dievus [11]). No tam tad arī izteiciens „deus ex machina" (θεὸς ἐκ μηχανῆς) [12]). Dievu parādīšanās parasti bija savienota ar zibeņiem

---

[7]) Par proskēniju sauca arī skēnes priekšā esošo vietu starp diviem paraskēnijiem.

[8]) Akmens skēni uzcēla tikai Likūrga laikā (ap 330. g. pr. Kr.).

[9]) Nav droši zināms, vai grieķu teātrim bija aizkars. Tekstos trūkst par to aizrādījumu, un nav arī atrastas no tā nekādas atliekas vai pazīmes. Iespējams, ka dažos gadījumos lietoja kādu provizorisku aizkaru vai ekrānu, aiz kuŗa lugas persona varēja pieņemt vajadzīgo pozi un stāvokli. Tā Eurīpida „Orestā" skatītāji redz Orestu guļam uz gultas un pie viņa galvgaļa sēžam viņa māsu Ēlektru. Būtu savādi iedomāties, ka, visai publikai redzot, tika iznesta uz skatuves gulta, tad ienāca un tajā apgulās Orests, un beidzot atnāca un pie gultas nosēdās Ēlektra, skatītājiem pateikdama, ka viņas brālis guļ šādā stāvoklī jau sešas dienas!

[10]) Ekiklēmu lietoja jau 458. g., kad izrādīja Aischila Orestiju.

[11]) Šo ierīci sauca arī αἰώρημα un γέρανος („dzērvi"). Tā bija celtņa jeb elevātora veidā, kuŗa galvenās daļas atradās augšējā stāvā un skatītājiem nebija redzamas, bet apakšējā, ar tauvu piesietā daļa, kas bija lemta cilvēku pacelšanai, bija veidota ratu vai spārnota zirga vai citā izskatā. Tauvu varēja piesiet arī tieši pie aktieŗa jostas, un tad tas likās lidojam pa gaisu. Lai padarītu tauvu neredzamu, to laikam krāsoja tumšā vai pelēkā krāsā.

[12]) Dievu parādīšanai bij ierīkota arī „dievu runātava" (θεολογεῖον). Tā nerādīja dievus lidojam pa gaisu, bet pavēra, tā sakot, uz mirkli debesis un parādīja mirstīgo acīm dievu mītni. Tas bija kaut kas balkonam līdzīgs un atradās augšā uz skēnes, pie kam attiecīgā kārtā arī dekorācija rādīja mākoņus.

un pērkoņiem [13]). Bija arī īpaša ierīce, lai atvestu no pazemes apakšējos dievus vai mirušos.

No trim apskatītām grieķu teātŗa daļām amfiteātŗa veidā ierīkotās sēdvietas bija lemtas publikai, orchēstra korim, bet skēne aktieŗu vajadzībām. Izrāde tātad notika zem klajas debess. Vēlāk skēnei otrā pusē bija plašāks portiks ar kolonnām, kur lietus gadījumā varēja patverties publika.

Diskutējams ir jautājums, vai grieķu teātri apmeklēja arī sievietes? Daži šo jautājumu izšķiŗ negātīvi [14]). Tomēr daži zinātnieki ir tais ieskatos, ka sievietes gan nepiedalījušās kā skatītājas komēdiju izrādēs, bet apmeklējušas tomēr traģēdiju izrādes. Uz to liekas norādām dažas vietas Platōna rakstos [15]).

Par sēdvietām jāpiebilst, ka tās bija divējādas: parastās un goda vietas. Tiesību sēdēt goda vietā sauca par p r o e d r i j u (προεδρία). Proedriju piešķīra dažām augstākām amata personām: archontiem, priesteŗiem, pilsoņiem, kas valstij bij izdarījuši sevišķus pakalpojumus, un ārzemju sūtņiem. Goda vietas atradās tuvāk skatuvei nekā pārējās sēdvietas.

Ieeja teātrī sākumā visiem bija bez maksas, bet vēlāk par skatīšanos bija jāmaksā [16]). Lai arī mazturīgie pilsoņi varētu apmeklēt teātri, tiem no valsts kases tika izsniegts pabalsts (θεωρικόν).

Tēlotāju personāls grieķu teātrī sastāvēja no koŗa un aktieŗiem. Pirmatnējā traģēdijā koris vēl tēloja galveno lomu [17]). Bet drāmatiskajam elementam pieaugot, koŗa loma samazinājās. Aristotelis kori uzskata jau par „labvēlīgu skatītāju", kas vairs tieši nepiedalās lugas darbībā [18]). Ja koris grieķu traģēdijā tomēr uzglabājās līdz klasiskā laikmeta beigām, tad tas notika, pirmkārt, tradicijas dēļ, otrkārt, par to jāpateicas dzejnieku mākslai. Koris dzejniekam bija izdevīgs arī tai ziņā, ka ļāva viņam parādīt kontrastus un tā pastiprināt drāmatisko efektu. Aischila

---

[13]) Pērkonu atdarināja ar sevišķa aparāta palīdzību. Zibeni, domājams, rādīja ar gleznojumu, pagriežot periaktes plāksni, kas rādīja negaisu un zibens apgaismotos mākoņus.

[14]) Sal. Geffcken, Das griechische Drama, 21. lpp.: „Die Zuschauer, d a r u n t e r k e i n e F r a u e n."

[15]) Likum. II 658a: „traģēdiju (starp citiem sacīkšu priekšnesumiem par interesantāko atzīs) izglītotās s i e v i e t e s, jaunekļi un varbūt viss lielais tautas vairums". Gorg. 502 c: „tātad mēs esam atraduši kādu rētorikas veidu (te domāta traģēdija), kas lemts tautai, kuŗas sastāvā ietilpst bērni, s i e v a s, vīri, vergi un svabadie." Sk. O. Navarre, Le théâtre grec.

[16]) Ieejas maksa bija 2 oboli (ap 30 sant.) dienā.

[17]) Kā, piemēram, Aischila „Lūdzējās" un „Eumenidās".

[18]) Probl. 19, 48: κηδευτὴς ἄπρακτος (bezdarbīgs interesents).

„Septiņos pret Tēbām" jaunavu izbailes izceļ vēl jo vairāk Polineika eksaltēto drosmi; tāpat „Promētejā" bailīgās okeanidas izdevīgi kontrastē ar pārdrošo Promēteja gribu.

Kamēr ditirambiskais koris sastāvēja no 50 choreutiem (koristiem), traģēdijā choreutu skaits bija sākumā 12, bet Sofokls to palielināja līdz 15. Korim, tāpat kā aktieŗiem, priekš izrādes vajadzēja iestudēt un sagatavot savas lomas un dziedamās partijas. Dažus vispārīgus aizrādījumus, bez šaubām, deva pats dzejnieks, bet speciālākiem techniskas dabas norādījumiem un repetīcijām bija vajadzīgs režisors, saukts chorodidaskals (χοροδιδάσκαλος), kas kori mācīja dziedāt un dejot. Pa izrādes laiku koŗa priekšgalā stāvēja korifejs (κορυφαῖος), kā arī (kopš Sofokla laikiem) viņa divi palīgi jeb parastati (παραστάται). Korifejs, kas ietilpa 15 choreutu skaitā, nav pielīdzināms mūsu koŗa vadonim jeb diriģentam: korifejs, arī pats chorodidaskala apmācīts, bija tikai pirmais jeb galvenais choreuts, kas veica svarīgākās lomas un kas dialogā ar aktieŗiem dziedāja vai runāja viens pats visa koŗa vārdā.

Izteikdams visbiežāk tautas domas un ieskatus, koris parasti tēloja otrās šķiras personas, palaikam kāda lugas varoņa pavadoņus vai kalpus, gluži kā pirmatnējā traģēdijā tas tēloja Dionīsa pavadoņus satirus. Tā Atosu „Persiešos" pavada uzticīgie vecie persieši. Ēlektru „Choēforās" ziedotājas, Aiantu viņa uzticamie kareivji. Atkarībā no lugas satura koris varēja tēlot sirmgalvjus, jaunekļus, mātes, jaunavas, erīnijas un citas lomas. No tēlojamām lomām atkarājās arī choreutu kostīmi, kas parasti bija krāšņi izrotāti. Šo krāšņo tērpu nolūks bija vairot scēnisko efektu, jo publikas skati bija vispirms vērsti uz kori kā uz tuvāk stāvošo tēlotāju. Choreutu kustības bija saskaņotas, viņi soļoja vai dejoja rindās. Orchēstrā koris ieradās pa vienu no parodiem, un šī ienākšana vien jau sagādāja publikai interesantu skatu. Starpbrīžos starp lugas cēlieniem (epeisodijiem) koris dziedāja dziesmas, tās dažkārt pavadīdams ar izteiksmīgām dejām [19]). Dažos gadījumos korifejs, sarunādamies ar aktieri, aprobežojās ar vienkāršu recitāciju ar vai bez mūzikas pavadījuma [20]).

---

[19]) Cēlo un nosvērto deju, ar kuŗu koris traģēdijā pavadīja dziedāšanu, sauca par emmeleju (ἐμμέλεια). Tā bija savā ziņā pretstats strauji vieglajai hiporchēmai (ὑπόρχημα), ko pieļāva dažās traģēdijas daļās. Trešo dejas veidu kordaku (κόρδαξ) lietoja tikai komēdijā šīs dejas pārāk frivolā rakstura dēļ.

[20]) Vienkāršu deklamēšanu grieķi sauca par καταλογή (καταλέγειν — deklamēt, recitēt), bet recitēšanu, kuŗai pievienojās mūzikas pavadījums, — παρακαταλογή (mūsu rečitātīvs, melodrāma).

No sacītā redzams, ka grieķu drāmas izrāde pa daļai atgādina mūsu operas izrādi, jo vokālai interpretācijai tur pievienojās arī mūzika un deja.

Parastais instruments, ar ko pavadīja dziedāšanu un recitāciju, bija divkāršais auls (divkāršā flauta, kas pēc skaņas vairāk līdzinājās mūslaiku klarnetei). Aristotelis saka, ka šim instrumentam esot bijusi lielāka priekšrocība nekā kitarai, tāpēc ka tā skaņa esot labāk piekļāvusies cilvēka balsij. Tomēr dažos gadījumos teātrī lietoja arī kitaru.

Publikas uzmanības centrā tomēr bija aktieŗi, kas skēnes priekšā tēloja savas lomas. Traģēdija, ko sākumā izrādīja koris viens pats, jau Tespida laikā dabūja vienu „atbildētāju" jeb aktieri (ὑποκριτής), kam Aischils pievienoja otru, tā radīdams drāmatisku dialogu vārda īstā nozīmē. Sofokls (sākot ar 468. g.) pavairoja aktieŗu skaitu līdz 3, un šis skaits arī palika par normālo visā turpmākā klasiskās drāmas laikā, jo vairāk par 3 aktieŗiem, izņemot dažus retus gadījumus, vienas kādas lugas izrādē[21]) nemēdza uzstāties. Tas, protams, nenozīmē, ka lugā darbojās tikai 3 personas, jo lomu skaits bija daudz lielāks par aktieŗu skaitu, un viens pats aktieris dažādos cēlienos tēloja dažādas lomas[22]). Grūtākās lomas mēdza piešķirt spējīgākam aktierim, kas dabūja prōtagōnista (πρωταγωνιστής) nosaukumu; mazāk svarīgās lomas dabūja deuteragōnists un tritagōnists[23]). Šis lomu grupējums grieķu traģēdijā atgādina augstciļņus grieķu tempļu jumtgalēs: arī tur centrā atrodas augstākās figūras, kuŗām pa labi un pa kreisi

[21]) Par aktieŗiem neuzskatīja personas, kas bez vārdiem tēloja kalpotājus, sargus, pavadoņus un taml. (personae mutae). Ja izņēmuma veidā bija nepieciešams vēl 4. aktieris, tad ar to saistītos papildu izdevumus no chorēga puses sauca παραχορήγημα (Pollux IV 109).

[22]) Tas apstāklis, ka vienam aktierim nācās lugā tēlot vairākas lomas, bij jāņem vērā lugas autoram, apsveŗot izrādes technisko pusi un sarakstot lugu tā, lai tā grieķu teātrī būtu arī izrādāma. Piemēram, ja vienam un tam pašam aktierim vajadzēja uzstāties divos viens otram sekojošos skatos dažādās lomās, tad autora uzdevums bija dot tam iespēju kaut īsu laiciņu atstāt skatuvi, lai pārģērbtos un uzliktu citu masku. Ka šāds uzdevums reizēm tika veikts ar asprātību, rāda Eurīpida „Foinīķiešu" 2. skats, kur Antigone un viņas paidagogs uzkāpj uz pils terases, lai novērotu ienaidnieka armijas nometni. Papriekš tur uzkāpj paidagogs viens pats, lai pārliecinātos, kā viņš paskaidro, vai kāda ziņkārīga acs viņus neredz. Bet scholiasts piezīmē, ka tā ir tikai viltība, lai dotu iespēju prōtagōnistam, kas tikko beidzis Jokastes lomu, uzlikt Antigones masku un kostīmu. Aischila „Persiešos" Kserksa māte Atosa, gaidīdama sava dēla pārnākšanu un dzirdēdama, ka viņš atgriezīsies skrandās, dodas uz pili sameklēt labākas drēbes. Bet īstais iemesls viņas aiziešanai ir tas, ka mātes un dēla lomu tēloja viens un tas pats aktieris, un šis apstāklis neļāva lugā sastapties mātei ar dēlu.

[23]) Arī tritagōnista tēlotās lomas dažreiz nebija niecīgas. Tā Aischila „Agamemnonā" tritagōnists tēloja pašu ķēniņu Agamemnonu.

grupējas zemākās, bet pašos jumtgaļu stūros novietotas sēdošas un gulošas figūras, kuŗām mazāka nozīme attēlotā notikumā. Te redzama grieķu mākslas tieksme pēc simmetrijas [24]).

Sākumā (sevišķi tai laikā, kamēr bija viens pats aktieris) dzejnieks savās lugās palaikam veica arī aktieŗa pienākumus. Ir zināms, ka pat Sofokls jaunībā ir uzstājies par aktieri savās lugās un tikai vēlāk, vājās balss dēļ, atteicies no tam. Tomēr jau Aischila laikā bija profesionāli aktieŗi, kas kļuva populāri [25]). Drīz izveidojās aktieŗu profesija, kuŗas locekļi sākumā bij neatkarīgi viens no otra, bet vēlāk prōtagōnists nodibināja sev trupu, ņemdams līdz palīgus. Uz 5. gs. beigām, kad pati traģēdija sāka jau noziedēt, aktieŗu māksla sasniedza tādu pilnību, ka aktieŗiem bija ne mazāka nozīme kā dzejniekiem, bet 4. gs. pat lielāka [26]).

Viena no grieķu teātŗa īpatnībām bija tā, ka tur sieviešu lomas tēloja aktieŗi un nevis aktrises. Atēniešu parašas vispārīgi neatļāva sievietēm uzstāties publiski, izņemot dažus retākus gadījumus (piem. svētku gājienos, reliģiskās ceremonijās). Uzdevumu tēlot sieviešu lomas grieķu aktieŗiem atviegloja tas, ka viņi lietoja maskas. Šai parašai, bez šaubām, bija reliģiska sākotne, saistīta ar Dionīsa kultu. Pēc Svidas ne visai skaidrās liecības Tespids ir lietojis krāsli (ψιμύθιον) un arī jau audekla masku (ὀθόνη), bet Aischils ievedis krāsotas maskas. Pēc formas un krāsas maska bij piemērota cilvēka ģīmim. Virs maskas bij piestiprināta parūka, bet apakšā, vajadzības gadījumā, bārda. Maskas augsto pieres daļu sauca par onku (ὄγκος). Tās nolūks acīm redzot bija piešķirt traģiskai figūrai vairāk nopietnuma un svinīguma.

Maska bija neērta tādā ziņā, ka tā neļāva redzēt aktieŗa ģīmja vaibstus un mīmisko spēli, kam mūslaiku tēlošanā piešķiŗ tik svarīgu nozīmi. Bet, ņemot vērā grieķu teātŗa diezgan plašos apmērus, tālākiem skatītājiem aktieŗu mīmika tā kā tā nebūtu bijusi saskatāma. Taisnību sakot, teātŗa maska saskanēja ar grieķu mākslas toreizējo principu, kas uz skatuves nerādīja ikdienišķos dzīves sīkumus, ko varēja izteikt ar vaibstu spēli; maska izteica tikai vispārējos vilcienos to raksturīgo un patētisko, kas piemita traģēdijas varonim. Ja maska neļāva redzēt aktieŗa mīmiku, tad, no otras puses, tā slēpa arī aktieŗa varbūtējos ģīmja defektus, piešķirdama varonim to nopietni skumīgo skaistumu, ko prasīja grieķu traģēdijas stils. Lai kāds būtu bijis aktieŗa izskats un ve-

---

[24]) Tieksme uz simmetriju redzama arī dialogos. Aktieŗu runas (ῥήσεις), ar kuŗām apmainās divi sarunas partneŗi, mēdz būt vienāda gaŗuma. Īsiem, vienā rindā izteiktiem jautājumiem seko tādas pašas atbildes (στιχομυθία).

[25]) Kleandrs (Κλέανδρος). Minnisks (Μύννισκος).

[26]) Aristot. Rhet. III, 1, 4: μεῖζον δύνανται νῦν τῶν ποιητῶν οἱ ὑποκριταί.

cums, kad viņš tēloja Achilleju, uzliekot masku, tas vienmēr šķita jauns un skaists. Maska ļāva aktierim tēlot arī sieviešu lomas un tāpat vairākas lomas vienā un tai pašā lugā [27]).

Traģiskajiem aktieŗiem bija īpatnējs kostīms, kas bija Dionīsa kostīma atdarinājums [28]). Tiem bija arī sevišķa veida zābaki ar biezām zolēm, tā saucamais koturns (κόθορνος jeb ἐμβάτης). Šādā tērpā varoni tēlojošā aktieŗa kustības nevarēja būt visai ērtas, toties tās likās nosvērtas un svinīgas.

No aktieŗa prasīja tēlošanas spējas un labu balsi, jo viņam vajadzēja ne tikai recitēt (deklamēt)) jambu trimetrā sarakstītās dialoga daļas, bet dažās vietās arī dziedāt. 5. gs. pirmajā pusē lietoja vēl diezgan vienkāršus līdzekļus, lai sasniegtu vēlamo efektu, bet tā paša gadu simteņa otrā pusē notika ievērojamas pārmaiņas. Aischila laika aktieris Minnisks sauca par mērkaķi savu pēcnācēju Kallipidu. Tas acīm redzot nozīmēja to, ka vēlākā aktieŗu recitēšana bij izteiksmīgāka un bagātāka ar balss modulācijām, kā arī savienota ar kaislīgiem žestiem, ko vēl nepazina vecākā māksla, kas šai laikā likās jau vienmuļīga. Bet dzīšanās pēc ekspresionisma bieži noveda līdz mākslotībai. Aristotelis aizrāda, ka aktierim jārunā tā, lai neliktos, ka viņš runā mākslīgā, bet dabiskā balsī [29]).

64. Grieķu traģēdijas raksturs, struktūra un likumi. Grieķu traģēdija, atšķirdamās no mūslaiku drāmas, ņem vielu nevis no reālās dzīves, bet no mītiem un varoņu leģendām. Tie nav vienkārši, ikdienišķi cilvēki, ko tēlo grieķu traģēdija, bet ideālizēti senlaiku varoņi. No šīs pusdievišķīgās varoņu pasaules grieķu traģēdija nekad nav varējusi šķirties. Un tā kā traģēdija paturēja arī savu reliģisko raksturu, tad visai redzama vieta un svarīga loma tur bij ierādīta arī dieviem, jo visa šī mītoloģija grieķiem bija kā kādi bībeles stāsti. Ja leģendārie varoņi, kuŗus aktieŗi tēloja teātrī, bija dievu dēli vai pēcnācēji, tad, protams, arī paši

---

[27]) Masku ārējo izskatu bij ietekmējusi tā laika grieķu plastiskā māksla. Tāpēc hellēnistiskajā laikmetā, kad grieķu mākslā valda reālisms un patētisms, šīs īpašības redzamas arī traģiskajā maskā: lai pavairotu izteiksmību, ὄγκος ir pārspīlēti augsts, uzacis sarautas, acis izplestas, grumbas dziļas, bet mute tik plata, ka, lietojot Lūkiāna izteicienu: „tā, liekas, aprīs skatītājus".

Jēdzienu par pēcklasiskā laikmeta maskām dod Pollūks (2. gs. pēc Kr.), kas savā rakstā „Onomastikon" apraksta 28 traģēdijas, 4 satiru drāmas un 43 komēdijas masku tipus.

[28]) Šai kostīmā chitōns bija ar gaŗām piedurknēm un sniedzās nevis līdz ceļiem, bet līdz kāju pēdām, un josta bija nevis ap gurniem, bet ap krūtīm. Tiklab chitōns, kā virsējais uzvalks (himatijs, chlaina) bija bagātīgi izgreznoti krāsām un izšuvumiem. Šādu aktieŗu kostīmu esot ievedis Aischils.

[29]) Rhetor. 2, 4: χρὴ μὴ δοκεῖν λέγειν πεπλασμένως, ἀλλὰ πεφυκότως.

dievi ik uz soļa iejaucās lugas darbībā, jo viņi bij ieinteresēti savu mirstīgo bērnu liktenī. Redzot varoņu ciešanas un dievu darbus, kas iespaidoja skatītāju prātus un jūtas, skatītāji piedalījās it kā dievišķā liturģijā, un tāpēc šīm izrādēm bija zināmā mērā reliģiska kulta raksturs.

Bet šīs izrādes modināja lielu interesi arī no tīri cilvēciska un nacionāla viedokļa, jo tie varoņi, ko tur uz skatuves rādīja, bija patiesi cilvēki un grieķi. Šais varoņos skatītāji atrada savas pašu domas, jūtas un dvēseles pārdzīvojumus. Varoņu leģendas ar savu notikumu dažādību, ar katastrofu lieliskumu un ar kaislību spēku bija brīnumskaista viela drāmai. Lai gan šie varoņi piederēja sen pagājušiem laikiem, viņi tomēr likās reāli un tagadnei tuvi, jo viņi bija grieķu ciltstēvi, pilsētu dibinātāji un patroni, kuŗu kults pastāvēja dažādās pilsētās, un visa grieķu zeme bij atmiņu pilna par viņiem. Tāpēc arī saprotams, ka grieķu mītoloģijas un leģendu gandrīz neizsmeļamā bagātība ilgu laiku deva atiskai drāmai saturu un vielu.

Interesanti atzīmēt, ka pat tais nedaudzajās lugās, kur viela ņemta no vēstures, leģendārais elements ar nolūku tiek izcelts. Aischila „Persiešos", kur tēlota kauja pie Salamīnas, grieķu publikai pazīstamās personas (kā Temistokls, Aristeids un citi ievērojamie politiķi un stratēģi) ir atstātas pie malas, bet rādīti tēli, ko tauta iedomājās neskaidri, piem. Kserkss, viņa māte Atosa un pat tādas fiktīvas personas kā Dāreja ēna, kas uzceļas no kapa. Te skaidri redzama tendence novirzīties no dzīves īstenības un pievērsties izdomātai fantazijas pasaulei, kas likās lieliskāka, ideālāka un cēlāka.

Dažas īpatnības piemīt arī grieķu traģēdijas struktūrai. Pirmatnējā traģēdija, kas tikko bij izaugusi no ditirambiskā koŗa dziesmām, atbalstīja vēl lirisko dzeju un centās tai radīt izdevīgus momentus. Aktieris sākumā bija tikai atbildētājs un stāstītājs, un viņa runu nolūks bija pamudināt kori uz aizkustinošām, žēlām koŗa dziesmām. Grieķu traģēdija tāpēc jau kopš sākta gala bija veidota no aktieŗu deklamācijām un koŗa dziesmām, un arī vēlāk, kad lugas smaguma centrs bija pārvietojies uz aktieŗu dialogu un koris bija zaudējis agrāko nozīmi, koŗa dziesmas tomēr palika par atiskās drāmas nepieciešamu sastāvdaļu.

Klasiskā laikmeta grieķu traģēdija parasti sākas ar tā saucamo p r o l o g u. Prologs pēc Aristoteļa definīcijas ir tā traģēdijas daļa, kas notiek priekš koŗa ienākšanas orchēstrā. Prologs, kuŗā tika noskaidrota apstākļu situācija lugas sākumā, dabūja speciālu raksturu Eurīpida lugās, kur tas pārvērtās par iepriekšēju lugas darbības paskaidrojumu, bez kuŗa skatītāji nebūtu varējuši saprast lugas tālāko gaitu.

Atskaitot prologu, traģēdijas pārējo daļu sastāda vairāki cēlieni, saukti e p e i s o d i j i, kas atdalīti viens no otra ar koŗa dziesmām.

Pirmo koŗa dziesmu, kas prologu atdala no pirmā epeisodija, sauca parodu (πάροδος). Kā to rāda jau nosaukums, parods ir dziesma, ko koris dzied, ienākdams orchēstrā pa vienu no sānejām (parodiem). Nākošās dziesmas, ko koris dzied starpbrīžos starp diviem epeisodijiem, ir tā saucamie stasimi. Vārds stasims (στάσιμον) nozīmē „stāvdziesmu". Taču nav jādomā, ka, stasimu dziedot, korim obligātoriski bij jāstāv, viņš bieži izdarīja dažādas ritmiskas kustības vai dejoja. Šis vārds nozīmē tikai to, ka šādu dziesmu koris dziedāja, atrazdamies orchēstrā, kamēr parods bij ieejas dziesma. Pa to laiku, kamēr koris dziedāja stasimu, skatuve bija tukša un aktieŗi bij iegājuši skēnē. Ja daži aktieŗi arī atradās uz skatuves, drāmatiskā darbība pa šo laiku tomēr bij atslābusi. Īstenībā stasims bija it kā iepriekšējā cēliena turpinājums: koŗa liriskajā dziesmā izpaudās tās jūtas un pārdomas, kas bija radušās iepriekšējo notikumu iespaidā. Tātad starp epeisodijiem, kas bija drāmatiski, un starp stasimiem, kas bija liriski, pastāvēja jūtama starpība. Ar laiku stasimi attālinājās vēl vairāk no drāmatiskās darbības un tapa par vienkāršām intermedijām (ἐμβόλιμα), t. i. dziesmām vai mūzikas gabaliem, ko iesprauda starp epeisodijiem un kam vairs nebija tieša sakara ar lugas gaitu, kā tas, piemēram, notika traģēdiju dzejnieka Agatōna lugās.

Vārds epeisodijs (ἐπεισόδιον) sākumā laikam nozīmēja aktieŗa ienākšanu skatuvē pēc koŗa dziesmas, lai paziņotu korim kādu jaunu vēsti. Bet šī nozīme tika drīz aptumšota, un vēlāk ar šo vārdu apzīmēja ikvienu drāmas epizodu starp diviem stasimiem jeb to, ko mēs lugā saucam par cēlienu. Beidzamajam stasimam sekoja eksods (ἔξοδος), kas tātad bija beigu epeisodijs.

Epeisodiju gaŗums, tāpat to skaits, dažādās lugās nebija vienāds. Eurīpidam traģēdiju vairums ir ar 5 epeisodijiem. Šo skaitu par normālo atzīst arī Horātijs [1]).

Traģēdiju gaŗumu noteica ne tik daudz aistētiskie motīvi, cik izrādes techniskie apstākļi. Lugu gaŗumam vajadzēja būt tādam, lai vienā dienā varētu izrādīt noteiktu lugu skaitu [2]).

Aplūkojuši grieķu traģēdijas ārējo iedalījumu, pāriesim tagad uz tās iekšējo struktūru. Saskaņā ar drāmas likumu, traģēdijā redzams darbības progress, kas virzās uz kādu noteiktu mērķi. Aischila lugās

---

[1]) Epist. ad Pisonem 189:

neve minor, neu sit quinto productior actu
fabula, quae posci vult et spectata reponi.

[2]) Tā kā Aischila lugās vēl samērā daudz liriskā elementa, ko dziedāja koris, un tā kā dziedāšana prasa vairāk laika nekā deklamēšana, tad Sofokla un Eurīpida lugas, kur liriskais elements reducēts, ir par ⅓ gaŗākas nekā Aischila lugas.

tā ir dievu griba, kas virza notikumus pretī mērķim. Skatītājs ar pieaugošu interesi juta arvien vairāk tuvojamies šo noslēpumaino beigu iznākumu, kas bija nojaušams un paredzams jau iepriekš.

Sofokls dievu gribai pievienoja cilvēku gribu, to likdams pirmajā vietā. Līdz ar to tika ievests peripetijas jēdziens. Peripetija (περιπέτεια) nozīmē pēkšņu, negaidītu pārmaiņu jeb lūzumu varoņa liktenī un viņa apstākļos [3]). Šī pārmaiņa bija galvenais moments grieķu traģēdijā un dalīja to divās daļās: pirmā daļa, kas sniedzās līdz peripetijas momentam, bija t. s. „sarežģījums" (δέσις), bet otrā daļa, pēc peripetijas, — „atrisinājums" (λύσις). Sofokla lugās peripetija ir mazāk saredzama, un skatītājs dažreiz pat nemana pārgrozību lugas darbībā. Turpretī Eurīpida laikā peripetijai piegriež vērību tiklab dzejnieks, kā publika. Var redzēt, ka skatītājiem patīk tas negaidītais un pēkšņais pārsteigums, ko dod peripetija. Dzejnieks ar nodomu sarežģī lietas, lai to gala iznākums jo vairāk pārsteigtu [4]). Līdz ar to traģēdija, kas Aischilam ir vēl diezgan vienkārša (ἁπλῆ τραγῳδία), Eurīpidam top jau sarežģīta (συμπεπλεγμένη). Tomēr arī šī par sarežģīto dēvētā traģēdija ir vēl samērā vienkārša, ja to salīdzina ar mūslaiku drāmu. Vienkāršība un skaidrība bija vienmēr grieķu mākslas raksturīga pazīme.

Sakarā ar peripetijas jēdzienu vēl jāpiemetina, ka sākumā visa pirmatnējā traģēdija bija viens garš atrisinājums (λύσις), jo katastrofa tur bija paredzēta pašā lugas sākumā, un drāmas personām tātad atlika tikai raudāt un vaimanāt. Šāda traģēdija līdzinājās vairāk liriskai raudu dziesmai nekā drāmai. Pamazām, darbībai paplašinoties, raudāšanai atlikās mazāk vietas un laika. Tomēr vecās tradicijas vēl izmanāmas arī klasiskā laika lugās. Grieķu traģēdijas darbība nekad neizbeidzas pēkšņi. Tādā klasiskā lugā kā „Ķēniņš Oidips" beigu notikumam seko vēl trēnētiskā daļa, jo Oidips apraud skatītāju priekšā savu likteni. Šis beidzamais skats te tātad vēl ir atmiņa no agrākās traģēdijas laikiem. Drāmatisko iespaidu tas nepavairo, drīzāk to gan pamazina un pārveido. Šī raudāšana mīkstina nelaimes asumu un padara to panesamu.

Par grieķu traģēdijas īpatnību jāuzskata tas, ka tur nemēdza rādīt uz skatuves cilvēka noslepkavošanas aktu, bet par nogalināšanu vai pašnāvību skatītājiem ziņoja vēstnesis, dažreiz parādot arī mirušā līķi, kas ar ekiklēmu bij izvests uz skatuves. Šī izvairīšanās no slepkavības akta notika ne tik daudz aistētisku vai ētisku motīvu dēļ, bet bija vairāk reliģiskas dabas: skatuve bieži rādīja kādu templi vai ziedokli un bija tātad

---

[3]) Aristot. Poet. 11: ἔστι δὲ περιπέτεια μὲν ἡ εἰς τὸ ἐναντίον τῶν πραττομένων μεταβολή.

[4]) Eurīpids, piem., bieži lieto atkalpazīšanas motīvu (ἀναγνώρισις)

svēta vieta, kuŗu nedrīkstēja apgānīt ar nogalināšanu, pat ja tā bija fiktīva [5]).

Drāmatiskā darbība lugā prasa reizē dažādību un vienību. Bez dažādības darbība netiktu uz priekšu, bez vienības tā būtu saraustīta un neietu pretī noteiktam mērķim. Šai sakarā atzīmējams grieķu drāmā valdošais triju vienību likums.

Vispirms ikvienai lugai kā mākslas darbam ir nepieciešama satura vienība. Sākumā visa traģēdiju triloģija, ar kuŗu uzstājās dzejnieks, bij apvienota ar vienu plašāku sižetu. Tā, piemēram, Aischila Orestijā redzam trīs lugas, kas ir viena otras turpinājums. Tātad triloģija bija plašāka, no trim daļām veidota drāma. Tomēr sakarīgā triloģija drīz izbeidzās, un Sofokla laikā katra triloģijas daļa bija patstāvīga luga. Satura vienību tomēr paturēja katra atsevišķa luga, jo citādi tā būtu nesakarīgu epizodu savirknējums, ko Aristotelis taisni pārmet sliktajiem dzejniekiem.

Šai iekšējai vienībai grieķu lugās pievienojas vēl divas citas vienības, kuŗām ir vairāk ārējs raksturs. Vietas vienību grieķu dzejniekiem diktēja koŗa klātbūte. Tā kā koris orchēstru pa izrādes laiku neatstāja un drāmatiskā darbība norisinājās nepārtraukti no lugas sākuma līdz galam, tad saprotams, ka arī tā vieta, kur norisinājās šī darbība, palika tā pati pa visu lugas izrādes laiku. Tomēr šis likums nebija absolūts. Vispirms, dažas lugā minētās vietas tika uz skatuves rādītas kā diezgan attālinātas viena no otras, tā ka skatītājs varēja darbības norisi iedomāties pēc vajadzības gan vienā, gan otrā vietā. Bez tam ar periaktu palīdzību varēja sasniegt vismaz daļēju dekorācijas maiņu, un tādā kārtā skatītājiem konvencionāli tika parādīta vietas maiņa, kur tas bija absolūti nepieciešams. Citādi skatuve pa izrādes laiku savu izskatu nemainīja. Šī skatuve tātad bija par satikšanās vietu visām tām personām, kas darbojās lugā. Tādēļ dzejniekam bieži nācās motivēt šo personu ierašanos un aiziešanu, lai sastapšanās neliktos mākslīga. Vietas vienības likumu lielā mērā atviegloja vēstneši, kas vārdiem paziņoja notikumu.

Trešais, proti laika vienības likums pastāvēja tamī, ka lugas darbība norisinājās vienas dienas laikā un izrietēja kā sekas no vietas vienības: ja skatuve pa izrādes laiku netika mainīta un darbība norisinājās vienā pašā vietā, tad tai vajadzēja norisināties arī neilgā laikā, un proti, izrādes gaŗums (vismaz epeisodijos) apmēram atbilda tēloto notikumu ilgumam. Bet arī šis likums netika ievērots ar absolūtu stingrību.

---

[5]) Aischila Choēforās redzams Orests, kas ar dunci rokā taisās nogalināt savu māti. Pēdējā pārdzīvo īstus šausmu brīžus, bet pati noslepkavošana tomēr tiek rādīta kā notiekoša aiz kulisēm.

Tā, piemēram, laiks, kad koris starp diviem epeisodijiem dziedāja stasimu, varēja konvencionāli tikt pieņemts gaŗāks par patieso ilgumu. Aischila „Agamemnona" prologā sargs no pils jumta ierauga tālumā signāluguni, kas vēstī par Trojas ieņemšanu. Bet kad koris ir nodziedājis otro stasimu, ierodas arī pats Agamemnons. Tātad grieķu armija ir paspējusi atgriezties no Trojas uz Grieķiju pa to laiku, kamēr izrāda lugas pirmo daļu!

Divi dažādie elementi, no kuŗiem veidota grieķu drāma, proti drāmatiskās dialoga daļas un liriskās koŗa dziesmas, atšķiŗas arī valodas un pantmēru ziņā.

Dialoga daļas sacerētas a t i e š u dialektā. Šais daļās lietots jambu trimetrs, kas ir tradicionālais grieķu drāmas (tiklab traģēdijas, kā komēdijas) pantmērs, kas, ar savu ritmu tuvodamies prōzai, bija piemērots sarunas valodai [6]).

Koŗa dziesmās dominē chorālās lirikas pantmēri, un šīs dziesmas sacerētas d ō r i z ē t ā valodā. Dōriskā ietekme te izskaidrojama ar to, ka traģēdija cēlusies no Peloponnēsas satiru koŗa dziesmām. Bet, no otras puses, jūtama arī episkā ietekme, par ko nav jābrīnās, ja ievēro, cik lielā mērā visi dzejnieki bij atkarīgi no Homēra. Tādā kārtā traģēdijas valoda, manāmi atšķirdamās no parastās tautas valodas, ir augstāka stila dzejas valoda, pilna archaismu un poētisku izteicienu, kuŗai vajadzēja izteikt traģēdijas varoņu augsto domu gaitu un raksturu.

Tāda bija atiskā traģēdija tās uzplaukuma laikā, 5. gs. pr. Kr. Tā valdzināja skatītājus un klausītājus vairāk nekā visi citi dzejas veidi. Dionīsa teātris bija it kā skola, kur arī pieaugušie vēl turpināja savu literāro izglītību. Ne par velti Aristofans „Vardēs" (1064) saka: „bērniem ir skolotājs, kas māca, bet pieaugušiem — dzejnieki" [7]). Šais svētku izrādēs, kur drūzmējās tauta, visi jutās kā pacilāti un ar ziņkāri raudzījās uz skatuvi, kas vienmēr sniedza ko jaunu gan acīm, gan ausīm, gan garam. Tie bija īsti dzejas un reliģijas svētki, kur dzejnieka teiktie vārdi atrada klausītāju dvēselēs stiprāku atbalsi, nekā tas būtu varējis notikt citos apstākļos. Tāpēc traģēdija ne tikai izglītoja grieķu tautu, bet arī to morāliski audzināja. Redzēdama uz skatuves senos nacionālos varoņus, atēniešu publika garā dzīvoja tiem līdz un, mājās aiziedama, aiznesa iespaidus no visa tā, ko bija redzējusi un dzirdējusi šais spožajās izrādēs.

---

[6]) Dažās dialoga daļās (piem. eksodos) atrodams arī katalēktisks trochaju tetrametrs, kas bija agrākais drāmas pantmērs.

[7]) Τοῖς μὲν γὰρ παιδαρίοισιν
ἔστι διδάσκαλος ὅστις φράζει, τοῖς ἡβῶσιν δὲ ποιηταί.

Literātūra par grieķu traģēdiju un tās izcelšanos:

A. Boeckh, De tragoediae graecae principibus, Heidelb. 1808. — F. G. Welcker, Die griech. Tragödien mit Rücksicht auf den epischen Cyclus geordnet, Bonn, 1839—41, 3 sēj. — H. Weil, De tragoediarum Graecar. cum publicis rebus coniunctione, Paris, 1845. — H. J. G. Patin, Etudes sur les tragiques grecs[6], Paris, 1884; [7] 1894. — J. Geffcken, Die griechische Tragödie, Teubner, 1918 — G. Norwood, Greek Tragedy, London, 1920. — U. von Wilamowitz-Moellendorff, Griechische Tragödien, XIV: Die griechische Tragödie und ihre drei Dichter, Berlin, 1923. — E. Rostrup, Attic Tragedy in the light of theatrical history, transl. by J. Andersen, Kopenhagen, 1923. — Th. Zielinski, Tragodumenon libri III, Krakow, 1925. — L. Séchan, Etudes sur la tragédie Grecque, Paris, 1926. — E. Howald, Die griechische Tragödie, München & Berlin, 1930. — M. Pohlenz, Die griechische Tragödie (2 sējumos, no kuŗiem otrais satur „Erläuterungen"), Leipzig, Teubner, 1930. — B. Stumpo, Le origini della tragedia, Milano, 1935. — Cantarella, I primordii della tragedia, Salerno, Ed. Spadafora, 1936.

Grieķu teātris: A. Müller, Lehrbuch der griechischen Bühnenaltertümer, Freiburg i. Br., 1886. — W. Dörpfeld u. E. Reisch, Das griechische Theater, Athen, 1896. — A. E. Haigh, The Attic Theatre, Oxford, 1906. — E. R. Fiechter, Die baugeschichtliche Entwicklung des antiken Theaters, München, 1914. — A. Frickenhaus, Die altgriechische Bühne, Strassburg, 1917. — R. C. Flikkinger, The Greek Theater and its Drama, 1918, 4 ed. 1936. — M. Bieber, Die Denkmäler zum Theaterwesen im Altertum, Berlin-Leipzig, 1920. — O. Navarre, Le théâtre grec, Paris, 1925.

XV. Aischils.

65. Aischila dzīve (525.—455. g.). Vecākais no trim lielajiem traģēdiju dzejniekiem, kas ievada atiskās traģēdijas klasisko laikmetu, ir Aischils (Αἰσχύλος). Viņš piedzima Eleusīnā (netālu no Atēnām) ap 525. g.[1]). Aischils bija no eupatridu ģimenes[2]), kas izpaudās arī viņa raksturā un ieskatos. Arī viņa dzimšanas vietai bija liela nozīme viņa turpmākā gara attīstībā. Eleusīnā jau kopš seniem laikiem pastāvēja Dēmētras kults, un tur Dēmētras un Persefones templī notika pazīstamās mistērijas, t. i. noslēpumaina nakts dievkalpošana, kur piedalījās tikai iesvētītie. Mistērijās notika arī kaut kas līdzīgs izrādēm, un daži domā, ka mistērijas ir ietekmējušas arī atiskās traģēdijas attīstību. Aristofans liek Aischilam mutē vārdus:

---

[1]) Pēc Paras chronikas 63., 4. ol. = 524./4. g.

[2]) Aischila tēvam Euforiōnam Eleusīnā piederēja zemes īpašums.

„Tu manu garu izaudzēji, Dēmētra,
Lai tavu mistēriju būtu cienīgs es." [3])

Par Aischila dzīvi ir maz biografisku ziņu. Kā par daudziem grieķu dzejniekiem, arī par Aischilu vēlāk cirkulēja daži nostāsti, piemēram, ka viņš reiz esot aizmidzis sava tēva vīna dārzā un viņam sapnī parādījies Dionīss, atklādams, ka viņš būs dzejnieks [4]).

Nav zināms, kas bija Aischila skolotāji. Bet nav šaubu, ka viņš labi pazina Homēru, Hēsiodu un arī iepriekšējos liriķus. Savas traģēdijas viņš esot saucis par drupatām no Homēra bagātā galda [5]). Bet sevišķi viņu iespaidoja jaunās, vēl topošās traģēdijas izrādes. Ap 510. g., kad no Atēnām tika padzīts Hipijs un tirannijas vietā tika atjaunota Solōna nodibinātā demokratija, Frīnichs guva drāmatiskās sacīkstēs savas pirmās uzvaras. Aischils šai laikā bija vēl tikai ap 15 gadu vecs. Ap 500. g., kad viņam bija 25 gadi, viņš uzstājās jau uz skatuves ar savām lugām, konkurēdams ar toreizējiem dzejniekiem Choirilu un Prātinu [6]). Savu pirmo uzvaru viņš tomēr esot guvis tikai 484. g., kad viņam bija 40 gadu [7]).

Kad uznāca persiešu kaŗi, arī Aischilam vajadzēja cīnīties par dzimtenes brīvību. 490. g. viņš piedalījās Maratōnas kaujā, kur tika ievainots [8]) un kur arī viņa brālim Kinaigeiram, kad tas mēģināja aizturēt kādu ienaidnieka kuģi, tika nocirsta roka [9]). 480. g. viņš piedalījās kaujā pie Salamīnas un nākošā gadā kaujā pie Platajām. Salamīnas kauju viņš 8 gadus vēlāk attēloja „Persiešos".

Šie lielie notikumi, kas saviļņoja visu Grieķiju, nepalika bez atbalss arī Aischila dvēselē. Viņa dzejnieciskās spējas ap šo laiku bij jau nobriedušas. Agrākie konkurenti bij nogājuši no skatuves, bet jaunais Sofokls vēl bija iesācējs. Pārvaldīdams tātad gandrīz viens pats teātŗa skatuvi un Atēnu valdības un tautas atbalstīts, Aischils varēja skatuves mākslai dot to svinību un spožumu, ko prasīja viņa lugu augstais raksturs un Atēnu pilsētas cieņa un gods.

[3]) „Vardēs" 886-7:

Δήμητερ, ἡ θρέψασα τὴν ἐμὴν φρένα,
εἶναί με τῶν σῶν ἄξιον μυστηρίων.

Daži domā, ka šie panti ir citāts no kādas Aischila lugas, varbūt Eleusīniešiem. Pēc Aristoteļa un Hērakleida liecības (sk. Vilamovica Aeschylus, ed. mai. p. 15, 44) Aischils nav bijis iesvētīts mistērijās.

[4]) Paus. 1, 21, 2.

[5]) Τεμάχη τῶν Ὁμήρου μεγάλων δείπνων pēc Atēn. 8,347 e.

[6]) Svida, Πρατίνας.

[7]) Marm. Par. ep. 50.

[8]) Πολλὰ τρωθεὶς φοράδην ἀπηνέχθη. Anon. ad Aristot. Eth. Nic. 3, 2 p. 145 Heylbut.

[9]) Hērod, 6, 114.

472. g., kad Perikls bija par chorēgu [10]), Aischils drāmatiskā sacīkstē guva uzvaru ar tetraloģiju, kuŗā ietilpa viņa „Persieši".

Ap šo laiku, būdams jau savas slavas augstumos, Aischils, paklausīdams Sirākūzu valdnieka Hierōna aicinājumam, devās pirmo reiz uz Siciliju [11]). Valdnieka vēlēšanās laikam bija pagodināt ar drāmatiskām sacīkstēm jaundibināto pilsētu Aitni. Šai nolūkā Aischils sacerēja lugu „Aitnietes" (Αἰτναῖαι). Tomēr viņa sirds un literārā darbība piederēja dzimtenei. 468. g. viņš ir atkal Atēnās, kur viņu uzvar Sofokls, bet nākošā, 467. g. viņš revanšējas, iegūdams pirmo godalgu. Beidzamo spožo uzvaru Aischils ieguva Atēnās 458. g. ar triloģiju „Orestija", pēc kam aizceļoja atkal uz Siciliju, no kuŗas vairs neatgriezās. Viņš mira Gelas tuvumā 456./5. g. [12]). Viņa paša sacerētais kapa uzraksts skanēja:

Aischilu, Euforiōna še dēlu, šis kaps sevī glabā,
Auglīgās Gelas kam mirt zemē bij likteņa lemts.
Zinās par spēku un drosmi, ko cīņā viņš rādīja, stāstīt
Maratōnbirze, tāpat mēdietis gaŗmatainais [13]).

Zīmīgi, ka šais vārdos nekas nav minēts par Aischila nopelniem dzejas laukā, bet atzīmēta tikai viņa piedalīšanās kaujā par Grieķijas neatkarību.

Senatnes liecības rāda Aischilu kā lepna rakstura cilvēku. Stāsta, ka viņš esot aizceļojis no Atēnām, būdams apvainots par atēniešu nelabvēlīgo izturēšanos pret viņu [14]). Var jau būt, ka šais nostāstos ir sava daļa taisnības. Bet jādomā, ka viņa ceļošanas galvenais iemesls bija slava, kuŗas dēļ viņu aicināja uz Siciliju.

---

[10]) I G II [1] 971 a, 5.

[11]) Šis pirmais Aischila ceļojums uz Siciliju laikam notika drīz pēc Ētnas izvirduma (478. g. pēc Marmor Parium, 475. g. pēc Tūkīdida 3, 116). Daži domā, ka tas varējis notikt pēc 472. g. [sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 2 (1934), 190. lpp.].

[12]) Schol. Aristof. Ach. 10; Marm. Par. ep. 59. Leģenda stāstīja, ka ērglis, kas savos nagos nesis bruņurupuci, nometis to dzeļniekam uz kailās galvas. Stob. 98, 9; Val. Max. 9, 12; Plin. N. H. 10, 3; Aelian. H. A. 7, 16; Vita un Svida.

[13]) Aten. 14, 627 c; Paus. 1, 14, 5; Vit. Aesch. 11 Wil.; Plut. De exil. 13 p. 604 e.

[14]) Par Aischila nesaskaņas iemeslu ar atēniešiem uzskatīja gan viņa caurkrišanu sacensībā ar Simōnidu (489. g.) par skaistākās epigrammas sacerēšanu krītušiem pie Maratōnas, gan Sofokla uzvaru par Aischilu (468. g.), gan tiesas procesu, kas pret viņu ticis ievadīts mistēriju profānēšanas dēļ (liecības sk. Vilamovica Aeschylus ed. maior p. 15 n. 44). Jau Aristofans (Vardēs 807) saka: οὔτε γὰρ Ἀθηναίοισι συνέβαιν' Αἰσχύλος. Daži jaunākie pētnieki domā politiskus iemeslus (Kimōna trimdu, J. v. Leeuwen, Mnem. N. S. 18 (1890) 73; Atēnu demokratizēšanu pēc veto tiesības atņemšanas Areiopagam, ko Aischils kā pašu dievu iestādi bij cildinājis Eumenidās, H. Weil, Études sur le drame ant. 54).

Atēnās Aischila piemiņa bija lielā cieņā. Aristofans viņu uzskatīja par lielāko traģiķi. Vēlāk (pēc orātora Likūrga ierosinājuma) viņam Dionīsa teātrī tika uzcelta statuja, līdzās Sofokla un Eurīpida statujām.

66. Aischila lugas. Pēc Svidas liecības Aischils sarakstījis 90 lugas [1]). No tām līdz mūsu dienām uzglabātas 7 traģēdijas, bez tam prāvs skaits fragmentu no zudušām lugām. Uzglabāto lugu chronoloģiskā kārta ir apmēram šāda: Lūdzējas (Ἱκέτιδες), Persieši (Πέρσαι) 472. g., Septiņi pret Tēbām (Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας) 467. g., Saistītais Prometejs (Προμηθεὺς δεσμώτης) un triloģija Orestija (Ὀρέστεια), kuŗu sastāda 3 lugas: Agamemnons (Ἀγαμέμνων), Ziedotājas (Χοηφόροι) un Eumenidas (Εὐμενίδες),[2]) 458. g.

Ka Lūdzējas pieskaitāmas Aischila agrākiem darbiem, par to nav šaubu, jo visas pazīmes norāda uz šīs lugas vēl primitīvo raksturu. Tur ir vēl liriskā elementa pārpilnība un maz drāmatisma. Korim tur vēl ir prōtagōnista loma, un, lai gan dzejniekam ir jau divi aktieŗi, otro aktieri viņš vēl pilnīgi neizlieto. Turpretī choreutu skaits ir neparasti liels, jo tā kā lugā tēloto danaidu skaits bija 50, tad tikpat lielam vajadzēja būt arī choreutu skaitam, kas atgādina vēl pirmatnējo ditirambisko kori.

Lūdzējas bija triloģijas pirmā daļa, un viela te ņemta no eposa Danaida. Divi brāļi Aigipts un Danajs ķildojās varas dēļ. Aigiptam bija 50 dēlu, bet Danajam 50 meitu, danaidu. Aigipta dēli gribēja ar varu apprecēt danaidas, bet tās, negribēdamas padoties, sava vecā tēva Danaja pavadībā bēga uz agrāko dzimteni Argosu, lai tur pie ķēniņa Pelazga meklētu patvērumu un palīdzību. Ar šo momentu sākas lugas darbība.

Kaut gan lugai trūka drāmatisma, tā tomēr atstāja iespaidu. Uz skatuves tika rādīta iekšējā cīņa starp danaidām, kas izmisumā lūdz aizsardzību, un ķēniņu, kas, baidīdamies no kaŗa, sākumā bēglēm negrib dot patvērumu, tomēr beidzot, lūdzēju pārliecināts, apsola viņas aizstāvēt pret katru varmācību.

Triloģijas pārējās divas daļas laikam bija „Ēģiptieši" (Αἰγύπτιοι), un „Danaidas" (Δαναΐδες) [3]). „Ēģiptiešos", kā šķiet, bija rādīta sa-

---

[1]) Ar šo skaitu liekas saskanam arī agrākais lugu saraksts iekš cod. Laur., kas tagad 4 kolonnās (5. trūkst) aptveŗ 72 lugu nosaukumus. Vita runā par 70 traģēdijām un 5 satiru drāmām. Ir pazīstami pavisam 79 lugu nosaukumi. Uzvaras Aischils ir guvis pēc biografijas ziņām 13, pēc Svidas 28.

[2]) Cod. Mediceus satur minētās lugas šādā kārtībā: Πέρσαι, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι, Προμηθεύς, Εὐμενίδες, Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας, Ἱκέτιδες. Citos rokrakstos sākumā liktas 3 iemīļotākās lugas: Προμηθεύς, Ἑπτά, Πέρσαι.

[3]) Par Danaidām varbūt tika saukta arī visa triloģija.

dursme starp ēģiptiešiem un Pelazgu. Pēdējais kaujā krita, un Aigipta dēli palika uzvarētāji. Viņi tagad pieprasīja sev danaidas. Bet tās, vai nu tēva pamācītas, vai arī pašas no sevis, izdarīja viltību: kāzu naktī viņas nogalināja katra savu līgavaini. Tikai Hipermēstra, kuŗa savu jauno vīru Linkeju bija iemīlējusi, to izglāba. „Danaidās", kur korī atkal uzstājās danaidas, cik spriežams, tika rādītas divas lietas: Danaja sūdzība par nepaklausīgo meitu Hipermēstru, kuŗai par aizstāvi uzstājās dieve Afrodīte, panākdama Hipermēstras attaisnošanu, un pārējo danaidu izprecināšana, izņemot Amīmōni, kuŗas liktenis bija attēlots ceturtajā lugā [4]).

„Persieši" atšķiŗas no citām Aischila lugām ar to, ka par saturu tur ir vēsturisks notikums — grieķu uzvara par persiešiem pie Salamīnas (480. g.). Šī luga bija triloģijas vidējā daļa un ar pārējām lugām tai nebija sakara [5]). „Persieši" tika izrādīti 472. g., kad par chorēgu bija Perikls [6]). Par paraugu Aischilam noderēja priekš 4 gadiem (476. g.) izrādītās Frīnicha „Foinīķietes" (kad par chorēgu bija Temistokls) ar tādu pašu saturu [7]). Luga tika otrreiz izrādīta Sirākūzās Hierōna laikā [8]).

Varam iedomāties, ka „Persiešu" izrāde, kas notika 8 gadus pēc tur attēlotās Salamīnas kaujas, kad notikumi skatītājiem vēl bija dzīvā atmiņā, atstāja dziļu iespaidu, jo redzēt notikumu tēlojumu uz skatuves nozīmēja vēlreiz tos pārdzīvot.

Lugas darbība norisinās Sūzās. Koris tēlo persiešu vecajus, ķēniņa Kserksa uzticamos padomdevējus, kam pa ķēniņa prombūtes laiku uzticēta valsts pārvaldīšana. Tas domās kavējas pie aizgājušā kaŗaspēka, ko uz Grieķiju aizvedis Kserkss, un tā dziesma ir nopietnu pārdomu pilna: „Tumšas bailes moka manu dvēseli. „Vai, persiešu kaŗaspēks!" ka tik šāds sauciens neatskanētu Sūzu pilsētā, un šo „vai" tad atkārtos daudzas persietes, saplēsdamas savas drēbes."

---

[4]) Satiru lugā Ἀμυμώνη. Amīmōne, tēva Danaja sūtīta ūdeni smelt, šauj briedim, bet gadī gulošam satiram, no kuŗa uzmācības viņu pasarga Poseidōns, pats iegūdams viņas mīlestību. No šīs mīlestības Amīmōnei dzimst Nauplijs.

[5]) Pirmā luga bija Fīnejs (Φινεύς), otrā Persieši, trešā Potniju Glauks (Γλαῦκος Ποτνιεύς), bet kā satiru drāma Promētejs ugunsdedzinātājs (Προμηθεὺς πυρκαεύς; strīdīgs ir jautājums, vai šis nosaukums apzīmē to pašu lugu, kas *cod. Mediceus* sarakstā atrodama ar nosaukumu II. πυρφόρος).

[6]) IG II[1] 971 a.

[7]) Aischila atkarību no Frīnicha rāda jau pirmo rindu salīdzinājums abās lugās:

Foin.: Τάδ' ἐστὶ Περσῶν τῶν πάλαι βεβηκότων
Pers.: Τάδε μὲν Περσῶν τῶν οἰχομένων.

[8]) Hērod. 7, 157; Diod. 12, 26 b.

Šīs drūmās koŗa pārdomas pārtrauc ķēniņa mātes Atosas ierašanās. Arī Atosa ir rūpju pilna. Viņa naktī redzējusi savādu sapni: divas sievietes — viena grieķiete, otra persiete — ķildojušās savā starpā. Kserkss iejūdzis viņas abas kopā vienos ratos, bet grieķiete trakojusi, rāvusi ratus uz priekšu, salauzusi jūgu, un Kserkss izkritis no ratiem.

Drīz ierodas vēstnesis un īsos vārdos paziņo to, no kā baidījās koris un uz ko norādīja ķēniņa mātes zīmīgais sapnis: viss persiešu kaŗaspēks aizgājis bojā! Klātesošie pārsteigti no šīs bēdu vēsts, atskan nopūtas un vaidi. Bet Atosa laimīga, ka vismaz viņas dēls Kserkss ir dzīvs un drīz ieradīsies, kaut skrandās tērpies. Kad vēstnesis gaŗākā stāstījumā aprakstījis persiešiem liktenīgo Salamīnas kauju, Atosa dodas atpakaļ pilī, bet koris vēl apraud persiešu nelaimi.

Te lugas darbība ir it kā apstājusies, toties aug interese, kā tas redzams no nākošā skata. Ierodas atkal Atosa, nesdama ziedojumus uz Dāreja kapu, lai kopīgā lūgšanā ar kori piesauktu mirušā ķēniņa garu. Un Dārejs, kas sadzirdējis dzīvo lūgšanas, paceļas augšā no kapa, bet klātesošie bailēs krīt ar bijību viņa priekšā ceļos. Dārejs vaicā, kāpēc traucēts viņa miers, un lūdz pastāstīt jaunākos notikumus zemes virsū. Dabūjis zināt par Kserksa nelaimi, viņš saka: „Ātrāk, nekā es domāju, ir piepildījies vecais pravietojums. Mans dēls pats vainīgs pie sava posta." Un kad viņam jautā, kāds ir viņa padoms nākotnē, viņš atbild: „nekad nedoties kaŗā pret Grieķiju."

Kad Dārejs atkal nokāpis ēnu valstī un Atosa aizgājusi, ierodas arī pats Kserkss nožēlojamā izskatā. Viņš apraud un apsūdz sevi. Viņam piebalso koris, un tā šis vaimanu un nopūtu dialogs turpinās vēl labu laiku, pārvērzdamies it kā par kādu austrumniecisku rituālu raudu dziesmu, kur tiek vaimanāts un sists pie krūtīm, līdz beidzot Kserkss, koŗa pavadīts, kā kādā bēŗu gājienā, atstāj skatuvi [9]).

Lugā ir maz darbības. Tur nav ne drāmatiskas cīņas, ne traģiskā varoņa. Ir tikai atsevišķi patētiski skati, kas sagrupēti ap vienu galveno notikumu. „Persiešiem" ir tāda pati archaiska struktūra kā „Lūdzējām", un daudz vietas tur aizņem koŗa liriskās dziesmas. Lugas galvenais kodols ir vēstneša ziņojums [10]), uz ko klausītāji pamazām tiek sagatavoti ar dziesmām un dialogiem, kas liek nojaust tuvojošos katastrofu. Līdz vēstneša ziņojumam lugā ir kāpums, pēc tam nāk kritums.

---

[9]) Modernais lasītājs vairs lāgā neizprot senās raudu dziesmas raksturu, bet citāda acīm redzot bija grieķu uztvere. Bez tam nav jāaizmirst, ka mums tagad zudusi mūzika, kas Aischila laikā bija pieskaņota lugas saturam un izcēla vēl vairāk koŗa dziesmu skaistumu.

[10]) Frīnicha lugā vēstneša stāstījums atradās pašā lugas sākumā, Aischilam tas ir lugas vidū.

Bez tam interesants šai lugā ir moments, kur ar lūgšanām, libācijām un burvības formulām tiek izsaukts Dāreja gars. Šis skats ne tikai atstāj iespaidu ar savu reliģiski-mistisko elementu, bet vārdos, ko saka Dārejs, izpaužas dziļāks notikumu apgaismojums, jo Dārejs nāk no viņas pasaules kā pravietis un pamācītājs, kas dzīvajiem rāda viņu maldu ceļus. Un Kserksa maldu ceļš bija viņa iedomība un lepnums. Savā augstprātībā viņš gribēja sev pakļaut visu pasauli, bet nezināja dievu lēmumu, ka drīkst valdīt tikai par Āziju, — to viņš varēja, kā paklausīgu sievieti, iejūgt savos ratos, bet ne brīvo Grieķiju, kas neviena kundzības neatzina. Te tātad cildināta arī brīvības ideja, un luga ir savā ziņā Atēnu suminājums.

Traģēdija Septiņi pret Tēbām tika izrādīta 467. g. Šai tetraloģijā ietilpa lugas: Lājs, Oidips, Septiņi pret Tēbām un (kā satiru luga) Sfinga. No šīm lugām, kur bija tēlots Labdakidu liktenis, uzglabāta tikai trešā. Tā rāda divus Oidipa dēlus Eteoklu un Polineiku, kas nonākuši naidā varas dēļ. Polineiks, sava brāļa padzīts, bija meklējis palīdzību pie Argosas ķēniņa Adrāsta, kas viņam deva savu meitu par sievu. Pēc tam Adrāsts, kopā ar znotu un vēl pieciem citiem karavadoņiem, devās pret Tēbām, kur valdīja Eteokls. Tāpēc šis karagājiens arī nosaukts Septiņi pret Tēbām. Ar to brīdi, kur ienaidnieks jau ielencis pilsētu, sākas Aischila luga.

Pietiek izlasīt lugas sākumu, lai konstatētu, ka arī šai lugā, tāpat kā abās iepriekšējās, vēl daudz archaiska elementa. Tur runā Eteokls, vēstnesis, atkal Eteokls, bet nekāda īsta dialoga tomēr nav. Tauta klusēdama ierodas un klusēdama aiziet. Vēstnesis ierodas, pastāsta to, ko dzirdējis, un aiziet. Šīs personas atgādina tās stīvās figūras, kas atrodamas uz archaiskām vāzēm. Un tomēr šai lugā saskatāms progress: jūtama darbības vienība, kas izriet no gribas aizstāvēt pilsētu pret ienaidnieka uzbrukumu.

Šim pirmajam skatam seko traģēdijas liriskā daļa. Lugas koris tēlo Tēbu jaunavas, kas, dzirdot ieroču žvadzoņu un kararatu rīboņu, baiļu pārņemtas meklē palīdzību pie dievu tēliem un, ceļos nokritušas, piesauc dievus. Ierodas Eteokls, nomierina jaunavas un dodas atkal projām, lai veiktu savus karavadoņa pienākumus. Koris dzied mierīgāku dziesmu, un no viņa vārdiem dzirdams, ka ienaidnieks jau vārtu priekšā. Tomēr dzejnieka nolūkos ir cīņu vēl novilcināt. Eteokls izvēl 7 pilsētas aizstāvjus, kuŗus viņš grib likt pretī 7 ienaidnieka karavadoņiem, kas nostājušies pie 7 Tēbu vārtiem. Šai sakarā vēstnesis raksturo katru ienaidnieka karavadoni, ko viņš bija redzējis ienaidnieka nometnē. Kad viņš kā beidzamo min Polineiku, Eteokls vairs nevar valdīties. „Ai, dievu nolādētais!" viņš izsaucas, „ai, mūsu dzimta, kas sagādā tik daudz

asaru! Tagad piepildās tēva lāsti!" Bet nav laika prātot un vaimanāt. Un Eteokls jūt, ka viņa pienākums ir stāties pretī brālim. Viņš cer, ka Dike, kas attēlota uz brāļa vairoga, drīzāk nostāsies viņa nekā brāļa pusē.

Kad Eteokls ir projām un kauja sākusies, koris atkal dzied dziesmu. Drīz atsteidzas vēstnesis ar ziņu: „esiet drošas, jaunavas, pilsēta ir glābta! vareno vīru lielība kritusi." Bet prieka vēstij iet līdz arī bēdu ziņa: kritis arī Eteokls cīņā pret brāli!

Saviļņotais koris pateicas dieviem par pilsētas glābšanu, bet arī sēro par kritušiem brāļiem. Oidipa lāsti ir piepildījušies: abi brāļi piesauca zobenu par mantojuma dalītāju, tagad dalīšana notikusi, naids beidzies, un katrs brālis iegūs par īpašumu to zemes gabalu, kur gulēs viņa trūdi. Koŗa sēras dabū jo spilgtu izpausmi, kad parādās gājiens ar abu brāļu līķiem. Koris sadalās puskoŗos, kas nostājas pie katra brāļa nestuvēm, un īsiem izsaucieniem apraud abus mirušos :

— Tu tiki cirsts un cirti. — Tu kāvi un tiki kauts.
— Ar šķēpu tu galināji. — No šķēpa tev nāve bij.
— Lai asaras plūst! — Lai vaimanas skan!

Un kad beidzot tiek jautāts: „kur guldīsim mēs viņus?" atbilde skan: „pie tēva goda vietā." Ar to faktiski luga ir beigusies.

Bet šo sērīgo beigu harmoniju negaidot pārtrauc disharmoniski toņi: ierodas herolds un pilsētas amata personu vārdā paziņo, ka Polineika līķi nav brīv apglabāt, jo viņš kritis, cīnīdamies pret dzimteni. Tad mirušo brāļu māsa Antigone savukārt paziņo, ka viņa neklausīs pavēlei un pati uz savu roku apglabās Polineiku. Puse koŗa tad nostājas Antigones pusē, kamēr otra puse grib piedalīties Eteokla apbedīšanā. Ar to luga beidzas. Šo traucējošo beigu daļu daži uzskata par vēlāku pielikumu [11]).

Šai lugā, kas pēc Aristofana izteiciena „pilna Aresa" [12]), neraugoties uz tās diezgan pirmatnīgo raksturu, atrodams jau īsts traģisms. Dzejnieks prot ar vienkāršiem līdzekļiem radīt stipru iespaidu, un viņa darbam ir ģeniālitātes pazīmes. Visai triloģijai ir „likteņa traģēdijas" raksturs. Lāsts, kas gulēja uz Lāja dzimtas, pārgāja uz viņa dēlu Oidipu un tālāk uz tā dēliem Eteoklu un Polineiku. Beidzot, kad Eteokls sevi labprātīgi ir ziedojis valsts labā, viņš ir izpircis Lāja pārkāpumu un izglābis valsti. Tai vietā, kur Eteokls, juzdams tēva lāstus un nojauz-

---

[11]) Apsvērumus par un pret beigu daļas īstenību sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 2 (1934) 215, 5. piez.

[12]) Aristof. Vard. 1021.

dams savu galu, tomēr stājas cīņā pret brāli, viņš top par īstu traģisku varoni [13]).

Saistītais Promētejs ir viens no lieliskākiem grieķu drāmas paraugiem, kas reprezentē tā saucamo dievu traģēdiju. Nav zināms, kad un kur šī luga izrādīta [14]) un kāds bija tās sakars ar lugām „Ugunsnesējs Promētejs" (Προμηθεὺς πυρφόρος) un „Atraisītais Promētejs" (Προμηθεὺς λυόμενος) [15]). Beidzamajā laikā ir sākuši pat šaubīties par Saistītā Promēteja piederību Aischilam [16]). Bet lai kāds būtu šo jautājumu atrisinājums, ir jāatzīst, ka luga ir īpatnējs un ievērojams mākslas darbs.

Promētejs pēc grieķu mīta ir cilvēku labdaris, kas nozadzis dieviem uguni un nonesis to cilvēkiem zemē. Par to viņš tiek bargi sodīts. Šis mīts attēlots jau Hēsioda Teogonijā (521. un sek.): ik dienas atskrien ērglis un plosa pie staba piekaltajam Promētejam krūtīs aknas,

---

[13]) Par kompozicijas kļūdu varētu uzskatīt Amfiarāja pravietojumu lugas vidū, ka tēbieši gūs uzvaru, jo šāda notikumu iznākuma iepriekšēja pateikšana mazina skatītāju interesi.

[14]) Norādījums uz Tifōna ugunsstraumēm, kas posta Sicilijas laukus (383. un sek.), liekas norādām, ka autors bijis Sicilijā pēc Ētnas izvirduma (kas pēc Marm. Parium noticis 479/8. g., bet pēc Tūkīdida 3, 116. ziņām 475. g.). Sicilijas iespaidu pārņemtam, viņam tad varbūt arī nobrieda doma par šīs lugas sacerēšanu.

[15]) Daži domā, ka triloģijā ietilpušas lugas Προμηθεὺς πυρφόρος, Προμηθεὺς δεσμώτης un Προμηθεὺς λυόμενος. Pirmajā būtu bijis tēlots, kā Promētejs cilvēkiem nones uguni no debesīm, otrajā, kā viņš saņem par to sodu, bet trešajā, kā viņš beidzot tiek atbrīvots. Ka atraisītais Promētejs ir sekojis Saistītajam Promētejam, apliecina (pie 527. rindas) scholiasts.

Turpretī citi domā, ka Πρ. πυρφόρος ir sekojis Saistītajam Promētejam, pamatojoties uz scholiju liecības (pie 94. rindas), ka Promētejs šai lugā teicis — viņš esot bijis saistīts 30.000 gadus. Tas liek domāt, ka Πρ. πυρφόρος nobeidza triloģiju un ka tur bija suminātі atiešu svētki Προμήθεια (sal. Pollux 8, 116: πυρφόρος· παῖς πῦρ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτιθείς). Bet iespējams arī, ka scholiasta liecībā ir kāds pārpratums. 30.000 gadu skaitli, līdzīgu gandrīz mūžībai, Promētejs varbūt tika minējis pirmajā triloģijas daļā, paredzēdams savas ciešanas, jo turpināt „Atraisīto Promēteju" būtu grūti, tāpēc ka konflikts ir izbeigts tiklab ārēji, kā iekšēji. Ja dzejnieks gribēja tēlot vislielāko konfliktu pasaules vēsturē, viņam dabiski vajadzēja savā triloģijā pieturēties pie iedalījuma: pārkāpums, sods, izlīgšana. Vārds πυρφόρος tad nozīmētu nevis lāpas nesēju, bet uguns nonesēju no debesīm.

Tie, kas noliedz Saistītā Promēteja piederību Aischilam, uzskata Atraisīto Promēteju par monodrāmu (Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit., I Teil II Band, 261. lpp.), bet lugu Πρ. πυρφόρος identificē ar Πρ. πυρκαεύς, kas bija satiru luga tai tetraloģijā, kuŗā ietilpa „Persieši" (ib. 203. lpp. 13. piezīme).

[16]) Sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 2 (1934) 193. lpp.: „Der gefesselte Prometheus ist weder von Aischylos noch zu dessen Lebzeit verfasst". Sal. W. Schmid, Tüb. Beitr. 9. Tas pats: Phil. Woch. 1931, 218. un sek.

kas pa nakti atkal no jauna izaug. Tā tas turpinās tik ilgi, līdz kamēr Hērakls ar Zeva ziņu un atļauju nogalina ērgli un atpestī Promēteju no ciešanām. Drāmatizēdams šo mītu, dzejnieks to izveidoja plašāku un ielika tanī dziļāku saturu.

Skatītāju priekšā ir tāla ziemeļu zeme Skitijas robežās, kur pie vientulīgas Kaukaza klints tiek sodīts Promētejs. Divas dievības, Spēks un Vara, ved Promēteju pie klints, bet Hēfaists Zeva uzdevumā piekaļ viņu pie tās ar nesaraujamām važām.

Kad sodītāji aizgājuši, Promētejs paliek viens pats karājamies pie klints starp debesi un zemi. Sāpju un dziļas vientulības pārņemts, viņš tad izsaucas:

Ai aiter dievišķais, un vēji spārnotie,
Un upju ūdeņi, un jūras plašumā
Bez skaita viļņu smaidi, zemes māmuļa,
Un saule visreģe — jūs visus piesaucu:
Vai redzat, kā no dieviem ciešu, būdams dievs?
Vai redzat, kā mocīts un spīdzināts
Es cietīšu daudz gadu tūkstošus!
Kad visam tam gals?
Lūk, tādas man važas ir uzlicis
Visjaunākais Olimpa valdinieks.
Vai, vai! mani vaidi par tagadējām,
Mani vaidi par nākošām mocībām skan.
Kad ciešanām manām būs beigas?

Tad gaisā dzirdama spārnu švīkoņa. Tās ir ōkeanidas, sirmā Ōkeana meitas, kas jūras dziļumā dzirdējušas dobjos veseŗa klaudzienus un, līdzjutības mudinātas, tēvam nezinot, steidzas šurpu, lai mierinātu cietēju [17]). Promētejs stāsta viņām par savām bezgalīgajām ciešanām un par Zeva netaisnību pret viņu. Pēc kāda laika ierodas arī pats Ōkeans un piedāvājas Promētejam par starpnieku viņa konfliktā ar Zevu. Viņš dod Promētejam draudzīgu padomu piekāpties. Bet Promētejs savā aizvainotā lepnumā noraida šo priekšlikumu: viņš ir tik dziļi apvainots un ar tādu izsmieklu pazemots, ka samierināšanās nav iespējama.

Kad Ōkeans aizgājis, ōkeanidas, kas pa šo laiku bija paslēpušās aiz klints, savā dziesmā izsaka līdzjutību Promētejam, un viņām piebiedrojas visa cilvēce, jūra, zeme un pat mirušo valsts. Promētejs atkal runā par Zeva nepateicību un par tiem labumiem, ko viņš cilvēcei devis. Kā meža zvēri dzīvoja cilvēki agrākos laikos. Bet Promētejs padarīja viņus par augstākām būtnēm, deva viņiem kultūru. Dzejnieks tātad pa-

[17]) No ōkeanidām šai lugā sastāv arī koris.

dara Promēteju par kultūras nesēju un rāda viņa garīgo figūru ne tikai lielisku, bet arī simpatisku.

Tad nāk jauns skats: atsteidzas ragainas govs izskatā Īoja, kuŗu Hēra padarījusi ārprātīgu un kuŗa, apkārt maldīdamās, nejauši nokļuvusi šai vietā. Arī viņa ir dievu upuris, un viņas bēdu stāstu noklausās tiklab koris, kā piekaltais Promētejs. Šai brīdī, kad Īojas prāts ir noskaidrojies, Promētejs viņai atklāj nākotnes noslēpumus. Viens no tiem ir tas, ka Zevam lemts pazaudēt troni, un tikai Promētejs, kas zina šo noslēpumu, var viņu glābt. Otrs noslēpums ir, ka viens no Īojas pēcnācējiem,varonis Hērakls, atsvabinās Promēteju no viņa ciešanām.

Kad Īoja ir projām, ierodas Zeva sūtnis Hermejs. Zevs noklausījies Promēteja vārdus par briesmām, kas viņam draud. Viņš tāpēc pieprasa, lai Promētejs atklāj noslēpumu, citādi viņš draud vēl ar lielāku sodu. Bet Promētejs ar sašutumu noraida šo prasību. Tad Zevs, lai sodītu šādu spītību, izpilda draudus. Uznāk briesmīgs negaiss: rūc pērkoņi, laistās zibeņi, trīc zeme, trako viesuļaukas, saceldamas putekļu mākoņus un gaisu ar jūru sajaukdamas. Klints, pie kuŗas piekalts Promētejs, pazūd bezdibenī, un ar šo grandiōzo skatu nobeidzas luga.

Visai lugai ir titānisks raksturs. Tur cīnās divas dievu gribas. Un konflikts tai vietā, kur Promētejs nogrimst bezdibenī, ir sasniedzis savu augstāko pakāpi. Bet tomēr tam jātiek izlīdzinātam, citādi Zevs pats zaudētu varu. Izlīgums bija rādīts „Atsvabinātā Promētejā". Tur klints ar piekalto Promēteju atkal cēlās augšā, un uz Promēteja rokām bija redzamas asiņainas rētas. Koris sastāvēja no titāniem, kas juta līdzi savam cietējam draugam. Šos titānus Zevs bija atsvabinājis no Tartara, jo, nostiprinājis savu varu, viņš jutās drošāks un līdz ar to laipnāks. Bet arī Promētejs bija pārvērties: neizsakāmās daudzo gadu ciešanās viņš bija sācis ilgoties pēc nāves, tomēr viņam, kā dievam, nebija ļauts mirt. Garā gadu rinda bija tuvinājusi abus pretiniekus, un bija pienācis brīdis izlīgšanai un Promēteja atsvabināšanai. Varonis Hērakls, dodamies uz Hesperidu dārziem, nošāva ērgli, kas plosīja Promēteja krūtis. Promētejs tika atbrīvots no važām un uzlika sev galvā vainagu. Kopš šā brīža Zevs un Promētejs bij izlīguši.

Šais lugās priekšplānā tātad stāv plastiski un spēcīgi tēlotais galvenais varonis Promētejs, bet viņam līdzās Zevs, bez kuŗa nebūtu arī Promēteja traģēdijas. Pats Zevs gan uz skatuves nav redzams, bet viņš visur ir jūtams. Promētejs un Zevs ir abi kopā ņemami. Savā titāniskajā cīņā viņi abi ir piekāpušies un paši sevi uzvarējuši. Un jāatzīst, ka arī tas dzejnieks, kas radījis šādus raksturus, ir bijis ievērojams dzejnieks un savās krūtīs nēsājis daļu no tās titāniskās spītības un rakstura stingrības, kas attēlota viņa lugā.

Ja iepriekšējās Aischila lugās pa daļai vēl saskatāms grieķu drāmas archaiskais raksturs, tad klasisko laikmetu ievada viņa triloģija Orestija, kas tika izrādīta 458. g. un pieder pie beidzamajiem dzejnieka darbiem. Tā ir vienīgā sakarīgā triloģija, kas uzglabāta no Aischila darbiem. Dzejnieks te atrodas savu spēku nobriedumā, un savā triloģijā viņš izlietojis arī tos jauninājumus, kas ap šo laiku bij ieviesušies drāmatiskā mākslā. Tā viņš izmanto Sofokla ievesto trešo aktieri. Bet ne tikai ārējie skatuves līdzekļi un paņēmieni te ir jauni, arī iekšējā traģēdijas uztvere ir tapusi citāda. Var redzēt, ka dzejnieks savā attīstībā ir spēris uz priekšu lielu soli. Līdz Orestijai Aischila lugas bija satricinošu un patētisku skatu grupējums ap kādu galveno notikumu, turpretī šai triloģijā atrodams jau tāds mīta drāmatizējums, kur tēloti arī raksturi.

Triloģijas ideja ir līdziga tai, ko atrodam triloģijā par Labdakidiem. Kā tur grēka lāsts guļ uz Labdaka pēcnācējiem un iznīcina visu viņa dzimtu, tā Orestijā viens grēks vairo otru, un šie grēki, augdami augumā, nenes svētības, bet iznīcina Pelopa dzimtu. Jau pats Pelops bija lietojis viltību, iegūdams Oinomaja meitu Hipodameju sev par sievu. Pelopa divi dēli, Atrejs un Tiests, ne tikai ķildojās varas dēļ, bet izdarīja arī citus noziegumus. Grēks nebeidzās arī nākošā paaudzē: Tiesta dēls Aigists pavedināja uz laulības pārkāpšanu Atreja dēla Agamemnona sievu Klitaimēstru. Ar šo notikumu arī sākas triloģija, kuŗas centrālā figūra ir Klitaimēstra.

Orestijas pirmā daļa ir „Agamemnons". Tā sākas ar prologu, kas noskaidro lietu stāvokli un ievada skatītājus turpmākos notikumos.

Uz ķēniņa Agamemnona pils jumta guļ sargs un, tālumā raudzīdamies, vēro, vai neparādīsies gaidītā signāluguns, ar kuŗu ķēniņš, priekš desmit gadiem aiziedams karā, ir solījis paziņot uz Mikēnām Trojas ieņemšanu. Uzticamais sargs, raudzīdamies nakts tumsā, ir drūmu domu pilns. Viņš zina, ka arī pilī notiek tumšas lietas: pa ķēniņa prombūtes laiku ķēniņiene Klitaimēstra satiekas pilī ar Agamemnona brālēnu Aigistu un pret ķēniņu tiek gatavoti ļauni plāni. Bet tad prieka sauciens izlaužas sargam no krūtīm: pie apvāršņa paspīd sen gaidītā uguns, kas nozīmē, ka grieķi ieņēmuši Troju. Šo prieku tomēr aptumšo drūmā doma par iespējamo traģēdiju pilī:

„Kaut varētu ar savu roku mīļi es
Pie pārnākušā kunga rokas pieskarties.
Par visu citu klusēšu. Lai atslēga
Tur manu mēli aizslēgtu. Šī ķēniņpils,
Ja balss tai būtu, daudz ko stāstīt zinātu."

Šie vārdi sagatavo klausītājus uz to drāmu, kuŗai jānotiek pilī.

Tālākā lugas darbība tiek risināta ar lielu mākslu, tiklab ārēju, kā iekšēju. Kad Klitaimēstrai paziņo jaunāko notikumu, viņa liek aizdedzināt ugunis, lai dieviem izteiktu pateicību par piešķirto uzvaru. Orchēstrā ar mūzikas skaņām iesoļo koris, kas sastāv no arģiešu sirmgalvjiem, un izsaka visas tautas noskaņojumu, kā arī savas nojautas par sagaidāmiem notikumiem. Koris vēl neko nezina par Trojas krišanu un tāpēc vaicā ienākušai ķēniņienei, kam par godu deg ugunis un kūp ziedokļi. Klitaimēstra sākumā klusē, vēlāk paziņo jauno vēsti, ka grieķi ieņēmuši Troju. Korim acīs iezogas prieka asaras, jo laime ir nākusi tik negaidīta. Tomēr arī no koŗa vārdiem, lai gan tas dzied pateicības un prieka dziesmu, izskan bažas.

Šai brīdī ierodas Agamemnona sūtītais vēstnesis, kas apstiprina ziņu par Trojas krišanu un paziņo, ka drīz būs klāt arī Agamemnons. Nākošajā skatā Klitaimēstra jau sastopas ar savu laulāto draugu, kas pārnācis kā uzvarētājs. Viņa izrāda prieku un glaimīgi runā ar Agamemnonu, kad tas soļo uz pili pa tepiķu celiņu, ko likusi paklāt Klitaimēstra. Pie ieejas viņa apgriežas un saka šos zīmīgos vārdus:

„Zev, Zev, jel paklausi, ko lūdzos sirdī es;
Lai rūp tev tas, ko lēmis esi paklausīt."

Šis ir vienīgais skats, kur lugā redzams Agamemnons un kur abi laulātie draugi runā viens ar otru. Agamemnons nemana to viltību, kas slēpjas aiz Klitaimēstras glaimiem. Tikai no koŗa dziesmas izskan baigas nojautas, kas dabū vēl spilgtāku izpausmi gūsteknes Kasandras pravietojumos.

Pēc brīža dzirdami no pils iekšienes divi vaimanu pilni Agamemnona izsaucieni, un pēc tam viss paliek klusu.

Tad no pils iznāk Klitaimēstra ar cirvi rokā. Viņa tagad pilnīgi nometusi liekulības masku, tīksminās par savu briesmu darbu, un uz viņas pieres ir dažas asins piles. Iznāk arī Aigists apbruņotu cilvēku pavadībā un ciniski paziņo, ka viņš izdomājis to darbu, ko izdarījusi Klitaimēstra. Koris gan grib sacelties pret šādu bezdievīgu rīcību, bet Aigista draudi viņu piespiež klusēt.

Lai gan luga nosaukta Agamemnona vārdā, tomēr visspilgtāk te ir tēlota Klitaimēstra ar savu daimonisko, viltīgo raksturu un gandrīz vīrišķīgo gribu. Lugā nav redzams, kā nobriest viņas dvēselē slepkavības plāns, bet redzama tikai viņas apņemšanās izdarīt nodomāto briesmu darbu. Te jāpiemetina, ka Klitaimēstras personā Aischils nav gribējis rādīt noziedzīga rakstura sievieti, bet gan sievieti ar stipri jutekliskiem instinktiem, kas ienīst savu vīru vispirms tāpēc, ka tas valsts labā upurējis savu un viņas meitu, un kas tāpēc jo vairāk pieķērusies gļēvā rakstura Aigistam. Izdarīdama pati laulības pārkāpšanu, Klitaimēstra ir

greizsirdīga uz Kasandru, ko Agamemnons atvedis sev līdzi kā kaŗa gūstekni.

Bet Aigista un Klitaimēstras noziegums nevar palikt nesodīts, jo nozieguma atriebšanu prasīja pati grieķu reliģija. Šo uzdevumu triloģijas otrajā daļā „Ziedotājās" (Choēforās") Apollōns uzliek Agamemnona dēlam Orestam, kas tika paglābts no nāves un uzaudzināts svešumā. Delfos nonācis, viņš dabū pavēli doties uz Mikēnām un atbrīvot tēva mājas no tur valdošā noziedzīgā pāŗa. Tāpēc „Ziedotājās" skatītāji redz to pašu Agamemnona pili, ko pirmajā lugā. Tikai orchēstras vidū atrodas Agamemnona kaps. Agrā rīta stundā tur ierodas Orests drauga Pilada pavadībā un noliek uz tēva kapa savu matu sprogu. Drīz tur ierodas arī ziedotājas, kuŗas sūtījusi pati Klitaimēstra, jo, no ļauna sapņa sabijusies, viņa grib ar ziedojumiem samierināt noslepkavotā vīra garu. Starp ziedotājām, kas šai lugā sastāda kori, atrodas arī Oresta māsa Ēlektra. Koris pamāca Ēlektru, kā viņai jālūdz pie tēva kapa: „lai nāk slepkavas atriebējs, vai nu tas būtu kāds dievs vai cilvēks." Tad Ēlektra ierauga uz kapa nolikto matu sprogu, un sirds viņai saka, ka tā pieder viņas brālim Orestam. Šai brīdī brālis arī nāk ārā no paslēptuves un dara sevi zināmu māsai. Viņš atklāj, ka ieradies izdarīt to, ko viņa savā lūgšanā lūgusi, jo pats Apollōns viņam to pavēlējis. Pēc koŗa dziesmas svinīgā lūgšanā Orests, Ēlektra un koris piesauc par palīgiem dievus un veļu valstī aizgājušo tēvu.

Turpmākie notikumi norisinās diezgan ātrā tempā. Kamēr koris dzied dziesmu par Klitaimēstras noziedzīgo drosmi, kas viņu pamudinājusi noslepkavot savu vīru, un par Dikes gaidāmo sodu, Orests ar Piladu ieiet pilī un uzdodas par svešiniekiem, kas ieradušies no tālienes, lai paziņotu par Oresta nāvi. Tādā kārtā Orests sastopas vaigu vaigā ar savu māti, kas viņu nepazīst, un stāsta viņai par savu miršanu. Klitaimēstra ārēji gan nožēlo Oresta nāvi, bet īstenībā šī ziņa viņai sagādā atvieglojumu un slepenu prieku. Priecīgi uzbudināts atsteidzas arī Aigists, kas dzirdējis par Oresta nāvi un grib dabūt sīkākas ziņas no pašu vēstnešu mutes. Viņš tāpēc ieiet pilī, bet koris paliek nepacietīgās gaidās. Drīz dzirdams Aigista baiļu sauciens, un viss atkal paliek klusu. Tad skrien sulainis, saukdams, lai viņam drīzāk atveŗot durvis:

„Ak vai, ak vai!
Es kliedzu kurliem, gulošiem es veltīgi
Te runāju. Kur Klitaimēstra atrodas?"

Parādās Klitaimēstra un vaicā:

„Kas ir? Ko nozīmē šis trauksmes sauciens tavs?"

Sulainis atbild:

„Es saku tev, ka dzīvos nokauj mirušie."

Šie vārdi uzreiz apgaismo Klitaimēstrai lietas stāvokli. Viņa meklē to pašu cirvi, ar kuŗu nogalinājusi Agamemnonu. Bet ir jau par vēlu. Durvīs parādās Orests ar Piladu, un māte ar dēlu sastopas otru reiz. Klitaimēstra tad lieto viltību un grib glābt savu dzīvību, modinādama līdzjutību Oresta dvēselē. Ir mirklis, kad Orests tiešām sagrīļojas un prasa Piladam padomu:

„Ko darīt, Pilad? Vai lai māti saudzēju?"

Bet Pilads atbild:

„Bet kur tad paliek Delfos dotais orākuls,
Ko saņēmi? Un tavi paša zvēresti?"

Uz to Orests atbild:

„Man šķiet, tev taisnība, ir pareizs padoms tavs."

Un uz māti viņš tad saka:

„Nāc līdz, lai mirtu viņa līķim blakus tu,
Jo arī dzīvs par tēvu labāks bij viņš tev."

Veltīga ir tagad Klitaimēstras lūgšanās, lai Orests viņu žēlo:

„Mans dēls, vai tiešām māti nokaut gribi tu?
— Ne es tas būšu, pati sevi nokausi.
— Ai, nelaimīgā es, kas čūsku audzēju!
— Nav tavi baigie sapņi tevi vīluši.
Ja grēkodama nokāvi, ciet grēka dēļ"

Tā ir beidzamā dēla un mātes saruna. Tālākais notiek aiz kulisēm, pils iekšienē. Neviens sauciens, neviena vaimana vairs nav dzirdami. Bet lai skatītājiem nebūtu par to jādomā, koris pa to laiku dzied dziesmu, kuŗā gan izsaka līdzjutību nelaimīgajiem, bet tomēr sumina taisnības uzvaru. Kad dziesma beigusies, atveŗas durvis un tiek parādīti Aigista un Klitaimēstras līķi. Un kā iepriekšējā lugā līdzās Agamemnona līķim stāvēja Klitaimēstra, tā tagad stāv Orests. Tikai viņš netur rokā ieroci, kā to darīja Klitaimēstra, bet miruša tēva drēbes, kuŗās tas tika nogalināts: tās viņš rāda tautai, lai attaisnotu savu rīcību. Bet velti viņš mēģina pats sev un citiem pierādīt, ka darījis to, kas viņam bijis jādara, ka Delfu dievs viņam to pavēlējis un koris uz to mudinājis, — arvien stiprāk viņa dvēselē sāk skanēt kāda cita balss, un viņš garā redz tos asiņainos suņus, par kuŗiem runāja Klitaimēstra priekš miršanas. Kā trakojoši zirgi, kas noskrējuši no ceļa, maldās viņa ārprāta domas. Viņam parādās erīnijas, kas viņu turpmāk vajās, un miera nebūs vairs viņa dvēselei.

Ar to esam nonākuši pie triloģijas trešās daļas — E u m e n i d ā m. Tur darbība sākumā norisinās Delfos. Skatītāji redz Apollōna templi.

Pītija, kas iegājusi templī, ar šausmām atkal izsteidzas ārā un stāsta, ko redzējusi svētajā vietā: kāds noziedznieks ar asiņainām rokām un kailu šķēpu tur apsēdies kā lūdzējs un viņam apkārt dziļā miegā iemigušas drausmīga izskata sievietes. Tad paveras durvis un svētnīcas dziļumā redzamas gulošās erīnijas, bet Orestu izved pats Apollōns un sūta viņu uz Atēnām, kur jānotiek viņa attaisnošanai. Bet tad parādās Klitaimēstras ēna un modina erīnijas, kuŗas trūkstas augšā un meklē izbēgušo upuri.

Te notiek dekorācijas maiņa un darbība tiek pārnesta uz Atēnām. Tur Orests meklē patvērumu uz Akropoles pie Atēnas tēla, bet viņam pa pēdām seko arī viņa vajātājas. Kad Orests piesauc Atēnu, erīniju koris viņam atbild:

„Neviens, ne Apollōns, ne dieve Atēna
Tev līdzēt spēs. Tu tagad mūsu gūstījums."

Un, mežonīgi lēkādamas ap statuju, pie kuŗas pieķēries Orests, viņas dzied drausmīgu atriebības dziesmu.

Tad parādās Atēna un uzklausa abas puses. Viņa negrib pati būt par tiesnesi, bet liek šo lietu izspriest Areiopaga tiesai. Arī pati Atēna, kā beidzamā, nodod savu balsi par labu Orestam. Saskaitot balsis, izrādās, ka tās dalījušās vienādās daļās. Ar to Orests ir attaisnots. Kā savas dzimtas vienīgais palikušais pēcnācējs viņš tagad var sākt jaunu, laimīgāku dzīvi.

Bet neapmierinātas ir erīnijas, kas nav vēl dabūjušas savu daļu. Viņas beidzot nomierina Atēna, kas viņām piedāvā jaunu mājokli zem Areiopaga klints, kur turpmāk būs viņu svētnīca, un augstu uzdevumu — būt par tikumības sardzēm. Tādā kārtā šīs drausmīgās erīnijas, kādas viņas vēl redzamas lugas sākumā, top turpmāk par taisnības un tikumības sargātājām Atikas zemē. Tāpēc viņas turpmāk tiks pielūgtas kā „e u m e n i d a s", t. i. „labvēlīgās" dieves, kas zemei nesīs svētību.

Ar dziļdomīgu simbolismu Aischils šai lugā ir parādījis savas tautas un, jāsaka, vēl vairāk visas cilvēces morālo attīstību. Senā reliģija un senās parašas prasīja personīgu atriebību. Bet tad nāca gaišāki laiki, kad atriebības vietā tika liktas tiesiskas normas, un valsts, līdzīgi eumenidām, kļuva ļaunajiem par sodītāju, bet labajiem par sargātāju un aizstāvi.

Likdams savā lugā attaisnot Orestu Areiopaga tiesai, Aischils ir cildinājis arī pašu Areiopagu, kam priekš dažiem gadiem (462./1.) tautas partijas vadonis Efialts bij atņēmis dažas agrākās privilēģijas. Būdams pats aristokrats, Aischils gribēja pacelt šīs aristokratiskās iestādes prestižu, tautas acīs un parādīt, ka tā ir pašu dievu nodibināta.

Lugas beigās, likdams eumenidu korim mutē vārdus:

„Sveiki, un vēlreiz šo vārdu es sacīšu, sveiki
Visi, kas šai pilsētā,
Pallada kur piemājo,
Mītat, dievi, cilvēki.
Manu jauno svētnīcu
Bijīgi ja godāsiet,
Nelaimes jums secen ies,"

Aischils arī pats ir atvadījies no Atēnām un atēniešiem. Drīz pēc Orestijas izrādes, ar kuŗu viņš guva pirmo godalgu, viņš aizceļoja uz Siciliju, no kurienes vairs atpakaļ neatgriezās [18]).

Zudušās lugas

Fragmenti no vairāk nekā 70 zudušām lugām ir pārāk niecīgi un trūcīgi, lai būtu iespējama šo lugu rekonstrukcija. Alfabētiskā kārtā nosauktas, šīs lugas ir šādas.

Atamants (Ἀθάμας), kur viela bij ņemta no teikas par argonautiem.

Aitnietes (Αἰτναῖαι), luga, kuŗas koŗa nosaukums rāda, ka saturs bijis saistīts ar Hierōna dibināto jauno pilsētu Aitnu.

Alkmēne (Ἀλκμήνη), par kuŗas īstenību ir izteiktas šaubas.

Amīmōne (Ἀμυμώνη), kas laikam bijusi satiru luga tetraloģijā, kuŗā ietilpa Lūdzējas, un kur bijis stāstīts par Poseidōna sakariem ar Danaja meitu Amīmōni.

Arģieši (Ἀργεῖοι), luga, kas piederēja pie tēbiešu teiku cikla.

Argo (Ἀργώ), saukta arī Κωπευστής, varbūt pareizāki daudzkaitlī Κωπευστῆς, t. i. „Airētāji", luga, kas vielu dabūjusi no argonautu teikas tāpat kā Kabeiri un Hipsipile.

Atalante (Ἀταλάντη), par kuŗu nekas tuvāk nav zināms.

Mītoloģisko tematu par Dionīsu skāra divas lugas: Bakchantes (Βάκχαι) un Basaras (Βασσάραι).

Ponta Glauks (Γλαῦκος Πόντιος) un Potniju Glauks (Γλαῦκος Ποτνιεύς).

Tīkla vilcēji (Δικτυουλκοί), satiru luga, kas piederēja pie Perseja trioloģijas un kur laikam bija stāstīts par zvejniekiem, kas atraduši Danaju un tās bērnu.

Dionīsa aukles (Διονύσου τροφοί) ar nezināmu saturu.

Eleusīnieši (Ἐλευσίνιοι), kur viela bija tā pati, kas Eurīpida Lūdzējās, ar to starpību, ka Tēsejs nevis piespieda, bet pārliecināja tēbiešus ļaut apbedīt kritušos septiņus kaŗavadoņus.

Pēcnācēji (Ἐπίγονοι), kas arī piederēja tēbiešu teiku ciklam.

---

[18]) Orestiju nobeidza satiru drāma Prōtejs, kur bija rādīta Menelāja uzturēšanās Ēģiptē, par ko vēstī Odisejas 4. dziedājums.

No pārējām Aischila lugām uzglabāti tikai fragmenti (sk. Trag. gr. fr.[2] 3-128). Uzglabātā materiāla tomēr nepietiek, lai varētu rekonstruēt zudušo lugu saturu. Sal. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit I, 2 (1934) 257-264.

Ēdōnieši (Ἠδωνοί), kas kopā ar Basarām, Jaunekļiem un satiru lugu Likūrgs sastādīja tetraloģiju, sauktu Likūrgija (Λυκουργεία), kur bija drāmatizēts nostāsts par trāķiešu ķēniņu Likūrgu, kas bija pretojies Dionīsa kultam un par to sodīts. Tur Aischils, parādīdams pretišķību starp dionīsisko un apollōnisko reliģiju, bij apgaismojis reliģisko orgiasmu.

Hēliadas (Ἡλιάδες), kur bija stāstīts par Hēlija (Saules) dieva meitām, kas apraudāja mirušo Faetontu.

Hēraklīdi (Ἡρακλεῖδαι), kur bij attēlots Hērakla pēcnācēju liktenis.

Svētku viesi (Θεωροί jeb Ἰσθμιασταί), ar nezināmu saturu.

Trāķietes (Θρῇσσαι), luga nosaukta pēc koŗa, kas bija no trāķiešu gūsteknēm, un tanī bij attēlota Aianta nāve.

Priesterienes (Ἱέρειαι).

Iksiōns (Ἰξίων) un Īfiģenija (Ἰφιγένεια) bija ar to pašu saturu kā attiecīgās Sofokla lugas.

Kabīri (Κάβειροι), kur viela bij ņemta no teikas par argonautiem.

Kallistoja (Καλλιστώ).

Kārieši (Κᾶρες) jeb Eurōpe (Εὐρώπη), kur bij attēlota Īliadā aprakstītā Sarpēdona nāve.

Kerkiōns (Κερκύων), tāpat Heroldi (Κήρυκες) un Kirke (Κίρκη) bija satiru lugas.

Krētietes (Κρῆσσαι), ar nezināmu saturu.

Satiru luga bija arī Λέων („Lauva").

Lēmnieši (Λήμνιοι).

Likūrgs (Λυκοῦργος σατυρικός), sk. Ēdōniešus.

Memnons (Μέμνων), ar tādu pašu saturu kā Sofokla Memnons.

Mirmidoņi (Μυρμιδόνες) piederēja pie Achilleja triloģijas tāpat kā Nēreidas un Friģieši.

Mīsieši (Μυσοί) piederēja pie tās pašas triloģijas, pie kuŗas Tēlefs.

Jaunekļi (Νεανίσκοι), sk. Ēdōniešus.

Nemejiskie svētki (Νέμεα).

Nēreidas (Νηρεῖδες), kur, kā šķiet, bija tēlota Achilleja cīņa un uzvara.

Niobe (Νιόβη), ar tādu pašu saturu kā Sofokla Niobe.

Kārsējas (Ξάντριαι), kur bija stāstīts par Penteju.

Ieroču tiesa (Ὅπλων κρίσις), kas bija triloģijas pirmā luga, kur bija tēlota ķilda starp Aiantu un Odiseju Achilleja ieroču dēļ, kamēr otrā bija Trāķietes, bet trešā Salamīnietes.

Kaulu vācēji (Ὀστολόγοι), kuŗas saturs nav skaidri zināms, bet tā kā kādā fragmentā minēts Eurimachs, kas bija viens no Pēnelopes preciniekiem, tad šķiet, ka šai lugai bijis sakars ar Odiseju.

Palamēds (Παλαμήδης), kuŗai varbūt bija tāds pats saturs kā Eurīpida lugai ar to pašu nosaukumu.

Pentejs (Πενθεύς), luga, kas satura ziņā sakrīt ar Iofōnta un Likofrona Penteju.

Perraibietes (Περραιβίδες), par kuŗu nekas drošs nav zināms.

Pēnelope (Πηνελόπη), kas varbūt piederēja pie tās pašas tetraloģijas, pie kuŗas Kaulu vācēji.

Polidekts (Πολυδέκτης), kas saturēja laikam teiku par Perseju.

Par lugām Προμηθεὺς λυόμενος, Προμηθεὺς πυρφόρος un Προμηθεὺς πυρκαεύς sk. 224. lpp., 15. piez.

Pavadoņi (Προπομποί).

Prōtejs (Πρωτεύς) bija satiru luga pie Orestijas, kur bija stāstīts par Menelāja uzturēšanos Ēģiptē.

Salamīnietes (Σαλαμίνιαι), kur bija Tēlots Teukra liktenis.

Semele (Σεμέλη) jeb Ūdensnesējas (Ὑδροφόροι), kur bija stāstīts par Dionīsa māti.

Sīsifs (Σίσυφος δραπέτης jeb πετροκυλιστής).

Sfinga (Σφίγξ), kas piederēja pie tās pašas tetraloģijas, pie kuŗas Septiņi pret Tēbām.

Tēlefs (Τήλεφος), laikam ar to pašu saturu kā Eurīpida luga ar līdzīgu nosaukumu.

Strēlnieces (Τοξότιδες), acīm redzot domātas kā Artemidas pavadones, jo lugā bija stāstīts par Aktaiōna nāvi.

Hipsipile (Ὑψιπύλη), kas pieder teiku ciklam par argonautiem.

Filoktēts (Φιλοκτήτης), laikam ar to pašu saturu kā Sofokla Filoktēts.

Fīnejs (Φινεύς), kur viela bij ņemta no teikas par argonautiem.

Forkidas (Φορκίδες), ar satiru lugas raksturu.

Friģieši jeb Hektora izpirkšana (Φρύγες ἢ Ἕκτορος λύτρα), sk. Mirmidoņus.

Dvēseļu pavadoņi (Ψυχαγωγοί), laikam attiecās uz Odiseja pazemes apmeklējumu.

Dvēseļu svēršana (Ψυχοστασία), kur Zevs svēra Memnona un Achilleja likteņus, lai redzētu, kuŗam no viņiem jākrīt.

Ōreitija (Ὠρείθυια).

Par dažiem fragmentiem nav zināms, kādām lugām tie pieder. Nav zināmi pat dažu lugu nosaukumi.

67. Aischila drāmaturģija. Viņa idejas, stils un valoda. Aristotelis, atzīmēdams Aischila ārējos jauninājumus teātŗa mākslā, izsakās par tiem šādi: „Viņš palielināja aktieŗu skaitu no viena līdz diviem un samazināja koŗa nozīmi, ierādīdams pirmo vietu runātiem vārdiem (t. i. drāmatiskajam dialogam).“ Šais īsajos vārdos ir izteikts gaŗš attīstības ceļš. Lūdzējās koris vēl sastāv no 50 personām, un tas tēlo prōtagōnista lomu. Turpretī Orestijā uzmanības centrā stāv atsevišķas personas (Klitaimēstra, Orests), bet koris, kas tur reprezentē tautu, aizvirzīts otrā vietā. Šai pašā triloģijā Aischils lieto jau arī Sofokla ievesto trešo aktieri.

Traģēdijas uzbūvē Aischils neturējās pie kādas šabloniskas schēmas, bet centās skatītājus izraut no parastās ikdienības, tos iespaidodams un pārsteigdams ar dažādiem drāmatiskās mākslas paņēmieniem. Šai nolūkā bija domāta arī skatuves izgleznošana un dekorēšana, kas skatītāju fantazijai palīdzēja atraisīties no ikdienišķās dzīves īstenības.

Atzīmēdams Aischila nopelnus skatuves dekorēšanā, viņa anonimais biografs saka: „viņš pārsteidza skatītājus ar izrāžu spožumu“ [1]).

Lasot tagad uzglabātās Aischila lugas, mēs, bez šaubām, nevaram vairs gūt visus tos iespaidus, ko saņēma viņa laika skatītāji. Tas sakāms sevišķi par tādām lugām kā Lūdzējas, kur maz drāmatiskas darbības un daudz liriskā elementa. Atskaitot ēģiptiešu herolda ierašanos, šai lugā nav gandrīz nekādu notikumu. Danaidas, kas nometušās pie ziedokļa pakāpēm, tur paliek visu laiku. Vienīgais, kas ienes dažādību, ir Argosas ķēniņa nākšana un iešana, viņa jautājumi, šaubas, apspriedes ar tautu un viņa atbilde ēģiptiešu heroldam. Bet šos pārāk vienkāršos notikumus grūti būtu apzīmēt par lugas darbību. Visa lugas pirmā daļa ir pilna ar danaidu dziesmām, kas var likties vienmuļīgas. Bet atēniešu klausītāji šais dziesmās un visā lugā izjuta daudz vairāk dažādības. Viņi izjuta dziesmu mūzikālā un ritmiskā elementa dažādību un, juzdami līdzi triloģijas varonēm, pārdzīvoja līdz ar viņām viņu bailes un šaubas, cerības un priekus. Ja lugā bija maz ārējas darbības (ko Aristotelis apzīmē ar vārdu πρᾶξις), tad tomēr tur bija iekšēji pārdzīvojumi, kas lugu padarīja par drāmu. Tas pats redzams Promētejā. Arī tur ir maz ārējas darbības, un galvenais varonis pa visu lugas izrādes laiku ieņem vienmuļīgu pozi, jo nevar pakustināt ne locekli, bet iekšēji viņš pārdzīvo ļoti daudz un tāpēc pieder pie traģiskākām personām grieķu drāmā.

Kā drāmatiķis Aischils nav raksturu dzejnieks. Viņa lugu personas ir dzīvas visumā un nevis atsevišķos sīkumos. Vēlākajās lugās raksturi ir smalkāk izveidoti. Eteokls, Promētejs un sevišķi Klitaimēstra stāv mūsu priekšā kā pilnīgi dzīvi un nevis kā tipizēti raksturi. Un tomēr arī šais lugās personu raksturojums nav dzejnieka galvenais mērķis, ne lugas darbības izejas punkts, bet tikai viens no šīs darbības noteikumiem.

Aischila lugās tēlotie raksturi ir dažādi. Tur redzam Promēteja pārcilvēcisko gribas spēku, Eteokla varonīgo drosmi, Klitaimēstras viltīgo naidu, un pretstatā tam maigi līdzjutīgās ōkeanidas, baiļu pārņemtās danaidas. Aischilam tomēr lāgā nepadodas lēni un maigi raksturi. Lai gan daudzās viņa traģēdijās korī ir tikai sievietes un daudzas lugas nosauktas pēc tur tēlotām galvenām varonēm [2]), tomēr šīm varonēm, tur kur tās stāv priekšplānā, piemīt vīrietisks raksturs, kādu dzejniekam varbūt bija devusi tradicija. Ja viņa simpatijas arī piederēja maigiem

---

[1]) Καὶ τὴν ὄψιν τῶν θεωμένων κατέπληξε τῇ λαμπρότητι.

[2]) No zudušām lugām te minamas Alkmēne, Atalante, Eurōpe, Īfiģenija, Kallistoja, Nemeja, Niobe, Pēnelope, Semele, Hipsipile, Ōreitija, satiru drāmas Amīmōne, Kirke.

sieviešu raksturiem, šis pasīvais sieviešu tips tomēr nedeva dzejniekam iespēju to plašāk attīstīt un parādīt, tāpēc Aischila lugās nav nevienas ievērojamas īsti sievišķīgas lomas.

Ja Aischila lugās varoņu raksturi nav pārāk individuāli zīmēti, toties viņa dzejai piemīt kāda cita raksturīga īpatnība: tas ir viņa mākslas monumentālais lieliskums, kam gandrīz nav piemēra ne grieķu, ne vēl mazāk mūslaiku drāmā. Aischils netēlo sīkas ikdienas problēmas, ne mazas sīku cilvēku nelaimes vai personīgas kaislības, bet viņa skats grib izpētīt bezdibeni un mūžību. Viņš ir nepārspējams meistars tēlot to, kas ir lielisks, varens vai šausmīgs, un savās lugās viņš ieliek dziļas reliģiski-ētiskas idejas. Cilvēkiem ir sava griba un savi nosprausti mērķi, pēc kuŗiem viņi tiecas, bet viņu dzīve ir maldu un kļūdu pilna, un to nosaka kāda augstāka vara un griba, kas pieder dievībai. Ja skatuves priekšplānā dzejnieks rāda spilgti apgaismotus savu lugu varoņus, tad tālāk aiz tiem, it kā krēslā, ir saskatāmi dievi, kuŗu griba vada lugas darbību. Bieži gadās, ka cilvēks tiecas sasniegt kādu mērķi, bet viņš nezina, ka dieva prāts ir citāds un tad, protams, arī beigu iznākums ir citāds. Gadās arī, ka cilvēku un dievu griba saplūst kopā, kā tas ir, piemēram, tai brīdī, kad Eteokls dodas cīņā vai Orests grib izpildīt savu un dieva lēmumu, bet skatītājs tomēr jūt, ka varoņa nodoms un entuziasms ir neredzamas dievības iedvests. Un tā tas ir gandrīz visās Aischila lugās: par cilvēku dzīvi valda un to noteic kāda augstāka vara. Šī augstākā vara tomēr nav untumaina un akla, kā tas cilvēkam dažkārt varētu likties, bet darbojas saskaņā ar morāliem likumiem.

Aischila dievi, kas vispārējos vilcienos saskan ar Homēra olimpisko panteonu, daudz lielākā mērā nekā Homēra dievi ir taisnības sargātāji zemes virsū. No Hēsioda un Solōna Aischils pārņēmis priekšstatu par pasaulē valdošo Diki. Tur, kur Aischils visvareno dievības spēku grib apzīmēt ar vienu vārdu, viņš to sauc par Zevu, jo Zevam ir pakļauti visi pārējie dievi, neizslēdzot likteņa dievi Moiru. Zevs ir visa pirmavots, viss, ko viņš dara, ir nemaldīgs un pilnīgs [3]). Savienodams Zevu ar Dikes jēdzienu, Aischils viņu ir pacēlis tikumiskās pilnības sfērā.

Zeva taisnības sargātājs ir arī Apollōns, kas parādās gan kā dievišķīgs pareģis (sakarā ar Delfu orākula pieaugošo ietekmi), gan kā atmaksātājs.

Dievu sods bieži nāk par cilvēku varmācību un augstprātību (ὕβρις). Ļaunā likteņa dieve (Ἄτη) dažkārt aptumšo cilvēka prātu, dodama viņam uz īsu laiku pārliecīgu laimi, lai pēc tam šo cilvēku iegrūstu jo lielākā nelaimē. Tāpat vairākās traģēdijās rādīts, ka uz dzimtas guļ kāds

---

[3]) Ag. 1486: παναίτιος, πανεργέτας-τί γὰρ βροτοῖς ἄνευ Διὸς τελεῖται. Sal. Lūdz. 90.

agrāk izdarīts noziegums vai lāsts, kas kā iesēta sēkla liek dīgt jaunam grēkam un jaunai nelaimei, līdz visa dzimta aiziet bojā un grēks tiek izpirkts. Tātad ne tikai personīgi izdarītais noziegums, bet arī nozieguma mantojums nes nelaimi.

Tāpēc Aischils izvēlas par saturu savām traģēdijām lielāko tiesu tādus notikumus, kam dziļāka morāla un reliģiska nozīme. Viņa traģēdijas modina skatītājos divējādas jūtas: šausmas un līdzcietību. Lai šo iespaidu vēl vairāk pastiprinātu, Aischils vietām lieto traģisko irōniju. Tā parādās tur, kur lugas varonis, nenojauzdams nelaimi, kuŗas priekšā viņš stāv, domā sasniegt ko pretēju. Tā Kserkss īsi priekš savas katastrofas piedraud ar galvas nociršanu tiem flotes vadoņiem, kas ļaus izmukt grieķu kuģiem; bet Agamemnonu tai brīdī, kad viņš sevi šķiet esam ārpus visām briesmām, nogalina Klitaimēstra.

Darbība Aischila lugās iet taisnā virzienā. Peripetijas dīglis saskatāms tikai dažās lugās, piemēram Agamemnonā. Lai šo vienkāršo darbību padarītu dzīvāku, tiek lietoti dažādi līdzekļi, kā intereses uzturēšana ar pakāpenisku tuvošanos mērķim (kas iztālēm parādīts jau sākumā) [4]), darbības pagausināšana pirms izšķirīgā momenta [5]), noskaņojuma attēlošana [6]), raksturu pretstatīšana [7]), darbojošās personas pastiprināšana ar palīgfigūrām [8]), drāmatiskā dialoga liriska kāpināšana (lietojot anapaistus un dochmijus) un dialoga pārtraukšana ar koŗa dziesmām (kur darbības vilnis saplok uz brīdi koŗa izjūtās un pārdomās) [9]).

Dialoga daļās Aischila izteiksme ir lietišķa un īsa. Garākas runas atrodamas tikai vēstnešu ziņojumos un paskaidrojumos, retāk strīdus-dialogos.

Liriskais elements, ko prasīja grieķu drāmas struktūra, aizņem Aischila lugās samērā daudz vietas. Ja traģēdijas izveidošanā Aischilam nācās iet jaunus ceļus, tad liriskās dzejas tradicija bij jau nodibināta un Aischilam vajadzēja liriku tikai pielāgot traģēdijas nolūkiem.

Kā liriķis Aischils ir liels meistars ārējās formas pieskaņošanā saturam. Nevienam nav tik mūzikālu un skanīgu ritmu traģēdiju koŗa

---

[4]) Tā tas ir visās uzglabātās Aischila traģēdijās, izņemot Choēforas.

[5]) Sal. 222. lpp.

[6]) Visskaidrāk tā parādās Orestijā.

[7]) Lūdzējās Pelazgam pretī nostādīts ēģiptiešu herolds, Septiņos pret Tēbām taisnajam Eteoklam nodevīgais Polineiks un tai pašā lugā vīrišķīgajam Eteoklam bailīgais sieviešu koris, Persiešos — Dārejam Kserkss, Promētejā — Promētejam Ōkeans.

[8]) Danaidas — Danajs; Atosa — koris; Klitaimēstra — Aigists; Orests — Ēlektra, koris; Orests — Apollōns, Atēna.

[9]) Sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 2, 286.

dziesmās kā Aischilam. Bet savā augstajā lidojumā Aischila lirika ir bieži tumša un nesaprotama. Aischila stilu un valodu raksturo Aristofans, teikdams, ka Aischila vārdi ejot „zirdziski“ [10]) un ka tie esot

„... vārdi vērša augumā, ar uzacīm un cekuliem,
kas briesmīgi kā biedēķļi, un klausītājiem sveši ir,“ [11])

un tālāk tos apzīmēdams kā „vārdus dižīgus, kas izprotami viegli nav.“ [12]) Par pašu Aischilu sacīts:

„Tu pirmais no grieķiem, kas uzcēli dzejas valodu svinīgi dižu,
Par torni daudz augstāku, greznodams savu traģiskās pļāpības stilu.“ [13])

Šos vārdus Aristofans liek mutē Aischila sāncensim Eurīpidam, bet viņš ļauj izteikties arī pašam Aischilam, un tas aizstāvēdamies atbild, ka rīkojies pareizi, augstu domu izteikšanai lietodams arī atbilstošu valodu: jo kā hēroji atšķiras no vienkāršiem cilvēkiem ar savu domu gaitu, ar ārējo izskatu un apģērbu, tāpat viņiem jāatšķiras ar cēlāku valodu. Šai ziņā Aischilam taisnība; tāds traģēdijas raksturs, kādu izveidoja Aischils, prasīja arī augstāka stila valodu.

Minētās Aischila īpašības padara viņu par lielāko 5. gs. dzejnieku. Grieķu literātūrā Aischila vārdu var likt līdzās Homēram: Aischils ir radījis traģēdiju, tāpat kā Homērs eposu. Aischila darbi, kuŗus apbrīnoja viņa laika biedri, lika aizmirst iepriekšējo traģēdiju dzejnieku darbus un noteica arī turpmāko atiskās traģēdijas attīstības virzienu. Atēnu teātrī viņa lugas tika izrādītas arī turpmākos gadu simteņos [14]). Gan taisnība, ka Aischila lielie pēcnācēji teātŗa mākslā Sofokls un Eurīpids mazliet pārveidoja viņa mākslas paņēmienus un arī pašu traģēdijas raksturu, bet, visumā ņemot, atiskā traģēdija tomēr palika tāda, kādu to bija nodibinājis Aischils [15]).

---

[10]) Vardes, 821.

[11]) Ib. 924.

[12]) Ib. 929.

[13]) Ib. 1004.

[14]) Anonimais Aischila biografs: Ἀθηναῖοι δὲ τοσοῦτον ἠγάπησαν Αἰσχύλον ὡς ψηφίσασθαι μετὰ θάνατον αὐτοῦ τὸν βουλόμενον διδάσκειν τὰ Αἰσχύλου χορὸν λαμβάνειν (Cf. Quint. 10,1,66).

[15]) Aīschila ietekme saskatāma Sofokla un vēl vairāk Eurīpida darbos, tāpat viņam pieslienas ditirambu dzejnieks Tīmotejs. 4. gs. viņa lugas lasīja izglītotā publika (viņu vairākās vietās citē Platōns), lai gan šai laikā vairāk iemīļots bija Sofokls un Eurīpids, bet tautas vairumam viņš bija pasvešs aiz tā iemesla, ka viņa lugas maz tika izrādītas. Aristoteļa Poētikā Aischils figurē kā vienkāršās traģēdijas (ἁπλῆ τραγῳδία) pārstāvis un peripatētiskā skola viņu uzskatīja par pirmo no trim lielajiem traģiķiem.

Nav zināms, vai triju traģiķu oficiālajā valsts eksemplārā, ko lika rediģēt Likūrgs, ietilpa visas Aischila lugas. Iespējams, ka arī Aleksandrijas bibliotēka glabāja tikai daļu no viņa atstātā literārā mantojuma. Aleksandrieši izdeva un

Rokraksti: Mediceus (M) jeb Laurentianus, XXXII, 9. Glabājas Laurentija bibliotēkā Florencē, rakstīts uz pergamenta 10. vai 11. gs. — Marcianus 468 (a), Sv. Marka bibliotēkā Venecijā, 13. vai 14. gs. — Guelferbytanus 88 (b), Wolfenbüttel; 15. gs. — Parisinus nr. 2886. Nac. bibl. Parīzē, 15 .gs. — Augustanus jeb Monacensis 546 (d), 16. gs. — Escorialensis, Eskuriāla bibliotēkā Madridē, 16. gs. — Florentinus jeb Laurentianus, XXXI, 8, Laurent. bibl. Florencē, 14. gs. — Venetus jeb Marcianus 616, Sv. Marka bibl. Venecijā, 13. gs. — Farnesianus, Neapolē (satur Dēmētrija Triklīnija scholijas).

Ziņas par A. rokrakstu tagadējo stāvokli dod Vilamovics savā ed. maior V. lpp. un sek.

Izdevumi: Editio princeps: F. Asulanus Aldina, Venecijā, 1518. g. — P. Victorius, Stephanus 1557. g. (ar scholijām). — W. Dindorf, 3 sēj. Oksfordā, 1841.—51. g. ar schol. — G. Hermann - M. Haupt, 2. sēj. Leipcigā, 1852. g. (2. izd. 1859 g.) — G. Vitelli un N. Wecklein, Berl., 1885.—93. g. — N. Wecklein un E. Zomaridis, 3 sēj. Atēnās un Leipcigā, 1891.—97. un 1910. g., ar grieķu komentāru. — A. Kirchhoff, Berl., 1880. g. — H. Weil, Leipcigā, 1884. g. (2. izd. 1907. g.). Tam pašam pieder lielāks izdevums 2 sēj. 1858.—67. g. (Giessen), ar krit. un paskaidr. piezīmēm. — Aeschyli tragoediae, ed. von Wilamowitz-Moellendorff, Berlin, Weidmann, 1914. g. (ed. maior); tā paša ed. minor 1915. g. — Eschyle, texte établi et trad. par P. Mazon, Paris, Les Belles Lettres, 1920.—25. g., 2. izd. 1931. g. (ar ievadiem un franču tulk., bez fragm.). — Aeschyli Opera, by H. W. Smyth, 2 vol. London-New York, 1922.—26. g. (ar angļu tulk. un fragm.) — Aischyli septem quae supersunt tragoediae, rec. G. Murray, Oxford, Clarendon Pr., 1937.

Vērtīgākās scholijas, kas svarīgas teksta kritikai, ietilpst M. Tās atrodamas Dindorfa izdevuma 3. sēj. (1851. g.) un Vitelli-Veklina izdevumā. Tām var pievienot: O. Dähnhardt, Scholia in Aeschyli Persas, Lipsiae, Teubner, 1894.

Atsevišķu lugu izdevumi: Lūdzējas. Ar komentāru: Th. Tucker, London, 1888. — N. Wecklein, Leipzig, 1902. — N. Terzaghi, Palermo, 1921. — J. Vürtheim, Amsterdam, 1928.

---

komentēja tekstu un apbrīnoja viņa mākslas lieliskumu (μεγαλοπρέπεια Dion. Hal. π. μιμ. 2, 2 p. 206, 3 Us.-Rad.; μεγαλοφροσύνη Dion. Chr. or. 52, 4 Emp,; μεγαλοφυία schol. Prom. 179 K.; αὔθαδες καὶ ἁπλοῦν Dion. Chr. 1, 1, 15). No Aischila komentātoriem minams Aristarchs (schol. Theocr. id. 10, 18 e). Jādomā, ka komentārus par Aischila lugām rakstīja arī citi aleksandrieši, piem. Bizantijas Aristofans, Didims. Uz šiem komentāriem dibinās vēlākās scholijas.

Romiešu laikmetā Aischils tika uzskatīts par augstā stila nodibinātāju, bet viņu tomēr lasīja tikai nedaudzi. Temistijs liecina, ka viņa tēva skolā tikuši lasīti tikai Sofokls un Eurīpids (Themist. or. 20 p. 289, 23). Grieķu senatnes beigās (ap 5./6. gs. pēc Kr.) bija pazīstamas 7 izvēlētas Aischila lugas, tās pašas, kas nonākušas līdz mūsu dienām (sal. Wilamowitz, Aeschylus ed. mai. XXIX), bet daži aprobežojās tikai ar 3 lugām (Saist. Prom., Sept., Pers.).

No bizantiešu filologiem Jānis Cecs (Tzetzes) vērtēja Aischilu augstāk par Eurīpidu (schol. Hes. op. 414). Viduslaikos Aischils nebija populārs. Šķiet, ka arī Šēkspīrs viņu nepazina. Turpretī Aischila ietekme jūtama Miltona un tāpat vēlāko dzejnieku Bairona, Svirnburna un Šelleja darbos (te īpaši minams Saistītais Promētejs). Dziļi iespaidoja Aischils arī Richardu Vagneru, tādējādi ietekmēdams vācu mūzikas drāmas attīstību.

No latviešu dzejniekiem Aischilu cienīja un sevi radniecīgu viņam juta Rainis.

E. Maas, De Aeschyli Supplicibus, Greifswald, 1890. — G. Müller, De Aeschyli Supplicum tempore atque indole, Diss. Halis Saxonum, 1908.

Persieši. H. Weil, Hachette, 1884. — N. Wecklein, 1901. — A. Sidgwick, Oxford, 1903. — P. Groeneboom, Groningen, 1930. —

Septiņi pret Tēbām. Ar komentāru: A. W. Verrall, London, 1887. — N. Wecklein, Leipzig, 1903. — A. Sidgwick, Oxf., 1903. — T. G. Tucker, Cambridge, 1908. —

V. Marcarino, I Sette contro Tebe. Contributo allo studio estetico della tragedia eschilea. Mondovi Fracchia, 1934.

Saistītais Promētejs. H. Weil, Hachette, 1884; 2. izd. 1906. g. — Wecklein, 3. izd. 1893. g. — Sikes-Wilson, London, Macmillan, 1898. — Rackham, Cambridge, Univ. Pr. 1899. — A. Rehm, München, 1926. — E. Rapisarda, Torino, 1936. — L. Riccomagno, Lanciano Carabba, 1937. —

Terzaghi, Prometeo. Contributo allo studio di un mito religioso Ellenico, Firenze, 1904. — B. Stumpo, Nuove osservazioni sul Prometeo di Eschilo, Roma, Maglione, 1934.

Orestija (visa triloģija). N. Wecklein, Leipzig, Teubner, 1888. — Wilamowitz, griech. Text und deutsche Uebers.: Agamemnon 1885, Das Opfer am Grabe 1896, Orestie 1906. — P. Mazon, L'Orestie d'Eschyle, Paris, 1903. — Zomaridis-Wecklein, Leipzig, Harrassowitz, 1910 (ar grieķu kom.). — G. Capovilla, L'Orestea di Eschilo, Milano, 1926.

E. Kummer, Ein ästhet. Kommentar zu Aisch. Oresteia, Paderborn, 1909. — G. Finsler, Die Orestie des Aisch., Bern, 1890. — Wilamowitz, Aischyl. 162 un sek. — W. Porzig, Die att. Trag. d. Aisch. 182 sek.

Triloģijas atsevišķas daļas. Agamemnons. Schneidewin, Berl., 1856, 2. izd. Schneidewin-Hense, 1883. — Enger, Leipzig, Teubner, 1855. — Enger-Gilbert, 1874. — Enger-Gilbert-Plüss (3. izd.) 1895. — A. W. Verrall, London, 1889, 2. izd. 1904. g. — W. Headlam, Cambridge, 1910. — Agamemnon, ed. U. von Wilamowitz-Moellendorff, Berl., Weidmann, 1916 (2. izd.). — J. C. Lawson, Cambridge, 1932. — Agamemnon, a rivised text by A. Y. Campbell, London, Hodder & Stoughton, 1936.

W. Hoving, Stud. over Aeschyl. Agam., Purmerend, 1928. —

Ziedotājas. A. Sidgwick, Oxford, 1884. — N. Wecklein, Leipz., 1888. — A. W. Verrall, Lond., 1893. — T. G. Tucker 1901. — Le Coefore, G. A. Piovano, Castello Lapi, 1915.

Eumenidas. O. Müller, Göttingen, 1833 (svarīgi pask. par uzvedumu). — A. Sidgwick, Oxford, 1903. — F. Blass, Berlin, 1907. — A. W. Verrall, London, 1908. — E. Neustadt, Leipzig, 1931. —

Vārdnīcas: Lexicon Aeschyleum com. A. Wellauer, Lips., 1830, 31 (2 sēj.). — Lexicon Aesch. ed W. Dindorf, Lips., 1873, ergänzt von L. Schmidt, Progr. Greiffenberg, 1875.

Literātūra par Aischilu: R. Westphal, Prolegomena zu Aeschylus' Tragödien, Leipz., 1869 (par metriku un kompoziciju). — R. Arnoldt, Der Chor im Agamemnon des Aesch. szenisch erläutert, Halle, 1881. — Chr. Muff, Der Chor in den Sieben des Aisch., Halle, 1882. — Patin, Études sur les tragiques grecs, vol. I, 7 éd. Hachette, 1890. — P. Richter, Zur Dramaturgie des Aeschylus, Leipzig, 1892 (par to rec.: H. Weil, Études sur le drame antique, 1897, 27.-60. lpp.). O. Schröder, Aeschyli cantica, Leipzig, 1907, 2. izd. 1916. g. — Wilamowitz, Aischylos. Interpretationen, Berlin, 1914. — J. zum Felde, De Aeschyli Prometheo quaestiones,

Diss., Göttingen, Dieterich, 1914. — Fr. Helmreich, Der Chor im Drama des Aeschylus, I: Prog. Kempten 1914-1915; II, 1916-1917. — W. Porzig, Die attische Tragödie des Aeschylus, Leipzig, Wiegandt, 1926. — M. Croiset, Eschyle, Étude sur l'invention dramatique dans son théâtre, Paris, Les Belles Lettres, 1928. — B. Snell, Aischylos und das Handeln im Drama, Leipzig, Dieterich, 1928. — W Schmid, Untersuchungen zum Gefesselten Prometheus (Tüb. Beitr. z. Altertumsw. IX), Stuttgart, Kohlhammer, 1929. — J. Dumortier, Les images dans la poésie d'Eschyle, Paris, Les Belles Lettres, 1935. — R. Hölzle, Zum Aufbau der lyrischen Partien des Aischylos. Marbach a. N., 1935. — G. Méautis, Eschyle et la trilogie, Paris, Grasset, 1936. — F. Stössl, Die Trilogie des Aischylos. Formgesetze und Wege der Rekonstruktion, Baden bei Wien, Rohrer, 1936. — T. Musenides, Aischylos und sein Theater: Die Bühnenkunst der Antike I, Berlin, Elsner, 1937.

Kritiska bibliografija par Aischilu: Jahresberichte über die Fortschritte der klass. Altertumswiss. 234. sēj. (1932. g.) 67.-106. lpp. (par 1925.-29. g.); 259. sēj. 1-34 (par 1930.-1933. g.).

XVI. Sofokls.

68. Sofokla dzīve (496.—406. g.). Ja Aischils bija vēl pilnā mērā veco tradiciju cilvēks, tad citāds laika gars atspoguļojas jau Sofokla darbos. Sofokla laikā, ap 5. gs. vidu pr. Kr., Atēnās sāk pūst jauni vēji: tur ierodas un sāk mācīt sofisti. Sofokls ir sofistikas un Perikla laikmeta cilvēks. Viņš gan nesarauj saites ar agrākām tradicijām, bet jaunā laika gars ir tomēr uzspiedis savu zīmogu viņa traģēdijām.

Sofokls (Σοφοκλῆς) dzimis ap 496. g. Kolōnā kā ieroču fabrikanta Sofilla dēls [1]). Kolōns bija pazīstams ar savu dabas skaistumu, ko dzejnieks vēlāk apdziedāja savā lugā „Oidips Kolōnā." [2])

Miesīgi un garīgi attīstīts, Sofokls saņēma pienācīgu tā laika izglītību. Jau zēna gados viņš guva godalgas ģimniskās un mūziskās sacīkstēs. Kad pēc uzvaras pie Salamīnas zēnu koris dziedājis pateicības paiānu, Sofokls kā eksarchonts (sācējs) soļojis korim pa priekšu ar liru rokā [3]). Biografi stāsta par jaunā Sofokla ārējo glītumu un izveicību. Būdams labs kitarists un veikls dejotājs un bumbas spēlētājs, viņš esot gleznotājam Polignōtam noderējis par modeli viņa gleznai, kas Raibajā portikā (Στοὰ ποικίλη) tēloja Tamiridu spēlējam kitaru. Vēlāk viņš šo savu veiklību parādīja uz skatuves, pats kitaru spēlēdams un savā lugā tēlodams Nausikaju, kas jūrmalā rotaļājas, bumbu ar savām draudzenēm spēlēdama [4]). Sofoklam bija tomēr vāja balss, tāpēc viņam nācās atsa-

[1]) Sofokls dzimis pēc Paras chronikas 497./6. g., pēc biografa ziņām 495./4. g.

[2]) Kolōns, saukts Ἵππιος Κολωνός (tāpēc, ka tur atradās Poseidōna Hipija templis), ir klinšains pakalns netālu no Atēnām.

[3]) Vita: μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν Ἀθηναίων περὶ τρόπαιον ὄντων μετὰ λύρας γυμνὸς ἀληλιμμένος τοῖς παιανίζουσι τῶν ἐπινικίων ἐξῆρχεν.

[4]) Vita 5; Ath. I, 20: καὶ τὸν Θάμυριν διδάσκων αὐτὸς ἐκιθάρισεν, ἄκρως δὲ ἐσφαίρισεν, ὅτε τὴν Ναυσικάαν καθῆκε.

cīties no lomu tēlošanas savās lugās [5]). Par Sofokla literāro izglītību liecina viņa darbi, kuŗu motīvos un valodā atrodami norādījumi, ka Sofokls ir pazinis Homēru, Hēsiodu, Archilochu, Alkaju, Sapfoju, Teognidu, Pindaru un citus dzejniekus [6]). Bet visvairāk viņu ietekmēja drāmatiskā mākslā viņa vecākais laika biedrs Aischils.

Kad Sofokls, būdams jau pāri 25 gadiem [7]), uzstājās uz skatuves ar savām pirmajām lugām, Aischils bija jau traģēdiju nodibinājis un Sofoklam nācās tikai pieslieties savam priekšgājējam. Toties viņš mēģināja Aischilu pārspēt ar izrādes techniku un kompozicijas eleganci. Pirmo uzvaru Sofokls ieguva 468. g. (kad laikam tika izrādīta viņa luga Triptolems) [8]).

Nākošajos desmit gados Atēnu teātŗa skatuvi tad arī pārvaldīja Aischils un Sofokls. Lai gan starp abiem dzejniekiem pastāvēja sacensība, Sofokls izturējās ar cieņu pret savu vecāko amata biedru. Viņš tomēr gāja pats savus ceļus un atteicās no Aischila praktizētās sakarīgās triloģijas, padarīdams katru triloģijas daļu par patstāvīgu un no citām neatkarīgu lugu. Tas nozīmēja, ka Sofokls padarīja lugas darbību ātrāku un intensīvāku, atmezdams tiklab pārliecīgo lirisko elementu ar tā daudzajām gleznām un refleksijām, kā arī agrāko episko plašumu un tai vietā pastiprinādams drāmatisko tēlojumu.

Sofokls kļuva drīz visas Atēnu publikas mīlulis. Viņš patika tiklab vecajai, kā jaunajai paaudzei un ieguva 24 uzvaras [9]), tātad vairāk nekā jebkuŗš cits grieķu traģiķis.

Būdams traģēdiju dzejnieks, Sofokls veica arī dažus amatus. Samas kaŗā (441.—439. g.), kur viņu ievēlēja par vienu no stratēģiem, viņš darbojās kopā ar Periklu [10]). Tāpat kādu laiku Sofokls bija par hellēnotamiju (t. i. Atēnu jūras savienības mantzini) (ap 443./2. g.) [11]).

Bez tam Sofokls, tāpat kā Pindars, piesliedamies dažu dievu un varoņu kultiem, veica arī priesteŗa pienākumus. Viņš bija dziedināšanas dieva Amīna priesteris, kam Akropoles rietumu nogāzē atradās svētnīca. Kad Peloponnēsas kaŗa laikā, pēc briesmīgā mēŗa, kas piemeklēja Atēnas, Atikā izplatījās dziedniecības dieva Asklēpija kults, Sofokls ierīkoja

---

[5]) Par Sofokla aktieŗiem tiek minēti Tlēpolems (Τληπόλεμος) un Kleidēmids (Κλειδημίδης), sk. schol. Aristof. Māk. 1266 un schol. Vard. 791.

[6]) Sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 2, 311. lpp. 6. piez.

[7]) Pēc biogr. 77. olimpiadā (= 472.-469. g.), bet pēc Plūt. Kim. 8, 468. g.

[8]) Marm. Par. 56. Plin. n. h. 18, 65. IG II¹ 977 a 5. Sal. Plūt. Kim. 8, 8.

[9]) Svida.

[10]) 442. g. tika izrādīta Sofokla Antigone, kas guva lielu piekrišanu. Šai lugā dzejnieks liek Kreontam mutē vārdus par to, kādam jābūt ideālam valdniekam. Kad gadu vēlāk izcēlās Samas kaŗš, tauta par vienu no 10 stratēģiem ievēlēja arī Sofoklu.

[11]) IG I¹, 237 p. 120 = I², 202, 36 (Suppl. epigr. Gr. 5, 1931, XII 36).

savā dzīvoklī šā dieva svētnīcu, bet vēlāk Asklēpijam ierādīja Amīna svētnīcu [12]). Būdams dziedināšanas dieva priesteris, Sofokls bija arī ārsts, jo tā laika medicīna ne tik daudz dibinājās uz zinātniskiem pētījumiem un praktiskiem novērojumiem, cik tika uzskatīta par reliģisku lietu. Sofokla darbi, kā arī dažas senatnes ziņas (sal. schol. Ēl. 47 un 831) liecina, ka viņš bijis reliģiōzs cilvēks, pie kam viņa reliģiōzitāte bijusi vairāk praktiskas nekā abstraktas dabas.

Senatnes ziņas liecina par Sofoklu kā miermīlīga un simpatiska rakstura cilvēku, laipnu, sabiedrisku un jautru satiksmē [13]). No laulības ar Nīkostrati viņam bija dēls Iofōnts, arī traģēdiju dzejnieks, kam savukārt bija dēls Sofokls Jaunākais. Bet pēc dažām ziņām Sofoklam ir bijis arī vēl dēls Aristōns no sakariem ar Sikiōnas hetairu Teōridu, un šā dēla dēls arī saucies Sofokls. Šādos apstākļos kļūst saprotamas nesaskaņas, kas Sofoklam vecumā esot radušās ar viņa ģimenes locekļiem. Dēls Iofōnts esot iesūdzējis tēvu tiesā, apgalvodams, ka tēvs vairs neesot pilnā prātā un tāpēc nevarot būt par ģimenes mantas pārvaldnieku. Tad Sofokls esot nolasījis dažas vietas no savas beidzamās traģēdijas „Oidips Kolōnā", un tiesneši esot ar sašutumu noraidījuši dēla sūdzību. Savu atklāto un sirsnīgo raksturu Sofokls drīz apliecināja ar kādu cēlu žestu. Kad Atēnās pienāca ziņa, ka Maķedonijā ir miris dzejnieks Eurīpids, Sofokla jaunākais laika biedrs un arī konkurents, Sofokls, skumdams par Eurīpida nāvi un būdams pats jau 90 gadus vecs, ieradās publikas priekšā tērpies sēru drēbēs. Gadu vēlāk (406. g. rudenī) viņš arī pats beidza savas dzīves gaitas. Nākošā (405.) gada Lēnajos divi lielākie komēdiju dzejnieki, Aristofans „Vardēs" un Frīnichs „Mūzās", pagodināja mirušā Sofokla piemiņu. Uzglabātais Frīnicha fragments skan (fr. 31 K.):

Ir laimīgs Sofokls, kas, ilgi nodzīvojis,
Kā augsti cildināms un veicīgs mira vīrs;
Daudz skaistu traģēdiju sacerēja viņš
Un skaisti beidza dzīvi, ļauna neredzēj's.

Viņš tika apglabāts ģimenes kapos, pie ceļa, kas ved uz Dekeleju, kādus 2 kilometrus no pilsētas. Viņa kapu rotāja sirēnas tēls, simboliski rā-

---

[12]) Plut. Num. 4. Etym. magn. 256, 11. Atliekas no Asklēpijam veltīta Sofokla paiāna atrastas, izdarot izrakumus Akropoles rietumu nogāzē, tai vietā, kur atradās Amīna un Asklēpija svētnīca. Sk. St. Kumanudis, Ἀθήναιον 5 (1876) 340 un F. Bücheler, Rh. M. 32 (1877) 318.

[13]) Atēn. 13, p. 603 e: ἀνὴρ παιδιώδης παρ' οἶνῳ καὶ δεξιός. Arī Frīnichs (com. fr. 31 K) sauc viņu δεξιός (varbūt ar aplinku norādījumu uz viņa nosaukumu Δεξίων, ar ko viņu godināja pēc nāves kā Asklēpija uzņēmēju). Aristofans Vardēs 82 viņu apzīmē par εὔκολος μὲν ἐνθάδ', εὔκολος δ' ἐκεῖ. Vita 7: τοῦ ἤθους τοσαύτη γέγονε χάρις, ὥστε πάντῃ καὶ πρὸς ἁπάντων αὐτὸν στέργεσθαι.

dīdams, ka Sofokla dzeja valdzināja klausītājus līdzīgi sirēnu dziesmām. Uz tautas lēmuma pamata dzejniekam katru gadu tika izdarīti ziedojumi kā hērojam.

Ceturtajā gadu simtenī pēc runātāja Likūrga priekšlikuma Sofoklam tika uzcelta statuja Dionīsa teātrī. No šīs statujas uzglabāta kāda kopija, kas tagad glabājas Laterānā. Tā rāda dzejnieku viņa mūža labākos gados, pilnu pašapziņas un radoša spēka.

69. Sofokla lugas. Aleksandriešu laikos ar Sofokla vārdu bija pazīstamas 130 lugas, no kuŗām Bizantijas Aristofans 7 atzina par neīstām [1]). Šis skaits liecina par Sofokla dzejniecisko ražīgumu. Līdz mūsu laikiem ir uzglabātas 7 traģēdijas, bez tam 1911. g. tika atrastas apmēram divas trešdaļas no satiru drāmas „Pēdu dzinēji" (Ἰχνευταί), kas pieder Sofokla jaunības darbiem. Uzglabātās traģēdijas, kuŗu chronoloģiskā secība nav pilnīgi droši nosakāma, ir šādas: Aiants (Αἴας), Antigone (Ἀντιγόνη) 442. g., Trāchīnietes (Τραχίνιαι), Ķēniņš Oidips (Οἰδίπους Τύραννος), Ēlektra (Ἠλέκτρα), Filoktēts (Φιλοκτήτης) 409. g. un Oidips Kolōnā (Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ), kas tika izrādīta 401. g., kad Sofokls bij jau miris.

Vecākā no šīm traģēdijām ir Aiants. Kā lugas nosaukums rāda, te tēlots viens no Trojas varoņiem, Telamōna dēls Aiants, kuŗa rakstura kontūras vispārējos vilcienos bija uzzīmējis jau Homērs. Tā kā par Aianta dzimteni tika dēvēta pie Atikas piederošā Salamīnas sala, tad, protams, arī Aiantu uzskatīja par Atikas varoni, un šis apstāklis Atēnu publikas interesi par lugā tēlotā varoņa likteni varēja tikai pavairot.

Lugas viela ņemta no eposa nostāsta par ķildu, kas izcēlās Achilleja ieroču dēļ (ὅπλων κρίσις). Kad Achillejs bija kritis, viņa ieročus grieķi nolēma atdot kādam no drošsirdīgākiem varoņiem. Te tad nu arī izcēlās ķilda starp varonīgo Aiantu un viltīgi gudro Odiseju, un gala iznākumā Achilleja vairogu dabūja Odisejs. Dziļi apvainotais Aiants pēc tam zaudēja prātu un beidza savu dzīvi traģiski [2]).

---

[1]) Vit. Soph. 18 (kur ιζ′ rakstāms ζ′, kas tad saskan ar Svidas liecību). Minētais lugu skaits 123 nav bez atlikuma sadalāms tetraloģijās. 24 uzvaras būtu 96 lugas, un tātad vēl paliek 27 lugas, ar kuŗām Sofokls nav guvis uzvaras. 114 lugu nosaukumi ir vēl zināmi, satiru drāmas var uzrādīt 15.

[2]) Šo tematu jau priekš Sofokla bij apstrādājis Aischils triloģijā Ὅπλων κρίσις, Θρῇσσαι, Σαλαμίνιαι. Pirmajā lugā bija stāstīts par ieroču piespriešanu. Otrā bija rādītas sprieduma sekas; koris, kas tēloja trāķiešu gūsteknes, tur rūpējās par saslimušo Aiantu. Trešajā lugā bija tēlots, kā Aianta pusbrālis Teukrs atgriežas dzimtenē Salamīnā viens pats bez brāļa un kā tēvs to padzen. Sofokla luga tātad atbilst Aischila triloģijas vidējai daļai, tikai koris tur ir no salamīniešiem, kas ir Aianta kuģa ļaudis.

Lugas prologā dzirdama Atēnas balss: dieve pastāsta savam mīlulim Odisejam, ka viņa pretinieks Aiants prāta aptumšojumā nokāvis avju baru un ar pletni pārmāca kādu aunu, ko viņš iedomājas esam Agamemnonu, kas līdzvainīgs pie tā, ka viņš nav dabūjis Achilleja vairogu. Pēc paroda nākošais skats rāda pašu Aiantu šausmīgā un nožēlojamā izskatā: viņš aptraipīts asinīm un viņa telts ir pilna nokautu aitu. Un briesmīgākais ir tas, ka Aiants atkal nācis pie skaidras apziņas un redz, kādu neprātību viņš izdarījis aptumšošanas brīdī. Viņš raugās uz saviem ļaudīm, un no viņa krūtīm izlaužas izmisuma sauciens „nogaliniet mani!" Domas par nāvi viņu vairs neatstāj, jo viņš tapis par izsmieklu savu pretinieku un visu grieķu acīs. Kā lai viņš, apkaunots un izsmiets, ierastos dzimtenē pie tēva? Viņa dzīvei vairs nav nozīmes, jo „vai nu skaisti dzīvot, vai arī skaisti mirt ir cēla vīra pienākums" (479.). Gan viņa gūstekne Tekmēsa, kas viņam kļuvusi par sievu, mēģina viņu atturēt no pārsteidzīgā soļa, bet viņas vārdi nespēj Aiantu pārliecināt. Redzēdams savu mazo dēliņu Eurisaku, viņš tam saka (550—551):

„Mans dēls, kaut laimīgāks par tēvu kļūtu tu,
Bet citādi tam līdzīgs: tad tu būsi krietns."

Tad Aiants atvadās no savas sievas un no saviem ļaudīm un liek savam brālim Teukram rūpēties turpmāk par viņa bērnu (690—692):

„Jo iešu tagad turp es, kurp man jādodas;
Bet jūs — jūs dariet to, ko lieku es; varbūt
Jau drīz no bēdām glābtu mani dzirdēsiet."

Tie ir Aianta atvadīšanās vārdi, kuŗus klātesošie vēl lāgā neizprot. Koris priecājas, ka Aiants atkal nācis pie prāta un atmetis arī savu spītīgo naidu pret saviem pretiniekiem. Kad koris (kas tēlo Aianta kuģa ļaudis) aizgājis, parādās atkal Aiants. Viņš ieduŗ zemē šķēpu, kavējas domās pie savējiem Salamīnā, sūta beidzamo sveicienu saulei, dzimtenei un dzīvei un tad metas uz šķēpu [3]).

Ar to Aianta dzīve izbeigta, bet luga vēl nav beigusies. Ierodas atkal koris un Tekmēsa, kas bez panākumiem meklējuši Aiantu, un atrod viņa līķi. Viņi apraud mirušo, un viņiem piebiedrojas arī Teukrs, kas grib apglabāt savu brāli. To gan grib aizliegt Menelājs un Agamemnons. Bet tad nāk Aianta sāncensis Odisejs un izturas cēlsirdīgi pret mirušo pretinieku. Ir notikusi samierināšanās, un Aianta līķis var tikt brīvi apglabāts. Ar to luga beidzas.

---

[3]) Rādīdams uz skatuves Aianta pašnāvību, Sofokls novēršas no grieķu teātŗa tradicijas, kas slepkavību nerādīja skatītājiem, bet lika viņiem par to ziņot ar vēstneša vārdiem.

Aiants aiziet bojā kā dieves Atēnas upuris. Vainīga tur bija paša Aianta stūrgalvīgā lepnība (ὕβρις), ar kuŗu viņš bija sacēlis dievu dusmas[4]). Odisejs tēlots nevis kā viltīgs visādu stiķu un niķu izgudrotājs, bet kā īstas dzīves gudrības paudējs, kas ar gudru prātu atturas no katras pārmērības un varmācības.

Lai gan dzejnieks vēl nejūtas sava stila meistars, lugā ir dažas skaistas vietas. Savā beigu dziesmā koris, ilgodamies pēc dzimtenes, saka (1185. un sek.):

Kad gan beidzot atnāks tas gads,
Grūtības mums visas kad reiz
Būs galā?...
Kaut būtu es tur,
Jūras kur apskalotas
Stāv mežainas krasta klintis
Zem Sūnija augstienes,
Mīļi lai svētās Atēnas
Iztālēm sveiktu!

Traģēdija Antigone, kas tika izrādīta 442. g., ir radniecīga Aiantam tai ziņā, ka arī tur izceļas strīdus mirušā apglabāšanas dēļ. Bet Antigone ir lielāks meistardarbs un stāv mūsu laikmetam tuvāk nekā apskatītā luga. Tās saturs pieslienas Oidipa teikai, kuŗu Sofokls apstrādājis arī citās lugās. Tur rādīts, ka lāsts, kas guļ uz Labdakidu dzimtas un kas liek bojā iet Lājam un Oidipam un tāpat Oidipa dēliem Eteoklam un Polineikam, ierauj nelaimē arī abu brāļu māsas.

Kad brāļi savstarpējā cīņā bija krituši, jaunais valdnieks Kreonts, kas bija Oidipa sievas brālis, stingri aizliedza apbedīt Polineiku — dzimtenes nodevēju. Šo aizliegumu pārkāpa viena no mirušo brāļu māsām Antigone. Neņemot vērā otrās māsas Ismēnes brīdinājumus, Antigone iedrošinājās apkaisīt Polineika līķi ar smiltīm, bet, sargu pieķerta, viņa tika aizvesta pie Kreonta. Tikko valdīdamies, Kreonts vaicā Antigonei (441):

Tu, kas ar galvu stāvi lejup nokārtu,
Vai atzīsties, ka esi darījusi to?

Un Antigone droši atbild:

Es atzīstos un liegties negribu nemaz.

Kr. Vai zināji, ka aizliegts bija darīt to?

---

[4]) Kaŗā dodamies, Aiants, kad tēvs viņu mudināja izlūgties dievu palīdzību, bij atbildējis: „Ar dievu palīdzību, tēvs, arī nevērtīgi var iegūt uzvaru. Es pats uz sevi paļaujos un iegūšu slavu arī bez citu palīdzības." Un Atēnas palīdzību viņš bija noraidījis vārdiem: „valdniece, tu vari palīdzēt citiem, es kaujā nekad nedrebēšu."

Ant. Es zināju, kā nē. Tas izsludināts bij.
Kr. Un tomēr rīkojumu manu pārkāpi?
Ant.: Ne Zevs bij tas, kas pavēli šo izdeva,
Nedz arī Dike, pazemē kas kopā mīt
Ar citiem dieviem, likumu šo diktēja.
Nedz arī tavu pavēli tik svarīgu
Es turēju, ka tās dēļ pārkāpt drīkstētu
Kāds cilvēks nerakstītos dievu likumus,
Jo nav tie šodien vien vai vakar, bet vienmēr
Tie pastāv, un nav zināms, kad tie radušies.

Kreontu, protams, nespēj pārliecināt šie Antigones argumenti. Viņš ir sašutis, ka viņa paša radiniece ignorē viņa izdoto pavēli. Bet Antigone pārliecināta par savu taisnību (502. sek.):

Kur gan vēl slavu lielāku es iegūtu,
Nekā kad kapam mīļo brāli atdodu?
To visi klātesošie skaidri pateiktu,
Ja tikai bailes nesaistītu mēli tiem.

Uz Kreonta iebildumu (522.):

Bet ienaidnieks, pat miris, nevar būt mums draugs,

Antigone atbild (523.):

Ne naidam es, bet mīlestībai dzimusi.

Viss tas nespēj locīt Kreonta cietsirdību, un viņš pasteidzas piespriest Antigonei nāves sodu. Ar to Antigones liktenis ir izšķirts. Gan uz īsu laiku vēl pamirdz lugā cerības stars: Kreonta dēls un Antigones līgavainis, dabūjis dzirdēt par tēva spriedumu, steidzīgi ierodas, lai pārliecinātu tēvu atteikties no sava lēmuma. Tēva un dēla saruna, kas sākumā norit mierīgi, viņiem abiem iekaistot, top arvien dedzīgāka un beidzot pārvēršas par asu vārdu cīņu. Haimons uzbudināts aizsteidzas, tēvam piedraudēdams, ka tas viņa vaigu vairs neredzēšot.

Pēc tam koris dzied par mīlestības lielo spēku, un šai dziesmai seko Antigones raudu dziesma, ar kuŗu viņa atvadās no draugiem un paziņām. Viņa tiek aizvesta, lai, klints alā iesprostota, tur mirtu bada nāvē.

Kad Antigone aizvesta, ierodas aklais pareģis Teiresijs un ziņo par nelabvēlīgām zīmēm, kas rāda dievu dusmas. Arī koris lūdz Kreontu būt apdomīgam un nepārsteigties. Pēc iekšējas cīņas Kreonts beidzot groza savu lēmumu: viņš steidzas pats atsvabināt notiesāto Antigoni. Bet ir jau par vēlu: Antigone un Haimons ir kopā izbeiguši savu dzīvi. Drīz nāk vēl jauns likteņa sitiens: kad Kreonta sieva Euridika dabū ziņu par dēla nāvi, viņa izmisumā padara sev galu. Kreonts tagad paliek

viens pats, bez sievas un bez dēla. Bēdu saliekts, viņš parādās beidzamajā skatā, smagi sodīts par savu lepno iedomību un cietsirdību.

Lugu autors nosaucis Antigones vārdā, un Antigone, bez šaubām, tur ir galvenā persona. Bet lugas otrajā daļā, kopš tā brīža, kad Antigone aizvesta, lai atpakaļ vairs neatgrieztos, uzmanības centrā nonāk Kreonts. Ar to lugas vienība tiek sašķelta starp divām galvenām personām. Tas nāk no tam, ka Sofokla mākslinieciskā un reliģiskā izjūta neļāva nobeigt traģēdiju ar Antigones nāvi, bet prasīja, lai tās atrisinājums beigtos ar Kreonta sodīšanu. Lugas vienība te tātad nav meklējama personās, bet pašā traģēdijas darbībā un tai idejā, ko dzejnieks gribēja parādīt.

Šai lugā tēlots konflikts starp vīrieti, kas ir zemes valdnieks un prasa likuma stingru ievērošanu no visiem pavalstniekiem, un starp jaunu, nevainīgu sievieti, gandrīz meiteni, kuŗas vienīgais spēks ir viņas morāliskā apziņa un dvēseles varonība. Kreonts ir formālists. Viņš atsaucas uz likuma burtu un savu valdnieka varu. Pret iekšējo, morālo likumu viņam ir kurlas ausis. Viņš sakās aizstāvam valsts intereses, bet īstenībā ir apvainots savā valdnieka godkārībā, par to ka sieviete ir drīkstējusi neklausīt viņa pavēlei. Paklausību viņš grib sasniegt ar varas līdzekļiem, un no viņa vārdiem izskan tiranna augstprātība, kas Perikla demokratiskajā laikmetā atēniešiem nevarēja likties simpatiska. Lai gan lugas sākumā Kreonts parādās kā ideāls valdnieks, kuŗa runai aplaudēja atēniešu publika, ir tomēr skaidrs, ka tālākajā konfliktā dzejnieks ar nodomu atrauj skatītāju simpatijas Kreontam un liek viņam beigās saņemt sodu par savu ietiepīgo cietsirdību.

Bet Kreonta cietsirdība vēl jo augstāk izceļ Antigones varoņdarbu. Viņa ir klausījusi iekšējam sirds likumam. Un kad viņa paskaidro, ka nav dzimusi, lai nīstu, bet lai mīlētu, tad ar šo apliecinājumu viņas garīgais tēls paceļas vēl augstāk, un viņas personā Sofokls pauž jau to mācību, ko pusgadutūkstoti vēlāk sludināja kristīgā ticība. Antigones traģisko varonību jo sevišķi izceļ tas, ka viņa stāv pilnīgi viena. Nav neviena, kas viņu pabalstītu sākumā un kas viņu mierinātu un stiprinātu viņas beidzamajā gaitā, atskaitot varbūt Ismēni, kas, sākumā bailīga, vēlāk gatava dalīties māsas liktenī, ko beidzamā tomēr noraida. Pat korim nav drosmes atklāti pateikt, ka Antigonei taisnība un ka viņas darbs ir cēls. Antigones personā redzams viens no visskaistāk zīmētiem Sofokla raksturiem.

Trāchīnietes, tāpat kā Aiants un Antigone, ir ar divkāršu uzbūvi, kas varbūt norāda uz to, ka šīs 3 lugas pieder vecākajam dzejnieka darbības laikmetam. Trāchīnietēs Sofokls apstrādājis leģendu par dōriešu cilts varoni Hēraklu.

Luga sākas ar Hērakla sievas Dējaneiras monologu. Neziņas un rūpju pilna par kaŗā aizgājušo Hēraklu, Dējaneira sūta savu dēlu Hillu ievākt ziņas par tēvu. Koris, kas tēlo pilsētas Trāchīnas jaunavas (no tam arī lugas nosaukums), mierina Dējaneiru. Un tiešām drīz ierodas vēstnesis Lichs ar ziņu, ka Hērakls ieņēmis pilsētu Oichaliju un drīz atgriezīsies mājās. Dējaneiras sirdī tomēr iezogas nemiers, jo starp atsūtītām kaŗa gūsteknēm atrodas ķēniņa Eurita skaistā meita Iole. Šī skaistā gūstekne tātad dzīvos Hērakla mājā un būs Dējaneiras sāncense.

Smagu domu un greizsirdības pārņemta, Dējaneira tad sūta Hēraklam kādu ilgi glabātu burvības līdzekli, ar kuŗu viņa cer saistīt pie sevis vīra mīlestību, — kentaura Nēsa asinīm aptraipītu greznu tērpu. Bet viņai nebija zināms, ka Nēss mirdams viņu piekrāpis un ka glabātās asinis ir briesmīga inde. Uz ļaunām sekām nav ilgi jāgaida: ierodas Hills un pastāsta mātei briesmīgo ziņu: kad Hērakls apvilcis sūtītās drēbes, tās sākušas viņu dedzināt. Lielās mokās Hērakls trakojis un plosījies, nolādēdams savu laulību ar Dējaneiru.

Dzirdējusi šādu bēdu vēsti, Dējaneira, ne vārda neteikdama, ieiet mājā, un skatītājs jau noprot viņas nolūku.

Ar to izbeidzas traģēdijas pirmā daļa. Pēc koŗa dziesmas iznāk kalpone un pastāsta, kā Dējaneira esot savās istabās atvadījusies no visa, kas viņai mīļš, un izbeigusi tad savu dzīvi.

Drīz no tālienes tuvojas gājiens, kur uz nestuvēm tiek nests Hērakls. Varonis mokās lielās sāpēs, lūdz dēlu, lai tas viņu nogalina, un nolād Dējaneiru, kuŗai solās atriebties. Bet Hills tēvam pastāsta, ka Dējaneira jau mirusi un ka viņa pārskatījusies, aiz nezināšanas un bez kāda ļauna nolūka nosūtīdama drēbes ar Nēsa asinīm. Tagad Hērakls saprot notikušo. Ir piepildījies kāds vecs pareģojums, ka viņu nonāvēšot mirušais. Tagad viņu var atpestīt tikai nāve. Un tāpēc Hērakls dod dēlam savas beidzamās pavēles: lai Hills sakrauj uz Oites kalna malku ugunssārtam un lai viņš vēlāk ņem Ioli par sievu.

Atkal sāk kustēties gājiens ar nestuvēm, un Hērakls dodas savā beidzamajā gaitā. Mūzikai un raudu dziesmām skanot, viņš tiek nests uz sārtu Oites kalnā. Tur, sārta liesmām paceļoties, varonis tiek aizrauts uz debesīm, lai turpmāk mājotu dievu Olimpā.

Šī luga, vēl jūtamāk nekā divas iepriekš aplūkotās, dalās divās daļās: pirmajā daļā intereses centrā ir Dējaneira, otrajā — Hērakls. Sofoklam labi ir izdevies attēlot Dējaneiras augošo dvēseles nemieru, kas drīz pārvēršas par stipru greizsirdību ar tās liktenīgajām sekām. Tāda iedziļināšanās lugas varones dvēselē Sofokla darbos atrodama pirmo reiz. Maigajai Dējaneirai pretī stāv Hērakls. Lielais grieķu nacionālais varonis te tēlots kā fiziski un garīgi parupjš cilvēks, kas viegli padodas

dusmām un ir brutāls pret saviem kalpiem, dēlu un sievu. Abas lugas daļas ir diezgan nošķirtas viena no otras. Autors īstenībā ir gribējis tēlot Hērakla nāvi, kas notiek aiz Dējaneiras vainas. Bet aiz mākslinieciskiem motīviem autors nevarēja likt satikties Dējaneirai ar Hēraklu, tāpēc iznāca minētā lugas sašķelšana.

Ja katrai no aplūkotajām 3 lugām ir it kā 2 daļas, tad viengabalaina no sākuma līdz galam ir traģēdija „Ķēniņš Oidips", kas pieder pie labākiem Sofokla darbiem. Tur Sofokls ņēmis to pašu vielu, ko bij apstrādājis jau Aischils savas Tēbu triloģijas (Lājs, Oidips, Septiņi pret Tēbām) vidējā daļā. Sofokla māksla te parādās tamī, kā viņš sarežģī un atrisina lugā attēlotos notikumus.

Tēbu ķēniņam Lājam bija pareģots, ka viņam piedzims dēls, no kuŗa rokas viņš mirs. Kad Lājam tiešām piedzima dēls, viņš kopā ar sievu Jokasti nolēma no bērna atbrīvoties un nodeva to kādam ganam, lai tas bērnu izliktu Kitairōna kalnos, kur tam vajadzēja iet bojā. Bet gans apžēlojās par bērnu un to nodeva Korintas ganam, bet tas savukārt Korintas ķēniņam Polibam un viņa sievai Meropei, kuŗiem nebij bērnu. Tā šis izliktais bērns, kuŗa vārds bija Oidips, izauga Korintā, neko nezinādams par saviem īstajiem vecākiem un domādams, ka viņa tēvs un māte ir Polibs un Merope. Reiz, kad rotaļu biedri to nosaukuši par atradeni, viņš devās uz Delfiem, lai vaicātu orākulu par saviem vecākiem. Tur viņš saņēma pareģojumu, ka nokaušot savu tēvu un apprecēšot savu māti. Sabijies no šāda orākula, Oidips vairs nedrīkstēja atgriezties Korintā. Iedams pa ceļu, kas veda uz Tēbām, viņš sastapa braucam kādu cienījama izskata sirmgalvi, kuŗa važonis Oidipu apvainoja, un ķildā Oidips braucējus, to starpā arī sirmgalvi, nosita. Šis vecais vīrs bija Lājs, kas bija braucis uz Delfiem, lai izzinātu, vai viņa dēls vēl dzīvs. Tā bija piepildījies orākuls par Lāju un arī Oidipam dotā pravietojuma pirmā daļa.

Dabūjuši zināt par sava ķēniņa pēkšņo pazušanu, tēbieši gan iztrūkās, bet šai laikā viņiem bij uzbrukusi arī vēl cita nelaime: kāds spārnots briesmonis, pussieviete, puslauvene, vārdā Sfinga, sēdēja ceļa malā uz klints un lika gaŗāmgājējiem minēt mīklu. Kas neuzminēja, to Sfinga saplosīja. Tēbu pilsēta bij izmisumā. Tika izsludināts, ka tas, kas atsvabinās pilsētu no briesmoņa, dabūs troni un ķēniņienes Jokastes roku. Oidips uzminēja mīklu, Sfinga nogāzās no klints un bija pagalam, bet Oidips kļuva par Tēbu valdnieku un apprecēja Jokasti. Ar to bija piepildīta pravietojuma otrā daļa.

Oidips vairākus gadus laimīgi valdīja Tēbās, visu cienīts un godāts. Laulībā ar Jokasti viņam piedzima arī dēli un meitas. Viss likās

labi. Bet tad pilsētu piemeklēja mēris. Ar šo brīdi sākas notikumi, kas attēloti traģēdijā „Ķēniņš Oidips".

Prologā redzami Tēbu pilsētas sirmgalvji, kas ieradušies Oidipa pils priekšā ar lūdzēju zariem rokā. Visur dzirdamas lūgšanas un vaimanas, uz ielām guļ mirušie. Nospiestais gara stāvoklis izpaužas arī koŗa dziesmā:

„Ak, pilsēta visa šķiet milzu kaps!
Vairs nava, kas apraud mirušos!
Tie uz ielām mums aizkrusto ceļu...
Zeva meit varenā, žēlīgā, palīdzi
Un sūt mums savu spēku!"

(K. Strauberga tulk.)

No pils iznāk Oidips. Arī viņš apbēdināts. Rūpēdamies par tautas labklājību, viņš jau aizsūtījis uz Delfiem savu svaini Kreontu, lai dabūtu orākula norādījumu, kāda nozieguma dēļ dievi sūtījuši pilsētai šo nāvīgo mēri. Drīz ierodas arī Kreonts, un visu acis vēršas uz viņu, jo visi grib zināt, kādu atbildi viņš nes. Kreonts pastāsta, ka pilsētā vēl dzīvo ķēniņa Lāja slepkava. Kamēr viņš nebūs saņēmis pelnīto sodu, mēris nemitēsies.

Tagad Oidipam rūp tikai viena lieta: kā atrast ķēniņa slepkavu? Viņš liek ataicināt aklo pareģi Teiresiju. Bet tas negrib atbildēt uz Oidipa jautājumiem. Oidips lūdz un beidzot draudē, un Teiresijs tad pasaka, ka pats Oidips ir meklētais slepkava. Oidips no sašutuma tikko spēj valdīties, jo viņš domā, ka pret viņu tiek rīkota sazvērestība un ka viņa radinieks Kreonts ir laikam uzpircis šo pareģi. Tāpēc nākošajā skatā Oidips ar smagiem apvainojumiem vēršas pret ieradušos Kreontu un steidzas tam piespriest nāves sodu. Ar pūlēm Jokastei izdodas samierināt vīru ar brāli un likt Oidipam atcelt spriedumu.

Palikusi vienatnē ar Oidipu, Jokaste mierina savu vīru. Viņa saka, ka nevajagot ticēt tam, ko pareģi melš. Tā Lājam bijis pareģots, ka viņu nonāvēs dēls, bet izrādījies, ka viņu nogalinājuši laupītāji krustcelēs.

Bet krustceļu vārdu dzirdot, Oidips satrūkstas: viņš atceras to brīdi, kad dusmu uzliesmojumā nogalināja svešo braucēju. Viņš vaicā, cik pavadoņu bijis ķēniņam. „Pieci", atbild Jokaste un nesaprot Oidipa uztraukumu, jo arī šis skaitlis saskan ar toreizējo notikumu krustcelēs, kuŗu Oidips vaļsirdīgi izstāsta Jokastei. Tagad arī Jokaste top domīga.

Bet Oidipam vēl paliek mazs cerības salmiņš, pie kuŗa viņš ķeŗas kā slīcējs: pēc Jokastes stāstījuma izbēgušais kalps teicis, ka ķēniņam uzbrukuši laupītāji, bet Oidips taču bija viens, kad sastapa braucējus. Ja nu šis kalps, kas tagad esot par ganu, savus vārdus apstiprinās, tad

nav ko uztraukties un Oidips nebūs Lāja slepkava. Tāpēc viņš liek steidzīgi ataicināt minēto ganu.

Šai brīdī no Korintas ierodas vēstnesis ar sēru ziņu, ka miris ķēniņš Polibs un korintieši ievēlējuši par valdnieku Oidipu, un lūdz viņu atgriezties Korintā. Šī ziņa ir Oidipam reizē sēru un prieka vēsts: ja Polibs ir miris, tad nav vairs ko baidīties no orākula pravietojuma. Arī Jokaste sāk zoboties par pareģiem un šaubās pat par Delfu dieva spējām pareģot nākotni. Te Korintas vēstnesis noskaidro pārpratumu: Polibs un Merope neesot bijuši Oidipa īstie vecāki, bet tikai audžu vecāki. Vēstnesis to zina tāpēc, ka viņš pats esot Oidipu kā mazu bērnu saņēmis no Tēbu gana Kitairōna kalnos.

Oidips ir ļoti pārsteigts par šo jauno atklājumu. Bet viņš vēl nezina visu patiesību, nezina, ka ir Lāja dēls, un deg aiz nepacietības drīzāk redzēt to cilvēku, pēc kuŗa viņš sūtījis un kuŗš palīdzēs viņam noskaidrot šo tumšo mīklu. Arī Jokastei uzaususi baiga nojauta: visas liecības ir tik skaidras, ka tur šaubu vairs nevar būt, un šausmu pārņemta viņa izsaucas (1071.—2.):

Ai, ai, tu nelaimīgais! to tik varu teikt,
Bet citu es neko tev vairāk neteikšu.

Un viņa steidzīgi aiziet.

Ierodas atvestais kalps. Viņš ir nobijies, jo pazīst Oidipu. Korintiešu vēstneša klātbūtē Oidips šo kalpu sāk pratināt, un traģēdijas darbība ātri tuvojas nobeigumam. Briesmīgā lieta ir atklājusies: Oidips ir Lāja dēls. Viņš ir nokāvis savu tēvu un apprecējis savu māti. Tumšā mīkla ir uzminēta, un lugas darbība ir galā.

Pēc brīža kāds no pils ļaudīm paziņo, ka Jokaste, savā istabā ieslēgusies, izbeigusi dzīvi ar pašnāvību, bet Oidips izmisuma neprātā izdūris sev acis.

Lēnām atveŗas durvis, pa kuŗām iznāk Oidips. Koris novērš savu skatu un dzied (1297.—1307.):

„Ak šīs šausmas, ko cilvēka acis nu redz!
Visulielākās bēdas par visām, ko es
Līdz šim sastapis dzīvē! Ak nabaga draugs...
Šajā smagajā nelaimē nevaru es
Tevi uzskatīt. Gribētu daudz tev ko teikt,
Tevim jautāt tik daudz, tevi aplūkot vēl,
Bet tu vari tik šausmas man iedvēst."

(Pēc K. Strauberga tulk.)

Arī pats Oidips apraud savu nelaimi un lūdz viņu aizvest projām no cilvēku acīm. Luga beidzas ar koŗa dziesmu, kur izteikta doma par cilvēka laimes nepastāvību, kam pierādījums ir Oidipa liktenis.

Līdz ar to autors ir izteicis lugas ideju. Savā traģēdijā viņš nav gribējis rādīt, ka noziedznieks saņem sodu, bet gan to, kā vislaimīgākais un cienījamākais cilvēks, neapzinādamies savas vainas [5]), var nonākt vislielākā nelaimē. Oidipam gan ir daži rakstura trūkumi un vājības, piemēram, viņš ir ātrs un pārsteidzīgs. To liecina jau tas, ka viņš ķildā nogalināja svešo vīru, kaut arī pirmais saņēma sitienu. Tāpat viņš pārsteidzīgi vēršas pret Kreontu. Bet visumā Oidips tomēr ir pozitīvs raksturs, jo viņš tiecas pēc labā. Ja Oidips tomēr iet bojā, tad tas nozīmē, ka mūsu priekšā ir likteņa traģēdija. Lugas interese pastāv tamī, ka vainīgais pats sevi meklē un beidzot arī atrod.

No pārējām lugas personām atzīmējama Jokaste. Oidipam pret viņu liels respekts, — varbūt tā ir neapzinīgi dēla cieņa pret māti. „Kā jums nav kauna!" viņa saka savam vīram un savam brālim, kad tie sakļildojušies, un Oidips viņai paklausa un atceļ savu bargo spriedumu. Jokastes rakstura īpatnība ir viņas uzskatu liberālisms. Viņa gan nekur nesaka, ka neatzīst dievus, un viņas aizlūgšana par Oidipu, kas adresēta Apollōnam, bez šaubām nāk no sirds dziļumiem, bet viņai tomēr radušies skeptiski ieskati par orākulu un pareģojumu patiesīgumu. Daži domā, ka šai Jokastes brīvdomībai dzejnieks par paraugu ņēmis Aspasiju. Šādā gadījumā būtu paticams, ka traģēdijā „Ķēniņš Oidips" Sofokls ir tēlojis Perikla likteni. Tad būtu zināma līdzība arī starp to mēri, kas lugā aprakstīts, un to epidēmiju, kas izcēlās Atēnās Peloponnēsas kaŗa sākumā.

„Ē l e k t r a i" ir tas pats saturs, kas Aischila „Choēforām". Te mūs interesē visvairāk k ā dzejnieks tēlo notikumus un ar ko viņš atšķiŗas no sava lielā priekšgājēja.

Lugas sākumā redzams Orests, kas kopā ar savu draugu Piladu un uzticamo audzinātāju atgriezies no svešuma. Agrā rīta stundā vecais audzinātājs rāda Orestam Mikēnu pilsētu, tās templus un pili, kur ticis nogalināts Oresta tēvs. No Ēlektras un koŗa dialoga dziesmas klausītājs tad dabū zināt, kas notiek pilī un kāda dzīve tur Ēlektrai: dienām un naktīm viņa raud, pieminēdama savu tēvu un gaidīdama pārnākam savu brāli Orestu, kas kavējas svešumā. Kā Antigonē, tāpat arī šai lugā, autors izceļ galveno varoni ar to, ka blakus Ēlektrai noliek viņas mazāk varonīgo māsu Chrīsotemidu, kas grib samierināties ar likteni. Spilgtu apgaismojumu Ēlektra dabū arī nākošajā skatā, kur viņai notiek asa vārdu sadursme ar māti Klitaimēstru. Šīs divas sievietes nāvīgi nīst viena otru. Klitaimēstra mēģina iedzelt Ēlektrai, kur tik var,

---

[5]) Nepazīstama vīra nogalināšanu Sofokls Oidipam par vainu neuzliek, jo Oidips ir aizstāvējies pret uzbrucēju.

bet pēdējā atmaksā mātei ar spītību un naidu. Viņa kaunina māti par viņas necienīgo izturēšanos un noziedzīgajiem darbiem, bet Klitaimēstra viņai skarbi atcērt (622.—3., 626.—7.):

Tu, bezkaunīgais radījums, es redzu gan:
Tev plata mute, kad par mani jārunā.
Bet, Artemidu piesaucot, es zvēru tev:
Kad Aigists atnāks, saņemsi, ko pelnīji.

Tāpat Klitaimēstrai nav nekādu maigu jūtu pret svešumā mītošo dēlu Orestu, no kuŗa atgriešanās viņa baidās, jo nojauš, ka dēls var nākt kā atriebējs. Savā diezgan maskētā lūgšanā Apollōnam viņa nepārprotami atzīstas, ka vēlētos Oresta nāvi.

Nākošajā skatā kādu brīdi liekas, ka Klitaimēstras vēlēšanās piepildījusies: pilī ierodas Oresta audzinātājs ar ziņu, ka Orests miris un ka urnu ar viņa pelniem atnesuši divi fōkiešu vīri. Klitaimēstra šai ziņai notic un priecājas par Ēlektras izmisumu, kuŗa raud par brāļa nāvi. Viņas cerības tagad apraktas. Un arī koris nesaprašanā vaicā: „kur paliek Zeva zibeņi?"

Tad atsteidzas no tēva kapa Chrīsotemida un gavilēdama pastāsta māsai, ka Orests esot ieradies, jo viņa atradusi uz kapa noliktu matu sprogu. Bet Ēlektra ar skumjām māsai pastāsta, ka viņas prieki veltīgi, jo svešinieks nupat paziņojis par Oresta miršanu. Un tā kā gaidītais atriebējs vairs nenāks, viņa pati nolemj atriebt tēva nāvi.

Nākošais skats vēl vairāk sasprindzina drāmatisko darbību. Neviena nepazīts, ierodas Orests ar urnu, kur iekšā šķietami mirušā Oresta pelni. Šo urnu savās rokās paņem Ēlektra, un par viņas vaigiem līst gaužas asaras. To redzēdams, Orests vairs nespēj turpināt izlikšanās spēli un, nevērojot koŗa klātbūti, dara sevi pazīstamu māsai. Starp viņiem notiek šāds dialogs (1211.—1228.):

O. Nav iemesla tev mirušo tā apraudāt.
Ē. Par brāli mirušo nav iemesla man skumt?
O. Tev nepienākas šādus vārdus mutē ņemt.
Ē. Vai gan tik necienīga esmu mirušam?
O. Ne necienīga tu, bet viņš tev nepieder.
Ē. Kā nepieder, kad viņa pīšļi rokās man?
O. Tie Oresta ir pīšļi tikai vārda pēc.
Ē. Bet kur tad tādā gadījumā viņa kaps?
O. Nav tāda. Jo kas dzīvs, tam nemēdz kapu rakt.
Ē. Ko teici, jaunekli? O. Ko teicu, taisnība.
Ē. Vai tiešām viņš ir dzīvs? O. Ja vien dzīvs esmu es.
Ē. Vai tad tu būtu viņš? O. Skat tēva gredzenu un saki tad, vai taisnību es runāju.

Ē. Ai, laimes diena šī! O. Jā gan, tam piekrītu.
Ē. Ai mīļā, saldā balss! O. To dzirdi tuvumā.
Ē. Vai tiešām, Orest, tu? O. Pie tevis esmu es.
Ē. Ai mīļās sievas, pilsones, vai redzat jūs,
Ar viltību šis Orests nomiris man bij,
Ar viltību viņš atkal dzīvs ir tapis man.
Koris: Mēs redzam, meit, un necerētais notikums
No mūsu acīm prieka asarām liek līt.

Kamēr Aischila Ziedotājās brāļa un māsas satikšanās pie tēva kapa attēlota īsāk un viņu iekšējiem pārdzīvojumiem tur ierādīts mazāk vietas, Sofokla tēlojums lasītājam uz brīdi parāda Oresta un sevišķi Ēlektras sirds noslēpumus. Ēlektra, kas, ik dienas no mātes ļaunus vārdus dzirdēdama, bija nocietinājusi savu sirdi pret cilvēkiem un noslēgusies vientulīgā klusēšanā, tagad top mīksta kā vasks un izplūst prieka asarās. Bet šī maigā Ēlektra redzama tikai īsu brīdi. Nākošajā skatā viņa atkal ir agrākā Ēlektra, kas dievticīgā bijībā grib pildīt pienākumu pret mirušo tēvu, kā to prasa senā reliģija.

Dialogs starp Orestu un Ēlektru, kuŗa beigās brālis atklājas māsai, varētu likties par gaŗu. Bet šis dialogs tik lielā mērā saista klausītāju arvien vairāk pieaugošo uzmanību, ka uzskatāms par lugas interesantāko vietu.

Tālāk Orests taujā audzinātāju par lietu stāvokli pilī (1341. un sek.):

Vai vēstīji par mani tur kā mirušu?
— Jā gan, tev jāzina, ka esi Aïdā.
— Vai viņi priecājas par notikumu šo?
— To vēlāk pastāstīšu. Itin labi stāv,
Šķiet, viņu lietas, arī tās, kas slikti stāv.

Tad Orests ar Piladu, pielūguši dievus, kuŗu tēli stāv pie ieejas, dodas pilī. Drīz dzirdams ievainotās Klitaimēstras sauciens, un pēc brīţiņa iznāk Orests ar asiņainu ieroci. Ēlektra vaicā: „Vai viņa mirusi?“ un Orests atbild: „Nekad vairs turpmāk tev nav jābaidās, ka mātes negods tevi skārs.“ Bet vēl paliek Aigists, kas, dzirdējis jauno ziņu par Oresta nāvi, steidzas no lauka mājup, lai dabūtu zināt sīkumus. Orests ar Piladu paslēpjas pilī. Tur ieiet arī Aigists, ierauga meklētos svešiniekus un redz kaut ko paslēptu ar segu. Viņš domā, ka tās būs mirušā Oresta atliekas, bet, norāvis segu, atlēc kā odzes dzelts. „Ko redzu?“ viņš šausmās izsaucas, ieraudzīdams Klitaimēstras līķi. Bet Orests ironiski piezīmē: „Nebaidies, tu viņu pazīsti.“ Un pēc dažiem mirkļiem Aigists mirst tai pašā istabā, kur tika nogalināts Agamemnons.

„Ēlektra" atstāj dziļu iespaidu arī uz moderno lasītāju. Bet lasītājam top baigi no tā atriebības fanātisma, kas dveš no šīs lugas un kas mūsu laikmetam vairs nav lāgā izprotams. Pēc mūslaiku ieskatiem Ēlektra un Orests, nogalinādami Klitaimēstru un Aigistu, izdara kriminālnoziegumu. Gan arī mūsu laikos nozieguma atmaksas ideja ir vēl spēkā, un to sauc par nozieguma sodīšanu, bet šī sodīšana notiek mīkstākā veidā, un to izdara valsts iestādes. Turpretī senatnē vainīgā sodīšanu izdarīja cietušā tuvākais ģimenes loceklis, un šādu pienākumu no viņa prasīja reliģija. No šāda viedokļa tad arī jānovērtē Ēlektras raksturs. Mēs pārprastu tiklab dzejnieku, kā viņa lugas varoni, ja uzskatītu Ēlektru par atriebīgu, nežēlīgu sievieti, kuŗai trūkst maigu jūtu. Vienā brīdī dzejnieks viņu pat rāda kā brīnummaigu meiteni, kad viņa birdina asaras uz brāļa urnas un tad drīz priekā apkampj savu brāli, kam viņa ilgu gadu vientulībā paglabājusi vismaigākos vārdus. Šai brīdī Ēlektra redzama tāda, kāda viņa ir īstenībā pēc sava rakstura. Bet apstākļi viņu padarījuši cietsirdīgu pret māti, kas viņai sen vairs neeksistē kā māte. Klitaimēstra nīst savu meitu, tāpēc ka tā nebeidz raudāt par tēvu un neslēpj to, ka gaida atgriežamies brāli kā atriebēju. Tāpēc šīs abas sievietes, māte un meita, instinktīvi neieredz viena otru. Klitaimēstra raugās uz Ēlektru kā uz čūsku, kas ložņā pa pils istabām, un kopā ar Aigistu ir nolēmusi no viņas atbrīvoties. Šādas attiecības ir padarījušas Ēlektru tiešām cietsirdīgu pret māti. Ēlektras situācija ir tāda, ka viņa nevarēja reizē mīlēt tēvu un māti.

Bet autors ir gribējis rādīt, ka Ēlektras raksturs nav atkarīgs tikai no apstākļiem, jo līdzās Ēlektrai viņš nostādījis Chrīsotemidu, kas, atrazdamās tais pašos apstākļos, ir citāda rakstura. Tā nedomā tik daudz par mirušo tēvu un par atmaksu, bet grib dzīvot savu pašas dzīvi un aizmirst notikušo. Tur bija vajadzīgs Ēlektras stingrais raksturs, lai veiktu to uzdevumu, ko prasīja Zeva nodibinātais likums un taisnības dieve Dike.

Pie beidzamajiem Sofokla darbiem pieder luga „Filoktēts", kas tika izrādīta 409. gadā. Šo pašu tematu bij apstrādājis jau Aischils un tāpat Eurīpids, kuŗa „Filoktēts" tika izrādīts 431. gadā. Diōns Chrīsostoms, salīdzinādams visas trīs lugas, saka: „Sofokls, kā liekas, ieņem vidēju stāvokli starp abiem pārējiem dzejniekiem, jo viņam nav ne Aischila augstuma un vienkāršības, ne Eurīpida patētisma un izpušķotā stila, bet viņa svinīgā un lieliskā dzeja ir traģiska un harmoniska" [6]).

Lugas viela ņemta no leģendas par varoni Filoktētu. Kad grieķi kuģos devās uz Troju, viņi atstāja Filoktētu vientulīgajā Lēmnas salā,

[6]) Diōns Chrīsost. 52, 15.

jo viņam kājā bij iedzēlusi čūska. Bet orākuls grieķiem pareģoja, ka viņi neieņems Troju bez Filoktēta palīdzības. Tāpēc pie Filoktēta devās grieķu delegācija — varonis Odisejs un Achilleja dēls Neoptolems ar pavadoņiem, lai pierunātu Filoktētu braukt līdz ar viņiem uz Troju.

Lugas prologā tāpēc redzams Odisejs un Neoptolems, kas ar kuģi piestājuši pie Lēmnas krasta un meklē Filoktēta mītni, kur tas vientulībā un cilvēku atstāts uzturas jau vairākus gadus. Viņi atrod Filoktēta alu, un tā kā pats varonis ir izgājis, viņi apspriežas, kā dabūt to sev līdz uz Troju. Bet Odisejs zina, ka Filoktēts labprātīgi turp nebrauks, tāpēc viņš pierunā Neoptolemu izlietot viltību: nozagt Filoktēta loku, bez kuŗa Troja nav ieņemama, un slepeni bēgt projām, atstājot slimo varoni viņa liktenim.

Drīz ierodas Filoktēts, sāpīgi klibodams un nožēlojamā izskatā. Viņš pārsteigts, kad ierauga Neoptolemu, jo gadiem ilgi nav cilvēkus redzējis. Viņš izstāsta, kā pavadījis vairākus gadus šai aizmirstajā salā un cik daudz izcietis gan fiziski, gan morāliski. Tad Neoptolems stāsta savus izdomātos melus: viņš esot sanaidojies ar Atreidiem un Odiseju, kas ir arī Filoktēta ienaidnieki, un tagad, atmezdams kaŗam ar roku, gribot braukt atpakaļ uz Grieķiju. Tad Filoktēts lūdz Neoptolemu ņemt viņu līdz uz Grieķiju, ko Neoptolems arī apsola:

Lai tikai dievi no šīs zemes projām tikt
Mums ļauj un sasniegt mērķi iepriekš nospraustō[7]).

Šie divdomīgie Neoptolema vārdi liek nojaust, ka viņam ir prātā aizvest Filoktētu uz Troju. Bet viltīgā spēle turpinās tālāk vēl sarežģītākā veidā. Nāk kāds Odiseja sūtīts spiegs un paziņo, ka grieķi esot nosūtījuši Neoptolemam pakaļ vajātājus un ka Odisejs ar Diomēdu esot sagatavojušies Filoktētu ar varu aizvest uz Troju. Liktos, ka šī ziņa saskan ar patiesību, bet tās īstais nolūks ir vairot Filoktēta uzticību pret Neoptolemu, un tas arī notiek, jo pēdējam Filoktēts ļauj aptaustīt pat savu rūpīgi slēpto loku.

Nākošā skatā redzams, kā Filoktēts kopā ar Neoptolemu dodas uz kuģi. Filoktētam pēkšņi uznāk slimības lēkme. Baidīdamies, ka Odisejs pa šo laiku varētu nozagt viņa loku, viņš to uztic Neoptolemam. Pēc tam, lēnas koŗa dziesmas ieaijāts (koris tēlo Neoptolema pavadoņus, Aischilam un Eurīpidam tas tēloja lēmniešus), Filoktēts iemieg dziļā miegā.

Neoptolems ir tagad savu mērķi sasniedzis. To loku, pēc kuŗa viņi braukuši, pats īpašnieks labprātīgi iedevis. Filoktētu varētu atstāt aizmigušu un aizbraukt tikai ar viņa loku.

---

[7]) 528—529.

Bet iekšēja balss Neoptolemam sāk protestēt pret šādu domu. Paļāvību un uzticību atmaksāt ar krāpšanu būtu grēks. Un tāpēc, kad Filoktēts pamodies, Neoptolems viņam atzīstas, ka grib viņu aizvest uz Troju. Filoktēts ir pārsteigts, viņš nebija domājis, ka Achilleja dēls būtu spējīgs viņu piekrāpt. Šai brīdī izlēc no paslēptuves arī Odisejs. Filoktēts tagad izprot viltīgo spēli un redz, ka viņa ienaidnieks Odisejs grib viņu ar viltu aizvest uz Troju. Bet viņš gatavs drīzāk nāvē doties, nekā paklausīt šim aicinājumam. Un viņš grib mesties zemē no tuvākās kliņts. Tad Neoptolems, kas pa šo laiku bija klusējis, sirdsapziņas mudināts, neņemot vērā Odiseja draudus, atdod Filoktētam viņa loku. Tagad, kad Filoktēts ir pasargāts no katras varmācības, Neoptolems viņu grib pierunāt labprātīgi sekot uz Troju. Bet tā kā viņš nespēj Filoktētu pārliecināt, viņš pats vairs negrib braukt atpakaļ uz Troju, tomēr, turēdams doto solījumu, grib aizvest Filoktētu uz dzimteni, lai gan zina, ka grieķi par šādu viņa rīcību būs sašutuši.

Te Sofokls, lietodams Eurīpida paņēmienu, liek notikt brīnumam. Gaisā parādās Hērakls, kas Filoktētam ir devis viņa loku, un mudina Filoktētu paklausīt grieķu lūgumam un braukt uz Troju, jo tāda esot dievu griba. Ja Filoktēts klausīs, viņa loks nesīs uzvaru un pats viņš kļūs par slavenu varoni un atgriezīsies laimīgs dzimtenē.

Kad Filoktēts dzird šādus vārdus no sava mirušā drauga, kas Olimpā tapis par dievu, viņš, protams, nevar neklausīt. Tagad visi draudzīgi kāpj kuģī, un Filoktēts atvadās no tās vietas, kur viņš 10 gadus ir pavadījis vientulībā.

Lugu Sofokls ir nosaucis Filoktēta vārdā, tāpat kā Aischils un Eurīpids. Bet līdzās Filoktētam svarīga ir arī Neoptolema loma. Jau lugas sākumā Neoptolemā cīnās divi principi: kareivja pienākums liek viņam rīkoties pēc tā plāna, ko izdomājis Odisejs, lai aizvestu Filoktētu uz Troju. Bet kad Odisejs lieto viltīgus līdzekļus, Neoptolemā pamostas iekšējā balss, kas viņam liek nostāties pret Odiseja plānu. Šī iekšējā cīņa attēlota lugā diezgan interesanti. Neoptolems sākumā padodas Odiseja intrigām, tad viņš sāk šaubīties un beidzot ar visu krūti nostājas Filoktēta pusē. Neoptolema taisnais un atklātais raksturs izceļas jo spilgtāk tāpēc, ka viņam līdzās nolikts viltīgais Odisejs, kam nekādi līdzekļi nav par sliktiem, lai tikai sasniegtu spraustu mērķi. Ar savu iedzimto dvēseles cēlumu Neoptolems kļūst par uzvarētāju. Ko nespēja sasniegt gudrais Odisejs, to vienkāršākā ceļā panāk atklātais Neoptolems, sekodams savam morālajam instinktam.

Interesants ir arī Filoktēta liktenis. Viņš grib nokļūt dzimtenē, un Neoptolems beidzot ir ar mieru viņu turp aizvest, bet dievības lēmums ir citāds. Kā „Ķēniņā Oidipā", arī te notiek nevis tas, ko vēlas pats va-

ronis, bet tas, ko liktenis lēmis. Tikai Oidipu šis liktenis iegrūž bezdibenī, bet Filoktētu atpestī no ciešanām [8]).

Beidzamais no Sofokla darbiem ir „Oidips Kolōnā". Šī luga tika izrādīta jau pēc autora nāves 401. gadā.

Sofokla dzimtenē Kolōnā atradās Eumenidu svētbirze, kur pēc vietējās leģendas bija arī Oidipa kaps. Tauta ticēja, ka Oidipa kauli, kas gulēja šai zemē, Atikai ir par svētību un ka Oidips ir kļuvis par šīs zemes sargātāju. Kad priekš Sofokla nāves 407. g., Peloponnēsas karam ejot jau uz beigām, pie Kolōna notika sadursme, kur atēniešu kavalerija atsita boiōtiešu uzbrukumu, atēnieši bija pārliecināti, ka par šo panākumu viņiem jāpateicas varoņa Oidipa kapam. Šis notikums acīm redzot arī ierosināja Sofoklu sarakstīt minēto lugu.

Tur attēlots, kā Oidips pēc viņam notikušās nelaimes, būdams akls, savas meitas Antigones pavadībā dodas svešumā, lai atrastu sev beidzamās atdusas vietu.

Oidips tuvojas Atēnām un noguris apstājas Kolōnā pie Erīniju svētbirzes. Erīnijas ir tās briesmīgās dieves, kas vajā ikvienu noziedznieku, bet Oidips pats labprātīgi ir ieradies pie viņām, lai atdotos viņu varā. Atnāk arī Atēnu valdnieks Tēsejs, kas jau dzirdējis par Oidipa bēdīgo likteni. No Tēseja Oidips izlūdzas patvērumu un aizsardzību, ko cēlsirdīgais valdnieks arī neliedz.

Tad koris, kas tēlo Kolōna iedzīvotājus, apsveic Oidipu ar dziesmu, kur cildināts Kolōna dabas skaistums (668.—693.):

Skaisto kumeļu zemē tu
Esi, svešiniek, ieradies no tāles,
Balti mirdzošā Kolōnā,
Lakstīgala kur skanīgā
Tumši zaļajā biezoknī
Žēlai dziesmai liek atskanēt,
Mājodama starp ēnainām
Efejlapām, kur svētbirzē
Tūkstošiem karājas augļu zem pazarēm
Un visi ziemas vēji
Norimuši; tur bakchiskais
Staigā Dionīss, soļodams
Savu dievišķo pavadoņu pulkā.
Debess valguma dzirdināts,
Balti dzeltenām lapiņām

[8]) Šo tematu Sofokls ir turpinājis lugā Φιλοκτήτης ἐν Τροίᾳ, kur bija stāstīts par Filoktēta izdziedināšanu un par Parida nāvi, kuŗai par iemeslu bija Filoktēta bulta, pēc kam drīz arī Troja tika ieņemta.

Plaukst te narcises daiļais zieds,
Divu dieviešu krāšņums sens;
Safrānpuķe te maigā zied;
Burbuļojošās Kēfīsas
Dzidrā straume te neizsīkst,
Laukiem, pļavām tā pāri plūst,
Steidzīgā gaitā uz priekšu tik traukdama;
No viņas vēsās valgmes
Mūžam mitra ir zemes krūts.
Mūzām tīkama vieta šī,
Tīkama Afrodītei.

Bet nav vēl izskanējuši koŗa dziesmas beidzamie vārdi, kad Oidipam tuvojas Eteokla uzdevumā sūtītais Kreonts ar apbruņotiem vīriem, lai Oidipu aizvestu projām ar varu. Oidipa dēli, lūk, dabūjuši zināt, ka tas no viņiem gūs virsroku, kas savu tēvu, dzīvu vai mirušu, dabūs pie sevis atpakaļ. Viņi, kas, savā starpā ķildodamies, padzinuši tēvu no mājām, tagad savtīgos nolūkos grib Oidipu izlietot sev par labu. Bet Oidips nedod dēliem svētības, viņš lūdz Tēseju aizsargāt viņu pret dēlu uzmācību, un Kreonts, kas grib lietot varu, ir spiests atgriezties atpakaļ, neko nepanācis.

Tad aklais Oidips pieceļas un, atvadījies no meitām, dodas birzē iekšā, Tēseja pavadīts, kam viņš pateicas par viesmīlīgo uzņemšanu. Kad ierūcas pērkons, Oidips noslēpumainā kārtā ir nozudis. Viņu paslēpusi zeme, un viņa kapu svētbirzē neviens nedrīkst zināt. Turpmāk viņš būs par neredzamu sargu Kolōnam un visai Atikas zemei.

Lugā maz drāmatiskas darbības, bet tā ir skaista ar savu lirismu. Lasot šo lugu, liekas, ka arī pats dzejnieks, līdzīgi Oidipam, ir jau atraisījies no šīs dzīves rūpēm un gatavojas doties uz to vietu, kur mieru atrada Oidips.

Senā ķēniņa Tēseja personā Sofokls simbolizē un sumina Atēnu spožo pagātni un slavu, kuŗas liecinieks viņš bija sava mūža pirmajā pusē.

Šai lugā Sofokla technika sasniegusi lielu pilnību, un daži skati (piem., kur Oidips dodas uz savu turpmāko kapu) atstāj dziļu iespaidu. Paši grieķi šo lugu uzskatīja par vienu no apbrīnojamām [9]).

Bez aplūkotajām traģēdijām atzīmējama vēl satiru luga „P ē d u d z i n ē j i" (Ἰχνευταί), kas tika atrasta 1911. gadā[10]) un pieder pie Sofokla jaunības darbiem. Tā ir jautra luga, kur tēloti dieva Hermeja

[9]) Arg. O. C.: τὸ δρᾶμα τῶν θαυμαστῶν.

[10]) Ed. princeps: Hunt, Oxyrhynchus Papyri, t. 9 nr. 1174 p. 36 sq.

nedarbi. Pēc grieķu mīta Hermejs, tikko dzimis, nozadzis Apollōnam ganāmu pulku un to aizdzinis un noslēpis kādā klints aizā. Šis notikums atstāstīts jau Homēra himnā un laikam arī Alkaja himnā, bet Sofokls to drāmatizējis satiru lugā.

Dekorācijas rādīja Arkadijas ainavu ar klintīm, alām, mežiem un pļavām, kur Apollōns meklē savu nozagto ganāmo pulku, bet par pēdu dzinējiem ir satiri Seilēna vadībā. Izkliegdami mežonīgas skaņas un saucienus, šie satiri lēkā, klausās un ausās, līdzīgi medību suņiem, kas, brīvā dabā tikuši, lec un rej no prieka. Tāpēc viņi lugā arī saukti par zvēriem (θηρία). Tad pēdu dzinēji paliek kā sasaluši stāvam un klausās: no kādas paslēptas vietas nāk brīnišķīgas mūzikas skaņas, kādas viņi vēl nekad savā mūžā nav dzirdējuši. No alas sabijusies iznāk kalnu nimfa Killēne. Viņa pastāsta, ka brīnišķīgais koklētājs ir nesen dzimušais bērns Hermejs, kas no bruņu rupuča vāka izgudrojis jaunu instrumentu — liru. Satiru korim ienāk prātā doma, ka šis draiskulīgais bērns laikam vainīgs Apollōna lopu nozušanā un ir meklējamais zaglis. Te luga apraujas .

Kā no lugas satura redzams, te nav ne vēsts no traģēdijas svinīgās nopietnības. Sofokls, kas mācēja dzejot par nopietniem motīviem, bija meistars arī humoristisku raksturu tēlošanā.

Zudušās Sofokla lugas

No pārējām Sofokla lugām ir uzglabāti lielāki vai mazāki fragmenti vai arī zināmi tikai lugu nosaukumi.

Divās lugās bija tēlots Atamants (Ἀθάμας). Ja šīs lugas nebija vienas un tās pašas vielas dažādi apstrādājumi, tad tur bija atstāstīti divi dažādi Atamanta teikas epizodi. Tēbu ķēniņam Atamantam no pirmās laulības ar dievišķīgo Nefeli bija bērni Friksss un Helle, bet no otrās laulības ar mirstīgo sievieti Īnoju Learchs un Melikerts. Īnoja nīda pabērnus un gribēja likt Friksu upurēt, bet dievi atsūtīja aunu ar zelta ādu, uz kuŗa Nefeles bērni pa gaisu devās uz Kolchidu. Helle iekrita jūrā, bet Frikss, sasniedzis Kolchidu, ziedoja aunu Zevam. Šie notikumi, jādomā, bij attēloti vienā no lugām, sevišķi neizceļot Friksa likteni, kam Sofokls veltīja īpašu lugu. Par Atamantu vēl stāstīja, ka viņam, lai izpirktu dēla upurēšanu, arī pašam vajadzējis tikt upurētam, bet viņu izglābis Friksa dēls Kitisōrs vai, pēc citas versijas, Hērakls. Tālāk teika stāstīja, ka Hēra padarījusi Atamantu ārprātīgu, tāpēc ka viņš esot uzņēmies kopt viņam Zeva nosūtīto bērnu Dionīsu. Ārprāta lēkmē Atamants esot medībās nogalinājis savu un Īnojas dēlu Learchu, pēc kam Īnoja ar otru dēlu Melikertu esot no bēdām ielēkusi jūrā. Arī šī viela varēja noderēt traģēdijai.

Lokru Aiants (Αἴας Λοκρός) laikam rādīja Oileja dēla Aianta noziegumu pret Kasandru un Atēnas sodu, kuŗa viņam lika bojā iet uz jūras.

Aigejs (Αἰγεύς), kur laikam bij tēlotas pie Aigeja aizbēgušās Mēdejas intrigas pret Tēseju, Tēseja cīņa ar Maratōnas vērsi un beidzot Mēdejas padzīšana no Atēnām.

Aigists (Αἴγισθος), luga, kuŗas saturs tuvāk nav pazīstams.

Aitiopi (Αἰθίοπες) laikam bija ar to pašu saturu kā Aischila Memnons.

Gūsteknes (Αἰχμαλώτιδες), kas satura ziņā varbūt bija līdzīgas Eurīpida Trojietēm.

Luga Akrisijs (Ἀκρίσιος) varbūt attiecās uz Perseja dzimšanu un izlikšanu.

Aleados (Ἀλεάδαι) bija tēlots Aleja meitas Auges un viņas dēla Tēlefa liktenis. Tegejas ķēniņu Aleju orākuls bija brīdinājis no viņa meitas Auges dēla. Tādēļ Alejs Augi padarīja par Atēnas priesterieni. Bet kad Auge no gaŗām ceļojošā Hērakla kļuva cerībās, tēvs meitu padzina un piedzimušais bērns Tēlefs izauga svešumā. Šķirts no mātes, kas klejodama nokļuva Mīsijā, kur to adoptēja turienes ķēniņš Teutrs, Tēlefs vēlāk nonāca pie sava vectēva Aleja. Tur viņu izsmēja viņa mātes brāļi, tā ka viņš tos dusmās nosita. Jautājis orākulu par sava nozieguma izpirkšanu, Tēlefs dabūja pavēli doties uz Mīsiju. Aleadu satura turpinājums ir „Mīsieši", bet Mīsiešu turpinājums „Achaju sapulce". Šīs trīs lugas izveidoja „Tēlefiju", vienīgo apliecināto Sofokla sakarīgo triloģiju. (Sal. inskripciju no Aiksōnām, ko publicējis A. A. Palaios žurnālā Πολέμων, A, 1929. g., 161. lpp.)

Kāds saturs bij ielikts lugā Aleksandrs (Ἀλέξανδρος), nav droši zināms.

Alēts (Ἀλήτης) rādīja Aigista dēlu, kas, dabūjis dzirdēt nepatieso ziņu par Oresta nāvi, bija sagrābis varu Mikēnās, bet vēlāk viņu nonāvēja atgriezušais Orests.

Lugā Alkmeōns (Ἀλκμέων) laikam bij attēlota Alkmeōna klejošana svešumā, pēc tam kad viņš, sava tēva nāvi atriebdams, bija nogalinājis savu māti Erifīli, un tad viņa šķīstīšana, ko izdarīja ķēniņš Fēgejs, kas viņam deva savu meitu Alfesiboju vai Arsinoju par sievu, kā arī Alkmeōna otrā laulība ar Achelōja meitu Kalliroju.

Amiks (Ἄμυκος) bija satiru luga, kur bija drāmatizēts kāds epizods no argonautu brauciena, proti dūŗu cīņa starp bebriku ķēniņu Amiku un Polideuku (šis temats apstrādāts arī Teokrita 22. idillē).

Satiru drāma bija arī Amfiarājs (Ἀμφιάραος). Amfiarājs bija Argosas valdnieks un pareģis, kas, lai gan paredzēdams savu bojā eju, savas uzpirktās sievas Erifīles pierunāts, devās septiņu vadoņu kaŗagājienā.

Par Amfitriōna (Ἀμφιτρύων) saturu gandrīz nekas nav zināms.

Andromedā (Ἀνδρομέδα) bija stāstīts par Perseja braucienu uz austrumiem un Kēfeja meitas Andromedas atsvabināšanu.

Luga Antēnoridi (Ἀντηνορίδαι) varbūt bija satura ziņā identiska ar „Helenes atprasīšanu" (sk. to).

Atrejs jeb Mikēnietes (Ἀτρεὺς ἢ Μυκηναῖαι) skatītājiem rādīja intrigas, ar kādām Tiests savam brālim Atrejam centās atņemt varu. Tiesta tālākais liktenis bij attēlots traģēdijā Tiests (sk. to).

Achaju sapulcē (Ἀχαιῶν σύλλογος) bij tēlota achaju vadoņu sapulcēšanās Argosā astoņus gadus pēc pirmā neveiksmīgā brauciena uz Troju, kur mīsiešu ķēniņš Tēlefs bija ievainots ar Achilleja šķēpu. No orākula viņš bija dabūjis norādījumu, ka viņu var dziedināt tikai pats ievainotājs, un tāpēc bij ieradies Grieķijā, kur Achillejs arī apsolījās viņu izdziedināt, ar noteikumu, ka Tēlefs uzņemsies ceļa vadoņa pienākumu brauciena uz Troju. Sal. lugas „Aleadi" un „Mīsieši".

Achilleja mīlētāji (Ἀχιλλέως ἐρασταί) bija satiru drāma. Satiru koris tur bija parādīts kā jaunā varoņa skaistuma apbrīnotājs.

Par Daidala (Δαίδαλος) saturu nekas noteikts nav zināms.

Tāpat nav zināms vai un ar ko Danaja (Δανάη) atšķīrās no Akrisija (sk. to).

Dionīsiņš (Διονυσίσκος) bija satiru drāma un, spriežot pēc virsraksta, laikam vēstīja par vīna dieva bērnību un vīna atrašanu.

Nav zināms, ar kādu saturu bija luga Dolopi (Δόλοπες).

Nav skaidrs, kāds saturs bij ielikts Helenes nolaupīšanā (Ἑλένη ἁρπαγή). Helenes atprasīšanā (Ἑλένης ἀπαίτησις) bija stāstīts, kā Menelājs un Odisejs dodas uz Troju, lai atprasītu Heleni. Grieķu delegātus viesmīlīgi uzņēma Antēnors un viņa dzimtas locekļi, aizsargādami grieķus pret trojiešu draudiem.

Helenes kāzas (Ἑλένης γάμος) bija satiru luga, kur bij aprakstītas Parida kāzas ar aizvesto uz Kranajas salu Heleni.

Luga Pēcnācēji (Ἐπίγονοι) pēc Velkera domām identificējama ar Erifīli (Ἐριφύλη), kur bij stāstīts, kā pēc Apollōna pavēles Amfiarāja dēls Alkmeōns atriebj savu tēvu, nogalinādams māti Erifīli, par to ka tā bija vainīga tēva nāvē.

Erida (Ἔρις) laikam attiecās uz Tetidas kāzās mesto ķildas ābolu.

Hermione (Ἑρμιόνη) satura ziņā bija tuva Eurīpida Andromachai. Savu meitu Hermioni Menelājs Trojā bij apsolījis Neoptolemam, bet mājās vectēvs Tindarejs Hermioni bija saderinājis ar Orestu. Trojas varoņiem atgriežoties, Hermione kļuva par Neoptolema sievu, bet kad tas Delfos tika nogalināts, viņa tapa par Oresta sievu un dzemdēja viņam Tīsamenu.

Eumēls (Εὔμηλος) tagad pazīstams tikai vārda pēc.

Traģēdijā Eurials (Εὐρύαλος) laikam bija drāmatizēts kāds notikums no Odiseja dzīves, proti Odiseja un ēpeiriešu ķēniņienes Euipes dēla Euriala nāve no tēva rokas.

Traģēdijā Euripils (Εὐρύπυλος) bij attēlots kāds epizods no Trojas kaŗa. Proti, Tēlefa un Priama māsas Astioches dēls Euripils bija saņēmis Priama lūgumu palīdzēt trojiešiem. Tam nepiekrita Astioche, kas negribēja dēlu laist kaŗā, bet Priams lauza viņas pretošanos, nosūtīdams viņai par dāvanu zeltītu vīnkoka zaru, ko citkārt Zevs bija dāvājis Lāomedontam par nolaupīto Ganimēdu. Euripils ieradās Trojā, uzvarēja Machāonu un Nīreju, bet pats krita no Neoptolema rokas. Tad māte Astioche, juzdamās vainīga dēla nāvē, laikam ir izdarījusi pašnāvību.

Lugā Eurisaks (Εὐρυσάκης) bija tēlots Aianta dēla liktenis.

Leģenda par Hēraklu bija devusi vielu divām Sofokla lugām: Hērakls pie Tainara (Ἡρακλῆς ἐπὶ Ταινάρῳ), kur bija aprakstīta Kerbera izvešana, un Hērakliņš (Ἡρακλεῖσκος), kur laikam bija rādīts Hēras nodoms nonāvēt nākošo varoni, uzsūtot viņam čūskas.

Nav zināms, vai Ērigonē (Ἠριγόνη) bija runa par Īkarija vai Aigista meitu.

Lugā Tamirs (Θαμύρας) bija rādīts nimfas dēla Tamira liktenis. Atōna trāķieši viņu bij ievēlējuši par ķēniņu viņa brīnišķīgās liras spēles dēļ, bet viņa nelaimīgā sacīkste ar mūzām padarīja viņu aklu.

Vai Sofoklam ir bijusi luga Tēsejs (Θησεύς), pastāv šaubas.

Divas lugas bij ar nosaukumu Tiests: vienā bij rādīta Atreja briesmīgā atriebība Tiestam, bet otrā, ko sauca Tiests Sikiōnā (Θυέστης ὁ ἐν Σικυῶνι), kā šķiet, bij atstāstīta leģenda par Tiesta neatļauto satiksmi ar viņa meitu Pelopiju, no kuŗas dzima Aigists, kas nonāvēja Atreju un vēlāk arī tā dēlu Agamemnonu.

Kāds saturs bija satiru drāmai Iambe (Ἰάμβη), nav zināms.

Par lugu Ibērieši (Ἴβηρες) sk. piezīmi pie Tēlefa.

Īnachā (Ἴναχος) bija rādīta Zeva mīlestība uz Īnacha meitu Īoju.

Iksions (Ἰξίων) ir ar to pašu saturu, kas ir attiecīgai Aischila lugai. Grieķu mītoloģijā Iksions nes Kaina zīmi: viņš ir pirmais slepkava, kas nogalinājis savu radinieku. Savu sievastēvu Eiōneju, kas viņam prasīja apsolīto līgavas maksu, viņš ievilināja ugunsbedrē, kur tas atrada nāvi. Kad Zevs viņu bija šķīstījis no viņa nozieguma, viņš gribēja pavest Hēru, tāpēc par sodu tika piesiets pie ugunīga rata, kas nemitīgi griežas.

Lugā Iobats (Ἰοβάτης) darbība notiek Liķijā, kur pie ķēniņa Iobata ierodas Proita sūtītais Bellerofonts. Slepenā vēstulē sacīts, lai ķēniņš nogalina Bellerofontu. Pēdējais tomēr laimīgi veic viņam uzliktos pienākumus un, pārvarēdams visas briesmas, dabū ķēniņa meitu Steneboju par sievu un pusi valsts.

Hiponojs (Ἱππόνους) bija ar diezgan sarežģītu saturu: Ōlenas pilsētas (Achajā) ķēniņš Hiponojs, atklājis, ka viņa meitai Peribojai būs bērns, nosūtīja Periboju uz Kalidōnu pie Oineja, tam slepeni uzdodams viņu nonāvēt; bet Oinejs, kuŗa sieva Altaja bija mirusi, saudzēja Periboju un to apprecēja. No šīs laulības dzima slavenais varonis Tīdejs.

Īfiģenija (Ἰφιγένεια), kur bij aprakstīta grieķu sapulcēšanās Aulidā un Īfiģenijas upurēšana, pēc satura sakrita ar Eurīpida Īfiģeniju Aulidā.

Par Pēdu dzinējiem (Ἰχνευται) jau bija runa.

Iōns (Ἴων), kā šķiet, bija cits nosaukums lugai Kreūsa un satura ziņā tātad bija līdzīgs Eurīpida Iōnam.

Kamīkos (Καμικοί) bija tēlota Mīnōja nāve Sicilijā, ko tam, Daidalu vajājot, sagādāja ķēniņa Kōkala meitas Kamīkā pie Akragantas. Šai nostāstā var saskatīt senu kolōnizācijas teiku.

Kēdaliōns (Κηδαλίων) bija satiru luga. Hēfaista kalpotājs Kēdaliōns aizved Ōriōnu, kas bija padarījis varas darbus Meropei, un par to sodīts ar aklību, pie saules dieva, kas to atkal padara redzīgu.

Par Klitaimēstru (Κλυταιμήστρα) trūkst ziņu.

Kolchietēs (Κολχίδες) bij tēlots, kā Jāsons ar Mēdejas palīdzību iegūst zelta aunādu.

Luga Kreūsa (Κρέουσα) jau tika minēta, sk. Iōnu.

Spriedums (Κρίσις) bija satiru drāma, kur Parids bija šķīrējtiesnesis triju dievju ķildā.

Kurlmēmie (Κωφοί) bija satiru drāma, par kuŗu trūkst ziņu.

Lakōnietes (Λάκαιναι) bija intrigas luga, kur bija tēlots, kā Diomēds un ubaga drēbēs tērpies Odisejs iekļūst Trojā un nolaupa palladiju. Koris tēloja Helenes kalpones lakōnietes.

No Trojas leģendas ņemta arī Lāokoonta (Λαοκόων) viela: abus Lāokoonta dēlus tur nonāvē no Tenedas atpeldējušās čūskas, sodīdamas Lāokoontu par pārkāpumu pret Apollōnu.

Lārīsiešos (Λαρισαῖοι) bija tēlots, kā Persejs, atgriezies Argosā, tur neatrod vairs savas mātes tēva Akrisija, kuŗš aiz bailēm no meitas dēla aizbēdzis uz Lārīsu. Turp dodas arī Persejs un pārliecina Akrisiju atgriezties Argosā, bet svētku sacīkstēs nejauši to ar disku nosit. Dzimtenē atgriezies, Persejs pārņem varu Tīrintā un dibina Mikēnas.

Lēmnietēs (Λήμνιαι) bij rādīta argonautu apstāšanās Lēmnā un notikumi šai salā. Afrodītes kulta neievērošanas dēļ mīlas dieve padarīja lēmnietes nīstamas viņu vīriem. Par to atriebdamās, tās nogalināja savus vīrus un arī tēvus. Tikai

Hipsipile izglāba savu tēvu Toantu. Šai laikā argonauti, dodamies uz Kolchidu, piestāja pie Lēmnas. Hipsipilei no sakariem ar Jāsonu dzima divi dēli Eunejs un Toants.

Luga Pareģi, saukta arī Daudzzinis (Μάντεις ἢ Πολύειδος), bija pa daļai ar pasakainu saturu. Mīnōja un Pāsifajas dēls Glauks bij iekritis medus mucā un noslīcis. Mīnōjs vaicāja orākulu (vai kurētus) par pazudušo dēlu un saņēma atbildi, ka tas cilvēks atdos viņam pazudušo dēlu, kas pazīst kaut ko tādu, ko var pielīdzināt Mīnōja brīnumgovij, kuŗa trīsreiz dienā maina krāsu. Sasauktie pareģi (tos tēloja koris) bija bez padoma, bet mīklu atminēja arģietis Polieids, norādīdams uz mīklenāja ogām, kas maina krāsu, pie kam, sekodams putnu zīmēm, Polieids atrada arī mirušo bērnu. Bet valdnieks prasīja arī tā atdzīvināšanu un, kad Polieids to nespēja, ielika viņu kapā kopā ar Glauka līķi. Tur Polieids nonāvēja pielīdušo čūsku un tad, redzēdams, ka šo čūsku atdzīvina kāda cita, uzliekot beigtajai kādas zāles, izlietoja šīs zāles arī mirušā Glauka atdzīvināšanai, kas viņam izdevās. Mīnōjs, dzirdēdams kapā troksni, lika to atvērt un, redzēdams savu dēlu dzīvu, bagātīgi apdāvināja Polieidu un atlaida viņu uz dzimteni.

Meleagrs (Μελέαγρος) pieslējās nostāstam par Meleagru, kas atrodams Īliadas 9. dziedājumā.

Vai Mīnōjs bija tā pati luga, kas Kamīki, nav zināms.

Tāpat nav zināms, kāds saturs bija lugai Mūzas (Μοῦσαι).

Mīsieši (Μυσοί) pēc saturā bija Aleadu (sk.) turpinājums. Tur bij attēlots Tēlefa liktenis pēc viņa nonākšanas Mīsijā. Tēlefs atbrīvo ķēniņu Teutru no viņa ienaidnieka Ida. Tad Teutrs, turēdams doto solījumu, grib saprecināt Tēlefu ar Augi. Pēdējā, apzinādamās savus bijušos sakarus ar Hēraklu, grib kāzu naktī nogalināt Tēlefu, ko izglābj čūska. Tēlefs pazīst māti un paņem to līdz uz Tegeju.

Mōms (Μῶμος) bija satiru drāma ar nezināmu saturu.

No divām lugām par Naupliju pirmo sauca Mājās braucējs Nauplijs (Ναύπλιος καταπλέων), kur laikam bija tēlots, ka Palamēda tēvs atriebjas grieķiem, par to ka tie netaisni nogalinājuši viņa dēlu, un otro — Uguns dedzinātājs Nauplijs (Ναύπλιος πυρκαεύς), kas stāstīja par kuģa avariju pie Kafēreja klintīm, kuŗu Nauplijs sarīkoja ar viltīgiem gaismas signāliem.

Nausikajai, kas pazīstama arī ar nosaukumu Mazgātājas (Ναυσικάα ἢ Πλύντριαι, viela bija ņemta no Odisejas.

Niobe (Νιόβη) bija ar to pašu saturu kā Aischila Niobe.

Mazgāšana (Νίπτρα) varbūt rādīja Odiseja kāju mazgāšanu un ar to savienoto ἀναγνωρισμός. Daži (Pearson, A. Hartmann, Preller-Robert 2⁴, 1441) domā, ka Νίπτρα un Ὀδυσσεὺς ἀκανθοπλήξ (sk.) bijuši vienas un tās pašas lugas divi dažādi nosaukumi.

Tēlu nesējos (Ξοανηφόροι) pēc dažām ziņām bijis rādīts, kā paši dievi atstāj Troju pirms tās bojā ejas un aiznes sava kulta statujas.

Odisejs bija tēlots divās lugās: vienā ar nosaukumu Ὀδυσσεὺς ἀκανθοπλήξ sižets bija ņemts no Tēlegonijas un bija rādīta Odiseja nāve no viņa dēla Tēlegona rokas; otrā Ὀδυσσεὺς μαιόμενος Odisejs izlikās par ārprātīgu, lai viņam nebūtu jāpiedalās kaŗa braucienā uz Troju; tomēr, bīdamies no Palamēda draudiem, kas taisījās nogalināt mazo Tēlemachu, bija spiests pievienoties ekspedīcijai.

Nav skaidrs, vai ir bijusi luga Oikls (Οἰκλῆς) un kāds tai bijis saturs.

Oinejs (Οἰνεύς). Šai lugā laikam bija rādīts, kā veco ķēniņu nogāž no

troņa viņa brāļa dēli un kā viņu pēc tam atriebj un izglābj viņa dēla dēls Diomēds.

Oinomajā (Οἰνόμαος) bij attēlots, kā Tantala dēls Pelops dabūja Hipodamejas roku un līdz ar to arī varu par Peloponnēsu. Oinomajs ir ļauna sievas tēva tips, kas nonāvē preciniekus, kad tie nespēj veikt pāri spēkiem ejošus uzdevumus.

Palamēds (Παλαμήδης) ir luga, kas ar šo nosaukumu un saturu ir kopēja visiem trim lielajiem traģēdiju dzejniekiem. Nevainīgais Palamēds, kas ir ģeniāls izgudrotājs, domātājs un labdaris, tiek apmelots un top par vispārējas skaudības upuri.

Pandōra jeb Veseŗsitēji (Πανδώρα ἢ σφυροκόποι) bija satiru luga. Tur bij attēlota Pandōras radīšana, pie kam Hēfaistam palīdzēja viņa kalpi satiri, kuŗus tēloja koris.

Pēlejs (Πηλεύς) laikam attiecās uz šā varoņa mūža beigām, kad Pēleja dēla dēls Neoptolems atrieba Akasta un tā dēlu netaisnību, kuŗi pēc Achilleja nāves bij atņēmuši vecajam Pēlejam varu.

Gani (Ποιμένες) laikam bija luga, kur bij attēloti Trojas kaŗa pirmie epizodi. Vēstnesis tur ziņoja par grieķu ierašanos, un koris tēloja friģiešu ganus. Tālāk bija rādīta Prōtesilāja nāve un Kikna krišana no Achilleja rokas.

Poliksene (Πολυξένη) pa daļai bija ar to pašu saturu kā Eurīpida Hekabe. Nav zināms, kādi notikumi bij attēloti lugā Priams (Πρίαμος).

Prokrida (Πρόκρις) bij apmēram ar šādu saturu: Kefals, gribēdams pārbaudīt savas sievas Prokridas uzticību, taisās aizceļot, bet pārģērbies atgriežas un, Prokridas nepazīts, viņu paved. Pēc lieliem pārmetumiem viņš tomēr ar Prokridu izlīgst un dzīvo kopā. Bet tā kā viņš bieži iet medībās, apkalpotājs pastāsta Prokridai, ka Kefals bieži minot Nefeles vārdu. Ar to Kefals ir domājis ēnaino mākoni, bet Prokrida iedomājas, ka tā ir kāda viņas vīra mīļākā un, krūmos paslēpusies, pēkšņi iznāk, kad dzird minētu Nefeles vārdu. Kefals, noturēdams Prokridu par meža zvēru, viņu nāvīgi ievaino.

Sakņu griezēji (Ῥιζοτόμοι) attiecās uz Mēdejas maģiku. Tur bija tēlots, kā Mēdeja atriebjas Pelijam, kas pa Jāsona prombūtes laiku bij izdeldējis tā ģimeni. Artemidas priesterienes tērpā Mēdeja iezogas Pelija pilī un pārliecina Peliju likt sevi atjaunot ar burvības mākslu. Pelijs paklausa un krīt par upuri Mēdejas viltībai.

Salmōnejs (Σαλμωνεύς) bija satiru luga. Pārgalvīgais Salmōnejs, kas iedrošinās atdarināt Zeva pērkoņus un zibeņus, pats tiek nosperts ar īsto Zeva zibeni.

Luga Sinōns (Σίνων) aptvēra notikumus, kas aprakstīti Aineidas 2. dziedājumā.

Tāpat kā Aischils, arī Sofokls sarakstīja Sīsifu (Σίσυφος).

Skiti (Σκύθαι) bija epizods no argonautu brauciena. Tur laikam bija tēlota argonautu atgriešanās un Mēdejas brāļa Apsirta nogalināšana, kad tas, vajādams argonautus, tiem tuvojās ar kolchiešu kuģi.

Skīrieši (Σκύριοι) bija luga, kur figūrēja Achillejs un viņa dēls Neoptolems (Foinīks un Odisejs paņem līdz uz Skīras salu jauno Neoptolemu, lai arī tas piedalītos Trojas kaŗā).

Mielasta dalībnieki (Σύνδειπνοι). Te viela bij ņemta no poēmas Κύπρια. Mielastā, ko grieķi sarīkoja Tenedā, dodamies uz Troju, notika dažas kļūmes: Filoktētu sakoda čūska, bet Achillejs saķildojās ar Agamemnonu.

Lugā Tantals (Τάνταλος) bija rādīts, kā lugas varonis, būdams lielā laimē, aiz paša vainas nonāca vislielākā nelaimē.

Teukrs (Τεῦκρος). Te bija stāstīts par Aianta pusbrāļa atgriešanos Salamīnā un par to, kā tēvs viņu padzen.

Tēlefs (Τήλεφος). Kādā hellēnistiskā laika inskripcijā šī luga minēta kā ceturtā tetraloģijā Αἰγεύς (?), Ὀδυσσεύς, Ἴβηρες, Τήλεφος (sk. G. Kaibel, Herm. 23, 1888, 273), bet nav zināms, vai te ir runa par Sofoklu vecāko.

No Tēreja (Τηρεύς) ir daži fragmenti, no kuŗiem tomēr nav redzams, kā bija drāmatizēts nostāsts par Filomēli.

Lugā Triptolems (Τριπτόλεμος), kas tika izrādīta 468. gadā, bija tēlots, kā Dēmētra sūta pasaulē Triptolemu, lai cilvēkiem iemācītu graudkopību.

Trōilā (Τρωίλος) bij rādīts, kā Priama dēls krīt no Achilleja rokas.

Timpanisti (Τυμπανισταί) skāra leģendu par Fīneju (sal. „Fīnejs"). Koris šai lugā tēloja dievu mātes Kibeles bundziniekus.

Par Tindareja (Τυνδάρεως) saturu maz kas zināms.

Divās lugās ar nosaukumu Tīroja (Τυρώ) viela bij ņemta no teikas par Aiola (vai Atamanta) dēla Salmōneja skaisto meitu Tīroju, kas Poseidōnam dzemdējusi dvīņus Peliju un Nēleju, bet mirstīgajam Krētejam Ferētu, Aisonu un Amitāonu.

„Hybris" (Ὕβρις) laikam bijusi satiru drāma.

Ūdensnesējas (Ὑδροφόροι) laikam attiekušās uz Dionīsa kultu.

Faiākos (Φαίακες) laikam bijis drāmatizēts kāds Odisejas epizods.

Faidra (Φαῖδρα), kā šķiet, satura ziņā sakritusi ar Eurīpida Hipolitu.

Luga Ftijietes (Φθιώτιδες) tuvāk nav pazīstama.

Filoktēts Trojā (Φιλοκτήτης ἐν Τροίᾳ) pēc satura bija uzglabātā „Filoktēta" turpinājums. Šai lugā bija rādīts, kā Filoktētu pie Trojas izdziedina Machāons un kā no viņa loka krīt Parids.

No divām lugām ar nosaukumu Fīnejs (Φινεύς) vienā varbūt bija rādīts minētā varoņa noziegums, otrā saņemtais sods.

Foinīks (Φοῖνιξ) satura ziņā laikam pieslējies Īliadas 9., 447. un sek.

Friksā (Φρίξος), kā šķiet, bijis tēlots minētā varoņa liktenis.

Friģiešos (Φρύγες) laikam bijusi runa par Hektora izpirkšanu.

Lugā Chrīss (Χρύσης) laikam bijis attēlots kāds epizods no Oresta un Īfigēnijas atgriešanās no Tauridas. Abus bēgļus vajā Toants. Viņi piestāj pie Smintes salas, kur dzīvo priesteris Chrīss ar meitu Chrīsēidu un tās dēlu Chrīsu. Vectēvs un meitas dēls grib atbraucējus nodot Toantam, bet tam pretojas Chrīsēida: viņa paziņo, ka viņas dēls ir no Agamemnona. Tātad jaunais Chrīss un Orests ir pusbrāļi. Viņi abi kopā tad arī nogalina Toantu.

Teiku par Ōreitiju (Ὠρείθυια) laikam jau pirms Sofokla bij drāmatizējis Aischils.

70. Sofokla jaunināj umi skatuves mākslā, viņa reliģiskie, ētiskie un politiskie ieskati. Drāmatiskā darbība un varoņu raksturi. Traģēdijas struktūra. Valoda un stils. Kā vienu no Sofokla jaunināj umiem skatuves mākslā Aristotelis min gleznotu dekorāciju ievešanu. Sofokla lugas tātad tika izrādītas izgleznotas skēnes priekšā, kur, atkarībā no lugas satura, bija perspektīvā parādīti dažādi skati, piemēram, „Antigonē" ķēniņa pils Tēbās, „Ēlektrā" — pils Mikēnās, „Aiantā" — varoņa

telts jūrmalā, lugā „Oidips Kolōnā" — Eumenidu svētbirze. Atskaitot šo dekorācijas jaunināj umu, citādi teātŗa techniskā iekārta paturēja to pašu vienkāršību, kāda bij Aischila laikā. Sofokls vispārīgi netiecās pēc ārējiem efektiem. Viņam nebija vajadzīgs nekādu mašīnu, jo galvenā interese bija saistīta ar pašu drāmatisko darbību.

Pēc Svidas liecības Sofokls ir atteicies no sakarīgas triloģijas un tās vietā ievedis brīvu triloģiju. Tas nozīmē, ka triloģijā ietilpstošās 3 traģēdijas vairs nebija saistītas ar kopēju saturu, bet katra traģēdija bija patstāvīga luga. Šāda traģēdijas pārveidošana dabiski izriet no Sofokla drāmatiskās koncepcijas: tas nav vairs dievu lēmums, kas notikumiem gaŗā rindā liek risināties vairāku paaudžu laikā, bet paša varoņa raksturs un viņa personīgā griba ir tas galvenais motors, kas dzen uz priekšu lugas darbību. Šādos apstākļos nav vietas vairs tik gaŗai notikumu virknei, kādu rādīja sakarīgā triloģija.

Iziedama no triloģijas loka, traģēdija bija spiesta pagarināties. Tas notika, dialogu paplašinot, kurpretim koŗa dziesmas tika samazinātas. Dialogam izplešoties, Sofokls ieveda trešo aktieri, un šis triju aktieŗu skaits arī palika noteikts pa visu klasiskās traģēdijas laiku. Choreutu skaitu Sofokls pavairoja no 12 līdz 15 cilvēkiem. Koŗa korifejs (κορυφαῖος, χοροστάτης), kas, runādams visa koŗa vārdā, reizēm piedalījās arī dialogā, bija it kā ceturtais aktieris.

Lai gan Sofokls, tāpat kā Aischils, tic dievu iedarbībai cilvēku dzīvē, tomēr dievu iejaukšanās viņa lugās ir mazāk svarīgs drāmatisks faktors nekā Aischila darbos. Aischilam dievi ir lugas darbības tieši noteicēji, Sofoklam priekšplānā ir cilvēks, un dievi ietekmē cilvēka darbību it kā no tālienes, neredzamā kārtā. Dievu parādīšanās notiek reti un ne pārāk manāmā veidā. Tā „Aiantā" runā Atēna, kas tomēr nav redzama. Oidips, nonācis Kolōnā, mirst brīnišķīgā kārtā. Dieva klātbūte tur gan jūtama, bet redzams tikai Zeva zibens un dzirdams pērkons. Vispār Sofokls ir diezgan atturīgs, lai rādītu savās lugās kādus brīnumus. Dievu spēks redzami parādās tikai orākulos. Kur cilvēki par orākuliem šaubās vai zobojas (kā tas, piemēram, notiek Ķēniņā Oidipā un Antigonē), tur dzejnieks ar lugas darbības iznākumu parāda, ka orākuli tomēr visos sīkumos ir piepildījušies. Sofokla ieskati šai ziņā saskan ar Hērodota ieskatiem.

Sofokla traģēdijās atrodami gandrīz visi grieķu Olimpa dievi. Starp viņiem pirmajā vietā ir augstākais pasaules valdnieks Zevs, kuŗa palīgi ir nevis Kratos un Bia, kā Aischila Promētejā, bet Aidos un Dike. Tas acīm redzot nozīmē, ka šis augstākais dievs nav vairs savā visvarenībā tirannisks, bet ir kļuvis par taisnības un likumības dievu. Aiz Zeva otrā vietā stāv Apollōns kā orākulu devējs un atmaksātājs par noziegumiem. Sofoklam šā dieva figūra ir tomēr bālāka nekā Aischilam. No pārējiem

dieviem tiek minēti Artemida, Atēna, Aress, Afrodīte, Dionīss. Spilgtāk ir personificētas atriebības dieves Erīnijas, lāstu dieve Ara (Ἀρά) un taisnības dieve Dike (Δίκη).

Visumā Sofokla reliģiskie ieskati ir tie paši, kas Aischilam. Viņa dievi ir visa zinātāji, visspēcīgi un mūžīgi. Tie soda cilvēku, kas lepnībā grib pacelties augstāk nekā cilvēkam piederas (μὴ κατ' ἄνθρωπον φρονεῖ). Cilvēku attiecības pret dieviem un cilvēku attiecības savā starpā ir dievi kopš vissenākiem laikiem noteikuši ar nerakstītiem, vispāratzītiem likumiem. Pie tādiem likumiem pieder: godbijība pret dieviem, pret vecākiem, pret mirušiem.

Savu gribu un nodomus dievi cilvēkiem atklāj caur orākuliem un pareģošanas zīmēm. Orākuli nāk no Apollōna, kas savukārt ir Zeva gribas paudējs. Šie orākuli un pravietojumi ir nemaldīgi, jo dievi nevar melot, un kur tie cilvēkiem dažkārt liekas nepiepildījušies, tur ir tikai maldīšanās no cilvēku puses. Dievi ir arī taisnības un likumības sargātāji, sevišķi Zevs un Dike. Dievu sods (νέμεσις) ķeŗ ikvienu, kas savā augstprātībā un varmācībā (ὕβρις) pārkāpj dievu likumus.

Tas, ko dievi lēmuši, bieži tiek apzīmēts par likteni (τύχη, μοῖρα). Dievu lemto likteni cilvēks ar savu varu un gribu nespēj grozīt, tas cilvēkam ir nenovēršamība (ἀνάγκη), no kuŗas viņš nevar izbēgt. Bet likteņa jēdzienā neietilpst tas, ko cilvēks izdara pats no savas gribas, kad viņš pats savas vainas dēļ nokļūst nelaimē, no kuŗas viņš būtu varējis izbēgt, ja būtu gribējis. Un cilvēkam dažkārt jānes atbildība un sods ne tikai par saviem, bet arī par savu tēvu grēkiem, jo tēvu lāsti guļ arī uz nākošām paaudzēm. Tomēr Sofokla lugās šī ideja nav tik spilgti izteikta kā Aischila traģēdijās. Bet dažreiz cilvēkam jācieš arī tur, kur viņš pavisam neapzinās savas vainas; arī šāda nelaime viņam pazemīgi jāpanes, jo bez bēdām un sāpēm ir tikai dievi. Gandrīz var sacīt: ja kādam cilvēkam par daudz labi klājas, tad viņam draud briesmas, jo viņa pārliecīgā laime var radīt dievu nelabvēlību un arī pašu cilvēku pamudināt uz augstprātīgu lepnību un pārgalvīgu rīcību, kuŗas sekas būs viņa bojā eja. Turpretī nepelnītas ciešanas modina dievu līdzjutību un beidzot noved viņu pie laba galamērķa.

Kā no daudzām lugām redzams, liela nozīme tiek piešķirta arī mirušo apbedīšanai un godāšanai. Antigone iet bojā tāpēc, ka, pārkāpdama Kreonta pavēli, smiltīm apkaisa sava brāļa līķi. Un „Ēlektrā" visa lugas darbība dibinās uz tā pienākuma, ko dēlam un meitai uzliek kapā gulošais Agamemnons. No Oidipa kapa Kolōnā izstaro svētība visai apkārtnei. Te redzami daži mirušo kulta elementi, kas toreiz bija pazīstami Atēnās, tāpat kā visā Grieķijā.

Sofokla ieskati par cilvēka dvēseles stāvokli pēc nāves, cik tos var

izlobīt no viņa lugām, ir tie paši, kas grieķu tautas vairumam. Koris Ēlektrā saka: „ir dzīvi, kas zem zemes guļ". Domas par atkalredzēšanos un satikšanos pēc nāves atrodamas vairākās vietās. Antigone, piemēram, saka (Ant. 891.—894.):

„Ai kaps, ai kāzu nams, ai tumšais mājoklis
Zem zemes mūžam sargātais, kurp eju es
Pie savējiem, ko lielā skaitā mirušus
Ir Persefasa saņēmusi pazemē."

Un tālāk viņa saka (897.—899.):

„Turp nonākušai cerība man liela ir,
Ka mīļa būšu tēvam, tāpat arī tev,
Visdārgā māte, mīļa brālim arīdzan."

Sofokls netēlo Tartaru, ne arī drausmīgās erīnijas tik spilgtām krāsām kā Aischils, un viņam arī nāve parādās maigākā apgaismojumā. Aiantā izteikta doma, ka labāk ir mirt, nekā slikti dzīvot. Bet nāve nāk kā atpestītāja tikai tad, ja dzīve ir moku un bēdu pilna, — normālos apstākļos dzīve ir tomēr prieka avots, un tai ir savs skaistums.

Bet ja cilvēkam šai dzīvē dota tikai maza daļa laimes, viņam tomēr nav jākurn. Ja cilvēks vienmēr darīs to, kas saskan ar Dikes likumiem, un centīsies pēc labā, gan dievība tad piešķirs viņam to likteni, ko viņš pelnījis. Oidips pēc grūtām ciešanām atrada savu miera vietu un Hērakls tika atpestīts no savām mokām un uzņemts dievu Olimpā. Cēlā Antigone gan mira priekšlaicīgi, bet ar savu nāvi viņa ieguva nemirstīgu slavu un beidza savu dzīvi skaistāk, nekā ja būtu pa citu ceļu gājusi.

Līdzās dzejnieka reliģiski-filozofiskām idejām, saskatāmi arī viņa politiskie ieskati. Tur, kur Sofokls tēlo valdniekus, viņš tos nemēdz apveltīt ar sevišķi simpatiskām rakstura īpašībām, — tie ir pa lielākai daļai ar diktātoriskām tieksmēm, formālisti, pārsteidzīgi savos spriedumos (Kreonts Antigonē, Atreidi Aiantā). Pat ķēniņš Oidips, kas grib būt priekšzīmīgs valdnieks, savā centībā ir attēlots ar mazu irōniju. Izņēmums ir Tēsejs (lugā Oidips Kolōnā). Vispārīgi Sofokls, kā Perikla demokratijas laikmeta cilvēks, nejūsmo par absolūtu monarchiju vai diktātūru, kas dibinās uz stingras varas un prasa neierobežotu paklausību no tautas. Patvaldnieka ideja Sofokla acīs nav populāra. Haimons ķildā ar tēvu met viņam pretī šādu argumentu: „valsts viena cilvēka nav īpašums" (πόλις γὰρ οὐκ ἔσθ' ἥτις ἀνδρός ἐσθ' ἑνός). Citā vietā Sofokls izsakās, ka valdnieki valda gudri, ja viņiem ir gudri padomdevēji (σοφοὶ τύραννοι τῶν σοφῶν συνουσίᾳ), ar ko, protams, monarcham tiek atņemta intelektuāla priekšrocība, salīdzinot ar citiem pilsoņiem.

Kā daži citi grieķu dzejnieki, arī Sofokls turas pie ieskata, ka dižciltība ir saistīta ar intelektuālu un ētisku pārākumu. Tā Filoktēts vai-

rākās vietās atgādina Neoptolemam, ka tas ir dižciltīga tēva dēls un tāpēc sagaida no viņa godīgu rīcību. Tomēr Sofoklam dižciltības jēdziens ir jau nobālējis. Kur viņš par to runā, viņš domā vairāk par gara aristokratismu nekā par piederību pie dižciltīgas dzimtas. Viņš nepiešķir lielu nozīmi arī bagātībai, kas gan atvieglina cilvēka dzīvi, bet dažkārt ieved cilvēku kārdināšanā. Ja bagātība nav savienota ar tikumu, tad tai nav ilgs mūžs. Ar šo zemo dižciltības un bagātības vērtējumu Sofokls atgādina Solōna demokratiskos ieskatus.

Sofokla varoņu galvenie tikumi (ἀρετή) ir dievbijība (εὐσέβεια), taisnība (τὸ ἔνδικον, τὸ δίκαιον), un apdomība (τὸ φρονεῖν, ἡ φρόνησις, σωφροσύνη). Šiem tikumiem vajaga izpausties tiklab ģimenes, kā sabiedriskā un valsts dzīvē. Sofokls turas pie sengrieķu morāles likuma, kāds atrodams arī Vecajā derībā, ka vajaga labu darīt draugam un kaitēt, cik iespējams, ienaidniekam („aci pret aci, zobu pret zobu"). Tomēr dažos gadījumos jābūt arī pret ienaidnieku cēlsirdīgam. Tāds ir Odisejs pret Aiantu, pēc tam kad pēdējais jau miris.

Sofokla lugās attēlotie raksturi ir dažādi. Dzejnieks tos prot zīmēt ar nedaudziem vienkāršiem, bet raksturīgiem vilcieniem, savienodams dzīves patiesību ar vajadzīgo mākslas mēru un skaistumu. Sofokla lugu varoņi ir īsti cilvēki. To, ko viņi jūt, justu arī mēs, viņu vietā būdami. Tāpēc viņi spēj mūs aizkustināt, jo lasītājam liekas, ka tur ir tēlotas viņa paša jūtas. Saprotams, visas viņu kaislības rodas no dažādiem viņu raksturiem, bet tās visas ceļas no kopēja avota, un šis avots ir pats cilvēks un viņa dvēsele.

Kā īsts grieķis, Sofokls māk ieturēt savos darbos mākslinieciskō mēru. Viņš atmet visu to, kas pārāk nedabisks vai pārspīlēts, tāpat ikkatru dzīšanos pēc ārējiem efektiem. Viņš nobīda pie malas arī visu to, kas dzīvē gan atrodams, bet ir pārāk neglīts vai atbaidīgs, kas nav skatīšanas cienīgs, piemēram dusmas, kas robežojas ar trakumu, bēdas, kas sniedzas līdz ārprātam. Dvēselē, kas zaudējusi līdzsvaru, viņš neatrod neko vērtīgu savai mākslai.

Sofokls tātad nerāda visu cilvēka dvēseli. Viņš izvairās no tā, ko nepiederas attēlot mākslā. Bet tas nenozīmē, ka Sofokls lietas redz un tēlo rožainā gaismā. Daudziem viņa lugu varoņiem piemīt netaisnība, ietiepība, skaudība, glēvums, naids. Vārdu sakot, viņiem ir savas vājās puses, kuŗas dzejnieks nemaz nemēģina slēpt. Ja viņš to darītu, tad viņa zīmētie raksturi būtu vienpusīgi un neīsti, tie nebūtu vairs dzīvu cilvēku raksturi un paši par sevi mūs neinteresētu. Pat skaistākiem un ideālākiem Sofokla raksturiem ir savas vājības un trūkumi. Varonīgā Antigone, kuŗas pašaizliedzību un dvēseles skaistumu var apbrīnot, ir tomēr

netaisna pret savu māsu Ismēni. Sirmais Oidips, nolādēdams savus dēlus, pārāk palaižas dusmām, ko nespēj mīkstināt pat viņa meitas asaras.

Sofokls bieži nostāda līdzās raksturus ar pretējām īpašībām, lai ar šādiem kontrastiem izceltu un spilgtāk apgaismotu lugas varoņu raksturīgās īpašības. Tā līdzās varonīgajai Antigonei attēlota sievišķīgi maigā un nedrošā Ismēne; līdzās viltīgajam Odisejam vaļsirdīgais, atklātais Neoptolems; nelokāmajam, stūrgalvīgajam Aiantam pretī stāv padevīgā Tekmēsa.

Sofokls ir meistars maigu jūtu tēlošanā. Tāpēc viņam labi izdodas sieviešu raksturi, kuŗiem viņš savās lugās ierāda vairāk vietas nekā Aischils. Tā Ēlektrai, kuŗu Aischils tēlojis tikai vispārējos vilcienos, Sofokls veltī galveno uzmanību un padara viņu par lugas galveno varoni. Tas pats sakāms par Antigoni. Abas šīs meitenes ir varonīga tipa sievietes, kas uzupurējas aiz pienākuma pret savas ģimenes locekļiem. Dējaneira „Trāchīnietēs" krīt par upuri greizsirdībai, un šīs greizsirdības tapšana ir lugā ar lielu patiesīgumu tēlota. Sieviešu lomas Sofoklam bija lielā daudzumā arī viņa zudušās lugās, un nav šaubu, ka tās tur bija smalki zīmētas.

Tēlodams tiklab vīriešu, kā sieviešu raksturus, Sofokls ņem vielu no episkām leģendām un tāpēc arī savos tēlojumos paliek varoņu laikmeta robežās. Lai gan Sofokla lugu varoņi stāv mūsu laikmetam tuvāk nekā Aischila pārcilvēciskie, ar titānisku spēku apbalvotie hēroji, tomēr viņi nav sīki ikdienas cilvēki, bet ir lielā mērā ideālizēti. Gluži kā Sofokla laika aktieŗi, uzlikdami masku ar augsto „onku" un staigādami augstos koturnos, dabūja figūru, lielāku par normāla cilvēka augumu, tāpat savās dvēseles tieksmēs un dziņās šie lugu varoņi stāvēja pāri ikdienišķā cilvēka tipam. Dzejnieks skatītājiem rādīja fantazijā veidotu, ideālizētu varoņu pasauli, kas nebija gluži līdzīga reālai pasaulei. Bet tā kā, varoņu laikmetu tēlodams, dzejnieks to apgaismoja no sava laika viedokļa, tad arī saprotams, ka šajā mītu un leģendu drāmatizējumā izpaužas klasiskā laikmeta grieķu ieskati un šur tur konstatējami vēsturiski anachronismi, jo ne pats dzejnieks, ne viņa lugu skatītāji nepazina tēlojamā laikmeta patiesos apstākļus, bet pārnesa tos uz savu laikmetu, raudzīdamies uz pagātni caur sava laika prizmu. Tā Sofokla lugās bieži minēts Delfu orākuls, kas Homēra laikmetā vēl maz bija pazīstams, bet savu slavu ieguva tikai 6. gs. pr. Kr. Šis apstāklis tomēr dzejniekam nav par šķērsli likt korim „Ķēniņā Oidipā" dziedāt stasimu, kur izpaužas nesatricināma ticība Delfu svētnīcai un Foibam Apollōnam, no kuŗa nāk pravietojumi un Zeva gribas atklājumi.

Apstrādādams no leģendām ņemto vielu, Sofokls, tāpat kā Aischils un Eurīpids, turas mītoloģiskās tradicijas robežās. Tur, kur viņš tradi-

cionālo nostāstu pārgroza vai papildina, tas notiek nevis reliģisku vai ētisku motīvu dēļ, kā Pindara epinīkijās, bet nolūkā pielāgot mītu lugas mākslinieciskām prasībām. Piemēram, „Ēlektrā" Sofokls pieliek no sevis izdomāto nostāstu par Oresta fiktīvo nāvi pītiskajās sacīkstēs, lai sasprindzētu drāmatisko darbību. Tāpat lugā „Oidips Kolōnā", kur drāmatiskas darbības ir maz, Sofokls cenšas to mākslīgi radīt, iepīdams nostāstā par Oidipa izceļošanu uz Atiku epizodus, kur Kreonts un Polineiks grib Oidipu dabūt projām, bet Tēsejs tam pretojas.

Drāmas uzbūvē Sofokls atšķiras no Eurīpida un pa daļai arī no Aischila ar to, ka drāmatiskai darbībai liek norisināties, jau sākot ar pašiem pirmajiem vārdiem, ko uz skatuves recitē attiecīgais aktieris. Citi traģiķi parasti lieto tā saucamo protatisko personu (πρόσωπον προτατικόν), kas darbībā nepiedalās, bet klausītājiem lugas sākumā noskaidro tos notikumus un apstākļus, bez kuŗu zināšanas nebūtu izprotama lugas tālākā darbība[1]). Turpretī Sofokls iesāk darbību ar pašiem pirmajiem vārdiem. Izņēmums ir „Trāchīnietes", kur Dējaneira prologā informē klausītājus par lietas apstākļiem. Citās Sofokla lugās darbība pati sevi noskaidro, un tāpēc sevišķa ekspozicija nav vajadzīga.

Darbība Sofokla lugās neiet pretī savam mērķim taisnā virzienā, kā tas pa lielākai daļai ir Aischila lugās, bet tā sarežģījas vai novirzās no tā ceļa, kas nosprausts lugas sākumā. Šo komplikāciju nolūks ir pastiprināt un sasprindzināt drāmatisko interesi. Šādas sarežģītas darbības paraugs ir „Ķēniņš Oidips" un arī „Ēlektra". Oidips iekrīt nelaimē, iedams pa to ceļu, pa kuŗu viņš domā no nelaimes izbēgt. Un šis ceļš neved taisnā virzienā, bet iet līku loču: Oidips pārdzīvo gan cerību, gan baigu nojautu brīžus, līdz beidzot pārliecinās, ka viņa ceļš beidzas ar bezdibeni un glābiņa vairs nav nekāda. Lai darbību padarītu vēl saistīgāku, Sofokls vietām lieto traģisko ironiju: tur, kur lugas varonis domā, ka ir sasniedzis savu mērķi un ka briesmas viņam vairs nedraud, viņš atrodas vistālāk no mērķa un, pašam nezinot, ir nonācis pie bezdibeņa malas:

---

[1]) Aischila „Agamemnonā" sargs, kas guļ uz pils jumta, savā monologā paskaidro, ka viņš vairākus gadus jau gaida apsolīto signāluguni, kuŗai jāvēstī, ka Agamemnons ieņēmis Troju. Un kad šī uguns patiešām iedegas un sargs steidzas vestīt priecīgo ziņu Klitaimēstrai, tad arī skatītāji ir pietiekošā mērā informēti, lai saprastu tālākos notikumus. Tās pašas triloģijas trešajā daļā „Eumenidās" lugas situāciju noskaidro Delfu priesteriene pītija. Ja šīs personas Aischila lugās, kaut arī nebūdamas aktīvas, tomēr tādā vai citādā sakarā pieder pie lugas darbības personām, tad Eurīpids reizēm lieto jau tādas protatiskas personas, kuŗām ar lugas darbību vairs nav nekāda tieša sakara, vai arī, ja šīs personas pieder pie lugas personām, tad tomēr viņu pirmie vārdi ir tikai lugas ekspozicija, t. i. vienkārši paskaidrojumi par lugas darbības apstākļiem un saturu.

un tieši priekš katastrofas paspīd vēl gaišs cerības stars, lai pēc tam, pēkšņi nodzisdams, dotu vietu tumsai, kuŗai vairs nav gaišu apvāršņu.

Aischils bija radījis augsta stila traģēdiju, un viņa lugu skatītāji nebija „publika" mūsu laika nozīmē, bet tā bija drīzāk draudze, kas zināmās dienās pulcējās kopā, lai piedalītos izrādēs, kas bija viens no reliģiska kulta veidiem. Sofokls piešķīra traģēdijai laicīgāku raksturu un padarīja to par cilvēka dzīves tēlojumu. Tāpēc viņa māksla nav vairs dievkalpošana, bet ir jau īsts „teātris". Uz to norāda arī viņa mākslas techniskais progress un tieksme iespaidot publiku ar aizkustinošiem skatiem, kā arī modināt un kāpināt interesi ar dažādiem negaidītiem sarežģījumiem. Bet visās šais lietās Sofokls nenoiet līdz tādai galējībai kā Eurīpids, bet visur prot ieturēt vajadzīgo mēru un harmoniju, kas ir viņa mākslas raksturīga pazīme.

Eurīpida iemīļoto paņēmienu „deus ex machina", ar kuŗu tas mēdza izbeigt savas lugas, Sofokls ir izlietojis tikai vienā no uzglabātām lugām — „Filoktētā"[2]). Sofokla lugu vairums beidzas ar koŗa vārdiem, kā jau tas ir parasts grieķu drāmās.

Sofokla mākslas techniskais progress jūtams, starp citu, viņa prasmē veidot dialogu. Aischila dialogam piemīt vēl zināms stīvums; Sofoklam dialogs ir dzīvāks un veiklāks, viņa pants ir viegls un tekošs, lai gan ne tik svinīgs kā Aischilam. Dialoga pantmērs ir jambu trimetrs, bet dažās vietās, kur tas top pacilātāks un pāriet melodeklamācijā, ir lietots anapaistu pantmērs. Ja izteiksme top vēl patētiskāka, tad dialogs pāriet dziedāšanā, un tur tad parasti atrodami lirikas pantmēri. Dialogs veidots no īsākām vai gaŗākām runām, jautājumiem un atbildēm. Kur divi pretinieki nonāk vārdu cīņā, tur dialogs mēdz pāriet stichomītijā, kad katrs sarunas dalībnieks pārmaiņus runā pa vienai rindai, dažreiz pa pusrindai. Stichomītija raksturo uzbudinātu gara stāvokli, tāpēc parasti atrodama tais lugas daļās, kur tēlota ķilda vai rosīga domu izmaiņa. Kur runātājs runā nosvērtāk un plašāk attīsta kādu domu, tur viņa runa veidojas gaŗākos teikumos un teikumu savienojumos. Te vēl jāpiebilst, ka visai grieķu mākslai raksturīgais simmetrisms diezgan spilgti parādās arī drāmatiskā dialoga veidojumā: jautājumi un atbildes, norādījumi un pretiebildumi parasti mēdz būt vienāda gaŗuma.

Gaŗāki stāstījumi atrodami tur, kur vēstnesis vai cita kāda lugas persona atstāsta klausītājiem tos notikumus, kas tādu vai citādu iemeslu dēļ nevar tikt parādīti uz skatuves. Kā daiļrunīga stāstījuma

---

[2]) Paņēmiens deus ex machina nepiestāvēja Sofokla mākslai, kas prasīja, lai varonis drīzāk ietu bojā, nekā locītos. Arī minētajā lugā autors būtu licis bojā iet Filoktētam, kas jau arī gribēja nolēkt no klints, bet mīts neatļāva šādu gala iznākumu, jo Filoktētam vajadzēja tikt aizvestam uz Troju.

paraugs ir minams paidagoga stāstījums „Ēlektrā" par izdomāto Oresta nāvi. Bet kā dzimis drāmaturgs, Sofokls apzinājās, ka episkajam elementam nedrīkst lugā dot pārāk daudz vietas.

Sofokla lugās atrodams arī prāvs skaits dažādu prātulu un parunu. Tās atrodamas arī Eurīpida lugās, bet starpība ir tā, ka Eurīpidam prātulas ir mērķis par sevi, jo tās izsaka īsā un labi iegaumējamā formā dažādas dzīves gudrības, kurpretim Sofokls tām piešķir drāmatiskas funkcijas: kad divi pretinieki grib viens otru pārliecināt vai otra domas apgāzt, viņi izsaka savus argumentus prātulu formā, un šīs prātulas, ja tās atrodas stichomītijā, piešķir strīdum elegantu asprātību. Klausītājam liekas, ka abi pretinieki cīnās nevis par personīgām interesēm, bet par idejām.

Runājot par koŗa lomu Sofokla lugās, jāatzīmē, ka Sofokls pavairoja choreutu skaitu no 12 līdz 15. Šis jauninājums tomēr nenozīmē, ka Sofokls būtu piešķīris korim vairāk nozīmes un svara nekā Aischils, bet taisni otrādi, tas nozīmē koŗa lomas samazināšanu, kas ir kompensēta ar ārējo efektu, ko sagādāja koŗa uzstāšanās, un tāpēc arī kļuva vajadzīgs lielāks choreutu skaits. Nevienā Sofokla lugā korim nepieder galvenā loma, kāda tam, piemēram, ir Aischila „Lūdzējās". No drāmatiskā viedokļa koris Sofokla lugās nav nepieciešams, un tas tur figūrē tikai tradicijas dēļ. Koŗa dziesmas tomēr diezgan labi iekļaujas drāmatiskā darbībā, jo koris lielākā vai mazākā mērā reaģē uz tiem notikumiem, kas norisinās lugā, pie kam visbiežāk tas ir tautas ieskatu vai noskaņojuma izteicējs. Daudzas Sofokla koŗu dziesmas ir liriska skaistuma apdvēstas.

Izteiksmes ziņā Sofokls stāv tuvāk tā laika izglītoto atēniešu valodai nekā Aischils, kas lieto arī dažas episkas un aioliskas formas. Sofokla valoda toties uzņēmusi dažus literārā jōniešu dialekta elementus. Iedams pa Aischila pēdām, Sofokls turpina jaunu vārdu radīšanu [3]). Dažas maz pazīstamas vārdu saknes viņš laikam patapinājis no atiešu tautas valodas, bet daļa jauno vārdu formu bez šaubām ir paša Sofokla darinātas un izgudrotas. Arī sintaksē, kur to prasa pantmērs, Sofokls atļaujas lielāku brīvību nekā viņa priekšgājēji [4]).

Visumā Sofokla dzejas forma ir īsa un noslīpēta. Sevišķi tas izpaužas prātulās un stichomītijās, kuŗu elegance parādās taisni tamī, ka doma tiek izteikta īsi un koncīzi. Tomēr Sofokls nedzenas pēc brachiloģiskas izteiksmes tādā mērā kā Aischils. Dažreiz gleznainības dēļ vai

---

[3]) Ir saskaitīti ap 1300 vārdu, kas Sofokla darbos atrodami pirmo reiz.

[4]) Piemēri: Trāch. 613 φανεῖν θεοῖς θυτῆρα καινῷ καινὸν ἐν πιπλώματι. Ēl. 541 ἧς ὁ πλοῦς ὅδ' ἦν χάριν; 918 ἡ δὲ νῦν ἴσως πολλῶν ὑπάρξει κῦρος ἡμέρα κακῶν.

arī, lai pasvītrotu kādu jēdzienu, tiek lietoti tautoloģiski izteicieni [5]). Tāpat gleznainību izteiksmei piešķir arī dažādie tropi un figūras, kas atrodami Sofokla dzejā.

Tādā kārtā Sofokls ir Aischila mākslas turpinātājs un pārveidotājs. Aischila stila nopietnais smagums ir dabūjis Sofokla darbos vairāk harmonijas, daiļuma un grācijas, no kam tomēr nav cietis traģēdijas svinīgais cēlums. Ja Sofoklam nav tik bagātas un augsti lidojošas fantazijas kā Aischilam, toties viņa izdomas spēja, būdama nosvērtāka, ir spīdoša un gaiša. Smalks cilvēka dvēseles pazinējs, viņš iedzimto smalkjūtību savieno ar ideālismu. Senatnē viņu pielīdzināja Homēram [6]). Ja vieglums mākslas formu radīšanā un pareiza mēra ieturēšana ir atiskas īpašības, tad nav ģenija atiskāka par Sofoklu.

Sofokls bija sava laika iemīļotākais dzejnieks. To pierāda jau viņam piešķirto godalgu lielais skaits (24 pirmās godalgas, t. i. 96 godalgotas Sofokla lugas no 123 viņam piedēvētām), kādu nav guvis neviens cits drāmatisks dzejnieks.

Sofokla traģēdijas tika izrādītas arī turpmākos gados, kad drāmatiskā ražība bij jau apsīkusi un nācās atgriezties pie agrākiem dzejniekiem, atkārtojot veco repertuāru.

Sofokla lugas tika lasītas arī skolās. Sevišķi daudz Sofokla cienītāju bija starp atikisma piekritējiem, kas grieķu literātūrā centās atjaunot atiešu valodas tīrību. Vēlāk dažas Sofokla lugas tika pārstrādātas arī latīņu valodā. Tā Līvijs Androniks (Livius Andronicus) pārstrādāja romiešu skatuvei Aiantu, Akcijs (Accius) Antigoni un Filoktētu. No romiešu dzejniekiem Sofoklu ar cieņu min Vergilijs [7]) un Ovidijs [8]), Cicerons viņu sauc par „poeta divinus" [9]), bet Plīnijs apzīmē par „tragici cothurni princeps [10]). Kvintiliānam tomēr tuvāks ir Eurīpids [11]). Arī plašākās izglītoto aprindas vēlākos laikos priekšrocību, kā šķiet, deva Eurīpidam.

Rokraksti: No 96 manuskriptiem, kas pieder 11.—16. gadu simteņiem, 12 aptver visas 7 lugas, bet 70 atrodam tikai bizantisko triadu Aiantu, Ēlektru un Ķēniņu Oidipu. Svarīgākais no manuskriptiem ir Laurentianus XXXII, 9 (L), kas atrodas Laurentija bibliotēkā Florencē un pieder 10.—11. gs. Šis ma-

---

[5]) Piemēri: Aiant. 139 ὄκνον ἔχω καὶ πεφόβημαι; 171 σιγῇ ἄφωνος; 757 ἔφη λέγων.

[6]) Atēniešu filozofs Polemōns pēc Svidas liecības ἔλεγεν Ὅμηρον μὲν Σοφοκλέα ἐπικον, Σοφοκλέα δὲ Ὅμηρον τραγικόν.

[7]) Verg. ecl. 8, 10.

[8]) Ovid. am. I, 15, 15.

[9]) Or. 4.

[10]) Plin. N. H. VII, 109.

[11]) Quint. inst. X, 1, 67.

nuskripts (uz pergamenta), kuŗā ietilpst arī Aischila teksts, ir ar scholijām un ir četru roku labots. Tur atrodamas 7 Sofokla lugas šādā kārtā: Aiants, Ēlektra, Ķēniņš Oidips, Antigone, Trāchīnietes, Filoktēts, Oidips Kolōnā. Visu rokrakstu fototipiskā nospiedumā izdevuši E. M. Thompson un R. C. Jebb, Facsimile of the Laurentian manuscript of Sophocles, London, 1885.

No pārējiem rokrakstiem atzīmējami:

Parisinus gr. 2712 (P vai A), atrodas Nacionālajā bibliotēkā Parīzē, 13. gs., rakstīts uz pergamenta.

Parisinus gr. 2884 (E), 14. gs., Nacionālajā bibliotēkā Parīzē.

Laurentianus, XXXI, 10 (l), 14. gs.

Laurentianus, 125 (G vai Γ), Florences abatijā, Nr. 2725, uz 1282. g. pergamenta.

Literātūra par Sofokla rokrakstiem: A. Seyffert, Quaestiones criticae de codicibus Sophoclis recte aestimandis, Diss. Halis, 1863. — C. Meifert, De Sophoclis codicibus, Diss. Halis, Kämmer, 1891.

Izdevumi: Ed. princeps Aldina, Venecijā, 1502. g. — G. Hermann, Berolini, 1830—51, 7 sēj. — G. Dindorf, Sophoclis tragoediae et fragmenta, Oxonii, 1832—49, 8 sēj. — R. Jebb, Sophocles, The Plays and Fragments, with critical notes, commentary and translations, Cambridge, 1883—1896, 7 sēj. — Sophokles, erkl. von F. W. Schneidewin und A. Nauck, Berlin, Weidmann, 7 sēj. (vairākkārt izd.) — Bibliotheca Teubneriana: Sophoclis tragoediae, edd. Dindorf-Mekler, ed. maior 1885, ed. 6: 1925, ed. minor 1914. — Sophoclis fabulae, recogn. A. C. Pearson, Oxford, Clarendon Pr., 1924. — Sophocle, texte et trad. par P. Masqueray, Paris, Les Belles Lettres, 1922—1924. —

Atsevišķu lugu izdevumi: Aiants. Graece cum scholiis ed. Ch. A. Lobeck, Lips., 1809, 3. izd. 1866. g. — Wolff-Bellermann, 5. izd. Leipz., Teubner, 1899. — J. H. Haydon, Lond., Clive, 1902. — Sophokles, erkl. von F. W. Schneidewin & A. Nauck, Berlin, Weidmann: Aias, 10. Aufl. von L. Radermacher. — Aiace, intr. di E. Romagnoli, comm. di V. de Falco, Napoli, 1929. — Aiace, con comm. di M. Untersteiner, Milano, Signorelli, 1934.

F. G. Welcker, Kl. Schriften 2,264 sek. — J. van Leeuwen, Commentatio de authentia et integritate Aiacis Sophoclei, Utrecht, 1881. — J. Köhm, Zur Auffassung und Darstellung des Wahnsinns im klass. Altertum, Mainz, 1928. — W. Schadewaldt, Soph'. Aias und Antigone (Neue Wege zur Antike 4), Leipz.-Berl., 1929.

Ēlektra. Electra in usum scholarum ed. O. Jahn, ed. III cur. A. Michaelis, Bonnae, 1882. — Wolff-Bellermann, 4. izd. Teubner, 1893. — G. Kaibel, Teubner, 1896 (negrozīts nospiedums 1911. g.). — Sophokles, erkl. von F. W. Schneidewin u. A. Nauck, Berlin, Weidmann: Elektra, 10. Aufl. von E. Bruhn. — D. Bassi, Torino, 1912. — Elettra, ed. e trad. da N. Festa e H. Montesi Festa, Casa ed. Ausonia, 1927. — Electre, éd. L. Denis, I: Texte; II: Introduction, Préparation annotée et illustrée, Liège, Dessain, 1928. — Elettra, intr. e comm. di M. Untersteiner, Milano, Signorelli, 1932. —

Analize: E. Petersen, Griech. Trag. 408 sek. — T. Plüss, Aberglaube und Religion in Sophocles' Elektra, Basel, Reinhart, 1900.

Ķēniņš Oidips. H. van Herwerden, Utrecht, 1866. — Wolff-Bellermann, 5. izd. Leipzig, Teubner, 1908. — M. A. Sheppard, Cambridge, 1920. — König Oedipus, mit Einl. und Anm. von P. Brandt, Leipz. u. Berlin, 1922. — Oedipe-Roi, édition classique, par A. Willem, Liège, Dessain, 1922. — Edipo Re, comm. da

G. Mazzoni, Roma-Milano, Albrighi e Segati, 1923. — König Oedipus, hrsg. von W. Rabehl, Leipzig u. Berlin, Teubner, 1927. — Edipo Re, ed. S. Rossi, Torino, 1927.

J. Nusser, Sophokles' König Oedipus, Progr. Würzburg, 1904. — S. Sudhaus, König Oedipus' Schuld, Rede Kiel, 1912. — H. Veil, Die Frage der trag. Schuld in Soph. K. Oed. und Antigone, Progr. Strassburg, 1913. — G. Schneider, Sophokles' K. Oed. seinem Inhalte nach erklärt, Fries u. Menge, Lehrproben und Lehrgänge, 1909, I, 33 sek. — Analize: E. Petersen, Att. Trag. 400 sek. — K. Robert, Oidip. 1, 284 sek. — A. Kleemann, Grundgedanken und Tendenz des sophokl. Dramas K. Oed. Wiener Stud. 44 (1925) 33 sek.

Antigone. A. Böckh, griech. u. deutsch, Berlin, Veit, 1843, 2. izd. 1884. g. — A. Jacob, Berlin, Dümmler, 1849. — M. Schmidt, Jena, Fischer, 1880. — Wolff-Bellermann, 6. Aufl. Leipzig, Teubner, 1900. — Sophokles, erkl. von F. W. Schneidewin u. A. Nauck, Berlin, Weidmann: Antigone, 11. Aufl. von E. Bruhn. — Antigone, hrsg. von W. Rabehl, Leipzig u. Berlin, Teubner, 1927. — L'Antigone, ed. A. Taccone, Torino, 1928. — Antigone hrsg. von K. Kernig, Leipzig, Freytag, 1930. — Antigone, préparation annotée par P. Collin, Liège Dessain, 1937.

G. Kaibel, De Sophoclis Antigona, Progr. Göttingen, 1897. — P. Corrsen, Die Antigone des Sophokles, ihre theatralische und sittliche Wirkung, Berlin, Weidmann, 1898. — Wohlrab, Aesthetische Erklärung von Sophokles Antigone, Berlin, Ehlermann, 1903. — K. Strobel, Zur Komposition der soph. Ant., Frankfurt Diss., Mainz, 1925.

Trāchīnietes. Blaydes, London, Williams et Norgate, 1872. — V. Subkoff, Mosquae, 1879. — Sophokles, erkl. von F. W. Schneidewin u. A. Nauck, Berlin, Weidmann: Trachinierinnen, neue Bearb. von L. Radermacher, 7. Aufl. 1914. — Le Trachinie, con note di G. Mastella (coll. di class. greci e latini), Città di Castello Lapi, 1914. — Trachiniae ad novam emendatamque codicum recognitionem scholiisque recentioribus additis ed. R. Cantarella, Napoli, San Giovanni, 1926. — Trachinie, ed. D. Bassi, Napoli Loffredo, 1930.

R. Schreiner, Zur Würdigung der Trachiniae des Sophocles, Progr. znaim, 1885, 6. — T. Zielinski, Excurse zu den Trachinierinnen, Philol. 1896, 491-540, 577-633. — E. Petersen. Griech. Trag. 207 sek. — U. v. Wilamowitz, Gr. Trag. 124 sek. — W. Kranz, Aufbau und Gehalt der Trach., Jahresber. des philol. Vereins Berlin 27 (1911), 32 sek. — A. Stephany, De Soph. Trachiniis quaestiones chronologicae, Diss. Münster, 1922. — G. Perrotta, Le donne di Trachis. Traduzione, due saggi critici e un' analisi, Bari, 1931.

Filoktēts. F. Blaydes, Halle, 1908. — N. Wecklein, München, 1913 (ar plašu koment.). — Filottete, introd. e note di D. Bassi, Torino, Chiantore-Loescher, 1927. — Filottete, ed. A. Nardi, Torino, 1930. — Filottete, con comm. di A. Annaratone, Milano, 1933.

Analize: E. Petersen, Griech. Tragödie 417 sek. — R. Herkenrath, Die Handlung in Soph. Phil. und ihr Bühnengott Herakles, Progr. Feldkirch, 1917.

Oidips Kolōnā. Cum scholiis vet. et suis comment. ed. C. Reisig, Jenae, 3 vol., 1820—23. — Elmsley, Lipsiae, 1824. — Meineke, Berolini, Weidmann, 1863. — Edipo a Colono, ed. M. Untersteiner, Torino, 1929. — Edipo a Colono, con comm. di D. Bassi, Napoli, Loffredo, 1935. —

Analize: E. Petersen, Gr. Trag. 420 sek. — K. Robert, Oidip. 1, 457 sek. — K. Freemann, The dramatic technic of the Oedipus Col. Classic. Review 37 (1923), 50 sek. — F. Altheim, Das Göttliche im Oidipus auf Kolonos, Neue Jahrb. 1 (1925), 174 sek.

Pēdu dzinēji. Editio princeps: A. S. Hunt, Oxyrhynchus Papyri t. 9 nr. 1174 p. 36 sek.; tā paša: Tragicorum Graecorum fragmenta papyracea nuper reperta, Oxford, 1912. — E. Diehl, Supplementum Sophocleum, Bonn, 1913. — Ar komentāru: A. C. Pearson, The Fragments of Sophocles 1 (Cambridge, 1917), 224-268. — R. J. Walker, The Ichneutai of Soph. (ar ievadu, koment. un angļu tulk.) London, 1919. — E. Bethe, Die Ichneutai des Soph., Teubner, 1919.

L. Köttgen, Quae ratio intercedat inter Indagatores fabulam Sophocleam et hymnum in Mercurium qui fertur Homericum, Diss. Bonn, 1914.

Fragmentu izdevumi: (Pēdu dzinējus sk. augstāk.) The fragments of Sophocles, ed. with notes from the papers of R. C. Jebb and W. G. Headlam, by A. C. Pearson, Cambridge, Univ. Pr. 1917, 3 vol. — Sophoclean fragments by R. J. Walker, London, Burns, 1921. —

Scholiju izdevumi: P. Elmsley et G. Dindorf, Scholia in Sophoclis tragoedias septem, 2 vol. (vol. I Oxonii, 1825) aptver̦ L. scholijas; vol. II Lipsiae, aptver̦ pārējo manuskriptu scholijas). — P. N. Papageorgios, scholia in Sophoclis tragoedias vetera, Lipsiae, Teubner, 1888.

Vārdnīcas, valoda, metrika. F. Ellendt, Lexicon Sophocleum, 2 ed. curavit Genthe, Berlin, 1872. — A. Nauck, Tragicae dictionis index, Petersburg, 1892. — A. Caldrini, Lexicon suppletorium in Sophoclis fragmenta papyracea iekš Studi della scuola papirologica 1 (1915) 87-109. — O. Schröder, Sophoclis cantica, Leipzig, 1907, 2. izd. 1923. — K. Münscher, Zu Sophokles Ichneutai Rh. M. 1914, 170-190 (struktūra un metriskā analize). — M. La Piana, Ricostruzione metrica e ritmica dei canti lirici nelle tragedie greche. Saggio dall' Edipo re di Sofocle, Torino, 1925.

Literātūra: Patin, Études sur les tragiques grecs, vol. II, 9e éd. 1904, Paris, Hachette. — M. Croiset, Hist. de la litt. gr. t. III. — A. Müller, Aesthetischer kommentar zu den Tragödien des Sophokles, Paderborn, 1904, 2. Aufl. 1913. — A. Patin, Aesthetisch-kritische Studien zu Sophokles, Paderborn, 1911. — Tycho von Wilamowitz-Möllendorff, Die dramatische Technik des Sophokles, Berlin, Weidmann, 1917. — C. Steinweg, Sophokles, sein Werk und seine Kunst, 1924. — V. de Falco, La tecnica corale di Sofocle, Napoli, 1928. — G. Perrotta, Sofocle, Messina Principato, 1935. — A. von Blumenthal, Sophokles. Entstehung und Vollendung der griechischen Tragödie, Stuttgart, 1936. — T. B. L. Webster, An introduction to Sophocles, Oxford, Clarendon Pr. 1936.

Kritiska bibliografija par beidzamiem gadiem: Jahresbericht über die Fortschritte der klass. Altertumsw. 259. sēj. 67.-139. lpp. (par 1931.—1935. g.).

XVII. Eurīpids (480.—406. g.).

71. Eurīpida dzīve. Eurīpids ir Sofokla laika biedrs. Pēc kāda nostāsta, kas chronoloģiski saista kopā trīs lielos traģiķus, Eurīpids esot dzimis pašā Salamīnas kaujas dienā, kad Sofokls, būdams 16 gadus vecs, vadījis kori, kas dieviem dziedājis pateicības paiānu par gūto uzvaru, bet Aischils cīnījies aizstāvju rindās kā hoplīts [1]).

---

[1]) Vita; Diog. II, 45. Plut. Symp. VIII, 1, 1. Pēc Paras chronikas Eurīpids dzimis 83., 4. ol. = 485./4. g. CIG 6052 viņš nosaukts par salamīnieti.

Ziņas par Eurīpida vecākiem ir pretrunīgas un nedrošas [2]). Iespējams, ka viņš bijis no vienkāršu pilsoņu ģimenes. Vismaz viņa lugās nav manāmas aristokratiskas tradicijas, kādas ir, piemēram, Aischila darbos. Eurīpids vispār bija ne tradiciju, bet jaunu ideju cilvēks.

Jaunībā Eurīpids esot piekopis laušanos un dūru cīņu, kur guvis arī panākumus, bet vēlāk šo sportu atmetis [3]). Arī glezniecību, kuŗai viņš jaunībā nodevās, viņš vēlāk atstāja [4]). Tomēr glezznieciskais elements viņa dzejā diezgan stipri izmanāms [5]). Dabūjis tā laika parasto izglītību, viņš to vēlāk pats papildināja, čakli lasīdams grāmatas. Biografi stāsta, ka viņš esot klausījies Anaksagoru, Prodiku un Prōtagoru un draudzējies ar Sōkratu [6]). Dažas šo filozofu mācības tiešām atrodamas Eurīpida darbos, un senatnē viņu pat sauca par „skatuves filozofu" [7]). Būdams racionālisma piekritējs un atmezdams veco dievticību, Eurīpids ar savām lugām izplatīja tautā tā laika filozofiskās idejas [8]).

Eurīpidam bija 25 gadi, kad (455. g.) viņš uzstājās uz skatuves pirmo reiz ar savām lugām, starp kuŗām viena bija „Pelija meitas". Tomēr viņš esot ieguvis tikai trešo godalgu.

Sākot ar šo brīdi Eurīpids nodevās teātŗa mākslai, kas viņu pēc ilgāka laika vainagoja panākumiem. 441. g., t. i. kad viņam bija ap 40 gadu, viņš ieguva pirmo godalgu [9]). Pavisam Eurīpids piedalījās drāmatiskā konkursā kādas 22 reizes, saņemdams pirmo godalgu 5 rei-

---

[2]) Eurīpida tēvs saucies par Mnēsarchu vai Mnēsarchidu (Svida; CIG 6051 un 6052), bet mātes vārds bijis Kleitō (Vita I). Pēc vienām ziņām tēvs ir bijis krodzinieks, bet māte sakņu pārdevēja (Vita I, Aristof. Acharn. 457, 478; Jātn. 19; Tesm. 456; Vardes 840, 947). Citi apgalvo, ka viņš bijis no dižciltīgas dzimtas (τῶν σφόδρα εὐγενῶν, Filochors: Svida; Atēn. 10, 424 E).

[3]) Vēlāk Eurīpidam bija diezgan nelabvēlīgs ieskats par atlētiem: οὐδὲν κάκιόν ἐστιν ἀθλητῶν γένους (fr. 284).

[4]) Pēc biografu ziņām viņa gleznas (πινάκια) rādītas Megarās.

[5]) Sal. Iōn. 190-218; Hek. 807 un 570; Androm. fr. 125; Hipsip. fr. 764.

[6]) Vita: ἀκουστὴς γενόμενος Ἀναξαγόρου καὶ Προδίκου καὶ Πρωταγόρου καὶ Σωκράτους ἑταῖρος. Sal. Cic. Tusc. 3, 14; Aleksandrs Aitōls (Gell. 15, 20) viņu sauca par Anaksagora audzēkni (Ἀναξαγόρου τρόφιμος). Ka Eurīpids pazina arī Hērakleita mācību, sal. Diog. 2, 22 un Eur. fr. 639, 830; Aristof. Vard. 1082. Sōkrata mācība atspoguļota Hērakl. 347. Ailiāns (Var. hist. 2, 13) stāsta, ka Sōkrats reti esot apmeklējis teātri un tikai tad, kad izrādītas Eurīpida lugas.

[7]) Σκηνικὸς φιλόσοφος, Atēn. 158e un 561a; Vitruv. VIII praef.; Plat. Rep. 8 p. 568a.

[8]) Sal. Hek. 799; Iōns 436-51; Īf. Taur. 385-91; Troj. 884-8; Bellerof. fr. 288 un 294; Chrīsip. fr. 836; Tēs. fr. 392; Peir. 596; ka Eurīpids uz skatuves paudis Anaksagora mācību, sal. Plat. Apol. 26d. Aristotelis (Rēt. 3, 15, p. 1416a 29) liecina, ka kādā tiesas procesā Eurīpidu viņa pretinieks esot iesūdzējis par bezdievību (ἀσεβείας).

[9]) Marm. Parium.

zes [10]) (no kuŗām vienu piesprieda vēl pēc viņa nāves). Ja ievēro, ka no Sofokla lugām ir apmēram divas trešdaļas dabūjušas pirmo gadalgu, tad šie skaitļi rāda, ka Eurīpids, dzīvs būdams, neatrada sevišķu piekrišanu atēniešu publikā.

Nodevies traģēdiju sacerēšanai, Eurīpids aprobežojās ar dzejnieka darbību un, lai gan interesējās arī par politiskiem jautājumiem, kā to rāda viņa lugas, aktīvi politiskā dzīvē tomēr nepiedalījās. Būdams atturīga un noslēgta rakstura cilvēks, viņš vairījās no sabiedrības un pavadīja lielāko daļu brīvā laika pie grāmatām [11]). Divas reizes viņš bija precējies [12]), bet abas viņa laulības, kā šķiet, nebija laimīgas, un šis apstāklis viņu padarīja vēl noslēgtāku. Eurīpidu uzskatīja pat par sieviešu nīdēju (μισογύνης), bet varbūt ka šādu reputāciju viņš ieguva ar savām lugām, kur bija tēloti daži negātīvi sieviešu raksturi.

Savas dzīves otrajā pusē Eurīpidam, tāpat kā Sofoklam, nācās piedzīvot Peloponnēsas kaŗa grūtos apstākļus. Kad nelaimīgā Sicilijas ekspedīcija beidzās Atēnām ar katastrofu, Eurīpids dabūja pagodinošo, bet reizē arī skumdinošo uzdevumu sacerēt kapa uzrakstu kritušiem cīnītājiem.

Pēc Oresta izrādes 408. g. Eurīpids saņēma aicinājumu no Maķedonijas ķēniņa Archelāja. Maķedonija toreiz vēl bija pusbarbariska zeme, bet tās valdnieki centās ieviest grieķu kultūru vismaz sabiedrības augstākajos slāņos. Tāpēc pie ķēniņa galma tika aicināti arī grieķu dzejnieki. Eurīpids paklausīja aicinājumam un ieradās Pellā. Tur dzejnieks, kam jau bija pāri 70 gadiem, atrada priekšā sabiedrību, kas viņu varēja ierosināt uz jauniem darbiem: tur bija traģēdiju dzejnieks Agatōns un liriķis Tīmotejs; var būt, ka Eurīpids satikās arī ar vēsturnieku Tūkīdidu, kas tai pašā apkārtnē dzīvoja trimdā. Ķēniņam par godu Eurīpids sacerēja traģēdiju „Archelājs", kur bij attēlots viens no ķēniņa leģendārajiem senčiem. Būdams svešumā, Eurīpids domāja arī par Atēnām, un kad viņš gandrīz bija paguvis jau sacerēt trīs lugas, nāve viņu atņēma dzimtenei. Viņš mira 406. gadā, 75 gadus vecs un tika apglabāts Maķedonijā.

---

[10]) Svida.

[11]) Vita I; Svida.

[12]) Eurīpida vienas sievas vārds bija Melitō (Μελιτώ), otras Choirine (Χοιρίνη) vai Choirile (sk. Vita, bet sal. Svidu). No pēdējās viņam esot bijuši dēli Mnēsarchids, Mnēsilochs un Eurīpids. Stāstīja par kādu Eurīpida kalpotāju Kēfīsofōntu, ar kuŗu viņa sieva pārkāpusi laulību. Dzīves neveiksmju sarūgtināts, Eurīpids tad arī nīdis sievietes. Tomēr, dzirdot par Eurīpida naidu pret sievietēm, Sofokls esot reiz iebildis: ἔν γε ταῖς τραγῳδίαις, ἐπεὶ ἔν γε τῇ κλίνῃ φιλογύνης.

Ziņa par Eurīpida nāvi pienāca Atēnās tā paša gada pavasarī, īsi priekš Dionīsijiem. Sofokls, kam ar savām lugām vajadzēja piedalīties traģēdiju konkursā, pagodinādams viņa piemiņu, ieradās proagōnā sēru drēbēs tērpts un ieveda kori un aktieŗus bez vainagiem galvā. Tikai Aristofans nākošā gada Lēnajos atļāvās brīvību diezgan asi nokritizēt Eurīpidu savā komēdijā „Vardes", kur viņš deva priekšroku Aischilam un Sofoklam. Un ka tas nebija tikai Aristofana vien, bet arī atēniešu publikas ieskats, liecina apstāklis, ka Aristofana komēdija guva lielu piekrišanu, tika godalgota un otrreiz izrādīta. Tas apstiprina jau sacīto, ka Eurīpids, dzīvs būdams, nebaudīja tādu publikas piekrišanu kā Aischils un Sofokls. Vēlāk, zināms, ieskati grozījās, un arī mūsu laika lasītājam Eurīpida lugas liekas modernākas un tuvākas nekā viņa divu priekšteču darbi.

Atēniešu publika tomēr bija tik smalkjūtīga, ka piesprieda pirmo godalgu par Eurīpida atstātajām lugām, kas tika izrādītas pēc viņa nāves. Ar to atēnieši apliecināja, ka viņi tomēr uzskata Eurīpidu par lielu dzejnieku.

Nepagāja gads pēc Eurīpida nāves, kad arī Sofokls aizgāja veļu valstī. 404. gadā izbeidzās Peloponnēsas kaŗš un līdz ar to Atēnu politiskā vara. Eurīpidam un Sofoklam nebija lemts piedzīvot šo skumīgo brīdi un redzēt dzimtenes pazemošanu. Tā gandrīz reizē izbeidzās Atēnu valsts un atiskās traģēdijas ziedu laiks.

72. Eurīpida lugas. Eurīpida sacerēto lugu skaits pēc dažām seno liecībām bija 92 jeb 23 tetraloģijas [1]). Līdz mūsu dienām uzglabātas 19 lugas, no kuŗām viena ir satiru drāma „Kiklōps", bet traģēdija „Rēss" atzīta par Eurīpidam nepiederošu [2]).

---

[1]) Biografijās lugu skaits svārstās starp 92 un 98 (starpība laikam radusies no skaitļu zīmju β un ϟ samainīšanas). No šā skaita grieķu gramatiķu laikā bij uzglabātas 78 vai 77 lugas, no kuŗām 8 bija satiru drāmas (ka 23 tetraloģijās bija tikai 8 satiru lugas, var izskaidrot ar to, ka dažās tetraloģijās satiru lugas vietā bija traģēdija ar laimīgām beigām, kā, piem., Alkēstida). Par neīstām tika turēta viena satiru drāma un 3 traģēdijas. Varrōns (Gellius 17, 4) runā par 75 lugām. Starpība laikam nāk no tam, ka daži krājumam pieskaitīja arī 3 neīstās lugas (Τέννης, Ῥαδάμανθυς, Πειρίθοος) bet citi tās neņēma vērā. Pēc Svidas liecības δράματα αὐτοῦ κατὰ μέν τινας οε', κατὰ δέ ἄλλους qβ' σῴζονται δὲ οζ'.

[2]) Starp uzglabātām lugām dažas jau senatnē tika augsti vērtētas (Mēdeja, Foinīķietes, Hipolits, Bakchantes, Īfiģenija Tauridā), turpretī citas tika turētas par mazāk vērtīgām. Uzglabātās lugas acīm redzot nāk no diviem krājumiem, no kuŗiem vienā ietilpa vērtīgākās lugas, bet otrs aptvēra alfabētiskā kārtā sakārtotas lugas.

Alfabētiskā kārtā sakārtotas lugas ir šādas: 1. Alkēstida (Ἄλκηστις), 2. Andromacha (Ἀνδρομάχη), 3. Bakchantes (Βάκχαι), 4. Hekabe (Ἑκάβη), 5. Helene (Ἑλένη), 6. Ēlektra (Ἠλέκτρα), 7. Hērakleidi

No šīm lugām tikai astoņu chronoloģija ir apliecināta. Par pārējo lugu sacerēšanas laiku var būt tikai vairāk vai mazāk drošas konjektūras. Uzglabātās Eurīpida lugas šai grāmatā apskatītas to paticamā chronoloģiskā kārtā .

Alkēstida (Ἄλκηστις) tika izrādīta 438. gadā kā ceturtā luga, satiru drāmas vietā[3]). Alkēstida nav īsta traģēdija, bet luga ar laimīgām beigām, kur dažās vietās netrūkst arī jautrāku skatu.

Lugas varone ir Tesalijas ķēniņa Admēta sieva Alkēstida. Admētam orākuls bija pasludinājis, ka viņam jāmirst, bet ka nāves daimons viņam aizies secen un viņš varēs nodzīvot līdz sirmam vecumam, ja atradīsies cilvēks, kas labprātīgi gribēs mirt viņa vietā. Admēts tad arī meklēja cilvēku, kas būtu ar mieru viņa vietā mirt, bet nevarēja tādu atrast. Pat viņa vecāki, kas ar vienu kāju stāvēja gandrīz jau kapā, nebij pierunājami dēla dēļ šķirties no dzīves. Šādos apstākļos Admēta laulātā draudzene nolēma labprātīgi sevi ziedot vīra vietā.

Šo nostāstu jau Frīnichs bija drāmatizējis lugā, kas arī bija nosaukta par Alkēstidu, bet Eurīpids to pārstrādāja. Kaut gan lugā ietilpst fantastiskais elements, tā lasāma un skatāma ar interesi.

Prologā Apollōns strīdas ar nāves daimonu Tanatu, kas pārmet Apollōnam, ka tas viņam atņēmis jau viņa pirmo upuri Admētu un tagad gribot arī Alkēstidu atņemt. Drīz iznāk no pils pati Alkēstida, kas jau sagatavojusies miršanai. Beidzamo reiz viņa skata vietas, kur pavadījusi sava jaunā mūža dienas, atvadās no saviem bērniem un dod pēdējos norādījumus Admētam. Tad viņa izdveš beidzamo „sveiks!", un viņas galva noslīgst uz spilvena. „Tā aizgājusi, nav vairs sievas Admētam," saka koris, bet mirušās vecākais puisītis Eumēls raudādams krīt uz mātes līķa (393.—403.):

Ai, rūgtais liktenis,
Kad māmuliņa prom!
Tā aizgājusi, tēt,
Un sauli neredz vairs.
Mēs tagad bāriņi,
Kad viņas vairāk nav.
Lūk, acis mīļās šīs,
Lūk, rokas izstieptās!

(Ἡρακλεῖδαι), 8. Trakojošais Hērakls (Ἡρακλῆς μαινόμενος), 9. Lūdzējas (Ἱκέτιδες), 10. Hipolits (Ἱππόλυτος στεφανηφόρος), 11. Īfiģenija Aulidā (Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι), 12. Īfiģenija Tauridā (Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις), 13. Ions (Ἴων), 14. Kiklōps (Κύκλωψ), 15. Mēdeja (Μήδεια), 16. Orests (Ὀρέστης), 17. Rēss (Ῥῆσος), 18. Trojietes (Τρῳάδες), 19. Foinīķietes (Φοίνισσαι).

[3]) Tetraloģijas pārējās lugas bija Krētietes, Alkmeōns un Tēlefs.

Vai dzirdi mani, māt,
Kad tevi saucu es,
Tavs dēliņš mīļotais,
Pie lūpām krizdams tev,
Kā putniņš atstātais?

Arī koris savā dziesmā apliecina, ka Alkēstida bijusi celākā no sievām un ka viņu pieminēs arī nākamos laikos. Un, protams, dziļi aizkustināts un satriekts ir arī Admēts. Viņš dod rīkojumu par mirušās apbedīšanu un nosaka sēras uz veselu gadu.

Šai brīdī Admēta pilī ierodas viņa draugs varonis Hērakls. Redzēdams sēru zīmes, Hērakls noprot, ka ieradies nelaikā, un grib doties projām. Bet Admēts, noslēpdams Alkēstidas nāvi, lūdz Hēraklu palikt un ierāda tam pilī istabu, kur tas netraucēts varētu atpūsties.

Pirms Alkēstidas izvadīšanas ierodas arī Admēta vecais tēvs Ferēts, izteikdams dēlam līdzjutību un cildinādams Alkēstidas varonību. Bet dēls skarbiem vārdiem vēršas pret tēvu un apsūdz viņu kā vainīgu Alkēstidas nāvē. Tēvs noraida dēla pārmetumus, jo domā, ka viņam nebija pienākuma mirt dēla vietā:

„Tev viens tik mērķis prātā bij: lai nemirtu.
Tu dzīvo tagad, izbēdzis no likteņa;
Tu esi viņas slepkava; bet mani tu
Par gļēvu saukā, bailīgāks kaut esi pats
Par sievieti, kas tevis dēļ ir mirusi.
Stāv labāk klusu. Ja tev mīļa dzīvība,
Tad zini, ka tā mīļa katram cilvēkam" [4]).

Strīdus starp tēvu un dēlu rāda, cik sīksti viņi abi turas pie dzīvības, un ar to Alkēstidas varoņdarbs vēl vairāk tiek izcelts. Bet ja Alkēstida no šā strīdus morāli iegūst, tad Admēts zaudē. Bez šīs ķildas ar tēvu neuzmanīgam lugas skatītājam varbūt nedurtos acīs, cik lielā mērā egoists un gļēvulis ir Admēts. Šai brīdī viņš bija domājis ievainot tēvu, norādīdams uz viņa egoismu, bet bulta tika atsista un ķēra viņu pašu visvārīgākā vietā.

Tagad aizkavētais bēŗu gājiens var turpināties. Gājienā piedalās arī koris, tāpēc skatuve paliek tukša. Bet tā kā skatītāji nevar sekot līdzi Alkēstidai uz kapiem, tad dabiski, ka nākošajā skatā viņu interesi saista Hērakls. Varonis, krietni paēdis un iebaudījis Dionīsa dāvanu, uzvelk jautru dziesmiņu. No sašutušā apkalpotāja viņš drīz tomēr dabū zināt patiesību par Alkēstidas nāvi. Tagad viņam pašam kauns par savu uzvešanos: viņš priecājas tādā brīdī, kad visā mājā valda sēras.

[4]) 694—698; 703—704.

Bet viņš grib labot savu kļūdu un nolemj izdarīt neticamu lietu. Ne par velti viņš ir stiprākais varonis pasaulē, kas veicis daudzus grūtus uzdevumus. Viņš tāpēc ies uz kapiem un, tur paslēpies, gaidīs, kamēr nāves daimons nāks pie Alkēstidas kapa, lai dzertu upuŗasinis. Tad viņš izlēks no paslēptuves, sagrābs daimonu pie matiem un to sitīs tik ilgi, kamēr tas apsolīs atdot atpakaļ Alkēstidu.

Nevienam neteikdams par savu nodomu, Hērakls iziet no pils un dodas uz kapiem, bet bērinieki tai pašā laikā pa otru ceļu atgriežas mājās. Skatītāju priekšā atkal Admēts. Noskumis viņš staigā pa klusajām istabām un sajūt, cik tās vientulīgas un drūmas. Viņam nāk prātā tēva pārmetumi, kas ieķērušies viņa dvēselē kā sāpīgs dzelonis, un viņš sāk pats sevi tiesāt un atzīst savas vājības. Ar to viņš pa daļai izpērk savu agrāko gļēvulību un iegūst skatītāju līdzjutību.

Drīz ierodas atkal Hērakls, vezdams sev līdzi kādu aizplīvurotu sievieti. Viņš to grib atstāt Admēta pilī, jo pašu viņu sauc projām kāds uzdevums.

Bet Admēta viesmīlībai šoreiz ir robežas un viņš noteikti atsakās ievērot drauga lūgumu. Ievest svešu sievieti tais istabās, kur nesen staigājusi Alkēstida, — tas viņam šķiet apvainojums mirušai.

Tad Hērakls beidz savu spēli un atklāj plīvuru. Skatītāju priekšā ir atkal Alkēstida. Admēts stāv kā sasalis un netic savām acīm. Hērakls tad izstāsta, kā cīnījies ar Tanatu un atņēmis tam Alkēstidu.

Admēts tagad lūdz Hēraklu palikt pie viņa, bet tas aizbildinās ar nevaļu un atvadās no sava drauga, kas varonim paliek parādā pateicību. Admēts izdod pavēli sarīkot visā pilsētā pateicības ziedošanu, bet koris nobeidz lugu ar vārdiem:

„Kas dievības ceļus var izdibināt?
Daudz lietu mums necerot izdara dievs.
Ko gaidīja visi, tam citāds bij gals;
Kas netika gaidīts, tam notikt bij lemts.
Lūk, tāda šī iznāca lieta."

Šai lugā Eurīpids ir atkāpies no dažiem grieķu skatuves techniskiem likumiem, tāpat kā Sofokls „Aiantā". Par Alkēstidas nāvi neziņo vis, kā to varēja sagaidīt, kalpone, bet Eurīpids ir parādījis skatītājiem tieši Alkēstidas beidzamos mirkļus, modinādams ar šo patētisko skatu reizē publikas interesi un arī simpatijas pret varoni. Koris, pavadīdams mirušo uz kapiem, atstāj uz kādu laiku skatuvi. Arī tam ir sava māksliniecisku nozīme: skatītāji līdz ar kori domās pavada Alkēstidu uz viņas beidzamo atdusu, lai pēc tam jo negaidītāks nāktu lugas atrisinājums.

Luga izraibota kontrastiem: piemēram, skumju pilnajam miršanas brīdim seko jautrais skats ar Hēraklu un sulaini.

Šai lugā Alkēstida ir patiesa un liela traģiska figūra, īsta varone. Viņai līdzās tāpēc pabāls izliekas Admēts, kam tikai uz lugas beigām izdodas kaut cik izlabot savu sašķobīto reputāciju. Atzīmējams, ka Alkēstida neizrāda nekādu dedzīgu mīlestību pret Admētu, bet ziedo savu dzīvību vairāk aiz pienākuma pret laulāto draugu nekā aiz mīlestības pret viņu.

Hērakls ir parādīts tāds, kādu to tēloja komēdija: fiziski spēcīgs, ar apskaužamu ēstgribu, garīgi mazliet naīvs, bet atklāts un bez viltus. Jādomā, ka Hērakla tipu Eurīpids ir veidojis pēc Frīnicha lugas parauga, tikai mazliet mīkstinādams to, kas Frīnicha lugā bija par daudz grotesks. Tā Eurīpids ir izmetis to Frīnicha lugas skatu, kur Hērakls cīnās ar Tanatu.

„Alkēstida" ar savu pārdabisko brīnuma elementu ir drāmatizēta pasaka, kas tomēr atspoguļo dzīves īstenību. Luga nav ne traģēdija, ne satira, bet dzejnieks raugās ar vieglu smaidu uz cilvēka vājībām.

„Mēdejā" (Μήδεια), kas tika izrādīta 431. gadā, koncentrēts viss tas, kas raksturīgs Eurīpida mākslai. Tur tēlota daimoniska sieviete, kas ir pilnīgs pretstats ideālajai Alkēstidai. Mēdeja ir sieviete, kas nokļuvusi kaislības varā un iet pāri visiem cilvēku morāliem likumiem. Šai lugā Eurīpids rāda, cik augstus viļņus var sist cilvēka dvēselē kaislību sabangotā jūra.

Lugā nekas nav stāstīts par to, kā Mēdeja iemīlēja Jāsonu, kad tas savā argonautu braucienā ieradās pie viņas tēva Kolchidā, un kā viņa tad kopā ar Jāsonu bēga uz Grieķiju. Lugas notikumi sākas ar to momentu, kad Mēdejas mīlestība ir pārvērtusies par fanātisku naidu kopš tā brīža, kad Jāsons palicis Mēdejai neuzticīgs un izvēlējies sev citu līgavu, Korintas ķēniņa Kreonta meitu Glauku.

Mēdejas dvēseles stāvoklis redzams jau no viņas pirmajiem vārdiem uz skatuves (144.—147.):

„Ai ai!
Lai galvu man debesu zibeņi ķeŗ!
Kāds ieguvums pasaulē dzīvot man vairs?
Vai vai! mani nāve tik atbrīvot var
No nelaimēm pārpilnās dzīves."

Bet bēdu mākoņi savelkas arvien tumšāki, Mēdejas kaislības trako arvien stiprāk, un viņai rodas noziedzīga domā, kā visbriesmīgāk atriebties saviem pretiniekiem. Ierodas paidagogs ar Mēdejas diviem bērniem. Viņš nes Mēdejai jaunu sliktu vēsti: Glaukas tēvs Kreonts gribot Mēdeju padzīt. Bet Mēdeja, būdama burve, atrod līdzekli, kā atriebties sāncensei: viņa nosūta Glaukai dārgas saindētas drēbes, kuŗas uzģērbjot

tai jāmirst. Tomēr Mēdejai nepietiek ar šo atriebību, jo sodu vēl nav dabūjis Jāsons. Viņa ir nolēmusi nonāvēt savus un Jāsona bērnus, lai atriebtos vīram tā, kā vēl neviena sieviete pasaulē nav atriebusies. Monologs, ko Mēdeja runā pirms bērnu nonāvēšanas, rāda to ārprāta vētru, kas plosās viņas dvēselē. Tur cīnās divējādas jūtas: mātes mīlestība, kas izpaužas maigos glāstu un mīlināšanas vārdos pret bērniem, un atriebības jūtas pret Jāsonu. Vienā brīdī jau liekas, ka pārsvaru ņems mātes jūtas. Bet tad kā auka sāk trakot atriebības kāre, un gala iznākumā Mēdeja, kaut arī apzinādamās, ko viņa dara, nav vairs spējīga pretoties naida jūtām, bet nonāk pilnīgi šo jūtu varā. Izšķirīgais brīdis un traģēdijas kulminācijas punkts ar to ir aizsniegts.

Nedzirdēto kaislību vētra, kas trako Mēdejas dvēselē, atstāj drūmu iespaidu arī uz skatītājiem, tāpēc kā patīkama atpūta seko koŗa dziesmas nosvērtie vārdi. Pēc tam vēl reiz redzama Mēdejas spītīgā seja, uz kuŗas laistās gandarījums, kad Mēdeja klausās vēstneša stāstījumu par to, kā izdevusies viņas atriebība pret Glauku. Pēdējā esot nostājusies spoguļa priekšā, smaidījusi savā jaunajā tērpā un tad piepeši, sajuzdama indes briesmīgo spēku, saukusi pēc palīdzības un drīz mirusi kopā ar tēvu, kas apkampis savu nelaimīgo meitu.

Mēdeja tīksminās, šo ziņu klausīdamās, un, it kā baidīdamās, ka viņas dvēselē var notikt kāds lūzums, pati sevi uzmudina:

„Tik īso dienu šo tu bērnus aizmirsti;
Pēc tam tos vari apraudāt. Kaut nokauti,
Tie tomēr mīļi būs. Bet mūžs mans nelaimīgs." [5])

Koris vēlreiz piesauc Hēlija palīdzību, lai tas pasargātu Mēdeju no viņas ļaunā darba. Bet neviens dievs vairs nespēj atturēt no nozieguma māti, kuŗas sirds ir tapusi cieta kā akmens. Aiz aistētiskiem motīviem un saskaņā ar grieķu teātŗa tradicijām, dzejnieks aiztaupa skatītājiem to brīdi, kad notiek briesmīgais bērnu nogalināšanas akts.

Tad uztraukts atsteidzas Jāsons, kas jau dzirdējis par Glaukas un Kreonta nāvi, un tagad saņem vēl bēdīgo ziņu, ka abi viņa bērni noslepkavoti. Jāsons meklē Mēdeju un grib uzlauzt durvis. Tad paradās Mēdeja. Taisīdamās aizbraukt sava tēva Hēlija dāvātos brīnumratos, viņa uzrunā Jāsonu (1317.—1322.):

„Ko lauzies velti durvīs, bērnus meklēdams,
Un mani, kas pie viņu nāves vainīga.
Šīs pūles vari pietaupīt. Ja vajaga
Tev manis, saki, ko tu vēlies. Pieskarties

[5]) 1248—1250.

Pie sevis es tev neļaušu. Mans tēvs ir man
Pret ienaidnieku devis stipru aizsargu."

Kad Jāsons vēršas pret Mēdeju ar visskarbākiem vārdiem, saukdams viņu par bērnu slepkavu un necilvēku, Mēdeja visus Jāsona pārmetumus sviež viņam atpakaļ sejā. Starp viņiem notiek dialogs, kur no abām pusēm izskan dziļš naids. Mēdeja neļauj Jāsonam atvadīties pat no mirušajiem bērniem, bet aizbraukdama tos aizved Hēlija ratos. Jāsons paliek viens pats un sabrūk izmisumā, dievus par lieciniekiem piesaukdams. Bet koris lugu beidz ar tiem pašiem vārdiem kā „Alkēstidā".

Ar „Mēdeju" Eurīpids ir ierāvis jaunu ceļu grieķu drāmatiskajā mākslā. Aischils un arī Sofokls turējās vēl diezgan stingri pie mītiem. Lugas darbība viņiem notiek tais robežās, ko nospraudusi tradicionālā mītoloģija. Tikai sīkumos dzejnieka fantazija papildināja to, kas mītā nebija minēts, vai arī atļāvās dažus nesvarīgus pārgrozījumus. Turpretī „Mēdejā" dzejnieks mītoloģisko tradiciju pilnīgi brīvi pārveido.

Šai traģēdijā lugas darbība izaug no Mēdejas rakstura un dvēseles stāvokļa. Jau prologā ir skaidri rādīta šī daimoniskā sieviete, ko dziļi apvainojis tas vīrs, kam viņa ziedojusi savu dzīvi. Tā taisās viņam atriebties, un šī atriebība ir visbriesmīgākā, kādu vien var iedomāties. Viņas pirmā doma ir nonāvēt Jāsonu līdz ar viņa jauno līgava un tās tēvu. Bet kad viņa redz Jāsonu viņa liekulīgā un paštaisnā egoismā, viņa domā, kā vissmagāk to sodīt. Vislielākās sāpes jutīs Jāsons nevis tad, kad būs mirusi viņa līgava, kuŗu viņš pa daļai prec aiz ārējiem iemesliem, bet kad viņam būs laupīti viņa bērni. Gan pašu viņu pārņem šausmas par briesmīgo plānu, un viņas dvēselē pirms izšķirīgā lēmuma notiek liela cīņa starp divām pretējām jūtām — mīlestību uz bērniem un atriebības kāri. Neviens grieķu dzejnieks vēl nebija rādījis cilvēka dvēseli tā iekšējo spēku un kaislību plosītu, kā tas rādīts „Mēdejā". Ja būtu uzvarējusi mīlestība, tad Mēdejas dvēselē vajadzētu notikt lūzumam. Bet viņas raksturs bija par daudz lepns un spītīgs, un lūzums nenotika. Mēdejas iekšējo cīņu izbeidz tas apstāklis, ka paši notikumi ir tā sagadījušies, ka glābiņa vairs nav. Tai brīdī, kad mirst ķēniņa meita, arī bērnu liktenis ir izšķirts, jo korintieši aiz atriebības būtu viņus nogalinājuši — kā Mēdejas bērnus[6]). Bet šādā gadījumā Mēdejas atriebība būtu vājināta, jo viņai būtu jādalās bēdās kopā ar Jāsonu un viņa savu mērķi nebūtu pilnībā sasniegusi. Tāpēc autors, lai spilgti parādītu Mēdejas raksturu, liek bērniem mirt no viņas rokas, un šī atriebība ir daudz lielāka nekā sāncenses nogalināšana.

---

[6]) Kāds mīta variants tiešām arī stāstīja, ka Mēdejas bērnus aiz atriebības nogalinājuši Kreonta radinieki.

Eurīpida laika grieķi, protams, raudzījās uz Mēdeju kā uz negātīvu sievietes tipu. Tomēr dzejnieks nav gribējis tēlot noziedzīga rakstura sievieti, bet gan sievieti, kas atrodas stipru instinktu varā un kas spēj tiklab mīlēt, kā arī dziļi nīst. Autors ir gribējis rādīt, ka cilvēka dvēselē snauž tumši spēki, kas zināmos apstākļos var pamosties un, izlauzdamies uz āru, cilvēku aizraut bezdibenī.

Salīdzinot ar Mēdejas visai spilgto figūru, Jāsons iznāk pabāls. Bet tas lugai nav par traucējumu, jo viena pati Mēdeja piepilda ar savu personu visu lugu.

Hērakleidi (Ἡρακλεῖδαι) ir pavāja luga, kas sacerēta laikam Peloponnēsas kaŗa sākumā (ap 430.—427. g.), kā uz to norāda darbības vienkāršība un pareģojums par spartiešu iebrukumu (1027. r.). Lugā saskatāma politiska tendence: dzejnieks atgādina Argosai un Spartai, ka šīs pilsētas kādreizējo Atēnu labdarību atmaksājušas ar nepateicību (742. r.).

Lugas saturs ir šāds: Hērakla bērni, viņa vecās mātes Alkmēnes un brālēna Iolāja pavadīti, meklē patvērumu Maratonā pret Euristeju. Pēdējais tos pieprasa izdot. Bet Atēnu ķēniņš Dēmofonts liedzas prasību ievērot, un Euristejs tad pieteic kaŗu. Kad orākuls pareģojis, ka atēnieši gūs uzvaru, ja Dēmētrai tiks ziedota dižciltīgākā jaunava, Hērakla meita Makarija labprātīgi pieteicas par upuri. Pēc tam Euristejs tiek sakauts un, Iolāja, kas brīnišķīgā kārtā uz vienu dienu atdabūjis agrāko spēku, sagūstīts, tiek novests pie Alkmēnes, kuŗa, par spīti koŗa (t. i. atēniešu) protestiem, pieprasa viņa sodīšanu ar nāvi. Euristejs pirms nāves apsola atēniešiem: ja tie viņu ar godu apglabās, tad viņš būs tc draugs un aizstāvis, kad Hērakleidu nepateicīgie pēcteči (t. i. dōrieši un it īpaši spartieši) iebruks Atikā.

„Hipolits" tika izrādīts 428. gadā. Šīs traģēdijas galvenās figūras ir ķēniņa Tēseja dēls Hipolits un tā pamāte Faidra, kas Hipolitā iemīlējusies.

Prologā runā pati mīlestības dieve Afrodīte. Tas ir Eurīpidam raksturīgais prologs, kur tiek noskaidrota lugas situācija. Afrodīte ir neapmierināta ar Hipolitu, kas, būdams skaists jauneklis, nododas medīšanai un sportam un godina tikai Artemidu, bet Afrodīti savās lūgšanās nepiemin. Afrodīte te personificē mīlestības kaislību, bet Artemida šķīstsirdību un atturību. Tāpēc Hipolits, kam ir „jaunavīga dvēsele" [7]), arī kalpo tikai Artemidai, bet par Afrodīti izsakās nicinoši. Par to mīlas dieve nolemj Hipolitu pārmācīt. Viņa iededzina Faidras dvēselē kaislības uguni pret padēlu.

---

[7]) 1006: παρθένον ψυχὴν ἔχων.

Sākumā par pārmaiņām, kuŗas notiek Faidras dvēselē, ziņo tikai koris, kas tēlo pils kalpones: ķēniņienei esot kādas bēdas, jo viņa jau trešo dienu atsakoties pieņemt ēdienu. Tad iznāk, uz aukles rokas atspiedusies, arī pati Faidra. Viņa ir bāla un vāja. Viņai gribētos tikt ārā no pils, kur viņa smok nost, viņa vēlētos aiziet turp, kur burbuļo avots, un apsēsties puķainā pļavā zem papelēm. Un pēc brītiņa viņa atkal lūdz, lai viņu aizved kalnos. Viņa gribētu staigāt pa priežu mežu, kur medību suņi dzenas pakaļ lāsainām stirnām, gribētu uzsaukt suņiem un, roku līdz zeltainām matu cirtām paceldama, mest tesaliešu šķēpu... Vecā aukle klausās viņas vārdos un domā, ka kundze ir slima. Viņa nezina, ka Faidras prāts nesas uz mežu tāpēc, ka viņa tur cer sastapties ar Hipolitu, kas arī ir kaislīgs medinieks.

Kad aukle ar asarām ir lūgusi kundzi atklāt savas sirds noslēpumus, Faidra beidzot atzīstas, ka ir iemīlējusies Hipolitā. Viņa sākumā gribējusi šo mīlestību apspiest, bet tas viņai neizdevies. Tāpēc viņa vēlas mirt, jo negrib aptraipīt savu labo slavu, un viņai ir nīstamas slepenās grēkotājas.

Bet aukle ir citādās domās. Kāpēc mirt? Afrodītes varai pretoties būtu augstprātība. Un viņa piedāvā kundzei savus pakalpojumus un starpniecību. Faidra gan izrāj aukli, bet sirds dziļumā tiecas pēc tā, ko viņa piedāvā, un beidzot piekāpjas. Viņai jau arī nekas nebūs jādara, — tā būs aukle, kas Hipolitam pastāstīs par Faidras jūtām.

Sastapusi Hipolitu vienatnē, aukle viņam atklāj Faidras mīlestību, bet Hipolits to noraida un skarbiem vārdiem rāj aukli. Tā krīt uz ceļiem un lūdz Hipolitu vismaz tālāk neizpaust šo noslēpumu. Bet Hipolits ir sašutis par Faidru un aukli, viņš nolasa gaŗu pamācību, kur runā par sieviešu samaitāto dabu. Tēvam viņš gan nestāstīs par Faidras neuzticību, jo grib turēt doto vārdu, bet kamēr tēvs ir projām, viņš vairs negrib palikt zem viena jumta ar Faidru. Un sašutis viņš atstāj māju.

Faidra paliek apkaunota un apvainota. Viņas mīlas skurbums ir izgaisis, tā vietā ir kauns un izmisums. Tagad viņai atliek tikai mirt. Bet mirdama viņa grib ieraut nelaimē arī kādu citu, lai viņš augstprātīgi nedižotos ar viņas nelaimi. Bez tam viņai ir bažas, ka Hipolits varētu neturēt doto solījumu un atklāt viņas noslēpumu.

Pēc īsas koŗa dziesmas pilī atskan saucieni pēc palīdzības. Tur notikusi nelaime: Tēsejs, kas atgriezies mājās, ir atradis Faidru jau mirušu. Bet tad nāk jauns pārsteigums: mirušās rokā Tēsejs ierauga vēstulīti, kur paziņots, ka Faidra devusies nāvē tāpēc, ka viņas padēls viņu piesmējis. Lielās dusmās Tēsejs nolād savu dēlu. Šiem lāstiem jāpiepildās, jo Tēseja tēvs Poseidōns apsolījis paklausīt trīs viņa vēlēšanās.

Kad ierodas Hipolits un pārsteigts jautā tēvu par Faidras nāvi, Tēsejs viņu uzskata par liekuli un negrib uzklausīt viņa taisnošanos. Hipolits gan varētu tēvam atklāt Faidras nāves patieso iemeslu, bet viņš ir apsolījis noslēpumu neizpaust, un savu vārdu viņš tur. Šķirdamies viņš draugiem apliecina savu nevainību.

Nav ilgi jāgaida, līdz tēva lāsti piepildījušies. Zirgiem trūkstoties, Hipolits ir izkritis no ratiem un nāvīgi ievainots. Vēstnesis, kas paziņo šo nelaimi, piebilst, ka pat „ja viss sieviešu dzimums pakārtos un visas īdas kalnā augošās priedes tiktu aprakstītas vēstulēm," arī tad viņš sacītu, ka Hipolits bijis krietns jauneklis.

Tēva dusmas pret dēlu tagad ir rimušas, lai gan Faidras apsūdzība vēl paliek spēkā. Tagad viņi abi ir miruši un patiesību aiznesīs sev līdzi kapā. Bet patiesībai tomēr jātop atklātai, to prasa lugas beigas. Eurīpidam cits nekas neatliek, kā izlietot savu parasto paņēmienu *deus ex machina:* dieve Artemida, kuŗai visvairāk arī piederas rūpēties par Hipolita likteni, atklāj Tēsejam patiesību par Faidru un Hipolitu. Tēsejam tas ir jauns sitiens. Viņš redz, ka savu dēlu netaisni nolādējis un nelaimē iegrūdis.

Drīz atnes Hipolitu uz nestuvēm. Viņš vēl elpo, bet tie ir viņa beidzamie mirkļi. Šī šķiršanās tēvam ir ļoti smaga, sevišķi tāpēc, ka viņš apzinās savu vainu. Bet Hipolits piedod tēvam viņa pārsteigšanos, starp viņiem tiek atjaunota agrākā uzticība un mīlestība, kas lugai piešķiŗ izlīdzinošas beigas.

Luga nosaukta Hipolita vārdā, lai gan aktīvā loma pieder Faidrai. Faidras pašnāvība te atgādina Dējaneiras likteni „Trāchīnietēs". Abas lugas ir līdzīgas tādā ziņā, ka tām ir it kā divas daļas. „Trāchīnietēs" pirmajā daļā centrālā figūra ir Dējaneira, otrajā — Hērakls, „Hipolitā" pirmajā daļā ir Faidra, otrajā — Hipolits. Bet svarīgs te vēl ir tas apstāklis, ka Faidras atstātā vēstule dod negaidītu virzienu tālākai darbībai. Faidra, lai gan jau mirusi, ietekmē notikumus arī pēc savas nāves.

Faidra nav lepna, uz sevi paļāvīga sieviete, kā Mēdeja, bet viņas raksturā redzams vājums un atkarība no citu ieskatiem. Tāpēc viņai rūp ne tik daudz pati tikumība, cik sabiedrības spriedums par cilvēkiem. Vairāk nekā no nāves viņa baidās no tam, ka viņas kaislība pret Hipolitu var kļūt citiem zināma. Savu noslēpumu viņa uztic kalponei un atļauj tai kārtot savas mīlestības lietas, it kā tad viņa būtu mazāk atbildīga par savu rīcību. Vēlāk viņa gan ņem savu likteni pati savās rokās, bet arī tad tas nav tik daudz naids, kas radies no agrākās mīlestības, cik bažas, ka viņas reputācija var ciest, kas viņai liek izdarīt noziegumu, nepatiesi apsūdzot Hipolitu.

Bet, runājot par Faidras raksturu, jāzina, ka Faidra publikai tika rādīta divās redakcijās. Pirmā atšķīrās ar to, ka tur Faidra savā mīlestībā bija drošāka, viņa nesūtīja kalponi, bet pati runāja ar Hipolitu un piedāvāja viņam savu mīlestību, kurpretim Hipolits aiz kauna aizklāja seju, kāpēc arī lugas nosaukums bija „Kaunīgais Hipolits" (Ἱππόλυτος καλυπτόμενος). Tā kā Faidras drosme atēniešu publikai likās piedauzīga, autors lugu pārstrādāja, un šī otrā luga, saukta „Vainagotais Hipolits (Ἱππόλυτος στεφανηφόρος jeb στεφανίας), ir tā, kuŗa uzglabāta līdz mūsu dienām un kur Faidra ir tēlota kautrīgāka. Par šo lugu dzejnieks dabūja pirmo godalgu. No mākslas viedokļa raugoties, pirmajai redakcijai varbūt bija savas priekšrocības, jo tur labāk kontrastēja divi pretēji raksturi: enerģiskā, iemīlējusies Faidra un atturīgais, kautrīgais Hipolits. Pirmajā lugas veidojumā arī Faidras atriebība, šķiet, bija labāk motīvēta: ka mīlas kaislība var pārvērsties par atriebības kaislību, to rāda jau Mēdeja. Bet ja pārveidotā Faidra apzinās, ka viņas mīlestība ir nelaimīga slimība, tad paliek drusku nesaprotams, kāpēc viņa atriebjas tam, kas viņu no šīs slimības atsvabinājis. Ja tās ir tikai bailes pazaudēt godīgas sievietes reputāciju, tad šāds atriebības iemesls met jau ēnu uz Faidras raksturu. Ja Faidra ietu bojā neatriebdamās, tad viņa tuvāk stāvētu Alkēstidai nekā Mēdejai. Tagadējā veidā viņa iznāk it kā kompilācija no šiem diviem raksturiem.

Hipolits iemieso ideāla, nesamaitāta jaunekļa ieskatus un instinktīvu šķīstsirdību. Viņa interešu sfērā ir sports un medīšana, tāpēc viņš Afrodītes vietā pielūdz jaunavīgo Artemidu, kas, pati būdama medību dieve, simbolizē cilvēku dabas pirmatnējo skaidrību. Pēc dažu domām Hipolita pārliecīgā kautrība un atturība, kā arī viņa naids pret sievietēm vispār ir pārspīlēti un piederētos vairāk kristīgā laikmeta askētismam nekā sengrieķu ētikai. Lugā ir daži norādījumi, ka Hipolits pieturas pie orfiķu mācības, kas tikumīgai dzīvei piešķīra lielu nozīmi [8]). Ja savās runās Hipolits drusku morālizē un izsaka tikumiskas pamācības Faidrai un sievietēm vispār, tad tas izskaidrojams ar viņa jaunību. Kā pozitīvu viņa rakstura īpašību var atzīmēt to, ka brīdī, kad tēvs viņu nolād un padzen, viņš neizsaka neviena apvainojoša vārda pret tēvu un beigās, mirdams, viņš piedod tēvam viņa pārskatīšanos. Tāpat, doto solījumu turēdams, viņš neizpauž Faidras mīlestības piedāvājumu.

Andromacha (Ἀνδρομάχη) ir luga ar politisku tendenci. Galvenās personas Menelājs un Hermione te rāda spartiešu viltību un intrigas, no kam var spriest, ka luga sacerēta Peloponnēsas kaŗa laikā (varbūt ap 427.—425. g.).

---

[8]) Sal. 952.—954.

Mirušā Hektora sieva Andromacha pēc Trojas ieņemšanas kļuvusi par verdzeni Achilleja dēlam Neoptolemam, no kuŗa viņai ir dēls Moloss. Vēlāk Neoptolems apprecējis ķēniņa Menelāja meitu Hermioni, kas ir greizsirdīga uz Andromachu. Lai gan vēl pavisam jauna, Hermione ir kundziska un iedomīga. Viņa nav pratusi iegūt sava vīra mīlestību un viņai nav arī bērnu, tāpēc viņa nevar ciest Andromachu un tās dēlu. Viņa ataicina Menelāju, kas viltīgā kārtā grib nogalināt Andromachu un viņas bērnu. Tikai Achilleja tēva Pēleja iejaukšanās izglābj no nāves nelaimīgos. Hermione, kas tagad baidās no sava vīra dusmām, nožēlo neizdevušos nodomu un sākumā grib pat nonāvēties. Bet negaidot viņai nāk palīdzība: ierodas viņas brālēns Orests, kas pierāda, ka Menelājs viņam esot saderinājis Hermioni, pirms to apsolījis Neoptolemam. Viņš tad arī pierunā Hermioni doties viņam līdzi.

Pēc koŗa dziesmas nāk ziņa, ka Neoptolemu esot Apollōna svētnīcā nogalinājuši Oresta uzkūdītie delfieši. Pēlejs, dzirdēdams par sava dēladēla nāvi, ir satriekts un apraud mirušo. Tad parādās Tetida. Viņa liek apbedīt Neoptolemu Delfos, bet Andromachu kopā ar tās dēlu sūtīt uz molosu zemi, kur Andromacha kļūs par sava dieveŗa Helena sievu. Pats Pēlejs iegūs nemirstību un dzīvos kopā ar Tetidu.

Koris tad atstāj skatuvi ar tiem pašiem vārdiem kā „Alkēstidā".

Kā no satura redzams, šai lugā attēlots traģiskais Andromachas liktenis. Viņai nācies panest vissmagākos dzīves pārbaudījumus un ienaidnieku pazemojumus. Viņas mīļoto vīru Hektoru cīņā nogalināja Achillejs; tā dēls Neoptolems pēc Trojas ieņemšanas nosvieda viņas bērnu Astianaktu no mūŗa, bet pašu viņu paņēma kā verdzeni sev līdz uz Grieķiju. Savā lugā Eurīpids nekur nerāda Neoptolemu kā cietsirdīgu cilvēku. Tomēr Andromachai viņš nav nekāds mīļots vīrs, bet tikai kungs, kam vara par viņu, kaut gan viņš tai dāvājis dēlu. Tāpēc viņas domas bieži kavējas pie Hektora.

Līdzās Andromachai stāv Hermione, šī izlutinātā ķēniņmeita, kas savās jūtās un domās ir diezgan zemiska un izrāda lielu cietsirdību pret sāncensi.

„Andromachu" senatnē uzskatīja par otrās šķiras lugu, lai gan tur atrodamas arī dažas skaistas vietas. Tai ir divas diezgan vaļīgi savienotas daļas. Lugas vidū Andromacha gandrīz pilnīgi pazūd, un ar Neoptolema nogalināšanu tad sākas jauna darbība. Arī dažādi laimīgi sagadījumi, kas atrodami lugā, uzskatāmi par tās vājo pusi.

Hekabe (Ἑκάβη), kā likās, izrādīta ap 424. g. Lugā saausti divi dažādi motīvi: pirmajā daļā stāstīts par Poliksenes upurēšanu, otrā par Polidōra nogalināšanu un Hekabes atriebību. Bet abās šais daļās

dominē Hekabe un zināmā mērā apvieno tās ar saviem iekšējiem pārdzīvojumiem.

Pēc Trojas ieņemšanas grieķi, kuģos dodamies mājup, spiesti apstāties Chersonēsas piekrastē bezvēja dēļ. Tur viņi dabū zināt, ka mirušā Achilleja gars prasa upuri, un nolemj ziedot par godu mirušajam varonim Priama skaistāko meitu Polikseni. Šo drausmīgo vēsti vecajai Hekabei paziņo koris, kas tēlo gūstā saņemtās trojietes, un drīz nāk arī Odisejs, lai vestu projām upuri. Veltīgas ir Hekabes asaras un lūgšanas. „Krīt pie kājām šim cietsirdīgajam vīram, viņa bērnu vārdā lūdz, lai viņš tevi žēlo!" viņa mudina savu nelaimīgo meitu. Bet šiem vārdiem Poliksenes dvēselē ir pavisam citāda atbalss, nekā bija gaidījusi māte. Vai Poliksene, ķēniņa meita, lai kļūst par kalponi, varbūt par piegulētāju kādam pirktam kalpam? Nē, viņa nelūgsies, bet droši ies pretī savam liktenim. Gan grūta ir šķiršanās no mātes, kuŗa labprāt vēlētos mirt meitas vietā, bet Poliksene tomēr labprātīgi seko Odisejam, un drīz herolds ziņo, cik varonīgi viņa ir mirusi un kā viņai līdzi jutuši un viņu apbrīnojuši visi grieķi.

Sāpēs par Polikseni Hekabe bij aizmirsusi savu dēlu Polidōru. Bet taisni Poliksene bija tā, kas šķirdamās viņai to atgādināja:

„Viņš dzīvo un tev mirstot acis aizspiedīs." [9])

Polidōru tēvs Priams bija nosūtījis pie trāķiešu ķēniņa Polimēstora, lai viņš tur būtu drošībā, un bija nodevis glabāšanā arī zeltu. Bet Hekabe to nezināja, ka mantkārīgais Polimēstors, dabūjis dzirdēt par Trojas krišanu, bija nogalinājis Polidōru un iemetis viņa līķi jūrā, bet zeltu piesavinājies. Tagad šis noziegums atklājas. Kad kalpone iet uz jūrmalu, lai atnestu ūdeni Poliksenes līķa mazgāšanai, viņa atrod Polidōra līķi. Žēlās raudās un vaimanās izpaužas Hekabes sāpes. Un tad viņu pārņem atriebības kāre. Viņas vecais, novītušais ķermenis un salauztais gars dabū jaunu spēku. Bet kā viņa, gūstekne un nevarīga sieviete, lai atriebjas sava dēla slepkavam? Un viņa domā par Agamemnonu. Ja viņa tam kritīs pie kājām un to lūgs, varbūt Agamemnons viņu neatgrūdīs, kaut viņš ir Hekabes ienaidnieks. Un, kaislīgi uzbudināta, viņa izstāsta Agamemnonam Polimēstora noziegumu un lūdz no viņa taisnības atmaksu. Bet Agamemnons novēršas. Tad Hekabe atgādina, ka Kasandra, kuŗu Agamemnons ved sev līdzi kā gūstekni, ir mirušā Polidōra māsa. Šis aizrādījums palīdz. Agamemnona simpatijas ir tagad Hekabes pusē, bet viņš tomēr baidās no grieķu pārmetumiem. Tad Hekabe norāda uz izeju:

„Līdzzinātājs tik esi, ne līdzdarītājs!"

---

[9]) 430.

Agamemnons ir ar mieru, un Hekabei tagad ir brīvs ceļš izdarīt savu briesmīgo nodomu. Viņa ataicina Polimēstoru līdz ar viņa bērniem pie sevis, teikdama, ka gribot viņam parādīt apslēptas mantas, tad vienatnē nogalina viņa abus bērnus, bet pašam Polimēstoram izdur acis. Kamēr Hekabe gavilē, Polimēstors, zaudējis acu gaismu, rāpodams taustās apkārt un veltīgi meklē saķert Hekabi. Fizisku sāpju, dusmu un atriebības kāres pārņemts, viņš vaimanā, lād un draudē.

Ja lugas pirmajā daļā Hekabe, zaudēdama Polikseni, dziļi izjūt mātes sāpes un uzskata savu nelaimi kā neatvairāmu likteņa sitienu, tad otrā daļā viņas sāpēm pievienojas vēl naids un atriebības kāre pret cilvēku, kas vainīgs viņas dēla nāvē. Te Hekabe iet Mēdejas ceļus. Drausmīgākais viņas atriebībā ir tas, ka viņa noslepkavo arī nevainīgos Polimēstora bērnus (arī šai ziņā parādās līdzība ar Mēdeju). Šīs atriebības atbaidīgais reālisms ir panesams tikai tāpēc, ka priekš tam Polimēstors ir tēlots vēl riebīgāks.

Hēraklss (Ἡρακλῆς) [10]) laikam izrādīts pēc 424. gada. Šai lugā ir daži visai patētiski skati un stipri drāmatiski efekti, bet darbībai trūkst vienības, tāpat kā „Hekabē".

Lugas sākumā redzama Hērakla ģimene, proti viņa vecais patēvs Amfitriōns, viņa laulātā draudzene Megara un viņa trīs bērni, kas visi meklē patvērumu pie ziedokļa, jo viņiem draudē ar nāvi Tēbu tiranns Liks. Lai nodrošinātu savu nelikumīgo valdīšanu, šis uzurpātors grib iznīcināt agrāko valdnieku dzimtu. Viņš neatstāj nelaimīgajiem nekādu cerību, ka viņi paliks dzīvi, un Megara sevi un savus bērnus ir jau sagatavojusi nāvei. Bet tad negaidot atgriežas Hērakls, kas bija nokāpis pazemē. Viņš redz savu sievu asarās un dabū zināt visu, kas noticis. Viņa sašutumam nav robežu. Ar pūlēm viņu nomierina Amfitriōns, un bērni priecīgi ķeras pie viņa drēbēm, jo ir laimīgi, ka tēvs atgriezies. Bērnu, laulātās draudzenes un tēva ielenkts, Hērakls dodas mājā iekšā. Tur drīz ieiet arī Liks, lai liktu noslepkavot Hērakla ģimeni, bet drīz ir dzirdamas viņa vaimanas, kas liecina, ka asinskārais tiranns pats pārdzīvo beidzamos brīžus. Pēc tam sekojošā koŗa dziesma noslēdz lugas pirmo daļu.

Bet šo gaviļu dziesmu pārtrauc šausmu kliedziens. Parādās dievu vēstnese Īrida, un viņai līdzās stāv ārprāta dieve Lisa (Λύσσα), briesmīgas sievietes izskatā, ar čūskām matos un pātagu rokā. Viņu sūtījusi Hēraklam naidīgā Hēra. Lisas uzdevums ir briesmīgs, par to liecina jauni

---

[10]) Tā šī luga tika saukta senatnē. Tagadējais nosaukums Ἡρακλῆς μαινόμενος, *Hercules furens* nāk no Aldīnas izdevuma.

vaimanu saucieni, kas dzirdami no mājas. Iznākušais herolds paziņo briesmīgo notikumu: Hērakls, gribēdams izdarīt šķīstīšanās ziedojumu, kļuvis ārprātīgs un nogalinājis savus nupat izglābtos bērnus un sievu, tos noturēdams par sava ienaidnieka Euristeja piederīgiem.

Kad Hērakls pamodies nāk pie prāta, viņš ir izmisis un grib izdarīt pašnāvību. No šā nodoma viņu attur Tēsejs, kuŗu Hērakls izglābis no pazemes un kuŗš ieradies, lai izteiktu varonim pateicību un sniegtu viņam palīdzību pret Liku. Kopā ar Tēseju Hērakls dodas uz Atēnām, lai tur šķīstītos ar reliģiskām ceremonijām un iegūtu mieru savai satrauktai dvēselei.

„Lūdzējas" (Ἱκέτιδες). Pēc kaujas pie Dēlijas 424. gadā tēbieši neizdeva atēniešiem viņu kritušos. Šis notikums, kā liekas, arī ierosināja Eurīpidu sacerēt minēto lugu, kuŗas saturs ir šāds:

Septiņu pie Tēbām kritušo kaŗavadoņu mātes Adrāsta vadībā nonāk Eleusīnā, lai lūgtu no Tēseja palīdzību, jo tēbieši negrib izdot apbedīšanai viņu dēlu līķus. Tēsejs, kas sākumā vilcinās paklausīt šo lūgumu, savas mātes Aitras uzmudināts, beidzot uzņemas goda pilno pienākumu būt par aizstāvi mirušiem. Viņš uzvar tēbiešus un paņem kritušo aŗģiešu līķus, lai tos apglabātu ar pienācīgo godu. Bēŗu aprakstā iepīts epizods par Euadni, kas, negribēdama pārdzīvot savu mirušo vīru Kapaneju, ielec viņa degošajā sārtā. Beigās parādās pati Atēna un liek Adrāstam zvērēt, ka viņš nekad neiebruks Atikā, bet aizkavēs ikvienu, kas mēģinās to darīt. Tā kā šī vieta zīmējas uz attiecībām starp Atēnām un Argosu, tad liekas, ka luga sacerēta ap 420. gadu, kad Alkibiads lūkoja noslēgt mieru starp abām pilsētām.

Šī luga ir Atēnu sumināJums. Kā jau saturs to prasa, tur ir daudz runu. Nostāstu par Euadni autors iemetinājis, lai izvairītos no vienmuļības, tomēr šis epizods vāji saistās ar darbību, kuŗai trūkst dzīvības siltuma.

„Iōns" ir diezgan saistoša luga, kas, liekas, sacerēta ap 418. gadu. To varētu saukt par drāmatizētu romānu.

Atēnu ķēniņa Erechteja meitai, vārdā Kreūsai, no Apollōna dzima dēls Iōns, ko Hermejs, paklausīdams brāļa lūgumam, aiznesa uz Delfiem, lai tas tur templī tiktu audzināts pītijas uzraudzībā un veiktu tempļa kalpotāja pienākumus. Kreūsa vēlāk apprecējās ar Ksūtu, kas tādā kārtā kļuva par ķēniņu Atēnās. Tā kā viņiem nebija bērnu, viņi devās uz Delfiem jautāt par šo lietu orākulu. Ksūtam paziņotā atbilde skan, ka pirmo tempļa priekšā sastapto cilvēku viņš var apsveikt par savu

dēlu. No tempļa viņam pretī iznāk Iōns. Ksūts ir priecīgs, ka atradis dēlu, un domā, ka tas viņam dzimis pirms laulības ar Kreūsu. Toties Kreūsas vilšanās ir liela un, greizsirdības mocīta, viņa grib nozāļot Iōnu. Bet šis nodoms atklājas, un Kreūsai draud nāves sods. Pats Iōns taisās viņu noraut no ziedokļa, kur viņa meklē patvērumu. Bet kad priesteriene atnes drēbes un izrotājumus, kuŗos Iōns bija ietīts kā bērns, Kreūsa pazīst savu dēlu. Iōns gan vēl šaubās, vai Apollōns patiešām ir viņa tēvs. Šīs šaubas izklaidē Atēna, kas pasludina, ka Iōns, kā Erechteja meitas dēls, valdīs par Atēnām un kļūs par jōniešu ciltstēvu. Bet Ksūtam Kreūsa dzemdēs vēl divus dēlus, Dōru un Achaju, kuŗu pēcnācēji vēlāk apdzīvos Peloponnēsu. Ar šādu senās cilšu ģeneāloģijas sagrozījumu [11]) autors ir ne tikai piešķīris atēniešiem pirmdzimtības tiesības, bet arī dievišķīgu izcelšanos.

Iōnā Eurīpids tēlojis simpatisku, ideālu jaunekli. Ar slotu un ūdeni viņš rīta stundā tīra templi, kur tālu no pasaules trokšņa viņš klusumā pavada dienas. Viņš ar visu sirdi grib kalpot Apollōnam, nezinādams sākumā, ka ir viņa dēls. Viņa skaidro, bērnišķīgo dvēseli pirmo reiz satrauc svešā sieviete, kas viņam izstāsta par Apollōna attiecībām pret jaunavu. Tālāk seko vēl lielāki saviļņojumi: svešiniece, kas viņam iedvesusi uzticību, tīko pēc viņa dzīvības. Un beidzot viņš dabū zināt, ka tā, kuŗu viņš sašutumā gribēja nogrūst no ziedokļa, ir viņa māte, ka pats Apollōns ir viņa tēvs un ka viņu gaida Erechteja tronis.

Kreūsas liktenis saistās ar viņas jaunības piedzīvojumiem. Viņa nevar aizmirst to dienu, kad viņas dievišķīgais pavedējs sagādāja viņai kaunu, ko viņa nedrīkstēja pat mātei stāstīt; viņa atceras to brīdi, kad slepenībā dzimušais bērns tika izlikts paslēptā vietā un kad atgriežoties viņa atrada šo vietu tukšu. Pagāja neziņā daži gadi, līdz viņu apprecēja Ksūts. Un kad bērnu prieks viņai nav lemts, viņa seko Ksūtam līdzi uz Delfiem, ne tikai lai izlūgtos bērnu, bet slepeni cerēdama ko izzināt arī par sava pazudušā dēla likteni. Bet tur viņa piedzīvo dvēseles satricinājumu. Kad viņa dabū zināt, ka Apollōns viņas vīram ir atdevis dēlu, viņa nebaidās pašam dievam izteikt rūgtus pārmetumus: „Tu mani kaunā esi ievedis, bet pats tu kitaru spēlē un paiānus dziedi. Manam vīram tu bērnu mājās sūti, bet manējam un tavējam esi licis bojā iet!" Apollōnam atriebties, nodedzinot dieva templi vai arī nogalinot Ksūtu, kā to viņai ieteic vecais apkalpotājs, Kreūsa gan neiedrošinās, bet kad apkalpotājs ieminas par Iōna nonāvēšanu, Kreūsa atbild: „kaut es to varētu" un, pie šā nodoma pieķērusies, top par noziedznieci. Nezināmā

[11]) Pēc izplatītās leģendas Hellēnam bija 3 dēli: Dōrs, Aiols un Ksūts, bet Ksūtam 2 dēli: Iōns un Achajs. No tiem tad arī cēlušās grieķu ciltis dōrieši, aiolieši, jōnieši un achajieši (achaji).

viņa grib noindēt pati savu dēlu. Bet liktenis izglābj tiklab Iōnu, kā arī Kreūsu no bojā ejas.

„Trojietes" (Τρῳάδες), kā liecina uzglabātā didaskalija, tika izrādītas 415. gadā un dabūja otro godalgu [12]). Tā nav traģēdija vārda īstā nozīmē, bet rinda patētisku skatu, kas sagrupēti ap Hekabes personu un saistās ar Trojas izpostīšanu.

Kad Trojas aizstāvji krituši un pilsēta ieņemta, uzvarētāji dala laupījumu un trojietes kļūst par gūsteknēm. Drūmo likteni, kas uzgulies Trojai, pauž vispirms Hekabes un tad Kasandras dziesma. Kasandra, kas piešķirta kā laupījuma daļa Agamemnonam, ir pareģe. Ekstatiskā dejā griezdamās, viņa dzied kāzu dziesmu un beigās piezīmē, ka tās būs Aida kāzas.

Hekabes žēlabas un koŗa dziedātā sēru dziesma ievada nākošo skatu. Tur kā gūstekne ratos sēž Andromacha ar mazo Astianaktu pie krūts. Viņai liktenis lēmis kļūt par verdzeni Neoptolemam, kuŗa tēvs Achillejs nokāvis Andromachas mīļoto vīru Hektoru. Andromacha apskauž Poliksenes likteni: „cik laimīgi ir mirušie." Bet viņu vēl gaida smags pārbaudījums: viņas dēliņš Astianakts tiek mežonīgi norauts viņai no krūtīm un no mūŗa zemē nomests. Andromachai nav iespējams bērnu pat apbedīt.

Nākošais skats ir ne mazāk mežonīgs. Uz mūŗa redzami skrejoši grieķu kareivji ar lāpām rokās. Citi nāk, lai aizvestu gūstekņus. Hekabe grib mesties liesmās, un ar pūlēm izdodas viņu no tam atturēt. Izmisumā viņa krīt pie zemes, mirušiem apakšā beidzamo sveicienu sūtīdama, līdz viņu padzen.

Tad nāk Menelājs, lai aizvestu Heleni. Grieķu kaŗaspēks viņam to piešķīris, lai viņš to nonāvē vai ņem sev līdzi uz Grieķiju. Bet Helene, apžilbinādama Menelāju ar savu skaistumu, mēģina pierādīt, ka viņa nav vainīga un ka viņa ar varu aizvesta uz Troju. Viņas argumentus gan par nepareiziem aprāda Hekabe, kas apgalvo, ka nevis Afrodīte, bet Afrosine (vieglprātība) likusi Helenei no Spartas doties uz Troju. Menelājs ir tais pašās domās kā Hekabe un liek vest Heleni uz kuģi, lai, dzimtenē nogādāta, viņa saņemtu pelnīto sodu. Uz kuģiem tiek vestas arī citas gūsteknes, kuŗām jādodas pretī nezināmai nākotnei un jāatstāj aiz sevis liesmu dūmos tītā Troja [13]).

---

[12]) Tetraloģijā ietilpa lugas Aleksandrs, Palamēds, Trojietes un satiru drāma Sīsifs.

[13]) Šīs lugas noskaņojumu izteicis vācu dzejnieks Fr. Šillers dzejolī, kas sākas vārdiem:

„Priams Feste war gesunken,
Troja lag in Schutt und Staub."

„Īfiģenija Tauridā" (Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις). Leģenda par Īfiģeniju ir drāmatizēta divās Eurīpida lugās, no kuŗām viena „Īfiģenija Tauridā", varētu būt izrādīta ap 414. gadu, bet otra, „Īfiģenija Aulidā", tika izrādīta pēc autora nāves. Abas šīs lugas pieskaitāmas pie labākiem Eurīpida darbiem.

Agamemnona meitu Īfiģeniju tai brīdī, kad tā Aulidā tiek upurēta Artemidai, dieve izglābj un aiznes uz Tauridu [14]). Tur, tālā barbaru zemē, kur valda ķēniņš Toants, Īfiģenija kļūst par Artemidas priesterieni. Šai zemē pastāv mežonīga paraša, ka ikviens svešinieks, kas iemaldījies tauru zemē, tiek ziedots Artemidai. Un par šā asiņainā kulta piekopšanu jārūpējas Īfiģenijai, kā Artemidas priesterienei. Bet viņas domas un ilgas bieži lido pāri jūrai uz dzimteni.

Gadās, ka Tauridas piekrastē nokļūst Īfiģenijas brālis Orests kopā ar savu draugu Piladu. Orestam orākuls solījis, ka viņš atgūs dvēseles mieru, ja atvedīs uz Grieķiju Artemidas tēlu, kas atrodas Tauridas templī. Bet abi jaunekļi tiek aizturēti un novesti pie priesterienes, kuŗai jāveic briesmīgais uzdevums. Īfiģenija nepazīst brāli un nožēlo jaunekļu likteni. Lai gan Orests ir drūms un nerunīgs, Īfiģenijai taujājot izdodas dabūt zināt, ka viņš ir no Argosas. Šo apstākli viņa izmanto, lai ievāktu ziņas par savas ģimenes locekļiem. Orests pastāsta, ka Īfiģenijas tēvu Agamemnonu, kas atgriezies no kaŗa, nogalinājusi Klitaimēstra, kuŗa savukārt mirusi no atriebēja dēla rokas. Ēlektra esot vēl dzīva, bet otra māsa Īfiģenija upurēta.

„Vai tēvam mirušam ir Argosā kāds dēls?"

jautā Īfiģenija un dabū atbildi:

„Viņš, nelaimīgais, dzīvo visur un nekur."

Īfiģenija noprot, ka viņas brālis Orests ir vēl dzīvs. Viņa kavējas domās par dzimteni un viņai rodas nodoms izglābt vienu no jaunekļiem un nosūtīt atpakaļ uz Argosu ar vēstuli Orestam.

Te lugas darbībai uz brīdi ir atslābums, jo Īfiģenija ieiet templī, lai uzrakstītu vēstuli. Bet abi draugi, vieni palikuši, runā par jaunavu, kas izrādījusi tādu interesi par viņu likteni, un sāk tad strīdēties par to, kuŗam ar vēstuli jābrauc uz Grieķiju, jo katrs no viņiem grib mirt otra vietā. Orests paliek negrozāms pie sava ieskata: viņa dzīve ir lāstiem apkrauta, tāpēc viņš mirs, bet Piladam jādodas uz Argosu un jāprec viņa māsa Ēlektra: tur, Oresta tēva mājā, lai Pilads ar Ēlektru iesāk jaunu dzīvi.

Iznāk Īfiģenija ar vēstuli rokā. To viņa dod Piladam, liek viņam

---

[14]) Taurida ir tagadējā Krimas pussala.

zvērēt, ka viņš vēstuli tiešām aizvedīs un nodos pēc piederības, un drošības dēļ izstāsta vēstules saturu arī vārdiem:

„Tad solies Orestam šo vēsti paziņot,
Ko sūta viņam māsa Īfiģenija,
Kas Aulidā par nokautu tiek turēta."

To dzirdot, Orestam nokrīt kā zvīņas no acīm, viņš saprot, ka tā ir viņa māsa, kas stāv viņa priekšā. Bet Pilads, Īfiģenijai klāt esot, Orestam nodod viņas vēstuli, paskaidrodams:

„To zvērestu, ko zvērēju, es turēšu.
Lūk, vēstuli šo, Orest, es tev pasniedzu,
Ko sūta tava māsa Īfiģenija."

Bet Īfiģenija vēl netic, ka svešinieks ir patiešām viņas brālis, līdz Orests, atgādinādams viņai dažus viņu agrākās dzīves sīkumus, visas šaubas izkliedē. Brāļa un māsas atkalredzēšanās ir necerētas laimes un satraukuma pilna.

Bet dzejniekam vēl priekšā stāv grūts uzdevums nogādāt Orestu ar Īfiģeniju dzimtenē. Te palīgā nāk „deus ex machina" un Īfiģenijas viltība, kas notikumus iegroza vēlamā virzienā. Īfiģenija paziņo Toantam, ka svešinieks ar pieskaršanos ir padarījis nešķīstu Artemidas tēlu, tāpēc to jūrā vajagot šķīstīt. Nonākuši jūrmalā, viņi visi trīs — Īfiģenija, Orests un Pilads kāpj kuģī un uzvelk buras, lai dotos uz Grieķiju. Bet uznākusī vētra dzen viņus atpakaļ, un vēstnesis paziņo Toantam, ka svešinieki ar priesterieni bēg projām, aizvezdami arī dieves tēlu. Toants ir sašutis un rīko bēgļu gūstīšanu, bet tad parādās Atēna un pasludina dievu lēmumu, ka Orestam jāaizved uz Grieķiju Artemidas tēls, bet Īfiģenijai jātop par dieves priesterieni Braurōnā [15]).

Leģenda par cilvēku upurēšanu, kas attēlota lugā, ir atskaņas no seniem laikiem, kad tāda upurēšana vēl pastāvēja. Lugā šī paraša attēlota kā barbariska, ko nosoda koris un ar ko nevar samierināties arī Īfiģenija, kā to liecina viņas vārdi:

„Es nesaprotu dieves doto likumu:
Ja cilvēku, kas asinīm ir aptraipīts,
No ziedokļiem tā raida prom, kā nešķīstu,
Kā var par cilvēkupuriem tā priecāties?..
Man šķiet, ka ļaužu pašu asinskārība
Ir dievei piešķīrusi netikumu šo,
Jo nevaru es ticēt ļaunai dievībai" [16]).

---

[15]) Atikas austrumu piekrastē, kur pastāvēja Artemidas kults un kur vēlāk rādīja Īfiģenijas kapu.

[16]) 380. un sek.

Un lugas beigās Īfiģenija griežas pie Artemidas ar lūgumu:

„Šo barbarzemi atstājusi, dodies prom
Uz Atēnām, jo nepiederas mist tev šeit,
Kad pilsētā tu vari mājot laimīgā“ [17]).

Tomēr pati Artemida nerūpējas par savu pāriešanu uz citu vietu, bet atstāj šā jautājuma nokārtošanu cilvēkiem.

Īfiģenija ir devusi lugai ne tikai nosaukumu, bet piepilda to arī iekšēji ar savu personu. Viņa tēlota kā Eurīpida laika grieķiete, kuŗas morāle pavēl labu darīt draugiem, bet atļauj kaitēt ienaidniekiem. Kad lieta grozās ap brāļa glābšanu, viņa bez vilcināšanās ir ar mieru piekrāpt Toantu, kas viņu spiež veikt šo grūto un ienīsto amatu. Viņa vairs nevar klausīt nežēlīgajam likumam un izlieto visu savu viltību, lai glābtu Orestu. Bet kad tas grib nogalināt Toantu, jo citas izejas nav, Īfiģenija tam pretojas: viņa nevar to nonāvēt, kas viesmīlīgi viņu ir uzņēmis.

Tā upurētā un par mirušu turētā Īfiģenija izglābj no upuŗa nāves savu brāli. Viņa izdziedina arī viņa dvēseles slimību un atdod viņu jaunai dzīvei [18]).

Ēlektra (Ἠλέκτρα), kas laikam izrādīta 413. gadā, ir ar to pašu saturu kā Sofokla „Ēlektra“ un Aischila „Ziedotājas“. Tāpēc interesanti te Eurīpidu salīdzināt ar viņa priekšgājējiem.

Iziedams no citādiem ieskatiem nekā Sofokls, Eurīpids gribēja grozīt traģēdijas ideju un tāpēc lugai deva arī citādu uzbūvi.

Eurīpida tēlojumā skatītāji neredz ķēniņa pili, bet mazu, nabadzīgu būdiņu pie Argosas novada robežām. Tur dzīvo ķēniņa Agamemnona

---

[17]) 1086.—1088.

[18]) Eurīpida lugu pārstrādājis Ģēte savā „Iphigenie auf Tauris“. Abas lugas atšķiŗas viena no otras ne tikai uzbūves, bet arī tēloto raksturu ziņā. Ģēte nelieto deus ex machina: Atēnas iejaukšanās viņam nav vajadzīga, jo neredzama dievišķīga vara izpaužas lugas personu dvēselēs. Ne ar ieroču varu, ne arī ar dievu lēmumu tiek atrisināts traģiskais mezgls, bet Īfiģenijas samierinošā, visu naidu izlīdzinošā vārdu vara ir tā, kas visas nesaskaņas noved pie laimīga gala iznākuma. Īfiģenija negrib aizbraukt pret Toanta gribu un izlūdzas šķiŗoties viņa svētību:

„Tad pilnās burās maigāk pūtīs vējš
Un šķiŗoties mums as'ras līs no acīm.
Ardievu, paliec sveiks! Man pretī roku sniedz
Par ķīlu mūsu draudzībai, kas bija.“

Arī Toantu Ģēte tēlojis humānāku nekā Eurīpida lugā. Mīlestības jūtas uz Īfiģeniju piešķiŗ viņa raksturam cēlākus vaibstus. Viņš mīl arī savu tautu un ar tēvišķīgu gādību rūpējas par saviem pavalstniekiem.

Par Ģētes un Eurīpida Īfiģeniju sk. K. Plukša darbu „Göte un Eurīpids“, Ceļu III krāj. 71.—88. lpp.

meita Ēlektra, kuŗu Aigists izprecinājis kādam vienkāršam zemniekam, tā cerēdams novērst briesmas valdošajam namam. Ēlektra iznāk no būdas zemnieces izskatā, nabadzīgi ģērbusies, ar krūzi uz galvas, lai dotos pēc ūdens. Katru dienu viņa raud par savu noslepkavoto tēvu un ar ilgošanos gaida pārnākam savu brāli, kas nesīs atmaksu par mātes noziedzību.

Bet Orests ir jau ieradies un, kaut gan Ēlektra ir nožēlojamā izskatā, viņu pazinis. Tomēr viņš sākumā neatklājas māsai, bet uzdodas par Oresta vēstnesi.

No lauka atgriežas Ēlektras vīrs un aicina iekšā svešinieku. Lai pacienātu viesi, Ēlektra nosūta pēc ēdamlietām, ko viņai atnes tēva vecais kalpotājs, kas Orestu reiz izglābis no nāves. Sava kankarainā mēteļa stūrī kalps noslauka asaru: uz Agamemnona kapa, ko viņš pa ceļam apmeklējis, viņš atradis matu sprogu un svaigu libācijas zīmi. Tad, uzmanīgi novērodams svešinieku, kalps pēc kādas viņam zināmas zīmes pazīst Orestu. Tagad arī Orests nomet izlikšanās masku un māsai par lielu prieku dara sevi zināmu.

Arī nākošos skatos Eurīpids attēlojis notikumu citādi nekā viņa priekšgājēji. Tā Aischila lugā Orests, tikko ieradies Mikēnās, lai gan būdams svešinieks un nepazīdams apstākļus, tomēr nekavējoties izstrādā atriebības plānu. Eurīpids, kā reālists, darbību pielāgo dabiskiem apstākļiem. Tāpēc Orests prasa citiem padomu. Vecais kalps viņam parāda izdevīgu vietu, kur viņš var nogalināt Aigistu tai brīdī, kad tas izdarīs ziedošanu. Un tā arī notiek.

Pati Ēlektra paliek mājā, un drīz viņai paziņo, ka Orests ar Piladu pārvarējuši Aigistu un nāk atpakaļ kā uzvarētāji. Bet paliek vēl Klitaimēstra. To pie sevis uzaicinājusi Ēlektra, viltīgi ziņodama, ka viņai piedzimis bērns. Kad Klitaimēstra redz, cik nožēlojamos apstākļos dzīvo viņas meita, viņai top neērti. Kā taisnodamās, viņa uzveļ vainu mirušajam Agamemnonam. Bet Ēlektra smagi apsūdz māti, kas beidzot nožēlo savu rīcību. Tomēr nožēla nāk par vēlu. Ko tik Klitaimēstra iegājusi būdā, no turienes atskan viņas šausmu kliedziens. Atveŗas durvis, un redzami Klitaimēstras un Aigista līķi. Bet līdzās viņiem stāv brālis ar māsu. Viņi tomēr nepriecājas par savu uzvaru, jo ir iekšēji salauzti. Ir rimis naids pret Aigistu un Klitaimēstru, kuŗa viņiem tomēr bija māte. Un Orests tad stāsta, kā māte viņu lūgusies un kā satraukumā ierocis viņam izkritis no rokas. Viņš tad aizsedzis seju ar drēbi un tēmējis ar šķēpu pret māti, bet Ēlektra piebilst, ka viņa mudinājusi brāli un vadījusi viņa ieroci. Tomēr arī Ēlektra jūt nožēlu un, apklādama mātes līķi, saka:

„Lūk, mīļai tai un nemīļai
Šo drēbi virsū uzklājam."

Lugas nobeigšanai Eurīpids lieto savu parasto paņēmienu *deus ex machina*. Parādās Klitaimēstras brāļi, par dieviem tapušie Dioskūri. Viņi tad arī izsaka savu spriedumu šai lietā: Klitaimēstra savu sodu ir saņēmusi, bet uz Oresta guļ grēks; tāpēc viņam jādodas uz Atēnām, kur Areiopaga tiesa viņu tiesās un attaisnos, jo viņš ir paklausījis tikai Apollōna pavēlei. Bet Ēlektra sekos Piladam kā sieva. Tādā kārtā brālim un māsai atkal jāšķiras. Un arī Dioskūriem jāsteidzas projām:

„Uz Siciļu jūru mums jāsteidzas prom,
Lai glābtu tur kuģus no briesmām.
Tad dosimies ātri pa gaisiem mēs turp!
Mēs negribam ļaunajiem palīgā iet,
Bet labos un tos tik, kam taisnība rūp,
Mēs glābjam no ciešanām grūtām."

Šie vārdi zīmējas uz Sicilijas ekspedīciju, ko atēnieši sarīkoja 413. gada pavasarī. Tāpēc arī Dioskūri, kuŗus par glābējiem mēdza piesaukt jūrnieki, dodas uz turieni.

Aprakstīdams Klitaimēstras nāvi, Eurīpids izjuta to pašu, ko mēs tagad izjūtam, proti, ka mātes nogalināšana ir kaut kas briesmīgs. Eurīpida ētiskie ieskati neļāva viņam šo mītu drāmatizēt tā, kā tas atstāstīts leģendā. Klitaimēstra ir gan saņēmusi sodu, bet Orestam nebij tiesības būt šai lietā par soģi. Pat atsaukšanās uz Apollōna pavēli nevar lietu grozīt, jo šāda pavēle bija neprāts, un tas varbūt nemaz nebija Apollōns, bet kāds ļauns atriebības gars, kas Orestam deva šādu rīkojumu. Eurīpids, tāpat kā Platōns, nonāk pie mītu kritikas: viņš nepieņem šos mītus bez iebildumiem tā, kā tos tauta stāstīja.

Bet varētu jautāt, kāpēc tad Sofokls drīkstēja Orestam un Ēlektrai uzlikt tēva atriebšanu kā kādu svētu pienākumu, ko prasa reliģija un pats taisnības dievs Apollōns? Vai tas nozīmētu, ka Eurīpids, protestēdams pret faktu, ka bērni nogalina māti, būtu stāvējis ētisko ieskatu ziņā augstāk par Sofoklu? Tā tas acīm redzot nebija. Nevienam Sofokla laikmeta atēnietim nenāca prātā doma, ka dēlam vai meitai būtu tiesība nogalināt māti, kaut tā arī būtu izdarījusi noziegumu. Bet Sofokls, tāpat kā Aischils, drāmatizēdams senos mītus, raudzījās uz tiem kā uz svētiem stāstiem, un tāpēc arī tur attēlotā varoņu pasaule nebij mērojama ar ikdienišķās dzīves ētisko mērogu, bet dabūja citādu apgaismojumu. Turpretī Eurīpids ir reālists un tēlo mītus kā patiesus dzīves notikumus, bet patiesā dzīvē vairs neder tie morāles principi, kas ņemti

no leģendārās varoņu pasaules [19]). Aiz šā iemesla Sofokla Ēlektra, kas pieder tālajai mītu pasaulei un nevar tikt pārvērsta par dzīvu tagadnes tēlu, dabū ideālizētas varones apstarojumu, bet Eurīpida Ēlektra ir jau reāla persona, tāpēc viņa liekas atbaidīga un nesimpatiska. Viņa ir pat ļaunāka par māti: Klitaimēstra steidzas pie meitas uz pirmo aicinājumu, bet tā ar aukstasinīgu aprēķinu viņu ievilina lamatās un liek viņai mirt, lai gan Klitaimēstra nožēlo agrāko grēku. Eurīpida Ēlektras raksturā ir jau kaut kas velnišķīgs.

Helene (Ἑλένη). Jau savā „Ēlektrā" Eurīpids pieteica publikai jaunu lugu, kuŗai vajadzēja tikt izrādītai nākošajā gadā [20]). Tā bija „Helene", kas tika izrādīta 412. gadā.

Šai lugā Eurīpids ir izmantojis mītu par Heleni un Trojas kaŗu tai variantā, kas bija mazāk pazīstams. Pēc šā nostāsta Parids aizved sev līdz uz Troju nevis īsto Heleni, bet tikai viņas maldu tēlu. Pati Helene nokļūst Ēģiptē, līdz Menelājs, no Trojas atgriezdamies, viņu tur atrod un aizved uz mājām. Šai mīta versijai pieslējies savā lugā arī Eurīpids.

No prologa dabūjam zināt, ka 10 gadus Helene ir bijusi drošībā, jo viņu aizsargājis taisnais zemes valdnieks Prōtejs. Bet apstākļi mainījušies, kopš Prōteja vietā nācis viņa dēls Teoklimens, kas grib Heleni sev iegūt par sievu. Lai kāds grieķis to nenolaupītu, Teoklimens izdevis pavēli nonāvēt ikvienu svešinieku, kas ierastos Ēģiptē.

Bet Helene ir tikpat uzticīga savam vīram kā Pēnelope Odisejam. Ik dienas viņa iet pie Prōteja kapa un lūdz mirušo ķēniņu, lai tas viņu apsargā tāpat kā dzīvs būdams. Tur viņai kāds nomaldījies grieķis Teukrs pastāsta baumas, ka Menelājs esot pazudis un ka Helenes māte Lēda, aiz kauna par savas meitas dēkaino uzvešanos, esot sev padarījusi galu. Helene ir satriekta no šīm ziņām. Lai izzinātu patiesību, viņa dodas pie Teoklimena māsas Teonojas, kas ir pareģe. Līdz ar Heleni pie Teonojas pilī ieiet arī koris, kas tēlo pils kalpones, kuŗas dotas Helenes rīcībā. Skatuve paliek tukša, un tur parādās Helenes vīrs Menelājs, kas ieradies pavisam negaidot.

Menelājs runā monologu līdzīgu tam, ko agrāk teica Helene. Viņš pastāsta, ko pieredzējis un izcietis gan kaŗā, gan pa jūru maldīdamies. Vētra viņu pret paša gribu atdzinusi Ēģiptē. Savu kuģi ar pavadoņiem viņš atstājis kādā klints iedobumā, bet pats, skrandās tērpies, ieradies

---

[19]) Tā, piemēram, Vecās derības nostāsts par Īzāka upurēšanu neliekas piedauzīgs un var pat noderēt par lielas ticības un paļaušanās uz Dievu paraugu, jo atstāstītie notikumi ir ļoti tāli mums un vērtējami citādi nekā tagadnes notikumi. Bet šis pats stāsts būtu nejēdzīgs, ja to pārnestu uz mūsu laikmetu.

[20]) El. 1278.—1283.

pilī, lai lūgtu barību un apģērbu. Vecā vārtu sardze nelaiž Menelāju pilī, pastāsta, ka Teoklimens aizgājis medībās un arī to, ka viņš licis nonāvēt ikkatru iemaldījušos svešinieku. Sev par brīnumu Menelājs dabū arī zināt, ka pilī uzturoties Helene. To viņš nevar saprast, jo Heleni viņš ved sev līdzi no Trojas mājup un tā pašlaik atrodas kuģī viņa ļaužu apsardzībā.

Drīz Menelājs arī ierauga skaistu sievieti, kas ir gluži līdzīga tai, kuŗu viņš ved kuģī. Helene ir pazinusi savu vīru un cenšas viņu pārliecināt, ka ir viņa sieva. Menelājam liekas, ka tā ir spokošanās, bet kad tai brīdī ierodas kāds no kuģa ļaudīm un pastāsta nedzirdētu brīnumu, ka no Trojas atvestā sieva esot pacēlusies gaisā un, pārvērzdamās par mākoni, pazudusi, Menelājs saprot, ka viņa acis bijušas apmānītas un ka īstā Helene stāv viņa priekšā. Atkalredzēšanās prieks ir liels, bet nav laika kavēties, jāizgudro, kā tikt uz Grieķiju. Viss tagad atkarājas no Teoklimena māsas Teonojas: ja viņa pateiks brālim, ka Menelājs ieradies, tad viņi abi pazuduši. Tāpēc viņi iet pie Teonojas un lūdz viņas palīdzību. Teonoja domā, ka izdarīs brālim pakalpojumu, ja liks priekšā šķērsli viņa kaislībai, tāpēc viņa apsola klusēt.

Helene tagad izdomā viltīgu plānu, kā kopā ar savu vīru aizbraukt no Ēģiptes. Kad atgriežas Teoklimens, viņa tam paziņo, ka beidzot ir ar mieru kļūt viņa sieva, tikai gribot papriekšu apraudāt savu pirmo vīru, par kuŗu viņa saņēmusi bēdīgo ziņu, ka tas noslīcis jūrā. Tāpēc viņa lūdz kuģi un ļaudis, jo jūrā grib izdarīt piemiņas ziedošanu. Menelāju viņa uzdod par sava mirušā vīra biedru un viņa nāves aculiecinieku.

Neko ļaunu nedomādams, Teoklimens paklausa šo lūgumu. Viņš dod visātrāko kuģi un liek saviem ļaudīm klausīt svešiniekam, kas kopā ar Heleni izbrauks jūrā. Kad tas noticis, visiem klātesošiem kļūst skaidri Menelāja un Helenes īstie nodomi. Starp Menelāja un Teoklimena ļaudīm notiek cīņa, pēdējie tiek uzvarēti vai arī no bailēm ielec jūrā. Izglābjas tikai viens, kas paziņo Teoklimenam par notikušo. Tas ir pārsteigts un sašutis, ka sieviete viņu izmuļķojusi. Tā kā kuģi viņš nespēj panākt, viņš grib sodīt māsu, kas viņu nodevusi. Bet parādās Dioskūri, kas pavēl Teoklimenam palikt mierā, jo Menelājs ir aizvedis savu likumīgo sievu. Viņiem, pa jūru braucot, Dioskūri rādīs ceļu, līdz viņi nonāks Grieķijā. Teoklimenam jāsamierinās ar likteni. Arī šī luga beidzas ar „Alkēstidas" koŗa vārdiem:

„Kas dievības ceļus var izdibināt?
Daudz lietu mums necerot izdara dievs.
Ko gaidīja visi, tam citāds bij gals;
Kas netika gaidīts, tam notikt bij lemts.
Lūk, tāda šī iznāca lieta."

Skaistā Helene, ko nostāsti tēloja kā mīlas dēku meklētāju, te tātad ir pārveidota par tikumīgu un uzticīgu laulātu draudzeni. Kā Stēsichors palinōdijā, tā Eurīpids savā lugā ir rehabilitējis Helenes labo slavu. Lai gan šai lugā, tāpat kā „Alkēstidā", ir lielā mērā fantastiskais elements, grieķu publikai tas nebij par traucējumu, jo par to stāstīja senā leģenda. Tā ir intrigu luga, jo glābšana notiek ar viltību, kas morāli tiek attaisnota.

Līdzās Helenei interesi modina arī pārējās personas. Teoklimens tēlots kā barbaru ķēniņš, kam diezgan sveši ir jēdzieni par likumību un taisnību. Tomēr Teoklimena raksturs nav pārspīlēts. Viņš gan izdevis bargo likumu par ikviena svešinieka sodīšanu ar nāvi, bet tas izskaidrojams ar viņa neuzticību un bažām, ka kāds varētu nolaupīt Heleni. Viņš nav arī muļķis. Kad Helene izlikdamās raud par savu noslīkušo vīru, Teoklimens viņai jautā, vai viņas asaras ir īstas. Bet viņa kaislība liek viņam ticēt to, ko prāts lāgā netic. Teoklimena loma dažās vietās ir kōmiska, piemēram tur, kur viņš, neko ļaunu nenojauzdams, skubina savus ļaudis aiznest uz kuģi bagātas dāvanas un pavēl, lai viņi klausa svešinieka komandai.

Pa daļai traģikōmiskā lomā ir nolikts Menelājs. Viņš, visa grieķu kaŗaspēka līdzpavēlnieks, ir spiests diedelēt sev maizi un apģērbu un lūgties vecu sievieti, lai tā viņu ielaiž pilī. Sastapies ar Teoklimenu, viņš nedrīkst iesākt cīņu, jo redz barbara pārspēku. Menelājs un tāpat Helene savus mērķus panāk vairāk ar viltu nekā atklātā ceļā. Grieķu publikai tas, jādomā, sagādāja patiku, redzot, ka neuzticīgais barbaru valdnieks krīt par upuri grieķu apķērībai.

Teonoja tēlota ar augstām morālām īpašībām, kā jau tas piederas viņas priesteriskajam amatam.

Lugā ir arī skaistas koŗa dziesmas. Menelājam un Helenei aizbraucot, grieķu jaunavas, kuŗas tēlo koris, arī ilgojas nokļūt dzimtenē, bet ir spiestas palikt Ēģiptē un tikai domās pavada aizbraucējus:

„Kaut būtu mēs Libijas dzērves,
Kas, bēgot no ziemas un lietiem,
Augstumā laižas pa gaisu!
Rindā tās vadonei seko,
Kliegdama skaļi, kas sauc tās
Doties uz ielejām jaukām.
Dzērves ar gaŗiem kakliem,
Mākoņu pavadones!
Ceļu jums rādīs Pleiadas,
Naktī kas mirdz, un ōriōns.
Nolaidušās pie Eurōtas,

Paziņojiet šo vēsti:
Menelājs Dardana pilsētu
Ieņēmis, drīz būs mājās."

Foinīķietes (Φοίνισσαι) izrādītas 410. vai 409. gadā[21]). Koris te tēlo foinīķiešu jaunavas, kas ieradušās Tēbās no senās Kadma dzimtenes. Lugas viela tā pati, kas Aischila „Septiņos pret Tēbām", bet autors teiku ar drošu roku ir pārveidojis.

Prologu runā Jokaste. Viņa nav vis nonāvējusies, bet, tāpat kā Oidips, panesusi savu nelaimi, kuŗai drīz pievienojas vēl cita: abi tēva lāstiem apkrautie dēli iesāk nejēdzīgu cīņu varas dēļ, un Polineiks jau ieradies pie pilsētas ar kaŗaspēku. Veltīgs ir mātes mēģinājums samierināt dēlus. Polineiks gan būtu ar mieru izlīgt, ja brālis ievērotu viņa taisnīgās prasības un viņam atdotu daļu pienācīgās varas. Bet Eteokls ciniski atbild, ka viņš pazīst tikai vienu dievību — Tiranniju un vienu tikumu — aizstāvēt iegūto varu. Un viņš aizdzen brāli, lai drīz ar to sastaptos kaujā. Te Eurīpids tātad pārgroza teiku un glezno Eteoklu tumšās krāsās, bet Polineiku rāda kā nelaimīgu trimdinieku, ko dzimtenes mīlestība no svešuma dzen atpakaļ uz tēva pilsētu. Eteokls nav ideāls kaŗavadonis kā Aischila lugā, kur viņš varonīgu drosmi apvieno ar nosvērtību. Mātes brālis Kreonts viņu attur no nepārdomāta uzbrukuma un izstrādā aizstāvēšanās plānu. Eurīpida Eteokls nepazīst to traģiku, ko izjūt Aischila Eteokls. Ar brāli viņš cīnās kā ar cilvēku, pret kuŗu viņam ir naids, jo Polineiks apstrīd viņa varu. Par valsts interesēm viņš nerūpējas.

Pirms izšķirīgā notikuma lugā iemetināts vēl kāds cits epizods. Aress prasa upuri, par to ka citkārt Kadms esot nonāvējis viņa pūķi. Tāpēc jāziedo viens no Kadma pēcnācējiem, kas radušies no izsētiem pūķa zobiem. Pareģis Teiresijs tad Kreontam paziņo, ka upurējams ir Kreonta dēls Menoikejs:

„Un tev nu jāizvēlas, vai tu valsti glābt,
Vai dēlu gribi."

Bet tēvs, kas pats gan būtu ar mieru mirt valsts labā, savu dēlu negrib ziedot un mudina to bēgt projām, cik ātri vien iespējams. Menoikejs sākumā paklausa, bet vēlāk, redzēdams, ka daudzi taisās nolikt savu dzīvību par dzimto pilsētu, labprātīgi pieteicas par upuri.

Tad notiek cīņa, un Jokastei jāpārdzīvo grūtais brīdis, kad abi viņas dēli traucas viens pret otru un abi krīt divkaujā, nāvīgi ievainoti. Mir-

[21]) Traģēdija „Foinīķietes" tika izrādīta kopā ar „Oinomaju" un „Chrīsipu".

dami viņi viens otram piedod, bet Jokaste nespēj šo mirkli pārdzīvot un nonāvē sevi ar dēla zobenu, tomēr krizdama apkampj vēl abus mirušos dēlus.

Skaļām vaimanām savu izmisumu pauž Antigone, un kā ēna no pils telpām iznāk arī aklais Oidips, apraudādams savu jauno nelaimi. Par valdnieku tagad kļūst Kreonts. Viņš pavēl Oidipam atstāt Tēbas, jo pareģis Teiresijs teicis, ka zemes labklājība prasot, lai neviens Oidipa dzimtas loceklis vairs neuzturētos pilsētā. Kreonts pavēl arī Polineika līķi izmest pāri valsts robežām [22]). Pret šādu pavēli saceļas Antigone, kas grib apbedīt Polineiku. Bet Kreonts draudē viņu arestēt, un Antigone spiesta piekāpties varas priekšā. Viņa tomēr nevēlas vairs būt par Kreonta dēla Haimona līgavu, bet grib pavadīt savu veco tēvu viņa svešniecības gaitās. Atvadījies no mirušajiem dēliem, Oidips, uz Antigones rokas balstīdamies, dodas nezināmā svešumā.

Šai traģēdijā nav atsevišķa varoņa, bet tur tēlota visas ģimenes bojā eja. Par lugu autors saņēma tikai otro godalgu.

Orests (Ὀρέστης). „Ēlektrā" un „Īfiģenijā" attēlotais Orests deva vielu vēl trešajai Eurīpida lugai, kuŗa tika izrādīta 408. gadā un ar kuŗu dzejnieks atvadījās no Atēnām, aizbraukdams drīz pēc tam uz Maķedoniju.

Kopš Orests nogalinājis savu māti, viņš kļuvis miesīgi un garīgi slims. Naktī viņš redz briesmīgās dieves Erīnijas, nekur nevar atrast mieru un atturas no barības. Lugas sākumā rādīts, kā nomocītu un dziļi iemigušu viņu uzrauga māsa Ēlektra.

Tāpat kā „Ēlektrā" arī šai lugā Eurīpids protestē pret atriebības aktu, ko izdara Orests. Kad Menelājs Orestam vaicā (395.):

„Kas kaiš tev? Saki, kas tā ir par slimību?"

tas atbild:

„Tā apziņa, ka briesmu darbu darīju."

Problēma sarežģījas vēl ar to, ka pats Apollōns ir licis Orestam noslepkavot māti, dievs pavēlējis izdarīt bezdievīgu darbu. Jau Aischils „Eumenidās" bija rādījis, ka personīga atriebšana, ko prasīja senā reliģija, vairs nepiederas cilvēcei, kas savā attīstībā nonākusi līdz valsts tapšanai. Vēl skaidrāk to izjuta Eurīpida laika sabiedrība. Tāpēc lugā rādīts, ka Orestu par mātes nogalināšanu tiesā visa arģiešu tauta (šī tiesāšana uz skatuves gan netiek rādīta, bet to atstāsta vēstnesis). Gan

[22]) Arī par 411. gada nodevējiem tika izdots dekrēts, kas aizliedza viņu apbedīšanu dzimtenē.

Orests aizstāvēdamies mēģina pierādīt, ka viņa māte, kopā ar savu mīļāko nogalinādama tēvu, ir pārkāpusi likumu un tāpēc pelnījusi sodu. Netrūkst viņam arī dažu aizstāvju. Tā Diomēds ieteic vainīgo sodīt ar mīkstāku sodu — trimdu. Kāds zemnieks pat domā, ka Orests būtu cienīgs saņemt goda vainagu. Toties jo nikni viņam uzbrūk Aigista tuvinieki, tāpat Klitaimēstras vecais tēvs Tindarejs smagi apsūdz slepkavu. Menelājs, kas ar Heleni tikko atgriezies no Trojas, gan sākumā ir solījis Orestam palīdzību, bet, redzēdams, ka Tindarejs runā pretī, sabīstas. Menelājam ir vēl cita vājība: viņš klusībā cer kļūt par Oresta mantinieku. Tāpēc viņš vairās teikt labu vārdu par Orestu. Runātāju un demagogu sakūdītā arģiešu tauta tad arī piespriež Orestam un Ēlektrai nāvi, kā vienīgo žēlastību atļaudama viņiem pašiem izvēlēt nāves soda veidu.

Bet tad lugas darbībā nāk negaidīts pagrieziens. Oresta draugs Pilads grib piedalīties Oresta liktenī un līdz ar to sprauž jaunus mērķus. Ja viņiem jāmirst, tad vajag skaisti mirt, iegūstot visā Grieķijā slavu. Ir jāsoda ar nāvi Helene. Tad viņi tai atriebsies ne tikai savā, bet visas Grieķijas vārdā par tiem daudzajiem upuriem, kas viņas dēļ nesti. Ēlektra ieteic sagūstīt arī Helenes meitu Hermioni un draudēt ar tās nogalināšanu, ja Menelājs gribētu atriebties.

Šis nodoms ir jau tuvu sasniegšanai, kad Helene brīnišķīgā kārtā pazūd. Atsteidzas Menelājs un redz, ka augšā uz jumta Orests, Ēlektra un Pilads taisās nogalināt Hermioni. Tēvs tagad ir ar mieru darīt visu un apsola lūgt tautu, lai tā Orestam dāvā dzīvību. Tad atkal nāk jauns pārsteigums. Orests liek aizdedzināt pili. Parādās Apollōns un paziņo, ka viņš izglābis Heleni, kuru dievi grib padarīt nemirstīgu. Un traģēdija pārvēršas par grotesku, kad Orests, aizmirsdams atriebību, apsveic Menelāju par savu nākamo sievas tēvu, jo Apollōns viņam liek precēt Hermioni, uz kuras kakla viņš nupat turējis zobenu.

Bakchantēs (Βάκχαι) redzami jau Maķedonijas iespaidi. No ziemeļaustrumiem nākušais Dionīsa kults, kas Atikā bija dabūjis apvaldītu raksturu, Maķedonijā izpaudās vēl pirmatnēji mežonīgā formā, un Eurīpids tur varēja pats savām acīm novērot bakchisko procesiju ekstatisko raksturu. Dionīsa kults, diezgan vēlu iespiezdamies Grieķijā, sākumā tur atrada arī pretošanos. Šo tematu jau Aischils bija skāris divās tetraloģijās, no kurām vienā bija tēlots tēbietis Pentejs, bet otrā trāķietis Likūrgs. Aischila paraugus, bez šaubām, paturēja acīs arī Eurīpids, sacerēdams savas „Bakchantes".

Lugā rādīts, kā Dionīss pirmo reiz ierodas Grieķijā, lai izplatītu tur savu kultu. Prologu runā pats Dionīss. No sava triumfālā gājiena cauri

Āzijai viņš atgriezies savā dzimtajā pilsētā Tēbās. Viņa mātes māsas, ieskaitot arī jaunā Tēbu valdnieka Penteja māti Agauvi, kas sākumā noliedza viņa dievišķību, tagad ir bakchiskās ekstazes pārņemtas un kopā ar citām tēbietēm devušās uz Kitairōna kalnu, kurp grib doties arī pats dievs.

Kad Dionīss aizgājis, ienāk koris, kas tēlo Dionīsa pavadones bakchantes. No Friģijas un Līdijas kalniem nākdamas, viņas atnesušas jaunā dieva reliģiju. Kad viņu dziesma beigusies, ienāk vecais Kadms, jaunā dieva dedzīgs piekritējs, un pareģis Teiresijs. Ierodas arī Pentejs, kas nule dzirdējis par jaunā dieva kultu un izsakās par to nicinoši. Penteja kalpotājs drīz atved kādu aizturētu svešinieku, piebilzdams, ka līdz ar to sagūstītās sievietes esot aizbēgušas. Pentejs pratina svešinieku, kas mierīgi noklausās viņa draudos un pēc Penteja pavēles tiek ieslodzīts stallī. Kas ir šis svešinieks? No lugas tas nav skaidri izprotams. Viņu varētu uzskatīt par pravieti un Dionīsa reliģijas sludinātāju, bet parasti viņu tur par pašu Dionīsu.

Bakchantes savā dziesmā piesauc Dionīsu un lūdz to izglābt viņas un viņu vadoni. Un ko tik dziesma beigusi skanēt, atskan bakchiski saucieni, trīc zeme, grīļojas un brūk pils sienas, un uz Semeles kapa uzliesmo uguns. Jaunais dievs parādās savā varenībā.

Drīz bakchantes uzgavilē atbrīvotajam vadonim. Iznāk Pentejs un brīnās, ka svešinieks ticis vaļā. Atnāk gans un pastāsta, kādi brīnumi notikuši kalnos: tur bakchantes zīdījušas stirnu un vilku bērnus, ūdens tecējis no klintīm, vīns no zemes. Bet tad trakojošās mainadas uzbrukušas ganāmam pulkam, saplosījušas lopus, iebrukušas ciemā un piespiedušas bēgt apbruņotus vīrus. Pentejs ir noskaities par šādām nebūšanām un nezina, ko iesākt ar trakojošām sievietēm, kuŗu starpā ir arī viņa māte Agauve. Svešinieks tad ieteic Pentejam pārģērbties bakchantes drēbēs un doties uz kalniem, lai uz vietas pārliecinātos, ko bakchantes tur dara. Pentejs šim padomam arī paklausa. Bet pēc viņa aiziešanas drīz pienāk bēdīga ziņa: kad Pentejs kopā ar svešinieku nonācis Kitairōna kalnā, viņu tur ielenkušas bakchantes un saplosījušas gabalos. Šim baigajam stāstam seko vēl drausmīgāks skats: ierodas Agauve, nesdama uz tirsa uzdurtu Penteja galvu, kuŗu viņa iedomājas par lauvas galvu. Atguvusi prātu, viņa ar šausmām redz, ka nogalinājusi savu dēlu. Dionīss viņu bargi sodījis, par to ka viņa sākumā tam nav ticējusi.

Varētu jautāt, ko nozīmē drausmīgais Dionīsa sods? Vai dievs, kas liek notikt šādām mežonībām, ir cienīgs saukties par dievu? Tas katrā ziņā nevarēja būt dievs, kuŗam ticēja pats dzejnieks vai kuŗu viņš gribēja sludināt, jo agrākās lugās viņš bij jau protestējis pret senajām parašām, kas prasīja cilvēka nogalināšanu. Liekas, ka autora nolūks te

nav ne reliģijai uzbrukt, ne to aizstāvēt. Te Eurīpids ir mākslinieks, kas tēlo reliģisku eksaltāciju, kādu viņš bija novērojis tais Ziemeļgrieķijas apgabalos, kur Dionīsa reliģija izpaudās diezgan mežonīgās un fanātiskās formās. Viņš rāda, ka līdzās prātam dvēselē darbojas arī irracionāli spēki.

Korim šai lugā ierādīta svarīga loma un koŗa dziesmas nav bez sava skaistuma.

Īfiģenija Aulidā (Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι) ir dzejnieka beidzamais darbs. Luga palika nepabeigta. Kopā ar „Alkmeōnu" un „Bakchantēm" tā tika izrādīta Atēnās jau pēc dzejnieka nāves (406. vai 405. g.), pie kam tika papildināts prologs un beigas, kas manuskriptā atradās tikai uzmetuma veidā. Tātad pie šīs lugas ir pielikta sveša roka, un nav, piemēram, zināms, vai vēstneša runa lugas beigās pieder jau pirmizrādei, jeb ir vēlāks pielikums.

Eurīpids te no jauna ir apstrādājis vielu, ko izmantojuši jau Aischils un Sofokls. Darbība norisinās Aulidā, kur Agamemnons sapulcinājis grieķu kaŗaspēku, lai kuģos dotos uz Troju. Ir pilnīgi apstājies vējš, un flote netiek uz priekšu. Pareģis Kalchants to izskaidro ar Artemidas dusmām. Lai tās remdētu, Agamemnonam jānes smags upuris — jāziedo meita Īfiģenija. Te sākas Agamemnona dvēselē cīņa. Viņš nevar izšķirties, ko darīt. Ziedot Īfiģeniju būtu briesmīgi. To nedarīt — nozīmētu nodot grieķu nacionālo lietu, likt izjukt kaŗabraucienam uz Troju. Pienākums pret tautu te sadūries ar personīgām interesēm. Ar smagu sirdi Agamemnons apsveŗ abas varbūtības. Nakts klusumā viņš viens pats ir nomodā, raksta savā teltī vēstuli, to izdzēš un atkal raksta, beidzot saplēš un nomet zemē. Nesen viņš jau nosūtīja Klitaimēstrai vēstuli, kur, sava brāļa Menelāja pierunāts, lūdza sievu, lai tā atsūta Īfiģeniju uz Aulidu. Bet Agamemnonam nebij drosmes pateikt, ka meita jāupurē, viņš arī zināja, ka Klitaimēstra nekad ar to nebūs mierā. Tāpēc viņš sameloja, teikdams, ka gribot Īfiģeniju izprecināt Achillejam. Bet ko tik vēstule bija nosūtīta, neizsakāms smagums uzgulās viņam uz sirds, un viņš gribēja rakstīt otru vēstuli, lai aizkavētu Īfiģenijas ierašanos. Un kamēr šaubas vēl moka Agamemnonu, ierodas Klitaimēstra ar Īfiģeniju. Viņas ir priecīgas, kā jau uz kāzām nākdamas. Īfiģenija krīt tēvam pie krūtīm, tas viņu skūpsta un tad novēršas, nevarēdams saturēt asaras.

Nākošajā skatā Klitaimēstra sastopas ar Achilleju. Viņa to sveicina un uzrunā kā savu turpmāko znotu. Achillejs neko nesaprot. Tad vecais kalpotājs pastāsta Klitaimēstrai Agamemnona īstos nolūkus. Mātes

sāpes tagad ir lielas un arī Achillejs ir ļoti sašutis par to, ka viņa vārdā Agamemnons ir izdarījis krāpšanu. Viņš ir gatavs ar ieročiem aizstāvēt Īfiģeniju, tomēr ieteic Klitaimēstrai, lai tā mēģina pierunāt Agamemnonu atsacīties no sava nodoma.

Bet ne Klitaimēstras vārdiem, ne Īfiģenijas lūgumiem nav vairs panākumu, jo Agamemnons tagad ir nocietinājies un bruņojies ar saviem virspavēlnieka pienākumiem, kas viņam liek rūpēties par visu Grieķiju. Taisnību sakot, viņam ir bailes un kauns no kaŗaspēka, tāpēc viņš nolēmis ziedot savu meitu.

Nākošais skats ir trokšņains. Uzbudināts atsteidzas Achillejs un saraustītos teikumos pastāsta, ka sapulcē tikusi pieprasīta Īfiģenijas upurēšana. Viņš, Achillejs, runājis pretī un pieprasījis sev Īfiģeniju kā apsolīto līgavu, bet pūlis viņu izzobojis, teikdams, ka viņš atrodoties sieviešu valgā. Un drīz viņi ieradīšoties, lai aizvestu Īfiģeniju ar varu. Bet Achillejs solās ar šķēpu rokā aizstāvēt Īfiģeniju.

Te nu tātad būtu sagaidāma cīņa. Bet notiek kaut kas neparedzēts. Īfiģenija pēkšņi paziņo, ka viņa labprātīgi sevi ziedos tēvijas labā. Ar Īfiģeniju tātad noticis lūzums. Sākumā bailīga, lūdzoša meitene, viņa lugas beigās top par drošsirdīgu varoni. Šo lielo pārmaiņu Īfiģenijas raksturā atzīmējis jau Aristotelis. Un tiešām, lugas atrisinājums nāk negaidītā kārtā. Tā tomēr nav neiespējama lieta un no jaunatnes var sagaidīt tādu ideālisma uzliesmojumu. Autors rāda arī motīvus, kas padara saprotamu šo pārmaiņu Īfiģenijas dvēselē. Īfiģenijas partneris lugā ir Achillejs. Viņš ir pavisam vēl jauneklīgs, mazliet kautrīgs un viņam pirmo reiz jārunā ar Klitaimēstru par lietām, par kuŗām viņš nav paradis runāt. Un vēl kautrīgāka ir Īfiģenija, kad viņa redz Achilleju, kas viņas dēļ ir gatavs ziedot savu dzīvību. Šīs kauna jūtas ir tās, kas padara viņu par varoni. Sākumā viņa nevarēja saprast, ka viņas tēvs, pie kuŗa viņa pieradusi kā pie mīlama un mīloša tēva, taisās viņu nogalināt. Tas viņai likās kaut kas šausmīgs un viņa nesaprata arī tos argumentus, ar kuŗiem tēvs gribēja attaisnot savu rīcību, teikdams, ka viņš nevarot citādi un ka šo upuri prasot Grieķija. Bet tagad, kur viņu no nāves grib glābt Achillejs, viņa pēkšņi nolemj uzupurēties labprātīgi, un viņa gandrīz atkārto tēva vārdus, ka viņai jāglābj Grieķija. Tēva vārdi viņai rāda, ka cilvēka dzīves mērķis var būt arī miršana par kādu ideju. Un Achilleja ideālisms, kas viņu grib glābt no nāves, iededzina arī viņā vēlēšanos uzupurēties un dod viņai spēku pierādīt, ka arī sieviete var būt līdzīga vīrietim varonībā. Tagad viņa iet savu ceļu droši un mierina pat raudošo māti. Dodamās uz birzi, kur viņai jāmirst, viņa dzied ne raudu dziesmu, bet drīzāk uzvaras himnu, un viņai piebalso koris, nosaukdams viņu par Grieķijas glābēju.

Lugas beigu iznākumu paziņo vēstnesis[23]), kas pastāsta, kā tika upurēta Īfiģenija. Kad viņa nonākusi birzē, kur bija sapulcējies arī grieķu karaspēks, Agamemnons nevarējis paciest šo skatu un aizsedzis ar drēbi savu seju. Bet Īfiģenija mierinājusi tēvu, teikdama, ka viņa sevi atdod par upuri tēvijai. Un brīdī, kad priesteris pacēlis zobenu un visi nolaiduši acis, noticis brīnums, jo Īfiģenija pēkšņi pazudusi, bet viņas vietā uz zemes gulējusi aizkauta stirna. Artemida nav gribējusi pieņemt Īfiģeniju par upuri un viņu izglābusi.

Šī luga, reizē ar „Bakchantēm" izrādīta pēc autora nāves, dabūja pirmo godalgu. Tur patiešām daudz svaiguma un patiesas mākslas, kas liecina, ka Eurīpids vēl 75 gadu vecumā bij uzglabājis savas dzejnieka spējas.

Starp uzglabātiem Eurīpida darbiem atrodas arī Kiklōps (Κύκλωψ), kas, ja atskaita Sofokla „Pēdu dzinējus", ir vienīgā satiru drāma, kas uzglabāta līdz mūsu dienām. Tur drāmatizēts Odisejas 9. dziedājums, sevišķi izceļot nostāsta kōmisko pusi. Lugā ir 3 galvenās personas: Odisejs, Polifēms un Seilēns, bet koris tēlo satirus, kas kļuvuši kiklōpam par kalpiem. Lai gan lugas vienkāršajai uzbūvei ir senatnīgs raksturs, tomēr diezgan brīvais 3 personu dialogs šķiet liecinām, ka luga pieder Eurīpida literārās darbības vēlākajam laikmetam.

Pēc „Kiklōpa" satura var spriest par satiru drāmas uzbūvi un raksturu. Prologā Seilēns pastāsta, kā viņš ar satiriem nokļuvis kiklōpa varā, kurš viņus tur gūstā un nodarbina savā labā. Tad ienāk satiri, dziedādami parodu. Pirmajā cēlienā (epeisodijā) redzams Odisejs un viņa biedri, kas, izkāpuši no kuģa, pērk no Seilēna kiklōpa sieru un sarunājas ar satiriem. Pa to laiku atgriežas mājās arī kiklōps. Seilēns sabijies visu vainu uzveļ Odisejam, kas atklāti izstāsta savus nodomus un lūdz no kiklōpa žēlastību. Polifēms atbild nelaipni un ieiet savā alā, turp iedzīdams arī grieķus, bet koris dzied dziesmu, kas uzskatāma par īsu stasimu. Otrā cēlienā Odisejs iznāk no alas un uztraukts pastāsta, kā kiklōps apēdis viņa 2 biedrus; pēc tam viņš ātri gatavo atriebību, izdalīdams klātesošiem lomas. Atkal īsa dziesma. Trešajā cēlienā kiklōps iereibis dzied kupleju pārmijus ar kori un, kad Odisejs viņam pasniedz vēl vīnu, sāk lakstoties ar veco Seilēnu, kuŗu viņš notur par Ganimēdu. Tad Polifēms dodas alā gulēt, un viņam seko Odisejs, bet koris dzied trešo stasimu. Ceturtais un beidzamais cēliens rāda satiru glēvulību un

---

[23]) Vēstneša vārdi nepieder pašam Eurīpidam, vismaz tai veidā, kādā tie tagad lasāmi.

Odiseja aukstasinību. Pati atriebība notiek aiz skatuves. Kiklōps parādās akls. Viņu izsmej Odisejs un satiri, kas visi aiziet uz kuģi.

Kā no „Kiklōpa" redzams, satiru drāmai bija tāda pati uzbūve, kā traģēdijai, tikai visas lugas daļas (sevišķi liriskās) bija saīsinātas. Kā mākslas darbs „Kiklōps" vērtējams zemāk par iepriekš aplūkotajiem Eurīpida darbiem.

Ar Eurīpida vārdu uzglabāta arī traģēdija Rēss (Ῥῆσος), kas, pēc visām zīmēm spriežot, nav Eurīpida luga. Jau senatnē daži to uzskatīja par neīstu, un šis uzskats valda arī mūsu laikos. Tā kā pēc didaskaliju ziņām Eurīpids patiešām ir sarakstījis traģēdiju „Rēss", kas zudusi, tad viegli varēja notikt, ka kāda jaunāka dzejnieka luga ar to pašu nosaukumu tika ierindota Eurīpida darbu sarakstā [24]).

„Rēss" ir Dolōnejas (Īliadas 10. dziedājuma) drāmatizējums. Darbība notiek trojiešu nometnē un koris tēlo nometnes sardzi. Hektors, lai ievāktu ziņas par grieķu kaŗaspēka kustībām un nodomiem, nosūta par izlūku Dolōnu. Pēc tam ierodas trāķiešu ķēniņš Rēss, slaveno zirgu īpašnieks. Lai ierādītu Rēsam vietu savā nometnē, Hektors kopā ar viņu atstāj skatuvi. Aiziet arī koris, un skatuve paliek brīva nākošai grieķu darbībai.

Drīz tur ierodas Odisejs un Diomēds, kas ceļā sastapuši un nogalinājuši Dolōnu un grib arī Hektoru nonāvēt. Bet Atēna viņiem dod padomu uzbrukt Rēsam un nolaupīt viņa zirgus. Šis nodoms tiek reālizēts pa to laiku, kamēr Atēna sarunājas ar Paridu. Kad pēdējais aizgājis, Atēna uzsauc grieķiem, lai tie glābjas, jo trojieši viņus esot pamanījuši. Diomēds aizved nolaupītos zirgus (kas skatītājiem arī šoreiz netiek rādīti), bet Odisejam tikai ar viltību izdodas izmukt no vajājošās sardzes. Par Rēsa nonāvēšanu pastāsta viņa ievainotais važonis. Lugu izbeidz deus ex machina. Autors, piesliedamies vēlākajam mītam, padara Rēsu par upes dieva Strimona un Mūzas dēlu un tāpēc liek runāt Mūzai, kas pasludina, ka Rēss, par daimonu kļuvis, dzīvos arī turpmāk kādā Trāķijas alā.

Autors nav spējis pārvarēt visas grūtības, kas viņam radās, drāmatizējot episko vielu. Dolōna pieveikšana, uz ko skatītāji tiek sagatavoti

---

[24]) Ὑπόθεσις· τοῦτο τὸ δρᾶμα ἔνιοι νόθον ὑπενόησαν, Εὐριπίδου δὲ μὴ εἶναι... ἐν μέντοι ταῖς διδασκαλίαις ὡς γνήσιον ἀναγέγραπται. Maz ticams ir seno gramatiķu Kratēta, Dionīsodōra un Parmeniska ieskats, ka šī luga būtu Eurīpida jaunības darbs. Biežā vienas rindas sadalīšana starp vairākām personām, deus ex machina lietošana un ceturtais aktieris noteikti norāda uz vēlāku laikmetu. Pēc Vilamovica domām luga sacerēta 4. gs. (Wilamowitz, De Rhesi scholiis, Greifsw., 1877). Par šā jautājuma vēsturi sk. Rolfe, Haward class. stud. 1893, 61. lpp.

lugas pirmajā daļā, vēlāk īsos vārdos tiek paziņota kā maznozīmīgs fakts. Un tā kā Rēss ierodas pēc Dolōna aiziešanas, tad Dolōns, protams, nevar dot ziņas par Rēsa nometni, kā tas attēlots Īliadā, bet vajadzīgā informēšana uzlikta Atēnai.

Autora māksla te aprobežojas ar episkā stāstījuma pārveidošanu drāmatiskā formā. Galvenā vērība pievērsta ārējai darbībai, un lugai trūkst dziļāka satura.

Zudušās Eurīpida lugas

No Eurīpida sarakstīto lugu skaita 92, ko min daži biografi, vēlāk bija pazīstamas 78 vai 77. No tām pilnīgi uzglabātas līdz mūsu dienām 18 („Rēsu" ieskaitot 19) lugas, bet no citām ir palikuši fragmenti, kuŗu skaitu pavairojuši jaunākos laikos atrastie papīrusi. Alfabētiskā kārtā nosauktas, šīs lugas ir šādas:

Aigejs (Αἰγεύς), kur bija tēlots, kā Mēdeja, kas aizbēgusi no Jāsona, necienīgi izlieto Atēnu ķēniņa Aigeja viesmīlību, mudinādama viņu nogalināt savu nepazīto dēlu Tēseju.

Aiols (Αἴολος). Šai lugā bija tēlota Aiola dēla Makareja nelikumīgā kaislība uz savu māsu Kanaki.

Aleksandrs (Ἀλέξανδρος), ar to pašu saturu kā Sofokla luga. Tetralogijas pārējās daļas bija Trojietes, Palamēds un Sīsifs.

Luga Alkmeōns Psōfīdā (Ἀλκμέων ὁ διὰ Ψωφῖδος) tika izrādīta reizē ar Krētietēm, Tēlefu un Alkēstidu. Tur bija tēlots Amfiarāja dēla Alkmeōna liktenis. Kad Amfiarāja sieva Erifīle, uzpirkta ar dārgu kakla rotu, bija sūtījusi savu vīru cīņā un tādējādi kļuvusi par viņa nāves cēloni, Amfiarājs mirdams lika dēlam atriebt tēva nāvi. Alkmeōns nonāvēja māti, pēc kam, erīniju vajāts, maldījās apkārt, līdz nonāca Psōfīdā (Arkadijā), kur viņam atpestīšanu deva ķēniņa Fēgeja meita Arsinoja, kļūdama viņam par sievu un dodamās līdz ar viņu svešumā.

Alkmeōns Korintā (Ἀλκμέων ὁ διὰ Κορίνθου). Šī luga tika izrādīta pēc autora nāves reizē ar Īfigeniju Aulidā un Bakchantēm. Tur bija stāstīts par Alkmeōna diviem bērniem, dēlu un meitu, kas viņam bija dzimuši no tēbiešu pareģa Teiresija meitas Mantojas. Bērni bij uzticēti Korintas ķēniņa gādībai. Bet meita izauga par tik skaistu jaunavu, ka ķēniņiene kļuva greizsirdīga un viņu pārdeva par verdzeni. Pircējs gadījās pats Alkmeōns, kas atpazina savu meitu.

Alkmēne (Ἀλκμήνη), kuŗas saturs nav zināms.

Alope (Ἀλόπη), saukta arī Kerkiōns (Κερκύων). Tur bija stāstīts par Poseidōna mīlestību uz Kerkiōna meitu Alopi. Kad Alopei dzima Hipotojs un tēvs viņai piesprieda nāves sodu, viņu izglāba Tēsejs.

Andromeda (Ἀνδρομέδα), kur bija rādīts, kā Persejs atsvabināja Kēfeja meitu Andromedu. Lielu mūzikālu efektu šai lugā radīja Andromedas žēlabu dziesma, ko atkārtoja atbalss. Tāpat senatnē tika apbrīnots Andromedas un Perseja dialogs.

Antigone (Ἀντιγόνη) pieslejas citādai leģendas versijai nekā Sofokla luga ar to pašu nosaukumu. Eurīpids izceļ un tālāk attīsta Sofokla tikai vāji atzīmēto erōtisko motīvu: Haimons izglābj nāvei lemto Antigoni un to slepeni apmeklē, līdz beidzot dabū iespēju to mājās vest.

Antiope (Ἀντιόπη) bija viena no pazīstamākām Eurīpida lugām. Lugas saturu atstāstījuši Apollodōrs (3, 5, 5) un Higīns (fab. 8). Tēbu valdnieka Nikteja

skaistajā meitā Antiopē bij iemīlējies Zevs, un tā atradās mātes cerībās. Bēgdama no tēva bardzības, Antiope nonāca Sikiōnā pie Epōpeja (pēc Higīna pie Epafa), kam kļuva par sievu. Niktejs mirdams lika savam brālim Likam sodīt Antiopi. Liks šai pavēlei paklausīja un, ieņēmis Sikiōnu, nogalināja Epōpeju, bet Antiopi saņēma gūstā. Ceļā tā dzemdēja dvīņus Zētu un Amfionu. Tos izliktus atrada kāds gans un adoptēja. Zēts kļuva par ganu, bet Amfions par kitarōdu. Pati Antiope kalpoja Lika sievai Dirkei par verdzeni. Nevarēdama izturēt Dirkes nelaipno apiešanos, viņa aizbēga un nonāca gana sētā, kur sastapās ar saviem nepazītajiem dēliem. Tā kā bija Dionīsa svētki, tur ieradās arī Dirke ar trakojošām mainadām un lika piesiet Antiopi pie mežonīga vērša ragiem. Bet dēli pazina savu māti un viņas vietā pie vērša ragiem piesēja Dirki. Viņi gribēja nogalināt arī Liku, bet to izglāba Hermejs. Ķēniņa varu Liks tomēr bija spiests atdot Antiopes dēliem.

Archelājs (Ἀρχέλαος). Šo lugu Eurīpids sacerēja Maķedonijā par godu ķēniņam Archelājam. Padarīdams savā lugā par ķēniņa senci Hērakla pēcnācēju Tēmena dēlu Archelāju, Eurīpids leģitimēja Maķedonijas valdnieku, kas bija dzimis kā ķēniņa Perdika dēls no verdzenes.

Auge (Αὐγη). Arkadiešu valdnieka Aleja meita Auge, kas bija Atēnas priesteriene, no sakariem ar Hēraklu dzemdēja dieves svētnīcā dēlu Tēlefu. Kad tēvs to dabūja zināt, viņš pavēlēja meitu un tās dēlu ielikt šķirstā un šķirstu palaist jūrā. Pēc Atēnas gribas šķirsts nokļuva Kaikas upes grīvā, kur nelaimīgos izglāba mīsiešu valdnieks Teutrants. Viņš apprecēja Augi un adoptēja Tēlefu.

Autoliks (Αὐτόλυκος) bija satiru drāma. Autolikam Hermejs bija devis spēju veikli zagt un nozagtai lietai piešķirt vēlamo izskatu. Kad Autoliks ilgāku laiku zaga Sīsifa lopus un netika pieķerts, Sīsifs lika ielikt lopu nagos zīmes. Ieradies pēc tam pie Autolika, viņš pēc zīmēm pazina nozagtos lopus.

Bellerofonts (Βελλεροφόντης). Lugas varonis iedomājies uzjāt ar Pēgasu debesīs, bet zirgs viņu nosviež. Nāvīgi ievainots, Bellerofonts iet bojā, jo cilvēkam nav ļauts izdibināt dievu noslēpumus.

Būsirids (Βούσιρις) bija satiru drāma. Ēģiptiešu valdnieks Būsirids mēdza upurēt viņa zemē ieradušos svešiniekus. Beidzot Hērakls Būsiridam pašam sagādāja šādu likteni.

Glauks sk. Polieids.

Danaja (Δανάη) satura ziņā laikam daudz neatšķīrās no Sofokla lugas ar to pašu nosaukumu.

Diktijs (Δίκτυς) tika izrādīts reizē ar Mēdeju un Filoktētu. Satura ziņā šī luga bija Danajas turpinājums. Diktijs bija izglābis peldošā šķirstā ievietoto Danaju un izaudzinājis tās dēlu Perseju. Diktija brālis Polidekts, kas valda par Serifu, iemīlas Danajā, bet tā kā viņam par šķērsli ir Persejs, viņš jauneklim pavēl atnest briesmīgās Gorgonas galvu. Persejs tiek galā ar grūto uzdevumu un atgriezies atrod Diktiju un savu māti meklējam patvērumu pie ziedokļiem Polidekta varmācības dēļ. Persejs ieiet pilī un, pats novērsis seju, rāda klātesošiem Gorgonas galvu, no kuras skata tie sastingst par akmeņiem.

No Epeja (Ἐπειός) uzglabāts tikai nosaukums. Bet lugas saturu var mazliet nojaust, zinot, ka Epejs bija Trojas koka zirga pagatavotājs.

Erechtejs (Ἐρεχθεύς). Lugas saturs: Atēniešu ķēniņam Erechtejam, kad tas kaŗoja ar Atikā iebrukušo trāķiešu kaŗaspēku, ko vadīja Eumolps, orākuls pravietoja, ka viņš uzvarēs ienaidnieku, ja ziedos savu meitu. Erechtejs to darīja un pats dabūja galu kā uzvarētājs, pēc tam kad bija savam dēlam nodevis pa-

mācības par valdnieka uzdevumiem. Līdzās Erechtejam un viņa meitai svarīga loma bija piešķirta ķēniņienei Prāksitejai, kas bez žēlabām un ar lepnu prieku atdeva savu meitu, lai glābtu Atēnu pilsētu.

Euristejs (Εὐρυσθεύς) bija satiru drāma. Cik spriežams, tur bija tēloti Hērakla varoņdarbi.

Pļāvēji (Θερισταί) bija satiru drāma, kas piederēja pie tās pašas tetraloģijas, pie kuŗas Mēdeja.

Tēsejs (Θησεύς) laikam aptvēra nostāstu par Mīnōtaura nogalināšanu.

Tiests (Θυέστης). Par lugas saturu maz kas zināms. Kā Aristofans (Acharniešos 433) liecina, autors lugas varoni ir rādījis skrandās tērptu, tāpat kā Tēlefu.

Inoja (Ἰνώ). Lugā bija tēlota sacensība starp tesaliešu ķēniņa Atamanta pirmo sievu Inoju un tās pēcteci Temistoju. Pēdējā aiz pārskatīšanās nogalināja savus pašas bērnus Inojas bērnu vietā un, kļūdu pamanījusi, pati nonāvējās; bet Inoja kopā ar savu jaunāko dēlu Melikertu ielēca jūrā un kļuva par dievieti.

Iksions (Ἰξίων). Lugā bija rādīts, kā Iksions saņem pelnīto sodu. Bet nav zināms, kādi citi leģendas notikumi tur bija attēloti.

Hipolits (Ἱππόλυτος καλυπτόμενος, kas 428. g. tika pārstrādāts par Ἱππόλυτος στεφανηφόρος) savā pirmajā redakcijā tika izrādīts reizē ar Aigeju. Saturs visumā bija tas pats, kas otrā izdevumā, tikai Faidra bija tēlota citādi: pirmajā lugā viņa bija parādīta kā sieviete, kas ar visu savu nedalītas dvēseles kaislību atdodas mīlamam cilvēkam un, neņemot vērā kalpones brīdinājumus, pati atklāj mīlestību Hipolitam. Noraidīta, viņa apmelo Hipolitu mājās pārnākušā Tēseja priekšā un nonāvējas tikai pēc Hipolita bojā ejas, sirdsapziņas mocīta.

Kadms (Κάδμος) ir maz pazīstama luga.

Kerkions sk. Alope.

Kresfonts (Κρεσφόντης). Šai lugā bija rādīts, kā ķēniņiene Merope savu no svešuma atgriezušos dēlu Kresfontu grib nonāvēt un tikai beidzamajā brīdī atturas no sava nodoma.

Krētietes (Κρῆσσαι). Krētas ķēniņa Katreja meitu Aeropi, kuŗai bija mīlas sakari ar kalpotāju, tēvs lika noslīcināt jūrā, bet Nauplijs, kam šī pavēle bij uzticēta, nodeva Aeropi Pleistenam, kuŗam tā kļuva par sievu, bet Aeropes māsu Klimeni apprecēja Nauplijs.

Krētieši (Κρῆτες). Šai lugā autors nav baidījies par sižetu ņemt Pasifajas nedabisko mīlestību uz vērsi.

Lamija (Λαμία). Šādu lugu min daži vēlākie autori, bet par tās saturu trūkst ziņu.

Likimnijs (Λικύμνιος). Par šīs lugas saturu maz kas zināms.

Gudrā Melanipe (Μελανίππη ἡ σοφή). Aiola meitai Melanipei no Poseidōna ir divi bērni, kuŗus tā izliek lopu sētā. Melanipes tēvs, atradis bērnus, kuŗus zīdījusi govs, uzskata tos par dīvainu lopu izdzimumu un grib sadedzināt. Melanipe dedzīgā runā pierāda, ka tāda dzimšana neiespējama un ka bērni dzimuši no kādas cilvēku mātes.

Saistītā Melanipe (Μελανίππη δεσμῶτις). Melanipes izliktos bērnus Aiolu un Boiōtu atrod gans un nodod ķēniņienei Teanojai, Metaponta sievai, kuŗai nav bērnu. Vēlāk Teanojai pašai dzimst divi dēli. Kad tie uzauguši, māte tiem izstāsta savu noslēpumu un mudina viņus medībās nogalināt Aiolu un Boiōtu. Dēli to arī mēģina darīt, bet paši tiek nogalināti. Poseidōns tad atklāj Boiōtam un Aiolam viņu izcelšanos. Melanipes dēli izglābj savu māti, kuŗu viņas tēvs padarījis

aklu un ieslodzījis cietumā, bet Poseidōns padara viņu atkal redzīgu. Metaponts tad apprec Melanipi, jo Teanoja izdarījusi pašnāvību, un adoptē Aiolu un Boiōtu.

Meleagrs (Μελέαγρος). Sižets bija tas pats, kas Sofokla lugā ar līdzīgu nosaukumu.

Vai ir bijusi Eurīpida luga Mīsieši (Μυσοί), nav droši zināms.

Oidips (Οἰδίπους). Nav sīkumos zināms, ar ko luga atšķīrās no Sofokla lugas ar to pašu nosaukumu. No kāda fragmenta redzams, ka Oidips nevis pats sev izdūris acis, bet aklu viņu padarījuši Lāja kalpotāji, par to ka Oidips nogalinājis viņu kungu.

Oinejs (Οἰνεύς). Šai lugā bija tēlots, kā Oineju lielā vecumā padzen viņa brāļa Agrija dēli, bet Diomēds viņam atdod atpakaļ viņa valsti.

Oinomajs (Οἰνόμαος) tika izrādīts reizē ar Foinīķietēm un Chrīsipu. (Par saturu sk. Hygin. fab. 84.)

Palamēds (Παλαμήδης), ko izrādīja reizē ar Trojietēm, bija senatnē populāra luga. Traģiskā persona tur ir Palamēds, ģeniālais rakstu izgudrotājs. Palamēdu apskauž un aiz personīgiem iemesliem nīst Odisejs. Viņš to apsūdz nodevībā, ar viltotu rakstu pierādīdams viņa vainu. Kad Palamēdu notiesā, viņa brālis izsaucas: „Jūs, danaji, esat nokāvuši gudro, nevienam sāpes nedarošo lakstīgalu."

Peiritojs (Πειρίθους). Par šo lugu senatnē nebij vienprātības, vai tā pieder Eurīpidam, vai Kritijam (Athen. XI p. 496 B, cf. Vita Eurip. p. 135, 33). Tur bija tēloti Tēseja un Peiritoja piedzīvojumi pazemē un kā Hērakls Tēseju no turienes izved.

Peliadas (Πελιάδες) bija viena no lugām, ar kuŗu Eurīpids pirmo reiz uzstājās publikas priekšā. Tur bija rādīts, kā Mēdeja ar krāpšanu panāk to, ka Peliju nokauj viņa paša meitas, cerēdamas ar burvības līdzekļiem atdot viņam jaunību.

Pēlejs (Πηλεύς). Luga ar to pašu nosaukumu kā Sofoklam.

Pleistens (Πλεισθένης). Sižetu atstāsta Higīns (Hyginus fab. 86): Pelopa un Hipodamejas dēls Tiests, tāpēc ka uzturēja sakarus ar brāļa Atreja sievu Aeropi, tika nogāzts no troņa. Viņš tad sūtīja Atreja dēlu Pleistenu, ko bij izaudzinājis par savu, ar uzdevumu nonāvēt Atreju. Pēdējais, domādams, ka Pleistens ir brāļa dēls, nogalināja pats savu dēlu.

Polieids (Πολύειδος vai Πολύϊδος). Kad Mīnōja dēls Glauks tika nejauši nonāvēts, pareģis Polieids uzminēja, kur atrodas līķis un atdzīvināja zēnu ar savu maģisko mākslu.

Prōtesilājs (Πρωτεσίλαος). Šai lugā bij tēlota mīlestības vara. Prōtesilāja laulātā draudzene Lāomedeja, pēc pirmās nakts šķirta no sava laulātā drauga, nevarēja aizmirst mirušo un lika pagatavot viņa attēlu, ar ko gulēja kopā.

Radamantijs (Ῥαδάμανθυς) tika uzskatīta par neīstu lugu. Par saturu nav skaidrības.

Steneboja (Σθενέβοια). Tīrintas ķēniņa Proita sieva Steneboja iemīlas jauneklī Bellerofontā un dara viņam zināmu savu mīlestību. Noraidīta, viņa apmelo savu mīļāko vīra priekšā. Proits tad nosūta Bellerofontu ar vēstuli pie Kārijas valdnieka, kas jaunekli sūta briesmu pilnā cīņā ar Chimairu. Pa to laiku sirdsapziņas mocītā Steneboja nīkst aiz bēdām par Bellerofontu, ko viņa tur par mirušu. Kad jauneklis, ar spārnotā Pēgasa palīdzību sekmīgi veicis bīstamo uzdevumu, atgriežas Tīrintā, mīlas spēle atkārtojas no jauna, un atkal Steneboja apmelo Bellerofontu. Pēdējais, brīdināts, pavedina Steneboju uz kopēju bēgšanu un iegrūž viņu jūrā pie Mēlas salas, bet Proitam izstāsta visu patiesību.

Sīsifs (Σίσυφος) bija satiru drāma, ko izrādīja 415. gada pavasarī, reizē ar triloģiju Aleksandrs, Palamēds, Trojietes.

Skīrōns (Σκίρων vai Σκείρων) bija satiru drāma.

Skīrietes vai Skīrieši (Σκύριαι Hesych., Σκύριοι Stob,), kur bija stāstīts par Skīras valdnieka Likomēda meitas Dēidamejas mīlestību uz Achilleju.

Sīlejs (Συλεύς) bija satiru drāma. Poseidōna dēls Sīlejs bij ieguvis sev par vergu Hēraklu un izmantoja viņu savā vīna dārzā. Bet Hērakls izraka viņa vīnkokus, nokāva labāko vērsi, atnesa labāko vīna mucu, ēda, dzēra un bļaustījās, ielūdza pašu Sīleju uz dzeršanas sacīksti un, kad tas taisīja skābu ģīmi, nosita viņu un mierināja tad viņa meitu, piedāvādams tai savu mīlestību.

Tenns (Τέννης). Šo lugu uzskatīja par neīstu.

Tēlefs (Τήλεφος) bija viena no pazīstamākām Eurīpida lugām. Nostāstu par Tēlefu bij apstrādājis jau Aischils un Sofokls. Hērakla un Auges dēls Tēlefs bija kļuvis par Mīsijas valdnieku, kad tur iebruka grieķi, braukdami uz Troju. Aizstāvēdamies, cīņā Tēlefs tika ievainots ar Achilleja šķēpu. Jautādams orākulu, kā kļūt veselam, Tēlefs dabūja atbildi, ka viņu izdziedinās tas, kas viņu ievainojis. Tad Tēlefs pārģērbās par ubagu, ieradās Agamemnona nometnē Aulidā, un, nolaupījis Orestu, draudēja to nogalināt, ja viņam neļaus aizstāvēties. Viņš tika uzklausīts, un viņa daiļrunība pārliecināja grieķus piekrist viņa dziedināšanai, kas notika, pieliekot Achilleja šķēpu pie viņa brūces. Atceļā viņš vadīja grieķu karaspēku uz Troju.

Tēmenidi (Τημενίδαι) un Tēmens (Τήμενος) tēloja leģendu par Peloponnēsas dōriešiem.

Hipsipile (Ὑψιπύλη). Lēmnas ķēniņa Toanta meita Hipsipile bija vienīgā sieviete Lēmnas salā, kas nebij pievienojusies sieviešu sazvērestībai pret vīriešiem un bija paglābusi savu tēvu. Kad Lēmnā piestāja argonauti, Hipsipilei no sakariem ar Jāsonu piedzima divi dēli, Toants un Eunejs, bet, argonautiem aizbraucot, viņai nācās bēgt. Lugas sākumā Hipsipile redzama kā Nemejas priesteŗa Likūrga verdzene, kas auklē tā mazo dēlu Ofeltu. Hipsipile mīl bērnu, lai gan domās kavējas pie saviem pašas dēliem. Nemejā ierodas Amfiarājs, kas piedalās septiņu karavadoņu gājienā pret Tēbām. Meklēdama viņam avota ūdeni, Hipsipile atstāj bērnu vienu pašu, ko pa to laiku nonāvē čūska. Bērna māte Euridike uzskata Hipsipili par vainīgu un taisās viņu sodīt, bet īstā laikā atgriežas Likūrgs, kas attaisno Hipsipili. Euridike apmierinās ar apziņu, ka viņas bērna kaps paliks par piemiņas vietu, kur notiks Nemejiskās sacīkstes. Hipsipile beidzot atrod savus dēlus, kas ieradušies Nemejā. Pats Dionīss viņai lugas beigās paziņo, ka viņas ciešanas beigušās.

Faetonts (Φαέθων). Šai traģēdijā bija tēlota Hēlija un Klimenes dēla Faetonta bojā eja.

Filoktēts (Φιλοκτήτης). Viela tā pati, kas Sofokla Filoktētam, ar nedaudz grozītu darbību. No Filoktēta palīdzības, kas smirdošās vāts dēļ atstāts Lēmnas salā, atkarājas grieķu uzvara. Tāpēc Odisejs uzņemas aizvest uz Troju savu nāvīgo ienaidnieku. Atēnas pārveidots, viņš iezogas Filoktēta mītnē un uzdodas par grieķu ienaidnieku. Bet kad trojiešu delegācija piedāvā Filoktētam ķēniņa kroni un Odisejs baidās, ka viņu nodoms var izdoties, viņš nevar vairs izturēt un, nomezdams masku, apellē pie grieķu nacionālās apziņas. Tas līdz: Filoktēts pārvar savas dusmas pret personīgiem pretiniekiem un palīdz grieķiem sasniegt uzvaru.

Foinīks (Φοῖνιξ). Te apstrādāta viela, kas atstāstīta Īliadas 9. dziedājumā. Foinīks, saķildojies ar tēvu Amintoru, atstāj māju. Mātes pamudināts, viņš pa-

ņem arī tēva verdzeni, par ko tēvs viņu nolād. Eurīpida lugā tēva atriebība izpaužas tā, ka viņš dēlu padara aklu. Beigās Cheirōns izdziedina Foinīku.

Frikss (Φρίξος). Dažas ziņas liecina, ka šī luga ir tikusi divreiz izdota. Par lugas saturu sal. Apollod. 1, 9, 1 un Hygini fab. 2 un 3.

Chrīsips (Χρύσιππος) bija ar tādu pašu saturu, kā Aischila Lājs. Viesodamies pie Pelopa, Lājs iedegas kaislībā uz tā jaunāko dēlu Chrīsipu. Viņš nolaupa zēnu un pastrādā pie tā varas darbus, pēc kam Chrīsips no kauna izdara pašnāvību. Te Eurīpids pirmo reiz iedrošinājies attēlot homoseksuālu mīlestību kā traģisku problēmu.

73. Eurīpids kā drāmaturgs. Viņa traģēdijas uzbūve un raksturs. Eurīpids nav ievedis skatuves mākslā nekādu tehnisku jauninājumu, jo teātŗa iekārta un izrāžu organizācija viņa laikā bij jau nodibinājusies. Toties, būdams jauna laikmeta un jaunu ieskatu cilvēks, viņš ir pārveidojis drāmas iekšējo raksturu.

Traģēdija Eurīpidam nav seno mītu reliģisks atveidojums, kā tas ir Aischila darbos. Senie mīti viņam nav svēti stāsti, bet tikai izdevīga viela, kuŗu viņš pārstrādā un pārveido pēc patikas. Ārējos mītu ietvaros viņš ieliek paša izdomāto un brīvi veidoto darbību. Lai gan dievi figurē Eurīpida lugās, viņi ir diezgan niecīgi un noder tikai vieglākai lugas darbības atrisināšanai. Likdams dieviem piedalīties lugas ārējā darbībā, Eurīpids tos nobīda it kā pie malas un aizstumj no drāmatiskās darbības lauka. Dievu gribas vietā viņš liek varoņu gribu un prātu, ko viņš nostata liktenīgu gadījumu un neapredzamu faktoru priekšā.

Bet Eurīpids arī neskatās uz drāmu kā uz normālu gribas un rakstura attīstību zināmā noteiktā situācijā, kā uz to raudzījās Sofokls, kuŗa lugās viss ir harmoniski saskaņots un ietverts kopējā plānā. Ne vienība, bet dažādība ir Eurīpida galvenā īpašība. Viņš maina personu situāciju ar negaidītiem epizodiem, agrākiem notikumiem arvien pievieno jaunus, tapdams par tā saucamās „sarežģītās traģēdijas" (τραγῳδία πεπλεγμένη) nodibinātāju.

Uz lugas varoņu darbību Eurīpids neraugās kā uz atsevišķu posmu gaŗākā notikumu virknē, bet šī darbība viņam ir mērķis pats par sevi. Viņa interesi saista psicholoģiskie procesi, un cilvēka dvēsele ir tā, kuŗā viņš mīl gremdēt savu mākslinieciskō skatu, tēlodams visdažādākos dvēseles pārdzīvojumus un stāvokļus.

Raksturīgs Eurīpidam ir tas, ka no katras situācijas viņš izceļ tikai spilgtākos momentus. Nevis raksturu, bet instinktu un kaislību attēlošana visvairāk interesē Eurīpidu. Bieži viņš uz skatuves rāda arī tos neapzinātos un nenojaustos dvēseles spēkus, kas snauž ikkatrā cilvēkā un zināmos apstākļos var pēkšņi uzliesmot. Tāpēc viņa lugās redzamas stipras kaislības un lielas ciešanas. Pseudo-Longīns saka, ka Eurīpids pirmais uz skatuves esot parādījis mīlestību un trakumu. Šīs kaislības

ar visu viņu daimonisko spēku viņš meistariski ir attēlojis vairākās lugās, tāpēc senatnē arī tika nosaukts par „vistrağiskāko" no dzejniekiem[1]). Visspilgtāki tas redzams tādās lugās kā „Mēdejā", kur rādītas Mēdejas dvēselē trakojošās jūtu vētras, no vienas puses mīlestība uz bērniem un atmiņas par agrāko laimīgo dzīvi, kam pretī stāv vislielākā atriebības kāre, kas izaugusi no agrākās mīlestības uz Jāsonu un tagad pārvērtusies par tikpat dziļu naidu.

Eurīpids māk aizkustināt arī maigās cilvēka dvēseles stīgas. Kā piemēru te var minēt atkalredzēšanās skatu, kas attēlots lugā „Īfiģenija Tauridā". Tur, kur nav kaislību, ciešanu, mīlestības vai citu dziļu jūtu, Eurīpids mīl rādīt asprātīgus strīdus, negaidītas un pēkšņas pārmaiņas, noslēpumainas atklāšanas un visādus paņēmienus, ar kuŗiem viņš grib saistīt skatītāju interesi.

Bet viss tas var kļūt arī par dzejnieka vājo pusi. Eurīpidam ir pārmests, ka viņš, ņemdams savām lugām vielu no varoņu laikmeta, ir banālizējis varoņu tēlus, pārvērzdams viņus par sīkiem ikdienas cilvēkiem[2]). Jau Aristofans pārmet Eurīpidam, ka viņš cenšoties ar rupjiem ārējiem līdzekļiem aizkustināt publiku, rādīdams viņai nabadzību, ciešanas, skrandas un vecumu. Tāpat arī politikas ievešanu drāmā, debates uz skatuves un rētoriskas deklamācijas, kas tiek mutē liktas varoņiem un varonēm, varētu iztulkot kā mākslinieciskās gaumes samaitāšanu.

Sofokls reiz izteicies, ka viņš tēlojot savus varoņus tādus, kādiem tiem jābūt, bet Eurīpids tādus, kādi tie īstenībā esot[3]). Šis raksturojums ir pareizs. Iedams pret tradiciju, Eurīpids nav baidījies novest traģēdiju no tās agrākiem augstumiem līdz reālās dzīves sīkumiem un ikdienai. Tomēr arī Eurīpida reālisms ir mazliet ideālizēts. Varētu sacīt, ka viņa māksla ir reālisma un ideālisma savienojums. Viņa lugu varoņi, līdzībā runājot, atgādina tā laika aktieŗus, kas, koturnos staigādami, stāvēja uz drusku augstāka līmeņa nekā pārējā publika. Arī Eurīpids dažkārt ir tēlojis savus varoņus tādus, kādiem tiem jābūt, ticēdams, ka ideāli raksturi dzīvē ir iespējami. Lai atceramies viņa Achilleju un Īfiģeniju (lugā Īfiģenija Aulidā), kas abi ir viens otra cienīgi un iemieso jaunatnes pašaizliedzīgu ideālismu. Tai pašā lugā Īfiģenija saka mātei (1399.—1401.):

> Grieķiem valdīt piederas par barbariem, ne otrādi,
> Māt, jo pirmie brīvestību mīl, bet otrie — verdzību.

---

[1]) Šādu apzīmējumu (τραγικώτατος) viņam dod Aristotelis Poet. 13.

[2]) Kā raksturīgs piemērs te var noderēt Eurīpida Ēlektra, kas tēlota kā ļaunprātīga un viltīga zemniece, kamēr viņas brālis Orests atgādina bandītu.

[3]) Aristot. Poet. 25: Σοφοκλῆς ἔφη αὐτὸς μὲν οἵους δεῖ ποιεῖν, Εὐριπίδην δὲ οἷοί εἰσιν.

Tas ir panhellēnisks ieskats, pie kuŗa turējās arī vairāki grieķu polītiķi (piem. Isokrats). Tāpēc arī Trojas ekspedīcija Eurīpida lugās tiek parādīta kā nacionāla lieta, kas prasa upuri un varoņa nāvi.

Būdams vispusīgi izglītots, Eurīpids savos darbos pauž sava laika jaunās idejas[4]). Viņš protestē pret seno reliģisko tradiciju, kas asinis prasīja atriebt ar asinīm, un nevar samierināties ar mītu, ka pats Apollōns Orestam ir pavēlējis nogalināt savu māti. Dzīvodams laikmetā, kad visā pasaulē pastāvēja un tika attaisnota verdzība, viņš izsaka domas, ka neviens cilvēks no dabas nav dzimis par vergu. Viņam ir liberālāki uzskati par sievieti, kuŗas stāvoklis Atēnās bija diezgan nebrīvs. Viņš pirmais ir iedrošinājies tēlot uz skatuves mīlestību starp vīrieti un sievieti, un dažas no viņa lugu varonēm ir sacēlušas lielu vētru Atēnu teātrī. Mīlestība un ar to savienotā greizsirdība ir galvenais motīvs Eurīpida lugās, un kopš viņa šis motīvs nav nogājis no skatuves.

Šāda ar jaunu mākslinieciski un idejisku uztveri veidota traģēdija prasīja arī citādu uzbūvi. Viena no Eurīpida drāmas raksturīgākām īpatnībām ir viņa prologs. Par prologu mēdz apzīmēt lugas sākuma daļu līdz koŗa ienākšanai orchēstrā[5]). Bet Eurīpida lugās prologs dabūjis speciālu uzdevumu — dot paskaidrojumus par iepriekšējiem notikumiem, par lugas personām un par vietu, kur norisinās lugas darbība, lai tādā kārtā luga būtu skatītājiem labāk saprotama. Bieži prologs ir lugas ekspozicija, t. i. īss satura uzmetums, kas skatītājiem jau iepriekš parāda to, ko viņi vēlāk redz lugā attēlotu. Šādu paņēmienu — ar sevišķu priekšrunu ievadīt skatītājus lugas darbībā — nelietoja ne Aischils, ne Sofokls. Eurīpidam tas vajadzīgs tāpēc, ka sarežģītā lugas fābula citādi nebūtu saprotama, sevišķi vēl tāpēc, ka Eurīpids mīlēja savienot kopā epizodus, starp kuŗiem nebija cieša sakara, un ka lugas darbībā bija daudz dažādu negaidītu notikumu. Ar prologu, kur priekšlaikus jau tiek uzzīmēta lugas nākošā darbība, luga dabū it kā šķietamu vienību. Prologu (parasti monologa, retāk dialoga formā) runā kāda no lugas personām, kas piedalās vai nepiedalās lugas darbībā. Dažkārt to dara kāds dievs. Tā „Alkēstidā" prologu runā Apollōns, kas norāda uz Alkēstidas izglābšanu ar Hērakla palīdzību, tā apgaismodams jau iepriekš notikumus, kuŗu norise parādīta pašā lugā. Dažās lugās atrodami divi prologi. Tā „Helenē" pirmo prologu runā Helene, bet otru vēlāk Menelājs.

Prologam, kas ievada lugu, atbilst lugas beigās kāds cits Eurīpidam īpatnējs paņēmiens, ko sauc *deus ex machina* (θεὸς ἐκ μηχανῆς).

[4]) Filozofisko ideju dēļ, kas atrodamas Eurīpida lugās, viņu senatnē sauca par „skatuves filozofu" (σκηνικὸς φιλόσοφος, Athen. 158e, 561a).

[5]) Aristot. Poet. 12: ἔστι δὲ πρόλογος μὲν μέρος ὅλον τραγῳδίας τὸ πρὸ χοροῦ παρόδου.

Tas pastāv tamī, ka lugas darbībai vēlamo gala iznākumu dod kāds dievs, kas gaisā tiek parādīts ar sevišķas ierīces palīdzību (tāpēc arī nosaukums „dievs no mašīnas"). Dažkārt šis paņēmiens tiek lietots arī lugas vidū. Dzejniekam tas dod iespēju izkļūt no stāvokļa grūtībām un apturēt lugas darbību izdevīgā vietā. Šo paņēmienu vēlāk mēdza lietot, lai pārcirstu sarežģīto darbības mezglu tur, kur autors to saviem spēkiem nevarēja atrisināt [6]). Eurīpida lugās *deus ex machina*, tāpat kā prologs, nepieder īstajai darbībai, kas mēdz būt jau nobeigta pirms dieva parādīšanās lugas beigās, bet tā nolūks ir lugai dot tikai ārēju nobeigumu [7]). Tā „Lūdzējās" Tēsejs liek Adrāstam zvērēt mūžīgu pateicību, ko tas arī dara, pēc kam viņi abi sirsnīgi atvadās viens no otra. Un tikai tad beigās parādās Atēna.

Dieva parādīšanās un funkcijas prologā un epilogā tātad ir apmēram vienādas. Prologs, kā uzdevums ir informēt par apstākļiem un notikumiem, kuŗu zināšana vajadzīga lugas darbības izprašanai, ir vērsts lielāko tiesu uz pagātni. Epilogs zīmējas vairāk uz nākotni, un tā nolūks ir dot beidzamos paskaidrojumus vai darīt zināmus dievu lēmumus, iekšēji nobeigto darbību novedot arī ārēji līdz nospraustajam mērķim.

K o r i s Eurīpida lugās tieši gandrīz vairs nepiedalās drāmatiskajā darbībā. Gan dzejnieks vēl cenšas uzturēt sakarus starp lugas liriskajām daļām un darbību, bet šie sakari ir vairāk mākslīgi nekā dabiski. Koŗa dziesmas, pašas par sevi elegantas un jaukas, organiski neizaug no darbības un izteic tikai noskaņojumu, kas radies lugas notikumu iespaidā. Šīs dziesmas, kuŗām trūkst lieliskuma un spēka, pamazām kļūst par vienkāršām intermedijām.

Bez koŗa dziesmām Eurīpida lugās ir diezgan daudz monōdiju, t. i. monologu, ko dziedāja aktieris. Tiklab koŗa dziesmu, kā monōdiju vērtība lielā mērā atkarājās no viņu melōdijas un dziedājuma. Sekodams tā laika mūzikas attīstībai, Eurīpids atļāvās dažus jauninājumus melōdikā un ritmikā [8]). Ar mūziku traģēdija bija saistīta jau pašā sākumā, tomēr klasiskajā drāmā vārdiem bija pārsvars par mūziku. Turpretī Eurīpida lugās īr vērojama tieksme panākt iespaidu arī ar tīri mūzi-

---

[6]) Plat. Krat. p. 425 o: ὥσπερ οἱ τραγῳδοποί, ἐπειδάν τι ἀπορῶσιν, ἐπὶ τὰς μηχανὰ καταφεύγουσι, θεοὺς αἴροντες.

[7]) Sal. Arist. Poet. 15 p. 1454 b: „Mašīna izlietojama tikai tādām lietām, kas atrodas ārpus lugas darbības, — pagātnei, ko cilvēks nevar zināt, vai nākotnei, kas prasa pareģošanu vai no dieva puses pasludināšanu" (ἀλλὰ μηχανῇ χρηστέον ἐπὶ ζτὰ ἔξω τοῦ δράματος, ἢ ὅσα πρὸ τοῦ γέγονεν ἃ οὐχ οἷόν τε ἄνθρωπον εἰδέναι, ἢ ὅσα ὕστερον ἃ δεῖται προαγορεύσεως καὶ ‹θεῖας› ἀγγελίας).

[8]) Pēc dažu biografu ziņām Eurīpidam dziesmu melōdijas ir palīdzējuši komponēt Kēfīsofōnts un Tīmokrats (Vita Eur.: τὰ μέλη αὐτῷ φασι Κηφισοφῶντα ποιεῖν ἢ Τιμοκράτην Ἀργεῖον).

kāliem līdzekļiem. Tā pie klints važās piekaltā Andromeda apraudāja savu likteni žēlās dziesmas skaņās, kuŗas atkārtoja atbalss un kuŗām vajadzēja izteikt Andromedas dziļo vientulību. Daži Eurīpida dziesmu panti jo skaidri liek nojaust, ka tie domāti nevis lasītāja acij, bet klausītāja ausij [9]). Tas nozīmē, ka galvenā vērība tur piegriezta ne vārda nozīmei, bet skaņai. Vārdi un mūzika tur tātad ir mainījuši lomas: vadošo lomu ir pārņēmusi mūzika, bet dziesmas teksts ir kļuvis par libretu, kā mūsu operā.

D i a l o g a daļās kā raksturīgu Eurīpida mākslas īpatnību var atzīmēt viņa lugas varoņu tieksmi uz debatēm. Vārdu cīņas, pat liriskajās daļās, atrodamas jau Aischila un Sofokla darbos, bet tur tās izaug no pašas darbības (piem., Oresta aizstāvēšanās tiesas priekšā „Eumenidās", Ēlektras un Klitaimēstras strīdus Sofokla „Ēlektrā", Antigones konflikts ar Kreontu Sofokla „Antigonē"). Eurīpids ieved teōrētiskas debates par vispārējiem jautājumiem (kādas parastas arī komēdijā) [10]). Te redzama sofistu un rētoru skolas ietekme.

Eurīpida dialogs labprāt pieņem stichomītisku formu. Stichomītiju lietoja jau Aischils un Sofokls, it īpaši patētiskās vietās un strīdos. Eurīpida vēlākos darbos atrodami diezgan gaŗi gabali, kas sacerēti stichomītiskā formā, pat tur, kur trūkst patosa. Valoda tur tuvināta ikdienišķai dzīvei, bet reizē pakļauta stingrai mākslas simmetrijai.

Ja Aischila varoņiem piestāv augsta stila valoda un arī Sofokla varoņi lieto cēlu izteiksmi, tad Eurīpidam agrākās traģēdijas augstais stils liekas jau pārspīlēts un nedabisks. Viņš traģēdijā ieved atēniešu satiksmes valodu, kas šai laikā ir jau diezgan izkopta un noslīpēta, izmezdams no tās visu to, kas varēja likties par daudz banāls. Eurīpida izteiksmei trūkst tā poētiskā spožuma, kāds piemīt Sofoklam, bet viņa fraze valdzina ar dabiskumu. Šī fraze ar savu vieglumu un piekļāvīgo lokanību labi izteic visus dialoga smalkumus. Tā ir piemērota arī prātulām, kuŗās Eurīpids bija meistars, tāpat kā vēlāk viņa atdarinātājs Menandrs. Vienīgais pārmetums, ko varētu izteikt Eurīpida valodai, ir tas, ka šī valoda nav pietiekoši aristokratiska un cēla varoņiem, kas ņemti no eposa. Tā ir par daudz moderna un padara arī pašus varoņus līdzīgus tā laika atēniešiem. Bet te nav jāaizmirst, ka Eurīpids apzināti tuvināja traģēdiju reālismam, par ko jau pirmāk bija runa.

Vienkāršā un skaidrā dialoga valoda Eurīpida lugās diezgan stipri kontrastē ar māksloto un grūti pārskatāmo koŗa dziesmu izteiksmi. Bet šāda starpība starp dialoga un lirikas valodu ir ieturēta ar nolūku. Pa-

[9]) Sal. Orest. 1426. un sek.

[10]) Piem., Lūdzējās tika diskutēts par demokratiju un monarchiju. Gudrā Melanipe gaŗākā runā centās pierādīt, ka dabas likumiem nevar pāri tikt.

reiza mākslas izpratne prasīja dziedamām partijām citādu valodu nekā dialoga daļām. Līdz ar to liriski-mūzikālais elements jaunajā traģēdijā vēl vairāk nošķīrās no drāmatiskā.

Eurīpids ir beidzamais no lielajiem grieķu traģiķiem. Sākumā neatzīts, viņš vēlāk ieguva arvien lielāku piekrišanu. Par to liecina jau tas, ka dažos Sofokla darbos, kā Trāchīnietēs, Filoktētā un Oidipā Kolōnā, ir manāma Eurīpida ietekme [11]). Aristofans, kas bieži Eurīpidam uzbrūk viņa jaunā virziena dēļ, tomēr imitē viņa valodu.

Pēc Eurīpida nāves atiskā traģēdija ātri tuvojās savam novītumam. Gan Atēnās bija arī vēlāk traģēdiju dzejnieki (tālāk minēti daži viņu vārdi), tomēr traģēdijas ziedu laiks ir jau pāri. Šīs klasiskās traģēdijas ziedu laiks ilga vairāk nekā 50 gadu, sākot ar Aischila izciliem darbiem, pie kuŗiem pieskaitāma viņa Orestija (458. g.), līdz Eurīpida un Sofokla nāvei (406. g.). Ja atiskās traģēdijas laikmetu ņem plašākā nozīmē, tam pieskaitot arī pirmos Aischila darbus, tātad sākot šo laikmetu ar 500. gadu, kad lugas sacerēja arī Frīnichs, tad dabūjam 100 gadu ilgu atiskās traģēdijas laikmetu. Ja ievēro, ka ik gadus Lielajos Dionīsijos izrādīja 3 tetraloģijas jeb 12 lugas (kas bija oriģināllugas), tad 100 gados izrādīto lugu skaits sniedzas līdz 1200. Šai laikā atēniešu tauta tātad ir noskatījusies vairāk nekā tūkstoš lugās, ir redzējusi tūkstoš varoņu raksturus, ir garā dzīvojusi līdzi šiem varoņiem, ir klausījusies viņu vārdos un koŗu dziesmās. Daudzie redzētie skati un tēli, dzirdētie vārdi un dziesmas iespaidoja ne tikai acis un ausis, bet spiedās arī dziļāk dvēselē, un tā šī traģēdija kļuva par grieķu tautas audzinātāju un izglītotāju. Tā audzināja ne tikai aistētiski, bet arī ētiski, ko atzīst arī Aristotelis, runādams par traģēdijas katartisko (t. i. tīrīšanas, šķīstīšanas) ietekmi [12]). Šādu uzdevumu varēja veikt tikai traģēdija ar augstu un cēlu raksturu, traģēdija, kas sākumā bija kalpošana dieviem, bet vēlāk kļuva par kalpošanu tautai.

Rokraksti: Eurīpida lugas uzglabātas divās manuskriptu šķirās. Pie pirmās pieder manuskripti, kas aptver 9 lugas (Alk., Androm., Hek., Hip., Mēd., Orest., Rēs., Troj., Foin.) vai arī mazāk (piem., labākajā manuskriptā A ietilpst 5 lugas: Hek., Orest., Foin., Andr., Hipol.). Te pieder manuskripti:

Marcianus 471 (= A), Sv. Marka bibl., Venecijā, 13. gs.
Vaticanus 909 (= B), 12. vai 13. gs.
Hauniensis 417 (= C), Kopenhagenas kar. bibl., 13. gs.
Frag. Ambrosiana (= D), man. fragmenti Ambros. bibl., Milānā.
Parisinus 2712 (= E), Nac. bibl., 13. gs.
Marcianus 468 (= F), Venecijā, 13. gs.
Parisinus 2713 (= α), Nac. bibl.

---

[11]) Sk. Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit. I, 2 (1934), 502. lpp.
[12]) Aristot. Poet. c. 6,

Pie otrās šķiras pieder jaunāki manuskripti, kuŗos ietilpst visas 19 lugas:
Laurentianus 32, 2 (= L), Florencē, 14. gs.
Palatinus 287 (= P), Vatikāna bibl., 14. gs.
Laurentianus 172 (= G), Flor. ab. 14. gs.

Tikai pirmās grupas deviņām lugām ir scholijas, kas pa daļai nāk no aleksandriešu kritiķiem. Vērtīgās ὑποθέσεις pieder Aristofanam un Dikaiarcham.

Par Eurīpida rokrakstiem sk. A. Kirchhoff, Praefatio iekš Euripidis trag. ed. 1855. — Wilamowitz, Anal. Euripidea, p. 131 sq.

Izdevumi: Ed. princ. cur. I. Laskaris, Flor. 1496 (tikai 4 lugas). — Aldina, 1503 (cur. Musuros). — Barnes, Cant. 1694 (kopizdevums ar scholijām un komentāru). — Matthiae, Lipsiae, Weigel, 10 vol. 1813—36. — G. Dindorf, Oxonii, 3 vol. 1834—40. — Fix, Didot, 1844. — Paley, Cambridge, 3 vol. 1858—60. — A. Kirchhoff, Berolini, Reimer, 2 vol. 1855 ed. maior; ed. minor 1867 (kritisks). — Prinz-Wecklein, Lipsiae, Teubner, 3 vol., 1878—1902 (kritisks, svarīgs). — Nauck, Lipsiae (Teubner), ed. III, 3 vol., 1887—9. — G. Murray, London, Frowde; Oxford, Clar. Press, 3 vol., 1901—1909 (4. sēj. fragm.). — Euripide texte et trad., Paris, Les Belles Lettres, Coll. Budé (t. I: Le Cyclope, Alceste, Médée, Les Héraclides, par L. Méridier 1925; t. II: Hippolyte, Andromaque, Hécube, par L. Méridier 1927; t. III: Héraclès, Les Suppliantes, Ion, par H. Grégoire et L. Parmentier 1923; t. IV: Les Troyennes, Iphigénie en Tauride, Électre, par H. Grégoire et L. Parmentier, 1925).

Atsevišķu lugu izdevumi: Alkēstida. H. Weil, Paris, Hachette, 1891. — Jerram, 4 ed. Oxford, Clar. Pr. 1895. — H. W. Heyley, Boston, Ginn, 1898. — Alcestis, für den Schulgebr. erkl. von K. Prinz u. N. Wecklein, Teubner (3. izd.) 1912. — Alkestis, ed. L. Weber, Leipzig, Teubner, 1930. — Alcesti, con comm. di A. Maggi, Napoli, 1935.

Andromacha. G. Hermann. — Pflugk-Klotz. — H. Clarke, London, Clive, 1895. — N. Wecklein, Leipzig u. Berlin, Teubner, 1911 (piezīm. vācu val.). — Andromaca, comm. da G. Ammendola, Torino, 1930.

Bakchantes. — N. Wecklein, Leipzig, Teubner, 1879; 2. izd. 1903. g. — Sandys, Cambridge, Univ. Pr. 1880; 4. izd. 1904. g. — Tyrrel, London, Macmillan, 1892. — Thompson-Hayes, London, Clive, 1896. — Dalmeyda, Hachette, 1908. — Les Bacchantes, trad. avec notes, précédée d'une étude sur la religion dionysiaque, par M. Meunier, Paris, Payot, 1923. — Le Baccanti, con comm. di R. Elisei, Firenze, Le Monnier, 1930.

Hekabe. G. Hermann. Pflugk-Klotz. — H. Weil, Paris. — Russell, Oxford, Clar. Pr. 1889. — Hadley, Cambridge, Univ. Press, 1894. — Heberden, Oxford, Clar. Pr., 1901. — Hécube, éd. par A. Willem, Liège, Dessain, 1914; 2. izd. 1927. g. — L'Ecuba, con comm. di A. Taccone, Torino, 1937.

Helene. G. Hermann, 1837. — Pflugk-Klotz, ed. alt. 1859. — Jerram, Oxford, Clar. Pr. 1882, 2. izd. 1892. g. — v. Herwerden, Ludg. Batav. Sijthoff, 1895. — Pearson, Cambridge, Un. Pr. 1903. — Wecklein, Leipzig, Teubner, 1907 (ar piez. vācu val.). — Helena, recogn. et interpretatus est O. Immisch, Berlin u. Leipzig, de Gruyter, 1927.

Ēlektra. H. Weil, Paris. — Keene, London, Bell, 1893. — Wecklein, Leipzig, Teubner, 1906 (ar piez. vācu val.).

Hērakleidi. Pflugk-Klotz. — Bauer, München, Lindauer, 1870. — Bauer-Wecklein, München, Lindauer, 1877. — Beck-Headlam, Cambridge, Univ. Pr. 1895. — Jerram, Oxford, Clar. Pr., 1907. — Pearson, Cambridge, Univ. Pr. 1907.

Hērakls. Pflugk-Wecklein. — Paley, Cambridge, Deighton, 1883. — Blakeney, London, Blackwood, 1904. —

Wilamowitz, Herakles, Berlin, Weidmann, 2 sēj. 1889. g.; Zweite Bearbeitung, 1895 (visai svarīgs).

Lūdzējas. Paley, Cambridge, Deighton, 1888. — N. Wecklein, Leipzig, Teubner, 1912 (ar piez. vācu val.). — Die Schutzflehenden, für den Schulgebr. erkl. von K. Prinz u. N. Wecklein, Teubner. — Le Supplici, comm. da G. Ammendola, Milano, Sandron, 1922. — The Suppliant women, the text of G. Murray with notes by T. Nicklin, Oxford, Un. Pr. 1936. —

Hipolits. H. Weil. — Mahaffy-Bury, London, Macmillan, 1881. — Wilamowitz, Hippolytos, griech. u. deutsch, Berlin, Weidmann, 1881. — Colardeau, Delagrave, 1897. — Chambry, Garnier, 1898. — N. Wecklein, Leipzig, Teubner, 2. izd. 1908. g. (ar piez. vācu val.). — Hippolytos, hrsg. von W. Schwarz, Münster, Aschendorff, 1927.

E. Fehrle, Die kultische Keuschheit im Altertum, Giessen, Töpelmann, 1910. —

Īfiģenija Aulidā. G. Vitelli, Firenze, Le Monnier, 1878. — H. Weil, 3 éd. 1899. — Headlam, Cambridge, Univ. Pr. 1889. — England, London, Macmillan, 1891. — Busche, Leipzig, Teubner, 1903. — Iphigenie in Aulis, für den Schulgebrauch erkl. von K. Prinz u. N. Wecklein, Teubner. — Iphigénie à Aulis, éd. class. par A. Willem, Liège, Dessain, 1920; 2 éd. 1930.

Bohnhoff, Der Prolog der Iphigenie in Aulis, Progr. Freienwalde, 1885. — Swoboda, Beiträge zur Beurtheilung des unechten Schlusses von Euripides' Iphigenie in Aulis, Progr. Karlsbad, 1893, 4.

Īfiģenija Tauridā. G. Hermann. — Klotz. — H. Weil, Paris. — England, London, Macmillan, 1883. — Jerram, Oxford, Clar. Press, 1885. — Ziegler, Freiburg i. Br., 3. Aufl. 1893. — Schöne-Köchly-Bruhn, Berlin, Weidmann, 4. Aufl. 1894. — S. Reiter, Leipzig, Freytag, 1900. — Wecklein, Leipzig, Teubner, 3. Aufl. 1904.

Iōns. Badham, London, 1853. — Bayfield, London, Macmillan, 1889. — Verrall, Cambridge, Univ. Pr., 1890 (ar tulk. angļu val.). — Thompson-Burnet, London, Clive, 1891. — Jerram, Oxford, Clar. Pr. 1896. — Ion, intr., texte et comment. par R. Nihard, Liège, Dessain, 1923. — Ion, erkl. von U. von Wilamowitz-Moellendorff, Berlin, Weidmann, 1926.

Kiklōps. G. Hermann. — Long, Oxford, Clar. Pr. 1891. — Wecklein, Leipzig u. Berlin, Teubner, 1903. — The Cyclops, ed. D. M. Simmonds and R. R. Timberlake, Cambridge, Univ. Pr. 1927. — Il Ciclope ed. A. Mancini, Firenze, Le Monnier, 1928.

Mēdeja. R. Porson, Cantabrigiae, 1801; 3. izd. Lipsiae, Fleischer, 1824 (kritisks). — H. Weil, Paris. — Verrall, London, Macmillan, 1883. — H. v. Arnim, Berlin, Weidmann, 2. izd. 1886. g. — Σακόρραφος, Atēnās, Sakellarios, 1891. — Camozza, Imola, Galeati, 1897. — Headlam, Cambridge, Univ. Pr. 1897. — Heberden, Oxford, Clar. Pr., 3. izd. 1901. g. — Wecklein, Leipzig, Teubner, 4. izd. 1909. g. — E. Diehl, Euripides Medea, mit Scholien, Bonn, Marcus u. Weber, 1911 (labs izd.). — Medea, für den Schulgebr. hrsg. von H. Fischl. — Medea, hrsg. von W. Schwarz, Münster, Aschendorff, 1928.

Orests. G. Hermann. — Klotz. — R. Porson, Londini, 1798; 3. izd. Lipsiae, Fleischer, 1824. — Paley, Cambridge, Deighton, 1879. — Wedd, Cambridge, Un. Press, 1895. — H. Weil, Paris. — Wecklein, Leipzig, Teubner, 1906 (ar piez. vācu val.). — L'Oreste, comment. da G. Ammendola, Torino, Paravia, 1922. — L'Oreste, comm. da G. Mazzoni, Torino, Soc. edit. internaz. 1924.

Rēss. Vater, Berolini, Dümmler, 1837. — Rhesus, ed. by W. H. Porter, Cambridge, Univ. Pr., 1916; 2. izd. 1929. g. — Il Reso, comm. da G. Ammendola, Città di Castello Lapi 1922.

Autenticitātes jautājums. P. Albert, De Rheso tragoedia, Diss. Halis Saxonum, 1876. — K. Sittl, Gesch. d. gr. Lit. III, 331. un sek. — Hartung, Eurip. restitutus, I, 38. — O. Menzer, De Rheso tragoedia, Diss. Berolini, Calvary, 1867 — Wilamowitz, Analecta Euripidea, 157; De Rhesi scholiis, Greifswald, 1877; Herakles, I, 41. — J. C. Rolfe, The tragedy Rhesus, Harvard studies in classic. phil. 1893, 61-97. — G. C. Richards, The problem of the Rhesus, Classical Quarterly, 1916, 192-7. — A. C. Pearson, The Rhesus, Cl. Quart. 1921, 52-61.

Trojietes. Tyrrel, London, Macmillan, 1887. — Paley, Cambridge, Deighton 1888.

Foinīķietes. G. Hermann. — R. Porson, ed. tertia, Lipsiae, Fleischer, 1824. — G. Kinkel, Berlin, Ebeling, 1871. — Klotz-Wecklein, 1881. — Paley, Cambridge, Deighton 1881. — Wecklein, Leipzig, Teubner, 1894 (ar piez. vācu val.). — Pearson, Cambridge, Univ. Pr. 1909.

Hipsipile. Hypsipyla, cum notis criticis et exegeticis ed. G. Italie, Berlin, Ebering 1923.

Fragmentu izd.: F. H. Bothe, Lipsiae, Hahn, 1844. — F. G. Wagner, Poetarum tragicorum fragmenta, Vratislaviae, vol. II, 1844; tā paša: Fragmenta Euripidis, Parisiis, Didot 1846. — A. Nauck, Tragicorum graecorum fragmenta, Lipsiae, Teubner, 1856, ed. secunda 1889. — H. v. Arnim, Supplementum Euripideum, Bonn, Marcus u. Weber, 1913.

Scholijas: G. Dindorf, viņa Euripidis tragoediae, vol. IV—VII, Oxonii, 1863. — E. Schwartz, Berolini, Reimer, 2 vol. 1887, 1891 (svarīgs).

Literātūra: Wilamowitz-Möllendorff, Analecta Euripidea, Berlin, 1875. Tā paša: Herakles, Berlin, 2 sēj. 1889. g.; zweite Bearb. 1895. — P. Decharme, Euripide et l'esprit de son théâtre, Paris, Garnier, 1893. — Patin, Études sur les tragiques grecs, Euripide vol. III et IV, Hachette, 1894. — W. Nestle, Euripides, der Dichter der griechischen Aufklärung, Stuttgart, 1901. — J. Estève, Les innovations musicales dans la tragédie grecque à l'époque d'Euripide, Thèse, Paris, Hachette, 1902. — P. Masqueray, Euripide et ses idées, Paris, 1908. — Hist. de la litt. gr. par A. et M. Croiset, t. III, 3 éd. 1913. — G. Murray, Euripides and his age, London, 1922. — U. v. Wilamowitz-Möllendorff, Die griechische Tragödie und ihre drei Dichter, Berlin, 1923. — F. L. Lucas, Euripides and his influence, London, 1924. — B. Funke, Quaestiones Euripideae chronologicae, Diss. Münster, 1924. — Euripidis cantica, novis curis digessit O. Schröder, Leipzig, 1928. — M. Pohlenz, Die griechische Tragödie, Leipzig, 1930, 240. un sek. — G. Perrotta, I tragici greci, Bari, 1931., 151. lpp. un sek. — F. Tietze, Die euripideischen Reden und ihre Bedeutung, Diss. Breslau 1933.

Kritisks bibliograf. pārskats par 1930.—1933. g.: Jahresbericht über die Fortschritte der klass. Altertumsw. CCLIX 35—66.

74. Pārējie traģēdiju dzejnieki. Aischils, Sofokls un Eurīpids nebija vienīgie traģēdiju meistari Atēnās. Dzejnieku skaits, kas 5. gs. piedalījās traģēdiju konkursos, kā šķiet, bija diezgan liels. Tas arī saprotams, ja ievēro, ka neviens cits dzejas veids nebija toreiz tik populārs kā traģēdija un nesolīja uzvarētājam tik lielu slavu un ieguvumus. Jādomā, ka daži no šiem dzejniekiem sacerēja ievērojamus darbus, ja reizēm ir guvuši uzvaru pat par Aischilu, Sofoklu un Eurīpidu.

Ziņas par šiem dzejniekiem ir trūcīgas. No viņu darbiem uzglabāti tikai fragmenti un daži lugu nosaukumi. Tāpēc jāaprobežojas ar īsu pārskatu un pazīstamāko vārdu nosaukšanu.

Aischila, Sofokla un Eurīpida mākslu turpināja daži viņu ģimenes locekļi un radinieki.

Aischila dēls Euforiōns (Εὐφορίων) uzvarēja 4 reizes ar sava tēva lugām un sacerēja arī pats traģēdijas, atņemdams 431. gadā pirmo godalgu Sofoklam un Eurīpidam. Aischila māsas dēls Filokls (Φιλοκλῆς), ko piemin Aristofans[1]), pēc Svidas liecības sacerējis 100 traģēdijas, starp tām tetraloģiju Pandionidu. Viņš esot guvis uzvaru, sacenzdamies ar Sofokla ķēniņu Oidipu[2]). Filokla dēli bija Morsims (Μόρσιμος) un Melantijs (Μελάνθιος), kas abi izzoboti Aristofana komēdija[3]). Morsima dēls Astidamants (Ἀστυδάμας) sarakstījis pēc Svidas liecības 240 traģēdijas un uzvarējis 15 reizes. Arī viņa dēls Astidamants jaunākais rakstījis traģēdijas, tāpat otrais dēls Filokls jaunākais.

Sofokla dēlam Iofōntam (Ἰοφῶν) Svida piedēvē 50 lugas. Traģēdijas, kā šķiet, sacerējis arī Sofokla dēls no otrās laulības Aristōns (Ἀρίστων)[4]). Aristōna dēls Sofokls Jaunākais 4. gs. pirmajā pusē sacerējis 40 (pēc dažām ziņām 11) traģēdijas un 12 (vai 7) reizes ieguvis pirmo godalgu[5]). 401. gadā viņš izrādījis sava vectēva lugu „Oidips Kolōnā".

Eurīpids Jaunākais, slavenā traģiķa dēls vai brāļa (māsas?) dēls[6]), lika izrādīt viņa Īfiģeniju Aulidā un sacerēja arī pats 3 lugas (Orestu, Mēdeju un Polikseni).

Eurīpida vecākais laika biedrs bija Aristarchs no Tegejas, kas kā pateicību par savu izveseļošanos sarakstīja lugu „Asklēpijs". Viņa „Achilleju" Ennijs pārtulkoja latīņu valodā.

Ap to pašu laiku dzīvoja Neofrons (Νεόφρων) no Sikiōnas. Viņš pirmais esot sācis rādīt uz skatuves paidagogus un vergu spīdzināšanas. Pēc Svidas liecības viņa izrādīto traģēdiju skaits bijis 120. Viņš sacerēja traģēdiju „Mēdeja", ko Eurīpids imitēja 431. gadā.

Iōns (Ἴων), dzimis Chijā ap 484.—481. g., miris priekš 421. g., uzturējās ilgāku laiku Atēnās, kur sadraudzējās ar Kimōnu, un arī Spartā. Viņš sacerēja traģēdijas, no kuŗām labu daļu lika izrādīt Atēnās, kur piedalījās arī ditirambiskās sacīkstēs. Raksta Par augsto stilu autors[7]) viņu raksturo kā elegantu dzejnieku. Bez tam Iōns sarakstīja prōzā ceļojuma memuārus (Ἐπιδημίαι jeb Ὑπομνήματα) un vēsturiska satura darbu par Chijas dibināšanu.

Achajs (Ἀχαιός) no Eretrijas bija vienāda vecuma ar Iōnu[8]). Viņš licis izrādīt 44 (pēc citām ziņām 30 vai 24) lugas un ieguvis 11 uzvaras. Pazīstams bij Achajs ar savām satiru lugām.

Atēnietis Agatōns (Ἀγάθων), dzimis ap 445. g., darbojās 5. gs. beigās. Viņu raksturo Aristofans Tesmoforiju svinētājās un Platōns Simposijā. Sofistu skol-

---

[1]) Aristof. Tesmof.

[2]) Dikaiarchs, Arg. Soph. O. R.[2].

[3]) Aristof. Miers, 803.

[4]) Diog. 7, 164; Ἀρίστων ποιητὴς τραγῳδίας, kur nav minēts tēva vārds.

[5]) Diodor. 14, 53; Svida.

[6]) Schol. Aristof. Vard. 67; Eur. biogr.; Svida.

[7]) Longin. Περὶ ὕψους, 33.

[8]) Pēc Svidas viņš dzimis 74. olimpiadā (484.—481. g.).

nieks, elegants un patīkams savās manierēs, viņš bija toreizējās atēniešu jaunatnes barvedis. Pirmo uzvaru traģēdiju konkursā viņš guva 416. g. Lēnajos[9]). Ap 405. g. viņš, paklausīdams ķēniņa Archelāja aicinājumam, aizceļoja uz Maķedoniju, kur Pellā sastapās ar Eurīpidu. Atēnās viņš laikam vairs neatgriezās.

No Agatōna lugām[10]) pazīstamākās bija Īlijas izpostīšana un Zieds (Ἄνθος jeb Ἀνθεύς). Pirmā bija kaut kas līdzīgs drāmatiskai epopējai, kur bija sakopoti visi galvenie Trojas kara notikumi[11]). Otrā atšķīrās ar to, ka viss tur bija izdomāts, tiklab sižets, kā personas[12]). Galvenais Agatōna jaunināj ums bija tas, ka koŗa dziesmas viņš padarīja par intermedijām (ἐμβόλιμα), t. i. par tādiem mūzikāliem gabaliem cēlienu starpā, kuŗiem vairs nebija tieša sakara ar lugas darbību un kuŗi varēja tikt pārnesti no vienas lugas uz otru. Šais intermedijās Agatōns deva vaļu mūzikālai fantazijai, kādu prasīja toreizējā mode, tiekdamies pēc izteiksmes smalkuma un virtuōzitātes, un tāpēc nepatika tiem, kuŗu gaumē bija vienkāršība. Pēc Aristofana gleznainā izteiciena Agatōna mūzikas daudzie locījumi atgādinot „skudras celiņu"[13]). Viņa aulētiskie trilleŗi kļuva par sakāmvārdu[14]). Netrūka Agatōnam arī citu paņēmienu, ar kuŗiem viņš prata pārsteigt skatītājus. Tā Tiestā tika rādīti jauni greznās drēbēs ģērbti precinieki, kas tīkoja pēc Pronakta meitas rokas, bet pēc noraidījuma bija vēlāk redzami pazemotā izskatā un ar nodzītiem matiem[15]). Kā sofistu skolnieks, Agatōns arī valodā tiecās pēc izmeklētas elegances un atdarināja Gorgija stilu[16]).

Ap to pašu laiku bija pazīstams ar savām lugām Karkins (Καρκῖνος), kas piešķīra lielu nozīmi arī koŗa dejām. Viņa dēls Ksenokls (Ξενοκλῆς) centās ar mašīnām sasniegt teātrālus efektus[17]) un 415. gadā ar tetraloģiju Oidips, Likāons, Bakchantes, Atamants uzvarēja Eurīpidu. Arī Ksenokla dēls Karkins rakstīja traģēdijas.

5. gs. beigās kā traģēdiju dzejnieki bija pazīstami Kritijs un Teognids, kas abi piederēja pie 30 tiranniem, tāpat Melēts, kas kļuva pazīstams kā Sōkrata sūdzētājs, un Kleofōnts.

4. gs. visai ražīgs traģēdiju sacerētājs bija nupat minētais Astidamants, kas bija Isokrata skolnieks; arī viņa divi dēli sacerēja traģēdijas. Isokrata audžu dēls Afarejs sarakstīja 35 traģēdijas. Platōna un Isokrata skolnieks Teodekts no Fasēlidas, bija reizē orātors un traģēdiju dzejnieks. Dažas Aristoteļa atsauksmes liecina, ka viņam nav trūcis traģiķa spēju[18]). Par Chairēmonu Aristo-

---

[9]) Sakarā ar šo uzvaru viņa dzīvoklī arī notiek Platōna aprakstītais simposijs.

[10]) Tiek minētas lugas Ἀχιλλεύς, Ἀερόπη, Ἀλκμέων, Ἄνθος (Ἀνθεύς), Θυέστης, Πέρσις Ἰλίου, Μυσοί, Τήλεφος.

[11]) Aristot. Poēt. 18.

[12]) Aristot. Poēt. 9.

[13]) Aristof. Tesm. 100; μύρμηκος ἀτραπούς.

[14]) Ἀγάθωνος αὔλησις, Svida.

[15]) Atēn. 12, p. 528 D.

[16]) Filostrats, Sofistu biogr. 1, 9: Καὶ Ἀγάθων . . . πολλαχοῦ τῶν ἰάμβων γοργιάζει. Schol. Plat. Symp. p. 172 c: ἐμιμεῖτο δὲ τὴν κομψότητα τῆς λέξεως Γοργίου τοῦ ῥήτορος.

[17]) Schol. Aristof. Miers 792: Ξενοκλῆς γάρ ὁ Καρκίνου δοκεῖ μηχανὰς καὶ τερατείας εἰσάγειν ἐν τοῖς δράμασι.

[18]) Sal. Aristot. Poēt. c. 16 un 18; Rētorika, 2, 23 un 24.

telis saka, ka viņa lugas esot vairāk cienījuši lasītāji nekā skatītāji[19]). Kādā garākā fragmentā, kas pieder viņa lugai „Oinejs", aprakstītas aizmigušās puskailās bakchantes. Aristotelis viegli zobojas par viņa Kentauru, kur bija sablīvēti visdažādākie pantmēri[20]). Traģēdiju dzejnieki bija arī Moschiōns, Polieids, Dikaiogens, Kleainets, Kratēts, Antifōnts, Pītōns u. c.

Izd.: A. Nauck, Tragicorum graecorum fragmenta, Lipsiae, Teubner, 1856; ed. secunda 1889.

Lit.: Sīkākas ziņas par nupat minētajiem traģiķiem atrodamas iekš Hist. de la litt. gr. par A. et M. Croiset; Schmid-Stählin, Gesch. d. gr. Lit.; Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie der klass. Altertumswiss.

Komēdija

XVIII. Komēdijas sākumi Grieķijā un Sicilijā

75. Falliskās dziesmas un Dionīsiju kōms. Dōriešu un megariešu komēdija. Sūsariōns. Mills. Maisōns. Grieķu komēdijas vēsture cieši saistīta ar traģēdijas vēsturi. Abi šie dzejas veidi, viens otru papildinādami un ietekmēdami, izauguši no Dionīsa kulta.

Svarīgu liecību par komēdijas izcelšanos dod Aristotelis. Kā traģēdija, pēc viņa liecības, radusies no ditiramba, tā komēdija savu sākumu dabūjusi no falliskām dziesmām (τὰ φαλλικά), ko dziedāja svētku procesijā, laukus apstaigājot un auglības simbolu fallu nesot[1]). Šādu procesiju, kur ļaužu pulks gāja dziedādams un dažādus Dionīsa kulta atribūtus nesdams, apraksta Plūtarchs: „Tradicionālie Dionīsa svētki senos laikos tika svētīti, tautai jautrā gājienā ejot. Tika nesta vīna krūze un vīnkoka zars; tad kāds vilka āzi, cits sekoja, nesdams grozu ar žāvētām vīģēm, un visbeidzot nesa fallu"[2]).

Šādu gājienu sauca par kōmu (κῶμος), un no šā vārda tad arī cēlies nosaukums komēdija (κωμῳδία), t. i. „kōma dziesma". Svinēt kōmu (κωμάζειν) nozīmēja ne tikai procesijā apstaigāt laukus, bet arī dzīrot un pēc tam klīst pa ielām, jautri dejojot, dziedot un klaigājot.

Bez šādiem gājieniem tiek minēti vēl braucieni ratos (πομπεῖαι), ko var pielīdzināt vēlāko karnevālu procesijām. Braucēji raidīja pretimnācējiem vai skatītājiem zobgalīgas piezīmes, un tie savukārt nepalika parādā. Asprātības, joki un smiekli, dziesmas un klaigas, pa starpām rupjības un lamu vārdi, — viss tas jaucās kopā un saplūda vienā jautrā

---

[19]) Šai laikā daži sāka rakstīt drāmas lasīšanai (ἀναγνωστικά) un nevis izrādīšanai (ἀγωνιστικά).

[20]) Aristot. Poēt. 1.

[1]) Aristot. Poēt. 4: καὶ ἡ μὲν (traģēdija) ἀπὸ τῶν ἐξαρχόντων τὸν διθύραμβον, ἡ δὲ (komēdija) ἀπὸ τῶν τὰ φαλλικά.

[2]) Plut. De cupid. divitiarum 8 (p. 527 d).

tracī [3]). Šādi svētki jau paši par sevi bija komēdija, protams, nesakarīga un visai primitīva, bet toties raksturīga. To vajadzēja tikai tālāk izveidot un ietērpt mākslinieciskā formā, lai padarītu par ievērojamu literātūras veidu.

Tā kā vīnkopība bij izplatīta visā Grieķijā, tad visur arī svinēja šādus svētkus, tikai katrā novadā tiem bija savs īpatnējs raksturs. Sevišķu ievērību pelna Megaras. „Megarieši", saka Aristotelis, „pretendē uz godu būt par komēdijas izgudrotājiem" [4]). Šī komēdija, kā liekas, kļuva pazīstama ap to laiku, kad Megarās pēc tiranna Teagena padzīšanas nodibinājās demokratija, t. i. ap 581. g. Tā kā megariešu komēdiju kultivēja uz laukiem un pilsētās tā netika uzņemta, jādomā, ka tai nebij lielas literāras nozīmes. Šķiet, ka tā sastāvējusi no jautrām dziesmām un dažādiem smīdinošiem un jocīgiem skatiem, starp kuŗiem nebij lielas sakarības, tā ka par komēdiju vārda īstā nozīmē to vēl nevarēja saukt [5]).

Starp šādu lugu sacerētājiem bija slavens ap 570. gadu kāds Sūsariōns (Σουσαρίων) no miesta Tripodiska Megaridā [6]). Viņš pirmais esot sācis rakstīt komēdijas saistītā valodā [7]). Pēc dažām ziņām Sūsariōns šo megariešu komēdiju ir pārnesis uz Atiku [8]), kur Peisistrata laikā to tālāk izveidoja dzejnieki Mills (Μύλλος) un Maisōns (Μαίσων). Bet arī viņu lugas, piemērotas lauku Dionīsiju trokšņainai jautrībai, nebija vēl īstas komēdijas. Literātūras vēsturē atiskā komēdija ienāk tikai pēc persiešu kaŗiem. Bet jau dažus gadus iepriekš literārā komēdija paspēja izveidoties kādā citā grieķu kultūras stūrī — Sicilijā,

Literātūru par komēdijas izcelšanos sk. nodaļas par Aristofanu beigās.

76. Sicilijas komēdija. Epicharms. Sicilijā un dienvidu Italijā (Lielajā Grieķijā) nodibinātās grieķu kolōnijas sasniedza tādu uzplaukumu, ka pārspēja pat savas mētropoles. Tas sevišķi sakāms par Sirākūzām, kur 5. gs. pirmajā pusē Hierōns pulcināja pie sava galma mākslinieku un dzejnieku. Šo pilsētu valdnieki ne tikai cēla greznus templus un sabiedriskas ēkas, bet rīkoja arī spožas svētku izrādes. Ap šo laiku

---

[3]) Sal. Svid.: Τὰ ἐκ τῶν ἁμαξῶν. Harpokration (πομπεία): ἀπὸ τῶν ἐν ταῖς Διονυσιακαῖς πομπαῖς ἐπὶ τῶν ἁμαξῶν λοιδορουμένων ἀλλήλοις. Dēmost. Vainag. 122: καὶ βοᾶς ῥητὰ καὶ ἄρρητ' ὀνομάζων ὥσπερ ἐξ ἁμάξης..

[4]) Aristot. Poēt. 3.

[5]) Schol. gr. in Aristoph. Proleg. IXa; Aristofana Laps. 57 un schol.; Svida, Γέλως μεγαρικός.

[6]) Kādā Sūsariōnam piedēvētā fragmentā sacīts:

Ἀκούετε λεφ· Σουσαρίων λέγει τάδε,
υἱὸς Φιλίνου Μεγαρόθεν Τριποδίσκιος.

[7]) Schol. gr. in Aristoph. Proleg. IXa.

[8]) Marm. Par. ep. 39: Ἐν Ἀθήναις κωμῳδῶν χορὸς ἐτέθη εὑρόντος Σουσαρίωνος.

parādās uz skatuves siciliskā komēdija, par kuŗas izcelšanos ir vēl mazāk ziņu nekā par atiskās komēdijas tapšanu. Jādomā tomēr, ka starpība starp abiem šiem komēdijas veidiem nebij liela. Arī Sicilijas komēdija saistīta ar Dionīsa kultu. Dzīvodami skaistā un svētītā zemē, sicilieši jau no dabas bija jautri un priecīgi cilvēki. Viņiem piemita asprātība un iedzimtas spējas uz mīmiku un izteiksmīgu žestikulāciju, kā arī tieksme parōdēt un atdarināt visu, kas smieklīgs [1]). Ar to pa daļai var izskaidrot, ka Sicilijā komēdija visagrāk izveidojās par literāru žanru.

Šīs komēdijas pārstāvji bija Formids jeb Forms (Φόρμις, Φόρμος) un Epicharms ('Επίχαρμος). Formids no Sirākūzām bija valdnieka Gelōna bērnu audzinātājs. Par viņu zināms, ka viņš sacerējis 7 lugas [2]). Daudz lielāku slavu ieguva Epicharms, kuŗa lugas arī pēc viņa nāves vēl ilgi tika lasītas un apbrīnotas. Epicharms dzimis ap 520.—500. g. [3]). Sirākūzās viņš 486. gadā esot licis izrādīt savas lugas. Kļuvis pazīstams šai pilsētā, Epicharms tur dzīvoja Gelōna un pēc tam viņa brāļa Hierōna valdīšanas laikā, sasniegdams 90 gadu vecumu [4]).

Epicharma un Formida jauninājums bija tas, ka viņi deva komēdijai fābulu [5]). Līdz tam laikam komēdija bija pazīstama kā drāmatiska fikcija, kas bija ne vairāk kā jokainu notikumu rinda, bet nevienam nebija nācis prātā šais lugās ievest secīgu drāmatisku darbību, saistot notikumus sakarīgi un dodot tiem atrisinājumu pēc traģēdijas parauga. To darīja Epicharms, ņemdams savām komēdijām vielu gan no dzīves, gan no mītoloģijas [6]). Viņam piedēvēto lugu skaits svārstās starp 36 un 52.

Jānožēlo, ka nav uzglabāta neviena Epicharma komēdija, kas ļautu spriest par viņu uzbūvi un raksturu. Vairāki fragmenti liek nojaust, ka dažas viņa lugas ir sākušās ar prologu. Nav droši zināms, vai Epi-

---

[1]) Sal. Cic. Verrines 4, 43: nunquam tam male est Siculis quin aliquid facete et commode dicant; Divin. in Caecil. 9; Orat. 5, 24; Quintil. 6, 4, 31.

[2]) Svida, Φόρμος.

[3]) Pēc vienām ziņām Epicharms bijis kojietis, citi viņu turēja par samieti, bet pēc dažu domām viņš bijis no Hiblu Megarām Sicilijā. Sal. Svida, 'Επίχαρμος.

[4]) Diog. Lāert. 8, 3; Svida, 'Επίχαρμος; Plūt. De adul. et amico, 27; Regum et imperat. apophthegmata, Hier. 5.

[5]) Aristot. Poēt. 5. Svida, 'Επίχαρμος.

[6]) Pie pirmās šķiras, liekas, piederēja lugas Laucinieks ('Αγρωστῖνος), Laupīšana, Otrais, Cerība jeb Bagātība, Teōri (Θεαροί), Vārds un Vārdiene (Λόγος καὶ Λογίνα), Megariete, Pārākais (Περίαλλος), Persieši, Pītōns, Katli; pie otrās (mītoloģiskās) šķiras: Amiks ('Άμυκος), Bakchantes, Būsirids, Zeme un jūra, Dionīss, Hēbes kāzas, Ārprātīgais Hērakls, Kiklōps, Dzīļotāji jeb Hēfaists (Κωμασταὶ ἢ 'Άφαιστος), Pārbēdzējs Odisejs, Pirra jeb Promētejs, Sirēnas, Skirōns, Sfinga, Trojieši, Filoktēts, Chirōns. Ir zīmīgi, ka daži mītoloģisko lugu nosaukumi saskan ar traģēdiju un satiru drāmu nosaukumiem.

charma komēdijām bija koris. Šķiet, ka savās lugās viņš pa daļai vēl paturēja tautas komēdijas raksturu. Tur attēlotie skati laikam bija īsi, intriga elementāri vienkārša, peripetijas nedaudzas. Darbība šais lugās bija taisna un ātra, kā to var secināt no Horātija liecības, kuŗš saka, ka Plauts ir sacenties ar Epicharmu kustībā un ātrumā [7]).

Šķiet, ka dzejniekam bija laba novērošanas un arī izdomas spēja, kuŗai pievienojās vēl viegla zobgalība. Piemēram, mītoloģiskā lugā Hēbes kāzās bija plaši aprakstīts Poseidōna brīnišķīgais loms un olimpiešu dzīres. Ne bez humora tur bija uzskaitīti daudzie jūras dzīvnieki, kuŗu nosaukumiem bija pievienoti gaŗi un skanīgi, bet reizē arī reāli un gleznaini epiteti [8]). Šis interesantais fantazijas un reālisma sajaukums redzams arī kādā fragmentā, kas pieder lugai Būsirids. Tur kāds stāsta par Hēraklu, kas mielojas pie galda: „ja tu redzētu, kā viņš ēd, tu būtu pagalam no pārsteiguma: rīkle viņam gurkst, žokļi čīkst, priekšzobi klab, dzerokļi šņirkst, ar degunu viņš šņāc un ausis kustas vienā kustēšanā."

Ka Epicharms prata savu lugu personās izcelt pašas raksturīgākās viņu īpašības, rāda fragments no viņa lugas Cerība (Ἐλπίς). Tur kāds parazīts sevi apraksta šādiem vārdiem, kuŗos izpaužas viss viņa cinisms un dvēseles zemiskums: „Es ēdu kopā, ar ko tik gadās, darbs tik mani pasaukt. Es ēdu kopā arī ar tādiem, kas mani labprāt negrib redzēt, nav jau vienmēr vajadzīgs mani aicināt. Pie galda esmu asprātīgs, protu citus smīdināt un slavēju mājas saimnieku. Ja kāds man pretī runā, es pret viņu iekaistu un sāku ar viņu ķildoties. Labi paēdis un padzēris, es eju projām. Vergs ar spīdekli rokā man nav vajadzīgs par ceļa rādītāju. Streipuļodams uz vienu un otru pusi, es lienu pa tumsu viens pats. Ja es sastopu sargu, tad es pateicos dieviem par to, ka viņš mani tikai sit, bet neņem cieti. Kad es tā izplucināts aizeju mājās, es vāļājos pa zemi un nevaru aizmigt, līdz beidzot manu prātu apmiglo skurbums."

Šais komēdijās redzams arī morālizējošais elements. Ne par velti Epicharmu uzskatīja par filozofu. Diogens Lāertijs viņu pieskaita pie pītagoriešu skolas. Dažas Platōna izteiktās idejas bij atrodamas jau Epicharma lugās [9]). Ja Epicharms nebija filozofs šā vārda speciālā nozīmē, tomēr nav šaubu, ka viņu bija skārusi tā laika filozofiskā doma; tāpēc viņu ar zināmu tiesību var saukt par kōmiskās skatuves filozofu,

---

[7]) Hor. epist. 2, 1, 58: Plautus ad exemplar siculi properare Epicharmi.

[8]) Piem.: μεγαλοχάσμονάς τε χάννας κἠκτραπελογάστορας ὄνους. Kaib. fr.

[9]) Sicilietis Alkims kādā savā rakstā centās pierādīt, ka Platōns visas savas galvenās filozofiskās mācības aizņēmis no Epicharma. Diogens Lāertijs atstāsta šā raksta galveno saturu (3, 9-17): πολλὰ δὲ καὶ παρ' Ἐπιχάρμου τοῦ κωμῳδιοποιοῦ προσωφέληται (ὁ Πλάτων), τὰ πλεῖστα μεταγράψας.

tāpat kā Eurīpidu dēvēja par traģiskās skatuves filozofu. Viņa lugās atrodamas filozofiski morāliskas prātulas, piem., „gars ir tas, kas redz, un gars ir tas, kas dzird; viss pārējais ir kurls un akls." „Pūles ir maksa, par kuŗu dievi mums pārdod labumus." Epicharma prātulas bija senatnē vispāratzītas un pazīstamas [10]). Dažas no tām ir gaŗākas un ietērptas filozofisku pārdomu formā. Par kādu mirušu viņš saka: „Viņa būte, kas bija salikta, ir sadalīta: viņš ir atgriezies turp, no kurienes viņš nācis, zemei atgriežoties pie zemes un dvašai augstumos. Vai kāds iemesls tādēļ raudāt? Es neredzu nekāda." Kādā fragmentā izteiktas Hērakleita domas par to, ka viss mainās [11]); kādā citā redzams eleātu skolas paņēmiens smalki izšķirt jēdzienus [12]). Lai gan Epicharma komēdijas bija domātas visai tautai, vietām tomēr redzams, ka viņu autors ir filozofs. Jādomā, ka dažās lugās bija iztirzātas viņa filozofiskās idejas [13]).

Epicharma lugas bija sacerētas jambu trimetros, kas bija parastais dialoga pantmērs. Hēfaistiōns tomēr liecina, ka divas no Epicharma lugām esot bijušas no sākuma līdz galam sarakstītas anapaistu tetrametros [14]). Bez tam, kā no dažiem fragmentiem redzams, Epicharms lietojis arī trochaju tetrametru, bet kāds no viņa dzejas fragmentiem rāda liriskas dziesmas pantmēru [15]).

Šais lugās attēlotās personas runā Sicilijas dōrisko pilsētu dialektu. Jādomā, ka dažās lomās bija ierādīta vieta arī tautas dialektam, bet, kā fragmenti liecina, Epicharma valoda visumā ir tomēr mērenais dōriešu dialekts (Doris mitior), ko laikam lietoja labākās Sirākūzu aprindas un kur jūtama arī episkās un liriskās valodas ietekme.

Epicharms pirmais atklāja Grieķijai komēdijas īsto būtību. Viņš ir lielo atisko dzejnieku skolotājs, un Platōnam ir taisnība, kad viņš apgalvo, ka Epicharms ir lielākais kōmiskās dzejas pārstāvis, tāpat kā Homērs nopietnās [16]).

Izdevumi: G. Kaibel, Comicorum graecorum fragmenta, I, 91-147 (1899). — A. Olivieri, Frammenti della commedia greca e del mimo nella Sicilia e nella Magna Grecia, Napoli, Loffredo, 1930. — Les fragments d'Epicharme, trad. par R. J. Walker et ill. par A. A. Benois, Nice, L'Eclaireur, 1930.

Literātūra: Lorenz, Leben und Schriften des Koers Epicharmos, Berlin, Weidmann, 1864. — J. Denis, La comédie grecque, I, 50-111. — M. Croiset, Hist. de la litt. gr., III.

[10]) Sal. Jamblicha Pītagora biogr. 166; Cic. Tusc. 1, 8.
[11]) Fr. 172 Kaibel.
[12]) Fr. 171 Kaibel.
[13]) Piem. lugā Λόγος καὶ Λογίνα.
[14]) Χορεύοντες un Ἐπινίκιον.
[15]) Atēn. IV p. 183.
[16]) Plat. Teait. p. 152 e.

77. Sicilijas mīms. Sōfrōns. Ksenarchs. Tai pašā Sicilijā dažus gadu desmitus vēlāk attīstījās kāds drāmatiskas dzejas veids, kas bija diezgan tuvs komēdijai un ko sauca par mīmu (μῖμος). To cēla gaismā sirākūzietis Sōfrōns (Σώφρων), kas dzīvoja Eurīpida laikā[1]). Viņa mīmi bija jocīgi skati, kas atdarināja ikdienišķo dzīvi un dalījās 2 šķirās: vīriešu mīmi (μῖμοι ἀνδρεῖοι) un sieviešu mīmi (μῖμοι γυναικεῖοι), atkarībā no tam, vai šais ludziņās bija tēloti vīrieši, vai sievietes. Kā šķiet, vienā un tai pašā mīmā nefigūrēja reizē vīrieši un sievietes, no kam var secināt, ka šo mīmu saturs bija diezgan vienkāršs un bez kādas drāmatiskas intrigas un darbības. Mīms acīm redzot bija izveidots no dažiem skatiem, kur bija parādīta divu vai vairāku personu saruna. Lai gan Sōfrōna mīmi zuduši, zināmu jēdzienu par tiem var dot Teokrita Sirākūzietes, par kuŗām scholiasts saka, ka tās esot Sōfrōna mīma atdarinājums. Daži uzglabātie Sōfrōna mīmu virsraksti dod norādījumus par viņu saturu, piem. Vēstnesis (Ἄγγελος), Tuņņu zvejnieks (Θυννοθήρας), Veči (Γέροντες), Zvejnieki (Ἁλιεῖς); Šuvējas (Ἀκέστριαι), Līgavas greznotāja (Νυμφοπόνος), Sievas māte (Πενθερά), Sievietes, kas grib noburt mēnesi (ταὶ γυναῖκες αἳ τὰν θεόν φαντι ἐξελᾶν), Istma svētku apmeklētājas (ταὶ θάμεναι τὰ Ἴσθμια, Ἰσθμιάζουσαι) u. c.

Šie mīmi, kā fragmenti rāda, bija rakstīti dōriešu dialektā un, kā liekas, bija sacerēti prōzā[2]). Par tiem esot jūsmojis Platōns un imitējis tos savos dialogos[3]). Lai gan Sōfrōns šais mīmos bija tēlojis tautu, šķiet tomēr, ka viņš tos nerakstīja tautai, bet izsmalcinātākai Sirākūzu sabiedrībai.

Pēc Sōfrōna to pašu dzejas veidu turpināja viņa dēls Ksenarchs (Ξέναρχος), par kuŗu maz kas zināms[4]). Līdz ar viņa nāvi izbeidzas klasiskā laikmeta mīms. Vēlāk to pārveidotu atdzīvina Hērōnds.

Izdevumi: Fragm. Kaibel, Com. gr. fr. I, 152—182. — A. Olivieri, Frammenti della commedia greca e del mimo nella Sicilia e nella Magna Grecia, Napoli, Loffredo, 1930.

---

[1]) Svida, Σώφρων.

[2]) To apliecina Svida (Σώφρων). Aristoteļa norādījums (Poēt. 1.) ir neskaidrs. Turpretī Nazianzes Grēgorija scholiasts (Pamudinājuma dziesma jaunavai, izd. Bill) saka: ἐν τούτῳ τὸν Συρακούσιον μιμεῖται· οὗτος γὰρ μόνος ποιητῶν ῥυθμοῖς τε καὶ κώλοις ἐχρήσατο ποιητικῆς ἀναλογίας καταφρονήσας. Krists (Anth. carm. christian., Proleg. p. XIV), pamatodamies uz minēto scholiastu, domā, ka Sōfrōns sacerējis savas lugas ritmiskos kōlos, bet tos sakopojis bez kādiem stingriem likumiem un ka tāpēc viņa mīmi bijuši kaut kas vidējs starp dzeju un prōzu.

[3]) Diogen. Lāert. 3, 18. Sal. Svida, Σώφρων.

[4]) Aristot. Poēt. 1. Sal. Svida, Ῥηγίνους τοὺς θειλούς

Literātūra: E. Heitz, Des Mimes de Sophron, Thèse, Strasbourg, 1851. — J. A. Führ, De Mimis Graecorum, Diss. Berolini, 1860. — M. Pinto Colombo, Il mimo di Sofrone e di Senarco. Studio dei frammenti e nuove indagini sui rapporti con la commedia di Epicarmo e sulle origini del mimo greco, Firenze, Bemporad, 1934.

XIX. Vecatiskā komēdija un tās pārstāvji, atskaitot Aristofanu

78. Atiskās komēdijas uzplaukums. Kōmisko izrāžu organizācija Atēnās. No Sicilijas jāatgriežas uz Atiku, kur pēc persiešu kaŗiem apstākļi bija sevišķi labvēlīgi komēdijas attīstībai. Atiskā komēdija, kas 5. gs. sākumā atradās vēl tai rudimentārā stāvoklī, kādā to bij atstājis Sūsariōns, tā paša gadu simteņa otrajā pusē ir jau sasniegusi savu uzplaukumu. Apmēram kādos 50 gados (480.—430.) tā paspēja no neizkopta farsa pārvērsties par ievērojamu literātūras žanru. Par paraugu tai varēja noderēt Sicilijas komēdija [1]). Bet ne mazā mērā tās attīstību ietekmēja traģēdija, kas bij izveidojusies jau agrāk. Pēc traģēdijas parauga komēdija dabūja lugas fābulu jeb intrigu, kas saistīja kopā atsevišķus skatus un deva lugai drāmatisku vienību. Pēc traģēdijas parauga ieveda arī maskas. Tāpat nodibinājās komēdijas normālā struktūra un iedalījums atsevišķās daļās, kas lielākā vai mazākā mērā atgādināja traģēdiju. Gan pret komēdiju bija daži aizspriedumi, un, piemēram, pastāvēja pat likums, kas Areiopaga locekļiem aizliedza sacerēt komēdijas [2]). Bet tam visam par spīti, komēdija Atēnās atrada lielu piekrišanu, par ko liecina jau tās ātrais uzplaukums un komēdijas pielaišana drāmatiskos agōnos līdzās traģēdijai. Šai sakarā jāpakavējas pie jautājuma par kōmisko izrāžu organizāciju Atēnās,

Komēdiju izrādes notika katru gadu Lēnajos, Lielajos Dionīsijos pilsētā un Mazajos Dionīsijos uz laukiem. Mazie Dionīsiji bija atsevišķo dēmu svētki, kuŗiem nebija lielākas nozīmes. Lielos Dionīsijus svinēja Atēnās, un galveno vietu šo svētku programmā ieņēma traģēdija, bet komēdija bij atstumta otrā vietā. Turpretī Lēnaji bija veltīti tieši komēdijai.

Kōmisko dzejnieku sacīkste bij apmēram tāda pati kā traģisko. Sacīkstē pielaida trīs dzejniekus, no kuŗiem katrs nāca ar vienu lugu. Tātad Lēnajos tika izrādītas pavisam trīs komēdijas. Arī ar savu uzbūvi un ārējo formu komēdija stipri atgādina traģēdiju.

79. Vecās komēdijas struktūra un raksturs. Komēdijas uzbūve ir visumā tāda pati kā traģēdijai. Komēdija parasti sākas ar p r o l o g u,

---

[1]) Aristot. Poēt. 5: τὸ μὲν οὖν ἐξ ἀρχῆς ἐκ Σικελίας ἦλθεν.

[2]) Plūt. Atēniešu slava, 5.

t. i. ar ievada dialogu, kas notiek priekš koŗa ienākšanas un domāts situācijas noskaidrošanai.

Pēc prologa nāk parods, t. i. koŗa ienākšana orchēstrā, dziedot kādu dziesmu. Protams, ka kōmiskajam parodam nebija tā svinīgā rakstura, kāds piemita traģēdijas parodam. Komēdijas parods bija ar īpatnēju raksturu: tas bija drīzāk drāmatisks nekā lirisks gabals, kas bija darināts no dziesmām, recitācijām un dialoga, kur bija daudz kustības un dažkārt pat trokšņa. Kōmiskais parods parasti ir gaŗāks par traģisko, un dažreiz to sadala divās vai vairākās daļās tur iespraustie epizodi.

Parodam sekojošo cēlienu (epeisodiju) daži jaunlaiku zinātnieki sauc par sacīksti (ἀγών), kur parasti tiek tēloti divi pretinieki, kas savā starpā ķildojas un pat draudē viens otram, bet tad sacīkste pieņem disputa formu, kur parasti uzvar tas, kas ir dzejnieka ideju izteicējs.

Šim cēlienam seko parabaze, kas izbeidz komēdijas pirmo daļu. Parabaze ir raksturīga un komēdijai īpatnēja daļa. Savu nosaukumu tā dabūjusi no tam, ka sacīkstes (agōna) beigās, kad aktieŗi bij aizgājuši un skatuve palikusi tukša, choreuti, nometuši himatijus un pagriezušies pret publiku, piegāja dažus soļus tuvāk skatītājiem (παράβασις — pieiešana), un korifejs recitēja to lugas daļu, ko sauca par parabazi. Pilnai parabazei bija 7 daļas. Pēc īsas dziesmas, tā saucamā kommatija (κομμάτιον), korifejs deklamēja pantus, kuŗi pēc to pantmēra tika saukti par anapaistiem un sastādīja galveno parabazes daļu, kas nobeidzās ar gaŗu frazi (μακρόν), ko izrunāja bez elpas atvilkšanas vienā paņēmienā un ko tāpēc sauca arī par aizelsumu (πνῖγος). Šīs trīs daļas sastādīja parabazes pirmo galveno daļu. Otrai bija 4 simmetriskas daļas: liriskai strofai (ᾠδή) parasti sekoja 16 trochaju tetrametri [1]) jeb tā saucamā epirrēma (ἐπίρρημα), un šīm abām daļām atbilda tādā pašā kārtā antistrofa (ἀντῳδή) un antepirrēma (ἀντεπίρρημα). Šāda pilna parabazes forma tomēr sastopama tikai agrākajās Aristofana lugās [2]), bet vēlākajās dažu gabalu (vai pat visas parabazes) [3]) trūkst [4]).

Pēc parabazes, kas ir galvenā lugas pauze, sākas lugas otrā daļa, kur atsevišķi skati atdalīti viens no otra ar īsām koŗa dziesmām [5]), tāpat

[1]) Izņēmuma gadījumā paiōnu tetrametri.

[2]) Acharn. 626—718; Jātn. 498—618; Māk. 510—626; Laps. 1009—1121; Putn. 676—800.

[3]) Parabazes trūkst Sieviešu sapulcē un Bagātībā.

[4]) Bez parabazes vārda īstajā nozīmē dažās agrākās lugās starp trešo un ceturto epeisodiju atrodama intermedija, kuŗas struktūra atgādina dažus parabazes otrās galvenās daļas gabalus.

[5]) Šīs koŗa dziesmas parasti veidotas no viena vai diviem strofas un antistrofas pāŗiem, bez epoda.

kā traģēdijā epeisodiji atdalīti ar stasimiem. Luga beidzas ar e k s o d u, t. i. aktieŗu un choreutu aiziešanu no skatuves, kas bieži notiek, jautri dejojot un dziedot.

Normālais aktieŗu skaits komēdijā, tāpat kā traģēdijā, bija trīs. Tomēr komēdija šai ziņā bija mazāk ierobežota, un vajadzības gadījumā tika atļautas arī papildu lomas.

Aktieŗu kostīmi bija dažādi, atkarībā no lugas satura un tur atrodamām lomām. Lai gan kostīmus noteica tēlojamo personu sabiedriskais stāvoklis un tāpēc tie bija darināti pēc toreizējās modes, tomēr tur arvien tika pielikta zināma daļa fantazijas, lai apģērbi iznāktu jocīgāki un atstātu kōmisku iespaidu. Visvairāk lietoja svītrainas drēbes rupjās, spilgtās krāsās. Arī maskas tika izmeklētas tādas, kas bija raksturīgas tēlojamai lomai, bet dažos gadījumos, kur tika izsmieta kāda pazīstama persona, maska tuvojās portrejai un skatītājiem atgādināja izsmejamo personu.

Koris komēdijā bija lielāks nekā traģēdijā: to sastādīja 24 choreuti, kas varēja tēlot visdažādākās lomas: kentaurus, jātniekus, mākoņus, zemniekus, sievietes, salas, lapsenes un pat abstraktas idejas. Saskanīgs ar tēlojamo lomu bija arī choreutu ārējais izskats. Aristofana mākoņi bija ar gaŗām plīvojošām drēbēm un gaŗiem deguniem, lapsenes ar tievām mugurām un gaŗiem dzeloņiem. Choreutu kostīmi komēdijā bija vispār raibāki un fantastiskāki nekā traģēdijā, dažkārt neparastā un jocīgā izskatā, spilgtās, brēcošās krāsās. Pie jostas bieži bija piekārts falls. Tāpat kā aktieŗi, arī choreuti bija maskās, kuŗas bija smieklīgas un raksturīgas.

Choreuti ne tikai dziedāja un recitēja, bet arī dejoja. Visparastākā deja komēdijā bija tā sauc. k o r d a k s (κόρδαξ), strauja un izlaidīga deja, kuŗas raksturīgās īpašības bija līgošanās un lēkāšana.

Vecatiskā komēdija pēc savas būtības bij jokaina fābula un reizē arī satira, vērsta pret kādu personu vai tā laika parādību vai parašu. Šī fābula bija vienkārša, un skatītāji prasīja tikai, lai tā būtu interesanta un jautra. Galvenā dāvana, kas bija vajadzīga komēdiju dzejniekam, bij izgudrošanas spēja un asprātība. Viņam vajadzēja mācēt atrast arvien jaunas situācijas un paņēmienus, ar ko saistīt publikas uzmanību. Tas, kas bija parasts un vecs un kas atkārtojās, skatītājus vairs neinteresēja. Šī cenšanās dot arvien kaut ko jaunu un pastāvīgi pieaugošās grūtības rast kaut ko oriģinālu, arī bija viens no galveniem iemesliem komēdijas drīzai apsīkšanai.

Dzejniekam tātad vajadzēja prast izgudrot un interesanti attēlot dažādus jocīgus gadījumus. No viņa neprasīja patiesīguma: viņam va-

jadzēja tikai smīdināt publiku, viss cits viņam tika piedots. Tāpēc arī vietas un laika vienība, kas stingrāk tika ievērota traģēdijā, te nedrīkstēja ierobežot dzejnieka fantaziju. Ja vajadzība prasīja, dzejnieks varēja pārcelt savus varoņus uz debesīm, vai arī viņus vest pa nezināmiem ceļiem uz kādu putnu valsti starp debesi un zemi, vai pat aizvest viņus pazemē. Viņš varēja orchēstrā sasaukt mākoņus vai likt dejot lapsenēm. Var sacīt, ka komēdiju dzejnieka brīvība bija gandrīz neierobežota, un publika prasīja tikai vienu: lai dzejnieks tai dotu izdevību uzjautrināties un izsmieties.

Šādam komēdijas raksturam atbilst arī tur attēlotās personas. Komēdiju varoņi nepazīst neko nopietnu vai dziļu. Viņi neprot mīlēt, ne atdoties kādām cēlām vai dziļām jūtām. Viņiem maz pienākuma apziņas un pieklājības sajūtas. Viņi dažreiz liekas prātā jukuši, — tik bērnišķīga un nesakarīga ir viņu rīcība, kas skatītājos rada smieklīgu efektu.

Vēl drošāk dzejnieks rīkojas ar kori, to pārvērzdams par putniem, vardēm, lapsenēm, mākoņiem, salām, — par visu, ko tik vēlas. Šāda pārvēršana ir vairāk gan tikai ārējs paņēmiens, lai pastiprinātu kōmisko efektu, korim orchēstrā ienākot.

Vecatiskā komēdija izsmej visu, kas jauns un neparasts. Tāpēc tā izturas naidīgi pret sofistiem, filozofisku audzināšanu, greznību un citām tā laika jaunām parādībām. Tā nebaidās no pārspīlējumiem un, ķengādama savus pretiniekus, tā rāda tos karikatūriskā zīmējumā. Politikā šī komēdija uzbrūk tiem, kuŗi stāv pie varas un kuŗu trūkumi un vājās puses visiem ir redzami. Tā kā komēdiju autori atļāvās asus uzbrukumus valsts vīriem un amata personām, viņiem bieži nācās stāties tiesas priekšā. 440. gadā tika izdots likums, kas aizliedza ķengāt amatpersonas. Šo likumu pēc 3 gadiem atcēla, bet 416. gadā atjaunoja. Tomēr var sacīt, ka visumā vecatiskā komēdija atļāvās diezgan lielu vārda brīvību un nebaidījās visu atēniešu priekšā izzobot augsti stāvošas personas. Tikpat lielu brīvību tā atļāvās izteiksmes ziņā. Izaugusi no lauku svētkiem, kas tika svinēti par godu vīna dievam, šī komēdija lietoja rupjus un nepieklājīgus tautas valodas izteicienus, kādus vairs nepieļāva jaunatiskā komēdija.

Komēdijā, tāpat kā traģēdijā, par valodas pamatu ir atiešu dialekts. Bet starp traģēdijas un komēdijas valodu jūtama tomēr starpība. Traģēdijas varoņi, būdami augstākas šķiras cilvēki, arī valodā izvairās no visa, kas zems un banāls. Viņu valoda tāpēc ir izdaiļota un stilizēta, un tur daudz tādu dzejisku izteicienu, kas ikdienišķā dzīvē netika lietoti. Turpretī komēdijā atrodama īsta un neviltota atēniešu valoda, kādu to runāja tautas vairums. Tur sastopami lamu vārdi, visi tirgus un ielas

leksikona vārdi, kas ņemti no pašas dzīves. Tikai dažās vietās, kur komēdija parōdē traģēdiju, tā lieto augstāka stila valodu, lai nostādītu smieklīgā stāvoklī parōdējamo lietu vai personu.

Literātūru par veco komēdiju sk. pēc Aristofana.

80. Vecās komēdijas dzejnieki, atskaitot Aristofanu. Kā vecākos atiskās komēdijas pārstāvjus Aristotelis min Chiōnidu (Χιωνίδης) un Magnētu (Μάγνης), kas abi dzīvoja pēc Epicharma[1]). Pēc Svidas ziņām Chiōnids licis izrādīt savas lugas astoņus gadus priekš persiešu kaŗiem. No viņa lugu nosaukumiem tiek minēti Varoņi, Nabagi, Persieši jeb Asirieši[2]). Nedaudzās fragmentu rindas nespēj dot pietiekoši skaidru jēdzienu par viņa dzeju.

Vairāk pazīstams ir Magnēts[3]). Varbūt nedaudz jaunāks par Chiōnidu, viņš guva uzvaras komēdiju konkursos Aischila dzīves beidzamajā laikā[4]). Aristofans izsakās par Magnētu šādiem vārdiem (Jātn. 520.—525.):

„Es zinu, kāds liktenis Magnētam bij, kad mati tam metās jau balti,
Kad uzvaru guvis pēc uzvaras viņš pār sāncenšiem bija jo daudziem,
Gan runādams dažādos toņos ar jums, gan spēlēdams, sizdams ar spārniem,
Gan līdiešus, lapsenes rādīdams jums, gan teātrī uzvezdams vardes;
Un tomēr viņš aplausus neguva vairs, kad sasniedza vecuma dienas,
Bet padzīts no skatuves aizgāja prom, jo zaudēj's bij zobgaļa spējas."

Šajos nedaudzajos vārdos ir izteikta visa dzejnieka mākslinieciskā karjēra, papriekš spoža, bet mūža beigās bēdīga. Acīm redzot Magnēts bij apbalvots ar ievērojamu kōmiskās fantazijas spēju, bet, kā šķiet, viņam trūka domu dziļuma. Viņa jaunināj umi tautai sākumā patika, bet atkārtodamies sāka apnikt, ar ko izskaidrojama dzejnieka neveiksme vecumā. Daži no viņa lugu nosaukumiem bija: Koklētāji, Vardes, Putni, Līdieši, Lapsenes, no kam redzams, ka Magnēts bija Aristofana priekštecis fantastiskā koŗa ietērpšanā.

Par Ekfantidu (Ἐκφαντίδης) ir maz ziņu. Kādā (pa daļai restituētā) fragmentā viņš saka: „man pietiek megariešu komēdiju un es

---

[1]) Aristot. Poēt. 3.
[2]) Svida, Χιωνίδης.
[3]) Svida, Μάγνης.
[4]) Sal. CIA, II, 971 fr. a.

sarkstu, kad man jāsacer luga pēc megariešu modes." Tas acīm redzot nozīmē, ka toreizējā komēdija sāka novērsties no megariešu parauga un iet savus pašas ceļus.

Kratīns (Κρατῖνος), kuŗa panākumu laiks bija starp Kimōna nāvi (449. g.) un 423. g., kad notika viņa beidzamās lugas izrāde, bija lielāko tiesu tas, kas nodibināja vecās komēdijas formu un likumus [5]). Līdz ar Eupolidu un Aristofanu viņš uzņemts vecās komēdijas dzejnieku kanonā [6]). Kratīns bija dzimis atēnietis un, kā dažas ziņas liecina, jautras sabiedrības un vīna cienītājs [7]). Viņš esot guvis 9 uzvaras (6 Lēnajos, 3 Dionīsijos) un atstājis 21 komēdiju, kuŗas vēlāk cītīgi lasīja un komentēja aleksandriešu gramatiķi. Kad Aristofans Jātniekos (524. r.), kas tika izrādīti 424. gadā, zobodamies atzīmēja, ka Kratīns vecumā ir jau pazaudējis publikas labvēlību un salīdzināja viņu ar vecu, nolietotu instrumentu, Kratīns nākošajā (423.) gadā viņam atbildēja ar komēdiju Pudele (Πυτίνη), kas dabūja pirmo godalgu. Šai lugā dzejnieks allegoriski sevi tēloja kā vīru, kas šķīries no savas sievas Komēdijas. Pēdējā žēlojas, ka Kratīns viņu atstājis pudeles dēļ un iesāk ar viņu prāvu. Sanāk agrākie draugi un pazīstamie, kuŗiem Komēdija sūdzas par viņai nodarīto pārestību. Kratīns taisnojas un galu galā viss beidzas ar izlīgumu. Atēnieši piesprieda sarūgtinātajam dzejniekam pirmo godalgu, likdami saprast, ka viņi nevēlas, lai dzejnieks šķirtos no komēdijas.

Cik var nojaust no fragmentiem un dažām ziņām, Kratīns atklāti un droši kritizējis sava laika vājības un trūkumus. „Kratīns gāja pa Archilocha pēdām un bija nežēlīgs savos uzbrukumos," saka kāds no senajiem kritiķiem [8]). Par viņa iedvesmas spēku liecina Aristofans, kas savā Jātnieku parabazē (526.—528. r.) pielīdzina viņu pārplūdušai upei, kuŗa, tecēdama pāri līdzenumam, nes sev līdzi kokus, kas izrauti ar visām saknēm. Kādā fragmentā Kratīns raksturo pats sevi ar kādas personas vārdiem: „Ai valdniek Apollōn, kas tie par vārdu plūdiem! Kā strauti skan! Tam divpadsmit ir mutē avoti un rīklē — īlisa! Ko tev lai saku? Ja tam rīkli neaizbāzīs, tad visu viņš ar savu dzeju applūdinās!" [9])

---

[5]) Sal. Didot, Schol. gr. in Aristophan., Prolegom. V.

[6]) Horāt. Sat. 1, 4, 1; Velleius 1, 16, 3; Quint. 10, 1, 66. Gramatiķis Platōnijs raksturo Kratīnu kā kodīgāku (πικρότερος), Eupolidu kā piemīlīgāku (ἐπιχαριέστερος). bet Aristofanu kā vidū starp abiem esošu.

[7]) Viņam piedēvē izteicienu (Nīkainēta epigr. Atēn. 39 = AP XIII, 29):

Nekas tev, dzeŗot ūdeni, labs neiznāks.
(ὕδωρ δὲ πίνων χρηστὸν οὐδὲν ἂν τέκοις)

[8]) Didot, Schol. graec. in Aristoph., Proleg. II.

[9]) Frg. 186 Kock.

Pēc uzglabātiem fragmentiem pazīstami šādi Kratīna lugu nosaukumi. Archilochi (Ἀρχίλοχοι), kur bija tēlota dzejnieku sacīkste. Par Govganiem (Βουκόλοι) nekas nav zināms. Būsīridā (Βούσιρις) bij attēloti Hērakla piedzīvojumi Ēģiptē. Dēlietes (Δηλιάδες) — ar nezināmu saturu. Dionīsaleksandrs (Διονυσαλέξανδρος), kā šķiet, bija diezgan jautrs farss. Tur bija tēlots, kā Parids (Aleksandrs) tiek aicināts būt par šķīrējtiesnesi trim dievēm. Kad viņš sabijies aizmūk, Dionīss, pieņēmis Parida izskatu, dod savu spriedumu par labu Afrodītei un tad aizbrauc uz Grieķiju, lai saņemtu apsolīto Heleni. Atgriezies viņš sev par pārsteigumu dabū zināt, ka grieķu karaspēks jau ieradies pie Trojas. Dionīss tad pārvēršas par aunu, bet Heleni pārvērš par zosi un paslēpj to grozā. Ienāk īstais Parids un, izdibinājis noslēpumu, piesavinās sev Heleni, bet Dionīsu un tā pavadoņus satirus (kuŗus tēlo koris) izdod grieķiem. Bēgles (Δραπέτιδες), kā nosaukums rāda, bijušas ar sieviešu personālu, bet saturs nav zināms. Tāpat nav skaidrības par lugu Ἐμπιμπράμενοι, kuŗai vēl bija cits nosaukums Ἰδαῖοι. Euneidos (Εὐνεῖδαι) bija tēlots Jāsona dēla Euneja un Hipsipiles pēcnācēju liktenis. Pie šīs lugas, kuŗas tekstu pēc Aleksandra Lielā nāves atrada zem viņa spilvena (Phot. bibl. 151 a 11), piederēja divas Aristofana minētas un visai populāras dziesmas (sk. Aristof. Jātn. 529.—530. r. un scholiasta paskaidrojumu). Trāķietēs (Θρᾷτται) kur lugas nosaukums laikam zīmējas uz trāķiešu verdzenēm) kādā vietā Perikls bij aprakstīts kā gargalvainais Zevs, kas uz savas galvas nes ōdeonu (Plūt. Perikls 13). Kleobūlīnas (Κλεοβουλῖναι) laikam bija ar literāru sižetu. Nav zināms, vai ir bijusi Kratīna luga Lakōnieši (Λάκωνες), uz kuŗu liekas norādām Aleksandrijas Klements (Strom. VI, 5 p. 738 Pott.). Kādas lugas nosaukums ir Izlutinātie (Μαλθακοί). Nemesida (Νέμεσις) bij ar mītoloģisku saturu (Nemesida bija kāda Atikas dēmā Ramnūntā pielūgtā dievība; pēc mīta viņai putna izskatā tuvojas Zevs un viņa izdēj olu, no kuŗas dzimst Helene. Kāds fragments rāda, ka ola tiek nodota Lēdai). Lugas nosaukums Likumi (Νόμοι) laikam zīmējas uz kori, kas tēloja personificētus likumus. Odiseji (Ὀδυσῆς) bija Homēra Odisejas parōdija, kur nebija ne koŗa dziesmu, ne parabazes (Scholia gr. in Aristoph., Proleg. I). Visredži (Πανόπται), kur koris varbūt tēloja filozofus, kā liekas, ir uzbrukums Rēgijas Hipōnam (tāpat kā Aristofana mākoņi Sōkratam). Bagātības dievi (Πλοῦτοι). Daudzskaitlis te laikam lietots tāpat kā Ὀδυσῆς un nozīmē bagātības dievu ar viņa pavadoņiem. Pilu sapulce (Πυλαία) laikam zīmējas uz amfiktionu sanāksmi Termopilās. Pudele (Πυτίνη), par kuŗu jau bija runa. Satiri (Σάτυροι) pazīstami tikai vārda pēc. Serīfieši (Σερίφιοι) laikam pieskārās leģendai par Perseju. Trofōnijs (Τροφώνιος), tāpat kā Ziemas varā (Χειμαζόμενοι), maz pazīstamas lugas. Cheirōni (Χείρωνες) bija vērsti pret Periklu. Nekas nav zināms arī par lugu Gada laiki (Ὧραι).

Kratēts (Κράτης), kas sākumā uzstājās Kratīna lugā par aktieri, vēlāk arī pats sacerēja komēdijas, iegūdams 449. (vai 445.) gadā pirmo godalgu [10]). Viņš bij jau miris, kad 424. gadā tika izrādīti Aristofana Jātnieki [11]). Kratēts bija pirmais, kas, atteikdamies no personīgas sati-

[10]) Euseb. Chron. ol. 83, 4.

[11]) Aristof. Jātn. 537. sek.

ras, ņēma savām lugām par saturu kādu vispārīgu fābulu [12]). Kādai viņa lugai bija virsraksts „Zvēri". Tur bija tēlots zelta laikmets, un dažādi zvēri tur sarunājās, kā Aisōpa fābulās, un neliedza savus pakalpojumus cilvēkam. Šai lugai tātad bija fantastisks raksturs un tās saturs bija tīra izdoma.

Kratēta pēdās gāja Ferekrats (Φερεκράτης), kas bija gandrīz Aristofana laika biedrs. Viņš bija apdāvināts dzejnieks. Sacenzdamies ar Kratētu, viņš atturējās no personīgiem uzbrukumiem un guva panākumus, izgudrodams jaunus sižetus un izdomādams fikcijas [13]). Pazīstamākā no viņa 16 lugām (kur 3 bija neīstas) bija Mežoņi (Ἄγριοι), kas reizē bija kōmiska un filozofiska. Tur koris tēloja mizantropus, kam apnikusi sabiedriskā un valsts dzīve un kas iet dzīvot pie mežoņiem. Bet mežoņu dzīve, kas iztālēm likās vilinoša, drīz viņiem apriebjas. Šī luga tātad bija satira par sapņotājiem, kas noliedz cilvēku sabiedrību un sludina izdomātu dabas cilvēku dzīvi. Ar savu saturu tā atgādina Aristofana Putnus.

No pārējām Ferekrata lugām atzīmējamas: Labieši (Ἀγαθοί), ko daži piedēvēja Stratidam. Pārbēdzēji (Αὐτόμολοι) un Vecenes (Γρᾶες), kuŗu saturs nav zināms. Vergu skolotājs (Δουλοδιδάσκαλος), kur laikam bija rādīta vergu izlaidība un nekautrība. Aizmāršīgais (Ἐπιλήσμων), saukta arī Talata (Θάλαττα bija kāda šai lugā attēlota hetaira). Luga Ἴπνός (Krāsns vai Pavards) tika saukta arī Παννυχίς (Nakts nomods, Panichida). Korianno (Κοριαννώ) bija kādas hetairas vārds, un lugā bij aprakstīta dzeršana. Lugas Κραπαταλός nosaukums apzīmēja kādu mazvērtīgu zivi un arī izdomātu pazemē lietotu monētu. Nieki (Λῆροι) ar nezināmu saturu. Kalnrači (Μεταλλῆς), kur bij attēlota kāda fantastiska Lejputrija. Vai Metoiki (Μέτοικοι) piederēja Ferekratam, nav droši zināms. Skudru cilvēki (Μυρμηκάνθρωποι), kur laikam bij atstāstīta leģenda par Aigīnu, kas sākumā bija neapdzīvota, līdz Zevs ķēniņam Aiakam radīja tautu no skudrām. Nav zināms, kāds saturs bija lugām Persieši (Πέρσαι) un Petale (Πετάλη). Tirannijā (Τυραννίς) bij aprakstīts simposijs. Cheirōnā (Χείρων) Mūzika sūdzējās par pārestībām, ko viņai nodara komponisti. Bet nebija vienprātības par to, vai šo lugu ir sarakstījis Ferekrats, vai Nīkomachs, vai Platōns (Atēn. 364 a). Par Pseudo-Hēraklu maz kas zināms.

Kratīna turpinātāji bija arī daži citi komēdiju dzejnieki, kā Tēlekleids (Τηλεκλείδης), kas ieguva pirmo godalgu 5 reizes Lēnajos un laikam 3 reizes Dionīsijos. Kā fragmenti (42—44) rāda, viņš savās lugās uzbrucis arī Periklam un zobojis (Hēsiodos) sava laika dzejniekus.

---

[12]) Aristot. Poēt. 5.

[13]) Schol. gr. in Aristoph., Prol. III.

No Tēlekleida lugām tiek minētas Ἀμφικτύονες, Ἀψευδεῖς (autenticitāte apšaubāma), Ἡσίοδοι, Πρυτάνεις, Στερροί (Stūrgalvīgie?).

Arī Hermips (Ἕρμιππος), kas pavisam sacerēja 40 lugas, uzstājās kā Perikla pretinieks un iesūdzēja tiesā Aspasiju par bezdievību.

No Hermipa lugām tiek minētas: Ἀθηνᾶς γοναί, Ἀρτοπώλιδες (te bija uzbrukumi Hiperbolam), Δημόται, Εὐρώπη, Θεοί, Κέρκωπες, Μοῖραι, Στρατιῶται, Φορμοφόροι. Vai viņa Agamemnons bija luga, nav zināms.

Tikai pēc vārda pazīstami dzejnieki Mirtils (Μυρτίλος), Alkimens (Ἀλκιμένης), Filōnids (Φιλωνίδης).

Visai populārs ar savu smalko asprātību bija Eupolids (Εὔπολις), ko Horātijs min kopā ar Kratīnu un Aristofanu [14]). Dzimis ap 447. gadu, viņš bija Aristofana laika biedrs. Jau 17 gadu vecumā (430./29. g.) viņš uzstājās ar savu pirmo lugu un 20 gadus guva piekrišanu uz skatuves. Pavisam Eupolids sarakstīja 17 komēdijas [15]), 7 reizes saņemdams pirmo godalgu. Ar Aristofanu viņu sākumā vienoja kopīgā noraidošā izturēšanās pret tā laika demokratiju un jaunmodīgo izglītību, bet vēlāk viņš esot saķildojies ar Aristofanu literāru iemeslu dēļ, un starp abiem dzejniekiem norisinājās literāra polemika. Eupolids apgalvoja, ka viņš palīdzējis Aristofanam sarakstīt „Jātniekus" [16]), bet Aristofans atbildēja, ka Eupolida „Mariks" ir nožēlojams „Jātnieku" pārstrādājums [17]).

Nav zināms, ar kādu saturu bija Eupolida luga Kazas (Αἶγες), tāpat luga Kaŗaklausībā nebijušie (Ἀστράτευτοι), citādi saukta Ἀνδρογύναι. Autoliks (Αὐτόλυκος) tika pirmoreiz izrādīts 420. gadā un vēlāk pārstrādāts. Šķīstītājos (Βάπται) Eupolids izsmēja dievietes Kotītojas kulta piekritējus, tāpat arī Alkibiadu. Dēmos (Δῆμοι) viņš lika izsaukt no pazemes daudzus mirušus atēniešu valstsvīrus, lai tie dotu dažādas pamācības tautai. Lugas Heilōti (Εἵλωτες) piederība Eupolidam tika senatnē apstrīdēta. Glaimotājos (Κόλακες) autors uzbruka bagātajam Kallijam; šķiet, ka tur figūrēja arī pazīstamais sofists Prōtagors. Marikā (Μαρικᾶς) Eupolids zoboja Kleōna pēcnācēju Hiperbolu un lika tā mātei dejot kordaku. Jaunā mēneša dienas (Νουμηνίαι) dabūja trešo godalgu tai pašā izrādē, kuŗā Aristofana Acharnieši ieguva pirmo. Pilsētas (Πόλεις) laikam bija ar politisku saturu, un koris tur personificēja Atēnām pakļautās pilsētas. Par Prospaltiešiem (Προσπάλτιοι) maz kas zināms. Prospaltas bija kāds

---

[14]) Horāt. sat. 1, 4, 1.
[15]) Pēc Svidas; pēc Anon. de com. 14 komēdijas.
[16]) Eupol. fr. 78 Kock.
[17]) Aristof. Mākoņi 553—4.

Atikas dēms, kuŗa iedzīvotājus uzskatīja par ķildīgiem. Luga tātad laikam bija satira par atēniešu tiesām, tāpat kā Aristofana Lapsenes. Maz ziņu ir par lugām Taksiarchi (Ταξίαρχοι), Netaisnie tiesneši (Ὑβριστοδίκαι), Draugi (Φίλοι), Zelta laikmets (Χρυσοῦν Γένος).

Frīnichs (Φρύνιχος) nebija tik slavens kā Eupolids. Tā kā viņš bieži tika samainīts ar traģiķi Frīnichu, ziņas par viņu ir pa daļai nedrošas.

Svida min 10 Frīnicha lugas: Efialts (Ἐφιάλτης), Konns (Κόννος), Krons (Κρόνος), Kōma svinētāji (Κωμασταί), Satiri (Σάτυροι), Traģēdiju dzejnieki (Τραγῳδοί) jeb Brīvlaistie (Ἀπελεύθεροι), Vientulis (Μονότροπος), Mūzas (Μοῦσαι), Mists (Μύστης), Ravētājas (Ποάστριαι).

Aristofana laika biedrs bija komēdiju dzejnieks Platōns (Πλάτων ὁ κωμικός) [18]), kuŗa lugas bija diezgan populāras uz Atēnu kōmiskās skatuves. Stāsta, ka, būdams mazturīgs, viņš, esot par maksu rakstījis citiem savas lugas, kas tās izrādījuši kā savas [19]). Viņam piedēvētas kādas 30 lugas, no kuŗām dažas varēja būt neīstas.

Svida min šādas lugas: Adōnids (Ἄδωνις), Amfiarejs (Ἀμφιάρεως), Grifi (Γρῦπες), Daidals (Δαίδαλος), Svētki (Ἑορταί), Grieķija jeb Salas (Ἑλλὰς ἢ Νῆσοι), Eurōpe (Εὐρώπη), Zevs ķezā (Ζεὺς κακούμενος), Īoja (Ἰώ), Kleofōnts (Κλεοφῶν), Lājs (Λάϊος), Lakōnieši jeb Dzejnieki (Λάκωνες ἢ Ποιηταί), Metoiki (Μέτοικοι), Skudras (Μύρμηκες), Memmes dēliņš (Μαμμάκυθος), Menelājs (Μενέλεως), Uzvaras (Νῖκαι), Gaŗā nakts (Νὺξ μακρά), Kārsēji jeb Krāpnieki (Ξάνται ἢ Κέρκωπες), Apbēdinātais (Περιαλγής), Dzejnieks (Ποιητής), Peisandrs (Πείσανδρος), Sūtņi (Πρέσβεις), Bērns (Παιδίον), Sofisti (Σοφισταί), Savienība (Συμμαχία), Tērpi vai Rīki (Σκευαί), Diedelnieki (Σύρφαξ), Hiperbols (Ὑπέρβολος), Faōns (Φάων).

Kā lugu nosaukumi rāda, dažas no tām bija politiska rakstura, bet citas (kas bija rakstītas dzejnieka dzīves beidzamajā laikā) ar mītoloģisku saturu un pieslējās vidējās komēdijas parōdijai.

No citiem šā laika dzejniekiem, kuŗus aptumšoja Eupolids un Aristofans, minami: Kallijs, Ameipsijs (kas ķildojās ar Aristofanu, lai gan līdzīgi tam izsmēja Sōkratu), Aristomens, Aristōnims. Archips, Leukōns, Līsips, Metagens, Aristagors.

Hēgemons no Tasas bija pazīstams ar savu parōdisko dzeju Peloponnēsas kaŗa laikā. Ar savu Titānomachiju viņš esot līdz asarām uzjautrinājis atēniešus, tā ka tie aizmirsuši Sicilijas ekspedīcijas smago katastrofu.

Pie vecās komēdijas pārstāvjiem senie gramatiķi pieskaitīja arī dažus dzejniekus, kas pēc viņu dzīves laika un virziena drīzāk pieder vidējai komēdijai. Tādi

---

[18]) Platōns kļuva pazīstams ap 428.—425. g., bet pēdējās ziņas par viņu attiecas uz 390. g.

[19]) Sal. Svida, Ἀρκάδας μιμούμενοι.

bija Stratids (Στράττις), kam Svida piedēvē 16 lugas, un Teopomps (Θεόπομπος), kas pēc Svidas ziņām sarakstījis 24, bet pēc Anon. de com. 17 komēdijas.

Kōmiķu fragmentu izdevumi. A. Meineke, Fragmenta comicorum graecorum, Berolini, Reimer, 5 vol. 1839—57 (1. sējuma nosaukums Historia critica comicorum Graecorum, 1839); tā paša ed. minor, 2 vol. 1847. — F. H. Bothe, Poetarum comicorum graecorum fragmenta, Parisiis, Didot, 1855. — Th. Kock, Comicorum atticorum fragmenta, Lipsiae, Teubner, 3 vol. 1880, 84, 88. — G. Kaibel, Comicorum Graecorum fragmenta, vol. I, fasc. 1., Berlin, Weidmann, 1899. — Supplementum comicum. Comoediae graecae fragmenta post edit. Kockianam et Kaibelianam reperta vel indicata coll. J. Demianczuk, Cracoviae, 1912.

Literātūra. J. Denis, La Comédie grecque, vol. I. — M. Croiset, Hist. de la litt. gr., vol. III. — Pauly, Real-Encyclopädie der klassischen Altertumswissenschaft, neue Bearb.

XX. Aristofans (445.—385. g.)

81. Aristofana dzīve. Aristofans, līdzās Kratīnam un Eupolidam, ir viens no slavenākiem vecās komēdijas pārstāvjiem. Vairākas viņa lugas, kas uzglabātas līdz mūsu dienām, ļauj mums gandrīz pilnā mērā novērtēt viņa talantu un līdz ar to gūt zināmu jēdzienu arī par veco komēdiju vispār. Mazāk ir pazīstama viņa persona. Ziņas, kas atrodamas viņa biografijās [1]), ir ņemtas no dzejnieka darbiem, lielāko tiesu no aizrādījumiem, ko dzejnieks par sevi deva publikai parabazēs, un tāpēc tās maz ko jaunu dod.

Aristofans dzimis ap 445. gadu. Viņa tēvs Filips un māte Zēnodōra bija Atēnu pilsoņi, kas ap 430. gadu apmetās kā klērūchi Aigīnā, kur viņiem piederēja neliels īpašums. Par Aristofana izglītību trūkst ziņu, bet no viņa lugām redzams, ka viņš pazīst ne tikai Aischila, Sofokla, Eurīpida un citu traģiķu darbus, bet arī liriķus Alkaju, Stēsichoru, Pindaru. Par Aristofana apdāvinātību liecina tas fakts, ka par savu lugu Dzīŗotāji, kas tika izrādīta 427. gadā, viņš dabūja otro godalgu, vēl pavisam jauns būdams [2]). Gadu vēlāk (426. g.) viņš lika izrādīt Babilōniešus, kur uzbruka toreizējiem polītiķiem, sevišķi Kleōnam. Par to pēdējais dzejnieku iesūdzēja tiesā. Bet Aristofans šai prāvā tika sveikā cauri un 425. g. Lēnajos uzstājās ar lugu Acharnieši, kur zobojās par tiem, kas par visu vari gribēja turpināt kaŗu. Šīs komēdijas jautrā asprātība viņam sagādāja uzvaru par Kratīnu un Eupolidu.

Savās pirmajās lugās Aristofans slēpās aiz savu draugu Filōnida

---

[1]) Pavisam ir uzglabātas 5 Aristofana biografijas (Didot, scholia graeca in Aristophanem, Proleg. XI—XV).

[2]) Σχεδὸν μειρακίσκος ὤν, Schol. Vard. 502.

un Kallistrata vārda [3]), jo tas bija toreizējās parašās, ka iesācēji izdeva savus darbus ar svešu vārdu. Bet Aristofana lugu panākumi bija tādi, ka viņš drīz varēja atklāt savu personu. 424. gadā viņš Lēnajos lika izrādīt Jātniekus, kur viņš atkal uzbruka Kleōnam un atkal ieguva pirmo godalgu, atstādams aiz sevis Kratīnu. Līdz ar to viņa reputācija bija nodibināta. Taču 423. g. Lielajos Dionīsijos viņš izkrita ar lugu Mākoņi, kas bija vērsta pret sofistiem: Kratīns šai sacīkstē dabūja pirmo balvu, Ameipsijs otro, bet Aristofans palika trešajā vietā. Šāda neveiksme dzejnieku pārsteidza, jo viņš pats atzina savu lugu par teicamu [4]). Viņš tad lugu pārstrādāja, bet otrreiz, kā liekas, tā vairs netika izrādīta. 422. g. Lēnajos Aristofans dabūja otro godalgu par Lapsenēm, kur viņš irōnizēja par atēniešu kaislību uz tiesas procesiem. Šim laikam (starp 424. un 421. g.), šķiet, pieder arī divas zudušās lugas Arāji un Transporta kuģi, kur Aristofans uzstājās par kaŗa izbeigšanu. 421. g. Lielajos Dionīsijos Aristofanam piešķīra otro godalgu par lugu Miers, kuŗai drīz sekoja Nīkija noslēgtais miers. Septiņus gadus vēlāk, 414. g. Lielajos Dionīsijos, dažus mēnešus pēc atēniešu flotes aizbraukšanas uz Siciliju, Aristofans lika izrādīt fantastisko komēdiju Putni, bet ieguva tikai otro godalgu. 411. gadā viņš piedalījās divos konkursos ar lugām Līsistrate, kur viņš aģitēja par mieru, un Dēmētras svētki (Θεσμοφοριάζουσαι), kur viņš zoboja Eurīpidu. 408. gadā tika izrādīta pirmajā redakcijā viņa Bagātība. 405. g. Lēnajos parādījās Vardes, kur Aristofans vēl kaŗoja pret tikko mirušo Eurīpidu, gūdams pirmo godalgu.

Nākošie gadi vairs nebija tik izdevīgi komēdiju sacerēšanai. Peloponnēsas kaŗš beidzās ar Atēnu kapitulāciju. Izcēlās pilsoņu kaŗš. Drīz gan notika izlīgums un nomierināšanās, bet Atēnu valsts, zaudējusi agrāko politisko varu, bij arī saimnieciski izpostīta un pilsoņi bija kļuvuši nabadzīgāki. To izjuta arī komēdija. Bija grūti sameklēt chorēgus, kas spētu segt izdevumus, tāpēc koris tika ierobežots vai atmests. Izzuda arī parabaze. Tāpat lugu autoriem nācās atteikties no politikas. Pielāgodamies jaunajiem apstākļiem, Aristofans 392. gadā uzveda uz skatuves Sieviešu sapulci, kur izsmietas komūnisma teōrijas. 388. gadā viņš lika izrādīt pārstrādātā veidā Bagātību, kur skarti sociālie jautājumi. Šī luga laikam bija beidzamā, ko Aristofans izdeva ar savu vārdu. Viņš sacerēja vēl Kōkalu, kas bij intrigas luga, un Aiolosikōnu, kas bija parōdija. Abas šīs lugas Aristofans lika izrādīt kā sava dēla Arara darbus, lai iegūtu tam publikas labvēlību. Drīz pēc tam viņš mira.

[3]) Filōnids un Kallistrats bija aktieŗi un komēdiju dzejnieki.

[4]) Māk. 517. un sek.

82. Aristofana lugas. No 44 Aristofanam piedēvētām lugām 4 tika turētas par neīstām. Līdz mūsu dienām pilnīgi uzglabātas 11 komēdijas, bet no pārējām atlikušies tikai fragmenti.

Aristofana komēdijām, kas pieder viņa literārās darbības pirmajam posmam (no 427. līdz 421. g.) piemīt nebēdīgas drosmes un cīņas gars. Sevišķi nikni viņš uzbrūk saviem politiskajiem pretiniekiem. 425. gadā, kad karš ir vēl pilnā spēkā un tikai viens otrs paklusām iedrošinās runāt par mieru, Aristofans Lēnajos nāk publikas priekšā ar Acharniešiem (Ἀχαρνῆς), kur asprātīgā formā aģitē par miera noslēgšanu.

Lugas saturs šāds: Zemniekam Dikaiopolidam, kas atstājis laukus un kopā ar citiem Atikas iedzīvotājiem uzturas pilsētā, ir sen jau apnicis karš, kas turpinās sesto gadu. Bet par mieru nav ko sapņot, kamēr tam pretojas Acharnu dēma vecie oglinieki (tos tēlo lugas koris, tāpēc luga arī nosaukta Acharnieši), tāpat karavadonis Lāmachs, partiju vadoņi un runātāji, ar Kleōnu priekšgalā. Te attapīgajam zemniekam ienāk prātā gudra doma — noslēgt separātu mieru ar ienaidnieku. Gan viņu par to taisās nomētāt akmeņiem acharnieši, un viņam draudē Lāmachs, bet Dikaiopolids nav iebaidāms. Viņa pusē pārgājušais koris recitē parabazi, kur slavē Dikaiopolida apķērību. Lugas otrā daļā Dikaiopolids jau bauda visus noslēgtā miera labumus: nospraudis sava tirgus laukuma robežas, viņš izsludina brīvu tirdzniecību. Drīz ierodas arī tirgotāji, kas, runādami dažādās grieķu izloksnēs (tās dzejnieks veikli imitē), piedāvā savas preces. Kāds megarietis atvedis savas divas meitas, kuŗas viņš uzdod par cūciņām un apmaina pret ķiplokiem un sāli. Kāds boiōtietis atvedis zosis, zaķus ūn citus gardumus, starp kuŗiem netrūkst pat zušu no Kōpaidas ezera. Arī Lāmachs atsūtījis cilvēku, kas, naudu rokā turēdams, gribētu nopirkt ko ēdamu. Bet Dikaiopolids atsakās viņam pārdot.

Tad parallēlā tēlojumā rādītas komēdijas beigas. Lāmachs saņem pēkšņu rīkojumu doties uz fronti (1073—1077):

„Tev karvadoņi lika tūdaļ doties prom
Ar lielu steigu, līdzi ņemot kareivjus,
Un sargāt ieejas, kur plosās sniegputen's;
Jo Chojos, lūk, un pašos Chitros iebrucis
Kāds boiōtiešu laupītāju esot pulks."

Tai pašā brīdī Dikaiopolidam pienāk ziņa, ka viņam steidzīgi jāiet uz dzīrēm (1085—1094):

„Uz mielastu tev žigli vien ir jāpošas,
Jo Dionīsa priesteris pats aicina.

Tad pasteidzies! Jau visi gaida tevi sen,
Un viss, kas dzīrēm vajadzīgs, ir sarīkots:
Stāv galdi, klīnes, segas, galvu spilveni,
Un vainagi, un mirres, saldi gardumi,
Un jautras meičas, sēzamkūkas, plāceņi,
Un dejotājas atnākušas skaistākās.
Tik tevis trūkst. Ar skubu steidz uz mielastu!"

Un tā viņi abi aiziet, Lāmachs uz kauju, Dikaiopolids uz mielastu. Pēc kāda laika abi reizē atgriežas: Lāmachs vaidēdams un tikko kājas vilkdams, bet Dikaiopolids arī ne visai stiprs uz kājām un jautrā omā būdams. Ar šo kōmisko parallēlskatu nobeidzas luga, un koris atstāj orchēstru dziedādams un dejodams.

Lugā ik uz soļa sprēgā asprātības un dzirkstī humors. Netrūkst arī divdomību un tās atklātības izteiksmē, ko pieļāva vecā komēdija. Autors ir mācējis uztvert momenta stāvokli un ar kōmisku veiklību attēlot vienas pilsoņu daļas ilgošanos pēc miera.

Jātnieki (Ἱππῆς) vērsti lielāko tiesu pret demokratu partijas vadoni Kleōnu. Pēdējais bija saucis Aristofanu pie tiesas, par to ka tas viņu bij izsmējis Babilōniešos (426. g.). Bet dzejnieks nesabijās un vēl niknāk uzbruka Kleōnam Jātniekos (424. g.).

Lugas saturs diezgan vienkāršs, un lugas varoņiem ir allegoriska nozīme. Vecajam pakurlajam Dēmam, ar kuŗu domāta demokratiskā atēniešu valsts, ir divi kalpotāji — Nīkijs un Dēmostens, kuŗu vārdi atgādina divus tā laika pazīstamus kaŗavadoņus. Trešais kalpotājs, kas nesen ieradies kunga mājā un saucas Paflagonietis, nozīmē Kleōnu. Viltīgais Paflagonietis, izlikdamies par Dēma draugu, to visādi izmanto un sagādā daudz nepatikšanu pārējiem kalpotājiem. Tad Nīkijs un Dēmostens, lai tiktu vaļā no Paflagonieša, izdomā līdzekli, kā viņu gāzt: viņi atrod kādu miesnieku, vārdā Agorakritu, kas ir vēl manīgāks par Paflagonieti un, lietodams tā paņēmienus, beidzot to uzvar un padzen. Beigās notiek brīnišķīga pārvērtība: jaunais pārvaldnieks, kas nācis Paflagonieša vietā, top par tēvijas glābēju un padara Dēmu atkal jaunu un gudru.

Jātniekiem trūkst tās jautrās asprātības, kāda atrodama Acharniešos. Toties te ir dzēlīga satira, kādas nav nevienā citā Aristofana lugā.

Mākoņos (Νεφέλαι), kas tika izrādīti 423. gadā, Aristofans izsmej sofistus un jauno virzienu izglītībā. Pie sofistiem autors pieskai-

tījis arī Sōkratu, kas ir galvenā lugas persona. No Aristofana puses tas ir pārpratums, kas izskaidrojams ar to, ka Sōkrats lietoja to pašu metodi un ārējos mācības paņēmienus kā sofisti. Savā lugā Aristofans tēlo Sōkratu kā dabas kulta cienītāju, ateistu un jaunu ideju paudēju, kas satricina vecās morāles pamatus un samaitā jaunatni.

Kāds Strepsiads, paklausīdams savas dižciltīgās sievas un dēla Feidipida iegribām, ir iekritis parādos un domā, kā no tiem tikt vaļā. Viņš dzirdējis, ka Atēnās saradies daudz sofistu, kas mākot veikli runāt un pataisīt baltu par melnu un otrādi. Tie spējot arī citiem savas gudrības iemācīt. Starp tiem sevišķi daudzina Sōkratu. Tāpēc Strepsiads nolemj sūtīt pie Sōkrata savu dēlu, lai tas, piesavinājies sofistu gudrības, mācētu tiesā pierādīt, ka tēva parādi nav jāmaksā.

Dēls sākumā nav piedabūjams iestāties Sōkrata skolā, un Strepsiadam nekas cits neatliek, kā pašam vecuma dienās iet skolā, lai iemācītos jaunās gudrības. Viņš dodas uz Sōkrata „gudrotavu", kur atrod Sōkratu šūpojamies augsti pakārtā grozā, un vaicā, ko viņš tur darot. Sōkrats atbild (225):

„Es pastaigājos gaisā, sauli pētīdams" [1]).

Pēc īsas sarunas Sōkrats uzņem Strepsiadu savā skolā. Tur Strepsiads iepazīstas ar jaunajām mācībām. Viņš dabū zināt, ka lietu, zibeni un pērkonu nesūta vis Zevs, kā ļaudis tic, bet ka tie nāk no mākoņiem. Strepsiads ir sajūsmināts par jauno mācību. Viņš izsakās, ka nesveicinātu vairs dievus pat tad, ja tos uz ielas satiktu. Bet tā kā vecumā viņam atmiņa kļuvusi vāja un viņš tūdaļ aizmirst to, ko iemācījies, Sōkrats, neapmierināts ar šādu skolnieku, to beidzot padzen.

Bet tagad Feidipids ir gatavs tēva vietā klausīties Sōkrata lekcijas. Viņam ir labāki panākumi, un viņš drīz iemācās veiklus argumentācijas paņēmienus un tos arī izlieto praksē. Sastrīdējies ar tēvu, viņš to piekauj un, kad Strepsiads uzbudināts pārmet dēlam nepateicību, Feidipids ar sofistiskiem argumentiem noraida tēva iebildumus (1409 līdz 1419):

Feidipids: „Bet saki man, vai netiki tu mazu mani kūlis?
Strepsiads: Jā gan, to kādreiz darīju, bet vēlēdams tev labu.
Feidipids: Nu, paklausies, ja sist ir tiešām labu kādam vēlēt,
Vai tiesības man arī nav vislabāko tev vēlēt?
Pēc tavām domām bērnus gan par nedarbiem var sukāt,
Bet tēvus nē, — jo piestāvot tik bērniem šādas lietas.

---

[1]) Ἀεροβατῶ καὶ περιφρονῶ τὸν ἥλιον. Verbam ἀεροβατῶ bez tiešās nozīmes „staigāt pa gaisu" ir vēl blaku nozīme „vēju grābstīt", „ar tukšām lietām nodarboties". Tāpat ar divām nozīmēm ir περιφρονῶ: 1) pētīt un 2) nicināt.

Es iebilst varu tev, ka vecie otru reiz ir bērni,
Un tāpēc tie jo bargāku ir sodu pelnījuši,
Jo mazāk grēkot piederas tiem, šādos gados esot."

Dēla argumentu pieveikts, Strepsiads nolād to dienu, kad viņam ienāca prātā Feidipidu sūtīt skolā pie Sōkrata. Atriebdamies viņš pielaiž Sōkrata mājai uguni. Kad Sōkrats, no dūmiem smakdams, vaicā, ko Strepsiads, pa jumtu kāpaļādams, darot, tas atbild ar agrākajiem Sōkrata vārdiem:

„Es pastaigājos gaisā, sauli pētīdams!"

Mākoņos Aristofans parādās kā pretinieks tam jaunajam izglītības virzienam, ko reprezentē sofisti. Bet lasītāju pārsteidz, cik netaisni izturas Aristofans pret Sōkratu, viņa mācību neizprazdams un viņu pašu kariķēdams. Iespējams pat, ka šī komēdija bija savu daļu vainīga Sōkrata nāvē, kas notika 24 gadus pēc Mākoņu izrādes. Jo, nepareizi attēlodama Sōkrata garīgo seju, šī luga sagatavoja ceļu ļaunprātīgiem spriedumiem par viņa personu.

Stāsta, ka arī Sōkrats esot bijis starp Mākoņu izrādes skatītājiem un esot labsirdīgi smējies līdz ar pārējo publiku.

Lapsenēs (Σφῆκες), ko izrādīja 422. gadā, Aristofans zobo atēniešus par viņu tieksmi uz prāvošanos. Kamēr Mākoņos tēvs cenšas pierunāt dēlu iet mācīties pie sofistiem, Lapsenēs dēls grib atradināt tēvu no viņa kaislības uz tiesas procesiem. Ka komēdija nav bez politiskas tendences, redzams jau no galveno personu vārdiem, jo tēvs saucas Filokleōns, t. i. Kleōna piekritējs, bet dēls Bdelikleōns, t. i. Kleōna nicinātājs. Kopš Kleōns panācis, ka hēliastu (Atēnu tiesnešu) alga paaugstināta līdz 3 oboliem dienā, daudzi atēnieši neko citu negrib vairs darīt, kā tikai būt par hēliastiem. Pie tādiem pieder arī vecais Filokleōns, kas ar visu sirdi un dvēseli atdodas tiesu lietām. Cik interesants un goda pilns viņam šķiet hēliasta amats, par to viņš pats liecina šādiem vārdiem (547—575):

„Un tūdaļ no šīm pašām margām te, lūk, es argumentēdams tev teikšu,
Ka ķēniņa varas nevienas nekur par mūsējo augstākas nava:
Jo vai tad kāds laimīgāks bija vai būs par tiesnesi Atēnās cilvēks?
Nav paspējis izkāpt no gultas vēl viņš, kad tūdaļ no rīta jau ielenc
Visapkārt to turīgu dižvīru bars, un sveicinot pienāk kāds klātu,
Un draudzīgi man savu roku viņš sniedz, kas zagusi pilsētas mantu,
Un klanās jo zemu man iztapdams viņš un raudošā balsī tad lūdzas:

„Jel apžēlo, tētīt, un nedusmojies, arī pats kādreiz palaidis pirkstus
Tu būsi, kad amatā stāvēji, vai kad uzturu kareivjiem pirki."
Viņš nebūtu pazinis mani nekad, ja attaisnots nebūtu reiz jau...
Pēc lūgumiem šādiem jo padevīgiem es laipnāku ģīmi tad taisu,
Un nedaru, iegājis iekšā, neko no tā, ko tam solījis tiku,
Bet uzklausu vienādi lūdzējus tos, kas meklē no soda tikt vaļā.
Un kādus tik glaimus un runas, ak vai, tad nenākas tiesnesim dzirdēt!
Par postu un trūkumu vieni tad raud un patiesai nelaimei pieliek
Tie klātu vēl citas, līdz apnicis sen ir klausīties man viņu gaudās.
Ir daži, kas pasakas stāstīt mums mēdz un Aisōpa fābulas jautras,
Bet citi, tie jokot un smīdināt mīl, viņus klausoties plīst var no smiekliem.
Un mīksta ja sirds mums vēl tapusi nav, tad bērnus kāds uzved vēl augšā,
Gan skuķus, gan zēnus, tos vilkdams pie rokas, un tagad tik koncerts iet vaļā:
Jo nokārtām galvām, kā jēri, tie brēc, bet tēvs viņu vietā jo gauži,
Kā dievus, mūs asarām acīs tad lūdz, lai piedodam, žēlojam viņu;
Un mēs mazu drusciņu nolaižam ar no dusmām, kas pildīja sirdi.
Nu saki, patiešām vai liela gan nav tā vara, kas tiesnesim dota?"

Lai izārstētu tēvu no viņa kaislības, dēls to aiztur viņa paša dzīvoklī un apvelk visai mājai apkārt tīklu. Filokleōns mēģina izkļūt ārā nemanīts, paslēpies, kā Odisejs, zem ēzeļa vēdera, bet, kad tiek noķerts, lūko izlīst pa dūmeni, tomēr arī šis plāns viņam neizdodas. Filokleōnu meklēdami, ierodas arī viņa biedri hēliasti, lapseņu izskatā, ar lieliem dzeloņiem. Sanēdamas griežas lapsenes ap tīklu un grib atsvabināt Filokleōnu. Ar pūlēm Bdelikleōnam izdodas tās nomierināt. Bet viņš nezina, ko iesākt ar tēvu, kas, pēc tiesas zāles ilgodamies, gatavs vai tīklu pārgrauzt. Tad dēls izdomā šādu lietu: viņš liek ienest tēva istabā tiesneša katedru, balsojamo urnu un citus tiesas zāles piederumus un tad ieved divus suņus, no kuŗiem viens ir sūdzētājs, bet otrs, vārdā Labēts (Rāvējs), apsūdzētais, kuŗa noziegums ir tas, ka viņš pirmajam sunim atņēmis gabalu Sicilijas siera[2]). Filokleōns priecīgs, ka viņa māja pārvērsta par tiesas zāli, stājas pie savu pienākumu pildīšanas un svinīgi tiesā pēc visiem likumiem abus suņus.

Lai tēvu pavisam izārstētu no viņa kaislības uz tiesas procesiem un vērstu viņa uzmanību uz citām lietām, dēls sarīko dzīres, kur tēvs drīz iedzīvojas jaunā lomā.

---

[2]) Te parōdēts toreizējais stratēgs Lachēts, kuŗš tika tiesāts par dažiem amata pārkāpumiem Sicilijā un par kuŗa tiesas procesu daudzi interesējās.

Komēdija Miers (Εἰρήνη) sacerēta 421. gadā, īsi priekš Nīkija miera noslēgšanas, ar ko nobeidzās Peloponnēsas kaŗa pirmais posms. Kas Acharniešos vēl bija tikai vēlēšanās, šai komēdijā ir tapis jau par īstenību. Vajadzēja spert tikai soli, un miers bija sasniegts. Kā Acharniešos galvenā loma pieder Dikaiopolidam, tā te godīgam zemniekam Trigajam, kas lugas beigās kļūst par valsts glābēju. Viņš uzbrauc taisni debesīs, lai tur atsvabinātu miera dievi Eirēni, ko kaŗa dievs Polems iemetis dziļā bedrē. Priecīgām dziesmām atskanot, Eirēne līdz ar rudens dievi Opōru un svētku dievi Teōriju nobrauc zemē. Trigajam par viņa nopelniem Opōra tiek piešķirta par sievu, un luga beidzas ar kāzu aprakstu.

Šai komēdijā nav vairs uzbrukumu. Kārotais miers ir sasniegts, visur valda jautrība, un zemnieku dziesmās, kas pilnas lauku dzejas, ir vairāk humora nekā satiras.

Putni (Ὄρνιθες) ir skaista fantazija ar satirisku nokrāsu. Aristofans te ar viņam piemītošo izdomas spēju pārvērš vienkāršu Aisōpa fābulu par krāsām bagātu un plašu tēlojumu. Kaut gan viņš savu gaisa pili ceļ augstu mākoņos, tomēr maskām visur cauri izmanāmas atēniešu sejas un ik uz soļa redzami toreizējie Atēnu dzīves apstākļi.

Divi atēnieši, izveicīgais Peistetairs un naīvi paļāvīgais Euelpids, kuŗiem apnikusi dzīve Atēnās, iet meklēt jaunu dzimteni, kur nebūtu hēliastu, sīkofantu, nedz arī kā cita, kas sarūgtina cilvēka dzīvi Atēnās. Lai to atrastu, viņi papriekš ievāc ziņas no kāda putna, bada dzeguzes, kas pēc grieķu mītoloģijas agrāk bijis ķēniņš Tērejs, kam bijušas draudzīgas attiecības ar atēniešiem. Kamēr bada dzeguze stāsta par savu putna dzīvi, apķērīgajam Peistetairam ienāk prātā doma nodibināt mākoņos putnu republiku. Par jauno ideju jūsmo arī Euelpids un bijušais Tērejs, kas sasauc uz apspriedi visus putnus. Saskrējušie putni sākumā sabīstas un domā, ka bada dzeguze viņus nodevusi diviem putnu ķērājiem. Viņi tāpēc brūk virsū Peistetairam un Euelpidam, kas slēpjas aiz podiem. Pārpratums tomēr drīz noskaidrojas. Peistetairs pastāsta, ka putni agrākos laikos bijuši pasaules valdnieki un ka arī nākotnē tiem iespējams nodibināt putnu brīvvalsti. Pēc sapulces un tajā pieņemtajiem lēmumiem visi stājas pie darba un nodibina starp debesi un zemi putnu valsti, kas tiek nosaukta par Mākoņdzeguziju (Νεφελοκοκκυγία). Ziņa par jauno valsti drīz izplatās pa visu zemi, un visi apbrīno un apskauž laimīgos putnus. Bet drīz Mākoņdzeguziju sāk apciemot nevēlamas personas. Kā pirmais ierodas kāds dzejnieks, kas piesauc mūzas un, savārstīdams Homēra un Pindara pantus, grib apdziedāt jauno valsti. Kāds ubags uzdodas par pravieti un savtīgos nolūkos slu-

dina orākula vēstījumus. Ģeometrs Metōns grib izmērīt gaisu. Sāk nākt arvien šaubīgāki tipi, un beidzot izceļas pānika, jo kļūst zināms, ka, vārtu sargu nemanīts, ir ieskrējis putna izskatā kāds dievs. Izrādās, ka tā ir dievu vēstnese Īrida, kas ziņo, ka pašiem dieviem draudot bada nāve, jo esot uz debesīm aizsprostots ceļš upuru dūmiem, no kuŗiem dievi pārtiek. Drīz ierodas dievu delegācija, kuŗā ietilpst dusmīgais Poseidōns, mūžam izsalkušais Hērakls un vēl kāda barbariska dievība Triballs. Abas puses runā par izlīgšanu. Peistetairs, Promēteja pamācīts, prasa Zeva scepteri, ar ko par putniem valdīt, un princesi Basilisu sev par sievu. Hēraklu kārdina garda maltīte, ko viņš redz uz galda, un tāpēc viņš drīz pāriet Peistetaira pusē. Poseidōnam tad atliek padoties balsu vairākumam. Tiek sūtīti pie dieviem pārstāvji, kas lai atvestu Peistetaira nākamo sievu Basilisu.

Luga nav vienkārša pasaka. Tur asprātīgi attēlota atēniešu dzīve. Daudzās humoriskās parallēles starp putnu un cilvēku dzīvi padara lugu interesantu arī tagadējam lasītājam. Ar savu fantastisko sižetu šī komēdija stāv it kā ārpus laika un vietas.

Līsistratē (Λυσιστράτη), kas tika izrādīta 411. gadā, kad kaŗš atkal turpinājās, Aristofans no jauna iestājas par mieru.

Par kaŗa izbeigšanu šai lugā aģitē sievietes. Drošākā no viņām atēniete Līsistrate (viņas vārds nozīmē: „kaŗaspēka atlaidēja") sasauc sieviešu sapulci, kur ierodas kaŗotāju sievas no abām naidīgajām pusēm. Šai sapulcē atēnietes kopā ar spartietēm un boiōtietēm nolemj atturēties no saviem vīriem tik ilgi, kamēr tie nebūs saderējuši mieru.

Sirmgalvju koris (jo jaunākie vīrieši aizgājuši kaŗot), ar malkas pagalēm apbruņojies, dodas uz Akropoli, ko ieņēmušas dumpīgās sievietes, lai aizdedzinātu vārtus un piespiestu sievas padoties. Tām palīgā steidzas veceņu koris ar ūdens traukiem. Notiek cīņa ar vārdiem un darbiem, kur sievietes paliek uzvarētājas. Bez panākumiem paliek arī probūla[3]) mēģinājums sodīt vainīgās.

Tomēr dažas no sievām nespēj pārvarēt vēlēšanos nokļūt pie vīriem un grib slepeni aizbēgt, bet tiek noķertas, un enerģiskā Līsistrate šīs nodevējas piespiež pildīt doto solījumu. Sieviešu nometnē savukārt ierodas atēnietis Kīnēsijs un izsauc savu sievu Mirrini, kaislīgi lūgdams viņu iet uz mājām. Mirrine visādi ķircina un kairina vīru, bet mājup neiet. Arī no Spartas ierodas vēstnesis, kas ziņo, ka spartieši ar ilgošanos gaida pārnākam savas sievas. Tā atēnieši un spartieši, kopīgā nelaimē

[3]) Probūli bij Atēnās (413. g. nodibināta) 10 vīru komisija, kas apspriedās par valsts vajadzībām.

būdami, beidzot saprotas un izlīgst, un sievas tad atgriežas pie saviem vīriem.

Dažas jautras vietas šai lugā ir ar piedauzīgu raksturu.

Ne mazāk jautra ir komēdija „Tesmoforiju svinētājas" (Θεσμοφοριάζουσαι), kas tika izrādīta tai pašā 411. gadā. Te sievietes, sapulcējušās Dēmētras svētkos Tesmoforijos, nikni uzbrūk Eurīpidam, par to ka viņš savās traģēdijās tēlojot sieviešu vājās īpašības un trūkumus. Eurīpids griežas pie traģēdiju dzejnieka Agatōna, kam liela piekrišana, un lūdz, lai tas viņu aizstāv sieviešu priekšā. Kad Agatōns atsakās to darīt, no nelaimes Eurīpidu uzņemas glābt viņa radinieks Mnēsilochs. Eurīpids nodzen viņam bārdu, apģērbj sieviešu drēbēs, un Mnēsilochs, noturēts par sievieti, iespraucas sieviešu sapulcē, kur runātājas, apvainotas par neslavas celšanu, grib dzejnieku bargi sodīt. Runāt pieteicas arī Mnēsilochs, stāsta par sevi neglītas lietas un beigās piebilst, ka sievietes esot īstenībā daudz sliktākas, nekā viņas savās lugās attēlojis Eurīpids. Sievietes saceļ troksni, un kāda paziņo, ka svešā runātāja nemaz neesot sieviete. Sapulces dalībnieces par to ļoti sašutušas un stājas pie lietas pārbaudīšanas. Mnēsilochs sabijies meklē glābiņu pie ziedokļa.

Tālāk seko jautrs farss, kur Eurīpids uzstājas vairākās savu lugu lomās, piemēram, kā Helenes atbrīvotājs Menelājs un Andromachas atsvabinātājs Persejs. Beidzot, kad Eurīpids svinīgi apsolījies turpmāk vairs sievietes savās lugās neķengāt, notiek izlīgums.

Lai gan Aristofans šai lugā zobojas par Eurīpidu, viņa satira nav asa.

Pret Eurīpidu vērstas arī Vardes (Βάτραχοι), lai gan lugas sākumā traģēdijas dievs Dionīss rādīts kā Eurīpida cienītājs. Pēc tam, kad miruši trīs lielie traģēdiju dzejnieki Aischils, Sofokls un Eurīpids un traģēdija palikusi bārene, Dionīss, kas reprezentē teātŗa publiku un tās gaumi, nolemj izvest no pazemes savu mīluli Eurīpidu. Ieguvis vajadzīgās ziņas no Hērakla, kas jau agrāk nokāpis pazemē, Dionīss dodas uz mirušo valsti. Braukdams Charōna laivā pār Lētes ūdeņiem, Dionīss noklausās varžu koncertu un mistērijās iesvētīto dziesmas. Viņš nonāk ēnu valstī taisni tai brīdī, kad tur notiek strīdus starp Aischilu un Eurīpidu par to, kuŗš no viņiem lielāks dzejnieks. Kad disputs beidzies, Dionīss nezina, kuŗam no abiem dot priekšrocību, jo viens ir gudrs, otrs patīkams. Beidzot viņš izšķiŗ strīdu par labu Aischilam un atgriež viņu atpakaļ uz Atēnām.

Oriģināla satira par komūnismu ir „Sieviešu sapulce" (Ἐκκλησιάζουσαι), kas izrādīta 392. (vai 389.) gadā [4]). Tā ir diezgan pārdroša luga, kuŗas galvenā varone Prāksagora atgādina Līsistrati.

Enerģiskā un uzņēmīgā Prāksagora uzmudina Atēnu sievietes ņemt valdīšanu savās rokās un izdarīt svarīgas sociālas reformas. Tā kā pēc atēniešu likumiem sievietēm nav tiesību piedalīties tautas sapulcēs, ne likumdošanā, atēnietes piesien sev bārdas un apģērbjas vīriešu drēbēs, ko viņas zagšus paņem no saviem vīriem, kamēr tie guļ, un tad, sanākušas sapulcē, notur apspriedi. Viņas nolemj visā valstī ievest komūnismu. Privātīpašums tiks iznīcināts, visas lietas, neizņemot pat laulības dzīvi, būs kopējas. Turpmāk nebūs vairs ne zagšanas, ne laupīšanas, ne citu noziegumu, jo visiem piederēs viss.

Pa to laiku daži vīri pamodušies meklē savas sievas, kas kā ūdenī iekritušas. Viņi nevar atrast arī savu drēbju un tāpēc spiesti apģērbt savu sievu atstātās drēbes. Drīz pārnāk arī pašas sievas un ar sajūsmu stāsta par jaunajiem likumiem, kas pieņemti sapulcē un kas pārveidos visu līdzšinējo dzīvi. Vīri gan sākumā ar neuzticību klausās šais ziņās, tomēr beidzot tiek pārliecināti un piekrīt jaunajai kārtībai. Bet sarežģījumi rodas, kad šos lēmumus grib reālizēt: daži pilsoņi steidz ierakt zemē savu naudu, ko pēc jaunā likuma vajadzētu nodot kopējā valsts kasē; un dažas vecākas sievas sāk ķildoties skaistu jaunekļu dēļ. Luga beidzas ar aicinājumu uz kopēju mielastu, kur minēts arī kāds ēdiens, kuŗa nosaukums aizņem 7 rindas [5]).

Šī luga, kā šķiet, vērsta pret dažu filozofu ūtopiskām mācībām. Komūnistiskajām idejām, kas parādētas Sieviešu sapulcē, ir daudz kopēja ar ieskatiem, kas izteikti Platōna Valstī.

Beidzamā no uzglabātajām Aristofana komēdijām ir Bagātība (Πλοῦτος), kas savā pārstrādātā, līdz mūsu dienām uzglabātā redakcijā tika izrādīta 388. gadā [6]). Tā ir Aristofana vājākā luga, ko dzejnieks rakstījis vecumā, kad viņa spējas pa daļai bij jau vājinātas, kad lugu sižeti bij apsīkuši un polītiskie apstākļi vairs nebij izdevīgi komēdiju sacerēšanai.

Lugas saturs šāds: Kāds nabadzīgs zemnieks Chremils nejauši atrod bagātības dievu Plūtu, kas ir akls. Chremils viņu ved mājās un top

---

[4]) 392. g. apliecina Filochors, ko citē scholiasts pie 193. r. Bet Dēmostrats, kuŗa archontāta laikā pēc zudušās didaskalijas ziņām tika izrādīta šī luga, bija par archontu 392. un 389. g.

[5]) 1169—1175.

[6]) Šī komēdija pirmoreiz tika izrādīta ol. 92, 4 = 408. g. (schol. ad Plut. 173), bet otrajā redakcijā (pēc Arg. IV) 388. g.

caur viņu bagāts. Par to brīnās visi Chremila kaimiņi. Lai padarītu Plūtu redzīgu, Chremils aizved viņu uz Asklēpija svētnīcu. Kad Plūts atdabūjis acu gaismu, visā pasaulē notiek liela pārmaiņa: visi krietnie cilvēki top bagāti, bet viltnieki un sīkofanti cieš lielu trūkumu. Luga beidzas ar to, ka bagātības dievs svinīgā procesijā tiek aizvests uz Akropoli, kur turpmāk viņš mājos, lai valstij un ļaudīm nekad nepietrūktu bagātības.

Šai lugā tātad iztirzāta sociāla problēma.

Zudušās Aristofana lugas

Komēdija Aiolosikōns (Αἰολοσίκων), ko Aristofans lika izrādīt kā sava dēla Arārota darbu, bija bez koņa dziesmām. Lugas nosaukuma otrā daļa (Sikōns) zīmējas uz kādu profesionālu pavāru, kuŗa amats bija par iemīļotu tematu vidējai komēdijai. Šī luga tika otrreiz izrādīta pārstrādātā redakcijā.

Amfiarejs (Ἀμφιάρεως) tika izrādīts Lēnajos, tai pašā gadā, kuŗā Putni (414.). Šai lugā, starp citu, bij rādīta brīnišķīgā dziedināšana, ko izdara Asklēpijs.

Anagirs (Ἀνάγυρος) bij atiešu hērojs, un tā sauca arī kādu no Atikas dēmiem. Lugas saturs nav zināms.

Babilōnieši (Βαβυλώνιοι), izrādīti Dionīsijos 426. gadā. Šai lugā Aristofans stipri uzbruka polītisko partiju vadoņiem, visvairāk Kleōnam.

Zemnieki (Γεωργοί), kur bija slavēti miera labumi un skārti arī 424. gada notikumi Pilā.

Vecums (Γῆρας), kur sirmgalvji, līdzīgi čūskām nometuši savu vecuma ādu, izturējās kā jaunekļi.

Gēritads (Γηρυτάδης), kur bija tēlota pazemes valsts, un lugai tātad bija zināma līdzība ar Vardēm.

Daidals (Δαίδαλος), kur saturs laikam bija mītoloģisks.

Dzīļotāji (Δαιταλῆς) bija Aristofana pirmā luga.

Danaidas (Δαναΐδες) laikam bija ar mītoloģisku saturu, acīm redzot parōdija.

Aristofanam daži piedēvēja lugu ar nosaukumu Divreiz avarējušais (Δὶς ναυαγός), par kuŗu nekas sīkāk nav zināms.

Savāds nosaukums bija divām lugām, no kuŗām pirmo sauca Lugas jeb Kentaurs (Δράματα ἢ Κένταυρος), bet otru Lugas jeb Niobs (Δράματα ἢ Νίοβος).

Bez jau minētās lugas Miers (Εἰρήνη) senie gramatiķi pazina vēl otru Aristofana lugu ar šo nosaukumu, kas esot bijusi sacerēta gadu agrāk, Kleōnam vēl dzīvam esot (sk. 3 hypothesis).

Kāds saturs bija lugai Varoņi (Ἥρωες), nav zināms.

Aristofana 411. gadā izrādītās Tesmoforiju svinētājas (Θεσμοφοριάζουσαι) guva tādu piekrišanu, ka dzejnieks vēlāk lika izrādīt vēl otru lugu ar to pašu nosaukumu. Tā nebija pirmās pārstrādājums, bet jauna luga.

Kōkals (Κώκαλος) bija viena no tām divām lugām, kuŗas Aristofans lika izrādīt ar sava dēla Arārota vārdu (Par saturu sal. Vita Aristoph.: ἔγραψε Κώκαλον, ἐν ᾧ εἰσάγει φθορὰν καὶ ἀναγνωρισμὸν καὶ τἄλλα πάντα, ἃ ἐζήλωσε Μένανδρος).

Lēmnietes (Λήμνιαι) bija ar mītoloģisku saturu.

Salas (Νῆσοι), ko daži piedēvēja Archipam.

Preču kuģi (Ὀλκάδες) bija protests pret kaŗu (Arg. I pie kom. Miers).

Gandri (Πελαργοί) ar nezināmu saturu.

Dzeja (Ποίησις), ja tā bija Aristofana un ne Antifana luga, ir maz pazīstama, tāpat kā Polieids (Πολύειδος) un Proagōns (Προάγων).

Vai Kostīmi (tā, šķiet, būtu jātulko Σκευαί) bija Aristofana vai Platōna luga, nav zināms (sal. Chamaileontu, ko citē Atēnajs, 628e).

Sievietes Istma svētkos (Σκηνὰς καταλαμβάνουσαι), Grauzdētāji (Ταγηνισταί), Telmēsieši (Τελεμησσῆς), Trifals (Τριφάλης), Foinīķietes (Φοίνισσαι) un Hōras (Ὧραι) ir lugas, par kuŗu saturu maz kas zināms.

83. Aristofana ieskati. Viņa mākslas raksturs. Aristofanu mēdz raksturot kā konservātīvu tradicijas cilvēku, kas aizstāv veco labo kārtību un raugās ar neuzticību uz to, kas jauns. Viņš, piemēram, cildina Aischilu, bet uzbrūk Eurīpidam tā reālistiskā virziena dēļ. Viņš atrodas opozicijā pret tā laika populārajiem demokratu partijas vadoņiem, kuŗu vājības viņš rāda ik uz soļa. Tāpat viņš atklāj sofistu negodīgos paņēmienus audzināšanā. Reliģijā viņš turas pie parastajiem tautas ieskatiem, lai gan savās lugās apietas ar dieviem bez kādas godbijības, nolikdams tos bieži smieklīgās lomās. Tādā kārtā, zobodams jauno laiku neticību, viņš arī pats bieži aizkaŗ vecos dievus. Vispār, aizstāvēdams vecās labās tradicijas, Aristofans arī pats ir piesavinājies daudz no tā, pret ko viņš kaŗo. Tā, uzbrukdams Eurīpidam, viņš tomēr arī pats lieto pārveidotās drāmatiskās mākslas paņēmienus un ņem par paraugu arī Eurīpida valodu.

Aristofanam bija lielas spējas uztvert lietu kōmisko pusi un to veikli attēlot lugā. Fantazijai viņš prata pievienot asprātību un grāciju. Viņa lugu personas ir tomēr drīzāk tipi nekā individuāli raksturi. Tā Sōkrats Mākoņos nemaz nav attēlots kā vēsturiska persona, bet ir vispārīgs sofista tips, falsificētas zinātnes pārdevējs. Aristofana tipiem ir vispārīgs raksturs; sīkumi un individuālās īpatnības tur atmestas. Bet šie tipi ir attālināti no dzīves īstenības vēl arī citādā ziņā: vecatiskajai komēdijai nepietiek mērena izsmiekla, tā prasa kōmisku pārspīlējumu. Visas cilvēku vājās un smieklīgās puses komēdijā ir attēlotas daudz spilgtākām krāsām un raksturīgākām līnijām, nekā tās dzīvē atrodamas, tāpēc vecatiskā komēdija ir tuva karikatūrai. Kā mākslai ir savs skaistuma ideāls, tā vecajai komēdijai ir savs kōmiskuma ideāls, ko sasniegt dzejnieks uzskata par savu mērķi.

Bet neraugoties uz visu to, Aristofana zīmētie raksturi ir dzīvi un liekas pavisam reāli. Neviens no mums pazīstamiem grieķu dzejniekiem neprot labāk par Aristofanu iedvēst dzīvību fiktīvām būtnēm. Viņš padara reālas pat personificētas abstrakcijas un allegorijas. Tāda ir viņa

Nabadzība komēdijā Bagātība, Taisnais un Netaisnais vārds komēdijā Mākoņi. Tas pats sakāms par daudzām epizodiskām personām viņa lugās un vēl jo vairāk par galvenajām personām, kuŗām katrai ir kāda raksturīga, no pašas dzīves ņemta īpašība. Tā Filokleōnu ir pārņēmusi viena kaislība — tiesāt, un šī viņa manija top par dzinējspēku visai lugas darbībai: visa māja ir nomodā, dēls neguļ, kalpotāji apsargā izejas, bet pats Filokleōns kā krātiņā iesprostots zvērs meklē izlauzties ārā, ilgodamies pēc hēliajas, un apmierinās tikai tad, kad viņa paša mājā tiek ierīkota tiesa. Vēlāk, lugas beigās, viņš gan maina savus ieskatus un sāk uzdzīvot, bet arī tad vēl redzams viņa agrākais ātrais raksturs un tieksme uz strīdiem. Aristofans, tāpat kā Sofokls, prata radīt dzīvus tēlus, likdams drāmatiskai darbībai (lai cik dīvaina un groteska tā būtu) izrietēt no kōmiskā varoņa rakstura un gribas.

Dzejniekam piemītošais fantazijas vieglums redzams arī viņa lirikā. Viņa rotaļīgās koŗu dziesmas apbuŗ ar savu nemāksloto vienkāršību un atgādina improvizācijas. Šī grāciōzi draiskulīgā lirika dažkārt paceļas līdz mirdzošiem dzejas augstumiem. Kā uz piemēru var norādīt uz Mākoņu koŗa dziesmu, kur rādīta grandiōza dabas ainava (275 līdz 290): „Mūžīgie mākoņi, uzcelsimies un rādīsim mūsu viegli maināmo, rasaino dabu! Nākdami no mūsu krācošā tēva Ōkeana, nolaidīsimies uz augstām, mežiem apklātām kalnu galotnēm, lai skatītu tālu redzamos kalnus, augļus, lietus slacīto svēto zemi, čalojošās upes un nemitīgi šalcošo jūru. Jo aitera acs nenogurstoši laistās spīdošā staru mirdzumā. Bet mēs, nokratījuši no mūsu nemirstīgā vaiga ēnainās miglas plīvuru, raudzīsimies uz zemi ar tālu skatu."

Aristofana valodas pamatā ir tā laika atiešu dialekts, kādu lietoja ikdienišķā dzīvē. Aristofans prot veikli uzķert šīs valodas raksturīgākos izteicienus un tos izlietot ar elegantu asprātību. Ļoti veikli viņš pārvalda visus valodas līdzekļus. Kur vajadzīgs, viņš parōdēdams imitē augsto traģēdijas stilu vai noslēpumaino orākula valodu. Piemēram, Putnos rādīts kāds orākulu sludinātājs, kas, ieradies „Mākoņdzeguzijā", runā tik svinīgā valodā, ka runātāja izteiksmes veids vien jau saceļ klausītājos smieklus. Bieži Aristofans atļaujas vārdu rotaļu un divdomīgus izteicienus. Gandrīz katrā viņa lugā atrodamas vietas, kas savas pārāk lielās atklātības dēļ nav tulkojamas. Šī izteiksmes brīvība, ko vairs neatļāva jaunā komēdija, piemīt vecajai Aristofana laika komēdijai, kur tā izskaidrojama ar seno tradiciju, jo pārņemta no Dionīsa kulta dziesmām.

Rokraksti. No apmēram 200 Aristofana manuskriptiem pazīstamākie ir šādi:

Ravennas 180 (= R), ievērojamais Ravennas kōdeks pieder 11. gs. un tanī ietilpst 11 uzglabātās Aristofana lugas līdz ar vērtīgām scholijām. Šis manuskripts ir vairākkārt labots (dažādu roku labojumus apzīmē ar R^2,R^3, R^4).

Venetus (= V) jeb Marcianus, 474, glabājas Sv. Marka bibliotēkā Venecijā, pieder 12. gs., un tanī ir 7 komēdijas (Bagātība, Mākoņi, Vardes, Jātnieki, Putni, Miers, Lapsenes) līdz ar bagātīgām scholijām.

Šie divi manuskripti ir svarīgākie. No pārējiem, kuŗiem mazāka vērtība, var atzīmēt:

Parisinus (= A), 2712, Parīzes Nacion. bibliotēkā, 13. gs.; tanī atrodam Bagātību, Mākoņus, Vardes, Jātniekus, Putnus, Acharniešus un Sieviešu sapulces sākumu.

Vaticanus (= U), Vatikāna bibliotēkā (Urbīnas 141), 14. gs.; te atrodamas 4 lugas (Bagātība, Mākoņi, Vardes, Putni).

Florentinus (= Γ), Laurentija bibliotēkā, XXI, 15, Florencē, 14. gs.; te ietilpst (ar dažām lakūnām) Acharnieši, Sieviešu sapulce, Jātnieki, Putni, Lapsenes, Miers.

Ambrosianus (= M), Ambrosija bibliotēkā Milānā, 14. gs.; tanī ir Bagātība, Mākoņi, Vardes, Jātnieki un Putnu lielākā daļa.

Parisinus (= B), 2715, 16. gs.; te ir Jātnieki, Acharnieši, Putni, Lapsenes, Līsistrate, Sieviešu sapulce, Miers.

R un V ir fototipiski reproducēti: Vries, Codices graeci et latini photographice depicti, t. IX, Ludg. Batav. Sijthoff, 1904.

K. Zacher, Die Handschriften und Classen der Aristophanesscholien, Jahrb. f. cl. Philol. Suppl. Bd. 1888, 501-746. — Zuretti, Analecta Aristophanea, Torino, Loescher, 1892. — J. v. Uzeren, De vitiis quibusdam principum codicum Aristophaneorum, Amstelodami, Elsevier, 1899. — J. W. White, The manuscripts of Aristophanes, Chicago, Un. Pr.; Leipzig, Harrassowitz, 1906. —

Izdevumi: Ed. princ.: Musurus, Venet., Aldus 1498 (bez Līsistr. un Tesmof.) — G. Dindorf, Oxonii, 1835—7, 3 sej; tā paša: Didot, Paris, 1839 un Teubner, Lips. 1869. — A. Meineke, Lips., Tauchnitz, 2 sēj. (in-8) 1860. g.; 2 sēj. (in-16) 1861. g. (krit. izd.). — Th. Bergk, Teubner, 2 sēj. 1852.; 1872. g. — F. H. M. Blaydes, ed. maior, Halis Sax. 1880—93; tā paša: ed. minor 1886, 2 sēj. — J. van Leeuwen, Lugd. Batav. Sijthoff, 12 sēj. 1886—1908 (kritisks izd. ar latiņu kom.). — W. Starkie, London, Macmillan (ar angļu kom. un krit. piez.). — Aristophane, trad. avec notes et comm. crit. par A. Willems, Paris, Hachette, 1919, 3 vol. (franču tulk.) — Aristophane, Oeuvres, texte et trad., par V. Coulon et H. Van Daele, Paris, Les Belles Lettres (I: Les Acharniens. Les Cavaliers. Les Nuées. 1923. II: Les Guêpes. La Paix. 1924. III: Les Oiseaux. Lysistrate, 1928. IV: Les Thesmophories. Les Grenouilles, 1928. V: L'Assemblée des femmes. Ploutos, 1930). — The Works of Aristophanes, with an english transl. Loeb classical Library, London, Heinemann.

Atsevišķu lugu izdevumi: Acharnieši. P. Elmsley, Oxonii, 1809; ed. nova Lipsiae, Geuther, 1830. — A. Müller, Hannoverae, Rümpler, 1863. — W. Ribbeck, griechisch u. deutsch, Leipzig, Teubner, 1864. — Paley, London, Bell, 1876. — W. Merry, Oxford, Clarendon, 1880; 5 ed. 1901. — C. E. Graves, London, Cambridge Un. Pr. 1905. — W. J. M. Starkie, London, Macmillan 1909 (ar angļu tulk., labs). — The Acharnians, ed. by R. Th. Elliott, Oxford, Clarendon Pr. 1914. — Gli Acarnesi, con note di A. Taccone, Torino, Chiantore, 1924.

Jātnieki. Th. Kock. — W. Ribbeck, gr. u. deutsch, Berlin, Guttentag, 1867. — W. W. Merry, Oxford, Clarendon, 1887, 1895. — R. A. Neil, Cambridge, Univ. Pr. 1901.

A. Martin, Les cavaliers athéniens, Paris, Thorin, 1886. — K. Zacher, Anmerkungen zu Aristophanes Rittern, Leipzig, Teubner, 1898.

Mākoņi. Th. Kock. — G. Hermann, Lipsiae, 1830. — W. S. Teuffel, Lipsiae, Teubner, 1856, 2. izd. 1863. g. — W. C. Green, London, Rivingstons, 1868, 1881. — W. W. Merry, Oxford, Clarendon Pr. 1879, 89. — C. E. Graves, Cambridge Univ. Pr. 1898. — W. J. M. Starkie, London, Macmillan, 1911. — Nubes, ed. R. Onorato, Città di Castello, Lapi 1915.

B. Heidhues, Ueber die Wolken des Aristophanes, Progr. Köln, 1897. — G. Schwandke, De Aristophanis Nubibus prioribus, Diss. phil. Halenses, vol. XIV, pars II Halis Sax. 1898. — A. Rivoiro, La figura di Socrate in Aristofane, Aosta 1906.

Lapsenes. J. Richter, Berlin, 1858. — W. W. Merry, Oxford, Clarendon, 1893. — C. E. Graves, Cambridge, Univ. Pr. 1894. — Starkie, London, Macmillan, 1897.

Miers. J. Richter, Berolini, Nicolai, 1860. — F. A. Paley, Cambridge, Bell, 1873. — v. Herwerden, cum scholiorum antiquorum excerptis, Lugd. Batav. Sijthoff, 1897, 2 vol. — W. W. Merry, Oxford, Clarendon, 1900. — P. Mazon, Paris, Hachette, 1904 (teicams). — H. Sharpley, London, Blackwood, 1905. — K. Zacher, Lipsiae, Teubner, 1909 (kritisks).

Putni. Th. Kock. — W. C. Green, Cambridge, Univ. Press 1875, 2. izd. 1879. g. — W. W. Merry, Oxford, Clarendon, 1889. — B. B. Rogers, London, Bell, 1906. — Gli Ucelli, con note di S. Pellini, Città di Castello, Lapi, 1913. — Gli Ucelli, revisione del testo, introd., comm. e app. crit. di G. Cupaiolo, Napoli, Casella, 1914. — Aves, ed. by J. W. White and Cary, 1918. — Die Vögel, 4. Aufl., neu bearb. von O. Schröder (Ausg. Komödien, erkl. von Th. Kock, IV), Berlin, Weidmann, 1927.

Līsistrate. v. Leeuwen, Lugd. Batav. Sijthoff, 1903. — Lysistrate, erkl. von U. von Wilamowitz-Möllendorff, Berlin, Weidmann, 1927.

Tesmoforiju svētki. v. Velsen, 1883. — B. B. Rogers, London, Bell, 1904.

Vardes. Th. Kock. — v. Velsen. — V. Fritzsche, Turici, 1845. — Paley, London, Bell, 1878. — W. Ch. Green, Cambridge, Univ. Pr. 1879. — W. W. Merry, Oxford, Clarendon, 1884, 2. izd. 1887. g. — F. G. Plaistowe, London, Clive, 1896. — B. B. Rogers, London, Bell, 1902. — F. G. Tucker, London, 1906. — W. Süss, mit ausgewählten antiken Scholien, Bonn, Marcus u. Weber, 1911. — Frösche, Einleitung, Text, Komm. von L. Radermacher, Wien, Hölder, 1921.

Sieviešu sapulce. v. Velsen. — B. B. Rogers, London, Bell, 1902.

Bagātība. v. Velsen. — M. T. Quinn, London, Clive, 1889, 2. izd. 1896. g. — B. B. Rogers, London, Bell, 1907.

C. Ludwig, Pluti aristophaneae utram recensionem veteres grammatici dixerint priorem, Diss. Jenae 1888. — W. Laible, De Pluti aristophaneae aetate interpretes antiqui quid judicaverint, Diss. Lipsiae 1909.

Fragmenti. Dindorf. — Blaydes. — A. Meineke, Fr. Com. Gr. II, 993-1224. — Th. Kock, C. A. F. I, 392-600.

Scholijas. G. Dindorf, Oxonii, 1819. — Fr. Dübner, Didot, 1843. — Rutherford, London, Macmillan, 3 vol. 1896—1905 (te ir R schol.). — Scholia in Aristophanis Plutum et Nubes vetera Thomae Magistri, Demetrii Triclinii etc. ed. W. J. W. Koster, Leiden, 1927.

Vārdnīcas. J. Sanxay, Lexicon Aristophaneum, Oxonii, 1811. — Dunbar, A complete concordance to the comedies and fragments of Aristophanes, Oxford,

Clarendon, 1883. — Holden, Onomasticon Aristophaneum, ed. altera, Cantabrigiae 1902.

Literārkritiski raksti par Aristofanu un veco komēdiju: Chr. Muff, Ueber den Vortrag der chorischen Partien bei Aristophanes, Halle, Mühlmann, 1871. — Rich. Arnoldt, Die Chorpartien bei Aristophanes scenisch erläutert, Leipzig, Teubner, 1873. — F. H. M. Blaydes, Adversaria critica in Aristophanem, Halis Sax, 1889. — A. Couat, Aristophane et l'ancienne comédie attique, Paris, 1889. — S. Sobolewski, De praepositionum usu Aristophaneo, Mosquae, 1890; tā paša: Syntaxis Aristophaneae capita selecta, De sententiarum condicionalium temporalium relativarum formis et usu, Mosquae, 1891. — E. Deschanel, Études sur Aristophane, 3 éd. Paris, Hachette, 1892. — P. Mazon, Essai sur la composition des comédies d'Aristophane, Paris, Hachette, 1904 (teicams). — M. Croiset, Aristophane et les partis à Athènes, Paris, Fontemoing, 1906. — H. v. Herwerden, Vindiciae Aristophaneae, Lugd. Batav. Sijthoff, 1906. — W. Süss, De personarum antiquae comoediae usu atque origine, Diss. Giessen, 1906; tā paša: Aristophanes und die Nachwelt, Leipzig, Weicher, 1911. — V. Coulon, Quaestiones criticae in Aristophanis fabulas, Strassburg, Trübner, 1908. — O. Schröder, Aristophanis cantica, Lipsiae, Teubner, 1909. — K. Conradt, Die metrische und rhythmische Komposition der Komödien des Aristophanes, I, II Teil, Leipzig, Fock, 1909, 1911. — C. Pascal, Dioniso, Saggio sulla religione e la parodia religiosa in Aristofane, Catania, 1911. — O. Navarre, Les origines et la structure technique de la comédie ancienne, Rev. d. Ét. anc. 1911, 245—296. — H. Beyer, De scaenis comoediae Atticae veteris, quibus, quae ad actionem spectant, narrantur, non aguntur, Diss. Göttingen, 1912. — G. Böhm, De comoediarum Aristophanearum compositione, Diss. Göttingen, 1921. — P. Geissler, Chronologie der altatischen Komödie: Philol. Unters. XXX, Berlin, Weidmann, 1925. — L. E. Lord, Aristophanes, his plays and his influence: Our debt to Greece and Rome, Boston, Marshall, 1925. — F. Guglielmino, La parodia nella commedia greca antica, Catania, 1928. — G. Murray, Aristophanes, Oxford, Clarendon Press, 1933. —

Bibliografisks pārskats par Aristofanu: Jahresbericht über die Fortschr. der klass. Altertumsw. 234. sēj. 122—149 (1925—1931).

Darbi par komēdiju vispār. J. Denis, La comédie grecque, Hachette, 2 vol. 1886. — M. Croiset, Hist. de la litt. gr. vol. III, 2. izd. 1898., 3. izd. 1913. g. — Fr. M. Cornfort, The origin of attic comedy, London, Arnold, 1914. — A. Körte, Die Griechische Komödie, Teubner, 1914, 2. Abdr. 1930. — A. Marzullo, Poeti comici e mimetici dei Greci, Napoli, 1927. — A. Cosattini, Commedia greca, svolgimento storico, I, Torino, Paravia, 1928. — F. Wehrli, Motivstudien zur griechischen Komödie, Zürich u. Leipzig, 1936. —

Bibliografisks pārskats par komēdiju: Jahresbericht über die Fortschritte der klassischen Altertumswissenschaft, 174. sēj. 125—176 (par 1910.—1914. g.), 195. sēj. 95—192 (1914.—1921. g.), 207. sēj. (1926.) 91—154 (par 1921.—1925. g.), 234. sēj. 107—165 (par 1925.—1931. g.); ib. (234. sēj.) 166—174 literātūra par grieķu komēdijas ietekmi vēlākajā dzejā.

84. **Vidējā komēdija.** Vecā komēdija, ko reprezentē Aristofans un viņa laika biedri, izbeidzas līdz ar 5. gs. Runādams par šīs komēdijas izzušanu, Horātijs savā „Dzejas mākslā" saka:

„Bailīgi apklusa tā, kad ņemta bij tiesība zākāt." [1])

Ne tikai likums, kas aizliedza personīgus uzbrukumus valstsvīriem un kā nolūks bija neatļaut pēc demokratijas restaurēšanas partiju sadursmes un cīņas asumus, bet arī pilsoņu turības samazināšanās pēc Peloponnēsas kara bija par iemeslu vecās komēdijas panīkšanai. Karš bija prasījis lielus materiālus upurus un pilsoņi vairs nevarēja atļauties greznību ziedot chorēģijai tādas summas kā agrāk. Vajadzēja ierobežot vai arī pavisam atmest kori. Bet taisni komēdijas korī un tā parabazē atradās vecās komēdijas smaguma punkts. Tāpēc saprotams, ka, korim atkrītot, vajadzēja mainīties arī komēdijas raksturam. Bez tam lielā mērā bij apsīkuši komēdijas fantastiskie sižeti, un tās pārspīlētie joki atkārtodamies sāka publikai apnikt. Komēdijai, lai tā būtu piemērota jauniem apstākļiem un publikas gaumei, vajadzēja pieņemt citādu veidu.

Laikā no 4. gs. sākuma līdz apmēram 330. g. Atēnās pastāv tā saucamā vidējā komēdija, kas uzskatāma kā pāreja no vecās komēdijas uz jauno. Vidējai komēdijai trūkst polītiskas satiras un pārspīlētas fantazijas. Tā kā izsmiet valstsvīrus un aizkart polītiskus tematus vairs nav atļauts, komēdiju autori sāk parōdēt dzejniekus, filozofus un arī mītoloģiskas personas — varoņus un pat dievus. Jau 5. gs. komēdiju dzejnieki labprāt smīdināja publiku ar mītoloģiskiem sižetiem. Traģēdijās drāmatizētos mītus viņi pārveidoja par farsiem, dievus un varoņus pataisot par jokdaŗiem (sal. Kratīna lugu Odiseji). 4. gs. pirmajā pusē šādas parōdijas top par saturu daudzām komēdijām.

Lai gan neviena no vidējās komēdijas lugām nav uzglabāta līdz mūsu laikiem, zināmu jēdzienu par šo komēdiju tomēr dod daži romiešu dzejnieku pārstrādājumi. Tā Archipa komēdija Amfitriōns, kā šķiet, ir noderējusi par paraugu Plauta lugai Amphitruo. Tur Jupiters pieņem ķēniņa Amfitriōna izskatu, kamēr Merkurijs pārvēršas par Amfitriōna sulaini Sōsiju, un tā abi dievi, uz skatuves vairākkārt tēlodami Amfitriōna un Sōsija lomas, meklē dēkainus piedzīvojumus, starp citu, piekrāpdami Amfitriōna sievu Alkmēni. Šāda rotaļāšanās ar reliģiskiem mītiem rāda, ka reliģija bij izglītoto aprindās zaudējusi savu nozīmi, un dievu attēlošana vieglprātīgās un pavedinošās lomās vēl vairāk profānēja reliģiju ļaužu acīs.

Kādi bija šīs komēdijas sižeti, to pa daļai rāda arī lugu virsraksti. Daži no tiem apzīmē kādu amatu vai sociālu stāvokli (piem.: Laucinieks, Šuvēja, Zvejotāja, Flautiste, Gleznotājs, Kareivis, Dārznieks, Važonis,

[1]) Horāt. De arte poet. 284:
turpiter obticuit sublato jure nocendi.

Vēlējs), vai kāda apvida iedzīvotāju (piem., Boiōtiete, Bizantietis, Epidaurietis, Efesiete, Zakintietis), vai arī zīmējas uz kādu raksturīgu sīkumu lugas darbībā (piem., Pieminekļi, Dvīņi, Vārdaiņi, Manta, Pārestība).

Kaut gan pēc šiem virsrakstiem vēl nevar droši spriest par lugu saturu, tomēr ir redzams, ka fantastiskais elements, kas dominē vecajā komēdijā, te ir atmests, lai dotu vietu novērojumiem, kas ņemti no reālās dzīves. Fantazijas vietā ir stājusies novērošana, kas, sākumā pavirša un ārēja, ar laiku top smalkāka un sasniedz savas attīstības gala punktu Menandra jaunajā komēdijā. Tāpēc vidējā komēdija labprāt tēlo dažādus ikdienišķās dzīves jocīgus atgadījumus. Piemēram, vientiesīgs laucinieks iebrauc pilsētā, kur tiek piekrāpts, izmuļķots un izsmiets. Vai arī diviem cilvēkiem ir vienādi vārdi, kas rada dažus pārpratumus un jocīgas sekas.

Ziņas par dzejniekiem, kas reprezentē pārejas laika komēdiju, ir trūcīgas [2]). Starp šiem dzejniekiem visražīgākie bija Antifans un Aleksids.

Antifans (Ἀντιφάνης) dzīvoja ap 406.—330. g. Vieni viņam piedēvēja 280, citi pat 365 lugas [3]), ar kuŗām viņš tomēr guvis tikai 13 uzvaras. Šis lielais lugu skaits, kā arī dažas senatnes ziņas liecina, ka Antifans bijis apdāvināts dzejnieks, kam viegli padevusies komēdiju sacerēšana [4]). Bet šāda ražība dzejniekam neļāva daudz rūpēties par ārējo formu. Liekas, ka savas lugas Antifans sacerējis steigā un pavirši. Viņa stils tomēr bijis elegants. Cik spriežams no virsrakstiem, dažas lugas bijušas mītoloģiskas parōdijas, citas rādījušas uz skatuves tautas tipus.

Atēnietis Eubūls (Εὔβουλος), kā šķiet, bijis Antifana laika biedrs [5]). No viņa 104 komēdijām ap 60 ir zināmas pēc nosaukumiem un fragmentiem. Cik vērojams, viņa lugās dominējuši mītoloģiski sižeti, tātad parōdijas. Viņa joki vietām piedauzīgi, tāpat kā vecajā komēdijā.

Anaksandrids (Ἀναξανδρίδης) sacerējis 65 lugas, iegūdams 10 uzvaras. Svida apgalvo, ka viņš pirmais uz skatuves sācis rādīt mīlestību un jaunavu pavešanu. Pēc viņa lugu niecīgām atliekām nav iespējams novērtēt viņa talantu.

---

[2]) Pēc Anonymus (De comoedia p. XIV, 56 sqq; Dübner = 8, 49 sqq. Kaibel) ziņām no 57 vidējās komēdijas dzejniekiem bij uzglabātas 607 lugas. Turpretī Atēnajs (336 d) liecina, ka izlasījis vairāk nekā 800 lugas.

[3]) Svida, Ἀντιφάνης.

[4]) Anonymus, De comoedia: γενέσθαι δὲ λέγουσιν αὐτὸν εὐφυέστατον εἰς τὸ γράφειν καὶ δραματοποιεῖν.

[5]) Svida, Εὔβουλος.

Aleksids (Ἄλεξις), gadus 20 jaunāks par Antifanu, dzimis Tūrijos, vēlāk dzīvoja Atēnās un sasniedza lielu vecumu. Būdams Menandra tēva brālis un viņa skolotājs drāmatiskā mākslā, Aleksids, pēc Svidas liecības, sarakstījis 245 lugas. Daži lugu nosaukumi (piem., Aisōps, Archilochs, Helene, Septiņi pret Tēbām, Odisejs, Orests) nepārprotami rāda, ka Aleksids rakstījis vidējās komēdijas garā, lai gan viņa dzīves laiks pa daļai sakrīt ar jaunās komēdijas laiku. Daudzas viņa lugas bija parōdijas. Daudz vietas tur bij ierādīts arī mīlas dēkām un parazītu asprātībām [6]).

No pārējiem vidējās komēdijas pārstāvjiem atzīmējami: Aristofana dēli Arārots, Filips, Nīkostrats un Filetairs, kuŗu lugās, šķiet, nebija daudz patstāvības. Amfids sacerēja 26 lugas, pa daļai piesliedamies jaunajai komēdijai. Viņš citē arī filozofu (Platōna) izteicienus. Valodniecisku interesi modina kāds viņa citēts runātājs, kas ὀκτὼ ὀβολῶν izrunā kā *κτὼ *βολῶν. Anaksils sacerēja 18 komēdijas. Efips, kas piedzīvoja Aleksandra Lielā laikus, bij ar stilista talantu. Kratīns jaunākais, kas bija Platōna laika biedrs un dzīvoja vēl, kā šķiet, arī maķedoniešu laikmeta sākumā, sarakstīja 8 lugas. Epikrats no Ambrakijas, pirmo akadēmiķu laika biedrs, bija asprātīgs kōmiķis ar veiklu izteiksmi un gludu pantmēru. Tāpat stilisku gatavību un veiklu raksturošanas spēju bija sasniedzis Aksionīks. Apdāvināts dzejnieks bija Mnēsimachs. Dzejnieks ar smalku tēlošanas spēju bija Tīmokls, kas dzīvoja Dēmostena un runātāja Hipereida laikā. Tai pašā laikā dzīvoja Ksenarchs, kuŗa parōdijā redzama gaume un elegance.

Vairums pārējo kōmiķu ziņu trūkuma dēļ ir grūti raksturojami. Pie tiem pieskaitāmi: Epigens, Aristofōnts, Ōfeliōns, Antidots, Diodōrs no Sinōpes, Dionīsijs (no tā paša apvida), Hēniochs, Erifs, Sīmils, Sōfils, Sōtads (nav samainām ar kinaidografu S.), Filisks, Tīmotejs, Teofils un citi.

Vidējās komēdijas dzejnieku fragmenti: A. Meineke, Fragm. com. gr., vol. III. — Bothe, Didot. — Th. Kock, Com. At. fr., vol. II.

Literātūra: Paulys' Realencyclopädie.

[6]) Daži Aleksidam piedēvēja parazīta tipa ievešanu literātūrā. Sal. Atēn. VI, 5.

Otrā daļa

Prōza

A. Vēsturiskā prōza

XXI. Vēsturiskās prōzas sākumi

85. **Prōzas sākumi.** Pirmie grieķu prōzas sākumi parādās tikai 6. gs. pr. Kr., bet klasisko prōzu ievada 5. gadu simtenis. Tai laikā, kad grieķiem jau bagātīgi bij attīstījies eposs un krāšņi bij uzziedējusi arī lirika, no prōzas vēl nebija ne vēsts. Dzeja bij vienīgā daiļliterātūras pārstāve. Tikai vēlāk, kad pamazām radās ievērojami rakstnieki, grieķi sāka saprast, ka arī prōzai var būt savs skaistums un ka prōzā var uzrakstīt lielus mākslas darbus.

Grieķu prōzas parādīšanās sakrīt ar laiku, kad grieķu tauta, pārdzīvojusi savu agrās jaunības laikmetu, kuŗa raksturīgā īpašība ir dzejiskā fantazija, sāka vairāk pievērsties abstraktai domāšanai.

Vecākie prōzas raksti ir akmenī vai bronzā iegravētās inskripcijas jeb ieraksti (ἐπιγραφαί), kas pēc satura var būt: uzraksti uz veltītiem priekšmetiem vai pieminekļiem, uzvarētāju, priesteŗu vai ierēdņu saraksti (ἀναγραφαί), dažādi līgumi, tautas sapulču lēmumi un citi likumi, — vārdu sakot, praktiskas dabas raksti. Pōzaiskā literātūra vārda īstākā nozīmē varēja rasties tikai tad, kad lietošanā nāca grāmatas [1]).

Kā pirmie prōzas rakstnieki, kas dzīvoja 6. gs. vidū, tiek minēti Ferekīds no Sīras un Kadms no Mīlētas. Abi viņi bija jōnieši un, tāpat kā eposa un eleģijas dzejnieki, rakstīja jōniešu dialektā. Ferekīds savu pirmā prōzaiķa slavu ieguva ar kosmogonisku rakstu par dabu un dieviem, kas pēc Svidas liecības saukts Heptamychos

---

[1]) Par rakstāmo materiālu sākumā noderēja kazu un aitu ādas (διφθέραι). Kad Psammetichs (663.—610. g.) grieķu tirgotājiem atvēra Ēģiptes ostas, Grieķijā sāka ievest un rakstīšanai lietot papīrusu, ko izgatavoja no Ēģiptē augošā papīrusa stāda (βύβλος, πάπυρος). Papīruss drīz izskauda agrākās ādas un lielā mērā sekmēja rakstīto grāmatu lietošanu un līdz ar to literātūras attīstību plašākās aprindās.

(Ἑπτάμυχος, kas apmēram nozīmē „ala ar septiņiem kaktiem") [2]). Šis orfiķu garā sacerētais raksts apvienoja mītoloģiskus vārdus ar dabzinātnisku spekulāciju [3]). Kadmu pieskaita pie logografiem, tāpēc viņa raksti pieder pie vēsturiskās prozas (sk. 369. lpp.).

Sīras Ferekīda fragm.: H. Diels, Die Fragmente der Vorsokratiker, 5. Aufl. hrsg. von W. Kranz.

D. Spiliotopulos, Ueber Pherecydes den Syrier und seine Theogonia, Diss. Erlangen 1890. — H. Gomperz, Zur Theogonie des Pherekydes von Syros, Wiener Studien 1929, XLVII, 14-26.

Prozas sākuma laikmetam pieskaitāms arī Aisōps (Αἴσωπος). Viņam piedēvēja īsus allegoriska un pamācīga rakstura stāstiņus, kur galvenā loma piešķirta dzīvniekiem, tā sauc. fābulas. Aisōps pēc vienām ziņām bijis friģietis un dzīvojis Kroisa laikā [4]), pēc citām trāķietis [5]). Hērodots liecina, ka Aisōps kalpojis samietim Jadmonam kā vergs [6]). Par viņu stāstīja, ka viņš miris Delfos varmācīgā nāvē.

Šķiet, ka pats Aisōps nav atstājis rakstītā veidā savas fābulas. Tomēr jau Hērodots pazīst Aisōpu kā fābulistu [7]), un Sōkrats, būdams cietumā, vingrinājās dzejošanā, pārceldams pantos Aisōpa fābulu saturu [8]). Ap 300. g. pr. Kr. Aisōpa fābulas sakopoja un izdeva Falēras Dēmētrijs (Λόγων Αἰσωπείων συναγωγή). Šo kopojumu, kas nav uzglabājies, vēlāk choliambos pārcēla Babrijs (ap 220. g. pēc Kr.). No viduslaikiem uzglabājies Aisōpa fābulu prozaisks atstāstījums ar nosaukumu Aisōpa fābulu krājums (Μύθων Αἰσωπείων συναγωγή), kuŗā ietilpst 426 fābulas.

Izdevumi: Μύθων Αἰσωπείων συναγωγή, Koraes, Paris, 1810. — K. Halm, Fabulae Aesopicae, Bibl. Teubneriana 1852; 2. izd. 1874., 3. izd. 1889. g.; exempl. anast. Leipzig, Teubner, 1925. — Fabulae, rec. C. H. Weise, ed. Tauchn. stereot. Leipzig, Holtze, 1925. — Fabulae Aesopiae, rec. L. Mueller, ed. maior, Leipzig, Teubner, 1926; id. ed. minor, 1926. — Ésope, Fables, texte grec établi et trad. par E. Chambry, Paris, Belles Lettres, 1927.

E. du Méril, Poésies inédites du Moyen Age, précédées d'une Histoire de la Fable ésopique, Paris, Franck, 1854. — A. Hausrath, Unters. zur Ueberlieferung

---

[2]) Svida, Φερεκύδης Βάβυος Σύριος. Virsrakstu Ἑπτάμυχος Prellers (pēc Eudēma p. 170) labo par Πεντέμυχος.

[3]) Pēc Diogena Lāertija (I, 119) ziņām Ferekīda raksts sācies vārdiem: Ζὴς μὲν καὶ Χρόνος ἔσαν ἀεὶ καὶ Χθονίη. Χθονίῃ δὲ οὔνομα ἐγένετο Γῆ, ἐπειδὴ αὐτῇ Ζὴς γέρας διδοῖ.

[4]) Plūt. Sol. 28; Diōna Chrīs. 32. runa 684; Ailiāna Ποικ. ἱστ. X, 5; Himer. XIII, 5.

[5]) Ponta Hērakleids, fr. 3; sal. schol. Aristof. Putn. 471.

[6]) Hērodot. II, 134.

[7]) Hērod. II, 134: λογοποιός.

[8]) Plat. Faid. 60 c—d.

der äsopischen Fabeln, Leipzig, Teubner, 1894. — H. Zeitz, Die Fragmente des Aesopromans in Papyrushandschriften: Diss. Giessen 1935. — B. E. Perry, Studies in the text history of the life and fables of Aesop, Philol, monogr. publ. by the Amer. Philol. Ass. VII Haverford, Penna, 1936.

86. Vēsturiskā prōza. Logografi. Vēsturiskās prōzas sākumi meklējami tai pašā Aigajjūras apskalotā un jōniešu apdzīvotā Mazāzijas piekrastē, kur radušās varoņu teikas un Homēra dziesmas.

Vecākos grieķu vēsturniekus, kas dzīvoja priekš Hērodota, mēdz saukt par logografiem. Vārds logografs (λογογράφος jeb λογοποιός), kā pretstats episkam dzejniekam (ἐποποιός jeb μυθοποιός), nozīmē prōzaisku stāstu rakstītāju jeb sacerētāju. Satura ziņā logografu raksti maz atšķīrās no dzejnieku episkajām poēmām, jo tie nebija nekāda īsta vēsture: naīvi un bez kritikas šais rakstos bij atstāstīti senlaiku notikumi, kas bija sajaukti ar mītiem un leģendām. Galvenā starpība starp episko dzejnieku un logografu darbiem bija tā, ka pirmie bija sacerēti metriskā formā, bet otrie — prōzā.

Piesliedamies eposam un izlietodami arī dažus vēstures avotus, kā dažādus sarakstus un mutisko tradiciju, logografi, būdami jōnieši, rakstīja jōniešu dialektā par pilsētu dibināšanām, par valdošo kārtu ģeneāloģijām, par dažādām ievērojamām dabas parādībām, tautu ierašām un citām lietām.

Logografu raksti tātad bija eposs prōzā, jo šais chronikās bija vēl diezgan daudz mītiskā un ģeneāloģiskā elementa. Tā bija vēsture pašā pirmajā tās dīglī.

Tiek minēti pavisam kādi 30 logografi, bet no viņu darbiem ir uzglabāti tikai īsi fragmenti. Daži no logografiem izturas jau ar kritiku pret viņu izlietotiem materiāliem. Šī kritika gan vairāk parādās dažādu mītu un teiku racionālistiskā izskaidrošanā.

Vecākais pozīstamais logografs ir Kadms no Mīlētas, kas, liekas, dzīvojis ap 6. gs. vidu. Viņam piedēvēja darbu, ko sauca Mīlētas dibināšana (Κτίσις Μιλήτου)[1]. Halikarnāsas Dionīsijs uzskatīja šo darbu par apokrifu, bet jaunākos laikos daži ir apšaubījuši arī pašu Kadma personu, domādami, ka viņa prōtotips ir leģendārais grieķu rakstu izgudrotājs foinīķietis Kadms. Jautājumam nav praktiskas nozīmes, jo no Kadma rakstiem nekas nav uzglabāts.

Mazliet drošākas ziņas ir par Akūsilāju, kas dzimis Boiōtijas pilsētiņā Argosā un dzīvojis laikam 6. gs. otrajā pusē. Viņam piedēvēja darbu ar nosaukumu Ģeneāloģijas (Γενεαλογίαι). Piesliedamies Hēsiodam, autors tur atstāstīja mītus par dieviem un vietējās leģendas

[1]) Pēc Svidas: Κτίσις Μιλήτου καὶ τῆς ὅλης Ἰωνίας, 4 gr.

par hērojiem. Tāpēc senie scholiasti, izskaidrodami mītus, bieži min Akūsilāju līdzās Hēsiodam, un dažas viņa leģendas ir izmantojis arī Pindars.

Ievērojamākais no senajiem logografiem bija Hekatajs (Ἑκαταῖος). Viņš dzimis Mīlētā ap 540. g. Sava mūža pirmajā pusē Hekatajs daudz ceļoja pa Eiropu, Āziju un Ēģipti. Kad ap 500. g. jōnieši taisījās sacelties pret persiešu varu, Hekatajs, pazīdams Persiju un redzēdams tās pārspēku, deva saviem tautiešiem padomu atturēties no naidīgas rīcības pret persiešiem. Bet kad grieķi viņam tomēr nepaklausīja un sacēlās pret barbariem, Hekatajs, redzēdams, ka karš ir sācies, ieteica rīkoties enerģiski un pastiprināt floti, pārnesot tās bazi uz tuvējo Leras salu un ņemot šim nolūkam līdzekļus no Apollōna templa bagātībām Branchidās, jo viņš domāja, ka šīs bagātības tā kā tā izlaupīs persieši. Bet arī šoreiz Hekataja padoms netika ievērots, un grieķu sacelšanās drīz tika apspiesta. Ar pūlēm Hekatajs panāca no persiešu satrapa Artaferna dažu noteikumu mīkstināšanu un pārliecināja Artafernu atdot jōniešu pilsētām viņu agrāko autonomiju [2]). Šie notikumi rāda Hekataju kā patriotu un gudru politiķi.

Hekatajs bija reizē vēsturnieks un ģeografs. Viņa vēsturiskais darbs Ģeneāloģijas (Γενεαλογίαι), dažkārt saukts arī Vēstures (Ἱστορίαι), aptvēra vismaz 4 grāmatas. Stāstījums sākās ar Deukaliōnu un vēstīja tālāk par mītiskajām Hellēna, Hērakla, Aigipta, Danaja, Kadma un citām dzimtām.

Lai gan Hekataja Ģeneāloģijas satura ziņā neatšķiras no pārējo logografu darbiem, viņa ieskatos tomēr izpaužas zināms racionālisms un atrodami vēsturiskas kritikas paņēmieni. Savu vēsturi viņš iesāk vārdiem: „Mīlētietis Hekatajs saka tā: es aprakstu notikumus, kurus turu par patiesiem; jo grieķiem ir daudz nostāstu, kas man liekas smieklīgi." Tāpēc Hekatajs cenšas izslēgt no savas vēstures pārdabisko elementu un padarīt senos mītus un leģendas ticamus. Tā, pēc viņa domām, Kerbers, ko Hērakls no pazemes piegādājis Euristejam, bijusi briesmīga čūska, kas dzīvojusi Tainarā. Bet, kaut gan cenzdamies visu brīnišķīgo izskaidrot racionālistiski, viņš tomēr pats savu dzimtu piecpadsmitajā paaudzē atvasināja no dieva [3]).

Savā vēsturē Hekatajs turējās pie chronoloģiskas kārtības, skaitīdams pēc paaudzēm un piešķirdams katrai paaudzei 40 gadu ilgumu.

Otrs Hekataja darbs bija Zemes apraksts (Περίωδος γῆς jeb Περιήγησις), kas aptvēra divas grāmatas, no kurām pirmo sauca par

[2]) Diodōrs, 10, 25, 2.
[3]) Hērodot. II, 143.

Eiropu, bet otru par Āziju[4]). Tur sniegtās ziņas bija viņa ceļojumu un novērojumu rezultāts. Aprakstam bija pievienota arī karte[5]).

Kā rakstnieku Hekataju slavēja viņa skaidrās valodas dēļ. Viņš rakstīja jōniešu dialektā, bez archaisku un poētisku formu piejaukuma.

Pie vecākiem logografiem pieskaitāmi vēl: Charōns no Lampsakas, kam piedēvēja vēsturiska satura darbus Περσικά (2 gr.), Ἑλληνικά, Κτίσεις un Ὧροι Λαμψακηνῶν (Lampsakas annāles); Eugeōns no Samas, kas sarakstīja Samas annāles (Ὧροι Σαμιακοί); Dionīsijs no Mīlētas, kas jōniešu dialektā sarakstīja: Περσικά; tālāk Dēiochs no Prokonnēsas, Eudēms no Paras, Dēmokls un Amelēsagors. Te var minēt vēl pirmo gramatiķi Teāgenu, kas dzīvoja Kambīsa laikā un rakstīja par Homēru.

No jaunākiem logografiem atzīmējams Hērodota un Tūkīdida laika biedrs Hellanīks (Ἑλλάνικος) no Mitilēnes. Izceļojis krustiem šķērsām visu Grieķiju un uzturējies kādu laiku arī Maķedonijas kēniņu galmā, viņš mira lielā vecumā. No viņa vairāk nekā 20 rakstiem viena daļa bija veltīta atsevišķu apgabalu vēsturei. Starp tiem atzīmējama viņa Atikas chronika (Ἀτθίς) 4 grāmatās[6]). Citi raksti bija ar ģeografiski-vēsturisku vai chronoloģisku saturu[7]) un beidzot citos bij atstāstīti mīti pēc agrāko logografu parauga[8]).

Notikumu atstāstījums viņa chronikās, kā šķiet, bijis īss un sauss[9]).

No pārējiem šā laika logografiem minams līdietis Ksants, kas sarakstīja darbu Λυδιακά, 4 grāmatās.

Ferekīds, kas nav samainām ar filozofu Ferekīdu no Sīras, bet varbūt ir identisks ar Ferekīdu no Leras, lai gan Svida tos šķiŗ. Viņa galvenais darbs, saukts gan Ἱστορίαι, gan Γενεαλογίαι, gan Αὐτόχθονες, aptvēra 10 grāmatas.

Stēsimbrots no Tasas, Kimōna laika biedrs un Perikla pretinieks, sacerēja rakstu par Homēru un polītisku pamfletu par Temistoklu, Tūkīdidu un Periklu.

Hipijs no Rēgijas dzīvoja Persiešu kaŗu laikā un sarakstīja Κτίσεις Ἰταλίας, Χρονικά un Σικελικά 5 gr.

Glauks no Rēgijas sacerēja rakstu Περὶ τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ μουσικῶν, ko Plūtarchs izlietoja rakstā Περὶ μουσικῆς.

Vēl minami: Damasts no Sīgejas, Hērodōrs no Hēraklejas un Filejs.

Logografu fragmentu izdevumi. C. Müller, Fragmenta Historicorum Graecorum, Didot, 5 vol. 1841—70. (Logografu fragmentus satur 1. un 2. sējums un 4. sējuma Addenda).

Akūsilājs: A. Kordt, De Acusilao, Diss. Basel 1903.

---

[4]) Pēc Atēnaja ziņām (II, p. 70 b) Aleksandrijas bibliotēkārs Kallimachs otro grāmatu (Āziju) uzskatījis par neīstu.

[5]) Strab. 1, 11. Pirmais šādu karti bija darinājis Anaksimandrs.

[6]) Ἀττικὴ ξυγγραφή pēc Tūk. I, 97. Citas Hellanīka chronikas bija: Αἰολικά, Ἀρκαδικά, Ἀσωπίς (Boiōtijas vēsture), Λεσβικά, Τρωικά, Φορωνίς (Argosas vēsture).

[7]) Εἰς Ἄμμωνος Ἀνάβασις, Περσικά, Σκυθικά. — Ἱέρειαι αἱ ἐν Ἄργει 3 gr., Καρνεονῖκαι,

[8]) Ἀτλαντίς, Λευκαλιώνεια.

[9]) Sal. Tūk. I, 97.

Hekatajs: H. Diels, Herodot und Hekataios, Hermes, 1887, 411-444. — G. Tropaea, Ecateo da Mileto ed i frammenti della Περιήγησις, Messina, Amico 1896, 7. — H. Berger, Geschichte der wissenschaftlichen Erdkunde bei den Griechen, Leipzig, Veit 1887—9, 2. Aufl. 1903. — J. Grosstephan, Beiträge zur Periegese des Hekatäus von Milet, Diss. Strassburg, 1915.

Hellanīks: L. Preller, De Hellanico Lesbio historico, Dorpati 1840. — A. v. Gutschmid, Kleine Schriften, IV, 316 sek., Die Schriftstellerei des Hellanikos, Leipzig, Teubner, 1893. — R. Köhler, Analecta Hellanica, Leipz. Studien, XVIII, 213 sek. 1898. — H. Küllmer, Die Historiai des Hellanikos von Lesbos, ein Rekonstruktionsversuch, Jahrbb. f. cl. Philol. Suppl. Bd. XXVII, 1901, 455-698. — A. de Blumenthal, Hellanicea, De Atlantide, Diss. Halle, 1913.

Ksants: A. v. Gutschmid, Kleine Schriften, IV, 307 sek. Leipzig, Teubner, 1893.

Glauks no Rēgijas: E. Hiller, Die Fragmente des Glaucos von Rhegium, Rhein. Mus. 1886, 398-436.

XXII. Hērodots (ap 480.—425. g.) un pārējie jōniešu vēsturnieki

87. **Hērodota dzīve.** Vecākais no lielajiem grieķu vēsturniekiem ir Hērodots (Ἡρόδοτος). Viņš dzimis ap 480. gadu Halikarnāsā, senā kāriešu pilsētā, ko bija kolōnizējuši dōrieši, bet vēlāk jōnieši. Kā inskripcijas rāda, Hērodota laikā halikarnāsieši runājuši jōniski, un šo dialektu arī Hērodots lieto savā vēsturē.

Hērodots piederēja pie dižciltīgas dzimtas, kas bija devusi arī literātus: viņa mātes brālis Paniasids bij episks dzejnieks. Hērodota bērnības gadi sakrita ar to laiku, kad norisinājās vēl grieķu un persiešu cīņu beidzamais posms. Jaunībā Hērodots esot ticis ierauts arī polītiskā cīņā starp Halikarnāsas nacionālo partiju un valdošo dinastu Ligdamidu II[1]). Šīs cīņas sīkumi nav zināmi, bet Hērodots bija spiests uz kādu laiku atstāt Halikarnāsu un uzturēties Samā. Atgriezies Halikarnāsā, viņš sekmēja tirannijas krišanu. Bet dažu nesaskaņu dēļ ar saviem tautiešiem viņš atstāja pa otram lāgam dzimto pilsētu un šoreiz uz visiem laikiem. Tas notika ap 454. gadu.

Iespējams, ka ap šo laiku Hērodots izdarīja savus ceļojumus pa svešām zemēm. Viņš apceļoja ne tikai Mazāzijas piekrasti, Aigajas salas un Grieķiju, bet arī Ēģipti, nokļūdams līdz Ēlefantīnei. Viņš bija Tirā, Palestīnas Sirijā un ziemeļu Arabijā, Babilōnā un, šķiet, arī Sūzās un Ekbatanā. Tāpat viņš apmeklēja Ponta (Melnās jūras) ziemeļu piekrasti, Kolchidu (tagadējo Grūziju), Trāķiju un Maķedoniju; arī Kirēni un, kā liekas, pat Siciliju.

Ap 445. gadu viņš uzturējās Atēnās, kur viņš publikas priekšā esot lasījis gabalus no savas vēstures, par ko atēnieši viņam piešķīruši kā

[1]) Svida. Par Halikarnāsas apstākļiem Ligdamida laikā sal. IGA 500.

godalgu 10 talantus zelta[2]). Lai gan lēmumu par pagodināšanu tautas sapulcē ierosināja Anits, iespējams, ka tā īstais ierosinātājs bija Perikls, kas šai laikā atradās jau pie varas un ar tālredzīgu skatu redzēja Hērodota vēsturē vienu no līdzekļiem vairot un pacelt Atēnu varenību. Tā kā Hērodota vēsture pilna uzslavu atēniešiem, šīs vēstures izplatīšana bija savā ziņā panatēniska propaganda. Savas simpatijas pret Atēnām un cieņu pret Perikla personu Hērodots paturēja līdz sava mūža beigām.

Kad 444. gadā dažādi grieķu emigranti, kuŗu priekšgalā stāvēja atēnieši, Dienviditalijā dibināja kolōniju Tūrijus, turp devās arī Hērodots un palika par Tūriju pilsoni. Pēc kāda laika viņš vēlreiz atgriezās Atēnās, kas ar Perikla gādību kļuva arvien skaistākas. Pēc tam Hērodots, kā šķiet, lielāko tiesu dzīvoja Tūrijos un laikam tur arī mira ap 425. g. Pēc Svidas liecības viņš apglabāts Tūriju pilsētas tuvumā. Viņa kapa uzraksts esot skanējis[3]): „Šīs smiltis sedz mirušo Liksa dēlu Hērodotu, senjōniešu vēstures meistaru, kas cēlies no dōriskas tēvijas. Bēgdams no nepanesamiem tautiešu pārmetumiem, viņš dabūja Tūrijus sev par dzimteni."

88. **Hērodota vēsture.** Lai gan nav stingri noteiktas robežas, kas Hērodotu škirtu no logografiem, viņš tomēr ir jau vēsturnieks vārda īstā nozīmē un kopš seniem laikiem patur savu „vēstures tēva reputāciju"[1]). Uz to viņam arī pilna tiesība, jo viņa vēsturiskā darba lieliskums un temata vienība atšķir viņu no iepriekšējiem logografiem. Tie lielāko tiesu interesējās par mītisko laikmetu, kurpretim Hērodota vēstures temats ir grieķu un persiešu kaŗš. Tā nav vairs kādas atsevišķas pilsētas vai tautas vēsture, bet sakarīgi apskatīta grieķu un barbaru, Eiropas un Austrumu vēsture. Neņemot vērā daudzos ekskursus un atsevišķos epizodus, Hērodota vēsturei ir noteikts plāns un visam darbam iet cauri viena kopēja pamatideja.

Hērodota vēsture iedalīta 9 grāmatās[2]), no kuŗām katra nosaukta kādas mūzas vārdā. Pēc satura tā iedalāma divās galvenās daļās: pirmās 4 grāmatas ir plašs ievads otrajai daļai (5.—9. gr.), kur aprakstītas grieķu cīņas ar persiešiem.

Savu vēsturi Hērodots iesāk vārdiem: „Šis ir halikarnāsieša Hērodota pētījumu izklāsts, lai neizzustu ar laiku no ļaužu atmiņas agrākie notikumi un lai nezaudētu savu slavu lielie un apbrīnojamie darbi, ko izda-

---

[2]) Plūt., De Her. mal. 26.

[3]) Stephan. Byz. (Θούριοι).

[1]) Šādu nosaukumu viņam devis jau Cicerōns.

[2]) Šis iedalījums laikam radies aleksandriešu laikmetā.

rījuši tiklab grieķi, kā barbari, un lai būtu arī zināms, aiz kāda iemesla viņi sāka karu savā starpā."

Šais ievadvārdos izteikta Hērodota vēstures programma. Savu darbu viņš sauc par „pētījumu izklāstu", ar to sevi atšķirdams no iepriekšējiem logografiem, kas bez kādas kritikas atkārtoja dzirdētos nostāstus un teikas. Viņš paskaidro arī, kādā nolūkā uzrakstījis savu pētījumu rezultātus: lai netiktu aizmirsti agrāko laiku slavenie darbi, ko izdarījuši tiklab grieķi, kā barbari. Tātad Hērodots savā vēsturē grib atzīmēt ne visus notikumus, bet lielāko tiesu tos, kas šādā vai tādā ziņā ir ievērojami un interesanti. Viņa nolūks ir ne tikai pamācīt lasītāju, bet arī patīkami viņam pakavēt laiku un sagādāt aistētisku baudu.

Pēc ievadvārdiem Hērodots pievēršas savam tematam un runā vispirms par Līdiju. Ievīdams dažus anekdotiskus nostāstus, viņš stāsta par līdiešu ķēniņiem, ilgāk apstādamies pie Kroisa, kam liktenis bija lēmis pazaudēt troni un valsti un kļūt par persiešu valdnieka Kīra gūstekni. Sakarā ar šo notikumu Hērodots pastāsta arī par atēnieti Solōnu. Pakavējies vēl pie līdiešu lietām un šīs zemes vēstures, viņš tad runā par Persiju, kas pēc Līdijas sabrukuma kļuva par galveno austrumu valsti, pie kam ekskursu veidā viņš pastāsta arī par Mazāzijas jōniešiem un viņu attiecībām pret persiešiem, tāpat par mēdiešiem, par Babilōnas valsti un kareivisko staiguļu tautu masagetiem, kas dzīvoja starp Kaspijas jūru un Arala ezeru. Pret šiem masagetiem sarīkoja karagājienu Kroisa uzvarētājs Kīrs un aizgāja bojā (1. gr.).

Nākošajā grāmatā stāstīts par Kīra dēlu Kambīsu, kas devās karagājienā uz Ēģipti, un šis notikums Hērodotam dod iemeslu garākā ekskursā pakavēties pie Ēģiptes parašām un īpatnībām. Šī zeme ar savu veco un noslēpumaino kultūru viņam likās sevišķi interesanta, tāpēc viņš plaši atstāsta visu, ko redzējis un dzirdējis, pa šo zemi ceļodams. Runādams par ēģiptiešu parašām, viņš saka: „Kā Ēģiptei ir citādas debesis nekā citām zemēm, un Nīlai ir citāda daba nekā citām upēm, tā arī ēģiptiešiem pa lielākai daļai ir citādi tikumi un parašas nekā citiem cilvēkiem [3]). Jo sīki viņš stāsta par krokodīliem, nīlzirgiem, čūskām, par līķu balzamēšanu un mirušo apglabāšanas ceremonijām. Viņš dod arī pārskatu par senāko Ēģiptes vēsturi un apskata pēc kārtas Ēģiptes faraonus un viņu valdīšanu (2. gr.).

Tad Hērodots atgriežas pie Kambīsa un, izdarīdams ekskursus uz citām zemēm, pastāsta par Korintas valdnieku Periandru un Samas valdnieku Polikratu. Tad, turpinādams pārtraukto stāstījuma pavedienu, runā par Kambīsa pēcnācēju Dāreju, iepazīstina lasītāju ar Persijas valsts

[3]) Hērod. II, 35.

iekārtu; runā arī par Indiju un atstāsta visu, ko par šo zemi dzirdējis (3. gr.).

Tālāk stāstīts, kā Dārejs, ieņēmis Babilōnu, devās kaŗagājienā pret skitiem, kas dzīvoja tagadējās Dienvidkrievijas robežās. Šai sakarā Hērodots apraksta skitu dzīves veidu un parašas un stāsta arī par dažām citām tautām, kas dzīvoja uz ziemeļiem no skitiem. Pastāstījis par kaŗagājienu, viņš tālāk pāriet uz Kirēni un Libiju (4. gr.).

Līdz ar 4. grāmatu beidzas ievada daļa, un, sākot ar 5. grāmatu, Hērodots stājas pie sava galvenā temata — grieķu un persiešu kaŗa. Viņš iesāk ar Mazāzijas pilsētu sacelšanos pret persiešu varu, runā par atēniešu palīdzību un sacelšanās apspiešanu (5. gr.).

Tālāk viņš apraksta Dāreja kaŗa ekspedīciju uz Grieķiju un Maratōnas kauju (6. gr.). Stāsta par Kserksa gatavošanos jaunam kaŗagājienam uz Grieķiju un par šo kaŗagājienu līdz kaujai pie Termopilām (7. gr.). Turpina tad kaŗa aprakstu, attēlodams Kserksa iebrukumu Atikā, Atēnu izpostīšanu un Salamīnas kauju (8. gr.). Beidzamajā grāmatā viņš stāsta par Plataju un Mikales kaujām un nobeidz savu vēsturi ar Sēstas pilsētas ieņemšanu, ko izdara atēnieši 479. g.

Nav zināms, kad, kur un kādā kārtībā Hērodots sarakstīja savu vēsturi. Dažas vietas viņa darbā (vismaz tā otrajā daļā) norāda uz Peloponnēsas kaŗa sākumu. Ir jūtamas autora simpatijas pret Atēnām, kuŗu nopelni tiek izcelti. Var redzēt, ka cīņas laiks ar persiešiem ir sen jau pagājis. Ne Persija ir vairs Atēnu ienaidnieks, bet Tēbas, Korinta, Sparta. Ir pat tieši norādījumi uz Peloponnēsas kaŗa notikumiem [4]). Bet darba plāns un atsevišķi uzmetumi varēja būt izstrādāti jau agrāk. Kā liekas, Hērodota vēsture nav pilnīgi pabeigta. Notikumu atstāstījums sniedzas līdz Sēstas ieņemšanai un tad it kā apraujas, lai gan iespējams, ka nospraustās beigas nebija vairs tālu [5]).

89. **Hērodots kā vēsturnieks un rakstnieks.** Par vēstures avotiem Hērodotam bija viņa personīgie novērojumi, atzinumi un pētījumi (ὄψις

---

[4]) Piem. 6, 91; 7, 137 un 233; 9, 73.

[5]) Jāpiezīmē, ka beidzamajās 3 grāmatās Hērodots nemin savus ceļojumus pa aprakstāmām zemēm, kā viņš to dara iepriekšējās. Viņš nosauc visas tautas, no kuŗām bija pulcināta Kserksa armija, un viņš to dara tā, it kā lasītājs tās nepazītu, lai gan iepriekšējās grāmatās viņš plaši par tām ir stāstījis. Tas liekas norādām, ka Hērodots papriekš ir sacerējis Kserksa gājiena aprakstu un tikai vēlāk tam pievienojis aprakstu par agrākajām cīņām. To šķiet apstiprinām arī citi norādījumi. Tā, runādams par Kserksa gājienu, Hērodots atstāsta, kā Dāreja sūtņi tikuši iemesti akā, kurpretim šis notikums ir noklusēts chronoloģiskajā vietā. Tāpat 7.—9. grāmatās atrodamas tādu personu ģeneāloģijas, par kuŗām bija runa jau agrāk un kuŗas te minētas it kā pirmo reiz.

τε ἐμὴ καὶ γνώμη καὶ ἱστορίη, II, 99), kas, ņemot vērā viņa daudzos un tālos ceļojumus, deva viņa vēsturei daudz materiāla. Bet galvenais avots bija mutiskā tradicija. Ceļodams Hērodots noklausījās un uzņēma savā vēsturē dažādus tulku, pavadoņu, priesteŗu, aculiecinieku vai viņu pēcnācēju nostāstus, tāpat arī tautā cirkulējošās leģendas. Tā savas vēstures galveno un svarīgāko daļu — grieķu un persiešu karus — Hērodots aprakstīja, dibinoties uz mutisko tradiciju, un šis apstāklis jāņem vērā, novērtējot Hērodotu kā vēsturnieku. Plataju kaujas aprakstā var saskatīt atēniešu, spartiešu, tegejiešu, varbūt arī boiōtiešu un pat maķedoniešu tradiciju. Dažos gadījumos Hērodots sauc vārdā personas, kas viņam stāstījušas vienu vai otru notikumu.

Bet Hērodots lietoja arī rakstu avotus. Daudzās vietās viņš atsaucas uz Homēru, ko viņš, tāpat kā citi tā laika grieķi, uzskatīja par vēsturisku liecinieku. Tāpat viņš citē Hekataju, dažkārt ar viņu polemizēdams. Tā kā viņš tic orākuliem, tad viņš atsaucas arī uz tiem, citēdams tādus pareģus (chresmologus) kā Bakidu un Mūsaju. Dažos gadījumos Hērodots savas ziņas ņem no rakstītiem dokumentiem, piem., no dažādiem oficiāliem sarakstiem. Dažreiz viņš citē inskripcijas.

Varētu jautāt: kā Hērodots ir izturējies pret savu vēstures materiālu un cik kritiski viņš pārbaudījis avotus? Vispirms, viņš atšķiŗ to, ko pats redzējis, no tā, ko dzirdējis no citiem [1]). Tomēr dažkārt grūti ir pateikt, kur beidzas viņa autopsija un sākas liecinieku nostāsti. Kādā vietā viņš saka: „Vai tā ir taisnība, es nezinu; es rakstu to, ko runā“ [2]). Un tā bieži atgadās, ka Hērodots atstāsta notikumus, kuŗiem pats netic.

Vispār daudzos gadījumos Hērodots izturas kritiski pret vēsturisko materiālu un ne visam tic, kas viņam ausīs nācis. Dažus nostāstus viņš taisni nosauc par muļķīgiem. Dažkārt viņa kriticisms sniedzas pat par tālu. Tā, atstāstīdams faraona Nechao sarīkoto ekspedīciju apkārt Afrikai, viņš piezīmē, ka foinīķiešu kuģinieki, kas piedalījušies šai braucienā, stāstījuši, ka redzējuši sauli labajā, t. i. ziemeļu pusē. „Citiem šādas lietas varbūt ticamas, man gan nē,“ piebilst šai gadījumā Hērodots. Tāpat viņš netic nostāstam, ka esot ļaudis, kas 6 mēnešus dzīvojot tumsā. Viņš smejas par Hekataja apgalvojumu, ka zemei apkārt ir ōkeans.

Hērodota kriticisms parādās arī dažu leģendu un mītu racionālizēšanā. Tā tesaliešiem bija nostāsts, ka Tempes ieleju esot radījis Poseidōns. Šis nostāsts pēc Hērodota domām varot būt pareizs: jo tā kā Poseidōns pēc grieķu ticējumiem bija arī zemes trīcinātājs un šādas aizas

---

[1]) 2, 99: Μέχρι μὲν τούτου ὄψις τε ἐμὴ καὶ γνώμη καὶ ἱστορίη ταῦτα λέγουσά ἐστι, τὸ δὲ ἀπὸ τοῦδε Αἰγυπτίους ἔρχομαι λόγους ἐρέων κατὰ τὰ ἤκουον.

[2]) 4, 195.

varēja rasties tikai no zemes trīces, tad pilnīgi ticams nostāsts, ka Tempes ieleju radījis Poseidōns. Citā vietā viņš saka: „Vētru pie Sēpiadas noklusināja magi ar ziedojumiem un vārdošanu", bet turpat piebilst: „tomēr varbūt tā pati norima" [3]). Dōdōnas priesterienes stāstījušas, ka dūja, aizlidojusi uz Dōdōnu, cilvēku valodā pavēstījusi, ka tur jābūt orākula svētnīcai [4]). Pēc Hērodota izskaidrojuma tā nebijusi dūja, bet svešas tautības sieviete, kas runājusi sākumā putniski, t. i. nesaprotamā valodā, bet vēlāk sākusi runāt vietējo cilvēku valodā, pēc tam kad to bij iemācījusies. „Jo kā tad dūja varētu runāt cilvēku valodā?" jautā Hērodots. Tāpat skiti esot stāstījuši par pūkām, kas pilda gaisu [5]). Tas pēc Hērodota domām bijis sniegs, kas par pūkām nosaukts līdzīgā izskata dēļ.

Pretēji šiem kritikas un racionālisma piemēriem Hērodots, saskaņā ar tā laika ieskatiem, tic brīnumiem un orākuliem. Nav neviena kaut cik svarīga notikuma, par kuŗu nebūtu iepriekš sludināts. Hērodots izturas ar godbijību pret Delfu orākulu, lai gan šis orākuls persiešu kaŗu laikā bieži deva tādus pravietojumus, kas grieķiem varēja drīzāk iedvēst šaubas par uzvaru, nekā pacelt viņu patriotismu un drosmi. Turklāt Hērodots aizmirst, ka šie orākula pravietojumi pa lielākai daļai bija *vaticinia ex eventu*, radušies pēc notikušā fakta.

Ticēdams brīnumiem, Hērodots pielaiž dievības tiešu iejaukšanos cilvēku lietās. Tā, piemēram, viņš pastāsta, kā Delfi tikuši izglābti no persiešu uzbrukuma, pateicoties brīnumam [6]). Arī dieve Dēmētra ne-

---

[3]) 7, 191.

[4]) 2, 57.

[5]) 4, 31.

[6]) 8, 37-39: „Un tā visi delfieši atstāja pilsētu, izņemot sešdesmit vīrus un profētu (orākula tulku). Un kad barbari bij jau tuvu piegājuši un par gabalu redzēja templi, tad profēts, kam vārds bija Akērats, ieraudzīja templa priekšā no iekšienes iznestus svētos ieročus, pie kuŗiem nevienam cilvēkam nebija brīv pieskarties. Un viņš gāja palikušajiem delfiešiem vēstīt šo brīnumu. Bet kad barbari steigdamies bija nokļuvuši jau pie Pronājas Atēnas templa, tad viņiem notika vēl lielāki brīnumi nekā iepriekšējais, lai gan arī tas jau ir liels brīnums, kad kaŗa ieroči paši no sevis ierodas templa priekšā. Bet šis otrais brīnums, kas pēc tam notika, ir brīnišķīgākais no visām parādībām. Jo tai brīdī, kad barbari devās uz Pronājas Atēnas templi, no debess krita uz viņiem pērkoņa spērieni, bet no Parnāsa virsotnes ar lielu troksni vēlās uz viņiem divi nošķelti klints gabali un ķēra daudzus no viņiem, bet no Pronājas templa bija dzirdamas balsis un saucieni. Un visam tam kopā sajaucoties, bailes pārņēma barbarus, bet delfieši, manīdami, ka tie bēg, dzinās tiem pakaļ un lielu pulku no tiem nogalināja, bet palikušie no tiem bēga uz Boiōtiju. Un kā es tiku dzirdējis, tie no barbariem, kas bij atgriezušies, stāstījuši vēl citas brīnišķīgas lietas: divi hoplīti, lielāki par parasto cilvēka augumu, esot viņiem pakaļ dzinušies, kaudami viņus un vajādami. Šos divus delfieši tur par vietējiem hērojiem, Filaku un Autonoju, kuŗu svētnīcas atrodas templa

pielaida ienaidnieku savā svētnīcā [7]). Tāpat Hērodots atzīmē brīnumu, kas noticis, Kserksam dodoties uz Grieķiju, kad ķēvei atnesies zaķis. Šai notikumā viņš saskata dievu sūtītu zīmi, ar kuŗu tie gribējuši Kserksu brīdināt [8]).

Tiekdamies savos izskaidrojumos pēc brīnumiem, Hērodots dažkārt pielaiž pat faktu kļūdas, sagroza un pārceļ chronoloģiskus datus. Tā viņš stāsta par pilnīgu saules aptumsumu, kas noticis, Kserksam no Sardām dodoties kaŗagājienā [9]), lai gan īstenībā saules aptumsums notika 478. g. (t. i. divus gadus vēlāk) un bija ne pilnīgs, bet daļējs [10]).

Daudzi Hērodota ieskati ir kopēji ar tā laika grieķu tautas ticējumiem. Tā viņa vēsturē vairākkārt ir izteikta doma, ka dievība ir skaudīga [11]). Cilvēkam tāpēc nepiederas būt iedomīgam, jo ikviena lepnība tiek sodīta. Dievība met zibeņus uz augstākām ēkām un kokiem, jo viņa mīl iznīcināt to, kas citiem pāri paceļas. Arī Kserksa rīcībā Hērodots saskata lepnību, un viss Kserksa kaŗagājiens rāda, ka pārliecīgai augstprātībai seko sods. Tāpat Hērodots vairākās vietās izsaka domas, ka cilvēka laime ir pārejoša un nepastāvīga un ka pilnīga laime starp cilvēkiem nav atrodama. Dažreiz mirušam būt ir labāk nekā dzīvam. Neviens nevar sevi pirms nāves turēt par laimīgu, tādu domu Hērodots izsaka ar Solōna vārdiem, kas adresēti Kroisam.

Likteni, kam viss pakļauts, Hērodots dažos gadījumos identificē ar dievību: „kam pēc dievības lēmuma jānotiek, to cilvēks nespēj novērst," saka viņa vēsturē kāds persietis, paredzēdams Mardonija un viņa kaŗaspēka bojā eju. Citur atkal teikts, ka arī pati dievība nevar izbēgt no likteņa lēmuma [12]). Hērodots tic providenciālismam: pēc viņa pārlie-

---

tuvumā, — Filaka svētnīca pie paša ceļa augšpus Pronājas templim, bet Autonoja svētnīca Kastalijas tuvumā zem Hiampejas virsotnes. Bet no Parnāsa nokritušie klints gabali vēl līdz mūsu laikam bij uzglabāti un gulēja Pronājas Atēnas svētajā iežogojumā, kur tie bij apstājušies, veldamies pa barbaru vidu. Tā notika svētnīcas atbrīvošana no šiem cilvēkiem."

[7]) 9, 65.

[8]) 7, 57: „Un kad visi bija pārgājuši (par Hellespontu) un taisījās doties tālāk ceļā, liels brīnums viņiem notika, kam Kserks nepiegrieza nekādas vērības, lai gan tas bija viegli izprotams: ķēvei atnesās zaķis. Tas bija viegli tā iztulkojams, ka Kserkss veda pret Grieķiju spožu, varenu kaŗaspēku, bet viņam bija lemts bēgt atpakaļ uz to pašu vietu, glābjot savu dzīvību."

[9]) Hērod. 7, 37.

[10]) Wecklein, Über die Tradition der Perserkriege, Sitzb. d. b. Ak. 1876, 253. Vēsturnieks E. Meijers (Ed. Meyer, Gesch. d. Alt. III 354), pamatodamies uz Judeicha rakstu (Hist. Zeitschr. XLII), domā, ka saules aptumsums, par ko runā Hērodots, esot noticis nevis 478., bet 481. g., kas bijis redzams Sūzās.

[11]) 1, 32; 3, 40.

[12]) 1, 91

cības, vēsturē darbojas dievības gudrais padoms, kas vada ļaužu un tautu likteņus [13]).

Hērodota vēsturē saskatāmi arī viņa politiskie ieskati un simpatijas. Kādā vietā Hērodots ar persiešu augstmaņu muti, kas nogāzuši Pseudosmerdi, izsaka monarchijas, oligarchijas un demokratijas gan labās, gan ļaunās puses [14]). Tirannijai viņš vairs nesimpatizē, kaut gan pret atsevišķiem tiranniem viņa noskaņojums ir labvēlīgs. Bet viņa simpatijas ir nenoliedzami Atēnu demokratijas pusē, kur pastāvēja politiska vienlīdzība („isēgoriā" un „isonomiā"). Atstāstījis Kleistena cīņu pret opozicijas partiju, Hērodots piezīmē: „ne tikai šai gadījumā, bet vispār ir redzams, kāda laba lieta ir politiska vienlīdzība, ja atēnieši, kamēr pār tiem valdīja tiranni, kara lietās nebija pārāki par saviem kaimiņiem, bet, nogāzuši tirannus, tika tālu citiem priekšā. Tas rāda, ka, pakļauti būdami, viņi tīšā prātā bija nolaidīgi, kā jau kungam strādādami, bet atbrīvoti katrs sev centās strādāt." [15]) Te Hērodots aizmirst, ka taisni Peisistrata laikā pieauga Atēnu ārējā vara un politiskā nozīme un galvenās līnijās tika nosprausts viss tas, ko vēlāk reālizēja 5. gs. demokratijas ziedu laikā.

Grieķu un persiešu karā Hērodots ierāda atēniešiem galveno vietu un izceļ viņu nopelnus. Viņš atklāti izsaka ieskatu, kas daudziem grieķiem toreiz aiz skaudības nebija pieņemams, ka atēnieši ir galvenā kārtā izšķīruši persiešu kara iznākumu un tādēļ uzskatāmi par Grieķijas glābējiem [16]).

Nav redzams, ka Hērodots izturētos naidīgi pret spartiešiem, viņam ir pat labvēlīgas atsauksmes par tiem. Zemāk viņš novērtē korintiešus un sevišķi tēbiešus, kuŗu nodevību grieķu lietai un biedrošanos ar persiešiem viņš atklāj bez saudzēšanas. Šī stingrība pret korintiešiem un tēbiešiem varbūt izskaidrojama ar tām attiecībām, kas abām šīm pilsētām bija pret atēniešiem, kad Hērodots rakstīja savu vēsturi.

Runādams par svešām zemēm, Hērodots izturas bez kādas nicināšanas pret tām kaimiņu tautām, kuŗas grieķi sauca par barbariem. Viņa ziņkārīgais prāts grib saprast visādas ierašas un ieskatus. Ne par velti Plūtarchs ar vieglu pārmetumu viņu nosauc par barbarofilu (φιλοβάρβαρος). Cilvēciskās attiecības pret barbariem ir saskatāmas daudzos gadījumos, kur Hērodots raksturo svešu zemju valdniekus un personas. Tā

---

[13]) 3, 108: τοῦ θεοῦ ἡ πρόνοια . . . ἐοῦσα σοφή.

[14]) 3, 80-82.

[15]) 5, 78.

[16]) No atsevišķām personām Hērodots cildina Periklu (6, 131), bet nelabvēlīgā apgaismojumā rāda Temistoklu.

viņš neslēpj ķēniņa Dāreja augstsirdīgā darba un laipnās izturēšanās [17]) un pat pret Grieķijas ienaidnieku Kserksu viņš izturas bez kādām naida jūtām. Te varētu vēl piezīmēt, ka, attēlodams persiešus un vispār barbarus, Hērodots bieži tos hellēnizē, piešķirdams tiem tādas nacionālas īpašības, kas vairāk atgādina grieķus nekā barbarus.

Nav noliedzams, ka Hērodota vēsturei ir savas vājās puses, kuŗas atzīmējuši jau grieķu rakstnieki. Aristotelis viņu sauc par „mītologu", un uz to pašu aizrāda arī Strabōns. Plūtarchs, kā boiōtietis, bij apvainots par to, ka Hērodots boiōtiešus ir parādījis nelabvēlīgā apgaismojumā, un sarakstīja traktātu „Par Hērodota ļaunprātību", apvainodams viņu partejiskumā. Satiriķis Lūkiāns ir ievietojis Hērodotu Aidā kopā ar Ktēsiju par viņa melīgumu. Arī daži jaunlaiku vēsturnieki ir raudzījušies uz Hērodotu nelabvēlīgi. Ka viņam ir savas kļūdas, ka viņš pārāk vieglprātīgi tic anekdotiem un ka viņam ir arī savas simpatijas un antipatijas, par to jau augšāk bija runa. Tomēr nekur nav redzams, ka Hērodots censtos tendenciōzi sagrozīt faktus. Viņš tiecas pēc patiesības, un tā nav viņa vaina, ka, nostādamies uz sava laika viedokļa, viņš nav varējis visur atšķirt patiesību no izdomas. Daudzas viņa kļūdas ir neapzinātas un tai laikmetā un apstākļos neizbēgamas.

Kaut gan Hērodota vēsturei ir savi trūkumi, tomēr tās nozīme paliek milzīga. Hērodots ir paglābis no aizmirstības daudzus mums ļoti svarīgus vēstures faktus. Viņš sniedzis daudz vērtīgu ziņu arī par austrumu tautām un atstāstījis to leģendas tā, kā tās tika dzirdējis.

Hērodota plašā vēsture ar savu stāstīšanas veidu atgādina eposu. Līdzīgi episkam dzejniekam viņš ar līdzjutību seko savu varoņu likteņiem, un visu viņa vēsturi var ar patiku un interesi lasīt kā kādu saistošu romānu. No šā viedokļa raugoties, Hērodots ir ne tikai vēsturnieks, bet arī rakstnieks. Viņa darba galvenā ideja ir grieķu cīņa ar barbariem, sākot no Kroisa laikiem līdz Kserksam. Šī ideja piešķir vienību viņa darbam. Stāstījums, tāpat kā Homēram, rit pamazām, bez steigas, ar daudzkārtīgiem, plašiem ekskursiem un novēršanos no galvenā temata. Hērodots labprāt kavējas pie sīkumiem. Vārdu pa vārdam viņš atstāsta, kas ticis runāts persiešu kaŗa padomē vai kas noticis ķēniņa guļamās istabās. Ļoti dzīvi, piemēram, attēlota nakts, kad notika grieķu apspriede priekš Salamīnas kaujas. Maratōnas un Salamīnas kauju apraksti, kur vienkārši un skaidri attēlotas cīņu galvenās peripetijas, ar iepītiem pa starpām orākuliem, brīnumiem un anekdotiem, var dot jēdzienu par Hērodota vēsturniecisko stilu.

Hērodota stils ar savu mierīgo episko plašumu tuvojas Homēra sti-

[17]) 6, 41-42 un 119.

lam [18]). Tas ir vienkāršs, skaidrs, vijīgs un valdzinošs. Hērodota izteiksmē dominē vēl tas naīvi vienkāršais runas veids, ko senie sauca par savērto stilu (λέξις εἰρομένη), kuŗa pretstats ir komplicētais periodiskais stils (λέξις κατεστραμμένη).

Hērodots mums tagad ir vienīgais lielais jōniešu klasiskās prōzas pārstāvis. Līdzās viņam var nostādīt vēl tikai viņa tautieti un laika biedru — mediķi Hipokratu. Pretēji Hekatajam, kas lietoja tīru jōniešu dialektu, Hērodota valodā atrodami daži nejōniski elementi. Ir dabiski, ka Hērodots, kas bija daudz lasījis un kas rakstīja visai Grieķijai, bija mazāk uzticīgs savam vietējam dialektam nekā viņa priekšteči logografi. Varbūt bez savas ietekmes nav palicis arī jauktais Halikarnāsas iedzīvotāju sastāvs un vēsturnieka ilgstošā uzturēšanās dažādās Grieķijas pilsētās.

Hērodots ir pirmais rakstnieks, kas Grieķijai parādīja, ka skaista prōza ir ne mazāk vērtīga kā skaistā dzeja. Ar savu lielo darbu viņš ievada grieķu vēsturisko prōzu, bet reizē arī izbeidz jōniešu kultūras uzplaukuma laikmetu, jo nākošais lielais vēsturnieks Tūkīdids raksta jau atiešu dialektā.

Rokraksti. Pazīstamo Hērodota vēstures rokrakstu ir ap 30. No tiem galvenie ir šādi:

Florentinus jeb *Mediceus* (= A), Florencē, Laurent. bibl. LXX, 3, 10. gs.
Romanus (= B), Bibliothecae Angelicanae Augustinorum, 11. gs.
Florentinus (= C), Laurent. bibl., 11. gs.
Parisinus (= P), Nac. bibl. Parīzē, nr. 1633, 13. gs.
Romanus jeb *Vaticanus* (= R), Vatikāna bibl. nr. 123, 14. gs.
Florentinus (= d), Laurent. bibl., LXX$_{s}$ 6, 1318. g.
Venetus (= δ), Venecijā, Sv. Marka bibl., 15. gs.
Parisinus (= q), Parīzē, Nacion. bibl., 1447. g.
Urbīnas 88 (= r), Vatikāna bibl., 14. gs.
Cantabrigensis (= s).
Vindobonensis, LXXII (= v), 15. gs.

Minētie manuskripti pieder pie 2 grupām, kas cēlušās no viena archetipa. Šteins (sekodams Abichtam) par vecāko un labāko grupu uzskata A, B, C. Tomēr Kobè (Cobet) lielu nozīmi piešķīra R, ko viņš sauca par labāko un reizē sliktāko no visiem manuskriptiem (Mnemosyne, jaunā ser. 10. sēj. 400 sek.).

Scholijas. Hērodota manuskriptos ir maz scholiju, un tās pašas ir īsas un mazvērtīgas.

Izdevumi. Editio princeps: Aldus Manutius, Venecijā, 1502. g. — H. Stephanus (Estienne), Parīzē, 1570. g. — Cum annot. Galei, Fr. Gronovii, Valckenarii, ed. Wesseling, Amsterdamā, 1763. g. — Gaisford, Oksfordā (Oxonii) un Leipcigā, 1824.—26. g.; 3. izd. Oxon. 1849. — Baehr, ar koment., 1830—35. g., Leipc., 2. izd. 1856. g., 4 sēj. — Dindorf, Parīzē, Didot, 1844. g. — Bekker, Berlīnē, 2. izd. 1845. g. — Krüger, Leipcigā, 1855.—57. g. (ar labu komentāru). — Abicht, Leip-

[18]) Traktāta par augsto stilu autors apzīmē Hērodotu par „ļoti homērisku" rakstnieku (Ὁμηρικώτατος, De sublimitate 13).

cigā, 1869. g., tā paša: Leipcigā, Teubner, 5 sēj. 1877.—1906. g., ar vācu piez. — Stein, Berlīnē, Weidmann, 1869. g. 2 sēj. (lielais kritiskais izd.); tā paša: mazais krit. izd. 1884. g., 2 sēj.; tā paša: Berlīnē, Weidmann, 5 sēj. 1893.—1908. g., ar piez. — A. Holder, Leipcigā, Freytag, 2 sēj. 1886., 1888. g. (krit. izd.) — v. Herwerden, Traiecti ad Rhenum, Kemink, 4 sēj. 1884.—9. g., ar piez. latiņu val. — Sayce, Herodotos, books I—III: The ancient empires of the East, London, Macmillan, 1883; R. W. Macan, Herodotos, books IV—VI, ib., 2 sēj. 1895. g.; books VII—IX, ib. 2 sēj., no kuŗiem pirmais 2 daļās, 1908. g. (ievērojams izdevums, pie kuŗa strādājuši orientālisti). — Speciāls 2. grāmatas izdevums: A. Wiedemann, Leipcigā, Teubner, 1890. g. — C. Hude, Oxonii (Oksfordā), Clarendon, 2 sēj. 1908. gadā. — Herodotos, with an engl. by A. D. Godley, Loeb. class. Library, London, Heinemann, I (1-2) 1921; II (3-4) 1921; III (5-6) 1922; Book VII by C. E. Robinson and others 1922; IV (8-9) 1924. — Historiarum libri IX, ed. H. R. Dietsch, ed. 2 cur. H. Kallenberg, vol. I (1-4) 1926, vol. II (5-9) 1929 (ed. ster.). — Historiarum libri IX, cur. F. Palm, acc. libellus de vita Homeri et index histor., ed. iter. Tauchnitz, Leipzig, Holtzes, 1925. — Hérodote, Histoires, par Ph. E. Legrand, Paris, Les Belles Lettres, 9 sēj.

Izlasīti gabali: Tournier et Desrousseaux, Hachette, 1874. — A. Hauvette, Colin, 1892. — Herodot in Auswahl, hrsg. von K. Moeller, Leipzig und Berlin, Teubner 1926. — Hérodote, Morceaux choisis, préparation annotée par J. J. van Dooren, Liège Dessain 1937. —

Tulkojumi un komentāri. Franču v. sk. Ph. E. Legrand izd. — Angļu: Rawlinson, London, Murray, 4 vol. 1858. un 1876. g. (vērtīgs kom.). — W. How and J. Wells, A commentary on Herodotus, I and II (1-9). — Vācu: Die Geschichten des Herodotus, nach der Uebers. von F. Lange hrsg. von O. Güthling, 2. Aufl. Leipzig Reclam, 1930.

Vārdnīcas. Jacobitz, Specimen lexici Herodotei, Progr. Lipsiae, 1870. — Broschmann, Lexikalische Beiträge zu Herodot, Prog. Zwickau, 1898; Supplementum lexici Herodotei alterum, ib. 1904. — J. A. Powell, Lexicon to Herodotus, 1938.

Voloda. Bredovius, De dialecto herodotea, Lipsiae, Teubner, 1846. — Merzdorf, Quaestiones grammaticae de dialecto herodotea, Diss. Lipsiae, 1875. — L. Bénard, Essai sur la signification et l'emploi des formes verbales en grec d'après le texte d'Hérodote, Thèse, Paris, Hachette, 1889. — Audouin, Dialectes grecs littéraires, Paris, Klincksieck, 1891. — O. Hoffmann, Die griechischen Dialekte, III, Der jonische Dialekt, Göttingen, 1898.

Literārkritiski un citi raksti par Hērodotu. Ch. Röse, Hat Herodot sein Werk selbst herausgegeben, Progr. Giessen, 1879. — H. Diels, Herodot und Hekataios, Hermes, 1887, 411-444. — G. Radet, La Lydie et le monde grec au temps des Mermnades, Paris, Thorin, 1893. — A. Hauvette, Hérodote, historien des Guerres médiques, Paris, Hachette, 1894. — R. Dietrich, Testimonia de Herodoti vita praeter itinera, Diss. Lipsiae, 1899. — De Herodoti fonte Delphico, Basel, Birkhäuser, 1899. — A. J. Laird, Studies in Herodotos, Madison, Wisconsin, 1904. — P. Kropp, Die minoisch-mykenische Kultur im Lichte der Ueberlieferung bei Herodot, Leipzig, Wigand, 1905. — C. Sourdille, Hérodote et la religion de l'Égypte, Thèse, Paris, Leroux, 1910. — W. W. How and J. Wells, A Commentary on Herodotus, Oxford, Clarendon, 2 vol. 1912. — J. Wells, Studies in Herodotus, Oxford, Blackwell, 1923. — T. R. Glover, Herodotus, Berkeley, Univ. Calif. Pr. 1924. — W. Spiegelberg, Die Glaubwürdigkeit von Herodots Bericht über Aegypten im Licht der ägyptischen Denkmäler: Orient und Antike, III, Heidelberg, Winter, 1926. —

F. Focke, Herodot als Historiker: Tübinger Beiträge zur Altertumsw., Stuttgart, Kohlhammer, 1927. — P. Šmits, Hērodota ziņas par senajiem baltiem, Rīgas Latv. b-bas zin. kom. 1930. g. — M. Pohlenz, Herodot, der erste Geschichtschreiber des Abendlandes, Neue Wege zur Antike, II, 7-8, Leipzig, Teubner, 1937.

Bibliografijas pārskats. Par 1909.—1915. g.: Jahresbericht über die Fortschritte der klass. Altertumswissensch. 170. sēj. 291-363; par 1915.—1920. g. ib. 191. sēj. 1-25; par 1921.—1927. g. ib. 220. sēj. 1-36.

90. **Citi jōniešu vēsturnieki: Iōns, Antiochs, Ktēsijs.** Traģēdiju dzejnieks un reizē vēsturnieks bija Iōns no Chijas. Dzimis 5. gs. pirmajā pusē [1]), viņš ilgāku laiku nodzīvoja Atēnās, būdams sakaros ar tā laika ievērojamākiem vīriem. Viņš sarakstīja jōniešu dialektā Chijas dibināšanu (Χίου κτίσις), kas laikam vairāk līdzinājās logografu rakstiem nekā vēsturei vārda īstā nozīmē. Filozofiskā traktātā, ko sauca Triadas (Τριαγμοί), viņš stāstīja par visu lietu izcelšanos. No viņa interesantiem Memuāriem (Ὑπομνήματα jeb Ἐπιδημίαι) ir uzglabāta lappuse, kur ir runa par Sofoklu [2]).

Jōniešu dialektā rakstīja arī Antiochs no Sirākūzām. Viņa Sicilijas vēsture (Σικελιῶτις συγγραφή, 9 gr.) sākās ar ķēniņu Kōkalu un beidzās ar Gelas mieru 424. gadā. Šo darbu, ko izlietoja arī vēsturnieks Tūkīdids, vēlāk apēnoja ievērojamākie Filista un Tīmaja darbi. Bez tam viņš sarakstīja Italijas kolōnizāciju (Ἰταλίας οἰκισμός), no kuŗas uzglabāti niecīgi fragmenti.

Ktēsijs (Κτησίας), dzimis Knidā 5. gs. otrajā pusē, piederēja pie asklēpiadu biedrības, t. i. bija pēc profesijas ārsts. Kritis persiešu gūstā, viņš kļuva Sūzās par ķēniņa galma ārstu, kur nodzīvoja 17 gadus. Viņš pavadīja ķēniņu Artakserksu II tā gājienā pret brāli Kīru un piedalījās kaujā pie Kūnaksām (401. g.).

Ktēsijs sarakstīja jōniešu dialektā plašu darbu, ko sauca Persiešu vēsture (Περσικά). No tās 23 grāmatām pirmajās 6 bija stāstīts par asiriešu un mēdiešu vēsturi, bet nākošajās bij apskatīti Persijas notikumi līdz 398. gadam. No citiem Ktēsija darbiem atzīmējami: Indijas apraksts (Ἰνδικά) 1 gr., Periplus (Περίπλους jeb Περίοδος) 3 gr., bez tam raksti Par kalniem, Par upēm un varbūt arī par medicīnas jautājumiem.

Savā vēsturē Ktēsijs sniedza plašas ziņas, jo viņam bija pieejami persiešu valsts archīvi Sūzās, tā sauktie „ķēniņu pergamenti" (βασιλικαὶ διφθέραι), uz kuŗiem bija rakstīti valdošo dinastiju ievērojamie notikumi. Kritizēdams citus, piemēram Hērodotu, Ktēsijs tomēr arī pats

[1]) Ap 484.—1. g.

[2]) Fragm. historic. (Müller-Didot), t. II, p. 46.

nebija bez trūkumiem. Savos aprakstos viņš stāstīja par dažādiem Indijā redzētiem fantastiskiem kustoņiem un pārdabiskām dabas parādībām. No tam spriežams, ka, atstāstīdams savus ceļojumus pa svešām zemēm, viņš nav izticis bez faktu sagrozījumiem, un tāpēc viņam arī kā vēsturniekam nevar uzticēties. Kā rakstnieks Ktēsijs tika cildināts viņa patīkamās valodas dēļ.

Fragmentu izdevumi. Iōns: C. Müller (Didot). Fragm. historic. gr. t. II p. 46. — Antiochs: ib. I, 181-4. G. M. Columba, Antioco, storico del V secolo, Palermo, Clausen, 1890. — Ktēsijs: C. Müller, Ctesiae Cnidii reliquiae, kā pielikums pie DidòHērodota izdevuma, 1858. g. Spec. izdevums: J. Gilmore, London, Macmillan, 1888. — Rüter, De Ctesiae Cnidii fide et auctoritate, Progr. Gütersloh, 1873. — Carolina Lanzani, I Persica di Ctesia, fonte di storia Greca, Messina, 1902. — G. Cammelli, Studio sui Περσικά di Ctesia, Rivista Indo-Greca-Italica di filol., lingua, antichità, 1922, 115-133; 279-295.

XXIII. Tūkīdids (ap 460.—395. g.)

91. Tūkīdida dzīve. Pirmais vēsturnieks, kas raksta atiešu dialektā, ir Tūkīdids, kuŗa personā grieķu vēsturniecība sasniegusi lielu augstumu. Kā vēsturnieks, Tūkīdids pārspēj ne tikai savus priekštečus, bet arī pēcnācējus.

Tūkīdids (Θουκυδίδης), dzimis Atikas dēmā Halimūntā ap 460. gadu, piederēja pie dižciltīgas dzimtas, kas bija radniecībā ar Kimōnu un Trāķijas ķēniņu Oloru (arī Tūkīdida tēvs saucās Olors) [1]). Pēc biografa (Markellīna) ziņām, viņš jaunībā esot klausījies filozofu Anaksagoru un aizrāvies ar tā mācību, tā ka daži viņu turējuši pat par ateistu, bet rētorikā klausījies toreiz ievērojamo runātāju Antifōntu [2]). Par dziļo iespaidu, ko uz viņu atstājusi Hērodota vēsture, stāsta vēlākie gramatiķi [3]). Būdams izglītots un stāvēdams toreizējās gara attīstības augstumos, Tūkīdids bija pazīstams ar dažiem tā laika ietekmīgiem valstsvēriem, piem. ar Periklu. Trāķijas piekrastē (Skapte-Hilē) viņam piederēja zelta raktuves, kas sagādāja viņam turību [4]).

Kad sākās Peloponnēsas kaŗš, Tūkīdids atradās Atēnās un pārcieta arī briesmīgo epidēmiju, kuŗu viņš pats apraksta savā vēsturē. 424. gadā Tūkīdids tika ievēlēts par stratēgu un flotes virspavēlnieku operācijās

---

[1]) Uz Tūkīdida kapa stēlas, kā biografi stāsta, stāvējis uzrakstīts: Θουκυδίδης Ὀλόρου Ἀλιμούσιος ἐνθάδε κεῖται.

[2]) Marcell. 22.

[3]) Marcell. 54; Svida; Fōt. 60.

[4]) Tūk. 4, 105. Pēc Markellīna liecības šīs raktuves bijušas viņa sievas mantojums (Marcell. 19). Pēc Plūt. Kim. 4 Tūkīdids tās bijis mantojis no saviem Trāķijas senčiem.

pie Trāķijas piekrastes. Viņam bij uzdots ar viņa rīcībā esošo eskadru apsargāt piekrasti un pilsētu Amfipoli, ko tai brīdī bij ieņēmis viņa amata biedrs Eukls. Bet spartiešu enerģiskais karavadonis Brasids, nevienam negaidot, ziemas laikā, kad vētras padara kuģošanu gandrīz neiespējamu, piepeši uzbruka Amfipolei un to ieņēma, iekams Tūkīdids bija paspējis sniegt palīdzību. Šīs neveiksmes dēļ Tūkīdids tika apsūdzēts par nodevību un notiesāts uz nāvi [5]), no kuras viņš glābās, aiziedams trimdā un apmezdamies savā Trāķijas muižā. Trimda izrādījās labvēlīga Tūkīdidam kā vēsturniekam: tur uzturēdamies, viņš varēja kā bezpartejisks novērotājs sekot karam un kārtot materiālus savam vēstures darbam. No turienes viņš izdarīja arī ceļojumus, lai ievāktu uz vietas vajadzīgās ziņas. Par to liecina daudzi viņa kauju un ielenkšanas apraksti, no kuriem redzams, ka autors šīs apkārtnes ir redzējis un aprakstītajās vietās pats bijis. Kā šķiet, viņš apmeklējis arī Siciliju un Italiju, kur pa daļai bija norisinājušies lielā kara notikumi. Bez tam kādu laiku viņš dzīvoja pie Maķedonijas ķēniņa Archelāja galma, kur toreiz pulcējās dzejnieki un zinātnieki [6]).

Pēc 20 gadu ilgas trimdas, kad Atēnas bij ieņēmis Līsandrs (404. gadā), Tūkīdids dabūja atļauju atgriezties dzimtenē, par ko viņš pats stāsta 5. grāmatā. Drīz pēc tam viņš arī mira (ap 395. g.) [7]). Viņa vēsture palika nepabeigta. Viņš pats saka, ka viņa nodomos ir bijis aprakstīt 27 gadus ilgo (431.—404. g.) karu, bet viņa stāstījums apraujas jau ar 411. gadu, t. i. ar 20. kara gadu.

92. Tūkīdida vēsture: tās iedalījums un saturs. Pie Peloponnēsas kara vēstures rakstīšanas Tūkīdids stājās tūdaļ, ko tik šis karš bija sācies, paredzēdams tā lielo nozīmi. Kā zināms, šis karš norisinājās ar pārtraukumiem. Pirmais periods, tā saucamais Archidāma karš, ilga 10 gadus (431.—421. g.) un beidzās ar Nīkija mieru. Sākumā Tūkīdids laikam domāja aprakstīt tikai šo karu. Bet kad karš uzliesmoja no jauna, viņam nācās savu vēsturi turpināt. Kā jau teikts, viņš tomēr nav paspējis aprakstīt visus 27 kara gadus, bet aprauj savu vēsturi ar 411. gadu.

Tūkīdida vēsture tagad iedalīta 8 grāmatās. Šis iedalījums tomēr nepieder pašam autoram, bet radies vēlāk [1]).

---

[5]) 4, 103-7 un 5, 26.

[6]) Sal. 2, 100.

[7]) Pēc Didima (Markellīna citējumā, 32) un Pausanija (1, 23, 9) Tūkīdids miris tūdaļ pēc savas atgriešanās varmācīgā nāvē, bet pēc Kratipa (Marcell. 33) viņš miris Trāķijā.

[1]) Senatnē bija pazīstams arī iedalījums 9 un 13 grāmatās. Pirmo min Dio-

Pēc satura Tūkīdida darbā izšķiramas divas galvenās daļas: pirmā, kas aptver 1.—5, 25 grāmatas, t. i. ievadu un kaŗa notikumus līdz Nīkija mieram (421. g.), un otrā daļa, kas sākas ar jaunu priekšvārdu [2]) un apskata notikumus no 421. līdz 411. g. Iespējams, ka sākumā pirmā daļa bij izdota atsevišķi.

Savu vēsturi Tūkīdids iesāk vārdiem: „Atēnietis Tūkīdids ir sarakstījis tā kaŗa vēsturi, ko peloponnēsieši kaŗoja ar atēniešiem, sākdams savu darbu tūdaļ pēc kaŗa izcelšanās un nojauzdams, ka tas būs liels un ievērojamāks par iepriekšējiem. To viņš secināja no tam, ka abas puses bija teicami apgādātas visādiem kaŗa līdzekļiem, un turklāt viņš redzēja, ka arī pārējās grieķu valstis vai nu tūdaļ pievienojās vienai vai otrai pusei, vai arī bija nodomājušas to darīt. Un tiešām, tas bija vislielākais satricinājums, ko pārdzīvoja nevien grieķi, bet arī daļa barbaru, gribētos pat teikt — ļoti liela daļa visas cilvēces."

Šim priekšvārdam seko ievads plašākā nozīmē, kur Tūkīdids īsā pārskatā sniedz Grieķijas senāko vēsturi un salīdzina agrākos notikumus ar Peloponnēsas kaŗu, lai pierādītu uzskatu, ka šis kaŗš savas nozīmes un lieliskuma ziņā ir pārspējis visus iepriekšējos. Viņš aprāda arī kaŗa iekšējos cēloņus — Atēnu polītiskās varas pieaugšanu un šīs pilsētas sacensību ar Spartu, un runā tad par kaŗa ārējiem iemesliem, — par konfliktu, kas izcēlās starp Kerkīru un tās mētropoli Korintu un kas kļuva par Peloponnēsas kaŗa sākumu.

Paša kaŗa aprakstu Tūkīdids iesāk ar 2. grāmatu, kur viņš stāsta par pirmo un otro kaŗa gadu un par diviem peloponnēsiešu iebrukumiem Atikā. Viņš apraksta arī briesmīgo mēri Atēnās, Perikla nāvi un Plataju aplenkšanu. 3. grāmatā stāstīts par platajiešu izlaušanos un šīs pilsētas ieņemšanu no ienaidnieka puses, 4. grāmatā par atēniešu ekspedīciju pret Pilu, kas tika sarīkota Kleōna vadībā, un par Sfaktērijas ieņemšanu. 5. grāmatas sākumā stāstīts par Nīkija mieru, ar ko nobeidzās Peloponnēsas kaŗa pirmais posms jeb tā sauktais Archidāma kaŗš (431.—421. g.).

Sākot ar 5, 26, Tūkīdids, pēc jauna priekšvārda turpina stāstījumu par nemiera pilno astoņgadu pamiera laiku (421.—413. g.), nobeigdams šo laika posmu ar drāmatisko Sicilijas ekspedīcijas (415. līdz 413. g.) aprakstu, kam veltīta 6. un 7. grāmata.

8. grāmatā Tūkīdids stāsta par Peloponnēsas kaŗa beidzamo posmu (413.—404. g.), bet stāstījumu noved tikai līdz 411. gadam. Pārējo laiku

---

dōrs 12, 37 un 13, 42, otro Markellīns 58. Pēc Markellīna ziņām (43) daži uzskatīja 8. grāmatu par neīstu, to piedēvēdami Tūkīdida meitai vai Ksenofōntam.

[2]) 5, 26: Γέγραφε δὲ καὶ ταῦτα ὁ αὐτὸς Θουκυδίδης Ἀθηναῖος.

(t. i. 411.—404. g.) viņš laikam gribējis attēlot nākošajās grāmatās, bet nāve viņam neļāva pabeigt nodomāto darbu. Arī visa 8. grāmata, tiklab stila, kā materiāla apstrādāšanas ziņā, atšķiras no iepriekšējām, tā ka senatnē daži to pat neuzskatīja par Tūkīdida darbu [3]). Tomēr nav dibināta iemesla šaubīties, ka arī 8. grāmatu sarakstījis pats Tūkīdids, jo viņam piemītošās raksturīgās pazīmes tur atrodamas katrā lappusē. Ja tur novērojama mazāka precizitāte aprakstā un mazāka skaidrība stilā, tad tas acīm redzot izskaidrojams ar autora priekšlaicīgo nāvi, kas viņam neļāva šo grāmatu pilnīgi izstrādāt. 8. grāmatā trūkst arī tiešu (neatkarīgu) runu, no kam var secināt, ka Tūkīdids, rakstīdams savu darbu, reizē ar notikumu atstāstījumu uzrakstīja arī runu saturu, bet vēlāk to pārstrādāja neatkarīgās runās.

93. Tūkīdids kā vēsturnieks un rakstnieks. Uz vēstures rakstīšanu Tūkīdids raudzījās kā uz ļoti nopietnu darbu. Ko tik bija sācies Peloponnēsas karš, Tūkīdids, paredzēdams tā lielo nozīmi, sāka krāt materiālus savai vēsturei. Notikumus viņš aprakstīja pa daļai kā aculiecinieks, jo pats tika piedalījies šai karā, gan arī dibinādamies uz citu liecībām, kuras viņš rūpīgi pārbaudīja. Par vēstures avotiem viņš izlietoja arī dažādus dokumentus un materiālus, piemēram līgumu tekstus [1]), uzrakstus uz stēlām un citiem pieminekļiem [2]), ņemdams vērā un salīdzinādams arī dažādu tautu un cilšu parašas, mutisko tradiciju u. t. t. Viņš izlietoja arī savu priekšgājēju (Hellanīka, Hērodota u. c.) darbus. Par avotu Sicilijas senākai vēsturei viņam bija Antiochs no Sirākūzām.

Tūkīdids pats apliecina, ka notikumus viņš attēlojis ne tā, kā viņam šķitis, nedz arī kā viens vai otrs viņam tos stāstījis, bet ka viņš aprakstījis notikumus pēc aculiecinieku ziņām, kuras viņš rūpīgi pārbaudījis [3]). Tūkīdids ir tik apdomīgs, ka pilnīgi neuzticas pat aculiecinieku ziņām. Viņš aizrāda, ka aculiecinieki dažreiz sagrozot faktus, atstāstīdami tos savā apgaismojumā, atkarībā no saviem ieskatiem, simpatijām vai antipatijām. Tāpēc viņš klaušināja abas pretējās puses un salīdzināja viņu liecības. Viņš negrib būt ne atēnietis, ne spartietis, bet tikai vēsturnieks, kura uzdevums ir izpētīt un atstāstīt notikumus tā, kā tie īstenībā norisinājušies.

Tiekdamies pēc patiesības, Tūkīdids ir dažkārt savā kritikā pārāk stingrs. Aiz šā iemesla grieķu senatni viņš iedomājas kā diezgan nabadzīgu. Jaunāko laiku izrakumi šo ieskatu apgāž. Bet vainīgi tur nav

---

[3]) Sk. 390. lpp. 11. piezīmi.

[1]) IV, 118; V, 18 un 47; VIII, 18, 37, 58.

[2]) I, 132, 134; VI, 55, 59.

[3]) I, 22.

Tūkīdida secinājumi un viņa metodes, kas liecina par dziļu prātu, bet faktiskā materiāla trūkums. Tūkīdids, piemēram, zina, ka dzejnieki mēdz pārspīlēt un izpušķot lietas. Tāpēc viņš neuzticas Homēra liecībai, bet, to citēdams, piemetina: „ja tikai viņam var ticēt" vai „ja viņa liecība kam šķiet pietiekoša" [4]). Tāpēc grieķu senatni viņš netur par tik grandiozu, kā tā attēlota Homēra poēmās un kādu mēs to iedomājamies kopš šlīmaņa izrakumiem.

Savā vēsturē Tūkīdids lielu nozīmi piešķir ekonomiskām attiecībām un materiāliem līdzekļiem. Turības pieaugšanu viņš uzskata par svarīgu faktoru vēsturiskā attīstībā [5]). Tādas parādības kā tautu staigāšanas, iekaļošanas un politiskās varenības pieaugšanu viņš liek tuvā sakarā ar saimnieciskiem apstākļiem un ekonomisko attīstību. Vispār Tūkīdida metodes atgādina moderno vēsturnieku pētīšanas paņēmienus. Ka, piemēram, Akropole ir Atēnu pilsētas vecākā daļa, viņš secina no tam, ka Akropoles pakājē atrodas visi vecākie tempļi un Kallirojas avots, ko atēnieši lietoja svinīgos gadījumos, tāpat arī no tam, ka atēnieši Akropoli arī vēlākos laikos sauca vienkārši par „pilsētu" (πόλις).

Tūkīdids cenšas izskaidrot notikumus dabiski, neiepīdams savā vēsturē pārdabisko elementu un dievu iejaukšanos. Gan viņš nenoliedz dievu eksistenci un atzīst, ka reliģijas novārtā likšana un svētuma nicināšana ir negātīva parādība, kas liecina par sabiedrības demorālizāciju un sabiedrisko tikumu pagrimšanu. Bet viņš tomēr nepielaiž dievu tiešu iejaukšanos cilvēku dzīvē. Kamēr Hērodota vēsture pilna visādu brīnišķīgu notikumu, no Tūkīdida darba dveš pretī zinātnisks gars. Kā cilvēks ar filozofisku pasaules uzskatu, viņš pārliecināts, ka dabā valda negrozāmi, noteikti likumi un ka tādi ieskati, pie kādiem turas tauta, ir naīvi. Orākulus, pret kuŗiem ar tādu godbijību izturas Hērodots, viņš ignorē. Ja dažās vietās viņš runā par orākuliem un brīnišķīgām laika zīmēm, tad nevis tāpēc, ka pats tām ticētu, bet tāpēc, ka šādas lietas, kuŗām tauta akli ticēja, ir faktori, kas jātur vērā vēsturniekam [6]).

---

[4]) I, 10; I, 9.

[5]) I, 8.

[6]) Interesanti redzēt, kā Tūkīdids interpretē dažus orākulus un brīnumzīmes. Piemēram, kad Atēnās plosījās mēris un ienaidnieks postīja laukus, atēnieši atcerējās Delfu orākulu, kas skanēja: ἥξει Δωριακὸς πόλεμος καὶ λοιμὸς ἅμ' αὐτῷ (atnāks dōriešu kaŗš un mēris reizē ar to). Bet par vārdu λοιμός (mēris) bija strīdus: daži apgalvoja, ka pravietojumā bijis teikts λιμός (bads), bet pirmais ieskats (par mēri) Tūkīdida laikā bija ņēmis virsroku. Šai sakarā Tūkīdids piezīmē: „jo cilvēki savus atcerējumus mēdz pieskaņot tiem notikumiem, kuŗus pārdzīvojuši. Tāpēc, ja nākotnē gadīsies vēl cits dōriešu kaŗš un ar to sakritīs bads (λιμός), tad laikam viņi tā arī lasīs (II, 54).

Stāstīdams par saules aptumsumu, Tūkīdids saka (II, 28): „tai pašā vasarā,

Tūkīdids atzīst vēsturē kauzālitāti, pie kam viņš prot atšķirt iekšējo iemeslu no ārējā. Tā, runādams par Epidamnas un Poteidajas notikumiem, viņš tos uzskata par ārējo ieganstu kaŗa sākšanai, bet dziļākus iemeslus saskata Atēnu varenības pieaugšanā, kas Spartā radīja bailes un skaudību. Tūkīdids turas pie ieskata, ka valstu dzīvē, tāpat kā dabā, valda likumi, kuŗus vajaga tikai atklāt un saprast. Tie lielā mērā atkarīgi no cilvēku gribas un rakstura, ko vēsturniekam tāpēc nākas izpētīt. Bez morāliskiem cēloņiem ir vēl arī ārējas dabas cēloņi, piemēram, ģeografiskais zemes stāvoklis, kaŗa un finanču līdzekļi u. c.

Kā vēsturnieks Tūkīdids ir apbrīnojami bezpartejisks un objektīvs. Viņa vienīgā tieksme ir izdibināt patiesību. Gan viņam ir savas simpatijas un antipatijas, kuŗas viņš dažās vietās nav turējis par vajadzīgu pilnīgi noslēpt[7]), taču savos spriedumos par personām, kas piederēja pie pretējās puses, Tūkīdids cenšas būt cik vien iespējams taisns. Nebūdams kādas politiskas partijas doktrinārs, Tūkīdids ir ienaidnieks katram šauram partejiskumam. Būdams pats pēc dzimuma aristokrats, viņš tomēr cildina atēniešu demokratijas vadoni Periklu[8]). Viņam ir svešs tiklab tas aklais naids, ko pret Spartu toreiz izrādīja daži demokratijas piekritēji, kā arī tā „lakōnomanija", kas piemīt dažiem grieķu vēsturniekiem un filozofiem. Tūkīdids izturas taisnīgi pret abām pusēm. Svarīgs pierādījums par Tūkīdida objektīvitāti ir jau tas, ka viņš, aizdzīts trimdā, bez kāda naida runā par savu dzimto pilsētu. Viņš pats apraksta savu stratēga darbību, un viņa aprakstā nav nomanāma ne mazākā faktu sagrozīšana, ne mazākā sevis izcelšana vai amata biedra

---

jauna mēness sākumā, kad tas, kā liekas, arī ir tikai iespējams, saule aptumšojās pēc pusdienas un tad atkal atspīdēja, pie kam aptumšojoties tā tapa mēnesim līdzīga, un dažas zvaigznes parādījās." Jau pati šī racionālistiskā piezīme, ka saules aptumsums iespējams tikai jaunā mēnesī, lielā mērā atņem šai parādībai tās brīnišķīgo elementu.

[7]) Tūkīdids ar nicināšanu atsaucas par pūļa nepastāvību (II, 65; IV, 28; VI, 63; VIII, 1). Ar Alkibiada vārdiem (VI, 89) viņš atsaucas par demokratiju kā par tādu valsts iekārtu, kuŗu prātīgi cilvēki prot pienācīgi novērtēt, un sauc to par „vispāratzītu neprātu". Tāpat viņam riebjas demagogi. Viņš nicīgi izturas pret tautas partijas vadoni un demagogu Kleōnu, kurpretim viņa atsauksme par Nīkiju (VII, 86) ir visai silta. (Daži domā, ka Kleōns uzskatāms par galveno vainīgo, kuŗa dēļ Tūkīdidam bijis jāiet trimdā, un ka tāpēc vēsturniekam pret Kleōnu varējis būt personīgs naids, kuŗa dēļ Kleōns arī attēlots tik nelabvēlīgā apgaismojumā. Bet tā ir tikai hipoteze, jo Tūkīdida objektīvitāte un bezpartejība vērtējama patiešām augstu.)

[8]) Šai sakarā Tūkīdids gan atzīmē, ka Perikls pratis vadīt tautu un ka Atēnu valsts iekārta toreiz tikai vārda pēc bijusi demokratija, bet īstenībā izcilākā cilvēka valdīšana (II, 65: ἐγίγνετο λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή).

Eukla nopelšana, uz kuŗu viņš būtu varējis vainu uzvelt vai arī izgāzt savu žulti pret nepateicīgajiem atēniešiem, ko cits viņa vietā varbūt būtu darījis.

Ja nu ar visu Tūkīdida objektīvitāti un patiesības meklēšanu viņa darbā tomēr iezagušās dažas sīkāka rakstura kļūdas un nepareizības (piem., anachronismi, nepareizības apkārtnes aprakstā, neskaidrības vai pretrunas chronoloģiskos aizrādījumos), tad tas nebūt nemazina Tūkīdida kā precīza vēsturnieka lielo nozīmi [9]). Dažās vietās iespējams vēl tagad pārbaudīt Tūkīdida ziņu pareizumu. Tā viņš citē Mantinejas un Ēlidas līgumu (418. g.). Šis līgums atrasts oriģinālā [10]) un saskan ar Tūkīdida citēto (V, 47). Tikai dažās vietās atrodami nelieli grozījumi, piemēram, izlaisti daži maz nozīmīgi vārdi vai viena forma apmainīta pret otru. Bet iespējams, ka šie grozījumi radušies vēlāk, manuskriptu pārrakstot.

Kā īpatnēju paņēmienu Tūkīdida vēstures rakstīšanā var atzīmēt viņa r u n a s. Par šīm runām, ko dažādos gadījumos runājušas dažādas personas, Tūkīdids ievadā paskaidro, ka viņam esot bijis grūti visos sīkumos atstāstīt, ko viens vai otrs teicis, bet ka viņš esot turējies pēc iespējas tuvāk pie sacītā galvenās domas un atstāstījis to, ko runātājam ikreizējos apstākļos pēc viņa domām vajadzējis runāt. Tātad šīs runas zināmā mērā ir paša vēsturnieka kompozicija, un varētu likties, ka viņš te atkāpjas no tā patiesības un akrībijas principa, ko ievadā pats sev par mērķi spraudis [11]). Šais runās pa daļai saskatāms tas rētoriskās mākslas virziens, ko toreiz sāka kultivēt Atēnās. Ne bez ietekmes varbūt te bija orātora Antifōnta runas, kuŗu biografi min par Tūkīdida skolotāju. Turklāt ar šādu paņēmienu Tūkīdidam bij ērti raksturot vēsturē minēto personu un partiju ieskatus, ideoloģiju un argumentus. Tā korintiešu sūtņu runā, kas tika teikta Spartā (I, 68), ir salīdzināti un raksturoti atēnieši un spartieši, bet atēniešu atbildes runā (I, 72) ir izteikts atēniešu viedoklis un pierādījumi par atēniešu kundzības tiesībām, kā arī Atēnu toreiz ieņemtā stāvokļa attaisnojums citu pilsētu priekšā. Archidāma runā (I, 80) ir tās partijas argumenti, kas

---

[9]) Nīburs, tāpat Ranke uzskata Tūkīdidu par vienu no lielākiem vēsturniekiem, kas jebkad dzīvojuši. Holms, kas ilgākus gadus pētījis Sicilijas vēsturi un ģeografiju, izsakās, ka viņš uz vietas esot studējis Tūkīdida vēstures 6. un 7. grāmatu un pārliecinājies, ka Tūkīdida apraksts pilnīgi saskan ar topografiskiem datiem, un, jo vairāk apsverot ikkatru Tūkīdida vārdu un izpētījot viņa vēsturē aprakstītās vietas, jo skaidrāka topot vēsturisko notikumu gaita.

[10]) CIA IV 46b.

[11]) Tūkīdida turpinātājs Kratips šādas runas atzina par nevēlamām un apgalvoja, ka vēlāk arī pats Tūkīdids esot nācis pie ieskata, ka runas nepiederas vēstures darbiem un no tām ar nodomu atturējies 8. grāmatā. Bet sal. 387. lpp.

Spartā bija par miera uzturēšanu, kurpretim ar Stenelaida muti runā spartiešu kaŗa partija. Slavenā Perikla runa, kuŗu tas teica pie kritušo kareivju kopēja brāļu kapa (II, 35), ir ne tikai dzimtenes aizstāvju cildinājums, bet arī Atēnu apoteōze un Atēnu demokratijas ideālizējums.

Tūkīdida oriģinālitāte parādās ne tikai viņa stingri zinātniskajā garā un viņa pētīšanas metodē, bet arī vielas apstrādāšanā un darba ārējā formā.

Tūkīdida darbs ir spēcīgas un koncentrētas kompozicijas paraugs. Tas sevišķi spilgti izmanāms, ja Tūkīdidu salīdzina ar Hērodotu. Kamēr Hērodots ar savu gaŗi stiepto stāstīšanas veidu un daudzajiem epizodiem atgādina eposu, Tūkīdids ar īso un patētisko izteiksmi stāv tuvu drāmai un daiļrunai. Daži notikumi lasāmi ar vienmēr pieaugošu interesi un lielu saviļņojumu. Sevišķi tas sakāms par Sicilijas ekspedīciju, kuŗas apraksts aizņem divas grāmatas (6. un 7.) un kuŗu savā ziņā var nosaukt par drāmu prōzā: papriekš atēniešu panākumi, tad, pēc Gilipa ierašanās, neveiksmes un beidzot katastrofa — viss tas aizrauj lasītāju kā kāda traģēdija.

Bet būtu maldīgi domāt, ka visa Tūkīdida vēsture atgādina aizraujošu drāmatisku romānu. Nav jāaizmirst, ka Tūkīdidam ne tik daudz rūp ārējā forma, cik vēstures patiesības meklēšana. Ievadā viņš pats aizrāda: „Šo darbu esmu rakstījis, lai tas būtu vairāk par ieguvumu uz visiem laikiem, nekā par laika pakavējumu uz vienu brīdi“ (I, 22). Ir vietas Tūkīdida vēsturē, kas var likties sausas un vienmulīgas. Rūpēdamies par chronoloģisko precīzitāti un atstāstīdams kaŗa norisi pēc vasarām un ziemām, viņš tur, kur stāstīšanai trūkst interesantas, drāmatiskas vielas, atzīmē kaŗa notikumus diezgan sausā chronoloģiskā kārtībā. Viņam vēl trūkst vijīga stila, lai padarītu formas ziņā interesantas arī šādas vietas.

Tūkīdids nedzenas daudz pēc patīkamas skaidrības un formas gluduma. Halikarnāsas Dionīsijs raksturo viņa izteiksmes veidu kā „skarbu un tumšu“ [12]). Tūkīdida sintakse ir diezgan brīva. Līdzīgi dzejniekam, viņš bieži ļauj vaļu savas fantazijas uzliesmojumam, pēkšņi aprauj teikuma simmetriju, pārveido iesāktās frazes konstrukciju, tā radīdams daudzus anakolūtus [13]). Tieksme nedaudzos vārdos ielikt daudz domu padara viņa stilu blīvu un līdz ar to neskaidru. Sevišķi tas sakāms par gaŗām frazēm (visbiežāk runās), kuŗas dažkārt nākas otrreiz pārlasīt,

---

[12]) Dion. de Thuc. 24: αὐστηρά καὶ σκοτεινὴ ἔκφρασις.

[13]) Piem. I, 62, 3 (ἦν δὲ ἡ γνώμη τοῦ Ἀριστέως . . . ἔχοντι); particips, kas lietots patstāvīgā ģenitīva formā, lai gan attiecas uz teikuma subjektu: III, 13, 7 (βοηθησάντων ὑμῶν προθύμως πόλιν τε προσλήψεσθε); adjektīvi, kas pārnesti no viena substantīva uz otru; biežā un pēkšņā indikātīva, optātīva un konjuktīva maiņa u. c.

lai izprastu to nozīmi [14]). Tūkīdida darbā redzama domu bagātība, kas atrodas pastāvīgā cīņā ar valodas nepietiekošiem izteiksmes līdzekļiem, un tas padara Tūkīdida stilu smagu un vietām grūti saprotamu. Viņam trūkst tās vieglās grācijas un harmonijas, kāda piemīt daudziem vēlākiem atiešu rakstniekiem. Tam par iemeslu pa daļai ir tā laika atiešu prōzas nepilnība, jo Tūkīdids ir viens no pirmajiem prōzaiķiem, bet varbūt vēl lielākā mērā šis stila negludums izriet no paša rakstnieka individuālitātes, no viņa nopietnības un dziļdomības. Un tāpēc tā īpašība, kas citam rakstniekam būtu uzskatāma kā trūkums, Tūkīdidam kļūst par oriģinālitātes pazīmi. Ar to izskaidrojams, ka daži no vēlākiem rakstniekiem centās atdarināt Tūkīdida stilu [15]).

Ar savu zinātnisko garu un īpatnējo mākslinieciskо formu Tūkīdida darbs kļuvis par vienu no ievērojamākiem vēstures paraugiem, par „ieguvumu uz visiem laikiem" [16]).

Lielajam Tūkīdida apbrīnotāju pulkam, kas viņu uzskatīja par lielāko vēsturnieku, pretī stāv Halikarnāsas Dionīsijs, kas savā rakstā (Περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτῆρος) izsakās diezgan stingri par Tūkīdidu, kuŗa nopelnus viņš tomēr ar mieru atzīt. Kvintiliāns izturas ar pienācīgo taisnību pret lielo vēsturnieku. Romiešu laikmetā Tūkīdida vēsturi sāka komentēt. Didims sarakstīja viņa biografiju. Numenijs sarakstīja ὑποθέσεις, Sabīns un Hērōns (Hadriāna laikā) komentārus (ὑπομνήματα).

Rokraksti. No apmēram 40 Tūkīdida manuskriptiem svarīgākie ir šādi:
Laurentianus (= C), Florences bibl. LXIX, 2, 10. gs.
Vaticanus (= B), Vatikāna bibl. 152, 11 .gs.
Palatinus (= E), Heidelbergā, 252, 11. gs.
Britannus (= M), Britu mūzejā, 727, 11. gs.
Cisalpinus jeb *Italus* (= A), Parīzē, Nac. bibl. 255, 12. gs.
Monacensis (= G), Minchenē, 228, 13. gs.
Augustanus (= F), Minchenē, 430, 1301. g.

Nav pilnīgas skaidrības par šo manuskriptu relātīvo vērtību. Domā, ka tie pieder pie divām grupām, kas reprezentētas ar B un C.

Šiem manuskriptiem var vēl pievienot Oksirinchas papīrusu (= O), 1. gs., kas satur IV, 36, 2-41, 1, un W, kas satur VIII, 91, 3-92, 6, sal. Wessely, Die Faijumreste einer Thukydides-Handschrift, Wien, Stud. 1885, 116-122.

Tāpat atzīmējams inskripcijas fragments, kas 1877. g. tika atrasts uz Akropoles (publ. iekš Corpus Inscr. Attic., t. I, Suppl., p. 14, nr. 46, F) un satur daļu līguma teksta, kas citēts Tūk. V, 47. —

---

[14]) Sal. Cic. Orat. 30: ipsae illae contiones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intellegantur. Sal. Halik. Dionīs. Par Tūk. 51: εὐαρίθμητοι γάρ τινές εἰσιν οἱ πάντα τὰ Θουκυδίδου συμβαλεῖν δυνάμενοι, καὶ οὐδ' οὗτοι χωρὶς ἐξηγήσεως γραμματικῆς ἔνια.

[15]) Filists, Sallustijs, Prokopijs u. c. Zināma līdzība ar Tūkīdidu ir arī lielajam romiešu vēsturniekam Tacitam.

[16]) I, 22: κτῆμα ἐς αἰεί.

Ein Thukydidespapyrus, hrsg. von A. H. Salonius: Soc. Scient. Fenn. Comment. hum. litt. II, 2.

Izdevumi. J. Bekker, Berolini, Reimer, 3 sēj. 1821. g.; 2. izd. 1832. g. (kritisks); tā paša: ed. minor, ibid. 1832 un 68. — F. Haase, Didot, 1842, 1869 (ar schol.). — Blomfield, London, Longmanns, 2 sēj. 1842. g., 3. izd. (ar komentāru). — Poppo et Stahl, Lipsiae, Teubner, 4 sēj. 1843.—51. un 1875.—83. g. — T. Arnold, London und Oxford, Parker, 3 sēj. 1848.—51. g. — K. W. Krüger, Berlin, 2 sēj. 1846. g.; no jauna izd.: Pökel, 1885. un sek. g. (ar koment.). — J. Classen, Berlin, Weidmann, 8 burtn., 1862.—78. g. (vairākkārt. izd., ar teicamu koment.). — Stahl, Lipsiae, Tauchnitz, 2 sēj. 1873., 4. g. (kritisks izd.). — v. Herwerden, Traiecti ad Rhenum, Kemink, 5 sēj. 1877.—82. g. — G. Böhme, Bibl. Teubner. 2 sēj. 1891., 2. g. — Böhme-Widmann, Leipzig, Teubner, 9 burtn. 1894.—1908. g. (ar komentāru). — Thukydides, erkl. von J. Classen und J. Steup, Berlin, Weidmann, 1. burtn. 1897. g.; 5. izd. 1. burtn. 1919. g. — C. Hude, Lipsiae, Teubner, 2 sēj. 1898., 1901. g. (teicams kritisks izd.); tā paša: Biblioth. Teubneriana, 2 sēj. 1901. g. ed. maior; tā paša: Biblioth. Teubneriana, 2 sēj. 1903. g. ed. minor. — H. Stuart Jones, Oxford, Clarendon, 2 sēj. 1899.—1900. g. — Thucydides, with an engl. transl. by C. F. Smith, Loeb class. Library, London, Heinemann, B. 1—III 1917; B. V—VI 1921; B. VII—VIII 1923. —

Daļēji izdevumi. A. Schöne, libri I et II, Berolini, Weidmann, 1874 (ar scholijām). — Dougan, Book VI, London, Bell 1883. — A. Croiset, Livres I et II, Hachette, 1886 (svarīgi priekšvārdi). — Rutherford, Book IV, London, Macmillan, 1889. — Simcox, Book III, IV, London, Rivingstons, 2. izd. 1891. g. — Graves, Book V, London, Macmillan, 1891. — Holden, Book VII, Cambridge, Univ. Pr. 1891. — Tucker, Book VIII, London, Macmillan, 1892. — Goodhart, Book VIII, ib. 1893. — Spratt, Book III, 1896, Book VI, 1905, Cambridge, Univ. Pr. — Fox, Book III, Oxford, Clarendon, 1901. — Marchant, Book I, 1905; Book II, 1891. —

Izlasīti gabali. A. Croiset, Hachette, 1881. — A. Hauvette, Delagrave, 1888. — Chambry, Garnier, 1897. — Thukydides in Auswahl, hrsg. von M. Carstenn und E. Lisco, Text u. Komm. z. B. I—IV, Leipzig, Teubner, 1928 un 1930.

Scholijas publicējuši savos izdevumos Hāze un Šöne. — Scholia in Thucydidem ad optimos codices collata, ed. C. Hude, Leipzig, Teubner, 1927. —

Tulkojumi. Geschichte des Peloponnesischen Krieges, nach Heilmanns Uebers. hrsg. von O. Guethling, 2. Aufl. Leipzig, Reclam 1926. — Histoire de la guerre du Péloponnèse, trad. nouv. par J. Voilquin, notes de J. Capelle, Paris, Garnier, 1936. — Tūcidids, Peloponēsiešu karš, no grieķu val. pārcēlis Fr. Garais, 1. daļa 1930., 2. daļa 1932. g. (aut. izd.).

Vārdnīcas; valoda. v. Essen, Index Thucydideus ex Bekkeri editione stereotypa confectus, Berolini, Weidmann, 1887. — Stahl, Quaestiones grammaticae ad Thucydidem pertinentes, 2. ed. Lipsiae, Teubner, 1886. — W. Lüdtke, Untersuchungen zum Satzbau des Thukydides (das sog. Anakoluth), Diss. Kiel, Altona, 1930.

Literārkritiski raksti. J. Girard, Essai sur Thucydide, Charpentier, 1860; 2e éd. Hachette, 1884. — A. Holm, Zur Topographie des Rückzuges der Athener von Syrakus 413. v. Ch. nach an Ort und Stelle im März 1881 gemachten Forschungen, Verhandl. der 36. Versamml. deutsch. Philol. in Karlsruhe, 1882, Leipzig, 1833. — L. Herbst, Zu Thukydides Erklärungen und Wiederherstellungen, I Reihe, Buch I—IV, Leipzig, Teubner, 1892; II Reihe, Buch V—VIII, ibid. 1893 (Citas pie-

zīmes pēc Herbsta nāves publicējis Fr. Müllers: I Theil, lib. I—V, ibid. 1898; II Theil, lib. V—VI, ibid. 1899; III Theil lib. VII, ibid. 1900). — A. Kirchhoff, Thukydides und sein Urkundenmaterial, Berlin, Hertz, 1895. — Grundy, Thucydides and the history of his age, London, Murray, 1911. — E. Schwartz, Das Geschichtswerk des Thucydides, Bonn, Cohen 1919, 2. Aufl. 1929. — A. Delachaux, Notes critiques sur Thucydide, I: Recueil trav. Fac. Lettres, Neuchâtel, X. — M. Dieckhoff, Quaestiones Thucydideae, Diss. Göttingen, 1923. — B. W. Henderson, The great war between Athens and Sparta: a companion to the military history of Thucydides, London, Macmillan, 1927. — E. Taeubler, die Archäologie des Thucydides, Leipzig, Berlin, Teubner, 1927. — C. N. Cochrane, Thucydides and the science of history, Oxford Un. Pr. 1929. — H. G. Strebel, Wert und Wirkung des thukydideischen Geschichtswerkes in der griechisch-römischen Literatur, nebst einem Exkurs über Appian als Nachamer des Thukydides, Diss. München, 1935. — A. Grosskinsky, Das Programm des Thukydides, Berlin, Junker u. Dünnhaupt, 1936. — H. Patzer, Das Problem der Geschichtsschreibung des Thukydides und die thukydideische Frage: Neue Dt. Forsch. Abt. Klass. Philol. VI, Berlin, Junker u. Dünnhaupt, 1937.

XXIV. Ksenofōnts (ap 430.—355. g.). Pārējie 5. un 4. gs. vēsturnieki

94. Ksenofōnta dzīve. Tūkīdida vēstures turpinātājs ir atēnietis Ksenofōnts. Bet daļa viņa rakstu veltīta arī filozofijai un saimnieciski-politiskiem jautājumiem.

Grilla dēls Ksenofōnts dzimis ap 430. gadu Erchijas dēmā kā turīgu vecāku dēls [1]). Viņa tēvs, kā šķiet, piederēja pie jātnieku klases. Iespējams, ka Ksenofōnta kaislībai uz medīšanu un jāšanu ir sakars ar viņa bērnības pirmajiem iespaidiem un ģimenē saņemto audzināšanu. Viņa jaunība sakrita ar Sōkrata filozofisko darbību un Atēnu demokratijas pagrimšanu. Tas bija laiks, kad daudzi atēnieši pēc neveiksmīgās Sicilijas ekspedīcijas un tai sekojušām nelaimēm vairs neticēja demokratiskai iekārtai un vērsa savus skatus uz oligarchisko Spartu, kuŗu uzskatīja par imitēšanas cienīgu paraugu un valsts iekārtas ideālu, kļūdami tādā kārtā par lakōnomaniem.

Jaunībā Ksenofōnts esot klausījies sofista Prodika lekcijas. Bet sevišķi stipru iespaidu uz viņu atstājis Sōkrats. Stāsta, ka Sōkrats reiz esot saticis Ksenofōntu, ko līdz tam laikam nepazinis. Viņam paticis jaunekļa skaistais un godīgais izskats. Aizkrustojis ar nūju Ksenofōntam ceļu, Sōkrats vaicājis, kur pērkamas dzīves vajadzībām nepieciešamās lietas. Kad tas atbildējis, ka tirgū, Sōkrats tālāk jautājis, kurp jāiet, lai taptu par krietnu cilvēku. Kad jauneklis uz to nav mā-

---

[1]) Biografija: Diog. Lāert. II, 48—59.

cējis atbildēt, Sōkrats teicis: „Nu tad seko man, un tu to dabūsi zināt!" No tā laika Ksenofōnts kļuvis par Sōkrata klausītāju [2]).

Bet lai cik cieši pieķērās Sōkratam Ksenofōnts, viņš tomēr nebija radīts filozofiskai spekulācijai, bet juta tieksmi uz praktiskākām lietām. Kad 401. g. Kīrs Jaunākais taisījās sacelties pret savu brāli, Persijas ķēniņu Artakserksu, un derēja šim nolūkam algotus grieķu kareivjus, tad arī Ksenofōnts, saņēmis no sava drauga Proksena aicinājumu piedalīties šai kaŗagājienā, bija ar mieru pieņemt priekšlikumu. Viņš tomēr iepriekš prasīja padomu Sōkratam, kas viņu noraidīja pie Delfu orākula. Ksenofōnts pats stāsta, cik veikli viņš apvedis ap stūri Delfu dievu. Viņš neesot vis vaicājis, vai viņam iet vai neiet kaŗā, bet tikai to, kādiem dieviem viņam jāziedo, lai gala iznākums būtu labs. Kad viņš, Atēnās atgriezies, to izstāstījis Sōkratam, tas viņam pārmetis, ka viņš nepareizi esot jautājis, un piebildis: „bet kad jau tu tā jautāji, tad vajaga darīt to, ko dievs pavēlēja" [3]). Ksenofōnts tad devās uz Sardām, kur pievienojās Kīra kaŗaspēkam un piedalījās kaŗagājienā. Kad kaujā pie Kūnaksām Kīrs krita, bet grieķu kaŗavadoņi tika ievilināti lamatās un viltīgā kārtā nogalināti, tad šajā kritiskajā brīdī Ksenofōnts, kopā ar lakedaimonieti Cheirisofu, uzņēmās 10.000 lielā grieķu kaŗaspēka vadību. Kaudamies ar ienaidniekiem un reizēm ciezdams no aukstuma un barības trūkuma, grieķu kaŗaspēks, nonācis pie Melnās jūras un iedams tad pa piekrasti, pēc 15 mēnešu grūta un dēkaina gājiena, sasniedza Trāķiju un pārcēlās no turienes atkal uz Mazāziju, kur stājās lakedaimoniešu kaŗavadoņa Tibrōna rīcībā, kas tai laikā bija sācis kaŗu ar Tisafernu un Artabazu. Šo kaŗagājienu un ceļa piedzīvojumus Ksenofōnts aprakstīja Anabazē.

Kļuvis brīvs, Ksenofōnts atgriezās Grieķijā. Bet viņš tur nevarēja rimties. Atēnās bija tikko notiesāts uz nāvi Sōkrats. Protams, ka aizdomās tika turēti arī Sōkrata skolnieki, un vēl neērtāks stāvoklis bija Ksenofōntam kā Kīra draugam. Viņu nospieda arī bezdarbība. Viņš meklēja atkal izdevīgu gadījumu, lai mestos aktīvā dzīvē.

Tāds gadījums radās 396. g., kad Spartas ķēniņam Agēsilājam tika uzdots turpināt kaŗu ar Farnabazu. Ksenofōnts sadraudzējās ar Agēsilāju un piedalījās viņa kaŗagājienā. Bet drīz izcēlās nesaskaņas pašu grieķu starpā, Agēsilājs tika atsaukts uz Spartu un viņam bij jāved savi pulki pret atēniešu un tēbiešu apvienoto kaŗaspēku. Kaujā pie Korōnejas (394. g.) Ksenofōnts cīnījās Agēsilāja pusē, kļūdams tādā kārtā

---

[2]) Diog. Lāert. II, 48.

[3]) Anab. III, 1, 4-8.

par dzimtenes nodevēju [4]). Jādomā, ka ap šo laiku arī tika atēniešu tautas sapulcē pieņemts lēmums par Ksenofonta izraidīšanu trimdā. Tā kā viņa īpašums tika konfiscēts, lakedaimonieši uzdāvināja viņam par nopelniem lauku īpašumu pie Skillūntas, Olimpijas tuvumā, skaistā Ēlidas ielejā. Tur ap 387. g. Ksenofonts apmetās uz dzīvi, kopā ar savu sievu Filēsiju un diviem dēliem Grillu un Diodōru. Atteicies no politikas un nododamies lauksaimniecībai un literātūrai, reizēm pakavēdams laiku ar medībām, Ksenofonts tur dzīvoja vairākus gadus klusu un mierīgu dzīvi [5]).

Tomēr Ksenofontam nebija lemts nodzīvot šai vietā līdz mūža beigām. 371. gadā izcēlās karš starp Ēlidu un Spartu. Skillūnta tika izlaupīta, un Ksenofontam nācās atstāt to vietu, kur viņš bija pavadījis vairāk nekā 20 gadus. Viņš pārcēlās uz Korintu. Šai laikā viņš izlīga arī ar savu dzimteni, jo bijušie pretinieki atēnieši un spartieši bija saderējuši mieru, lai uzstātos pret kopējo ienaidnieku Tēbām. Arī spriedums par Ksenofonta trimdu tika atcelts. Kaujā pie Mantinejas 362. g. abi Ksenofonta dēli cīnījās atēniešu kavalerijas rindās, pie kam Grills krita. Šis notikums vēl vairāk tuvināja Ksenofontu viņa dzimtenei. Viņš mira (ap 355. g.) Korintā, kur arī apglabāts [6]).

---

[4]) Lai saprastu Ksenofonta rīcību, jāņem vērā, ka 5. un 4. gs. grieķiem bija citāds jēdziens par patriotismu nekā mūsu laikos. Piederība pie politiskas partijas bija dažkārt stiprāka par piederību pie dzimtās pilsētas. Katrai pilsētai bija savi politiski trimdinieki, kas, protams, meklēja atbalstu tādās pilsētās, kur valdīja viņu domu biedri.

[5]) Savu Skillūntas īpašumu Ksenofonts apraksta Anabazes V, 3, 8-13 tā: „Šim apvidum tek cauri Skillūntas upe. Tur ir daudz visādu medījamu kustoņu. Tur Ksenofonts uzcēla arī ziedokli un templi Artemidai un, ziedodams desmito daļu no lauku augļiem, viņš mēdza sarīkot ziedošanas svētkus, kur piedalījās pilsoņi un tuvējie kaimiņi ar savām sievām. Svētku dalībniekiem tika dalītas svētku dāvanas: miežu maize, plāceņi, vīns, saldumi un daļa ziedojuma un medījuma. Jo arī medības rīkoja uz svētkiem Ksenofonta dēli un tāpat citi pilsoņi, kas vēlējās piedalīties. Šādos gadījumos tika samedīts tiklab svētajā apgabalā, kā Iolāja apkārtnē daudz cūku, stirnu un briežu. Šī vieta atrodas tur, kur iet ceļš no Lakedaimonas uz Olimpiju, ap 20 stadiju tālu no Zeva tempļa Olimpijā. Svētajā apgabalā atrodas arī pļava un mežiem apklāti kalni, kur var ganīties cūkas, kazas, vērši un zirgi, kā arī tie lopi, ko ved uz svētkiem, tur papilnam var atēsties. Bet ap pašu templi atrodas augļu dārzs. Templis, mazs būdams no izskata, ir līdzīgs lielajam Efesas templim un arī no cipreses koka taisītais dieves tēls ir līdzīgs zelta tēlam Efesā. Pie šā tempļa stāv stēla, uz kuŗas rakstīts: „šī vieta ir veltīta Artemidai. Tas, kam tā pieder, ik gadus lai ziedo desmito daļu augļu. Ja kas to nedarīs, dieve ņems to vērā."

[6]) Diogens Lāert. II, 56.

95. Ksenofōnta vēsturiskie raksti: Anabaze (Kīra kaŗagājiens), Kīropaidija (Kīra audzināšana), Grieķu vēsture u. c. Ksenofōnta raksti senatnē bij iedalīti 40 grāmatās [1]). Līdz mūsu dienām uzglabātas 37 grāmatas, tātad gandrīz viss, ko Ksenofōnts sarakstījis. Satura ziņā šie raksti ir dažādi: vēsturiski, filozofiski un praktiska satura raksti. Pa lielākai daļai tie sarakstīti Skillūntā vai Korintā, kur Ksenofōnts pavadīja sava mūža beidzamo daļu.

Viens no pazīstamākiem Ksenofōnta darbiem ir viņa Anabaze jeb Kīra kaŗagājiens (Κύρου ἀνάβασις), 7 grāmatās. Šai kaŗagājienā piedalījās arī Ksenofōnts. Kīra kaŗaspēkā atradās vairāk nekā 10.000 algotu grieķu kareivju, kuŗus Kīrs bija saderējis, lai ar viņu palīdzību atņemtu savam brālim, Persijas ķēniņam Artakserksam II, troni.

Pirmajā daļā, uz kuŗu īsteni arī attiecas Anabazes nosaukums [2]), stāstīts, kā grieķi, noiedami caur Mazāziju un Siriju ap 3000 kilometru, nonāk Mezopotamijā. Pie Kūnaksām, netālu no Babilōnas, notiek kauja, kuŗā grieķi gan uzvar, bet Kīrs krīt (I gr.). Viltīgais persiešu ķēniņa satraps Tisaferns tad ievilina lamatās grieķu kaŗavadoņus, saņem tos cieti un nosūta uz Babilōnu nāves sodam. Tā grieķu kaŗaspēks, atrazdamies svešā zemē un ienaidnieku ielenkts, ir palicis bez vadoņiem (II). Šajā kritiskajā brīdī drosmi grieķiem iedveš un ar lietderīgiem padomiem atklātībā nāk Anabazes autors Ksenofōnts. Grieķi nolemj ar cīņu atbrīvot sev ceļu uz dzimteni. Tiek ievēlēti jauni kaŗavadoņi, bet galvenā vadība tiek uzticēta lakedaimonietim Cheirisofam un Ksenofōntam. Tad grieķi iesāk savu atkāpšanos. Viņi atsit Tisaferna uzbrukumus un pāriet Tigras upi (III). Tad viņi ieiet mežonīgā kalnu apgabalā, ko apdzīvo kareivīgie kardūchi (kurdi). Aiz kardūchu kalniem atrodas Armenija, bet iekams grieķi turp nokļūst, viņiem jāpārvar daudz grūtību cīņā ar satrapa Tiribaza pulkiem. Atpūtušies Armenijas sādžās, grieķi dodas tālāk un, ciezdami no dziļā kalnu sniega un aukstuma, sasniedz Trapezūntu. Kad viņi no pakalna par gabalu ierauga jūru, no viņu krūtīm izlaužas sajūsmas sauciens: „jūra, jūra!" (θάλαττα, θάλαττα).

Tālāk (V—VII) aprakstīts, kā grieķi, sākumā kājām iedami, bet vēlāk kuģos braukdami gar piekrasti, 400. g. rudenī nokļūst Eiropas krastā Bizantijā. Ziemu viņi kalpo Trāķijas valdniekam Seutam, bet 399. g. pavasarī liktenis viņus atkal noved Mazāzijā. Ksenofōnts atdod

---

[1]) Diog. Lāert. II, 56.

[2]) „Anabaze„ (ἀνάβασις) nozīmē gājienu (no piekrastes) uz zemes iekšieni un tātad īsteni attiecināma tikai uz 1. grāmatu. Turpmākās grāmatas, kur stāstīts par grieķu atpakaļgājienu, būtu saucamas par „kabatazi" (κατάβασις).

savu pulku (5000 cilvēku) lakedaimoniešu vadonim Tibrōnam, ko Sparta sūtījusi kaŗot ar Tisafernu un Farnabazu.

Anabaze sarakstīta daudz gadus vēlāk par aprakstītiem notikumiem, kad Ksenofōnts dzīvoja Skillūntā vai arī varbūt to bij jau atstājis. Darba pamatā bija, kā liekas, jau agrāk uzrakstītās piezīmes. Par šo pašu tematu jau agrāk bija rakstījis kāds šīs ekspedīcijas dalībnieks, stimfalietis Sofainets (no Arkadijas), un iespējams, ka šis raksts pamudināja arī Ksenofōntu apstrādāt to pašu tematu. Savu darbu tomēr Ksenofōnts publicēja ar pseudonimu [3]). Jādomā, ka viņš to darīja tādēļ, lai brīvāk varētu runāt pats par sevi, kā par šā gājiena dalībnieku.

Anabaze ir interesanti memuāri, kuŗus var salīdzināt ar Jūlija Cēzara piezīmēm par gallu kaŗu. Autors, kā aculiecinieks, apraksta grieķu armijas gājienu, kritisko stāvokli pēc Kīra nāves un riskanto atkāpšanos. Lasītājs dabū arī zināt par svešu zemju iedzīvotājiem un dabu. Stāstījums liekas patiesīgs un galvenie vadoņi ir spilgti raksturoti. Bet tur, kur autors stāsta par sevi pašu, lasītājam jābūt uzmanīgam, jo, lai gan Ksenofōnts necildina sevi un nesagroza faktus, ir tomēr iespējams, kā daži domā, ka dažās vietās viņš ir sevi izvirzījis labvēlīgākā apgaismojumā un izcēlis savus nopelnus. Rakstam ir zināmā mērā apoloģijas raksturs, un mēs varbūt labāk izprastu Ksenofōnta nolūkus, ja būtu uzglabāts arī Sofaineta darbs.

Kīra audzināšana (Κύρου παιδεία). Ja Anabazes 1. grāmatā (I, 9) Ksenofōnts, mazliet ideālizēdams, raksturo Kīru Jaunāko, tad kādā citā darbā ar nosaukumu Kīra audzināšana (Kīropaidija), viņš rāda ideālu valdnieku Persijas valsts nodibinātāja Kīra Vecākā (ap 599. līdz 529. g.) personā. Šo darbu nevar saukt par vēsturi vārda īstā nozīmē, bet tas drīzāk ir vēsturisks romāns, kur autors pauž savus ieskatus par audzināšanu, politiku un valdīšanu. Kīrs tātad ir ne tik daudz vēsturiska persona, cik izcila un priekšzīmīga valdnieka ideālizēts tēlojums.

Virsraksts īsteni attiecas uz 1. grāmatas pirmajām nodaļām, kur stāstīts par Kīra bērnību un audzināšanu. Šo audzināšanu Ksenofōnts dibina uz spartiskās disciplīnas un sōkratiskās morāles un dialektikas pamatiem. Pilsēta, kur tiek audzināts Kīrs, un tur attēlotā valsts iekārta atbilst paša autora ideālam. Pilsētā atrodas Brīvības laukums (ἐλευθέρα ἀγορά) ar ķēniņa pili un valsts iestādēm, no kurienes padzīti tirgotāji, lai tie netraucētu audzināšanas un vingrināšanās labo kārtību.

---

[3]) Pēc Hellēnika III, 1, 2 Ksenofōnts ir publicējis Anabazi ar sirākūzieša Temistogena vārdu. Daži domā, ka Ksenofōnts sākumā izdevis pirmās 4 grāmatas ar Temistogena vārdu, un ka vēlāk tikušas izdotas visas 7 grāmatas ar paša Ksenofōnta vārdu.

Laukums iedalīts 4 daļās, no kuŗām pirmā lemta bērniem, otrā jaunekļiem, trešā vīriem, ceturtā sirmgalvjiem. Katrai klasei savi vadītāji un savi uzdevumi. Bērni mācās taisnību, savaldīšanos un šķēpa mešanu, jaunekļi turpina šos vingrinājumus un piedalās medībās, ko vada pats ķēniņš, pieaugušie kļūst kareivji vai arī ir amatos, bet sirmgalvji veic tiesnešu pienākumus un vada bērnu audzināšanu.

Šādu audzināšanu dabū arī Kīrs. Sasniedzis jaunekļa vecumu, viņš vingrinās, sākumā medībās, vēlāk kaŗā. Ilgu laiku mācījies paklausīt, viņš vēlāk mācās pavēlēt. Viņš ir varonīgs, uzmanīgs, apzinīgs, humāns pret uzvarētiem, pavalstnieku dievināts, reizē stingrs un laipns.

Nākošajās grāmatās (2.—7.) stāstīts par kaŗiem, ko kaŗojis Kīrs, par Armenijas, Chaldejas un Asirijas iekaŗošanu.

Beidzamajā 8. grāmatā Ksenofōnts apraksta Kīra privāto dzīvi, viņa raksturu, Persijas valsts iekārtu un beidzot Kīram, kas pēc Hērodota liecības (I, 214) kritis cīņā pret masagetiem, liek mierīgi nomirt, pēc tam kad viņš upurējis dieviem un ar gaŗu runu atvadījies no saviem tuviniekiem.

Līdzās Kīram tēlotas arī citas personas, kā mēdiešu valdnieks Kiaksars, eunūchs Gadats, satraps Abradats, armeniešu valdnieks Tigrāns un citi. Kā jau romānos, netrūkst arī mīlestības: Abradata uzticīgā sieva Panteja, vīram kaŗā dodoties, atvadās no viņa līdzīgi Homēra Andromachai (VI, 4) un, kad Abradats miris, seko viņam līdzi nāvē (VII, 3).

Lai gan stāstījums ir vietām interesants un saistošs, tomēr attēlotajiem raksturiem trūkst dzīvības siltuma, tie ir drīzāk dažādu tikumu vai netikumu personifikācijas nekā reālas un dzīvas personas.

Kīropaidijā Ksenofōnts rāda savus politiskos ideālus, tāpat kā Platōns to dara savā Valstī.

Grieķu vēsturē (Ἑλληνικά) Ksenofōnts turpina Tūkīdida darbu, aprakstīdams notikumus no 411. g. līdz Mantinejas kaujai 362. g. Šai darbā, kas iedalīts 7 grāmatās, var izšķirt divas dažādas pēc rakstura un, kā šķiet, arī pēc sarakstīšanas laika daļas.

Pirmā daļa (I—II, 3, 10) aptver notikumus līdz peloponnēsiešu kaŗa beigām. Šī daļa pieslienas tieši Tūkīdida vēstures beigām ar sākuma vārdiem: „Pēc tam nedaudzas dienas vēlāk" (μετὰ δὲ ταῦτα οὐ πολλαῖς ἡμέραις ὕστερον). Stāstījums ir īss un sauss, autors pēc Tūkīdida parauga atstāsta notikumus chronoloģiskā kārtā pēc gada laikiem. Izņēmums ir sīki aprakstītais kaŗavadoņu tiesas process pēc jūras kaujas pie Arginūsām.

Otrā daļa (no II, 3, 11 līdz beigām), kas sākas ar 30 tirannu valdī-

šanu Atēnās, atšķiras ar plašu un dzīvu stāstījumu un daudzām, dažkārt diezgan garām runām. Šo otro daļu var savukārt iedalīt divās apakšdaļās, no kurām pirmā sniedzas līdz Antalkida mieram (V, 1, 35), bet otrā — no šā miera līdz beigām.

Ja pirmajā daļā notikumu atstāstījums ir samērā objektīvs, tad nepavisam to nevar sacīt par otro daļu, kur autors ir partejisks un izrāda lielas simpatijas pret Spartu, sevišķi pret viņa cienīto Agēsilāju, kamēr attiecības pret Tēbām ir naidīgas. Ja nebūtu citu avotu, tad, pamatojoties tikai uz Ksenofonta vēsturi, mēs dabūtu pavisam greizu ieskatu par tā laika notikumiem.

Ksenofontam trūkst ne tikai Tūkīdida bezpartejiskuma, bet arī spējas vēsturiski novērtēt notikumus, izprast to cēloņus un savstarpējo attieksmi. Viņš bieži apstājas, lai izteiktu morālas pamācības, iesprauž garas runas, kas gan labi sacerētas, bet maz ko noskaidro, lai gan dažkārt pretendē uz domu dziļumu. Par labu Ksenofontam tomēr jāsaka, ka, lai gan būdams partejisks, viņš apzinīgi nesagroza faktus.

Agēsilājs (Ἀγησίλαος). Šai rakstā suminăts 361. g. mirušais Spartas ķēniņš. Autors sākumā stāsta par Agēsilāja darbiem (1.—2. nodaļās) un tad min visus viņa tikumus (3.—11.). Tā kā daudzas vietas vārdu pa vārdam saskan ar attiecīgām Grieķu vēstures vietām, tad daži ir gribējuši noliegt šā raksta piederību Ksenofontam. Bet šādu sakrišanu var izskaidrot ar to, ka, Ksenofontam rakstot šo rakstu, vēl nebija publicēta Grieķu vēsture, tāpēc autors varēja jau iepriekš izmantot dažas minētās vēstures lappuses, tās publicējot atsevišķā rakstā. Rētoriskais elements, kas Agēsilājā atrodams mazliet lielākos apmēros nekā citos Ksenofonta rakstos, izskaidrojams ar raksta saturu.

Hierōns (Ἱέρων). Te atstāstīta saruna starp Sirākūzu tirannu Hierōnu Vecāko un dzejnieku Simōnidu. Raksta pirmajā daļā Hierōns pierāda Simōnidam, ka valdnieks ir nožēlojamāks par privātiem cilvēkiem, jo visas viņa priekšrocības ir viņam tikai par nelaimi. Viņš nevar nevienam uzticēties un drošs būt. Kara laikā viņš jūtas ienaidnieku ielenkts pats savā nometnē.

Atbildot Hierōnam, Simōnids izklāsta tādu valdīšanas programmu, kas var padarīt arī valdnieku laimīgu. Augstākā vara nemaz nav par šķērsli tikt mīlētam, drīzāk otrādi. Valdnieks var tautai daudz laba darīt; var piešķirt sacensību prēmijas lauksaimniekiem, izcilākiem tirgotājiem un tiem, kas atrod jaunus ienākumu avotus. Algotos kareivjus viņš var izlietot nevis tautas apspiešanai, bet tās aizstāvēšanai. Viņš var izgreznot pilsētu un nodibināt visādas labierīcības.

96. Ksenofōnta filozofiskie, politiskie un citi raksti. Kā bijušais Sōkrata skolnieks, Ksenofōnts vairākos savos rakstos liek figūrēt Sōkratam. Starp viņa sōkratiskajiem rakstiem pirmo vietu ieņem Atmiņas par Sōkratu (Ἀπομνημονεύματα Σωκράτους, Memorabilia Socratis). Šis darbs, kas tagad iedalīts 4 grāmatās, autoram sagādājis filozofa slavu, kaut gan tur apskatītie jautājumi ir vispārīgas dabas un tiem nav speciāli filozofiska rakstura. Šā darba sarakstīšanu, kā šķiet, ierosinājis sofists Polikrats, kas ap 394. g. sacerēja apsūdzības runu pret Sōkratu [1]). Atmiņām par Sōkratu tātad ir apoloģijas raksturs: Ksenofōnts lasītāju priekšā grib izdzēst tos apmelojumus, kuŗiem par upuri krita viņa skolotājs. Sākumā viņš atspēko pret Sōkratu celto sūdzību [2]) un tālāk rāda pašu Sōkratu sarunājamies par dažādiem jautājumiem: par dievbijību, vecāku godāšanu, draudzību, taisnību, dialektiku un praktiskām mākslām.

Šā darba pamatā ir Ksenofōnta paša atmiņas par Sōkratu, pa daļai arī citu liecības. Diskutēts ir ticis jautājums, kuŗš no Sōkrata skolniekiem ir objektīvāk attēlojis viņa ieskatus, Ksenofōnts vai Platōns. Pēc dažu domām, Ksenofōnts, nebūdams īsts filozofs, necentās savas spekulātīvās idejas piešķirt Sōkratam, kā to pa daļai darīja Platōns. Bet savukārt jāņem vērā, ka aiz minētā iemesla Ksenofōnts dažos gadījumos varēja arī neizprast Sōkrata mācības īsto būtību un uztvert šo mācību tikai no ārpuses, tādā kārtā uztiepdams Sōkratam savus paša ierobežotos ieskatus un praktisko pieeju pie lietām. Var droši sacīt, ka, cenzdamies lasītājiem rādīt Sōkrata garīgo seju, Ksenofōnts daudzos gadījumos rāda pats sevi [3]).

Dialogu sakārtojumam trūkst noteikta plāna un stingri loģiskas sakarības, ko daži grib izskaidrot ar interpolācijām [4]), bet citi domā, ka pats Ksenofōnts, otrreiz izdodams šo darbu ,ir pielicis dažus papildinājumus un iemetinājumus [5]).

Visumā ņemot, Sōkrata sarunas ir interesantas un lasāmas ar patiku.

Mājsaimniecība (Οἰκονομικός) ir raksts, kur apskatīta lauku māju saimniecība, pilna patīkamu uzdevumu un rosīgas darbības. Par paraugu te varēja noderēt paša Ksenofōnta īpašums Skillūntā. Šis darbs

---

[1]) Κατηγορία Σωκράτους. Sal. Isokrata Būsir. 4. un schol. Aristidis III, 480 D.

[2]) Nav zināms, vai ar izteicienu „sūdzētājs" (ὁ κατήγορος) ir apzīmēts Melēts vai [kā domā Kobè (Cobet), Novae Lectiones, 662. lpp.] sofists Polikrats.

[3]) Piem., kur Ksenofōnts stāsta, kā Sōkrats izdarījis publiskus ziedojumus, kā konsultējis orākulus, ievērojis dievu sūtītās zīmes. Tas pats sakāms par dialogiem, kur Sōkrats sarunājas ar stratēgiem un hiparchiem (III, 1-5) vai arī kur viņš diskutē jautājumu par draudzību (II, 4-10).

[4]) Zeller, Gesch. der Philos. II.

[5]) Croiset, Hist. de la litt. gr. IV.

uzskatāms kā papildinājums Atmiņām par Sōkratu. Uz to norāda jau tas, ka raksts iesākas *ex abrupto* ar vārdiem: „Un kādreiz es viņu dzirdēju arī par mājsaimniecību sarunājamies šādi“ [6]): Ksenofōnts rāda Sōkratu par saimnieciskiem jautājumiem sarunājamies ar Kritobūlu, pie kam Sōkrats atstāsta arī savu kādreizējo sarunu ar Ischomachu, kas viņam izstāstījis savu lauku dzīvi un saimniekošanu. Šis divkāršais dialogs autoram vajadzīgs tāpēc, ka būtu neērti pamācības par lauku saimniecību likt mutē Sōkratam, kas nekad neatstāja Atēnas un lauku dzīvi maz pazina.

Saruna vispirms sākas starp Sōkratu un Kritobūlu par jautājumu: vai ir kāda zinātne, kuŗu varētu saukt par „mājsaimniecību“ (οἰκονομία) un kuŗas zināšana nepieciešama ikvienam, kas grib labi apsaimniekot savu īpašumu? Atbilde ir apstiprinoša, jo dzīve rāda, ka vienam saimniekošana izdodas, otram — ne. Par zemkopības nozīmi Sōkrats izsakās šādi [7]): „Es domāju, Kritobūl, ka zemkopība ir vilinoša pat ļoti laimīgiem, jo nodarbošanās ar to ne tikai sagādā patīkamu baudu, bet reizē ir arī turības pacelšana un miesas vingrināšana, kā tas brīvam cilvēkam piederas... Un labi ir teicis tas, kas sacījis, ka zemkopība ir visu citu amatu māte un audzētāja. Jo kad zemkopība labi padodas, tad arī visas citas mākslas zeļ un zied.“

Sōkrats tad atstāsta to, ko viņam kādreiz stāstījis atēnietis Ischomachs, priekšzīmīgs lauksaimnieks un ģimenes tēvs. Līdz ar to Kritobūla loma turpmākajā dialogā gandrīz pilnīgi izbeidzas: saruna norisinās starp Sōkratu un Ischomachu. Pēdējais pastāsta, kā viņš saimnieko savā mājā. Mājas darbos viņam palīdz viņa sieva. To viņš sākumā apprecējis pavisam jaunu un, uzņemdamies viņas audzināšanu, iemācījis viņai mājas darbus un nama mātes pienākumus, atradinādams viņu no tādām lietām, kā no pūdeŗa, krāšļa (smiņķa) un augstām kurpēm.

Tālāk Ischomachs izstāsta Sōkratam savas paša ierašas un dzīves veidu, pie kuŗa turēdamies, viņš priekšzīmīgi iekārtojis saimniecību un kļuvis turīgs. Par visu to Sōkrats izsaka viņam savu apbrīnošanu un uzslavu.

Sōkrats te figūrē tikai vārda pēc, jo visas tās pamācības, kas liktas mutē Sōkratam un Ischomacham, ir paša Ksenofōnta domas. Te visskaidrāk redzams viņa praktiskais dzīves uzskats, un šai rakstā viņš vislabāk jūtas savā lomā. Mājsaimniecība, kur ideālizēta veselīgā lauku dzīve un rādīta arī priekšzīmīga ģimene, ir viens no tiem Ksenofōnta rakstiem, kas viņam vislabāk izdevušies.

---

[6]) Ἤκουσα δέ ποτε αὐτοῦ καὶ περὶ οἰκονομίας τοιάδε διαλεγομένου.

[7]) V, 1 un 17.

Sōkrata apoloģijā (Ἀπολογία Σωκράτους πρὸς τοὺς δικαστάς) ir neliels raksts, kur autors sev sprauž par mērķi parādīt Sōkrata nevainību. Daudzas vietas šai rakstā pilnīgi saskan ar līdzīgām vietām Atmiņās. Tāpēc daži apšaubījuši raksta autenticitāti [8]). Tomēr daži valodas sīkumi saskan ar Ksenofōntam raksturīgām formām un izteicieniem.

Simposiju jeb Mielastu (Συμπόσιον), tāpat kā iepriekšējos darbus, iedvesmojušas atmiņas par Sōkratu. Mielasts notiek Panatēnajos bagātā Kallija mājā, par godu skaistajam zēnam Autolikam, uzvarētājam pankratijā, un šai mielastā starp citiem viesiem piedalās arī Sōkrats. Kad galdi novākti, ierodas kāds sirākūzietis, vezdams sev līdzi flautisti, dejotāju un zēnu kitaristu, kuŗu priekšnesumos noskatās un noklausās viesi. Pēc tam Sōkrats uzaicina aizstāt mūziku ar runām. Ikvienam jāslavē tā māksla, kuŗu viņš piekopj. Seko kāds desmits runu. Galvenās starp tām ir divas Sōkrata runas: pirmajā viņš sevi salīdzina ar savedēju, otrajā runā par mīlestību, sumināda ms nevis publisko, bet debešķīgo Afrodīti. Mielasts nobeidzas ar mazu reviju (hiporchēmas veidā), kur attēlota Dionīsa un Ariadnes mīlestība.

Ksenofōnta Simposijā dažas vietas ir gluži jaukas (piemēram, hiporchēmas apraksts mielasta beigās). Tikai, lai tās varētu taisnīgi novērtēt, uz brīdi jāaizmirst Platōna Simposijs [9]).

Lakedaimoniešu valsts (Λακεδαιμονίων πολιτεία) ir ar vēsturiski-polītisku saturu. Šis nelielais raksts sarakstīts Kīropaidijas garā. Autors slavē Likūrga likumus par audzināšanu, kopējās maltītes, ģimnastiku, tirdzniecības un rūpniecības trūkumu, cieņu un ievērību pret likumiem un valdības vīriem, gļēvuma nicināšanu un citus spartiskos tikumus. Ksenofōntu sajūsmina Spartas militārā iekārta, kur valda visideālākā disciplīna. Spartas ķēniņi nav tikai ģenerāļi vien, bet īsti vadoņi. Raksta beigās autors tomēr atzīst, ka Likūrga agrākie likumi Spartā vairs nepastāv pilnā mērā. Šai rakstā Ksenofōnts tātad ne tik daudz rādījis Spartas patieso valsts iekārtu, cik zīmējis šīs iekārtas ideālu.

Ienākumi (Πόροι ἢ περὶ προσόδων) ir raksts, kur apskatītas Atēnu valsts finances, starp citu, ienākumi no Laurija sudraba raktuvēm. Tur autors rāda arī līdzekļus, kā uzlabot valsts financiālo stāvokli [10]).

---

[8]) Valckenaer, Beckhaus, Schenkl.

[9]) Nevar būt šaubu, ka abi Simposiji ir sāncenšu darbi. Bet nav zināms, vai pirmais savu rakstu publicēja Ksenofōnts, vai Platōns.

[10]) Sacerēšanas laiks, kā domā Kobè (Novae Lectiones 756), ir ap 355. g. Citi [Hagen, Eos II (1866) 149; Holzapfel, Philol. 40 (1882) 242] nonāk līdz 346. g.

Hiparchs (Ἱππαρχικός sc. λόγος) ir raksts, kas domāts kādam Ksenofōnta draugam, kuŗš bij iecelts par atēniešu kavalerijas komandieri. Tur Ksenofōnts dod padomus par kavaleristu rekrūtēšanu, par eskadrona komandēšanu, par apmācības vingrinājumiem un kaŗa taktiku. No autora pamācībām redzams, ka šais jautājumos viņš ir piedzīvojis lietpratējs.

Traktāts Par kavaleriju (Περὶ ἱππικῆς) grib būt rokas grāmata jātniekam. Tur doti padomi par zirgu pirkšanu un apmācīšanu, norādījumi par kavalerista apbruņojumu. Starp techniska rakstura pamācībām par jāšanu atrodamas arī gleznainākas vietas, kur, piemēram, Ksenofōnts apraksta labi dresētu skaistu zirgu, kas ceļas uz pakaļkājām [11]), vai pielīdzina izveicīgu jātnieku dievu un varoņu zirgu statujām, kādas veidojuši mākslinieki un kas atgādina staltos Partenōna joslas jātniekus [12]).

Raksts par medniecību (Κυνηγετικός) dod praktiskus padomus, kā iedīdīt labus medības suņus, kā medīt zaķus, briežus, meža cūkas, lauvas un leopardus. Beidzot medniecība tiek cildināta kā priekšskola kaŗadienestam, un tai pretim tiek likta sofistiskā niekošanās.

Lai gan raksta piederību Ksenofōntam atzinuši senie gramatiķi [13]), jaunākos laikos daži izteikuši šaubas par tā īstenību.

Ar Ksenofōnta vārdu uzglabāts apcerējums Atēniešu valsts (Ἀθηναίων πολιτεία), kas tomēr, kā tagad gandrīz vienprātīgi tiek atzīts, nepieder Ksenofōntam. Raksta autors ne ar valodu, ne ar domāšanas veidu, ne ar stāstīšanas paņēmieniem neatgādina Ksenofōntu. Viņš te parāda tādu polītisku izpratni un domu dziļumu, kādu Ksenofōnta darbos grūti atrast. Šis interesantais traktāts ir viens no vecākiem atiešu prōzas pieminekļiem un uzrakstīts, kā šķiet, Peloponnēsas kaŗa sākumā (ap 424. g.), kad atēniešu demokratiskā iekārta un vara uz jūras vēl nebija satricināta. Šķiet, ka autors ir kāds no oligarchiem, bet kuŗš īsti — nav zināms. Būdams demokratijas pretinieks, viņš tomēr grib būt objektīvs un taisnīgs, un tāpēc, tā kā atēnieši nodibinājuši šādu iekārtu, viņš cenšas to saprast un attaisnot atēniešu rīcību. Viņš runā nosvērtā un mierīgā tonī un tikai šur tur viņam pasprūk pa irōniskai piezīmei, kas rāda viņa negātīvo izturēšanos pret Atēnās pastāvošo iekārtu.

Ja beidzamais ieskats būtu pareizs, tad par raksta autoru vairs nevarētu būt Ksenofōnts, kas tai laikā bij jau miris.

[11]) 10, 15—17.

[12]) 11, 8—10.

[13]) Gramatiķis Trifōns Atēnaja 400 a.

97. Ksenofōnts kā rakstnieks. Ksenofōnts ir sacerējis gan vēsturiskus, gan filozofiskus, gan citādus rakstus, bet viņam trūkst dziļākas vēstures notikumu izpratnes, kāda ir Tūkīdidam, un viņš nespēj arī pacelties līdz tādam ideju augstumam kā Platōns. Ksenofōnts ir vairāk praktiska darba cilvēks nekā vēsturnieks vai filozofs. Šis praktiskums izpaužas viņa tieksmēs (viņš mīl lauksaimniecību, sportu, medības, labprātīgi piedalās kaŗagājienos) un viņa ieskatos. Reliģijā viņa konservātīvisms sniedzas līdz māņticībai: tāpat kā grieķu tautas lielais vairums, viņš akli tic pareģu mākslai un ar pedantisku akurātību piekopj reliģiskā kulta ceremonijas, sevišķi upurēšanas. Filozofijā viņš apbrīno Sōkrata morāli un viņa dialektikas paņēmienus, bet tīrā zinātne viņam nerūp.

Šīm Ksenofōnta gara īpašībām atbilst arī viņa māksla. Ksenofōntam ir neapšaubāmas rakstnieka dāvanas. Bet viņam tomēr trūkst spējas tēlot dzīvus raksturus. Liekas, ka viņš pazīst tikai divus cilvēku tipus: labos, kuŗi viņam pašam līdzīgi un kuŗos viņš ieliek pats savu dvēseli, savas idejas un teōrijas, un sliktos, kas ir pirmo pretstati. Viņa stāsta izdoma ir tikai ietvars, kuŗā viņš ieliek savu pamācību. Šai ziņā Ksenofōntu var uzskatīt par pamācīgā un morālā romāna nodibinātāju.

Ksenofōnta stils nav ne spīdošs, ne spēcīgs, bet vienkāršs, skaidrs un viegls. Viņa fraze nepazīst Isokrata periodu simmetrisko harmoniju, bet tiecas pēc nemākslota dabiskuma. Šai frazei maz dažādības un kustības. Būdama patīkama mazumā, tā var likties vienmuļa gaŗākā stāstījumā.

Kā atēnietis pēc dzimuma un audzināšanas, Ksenofōnts raksta atiešu dialektā. Tomēr jau senie gramatiķi atzīmē, ka Ksenofōnta valodā atrodamas dažas īpatnības, kas izskaidrojamas ar viņa diezgan ilgo uzturēšanos ārpus Atēnām. Lai gan visumā Ksenofōnta valoda ir tīra, tajā tomēr atrodami daži archaismi, ko nelieto citi tā laika prōzaiķi [1]).

Senatnē daži Ksenofōntu ir nosaukuši par „atisko mūzu“ [2]), citi par „atisko biti“ [3]). Līdzās Līsijam viņu arī vēlākos laikos uzskatīja par atikisma paraugu, kaut gan pūristi viņa valodā, kā jau teikts, saskatīja dažas formas, kas nesaskan ar klasiskā atiešu dialekta likumiem. Ksenofōnts nelieto ne sofistu, ne rētoru paņēmienus, bet viņa valoda ir vien-

---

[1]) Piem., ὡς lietots ὥστε vietā, 3. dekl. daudzsk. ģenitīvā nesavilktās formas ὀρέων, τειχέων u. c. Atzīmējams, ka neatiskās formas nav dōriskas, kā to varētu sagaidīt, ņemot vērā Ksenofōnta tuvos sakarus ar dōriešiem, bet atgādina eposa, Hērodota un traģiķu valodu.

[2]) Diog. II. 57.

[3]) Svida, Ξενοφῶν

kārša un skaidra. Šī „iucunditas inaffectata" (nemākslotā pievilcība) [4]) padara viņu par iemīļotu grieķu autoru arī mūsu dienās.

Rokraksti. Anabaze: Parisinus 1640 (= C), 1320. g., kas dibinās uz kādu 9. gs. kōdeku. Kīropaidija: C; bez tam: Parisinus 1635 (= A), 12. gs.; Marcianus 511, 12. gs. Grieķu vēsture (Hellēnika): Parisinus 1738 (= B), 14. gs.; Ambrosianus (= M), 1344. g.; Parisinus 1642 (= D), 15. gs. Atmiņas par Sōkratu (Memorabilia): Parisinus 1302 (= A), kuŗā ir tikai 1. un 2. gr.; Parisinus 1740 (= B), pieder 13. gs. beigām, tāpat kā A.

Par Ksenofōnta rokrakstu sarežģīto jautājumu sk.: Hug, De Xenophontis Anabasis codice C, Lipsiae, Teubner, 1878. — O. Riemann, Qua rei criticae tractandae ratione Hellenicon Xenophontis textus constituendus sit, Parisiis, Thorin, 1879. — Chavanon, Études sur les sources principales des Mémorables de Xénophon, Paris, Bouillon, 1903.

Izdevumi. Didot, 1839, 1847. — Schneider, Lipsiae, Hahn, 6 sēj. 1790. līdz 1815. g. — G. Sauppe, Lipsiae, Tauchnitz, 5 sēj., 1867.—1870. g. — E. Marchant, Oxford, Clarendon Pr.

Atsevišķu darbu izdevumi. Ἀνάβασις. Dindorf, 1824, ed. IV Teubner, 1875. — Krüger, Berolini, 1826. — R. Kühner, Gotha, Henning, 1852. — A. Hug, ed. maior un minor, Teubner, 1878, 91, 95. — A. Pretor, Cambridge, Univ. Pr., 7 vol., 2 ed. 1887—1907. — Rehdantz-Carnuth, Berlin, Weidmann, 2 vol., 1888, 7. Aufl. v. E. Richter, 1912 (ar paskaidr. vācu valodā). — P. Couvreur, Hachette, 1897, 1900. — W. Gemoll, Teubner: ed. II maior, 1909; tā paša: ed. stereot. minor (ar karti), vairākkārt izdota. — The Anabasis ed. with introd. by A. T. Murray, New York Scott Forseman and Co. 1914. — Anabasis, with an engl. transl. by C. L. Browson, Loeb Class. Libr., London, Heinemann (vairākk. izd.). — Anabasis, für den Schulgebr. erkl. von F. Vollbrecht (vairākk. izd.). — L'Anabase de Xénophon. Retraite des Dix-mille. Avec un comment. hist. et milit. par A. Boucher. — Anabase, éd. et trad. P. Masqueray, Coll. G. Budé, Paris, Les Belles Lettres, 1930. — Hude, ed. maior, Teubner, 1931. — Ξενοφῶντος Κύρου Ἀνάβασις 1. gr., grieķu teksts ar ievadu, paskaidr. un vārdn. skolām un pašmācībai. A. Rāta, Rīgā, Latv. skol. koop., 1938. g. — Κύρου παιδεία. L. Dindorf, Oxonii, Clarendon, 1857; Lipsiae, Teubner, 1875. — A. Hug, ed. maior, ed. minor, Lipsiae, Teubner, 1878, 1883. — H. A. Holden, Cambridge, Univ. Pr., 4 vol., 1887—1903. — G. Gemoll, ed. maior; ed. minor, Lipsiae, Teubner, 1912. — Ἑλληνικά. Cobet, Lugduni Batavorum, Brill, 1862; ed. VI M. Boas, Leiden, Brill, 1916. — O. Keller, Teubner, ed. maior 1890; ed. minor 1889 (vairākk. izd.). — Buchsenschütz, Leipzig, Teubner, 2 sēj. (vairākk. izd.). — Hude, ed. maior, Teubner, 1930; ed. minor ibid. 1930. — Helléniques, 2 vol., éd. et trad. J. Hatzfeld, Coll. G. Budé, Paris, Les Belles Lettres, 1936. — Ἀγησίλαος. Heiland, Lipsiae, Klinkhardt, 1841. — H. Hailstone, with critical and explanatory notes, Cambridge, Univ. Pr. 1879. — O. Güthling, Leipzig, 1888 (ar vācu piez.). — Thalheim, X. scripta minora, fasc. prior, Bibl. Teubneriana (vairākk. izd.). — Ἱέρων. Frotscher, Lipsiae, 1822. — H. A. Holden, with critical and explanatory notes, 3 ed. 1888. — Thalheim, sal. Agesil. — Ἀπομνημονεύματα (Memorabilia). L. Dindorf, Oxonii, 1862; ed. III, Lipsiae, Teubner, 1875. — Rap. Kühner, Lipsiae, Teubner, 1858; 3. Aufl. Leipzig, 1876; Rap. und Rud. Kühner, 6. Aufl. Leipzig, 1902 (ar vācu piez.). — C. Schenkl, vol. II, libri Socratici, Berolini, Weidmann, 1876. — W. Gilbert, Lipsiae, Teubner, ed. maior et minor,

[4]) Kvintiliāns.

1885, 95 (vairākk. izd.). — Breitenbach, Berlin, Weidmann, 6. Aufl. von R. Mücke, 1889 (ar vācu piez.). — P. Klimek, 3. Aufl., Münster, Aschendorff, 1905. — P. Rösiger, 2. Aufl. Teubner, 1915. — X. Scripta minora, with an engl. transl. by E. C. Marchant, London, Heinemann, 1925. — C. Hude, ed. maior, Leipzig, Teubner, 1934. — Οἰκονομικός. C. Schenkl, X. opera, II, libri Socratici, Berolini, Weidmann, 1876. — L. Dindorf, X. scripta minora, Bibl. Teubn. 1891. — M. A. Holden, London, Macmillan, 5 ed. 1895 (ar piez.) — Ch. Graux et A. Jacob, Hachette, 3 tirage, 1905. — Thalheim, X. scripta minora, Bibl. Teubn., fasc. prior. 1910. — Συμπόσιον. C. Schenkl, sal. Oeconomic. — F. Rettig, Leipzig, Engelmann, 1881 (teksts ar tulk.). — Simposio, con note di U. Galli, Roma, Albrighi, 1914. — Thalheim, sal. Oeconom. — Ἀπολογία. C. Schenkl. — L. Dindorf. — Thalheim, sal. Oeconom. — L. Tretter, Graz, 1903 (teicams izd.) — Λακεδαιμονίων πολιτεία. Fr. Haase, Berolini, Dümmler, 1833. — G. Pierleoni, Berlin, Weidmann, 1905. — La République des Lacédémoniens, texte, trad. et comm. par F. Ollier, Lyon, Bosc et Riou, 1936. — Πόροι. A. Zurborg, Berolini, Weidmann, 1876. — J. H. Thiel, Wien, 1922. — Ἱππαρχικός. P. L. Courier, Du commandement de la cavalerie et de l'Équitation, deux livres de Xénophon en grec et en français, Paris, Eberhart, 1813. — P. Cerocchi, Berolini, Weidmann, 1901. — F. Rühl, X. scripta minora, ftsc. poster., Bibl. Teubner. (vairākk. izd.). — Περὶ ἱππικῆς. P. L. Courier, sk. Ἱππαρχικός. — V. Tommasini, Berolini, Weidmann, 1902. — F. Rühl, sk. Ἱππαρχικός. — Κυνηγετικός, G. Pierleoni, Berolini, Weidmann, 1902. — F. Rühl, sal. Ἱππαρχικός. — Ἀθηναίων πολιτεία. E. Kalinka, Wien, Hölder, 1898; tā paša: Teubner, Leipzig, 1914 (ar ievadu, tulk., paskaidr.).

Scholijas gandrīz nekādas nav uzglabātas (par Dindorfa publicētām sk. Cobet, Novae Lectiones 546).

Literātūra. F. Ranke, De Xenophontis vita et scriptis, Berolini, 1851. — A. Croiset, Xénophon, son caractère et son talent, Thèse, Paris, Thorin, 1873. — Hartman, Analecta Xenophontea, Ludg. Batav. 1887; Anal. Xenoph. nova, ibid. 1889. — L. Gautier, La langue de Xénophon, Thèse, Génève, Georg, 1911. — A. W. Persson, Zur Textgeschichte Xenophons, Lund, Gleerup, Leipzig, Harrassowitz, 1915. — E. Scharr, Xenophons Staats- und Gesellschaftsideal und seine Zeit: Halle Niemeyer 1919. — K. Muenscher, Xenophon in der griechisch-römischen Literatur: Leipzig, Dieterich, 1920. — Th. Marschall, Untersuchungen zur Chronologie der Werke Xenophons, Diss. München, 1928.

Literātūra par atsevišķiem darbiem. Anabaze. Strecker und Kiepert, Beiträge zur geographischen Erklärung des Rückzuges der Zehntausend, Berlin, Reimer, 1870. — F. Robiou, Itinéraire des Dix-mille, Bibl. de l'École des Hautes-Études, fasc. 14, 1873. — G. Cousin, Kyros le Jeune en Asie-Mineure, Paris et Nancy, Berger-Levrault, 1905. — W. Vollbrecht, Ueber den Wert von Xenophons Anabasis als Geschichtsquelle, Altona, 1905. — A. Boucher, L'Anabase de Xénophon, Paris, Berger-Levrault, 1913. — Fr. Segl, Von Kentrites bis Trapezus. Eine Bestimmung des Weges der Zehntausend durch Armenien, Erlangen, Büttner, 1925. — Kīra audzināšana. H. Hémardinquer, La Cyropédie, Étude sur les ideés morales et politiques de Xénophon, Thorin, 1872. — J. Rehn, Die Komposition der xenophontischen Kyrupädie, Diss. Leipzig, 1923. — Grieķu vēsture (Hellēnika). R. Grosser, Ueber den Anfang und die ursprüngliche Gestalt der Hellenika, Jahrbb. f. class. Philol. 1867, 737-748. — W. Nitsche, Ueber die Abfassung von Xenophons Hellenika, Progr. Berlin, Calvary, 1871. — A. Banderet, Untersuchungen zu Xenophons Hellenika, Teubner, 1919. — T. Gallina, studio sull' Age-

silao e le Elleniche di Senofonte, Roma, Ausonia, 1919. — E. Vorrenhagen, De orationibus quae sunt in Xenophontis Hellenicis, Diss. Elberfeld Rheinen, 1926. — Atmiņas par Sōkratu (Memorabilia). Th. Birt, De Xenophontis commentariorum Socraticorum compositione, Marburg, Elwert, 1893. — Th. Klett, Sokrates nach den Xenophontischen Memorabilien, Progr. Leipzig, Fock, 1893. — K. Joel, Der echte und der Xenophonteische Sokrates, Berlin, Gärtner, 2 sēj. 1893. un 1901. g. (plašs darbs). — Mājsaimniecība. G. Vogel, Die Oekonomik des X., Erlangen, Mencke, 1895. — Apoloģija. P. Vrijlandt, De Apologia Xenophontea cum Platonica comparata. Diss. Leiden, Sijthoff, 1919. — Lakedaimoniešu valsts. H. Bazin, La République des Lacédémoniens de Xénophon, Paris, Leroux, 1885. — Atēniešu valsts. M. Dufour, De libello qui Xenophontis fertur Ἀθηναίων πολιτεία. Thèse, Insulis (Lille), Le Bigot, 1896. — K. I. Gelzer, Die Schrift vom Staate der Athener: Hermes Einzelschr. III, Berlin, Weidmann, 1937.

Bibliografisks pārskats. Par 1909.—1918. g. Jahresbericht über die Fortschr. d. klass. Altertumsw. 178. sēj. 1-33; 1919.—1924. g. ibid. 203. sēj. 1-43; 1925.—1929. g. ibid. 230. sēj. 1-39.

98. Pārējie 5. un 4. gs. vēsturnieki: Filists, Efors, Teopomps un citi. Antiocha pēctecis Sicilijas vēsturē bija Filists (Φίλιστος). Viņš dzimis Sirākūzās ap Peloponnēsas kaŗa sākumu. Kad 405. g. varu Sirākūzās ieguva Dionīsijs Vecākais, Filists bija tuvās attiecībās ar tirannu, bet 385. g. tika aizdzīts trimdā. Ap 368. g. viņu aicināja atpakaļ uz Sirākūzām Dionīsijs Jaunākais. Aiz godkārīgiem motīviem Filists sanaidojās ar Diōnu un filozofu Platōnu, kas toreiz atradās Sirākūzās, un panāca viņu abu trimdu. Kad Diōns pēc tam ieņēma Sirākūzas, Filists kļuva par padzītā tiranna ģenerāli. Kritis gūstā, viņš mira 356. gadā [1]).

Trimdā būdams, Filists sarakstīja Sicilijas vēsturi (Σικελικά). Tās pirmā daļa, kas bija 7 grāmatās, aptvēra Sicilijas vēsturi [2]) no pirmajiem sākumiem līdz Dionīsija I nākšanai pie varas (405./6. g.). Otrā daļa, kas bij iedalīta 4 grāmatās, bija veltīta Dionīsija Vecākā valdīšanai. Šai daļai Filists vēlāk pievienoja Dionīsija Jaunākā (367.—363. g.) vēsturi 2 grāmatās. No visa šā diezgan plašā darba uzglabāti tikai niecīgi fragmenti.

Filists imitēja Tūkīdidu tiklab kompozicijas, kā stila ziņā [3]). Viņš to atgādina ar savu īso un blīvo izteiksmi, ar stāstījumā iemetinātām runām. Bet Filistam trūkst Tūkīdida zinātniskā gara un bezpartejiskuma. Viņš esot glaimojis tiranniem un naidīgi izturējies pret saviem pretiniekiem.

---

[1]) Pēc Efora un Diodōra (IV, 16) Filists, zaudējis jūras kauju, pats padarījis sev galu; pēc Plūtarcha (Diōns, 35) viņu nogalinājuši viņa pretinieki.

[2]) Šai daļā Filists ir izlietojis arī kartāgiešu avotus.

[3]) Cicerōns sauc Filistu pusillum Thucydidem (ad Quint. fr. II, 11, 4; sal. Brut. 17, 66; de orat. II, 13, 57).

Fragmentu izdevumi: C. et Th. Müller, F. H. G. I, 185—192. — G. Coppola, Una pagina del Περὶ Σικελίας di Filisto in uno papiro Fiorentino, Riv. di Filol. e d'istr. class. 1930, 449—466.

G. v. Körber, De Philisto rerum Sicularum scriptore, Vratislaviae, 1874.

4. gadu simtenī liela nozīme Grieķijā un sevišķi Atēnās bija rētorikai. Runātāju daiļrunībai padodas arī vēsturnieki, kas sāk dzīties pēc ārējiem efektiem, pēc skaistas un gludas frazes, bieži sagrozīdami vēstures patiesību. Šai laikā liela nozīme bija Isokrata rētoriskai skolai. Isokrata skolnieki bija divi ievērojami vēsturnieki, kas dzīvoja 4 gs. otrajā pusē — Efors un Teopomps.

Efors (Ἔφορος) dzimis Aiolidas Kīmē 4. gs. sākumā. Ieradies Atēnās, viņš klausījās Isokrata lekcijas [4]) un sākumā domāja kļūt par runātāju, bet Isokrats ieteicis viņam nodarboties ar vēsturi [5]).

Efors sarakstīja lielu senās pasaules vēsturi (Ἱστορία κοινῶν πράξεων), kas sākās ar Hērakleidu atgriešanos (t. i. ar dōriešu iebrukumu Peloponnēsā) un beidzās ar Perintas ielenkšanu, ko izdarīja Filips 340. g. Rakstīdams tai laikā, kad grieķi bij apvienoti zem Maķedonijas varas, Efors savai vēsturei ņem par tematu visu grieķu pasauli, t. i. viņš aplūko ne tikai Helladu, bet arī grieķu kolōnijas austrumos un rietumos, tāpat valstis, kas ar Grieķiju ir sakarā, kā Persiju un Kartāgu. Tādā kārtā Efora vēsturei bij universāls raksturs. Tā bij iedalīta 30. grāmatās. Katrai grāmatai bija savs ievads un tā izveidoja kaut ko veselu [6]).

Efora vēsturei bija lieli panākumi. Uz Eforu dibinājās vēlākie vēsturnieki Polibijs, Strabōns, Diodōrs. Jānožēlo, ka šis darbs tagad zudis. Pat pieņemot, ka Efors nebija pirmklasīgs vēsturnieks, bet vairāk kompilātors, viņa vēsturei tomēr paliek liela nozīme, ņemot vērā milzīgo materiālu, kas tur bija sakrāts. Efora nopelns ir tas, ka viņš ne tikai izlietoja savu priekšgājēju (sevišķi Hērodota) darbus, bet arī apstrādāja tos un visu šo materiālu apvienoja par vienu lielu darbu.

Savos ieskatos Efors bija racionālists. Viņš pārmeta tiem, kas vēsturē stāstīja mītus. Kur viņam pašam nācās mītus atstāstīt, tur viņš tos racionālizēja, līdzīgi Hekatajam. Piemēram, pūķi Pītōnu viņš uzskatīja par laupītāju, kas dzīvojis Parnāsa apkārtnē. Lai gan Efora prin-

---

[4]) Isokrata kursu Efors esot noklausījies divreiz, tāpēc arī pa jokam saukts par δίφορος, sk. Ps. Plūt. vita dec. orat. p. 837 e.

[5]) Raksturodams savus skolniekus Eforu un Teopompu, Isokrats izteicies, ka Eforam vajadzīgi pieši, bet Teopompam iemaukti. Saskaņā ar šo raksturojumu, Efors uzņēmās sarakstīt veco laiku vēsturi, kas atbilda viņa mierīgajam un mīkstajam raksturam, bet Teopomps rakstīja par jauno laiku notikumiem, kas pilni politisku cīņu un kaislību.

[6]) Diodor. V, 1 un XVI, 76.

cipiālie ieskati ir diezgan prātīgi, tomēr daži viņa izskaidrojumi vēsturnieku neapmierina. Dažreiz viņš sīkumiem piešķir pārāk svarīgu nozīmi. Tā Peloponnēsas kara izcelšanos viņš izskaidro ar to, ka Perikls neesot gribējis dot nolēsi par saviem izdevumiem un gribējis izglābt savus draugus no vajāšanām (119. fr.). Vispār Efors bija „kabineta zinātnieks". Daudzās vietās redzama viņa valsts lietu un kara lietu neprašana. Halikarnāsas Dionīsijs un Cicerōns tomēr slavē viņa patīkamo stilu: te redzams sava skolotāja cienīgs māceklis.

Fragmentu izdevumi. C. et Th. Müller, Fragm. histor. Graecorum, I, 234—277.

J. A. Klügmann. De Ephoro historico graeco, Diss. Gottingae, 1860. — R. Dressler, Das Geschichtwerk des Ephoros nach seinen Fragmenten und seiner Benützung durch Diodor, Progr. Bautzen, 1873.

Teopomps (Θεόπομπος) dzimis Chijā ap 380.—370. g. Viņa tēvs Damasistrats bija bagāts aristokrats, ko (laikam ap to laiku, kad Chija pieslējās Atēnu jūras savienībai) padzina demokrati. Teopomps, līdz ar brāli Kaukalu, izauga trimdā. Ap 360. g. Teopomps kļuva par Isokrata klausītāju Atēnās. Tāpat kā Efors, arī viņš sākumā nodevās daiļrunībai. Viņš bija veikls runātājs, sevišķi epideiktiskā stilā. Ar savu sumināJuma runu Mausōlam viņš ieguva godalgu konkursā, ko sarīkoja ķēniņiene Artemisija. Pats Teopomps par sevi kādā vietā izsakās, ka Grieķijā neesot nevienas slavenas vietas, kur nebūtu atskanējuši aplausi viņa daiļrunībai[7]).

Daudzie ceļojumi pa Grieķiju, kur viņš demonstrēja savu runas mākslu, deva viņam iespēju iepazīties ar dažādiem Grieķijas novadiem un to iedzīvotājiem. Teopomps sadraudzējās ar Maķedonijas ķēniņiem, un Aleksandrs izgādāja viņam 40 gadu vecumā iespēju atgriezties Chijā. Pēc Aleksandra nāves no turienes atkal padzīts, viņš uzturējās kādu laiku Efesā un citās grieķu pilsētās un beidzot nonāca Ēģiptē pie Ptolemaja I. Nav zināms, kad un kur viņš mira.

Teopompa literārā darbība bija visai ražīga. Tās lielākā daļa bija veltīta vēsturei. No viņa vēstures darbiem atzīmējami: 1) Hērodota vēstures saīsinājums (Ἐπιτομὴ τῶν Ἡροδότου ἱστοριῶν), 2 grāmatās. 2) Grieķu vēsture (Ἑλληνικαὶ ἱστορίαι jeb Ξύνταξις Ἑλληνικῶν), 12 grāmatās, kas turpināja Tūkīdida vēsturi līdz kaujai pie Knidas (tātad aptvēra laika posmu no 410. līdz 393. g.). 3) Filipa vēsture (Φιλιππικά) 58 grāmatās. Šis bija galvenais Teopompa darbs, kas aptvēra notikumus no 362. (t. i. no tās vietas, kur apraujas Ksenofōnta Grieķijas vēsture) līdz 336. g. Tur centrālā figūra bija Filips, bet tā kā dau-

[7]) Fr. 26.

dzajos ekskursos autors stāstīja par atsevišķām pilsētām, pa starpām iepīdams ģeografiskus aprakstus, anekdotus un teikas, tad var sacīt, ka tā bija visas Grieķijas vēsture.

Teopomps bija vēsturnieks ar kaislīgu raksturu. Savā vēsturē viņš netaupīja pat ievērojamas personas, piem. Filipu, bet droši rādīja viņu vājās puses un trūkumus. Sevišķi nelabvēlīgi noskaņots viņš bija pret Atēnu demagogiem. Kornēlijs Nepōts viņu sauc par paļātāju rakstnieku (maledicentissimus scriptor). Teopomps meklēja vēstures notikumiem psiholoģisku pieeju, cenzdamies atrast personu darbības slepenos, iekšējos motīvus. Šai ziņā Teopompu var uzskatīt par Tacita priekšteci.

Kā rakstniekam, Teopompam ir harmoniska un skaidra kompozicija. Viņš mīl skaistas, noslīpētas frazes, kā jau tas piederas Isokrata skolniekam un tāda laikmeta rakstniekam, kad daiļrunība bija lielā godā. Var sacīt, ka savos vēstures rakstīšanas paņēmienos viņš sevi parāda vairāk kā sofistu un rētoru nekā vēsturnieku.

Fragmentu izdevumi. C. et Th. Müller, Fragm. hist. graec. I, p. LXV—LXXVII; 278-333 un IV, 643-5.

C. Bünger, Theopompea, Diss. Argentorati, Trübner, 1874. — J. Dellios, Zur Kritik des Geschichtschreibers Theopompos, Diss. Jenae, 1880. — E. Meyer, Theopomps Hellenika, Halle, Niemeyer, 1909. — A. Momigliano, studi sulla storicografia greca del IV secolo a. C., I: Teopompo, Rivista di Filol. e d'istruz. class., 1931, 230-242, 335-353.

Daži citi vēsturnieki. Tūkīdida vēstures turpinātājs bija arī Kratips (Κράτιππος), par kura dzīves laiku trūkst ziņu. Kratipa darbs nav uzglabāts. Oksirinchas papīrusā atrasts kāds fragments, kas attiecas uz 396./5. g. (Korintas kara laiku) un kas pēc dažu domām pieder Kratipam. No fragmenta redzams, ka autors dzīvojis 4. gs. un sācis savu darbu ar 411. g., t. i. ar to brīdi, kur apstājies Tūkīdids. Stāstījums ir tekošs, tonis mierīgs un objektīvs. Fragmentā stāstīts par Agēsilāja gājienu, Konōna rīcību; interesantas ir ziņas par apvērsumu Rodā un par boiōtiešu savienības organizāciju.

Cratippi Hellenicorum fragmenta Oxyrhynchia, scholarum in usum ed. J. H. Lipsius: Kleine Texte für Vorl., 138 Bonn, Marcus u. Weber, 1916. — Hellenica Oxyrhynchia, ed. E. Kalinka, Leipzig, Teubner, 1927.

E. M. Walker, The Hellenica Oxyrhynchia, its authorship and authority, Oxford, Clar. Pr. 1913.

No mazāk pazīstamiem šā laika vēsturniekiem atzīmējami: Kēfisodōrs no Tēbām, kas sarakstījis svētā kara vēsturi; Deinōns no Kolofōnas, kas sarakstīja plašāku persiešu vēsturi (Persika), kur notikumu apraksts sniedzās līdz Artakserksa III Ēģiptes iekarošanai (340. g.).

Vēl minams taktiķis Ainejs (Αἰνείας), kas, kā šķiet, ir identisks ar Ksenofonta Grieķu vēsturē VII, 3, 1 minēto stimfalieti Aineju. Viņš sacerējis līdz mūsu dienām uzglabāto rakstu Τακτικὸν ὑπόμνημα περὶ τοῦ πῶς χρὴ πολιορκουμένους ἀντέχειν, kas ir tikai daļa no viņa lielāka darba, ko min Polibijs X, 44 ar nosaukumu Τὰ περὶ τῶν στρατηγημάτικῶν ὑπομνήματα. Stils negluds un neskaidrs, varbūt pa daļai teksta sliktā stāvokļa dēļ.

Izdevumi. R. Herscher, Berolini, Weidmann, 1870 (krit. un eksēgēt. izd.). — A. Hug, Bibl. Teubneriana, 1874. — Schoene, Teubner, 1911. — Aeneas Tacticus, Asclepiodotus, Onasander, with an engl. transl., Loeb Class. Libr. London Heinemann, 1923. —

A. Hug, Aeneas von Stymphalos, Zürich, 1877. — A. C. Lange, De Aeneae commentario poliorcetico, Berolini, Calvary, 1879; tā paša: Animadversiones criticae de Aeneae commentario poliorcetico, Progr. Cassel, 1883. — H. Fischer, Quaestiones Aeneanae, I: Teubner, 1914. —

B. Filozofiskā prōza

XXV. Grieķu filozofija līdz Platōnam

99. Grieķu filozofijas sākumi. Grieķu filozofiskās domas attīstību, ko izpētīt sev par uzdevumu sprauž filozofijas vēsture, nevar ignorēt arī literātūras vēsturnieks. Tas tāpēc, ka, pirmkārt, grieķu filozofu darbi, kas dažos gadījumos ietērpti mākslinieciskā formā, līdz ar to ir kļuvuši par grieķu literātūras sastāvdaļu; otrkārt, grieķu filozofija, kur vispilgtāk un īpatnējāk ir izpaudies grieķu pētnieciskais gars, paturēdama savu vispārējo raksturu un nekļūdama (vismaz agrākā laikmetā) par šauri ierobežotu speciālitāti, ir zināmā mērā ietekmējusi arī pārējās grieķu literātūras nozares, kuŗas bez grieķu filozofijas pazīšanas nebūtu pilnā mērā ne izprotamas, ne pareizi novērtējamas.

Mazāzijas rietumpiekraste, kur uzplauka eposs un eleģija un kur radās vēstures pirmie sākumi, deva arī pirmos grieķu filozofus. Bet grieķu filozofija bija sākums Eiropas un visas pasaules filozofijai, jo, lai gan filozofisku problēmu pētīšana nebija gluži sveša arī citām senām tautām (piem. ēģiptiešiem, babilōniešiem), tomēr filozofiskā domāšana tur atradās stiprā reliģijas ietekmē vai arī sprauda sev kādus praktiskus mērķus, un tikai Grieķijā radās domātāji, kas patiesību sāka pētīt pašas patiesības dēļ, tā pamazām radīdami zinātni šā vārda tagadējā nozīmē.

Šos pirmos pētniekus sauca par „gudrajiem" (σοφοί vai σοφισταί), un tikai Pītagors, atzīdams šādu nosaukumu par nepiederīgu (jo gudrs esot tikai Dievs), pirmais sācis lietot vārdu „filozofs" (φιλόσοφος), kas nozīmē gudrības vai zinātnes mīlētāju.

Dažādie grieķu filozofijas virzieni tās pirmajā attīstības laikmetā izpaužas vairākās filozofiskās skolās, no kuŗām galvenās ir šādas:

Jōniešu skola. Šīs skolas pārstāvji pasaules izcelšanos mēģināja izskaidrot ar kādu pamatvielu (pamatelementu), ko viņi sauca par sākumu (ἀρχή, principium). Tā kā jōniešu filozofi lielāko tiesu pētīja ārējo, redzamo dabu (φύσις, natura), viņus dēvē par naturālistiem, fiziologiem vai fiziķiem (οἱ φυσικοί).

Vecākais no jōniešu filozofiem bija Talēts (Θαλῆς vai Θάλης) no Mīlētas, kas dzīvoja 6. gs. pirmajā pusē [1]). Lai gan Talēts, kā šķiet, neko nav rakstījis [2]), un tātad īstenībā literātūras vēsturei nepieder, viņš tomēr ietekmēja vēlākos filozofus, un Aristotelis viņu apzīmē par šāda veida filozofijas nodibinātāju (ἀρχηγός) [3]). Stāsta, ka Talēts esot ceļojis pa Ēģipti, kur iemācījies aritmētiku, ģeometriju un astronomiju. Atgriezies dzimtenē, viņš nodarbojies ar sabiedriskām lietām un ieteicis jōniešiem apvienoties konfederācijā, lai labāk varētu aizstāvēties pret barbariem [4]). Hērodots stāsta, ka Talēts esot iepriekš pateicis saules aptumsumu, kas notika mēdiešu un līdiešu kaujas laikā (585. g.) [5]). Viņu uzskatīja par astronomijas un ģeometrijas nodibinātāju [6]). Talēts neapmierinājās ar šīm praktiska rakstura zinātnēm, kuŗās viņš varbūt bija ēģiptiešu un foinīķiešu skolnieks, bet gribēja izpētīt arī dziļākas problēmas. Viņam bija sava teōrija par visu lietu izcelšanos: viņš ticēja, ka viss ir radies no ūdens. „Aiz šā iemesla," saka Aristotelis, „viņš iedomājas zemi peldam ūdenī" [7]).

Lit. sk. 421. lpp.

Pirmais filozofs, kas atstāja rakstītu darbu, bija Anaksimandrs (Ἀναξίμανδρος) no Mīlētas, dzimis 611. g. pr. Kr. [8]). Viņš bija Talēta laika biedrs [9]) un pēc tradicijas arī skolnieks. Tāpat kā Talēts, arī Anaksimandrs bija reizē praktisks zinātnieks [10]) un filozofs. Pasaule pēc viņa domām cēlusies no bezgalīgas mūžīgi esošas pirmvielas,

---

[1]) Pēc Apollodōra 624—547.

[2]) Simplikijs, Koment. par Aristoteļa fiziku, 6 a. Sal Diog. Lāert. I, 23; Arist. Metaf. I, 3. p. 984 a, 2.

[3]) Aristot. Metaf. I, 3. p. 983, B, 20.

[4]) Hērodot. I, 170.

[5]) Hērodot, I, 74. Šā fakta patiesību daži apšauba, bet citi domā, ka ēģiptiešu un chaldeju astronomiskie novērojumi devuši iespēju aptuveni noteikt aptumsumu.

[6]) Praktiskā astronomijā viņš kuģotājiem Lielā lāča vietā ir ieteicis novērot Mazo lāci. Ģeometrijā viņam piedēvē 4 tezes: 1) diametrs dala apli divās līdzīgās daļās; 2) vienādsānu trijstūrī leņķi pie pamata ir vienlīdzīgi; 3) krustleņķi ir vienlīdzīgi; 4) trijstūŗi ir vienlīdzīgi, ja viena trijstūŗa mala ar diviem leņķiem ir vienlīdzīgi attiecīgām otra trijstūŗa daļām. Plūtarcha ziņa, ka Talēts esot iemācījis ēģiptiešu priesteŗus izmērīt piramidu augstumu pēc ēnas, liek domāt, ka T. zinājis arī, ka līdzīgu trijstūŗu malas ir proporcionālas.

[7]) Aristot. Metaphys. I, 3.

[8]) Kāds chronografa Apollodōra norādījums, kas acīm redzot ņemts no paša filozofa rakstiem, liecina, ka 58., 2. ol. (= 547. g.) viņam bijuši 64 gadi, sal. Diog. Lāert, II, 2.

[9]) Strab. I, 11: Θαλοῦ γεγονότα γνώριμον καὶ πολίτην.

[10]) Anaksimandrs esot konstruējis gnōmonu (astronomisku pulksteni), sfairu (globu) un uz vaŗa plāksnes uzzīmējis zemes karti (γεωγραφικὸς πίναξ). Sal. Diog. L. II, 2; Strab. I, 11.

ko viņš sauc par apeiron (ἄπειρον) [11]). No šīs pirmvielas, ar kustības spēku izdaloties dažādām pretišķībām, kā siltumam un aukstumam, sausumam un slapjumam, rodas visas lietas, kuŗas beidzot atkal pārvēršas par pirmvielu, lai pēc tam no jauna dzimtu un no jauna mirtu [12]). Ūdenim atdaloties no pirmvielas, radās pirmie dzīvnieki, no tiem citi; sugas vairojās, viena no otras nošķirdamās un sasniegdamas pilnību. Kā beidzamais no dzīvniekiem radās cilvēks. Te redzama mācība par sugu attīstību un par periodisku pasaules tapšanu un bojā eju.

No Anaksimandra raksta, kas laikam saukts Par dabu (Περὶ φύσιος), ir uzglabāti tikai niecīgi fragmenti. Lai gan Anaksimandrs rakstīja prōzā, viņa izteiksme atgādina dzejnieku.

Fragm. izd. un lit. sk. 421. lpp.

Mīlētā dzimis arī Anaksimens (Ἀναξιμένης). Ziņas par viņa dzīves laiku ir pretrunīgas [13]). Anaksimens ir Talēta un Anaksimandra mācības turpinātājs. Arī viņš meklē visu lietu sākumu un šķiet to atradis gaisā. „No tā viss top un par to viss atkal pārvēršas. Kā mūsu dvēsele, būdama gaiss, mūs satur kopā, tā visu pasauli aptveŗ dvēsma un gaiss" [14]). Atdalīšanās (ἔκκρισις) vietā, ar ko Anaksimandrs gribēja izskaidrot dažādu lietu izcelšanos, Anaksimens liek sašķidrināšanos (ἀραίωσις μάνωσις) un sabiezināšanos (πύκνωσις), kas pirmatnējo gaisu pārvērš par uguni, par ūdeni vai zemi.

No Anaksimena raksta Par dabu (Περὶ φύσιος), kas bija sacerēts jōniešu dialektā, nekas nav uzglabāts. Diogens Lāertijs atzīmē viņa valodas vienkāršību. Liekas, ka Anaksimens, vairāk nekā Anaksimandrs, bij atbrīvojies no dzejnieciskā stila atdarināšanas.

Fragm. izd. un lit. sk. 421. lpp.

Ievērojamākais no jōniešu domātājiem ir Hērakleits (Ἡράκλειτος) no Efesas (ap 540.—475. g.?). Viņš piederēja pie dižciltīgās Basilidu dzimtas, kas par savu ciltstēvu uzskatīja Efesas dibinātāju Kodra dēlu Androklu. Šī dzimta piekopa kādu, kā šķiet, sakrāla rakstura amatu (βασιλεία). Kad to piedāvāja Hērakleitam, viņš no tā atteicās par labu savam brālim [15]). Vispār Hērakleits turējās nost no praktiskās dzīves.

---

[11]) Vārds ἄπειρον var nozīmēt „bezgalīgs" un arī „nenoteikts".

[12]) Šī pirmviela (τὸ ἄπειρον) pēc Anaksimandra apgalvojuma „visu aptveŗ un visu vada... jo tā, ir nemirstīga un neiznīcīga" (πάντα περιέχειν καὶ πάντα κυβερνᾶν, καὶ τοῦτο εἶναι τὸ θεῖον· ἀθάνατον γάρ καὶ ἀνώλεθρον), Aristot. Phys. III, 4. Anaksimandrs pirmais ir sācis lietot vārdu ἀρχή, lai apzīmētu pasaules pirmelementu.

[13]) Miris 63. ol. = 528./5. g.

[14]) Fr. 2 (Diels): ἐκ τούτου πάντα γίγνεσθαι καὶ εἰς αὐτὸν πάλιν ἀναλύεσθαι . οἷον ἡ ψυχὴ ἡ ἡμετέρα ἀὴρ οὖσα συγκρατεῖ ἡμᾶς, καὶ ὅλον τὸν κόσμον πνεῦμα καὶ ἀὴρ περιέχει.

[15]) Diog. L. IX, 6; Strab. XIV, t. 3. p. 632.

Viņš nicināja pūli [16]). Efesa bija toreiz atkarīga no persiešu provinces Līdijas, un starp Efesu un Sardām pastāvēja dzīva satiksme. Protams, ka arī Efesā bij jūtama stipra austrumnieciska ietekme, kuŗai tomēr pretī turējās Efesas dzimtie aristokrati. Šķiet, ka arī Hērakleits ir piedalījies pilsētas atsvabināšanā no tirannijas. Bet kad atbrīvotie efesieši aizdzina trimdā Hērakleita draugu Hermodōru, kas ar savām izcilām spējām pacēlās pāri citiem pilsoņiem, Hērakleits ar sašutumu novērsās no efesiešu politiskās dzīves un noslēdzās sevī. Savu filozofisko rakstu, kas bija sacerēts jōniešu prōzā, viņš esot nodevis glabāšanai Artemidas templī [17]). Šis raksts, kam vieni dod nosaukumu Par dabu, bet citi Mūzas, bija sarakstīts aforismu formā. Pēc Diogena Lāertija liecības tas bijis iedalīts 3 daļās: pirmā daļa (περὶ τοῦ παντός) iztirzājusi jautājumus par visumu, otrā (πολιτικός) bijusi veltīta politikai un ētikai, bet trešā (θεολογικός) — teoloģijai. Tomēr ne raksta nosaukums, ne arī tā iedalījums nepieder pašam autoram.

Hērakleita filozofiskā sistēma nav visai skaidra. No vienas puses viņam ir radniecība ar Mīlētas jōniešu filozofiem, sevišķi Anaksimandru. Bet viņš pazīst arī Pītagoru un eleātus Ksenofanu un Parmenidu.

Pēc Hērakleita ieskatiem cilvēki maldās, akli uzticēdamies jutekļiem: „acis un ausis ir slikti liecinieki, ja kādam ir barbara dvēsele". Tāpēc no redzamā vajaga pacelties līdz neredzamajam un ļaut sevi vadīt nevis individuāliem iespaidiem, bet „vispārējam prātām" (ξυνὸς λόγος), kuŗa daļa ir arī cilvēka prāts un par kuŗa iztulkotāju Hērakleits sevi uzskata. Šis prāts māca, ka pasaulē redzamo fainomenu dažādība ir ilūzija. Viss ir viens. Bet šis viens nav nemainīgs, kā domāja Ksenofans, bet atrodas pastāvīgā kustībā. „Viss tek" (πάντα ῥεῖ), līdzīgi upei. „Vienā un tai pašā upē tu ieiesi un neieiesi" (t. i. otrreiz upē ieejot, tā jau būs cita). Par visu lietu sākumu Hērakleits uzlūko mūžīgo uguni (τὸ πῦρ ἀεὶ ζῶον), kas, aizdegdamās un nodzisdama, pastāvīgi pārveidojas. Uguns nodzisdama top par ūdeni un zemi, bet zeme atkal atgriežas uguns stāvoklī. No augšas uz zemi un no zemes uz augšu iet pārveidošanās ceļš. Pasaulē redzamie pretstati, piemēram dzīvība un nāve, nomods un miegs, diena un nakts, ir pēc būtības identiski, jo vienas lietas izzušana ir otras tapšana. Tāpēc „kaŗš ir visa tēvs" (πόλεμος πατὴρ πάντων), t. i. viss rodas no pretstatu cīņas.

Ne mazāk oriģināli ieskati bij izteikti Hērakleita raksta otrā un trešajā daļā. Par pūļa rupjo elkudievību viņš izsakās ar nicināšanu: „pielūgt statujas nozīmē runāt uz mājām, nezinot, kas ir dievi un va-

---

[16]) Diog. L. IX, 6. Tīmōns (fr. 43 D.) viņu sauc ὀχλολοίδορος.

[17]) Ibid.

roņi". Dievība ir varena un gudra: „visgudrākais cilvēks, salīdzinot ar dieviem, ir tikai mērkaķis". Kas ir dievs? Uguns par citām tīrāka, dvēsele par citām smalkāka. „Vienīgā gudrība ir pazīt domu, kas visu vada cauri visam: tā grib un negrib saukties Zeva vārdā" [18]).

Hērakleita izteiktās domas ne vienmēr skaidri saprotamas, un jau senatnē viņu sauca par „tumšo" (σκοτεινός). Pēc kāda Sōkratam piedēvēta izteiciena, lai saprastu Hērakleitu, ir vajadzīgs „Dēlas nirējs" [19]). Viņa izteiksme ir vienkārša un dabiska, bet viņa stilam piemīt kaut kas pravietisks.

Fragm. izd. un lit. sk. 421. lpp.

Pītagors un pītagorisms. Citādā virzienā nekā jōniešu naturālisti gāja Pītagors (ap 572.—496. g.), kas nodibināja savu skolu. Viņa autoritāte bija tik liela, ka viņa skolnieki strīdīgos jautājumus mēdza izšķirt, atsaukdamies uz viņa vārdiem, — „pats skolotājs teica" (αὐτὸς ἔφα). Lai gan Pītagors neko rakstītu nav atstājis, viņš tomēr, tāpat kā Sōkrats, ir dziļi ietekmējis grieķu filozofisko domu. Viņa mācība sīkumos nav pazīstama, jo nav iespējams visos gadījumos izdibināt, kas pieder pašam Pītagoram un kas vēlākam pītagorismam. Šo jautājumu padara grūtāku vēl tas apstāklis, ka pītagoriešu savienība sākumā ievēroja stingru klusēšanu (ἐχεμυθία) un tikai vēlākie pītagorieši sāka atklātībā publicēt pītagoriskās mācības (pirmais, kas to darīja, bija Filolājs 5. gs.).

Pēc tradicijas [20]) Mnēsarcha dēls Pītagors dzimis Samā 6. gs. pirmajā pusē [21]). Būdams Sīras Ferekīda un Anaksimandra skolnieks, viņš devies uz Ēģipti, lai iemācītos priesteru gudrības. Atgriezies Samā un atradis tur valdam tirannu Polikratu, Pītagors aizceļoja (ap 532. g.) uz Krotōnu (dienvidu Italijā), kur nodibināja ordenim līdzīgu biedrību (tajā tika uzņemtas arī sievietes), kas par savu uzdevumu sprauda reliģiski-ētisku dzīves reformēšanu. Pītagora mācība atrada piekrišanu ne tikai Krotōnā, bet arī citās apkārtējās pilsētās, kur valdošā, konservātīvi noskaņotā aristokratija atzina sev par pieņemamu šādu filozofiski-teokratiskas varas ideālu. Bet pret aristokratu valdīšanu radās opozicijas kustība, kas, kā šķiet, par asu cīņu kļuva divos gadījumos: pirmoreiz, kad Pītagors bija vēl dzīvs un kad viņam nācās atstāt Krotōnu un

---

[18]) Ἓν τὸ σοφὸν μοῦνον, ἐπίστασθαι γνώμην ἣ κυβερνᾶται πάντα διὰ πάντων· λέγεσθαι ἐθέλει καὶ οὐκ ἐθέλει Ζῆνος οὔνομα.

[19]) Δήλιος κολυμβητής. Diog. Lāert. 2, 22.

[20]) Ziņas par Pītagora dzīvi sniedz Diogens Lāertijs (VIII, 1—50), kā arī jaunplatōniķi Porfirijs un Jamblichs.

[21]) Pēc Apollodōra, kas nosaka Pītagora ἀκμή uz 532./1. g., viņš būtu dzimis ap 572./1. g.

pārcelties uz Metapontiju, kur viņš drīz arī mira (pēc Apollōnija 497./6. g.), un otrreiz gadu simteni vēlāk, kad pītagorisms tika Krotōnā pilnīgi iznīcināts [22]). Vēlāk, Filolāja (5. gs.) un Archita (4. gs.) personās, pītagorisms dabūja jaunu uzplaukumu.

Pītagorisms parādās kā teōrētiska filozofijas sistēma un reizē arī kā ētiska disciplīna, kas ar savu raksturu atgādina reliģisku sektu.

Pītagora filozofiskās sistēmas pamatā ir skaitlis. Fiziskā principa vietā, kādu atzina jōniešu skola, tur likts matēmatiskais princips. Līdz ar to Pītagors kļuva par matēmatikas nodibinātāju Grieķijā. Viņš atrada skaitļu likumus tiklab ģeometrijā, kā mūzikā [23]). Sperdams soli vēl tālāk, viņš padarīja skaitli par visa esošā vienīgo principu ne tikai fiziskā, bet arī ētiskā pasaulē [24]). Kā kāds noslēpumains dabas likums valda visā pasaulē skaitlis. Pītagoriskā kosmoloģija iztirzāja jautājumus par planētu skaitu un kārtību, par centrālo uguni, ap kuŗu viss griežas, par pretzemi, par sfairu harmoniju. Pītagors esot pirmais nosaucis pasauli par k o s m o s (κόσμος), t. i. „kārtību".

Pītagors ticēja dvēseles nemirstībai un tās metempsīchōzei (pāriešanai no viena ķermeņa otrā) [25]). Viņš atturējās no asiņainiem upuŗiem un no vilnas apģērba lietošanas. Tāpat kā orfiķi, Pītagors mācīja, ka cilvēka dzīves veids šai pasaulē ietekmē dvēseles turpmāko likteni pēc nāves. Vispār ētiskos jautājumos pītagorisms ir tuvs orfismam, un abi šie virzieni vēlāk pa daļai saplūst kopā.

Sākot ar 5. gs. beigām pītagorisms sajaucas ar citām filozofiskām skolām: ar sōkratiku (Platōns), ar peripatētiķu mācību (Aristoksens, Hērakleids Pontiks, Dikaiarchs u. c.). 2. gs. pr. Kr. parādās tā sauc. j a u n p ī t a g o r i s m s. Savos rakstos pītagorieši lietoja dōriešu dialektu.

Lit. sk. 421. lpp.

---

[22]) Namam, kur bija sapulcējušies pītagorieši, viņu pretinieki demokrati pielaida uguni, un visi iekšā esošie sadega dzīvi, izņemot tarantiešus A r c h i p u un L ī s i d u, kas izglābās. Līsids pārcēlās uz Tēbām, kur nodibināja pītagorisku skolu. Tēbās kādu laiku darbojās arī krotōnietis F i l o l ā j s (pirmais no pītagoriešiem, kas sāka rakstīt), kuŗa skolnieki Simmijs un Kebēts minēti Platōna Faidōnā. Archips atgriezās savā dzimtenē Tarantā, kur nodibināja skolu, pie kuŗas piederēja arī Platōna draugs A r c h i t s, ievērojamākais no vecajiem pītagoriešiem, kas reizē bija polītiķis, stratēgs, matēmatiķis, mechaniķis un mūziķis. Archita ietekme jūtama arī Platōna vēlākos darbos.

[23]) Pītagoram, piem., pieder reizināšanas tabula un teōrēma par hipotenūzas un katešu attieksmi taisnleņķa trijstūrī. Tāpat viņš ir licis pamatus akustikai un mūzikas teōrijai, skaitliski noteikdams attieksmi starp toņiem.

[24]) Tā pēc P. domām taisnība visvairāk atbilst skaitlim 4. Sal. Kejas Simōnida 5. fr. 2. r.

[25]) Tāpat kā jau Ferekīds.

Eleātu skola. Tās galvenie pārstāvji ir Ksenofans un Parmenids, kas abi izteica savus filozofiskos ieskatus dzejā un tāpēc jau minēti nodaļā par didaktisko dzeju (103.—104. lpp.). Skolas dibinātājs kolofōnietis Ksenofans (dzimis ap 580. g.), emigrējis 25 gadu vecumā no savas dzimtās pilsētas, ceļoja kā rapsōds pa Grieķiju un beidzot apmetās Elejā (Ἐλέα, Dienviditalijā). Populārs kļuva Ksenofans ar savu pret Homēru un Hēsiodu vērsto polemiku, kur viņš apkaro antrōpomorfismu un politeismu, pats aizstāvēdams panteistiskus uzskatus par dievību.

Ksenofana skolnieks Parmenids (dzimis ap 515. g.), ievērojamākais no eleātiem, attīstīdams tālāk sava skolotāja ieskatus, nonāk pie metafiziska jēdzienā par absolūto, t. i. par mūžīgo, nekustīgo, nedalāmo, vienīgo iru. Ir tikai esošais, neesošā nav. Domāšana (atzīšana) ir identiska ar iru. Pastāv tikai domājamais (atzīstamais), bet nedomājamā nav (kā nav, tas nav arī domājams).

Fragm. izd. un lit. sk. 421. lpp.

Parmenida skolnieks Zēnōns (Ζήνων) no Elejas (dzimis ap 494. g.) bija dedzīgs eleātu skolas aizstāvis. Viņš rakstīja jau prōzā (dialogu formā) un tika uzskatīts par eleātu dialektikas galveno pārstāvi. Zēnōns bija pazīstams ar saviem asprātīgajiem argumentiem, kuŗu nolūks bija pierādīt, ka kustības un daudzuma atzīšana noved pie pretrunām un tāpēc ir maldīga[26]).

Atomistu skola. Par atomisma mācības nodibinātāju uzskata Leukipu (Λεύκιππος), kuŗa dzimtene nav zināma un kuŗš dzīvoja 5. gs. pr. Kr. Pretēji Parmenida mācībai, ka viss ir viens un nekustīgs,

---

[26]) Pret kustības reālitāti bija vērsti šādi argumenti (paradoksi): 1) Kustība nav iespējama. Ja ķermenis kustas virzienā no A uz B, tad, iekām tas sasniedz B, tam jānoiet puse atstatuma starp A un B; bet iekām tas sasniedz pusi, tam jānoiet puse no šīs puses u. t. t. Tā kā ikkatru lielumu var līdz bezgalībai dalīt divās daļās, ķermenim būs jānoiet bezgalīgs daudzums atstatumu, bet tā kā bezgalība nav noejama, ķermenis nekad netiks punktā B, un kustība tātad nav iespējama. 2) Ātrkājis Achillejs nekad nepanāks gauso bruņurupuci, jo iekām viņš to panāktu, viņam papriekš jāsasniedz tas punkts, kur kustības sākumā stāvēja bruņurupucis, bet pēdējais pa šo laiku būs jau pagājis uz priekšu. No šā punkta Achillejam būs jāsasniedz otrais punkts, kur stāvēja bruņurupucis, kas pa šo laiku atkal būs pagājis uz priekšu. Tā bruņurupucis vienmēr būs Achillejam priekšā, kaut arī atstatums starp abiem kļūtu bezgalīgi mazs. 3) Skrejoša bulta stāv uz vietas, tāpēc ka ikvienā acumirklī tā atrodas tikai vienā kādā vietā, tātad guļ uz vietas un nevis kustas. 4) Iebildums pret tilpuma reālitāti. Viss esošais atrodas tilpumā. Ja tilpums arī pats eksistē, tad tam savukārt vajaga atrasties tilpumā (otrajā). Ja pēdējais pastāv, tad tam savukārt vajaga atrasties tilpumā (trešajā) u. t. t. līdz bezgalībai. No tam jāsecina, ka tilpums nav kaut kas reāls, bet tikai ilūzija.

Leukips nonāca pie ieskata par daudzām vienībām, starp kuŗām atrodas tukšums. Šīs nedalāmās vienības, sauktas par atomiem (ἄτομα), atrodas pastāvīgā kustībā.

Atomu teōriju tālāk attīstīja Dēmokrits (Δημόκριτος) no Abdērām (ap 460.—371. g.). Pēc viņa mācības pasaulē ir tikai atomi un tukša telpa (τὸ κενόν, μανόν) [27]). Atomi ir neskaitāmi un dažādi pēc formas, svara un stāvokļa. Paši atomi nerodas un neiznīkst, bet dažādu būtņu tapšana un iznīkšana ir tikai atomu savienošanās un atdalīšanās. Arī domāšana ir smalkāko atomu kustība. Pasaulē no nekā nekas netop un nekas nav iznīcināms. Nekas nenotiek gadījuma dēļ, bet izriet no nepieciešamības. Dēmokrita ētikas centrā ir mācība par svētlaimību, ko viņš uzskata par dzīves mērķi. Lielu nozīmi Dēmokrits piešķiŗ priekam, kas dzīvi padara jauku. Laikam aiz šā iemesla tradicija Dēmokritu attēlo kā „smejošu" filozofu (γελασῖνος) un viņa ētiku sauc par prieka ētiku, pretēji „raudošajam" Hērakleitam un viņa skumju ētikai. Jutekliskās kārības pēc Dēmokrita domām tomēr jāierobežo. Laime sasniedzama nevis ar mantu un bagātību, bet ar tikumību un zināšanām.

Dēmokrits viņa enciklopēdisko zināšanu dēļ ir pielīdzināts Aristotelim. No viņa rakstiem, kas sacerēti jōniešu dialektā un bij iecienīti patīkamā stila dēļ, uzglabājušies tikai niecīgi fragmenti [28]).

Starp Dēmokrita skolniekiem bija pazīstams Diagors no Mēlas, ar nosaukumu ateists (ὁ ἄθεος), kas dzīvoja ap 5. gs. vidu un jaunībā nodarbojās ar dzeju, sacerēdams ditirambus, bet vēlāk, pieslējies atomistu filozofijai, kļuva par tautas reliģijas pretinieku. Viņš esot izsmējis mistērijas un atrunājis arī citus no piedalīšanās tajās, par ko viņam nācās bēgt no saniknoto atēniešu draudiem uz Korintu, kur viņš arī mira.

Eklektiķi. Šie filozofi centās saskaņot eleātu mācību par nemainīgo iru ar jōniešu naturālistu mūžīgās kustības principu, atšķiŗot kustības iemeslu no nemainīgās vielas. Pie šā virziena pieder Empedokls no Akragantas (ap 483.—424. g.), par kuŗu jau bija runa kā par dzejnieku (sk. 104. lpp.). Kombinēdams iepriekšējās sistēmas, Empedokls izskaidro pasaules attīstību ar 4 elementu — uguns, gaisa,

---

[27]) Tukšuma pastāvēšanu Dēmokrits gribēja pierādīt ar šādām tezēm: 1) kustība prasa tukšu telpu, tāpēc ka pilna telpa vairs neko nevar uzņemt; 2) savilkšanās un izplēšanās iespējama tikai caur tukšajām starpām; 3) augšana atkarājas no barības iekļūšanas tukšajās ķermeņa vietās.

[28]) Dēmokrita raksti bija daudzi un dažādi. Diogens Lāertijs nosauc kādus 60 darbus, starp kuŗiem minēti: Μέγας διάκοσμος (šo darbu Teofrasts piedēvē Leukipam, sk. Diog. L. IX, 46), Μικρὸς διάκοσμος, kur bij izklāstīta viņa dabas sistēma, un Περὶ εὐθυμίης, kur, kā šķiet, bijuši izteikti viņa ētikas principi.

ūdens un zemes — sajaukšanos un atdalīšanos [29]). Sajaukšanos (apvienošanos) rada mīlestība (φιλία), atdalīšanos — ienaids (νεῖκος). Pasaule savā attīstībā iet pretī arvien lielākai pilnībai (evolūcijas ideja).

Fragm. izd. un lit. sk. 421.—422. lpp.

Viens no dziļdomīgākajiem agrā laikmeta grieķu filozofiem ir Anaksagors ('Αναξαγόρας) no Klazomenām, kas dzīvoja ap 500. līdz 428. g. Tradicija viņu uzskata par Anaksimena skolnieku. Ieradies (ap 460. g.) Atēnās, Anaksagors tur nodzīvoja kādus 30 gadus, tās inteliģentās sabiedrības vidū, kas pulcējās ap Periklu [30]). Laikam Atēnās viņš publicēja savu filozofisko darbu Par dabu (Περὶ φύσιος). Tas bija sarakstīts jōniešu dialektā un atšķīrās ar stila vienkāršību, skaidrību un izteiksmību. Tur izteiktās domas tomēr nepatika daudziem konservātīviem atēniešiem, kas raudzījās ar neuzticību uz šāda veida filozofiskiem pētījumiem, saskatīdami tur briesmas reliģijai un morālei. Anaksagoru apsūdzēja par bezdievību (ἀσέβεια). Tikai pateicoties Periklam viņš izbēga no soda. Atstājis Atēnas (laikam ap 430. g.), viņš devās uz Lampsaku (Mizijā, pie Hellesponta), kur arī mira (428. g.).

Redzamā pasaule pēc Anaksagora domām veidota no bezgalīga daudzuma dažādu elementu (ὁμοιομέρειαι, ὁμοιομερῆ στοιχεῖα, no vienādām daļām veidotie elementi). Tie atrodas visos ķermeņos, bet dažādos samēros, no kam arī atkarājas ķermeņu dažādība. Sākumā šie elementi bija visi kopā sajaukti, vienā chaosā, kur dominēja gaiss un uguns. Ķermeņu izveidošanās notika, pateicoties cirkulācijai (περιχώρησις), kas ļāva vienādām daļām tuvoties un savienoties kopā. Vienādās daļas tomēr nekad nav pilnīgi bez citu daļu piejaukuma, jo katrā lietā ir daļa no katras lietas. Citādi nebūtu saprotams, kā no cilvēka uzņemtās barības var augt tiklab miesa, kā mati. Tas, ko cilvēki sauc par tapšanu (dzimšanu) un iznīkšanu (miršanu), ir tikai esošo elementu savienošanās un atdalīšanās.

Bet līdzās materiāliem elementiem Anaksagors pieņem arī garīgo elementu, prātu (νοῦς). Prāts ir tas, kas vielai dod kustību (ἐνέργεια), kas kārto un veido pasauli [31]). Šis prāts ir brīvs un nesajaukts, smalkāks par visu citu. Viss, kas dzīvs, ir prāta vadīts.

Ar šo mācību par diviem principiem, materiju un garu, Anaksagors uzlūkojams par filozofiskā duālisma nodibinātāju.

Anaksagors bija ne tikai metafiziķis, bet arī eksaktās zinātnēs mācēja dažas lietas izskaidrot labāk nekā viņa laika biedri. Tā viņš atzina

---

[29]) Šos 4 elementus (ῥιζώματα) Empedokls apzīmē ar dievu vārdiem Ζεύς, Ἥρα, Ἀΐδωνεύς, Νῆστις.

[30]) Anaksagoru min kā Eurīpida, Tūkīdida un Perikla skolotāju.

[31]) Ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν, νοῦς δ' αὐτὰ διῆρε καὶ διεκόσμησεν.

ka saules aptumsums nāk no tam, ka mēness nostājas starp sauli un zemi[32]). Sauli viņš uzskatīja par uguns masu.

Nav zināmi Anaksagora ieskati par dievību. Iespējams, ka viņš lietoja tautas pieņemtos dievu nosaukumus tāpat kā Hērakleits, piešķirdams tiem dziļāku nozīmi.

Fragm. izd. un lit. sk. apakšā un 422. lpp.

Atēnās ap 460. g. dzīvoja Archelājs no Mīlētas. Viņa raksti nav uzglabāti, bet domā, ka viņa mācībā bij apvienoti Anaksimena un Anaksagora uzskati.

Arī Diogens no Apollōnijas (Krētā), kas ieradās Atēnās Perikla laikā, mēģināja atgriezties pie jōniešu filozofu mācībām, tās apvienojot ar Anaksagora un citu domātāju uzskatiem. Tāpat kā Anaksimens, viņš atzina par visu lietu pirmvielu gaisu, kur pēc viņa domām atrodas arī garīgais spēks. Visas lietas rodas, gaisam sabiezējot vai sašķidrinoties, un iznīkdamas, tās atkal pārvēršas par gaisu. Lai gan būdams dōrietis, Diogens sarakstīja savu darbu (Περὶ φύσιος) jōniešu dialektā.

Priekšsōkratisko filozofu fragmentu izdevumi: Die Fragmente der Vorsokratiker, griech. u. deutsch. von H. Diels, 2 B.; 5. Aufl. hrsg. von W. Kranz, Berlin, Weidmann.

Literātūra (vispār. darbi): E. Zeller, Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung dargestellt, I, 1, 7. Aufl. von Fr. Lortzing u. W. Nestle (1922). — Th. Gomperz, Griechische Denker, I, 4. Aufl. von H. Gomperz, Berlin (1925). — Fr. Ueberweg, Grundris der Geschichte der Philosophie, I, 11. Aufl. von K. Prächter (1920). — E. Bréhier, Histoire de la philosophie, 2 v., 1926. — J. Burnet, Greek Philosophy, I (1928). — W. Nestle, Die griech. Philosophen, I: Die Vorsokratiker, Jena, 1929.

Hērakleits. P. Bise, La politique d'Héraclite d'Éphèse, Paris, Alcan, 1925. — M. Solovine, Héraclite d'Éphèse, Paris, Alcan, 1931. — F. J. Brecht, Heraklit. Ein Versuch über den Ursprung der Philosophie, Heidelberg, 1936. — O. Gigon, Untersuchungen zu Heraklīt, Leipzig, Dieterich, 1935.

Pītagors. Χρυσᾶ ἔπη (kas laikam pieder 4. gs. pēc Kr.): E. Diehl, Anthol. lyr. gr. vol. I, ed. altera (1936), 87.—96. lpp. — A. Delatte, Études sur la littérature pythagoricienne, Paris, Champion, 1915. Tā paša: Essai sur la politique pythagoricienne, Paris, Champion, 1922. — G. Méautis, Recherches sur le pythagorisme. — I. Lévy, Recherches sur les sources de la légende de Pythagore, Paris, Leroux, 1927.

Eleāti. G. Calogero, Studi sull' eleatismo, Roma, 1932.

Atomisti. E. Bloch, Die antike Atomistik in der neueren Geschichte der Chemie, Isis, 1914. M. Solovine, Démocrite, Doctrines philosophiques et reflexions morales, Paris, Alcan, 1928.

Empedoklis: E. Bignone, I poeti filosofi della Grecia: Empedocle, studio critico, trad. e commento delle testimonianze e dei framm., Torino, Bocca, 1916. —

---

[32]) Hippolytus, Ἔλεγχος κατὰ πασῶν αἱρέσεων, 1, 8; Plut. Nicias, 23.

A. M. Frenkian, Étude de philosophie présocratique. La philosophie comparée. Empedocle d'Agrigente, Parmenide d'Élée, Paris, Vrin, 1937.

Anaksagors. F. Löwy-Cleve, die Philosophie des Anaxagoras. Versuch einer Rekonstruktion, Wien, 1917.

100. Sofisti. Sōkrats un viņa skola. Pirmāk aplūkoto filozofu mācības, kas bija radušās toreizējās grieķu pasaules austrumu un rietumu nomalēs, sastapās un krustojās Atēnās, kad tās izveidojās par Grieķijas garīgo centru. Viens no pirmajiem, kas ieradās Atēnās, bija Anaksagors no Klazomenām. Viņam sekoja Diogens no Apollōnijas, Archelājs no Mīlētas, Parmenids un Zēnōns no Italijas un citi. Atēnu slava pievilka svešiniekus, kas savukārt vairoja Atēnu slavu. Uz Atēnām devās tie, kas gribēja mācīties, un arī tie, kas gribēja mācīt. Ne bez pamata Perikls Peloponnēsas kaŗa sākumā varēja sacīt: „mūsu pilsēta ir Grieķijas skola".

Šai laikā līdzās minētajiem filozofisko skolu pārstāvjiem radās jauni domātāji, kas, uzskatīdami pastāvošās kosmoloģiskās sistēmas par vienpusīgām un nepietiekošām, sāka pētīt pašu cilvēku. Šo antrōpoloģisko virzienu, kur svarīga nozīme ir piešķirta ētikai un loģikai, ievada sofisti un Sōkrats.

Sofisti parādās Atēnās ap 5. gs. vidu. Vārds „sofists" (σοφιστής) sākumā nozīmēja to pašu, ko „sophos" (σοφός) vai „philosophos" (φιλόσοφος), tātad zinātnieku vai filozofu. Bet drīz šis vārds dabūja speciālu nozīmi: par sofistiem sāka dēvēt tādus filozofijas un daiļruna's skolotājus, kas, ceļodami no pilsētas uz pilsētu, mācīja par maksu savas zināšanas. Tādā kārtā sofistus var uzskatīt par pirmajiem augstākās izglītības izplatītājiem Grieķijā. Sofistu lielie panākumi izglītības laukā izskaidrojami ne tikai ar toreizējās sabiedrības tieksmēm pēc izglītības, bet arī ar sofistu veiklību un prasmi apmierināt šīs prasības. Izveidojoties demokratiskai iekārtai, pilsoņiem nepietika vairs ar piederēšanu pie dižciltīgas un cienījamas ģimenes, bet cīņā ar sāncenšiem bieži vajadzēja parādīt savas personīgās spējas. Te savus pakalpojumus tad arī piedāvāja sofisti. Tā kā praktiskā dzīvē un politikā daudz kas atkarājās no veiklas argumentācijas un runas spējām, tad saprotams, ka sofisti piegrieza lielu vērību diviem priekšmetiem: eristikai un rētorikai. Eristika, kuŗas sākumi atrodami jau Elejas skolā, bija māksla smalki un asprātīgi disputēt par dažādiem jautājumiem. Rētorika bija daiļrunas māksla, nepieciešama runātājam tautas sapulcē un tiesā, lai panāktu savas lietas labvēlīgu izšķiršanu. Īpatnēju raksturu sofistu mācība dabūja ar to, ka viņi, atteikdamies no metafizisku jautājumu pētīšanas, par savu galveno uzdevumu sprauda praktiskus sasniegumus, par kuŗiem viņi domāja, ka tie atkarīgi ne tik daudz no lietu pareizas izprašanas, cik

no prasmes pārliecināt klausītājus. Tāpēc sofisti apgalvoja, ka protot un zinot visu. Daži sofisti lepojās ar to, ka spēja pierādīt kāda apgalvojuma patiesību un tūdaļ pēc tam atkal šo apgalvojumu apgāzt kā nepatiesu, jeb, kā viņi paši sacīja, „vājāko tezi padarīt par stiprāko" (τὸν ἥττω λόγον κρείττω ποιεῖν). Teōrētisku pamatojumu šādai sofistu argumentācijai deva viņu mācība par cilvēku atziņas subjektīvo raksturu. Nostājoties uz šāda viedokļa un neticot patiesības izdibināšanas iespējai, nebija vairs nozīmes iztirzāt jautājumu, kas patiess un kas nepatiess, kas labs un kas ļauns, jo, kā mācīja Prōtagors, ikviena lieta ir tāda, kāda katram liekas. Viegli saprast, ka šādu ieskatu izplatīšana apdraudēja pastāvošo morāli un tautas reliģiju. Tāpēc Platōns un arī Aristotelis novērtē sofistus negātīvi, uzskatot viņus par māņu filozofijas un pašgudrības (δοξοσοφία) sludinātājiem, kuŗiem nerūp patiesība, bet kuŗu nolūks ir iespaidot klausītājus un samulsināt tos ar veikliem sofismiem.

Pirmo vietu starp vecākajiem sofistiem ieņem visfilozofiskākais viņu pārstāvis Prōtagors (Πρωταγόρας) no Abdērām, kas dzīvoja ap 480.—410. g. Ar saviem priekšlasījumiem (ἐπιδείξεις) viņš guva lielus panākumus vispirms Sicilijā, vēlāk Atēnās, kur pavadīja savas dzīves lielāko daļu, iemantodams, starp citu, arī Perikla cieņu. Pēc kāda nostāsta, mūža beigās apvainots bezdievībā, Prōtagors esot bēdzis no Atēnām uz Siciliju un, kuģim avarējot, noslīcis jūrā [1]).

Prōtagors esot pirmais sācis saukties par sofistu. Piesliedamies formas ziņā eleātiem, ar kuŗiem viņš polemizēja rakstā Par esošo (Περὶ τοῦ ὄντος). un atzīdams, kā šķiet, arī Hērakleita mācību par visu lietu mūžīgo pārgrozību, viņš tai pievienoja vēl tezi, ka mūsu zināšanas pamatojas tikai uz jutekliskiem noģidumiem [2]). Tāpēc nav nekā pastāvīga ne lietās, ne mūsu zināšanā par lietām: cilvēks var tikai pateikt, kādas viņam katru reiz lietas liekas, bet nevis, kādas tās īstenībā ir. Cilvēks ir visu lietu mērs [3]). Šī mācība nozīmēja objektīvas patiesības noliegumu un pilnīga subjektīvisma atzīšanu, ko Prōtagors izsaka arī tezē, ka pretēji apgalvojumi ir vienādi pareizi.

Šos skeptiskos ieskatus pauda arī kāds Prōtagora raksts par dieviem, kas sākās vārdiem: „par dieviem es nezinu, vai viņi ir, vai nav" [4]). Tas sacēlis tādu sašutumu atēniešos, ka tie izraidījuši Prōtagoru no Atēnām un sadedzinājuši viņa rakstus.

---

[1]) Diog. Lāert. 9, 52.

[2]) Ibid. 9,51: ἔλεγε μηδὲν εἶναι παρὰ τὰς αἰσθήσεις.

[3]) Plat. Teait. 160 d.; πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστι (ka tās ir), τῶν δὲ μὴ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν.

[4]) Diog. Lāert. 9, 51: περὶ μὲν θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι οὔθ' ὡς εἰσίν, οὔθ' ὡς οὐκ εἰσίν.

Prōtagora filozofijas rētorisko virzienu rāda jau minētais viņa apgalvojums, ka viņš spējot „vājāko tezi padarīt par stiprāko".

No daudzajiem Prōtagora rakstiem svarīgākie, kā šķiet, bija Patiesība (Ἀλήθεια), kur bija izklāstīts viņa metafiziskais skepticisms, un traktāts par eristiku, kuŗa nosaukums nav zināms [5]). Raksts Par pareizo valodu (Περὶ ὀρθοεπείας) deva pirmos gramatikas sākumus [6]).

Prōtagora personu un mācību attēlojis un kritizējis Platōns dialogos Prōtagors un Teaitēts.

Fragm. izd. un lit. sk. 432. lpp.

Otrais sofistikas korifejs Grieķijā bija Gorgijs (Γοργίας) no Leontīniem (Sicilijā), kas dzīvoja ap 485.—380. g. Vispusīgi izglītots filozofijā un dialektikā, pilns rosības un paļāvības uz sevi pašu, Gorgijs bija vairāk orātors nekā filozofs. Būdams delegācijas priekšgalā, ko 427. g. leontīnieši nosūtīja uz Atēnām, Gorgijs guva lielu ievērību ar savu daiļrunību. Atradis Atēnās laipnu uzņemšanu, viņš nolēma palikt Grieķijā un ceļoja pa dažādām pilsētām, uzstādamies par daiļrunas skolotāju un turēdams spīdošas runas, kas, metaforām un citiem daiļrunas paņēmieniem izgreznotas, atstāja efektu ar gleznaino un asprātīgo izteiksmi un noslīpēto formu [7]). Ka Gorgijs ilgāku laiku ir uzturējies Atēnās, redzams no tam, ka viņš raksta atiešu dialektā. Jau lielā vecumā būdams, viņš aizceļoja uz Lārīsu (Tesalijā) un guva arī tur panākumus. Pelnīdams daudz naudas, viņš daudz arī izdeva, jo mīlēja ārēju spožumu (piem. grezni ģērbties), bet citādi savā dzīvē bij atturīgs.

Savos filozofiskos ieskatos [8]) Gorgijs nonāca līdz pilnīgam nihilismam (agnōsticismam). Viņš mācīja, ka 1) nav nekā; 2) ja kas arī būtu, tas nebūtu cilvēkam izzināms; 3) ja kas arī būtu izzināms, to nevarētu citiem darīt zināmu [9]).

Gorgija filozofiskais traktāts Par dabu jeb par neesošo (Περὶ φύσεως ἢ περὶ τοῦ μὴ ὄντος) nav uzglabāts. Zudumā ir gājuši

---

[5]) Tiek minēts raksts Apgāzēji (Καταβάλλοντες λόγοι), Disputa māksla (Τέχνη ἐριστικῶν) un raksts Par antiloģijām. Iespējams, ka šie nosaukumi zīmējas uz vienu un to pašu rakstu.

[6]) Prōtagors tur izšķīra 4 izteiksmju formas (τρόποι, modi): εὐχωλή (optātīvs), ἐρώτησις (jautājums), ἀπόκρισις (atbilde), ἐντολή (imperātīvs) un 3 dzimtes: ἄρρενα, θήλεα, σκεύη.

[7]) Gorgijs reprezentē tā sauc. svinīgo daiļrunu (γένος ἐπιδεικτικόν).

[8]) Gorgijs pieslējās eleātu skolai. Viņu uzskatīja par Empedokla un Teisija skolnieku.

[9]) Sext. Empir. adv. math. VII, 55 sek.; Ps. Aristot de Melisso.

arī viņa raksti par rētorikas techniku [10]). Senatnē bija pazīstamas vēl dažas viņa runas: Pītiskā runa (teikta Delfos), Olimpiskā runa (kur viņš mudināja grieķus apvienoties pret barbariem) un kāda kapa runa par godu kritušiem atēniešiem, kas vēlāk kļuva par kapa runu paraugu, bez tam arī daži enkomiji (suminājumu runas).

Gorgija vārdā Platōns nosaucis kādu no saviem dialogiem.
Fragm. izd. un lit. sk. 432. lpp.

Prodiks (Πρόδικος) no Kejas salas, dzimis ap 470. g. pr. Kr., ieradās Atēnās jau nobrieduma gados un kļuva tur slavens kā morāles un rētorikas skolotājs. Prodiks bija viens no godīgākiem sofistiem. Ksenofōnts min viņa rakstu „Hōras", kur allegoriski bij atstāstīts mīts „Hērakls krustceļos" [11]).

Prodiks daudz nodarbojās ar valodas jautājumiem. Viņa rakstā par cilvēku dabu (περὶ φύσεως ἀνθρώπων) valoda bij apskatīta no filozofiskā viedokļa. Sevišķu vērību viņš grieza uz „vārdu pareizumu" (ὀρθότης ὀνομάτων), izšķirdams sinonimus un analizēdams katra vārda nozīmi, kā to ar vieglu irōniju atstāsta Platōns [12]).

Prodiks ir ietekmējis vairākus tā laika ievērojamus vīrus, kā Kritiju, Eurīpidu, Sōkratu, Ksenofōntu, Isokratu un citus.

Fragm. izd. un lit. sk. 432. lpp.

Hipijs (Ἱππίας) no Ēlidas, dzimis ap 460. g., bija vispusīgi izglītots sofists, ar tieksmēm uz enciklopēdismu. Viņš lasīja lekcijas par astronomiju, ģeometriju [13]), vēsturi, grieķu literātūru, gramatiku, mūziku

---

[10]) Aristotelis (Refut. soph. 34, p. 183 B) un Cicerōns (Brut. 46) min viņa Κοινοὶ τόποι.

[11]) Atmiņas par Sōkratu 2, 1, 21—34.

[12]) Platōna dialogā „Prōtagors" Prodiks griežas pie Prōtagora un Sōkrata, kas ir sastrīdējušies un grib izbeigt sarunu, ar šādiem samierināšanas vārdiem (p. 337, a—c): „Un kad viņš (Kritijs) to bija teicis, Prodiks sacīja: „man šķiet, tu pareizi runā, Kritij; tāpēc, ka šādos disputos klausītājiem vajaga izturēties pret abiem runātājiem bezpartejiski, nevis vienādi, — jo tas nav viens un tas pats: uzklausīt vajaga bezpartejiski abus, tomēr spriedumu taisīt ne vienādu, bet gudrākajam piešķirt vairāk atzinības, neapķērīgākajam mazāk. Un arī es no savas puses lūdzu jūs, Prōtagor un Sōkrat, izlīgt un vienam ar otru par saviem ieskatiem strīdēties, nevis ķildoties: jo strīdas arī aiz labvēlības draugi ar draugiem, bet ķildojas pretinieki un ienaidnieki savā starpā. Un tā mūsu saruna iznāktu visskaistāka. Jūs, runātāji, saņemtu tādā kārtā no mūsu, klausītāju, puses visvairāk cieņas, nevis uzslavas: jo cieņa piemīt klausītāju dvēselēm bez kādas krāpšanas, bet vārdos izteiktā uzslava ir bieži melu pilna. Un arī mēs, klausītāji, šādā kārtā saņemtu vislielāko prieku, nevis baudu: jo priecāties nozīmē, dzirdot kādu notikumu, tajā piedalīties domās, bet baudīt nozīmē ēst kaut ko vai citu ko patīkamu miesīgi izjust"."

[13]) Hipijs pirmais esot atrisinājis problēmu par leņķa sadalīšanu vairākās vienlīdzīgās daļās. Viņš pētījis arī apļa kvadrātūras problēmu.

un prata pats pagatavot sev drēbes un apavus. Viņa zināšanas tomēr nebija dziļas. Hipijs bija īsts pašiedomīga un mantkārīga sofista tips [14]).

Fragm. izd. un lit. sk. 432. lpp.

Pie jaunākās sofistikas pārstāvjiem, kas darbojās 4. gs. pirmajā pusē, pieder Trasimachs no Chalkēdonas, kas bija Sōkrata jaunākais laika biedrs un pazīstams no Platōna „Valsts" kā veikls tiesas likumu sagrozītājs; Polikrats, kas ap 393. g. sarakstīja apsūdzības rakstu pret Sōkratu; eristikas virtuōzi Eutidēms un Dionīsodōrs, kuŗus ar nepārspējamu irōniju izzobojis Platōns dialogā „Eutidēms; Brisōns (Brysōn) no Hēraklejas, no kuŗa dialektiskiem dialogiem daudz ko esot aizņēmies arī Platōns [15]).

Tai laikā, kad darbojās pirmie sofisti, Atēnās kļuva pazīstams Sōkrats. Lai gan Sōkrats neko rakstītu nav atstājis, viņa nozīme tomēr ir ļoti liela grieķu filozofijas vēsturē.

Sōkrats (Σωκράτης), dzimis ap 470. g. pr. Kr. kā tēlnieka Sōfroniska un vecmātes Fainaretes dēls, sākumā piekopa sava tēva amatu [16]). Bet drīz viņš pievērsās filozofijai un, palikdams visu mūžu nabags, pavadīja laiku, sarunādamies agorā, ģimnazijās, uz ielas, mielastos un visur, kur tik pagadījās, ar atēniešu pilsoņiem, it sevišķi jaunekļiem, un arī sofistiem par filozofiskiem tematiem. Viņš krita acīs jau ar savu oriģinālo ārieni, par kuŗu nevarēja sacīt, ka tā bija skaista: ar strupo, plato, uz augšu saliekto degunu, šķielējošām acīm, pliko lielo galvu viņš atgādināja satiru. Staigādams basām kājām, nodilušā himatijā, kuŗu viņš nēsāja to pašu ziemā un vasarā, viņš likās kā karikatūra to eleganto, aristokratisko jaunekļu vidū, kuŗu barā viņš tik bieži bija redzams. Bet ļaudis drīz sāka nojaust, ka šim savādniekam piemīt kaut kas pievilcīgs, kas vienmēr pulcina ap viņu cilvēkus [17]).

---

[14]) Par to, cik Hipijs pelnījis ar savām epideiktiskām runām un mācīšanu, viņš pats stāsta Platōna dialogā Ἱππίας Μείζων (282. d): „ja tu zinātu, cik naudas es esmu nopelnījis, tu pabrīnītos. Par citu es noklusēšu. Bet kad ierados Sicilijā, tad, lai gan tur uzturējās Prōtagors, kas bija ļoti populārs un gados par mani vecāks, es, daudz jaunāks būdams, īsā laikā nopelnīju vairāk kā 150 minas un vienā pašā pavisam mazā pilsētiņā Inikā vairāk kā 20 minas. Šo summu es, mājās atgriezies, nodevu tēvam, tā ka viņš un pārējie pilsoņi brīnījās un bija pārsteigti. Un es gandrīz domāju, ka esmu vairāk naudas nopelnījis nekā divi jebkādi citi sofisti."

[15]) Atēn. 508 d.

[16]) Vēlākos laikos kā Sōkrata darbu rādīja trīs Charitas, kas stāvēja pie ieejas Akropolē. Sal. Paus. 1, 22, 8; 9, 35, 7.

[17]) Platōna Simposijā Alkibiads šādiem vārdiem apraksta iespaidu, ko Sōkrats atstājis uz saviem klausītājiem: „Tagad, kungi, es gribu ar salīdzinājumiem suminât Sōkratu. Viņš varbūt domās, ka es par viņu gribu zoboties, bet es teikšu savu salīdzinājumu patiesības un nevis joku dēļ. Es saku, ka viņš ir līdzīgs satiram Marsijam. Ka tu, Sōkrat, no izskata esi līdzīgs Marsijam, to tu pats labi zini. Bet ka arī citās lietās tu viņam līdzinies, par to paklausies. Tu esi varmāka, jā

Lai gan par Sōkratu daudz stāsta viņa skolnieki Ksenofōnts un Platōns, Sōkrata mācība sīkumos nav zināma, jo Ksenofōnts, būdams praktiska rakstura cilvēks, gluži pilnīgi varbūt nav izpratis savu skolotāju, bet Platōna attēlojumā daudz no tā, kas Sōkratam tiek mutē likts, pieder pašam Platōnam. Šķiet, ka Sōkratam arī nebija nekādas precīzi formulētas mācības, bet sabiedrību viņš dziļi iespaidoja ar savu nepārspējamo dialektiku un personīgo dzīvi. Viņš nevienam neuzspieda gatavus ieskatus, bet katru mudināja uz patstāvīgu jautājuma atrisināšanu. To viņš darīja sarunas (dialoga) formā. Šī erōtēmatiskā Sōkrata metode (τὸ ἐρωτᾶν τε καὶ ἀποκρίνεσθαι) ir jāatšķir no sofistu eristikas: Sōkrata nolūkos bija nevis samulsināt pretinieku ar asprātīgiem argumentiem, bet uzvest viņu uz patiesības ceļa. Viņš lietoja induktīvo pētīšanas metodi (ἐπαγωγή) un centās precīzi definēt jēdzienus (τὸ ὁρίζεσθαι, ὅρος = definitio), lai klausītājiem būtu pareiza sajēga par katru lietu. Šai pētīšanas metodē un jēdzienu precīzā definēšanā ir Sōkrata kā filozofa teōrētiķa galvenie nopelni.

Daudzi atēnieši (starp tiem arī komēdiju dzejnieks Aristofans) Sōkratu noturēja par sofistu, lai gan ar sofistiem kopīgi viņam bija tikai daži ārēji mācīšanas paņēmieni. Patiesībā grūti iedomāties lielāku pretstatu nekā sofistus un Sōkratu. Sofistiem viņu gudrība bija lielāko tiesu līdzeklis iegūt popularitāti un iedzīvoties naudā, jo par savām lekcijām viņi ņēma diezgan augstus honorārus. Sōkrats turpretī domāja, ka ir netikumīgi ņemt naudu par patiesības mācīšanu. Sofistiem nemaz nerūpēja patiesība, kuŗai viņi arī neticēja, jo atzina tikai subjektīvu zināšanu. Sōkrats turpretī sev par mērķi sprauž absolūtu zināšanu, kuŗa pamatota uz racionālas domāšanas likumiem, kas kopīgi visiem cilvēkiem.

---

gan! Ja tu to neatzīsti, tad es ar lieciniekiem pierādīšu. Saki, vai tu neesi aulēts? Un vēl brīnišķīgāks nekā Marsijs! Tas ar savu mutes mākslu, pūzdams instrumentu, apbūra cilvēkus un vēl tagad apbuŗ, ja kas spēlē viņa melōdijas. Bet tu to dari bez instrumenta, vienkāršiem vārdiem. Kad mēs dzirdam kāda cita runātāja vārdus, un kaut viņš arī būtu labs runātājs, mēs, tā sakot, daudz neko no tā neiztaisām. Bet kad kāds klausās tevi vai tavu vārdu atstāstījumu no cita kāda pat vāja runātāja, tad, vienalga, vai klausītājs ir sieviete, vai vīrietis, vai jauneklis, mēs esam apburti un savaldzināti. Jo es, kungi, ja es jums neliktos mazliet iereibis, varētu jums ar zvērestu apstiprināt to iespaidu, kādu esmu saņēmis no šā cilvēka vārdiem un vēl tagad atrodos tā varā. Kad es viņu klausos, tad vairāk nekā koribantu eksaltācijā mana sirds strauji pukst un asaras līst viņa vārdu iespaidā. Es esmu dzirdējis Periklu un citus labus runātājus, bet tādu iespaidu neesmu guvis ne no viena un nekad mana dvēsele nav bijusi tā saviļņota. Bet šā Marsija dēļ es bieži esmu nonācis tādā stāvoklī, ka reizēm man likās, ka nemaz nav vērts dzīvot tādu dzīvi, kādu es dzīvoju. Un to tu, Sōkrat, nevarēsi teikt, ka tas nebūtu patiesība" (215 b—216).

Sōkrats nenodarbojās ar ārējās dabas pētīšanu, bet vērsa uzmanību uz cilvēka iekšējo pasauli, uz viņa garīgo „es". Viņš pats atzina, ka viņu uz to pamudinājis uzraksts Delfu templī „pazīsti pats sevi" (γνῶθι σεαυτόν). Un Sōkrats tiešām visu savu dzīvi padarīja par nemitīgu sevis paša pētīšanu un patiesības meklēšanu.

Tikumība, pēc Sōkrata domām, saskan ar to, kas labs, bet netikumība ar to, kas ļauns. Tāpēc ikvienam cilvēkam jātiek skaidrībā, kas ir tikums, lai iegūtu sev augstāko labumu un laimi. Te Sōkrats nonāk pie interesanta ieskata. Pasaulē, viņš domā, nav tāda cilvēka, kas gribētu sev kādu ļaunumu. Un tā kā tikumība savienota ar labumu, bet netikumība ar ļaunumu, tad nevar būt pasaulē cilvēku, kas apzinīgi un tīšā prātā darītu ko netikumīgu. Ja dzīvē tomēr atrodami cilvēki, kas nokauj, laupa, zog vai izdara citus noziegumus, tad viņi to dara aiz nezināšanas, ka tas ir ļaunums, tāpat kā bērns aiz nezināšanas iegriež sev pirkstā vai apdedzinās pie uguns. No tam Sōkrata secinājums, ka „tikumība ir zināšana" (ἡ ἀρετή ἐστιν ἐπιστήμη). Griba te tātad nobīdīta pie malas, jo viss atkarājas no zināšanas un pareiza ieskata. Tāpēc filozofs nekad nevar būt netikumīgs cilvēks. Sōkratam bija viegli pieņemt šādu ieskatu, jo prātam viņa dzīvē piederēja galvenā loma un visas citas gara spējas bija paklausīgs ierocis prāta rokās. Sōkrata filozofija ir morāles filozofija un stāv tuvu reliģijai.

Tā kā pasaulē notiek daudz netaisnības, kuŗai par iemeslu, pēc Sōkrata domām, ir nezināšana un maldīšanās, tad viņš domāja, ka lielākais pakalpojums, ko viņš cilvēkiem var izdarīt, ir jautājumu noskaidrošana par to, kas labs un kas ļauns. Viņš turēja par savu augstāko pienākumu palīdzēt cilvēkiem tikt pie pareizas atziņas, no kam arī viņu dzīvei vajadzēja laboties. Aiz šā iemesla Sōkrats atteicās no visiem labumiem sava paša dzīvē, no peļņas un karjēras un veltīja savu dzīvi tikai filozofisko jautājumu iztirzāšanai. Savā aizstāvēšanās runā viņš saka: „es dzīvoju vislielākā nabadzībā, kalpodams dievam".

Sōkrats bija dziļi reliģiōzs cilvēks. Viņš ticēja dieviem, izdarīja viņiem ziedojumus, lūdza viņus un cienīja vispār tautas ticību. Viņš ticēja arī orākulam, bet bija tais ieskatos, ka cilvēkam pie tā jāgriežas tikai svarīgos gadījumos, kur paša cilvēka prāts un zināšanas nespēj dot atbildi.

Par sevi pašu Sōkrats apgalvoja, ka no bērnības laikiem viņš dzirdot sevī kādu iekšēju balsi (δαιμόνιον, θεῖον, τὸ εἰωθὸς σημεῖον, τὸ τοῦ θεοῦ σημεῖον, φωνή), kas viņu vienmēr atturot no tā, kas nav jādara. Šis iekšējais Sōkrata orākuls acīm redzot bija viņa instinkts, ko viņš turēja par dievišķīgu balsi tāpēc, ka ar prātu tas nebija aptveŗams un izprotams.

Lai gan Delfu orākuls bij izsludinājis Sōkratu par gudrāko cilvēku, pats Sōkrats tomēr pazemīgi apgalvoja: „es zinu, ka neko nezinu". Šai ziņā viņš bija pretstats daudziem citiem, kas nezinādami iedomājās, ka zina daudzas lietas. Ar visiem tiem, kas sevi par gudriem turēja, Sōkrats meklēja uzsākt sarunas un, viņus izjautādams, lika viņiem beidzot atzīt viņu nezināšanu un tā mudināja viņus tiekties pēc īstas zināšanas. Sōkrata metode parasti bija šāda: Sarunas sākumā izlikdamies par nezinātāju, viņš uzdeva sarunas dalībniekam kādu jautājumu, uz kuŗu tas atbildēja ar lielu pašapziņu. Tad Sōkrats vaicāja tālāk, un sarunas dalībnieks drīz sapinās savās atbildēs un, nonācis pretrunā pats ar sevi, beidzot bija spiests atzīt, ka neko nesaprot no tās lietas, kuŗu bija iedomājies zinām un bija gribējis arī citiem mācīt. Sōkrata irōnija bija jo kodīgāka, jo uzpūtīgāks un lielīgāks bija viņa pretinieks, bet tā bija labsirdīga, kad sarunas biedrs bija kautrīgs un godīgs.

Tāpēc viegli saprast, ka, tā rīkodamies, Sōkrats aizkāra daudzus godkārīgus cilvēkus. Visi tie aizvainotie sofisti un citi patmīļi, kuŗu šķietamo gudrību Sōkrats ar vieglu irōniju bij atklājis klausītāju priekšā un parādījis par tukšu, nevarēja piedot Sōkratam un uzskatīja viņu par savu ienaidnieku. Tā auga pret Sōkratu pārmetumi un ienaids. Daudzi neizprata viņa nolūkus un uzskatīja viņu par kaitīgu cilvēku. Beidzot 399. gadā, pēc 30 tirannu padzīšanas, kad Atēnās tika atjaunota agrākā demokratiskā iekārta, pret Sōkratu tika celta sūdzība, kuŗas iesniedzējs bija kāds jauns dzejnieks Melēts, kam pievienojās vēl runātājs Likōns un polītiķis Anits. Sūdzība skanēja: „Sōkrats noziedzas, neatzīdams tos dievus, kuŗus atzīst valsts, un ievezdams citas jaunas dievības. Viņš noziedzas arī, samaitādams jaunatni. Proponējamais sods — nāve."

Sōkratam šai laikā bija jau 70 gadu. Aizstāvēdamies tiesā, viņš nelietoja tos līdzekļus, ar kuŗiem apsūdzētie centās mīkstināt tiesnešu sirdis, bet runāja ar pašcieņu par savu darbību un dzīvi, kas bijusi kalpošana augstākiem mērķiem, un beigu vārdā lūdza tiesnešus taisīt tādu spriedumu, kas saskan ar viņu sirdsapziņu un patiesību. Varbūt ka šis Sōkrata pašapzinīgais un tiesas praksē neparastais tonis pa daļai bija par iemeslu, ka Sōkrats ar nelielu balsu vairākumu tika atzīts par vainīgu un viņam tika piespriests nāves sods [18]). Pavisam mierīgi Sōkrats nosklausījās tiesas spriedumu un īsā, tiklab pret tiesnešiem, kā publiku vērstā uzrunā atvadījās no saviem draugiem un no pretiniekiem. Aizkustinoši skan Sōkrata vārdi Platōna atstāstījumā (Apol. 38 c un sek.):

---

[18]) Sōkrata notiesāšanu sekmēja arī daži polītiskas dabas motīvi. Negribēdams izdabāt tautas kaislībām, Sōkrats tika uzskatīts par demokratijas pretinieku. Viņa mācība, ka tam, kas grib vadīt valsti, jāpārzina tās iekārta un vajadzības un jāprot arī par sevi valdīt, toreizējiem demokratu partijas vadoņiem, kas ne visi bija

„Īsā laika sprīža dēļ, atēnieši, jūs dzirdēsiet tādus vārdus un apvainojumus no tiem, kas gribēs pelt šo pilsētu, ka esat nokāvuši Sōkratu, kas bija gudrs vīrs; jo sauks mani par gudru, kaut es tāds neesmu, visi tie, kas gribēs jums pārmetumus izteikt. Ja jūs būtu pagaidījuši mazu laiciņu, tad jau pats no sevis viss tas būtu noticis: jūs jau redzat manu vecumu un ka dzīve man jau aiz muguras un nāve nav tālu. Un to es saku tiem, kas mani esat uz nāvi notiesājuši...

Bet ar tiem, kas man par labu balsojuši, es labprāt gribētu brītiņu parunāt par šo notikušo faktu, kamēr valstsvīri aizņemti un es vēl netieku vests turp, kurp aizgājušam man jāmirst...

Jo nāve var būt viens no diviem: vai nu tā ir nebūtība un nomirušam nav nekādas jušanas, vai arī, kā stāsta, tā nozīmē pārmaiņu un dvēseles aiziešanu uz citu vietu. Ja tā ir pilnīga nejušana, līdzīga dziļam miegam, kad cilvēks gulēdams pat sapni nekādu neredz, tad nāve ir liels labums un viss tas garais laiks tad būtu kā viena paša nakts.

Bet ja nāve nozīmē aiziešanu uz citu kādu vietu un ja ir taisnība tas, ko stāsta, ka tur atrodas visi mirušie, vai tad varētu kāda vēl labāka lieta par to būt, tiesnešu kungi? Ja kāds, aiziedams aidā un atstādams šos, sevi tā dēvējošos, tiesnešus, atradīs tur īstus tiesnešus, kas, kā stāsta, tur spriežot tiesu, — Mīnōju, Radamantiju, Aiaku, Triptolemu un citus pusdievus, kas taisnīgi ir bijuši savā dzīvē, — vai tad slikta būtu šāda aizceļošana?

Bet arī jums, tiesnešu kungi, pienākas būt labās cerībās par nāvi un būt pārliecinātiem, ka labam cilvēkam nekas ļauns nevar notikt ne dzīvojot, ne mirstot, un ka viņa lietas stāv dieva ziņā. Un arī manas lietas pašas no sevis nav notikušas, bet ir skaidri redzams, ka man ir bijis labāk mirt un šķirties no šīs dzīves... Bet vienu lietu es no jums lūgšu: kad mani dēli izaugs lieli, sodiet viņus un dariet viņiem tās pašas nepatikšanas, ko es jums esmu darījis, ja jūs redzēsiet, ka viņi dzenas pēc naudas vai kā cita vairāk nekā pēc tikumiem, un ja viņi, nekas nebūdami, iedomāsies sevi ko esam, tad kauniniet viņus tāpat, kā es jūs esmu kauninājis, par to, ka viņi nerūpējas par vajadzīgām lietām, bet iedomājas sevi ko esam, būdami pavisam nevērtīgi. Un ja jūs to darīsiet, tad es un mani dēli būsim pareizu algu no jums saņēmuši. Bet laiks ir jau doties projām: man uz miršanu, jums uz dzīvošanu. Bet kuŗus no mums sagaida labāka lieta, to zina tikai dievs."

---

sava uzdevuma cienīgi, likās kā opozicijas pieteikšana pastāvošai iekārtai. Nelabvēlīgo noskaņojumu pret Sōkratu varēja pastiprināt vēl tas apstāklis, ka daudzi viņa skolnieki un draugi, kā Ksenofōnts, Platōns, Alkibiads, Kritijs un citi, bija tautvaldības pretinieki.

Sprieduma izpildīšana tomēr novilcinājās veselu mēnesi. Šai laikā Sōkratu ik dienas cietumā apmeklēja viņa mācekļi. Platōna „Faidōnā" attēlots, kā Sōkrats beidzamo reiz sarunājas ar saviem klausītājiem par dvēseli un tās likteni pēc nāves, un, kad saule jau taisās rietēt aiz kalniem, atvadās no piederīgiem un draugiem un mierīgi izdzer pasniegto kausu indes. Tas notika maija mēnesī 399. gadā.

Lai gan Sōkrats nekādu rakstu neatstāja un nenodibināja arī skolu tiešā nozīmē, viņa mācība, viņa dzīve un beidzot viņa nāve atstāja dziļu iespaidu viņa piekritējos. Tā sēkla, ko viņš savās daudzajās sarunās bija kaisījis klausītāju dvēselēs, nesa bagātīgus augļus, un Sōkrata ietekme grieķu filozofijā sniedzas līdz Aristotelim un vēl tālāk. Jo arī vēlākās filozofiskās skolas — stōiķi, epikūrieši, skeptiķi, jaunplatōniķi — saistās ar sōkratiku, kuŗas elementi manāmi pat kristietībā.

Pēc Sōkrata nāves viņa daudzie skolnieki un piekritēji rakstīja literārus darbus, lai aizstāvētu vai cildinātu savu skolotāju un izplatītu viņa uzskatus. Daudzi no šiem rakstiem bija sacerēti dialoga formā. Šais sōkratiskos dialogos galvenā persona bija Sōkrats, kas tur bij attēlots sarunājoties par dažādiem filozofiskiem tematiem, tomēr autori bieži pauda arī paši savus ieskatus. Daži sōkratiskie rakstnieki (sōkratiķi) nodibināja paši savas skolas.

Pie sōkratiķiem pieder Aischins (Αἰσχίνης) no Sfētas, kas nodarbojās ar rētoriku un kļuva pazīstams ar saviem dialogiem, kur viņš ļoti veikli atdarināja Sōkrata sarunas.

Eukleids (Εὐκλείδης) no Megarām kļuva par Megaru skolas (οἱ Μεγαρικοί) nodibinātāju. Iepazinies jau agrāk ar eleātu mācību, Eukleids ne tik daudz interesējās par Sōkrata mācības ētisko pusi, cik par pareizas domāšanas likumiem, izkopdams eristiku, ar ko megariešu skola kļuva tikpat slavena kā eleāti un sofisti.

Sōkratiskus dialogus esot rakstījis arī Faidōns (Φαίδων) no Ēlidas, kuŗa vārdā nosaukts kāds no Platōna dialogiem. Pēc Sōkrata nāves atgriezies dzimtenē, Faidōns tur nodibināja skolu (οἱ Ἠλειακοί). Tās nozarojums ir Menedēma nodibinātā Eretrijas skola (οἱ Ἐρετρικοί).

Atēnietis Antistens (Ἀντισθένης), dzimis ap 444. g., bija sākumā Gorgija, vēlāk Sōkrata klausītājs. Viņš nodibināja kinisko skolu (οἱ κυνικοί) [19]).

Antistens rakstīja diezgan daudz un dažādos veidos. Viņa sofistiskie raksti bija runas un komentāri par Homēru, bet filozofiskie raksti, skaitā ap 40, attiecās uz dabu, dialektiku un morāli. Kāds satirisks dialogs (Σάθων, 3 gr.) bija vērsts pret Platōnu, kas savukārt savos rakstos vairākās vietās izsakās nicīgi par Antistenu un viņa mācību [20]).

---

[19]) Savu nosaukumu šī skola dabūjusi no Kinosarga ģimnazijas (Κυνόσαργες), kur mācīja Antistens. (Šai ģimnazijā mācījās nepilntiesīgu atēniešu bērni. Arī pašam Antistenam nebija pilsoņa tiesību, jo viņa tēvs gan bija atēnietis, bet māte trāķiešu verdzene, tātad viņš tika uzskatīts par nelikumīgā laulībā dzimušu — νόθος). Kiniķu vārdu uzskatīja arī par palamu, ko šīs skolas piekritējiem deva viņu pretinieki, nosaukdami viņus par „suņiem" (κύνες) vai „suniskiem" (κυνικοί).

[20]) Sal. Plat. Teait. 155 e, Sofist. 251 b.

Arī Antistens, tāpat kā Sōkrats, domāja, ka tikumība atkarīga no pareiza ieskata (φρόνησις) un tāpēc iemācāma. Cilvēka augstākais labums slēpjas juteklisko prieku un baudu pārvarēšanā. Pietiek vienas pašas tikumības, lai cilvēks būtu laimīgs. Ar savu stingri atturīgo dzīvi un patīkamo, pārliecinošo valodu Antistens ieguva daudz piekritēju.

Antistena mācību līdz galējībai noveda viņa skolnieks Diogens no Sinōpes (ap 412.—323. g.), kas, reālizēdams sava skolotāja mācību, gulēja mucā vai arī uz klaja lauka, valkāja ap gurniem vienkāršu audekla gabalu un pilnīgi atteicās no visām dzīves ērtībām.

Kiniķi vispār bija tradicionālās kultūras noliedzēji: nicināja dižciltību, bagātību un ērtības, neatzina tradicionālo reliģiju, laulības kopdzīvi (tās vietā atzīdami brīvu dzimumu satiksmi), novērsdamies tādā kārtā no kultūrālā dzīves veida un tuvodamies dabai un kustoņu dzīvei, par ko arī tika saukti par „suņiem".

Kiniķu skolas pārveidojums bija stōiķu skola (οἱ στωικοί), kuŗu nodibināja Zēnōns no Kitijas (4./3. gs. pr. Kr.).

Aristips ('Αρίστιππος) no Kirēnes (ap 435.—355. g.) nodibināja Kirēnes skolu (οἱ Κυρηναϊκοί). Ieradies jaunībā Atēnās un nodzīvojis kādu laiku Sōkrata sabiedrībā, Aristips vēlāk, līdzīgi sofistiem, ceļoja no vienas pilsētas uz otru. Tiek minēti 25 viņa filozofiskie dialogi, no kuŗiem daži bija rakstīti atiešu, bet citi dōriešu (proti kirēniešu) dialektā [21]). Šais rakstos Aristips pauda savus filozofiskos ieskatus. Piesliedamies Sōkrata mācībai par augstāko labumu, Aristips raudzījās uz filozofiju kā uz zinātni par laimi. Pēc viņa domām augstākā laime (εὐδαιμονία) pastāv prasmē prātīgi apvienot garīgās un jutekliskās baudas (ἡδοναί). Tāpēc šīs skolas filozofisko virzienu dēvē par hēdonismu un kirēniešus par hēdonistiem (οἱ ἡδονικοί). Tomēr ne katru acumirklīgu baudu Aristips atzīst par vēlamu, jo vēlāk tā bieži kļūst par cēloni ciešanām. Tāpat acumirklīgā nepatiksme ne vienmēr atzīstama par ļaunumu, jo tā var būt vēlākās baudas priekšnoteikums. Tādēļ jārīkojas tā, lai nodrošinātu cik vien iespējams ilgstošāku un pilnīgāku baudu. Te kirēniešu hēdonisms tuvojas sōkratiskajam utilitārismam.

Aristipa mācība guva daudz piekritēju turīgajās aprindās. Šo mācību vēlāk pārveidoja Epikūrs (342.—271. g. pr. Kr.).

Pie sōkratiķiem, kuŗu raksti uzglabāti līdz mūsu dienām, pieder Ksenofōnts, kas jau atzīmēts kā vēsturnieks (394.—406. lpp.), un Platōns, kas apskatīts nākamajā nodaļā.

Fragmentu izdevumi un literātūra par sofistiem, Sōkratu un sōkratiķiem. Die Fragm. der Vorsokratiker, von H. Diels, II, 5. Aufl. (1935) hrsg. von W. Kranz, Berlin, Weidmann. —

E. Zeller, Die Philosophie der Griechen, I, 2 (Sokrates und die Sokratiker, Plato und die alte Akademie). Tā paša: Grundriss der Geschichte der griechischen Philosophie, in neuer Bearb. von W. Nestle, 13. Aufl. Leipzig (1928). — Th. Gomperz, Griech. Denker, I. — W. Windelband, Geschichte der antiken Philosophie, 3. Aufl. von A. Bonhöffer. — Fr. Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie, I; Das Altertum, 11. Aufl. von K. Prächter (1920). — J. Burnet, Greek Philosophy, I: Thales to Plato, 3 ed. London, 1920. — E. Bréhier, Histoire de la philosophie, nouv. éd. I: L'antiquité et le moyen âge, 3 vol., Paris, Alcan, 1934.—1935. — A. Croiset, Hist. de la litt. gr., vol. IV. —

---

[21]) Diog. Lāert. 2, 83—84.

H. Röck, Der unverfälschte Sokrates, Innsbruck, 1903. — G. Zuccante, Socrate. Fonti, Ambiente, Vita, Dottrina. Torino, 1909. — H. Maier, Sokrates, sein Werk und seine geschichtliche Stellung, Tübingen, 1913. — A. Busse, Sokrates, Berlin, 1914. — R. Millet, Socrate et la pensée moderne, Paris, 1920. — E. Dupréel, La légende socratique et les sources de Platon, Bruxelles, 1922. — C. Philippson, The trial of Socrates, with chapters on his life, teaching and personality, London, 1928. — A. E. Taylor, Socrates, 2 ed. Edinburgh, 1933. — A. J. Festugière, Socrate, Paris, 1934. — E. Delstein, Xenophontisches und Platonisches Bild des Sokrates, Diss. Heidelberg, Berlin, 1935.

XXVI. Platōns (427.—347. g.)

101. Platōna dzīve. Ģeniālākais no Sōkrata skolniekiem bija Platōns, kas visdziļāk izprata sava skolotāja mācību un ar saviem rakstiem uzcēla viņam neiznīcināmu pieminekli. Pateicoties Platōnam, Sōkrata mācība kļuva par visas cilvēces mantojumu un, ieiedama kā sastāvdaļa cilvēces ideju vēsturē, nav zaudējusi arī vēl tagad savu nozīmi.

Platōns (Πλάτων) dzimis Atēnās laikam 427. gadā. Stāstīja, ka viņa tēvs Aristōns cēlies no senā atēniešu ķēniņa Kodra, bet māte Periktione no Solōna dzimtas. Platōns tātad ir piederējis pie dižciltīgiem atēniešiem, un pazīstamais 30 tirannu vadonis Kritijs bija viņa mātes brālēns, bet cits oligarchs Charmids viņa mātes brālis. Platōnam bijuši divi brāļi, Adeimants un Glaukōns, un māsa Potōne. Stāsta arī, ka sākumā Platōns esot saucies sava vectēva vārdā Aristokls un ka viņa ģimnastikas skolotājs esot viņu nosaucis par Platōnu (t. i. „plato") viņa plato plecu dēļ, kurpretī citi šo nosaukumu izskaidroja ar viņa plato pieri un vēl citi ar viņa plašo stilu [1]). Šīs dažādās versijas padara izskaidrojumu un arī pašu nostāstu apšaubāmu, un drīzāk šķiet, ka Platōns nebija vis palama, bet viņa īstais vārds.

Platōna bērnība un jaunība sakrīt ar Peloponnēsas kaŗa laiku. Būdams turīgu vecāku dēls, turklāt apdāvināts un kārs pēc zināšanām, Platōns dabūja labāko tā laika izglītību. Ka viņš labi pazina Homēru, tāpat liriķus un traģiķus, redzams no tam, ka viņš tos bieži citē savos dialogos. Viņš esot nodarbojies arī ar ģimnastiku, mācījies mūziku un zīmēšanu. Apbalvots ar dzejnieka spējām, Platōns sākumā esot nodevies dzejošanai un sacerējis ditirambus, tāpat arī traģēdijas, kuŗas vēlāk pats sadedzinājis. Filozofijā viņa skolotāji bijuši Hērakleita skolnieks Kratils un Parmenida skolnieks Hermogens. Bez tam Platōns čakli lasīja Anaksagora un citu priekšsōkratisko filozofu rakstus. 20 gadu vecumā (407. g.) Platōns iepazinās ar Sōkratu un kopš tā brīža nešķīrās vairs no sava iemīļotā skolotāja, kuŗa runās viņš klausījās 8 ga-

[1]) Diog. Lāert. 3, 4.

dus. Kad Sōkrats 399. gadā tika notiesāts, Platōns tai laikā bija slims un nevarēja būt klāt pie sava skolotāja viņa beidzamajā dzīves brīdī. Pēc Sōkrata nāves viņa skolnieki vairs nejutās droši Atēnās un vairums tās atstāja. Aizceļoja arī Platōns, aizbraukdams uz Megarām, kur savu skolu bija nodibinājis viņa biedrs un Sōkrata skolnieks Eukleids.

Te sākas Platōna dzīves posms, kas iezīmēts ar vairākkārtīgiem gariem ceļojumiem, kuŗus viņš izdarīja vai nu tieši no Megarām, vai arī varbūt atgriezies Atēnās. Viņš esot apmeklējis Kirēni, Italiju un Ēģipti [2]). Kirēnē dzīvoja viens no ievērojamākiem tā laika matēmatiķiem Teodōrs, kuŗu Platōns rāda kā vienu no sarunas dalībniekiem Teaitētā un ar kuŗu viņš varbūt jau agrāk bija ticies Atēnās. Iespējams, ka Platōns brauca uz Kirēni pie Teodōra matēmatisko studiju dēļ, jo viņa interese par matēmatiku bij liela.

Par ceļojumu uz Ēģipti trūkst drošu ziņu. Šķiet, ka Platōns tur ir aprobežojies ar dažiem ceļotāja novērojumiem ,iepazīdamies, cik tas bija iespējams, ar šo vecās kultūras zemi, ar tās reliģiju, ticību viņpasaules dzīvei un dažām dzirdētām leģendām [3]).

Dienviditalijā Platōns sadraudzējās ar Architu Tarantā, tāpat ar Filolāju un Tīmaju, iepazīdamies caur viņiem ar pītagoriešu mācību, kas stipri ietekmēja viņa turpmāko filozofiju un noteica tās raksturu.

Platōnam bija ap 40 gadu, kad viņu pirmoreiz aicināja pie sevis Sirākūzu tiranns Dionīsijs Vecākais (431.—367. g.) pēc sava radinieka Diōna ieteikuma. Platōnam tomēr neizdevās ētiski ietekmēt varmācīgo Dionīsiju, kuŗa greznajā galmā viņš kādu laiku uzturējās. Par kādu pārāk vaļsirdīgu atbildi Dionīsijs esot gribējis sākumā Platōnu nogalināt, bet tad, Diōna atrunāts, licis viņu pārdot verdzībā, no kuŗas viņu izpirkuši viņa cienītāji.

Atgriezies Atēnās, Platōns tur nodibināja Akadēmiju, kas tapa par pirmo augstskolu Grieķijā [4]). Tur pulcējās izlasīti klausītāji no visām

---

[2]) Diog. Lāert. 3, 6. Pēc Cicerōna ziņām (De fin. 5, 29) Platōns ir sācis ar Ēģipti un tad apmeklējis Tarantu. Iespējams, ka Platōns starp minētajiem ceļojumiem uzturējās arī Atēnās, jo nekas neliecina, ka viņš visus 10 gadus būtu pavadījis ārpus dzimtenes.

[3]) Faidrā Platōns atstāsta leģendu par ēģiptiešu dievu Totu. Likumos (819 b) viņš runā par ēģiptiešu audzināšanas metodēm.

[4]) Akadēmija (Ἀκαδήμεια jeb Ἀκαδημία) bija plašs, kokiem apaudzis laukums pie Kēfīsas upes ārpus Atēnām, kas bija veltīta varonim Akadēmam. Tur atradās ģimnazija (jaunekļu vingrošanas vieta), kuŗai līdzās Platōns ieguva dārzu. Šai dārzā atradās mūzu ziedoklis un charitu statujas, un tā ēnainajās ejās Platōns mācīja filozofiju. Pie ieejas Akadēmijā esot bijis uzraksts μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω („neviens, kas neprot ģeometriju, lai nenāk iekšā"), kas, domājams, tur radies tikai pēc Platōna nāves. Šis dārzs vēlāk pārgāja Platōna skolas turpinātāju īpašumā, un

Grieķijas malām [5]). Platōna skola bija kaut kas līdzīgs filozofiski-reliģiskai biedrībai. Palikdams uzticīgs saviem principiem un 5. gs. aristokratiskām grieķu tradicijām, Platōns, tāpat kā Sōkrats, mācīja bez maksas. Mācīdams Akadēmijā, viņš sarakstīja lielāko daļu savu dialogu, kas bija sacerēti populārizācijas vai polemikas nolūkā. Te jāpiezīmē, ka Platōna skola nebija Atēnās vienīgā. Tādu skolu, piemēram, bij atvēris arī sōkratiķis Antistens un rētors Isokrats. Uz šā pamata starp skolu vadītājiem pastāvēja konkurence un dažkārt radās iemesli arī greizsirdībai [6]).

Kad Sirākūzās nomira Dionīsijs un viņa vietā par valdnieku nāca viņa dēls Dionīsijs Jaunākais, tad Diōns, kas, ļoti cienīja Platōnu, aicināja viņu atkal uz Sirākūzām, jo domāja, ka slavenais filozofs svētīgi ietekmēs jauno valdnieku. Platōns gan šaubījās, bet beidzot padevās vilinājumam un brauca (367. g.), uzticēdams Akadēmijas vadīšanu uz kādu laiku Ponta Hērakleidam. Sirākūzās Platōnu saņēma ar lielu godu. Bet jau pēc dažiem mēnešiem Platōns pārliecinājās, ka Diōns tiek tiranna galmā apmelots. Dionīsijs apvainoja Diōnu, ka tas rīkojot pret viņu sazvērestību, un padzina no Sirākūzām. Diōna draugi un Platōns baidījās arī par savu likteni. Dionīsijs tomēr lūdza Platōnu palikt Sirākūzās, ārēji izrādīdams pret viņu izcilu laipnību: viņš acīm redzot gribēja panākt, lai Platōns ar savu autoritāti attaisnotu Diōna izraidīšanu. Bet Platōns nebija nopērkams. Izlietodams gadījumu, kad Dionīsijam vajadzēja doties kaŗā, Platōns atstāja Sirākūzas (365. g.), pie kam viņam vajadzēja apsolīt, ka pēc kaŗa beigām viņš atgriezīsies.

Kad kaŗš bija beidzies, Dionīsijs gribēja turēt Platōnu pie vārda un aicināja viņu atpakaļ uz Sirākūzām. Vai nu viņš, sekodams tā laika modei, bija nopietni nolēmis iedziļināties filozofijā, lai sabiedrībā varētu spīdēt ar savām zināšanām, vai arī viņam bija praktiski nolūki, — panākt, lai Platōns ar savu atgriešanos apliecinātu savas simpatijas un cieņu pret tirannu un tā palīdzētu viņam atgūt valdnieka prestižu. Platōns sākumā katēgoriski atteicās braukt, aizbildinādamies ar vecumu. Bet Dionīsijs aizsūtīja Platōnam pakaļ uz Atēnām vienu no saviem kaŗakuģiem līdz ar vēstuli. Dionīsija lūgumu atbalstīja arī Diōns, kas acīm redzot domāja, ka Platōns varētu panākt viņa izlīgšanu ar

---

Platōna Akadēmija palika tai vietā līdz 86. g. pr. Kr., kad Sulla aplenca Atēnas un skola no ārpilsētas tika pārcelta uz pilsētu. Tur tā pastāvēja līdz 529. g. pēc Kr., kad to slēdza ķeizars Justiniāns.

[5]) Starp klausītājiem esot bijusi arī kāda vīriešu drēbēs pārģērbta Aksioteja no Arkadijas, sal. Diog. 3, 46; 4, 2; Temist. run. 22.

[6]) Pret Antistenu ir vērsts Platōna dialogs Eutidēms un Sofists, pret Isokratu Eutidēma beigas.

tirannu un atgriešanos Sirākūzās. Diōnam pievienojās Tarantas valdnieks pītagorietis Archits, kas gribēja ar Platōna starpniecību atjaunot draudzību ar Dionīsiju. „Tādā kārtā," saka Platōns savā 7. vēstulē, „Sicilijas un Italijas draugi vilka mani pie sevis, bet Atēnu draugi burtiski dzina mani projām ar saviem lūgumiem, vienmēr atkārtodami, ka es nedrīkstot nodot Diōnu un Tarantas draugus". Tā Platōns devās trešo reizi (361. g.) uz Sirākūzām. Bet šis brauciens izrādījās vēl neveiksmīgāks par otro. Dionīsijam nebija nopietnu nodomu iedziļināties filozofijā. Viņš gan noklausījās vienu Platōna lekciju, bet citas vairs neapmeklēja. Platōna stāvoklis kļuva nepanesams, sevišķi, kad viņš dabūja zināt, ka tiranns nolēmis piesavināties Diōna bagātības, kas bija palikušas Sicilijā. Platōns bija sašutis un gribēja aizbraukt, bet Dionīsijs viņu aizturēja veselu gadu, un drīz viņi sanāca atklātā konfliktā. Lai tiktu projām no Sirākūzām, Platōns griezās pie sava drauga Tarantas valdnieka Archita, ar kuŗa starpniecību viņš beidzot laimīgi nokļuva Atēnās (360. g.). Līdz ar to Platōna sapnis — reālizēt ideālu valsts iekārtu, kādu viņš attēlojis savā „Valstī", — bij izsapņots. Viņa trīskārtīgais mēģinājums nosēdināt filozofiju uz valdnieka troņa Sirākūzās nebij izdevies. Pēdējos dzīves gadus viņš pavadīja Atēnās, veltīdams savu laiku filozofijas mācīšanai Akadēmijā un literārai darbībai. Starp citu, viņš šai laikā strādāja pie sava lielā darba „Likumi". Viņš mira 347. gadā, būdams 80 gadus vecs.

Platōns nebija tik atklāts, labsirdīgs un sabiedrisks kā Sōkrats. Viņš bija nopietna, drūma rakstura. Vairīdamies no sabiedrības, viņš pavadīja laiku savu klausītāju un draugu vidū. Akadēmijas slava un savu spēju novērtēšana darīja viņu pašapzinīgu un lepnu. Ar to izskaidrojama Platōna vēsā izturēšanās pret citiem Sōkrata skolniekiem.

Apbalvots ar asu un smalku domāšanas un lielu fantazijas spēju, Platōns mūs interesē kā filozofs un kā rakstnieks.

102. Platōna raksti. Ar Platōna vārdu līdz mūsu dienām ir uzglabāti 44 darbi, proti 42 dialogi, viens vēstuļu kopojums (13 vēstules) un definīcijas (ὅροι). Tie ir visi Platōna darbi, ko pazina senatne. Šāda laimīga Platōna rakstu uzglabāšana izskaidrojama vispirms ar viņa Akadēmiju, kas pastāvēja gandrīz tūkstoš gadus un kur šie raksti tika glabāti un pārrakstīti. Otrkārt, te jāņem vērā arī tas apstāklis, ka baznīcas tēvi izturējās pret Platōnu draudzīgi, un tāpēc viņa raksti vēlāk atrada patvērumu klosteŗos.

No minētajiem 44 darbiem jau senatnē 7 dialogus uzskatīja par neīstiem [1]) un tāpat arī definīcijas. Tādā kārtā palika 36 Platōna darbi,

[1]) Proti dialogus Aksiochs (Ἀξίοχος), Par taisnību (Περὶ δικαίου), Par tikumu

kuŗus, 9 tetraloģijās sakopotus, izdeva gramatiķis Trasills, kas dzīvoja Tiberija laikā. Bet arī no šiem dialogiem dažus apšaubīja jau senatnē [2]), bet citus jaunākos laikos, tā ka nav gandrīz neviena Platōna dialoga, par kuŗa īstumu nebūtu izteicis šaubas viens vai otrs zinātnieks. Tomēr beidzamajā laikā šāds pārspīlēts hiperkriticisms ir atmests, un tagad par īstiem mēdz atzīt visus tos dialogus, skaitā 27, kuŗus tieši vai netieši min Aristotelis, vai uz kuŗiem norāda citi droši dialogi, vai arī kas par īstiem var tikt atzīti uz valodas, stila un satura pamata.

Līdzās īstuma jautājumam rodas vēl jautājums par Platōna dialogu chronoloģiju. Ja nav iespējams noteikt katra dialoga sarakstīšanas gadu, tad svarīgi būtu vismaz zināt viņu chronoloģisko kārtu, kas ļautu spriest par Platōna kā filozofa un rakstnieka attīstību. Diemžēl šis jautājums var tikt atrisināts tikai aptuveni, lietojot un kombinējot dažādas metodes un apsvērumus. Ņemot vērā dažus norādījumus, kas atrodami pašos dialogos, un izlietojot tā saucamo stilometrisko metodi [3]), dialogus iespējams iedalīt 3 galvenās grupās: 1) jaunības dialogos (kuŗus pēc Hermaņa parauga var saukt arī par sōkratiskiem), 2) vīra gadu jeb pārejas laika dialogos un 3) vecuma dialogos. Zemāk minētie Platōna dialogi te aplūkoti to paticamā chronoloģiskā kārtībā.

(Περὶ ἀρετῆς), Dēmodoks (Δημόδοκος), Sīsifs (Σίσυφος), Eriksijs (Ἐρυξίας), Halkiōns (Ἀλκυών).

[2]) Piemēram, Sāncenšus (Ἀντέρασται), Hiparchu (Ἵππαρχος), Epinomidi (Ἐπινομίς), Alkibiadu II (Ἀλκιβιάδης β').

[3]) Agrāk daži pētnieki (piem. šleiermachers), raudzīdamies no sistēmatiskā viedokļa, grupēja dialogus tādā kārtībā, kādā tie likās vislabāk saskanam. Uz vēsturiska viedokļa nostājās H e r m a n i s (K. Fr. Hermann, Geschichte und System der platonischen Philosophie, Heidelberg, 1838), kas Platōna filozofiju saistīja ar viņa dzīvi. Izšķirdams tanī trīs literāras darbības posmus — pirmo priekš Sōkrata nāves, otro, kas sakrīt ar Platōna uzturēšanās laiku Megarās, un trešo pēc iepazīšanās ar pītagoriešu mācībām Dienviditalijā, Hermanis iedala Platōna dialogus 3 grupās: pirmā grupa ir sōkratiskā, otrā — megariskā (ar eleātisma nokrāsu) un trešā grupa, kas uzskatāma kā platōnisma beidzamais izpaudums, ir ar pītagorisma ietekmi. Hermaņa teōrija ir vilinoša, lai gan vietām dibināta uz hipotetiskām konjektūrām.

Ī b e r v e g s (Ueberweg, Untersuch. über die Echtheit und Zeitfolge d. plat. Schriften, Wien, 1861) mēģināja noteikt dialogu sarakstīšanas laiku pēc tanīs atrodamiem norādījumiem uz kādiem zināmiem ārējiem notikumiem.

T e i c h m i l l e r s (Teichmüller, Literarische Fehden im 4. Jh., 2 sēj. un Die Reihenfolge der platonischen Dialoge, Breslau, 1879) centās atrast Platōna dialogos norādījumus uz 4. gs. filozofiskiem un literāriem strīdiem. Viņš gribēja saistīt Platōna dialogus ar labāk datējamiem Antistena, Ksenofōnta un sevišķi Isokrata rakstiem. Bez tam, dibinādamies uz Teaitēta sākumu, kur pats Platōns šķiet atsakāmies no stāstāmās formas un piegriežamies drāmatiskai formai, Teichmillers centās atšķirt dialogus, kas rakstīti priekš un pēc Teaitēta.

A. Pirmā grupa: mazie sōkratiskie dialogi

1. Sōkrata apoloģija (Ἀπολογία Σωκράτους) nav dialogs, bet aizstāvēšanas runa, kas sacerēta laikam dažus gadus pēc Sōkrata nāves un pieder pie tiem Platōna rakstiem, kur viņš cenšas Sōkratu attaisnot savu laika biedru acīs. Sōkrats tur rādīts aizstāvamies hēliastu (Atēnu tiesnešu) priekšā pret nepatiesiem apvainojumiem, ko pret viņu cēluši viņa sūdzētāji Anits, Likōns un Melēts. Sōkratam mutē liktie vārdi pieder, bez šaubām, pašam Platōnam, tāpat kā Periklam piedēvētās kapa runas autors ir Tūkīdids. Tomēr jādomā, ka šai runā Platōns uzņēmis dažus paša Sōkrata izteicienus un atdarinājis viņa aizstāvēšanās veidu. Runā izšķiramas 3 daļas. Pirmajā Sōkrats, aizstāvēdamies tiesnešu un visas Atēnu sabiedrības priekšā, dod pārskatu par savu dzīvi un darbību un runā par savu misiju. Kad, tiesnešiem nobalsojot, Sōkrats ar nelielu balsu vairākumu bij atzīts par vainīgu, viņam pēc Atēnu tiesas likumiem bija tiesība pašam proponēt sodu. Tāpēc runas otrajā daļā Sōkrats, it kā irōnizēdams par tiesnešu spriedumu, norāda uz saviem pakalpojumiem tēvijai, par kuŗiem viņam būtu tiesība saņemt kā pagodinājumu brīvu uzturu pritanejā. Bet tā kā viņš atzīts par vainīgu, viņš būtu ar mieru maksāt soda naudu, — vienu sudraba minu, jo vairāk viņam nav. Viņš varētu proponēt arī 30 minas, ko viņa vietā gatavi samaksāt daži viņa draugi. Kad pēc otrās nobalsošanas Sōkratam tika piespriests sūdzētāju proponētais nāves sods, Sōkrats savas runas trešajā daļā griežas ar uzrunu pie tiesnešiem un klātesošās publikas un beigās atvadās tiklab no saviem draugiem, kā pretiniekiem (runas beigu daļu sk. 430. lpp.). Runai trūkst rētoriska patosa, bet ar savu ne-

---

Tā saucamo stilometrisko metodi ieveda Kampbells (L. Campbell) savā Sofista un Polītiķa izdevuma priekšvārdā (Oksfordā, 1867. g.). Tā dibinās uz psīcholoģiskā fakta, ka kāda autora stils un valoda nav gluži vienādi jaunībā, vīra gados un vecumā. Ņemdams vērā Platōna dialogu stiliskās īpatnības un valodas ritmu, Kampbells atrada, ka Likumiem, kas ir beidzamais no Platōna darbiem, vistuvāk stāv dialogi Sofists, Polītiķis un Tīmajs.

Neatkarīgi no Kampbella Blass (Fr. Blass, Attische Beredsamkeit, 2 sēj. 1868.—77. g.) konstatēja, ka Platōns vairās no hiāta Likumos un tāpat Sofistā, Polītiķī un Kritijā.

Tāpat Ditenbergers (Dittenberger, Hermes, 16, 321—345), ko daži ir uzskatījuši par šīs metodes nodibinātāju, meklēja chronoloģiskas pazīmes dialogu stilā, dibinoties uz dažu partikulu un izteicienu statistiku (piem., μήν, ἀλλὰ μήν, γε μήν; sinonimu ὥσπερ un καθάπερ lietošana un taml.). Līdzīgus paņēmienus lietoja Riters (C. Ritter, 1888) un Arnims (H. von Arnim, 1896).

Šīs metodes rezultātus apvienoja Lutoslavskis (Lutoslawski, The Origins and growth of Plato's Logic, London, 1897). kas sakopoja ap 500 stila pazīmes (tā sauc. „stilēmas"), uz kuŗu pamata viņš noteica galveno dialogu grupu kārtu.

māksloto vienkāršību un dabisko izteiksmes veidu tā atstāj dziļu iespaidu.

2. Kritōns (Κρίτων ἢ περὶ πρακτέου). Šai dialogā atstāstīta saruna starp Sōkratu, kas, cietumā būdams, gaida tiesas sprieduma izpildīšanu, un viņa draugu Kritōnu, kas rīta agrumā ieradies pie Sōkrata, lai paziņotu viņam, ka pie Sūnija jau atrodas no Dēlas braucošā triēra, pēc kuŗas ierašanās Sōkratam būs jāmirst[4]). Kritōns tāpēc grib pierunāt Sōkratu bēgt no cietuma. Viņš pastāsta, ka viss jau esot šim nolūkam sagatavots un sargi viegli uzpērkami, vajadzīga tikai Sōkrata piekrišana. Bet Sōkrats, kaut atēniešu tiesa viņam netaisni piespriedusi nāves sodu, atsakās klausīt drauga padomam. Viņš domā, ja arī viņam nodarīta netaisnība, tad viņš tomēr nedrīkst atbildēt ar netaisnību un pārkāpt valsts likumus, tā vājinot tēvijas cieņu un spēku, kaut viņam personīgi tas nāktu par labu.

3. Eutifrons (Εὐθύφρων ἢ περὶ ὁσίου). Saruna notiek archonta basileva tiesas zāles priekšā, kur sastopas Sōkrats, kas ieradies, lai aizstāvētos archonta priekšā, un Eutifrons, kas grib tiesā iesūdzēt savu tēvu par to, ka tas vainīgs kāda algādža nāvē, kuŗš dzērumā nogalinājis cilvēku. Eutifrons domā, ka pienākums pavēl viņam uzstāties pret tēvu. Sōkrats tad vaicā, ko Eutifrons saprot ar dievbijību (ὅσιον), un liek tam vairākkārt nonākt ar sevi pretrunā, bet pats tomēr nedod dievbijības definīciju.

4. Charmids (Χαρμίδης ἢ περὶ σωφροσύνης). Dialoga sākumā rādīts, kā Sōkratu, kas atgriezies no kaŗagājiena pret Poteidaju (422. g.), apsveic viņa draugi un pazīstamie, bet sevišķu prieku izrāda Chairefōnts. Nosēdināts līdzās Kritijam, Sōkrats atbild uz daudziem jautājumiem un pastāsta, kā notikusi kauja, bet pēc tam arī pats ievada sarunas par filozofiskiem tematiem. Sōkratam rāda skaisto zēnu Charmidu, par kuŗu viņš ir sajūsmināts un grib pārliecināties, vai zēnam piemīt arī dvēseles skaistums. Tiek iztirzāts jautājums par saprātību (σωφροσύνη). Kad pēc kārtas ir proponētas un atmestas vairākas šā jēdziena definīcijas, tiek atzīts, ka saprātība dibinās uz zināšanu un maksimu „pazīsti pats sevi". Beigās Kritijs ieteic Charmidam sekot arī turpmāk Sōkrata pamācībām.

5. Mazākais Hipijs (Ἱππίας ἐλάττων ἢ περὶ τοῦ ψεύδους). Te atstāstīta Sōkrata saruna ar pašpaļāvīgo sofistu Hipiju. Sōkrats jautā, kuŗam no divu poēmu galveniem varoņiem dodama priekšrocība, Achil-

---

[4]) Atēniešiem bija paraša, ka pa Dēlas svētku (Δήλια) laiku, kad svētā triēra (θεωρίς) ar sevišķu delegāciju devās uz Dēlu, lai izdarītu tur Apollōnam pateicības ziedojumu, nāves spriedumi netika izpildīti. Tā kā Sōkrats tika notiesāts otrā dienā pēc svētās triēras aizbraukšanas un triēra toreiz atgriezās tikai pēc 30 dienām, tad Sōkratam bij jāpavada cietumā vesels mēnesis.

lejam vai Odisejam? Viņš aizstāv tezi, ka tas, kas dara ļaunu labprātīgi, ir mazāk vainīgs nekā tas, kas to dara pret savu gribu. Tāpēc Odisejs, kas apzinīgi melo, ir mazāk vainojams nekā tie, kas piekrāpj aiz nezināšanas. Šai jautājumā saprašanās starp sarunas dalībniekiem netiek panākta.

6. Lachēts (Λάχης ἢ περὶ ἀνδρείας) ir skaists dialogs par drošsirdību. Atēnieši Līsimachs un Melēsijs ielūguši kaŗavadoņus Lachētu un Nīkiju noskatīties kāda paukošanas meistara izrādē. Šiem atēniešiem ir nodoms likt apmācīt ieroču lietošanas mākslā arī savus dēlus Aristeidu un Tūkīdidu, tāpēc viņi grib uzklausīt kaŗavadoņu aizrādījumus un padomus šai lietā. Pārrunās Lachēts ievelk arī Sōkratu, kuŗa drošsirdīgā piedalīšanās kaujā pie Dēlijas (424. g.) tiek godam minēta. Sōkrats grib iztirzāt jautājumu par drošsirdību un ieved apjukumā abus kaŗavadoņus, kuŗu definīcijas nākas vienu pēc otras atmest. Beigās Lachēts dod padomu Līsimacham un Melēsijam, lai tie savus dēlus nodod mācīt Sōkratam.

7. Lielākais Hipijs (Ἱππίας μείζων ἢ περὶ τοῦ καλοῦ). Arī šai dialogā smalki tēlots populārais sofists Hipijs. Sarunā ar viņu Sōkrats mēģina noskaidrot skaistuma jēdzienu. Te pirmo reiz atrodama Platōna mācība par idejām.

8. Iōns (Ἴων ἢ περὶ Ἰλιάδος). Sōkrats te sarunājas ar rapsōdu Iōnu, kas zina no galvas Homēru un prot to patētiski deklamēt, lai gan dziļāk neizprot tā saturu. Arī par pašiem dzejniekiem Sōkrats domā, ka tie dzejo neapzināti, dzejiskas iedvesmas pārņemti.

9. Meneksens (Μενέξενος ἢ ἐπιτάφιος). Sōkrats, saticis Meneksenu un dabūjis no viņa zināt, ka tautas sapulcē esot nolemts izvēlēt runātāju, kas lai teiktu kapa runu kaŗā kritušiem, atstāsta viņam kādas kapa runas paraugu, ko dzirdējis no Aspasijas. Dialogs tātad ir atēniešu kapu runu parōdija, un, lai to saprastu, vajaga pazīt grieķu runātājus. Daži ir apšaubījuši tā piederību Platōnam.

B. Otrā grupa: lielie sōkratiskie dialogi

Šajos dialogos Platōns sāk jau attālināties no tīri sōkratiskās metodes un ar Sōkrata muti bieži izsaka savus paša uzskatus. Vairākos dialogos viņš Sōkratu nostāda pretī kādam sofistam.

10. Prōtagors (Πρωταγόρας ἢ σοφισταί). Šai dialogā ar lielu meistarību un smalku ironiju tēloti tā laika ievērojamie sofisti Prōtagors, Hipijs un Prodiks. Bagātā Kallija namā, kur tie apmetušies, starp citiem klausītājiem ierodas arī Sōkrats, kuŗu turp aizved viņa jaunais draugs Hipokrats, sajūsmināts Prōtagora cienītājs. Viņš atrod Prōta-

goru ar viņa svītu pastaigājamies pa pagalmu, kamēr Hipijs sēž uz augsta krēsla, kam apkārt zemi soli, uz kuŗiem apsēdušies viņa klausītāji, bet Prodiks, ietinies segās, vēl guļ viņam sagatavotā istabā, un viņa stiprais bass pārspēj sarunu troksni. Centrālā figūra starp sofistiem te ir Prōtagors. Turpmākās sarunās, kur tiek iztirzāts jautājums, vai tikumība ir iemācāma, izpaužas Sōkrata dialektiskais paņēmiens ar īsiem jautājumiem un tādām pašām atbildēm vest sarunas dalībnieku pie patiesības atziņas, kamēr sofistu paņēmiens ir gaŗas izpušķotas runas.

11. Menōns (Μένων ἢ περὶ ἀρετῆς). Šai dialogā Sōkrats turpina Prōtagorā iesāktā jautājuma iztirzāšanu par tikumību. Tesalietis Menōns, kas klausījies sofistu mācības, grib zināt Sōkrata domas par to, vai tikumu cilvēks var iemācīties, jeb vai tas nāk no dabas vai kā citādi. Noskaidrodams tikuma un zināšanas jēdzienu, Sōkrats (t. i. īstenībā pats Platōns) atzīst, ka mācīšanās un zināšanas iegūšana ir agrāk redzēto lietu atminēšanās (reminiscence, ἀνάμνησις), jo dvēsele, būdama nemirstīga, laiku pa laikam aiziet no dzīves (cilvēkam nomirstot), lai pēc tam atgrieztos (dzimtu), saglabādama atmiņas par to, ko agrāk redzējusi.

12. Gorgijs (Γοργίας ἢ περὶ ῥητορικῆς) vērsts pret rētorikas māņu gudrību. Šai dialogā, kur visā pilnīgumā parādās Platōna smalkā dialektika, Sōkrats diskutē ar sofistu Gorgiju par rētoriku, un viņiem kā sekundanti pievienojas Chairefōnts un Pōls un bez tam arī Kallikls, pie kuŗa Gorgijs apmeties. Sōkrats grib rādīt, ka nav augsti vērtējama tāda daiļrunas māksla, kas ļauj aizstāvēt tiklab netaisnību, kā taisnību (Platōns, tiekdamies pēc taisnības, te samaina labu runātāju, kas morāli ir labs, ar labu runātāju, kas veikli prot aizstāvēt kādu lietu). Šis dialogs iesāk to polemiku starp rētoriem un filozofiem, kuŗa turpinājās pa visu klasiskās senatnes laiku un kuŗas atskaņas dzirdamas vēl Cicerōna rakstos. Rētors Ailijs Aristeids, kas dzīvoja 2. gs. pēc Kr., savās pret Platōnu vērstās runās cenšas atspēkot Gorgijā izteiktos iebildumus pret rētoriku.

13. Eutidēms (Εὐθύδημος ἢ ἐριστικός) rāda sofistu eristikas paņēmienus, ar kuŗiem tie centās apžilbināt plašo publiku. Atēnās ieradušies divi brāļi Eutidēms un Dionīsodōrs, kas ar lieliem panākumiem demonstrē savu eristiskās dialektikas mākslu. Kad Sōkrats uzaicina tos pārliecināt jauno Kleiniju censties pēc gudrības un krietnības, sofistu pāris uzdod tūdaļ jauneklim jautājumu: kas ir tie, kas mācās, — gudrie vai neprašas? Viens no sofistiem jau iepriekš iečukst ausī Sōkratam: „esi pilnīgi drošs, Sōkrat, lai zēns atbild ko atbildēdams, viņš vienmēr tiks apgāzts." Eutidēms tad pierāda, ka mācās gudrie, bet Dionīsodōrs, ka neprašas. Kad Kleinijs samulsināts nezina beidzot, ko atbildēt, dažus jautājumus sofistiem uzdod Sōkrats, bet tie izjoko arī viņu. Tad sarunā

iejaucas Ktēsips, bet tam klājas vēl sliktāk: Dionīsodōrs klausītājiem par lielu uzjautrinājumu pierāda, ka Ktēsipam tēvs esot suns, bet brāļi kuceni. Šāda rakstura ir arī pārējās sofistu asprātības. Daudziem klausītājiem tās patīk, bet ir starp tiem arī tādi, kas uz eristiku raugās ar nicināšanu un uzskata arī filozofiju par blēņām.

14. Kratils (Κρατύλος ἢ περὶ ὀνομάτων ὀρθότητος) rāda pirmos valodniecības sākumus. Viens no sarunas dalībniekiem Kratils, kā vārdā nosaukts dialogs, pauž sava skolotāja Hērakleita ieskatus un izsaka domas, ka vārdi, no kuŗiem veidota valoda, nav radušies nejauši vai konvencionālas vienošanās ceļā, bet ka pastāv no dabas dota „vārdu pareizība" un ikviens vārds izsaka apzīmējamās lietas būtību. Protams, ka šī mācība, kā pirmais valodas filozofijas mēģinājums, nav bez savām vājām pusēm un, piemēram, tur dotās dažādu vārdu etimoloģijas, raugoties no tagadējās valodniecības viedokļa, ir aplamas un bērnišķīgas [5]).

15. Līsids (Λύσις ἢ περὶ φιλίας), kas pēc nedrošas liecības [6]) sarakstīts vēl Sōkrata dzīves laikā, ir pilns jauneklīga skaistuma. Dialogs norisinās palaistrā, kur, sakarā ar Hipotala mīlestību uz skaisto jaunekli Līsidu, notiek diskusija par draudzību jeb, pareizāki sakot, par attiecībām, kādas mīlētājam jānodibina ar mīlamo zēnu (παιδικά), lai iegūtu tā mīlestību un reizē to padarītu krietnu un cēlu. Te jāpiezīmē, ka tiklab Sōkratam, kā Platōnam, kas ar saviem skolniekiem bija saistīti tuvām draudzības saitēm, mīlestība ir iemīļots pārrunu temats. Platōns pie tā vēl atgriežas Simposijā un Faidrā.

16. Simposijs jeb Dzīres (Συμπόσιον ἢ περὶ ἀγαθοῦ) ir viens no īpatnējākiem Platōna dialogiem, ievērojams ar savu mākslinieciško formu. Tur aprakstīts mielasts, ko rīko traģēdiju dzejnieks Agatōns, sakarā ar viņa gūto pirmo godalgu (416. g.). Mielastā piedalās diezgan raiba sabiedrība: ierodas Sōkrats, kas līdzi ved Aristodēmu, Faidrs, Pausanijs, ārsts Eriksimachs, komēdiju dzejnieks Aristofans. Pēc Faidra priekšlikuma viesi galda runās pēc kārtas slavē Erōtu. Šais runās Platōns raksturo gan pašus runātājus, gan arī dažādās Erōta īpašības. Interesanta ir Aristofana runa, kuŗš atstāsta mītu, pēc kuŗa Zevs pirmatnējos cilvēkus sadalījis divās daļās. Abas šīs puses, kā vīrietis vai kā sieviete, viena no otras šķirtas, klīst pasaulē, un tas, ko sauc par mīlestību, nav nekas cits, kā ilgošanās pēc pazaudētās otrās puses. Vēl dziļdomīgāka ir Sōkrata runa, kuŗu viņš gan ietērpj sarunas formā. Šī saruna viņam kādreiz bijusi ar gudro svešinieci Diotīmu no Mantinejas.

---

[5]) Piemēram: ἀπὸ ταύτης τῆς φύσεως τῆς τοῦ θεῖν θεοὺς αὐτοὺς ἐπονομάσαι (397 d.); δαίμονες . . . ὅτι δαήμονες ἦσαν (398 b); ὁ ἄνθρωπος . . . ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε.

[6]) Diog. III, 35.

Sōkrats atstāsta mītu par Erōta dzimšanu, ko dzirdējis no Diotīmas, atstāsta arī viņas vārdus par augstāko, mūžīgo skaistumu. Kad Sōkrats savu runu beidzis, nejauši mielastā ierodas iereibušais Alkibiads. Ieraudzījis Agatōnu Sōkrata sabiedrībā, viņš tēlo greizsirdības skatu un beidzot, atriebības nolūkā, kā viņš saka, sumina Erōta vietā Sōkratu. Pēc skaistās un sajūsmas pilnās Alkibiada runas, Agatōna mājā ar troksni iebrūk jauns dzīrotāju bars, kas kārtīgo mielastu pārvērš par nekārtīgu iedzeršanu. Kad daži dzīrotāji aizgājuši, bet citi iemiguši, uz rīta pusi, kā viens no beidzamiem, mājās dodas arī Sōkrats.

17. Faidōns (Φαίδων ἢ περὶ ψυχῆς) ir līdzās Simposijam viens no jaukākiem Platōna dialogiem, tikai ar citādu raksturu: tur attēlota Sōkrata dzīves pēdējā diena Atēnu cietumā. Pie sirmā filozofa ieradušies viņa draugi Faidōns, Apollodōrs, Kebēts, Simmijs, Kritōns un citi. Pēc sava paraduma Sōkrats sarunājas ar viņiem par filozofiskiem jautājumiem, un sarunu temats ir šoreiz dvēseles nemirstība. Sōkrata argumenti pa daļai ir sofistiska rakstura, pa daļai balstās uz ideju teōrijas un uz ieskata (kas izteikts jau Menōnā) par agrākās dzīves reminiscenci (ἀνάμνησις). Bet tā kā dvēseles likteni pēc nāves nav iespējams racionāli pierādīt, Sōkrats sarunas beigās to tēlo mīta veidā. Ka viss, kas tiek stāstīts par viņu pasauli, ir gluži tā, kā to stāsta mīts, Sōkrats neņemas apgalvot, bet pēc viņa domām vajaga tomēr riskēt ticēt, jo „risks ir skaists" un „alga jauka un cerība liela." Ir vērts, ka cilvēks dzīvo tikumīgi un taisni, kā filozofija to prasa. Sarunājoties beidzot ir pienācis laiks, kad Sōkratam jāpošas ceļojumā uz tām vietām, par kurām viņš nupat stāstījis. Viņš aiziet otrā istabā nomazgāties un atgriezies mierīgi izdzer viņam pasniegto kausu nāvīgā dzēriena.

C. Trešā grupa: pārejas laikmets

18. Valsts (Πολιτεία ἢ περὶ δικαίου) ir viens no plašākiem Platōna darbiem, kas, tāpat kā pārējie, sacerēts dialoga formā un iedalīts 10 grāmatās[7]). To Platōns rakstījis sava nobrieduma laikā, kad viņam bija ap 50 gadu. Šai darbā viņš lasītājam grib rādīt ideālas, uz taisnības pamatiem dibinātas valsts iekārtu. Sōkrats tur atstāsta sarunu, kas tam bijusi bagātā metoika Kefala mājā Pirejā. Šai sarunā bez Sōkrata piedalās Kefala dēls Polemarchs, Platōna brāļi Glaukōns un Adeimants un sofists Trasimachs.

---

[7]) Iedalījums 10 grāmatās nepieder pašam autoram. Tā kā raksta plašums pārsniedz vienas dienas sarunas apmērus, tad iespējams, ka Platōns to sākumā bij uzmetis īsāku un tikai vēlāk papildinājis līdz tagadējām 10 grāmatām. Pēc Gellija liecības (XIV, 3) sākumā bijušas publicētas apmēram tikai 2 grāmatas.

1. grāmata dod ievadu, un tur iztirzāts arī jautājums par taisnību (τὸ δίκαιον). 2.—4. grāmatas rāda tādas valsts pamatus un iekārtu, kur reālizēta šī taisnība. Valstij vispirms vajadzīgi zemkopji un dažādi amatnieki, kas rūpējas par uzturu, dzīvokļiem, apģērbiem un tamlīdzīgām lietām. Otrkārt, valsts nevar pastāvēt bez sevišķa sargu institūta — kareivjiem. Lai tie varētu labi veikt savus uzdevumus, vajadzīga noteikta audzināšana, tiklab fiziskā jeb „ģimniskā" (γυμναστική), kā garīgā jeb „mūziskā" (μουσική). Pirmās uzdevums darīt miesu vingru un spēcīgu un līdz ar to stiprināt arī garu. Otra domāta sargu gara izkopšanai, un svarīgs audzināšanas līdzeklis tur ir dzejnieku darbi. Bet Sōkrats pret tiem vērš stingru kritiku: dzejas lielākā daļa atzīstama audzināšanas nolūkiem par nederīgu. Tas zīmējas arī uz Homēra un Hēsioda darbiem, kur stāstītas dažādas aplamības par dieviem, un uz drāmatisko mākslu, kas imitē dažādus raksturus, arī nevērtīgus. Vērība piegriežama arī dzejas mūzikālajai pusei: nav atļaujamas raudulīgas melōdijas, kas vājina vīrišķību, kā arī tādas, kas modina kaislības, tāpat pārmērīgs ritmu raibums. Valdīšana uzdodama vecākiem valsts sargiem, kas parādījuši savas spējas, labu gribu un pašaizliedzību valsts interešu aizstāvēšanā. Tā kā cilvēki pēc savām spējām nav vienādi un, līdzībā runājot, daba vieniem piejaukusi zeltu, otriem sudrabu, trešiem varu vai dzelzi, tad valdīšana piederas tiem, kam zelta daba, sargu amats tiem, kam sudraba daba, bet par vienkāršiem pilsoņiem paliks tie, kam varа vai dzelzs daba. Ikvienai ļaužu šķirai jāveic tas uzdevums, kas tai piekrīt pēc viņas spējām. Ja valstī sāk valdīt dzelzs cilvēki, tai jāiet bojā.

Pēc tikumu un pienākumu apskatīšanas valstī Sōkrats pievēršas individuālam cilvēkam. Viņš izšķir dvēselē 3 daļas: prātu, sirdību un kārību. Šīs dvēseles daļas atbilst trim minētajām pilsoņu šķirām.

Tālāk Sōkrats taisās aprakstīt dažādus valstu veidus, bet te (5. grāmatas sākumā) viņu pārtrauc Polemarchs ar Adeimantu, lūgdami sīkāk pastāstīt par sievu un bērnu kopību ideālā valstī. Tāpēc Sōkrats, novirzīdamies no iesāktās domu gaitas, iztirzā (5., 6. un 7. gr.) arī šos jautājumus. Sievietēm, lai gan tās visumā vājākas par vīriešiem, uzliekami valsts sargāšanā tie paši pienākumi, kas vīriešiem, un jādod tā pati ģimniskā un mūziskā izglītība. Kopā ar vīriešiem sievietēm kailām, tāpat kā tiem, jāvingro ģimnazijās. Sievietēm jābūt vīriešu biedrenēm mājās, medībās vai karā. Bet nebūtu pieļaujams, ka sargi un sardzes piekoptu nekārtīgu kopdzīvi. Valsts interesēs ir, lai labākie vīrieši kopojas ar labākām sievietēm pēc iespējas biežāk un rada vislabākos pēcnācējus, bet sliktākie ar sliktākām pēc iespējas retāk. Tāpēc valdītāji laiku pa laikam rīkos svinīgas kāzas ar ziedošanu, dziesmām un priesteru aizlūgšanām. Kāzas tiks rīkotas par nopelniem arī labākiem karotājiem. Ārpus

kāzu dienām nekāda dzimumu satiksme nav atļaujama. Bērni tiek audzināti kopīgi, un mātes nemaz nepazīst savus bērnus. Pastāvot šādai kopdzīvei, nebūs vairs iemesla personīgai mantkārībai un ar to savienotām ķildām. Sōkrats domā, ka šāda komūnistiska valsts, pat ja tā Grieķijas apstākļos nebūtu reālizējama, ir vienīgā ideālā valsts[8]). Tā iespējama tikai tad, ja par valsts vadītājiem būs filozofi. Tāpēc sevišķa vērība piegriežama filozofu audzināšanai. Bez vispārējās ģimniskās un mūziskās izglītības viņiem jāiet vēl tālāk un ar dialektikas palīdzību, lietojot tīrus prāta līdzekļus, jāpaceļas ideju pasaulē un jānonāk pie Labā idejas skatīšanas. Bet pagaidām tas ir tikai sapnis. Īstenībā atrodami 4 valstu veidi, kas visi sliktāki par aprakstīto ideālo. Tos Sōkrats aplūko 8. un 9. grāmatā, un tie ir: tīmokratija (kur valdītāji cenšas pēc goda un varas), oligarchija (kur līdzdalību valdīšanā nosaka mantas cenzs, t. i. bagātība), demokratija (kur valda vairākums, kas bieži ir sliktāks par mazākumu, un kur katram brīv darīt un runāt, ko tas tik grib) un tirannija, vissliktākais valsts veids (kur tiranns, sagrābis visu varu savās rokās, padara visus pilsoņus par saviem vergiem).

10. grāmatā Sōkrats atgriežas pie jautājuma par dzejas audzinošo nozīmi, pakavējas pie mācības par dvēseles nemirstību un nobeidz savu runu ar mītu, tāpat kā Faidōnā.

19. Faidrs (Φαῖδρος ἢ περὶ καλοῦ) pieder pie dzejiskākiem Platōna dialogiem. Sōkrats sastop Faidru, kas nāk no rētora Līsija mājas, un abi iziet ārā no pilsētas Basām kājām viņi bradā pusdienas laikā pa čalojošās Īlisas patīkamo ūdeni un tad, apsēdušies kādā jaukā vietā zem ēnaina platana, turpina iesākto sarunu. Faidram azotī paslēpta kāda Līsija runa, kur tas aizstāv paradoksālo tezi, ka laipnība no mīlamā puses ir drīzāk jāparāda nemīlētājam nekā mīlētājam. Savukārt arī Sōkrats, Faidra pierunāts un Īlisas mūzu iedvesmots, saka runu par Erōtu, kuŗu viņš definē kā kaislību, kas meklē ārēju skaistumu un juteklisku baudu un ir kaitīgs mīlamajam. Bet savu runu viņš nepabeidz, jo jūt, ka ir aizkāris vareno Erōtu, un iesāk jaunu runu (palinōdiju), kur atsauc šos (kaut arī rotaļas dēļ tikai izteiktos) apvainojumus. Viņš atzīst, ka Erōts ir gan saistīts ar neprātu, bet tāpēc vēl nav peļams, jo var būt arī dievišķīgs neprāts. Erōts liek dvēselei tiekties pēc skaistuma, bet skaistums, arī jutekliskais, ir sevī kaut ko uzglabājis no pašas skaistuma idejas mirdzuma, ko spārnotā dvēsele kādreiz pirms dzimšanas skatījusi debess augstumos.

---

[8]) Lai gan Platōna aprakstītā valsts ir komūnistiska, tā tomēr atšķiŗas no jaunākos laikos sludinātā sociālisma un komūnisma, jo šai valstī masām netiek solīta laime un vienlīdzība, bet zemākās klases ir pakļautas augstākām.

Pēc šīm trim runām, kas aizņem apmēram pusi no dialoga, Sōkrats pāriet uz rētorikas kritiku. Krietnam runātājam vajadzīgas trīs lietas: iedzimtas spējas, zināšanas un vingrināšanās. Parastā rētorika grib apmierināties ar pēdējo vien, tāpēc tā nevērtīga. Beidzot Sōkrats apskata jautājumu, vai ir labi rakstā izteikt savas domas, un atstāsta šai sakarā kādu mītu.

20. Teaitēts (Θεαίτητος ἢ περὶ ἐπιστήμης). Te raksturota Sōkrata „maieutikas" (bērnu saņēmēju mākslas) metode, viņa māksla ar jautājumiem palīdzēt dzemdēt un pārbaudīt patiesības atziņas. Sōkrata pacients te ir jaunais, apdāvinātais Teaitēts, kam Sōkrats grib palīdzēt nonākt pie atziņas par to, kas ir zinātne. Vairākas Teaitēta definīcijas, tāpat arī Prōtagora apgalvojums, ka patiesība pilnīgi atkarīga no cilvēka, tiek atzītas par nepareizām vai nepietiekošām, un dialogs beidzas šķietami bez kāda pozitīva rezultāta: tiek parādīts nevis, kas zinātne ir, bet kas tā nav.

D. Ceturtā grupa: vecuma dialogi

Šie dialogi ir sistēmatiski, bea sausāki un nedzīvāki nekā iepriekšējie. Platōna izdomas spēja un literārais talants vairs nav tik spilgti, toties autors lielāku vērību piegriež dažiem stila sīkumiem.

21. Parmenids (Παρμενίδης ἢ περὶ ἰδεῶν). Te atstāstīta saruna starp Parmenidu un Sōkratu, kas ir vēl jauneklis. Sirmais Elejas filozofs aizrāda uz grūtībām un pretrunām, kas rodas, ja pieņem mācību par idejām, un Sōkratam ir jāpiekāpjas viņa argumentu priekšā. Parmenids tomēr ieteic Sōkratam neatmest ideju mācību, jo citādi zustu zinātnes iespēja, bet vingrināties dialektikā, bez kuŗas patiesība nav noskaidrojama. Klātesošo lūgts rādīt kādu paraugu, Parmenids iesāk dialektisku rotaļu, ņemdams par tematu savas mācības galveno tezi par vienu (τὸ ἕν).

22. Sofists (Σοφιστὴς ἢ περὶ τοῦ ὄντος). Saruna notiek starp kādu vārdā neminētu svešinieku no Elejas, Parmenida piekritēju, ko atvedis Teodōrs, un Teaitētu, piedaloties jaunajam Sōkratam. Svešinieks mēģina dot sofista definīciju. Pareizas definīcijas meklēšana ierosina savukārt diskusiju par esošā un neesošā problēmu.

23. Politiķis (Πολιτικὸς ἢ περὶ βασιλείας) ir Sofista turpinājums: Elejas svešinieks, sarunādamies ar jauno Sōkratu, te definē politiķi.

24. Filēbs (Φίληβος ἢ περὶ ἡδονῆς). Te galvenais sarunu vedējs atkal ir Sōkrats. Viņš ir ne tik daudz individuāla persona, cik paša autora domu izteicējs. Sōkrats iztirzā jautājumu: kur meklējams aug-

stākais labums, baudā vai saprātībā? Labākais dzīves veids pēc viņa domām savieno baudu un saprātību, kas pareizi sajaucamas [9]).

25. Tīmajs (Τίμαιος ἢ περὶ φύσεως). Šai dialogā Tīmajs no Lokriem (Italijā), kāds no Valstī minētajiem Sōkrata klausītājiem, liels astronomijas un matēmatikas pazinējs, tēlo pasaules tapšanu un kārtību. Kad Platōna mātes brālēns Kritijs pastāstījis par senajiem laikiem un par jūrā nogrimušo salu Atlantidu, Tīmajs runā par pasaules izcelšanos, par 4 elementiem, par pasaules dvēseli, par zemes stāvokli pasaules telpā, par cilvēka radīšanu, tā uzbūvi un slimībām (cilvēks tiek izprasts kā mikrokosms, kuŗā darbojas tie paši spēki, kas lielajā pasaulē).

26. Kritijs (Κριτίας ἢ Ἀτλαντικός). Šai dialogā, kas ir Tīmaja turpinājums un kam trūkst beigu, Kritijs stāsta par senās Atlantidas valsti, ziņas par kuŗu viņš ieguvis no sava senča Solōna, kas savukārt tās dzirdējis no ēģiptiešu priesteŗiem Saidā.

27. Likumi (Νόμοι ἢ περὶ νομοθεσίας) ir beidzamais un plašākais Platōna darbs (12 grāmatās), kas nav pilnīgi pabeigts un ir izdots pēc autora nāves [10]). Šai dialogā (kas vietām vairāk līdzinās monologam) trūkst Sōkrata. Saruna notiek starp krētieti Kleiniju, lakedaimonieti Megillu un kādu vārdā neminētu atēnieti (kas acīm redzot izsaka paša Platōna ieskatus) par kādas dibināmas kolōnijas satversmi. Te Platōns nesludina vairs ideālu valsts iekārtu, kādu viņš gribēja rādīt Valstī, bet ir piekāpies dzīves īstenības priekšā un tāpēc apskata labāko no iespējamām iekārtām. Filozofu valsts vietā te ir stājusies aristokratu valsts, kur pastāv privātīpašums un ģimene. Nav vairs runas par filozofu audzināšanu un valdīšanu, kas likumus padarītu liekus, bet, gluži otrādi, likumiem piešķirta vislielākā nozīme un to pārkāpējiem paredzēti bargi sodi. Valsts iedzīvotāju sadalījums klasēs, sakarā ar dvēseles trim daļām, te izzudis. Pilsoņiem ar vergiem pretī nostādīti metoiki ar amatniekiem, kuŗiem vienīgiem ļauts nodarboties ar tirdzniecību. Pilsoņi drīkst tikai zemi apstrādāt. Īpašums pieder ģimenēm un nav dalāms. Laulības un dzimstības tiek rēgulētas, bet citādi nekā Valstī. Sievietes tiek audzinātas līdzīgi vīriešiem. Valsti vada īpaša augstāka padome, kuŗas locekļi ir ar speciālu augstāku izglītību. Šai plašajā darbā ir daudz īpatnēju un asprātīgu domu, tāpat norādījumu, kas apgaismo grieķu dzīves dažādās puses. Lai gan Platōns tur nokāpis no savu ideju augstumiem, daudzas digresijas vēl atgādina viņa agrākās idejas (piem., par

---

[9]) Gorgijā bauda tika pilnīgi noliegta un sekošana prātam bija vienīgais pareizais dzīves veids. Filēbā Platōna viedoklis tātad ir pārgrozījies: viņš ir kļuvis piekāpīgāks pret dzīves reālitāti.

[10]) Ka likumus izdevis Platōna skolnieks Filips no Opūntas, liecina Diogens, III, 37.

dvēseles nemirstību, par dievību), starp kuŗām dažas ir diezgan dīvainas (piem., ģimeņu skaits ir noteikts 5040, jo šis skaitlis dalāms ar pirmajiem 12 skaitļiem, izņemot 11). Visā darbā jūtama vecuma rezignācija.

E. Piektā grupa: neīstie vai apšaubāmie raksti

Bez 7 nelieliem, jau senatnē par neīstiem atzītiem rakstiem, proti: Aksiochs (Ἀξίοχος), Par taisnību (Περὶ δικαίου), Par tikumu (Περὶ ἀρετῆς), Dēmodoks (Δημόδοκος), Sīsifs (Σίσυφος), Eriksijs (Ἐρυξίας), Halkiōns (Ἀλκυών), jaunlaiku kritika apšauba vēl šādus rakstus:

Alkibiads 1. (Ἀλκιβιάδης α' ἢ περὶ ἀνθρώπου φύσεως). Sōkrats liek pie sirds Alkibiadam, iekām viņš uzstājas kā tautas pamācītājs, tikt pašam skaidrībā par to, kas ir taisnīgs (δίκαιον) un derīgs (συμφέρον). Dialogam trūkst Platōna izteiksmes smalkuma.

Alkibiads 2. (Ἀλκιβιάδης β' ἢ περὶ προσευχῆς) dod norādījumus, kā dievi jālūdz.

Teāgs (Θεάγης ἢ περὶ σοφίας) ir neveikls Lachēta atdarinājums, kur izķēmotā veidā rādīta Sōkrata iekšējā balss (δαιμόνιον).

Hiparchs (Ἵππαρχος ἢ φιλοκερδής). Kopā ar kādu sarunas biedru Sōkrats iztirzā jautājumu par mantkārību un šai sakarā pastāsta arī par Peisistrata dēla Hiparcha literārām tieksmēm un darbību.

Sāncenši (Ἀνταρασταὶ ἢ περὶ φιλοσοφίας). Šai dialogā Sōkrats sarunā ar divu zēnu mīlētājiem rāda, ka filozofija un daudzzināšana ir divas dažādas lietas.

Kleitofōnts (Κλειτοφῶν ἢ προτρεπτικός) iztirzā Sōkrata mācību par taisnību.

Mīnōjs (Μίνως ἢ περὶ νόμου) iztirzā jautājumu par likuma būtību. Šis dialogs laikam sarakstīts pēc Platōna nāves (ap 339. g.).

Epinomida (Ἐπινομίς) uzskatāma kā pielikums pie Likumiem. Agrāk šis dialogs tika vienprātīgi apšaubīts, beidzamajā laikā daži to atzīst par īstu.

Arī vēstules agrāk tika visas apšaubītas. Tagad domā, ka liela daļa to ir īstas, vismaz lielā 7. vēstule.

103. Platōna mācība. Platōns ir Sōkrata filozofijas turpinātājs. Viņš paturējis sava skolotāja dialektisko metodi un viņa filozofijas reliģiski-ētisko raksturu. Bet, būdams pats ievērojams domātājs, Platōns ir padziļinājis un paplašinājis Sōkrata mācību, tai pievienodams dažus elementus, kas ņemti no Hērakleita, eleātu un pītagoriešu mācībām. Tādā

kārtā Platōns ir apvienojis iepriekšējo filozofu skolas un uzspiedis šai filozofijas sintezei sava ģenija zīmogu.

Platōna filozofijas kodols ir viņa mācība par idejām. Atzīdams līdz ar Hērakleitu [1]), ka jutekliski uztveramā pasaulē viss plūst un mainās, un pieņemdams līdz ar eleātiem, ka īstai irai jābūt kaut kam negrozīgam un paliekošam, Platōns apvieno abas šīs teōrijas savā ideju mācībā. Kā Sōkrata skolnieks, viņš, meklēdams dažādu lietu definīcijas, nonāca pie vispārīgiem jēdzieniem, kuŗus viņš sauca par idejām (εἴδη, ἰδέαι) [2]). Viņš neuzskatīja idejas par prāta abstrakcijas rezultātu, bet domāja, ka tās pastāv kā reālitātes un izteic negrozīgo pasaules iru. Vienīgi idejas ir patiesi esošais (τὸ ὄντως ὄν, οὐσία). Ikviena jutekliski uztveŗama lieta ir kādas mūžīgas un negrozīgas idejas attēls jeb līdzība (παράδειγμα, εἴδωλον, ὁμοίωμα). Starpība starp ideju un tās attēlu ir tāda pati, kā, piemēram, starp kādu priekšmetu un tā atspoguļojumu. Šis atspoguļojums var būt vairāk vai mazāk līdzīgs priekšmetam, bet tomēr nav pats priekšmets. Ideju pasauli var skatīt tikai ar prātu, un šādu prāta atzinumu sauc par zinātni (ἐπιστήμη), turpretī materiālo pasauli jeb ideju attēlus var uztvert tikai jutekliski, un tur iespējams tikai šķitums (δόξα), bet ne drošs atzinums.

Līdzās materiālai pasaulei tātad pastāv tīru un pilnīgu formu jeb ideju pasaule. Ikviena ideja atbilst kādam redzamās pasaules priekšmetam, kam tā piešķiŗ daļu savas būtības un it kā tanī atrodas. Ideju starpā ir dažādas pakāpes, ir augstākas un zemākas idejas. Visaugstākā ideja, kas sevī ietveŗ visas citas, ir dievības ideja, kuŗā ietilpst viss, kas labs un skaists. Uz šo ideju jābūt vērstai visai cilvēka darbībai, visiem viņa mērķiem un centieniem. To atzīdams, cilvēks iegūst augstāko laimi (εὐδαιμονία).

Idejas var skatīt tikai dvēsele, bet miesa ir drīzāk par traucēkli ideju atzīšanai, tā aptumšo un maldina prātu. Dvēsele ir ieslodzīta miesā kā kādā cietumā (τὸ σῶμά ἐστι σῆμα). Tāpēc, jo neatkarīgāka kāda dvēsele no miesas, jo vairāk tā spēj tuvoties ideju pasaulei. Pilnīgi dvēsele var skatīt ideju pasauli tikai tad, kad tā pilnīgi atbrīvojusies no miesas, t. i pēc nāves.

Tā kā vienīgi idejas patiesi eksistē un visa ārējā pasaule ir tikai nepilnīgs ideju atspoguļojums, zinātnes uzdevums ir atklāt idejas. Ideju priekšstati nav iegūstami no pieredzes (kur nekas neatbilst pilnīgi ideālām normām), tāpēc zinātne dibināma uz tīru domāšanu (νόησις). Dvē-

[1]) Pēc Aristoteļa liecības Platōns sākumā klausījies Kratilu, kas bija Hērakleita skolnieks (Aristot. Met. A 6.).

[2]) Šis nosaukums, šķiet, pārņemts no pītagoriešiem.

sele jau pirms dzimšanas skatījusi idejas, tāpēc īstās atziņas iegūšana cilvēka dzīvē nav nekas cits kā redzēto ideju atcerēšanās (ἀνάμνησις). Ideju, sevišķi augstāko ideju, atzīšana prasa ilgu iepriekšēju sagatavošanos (προπαίδευσις). Lai kļūtu par īstu zinātnieku jeb filozofu, jāsāk ar matēmatiskiem un citiem vingrinājumiem, tā pamazām attīstot domāšanas spējas Nākošā prāta attīstīšanas pakāpe ir dialektika, kas ļauj tuvoties pašām idejām. Bet dialektiskai domāšanai ir savas robežas, un prāts dažkārt ir spiests apstāties grūtu problēmu priekšā (kādas ir, piemēram, problēmas par pasaules izcelšanos, par nāvi, par nākošo dzīvi). Dažās vietās Platōns runā par dievišķīgo „ditirambisko" iedvesmu, kas nāk no Dionīsa un mūzām. Gadījumos, kur viņš nespēj vai negrib izteikties pilnīgi zinātniski, viņš runā it kā līdzībās, atstāstīdams mītus. Šis zinātnes un dzejas sajaukums apgrūtina Platōna filozofiskās sistēmas izprašanu, kam pievienojas vēl tas apstāklis, ka Platōns nemēdz skaidri formulēt savus ieskatus, bet, lietodams sōkratisko dialogu formu, liek pašam lasītājam spriest par iztirzājamo problēmu.

Tā kā cilvēka mērķis pēc Platōna mācības ir tuvoties dievībai, t. i. augstākai labā un skaistā idejai, tad ikviena cilvēka privātai dzīvei un arī visai valsts iekārtai jābūt tādai, kas saskan ar šo mērķi. Tāpēc Platōna ideju mācība nosaka arī viņa politiskos ieskatus, un politika viņam ir cieši saistīta ar morāli. Labākā valsts iekārta pēc viņa domām ir tā, kas dibināta uz prāta atzinumiem un kur valda tie, kas garā spēj pacelties un skatīt mūžīgās idejas un saskaņā ar tām dzīvot cēlu dzīvi. Valstij, tāpat kā atsevišķam individam, ir jātur vērā taisnība. Sakarā ar trim dvēseles daļām, kuŗas pieņem Platōns, proti, domāšanas spēju jeb prātu (τὸ λογιστικόν, νοῦς), sirdību jeb dedzību (τὸ θυμοειδές, θυμός) un iegribu jeb iekāri (τὸ ἐπιθυμητικόν, ἐπιθυμία) un tam atbilstošo cilvēku iedalījumu trīs šķirās, no kuŗām pirmā ir zelta šķira, otrā sudraba, bet trešā dzelzs vai vaŗa šķira, arī valsts iedzīvotāji iedalīti trīs klasēs: valdniekos, sargos jeb kareivjos un zemniekos ar amatniekiem un tirgotājiem. Katrai klasei ir savs uzdevums. Divām augstākām klasēm Platōns atceļ privātīpašumu un ģimeni un to vietā ieved kopīpašumu un kopējas sievas un bērnus. Tikai zemākā klase atbrīvota no šāda režīma[3]). Lai gan komūnismu jau Aristofans bij izsmējis[4]), Platōns acīm redzot ticēja, ka šāda ūtopiska valsts būtu reālizējama, ja par valdniekiem nāktu filozofi. Par demokratiju, kas tai laikā pastāvēja Atēnās, viņam ir negātīvs spriedums. Tautas vairums, ja tas arī nepieder pie sliktākās šķiras, labākā

---

[3]) Šādi uzskati izteikti Valstī (sal. 444.—445. lpp.). Likumos Platōns savus ieskatus ir grozījis un atļauj privātīpašumu un ģimeni.

[4]) Sieviešu sapulcē.

gadījumā pieder pie vidējās. Tādēļ demokratija, kaut arī labāka par tiranniju, ir tomēr sliktāka par tādu iekārtu, kur valda ideālākie un labākie.

Platōna filozofijā tātad izcilu vietu ieņem morāle, un ētiskās intereses viņam ir galvenās. Tāpat kā Sōkrats, Platōns domā, ka laimes priekšnoteikums ir tikums un ka ļaunprātība nāk no nepareiza ieskata. Ļaundaris ir cilvēks ar slimu dvēseli. Tāpēc pirmais un galvenais uzdevums ir izdziedināt viņa dvēseli. Taisnais, pat ja cilvēki viņu nicinātu un krustā sistu, ir laimīgāks par netaisno, jo viņa dvēsele ir vesela, viņš redz mūžīgās idejas un paceļas līdz Labā idejai. Tikumība nav nekas cits, kā zināšana par labo. Var jau cilvēks arī no dabas būt tikumīgs, bet tāds nespēs citiem mācīt taisnību, to varēs tikai tas, kas ir dialektiķis un pazīst Labā ideju.

Tādas ir Platōna filozofijas galvenās kontūras. Atsevišķos punktos viņa mācību, bez šaubām, var kritizēt. Savos ideālisma centienos Platōns bieži noiet līdz galējībai un ūtopijai. Platōna dialektika ir pa daļai veikla rotaļa ar vārdiem, kas apzīmē par daudz sarežģītus vai neskaidrus jēdzienus. Un tomēr Platōna filozofija apbur tiklab garu, kā sirdi. Var neatzīt viņa ūtopisko komūnisma valsti, kur lielā un svētā mātes mīlestība pret savu bērnu tiek aizliegta tikai tāpēc, ka Platōns, ar lielu rigorismu tiekdamies pēc taisnības, grib izraut ar visām saknēm cilvēkā mītošo egoismu. Var neticēt tādai ideju eksistencei, kādu māca Platōns, un tomēr jāatzīst, ka šai viņa mācībai piemīt kaut kas augsts un cēls, un ikviens ideālists jutīs sevi radniecisku Platōnam. Kā skaista mūzika skan viņa filozofiskā mācība par mūžīgo skaistumu, pēc kura ilgojas visas cēlas dvēseles, mācība, ko viņš Simposijā liek mutē mantinejietei Diotīmai (210 A—212 B):

„Mīļo Sōkrat," teica svešiniece no Mantinejas, „paša skaistuma skatīšanā atrodas vairāk kā jebkur citur cilvēka dzīves nozīme. Kad tu šādu skaistumu redzēsi, tu teiksi, ka tas augstāks par zeltu, par drēbēm, par skaistiem zēniem un jaunekļiem, kuŗus tagad redzot tu esi sajūsmināts un esi ar mieru, tāpat kā daudzi citi, atteikties no ēšanas un dzeršanas, lai tik varētu raudzīties uz savu mīlamo un būt viņa sabiedrībā. Bet ko mēs teiktu, ja kāds no mums varētu skatīt pašu skaistumu skaidru, tīru un nesajauktu, nepiepildītu ar cilvēka miesu, krāsām un citām niecīgām zemes lietām, bet redzētu pašu dievišķīgo skaistumu viņa vienveidībā? „Vai tu domā," teica Diotīma, „ka nevērtīga būtu tāda cilvēka dzīve, kas vērstu turp savus skatus, raudzītos uz šo skaistumu un būtu ar to kopā? Un vai tev neliekas, ka tikai tur, raugoties uz šo skaistumu ar garīgām acīm, cilvēks varēs radīt tikumus ne nepilnīgus, bet patiesus, un pieskārsies ne ēnām, bet īstenībai, un ka, radījis un izaudzējis

sev īstus tikumus, viņš kļūs tīkams dievībai un iemantos nemirstību vairāk nekā visi citi cilvēki?"

104. Platōns kā rakstnieks. Platōns ir ne tikai dziļš domātājs, bet arī ievērojams vārda mākslinieks, viens no izcilākiem atiešu prozaiķiem. Platōna rokās dialektika top drāmatiska, dažreiz liriska. Viņa dialogi, kaut tiem atrodami agrāki paraugi [1]), ir jauns grieķu prozas veids. Šos dialogus Platōns nerakstīja, lai ar tiem paustu savus dziļākos atzinumus (jo dzīvo vārdu viņš uzskatīja par vislabāk piemērotu saviem klausītājiem Akadēmijā), bet sprauda par mērķi dažādus ierosinājumus un praktiskus nolūkus. Daži dialogi ir polemiski raksti, kas vērsti pret sofistiem, rētoriem vai sāncenšu skolām. Citi veltīti Sōkrata personas noskaidrošanai un rehabilitēšanai. Ir arī tādi, kur formulētas vai noskaidrotas dažas problēmas.

Platōna dialogos ne tikai teze cīnās ar tezi, bet cilvēks strīdas ar cilvēku. Ar nedaudziem vilcieniem Platōns prot tā uzzīmēt sarunu dalībnieku, ka tas lasītāja priekšā stāv kā dzīvs. Viņš rāda ne tikai filozofiskās doktrīnas, bet arī to, kā tās izaugušas cilvēkos un kāds sakars tām ar viņu dabu un raksturu. Prōtagorā rādīta kopa sofistu, lielu vārda mākslinieku, kas sapulcējušies Kallija mājā, un katrs no viņiem spilgti raksturots ar kādu viņam piemītošu īpašību. Tāpat Gorgijā gleznaini attēloti Gorgijs, Pōls un Kallikls. Eutidēmā raksturoti eristikas skolotāji, brāļi Eutidēms un Dionīsodōrs. Faidrā rādīts simpatisks atēniešu jauneklis, kārs pēc zināšanām, mazliet kautrīgs un bailīgs Sōkrata priekšā. Visu šo dažādo personu centrā stāv Sōkrats, kas paceļas pāri visiem citiem un attēlots kā reāla, vēsturiska persona — ar silēna izskatu, labsirdīgu ironiju, dziļu prātu un jūtīgu sirdsapziņu, ar stūrgalvīgu un nelokāmu apņemšanos veikt savas misijas augsto pienākumu, pa daļai ar tieksmi uz sapņošanu un misticismu. Filozofiskās diskusijās viņš dažreiz pārvēršas par pašu Platōnu, un šādos gadījumos ar Sōkrata muti izteiktās domas pieder viņa skolniekam, jo pats sevi Platōns savos dialogos nekur nav parādījis.

Atsevišķu vietu Platōna dialogos ieņem mīti. Tur, kur izbeidzas zinātniska pētīšana un kur sākas ticība, Platōns nelieto dialektisko sarunu metodi, bet runā gleznainās līdzībās, atstāstīdams mītus, kuŗus viņš ņēmis no tautas nostāstiem. Te Platōns top par dzejnieku un nes lasītāju uz fantazijas spārniem. Viņš stāsta par augsto ideju pasauli, par dvēseļu staigāšanu caur miesām, par senatnē pazudušo Atlantidas salu, par Tartaru un svētlaimīgo dzīvi. Šie mīti, kā skaistas pērles, izkaisīti dažādos viņa dialogos. Daži no tiem visai īpatnēji, piemēram, mīts par

[1]) Aristot. Περὶ ποιητῶν fr. 72, sal. Atēn. XI, 505 C.

mīlestības izcelšanos (Simposijā). Visus šos mītus Platōns apgarojis un ielicis tajos dziļu nozīmi

Platōna attēloto personu dažādībai atbilst arī stila dažādība. Platōns ir drāmatisks rakstnieks, tāpēc katrai dialogā attēlotai personai viņš liek runāt pienācīgā valodā. Tā Faidrā viņš rāda orātora Līsija runu un imitē tā stilu un valodu tik veikli, ka lasītājam liekas, it kā tas lasa paša Līsija rakstītu runu. Tāpat Platōns atdarina Gorgija un citu tā laika sofistu izteiksmes veidu. Turpretī visos tais gadījumos, kur Platōns paliek tas, kas viņš ir, viņa stils dabū apbrīnojamu skaidrumu. Viņš nelieto mākslīgus līdzekļus, necenšas, kā Isokrats, apburt klausītājus ar rētoriskiem vārdu savirknējumiem un mūzikāli saliktiem periodiem. Platōna valoda ir nemākslota un dabiska, kāda piederas cilvēkiem, kas brīvi sarunājas savā starpā. Bet tā kā Platōns ir aistēts, viņš instinktīvi tiecas pēc daiļuma, un viņa fraze ir grāciōza un it kā noslīpēta. Cicerōns par Platōna izteiksmi kādā vietā saka, ka tā runājot pats Zevs, kad tas grieķiski runājot [2]). Visumā var sacīt, ka Platōna filozofiskais dialogs atšķiras ar mākslinieciskū formu, vispusīgu dažādību, dialektisku lokanību, gleznainību un drāmatiskumu. Platōna izteiksmei nav tā straujuma un ugunīgās kaislības, kas piemīt Dēmostena runām, tā ir vienkārša, skaidra un patīkama. Platōns visur paliek harmonisks un mierīgs. Tikai tur, kur runādams viņš pats iesilst un sajūsminās, viņa fraze it kā šūpo un veidojas skaistos periodos. Un dažās vietās, kur entuziasms sasniedz visaugstāko pakāpi, kas notiek visvairāk gaŗākās runās un mītu atstāstījumos, Platōna valoda atgādina vairāk dzeju nekā prōzu.

Platōna valoda ir vistīrākā un smalkākā atikisma izpaudums. Tā ieņem vidēju stāvokli starp vecatiešu un jaunatiešu dialektu. Dažos gadījumos šī valoda nav bez poētisko elementu piejaukuma [3]).

105. Akadēmija pēc Platōna nāves. Platōna komentātori. Pēc Platōna nāves viņa skolnieki joprojām pulcējās viņa mājā, kas atradās Akadēma parkā. Platōna īpašumu un māju pārņēma viņa māsas dēls Speusips, kas tapa arī par skolas priekšnieku (347.—339. g.). Speusips apvienoja Platōna ideju mācību, pēc kuŗas Labais ir visa esošā gala mērķis, ar pītagoriešu mācību, kas visu skaitļu un tātad arī visa esošā pamatā liek skaitļus 1 un 2. Speusipa pēcnācējs Ksenokrats no Chalkēdonas (339.—314. g.) iedalīja filozofiju 3 daļās: dialektikā, fizikā un

---

[2]) Brut. 121: Quis enim uberior in dicendo Platone? Jovem sic aiunt philosophi, si graece loquatur, loqui.

[3]) Par to Platōnam izsaka pārmetumus Halikarnāsas Dionīsijs (Elog. Demosth. c V—VII, XXIII). Lai gan Platōnam nācās runāt par jaunām idejām, viņš iztika bez jaunu vārdu un tehnisku terminu radīšanas. Pat vārds „ideja" (εἶδος, ἰδέα) ņemts no parastās valodas, piešķirot tam speciālāku nozīmi.

ētikā. Viņam sekoja Polemōns, Kratēts un Krantors. Šī ir tā saucamā vecā Akadēmija, kuŗas pārstāvji pieslējās Platōna mācībai, pa daļai to pārveidodami un pārņemdami dažas mācības arī no citām filozofiskām skolām.

Akadēmijas nozīme izpaudās arī tamī, ka tur rūpīgi tika uzglabāti un studēti Platōna raksti. Vēlāk romiešu laikā sākās Platōna rakstu komentēšana. Izskaidroja dažas grūti saprotamas vietas (λέξεις) un dažus neskaidrus vai no lietošanas izgājušus vārdus (γλῶσσαι). Beidzot rakstīja arī sakarīgus komentārus (ὑπομνήματα) un ievadus (εἰσαγωγαί).

Harpokratiōns, kas bija Cēzara laika biedrs, pēc Svidas liecības sarakstīja Λέξεις Πλάτωνος (2 grāmatās). Didims Arejs, kas dzīvoja ķeizara Augusta laikā, sarakstīja Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἀπορουμένων λέξεων. Boēts (2. gs.) sarakstīja Συναγωγὴ λέξεων, ko izmantoja Fōtijs. Smirnietis Teōns ap to pašu laiku sarakstīja Περὶ τῶν κατὰ τὸ μαθηματικὸν χρησίμων εἰς τὴν Πλάτωνος ἀνάγνωσιν (izdev. Hillers, Bibl. Teubneriana). No Tīmaja (3. gs.) līdz mūsu laikiem uzglabājies glōsārs Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι λέξεων κατὰ στοιχεῖον.

Komentārus (kas nav uzglabāti) sarakstīja Potamōns (priekš Augusta) par Valsti, Kalvisijs Taurs (2. gs.) par Gorgiju, Sevērs ar Atiku, Plūtarchs (Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας) un Galēns par Tīmaju. 4. un 5. gs. galvenie komentātori bija Hermejs (par Faidru, izd. Ast, Lipsiae 1810); Prokls [par Alkibiadu, Kratilu, Parmenidu, Valsti (izd. R. Schöll, Berl. 1886 un Pitra) un Tīmaju]; Olimpiodōrs (par Alkibiadu, Gorgiju, Faidōnu, Filēbu); Albīns, kuŗa Εἰσαγωγή un Λόγος διδασκαλικὸς τῶν Πλάτωνος δογμάτων uzglabāti līdz mūsu dienām. Bez tam Longīns sarakstījis komentāru par Faidōnu, Porfirijs par Sofistu, Siriāns par Faidōnu, Valsti, Likumiem; Damaskijs par Alkibiadu.

Scholijas, kas visbagātāk atrodamas par Gorgiju un Tīmaju, aptveŗ izvilkumus no filozofiskiem komentāriem un gramatiskas glōsas no leksikoniem.

Rokraksti. Platōna rokrakstu ir daudz (ap 150), bet to vērtība nav vienāda. Tos pētījis sevišķi Šancs (Schanz, Novae commentationes Platonicae, Würzburg 1871; Studien zur Geschichte des platonischen Textes, Würzburg 1874), un tie iedalāmi 2 grupās.

Pirmo reprezentē divi ievērojami manuskripti: *Clarkianus*, saukts arī *Bodleianus* vai *Oxoniensis* 39 (= B), 896. g. (šis manuskripts atvests 1801. g. no Patmas un tanī atrodamas pirmās sešas Trasilla tetraloģijas).

Parisinus (= A), Nac. bibl. Parīzē, 10. gs. (tanī ir beidzamās divas tetraloģijas.

Pie otrās grupas pieder: *Venetus* (184 (= E), sv. Marka bibl., 12. gs. (aptveŗ visus Platōna rakstus, izņemot Eriksiju).

Izdevumi. Ed. princeps: ap. Aldum Manutium 1513, Venetiae. — Stephanus, Parisiis 1578 (pēc šā izdevuma lappusēm Platōnu mēdz arī tagad citēt). — I. Bekker, Berolini, Reimer, 1816—1823, 11 sēj., ar lat. tulk., koment., scholijām un krit. ap. — F. Ast, Lipsiae, 1829—1832, 11 sēj. ar lat. tulk. — Stallbaum, vairāki izdevumi. Pazīstamākais Gotes (Gothae), 10 sēj. 1827.—1860. g., jaunā apstrādājumā Wohlrab-Apelt-Kroschel. — Hirschig-Schneider, Didot, 3 sēj. 1846.—56. g. — M. Schanz, Lipsiae, Tauchnitz, iesākts 1875. g. — J. Burnet, Oxonii, Clarendon,

5 sēj. 1899.—1907. g. (viens no labākajiem Platōna izd.). — Platonis dialogi ed. Hermann, cur. Wohlrab, vol, I—VI (ed. Ster., Teubner). — Platon, Oeuvres complètes, texte et trad., Paris, soc. d'éd. Les Belles Lettres (coll. G. Budé).

Atsevišķu dialogu izdevumi

Apoloģija. J. Riddel, Oxford, 1867. — Talbot, Hachette, 1869. — Stallbaum-Wohlrab, Ap. Socratis et Crito, Lipsiae, Teubner, 1885. — Adam, Cambridge, Un. Pr. 1887. — Ch. Cucuel, Paris, Colin, 1891. — M. Schanz, Leipzig, Tauchnitz, 1893. — Stock, Oxford, Clarendon, 3. izd. 1895. g. — Williamson, London, Macmillan, 1908. — L'Apologie de Socrate, avec une trad. nouv. par E. Chambry, Paris, Garnier, 1936 (Coll. G. Budé, I). — E. Wolff, Platos Apologie (Neue philol. Unters. VI), Berlin, Weidmann, 1929. —

Kritōns. Stallbaum-Wohlrab, cf. Apol.-Adam, Cambridge, Un. Pr. 1888. — M. Schanz, Leipzig, Tauchnitz, 1888. — Stock, Oxford, Clarendon, 1891. — Keene, London, Macmillan, 1895. — Cron-Uhle, 11. izd. 1902. g. — Le Criton, avec une trad. nouv. par E. Chambry, Paris, Garnier, 1936 (Coll. G. Budé, I). —

Eutifrons. Schanz, Leipzig, Tauchnitz, 1887. — Adam, Cambridge, Un. Pr. 1895.

Mazākais Hipijs. Smith, Ion et Hippias minor, London, Rivington, 1895.

Lachēts. E. Jahn, Wien, Gerold, 1864, 88. — Tatham, London, Macmillan, 1888. — A. T. Christ, Leipzig, Freytag.

H. Bonitz, Zur Erklärung des Platonischen Dialogs Laches, Hermes, 1871, 429—442.

Lielākais Hipijs. Smith, London, Rivington, 1894.

Iōns. Mertz, Hachette, 1899. — Stock, Oxford, Clarendon, 1909. — Ion, introd., texte et comm. par R. Nihard, Liège, Dessain, 1923. —

Meneksens. Luchaire, Hachette, 1899. — A. Shawyer, Oxford, Clarendon, 1906. —

A. Trendelenburg, Erläuterungen zu Platos Menexenus, Berlin, Weidmann, 1905.

Prōtagors. Stallbaum-Kroschel, Lipsiae, Teubner, 1865, 1882. — H. Sauppe, Berlin, Weidmann, 4. Aufl. 1884. — J. Adam - A. M. Adam, Cambridge, Un. Pr. 1893. — Petersen, Berlin, Weidmann, 1898. — Olsen, Halle, 1910.

Gorgijs. Sauppe-Gecke, Berlin, Weidmann, 1897. — Lemercier, Paris, Delagrave, 1898. — Steuder, Halle, 1900. — Gorgias, hrsg. von E. Neustadt, Bielefeld, 1930. —

C. Huit, Le Gorgias, Commentaire grammatical et littéraire, Paris, Lahure, 1884.

Eutidēms. Schanz, Würzburg, Stuber, 1874. — Wells, London, Bell, 1881. — Gifford, Oxford, Clarendon, 1905.

Kratils. Ch. Cucuel, Quid sibi in dialogo cui Cratylos inscribitur proposuerit Plato, Thèse, Paris, Leroux, 1887. — P. Rosenstock, Platos Kratylos und die Sprachphilosophie der Neuzeit, Progr. Strassburg, 1893. — Procli Diadochi in Cratylum commentaria, ed. G. Pasquali. — K. Büchner, Platons Kratylus und die moderne Sprachphilosophie, Berlin, 1936.

Simposijs. Bury, Cambridge, Un. Pr. 1909. — Symposion, erkl. von K. Schmelzer, 2. Aufl. von Ch. Harder, Weidmann, 1915. — Symposion, hrsg. von K. Gronau, Leipzig, Teubner. — Le Banquet, ed. et trad. L. Robin, 1929 (coll. G. Budé, IV, 2).

G. Huit, Études sur le Banquet, Paris, Thorin, 1889. — V. Brochard, Sur le Banquet de Platon, Année philos. 1906, 1—32.

Faidōns. P. Couvreur, Hachette, 1893. — Archer-Hind, London, Macmillan, 2 ed. 1894. — J. Burnet, Oxford, Clarendon, 1911. — Phédon, texte et trad. par M. Robin, 1927 (Coll. G. Budé, IV, 1).

R. K. Gaye, The platonic conception of Immortality and its connexion with the theory of Ideas, London, Clay, 1904. —

Valsts (Πολιτεία). Jowett et Campbell, Oxford, Clarendon, 3 vol. 1894. — J. Adam, Cambridge, Un. Pr. 2 vol. 1902.

P. Märkel, Die leitenden Gedanken der in Platos Politeia entwickelten Staatsansicht, Diss. Halle, 1881. — P. Natorp, Platos Staat und die Idee der Sozialpädagogik, Berlin, Heymann, 1895. — C. Ritter; Platons Staat, Darstellung des Inhaltes, Stuttgart, Kohlhammer, 1909. — C. Vering, Platons Staat. Der Staat d. königlichen Weisen, Frankfurt, 1925. —

Faidrs. I. C. Vollgraff, Lugd. Batav. Sijthoff, 1912.

V. Potempa, Der Phaidros in der Entwicklung der Ethik und der Reformgedanken Platos, Diss. Breslau, 1913. — Diesendruck, Struktur und Charakter des platonischen Phaidros, Wien und Leipzig, 1927.

Teaitēts. L. Campbell, Oxford, Clarendon, 1861, 2 ed. 1883. — Kennedy, Cambridge, Un. Pr. 1881. — Stallbaum-Wohlrab, Lipsiae, Teubner, 1861, 1891. —

Parmenids. Th. Maguire, London, Longmanns, 1882. — Waddell, Glasgow, Maclehose, 1894. — M. Wundt, Platons Parmenides, Stuttgart, 1935.

Sofists. L. Campbell, Oxford, Clarendon, 1867. — Stallbaum - O. Apelt, Lipsiae, 1897. — O. Apelt, Platons Sophistes in geschichtlicher Beleuchtung, Rhein. Mus. 1895, 394—452. — Aug. Diès. La définition de l'Être et la nature des Idées dans le Sophiste de Platon, Paris, Alcan, 1909.

Filēbs. Bury, Cambridge, Un. Pr. 1897.

Tīmajs. Archer-Hind, London, Macmillan, 1888. — Wrobel, Timaeus interprete Chalcidio cum eiusdem commentario, Lipsiae, Teubner, 1876. — A. Hopf, Ueber die Einleitung zum Timaeus, Progr. Erlangen, 1884. — Switalski, Des Chalcidius Commentar zu Platos Timaeus, Diss. München, 1899. — E. Diehl, Procli Diadochi in Platonis Timaeum commentaria, Bibl. Teubneriana, 3 vol. 1903 — 6. —

Likumi. C. Ritter, Platos Gesetze, I, Darstellung des Inhalts; II, Kommentar zum griech. Text, Leipzig, Teubner, 1896.

Epinomida. H. Reuther, De Epinomide Platonica, Diss. Lipsiae, 1907.

Vēstules. R. Adam, Ueber die Echtheit der platon. Briefe, Berlin, Weidmann, 1906 (no 13 vēstulēm autors atzīst par īstu tikai 7.) — M. Odau, Quaestionum de septima et octava Platonis epistola capita duo, Diss. Regimonti, 1906. — R. Hackforth, The authorship of the Platonic epistles, Manchester, Un. Pr. 1913. — Platonis quae feruntur epistulae XVIII. Acc. definitiones et septem dialogi spurii, ex recogn. C. F. Hermann, Teubner, 1922. — Lettres, ed. et trad par J. Souilhé, 1926 (Coll. G. Budé, XIII, 1.) — G. R. Morrow, Studies in the platonic epistles, with a transl. and notes, illinois Stud. in Lang. and Lit. XVIII, Univ. of Illinois, 1935.

Scholijas. Gorgija un Tīmaja scholijas: K. F. Hermann, Platonis opera, vol. VI.

Th. Mettauer, De Platonis scholiorum fontibus, Diss. Turici, 1880. — L. Cohn, Untersuchungen über die Quellen der Plato-Scholien, Jahrbb. f. cl. Philol. Suppl. Bd. XIII, 771—864, Leipzig, 1884.

Vārdnīcas. Mitchell, Index graecitatis Platonicae, 2 vol. Oxonii, 1832. — Ast, Lipsiae, 3 sēj. 1835., 6., 8. g. —

Tulkojumi. Latiņu v.: Marsilius Ficinius, Florencē, 1483. — Vācu: Schleiermacher, Berlin, 3 sēj. 1804.—10. g. (vairākkārt. izd.). — Platons Werke, deutsche Uebers. von O. Apelt (Philos. Bibl., Leipzig, Meiner).

Angļu: Jowett, Clarendon, 5 sēj., 3. izd. 1892. g.

Franču: Cousin, 13 sēj. Parīzē, 1822.—40. g.

Latv.: F. Garais, Sōkrata aizstāvēšanās runa, Kritōns, Faidōns (1920); Prōtagors (1925).

Literātūra par Platōnu

Vispārīgi darbi par grieķu filozofiju. E. Zeller, Die Philosophie der Griechen, I, 2: Sokrates und die Sokratiker, Plato und die alte Akademie, 5. Aufl. (Anhang von E. Hoffmann: Der gegenwärtige Stand der Platonforschung) 1922. — Th. Gomperz, Griechische Denker, II, 4. Aufl. 1925. — J. Burnet, Greek Philosophy, I, 3. ed. London, Macmillan, 1920. — E. Bréhier, Histoire de la philosophie, nouv. éd. I, 1934—5.

Atsevišķi raksti par Platōnu. G. Grote, Plato and the other companions of Socrates, London, 3 v., 1865. — A. Fouillée, La philosophie de Platon, Paris, 2 vol. 1869, 2 éd. (Hachette), 4 vol. 1888. — H. Bonitz, Platonische Studien, Berlin, 3. Aufl. 1886. — Th. Gomperz, Platonische Aufsätze, Sitzungsb. d. Wiener Akad. d. Wissensch. 1887, 99, 1903, 1906. — Ch. Bénard, Platon, sa philosophie, Paris, Alcan, 1892. — C. Huit, La vie et l'oeuvre de Platon, Paris, Thorin, 2 vol. 1893. — W. Pater, Plato and Platonism, London, 1893. — L. Couturat, De Platonicis mythis, Thesis, Parisiis, 1896. — P. Natorp, Platos Ideenlehre, Leipzig, 1903, 2. Aufl. 1921. — L. Robin, La théorie platonicienne de l'amour, Thèse, Paris, Alcan, 1908. Tā paša: La théorie platonicienne des idées et des nombres d'après Aristote, Thèse, Paris, Alcan, 1908. — Henri Alline, Histoire du texte de Platon, 1913. — B. K. Stephanides, Die Stellung von Platons Politikos zu seiner Politeia und den Nomoi, Diss. Heidelberg, 1913. — M. Wundt, Platons Leben und Werk, Jena, 1914. — U. von Wilamowitz-Möllendorff, Platon, I: Leben und Werke, Berlin, Weidmann, 1919; II: Beilagen und Textkritik 1920; 3. Aufl. 1929. — L. Reinhard, Die Anakoluthe bei Platon (Philol. Unters. XXV), Berlin, Weidmann, 1920. — C. Siegel, Platon und Sokrates, 1920. — W. Windelband, Platon, 6. Aufl. 1920. — H. Räder, Platons philosophische Entwickelung, 2. Aufl. 1920. — E. Salin, Platon und die griechische Utopie, München, 1921. — P. Natorp, Platos Ideenlehre, 2. Ausg. Leipzig, 1922. — E. Dupréel, La légende socratique et les sources de Platon, Bruxelles, 1922. — W. Lutoslawski, The origin and growth of Platos logic, with an account of Platos style. — C. Ritter, Platon, Sein Leben, seine Schriften, seine Lehre, München, 1923. — W. Willi, Versuch einer Grundlegung der platonischen Mythologie, Berlin, 1925. — A. Hermant, Platon, Paris, Grasset, 1925. — P. W. Junker, Die Weltanschauung des Marxismus und Platos Staatsidee, Greifswald, 1925. — A. Diès, Autour de Platon. Essais de critique et d'histoire, I; Les voisinages; Socrate, II: Les dialogues, Esquisses doctrinales, Paris, 1927. — Heintzeler, Das Bild des Tyrannen bei Platon, Stuttgart, 1927. — A. Diès, Platon, Paris, Flammarion, 1930. — P. Jurevičs, Platōns dzīvē un darbā, Rīgā, 1930. g. — M. G. Becker, Platons Gesetze und das griechische Familienrecht, München, 1932. — C. Ritter, Platonismus und Christentum, Tübingen, 1934. — L. Robin, Platon, Paris, Alcan, 1935. — G. Panaiotidis, Πλάτων, Ἀθῆναι, 1936. — Diès, Le nombre de Platon. Essai d'exégèse et d'histoire, Paris, 1936. — A. J. Festugière,

Contemplation et vie contemplative selon Platon, Paris, Vrin, 1937. — A. Krystallis, Gerechtigkeitsidee bei Plato, Diss. Heidelberg, 1937. — H. Reuschel, Die Rassenfrage bei Platon, Markkleeberg, Linder, 1937.

Bibliografisks pārskats par Platōnu: Jahresb. über d. Fortschr. d. klass. Alt. 187, 1—227; 191, 79—224; 195, 228—305; 225, 121—168.

XXVII. Aristotelis (384.—322. g.)

106. Aristoteļa dzīve un darbi. Ģeniālākais no Platōna skolniekiem bija Aristotelis (Ἀριστοτέλης), kas nodibināja pats savu skolu.

Aristotelis dzimis jōniešu kolōnijā Stageirā (Maķedonijas piekrastē) 384. gadā. Viņa tēvs Nīkomachs bija maķedoniešu ķēniņa Aminta II ārsts.

17 gadus vecs (367. g.) Aristotelis ieradās Atēnās, lai papildinātu tur savu izglītību. Viņa tēvs šai laikā bij jau miris, atstādams dēlam pietiekoši daudz līdzekļu, lai nodrošinātu viņam neatkarīgu eksistenci. Sākumā Aristotelis klausījās Isokrata lekcijas. Kad ap 365. g. atgriezās no sava Sicilijas ceļojuma Platōns, Aristotelis sāka apmeklēt viņa Akadēmiju un bija viņa skolnieks līdz viņa nāvei (347. g.).

Vēlāk stāstīja par domstarpībām, kas radušās starp skolotāju un skolnieku [1]). Nav noliedzams, ka viņu dabas nebija gluži vienādas: Platōna dzejiskajam un pa daļai ūtopiskajam ideālismam pretī stāv Aristoteļa lietišķais reālisms. Tomēr Aristotelis vienmēr izturējās ar lielu cieņu pret savu skolotāju un pats sevi atklāti atzina par platōniķi [2]). Bet, kaut gan apbrīnodams Platōna darbus un pats viņu cienīdams, Aristotelis ar zinātnieka atklātību atļāvās kritizēt dažas Platōna teōrijas [3]).

Pēc Platōna nāves Aristotelis 5 gadus (no 347. līdz 342.) pavadīja dažādos ceļojumos. Kādu laiku viņš uzturējās pie Atarnu tiranna Hermeja, kuŗam bija draudzīgas attiecības ar Platōna pēcteci Ksenokratu un ar kuŗu Aristotelis varbūt bij iepazinies Akadēmijā. Stāsta, ka viņš apprecējis tiranna radinieci Pītiadu. Kad Hermejs mira varmācīgā nāvē, Aristotelis lika viņam uzcelt Delfos statuju un veltīja viņa piemiņai skoliju. Šķiet, ka pēc tam Aristotelis uzturējies kādu laiku Mitilēnē [4]), varbūt arī Atēnās [5]).

342. gadā Maķedonijas ķēniņš Filips aicināja Aristoteli uz Pellu, uzticēdams viņam sava četrpadsmit gadus vecā dēla Aleksandra audzinā-

---

[1]) Aelian. Hist. Var. 3, 19 u. 4, 9.

[2]) Metaf. 1, 9.

[3]) Pazīstams Aristoteļa izteiciens (Nīkom. et. 1, 4): „kaut abi (proti Platōns un patiesība) mīļi, pienākas vairāk mīlēt patiesību (ἀμφοῖν ὄντοιν φίλοιν, ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν, latīņu tulk.: amicus Plato, sed magis amica veritas), sal. Polit. 2, 6, 3.

[4]) Apollodōrs Diogena Lāertija citējumā (8, 9).

[5]) Bergk, Rhein. Mus. 37, 359. un sek.

šanu. Jādomā, ka Aristotelis ne mazā mērā ir ietekmējis nākošo ģeniālo kaŗavadoni. Ka Aleksandrs interesējās par zinātnēm un cienīja dzejniekus, sevišķi Homēru, tur laikam savi nopelni būs bijuši arī Aristotelim. Arī vēlāk, kad Aleksandrs jau bij uzkāpis uz Maķedonijas troņa, Aristotelis nepārtrauca sakarus ar bijušo skolnieku un sarakstījās ar viņu, saņemdams no viņa materiālus pabalstus un dažādas kustoņu un augu kollekcijas, kas Aristotelim bij noderīgas zinātniskiem pētījumiem.

335. gadā, kad Aleksandrs devās kaŗagājienā pret Persiju, Aristotelis atgriezās Atēnās, kur nodzīvoja 13 gadus. Šai laikā viņš Likeja ģimnazijā (Λύκειον) nodibināja pats savu skolu. Viņš mācīja, pastaigādamies pa ēnaino Likeja parku, no kam arī viņa skolnieki dabūja nosaukumu „peripatētiķi [6]). Auls Gellijs stāsta [7]), ka Aristoteļa lekcijas bijušas divējāda veida: no rīta viņš izlasītam klausītāju pulciņam sacījis zinātniska satura runas [8]), bet uz vakara pusi runājis plašākai publikai populārā veidā [9]).

Kad Aleksandrs 325. gadā pavēlēja nonāvēt Aristoteļa radinieku Kallistenu, Aristotelis pārtrauca sakarus ar savu bijušo skolnieku. Bet kad pēc Aleksandra nāves (323. g.) Atēnās pie varas nāca antimaķedoniskā partija, uz Aristoteli, kā uz Aleksandra audzinātāju, tomēr raudzījās ar neuzticību. Viņš tika apsūdzēts par bezdievību un, tā kā viņam draudēja sods, viņš labprātīgi aizceļoja uz Chalkidu, lai atēniešiem, kā viņš teica, nebūtu iespējams otrreiz noziegties pret filozofiju. Chalkidā Aristotelis arī mira 322. gadā.

No pirmās sievas Aristotelim bija meita, kas, tāpat kā māte, saucās Pītiada, bet no otrās sievas Herpillidas dēls, kas vectēva vārdā saucās Nīkomachs. Diogens Lāertijs atstāsta Aristoteļa atstāto testamentu, no kuŗa redzams, ka viņš ar lielu gādību ir rūpējies par saviem ģimenes un saimes locekļiem [10]).

A r i s t o t e ļ a r a k s t i Aristoteļa vispusība un apbrīnojamā literārās darbības ražība izpaužas daudzajos viņa rakstos. Senatnē viņam piedēvēja ap 400 dažādu rakstu [11]). Pat ja pieņem, ka daži no tiem bija neīsti, Aristoteļa sarakstīto grāmatu daudzums ir visai liels. Līdz mūsu dienām uzglabāti 47 gandrīz pilnīgi darbi un bez tam fragmenti no kāda simta zudušu rakstu.

---

[6]) Περιπατητικοί, no περιπατεῖν pastaigāties.

[7]) Atiskās naktis, 20, 5.

[8]) Ἐσωτερικά „iekšējie priekšlasījumi" jeb ἀκροαματικά „lekcijas". Tie raksti, kas tagad pazīstami, pieder akroāmatiskiem (ezōteriskiem) rakstiem.

[9]) Ἐξωτερικά „ārējie priekšlasījumi".

[10]) Diog. Lāert. 5, 12—16.

[11]) Diog. Lāert. 5, 34.

Aristoteļa darbi, kuŗu precīza chronoloģiska datēšana pa lielākai daļai nav iespējama, ir ļoti dažādi tiklab satura, kā formas ziņā. Tie nav visi ar vienādu vērtību, un šķiet, ka daži no tiem pat nepieder Aristotelim pašam, bet ir viņa skolnieku sarakstīti, kaut varbūt Aristoteļa rediģēti. Daži raksti uzskatāmi par lekciju piezīmēm vai uzmetumiem, kas aptveŗ dažādu materiālu krājumus un tāpēc arī formas ziņā nav nogludināti.

Aristoteļa raksti iedalāmi vairākās šķirās. Vienā tādā šķirā būtu apvienojami viņa populārie raksti, kas piederēja pie eksōterisko priekšnesumu veida un kas tagad zuduši. Tie pa lielākai daļai bij ietērpti dialogu formā, tāpat kā Platōna raksti, kaut gan šiem dialogiem trūka mīmētiski-drāmatiskā elementa un īso sarunu vietā tur bija gaŗākas runas. Pie tādiem piederēja Eudēms, kur bij iztirzāts jautājums par dvēseles nemirstību, tāpat kā Platōna Faidōnā, 3 grāmatas par filozofiju, grāmata par labo (περὶ τἀγαθοῦ), 3 grāmatas par dzejniekiem, Grills jeb par rētoriku (Γρύλλος ἢ περὶ ῥητορικῆς), Meneksens, Nērints (Νήρινθος), Par taisnību (Περὶ δικαιοσύνης), Par dižciltību (Περὶ εὐγενείας), Par audzināšanu (Περὶ παιδείας), Par draudzību (Περὶ φιλίας), Mielasts (Συμπόσιον) un citi. Pie šīs pašas populāri filozofiskās rakstu šķiras piederēja arī Aleksandram sūtītais raksts Par ķēnīsti (Περὶ βασιλείας) un Par kolōnijām (Περὶ ἀποικιῶν), tāpat Kipras valdniekam Temisōnam adresētais Pamudinājums (Προτρεπτικός), ko Cicerōns atdarināja savā Hortensijā.

Pie otrās Aristoteļa rakstu šķiras pieder viņa vēsturiskie un filoloģiskie pētījumi un dažādi materiālu krājumi, piemēram, Homēra jautājumi (Ἀπορήματα Ὁμηρικά), Didaskalijas (Διδασκαλίαι), Uzvarētāji pītiskajās sacīkstēs (Πυθιονῖκαι), Vēstures piezīmes (Ὑπομνήματα ἱστορικά).

Trešo un svarīgāko šķiru sastāda Aristoteļa sistēmatiskie darbi, kas pieder akroāmatisko jeb ezōterisko priekšnesumu veidam. Pie šīs katēgorijas pieder uzglabātie Aristoteļa darbi. Pēc sava satura tie savukārt iedalāmi vairākās grupās.

Raksti par loģiku (Organon). No sistēmatiskajiem Aristoteļa rakstiem pirmajā vietā būtu liekami raksti par loģiku, jo tie ir dialektikas un zinātniskās pētīšanas ierocis, un tāpēc vēlākie peripatētiķi tos apzīmē ar vārdu organon (ὄργανον rīks, instruments). Te pieder:

Katēgorijas (Κατηγορίαι), 10 grāmatās, kur aplūkotas apgal-

vojuma 10 pamatformas [12]). Iespējams, ka šis darbs nepieder pašam Aristotelim.

Par interpretāciju (Περὶ ἑρμηνείας). Šai rakstā aplūkots teikums, tā daļas un formas [13]). Arī šā raksta īstumu apšaubīja jau senatnē Andronīks.

Analitika (Ἀναλυτικά) 2 daļās, no kuŗām katra divās grāmatās. Pirmajā daļā ir mācība par zinātniskiem pierādījumiem (ἀποδείξεις), par definīcijām (ὅροι) un sillogismiem (συλλογισμοί). Otrā apskata jautājumu par atzīšanu jeb zināšanu vispārīgi (μάθησις διανοητική), par zinātnes būtību un iespēju, kā arī par zinātniskām metodēm.

Topika (Τοπικά), 8 grāmatās, ir savā ziņā vadonis disputēšanas mākslā, jo tur apskatīti tie *loci communes* (τόποι), ar kuŗu palīdzību iespējams pierādīt zināmas tezes pareizumu.

Sofistu apgāzumus (Σοφιστικοὶ ἔλεγχοι) var uzskatīt par Topikas 9. grāmatu. Tur apskatīti visi tie sofismi, ar kuŗiem eristiķi un sofisti mēdza pierādīt dažādas paradoksālas lietas.

Ar minētajiem rakstiem Aristotelis ir licis pamatus loģikai.

Raksti par dabaszinātnēm. No tiem daži attiecas uz dabas filozofiju, citi turpretim ir tikai dabas zinātņu materiāls un dod dažādu augu, kustoņu un priekšmetu aprakstus.

Fizika (Φυσικὴ ἀκρόασις), 8 grāmatās, apskata dažādus zinātniskus un filozofiskus jēdzienus, piem., vielu, spēku, kustību, telpu, lielumu, maiņu un taml.

Fizikai piekļaujas arī raksti Par debesi (Περὶ οὐρανοῦ), 4 grāmatās, kur traktēts par pasaules neiznīcību, kā arī par zvaigžņu veidu un kustību [14]), un raksts Par tapšanu un iznīkšanu (Περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς), 2 gr.

Meteoroloģika (Μετεωρολογικά), 4 grāmatās, pieslienas diviem iepriekšējiem rakstiem un apskata augšā redzamās parādības, kā komētas, putnu ceļu, vējus, arī jūras parādības un zemes trīces.

Zooloģijas nozarei pieder raksti: Kustoņu vēsture (Αἱ περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι), 10 gr., kuŗai pieslienas raksti Par kustoņu daļām (Περὶ ζῴων μορίων), 4 gr.; Par kustoņu izcelšanos (Περὶ ζῴων γενέσεως), 5 gr.; Par kustoņu iešanu (Περὶ πορείας ζῴων), 1 gr.

---

12) Ἡ οὐσία, τὸ ποσόν, τὸ πρός τι, τὸ ποιόν, τὸ ποῦ, τὸ ποτέ, τὸ κεῖσθαι ἢ ἔχειν, τὸ ποιεῖν ἢ πάσχειν.

13) Ὄνομα, ῥῆμα, λόγος, κατάφασις, ἀπόφασις.

14) Aristotelis te pieslienas Kizikas astronoma Kallipa (Eudoksa skolnieka) sfēru teōrijai.

Tālāk minēto darbu piederība Aristotelim ir apšaubāma:

Περὶ φυτῶν, 2 gr., ko daži piedēvē Nikolajam Damaskietim, kas Augusta laikā sacerēja Aristoteļa filozofijas kompendiju.

Περὶ κόσμου, kas nepareizi piedēvēts Aristotelim.

Tas pats sakāms par rakstiem Περὶ ζῴων κινήσεως, Περὶ πνεύματος, Περὶ χρωμάτων.

Φυσιογνωμικά dod novērojumus par cilvēku un kustoņu īpašībām.

Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων ir vecākais raksts grieķu literātūrā, kur stāstīts par brīnišķīgiem notikumiem. Daži norādījumi (par Agatoklu 110, par Kleomenu 78) liecina, ka raksts radies pēc Aristoteļa nāves.

Προβλήματα attiecas pa lielākai daļai uz dabzinātniskām lietām, pa daļai skaņarī mūzikas un dzejas jautājumus. Līdzās vielai, kas ņemta no Aristoteļa, ir arī izvilkumi no Hipokrata, Teofrasta un citiem autoriem.

Μηχανικά apskata dažas speciālas problēmas.

Ἀνέμων θέσεις καὶ προσηγορίαι ir izvilkums no raksta Περὶ σημείων, ko vieni piedēvē Aristotelim, otri Teofrastam.

No raksta Περὶ τῆς τοῦ Νείλου ἀναβάσεως (Par Nīlas uzplūšanu) ir pazīstams tikai latīņu tulkojums no arabiešu valodas. Raksts nepieder Aristotelim.

Vēl tiek minēti raksti: Περὶ ὑγιείας καὶ νόσου, Περὶ τῶν ἀνατομῶν, Περὶ τροφῆς, Ὀπτικά, Ἀστρολογικά, Ἰατρικὰ Μενώνεια (ko, sava skolotāja ierosināts, sarakstījis Aristoteļa skolnieks Menōns).

Raksti par psiholoģiju un metafiziku. Raksts Par dvēseli (Περὶ ψυχῆς), 3 grāmatās, iztirzā jautājumu par dvēseles būtību. Pēc Aristoteļa domām dvēsele atrodas visos priekšmetos, kas dzīvo, t. i. barojas, aug un nomirst. Dvēsele tātad ir ne tikai cilvēkam, bet arī kustoņiem un pat stādiem. Bet tā kā organismi pasaulē ir dažādi, arī dvēseles ir dažādas. Tā kā dvēsele ir tikai miesas (materijas) forma, tā nav atdalāma no miesas un iznīkst līdz ar to. Tomēr cilvēka dvēsele, kas apbalvota ar prātu, stāv augstāk par individu un pēc savas dabas ir dievišķīga. Šis dievišķīgais elements pēc nāves šķiņas no miesas un, atgriezdamies pie vispasaules prāta — dievības, savienojas ar to. Dievība ir radījusi materiju un ir visas kustības pirmcēlonis. Dievība ir augstākais mērķis, uz ko tiecas visa radība. Visa attīstība, kas redzama dabā, ir apzinīga vai neapzinīga tiekšanās uz pilnības sasniegšanu, kas ir identiska ar augstāko skaidrā prāta dievību. Tāpēc Aristotelis, tāpat kā Platōns, visaugstāk vērtē dvēseles intelektuālās spējas — prātu.

Aristoteļa uzskatus par dvēseli papildina rakstu serija, ko sauc Parva naturalia, kur aprakstītas dvēseles zemākās puses. Šie raksti, skaitā 8, ir kaut kas vidējs starp psiholoģiju un zooloģiju [15]).

Metafizika (Μεταφυσικά), 13 (14) grāmatās. Šo nosaukumu nav devis pats Aristotelis, bet to radījuši peripatētiķi, lai apzīmētu rakstu

---

[15]) Šos apcerējumus sauc: Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν, Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως, Περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρσεως, Περὶ ἐνυπνίων καὶ τῆς καθ' ὕπνον μαντικῆς, Περὶ μακροβιότητος καὶ βραχυβιότητος, Περὶ νεότητος καὶ γήρως, Περὶ ζωῆς καὶ θανάτου, Περὶ ἀναπνοῆς.

kompleksu, kas atrodas pēc Fizikas. Šai darbā iztirzātas augstākās filozofiskās problēmas par visu lietu būtību un cēlonību. Iztirzātie jautājumi pa daļai pieder teoloģijai, jo Aristotelis par augstāko pirmcēloni uzskata dievību.

Teicamu Metafizikas komentāru sarakstījis Aleksandrs no Afrodīsiadas.

Metafizikā nav uzņemts, kaut gan pie tās piederīgs, sacerējums Περὶ ἀτόμων γραμμῶν, kur kritizēta Platōna ideju mācība. Šo rakstu jaunlaiku pētnieki piedēvē Teofrastam.

Raksti par ētiku un politiku. Aristoteļa mācība par ētiku ir izteikta 3 rakstos: Nīkomacha ētikā (Ἠθικὰ Νικομάχεια), 10 grāmatās, Eudēma ētikā (Ἠθικὰ Εὐδήμεια), 7 grāmatās, un Lielajā ētikā (Ἠθικὰ μεγάλα), 2 grāmatās. Pats Aristotelis acīm redzot izteicis savus ieskatus tikai pirmajā darbā, kas nosaukts viņa dēla Nīkomacha vārdā. Eudēma ētika pieder Aristoteļa skolniekam Eudēmam no Rodas. Lielā ētika, kas, par spīti savam nosaukumam, ir mazākais no trim minētajiem rakstiem, ir vēlāks peripatētiskās skolas darbs, kas pieslienas iepriekš minētajām divām ētikām.

Aristotelis, tāpat kā Platōns, atzīst, ka ikviens eksistences mērķis ir laimes sasniegšana. Bet laimes pamats ir labi tikumi, t. i. morālā un intelektuālā pilnība. Aristotelis domā, ka šie tikumi ir dvēseles ieraša, kas iegūta ilgākā laikā ar gribas palīdzību. Tikumi ir prātīgi ieturēts līdzsvars jeb zelta vidus starp diviem ekstrēmiem. Tā vīrišķība ir vidū starp gļēvulību un pārdrošību; taupība stāv vidū starp skopumu un izšķērdību. Te Aristotelis tātad atkārto sengrieķu tautas gudrību, kas izteikta vārdos: „neko pārmērīgi" (μηδὲν ἄγαν).

Neīstais raksts Περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν dod dažādu tikumu un netikumu sausas definīcijas.

Savus politiskos uzskatus Aristotelis izteicis darbā Politika (Πολιτικά), 8 grāmatās, kas atgādina Platōna Valsti (Πολιτεία). Te redzama diezgan liela starpība starp skolotāju un skolnieku. Aristotelis netiecas pēc nesasniedzamā un ūtopiskā ideālisma, kā Platōns, bet vairāk tur vērā dzīves īstenību.

Tā kā cilvēks pēc Aristoteļa vārdiem ir „sabiedrisks dzīvnieks" (ζῷον πολιτικόν), tad kārtīgu un laimīgu dzīvi viņš var reālizēt tikai sabiedrībā, kuŗas plašākā forma ir valsts. Noraidīdams Platōna iekārtu, kuŗu viņš stingri kritizē, Aristotelis apskata pēc kārtas vairākas valsts formas, sekodams to vēsturiskai attīstībai Grieķijā, proti monarchiju, aristokratiju un demokratiju. Viņš atzīst, ka ikviena no šīm valstsformām zināmos sociālos apstākļos var būt noderīga. Tomēr, sakarā

ar saviem ētiskajiem ieskatiem, Aristotelis izvairās no pārmērībām un galējiem virzieniem un cenšas turēties pie zelta vidus. Tāpēc viņš atmet tās valstsformas, kas pārgājušas galējībās. Tā monarchija dažkārt top par tiranniju, aristokratija par oligarchiju, demokratija par ochlokratiju.

Lielu vērību Aristotelis pievērš audzināšanai, kuŗas vadība pēc viņa domām jāuzņemas valstij.

Aristotelis nenoliedz ģimeni, kā Platōns, bet to uzskata par šūniņu, kas miniatūrā atspoguļo valsts iekārtu ar visām tās formām.

Savos sociālos un politiskos ieskatos Aristotelis paliek sava laika cilvēks. Viņš, piemēram, attaisno verdzību, kas toreiz pastāvēja visā pasaulē. Grieķi pēc viņa domām drosmes un izglītības ziņā stāv augstāk par barbariem.

Savus ieskatus par valsti Aristotelis jau agrāk bij izteicis populārajā dialogā Politiķis (Πολιτικός). Sal. Cic. de fin. 5, 4 un ad Quint. fratr. 3, 5.

Traktāts Atēniešu valsts (Ἀθηναίων πολιτεία) atrasts uz kāda papīrusa Ēģiptē. Šā raksta pirmajā daļā (kuŗai trūkst sākuma) dots vēsturisks pārskats par Atēnu valsts iekārtas attīstību. Otrajā sistēmatiskajā daļā aprakstīti Atēnu valsts organi: padome, valsts amati, tiesas iestādes u. c. Raksts sacerēts laikam ap 324.—322. gadu.

Pēc seno autoru liecības Aristotelis esot izpētījis un aprakstījis pavisam 158 grieķu valstu iekārtas (πολιτεῖαι), no kuŗām viena ir minētā Atēnu valsts. No tam var spriest par Aristoteļa apbrīnojamo darba ražību un lielo erudīciju. Var tomēr šaubīties, ka viens cilvēks būtu varējis veikt tik milzīgu pētīšanas darbu, tamdēļ iespējams, ka Aristotelis ir izlietojis arī citu savāktos materiālus. Varbūt ka daži no šiem rakstiem būs piederējuši viņa klausītājiem un sarakstīti tikai Aristoteļa vadībā un pēc viņa dotajiem aizrādījumiem.

Šīm Polītejām tuvu stāvēja Νόμιμα βαρβαρικά, no kā uzglabāti vairāki fragmenti un beidzamajā laikā atrasti vēl jauni fragmenti (Flinders Petri Papyri, Dublin 1891, tab. I un IX).

Saimniecība (Οἰκονομικά), 3 grāmatās, nav Aristoteļa darbs, bet pieder vēlākajai peripatētiķu skolai. Paša Aristoteļa mācība par saimniecību atrodama Politikas 1. grāmatā.

Raksti par poētiku un rētoriku. Rētorikā (Τέχνη ῥητορική), kas aptveŗ 3 grāmatas, Aristotelis apskata ne tikai stila un kompozicijas jautājumus, bet runā arī par runas mākslas galvenajiem uzdevumiem un par rētorikas piesliešanos dialektikai.

Daudz lasīta un vēlākos laikos studēta ir Aristoteļa Poētika (Ποιητική), 2 gr., uz kuŗas pa daļai dibinās arī mūslaiku rakstniecības

teōrija. Šis nelielais raksts ir vispārīgs ievads dzejā; tas aplūko dažādus dzejas veidus un to izcelšanos, dod plašāku pārskatu par drāmu un skaŗ arī dažus citus rakstniecības jautājumus.

V ē s t u l e s u n d z e j a s. No Aristoteļa vēstulēm un dzejām uzglabātas tikai niecīgas atliekas. Viņa vēstules bij adresētas Filipam, Aleksandram, Antipatram u. c. No dzejām uzglabāta eleģija Eudēmam, epigramma uz Delfos uzceltās statujas viņa draugam Hermejam un kāda daktilo-epitritos sacerēta skolija. Bez tam Aristoteļa vārdu nes kāds krājums, kuŗā ietilpst 48 epitafijas par godu Trojas varoņiem. Par šo krājumu gan maz ticams, ka tā autors būtu Aristotelis.

107. Aristotelis kā filozofs un rakstnieks. Viņa nozīme grieķu zinātnes un literātūras turpmākajā attīstībā. Aristotelis ‚līdzās Platōnam, ir viens no lielākajiem grieķu gariem. Bet, salīdzinot viņus abus, skaidri redzama arī starpība, kas viņus šķiŗ. Platōns un Aristotelis reprezentē tos divus virzienus, kas vēl tagad pastāv cilvēku pasaules uzskatos: ideālistisko un reālistisko. Aiz šā iemesla arī spriedumi par šiem diviem filozofiem ir bijuši dažādi, par labu gan vienam, gan otram.

Jau īss pārskats par Aristoteļa darbiem rāda, ka tiem piemīt enciklopēdisks raksturs. Ar apbrīnojamu daudzpusību Aristotelis ir pētījis un sistēmatizējis visus tos materiālus un faktus, kas bija pieejami toreizējā cilvēka zināšanai. Gandrīz nav tādas zinātnes nozares vai problēmas, kuŗai nebūtu pieskāries Aristotelis. Viņa prāts centās aptvert visas toreiz pazīstamās dabas un gara zinātnes. Aristoteli uzskata par loģikas, psiholoģijas, rētorikas un poētikas nodibinātāju, par fizikas, polītiskās zinātnes un salīdzināmās anatomijas pamatlicēju.

Tāpat kā Platōns, Aristotelis tic idejām, tikai tās, pēc viņa domām, nav meklējamas ārpus lietām, bet pašās lietās.

Zinātnes uzdevums, pēc Aristoteļa domām, ir analizēt sarežģītas lietas un nonākt līdz to pamatelementiem [1]). Ikviena priekšmeta iru viņš reducē līdz 4 elementiem. Tie ir: 1) materija jeb viela (ὕλη), no kuŗas veidots priekšmets; 2) forma jeb veids (εἶδος), ko pieņēmusi materija; 3) kustības motīvs (τὸ κινοῦν), kas iekustina materiju, lai to pārveidotu; 4) gala iznākums (τὸ τέλος), pie kuŗa priekšmetu noved pārveidošana.

Pēc Aristoteļa domām gars ir tas, kas piešķiŗ materijai dzīvību un formu. Tādā kārtā Aristotelis pieņem divus principus: garu un materiju (duālisms). Ikvienas kustības sākumā stāv tās augstākais cēlonis

[1]) Phys. 1, 1. Cf. Polit. 1, 1 p. 1252 (τὸ σύνθετον μέχρι τῶν ἀσυνθέτων ἀνάγκη διαιρεῖν).

(τὸ πρῶτον κινοῦν), dievišķīgais prāts (νοῦς). Dievs, būdams pasaules pirmcēlonis un pirmkustinātājs, pats paliek nekustīgs un kā magnēts pievelk sev visas pasaules lietas. Šī pievilkšana jāsaprot kā attīstība un augšana uz lielāku pilnību: Dievs ir visas attīstības mērķis.

Polītikas pamatos Aristotelis, tāpat kā Platōns, liek ētiku. Valsts ir pēc taisnības principa organizēta sabiedrība, bez kuŗas cilvēks kā „sabiedriska būtne" nevar iztikt. Valsts vadīšana pienākas visgudrākiem cilvēkiem. Vislabākā valdības forma ir monarchijas, aristokratijas un demokratijas principu pareizs savienojums.

Poētikā un aistētikā Aristotelis mākslas būtību meklē īstenības atdarināšanā.

Pretēji Platōnam, kas sevī apvieno dziļu domātāju un izcilu prōzas meistaru, Aristoteļa personā zinātnieks ir ņēmis pārsvaru par rakstnieku. Ir grūti runāt par kādu kopēju stilu Aristoteļa darbos. Pat īstie viņa raksti nav ar vienādu vērtību, kas viegli saprotams, ja ievēro, ka daži no tiem ir tikai uzmetumi vai lekciju piezīmes un tāpēc formas ziņā palikuši nenogludināti. Turklāt Aristotelis, būdams vispirmā kārtā zinātnieks, nemaz necenšas pēc visiem atikisma smalkumiem, kas viņam arī tāpēc varēja būt sveši, ka viņš nebija dzimts atēnietis. Aristoteļa stils ir lietišķs un objektīvi mierīgs, kas arī labi saskan ar viņa darbu zinātnisko raksturu. Var sacīt, ka Aristotelis pirmais ir ievedis Grieķijā stingri zinātnisku stilu. Šai stilā ir savas labās un sliktās puses. Gribēdams būt izteicienos precīzs, Aristotelis lieto diezgan daudz tehnisku terminu. Šie speciālie vārdi parasto lasītāju ne mazā mērā apgrūtina. Tie dažkārt liekas pasmagi un nesaskan ar atiešu valodas smalko gaumi [2]). Bet Aristotelim par attaisnojumu te var būt tas apstāklis, ka zinātniskā speciālizēšanās prasīja arī speciālu terminoloģiju, jo, zinātnei attīstoties, valoda vairs nevarēja iztikt ar parasto leksikonu, ko bija lietojuši agrākie rakstnieki.

Viena no Aristoteļa stila īpašībām ir tā, ka viņš cenšas izteikt domas īsi, un šis blīvais stils dažkārt padara frazi neskaidru un grūtāk saprotamu.

Aristoteļa valoda ir pāreja no atiešu dialekta uz to kopējo valodu (κοινὴ διάλεκτος), ko pēc Aristoteļa lietoja visa grieķiski runājošā pasaule.

Tik ievērojams domātājs un pētnieks, kāds bij Aristotelis, nevarēja neatstāt dziļas pēdas turpmākajā grieķu filozofijas attīstībā. Viņš kļuva par peripatētiskās skolas nodibinātāju, bet viņa ietekme sniedzas tālu pāri viņa laikmetam. Starp Aristoteļa skolniekiem minami:

---

[2]) Piem., formu (εἶδος) Aristotelis definē ar izteicienu τὸ τί ἦν εἶναι.

Teofrasts no Lezbas, Stratōns, Eudēms no Rodas, Dēmētrijs no Falēras, Dikaiarchs, Aristoksens, Hērakleids no Ponta.

Kad peripatētiķis Andronīks bij izdevis kopotus Aristoteļa rakstus, sākās to komentēšana. Sākumā šis uzdevums piekrita peripatētiķu skolai. Viduslaikos šai interpretēšanas darbā piedalījās Bizantijas grieķi, sirieši, arabieši un latīņu valodā rakstošie scholastiķi. Šai laikā radās arī daži Aristotelim piedēvēti raksti, kas pa daļai no arabiešu valodas bija tulkoti latīņu valodā, starp tiem Secreta secretorum, kur Aristotelis parādās kā dažādu noslēpumainu dziedniecības līdzekļu atradējs un dzīves gudrības mācītājs. Zinātņu atdzimšanas laikā īstos Aristoteļa rakstus izlietoja, lai apkaļotu aplamo scholastiku. Tāpēc 16. gs. Aristoteļa darbi tika čakli studēti un vairākkārt izdoti.

Pazīstamākie Aristoteļa komentātori bija Nerōna skolotājs Aleksandrs no Aigām, kas komentēja Katēgorijas un rakstu De caelo; Andronīka skolnieks Boēts, kas sarakstīja komentāru par Katēgorijām; Adrāsts no Afrodīsiadas, Aspasijs (ap 110. g. pēc Kr.), kas komentēja Ētiku; Hermīns. Ievērojamākais Aristoteļa izskaidrotājs bija Hermīna skolnieks Aleksandrs no Afrodīsiadas (Alexander Aphrodisiensis), kas dzīvoja Septimija Sevēra laikā un sarakstīja ne tikai teicamus komentārus par Aristoteļa rakstiem (Analytica, Topica, Meteorologica, Metaphysica), bet pēc vecāko peripatētiķu parauga arī patstāvīgus rakstus (Περὶ ψυχῆς, Περὶ εἱμαρμένης, Φυσικῶν καὶ ἠθικῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων βιβλ. γ', Προβλήματα ἠθικά).

Jaunāku Aristoteļa eksēgēzes laikmetu iesāk jaunplatoniķi. Te minams Porfirijs (3. gs.), Ammōnijs Hermeja d. no Aleksandrijas (5. gs.); 6. gs. labākie komentātori bija Simplikijs, Filopons, Dāvīds, Asklēpijs un citi.

Rokraksti. To ir diezgan daudz. Pazīstamākie ir šādi:

Urbinas 35 (= A).
Laurentianus LXXXVII, 12 (= Ab), 12. gs.
Parisinus 1741 (= Ac), 11. gs.
Marcianus 201 (= B), 10. gs.
Parisinus 1853 (= E), 12. gs.

A un B ir galvenie avoti rakstu kompleksam Organon, Ab un E aptver Metafiziku. Ac, kas ir galvenais avots Rētorikai, ir vienīgais manuskripts, kas uzglabājis Poētiku.

Par Aristoteļa teksta rokrakstiem un vēsturi: V. Rose, De Aristotelis librorum ordine et auctoritate commentatio, Diss. Berolini, Reimer, 1854. — R. Shute, On the history of the process by which the Aristotelian writings arrived at their present form, Oxford, Clarendon, 1888.

Izdevumi (kopotu darbu). Aristotelis opera edidit Academia Regia Borussica, vol. I, II, graece, ex recens. I. Bekkeri, 1831; vol. III, latine ex interpretibus variis, 1831; vol. IV, scholia in Aristotelem collegit Ch. A. Brandis, 1836; vol. V, Aristotelis qui ferebantur librorum fragmenta collegit V. Rose. Index Aristotelicus ed. H. Bonitz, 1870, Berolini, Reimer. — Dübner, Bussemaker et Heitz, Parisiis, Didot, 5 vol. 1848—74 (ar latīņu tulk.) — Coll. G. Budé, Les Belles Lettres, Paris.

Aristoteļa komentātorus (Aleksandru no Afrodīsiadas, Ammōniju, Simplikiju, Olimpiodōru, Filiponu u. c.) izdevusi Prūšu Kar. Akadēmija, Berlīnē, Reimera apgādā, 23 sēj. 1882.—1907. g.

Tulkojumi:

Vācu v.: Aristoteles Werke, übers. von E. Rolfes, Philos. Bibliothek, Leipzig, Meiner.

Angļu v.: The Works of Aristotle, transl. into-english, Oxford, Clarendon Press.

Franču v.: Aristote, Coll. G. Budé, Les Belles Lettres, Paris.

Atsevišķu darbu izdevumi un literātūra par tiem.

Ὄργανον. Th. Waitz, Lipsiae, Hahn, 2 vol. 1844, 6 (kritisks izd. ar koment.). — Topica cum libro de sophisticis elenchis edd. Strache-Wallies, Leipzig, Teubner, 1923. — Organon, I: Catégories, II: De l'interprétation, III: Les premiers analytiques, trad. et notes par J. Tricot, Paris, Vrin, 1936.

A. Mielach, De nomine organi Aristotelici, Diss. Aug. Vind (Augsburg) 1838. — J. Neuhäuser, Aristoteles' Lehre von dem sinnlichen Erkenntnissvermögen und seinen Organen, Leipzig, Koschny, 1878. —

Φυσικὴ ἀκρόασις. C. Prantl, Bibl. Teubn. 1879. — O. Hamelin, Physique, II, Paris, Alcan, 1907 (trad. et commentaire). — Problemata physica, ed. C. A. Ruelle, recogn. H. Knoellinger, 2 ed. J. Klek, Leipzig, Teubner, 1922. — Physique, I—IV par H. Carteron, Coll. G. Budé, Paris, Les Belles Lettres, 1926; V—VIII ib. 1931. — Physics, a rev. text with comm. by W. D, Ross, Oxford, Clar. Pr. 1936. —

A. Mansion, Introduction à la Physique aristotélicienne, Louvain, Paris, Alcan, 1913.

Περὶ οὐρανοῦ. C. Prantl (līdz ar De generatione et corruptione), Bibl. Teubn. 1881. — De caelo libri IV, ed. D. J. Allan, Oxford, Clar. Pr. 1936. —

Μετεωρολογικά. I. L. Ideler, Lipsiae, Vogel, 2 vol. 1834, 6. — Meteorologicorum libri quattuor, rec. F. H. Fobes, Cambridge, Massachusetts Harvard Univ. Pr. 1918. —

Αἱ περὶ τὰ ζῷα ἱστορίαι. L. Dittmeyer, Bibl. Teubneriana, 1907. —

Περὶ ψυχῆς G. Rodier, Paris, Leroux, 2 vol. 1900. (1. sēj. teksts ar franču tulk., 2. sēj. piezīmes). — R. D. Hicks, Cambridge, Univ. Press, 1907 (teksts, tulk. un piez.). — De anima libri III, recogn. G. Biehl, ed. III cur. O. Apelt, 1926. —

E. Rolfes, Des Aristoteles Schrift über die Seele, übersetzt und erklärt, Bonn, 1901. — F. Brentano, Aristoteles' Lehre vom Ursprung des menschlichen Geistes, Leipzig, Veit, 1911. —

Parva naturalia. G. Biehl, Bibl. Teubneriana, 1898. —

Metaphysica. H. Bonitz, Bonnae, Marcus, 2 vol. 1848, 9 (ar komentāru). — G. Christ, Bibl. Teubn. 1886, 95. — Metaphysics, ed. by W. D. Ross, Oxford, Clarendon Pr. 1924. — La Métaphysique, I et III, trad. et comment. par G. Colle.

A. Bullinger, Aristoteles Metaphysik in Bezug auf Entstehungsweise, Text und Gedanken klargelegt bis in alle Einzelheiten, München, 1892. — W. W. Jäger, Studien zur Entstehungsgeschichte der Metaphysik des Aristoteles, Berlin, Weidmann, 1912. —

Ἠθικὰ Νικομάχεια. Fr. Susemihl, Bibl. Teubn. 1887, ed. alteram curavit O. Apelt, 1903, ed. III 1912. — I. Bywater, Oxonii, Clarendon, 1890. — G. Ramsauer, Lipsiae, Teubner, 1898 (ar piez. lat. val.). — J. Burnet, London, Methuen, 1900. —

J. A. Stewart, Notes on the Nicomachean Ethics, Oxford, Clarendon, 2 vol. 1892. — M. Makarewicz, Die Grundprobleme der Ethik bei Aristoteles, Leipzig,

Reisland, 1914. — R. Walzer, Die drei aristotelischen Ethiken, Sitzungsb. Akad. Wiss. Wien, Philos.-hist. Kl. 1924. — H. Schilling, Das Ethos der Mesotes, Eine Studie zur nikomachischen Ethik des Aristoteles, Heidelberg, 1930. —

Ἠθικὰ Εὐδήμεια. Eudemii Rhodii ethica, ed. Susemihl.

Ἠθικὰ μεγάλα. R. Walzer, Magna moralia und aristotelische Ethik, Neue Philol. Unt. VII Berlin, Weidmann, 1930. —

Πολιτικά. W. L. Newman, Oxford, Clarendon, 4 vol., 1887—1902. — Susemihl-Immisch, Bibl. Teubner., 1909; ed. II 1929. —

W. Oncken, Die Staatslehre des Aristoteles in historisch-politischen Umrissen, Leipzig, Engelmann, 2 sēj. 1870., 75. g. — J. Schwarz, Kritik der Staatsformen des Aristoteles, mit einem Anhange enthaltend die Anfänge einer politischen Literatur bei den Griechen, Leipzig,Avenarius, 1890, 2. Aufl. 1901. — H. von Arnim, Zur Entstehungsgeschichte der aristotelischen Politik, Sitzungsb. akad. Wiss. Wien, Philos.-hist. Kl. 1924. — H. A. Klein, Grundzüge der aristotelischen Staatslehre, Berlin, Weidmann, 1926. —

Ἀθηναίων πολιτεία. Ed. princeps: F. G. Kenyon, London and Oxford, 1891, 2 ed. 1891, 3 ed. 1892. — G. Kaibel et Wilamowitz, Berolini, Weidmann, 1891, 3 ed. 1898. — H. v. Herwerden et J. v. Leeuwen, Lugduni Batav. Sijthoff, 1891. — Fr. Blass, Bibl. Teubner. 1892; Blass et Thalheim, 1909. — Constitution of Athens, a rev. text by J. E. Sandys, 2 ed. London, Macmillan, 1912. — Der Staat der Athener, für den Schulgebrauch erkl. von K. Hude, 2. Aufl. Leipzig, Teubner, 1916. — Constitution d'Athènes, texte établi et trad. par G. Mathieu et B. Haussoullier, Coll. G. Budé, Paris, Les Belles Lettres, 1922. — Ἀθηναίων πολιτεία, post Fr. Blass et Th. Thalheim ed. H. Oppermann, Leipzig, Teubner, 1928.

M. Dufour, La Constitution d'Athènes et l'oeuvre d'Aristote, Thèse, Hachette, 1895. — U. v. Wilamowitz-Möllendorff, Aristoteles und Athen, Berlin, Weidmann, 2 sēj. 1893. — G. Kaibel, Stil und Text der πολιτεία Ἀθηναίων des Aristoteles, Berlin, Weidmann, 1893. — B. Bursy, De Aristotelis πολιτείας Ἀθηναίων partis alterius fonte et auctoritate, Dorpati, Mattiesen, 1897. —

Οἰκονομικά. Susemihl, 1887. —

Τέχνη ῥητορική. L. Spengel, Lipsiae, Teubner, 2 vol. 1867. — Cope-Sandys, Cambridge, Warehouse, 3 vol., 1897. — A. Römer, Bibl. Teubner. 1885, ed. alt. 1899, 1923.

E. Havet, Etude sur la Rhétorique d'Aristote, Thèse, Paris, Delalain, 1846. — H. Diels, Ueber das dritte Buch der aristotelischen Rhetorik, Abhandl. d. Akad. d. Wiss. Berlin, Reimer, 1886. — Fr. Marx, Aristoteles' Rhetorik, Berichte d. sächs. Ges. 1900, VI, 241—328.

Περὶ ποιητικῆς. J. Vahlen, Lipsiae, Hirzel, 1868, 3 ed. 1885. — G. Christ, Bibl. Teubner. 1878. — S. H. Butcher, with a critical text and translation, London, Macmillan, 1898. — J. G. Tucker, London, 1899. — L. Bywater, Oxford, Clarendon, 1897, 2 ed. 1911; tā paša: Text with critical introduction, translation and commentary, Oxford, Clarendon, 1909. — Περὶ ποιητικῆς, mit einem Komm. hrsg. von A. Gudeman, Berlin de Gruyter, 1934.

Par κάθαρσις: H. Weil, Jahrbb. f. class. Philol., LXXIX, 159 (1847) un Journ. d. Sav., 1889, 174—185 un 212—223, kā arī viņa Etudes sur le drame antique, 143—178. — Fr. Knoke, Begriff der Tragödie nach Aristoteles, Berlin, Weidmann, 1906. — H. Otte, Kennt Aristoteles die sogenannte tragische Katharsis? Berlin, Weidmann, 1912. —

Dažādi. De animalium motione et de animalium incessu ed. Jaeger, 1913. — De coloribus, de audibilibus, physiognomonica, ed. Prantl. 1881. — De partibus animalium ed. Langkavel 1868. — De plantis, de mirabilibus auscultationibus, mechanica, de lineis insecabilibus, ventorum situs et nomina, de Melisso Xenophane Gorgia ed. Apelt, 1888. — Problemata physica edd. Ruelle-Knoellinger-Klek, 1922. — Fragmenta ed. Rose 1886. — Dialogorum fragmenta ed. R. Walzer, Firenze, Sansoni, 1934.

Literātūra par Aristoteli

E. Zeller, Philos. d. Griechen, 2. Teil. 2. Abt. — G. Teichmüller, Aristotelische Forschungen, Halle, 3 B. 1867, 9, 73. — R. Eucken, Ueber den Sprachgebrauch des Aristoteles, Berlin, Weidmann, 1868. — G. Grote, Aristotle, London, Murray, 2 vol. 1872, 3 ed. 1884. — A. Grant, The Ethics of Aristotle, London, Longmanns, 2 vol. 3 ed. 1874. — Ch. Bénard, L'Esthétique d'Arioste et de ses successeurs, Paris, Picard, 1889. — H. Siebeck, Aristoteles, Stuttgart, 1899, 2. Aufl. 1902. — Ch. Piat, Aristote, Paris, Alcan, 1903. — C. A. Gevaert et J. C. Vollgraff, Les problèmes musicaux d'Aristote, Gand Lhoste, 1903. — Ch. Werner, Aristote et l'Idéalisme platonicien, Paris, Alcan, 1910. — Fr. Brentano, Aristoteles und seine Weltanschauung, Leipzig, 1911. — A. Boehm, Die Gottesidee bei Aristoteles auf ihrem religiösen Charakter untersucht, Köln, 1915. — W. Jäger, Aristoteles. Grundlegung einer Geschichte seiner Entwicklung, Berlin, Weidmann, 1923. — E. Rolfes, Die Philosophie des Aristoteles als Naturerklärung und Weltanschauung, Leipzig, 1923. — F. Solmsen, Die Entwicklung der aristotelischen Logik und Rhetorik, Berlin, Weidmann, 1929. — P. Siwek, La psychophysique humaine d'après Aristote, Paris, Alcan, 1930. — P. Gohlke, Die Entstehung der aristotelischen Logik, Berlin, Junker u. Dünnhaupt, 1936. — D. Badareu, L'individuel chez Aristote, Paris, Boivin, 1936.

Bibliografisks pārskats par Aristoteli līdz 1925. g.: Jahresb. über die Fortsch. d. kl. Altertumsw. 216 (1927) 65—110.

C. Daiļruna

XXVIII. Daiļrunas sākumi. Tiesas daiļruna

108. **Grieķu daiļrunas sākumi.** Runas mākslas lielo nozīmi grieķi izjuta jau tālā senatnē. Runātā vārda dziļo iespaidu viņi apzinājās diezgan skaidri, kā to rāda jau viņu antrōpomorfiskā reliģija, kur, līdzās daudzu citu parādību un abstraktu jēdzienu personifikācijām, atrodama arī pārliecināšanas dieve Peitoja. Īliadas pirmajā dziedājumā, kur atstāstīta ķilda starp Achilleju un Agamemnonu, par samierinātāju uzstājas sirmais Nestors, par kuŗu dzejnieks saka, ka no viņa mēles tecējusi valoda saldāka par medu. Un 9. dziedājumā šis pats Nestors, kā viens no achaju delegātiem, tiek sūtīts pie Achilleja, lai jauno varoni pierunātu izlīgt ar Agamemnonu. Runu, ar ko Nestors tur griežas pie Achilleja, vēlākajās rētoru skolās uzskatīja par daiļrunas paraugu.

Klasiskajā laikmetā, sevišķi jōniešu pilsētās un Atēnās, daiļrunai piederēja izcila loma. Runas mākslas attīstību sekmeja pati demokra-

tiskā iekārta šais pilsētās. Kamēr despotiskās austrumu valstīs un tirannijās pilsoņu vārda brīvība bij ierobežota, demokratijās ikvienam pilsonim bija ne tikai brīvība, bet dažos gadījumos pat pienākums runāt. Tautas sapulcēs, tiesu iestādēs, dažādos svinīgos gadījumos un sanāksmēs, visur grieķiem vajadzēja prast runāt un pārliecināt. Vārda ierocis dažkārt bija stiprāks par šķēpu un ārēju varu. Kad karavadonis priekš kaujas dedzīgiem vārdiem drošināja kareivjus un atgādināja viņiem, ka priekšā stāv cīņa „par dzimto zemi, par sievām un bērniem, par tēvu kapiem," tad dārgi pirktā uzvara dažreiz arī bija šīs dedzīgās runas rezultāts. Tāpat kad kāds no atēniešu tautas vadoņiem, uzlicis galvā runātāja vainagu, kāpa tribīnē, lai tautai celtu priekšā savus nodomus un projektus, tad viņa mērķu sasniegšana bieži bij atkarīga no tā, cik lielā mērā viņš ar savu runu prata pārliecināt tautu. Arī ikvienam vienkāršam pilsonim tiesā, tautas sapulcē vai citā vietā nācās gan pašam runāt, gan citu runas klausīties. Daudzie orātori, sofisti un filozofi, kas agorā pulcināja ap sevi klausītāju baru, deva atēniešiem iespēju dzirdēt smalku daiļrunību. Māksla, ar kuŗu ikviens no runātājiem prata pievilkt klausītāju dvēseles, bija viņa noslēpums. Viens valdzināja ar savu mūzikālos, ritmiskos periodos veidoto valodu, otrs ar asprātību, trešais ar neapgāžamo loģiskās domāšanas spēku.

5. gs. pr. Kr. ievērojami runātāji Atēnās bija Temistokls un Perikls. Par Periklu stāsta, ka viņš runājis tautas priekšā tikai svarīgos gadījumos. Atēnieši viņu bija iesaukuši par „olimpieti" un „galvu pulcinātāju" (κεφαλληγερέτης), parōdējot kādu Homēra izteicienu, kur Zevs nosaukts par „mākoņu pulcinātāju" (νεφεληγερέτης). Par Perikla daiļrunību liecina Aristofana un citu kōmiķu pa jokam teiktie, bet tomēr zīmīgie izteicieni, ka Perikls runādams zibeņojot un ka uz viņa mēles guļot briesmīgi pērkoņi. Eupolids savā komēdijā „Dēmi" Perikla runas spējas raksturo šādiem vārdiem:

„Viņš runā bij visveiklākais no cilvēkiem;
Kad uzstājās, tad, it kā žiglie skrējēji,
Pēc desmit soļiem panāca jau pretnieku.
Viņš runā ātris bij un bez šī ātruma
Uz viņa lūpām sēdēja vēl Peitoja.
Viņš apbūra un klausītājiem atstāja
It dziļi sirdī ieķērušos dzeloni."

Par Perikla runu stilu tagad grūti spriest, jo neko rakstītu viņš nav atstājis. Daiļrunas vēsture sākas no tā brīža, kad ievērojamu orātoru runas sāka publicēt un kad rētoriku sāka mācīt kā mākslu.

Rētorika jeb daiļrunas māksla pēc Aristoteļa liecības vispirms radusies Sicilijā, un proti Sirākūzās, kur pēc tirannu gāšanas daudzie privātie tiesas procesi deva bagātu vielu un saturu tiesas daiļrunai. Viens no pirmajiem rētorikas skolotājiem tur bijis Koraks, kas ar saviem daiļrunības paņēmieniem centies iespaidot tiesnešus. Par viņa skolnieku min Teisiju, kas sarakstījis daiļrunas mākslu (τέχνη ῥητορική).

No Sicilijas rētorika pārgāja uz Atēnām. Sevišķi nopelni te bija Gorgijam no Leontīniem, kas bija reizē sofists un rētors. 427. gadā no savas pilsētas sūtīts par sūtni uz Atēnām, viņš tur ar savām runām guva tādu piekrišanu un tā iepatikās atēniešiem, ka dzimtenē atpakaļ vairs neatgriezās, bet palika Atēnās, kur kļuva par runātāju un rētorikas skolotāju. Ka Gorgija populāritāte bija liela, redzams no tam, ka viņa vārdā nosaukts viens no Platōna dialogiem. No Gorgija runām tika visvairāk slavēta viņa Delfos teiktā pītiskā runa (Πυθικός), kā arī viņa olimpiskā runa ('Ολυμπικός), kur viņš izteica domas, ka grieķiem piederas atstāt sīkās partiju un cilšu ķildas un vienotiem spēkiem nostāties pret barbariem; tad vēl kāda epitafija (kapruna), kuŗu viņš teica par godu kritušiem atēniešiem.

Gorgija laikā dzīvoja arī Trasimachs no Chalkēdonas, kas uzstājās par tiesas daiļrunas skolotāju. Viņš savās runās tiecās uz patētismu un ar dažādiem rētoriskiem līdzekļiem centās aizkustināt klausītājus.

Tā runas māksla sasniedza Atēnās lielāku pilnību nekā jebkur citur Grieķijā. Daiļrunas attīstību sekmēja ne tikai šai pilsētā valdošā demokratiskā iekārta, kas atļāva lielu runas brīvību, bet arī pati atēniešu tauta, kas mīlēja klausīties skaistās runās.

Grieķi izšķīra trīs daiļrunas veidus: tiesas daiļrunu (γένος δικανικόν), epideiktisko jeb svinību daiļrunu (γένος ἐπιδεικτικόν jeb πανηγυρικόν) un politisko daiļrunu (γένος συμβουλευτικόν).

Tiesu runās sevišķi populārs Atēnās bija Līsijs. Svinību runas, kuŗu pirmos paraugus deva Gorgijs, reprezentē lielāko tiesu Isagors, kas ir šī runas veida galvenais nodibinātājs. Un beidzot ar politiskām runām slavens kļuva Dēmostens, vislielākais senatnes runātājs.

Aleksandriešu gramatiķu sakopotajā orātoru kanonā bij uzņemti šādi 10 atiešu runātāji: Antifōnts, Andokids, Līsijs, Isokrats, Isajs, Aischins, Dēmostens, Hipereids, Likūrgs un Deinarchs.

Orātoru tekstu krājumi. J. J. Reiske, Oratorum graecorum quae supersunt monumenta ingenii, Lipsiae, 12 vol., 1770—75. — I. Bekker, Oratores attici, Berolini, Reimer, 5 vol. 1823, 4. — Baiter et Sauppe, Oratores attici, Turici, Hoehr, 9. vol. 1839—50. — C. Müller, Oratores attici (izņemot Dēmostenu). Accedunt scholia et fragmenta, Parisiis, Didot, 2 vol. 1847, 1858.

Literātūra. F. Blass, Die attische Beredsamkeit, Leipzig, Teubner, 1868—77; 2. Aufl. 1887—98 (trešais sējums 2 daļās). — R. C. Jebb, The attic Orators from Antiphon to Isaeos, London, Macmillan, 2 vol. 1876, 2 ed. 1893. — E. Norden, Die Antike Kunstprosa, Leipzig, Teubner, 2 sēj. 1898. — O. Navarre, Essai sur la Rhétorique grecque avant Aristote, Thèse, Paris, Hachette, 1900.

109. Tiesas daiļruna. Antifōnts un Andokids. Sōfila dēls Antifōnts (Ἀντιφῶν) ir Gorgija laika biedrs, dzimis ap 480. gadu. Par viņa dzīvi maz kas zināms, izņemot to, ka Peloponnēsas kaŗa beigās viņš krita par upuri pilsoņu partiju ķildām. Kad Atēnās uz īsu laiku ieguva varu oligarchi, viņu piekritēju pulkā atradās arī Antifōnts. Bet kad pie valsts stūres atkal nāca demokratu partija, Antifōnts tika apsūdzēts kā tautas nodevējs un sodīts ar nāvi 411. gadā.

Antifōnts maz uzstājās ar runām tautas sapulcēs; tāpat viņa kā rētorikas skolotāja slavu drīz aptumšoja Līsijs un Trasibūls. Antifōnta īstais darba lauks bija tiesas daiļruna. Dažam labam no saviem draugiem viņš palīdzēja tiesu procesos ar derīgiem padomiem un norakstītām runām. Cildinošu Antifōnta raksturojumu dod Tūkīdids, ko uzskatīja par Antifōnta skolnieku.

Senatnē ar Antifōnta vārdu bija pazīstamas kādas 60 runas, no kuŗām dažas (ap 25) gan turēja par neīstām. Līdz mūsu dienām uzglabātas 15 runas, kas visas attiecas uz kriminālprocesiem (δίκαι φονικαί). No šīm 15 runām 12 izdomātas runas ir sakārtotas pēc tetraloģijām un attiecas uz nepierādītu slepkavību (φόνος ἀπαράσημος), uz nogalināšanu bez iepriekšēja nodoma (φόνος ἀκούσιος) un uz ievainošanu, kuŗas sekas bijusi nāve. Katrā tetraloģijā ir šādas 4 daļas: apsūdzība, aizstāvēšanās, iebildums, pretiebildums.

Par labāko no Antifōnta runām jau senatnē atzina tagadējo 2. runu, kur kāds Euksitejs aizstāvas pret apsūdzību, ka viņš esot nogalinājis kādu klērūchu Hērōdu, kas pazudis bez vēsts, braucot no Mitilēnes uz Ainu. Diezgan īpatnēja pēc satura ir pirmā runa, kur kāds dēls apsūdz savu pamāti par to, ka tā esot viņa tēvam devusi mīlestības dzērienu.

Antifōnta stils rāda vēl seno laiku stingrību un vienkāršību. Tikai vienmērīgajā teikumu uzbūvē un biežajā vispārēju vietu un prātulu atkārtošanā var saskatīt Gorgija rētoriskās skolas ietekmi. Kā viena no Antifōnta runu īpatnībām ir tā, ka viņš izvairās minēt vārdā personas, kas kompromitētas procesā.

Rokraksti. *Crippsianus* jeb *Burneianus* 95 (= A), atrodas Britu mūzejā, uz 13. gs. pergamenta; te ietilpst arī Andokids, Isajs, Deinarchs, Likūrgs un citi autori.

Oxoniensis (= N), uz zīda papīra, 14. (vai 13.) gs.; te atrodam arī Deinarchu un daļu Likūrga teksta.

Bez diviem minētajiem manuskriptiem, kas ir labākie, vēl atzīmējami: *Laurentianus* IV, 11 (= B), 15. gs.; *Marcianus* (= L), uz pergamenta, 15. gs.; *Burneianus* 96 (= M), 15. gs.; *Vratislaviensis* (= Z).

Izdevumi. Sk. 472. lpp. V. Jernstedt, Petropoli, Deubner, 1880. — V. Herwerden, Antiphontis orationes tres (In novercam, de caede Herodis, de choreuta) Traiecti ad Rhen. Kemink, 1883. — Blass, Bibl. Teubn. 1871, ed. altera 1881; 1892. — J. Nicole, L'Apologie d'Antiphon d'après des fragments inédits sur papyrus d'Égypte, Genève, Georg, 1907 (atliekas no Antifōnta aizstāvēšanās runas, kuŗu apbrīno Tūkīdids 8, 68 un kuŗu Antifōnts teica 411. g., pēc oligarchiskās 400 vīru valdības gāšanas). — Antiphontis orationes et fragm. edd. Blass-Thalheim, 1914 (Teubner). — Antiphon, Discours, suivis des fragments d'Antiphon le Sophiste, texte et trad. par L. Gernet, Paris, Les Belles Lettres, 1923. —

Literātūra. Cucuel, Essai sur la langue et le style de l'orateur Antiphon, Thèse, Paris, Leroux, 1886. — Blass, Die attische Beredsamkeit², I, 91-203. — F. L. van Cleef, Index Antiphonteus, New-York, Ginn, 1895. — F. Solmsen, Antiphonstudien, Berlin, Weidmann, 1931.

Andokids (Ἀνδοκίδης), lai gan figūrē 10 orātoru sarakstā, nebija spīdošs runātājs. Viņš uzstājās vairāk tādos procesos, kur pats bij ieinteresēts. Ir uzglabātas ar viņa vārdu tikai 4 runas, un šķiet, ka arī senatnē to nav bijis daudz. Andokida piedzīvojumiem bagātā un nemierīgā dzīve neļāva viņam pilnā mērā attīstīt un parādīt savas runātāja spējas.

Andokids dzimis ap 440. gadu. Viņa bērnība un agrā jaunība tātad sakrita ar Peloponnēsas kaŗa sākumu. Viņš piederēja pie tās atēniešu zelta jaunatnes, kuŗas vadonis bija Alkibiads un kuŗa pavadīja savu laiku gan izpriecās, gan klausoties sofistu lekcijas un piedaloties politiskās intrigās. Andokids pieslējās (ap 420. g.) oligarchu partijai. Uz viņu krita arī aizdomas, ka viņš esot parōdējis Eleusīnas mistērijas. 415 .gadā, kad nepazīstamas personas bija sadauzījušas Atēnu ielās hermus, Andokids tika apsūdzēts un ievietots cietumā. No nāves viņš glābās tikai ar to, ka atzinās, kas ir bijuši nozieguma dalībnieki, tomēr viņam tika atņemta tiesība piedalīties tautas sapulcēs un reliģiskās ceremonijās. Andokids tad labprātīgi devās trimdā un klejoja pa pasauli, ar dažādiem darījumiem sagādādams sev līdzekļus. Desmit gadu laikā viņš apceļoja Siciliju, Italiju, Peloponnēsu, Tesaliju, Jōniju, Hellespontu un beidzot Kipras salu, kuŗas valdnieks viņam piešķīra īpašumus un lieliskas dāvanas[1]). Šai ceļojumu laikā viņš divreiz (411. un ap 408. g.) mēģināja dabūt amnestiju Atēnās, bet abas reizes bez panākumiem. Uz otro reizi attiecas viņa runa Par atgriešanos (Περὶ τῆς ἑαυτοῦ καθόδου). Iespēja atgriezties Atēnās viņam radās tikai 403. g. pēc Trasibūla amnestijas. Nākošos gados Andokids ar lielu rosību piedalījās

[1]) Mist. 4.

Atēnu politiskajā dzīvē, atbalstīdams demokratiskās valdības centienus. Viņš uzņēmās dārgas liturģijas (valsts klaušas) un uzstājās ar runām tautas sapulcē. Bet drīz radās atkal aizdomas un vecais naids pret viņu, un 399. gadā demagogs Kēfīsijs viņu apsūdzēja par bezdievību. Sūdzība bija motīvēta ar to, ka Andokids nelikumīgi esot piedalījies mistērijās. Andokids aizstāvējās ar runu Par mistērijām (Περὶ τῶν μυστηρίων) un palika uzvarētājs. 391. g. viņš piedalījās delegācijā, kuras nolūks bija runāt par mieru ar Spartu. Uz šo gadījumu attiecas viņa runa Par mieru ar lakedaimoniešiem (Περὶ τῆς πρὸς Λακεδαιμονίους εἰρήνης). Bet sarunām nebija panākumu, un pēc Pseudo-Plūtarcha ziņām Andokidam atkal esot bijis jāiet trimdā. Pēc tam ziņas par viņu izbeidzas.

No 4 runām, kas uzglabātas ar Andokida vārdu, 3 jau minētas, bet ceturtā Pret Alkibiadu (Κατὰ Ἀλκιβιάδου) tiek atzīta par Andokidam nepiederošu. Arī runa Par mieru ir apšaubīta jau kopš senatnes, un tādā kārtā par droši īstām uzskatāmas tikai divas pirmās runas (Par atgriešanos un Par mistērijām).

Andokida daiļrunas māksla vēl nav sasniegusi augstāku pilnību. Tai trūkst figūrālo izgreznojumu, un vietām tā par daudz izplūdusi. Tomēr stāstījums diezgan dzīvs un svaigi dabisks. Tāpat Andokids ir diezgan veikls argumentācijā.

Rokraksti. Tie paši, kas Antifōntam, izņemot N. Turklāt vēl kōdeks *Ambrosianus* (= Q).

Izdevumi. Sal. 472. lpp. Fr. Blass, Lipsiae, Teubner, 1871, 80; ed. tertia, correctior, 1906; ed. IV cur. C. Fuhr, Teubner, 1913. — Discours, éd. et trad. G. Dalmeyda, Coll. G. Budé, Paris, Les Belles Lettres, 1930.

Literātūra. L. L. Forman, Index Andocideus, Lycurgeus, Dinarcheus, Oxonii, Clarendon, 1897. — Kingsburg, A rhetorical study of the style of Andocides, Diss. Baltimore, 1899. — Περὶ τῶν μυστηρίων atsev. izd.: W. J. Hickie, with critical and explanatory notes, London, Macmillan, 1885. — E. C. Marchant, De mysteriis and de reditu, London, Longmann et Green, 1 ed. 1889, 2 ed. 1900.

110. Līsijs. Līsijs dzimis Atēnās ap 440. gadu un tātad bija Andokida laika biedrs. Viņa tēvs Kefals bija turīgs ieroču fabrikants Sirākūzās, kas, Perikla pierunāts, pārcēla (laikam ap 450. g.) savu darbnīcu uz Atēnām. Platōna Valstī Kefals attēlots kā gudrs, laipns un visu cienīts sirmgalvis, kas, būdams metoiks, ir labs paziņa un draugs visiem labākajiem Atēnu pilsoņiem. Līsijs bija viens no viņa trim dēliem. Vecākais saucās Polemarchs, vidējais Eutidēms, bet Līsijs bija jaunākais. Pavadījis bērnību Atēnās un dabūjis tur pirmo izglītību, Līsijs 15 gadu vecumā kopā ar brāļiem devās (ap 425. g.) uz Tūrijiem, bagātu atēniešu kolōniju dienvidu Italijā. Tur viņš mācījās rētoriku, kamēr viņa brālis Polemarchs studēja filozofiju. Kad 413. gadā atēnieši tika uzvarēti pie

Sirākūzām, arī atēniešu draugiem Tūrijos dzīve tapa grūta, un Polemarchs ar Līsiju atgriezās Atēnās. Kaŗam turpinoties, ieroču fabrikai netrūka darba, un Kefala dēli kļuva bagāti. Viņi turpināja savas iesāktās studijas. Līsijs mācīja rētoriku un sacerēja tiesu runas. Bet 404. gadā abiem brāļiem bija jāpiedzīvo nelaime. Peloponnēsas kaŗam beidzoties, Atēnās notika apvērsums, un varu sagrāba 30 oligarchi, kas bija Spartas režīma piekritēji. Kefala dēlu īpašums tika konfiscēts, bet paši viņi arestēti. Polemarchs cietumā tika nonāvēts, bet Līsijam laimējās aizbēgt. Kad tiranni drīz tika padzīti un demokratiskā iekārta atkal nodibināta Atēnās, turp atgriezās arī Līsijs. Būdams metoiks, viņš par nopelniem tika pielīdzināts tiesībās Atēnu pilsoņiem. Šai laikā Līsijs cēla sūdzību pret Eratostenu, vienu no 30 oligarchiem, kas bija vainīgs Līsija brāļa Polemarcha nāvē. Šī runa, kas uzglabāta, ir vienīgā, ko Līsijs pats ir teicis tiesas priekšā. Nevarēdams, kā metoiks, piedalīties Atēnu polītiskajā dzīvē un palicis bez līdzekļiem, jo oligarchi bija konfiscējuši viņa īpašumu, Līsijs kļuva par logografu, t. i. viņš rakstīja citiem runas, kuŗas tiem bija jārunā tiesas priekšā [1]). Šo nodarbošanos Līsijs piekopa līdz sava mūža beigām, t. i. apmēram līdz 380. g.

Pēc senatnes ziņām Līsija sacerēto runu skaits sasniedzis 425. Dažas no tām bez šaubām bij apokrifas. Bet arī visstingrākie kritiķi atzina ne mazāk kā 200 īstu Līsija runu [2]). No tām līdz mūsu dienām uzglabātas 34 runas, gan dažas nepilnīgā veidā un dažas ar apšaubāmu īstumu. Šo runu vairums pieder pie tiesas runām, tomēr dažas pieskaitāmas polītiskām, piem., Par pastāvošās valsts iekārtas paturēšanu Atēnās (Περὶ τοῦ μὴ καταλῦσαι τὴν πάτριον πολιτείαν Ἀθήνησι), kas sacerēta pēc 30 oligarchu padzīšanas (403. g.) un aizstāv pilnīgas neierobežotas demokratijas atjaunošanu, bet dažas pieder pie svinīgās daiļrunas, kā Kapruna (Ἐπιτάφιος) par godu Korintas kaŗā kritušajiem un 388. gadā teiktā Olimpiskā runa (Ὀλυμπιακός), kas sacerēta Isokrata daiļ-

---

[1]) Pēc grieķu likumiem pilsoņiem, kas bij iesūdzēti tiesā vai arī kas paši sūdzēja kādu citu, bija tiesība aizstāvēt tiesā savu lietu. Bet tā kā daudzi to nespēja, jo viņiem trūka vajadzīgo runas dāvanu vai arī viņi nepazina pietiekoši tiesas iekārtu un nezināja vajadzīgo formu, viņi griezās pie logografiem, kas, izklaušinājuši sīkāk klienta lietas apstākļus, uzrakstīja piemērotu runu, kuŗu tad arī iemācījās no galvas klients, lai to teiktu priekšā hēliastiem tiesas dienā. Saprotams, ka par savām pūlēm logografs ņēma no klienta honorāru. Logografa uzdevums bija uzrakstīt tādu runu, kas lai būtu piemērota apstākļiem un arī klienta personai, lai runa klausītājiem liktos dabiska un pārliecinoša. Runa bij jāierobežo arī garuma ziņā, jo runātājam laiks bija noteikts ar sevišķu ūdens pulksteni (κλεψύδρα), un pēc šā laika notecēšanas viņam vairs runāt neļāva.

[2]) 233 pēc Βίος Λυσίου; ne mazāk par 200 (διακοσίων οὐκ ἐλάττους δικανικοὺς γράψας λόγους) Dionīs. par Līsiju 17.

runas garā [3]). Sofistiska tendence ir Sōkrata apoloģijai (Ἀπολογία Σωκράτους), kuŗas nolūks laikam bija atspēkot sofista Polikrata apsūdzības runu pret Sōkratu.

Pārējās ir tiesu runas, kur Līsija talants izpaužas visspilgtāk. Aplūkosim dažas raksturīgākās no tām.

1. runu ar nosaukumu Aizstāvēšanās par Eratostena nogalināšanu (Ἀπολογία περὶ τοῦ Ἐρατοσθένους φόνου) teicis kāds Eufilēts, kas iesūdzēts tiesā par to, ka nogalinājis savas sievas mīļāko Eratostenu, to pārsteigdams nozieguma vietā. Šī vienkāršā, bet veiklā aizstāvēšanās runa, kur vaļsirdīgi atstāstīta notikumu norise, ir ne tilai labs atiskās daiļrunas paraugs, bet arī patiess atiskās dzīves un parašu attēlojums.

3. runa Pret Simōnu (Κατὰ Σίμωνος) izklāsta ķildu, kas radusies starp diviem mīlētājiem kāda jaunekļa dēļ.

12. runa Pret Eratostenu (Κατ' Ἐρατοσθένους), vienu no bijušiem 30 tiranniem, kas lika nogalināt Līsija brāli Polemarchu, Līsijs teica pats tiesas priekšā. Tā ir viena no labākajām Līsija runām. Sevišķi saistoša ir tā vieta, kur runātājs atstāsta pārdzīvotos notikumus, oligarchu mantkārību un cietsirdību. Viņš runā par faktiem, kas brēc uz debesīm, un runas beigās griežas pie tiesnešiem, prasīdams pēc taisnīga gandarījuma: „Savā runā es neatstāju neminētas ne tās svētnīcas, ko šie cilvēki ir gan pārdevuši, gan apgānījuši, ne mūsu pilsētu, ko viņi centušies mazu padarīt, ne mirušos, kuŗiem ja dzīviem jūs nespējāt palīdzēt, tad palīdziet tagad mirušiem. Man šķiet, ka viņi mūs klausās un ka viņi gaida uz jūsu spriedumu ..." Nav zināms, kāds bija tiesnešu spriedums. Par spīti Līsija graujošai runai, daži domā, ka Eratostens ticis attaisnots. Demokratiskā valstī taču tik viegli piešķir amnestiju. Un oligarchu partija, jādomā, bija rūpējusies, lai tiesā Eratostenam radītu izdevīgu situāciju. Bet Līsija runa katrā ziņā pierāda, ka toreiz viņš jau bija vārda meistars, un viņa runa pret Erastostenu ir patiešām tiesas daiļrunas šedevrs.

Ne mazāku mākslu Līsijs parāda arī tur, kur viņš, kā logografs, aizstāv citu intereses. Šai ziņā ievērības cienīga ir 32. runa Pret Diogeitonu (Κατὰ Διογείτονος), kas diemžēl pilnīgi nav uzglabāta. Kāds Diodots, aiziedams karā, par savu bērnu aizgādni bij iecēlis savu brāli Diogeitonu, kas reizē bija arī viņa sievas tēvs. Karā Diodots krita, bet Diogeitons izprecināja savu meitu citam, pats piesavinādamies viņam uzticēto bāreņu mantu. Bērnu māte papriekš mēģināja radinieku klātbūtē pierunāt savu tēvu izturēties cilvēcīgāk pret viņas bērniem, bet,

[3]) Abas šīs runas tiek apšaubītas.

kad tas nelīdzēja, viens no radiniekiem iesūdzēja Diogeitonu tiesā par bāreņu apkrāpšanu. Šis radinieks tad arī izstāsta tiesā jo sīki visu šo lietu, izceldams jo sevišķi enerģiskās mātes rīcību:

„Beidzot viņu (bērnu) māte mani lūdza savest kopā viņas tēvu ar viņa pazīstamiem, teikdama: ja agrāk viņa neesot paradusi runāt starp vīriešiem, tad tagadējā nelaime viņu spiežot to darīt un visu mums izstāstīt. Diogeitons gan sākumā negribēja nākt uz apspriedi,bet vēlāk draugi viņu piespieda. Un kad mēs sanācām kopā, viņa jautāja savu tēvu, ar kādu sirdi viņš tā esot apgājies ar bērniem, būdams viņu tēva brālis un viņas tēvs. „Ja jau tu no cilvēkiem nekaunējies," viņa teica, „tad vismaz dievus tev vajadzēja bīties. Tu taču saņēmi no viņu tēva, tam aizbraucot, piecus talantus kā noguldījumu." Un viņa, uzrādīdama dokumentus, vēl pierādīja, ka Diogeitons ir saņēmis kā ienākumu no kuģiem septiņus talantus un 4000 drachmas. „Un pēc visa tā," viņa turpināja, „tu esi iedrošinājies apgalvot, ka viņu tēvs tev ir atstājis tikai 2000 drachmas un 30 stateŗus, kuŗus, kā man atstātus, es pēc viņa nāves tev iedevu? Un tu esi varējis viņus, tavas meitas bērnus, izraidīt no mājas, vienos kankaros, bez apavu, bez gultas veļas un segām, bez mēbelēm, ko tēvs viņiem atstāja, bez naudas, ko viņš pie tevis noguldīja? Un tagad tu manas pamātes bērnus audzini bagātībā un greznībā, — bet manējiem dari pārestību, no mājas tos izdzīdams un par nabagiem padarīdams. Un, tā rīkodamies, tu ne dievus bīsties, ne no manis, kas esmu līdzrunātāja šai lietā, kaunies, ne savu brāli atceries, un visi mēs esam tev mazvērtīgāki par naudu." Un kad viņa, tiesnešu kungi, daudz šādu bēdu lietu bij izstāstījusi, tad mēs, visi klātesošie, bijām no viņas vārdiem un šā cilvēka darbiem tā uztraukti, ka neviens no mums nespēja ne vārda pateikt, bet ar asarām acīs, tāpat kā paši cietušie, mēs gājām mājup klusēdami."

Citāds raksturs ir 24. runai Par invalidu (Ὑπὲρ ἀδυνάτου). Tur vietām paspīd viegls humors. Līsija klients ir kāds invalids, kas saņem no valsts nelielu pabalstu — vienu obolu dienā[4]). Kāds skaudīgs nelabvēlis iesūdzējis invalidu padomē, aizrādīdams, ka tas neesot nekāds invalids, kam esot sava nodarbošanās un kas varot sev atļauties bieži jāt uz zirga. Sūdzētāja nolūks ir panākt pabalsta atņemšanu. Pret šiem uzbrukumiem tad arī aizstāvas invalids: „Mans sūdzētājs apgalvo, ka es netaisni saņemot no valsts naudu, jo tiklab fiziski esot stiprs un nemaz neesot pie invalidiem pieskaitāms, kā arī amatu protot tādu, ka bez izsniedzamā pabalsta varot iztikt. Un kā pierādījumu manam miesas spēkam viņš min to, ka es jājot uz zirgiem, bet mana amata ienesīgu-

[4]) Obols = 1/6 daļa drachmas (ap 15 sant.).

mam, ka es varot saieties ar cilvēkiem, kas spēj izdot naudu. Kas zīmējas uz mana amata ienākumiem, es domāju, jūs visi zināt, kādi tie ir. Tomēr īsi par to pastāstīšu. Man tēvs neko nav atstājis un arī bērnu man nav, kas par mani gādātu. Amats man ir tāds, kas maz ko ienes, ko es pie tam ar pūlēm veicu un nevaru atrast sev pēcnācēju. Bet cita ienākuma man nekāda nav, tā ka ja jūs man atņemsiet pabalstu, es nokļūšu visai grūtos apstākļos. Tādēļ to pabalstu, ko jūs man jaunākam un stiprākam esat piešķīruši, neatņemiet man tagad, kad esmu kļuvis jau vecāks un vājāks. Bet par manu jāšanu, ko šis cilvēks iedrošinājies jums pieminēt, nav daudz ko runāt. Ja es būtu bagāts, es jātu uz mūļa un nevis uz zirga, kas pieder citam. Bet tagad, tāpēc ka nespēju iegādāties mūli, esmu spiests bieži lietot citu zirgus. Brīnums, ka mans pretinieks par manas turības pierādījumu neuzskata arī to, ka es lietoju d i v a s nūjas, kamēr citi lieto tikai v i e n u!" Pierādījis savu maznozīmību un apgāzis pretinieka apgalvojumus, kā arī atzīmējis savu patriotismu un uzticību demokratijai trīsdesmit oligarchu laikā, invalids griežas ar lūgumu pie padomes locekļiem: „Es lūdzu, cienītā padome, balsot par mani tāpat kā iepriekšējās padomēs, atceroties, ka es te nedodu nolēsi par kādu man uzticētu valsts naudu vai kāda valsts amata piekopšanu, bet te runa ir par vienu vienīgu obolu. Tā darīdami, jūs visi būsiet taisnīgi balsojuši, un es jums par to būšu pateicīgs; bet šis cilvēks būs mācījies, ka nevajaga uzbrukt tiem, kas par viņu vājāki, bet virsrokas dabūšanai meklēt sev līdzīgus."

No pārējām runām var atzīmēt apsūdzības runu pret Filōnu (31.) un Euandru (26.), kā arī aizstāvēšanas runas par labu Mantitejam (16.) un kādam vārdā neminētam pilsonim, kas ir ticis vajāts savu oligarchisko ieskatu dēļ (25.). Visas šīs 4 runas teiktas dokimasijas gadījumā, kad buleutam vai citai amatpersonai stājoties amatā vajadzēja pierādīt, ka viņš ir piešķirtā mandāta cienīgs. Uz nolēses došanu (εὔθυνα) ko pēc atēniešu likumiem prasīja no amatpersonām, kas pēc notecējušā gada nolika savu amatu, attiecas runas pret Epikratu (27.) un Nīkomachu (30.). Divas runas, 14. un 15. (kas teiktas 395./4. g.), vērstas pret Alkibiadu, apsūdzot viņu par kaŗadienesta pienākumu nepildīšanu (λειποταξίου). 22. runa apgaismo atēniešu likumus par labības tirgotājiem. Pa daļai sakrālas lietas skaŗ 7. runa Par iežogojumu (Περὶ τοῦ σηκοῦ), kur apsūdzētais aizstāvas pret apgalvojumu, ka viņš esot iznīcinājis kādu viņa zemesgabalā augošu olīvkoku (μορία), kas nozudis līdz ar tā apžogojumu (σηκός).

Pārlasot Līsija runas, jāatzīst, ka viņš pratis veikt savu logografa uzdevumu labāk nekā jebkuŗš cits. Daudzas viņa runas, kas piemērotas apstākļiem un atsevišķām personām, ir īsti mākslas darbi. Šais ru-

nās Līsijs nav tikai advokāts, kas aizstāv savu klientu intereses, bet viņš tā iedzīvojies aizstāvamo personu lomā, ka top gandrīz par drāmatisku rakstnieku. Katram klientam viņš liek mutē tādus vārdus un runas, kas vislabāk saskan ar viņa raksturu un stāvokli un kas ar savu nemāksloto vaļsirdību un sirsnību atstāj vislabāko iespaidu uz tiesnešiem un publiku.

Pie šīm īpašībām vēl jāpiezīmē, ka Līsija stils ir viegls un patīkams un viņa valoda tekoša un skaidra. Lai gan viņš nebija atēnietis, viņa valoda ir vistīrākais atiešu dialekts, vislabākais atiešu valodas paraugs, kā to atzina jau senie kritiķi [5]). Zināms, vēlākie orātori, kā Dēmostens un Hipereids, stāv augstāk par Līsiju kā runātāji, bet kā logografs Līsijs paliek neviena nepārspēts.

Rokraksti. *Palatinus*, tagad *Heidelbergensis* 88 (= X), uz 12. gs. pergamenta. Šis ir galvenais Līsija teksta avots, bet bojāts un ne visai skaidri salasāms. 1. un 2. runa uzglabāta citos rokrakstos, no kuriem labākais, šķiet, ir *Marcianus* 416 (= F), 13. gs. (Par Līsija manuskr. sk. Thalheim. ed. maior, priekšvārdu.)

Izdevumi. Thalheim, ed. minor un maior, Bibl. Teubneriana, 1901. — Cobet-Hartmann, ed. quarta, Lugduni Batav. 1905. — C. Hude, Oxonii, Clarendon, 1913. — Discours, texte et trad. par L. Gernet et M. Bizos, Coll. G. Budé, Paris, Les Belles Lettres, I: I—XV 1924; II: XVI—XXV et fragm. 1926.

Literātūra. G. Perrot, L'éloquence politique et judiciaire à Athènes, Paris, Hachette, 1873, 215-285. — J. Girard, Études sur l'éloquence attique, Hachette, 1874, 1884, 1-83. — Blass, Die attische Beredsamkeit [2], I, 339 līdz beigām. — R. C. Jebb, The atic orators from Antiphon to Isaeus, 2 ed. London 1893. — W. L. Devries, Ethopoiia, A rhetorical study of the types of character in the orations of Lysias, Diss. Baltimore, Murphy, 1892. — W. Motschmann, Die Charaktere bei Lysias, Diss. München, 1905.

111. Isajs. Tāpat kā Antifōnts un Līsijs, arī Isajs bija logografs. Dzimis pēc dažām ziņām Eubojas pilsētā Chalkidā [1]), viņš dzīvoja Atēnās. Ar to varētu izskaidrot, ka, būdams metoiks, Isajs nepiedalījās Atēnu politiskajā dzīvē un, tāpat kā Līsijs, aprobežojās ar runu sacerēšanu citiem. Pēc dažām liecībām viņš bija Isokrata skolnieks un savukārt Dēmostena skolotājs.

Ar Isaja vārdu senatnē bija pazīstamas 64 runas, no kuŗām 14 tika apšaubītas, un daži rētorikas darbi. No šīm runām, kas pēc Dionīsija liecības visas piederēja pie tiesu runām, 12 ir uzglabātas. Tās visas at-

---

[5]) Dion. Hal. Lys. 2: τῆς Ἀττικῆς γλώττης ἄριστος κανών. Zīmīgs ir Favorīna spriedums (Gellija citējumā 2, 5) par Līsiju, kur tas salīdzināts ar Platōnu: *si ex Platonis verbum aliquod demas mutesve atque id commodatissime facias, de elegantia tamen detraxeris, si ex Lysia, de sententia.*

[1]) Pēc Dēmētrija, Harpokratiōna citējumā; pēc Hermipa (ib.) Isajs dzimis Atēnās.

tiecas uz mantošanas lietām un ar savu saturu vairāk interesē Atēnu tiesību pētnieku nekā literātūras vēsturnieku.

Izteiksmes ziņā Isajs atgādina Līsiju: arī viņam ir tāda pati skaidra valoda un vienkārša, eleganta izteiksme, tā ka senatnē abu logografu runas pat ir tikušas samainītas. Tomēr Isajs ir mazākā mērā mākslinieks nekā Līsijs: Isajam nav tā grāciozā viegluma un gleznainības, kas piemīt Līsijam, bet viņš ir vairāk dialektiķis, kas ar prāta argumentiem cenšas pierādīt aizstāvamās lietas patiesību.

Viena no Isaja labākajām runām, kur parādās visas viņa spējas, ir runa par Kirōna atstāto mantojumu. Šai prāvā jautājumam par faktiem pievienojas jautājums par tiesībām: „Gribot negribot, tiesneši, jādusmojas, redzot dažus cilvēkus ne tikai pretendējam uz to, kas viņiem nepieder, bet cenšamies arī vārdiem iznīcināt tiesības, kas dibinātas uz likumu. To taisni dara mani pretinieki Lai gan mans vectēvs Kirōns nav miris bez pēcnācējiem un lai gan viņš atstājis mūsu personā savas likumīgās meitas bērnus, mūsu pretinieki aiztur viņa īpašumu, it kā tie būtu viņa vistuvākie radinieki, un mūs izsmej, sacīdami, ka mēs neesot viņa meitas bērni, un ka viņam nekad neesot bijis meitas." Tālākā runā Kirōna meitas dēls tad arī cenšas pierādīt, ka viņš ir likumīgais Kirōna pēcnācējs, kam lielākas tiesības uz mantojumu nekā Kirōna brāļa dēlam.

Rokraksti. *Crippsianus* (= A), Britu mūzejā, *Ambrosianus* (= Q), te ir tikai 1. un 2. runa.

Izdevumi. Thalheim, Bibl. Teubneriana, 1903. — W. Wyse, The speeches of Isaeus, with critical and explanatory notes, Cambridge, Un. Press, 1904. — Isée. Discours, par P. Roussel, Paris, Les Belles Lettres.

Literātūra. L. Moy, Étude sur les plaidoyers d'Isée, Paris, Thorin, 1876. — W. W. Baden, The principal figures of language and figures of thought in Isaeus and the guardianship-speeches of Demosthenes, Diss. Baltimore, 1906. —

XXIX. Svinīgā daiļruna

112. Isokrats (436.—338. g.). **Viņa dzīve un darbi.** Isokrats (Ἰσοκράτης), dzimis 436. gadā [1]), bija turīga flautu fabrikanta Teodōra dēls. Rūpīgi audzināts, viņš jaunekļa gados klausījās sofistu Prodiku un bija tuvos sakaros arī ar Sōkratu un viņa pulciņu [2]). Tomēr uz filozofiju Isokrats nejuta sevišķas tieksmes, bet viņu vairāk pievilka daiļrunas māksla. Kad viņa tēvs, Peloponnēsas karam beidzoties, bija izputināts, Isokratam bij jādomā, kā sagādāt līdzekļus eksistencei. Lai papildinātu savu rētorisko izglītību, viņš aizceļoja uz Tesaliju, kur toreiz atradās Gorgijs, un klausījās tā lekcijas.

---

[1]) De antid. 9.

[2]) Plat. Faidrs, 278 E, sal. 279 B. Isokr. Būsir. 5 un 6.

Atgriezies Atēnās, Isokrats sāka nodarboties ar logografa amatu, rakstīdams, tāpat kā Līsijs, citiem tiesu runas. Tā viņš ieguva sev reputāciju un neatkarīgu stāvokli. Tomēr logografa amats nebija Isokratam pa prātam. Daudzās prāvas par mantojumiem, krāpšanām, apvainojumiem un tamlīdzīgām lietām, kuŗu dēļ viņam nācās rakstīt runas saviem klientiem, viņam likās par daudz garlaicīgas. Viņa prāts nesās uz augstām lietām, un daudz vairāk viņu vilināja politiskā daiļruna. Bet arī te viņš nejutās spējīgs gūt kādus panākumus: viņš bija kautrīgas dabas cilvēks, turklāt viņa balss bija par vāju, lai viņš uzstātos par runātāju liela ļaužu pūļa priekšā. Arī viņa raksturs nebija piemērots politiskām cīņām: viņš bija vairāk mākslinieks ar naīvi-ideālistisku pasaules uzskatu, turklāt kā cilvēks diezgan godkārīgs un smalkjūtīgs, ko dziļi apvainoja ikviena pārestība vai netaisnība. Tāpēc Isokratam bij jāatsakās arī no politiskās karjēras, un viņam atlika tikai trešais daiļrunas veids — epideiktiskais un tāpat arī rētorikas mācīšana. Šai nozarei Isokrats tad arī pievērsās. Viņš nodibināja (ap 393. g.) pats savu skolu, kur mācīja ne tikai rētoriku, bet centās dot arī vispārīgu, dzīvei noderīgu izglītību, tapdams tādējādi zināmā mērā par konkurentu sofistiem un filozofiem un saņemdams no dažiem pat pārmetumus. Tā Platōns dialogā Eutidēms ne bez rūgtuma izsakās par Isokratu (vārdā gan viņu nesaukdams), ka viņš diletantiski svārstoties starp filozofiju un politiku, nebūdams kompetents nevienā no šīm zinātnēm. Varbūt ka šai spriedumā ir daļa konkurenta greizsirdības. Fakts tomēr bija, ka Isokrats tapa par visslavenāko rētorikas skolotāju Atēnās. No visām pusēm viņam saplūda skolnieki. No viņa skolas izgāja ievērojami runātāji, kā Likūrgs un Hipereids, vēsturnieki Efors un Teopomps un tādi valsts darbinieki kā Timotejs. Isokrata skolas ietekme bij jūtama visā Grieķijā, un pats Isokrats kļuva visai populārs: viņam bija sakari ar augstām personām, piemēram, ar Kipras ķēniņu Euagoru un tā dēlu Nīkoklu, ar Spartas ķēniņu Archidāmu, ar Maķedonijas Filipu un citiem. Galvenais mācības priekšmets Isokrata skolā bija plaši attīstīta runas teōrija, pie kuŗas pieturoties, viņa skolniekiem vajadzēja sacerēt parauga runas un mēģinājumus. Katru mēnesi notika runu konkurss, kuŗā par godalgu tika piešķirts vainags.

Saņemdams honorārus no saviem skolniekiem [3]) un dāvanas no saviem augstajiem draugiem, Isokrats kļuva bagāts. Jau vēlā vecumā būdams, viņš apprecēja kādu atraitni, kuŗai no pirmās laulības bija dēls Afarejs, kas vēlāk tapa par runātāju, būdams reizē arī traģēdiju dzej-

[3]) Par mācības kursu, kas ilga 3—4 gadus, Isokrats ņēma no katra skolnieka 1000 drachmas.

nieks. Laba veselība un mierīga dzīve nodrošināja Isokratam ilgu mūžu: 97 gadu vecumā viņš vēl sarakstīja savu Panatēnaisko runu.

Viņš mira 338. gadā, dažas dienas pēc Chairōnejas kaujas.

Senatnē ar Isokrata vārdu bija pazīstamas kādas 60 runas, no kuŗām kritiķi tikai daļu atzina par īstām [4]). Bez tam bija pazīstama kāda daiļrunības rokasgrāmata (Τέχνη). Līdz mūsu dienām uzglabātas 6 tiesas runas, kuŗas Isokrats sarakstījis kā logografs, un 15 sofistiskas, parainetiskas un epideiktiskas runas, tātad pavisam 21 runa, bez tam vēl 10 vēstules.

Tiesas runām, kuŗas Isokrats sarakstīja kā logografs, vēl jauns būdams (laikā no 402. līdz 393. g.), ir zināma līdzība ar Līsija runām. Tur redzama tāda pati skaidra un glīta atiešu valoda, tāds pats sirsnīgs un patiess runas tonis kā Līsija runās. Tikai vietām redzama autora tieksme uz vispārīgām idejām, kas ir raksturīga Isokrata īpašība. Vispār jāpiezīmē, ka šais runās Isokrata stils vēl nav pilnīgi nodibinājies, Isokrats ir vēl meklētājs un pa daļai svārstās starp Gorgiju un Līsiju. Runa Par pajūgu (Περὶ τοῦ ζεύγους) rakstīta (ap 397. g.) Alkibiada dēlam. Prāva notiek sveša pajūga dēļ, ar ko iesūdzētā tēvs Alkibiads bija guvis uzvaru Olimpijā. Uzglabājusies tikai runas otrā daļa, kur cildināta Alkibiada polītika. Runa Par banku (Τραπεζιτικός) vērsta pret baņķieri Pasiōnu, no kā sūdzētājs pieprasa noguldījumu. Runā Pret Kallimachu (Πρὸς Καλλίμαχον) runātājs atsaucas uz amnestijas likumu, kas tika izdots pēc 30 tirannu gāšanas, lai noraidītu sūdzības apspriešanu. Aigīnas runā (Αἰγινητικός), kas tā nosaukta tāpēc, ka teikta Aigīnas tiesas priekšā, iztirzāta kāda testamenta lieta. Tur interesanti attēlota ģimenes mājas dzīve polītisku sarežģījumu laikā. Pret Lochītu (Κατὰ Λοχίτου) uzglabāta nepilnīgi. Runa Pret Eutinoju (Πρὸς Εὐθύνουν) attiecas uz noguldījumu, bet tā kā sūdzētājam nav liecinieku (no tam arī šīs runas apakšnosaukums λόγος ἀμάρτυρος), viņš spiests operēt tikai ar loģiskiem argumentiem.

Formas ziņā pie tiesas runām varētu pieskaitīt vēl arī runu Par apmaiņu (Περὶ ἀντιδόσεως), ko Isokrats uzrakstīja sava paša lietā 353. g., būdams jau 82 gadus vecs. Tur viņš aizstāvas pret kādu Līsimachu, kas, piedāvādams viņam mantas apmaiņu, cenšas uzspiest dārgu triērarchiju [5]).

---

[4]) Dionīsijs 25, Kaikilijs 28.

[5]) Atēnās pastāvēja likums, ka pilsonis, kam bij uzdota kāda dārga liturģija (valsts klaušas, piem. chorēģija, triērarchija un taml.) un kas līdzekļu trūkuma dēļ sevi apzinājās par nespējīgu šo liturģiju veikt, varēja uzrādīt savā vietā kādu bagātāku pilsoni. Ja tas no liturģijas atteicās, tad uzrādītājam bija tiesība prasīt no šā pilsoņa mantas apmaiņu.

Valodas forma un izteiksme šais tiesas runās ir diezgan dažāda. Piemēram, hiāts, no kā autors dažās runās izvairās, citās tiek brīvi atļauts. Fraze dažās vietās tiek veidota no īsiem, simmetriskiem locekļiem, citur tā ir lokana un tiecas uz plašumu. Vai šī dažādība būtu izskaidrojama ar Isokrata stila attīstību? Tas būtu iespējams, lai gan laika posms, kurā sacerētas šīs runas, nepārsniedz desmit gadus. Tomēr chronoloģiskie dati neļauj spriest par kādu noteiktu un secīgu evolūciju. Drīzāk liekas, ka Isokrats šai laikā vēl bija formas meklētājs un svārstījās, ņemdams par paraugu agrākos un sava laika runātājus. Viņš atrada pats sevi tad, kad, atmezdams tiesas runas, pievērsās epideiktiskajai daiļrunai.

Tiesas runām vistuvāk laika ziņā stāv Isokrata sofistiskās un parainetiskās runas. Jaunības laikā, kā šķiet, ir uzrakstītas sofistiskās skolas runas Būsīrids (Βούσιρις) un Helenes suminājums (Ἑλένης ἐγκώμιον). Runā Pret sofistiem (Κατὰ τῶν σοφιστῶν) izklāstīta Isokrata skolas programma un viņa mācības metodes. Pie parainetiskām (pamācības) runām pieder runa Nīkoklam (Πρὸς Νικοκλέα), kur Isokrats pamāca Euagora dēlu Nīkoklu, kas ap 374. g. kļuva tēva vietā par Kipras valdnieku, un Nīkokls (Νικοκλῆς), kur viņš jaunajam valdniekam liek mutē pamācību, kas adresēta Kipras tautai. Runa Dēmonīkam (Πρὸς Δημόνικον) veltīta kādam Isokrata drauga dēlam [6]). Visās beidzamajās 3 runās ir daudz skaistu prātulu.

Visspilgtāk tomēr Isokrata talants izpaužas viņa epideiktiskajās runās. Pirmajā vietā te stāv viņa Panēgiriskā runa (Πανηγυρικός), kas lasīta 380. g. Olimpijas svētku sapulcē (πανήγυρις). Tur viņš cildina Atēnas un prasa tām hēgemoniju cīņai pret Persiju. Formas un satura ziņā šī ir viena no labākajām un skaistākajām Isokrata runām. Platajiešu runa (Πλαταϊκός). Tur tēbiešu padzītie platajieši lūdz atēniešus tautas sapulcē pēc aizsardzības (373. g.). Archidāms (Ἀρχίδαμος) — fiktīva runa, ar kuru Archidāms spartiešu tautas sapulcē uzmudina pilsoņus uz cīņu pret Mesēniju (365. g.). Par mieru (Συμμαχικὸς ἢ περὶ εἰρήνης). Šai runā Isokrats izsaka savus ieskatus par Atēnu jūras savienību (ap 357.—355. g.). Runa par Areiopagu (Ἀρεοπαγιτικός) sarakstīta laikam ap 354. g. Tur Isokrats pieskaņas Atēnu valsts iekārtai un aizstāv atēniešu augstāko tiesas iestādi Areiopagu, ko viņš ieteic atjaunot pēc agrāko laiku kārtības. Filips (Φίλιππος) ir vēstule Maķedonijas ķēniņam Filipam, kas rakstīta pēc Filokrata miera nolīgšanas (346. g.). Tur Isokrats mudina ķēniņu sa-

[6]) Šo runu Halikarnāsas Dionīsijs atzīst par īstu, bet Harpokratiōns to min kā Apollōnijas Isokrata darbu. Valodas ziņā šī runa stipri atšķiras no citām Isokrata runām.

mierināt grieķu pilsētas un kļūt par apvienoto grieķu vadoni viņu cīņā pret barbariem. Panatēnaisko runu (Παναθηναικός) Isokrats sarakstīja vecumā (342.—339. g.), kad viņam bija jau 97 gadi [7]). Tur viņš atgriežas pie tā paša temata, kāds ir Panēgiriskai runai, t. i. sumina Atēnas. Šī runa atkārto visas jau agrāk izteiktās domas. Būdama izplūstoši gaŗa un vienmuļīga, tā rāda jau Isokrata rakstniecisko spēju samazināšanos.

Par Isokrata 10 vēstuļu īstumu lietpratēju spriedumi ir dažādi. Visumā šīs vēstules ir Isokrata garā un stilā sarakstītas. Tās adresētas Sirākūzu tirannam Dionīsijam, Maķedonijas ķēniņam Filipam, jaunajam Aleksandram, Antipatram, Hēraklejas tirannam Timotejam, Archidāmam, Jāsona bērniem un Mitilēnes archontiem.

113. Isokrata idejas un viņa daiļrunības raksturs. Isokrats ir ne tikai runātājs, bet arī rētorikas skolotājs un audzināšanas teorētiķis, paidagogs mūslaiku nozīmē. Runas mākslas uzdevums nav, pēc viņa domām, iemācīt sacerēt tikai skaistas runas, bet tai ir arī audzinoša nozīme. Izglītots (πεπαιδευμένος) ir nevis tas cilvēks, kas prot kādu atsevišķu mākslu vai zinātni, bet tas, kam ir pareizs domāšanas veids, nosvērts un godīgs raksturs. Šīs īpašības cilvēkam pa daļai jau iedzimtas, pa daļai sasniedzamas ar izglītību. Mācības priekšmeti, ko skolotājs māca skolniekiem (piem., ģeometrija, astronomija, mūzika, arī ģimnastika), ir vajadzīgi un derīgi iepriekšējai sagatavošanai. Bet lai ievadītu skolnieku īstā filozofijā, vajaga mācīt reizē teoriju un praksi. Tāpēc īsts filozofs, kas ir arī runas mākslas skolotājs, pamāca skolniekus ar piemēru, rādīdams viņiem vingrinājumu veidā, kā analizēt jēdzienus, kā sadalīt un atkal sakopot idejas. Viņš vingrina skolniekus, uzdodams tiem nopietnus tematus rakstu darbiem. Tā pēc trešā vai ceturtā mācības gada, pēc teorētiskas un praktiskas kursa iziešanas jaunais cilvēks ir sagatavots dzīvei, viņš prot pareizi domāt un izteikt savas domas rakstiski. Šos Isokrata ieskatus par filozofiju, kā jau pirmāk aizrādīts, par diletantiskiem atzina Platōns.

Viena no raksturīgākām Isokrata īpašībām ir tā, ka viņš mīl vispārīgas idejas. Viņš slavē izglītību, skubina grieķus uz vienprātību, dod pamācības par humānitāti, taisnību, mērenību un citiem skaistiem tikumiem. Sevišķu interesi viņš piegriež politikai. Viņa ideja ir, ka visām grieķu ciltīm jāapvienojas pret barbariem. Šo ideju, ar visādām ilūzijām izpušķotu, viņš aizstāvēja visu mūžu. Tā dibināta uz viņa ieskata par Grieķijas lomu un nozīmi garīgās kultūras vēsturē. Kādā vietā viņš izteicies, ka par grieķi padarot nevis dzimšana, bet kultūra. Un lai šī

[7]) Panat. 270.

kultūra neiznīktu, vajadzīgs, lai grieķu ciltis neķildotos savā starpā, bet kopējiem spēkiem uzstātos pret barbariem. Tādēļ visiem grieķiem jāapvienojas, bet vienai kādai pilsētai jāuzņemas vadoņa loma, ņemot hēgemoniju savās rokās. Jautājums tik būtu, kādai? Arī uz to Isokratam ir atbilde. Sparta ir rupja, neizglītota, tiranniska. Tēbas vēl sliktākas. Atliek Atēnas, kuŗas, kā šķiet, pats liktenis nolēmis šādam mērķim. Ja tās savu agrāko politisko nozīmi pazaudējušas, tas izskaidrojams ar to, ka Atēnas gājušas pa nepareizas demokratijas ceļu, par daudz klausījušas tautas demagogiem, kas sev par labu izmanto pūļa kaislības un vājās puses. Turklāt Atēnas gribējušas savu kundzību nodibināt ar varas līdzekļiem, aizmirsušas taisnību un mērenību pret citām pilsētām un ar savu nepareizo rīcību un kļūdām ieguvušas naidu. Tāpēc jācenšas nevis Amfipoli vai citas kādas atkritušas vai atņemtas pilsētas iekaŗot, bet iemantot citu grieķu simpatijas. Bet, sludinādams šīs augstās idejas, Isokrats grib restaurēt Solōna konstitūciju, to valsts režīmu, kas sen jau savu laiku pārdzīvojis, naīvi ticēdams, ka tādā kārtā atgriezīsies vecie labie laiki.

Kad šīm cerībām nebija ļauts piepildīties, Isokrats vērsa savus skatus uz citurieni. Viņš domāja, ka tādi valdnieki, kā Sirākūzu Dionīsijs vai Maķedonijas Filips varētu tapt par apvienotās Grieķijas vadoņiem. Sevišķi uz Filipu viņš lika cerības. Tomēr arī te viņš izrādījās vairāk sapņotājs nekā tālredzīgs politiķis, un sava mūža beigās, pēc kaujas pie Chairōnejas, kur Filips sakāva atēniešus, viņš dabūja pārliecināties, ka viņa iedomātajam Grieķijas glābējam ir arī asi vilka zobi.

Toties nenoliedzami ir Isokrata nopelni rētoriskā stila izveidošanā. Viņš raksta ikdienišķā, skaidrā atiešu dialektā, tāpat kā Līsijs. Viņš nelieto dzejiskus vārdus un gleznainus izteicienus, bet savu vērību griež uz citu pusi. Vārdiem, lai tie patīkami skanētu, jābūt ritmiskiem, jāsavienojas kopā skaisti un harmoniski. Isokrats ir pirmais, kas ievedis grieķu prōzā periodisku runu. Viņa periodi ir daiļskanīgi un noapaļoti. Perioda locekļu veidojums piešķiŗ Isokrata runai to simmetriju, pēc kuŗas grieķi valodā tiecās ne mazāk kā celtniecībā. Viņa periodi aizņem dažreiz veselu lappusi, tomēr perioda gaŗums neaptumšo tā skaidrību: lasītājs viegli un bez traucējumiem seko domas gaitai. Lai vārdu savienojumi būtu daiļskanīgi, Isokrats, pēc dzejnieku parauga, vairās no hiāta. Pēc Isokrata šī paraša paliek gandrīz par likumu visiem turpmākiem runātājiem. Tāpat Isokrats izvairās no tādiem vārdu savienojumiem, kur līdzās sagadījušās daudzas īsas vai gaŗas zilbes, bet cenšas vārdus tā savienot, lai gaŗās zilbes mainītos ar īsajām, tā radot šūpojošu un patīkamu runas ritmu.

Minētos daiļskanības likumus Isokrats ievēro tik pedantiski, ka gan-

drīz nepieļauj nekādus izņēmumus. Tāpēc runu rakstīšana viņam prasīja daudz laika un pūļu. Viņš pats atzīstas, ka miers starp Atēnām un Filipu esot ticis saderēts agrāk, nekā viņš paspējis nobeigt savu runu, ar kuŗu gribējis šo mieru proponēt. Stāsta, ka savu Panēgirisko runu Isokrats esot rakstījis veselus 10 gadus, par ko Kaikilijs ironiski piezīmē, ka Aleksandrs esot ātrāk visu Āziju iekaŗojis nekā Isokrats vienu savu runu nobeidzis. Viss tas nāk no tam, ka Isokrats par daudz rūpējas par savu mākslinieka slavu un runu ārējo formu. Te parādās arī lietas otrā puse. Kad ilgāk lasa visus šos vienmuļīgi mūzikālos, gramatiski pareizi konstruētos periodus, tie sāk apnikt. Liekas, ka tur iekšā nav dzīvības, nav sirsnības un dažādības. Viss iznāk par daudz mākslots.

Pie visa tā vēl jāpiebilst, ka Isokrats bija par sevi augstās domās. Viņš augsti vērtē savu „filozofiju", lai gan tur no filozofijas maz kas atrodams; tāpat viņa raksti pilni pašuzslavas par viņa māksliniecīskām dāvanām, kaut gan, bezpartejiski spriežot, arī šai ziņā priekšrocība jādod tādiem vārda māksliniekiem kā Platōns un Dēmostens.

Bez šaubām, Isokratam ir savas stiprās un vājās puses. Viņa ieskatiem piemīt zināms domu augstums, lai gan dažās vietās viņa idejas ir bērnišķīgi optimistiskas un mazliet naīvas. Valodas un formas ziņā Isokrats radījis gandrīz revolūciju runas mākslā, un viņa ietekme jūtama visu vēlāko orātoru runās, bet viņa vājā puse ir tā, ka viņš, ārējo formu augsti vērtēdams, aizmirsis, ka vārdu daiļskanība nespēj apslēpt iekšējā satura trūkumu. Galveno vērību viņš piegriež nevis tam, ko teikt, bet kā teikt. Šai ziņā viņš ir labākais skolotājs ikvienam, kas grib iepazīties ar korrektu un elegantu grieķu valodu.

Isokrata sāncenši un skolnieki. No Isokrata laika biedriem minams Alkidamants no aioliskās Elajas, kas mācīja Atēnās. Uzglabāts viņa raksts Par sofistiem (Περὶ σοφιστῶν), kur autors par vienu no runātāja galvenām prasībām uzskata spēju bez sagatavošanās brīvi runāt par katru uzdoto tematu. Tagad zudušajā Mesēniešu rakstā (Μεσσηνικός) Alkidamants ieteica lakedaimoniešiem atlaist brīvībā mesēniešus, izteikdams tam laikam visai humānas domas, ka dievs visus cilvēkus radījis brīvus [1]).

No citiem šā laika rētoriem atzīmējami: Polikrats, kas pazīstams ar rakstu Sōkrata apsūdzība (uz šo rakstu atsaucas Isokrats savā Būsīridā, un tas bija prātā arī Ksenofōntam, kad viņš rakstīja Atmiņu pirmās nodaļas). Viņš sacerēja vēl Būsīridu, kas pamudināja arī Isokratu sacerēt rakstu ar to pašu nosaukumu. Runātāju Likofronu vairākas reizes citē Aristotelis. Pazīstamākais no Isokrata skolas rētoriem bija Kēfīsodōrs

[1]) Ἐλευθέρους ἀφῆκε πάντας θεός, οὐδένα δοῦλον ἡ φύσις πεποίηκεν.

Isokrata rokraksti. *Urbīnas*, CXI (= Γ), slavens Vatikāna manuskripts, 9. vai 10. gs.

Laurentianus, LXXXVII, 14 (= Θ), Florencē, 13. gs.

Vaticanus 65 (= Λ), 1063. g.

Parisinus 2932 (= Π), Nac. bibl. Parīzē 14. gs.

Γ satur visas Isokrata runas, izņemot XVIII un XXI; manuskripti Θ, Λ, Π izveido otru grupu, kas reprezentē citu tradiciju (tomēr Θ vietām atšķiras no Λ un Π un tuvojas Γ).

A. Martin, Le manuscrit d'Isocrate Urbinas CXI, Bibl. des Écoles franç. d'Athènes et de Rome, fasc. 24, Paris, Thorin, 1881. — K. Münscher, Quaestiones Isocrateae, Diss. Göttingen, Dieterich, 1895. — E. Drerup, De codicum Isocrateorum auctoritate, Diss. Lips. 1894, otrreiz iesp. un papild. Leipz. Studien, 1896, 1—163.

Izdevumi. Baiter, graece et latine, Didot, 1846. — Benseler, Lipsiae, 2 vol. 1852. — De Clermont-Tonnerre, texte et trad., Paris, Didot, 3 vol. 1862—4. — Benseler-Blass, ed. altera 2 vol. 1879, I s. izd. no jauna 1913., II 1927. — E. Drerup, Isocratis opera omnia rec. scholiis testimoniis apparatu critico instruxit, vol. I Lips. 1906. — Discours, par G. Mathieu et E. Brémond, 2 vol.

Vārdnīcas. S. Preuss, Index Isocrateus, Lipsiae, Teubner, (1904). —

Literātūra. Blass, Attische Beredsamkeit², II, 8—331. — F. Strowski, De Isocratis paedagogia, Thesis, Albiae, 1898. — J. Kessler, Isokrates und die panhellenische Idee, Paderborn, 1910. — K. Münscher, Die Rhythmen in Isokrates' Panegyrikos, Progr. Ratibor, 1908. — A. Burk, Die Pädagogik des Isokrates als Grundlegung des humanistischen Bildungsideals im Vergleich mit den Zeitgenössischen und den modernen Theorien dargestellt, Würzburg, 1923. — G. Mathieu, Les idées politiques d'Isocrate, Paris, Les Belles Lettres, 1925. —

Alkidamants un citi Isokrata laika runātāji: C. Müller, Oratores attici, vol. II, Didot, 201. lpp. un sek. — F. Blass, Attische Beredsamkeit², II.

XXX. Politiskā daiļruna

114. Politiskā daiļruna. Politiskā daiļruna sasniedza savu augstāko attīstību un pilnīgāko izteiksmi ap 4. gs. vidu, kad apstākļi bija sevišķi labvēlīgi šā runas veida uzplaukšanai. Gan arī agrāk Atēnās bij ievērojami politiski runātāji, bet viņu runas nav uzrakstītas un viņu daiļrunības raksturu var tikai nojaust. Tādi runātāji bija Perikls (494.—429. g.), demagogs Kleōns, Alkibiads, Kritijs un Dēmostena vecākais laika biedrs Kallistrats. Arī Dēmostena laikā daži orātori vēl neturēja par vajadzīgu uzrakstīt savas sapulcē teiktās politiskās runas. Tādi bija Dēmads un Fōkiōns, par kuŗiem vēlāk atstāstītas tikai dažas atmiņas [1]).

---

[1]) Dēmads bija cilvēks bez kādas izglītības un dzērājs, bet apbalvots lielām runas dāvanām, tā ka prata ar savām improvizācijām iznīcināt pat Dēmostena rūpīgi izstrādāto runu iespaidu. Dēmads bija Maķedonijas draugs un miera piekritējs.

Fōkiōns gandrīz visu savu mūžu pavadīja kaŗā, bet vienmēr propagandēja mieru, redzēdams, ka atēnieši nespēs noturēties pret Maķedoniju. Pret pūli viņš izturējās ar nicināšanu. Kad viņam klausītāji reiz sākuši aplaudēt, viņš vaicājis saviem draugiem: „Ko tas nozīmē? Vai es kādu muļķību esmu teicis?"

Kad ap Peloponnēsas kaŗa sākumu plašākos apmēros sāka izplatīties grāmatas un tika izdoti dažādu autoru raksti, tad arī runātāji, lai propagandētu tautas masās savas politiskās idejas, sāka savas runas r a k s t ī t. Šīs rakstītās runas visbiežāk bija to runu noraksts, kas iepriekš bija teiktas publikas priekšā no galvas. Citos gadījumos tās varēja būt papriekš uzrakstītas un tad vēlāk runātas klausītāju priekšā. Runātājs tātad varēja divējādi ietekmēt ļaužu masas: mutes vārdiem un ar rakstiem. 4. gs. bez tam ir dažādu politisku partiju laikmets. Maķedonijā savu viltīgo politiku piekopj Filips, par kuŗu grieķi sākumā nav skaidrībā, vai turēt viņu par draugu, vai ienaidnieku. Sabiedrība dalās divās pretējās partijās, un katras puses runātāji cenšas pierādīt savu domu pareizumu. Runāts un debatēts tiek bez gala gan tautas sapulcēs, gan citos gadījumos. Protams, ka biežā runāšanas prakse attīsta runātāju spējas. Rodas ievērojami orātori, kas stipri ietekmē sabiedrisko domu un iegūst lielu svaru arī politikā. Izcilākais no šiem runātājiem ir Dēmostens.

115. Dēmostens (384.—322. g.). Viņa dzīve. Runas. Dēmostens dzimis 384. gadā Atēnās. Viņa tēvs, arī vārdā Dēmostens, bija bagāts ieroču fabrikants, bet māte Kleobūla bija cēlusies no Skitijas. Tāpēc arī Dēmostena politiskais pretinieks Aischins kādā runā nosaucis Dēmostenu par skitu, apgalvodams, ka tas esot barbars un tikai runājot grieķiski. Šai ziņā Dēmostenam tātad ir līdzība ar lielo vēsturnieku Tūkīdidu, kam arī māte cēlusies no kādas ziemeļbarbaru cilts.

376. gadā Dēmostena tēvs nomira, atstādams atraitni ar diviem nepieaugušiem bērniem: dēlam bija 7 gadi, bet meitai 5. Saskaņā ar atstāto testamentu uzraudzība par diezgan prāvo mantojumu [1]) bij uzticēta trim aizgādņiem, kas tomēr izrādījās sava uzdevuma necienīgi un piesavinājās atstāto kapitālu. Tomēr Kleobūla, cik spēdama, rūpējās par bērniem un sūtīja Dēmostenu arī skolā. Tā kā zēns bija vājš un neveselīgs, viņš neapmeklēja palaistras, kur atēniešu jaunekļi piekopa ģimnastiskus vingrinājumus. Kad Dēmostens sasniedza 18 gadus, t. i. pēc atēniešu likumiem kļuva pilngadīgs, viņš nolēma tiesas ceļā piedzīt viņam piederošo mantojumu. Lai to panāktu, viņš papriekš mācījās runas mākslu un tiesas praksi Isaja skolā, kuŗa speciālitāte taisni bija juridiskie procesi par mantojumiem. Prāva vilkās ilgāku laiku, un, lai gan Dēmostens panāca taisnību, labuma viņam no tā bija maz, jo aizgādņi mantas lielāko daļu bij jau izšķērdējuši.

---

[1]) Ap 14 talantu.

Šī prāvošanās tomēr nāca par svētību Dēmostenam, jo norūdīja viņa raksturu, padarīdama viņu stipru nākošām dzīves cīņām, un attīstīja viņa runas dāvanas, kas bija tik vajadzīgas viņa turpmākai politiskai darbībai.

Stāsta, ka Dēmostenu jau agri sākusi valdzināt runātāju katedra. Reiz, kad pazīstamais atēniešu orātors Kallistrats uzstājies ar runu, arī Dēmostens, vēl jauns būdams, aizgājis viņu klausīties. Kallistrats atstājis uz viņu tādu iespaidu, ka no tā laika viņš sapņojis tikai par to, kā kļūt par runātāju. Bet viņam bija daži trūkumi un, sakarā ar to, sākumā arī dažas neveiksmes. Viņa balss bija vāja, izruna neskaidra, dikcija nepietiekoši attīstīta. Bet atēnieši bija izlutināti, ikvienu runātāju, kas nemācēja labi un skaisti runāt, viņi izsvilpa bez žēlastības. Par to dabūja pārliecināties arī Dēmostens. Kad viņš teicis savu pirmo tiesas runu, klātesošā publika viņu bieži pārtraukusi un zobojusies par iesācēja nemākulību. Kad viņš pēc tam noskumis klejojis pa Pireja ielām, viņu sastapis kāds gados jau vecs viņa paziņa Eunoms, kam bija gadījies noklausīties Dēmostena debiju, un teicis: „Ar savu runas stilu tu, Dēmosten, atgādini Periklu, bet tu esi par daudz bailīgs un kautrīgs. Ja tu neiemācīsies droši uzstāties publikas priekšā un neattīstīsi savas spējas, tu pazaudēsi savu talantu." Arī otrā Dēmostena runa neguvusi piekrišanu. Ietinies himatijā un drūmu domu pārņemts, viņš gājis mājup. Viņu pavadījis kāds viņam pazīstams aktieris Satirs. Kad Dēmostens tam sūdzējies, ka, par spīti visām pūlēm un enerģijai, viņam neesot izdevies gūt panākumus klausītāju priekšā, Satirs viņu lūdzis nolasīt dažus Eurīpida vai Sofokla pantus. Kad Dēmostens to darījis, Satirs pēc tam nodeklamējis tos pašus pantus ar tādu izteiksmību, ka Dēmostenam tie likušies pavisam citādi. Viņš sapratis, cik liela nozīme ir priekšā celšanas veidam, un ķēries ar apbrīnojamu enerģiju pie savu trūkumu novēršanas un daiļrunības spēju izkopšanas. Par viņa mācīšanos un vingrinājumiem uzglabāti vairāki nostāsti. Ne viss, protams, tajos ticams, bet tie tomēr rāda, ar kādu dedzību Dēmostens ir centies pēc sava mērķa sasniegšanas — kļūt par labu runātāju. Tā, lai izlabotu savu neskaidro izrunu, viņš esot mutē ņēmis akmentiņus. Lai pieradinātos pie klausītāju trokšņa, viņš vēja laikā esot staigājis deklamēdams pa jūrmalu, cenzdamies ar savu balsi pārspēt jūras krākšanu. Gribēdams sasniegt ne tikai ārējo, bet arī iekšējo daiļrunības pilnību, viņš caurām naktīm pie lampiņas gaismas esot sēdējis, gatavodams un iestudēdams savas runas. Par to viņa pretinieki viņu zoboja, teikdami, ka viņa runām esot eļļas smaka, tāpat kā viņu zoboja par to, ka viņš nedzeŗot vīnu, bet tikai ūdeni. Šie norādījumi liecina, ka Dēmostens savas iedzimtās spējas ir attīstījis ar čaklu un ilgstošu vingrināšanos. Šai ziņā viņš ir pretstats tādiem runātājiem kā Dēmads un Aischins, kas runāja

improvizēdami. Dēmostens turpretī rūpīgi gatavoja un slīpēja savas runas. Daži pat apgalvo, ka bez sagatavošanās viņš neesot varējis runāt, bet jādomā, ka tas ir pārspīlējums.

Lai papildinātu savu izglītību, Dēmostens čakli lasīja ne tikai orātoru runas, bet arī citu rakstnieku un dzejnieku darbus. No rakstniekiem viņš visvairāk cienīja Tūkīdidu.

Tā, centīgi mācoties un neatlaidīgi vingrinoties, pagāja Dēmostena jaunības gadi. Apprecējās viņš pavēlu, kad viņam bija ap 34 gadi. Viņa sieva esot bijusi no cienījamas ģimenes. Savu vienīgo meitu Dēmostens zaudēja 336. gadā.

Kā jau sacīts, savu runātāja karjēru Dēmostens iesāka ar tiesas runām. Vecākās no šīm runām ir tās 5 runas, kuŗas viņš teica pret savu aizgādni Afobu un tā svaini Onētoru. Bez tam, materiālu apstākļu spiests, Dēmostens kādu laiku piekopa logografa amatu, sacerēdams runas tādām personām, kas pašas nemācēja aizstāvēt savas intereses tiesas priekšā. Dēmostena tiesas runas lielā mērā atgādina Līsija vai Isaja runas. Dažas no tām ir diezgan interesantas un apgaismo tā laika grieķu privāto dzīvi[2]). Tā, piemēram, runā Par Formiōnu (Ὑπὲρ Φορμίωνος) atstāstīta kāda baņķieŗa ģimenes biografija. Formiōns bijis jaunībā vergs, kas kalpojis baņķieŗa Pasiōna mājā. Ieguvis kunga uzticību, viņš ticis atlaists brīvībā un kļuvis par sava principāla palīgu. Nomirdams Pasiōns novēlējis Formiōnam savu sievu un uzticējis viņam arī aizbildnību par saviem diviem dēliem Apollodōru un Pāsiklu. Bet Apollodōrs, kas bijis iedomīgs un mīlējis izšķiest naudu, nevarējis ciest Formiōnu, kas bija kļuvis par viņa mātes otro vīru. Pēc mātes nāves viņš iesūdzējis Formiōnu tiesā, par to, ka tas esot noslēpis daļu kapitāla un uzrādījis nepareizas lēses. Formiōns, jau vecs būdams, uzticējis prāvu aizstāvim (συνήγορος), kam Dēmostens arī sarakstījis šo runu. Šis process notika 352. gadā un Apollodōrs nedabūja sev par labu pat piekto daļu balsu.

Runa pret Konōnu (Κατὰ Κόνωνος) laikam sarakstīta dažus gadus agrāk. Kādam jaunam, godīgam atēnietim Aristōnam, esot Panaktes garnizonā kaŗa klausībā, sagādā nepatikšanas viņa palaidnīgie biedri, kuŗu priekšgalā ir Konōns. Atgriezušos Atēnās, Aristōnu atkal sastop Konōns un piekauj viņu. Daži šai runā attēlotie sīkumi rāda, ka atēniešu garnizona hoplīti nepazina to stingro kaŗa dienesta disciplīnu, kāda valdīja Spartā.

---

[2]) No Dēmostena 33 tiesas runām ap 15 uzskata par apokrifām, 5 vai 6 tiek apšaubītas, un tikai ap 12 tiek turētas par īstām.

Runā pret Kalliklu (Κατὰ Καλλικλέους), kuŗas sarakstīšanas laiks nav zināms, figūrē divi saķildojušies kaimiņi. Tīsija dēls, nelielas zemes īpašnieks, uzcēlis mūri, lai novērstu lietus ūdeni, kas dažreiz straumēm plūst pa ceļu un applūdina lauku. Pret to protestē Kallikls, jo viņa zeme tiekot applūdināta. Tīsija dēls tad noskaidro lietas apstākļus. Ko gan citu lai dara ar ūdeni? Ja to novadīs uz zemāk gulošo ceļu, būs nemierā kaimiņi. „Un izdzert es to taču arī nevaru!"

Bet logografa amats bija tikai priekšskola tai polītiskai darbībai, kuŗai Dēmostens jutās aicināts[3]). Šī sagatavošanās notika pamazām: iekām viņš atklāti uzstājās ar polītiskām runām tautas sapulcēs, viņš vairākkārt piedalījās hēliajā (zvērināto tiesā) un padomē tādos procesos, kur bija skartas valsts intereses. Pirmā tamlīdzīgā runa Par triērarchijas vainagu (Περὶ τοῦ στεφάνου τῆς τριηραρχίας) tika sarakstīta 359. gadā par labu kādam nezināmam klientam, kas pirmais bija sagatavojis triēru un kam tāpēc bija tiesība prasīt no padomes vainagu. 355. gadā Dēmostens sarakstīja savam klientam Diodōram runu Pret Androtiōnu (Κατὰ Ἀνδροτίωνος), kas bij apsūdzēts par nelikumīgu rīcību (γραφὴ παρανόμων), jo bija prasījis piešķirt aizejošai padomei vainagu, lai gan šī padome savā valdīšanas gadā neko nebija darījusi par labu flotei. Ievērības cienīga šai laikā (355./4. g.) ir Dēmostena runa Pret Leptinu (Πρὸς Λεπτίνην). Šo spīdošo runu viņš, kā aizstāvis (συνήγορος), pats teica, līdzās Chabrija dēlam Ktēsipam, publiskā procesā pret Leptinu. Pēdējais bij ierosinājis atņemt privilēģijas pilsoņiem, kas par sevišķiem nopelniem bij atsvabināti no nodokļiem (ἀτέλεια), motīvēdams savu priekšlikumu ar to, ka valsts kasē esot maz līdzekļu un vajagot uzlabot valsts finances. Lai gan arī Dēmostenam rūpēja valsts labklājība, viņš tomēr domāja, ka valstij neklājas atņemt izciliem pilsoņiem minēto pagodinājumu, kas varēja pamudināt arī citus uz sacensību savu pienākumu godīgā veikšanā. Runa Pret Tīmokratu (Κατὰ Τιμοκράτους) sarakstīta 352. gadā Diodōram, kas sūdzējis Tīmokratu par to, ka tas bij inrosinājis kāda likuma izdošanu vienīgi tai nolūkā, lai glābtu no ķezas savu draugu Androtiōnu. Šīs runas teksts vietām ir bojāts. Runa Pret Aristokratu (Κατὰ Ἀριστοκράτους) sarakstīta tai pašā (352.) gadā kādam Eutiklam. Noraidīdams Aristokrata priekšlikumu piešķirt sevišķas priekšrocības odrisu ķēniņam Kersobleptam un tā svainim Charidēmam, Dēmostens tur aizstāv ieskatu, ka Atēnām, ja tās grib nodrošināt savu varu par Chersonēsu, vislabāk piekopt tādu polītiku, lai trāķiešu virsaiši ķildotos savā starpā. Šīm runām pieslienas vēl kāda

[3]) Pēc Aischina liecības Dēmostens, līdzīgi savam skolotājam Isajam, esot nodarbojies arī ar daiļrunības mācīšanu.

personīga rakstura runa Pret Meidiju (Κατὰ Μειδίου), ko Dēmostens sūdz par to, ka tas viņu, kad viņš veicis chorēga pienākumus, apvainojis ar pļauku un traucējis svētku svinības. Šī runa netika tiesā teikta, jo Dēmostens atzina par labāku izlīgt ar savu pretinieku.

Dēmostenam bija ap 30 gadu, kad viņš sāka pievērsties dēmēgorijām (δημηγορίαι), t. i. tādām politiskām runām, kas tika runātas tautas sapulcē, kur grieķi lēma par savām valsts lietām. Uzstāties tautas sapulcē viņam radās arvien biežāk vajadzība, jo to prasīja toreizējie politiskie apstākļi.

Stāvoklis, kurā toreiz atradās Atēnas, rādīja diezgan bēdīgu ainu. Cīņās pret tēbiešiem un tesaliešiem bija pazaudēta pierobežas pilsēta Orōpa. No atēniešiem bij atkritušas agrākās sabiedrotās pilsētas, bija palikušas tikai dažas mazākas salas (Lēmna, Imbra, Skīra) un Trāķijas dienvidu piekraste. Toreizējais Atēnu politikas vadītājs Eubūls netiecās pēc hēgemoniskiem mērķiem, bet piekopa vairāk piekāpības un tirdzniecības politiku, cenzdamies pacelt Atēnu materiālo labklājību. Savus nodomus viņš arī sasniedza, bet, lai noturētos pie varas, viņam nācās izdabāt toreiz valdošai demokratijai, un viņa laikā, piemēram, daudz plašākos apmēros nekā agrāk tika tautai no valsts kases pārpalikuma izsniegta izrāžu nauda. Lai gan Eubūla nopelni finanču nozarē bija nenoliedzami, viņa politika tomēr veda Atēnu demokratiju pretī pagrimšanai. Šo pagrimšanu sekmēja arī nikna cīņa starp partijām. Tā izpaudās daudzajās stratēgu, valstsvīru un privāto personu prāvās un viņu īpašumu konfiskācijās.

Šādos apstākļos savu politisko karjēru sāka Dēmostens. 354. gadā viņš tautas sapulcē teica savu pirmo politisko runu Par simmorijām (Περὶ συμμοριῶν). Šai laikā Atēnām draudēja karš ar Persiju, un daži politiķi (kā Isokrats) grūstin grūda Atēnas šai karā. Tam pretojās Dēmostens, jo viņš paredzēja nākotnē karu ar stiprāku un tuvāku Grieķijas kaimiņu — Maķedoniju. Viņš aicināja atēniešus pastiprināt floti līdz 300 triērām un padarīt simmorijas [4]) par pastāvīgu valsts organu nodokļu iekasēšanai. Savu projektu reālizēt Dēmostenam tomēr neizdevās.

353./2. g. Atēnās ieradās sūtņi no Spartas un no arkadiešu savienības galvaspilsētas Megalopoles. Izbaudījuši spartiešu vajāšanas, arkadieši lūdza atēniešu aizsardzību. Savā runā Par megalopoliešiem (Ὑπὲρ Μεγαλοπολιτῶν) Dēmostens brīdināja atēniešus sniegt tiešu palī-

[4]) Par simmorijām Atēnās sauca sevišķas apvienības nodokļu piedzīšanai. Katras simmorijas priekšgalā atradās priekšsēdis, kas bij atbildīgs valsts priekšā un kas sadalīja kopējo simmorijas nodokļu summu starp simmorijas locekļiem, samērā ar katra maksātāja turību.

dzību megalopoliešiem, bet ieteica sekmēt izlīgšanu starp abām pretējām pusēm. Turpretī par aktīvāku politiku viņš uzstājās (353. g.) runā Par rodiešu brīvību (Ὑπὲρ τῆς Ῥοδίων πολιτείας), kur viņš mudina Atēnas, kas vienmēr bijušas demokratijas balsts, iet palīgā Rodas demokratiem, pret kuŗiem sacēlušies oligarchi.

Bet kamēr Atēnu demokratija bij iegrimusi bezgalīgās partiju ķildās, tā nemanīja, ka ziemeļos bij izaugusi jauna un draudīga valsts. Tā bija pusbarbariskā Maķedonija, kas līdz tam laikam bij ignorēta grieķu kultūrālajā un politiskajā dzīvē. Jauns laikmets iestājās Maķedonijā, kad, savstarpējām virsaišu ķildām izbeidzoties, varu ieguva 359. gadā Filips, cilvēks ļoti enerģisks, viltīgs un neatlaidīgs nospraustu mērķu sasniegšanā. Atzīdams grieķu militārās organizācijas pārākumu, Filips reorganizēja maķedoniešu armiju. Tad viņš izdevīgi kaŗoja ar kaimiņos mītošajiem illiriešiem un trāķiešiem. Maķedonijas dzīvības intereses prasīja pieeju pie Aigajas jūras. Tur Filipam iznāca sadursme ar Atēnām. Pie Strimōnas upes atēnieši jau Perikla laikā bija nodibinājuši pilsētu Amfipoli. Vēlāk tā bija no atēniešiem atkritusi, un Filips solīja to iekaŗot un atdot atēniešiem, saņemot no pēdējiem pilsētu Pidnu. Amfipoli Filips tiešām arī ieņēma, bet paturēja pats, paņemdams arī Pidnu. Piekrāptie atēnieši pieteica kaŗu. Bet no viņiem atkrita viņu sabiedrotie, un pārsvars bija Filipa pusē, kuŗa rokās bija koncentrēta militārā vara. Turklāt Filips veikli mācēja pret atēniešiem kūdīt viņu agrākos sabiedrotos: viņš piedāvāja draudzību Olintai, ieņēma Poteidaju un atdeva to Olintai, cerībā iegūt vēlāk abas. Tad viņš ieguva Pangaja kalna rūdu un dibināja tur pilsētu Filipus. Lielie ienākumi un koka materiāls atļāva viņam būvēt stipru floti. Kad Vidusgrieķijā izcēlās tā saucamais „svētais kaŗš" pret fōķiešiem, Filips mēģināja arī tur iejaukties, bet atēnieši viņu aizturēja pie Termopilām. Tad Filips vērsās uz ziemeļiem, apdraudēdams Olintu. Olintieši griezās pie atēniešiem pēc palīdzības. Šādos apstākļos ar runām tautas sapulcē uzstājās Dēmostens, kas jau ilgāku laiku ar bažām bija vērojis Filipa rīcību. Pirmajai pret Filipu vērstajai runai (351. g.) sekoja citas, un šīs runas, ugunīgas un kaislīgas, kur atspoguļojās visa Dēmostena dvēsele, viņa patriotisms un viņa naids pret Filipu, nosauktas par „filipikām".

Pirmajā filipikā Dēmostens modina atēniešus no viņu miega un bezrūpības, aicina tos apsvērt lietu nopietno stāvokli un mudina enerģiski stāties pretī Filipa plāniem: „Vispirms, atēnieši, teikšu, ka jums nevajaga izmist par tagadējo lietu stāvokli, pat ja tas ir ļoti slikts. Jo tas, kas pagājušos notikumos ir visļaunākais, nākotnē jums var nākt par svētību. Kas tas ir? Tas ir tas, ka šīs lietas nonākušas tik sliktā stāvoklī jūsu nolaidības dēļ. Tāpēc, ja jūs būtu darījuši visu, kas pienākas,

un lietas būtu tik bēdīgas, tad neatliktu vairs pat cerības, ka tās var kļūt labākas... Ja nu jūs, Atēnu pilsoņi, vismaz tagad nāksiet pie pareiza ieskata, — jo agrāk jūs pie tāda nenācāt, — un ikviens no jums tur, kur vajaga un kur ir iespējams pakalpot valstij, atmezdams visas izrunas, būs gatavs darīt savu pienākumu, tad jūs, ja dievs gribēs, dabūsiet to, kas jums pieder un atgūsiet to, kas nolaidības dēļ ir zaudēts, un arī Filipu sodīsiet. Jo nedomājiet, ka viņš, it kā kāds dievs, savu varu ir nostiprinājis uz mūžīgiem laikiem, bet ir, kas viņu ienīst, kas baidās no viņa un viņu apskauž, pat daudzi no tiem, kas viņa tuvi draugi šķiet esam. Tagad visi ir paslēpušies aiz bailēm tāpēc, ka neatrod patvēruma jūsu gļēvulības un nolaidības dēļ, kuŗu jums ir gan laiks jau atmest. Kad jūs, atēnieši, darīsiet savu pienākumu? Pēc kādiem notikumiem? Vai tagadējie jums vēl par maziem? Jeb vai jūs, viens ar otru tikdamies, pēc sava paraduma arvien vēl jautāsiet: „Kas jauns dzirdams?" Vai tad var būt vēl kas jaunāks par to, ka maķedonietis sāk iekaŗot atēniešus un valdīt pār grieķiem? Jūs, Atēnu pilsoņi, kam lielāka vara nekā visiem citiem, kam ir triēras, hoplīti, jātnieki, naudas ienākumi, jūs nevienu no šīm lietām neesat līdz šai dienai kā pienākas izlietojuši, bet kaŗojat ar Filipu tā, kā cīkstas barbaru bokseris, kas, ja dabū kādā vietā belzienu, saķeŗ sasisto vietu, un ja pretinieks viņam iezveļ citā vietā, tad viņa rokas šaujas uz to pusi; aizsargāties no sitiena un paredzēt pretinieka nodomus viņš nespēj un neprot. Tāpat jūs, kad dzirdat Filipu esam Chersonēsā, nolemjat turp sūtīt palīdzību, bet ja viņš ir Pilās, tad uz turieni, un ja citā vietā, tad jūs skrienat viņam līdz turpu un šurpu un esat pakļauti viņa stratēģiskiem plāniem, bet paši neko prātīgu nespējat nolemt, nedz iepriekš paredzēt notikumus, bet dabūjat tos zināt, kad tie jau notikuši vai notiek..." Un, lai neatkārtotos iepriekšējās kļūdas, Dēmostens atēniešiem ceļ priekšā noteiktu plānu sekmīgai cīņai pret Filipu. Pilsoņiem jāziedo gan līdzekļi, gan pašiem jāpiedalās gājienā pret Filipu. Un kurp ies daļa pilsoņu, turp viņiem līdzi ies dievu palīdzība, kuŗu rokās ir uzvara.

Kad Filips no sava nodoma iekaŗot Olintu neatteicās un olintieši vairākkārt sūtīja uz Atēnām lūgumus pēc palīdzības, Dēmostens 349. g. teica savas trīs olintiešu runas. No tām dveš pretī tas pats gars, kas atrodams pirmajā filipikā, tikai Dēmostena raksturīgās īpašības tur parādās vēl spilgtāk. Viņa kaislīgo runu plūstošā vārdu straume aizrauj lasītāju un, jādomā, vēl vairāk aizrāva toreizējos klausītājus, kuŗiem pilnīgi vajadzēja atrasties runātāja varā. „Tagadējais laiks," saka Dēmostens savā pirmajā olintiešu runā, „gandrīz skaļā balsī sauc, ka jums pašiem jāķeŗas pie šīm lietām, ja jums rūp valsts glābšana." Dēmostens pierāda, ka Atēnas vairs nevar novērsties no sava uzdevuma. Pēc tam,

kad Amfipole kritusi, kad Filips paguvis ieņemt arī citas pilsētas, palikusi vienīgi Olinta, kas viņam negrib padoties. Neaizstāvēt Olintu, nozīmē stiprināt vēl vairāk Filipu un kaŗot ar viņu drīzumā nevis pie Maķedonijas robežām, bet Atēnu tuvumā. No pašiem atēniešiem atkarājas viņu liktenis. Jāsūta palīdzība olintiešiem, jāpaziņo viņiem par tuvojošos palīdzību, tad ne tikai olintiešiem būs drosme pretoties, bet arī citas apkārtējās pilsētas, kas ne labprāt cieš Filipa varu, atkritīs.

Dēmostena domām atēnieši kaut gan piekrita, bet baidījās no Filipa, un šīs bailes paralizēja viņu gribu. Tāpēc otrajā olintiešu runā Dēmostens cenšas izklaidēt šīs bailes un mazināt Filipa slavu un autoritāti atēniešu acīs. Filips nebūt nav neuzvarams, kā tas daudziem liekas. Vajaga nākt tikai dažām neveiksmēm, un Filipa vara pati no sevis sabruks un sašķīdīs. Tikai ar savu nekautrību un enerģiju, kā arī atēniešu bezdarbības un nolaidības dēļ, Filips ir guvis panākumus. Vajaga atēniešiem tikai sākt rīkoties citādi, un notiks tūdaļ pretējais.

Trešajā olintiešu runā Dēmostens runā jau par olintiešiem kā par atēniešu sabiedrotiem. Tātad Dēmostena pirmās divas runas ir panākušas savu mērķi: atēnieši ir nosūtījuši viņiem palīdzību. Visi beidzot ir atzinuši, ka jārīkojas enerģiski. Daži runātāji jau sapņo par Filipa sakaušanu. Diemžēl atēniešiem arvien vēl trūkst vajadzīgās noteiktības savu nodomu reālizēšanai. Atēnu demokratiju ir saēduši daudzi netikumi, un runātājs gandrīz nedrīkst vairs tautai patiesību acīs teikt. Demagoģija un ieraušanas kāre valda par tautas vadoņiem, bet runātāji glaimo un izdabā tautai. Kā pātagas cirtiens skan dažs labs Dēmostena vārds, un viņa pārmetumos ir daudz rūgtas patiesības.

Par spīti dedzīgajām Dēmostena runām, Olinta, pirms atēnieši tai paspēja sniegt palīdzību, nodevības dēļ krita maķedoniešu rokās. Filips bija savu mērķi sasniedzis: viņam tagad piederēja visa Aigajas piekraste.

Bīstams un nesamierināms Dēmostena pretinieks šai laikā bija Meidijs. Tas bija Eubūla politikas piekritējs, bagāts un iedomīgs cilvēks, kas domāja, ka viņa sabiedriskā stāvokļa dēļ viņam viss atļauts. Ar Meidiju Dēmostenam iznāca vairākas sadursmes. Ka Dēmostena autoritāte no tam neko necieta, rāda fakts, ka 347./6. g. Dēmostens, kaut gan Meidijs tam pretojās, tika ievēlēts padomē.

Tālākie notikumi, kuŗos Dēmostenam piekrita svarīga loma, bija tā saucamā Filokrata miera noslēgšana 346. gadā. Jau Olintas kaŗa laikā Filips bij izteicies, ka gribot nolīgt mieru ar Atēnām. Pēdējās, nogurdinātas ar kaŗu un nevarēdamas pret Filipu izveidot koaliciju no citām grieķu pilsētām, bija ar mieru pievienoties Filipa priekšlikumam. Filokrats, kā vārdā nosaukts miers, tautas sapulcē proponēja uzsākt saru-

nas. Viņa priekšlikumu atbalstīja arī Dēmostens, kas kopā ar Filokratu un Aischinu tika sūtīts pie Filipa ar miera sarunām. Kad delegāti atgriezās Atēnās, tur jautājums par miera nolīgšanu tika apspriests divās tautas sapulcēs, un tika nolemts līgt mieru, paliekot pie *status quo*. Bet Filips pa sarunu laiku turpināja savu agresīvo politiku. Delegācijā, kas tika sūtīta miera līguma parakstīšanai, bez Dēmostena atradās arī Aischins. Kamēr Dēmostens steidzināja miera līguma ratificēšanu, Aischins un viņa domu biedri to kavēja. Kad līgums beidzot bija parakstīts un delegācija atgriezās Atēnās, Dēmostens atklāti ziņoja par Aischina nodevību. Pa to laiku Filips paspēja ieņemt Fōkidu. Fōķiešiem tika atņemta balss tiesība amfiktionijā un nodota Filipam, kas tādā kārtā kļuva par amfiktionijas locekli, līdz ar to dabūdams formālu tiesību piedalīties grieķu lietās un ietekmēt Grieķijas politiku. Atēnieši bij izmuļķoti. Tomēr Dēmostens, ievērojot radušos apstākļus, savā runā P a r m i e r u (Περὶ εἰρήνης), kuŗu viņš teica tā paša 346. gada beigās, ieteica atēniešiem atturēties no neapdomātiem soļiem un nelikt Filipam šķēršļus piedalīties amfiktionijā, lai nedotu viņam iemesla jaunam kaŗam. Maz ticams, ka Dēmostens pēc visa notikušā vēlējās no sirds izlīgt ar Filipu. Varbūt viņš domāja par revanšu. Bet lai to panāktu, vajadzēja krāt spēkus un uzlabot valsts stāvokli. Kā reāls politiķis Dēmostens saprata, ka kaŗa turpināšana ar Filipu var novest pie Atēnu iznīcināšanas.

Apstākļi tomēr sagadījās tādi, ka Dēmostenam, drīz pēc viņa runas par mieru, atkal vajadzēja sākt cīņu, jo pēc Filokrata miera Atēnās iedegās partiju cīņa. Arī agrāk Atēnās bija divas partijas, bet abas tās bija nacionālas, ar to starpību, ka valdošā partija, ar Eubūlu priekšgalā, piekopa miera politiku, bet opozicijas partija, kuŗas vadonis bija Dēmostens, stāvēja par cīņu ar Filipu. Bet pēc Filokrata miera no valdības partijas izauga jauna partija, kas apzināti nostājās Maķedonijas pusē un tātad kļuva antinacionāla. Protams, ne visi atēnieši, kas piederēja pie šīs partijas, bija nodevēji šā vārda parastā nozīmē. Daži no viņiem, kā Isokrats, Filipā redzēja cilvēku, kam vajadzēja izglābt Grieķiju. Pret cīņu ar Filipu bija arī tā laika kaŗavadonis Fōkiōns, cilvēks godīgs un nesavtīgs, kas, pazīdams atēniešus, neticēja uzvarai par Filipu. Viņš bija tais ieskatos, ka vai nu pašam jābūt stipram, vai jādraudzējas ar stipro. Sākumā maķedoniešu partija bija neliela, bet vēlāk tā pieauga. Tās dvēsele bija Aischins, kam pieslējās Filokrats, Dēmads un citi. Pie antimaķedoniskās partijas piederēja patrioti: partijas vadonis Dēmostens, finanču lietpratējs Likūrgs, runātājs Hipereids un daudzi citi.

Pret Filokratu, kas bija piedalījies miera nolīgšanā, tika ievadīts tiesas process. Apsūdzības runu teica Hipereids, un Filokratam nācās

aiziet trimdā. Arī pret Aischinu cēla sūdzību atēnietis Tīmarchs, ko atbalstīja Dēmostens. Process ieilga. Līdz mūsu dienām uzglabāta Dēmostena diezgan gaŗā apsūdzības runa Par neīsto sūtniecību (Περὶ τῆς παραπρεσβείας) un Aischina atbilde uz to (343. g.). Aischinu tomēr attaisnoja.

Bet Filips joprojām tiecās pēc nospraustā mērķa — Grieķijas iekaŗošanas. Viņš interesējās tagad par Peloponnēsas pilsētām. Uz Argosu un Mesēni viņš nosūtīja naudu un algotus kareivjus cīņai pret Spartu. Atēnas, juridiski būdamas savienībā ar Filipu, nedrīkstēja noteikti uzstāties un aprobežojās ar delegācijas sūtīšanu uz Peloponnēsu. Bet Filips vērīgi sekoja visam, kas notika Grieķijā. Uz Atēnām viņš nosūtīja sūtņus, kuŗiem bij uzdots protestēt pret to, ka Atēnas atbalstot Spartu. Kad tautas sapulcē notika debates par to, kādu atbildi dot Filipam, Dēmostens (344. g.) teica savu otro filipiku, kur apgaismoja Filipa rīcību un viņa piekritēju darbību.

Arī nākošos gados Dēmostens aģitēja pret Filipu, modinādams atēniešu tautu no bezrūpības, atgādinādams viņai viņas slaveno pagātni un skubinādams stāties pretī barbara viltībai. Runā Par Chersonēsas lietām (Περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ) viņš aizstāvēja (341. g.) atēniešu kaŗavadoni Diopeitu, kas enerģiski pretojās Filipa nodomiem Chersonēsā, kuŗu tas gribēja izlietot par bazi kaŗagājienam uz Trāķiju. Tai pašā gadā Dēmostens teica savu trešo filipiku. Šī ir visugunīgākā no viņa runām, kas teiktas tautas sapulcē, un tai bija lieli panākumi. Atēnieši saprata draudošās briesmas un pilnīgi nosvērās Dēmostena pusē. No šā brīža Dēmostens, kas 10 gadus bij atradies opozicijā pret valdošo partiju, tagad kļuva par Atēnu politikas galveno noteicēju. Viņš apbraukāja grieķu pilsētas, tās pārliecinādams nodibināt savienību ar Atēnām. Viņš devās uz Bizantiju, uz Peloponnēsu, uz Akarnāniju, aģitēdams un vākdams kaŗaspēku un floti. 340. gadā atēnieši pēc Dēmostena padoma atsvabināja Eubojas salu no tur ieceltiem Filipa tiranniem. Par visiem šiem nopelniem Dēmostenam, pēc Aristonīka ierosinājuma, tika piešķirts zelta vainags.

Drīz lietas nonāca līdz atklātam konfliktam. Kad Filips devās uz Perintu un Bizantiju, atēnieši pasludināja mieru par lauztu un nosūtīja uz Bizantiju savu floti. Tad izcēlās trešais svētais kaŗš, kas Filipam atkal devā iespēju iejaukties grieķu lietās. Viņš ieņēma Elateju (Fōkidā) un drīz ar veiklu manevru pārnesa kaŗu uz Boiōtiju. Kaujā pie Chairōnejas (338. g.) tika izšķirts Grieķijas liktenis: kopējais tēbiešu un atēniešu kaŗaspēks tika sakauts; vienu pašu atēniešu krita ap 1000 cilvēku, bet ap 2000 tika sagūstīti. Arī pašam Dēmostenam, kas kā hoplīts piedalījās šai kaujā, nācās bēgt, pametot vairogu. Stāsta, ka Filips,

apreibis no uzvaras prieka, ar kāju takti sizdams, esot dziedājis tos vārdus, ar kuŗiem sākās pret Filipu vērstais atēniešu lēmums, kuŗa ierosinātājs bija Dēmostens: „Dēmostens, Dēmostena dēls, no Paiānijas dēma, ieteica sekošo [5]).

Pēc Chairōnejas kaujas Atēnās valdīja satraukums. Pie Atēnu mūŗiem gaidīja ikbrīdi ierodamies Filipu. Bet Filips izrādīja lielu mērenību un salīga ar atēniešiem mieru, atzīdams Atēnu patstāvību un tiesības uz viņām piederošām salām (Salamīnu, Dēlu, Samu, Lēmnu, Imbru) un piešķirdams pat Orōpu, kas atradās uz Atikas un Boiōtijas robežām, bet par to paņemdams Trāķiešu Chersonēsu. Atēniešu gūstekņiem viņš dāvāja brīvību un nosūtīja uz Atēnām kritušo atēniešu kaulus. Atēnieši par pateicību piešķīra Filipam, viņa dēlam Aleksandram un pēcnācējiem Atēnu pilsoņu tiesības un izsludināja viņu par „tēvijas labdari", bet agorā uzcēla statuju.

Ar smagu sirdi Dēmostenam bij jāpanes jaunais stāvoklis, kur visa Grieķija bija nonākusi atkarībā no Filipa. Par iepriecinājumu viņam tomēr bija tas, ka tauta uzticējās viņam tāpat kā agrāk un nevainoja viņu notikušajā nelaimē. 336. gadā pilsonis Ktēsifōnts nāca ar ierosinājumu par nopelniem trešo reiz pagodināt Dēmostenu ar zelta vainagu. Pret to uzstājās Aischins, un mums nezināmu iemeslu dēļ šīs lietas izšķiršana notika 6 gadus vēlāk.

Drīz pēc tam tai pašā 336. gadā no slepkavas rokas krita Filips. Dēmostens, lai gan viņam toreiz bija sēras mirušās meitas dēļ, esot ieradies tautas sapulcē baltās drēbēs un ar vainagu galvā. Visa Grieķija sakustējās, jo domāja, ka Filipa nāve grozīs stāvokli. Šī kustība bija sevišķi dzīva Atēnās, un viegli saprast, ka ne maza loma tur piekrita Dēmostenam. Bet patriotu prieki drīz izrādījās par ilūziju: Filipa vietā stājās viņa ģeniālais dēls Aleksandrs, un sacelšanās kustība saplaka. Gadu vēlāk, kad izplatījās maldīgā ziņa, ka Aleksandrs kritis kaujā pret illiriešiem, sacelšanās iedegās Tēbās, kuŗām pievienojās arī Atēnas, bet Aleksandrs ātri ieradās Tēbās un bargi tās sodīja. Atēnieši savu pārsteidzīgo soli izlaboja ar to, ka nosūtīja pie ķēniņa delegāciju, kas viņu gratulēja „ar laimīgu atgriešanos no kaŗa un uzvaru". Aleksandrs aiz politiskiem iemesliem un godbijības pret Atēnu slaveno pagātni parādīja šai pilsētai zināmu laipnību. Bet Dēmostenam tagad bij jānoiet no politiskās skatuves un jāatsakās no opozicijas pret Maķedoniju. Atēnas, kas bija novājinātas agrākajā kaŗā, galveno vērību tagad piegrieza financiālā stāvokļa izlabošanai. Vadošā loma te piederēja Likūrgam, kas pārzināja Atēnu finances 12 gadus (no 338. līdz 326.).

[5]) Grieķu oriģinālā šis teikums iznāk jambu pantmērā:
Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεὺς τόδ' εἶπεν.

330. gadā beidzot tika skatīta cauri sūdzība, ko Aischins priekš 6 gadiem bij iesniedzis pret Ktēsifōntu, kas bij ierosinājis piešķirt Dēmostenam zelta vainagu. Aischina nolūks bija pierādīt, ka Dēmostens nav vainaga cienīgs. Te tātad sastapās divu pretēju partiju vadoņi, un šis process modināja atēniešos lielu interesi arī tāpēc, ka abi pretinieki, kas te mērojās spēkiem, bija ievērojami runātāji. Aischins (kuŗa runa arī uzglabāta) izdarīja kļūdu, uzbrukdams Dēmostenam personīgi un cenzdamies nomelnot visu viņa politiku. Ar faktu sagrozīšanu Aischins izdarīja lāča pakalpojumu tai partijai, kuŗas intereses viņš gribēja aizstāvēt. Bez kādām grūtībām Dēmostens pierādīja, ka Aischina apvainojums ir nepamatots, un sūdzības formālo pusi, kur Aischinam bija taisnība, viņš veikli paslēpa savas runas vidū, rīkodamies līdzīgi gudram stratēgam, kas vājākos pulkus novieto centrā, ielenkdams tos ar stiprākiem. Savā labi gaŗajā runā Par vainagu (Περὶ τοῦ στεφάνου) Demostens dod sīku pārskatu par savu politisko darbību un aizstāvas pret apvainojumiem. Uz Aischina pārmetumu, ka Dēmostena politika atnesusi grieķiem nelaimi, Dēmostens atbild:

„Ja nākotni varētu paredzēt un ja tu, Aischin, būtu to pravietojis, skaļi paceldams savu balsi, tu, kas toreiz pat muti netiki ieplētis, tad arī tādā gadījumā valstij, kas rūpējas par savu tagadējo cieņu, par senču slavu un par nākošo paaudžu spriedumu, nebūtu pieklājies atkāpties no maniem padomiem... Neuzskati to par manu vainu, ja Filipam gadījās uzvarēt kaujā. Jo šīs lietas iznākums bija dieva un ne manā rokā. Bet pierādi man papriekš, ka es neesmu izvēlējies un darījis ar vislielāko taisnību, rūpību un čaklību, vairāk nekā tas bija manos spēkos, visu to, kas saskan ar skaidru cilvēka prātu, vai, ka es neesmu dzinies pēc lietām, kas ir skaistas, valsts cienīgas un vajadzīgas, un tad tikai apsūdz mani."

Pārmezdams Aischinam un visai maķedoniešu partijai nodevību, Dēmostens saka: „Mani vienīgo ne laika apstākļi, ne saldas runas, ne lieli solījumi, ne cerība, ne bailes, ne citas kādas jūtas neaizrāva un nenovērsa no tā, ko atzinu par taisnīgu un tēvijai derīgu, un visus padomus, ko es devu pilsoņiem, tos es nedevu, līdzīgi šiem cilvēkiem, apsvērdams savu paša labumu, bet no skaidras sirds taisnīgi un nenopērkami, un no visiem saviem laika biedriem es, stāvēdams vissvarīgāko lietu priekšgalā, visur un visās lietās piekopu veselīgu un godīgu politiku."

Savu runu Dēmostens nobeidz šādiem vārdiem: „Kad notika tas, kam nekad nevajadzēja notikt, un kad nebija vairs vajadzīgi padomdevēji, bet cilvēki, kas ar mieru paklausīt ikkatrai pavēlei, nodot par maksu savu dzimteni un otram glaimot, tad tu, Aischin, un visi tavi domu biedri, galvas pacēluši, lepojāties un dižojāties, bet es, atzīstos,

biju tas vājais, kaut gan mīlēju dzimteni vairāk nekā jūs. Jo es no paša sākuma biju izvēlējies godīgas un taisnīgas politikas ceļu un rūpējos par tēvijas varenību, cieņu un labo slavu, cenzdamies to visu vairot un sargāt. Es nepriecājos par dzimtenes ienaidnieku panākumiem, ar starojošu ģīmi pa pilsētas laukumu staigādams un ar rokas pacelšanu priecīgi sveicinādams tos, kas paziņos par šīm lietām tur, kur vajadzīgs; es netrīcu, nenopūšos un nenokaru galvu, kad dzirdu par dzimtenes ieguvumiem, kā to dara šie nekrietnie cilvēki, kas zaimo savu tēviju, nesaprazdami, ka līdz ar to viņi zaimo sevi pašus... Es lūdzu visus dievus, tiesneši, lai neviens no jums neattaisno šādas lietas, bet lai ikviens cenšas iedvēst labākus ieskatus arī šiem cilvēkiem. Bet ja viņi ir pavisam nelabojami, tad izdeldējiet viņus no zemes un no jūras, bet mums pārējiem dodiet visdrīzākā laikā atsvabināšanu no draudošām briesmām un paliekamu drošību."

Runai bija lieli panākumi: Aischinam bij jāiet trimdā. Atēnieši atzina Dēmostena politiku par pareizu un deva viņam gandarījumu. Likās, ka Dēmostens bija sasniedzis savas slavas kalngalus. Bet tad nāca citi notikumi.

Kamēr Aleksandrs kaŗoja Āzijā, Atēnās valdīja klusums. Patriotu naids pret maķedoniešu jūgu gan nebija izdzisis, bet apstākļi bija tādi, ka neko nevarēja iesākt: Tēbu liktenis visiem vēl bij atmiņā. Bez tam arī Aleksandra laipnība pret Atēnām lika tautai samierināties ar likteni. Nāca tomēr gadījums, kas Atēnās radīja satraukumu, un arī Dēmostens tika ierauts šai lietā. Aleksandra mantzinis Harpals, ķēniņam projām esot, bija aizbēdzis, paņemdams līdz ievērojamu summu naudas, un ieradās Atēnās. Drīz pienāca arī Aleksandra pavēle izdot noziedznieku. Bet Harpalam izdevās aizbēgt, un pazuda daļa viņa naudas. Tā kā Dēmostens bija viens no tiem, kuŗa pārzināšanā bija nodota Harpalam atņemtā nauda, pret viņu tika celta sūdzība un viņam piesprieda naudas sodu — 50 talantu. Dēmostens to nespēja samaksāt un tika ievietots cietumā, no kuŗa tomēr drīz izbēga (324. g.).

Bet kad Atēnās pienāca ziņa par Aleksandra nāvi (323. g.), atēnieši tūdaļ aicināja atpakaļ savu brīvības cīnītāju, un Dēmostens piedzīvoja to sajūsmas pilno brīdi, kad tauta viņu ar gavilēm saņēma dzimtajā pilsētā. Bet laimīgās dienas drīz beidzās. Grieķu pilsētu nodoms nokratīt maķedoniešu varu neizdevās, atsvabināšanas kustība tika apspiesta. Atēnās vadību valsts lietās dabūja maķedoniešu partija ar Dēmadu priekšgalā. Pēc Dēmada priekšlikuma Dēmostenam tika piespriests nāves sods. To nojauzdams, Dēmostens jau agrāk bij atstājis Atēnas. Maķedonijas valdnieks Antipatrs nosūtīja viņam pakaļ gūstītājus. Tie panāca Dēmostenu nelielajā Kalaurijas salā. Tur Poseidōna templī viņš, negribē-

dams doties gūstītāju rokās, ieņēma indi un mira (322. g.). Līdz ar viņu aizgāja kapā Grieķijas brīvība.

42 gadus vēlāk, kad neatkarību zaudējušā Grieķijā partiju ķildas bij rimušas, atēnieši uzcēla Dēmostenam statuju ar uzrakstu:

> Garam ja līdzīga būtu tev, Dēmosten, bijusi vara,
> Valdīj's pār grieķiem nekad nebūtu maķedoniet's [6]).

No šīs statujas glabājas divas kopijas, viena Anglijas, otra Vatikāna mūzejā. Tās rāda Dēmostenu kā pavāja izskata cilvēku, kuŗa nopietnie ģīmja panti pauž stingru gribu, bet tos apēno skumjas un rūpes par tautas likteni.

116. Dēmostens kā runātājs. Dēmostena daiļrunības attīstību un raksturu pietiekoši skaidri rāda viņa uzglabātās runas. Ne bez intereses šai ziņā ir viņa pirmās runas, ko viņš tiesā teica, prāvojoties ar saviem aizgādņiem. Tās pilnas faktisku sīkumu, un diezgan daudz vietas tur aizņem vispārīga rakstura prātojumi. Dēmostens ne tik daudz tiecas tur aizkustināt klausītāju, cik pārliecināt viņu ar savas lietas taisnību, tomēr vietām viņa runā iedrebas apslēpta kaislība. Bet zīmīga šais pirmajos daiļrunas mēģinājumos ir Dēmostena dziļā nopietnība, viņa stingrā griba un stipri attīstītais intelekts.

Visai derīga runas mākslas skola Dēmostenam bija viņa logografa prakse, ko viņš piekopa vairākus gadus, sacerēdams citiem tiesas runas. Kā logografam, viņam vajadzēja iepazīties ar atēniešu likumiem, ar sabiedriskās dzīves apstākļiem un dažāda rakstura un stāvokļa cilvēkiem. Logografa uzdevums bija iedzīvoties sava klienta apstākļos un stāvoklī, sakust, tā sakot, ar viņu kopā. Daudzos gadījumos logografa nolūks bija vismazāk parādīt savu paša runas mākslu, bet piemēroties sava klienta runas veidam. Tāpēc arī Dēmostena runas māksla vispilnīgāk parādās tur, kur viņš nemāksloti rāda pats sevi, t. i. viņa politiskajās runās. Šīs runas turklāt sacerētas tai laikā, kad viņš bija sasniedzis savu spēju nobriedumu.

Lai gūtu pilnīgu jēdzienu par Dēmostena runas mākslu un saprastu to iespaidu, ko viņa runas atstāja uz toreizējiem klausītājiem, būtu jādzird, kā runātājs tās teica, jo Dēmostena mākslas noslēpums pa daļai slēpās viņa priekšā celšanas veidā, viņa intonācijās un žestikulācijās. Bet, neatkarīgi no tā, Dēmostens lielu vērību piešķīra arī runas stila izstrādājumam un noslīpējumam. Lai gan no dabas apbalvots ar ievērojamām runātāja dāvanām, Dēmostens rūpīgi gatavoja

---

[6]) Εἴπερ ἴσην ῥώμην γνώμῃ, Δημόσθενες, εἶχες,
οὔποτ' ἂν Ἑλλήνων ἦρξεν Ἄρης Μακεδών.

savas runas. Daži pat apgalvoja, ka viņš nespējot teikt improvizētas runas, kas, protams, bija pārspīlējums [1]).

Dēmostena izcilā runas māksla grūti iekļaujama kādā noteiktā formulā. Viņa runu kompozicija ir svabada un brīva. Viņa teikumi ir dažreiz īsi, bet bieži tie veidojas gaŗos ritmiski šūpojošos periodos, kas tomēr neko nezaudē no savas skaidrības. Viņa fraze izsaka katras domas vissmalkāko nokrāsu. Valoda, kuŗu lieto Dēmostens, ir viņa laika tīrais runātais atiešu dialekts. Viņš nelieto vecus un poētiskus vārdus, nemeklē arī jaunus, paša izgudrotus. Viņu nebaida ne vulgāri, ne augsta stila vārdi, jo viņam vajadzīgs bagāts instruments, lai izteiktu jūtu un domu bagātību. Lai gan Dēmostena runas izaugušas no pašas dzīves un cīņas par viņa aizstāvētiem politiskiem ideāliem un tāpēc lielā mērā atšķiŗas no rētorisko skolu paraugrunām un deklamācijām, tomēr viņam labi pazīstami visi tie daiļrunības paņēmieni un līdzekļi. kuŗus mācīja toreizējā rētorika. Tā viņš prot aizstāvamās lietas vājās puses maskēt ar kompozicijas mākslu un lietot patosu tur, kur trūkst pārliecinošu pierādījumu. Viņš rūpējas par vārdu sakārtojumu teikumā, par frazes atdzīvināšanu ar tropiem un figūrām, par ritma plūdumu un teikuma daiļskanību. Pēc Isokrata parauga, kaut gan ne tik pedantiski, viņš vairās hiāta.

Bet, lai gan griezdams lielu vērību uz runas ārējo formu un priekšā celšanas veidu, Dēmostens tomēr nepieder pie tādiem runātājiem, kas klausītāju priekšā grib spīdēt ar skaistu runāšanu un kam skaista runa ir mērķis pats par sevi. Runātais vārds ir Dēmostenam tikai līdzeklis, ar ko viņš grib panākt savas lietas uzvaru. Tāpēc Dēmostena runas māksla ir tikai daļa no viņa politiskās darbības un pilnīgi kļūst saprotama tikai sakarā ar viņa dzīvi, ar viņa centieniem un tām idejām, kuŗu dēļ viņš cīnījās.

Dēmostena stila raksturīgās īpašības ir spēks un enerģija, kas savienoti dažreiz ar zināmu stingrumu un asumu, tā ka šai ziņā viņš pa daļai tuvojas Tūkīdidam. Viņa nopietno raksturu rāda arī tas, ka viņa runās reti sastopams jautrs humors, bet biežāk rūgts sarkasms. Aizstāvēdams savus politiskos ieskatus, viņš aizraujas pats un aizrauj ar savas runas straujumu sev līdz arī klausītājus. Viņš met zibeņus un pērkonus pret Filipu un, pārmezdams atēniešiem viņu vienaldzību, runā uz viņiem tādus vārdus, ka viņiem jāsatrūkstas, pat ja viņi gulētu. Par

---

[1]) Sal. Plūt. Dēm. 9. Nav droši zināms, vai savas runas Dēmostens uzrakstīja priekš vai pēc runāšanas. Šķiet, ka tagad lasāmās runas nav absolūti identiskas ar tām, ko atēnieši dzirdēja no paša Dēmostena mutes: iespējams, ka Dēmostens, savas runas publicēdams, tās mazliet pārrediģēja un nogludināja. Uzrakstīto runu stils tomēr atgādina dzīvu vārdu un nevis kabineta sacerējumu.

viņa bakchisko aizrāvību liecina arī senie autori[2]). Apbrīnojama ir arī Dēmostena argumentācijas spēja. Viņš nav sofists, bet prot tik veikli aizstāvēt savu lietu, ka klausītājs beidzot ir spiests tai piekrist un ticēt. Šī pārliecināšanas spēja līdz ar viņa lielajām runas dāvanām padara Dēmostenu par ievērojamāko runātāju, kādu pazinusi senatne. Viņa runas mākslā atiešu prōza ir sasniegusi savu augstāko attīstības pakāpi.

Vēlāk, 4. gs. beigās un 3. gadu simtenī, kad Grieķijā radās liela dažādība rētorisku skolu, daži līdzās Dēmostenam par paraugu ņēma Isokratu un Hipereidu. Bet, sākot ar Halikarnāsas Dionīsiju un Hermogenu, Dēmostena pārākums par citiem grieķu runātājiem tiek galīgi atzīts. Pie tā paša ieskata turas romieši, kas Dēmostenam pretī stāda savu lielāko runātāju Cicerōnu.

No senatnes rakstiem par Dēmostenu atzīmējami: Halikarnāsas Dionīsija Περὶ δεινότητος Δημοσθένους un Ἐπιστολὴ πρὸς Ἄμμαῖον, Didima komentāru (ὑπομνήματα) par Dēmostenu min leksikografs Harpokratiōns (73, 5 Bekk.). No speciālrakstiem par D. stilu uzglabāta Tiberija monografija Περὶ τῶν παρὰ Δημοσθένει σχημάτων (Rhet. gr. II 59—82. Sp.). Jaunākos laikos atrasts arī Didima komentārs. Bez tam uzglabāti rētora Libanija sarakstītie Dēmostena runu satura atstāstījumi (ὑποθέσεις), kā arī Askalōnas Zōsima un gramatiķa Ulpiāna scholijas.

Rokraksti. No apmēram 170 Dēmostena manuskriptiem pazīstamākie ir *Parisinus* 2934 (= Σ jeb S), Parīzē, Nac. bibl., 10. gs.

Laurentianus (= L). Florencē, 13.—14. gs. (te ietilpst runas 6.—11. un 18.—24., izņemot runu pret Meidiju).

Monacensis jeb *Augustanus* I (= A), citkārt Augsburgā, tagad Minchenē, 485; 12. gs.

Marcianus 416 (= F), Venecijā, Sv. Marka bibl., 11. gs.

Bavaricus jeb *Monacensis* 85 (= B), Minchenes bibl., 13. gs.

Parisinus 2935 (= Y), Parīzē, Nac. bibl., 10.—11. gs.

Šie 6 manuskripti pieder pie 4 dažādām grupām. No tiem slavenākais ir uz pergamenta rakstītais Σ jeb S: tas dod viskoncīzāko un Dēmostena ģenijam visvairāk piemēroto tekstu. Šo manuskriptu fototipiski reproducējis H. Omont, Paris, Leroux, 2 sēj. in-fol. 1892, 3.

Izdevumi. Reiske, Oratores attici (Demostenes cum scholiis), vol. I et II, 1770. — J. H. Schaefer, Demosthenis opera, Londini, 4 vol. 1823—6. — I. Bekker, Oratores attici, Oxonii, 4 vol. 1822—3 (Dēmostens 4. sēj.). Berolini, 5 vol. 1823, 4 (Dēmostens 4. un 5. sēj.). — Voemel, Didot, 1843. — G. Dindorf, 9 vol. Oxonii, 1846—51. — Dindorf-Blass, Bibl. Teubneriana, ed. maior un minor, 3 vol. 1885—9. — S. H. Butcher, Oxonii, Clarendon, 3 vol. 1903. — Fuhr, ed. maior, I 1914, II, ed. Sykutris 1932 un 1937; III sag.; ed. minor, 1928. — Démosthène, Harangues, texte et trad. par M. Croiset, Coll. G. Budé, Paris, Les Belles Lettres.

Daļēji vai atsevišķu runu izdevumi. H. Weil, Démosthène, Les Harangues, Paris, Hachette, 1873; 3e éd. revue et complétée d'après les notes de l'éditeur par G. Dalmeyda, 1912. — Rede vom Kranze, für den Schulgebr. erkl.

---

[2]) Plūt. Dēm. 9.

von R. Schnee, Gotha Perthes 1913. — Demosthenes ausg. politische Reden v. Reich-Preuss, 1 Text m. Einl. 4. Aufl. 1929; 2 Kommentar I; 1 Rede gegen Philipp, 1.—3. olynth. Rede, Rede v. Frieden, 2. Aufl. 1911; II; 2. u. 3. Rede gegen Philipp, Rede üb. d. Chersones, 2. Aufl. 1913; 3. Hilfsheft, 1899.

Scholijas, komentāri. — G. Dindorf, Dem. or., vol. VIII et IX, Oxonii 1851. — C. Müller, Dem. or. vol. II, Didot, 1858. — Didymi de Demosthene commenta recc. Diels-Schubart, Teubner, 1904.

Vārdnīcas. S. Preuss, Index Demosthenicus, Teubner, 1892.

Literātūra. Schaefer, Demosthenes und seine Zeit, Leipzig, Teubner, 3 sēj. 1856.—58. g.; 2. izd. 1885.—7. g. — M. Croiset, Des idées morales dans l'éloquence politique de Démosthène, Thèse, Paris, Thorin, 1874. — L. Brédif, L'éloquence politique en Grèce. Démosthène, Hachette, 1879; 2. izd. 1886. g. — H. Ouvré, Démosthène, Lecène et Oudin, 1890. — A. Bougot, Rivalité d'Eschine et de Démosthène, Paris, Bouillon, 1891. — Blass, Die attische Beredsamkeit, 2. izd. III, 1, Leipzig, Teubner, 1893 (1. izd. 1877. g.). — A. W. Pickard-Cambridge, Demosthenes and the last days of greek freedom, London, Putnam, 1914. — E. Drerup, Demosthenes im Urteile des Altertums (Stud. z. Gesch. u. Kult. des Alt. Bd. XII, H. 1 u. 2) Würzburg. — S. A. Žebeļev, Demosten, Berlin, Peterburg, Moskva, 1922. — P. Cloché, Démosthènes et la fin de la démocratie athénienne, Paris, Payot, 1937. —

Bibliografija: 1887—1914 Jahresb. über die Fortschr. d. klass. Altertumsw. 166, 69—117.

117. Aischins (389.—314. g.). Aischins (Αἰσχίνης) savu popularitāti ieguva kā Dēmostena pretinieks. Viņš dzimis Atēnās ap 390. gadu ne visai bagātu vecāku ģimenē: tēvs Atromēts bijis jaunībā atlēts, vēlāk algots kareivis un beidzot skolotājs, bet māte Glaukoteja — mistērijās iesvētījamo sagatavotāja (τελέστρια). Izaudzis, Aischins, lai sagādātu dzīvei līdzekļus, strādāja par rakstvedi, pēc tam kļuva par aktieri. 33 gadu vecumā viņš pievērsās politikai, piesliedamies sākumā Aristofōntam, vēlāk Eubūlam. Šai laikā viņu ievēlēja par tautas sapulces sekretāru. Ap 350. gadu Aischins apprecējās un tapa turīgs, jo viņa sievas brāļi bij ienesīgos amatos. 348. gadā, kad Aischinam bij ap 40 gadu, viņš uzstājās tautas sapulcē pirmoreiz ar runu, kas bija vērsta pret Filipu. Olinta šai laikā bij jau ieņemta, un Filips gatavoja intrigas Arkadijā. Nosūtīts kā viens no sūtņiem uz Megalopoli, Aischins drīz pārliecinājās, ka grieķi nesekos atēniešu aicinājumam cīnīties pret Filipu, un, sākot ar to dienu, atmeta savus kareiviskos plānus un pieslējās miera politikai. Drīz vien viņš kļuva par iecienītu runātāju. 346. gadā viņš piedalījās delegācijā, kuŗas uzdevums bija noslēgt mieru ar Filipu. Drīz pēc tam Dēmostens viņu apsūdzēja par nodevību, apgalvodams, ka Aischins esot ļāvies piekukuļoties. Ar pūlēm Aischinam izdevās attaisnoties. Nesaskaņas ar Dēmostenu turpinājās arī vēlāk. Kad 337./6. g. Ktēsifōnts nāca ar priekšlikumu Dēmostenu vainagot, Aischins tam pretojās. 330. gadā notika sacīkste starp abiem pretiniekiem, un Aischinam bij jāiet trimdā. Viņš esot devies uz Efesu, vē-

lāk uz Rodu un Samu. Rodā viņš esot atvēris rētorikas skolu, kur mācījis daiļrunību. Stāsta, ka saviem skolniekiem viņš kādreiz esot lasījis abas runas: savu paša runu, ko bija sarakstījis pret Dēmostenu, un Dēmostena atbildes runu par vainagu. Kad klausītāji apbrīnojuši Dēmostena runu, Aischins teicis: „Bet ko jūs sacītu, ja būtu dzirdējuši pašu šo briesmoni?" Svešumā Aischins acīm redzot tā iedzīvojās, ka negribēja vairs atgriezties Atēnās. Viņš esot miris 75 gadu vecumā.

Līdz mūsu dienām uzglabātas trīs Aischina runas: pret Dēmostena domu biedru Tīmarchu (Κατὰ Τιμάρχου), par neīsto sūtniecību (Περὶ τῆς παραπρεσβείας), kur viņš aizstāvas pret Dēmostena celtajiem apvainojumiem, un runa pret Ktēsifōntu (Κατὰ Κτησιφῶντος), kas, tāpat kā iepriekšējā, vērsta pret Dēmostenu. Būdams veikls improvizātors, Aischins neturēja par vajadzīgu rakstīt runas. Ja viņš tomēr uzrakstījis trīs minētās, tad tam par iemeslu varēja būt vēlēšanās izplatīt plašākās aprindās pret politisko pretinieku vērstus uzbrukumus un aizstāvēt savu reputāciju.

Lai novērtētu Aischinu kā valstsvīru, būtu jāzina, cik godīgs viņš bija savā politikā. Dēmostens viņu uzskatīja par nodevēju un Maķedonijas uzpirktu aģentu. Viņš apgalvo, ka Aischins naktī slepeni saticies ar Filipu un saņēmis no tā naudu. Ja šo apsūdzību noraida kā nepierādītu, tad paliek tomēr spēkā Dēmostena norādījums, ka Aischinam bijuši zemes īpašumi Boiōtijā[1]), un šo faktu Aischins neatsauc, bet scholiasts vēl piezīmē, ka Aischinam arī Maķedonijā bijuši zemes īpašumi. Tā nevarēja būt nejaušība, ka Aischinam taisni šais zemēs bij īpašumi, un acīm redzot Aischins tos bij ieguvis ne bez Filipa ziņas.

Ka Aischins nebij ievērojams politiķis, noskāršams no viņa runām, jo viņam trūkst politisku ideju. To vietā redzams naids pret Dēmostenu un tukša sevis paša cildināšana. Viņš lepojas, ka, būdams no zemas kārtas, dabūjis lielu ietekmi dižciltīgo aprindās. Viņš priecājas, ka viņam laba balss un glīts izskats un ka viņš bez sagatavošanās var runāt publikas priekšā. Viņš jūtas glaimots, ka Filips viņu slavē un pratis novērtēt viņa spējas. Tāpēc arī Filips viņam šķiet ievērojams cilvēks. Turpretī Dēmostenu viņš nīst no visas dvēseles, dusmodamies uz viņu kā uz politiķi un apskauzdams viņu kā rakstnieku. Viņš zobojas par Dēmostena kliegšanu, par viņa žestikulācijām un rūpīgo gatavošanos pirms runāšanas.

Bet par spīti minētajiem Aischina trūkumiem, viņš ir veikls runātājs. Aischina valoda ir tekoša, skaidra un daiļskanīga. Viņam pie-

[1]) Par neīsto sūtn. 145; Par vainagu 41.

mīt asprātība, viegla grācija un jautrs humors, — īpašības, kuŗu trūkst Dēmostenam, un vietām arī spēks un straujums, kas atgādina viņa slaveno pretinieku. Ne par velti Dēmostens baidījās no viņa runām.

Rokraksti. Aischina manuskripti, kuŗus, skaitā 13, salīdzinājis Bekers (I. Bekker, Oratores attici, Berolini, Reimer, 1823, 4, vol. III), cēlušies no viena stipri interpolēta archetipa un iedalāmi 2 grupās, kuŗām pievienojas vēl trešā kontaminētā.

R. Büttner, Quaestiones Aeschineae, Diss. Berolini, 1878. — H. Ortner, Kritische Untersuchungen zu Aeschines Reden, Diss. Erlangen, 1886 (23. lpp. tur atrodama Aischina manuskriptu stemma).

Izdevumi. I. Bekker, sk. rokraksti. — C. Müller, Oratores attici, Didot, vol. II (ar scholijām un Αἰσχίνου βίος). — F. Schultz, Teubner, 1865. — Weidner, Berolini, 1872. — F. Blass, ed. minor, Bibl. Teubneriana, 1896, 1908. —

Atsevišķu runu izdevumi. Περὶ τῆς παραπρεσβείας: Julien de Péréra, Paris, Klincksieck, 1902.

Κατὰ Κτησιφῶντος: Weidner, Teubner, 1872; tā paša: Berlin, Weidmann, 1878 (ar piezīmēm).

Scholijas. Sk. visvairāk F. Schultz'a izd.

Literātūra. A. Bougot, Rivalité d'Eschine et de Démosthène, Paris, Bouillon, 1891. — A. Schäfer, Demosthenes und seine Zeit[2], Leipzig, Teubner, 3. sēj. 1885—7. — F. Blass, Die att. Bereds.[2], III, 2, 153.—266. lpp.

118. Hipereids (389.—322. g.). Starp Dēmostena sabiedrotiem viņa cīņā pret Filipu visdaiļrunīgākais bija Hipereids (Ὑπερείδης).

Piedzimis 389. gadā vidēji turīgā ģimenē, Hipereids jaunībā klausījās Isokrata lekcijas [1]). Acīm redzot viņš jau agri sāka gatavoties runātāja karjērai.

Tāpat kā Dēmostens, Hipereids sākumā bija logografs. Šī nodarbošanās viņam sagādāja pietiekoši daudz līdzekļu dzīves baudīšanai: Hipereids mīlēja pavadīt laiku jautru draugu un hetairu sabiedrībā. Bet izpriecas nebija par šķērsli Hipereida rosībai. Jau kopš 360. g. viņš sāka pievērsties politikai. Kā drošs un nesavtīgs patriots viņš nostājās līdzās Dēmostenam pret tēvijas nodevējiem. Šī draudzība turpinājās ilgu laiku. Tikai 324. g., Harpala lietā, Hipereidam nācās saķildoties ar Dēmostenu un uzstāties pret viņu pat sūdzētāja lomā. Kad Filipa vietā par Maķedonijas valdnieku kļuva Aleksandrs, Dēmostens, redzēdams, ka Grieķija nespēj nokratīt svešo jūgu, turējās pie apdomīgas politikas, bet Hipereids palika pie saviem radikālajiem ieskatiem, ka pirmā izdevīgā gadījumā jāpieteic karš Maķedonijai. Tāpēc, kad Atēnās ieradās Harpals, kas bija nozadzis Aleksandra kasi, Hipereids ieteica dot viņam patvērumu Atēnās, un Dēmostenam tikai ar pūlēm izdevās atrunāt atēniešus no šāda kļūmīga soļa. Kad Harpals drīz iz-

[1]) Pēc dažām ziņām Hipereids bijis arī Platōna skolnieks, sal. Ps.-Plūt., Desmit orāt. 2; Diog. Lāert. III, 46.

bēga no cietuma un pazuda arī daļa viņa atvestā zelta, izplatījās baumas, ka Harpals esot dažiem orātoriem devis naudu, arī Dēmostenam. Pret pēdējo tad cēla sūdzību Hipereids, un Dēmostenam bij jāaiziet trimdā, pēc kam vadoņa lomu viņa vietā uzņēmās Hipereids.

Kad Aleksandrs bija miris, kopējā dzimtenes mīlestība atkal tuvināja bijušos draugus vienu otram. Pēc Hipereida priekšlikuma Aleksandra pēcnācējam Antipatram tika pieteikts karš. Tā iznākums Atēnām bija nelaimīgs un maksāja neatkarības zaudēšanu. Tas pats Antipatra spiegs Archijs, kas panāca Dēmostenu, sagūstīja Aigīnā arī Hipereidu un aizsūtīja pie Antipatra, kas lika Hipereidu nomocīt (322. g.).

Senatnē ar Hipereida vārdu bija pazīstamas 77 runas, no kurām par īstām atzina tikai 52. No visām šīm runām, kas agrākos laikos tika lasītas un apbrīnotas, bija palikuši tikai niecīgi fragmenti, līdz 19. gadu simtenī Ēģiptes kapenēs tika atrastas 6 runas [2]). Lai gan neviena no tām nav pilnīga, izņemot runu par labu Euksenipam, kur lakūnas ir nenozīmīgas, papīrusa bojājumi tomēr nav tādi, kas neļautu izprast Hipereida domu un izjust viņa stilu.

Populāra bija senatnē Hipereida runa, ar kuru viņš aizstāvēja skaisto hetairu Frīni [3]) un runa pret Atēnogenu. Pirmā no tām tagad zudusi, bet otrā, kas laimīgā kārtā atrasta, attaisno seno kritiķu novērtējumu [4]). Interesanta ir arī atrastā kapruna, kuru Hipereids teica 323. gadā, par godu kritušiem kaujā pie Lamijas: izjustiem vārdiem viņš tur runā par aizgājēju nopelniem, par viņpasaules dzīvi un mierina palicējus.

Atrastās runas pilnā mērā apstiprina to cildinošo atsauksmi, ko par Hipereidu sniedz senatne. Hipereids ir ļoti apdāvināts un vispusīgs runātājs, kas prot runāt visādos veidos un toņos. Viņam piemīt grācija, asprātība un ievērojamas stāstītāja dāvanas, tāpat viņš prot veikli argumentēt. Viņa valoda ir viegla, tekoša un skaidri atiska. Pilnīgi saprotams, ka, apbalvots ar tik spīdošām runas dāvanām, Hipereids dažiem likās pārāks par Dēmostenu [5]).

---

[2]) Šīs runas ir: κατὰ Δημοσθένους ὑπὲρ τῶν Ἁρπαλείων, ὑπὲρ Λυκόφρονος ἀπολογία, ὑπὲρ Εὐξενίππου ἀπολογία πρὸς Πολύευκτον, ἐπιτάφιος, κατὰ Ἀθηνογένους, κατὰ Φιλιππίδου.

[3]) Kāds anekdots, kas atrodams Atēnaja darbā (590e), stāsta par īpatnēju Hipereida paņēmienu, ko viņš izlietojis, aizstāvot Frīni. Kamēr citi aizstāvji mēdza tiesnešu priekšā ievest apsūdzēto raudošos bērnus, lai tādā kārtā mīkstinātu tiesnešu sirdis, Hipereids pēc savas runas atklājis savas klientes krūtis. Tiesnešus Frīnes skaistums tā sajūsmināj̄is, ka viņi vienprātīgi attaisnojuši Frīni. Tomēr kōmiķis Poseidips (Atēn. 591 e), kas uz skatuves rādīja Frīnes prāvu, vēl neko nezināja par šo Hipereida paņēmienu.

[4]) Ps.-Longin. Περὶ ὕψους 34.

[5]) Ps.-Plūt.; Hipereida dzīve, 14 (Blass).

Rokraksti. 1847. gadā Ēģiptē, Tēbu tuvumā, kādā kapā atrada papīrusu, kas uzglabājis prāvus fragmentus no trim Hipereida runām (pret Dēmostenu, par Likofronu, par Euksenipu; beidzamā runa pilnīga un gandrīz nebojāta). 1858. gadā tika publicēts papīruss, kas uzglabājis daļu kaprunas, bet 1891. g. papīruss, kas uzglabājis runas pret Filipidu beigas. Visi šie trīs papīrusi atrodas Britu mūzejā. 1892. g. publicēja papīrusu, uz kuŗa atrodas runa pret Atēnogenu; šis papīruss atrodas Luvra mūzejā (nr. 9331).

Izdevumi. F. Blass, Bibl. Teubneriana, 1. izd. 1869., 2. izd. 1881., 3. izd. 1894. g. — F. G. Kenyon, Oxford, Clarendon Press, 1907 (kritisks). — Orationes sex cum ceterarum fragmentis, post Fr. Blass papyris denuo collatis ed. Chr. Jensen, Teubner, 1917. —

Literātūra. Fr. Blass, Die attische Beredsamkeit, III, 2, 1—95. — Th. Reinach, L'année de la naissance d'Hypéride, Rev. des Et. gr. 1892, 250—2. — P. Girard, Hypéride et le procès de Phryné, séance publique de l'Académie des Inscript., 1912. — W. Schlau, De Hyperidis oratione funebri, Diss. Leipzig, 1913. — G. Liebner, De causa Lycophronea, Diss., Leipzig, 1923.

119. Likūrgs. Līdzās Hipereidam, Dēmostena sabiedrotais viņa cīņā pret Filipu bija Likūrgs (Λυκοῦργος), vairāk pazīstams kā valstsvīrs nekā runātājs.

Likūrgs cēlies no turīgas ģimenes un tāpēc nebija spiests kļūt par logografu, lai pelnītu sev uzturu. Viņš nodevās polītiskai darbībai un tapa par Dēmostena domu biedru. 338. gadā viņu ievēlēja par kaŗa finanču pārzini, un šai amatā viņš sabija 12 gadus, parādīdams lielas administrātora un financista spējas un prazdams atrast līdzekļus grandiōziem sabiedriskiem darbiem: viņš lika uzcelt teātri, ōdeonu, kuģu darbnīcas, izbūvēt ostas, pagatavot triēras un veikt citus sabiedriskus darbus.

Bet Likūrgam bija arī ienaidnieki, jo, būdams atklāta un taisna rakstura cilvēks, viņš necieta nekādas nolaidības. Viņš uzrakstīja ap 15 runu, kas gandrīz visas bija apsūdzības runas. Līdz mūsu dienām uzglabāta vienīgi viņa runa pret Leōkratu. Šis Leōkrats pēc Chairōnejas kaujas bija slepeni atstājis Atēnas un pēc vairākiem gadiem atgriezies, domādams, ka par viņu visi jau aizmirsuši. Bet Likūrgs lika viņu saukt tiesas priekšā un apvainoja kriminālnoziegumā. Leōkratam draudēja nāves sods, bet viņš tika attaisnots ar vienas balss vairākumu.

Šis gadījums rāda Likūrgu kā stingras dabas cilvēku. Tāds pats raksturs ir viņa stilam un valodai.

Rokraksti: tie paši, kas Antifōntam.

Izdevumi: C. Müller, Oratores attici, vol. II, Didot (ar latīņu tulk.). — Thalheim, Berolini, Weidmann, 1880. — Blass, Bibl. Teubneriana, ed. maior 1899, ed. minor 1902. — E. Sofer, Teubner, 1905.

Literātūra: F. Dürrbach, L'orateur Lycurgue. Étude historique et littéraire, Thèse, Paris, Thorin, 1890. — Fr. Blass, Die att. Bereds. III, 2, 95—135. —

120. Deinarchs. Beidzamais no aleksandriešu kanona 10 runātājiem ir Deinarchs (Δείναρχος). Dzimis korintietis, viņš ap 342.

gadu, vēl jauns būdams, pārgāja uz Atēnām un dzīvoja tur kā metoiks. Savu logografa praksi viņš iesāka ap 336. g. Pēc Aleksandra nāves, kad lielie runātāji bija nogājuši no politiskās skatuves, Deinarchs sarakstīja saviem klientiem daudzas runas. Atēnās toreiz pastāvēja Kasandra oligarchiskais režīms. Kad Dēmētrijs Poliorkēts atjaunoja demokratisko iekārtu, Deinarchs, baidīdamies savu sakaru dēļ ar oligarchiem, atstāja Atēnas un dzīvoja Eubojā. Atgriezies Atēnās 292. g., viņš pazaudēja daļu sava īpašuma, prāvodamies ar savu agrāko draugu Proksenu. Par Deinarcha dzīves beidzamajiem gadiem nekas nav zināms.

No daudzajām Deinarcha runām [1]) ir uzglabātas 3, kas visas attiecas uz Harpala lietu. Pirmā ir pret Dēmostenu, pārējās divas pret Aristogeitonu un Filoklu. Šais runās nav nekā tāda, kas izceltu Deinarchu no citu runātāju vidus [2]). Lielo atisko runātāju laiks ir jau gaŗām.

Rokraksti: tie paši, kas Antifōntam.

Izdevumi: C. Müller, Oratores attici, vol. II, Didot, 1858. — Thalheim, Berolini, Weidmann, 1887. — Fr. Blass, Bibl. Teubneriana, 1871, 2. izd. 1888. g.

Literātūra. Fr. Blass, Die att. Bereds., III, 2, 289—333.

XXXI. Speciālās zinātnes

121. Medicīniskā literātūra: Hipokrats (460.—377. g. ?)

Slaveno Kōjas ārstu Hipokratu (Ἱπποκράτης), var dēvēt par medicīnas tēvu, tāpat kā Hērodotu sauc par vēstures tēvu. Abi viņi rakstījuši jōniešu dialektā, lai gan dzimuši pilsētās, kur agrāk tika runāts dōriešu dialekts.

Hipokrats dzimis 460. gadā Kōjas (Kōs) salā un piederēja pie asklēpiadu dzimtas. Tajos laikos ar dziedniecības dieva kultu bija saistīta arī medicīniskā prakse, kas dibinājās uz tā laika zināšanām par dziedniecību un pārgāja no tēva uz dēlu. Jaunais Hipokrats mācījās dziedniecības mākslu ne tikai no sava tēva, bet arī no ārsta Hērodika no Selumbrijas. Par viņa skolotājiem min arī sofistus Gorgiju un Prodiku, kā arī filozofu Dēmokritu, kas gan drīzāk iztulkojams tā, ka viņam bija sakari ar šiem vīriem.

Kļuvis pazīstams, Hipokrats apceļoja Tasu, Abdēras, Kiziku, Krannōnu, uzturējās pie maķedoniešu ķēniņa Perdika, tika pat aicināts pie persiešu galma. Daži domā, ka viņš ilgāku laiku uzturējies arī Atēnās, rādīdams savu mākslu Peloponnēsas kaŗa sākumā pa lielā mēŗa laiku, lai gan pierādījumu tam nekādu nav. Viņa nāves gads pēc uzglabātām ziņām svārstās starp 377. un 359.

Ar Hipokrata vārdu nonākuši līdz mūsu dienām 53 raksti, kas sarakstīti jōniešu dialektā. Pēc satura un stila tie ir dažādi, un tikai to mazākā daļa pieder pašam Hipokratam. Par šo rakstu īstuma jautājumu vēlāk rakstīja slavenais ārsts

---

[1]) Par Deinarcha runu skaitu un īstumu ziņas nesaskan. Ps.-Plūtarchs un Fōtijs min 64, Dēmētrijs Magnēts un Svida 160, Dionīsijs 59 īstas un 27 neīstas.

[2]) Lai gan piederēdams pie Dēmostenam pretējas partijas, Deinarchs centās atdarināt Dēmostena runu spēku (δεινότης), par ko arī dabūja nosaukumu χρίθινος Δημοσθένης.

Galēns, kas tikai 13 rakstus atzina par īstiem. Turpretī Erōtiāns (ap 100. g. pēc Kr.) atzina par īstiem 30 rakstus. Ar vislielāko ticamību Hipokratam piešķirami šādi raksti: Προγνωστικά, Ἀφορισμοί, Περὶ ἀέρων ὑδάτων τόπων, Περὶ διαίτης ὀξέων (de victu acutorum), Περὶ ἐπιδημιῶν, Περὶ τῶν ἐν κεφαλῇ τρωμάτων. Otrā vietā liekami Περὶ ἁγμῶν, Περὶ χυμῶν, Περὶ ἱερῆς νόσου (par epilēpsiju), Περὶ ἄρθρων. Rakstu Περὶ φύσιος ἀνθρώπου Aristotelis piedēvē Polibam. Rakstā Κῶακαὶ προγνώσεις sakopotas Kōjas asklēpiadu pamācības, kas pa daļai pieder laikmetam priekš Hipokrata. Neīsto rakstu vairums pieder vēlākam laikmetam. Starp tiem minami: Προῤῥητικά, Περὶ σαρκῶν, Περὶ διαίτης, Περὶ ἀρχαίης ἰητρικῆς, Περὶ φυσῶν (de flatibus), Περὶ φύσιος παιδίου, Περὶ νούσων. Hipokratam, kā ārstu tēvam, piedēvēti arī daži vispārīga rakstura darbi, kā Asklēpiadu zvērests, Ārstu likums, Par dziedniecības mākslu (Περὶ τέχνης), tāpat raksts Par sapņiem (περὶ ἐνυπνίων).

Izdevumi. Ed. princ. apud Aldum 1526. — Kühn (kopizdevumā Medici graeci, Lips. 1821, 3 sēj.). — E. Littré (ar krit. apar. un franču tulk.), Paris, Baillière, 10 sēj. 1839.—61. g. — Kühlewein-Ilberg, Teubner, vol. I (De prisca medicina. De aere aquis locis. Prognosticon. De victu acutorum. Epidemiorum I et III. Appendix) 1895; vol. II (Περὶ τῶν ἐν κεφαλῇ τρωμάτων. Κατ' ἰητρεῖον. Περὶ ἁγμῶν. Περὶ ἄρθρων ἐμβολῆς. Μοχλικόν) 1902. — Corpus medicorum graecorum, edd. ac. Berolinensis Havniensis Lipsiensis, Teubner, vol. I, 1 (Hippocratis opera. Indices librorum. Iusiurandum. Lex. De arte. De medico. De decente habitu. Praeceptiones. De prisca medicina. De aere locis aquis. De alimento. De liquidorum usu. De flatibus) ed. Heiberg, 1927.

Die Werke des Hippokrates. Die hippokratische Schriftensammlung in neuer deutschen Uebersetzung hrg. von R. Kapferer u. G. Sticker, Stuttgart, Hippokrates-Verl.

Literātūra. E. Chauvet, La philosophie des médecins grecs, Paris, Thorin, 1886. — Fr. Spät, Die geschichtliche Entwicklung der sog. Hippokratischen Medizin, Berlin, 1897. — C. Friedrich, Hippokratische Untersuchungen, Berlin, Weidmann, 1898 (B. XV des Philol. Unters. Kiessling u. Wilamowitz). — F. Willerding, Studia Hippocratica, Diss. Göttingen, 1914. — P. Carton, L'essentiel de la doctrine d'Hippocrate, Paris, 1923. — M. Gutman, Die Nebensätze in ausgewählten Schriften des hippokratischen Corpus und die Bedeutung für die Verfasserfrage, Diss. München, 1929. —

Bibliografija par 1907.—1914. g.: Jahresb. über die Fortschr. d. klass. Altert. 180, 5—32.

B. Aleksandriskais laikmets

XXXII. Vispārīgs raksturojums

122. Grieķu literātūras raksturs aleksandriskajā laikmetā. Kaujā pie Chairōnejas (338. g. pr. Kr.), kur atēniešu un viņu sabiedroto karaspēks cīnījās pret Maķedonijas Filipa pulkiem, izšķīrās Grieķijas liktenis, un līdz ar kritušajiem cīnītājiem grieķu pilsētas apraka savu neatkarību un brīvību.

Filipam sekoja viņa dēls, ģeniālais karavadonis Aleksandrs (336.—323. g.), kas uzvarēja ne tikai Persiju, bet arī daudzas tai piederošas austrumu zemes līdz pat Ēģiptei un Indijai. Aleksandram nomirstot, viņa plašo valsti sadalīja (ap 300. g. pr. Kr.) viņa pēcnācēji — diadochi. Agrāko sīko pilsētu valstiņu vietā radās plašas monarchijas (Maķedonija, Sirija, Pergama, Ēģipte u. c.), kuŗu centri bija lielākas pilsētas. Līdz ar valsts iekārtu pārveidojās arī sabiedrības sociālā struktūra un ideoloģija.

Protams, ka visas šīs pārmaiņas atstāja pēdas arī grieķu literātūras turpmākā attīstībā. Agrākās demokratiskās iekārtas vietā stājoties autokratiskam režīmam, izbeidzās politiskie partiju strīdi, bet līdz ar to tika ierobežota vārda brīvība vispār. Partiju un pilsētu politiskai sacensībai vairs nebija vietas, un šis apstāklis noteica arī dažus grieķu literātūras veidus. Apklusa politiskā daiļruna, kas Dēmostena laikā bija piedzīvojusi savus ziedu laikus. Nedrīkstēja vairs atļauties personīgus ķengājumus draiskulīgā komēdija, kā tas bija Aristofana laikā, un tāpēc bija spiesta pārveidoties; bet traģēdija savus sižetus bija izsmēlusi, un novecojies bija arī eposs. Mainījusies bija arī publika. Šā laikmeta dzejnieki, tāpat kā prōzaiķi, vairs neraksta savus darbus plašām tautas masām, bet meklē klausītājus un lasītājus izglītoto aprindās. Grieķu literātūra no nacionālas pamazām top par internacionālu. Plašajā territorijā, ko bij iekaŗojis Aleksandrs Lielais, tiek dibinātas un ātri uzplaukst jaunas pilsētas un kolōnijas, uz kuŗām aizplūst daudz grieķu. Tādā kārtā grieķu kultūra un valoda izplatās un nostiprinās no Tauridas (Krimas) un Gallijas (Dienvidfrancijas) ziemeļos līdz Ēģiptei un Kirēnei dienvidos un no Indas upes austrumos līdz Hērakla stabiem (Gibraltāram) rietumos. Bet līdz ar hellēnisma territoriālo izplēšanos grieķu kultūru un garu sāk ietekmēt sveši elementi. Būdami apkārtējām tautām

par kultūras nesējiem, grieķi pamazām asimilējas un sajaucas ar šīm tautām. Grieķu pilsētas šai laikā pildās ar daudziem vergiem, kas atvesti no iekaŗotām zemēm. Tā sākas „sinkrētisma" process, t. i. grieķu un austrumu kultūras saplūšana, kas sevišķi manāma reliģijā, bet aptveŗ arī citus ideoloģiskus veidus, kā filozofiju un literātūru. Izveidojas jauna pasaules kultūra, kuŗas pamatā ir grieķu kultūra. Grieķu teātris rodas pat Babilōnā, un pat Jeruzalemē, par spīti jūdu nacionālistu pretestībai, ieviešas grieķu parašas un tiek dibinātas grieķu skolas.

Nepatur savu agrāko skaidrību arī grieķu valoda. Rodas inteliģenti, kas gan runā un raksta grieķiski, tomēr grieķu valoda tiem nav tēvu valoda, bet tikai mākslīga rakstu valoda, kas nepieciešama katram izglītotam cilvēkam kā pasaules kultūrvaloda. Tā pamazām arī dzimtie grieķi piesavinās tādas vārdu formas un konstrukcijas, kas agrākajā rakstu valodā nebij atrodamas. Valoda, kuŗu šai laikā lieto prōzaiķi, nav vairs atiešu dialekts, bet vispārīgā jeb kopējā grieķu valoda, tā saucamā koine (κοινὴ διάλεκτος). Gan dzejnieki vēl sacerē savu dzeju jōniešu, dōriešu un pat aioliešu dialektā, bet tā ir mākslīga agrāko dialektu atdarināšana.

Tā kā agrāko klasisko dzejnieku darbi tiek daudz lasīti, studēti un par paraugiem ņemti, šā laikmeta dzeja dabū mākslotu raksturu. Ar dzejošanu nodarbojas daudzi gramatiķi, zinātnieki un bibliotēkāri. Agrākais „dievišķīgais dziesminieks" (θεῖος ἀοιδός, vates divinus) top par „mācītu dzejnieku" (poeta doctus).

Daudzi dzejas veidi šai laikā ir jau pārdzīvojuši savu ziedu laiku un organiski izbeigušies. Eposs jau 4. gs. pr. Kr. bija tikai atmiņas no agrākā laikmeta. Tāpat izsīkusi ir lirika. Ātri un krāšņi uzplaukušā traģēdija pēc tam, kad Aischils, Sofokls un Eurīpids devuši ievērojamus mākslas darbus, ātri tuvojas novītumam, jo drāmatiskie sižeti ir izsmelti un neviens nav spējīgs neko jaunu vairs radīt. Tikai komēdija turpina vēl savu pastāvēšanu, jo dzīves negātīvās puses joprojām vēl dod pietiekoši daudz vielas, par ko smieties.

Tāpēc aleksandriešu laikmeta dzejnieki vai nu atsakās no dažiem dzejas veidiem, vai arī kultivē tos mākslīgi. Viņi pievēršas vairāk sīkiem dzejas žanriem, piemēram erōtiskai un mītoloģiskai eleģijai, mīmam, epigrammai, himnām. Šie dzejas veidi nedod iespēju izplēsties plašumā dzejnieka spējām, bet tie saskan ar šā laika dzejas raksturu un literāro gaumi. Tāpat daudz uzmanības tiek veltīts dzejas formas izkopšanai un noslīpēšanai.

123. Grieķu kultūras centri aleksandriskajā laikmetā. Agrākie grieķu garīgās kultūras centri šai laikā pamazām zaudē savu nozīmi un

to vietā izaug jauni. Atēnas, kuŗas Perikls citkārt bija nosaucis par „visas Grieķijas skolu", gan paliek arī turpmākos laikos, pateicoties savām filozofu skolām un agrākai slavai, par svarīgu grieķu izglītības centru, bet līdzās Atēnām izaug arī citi kultūras centri — Aleksandrija, Antiochija, Pergama, kur pie ķēniņu galmiem pulcējas dzejnieki, mākslinieki un zinātnieki. Pirmo vietu ieņem Aleksandrija, kas devusi nosaukumu visam šim laikmetam.

Aleksandrija (Ēģiptē). Jau agrākos gadu simteņos Ēģiptē pastāvēja grieķu kolōnijas. Kad ap 330. g. pie Nīlas grīvas tika nodibināta Aleksandrija, Ptolemaji rūpējās par to, lai mazinātos nacionālās pretišķības, neuzticība un aizspriedumi, kas pastāvēja starp ēģiptiešiem un grieķiem, un lai abas tautas sadzīvotu bez kāda naida, sevišķi reliģiskā ziņā. Grieķu nodibinātās pilsētās, kā Aleksandrijā un Ptolemaidā, valoda un kultūra palika grieķiska. Sevišķi tas sakāms par Aleksandriju, kas drīz kļuva par grieķu zinātniskās literātūras galveno centru.

Pilsētas uzplaukumu lielā mērā sekmēja tur valdošo Ptolemaju dinastija. Laga dēls Ptolemajs I (satraps kopš 323., ķēniņš no 304. līdz 285. g.), kas pats bij ievērojams vēsturnieks, savam dēlam un troņa mantiniekam Filadelfam pieņēma par audzinātājiem divus lielus zinātniekus Filētu un Stratōnu. Viņš aicināja arī peripatētiķi Dēmētriju no Falēras un, sekodams tā padomam, lika pamatus Aleksandrijas bibliotēkai un mūzejam. Tēva pēdās gāja arī Ptolemajs II Filadelfs (285.—246. g.), kas lika lieliski iekārtot mūzeju [1]) un abas bibliotēkas [2]). Tai pašā virzienā gāja viņa pēctecis Ptolemajs III Euergets (246.—221. g.), kas sevišķi atbalstīja matēmatiskās un ģeografiskās studijas.

Aleksandrijas bibliotēkās sakrājās liels daudzums grāmatu. Bibliotēkas katalogos bija parādīts katras grāmatas autors, virsraksts un rindu skaits. Par bibliotēkas pārziņiem bija mācīti gramatiķi un kritiķi Zēnodots, Kallimachs (?), Eratostens, Apollōnijs (?), Aristofans, Aristarchs. Gramatiķi rūpējās par kritiskiem tekstu izdevumiem (ἐκδόσεις, διορθώσεις) un grūtāko vietu izskaidrojumiem jeb komentāriem (ὑπομνήματα). Izdeva lielāko tiesu tos ievērojamos klasiskos dzejniekus, kas bij uzņemti sarakstos (κανόνες). Mācīto filologu darbība izpaudās arī tulkojumos: daudzi ēģiptiešu, babilōniešu un jūdu raksti un svētās

---

[1]) Mūzejā („mūzu templī"), kas pielīdzināms mūslaiku zinātņu akadēmijai, ķēniņa aicinātie zinātnieki un dzejnieki, kas saņēma brīvu uzturu un noteiktu algu, iztirzāja zinātniskas vai literāras problēmas.

[2]) No divām bibliotēkām viena bija savienota ar mūzeju un atradās pie ķēniņa pils (ἐν Βρουχείῳ), otra pie Serāpida tempļa (Σεραπεῖον vai Σαραπεῖον), Rakōtes ('Ρακῶτις) kvartālā.

grāmatas tika pārtulkoti grieķu valodā. Tā, starp citu, radās Vecās derības tulkojums, tā saucamā Septuaginta. Tā kā Aleksandrijā bija daudz jūdu, tie pamazām piesavinājās grieķu valodu un kultūru un līdz ar to ietekmēja grieķu gara dzīvi (filozofs Filōns u. c.) [3]).

Antiochija (Sirijā). Daudz vieglāk nekā ēģiptieši grieķu kultūrai pakļāvās sirieši. Būdami veikli tirgotāji, viņi jau kopš 3. gs. pr. Kr., kā jūdu priekšteči, devās uz rietumiem. Sirieši bija mīksta un nekareiviska, bet apdāvināta, manīga un temperamentīga tauta. No Sirijas cēlušies tādi rakstnieki un dzejnieki kā Lūkiāns, Libanijs, Meleagrs, Menips, tāpat filozofi Poseidōnijs un Jamblichs. Jaunajā komēdijā bieži figūrē siriešu vergi un meitenes. Antiochija, ko Seleuks nodibināja 300. g., ir viena no senās pasaules izlaidīgākām, bet reizē arī spožākām pilsētām. Kad Antiochijas nozīmi bija pacēlis Antiochs Sōtērs (287.—262. g.) un kad Antiochs Lielais (224.—181. g.) to bija izgreznojis ar bibliotēku, teātri, cirku un dažādiem mākslas darbiem, tā kļuva par vienu no grieķu kultūras centriem. Tomēr īsti brīvs zinātnisks gars nevarēja atrast mājvietu pie Sirijas valdnieku galma, par ko liecina Antiocha (nav zināms kura) rīkojums par filozofu, kā jaunatnes samaitātāju, izraidīšanu no Antiochijas [4]). Literātūra siriešu valodā radās tikai 4. gs. pēc Kr. Tā izveidojās no reliģisku un dažādu praktiska rakstura grāmatu tulkojumiem no grieķu valodas. Tādā kārtā Seleukidu valstī grieķu un austrumu kultūras elementi saplūda visciešāk kopā.

Pergama (Mazāzijā). Grieķu nacionālais elements visstiprāk izpaudās Atalidu galvaspilsētā Pergamā, kas jau kopš 3. gs. beigām sacentās ar Aleksandriju zinātnes un mākslas laukā. Pergamu nodibināja Atals I (241.—197. g.), kas uzvarēja apkārtējos galatus un pacēla savu rezidenci par grieķu kultūras centru. Par tādu Pergama palika līdz pat romiešu laikiem. Atalidi uzturēja diezgan ciešus sakarus ar Atēnām, no kurienes uz Pergamu tika pārnestas mākslas, kā arī filozofiskās un rētoriskās studijas. Atala veltījumi uz Atēnu akropoles un lielais Per-

---

[3]) Jūdi bija sākuši izceļot uz Ēģipti jau priekš grieķu varas nodibināšanās Ēģiptē. Ptolemaju laikā viņu skaits ievērojami pieauga Aleksandrijā un Kirēnē. Tā kā ķēniņi izturējās saudzīgi pret viņu reliģiskām un nacionālām parašām, jūdi iespiedās pat pārvaldes amatos. Kamēr Palestīnas jūdi izturējās noraidoši pret hellēnismu, Ēģiptes jūdi jau kopš 3. gs. pr. Kr. sāka aizmirst savu valodu, un viņiem kļuva nepieciešams svēto rakstu tulkojums grieķu valodā. No tam izauga grieķiski-jūdiska literātūra, kas centās izcelt saskares punktus starp hellēnismu un jūdaismu, tos iztulkojot jūdiem labvēlīgā apgaismojumā. Kalngalus šai virzienā sasniedza jūdu filozofs Filōns no Aleksandrijas.

[4]) Athen. p. 547.

gamas altāris liecina vēl šodien par pergamiešu mākslas gaumi, bet Pergamas zinātnieku rētoriskās studijas un aistētiskā kritika ierosināja tādas pat studijas Romā.

Bez šiem kultūras centriem bija vēl citi. Maķedonijas ķēniņš Antigons Gonats (275.—239. g.), būdams mākslas cienītājs, pulcināja savā rezidencē Pellā dzejniekus un filozofus. Tāpat šai laikā savu agrāko slavu paturēja dažas grieķu pilsētas, kā Atēnas un Sirākūzas, kuŗām pievienojās vēl dažas jaunas, piem., Roda, Tarsa (Kilikijā) u. c.

Hellēnistiskā kultūra šais valstīs sasniedz savu ziedu laiku 3. gs. pr. Kr. Nākošajā gadu simtenī nikna cīņa, kas notiek pašā Grieķijā (sevišķi aitōliešu un achajiešu savienību darbība) liek iejaukties romiešiem grieķu lietās. 146. g. tiek izpostīta bagātā Korinta, un drīz visa Grieķija top par Romas provinci. Kā beidzamā tiek iekaŗota Ēģipte (30. g. pr. Kr.). Par visas senās pasaules polītisko centru top Roma, kur saplūst visi godkārīgie un apdāvinātie cilvēki. Bet mākslas gaumi joprojām diktē grieķu pilsētas. Atēnas, tāpat kā agrāk, ir filozofiskās un rētoriskās izglītības centrs, bet mākslas un zinātnes nozarē likumdevēja bija Aleksandrija.

Vispārīga literātūra par aleksandrisko laikmetu. A. Couat, La poésie alexandrine sous les trois premiers Ptolémées, Paris, Hachette, 1882. — F. Susemihl, Geschichte der griechischen Litteratur in der Alexandrinerzeit, Leipzig, Teubner, 2 B., 1891, 2. — A. Croiset, Hist. de la litt. gr. vol. V, période alexandrine. — B. Niese, Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chäronea, Gotha, Perthes, 3 B., 1893, 99, 1903 (svarīga). — Bouché-Leclerq, Histoire des Lagides, Paris, Leroux, 4 vol. 1903—7. — Ph. E. Legrand, La poésie alexandrine, Paris, Payot, 1924.

Dzeja

A. Episkā dzeja

XXXIII. Didaktiskais un mākslīgais eposs

124. Didaktiskā poēma. Arāts. Eposs nav raksturīgs aleksandriskajam laikmetam, kad iecienīti ir sīkie dzejas žanri un līdzās stāstošai eleģijai tiek kultivēts heksametros rakstītais epillijs, t. i. episka miniatūrpoēma, kuŗas paraugus dod, piemēram, Kallimachs un arī Teokrits.

Toties šai laikā atdzīvojas didaktiskā poēma, kuŗas galvenais pārstāvis ir dzejnieks Arāts (ap 310.—245. g.) no Kilikijas Soliem. Kad viņš bij ieguvis augstāko filozofisko izglītību Atēnās, viņu (ap 276. g.) aicināja uz Pellu pie Maķedonijas ķēniņu galma. Arātam bija draudzīgas attiecības ar tā laika dzejniekiem Filētu, Teokritu, Kalli-

machu un Aleksandru no Aitōlijas. Līdz mūsu dienām uzglabāta viņa poēma „Fainomeni" jeb Parādības (Φαινόμενα), 2 grāmatās. Pirmajā grāmatā aplūkotas astronomiskās parādības, otrajā traktēts par laika pazīmēm un laika pareģojumiem (διοσημεῖα). Par paraugu Arātam bija Hēsiods, no kura viņš aizņēmis arī epizodu par zelta laikmetu (96—136). Šai elegantos heksametros sacerētai poēmai par pamatu bija astronoma Eudoksa prōzā rakstītais darbs. „Fainomeni" tātad bija astronomijas populārizējums plašākām lasītāju aprindām. Šai poēmai vēlāk bija lieli panākumi: to komentēja matēmatiķi, astronomi un gramatiķi. Romā to pārtulkoja Varrōns un Cicerōns, bet Vergilijs izmantoja par materiālu savām Geōrgikām.

Rokraksti. Galvenais ir *cod. Marcian* 476 (M), 11. gs., diakona Nīkēta rakstīts Venecijā, ar kritisk. zīmēm. Zvaigžņu karti pie poēmas dod savā izdevumā Maass (praef. p. XXIII).

Izdevumi. Edit. princ. ar scholijām: Astronomi veteres Ald. Venet. 1494. — I. Bekker, Phaenomena cum scholiis, Berolini, Reimer, 1828. — E. Maass, Berolini, Weidmann, 1893 (ar krit. apar. un Bekera scholijām).

125. Rodas Apollōnijs (ap 295.—215. g.). Varoņu eposu mēģināja atdzīvināt Rodas Apollōnijs, kura dzimtene pēc vienām ziņām bija Aleksandrija[1]), pēc otrām — Naukrate[2]). Viņš bija Kallimacha skolnieks un (kopš apm. 275. g.) nākošā ķēniņa Ptolemaja III Euergeta skolotājs, un kādu laiku pārzināja arī Aleksandrijas bibliotēku.

Piederēdams pie Kallimacha pulciņa, Apollōnijs nodarbojās tiklab ar zinātniskām studijām, kā arī ar dzeju. Kad viņš sarakstīja episku poēmu „Argonautika" (ap 6000 rindu), Kallimachs šo darbu bargi nokritizēja. Tad apvainotais dzejnieks aizbrauca no Aleksandrijas un apmetās Rodā, kur pārstrādāja un izdeva savu poēmu. Savas ilgās uzturēšanās dēļ Rodā viņš arī nosaukts par Rodas Apollōniju.

Sižetu savai poēmai Apollōnijs ņēmis no senās teikas par argonautu braucienu, kas pieminēts jau Odisejā (12, 70). Šīs teikas atsevišķus momentus bij apstrādājis jau Eurīpids „Peliadās" un „Mēdejā". Dažus epizodus no teikas par argonautiem izlietoja arī Antimachs un Kallimachs („Aitijās"). Bet visu šīs teikas vielu vēl nebij apstrādājis neviens no pazīstamiem dzejniekiem. Šāds sižets, kur bija stāstīts par brīnišķīgām lietām un teiksmainām vietām, modināja lasītāju interesi.

Mīts par argonautiem saistās ar mītu par zelta aunādu. Pēc grieķu nostāsta Atamanta dēls Frikss, glābdamies no pamātes vajāšanām, uzsēdies uz zeltādas auna muguras un aizbraucis uz Kolchidu (tagadējo Grūziju), kur, pateikdamies dieviem par brīnišķīgo izglābšanu, ziedojis tiem

[1]) Svida; Strab. p. 655.

[2]) Athen. VII p. 283 d; Aelian, n. a. XV 25.

aunu, bet auna zeltādu nodevis turienes ķēniņam Aiētam, kas to pakāris ozolā un pielicis ugunsspļāvēju pūķi par sargātāju. Ziņa par šo zeltādu izplatījās pa visu Grieķiju. Jōlkas pilsētas ķēniņš Pelijs bij atņēmis troni savam brālim Aisōnam, bet kad uzauga Aisōna dēls Jāsons, Pelijs solīja tam troni, ja tas no Kolchidas viņam atvedīs zelta aunādu. Pelijs slepeni cerēja, ka Jāsons tādā kārtā aizies bojā. Tad Jāsons sapulcināja daudz varoņu un ar dieves Atēnas palīdzību pagatavoja kuģi, kas tika nosaukts par Argo, un devās ceļā. Par šo argonautu braucienu tad arī stāstīts Apollōnija poēmā.

Sākumā pēc īsiem ievada vārdiem un Apollōna uzrunāšanas, aprakstīta kuģa būve un varoņu sapulcēšanās. Šai sakarā raksturoti vairāk nekā piecdesmit brauciena dalībnieki, starp kuŗiem ir Hērakls, Orfejs un daudzu Trojas varoņu tēvi. Kuģim aizbraucot, koklētājs Orfejs liek atskanēt dziesmai. Nimfas ar izbrīnu raugās uz pirmo kuģi, kas peld pa jūru. Lēmnā argonauti sastop amazones, kas nokāvušas vīrus, un Jāsons dodas laulībā ar viņu ķēniņieni Hipsipili. Tālāk stāstīts, kā argonauti nonāk Propontidas (Marmora jūras) piekrastē, kur uzvar turienes varoņus. Skaisto jaunekli Hilu tur nimfas ierauj kādā meža avotā, bet Hērakls, meklēdams Hilu, nomaldās, un pārējie argonauti aizbrauc bez viņa.

Otrā dziedājumā stāstīts par Polideuka cīņu ar bebriku ķēniņu Amiku, par Fīneja atbrīvošanu no vajātājām harpijām un par Fīneja pareģojumiem, zīmējoties uz tālāko braucienu. Tad aprakstīta riskantā braukšana starp divām kustīgām klintīm Simplēgadām un beidzot nonākšana Kolchidā.

Trešajā dziedājumā tēloti notikumi Kolchidā. Dievietes Hēra un Atēna, lai palīdzētu Jāsonam, lūdz Afrodīti sūtīt Erōtu pie Aiēta meitas, burves Mēdejas, un iedvest tai mīlestību uz Jāsonu. Pēdējais ierodas pie Aiēta un lūdz zelta aunādu. Aiēts neatsakās lūgumu ievērot, bet ar nosacījumu, ka Jāsonam iepriekš jāveic grūti varoņdarbi: jāuzaŗ lauks ar negantiem ugunsdvēsējiem vēršiem, tad jāapsēj šis lauks ar pūķa zobiem, no kuŗiem izaugs dzelzs vīri, un tad jāuzvar šie vīri. Arī Aiēts, tāpat kā Pelijs, cerēja, ka Jāsons tā aizies bojā. Bet Mēdeja, ieraudzījusi varoni, tūdaļ viņā iemīlas. Viņa satiekas pie Hekates tempļa ar Jāsonu un iedod tam burvīgu ziedi, kas to padara neievainojamu. Tā Jāsons savalda vēršus, uzaŗ un apsēj lauku un, Mēdejas pamācīts, met akmeni dzelzs vīru barā, kas izauguši no zemes: vīri sāk kauties un cits citu iznīcina.

Ceturtajā dziedājumā rādīts, kā Mēdeja aizbēg no tēva mājas pie Jāsona un noved viņu tai vietā, kur karājas zelta aunāda. Ar burvīgiem līdzekļiem viņa iemidzina ādas sargātāju pūķi, dod iespēju Jāsonam

nolaupīt aunādu, un tad viņi kopā steidzas uz kuģi. Argonauti tūdaļ dodas ceļā, bet Aiēts, dabūjis zināt par viņu un savas meitas bēgšanu, sūta panāksniekus, kas noķeŗ argonautus pie Istras (tagadējās Donavas) grīvas. Bet argonauti uzvar kolchiešus, kuŗu priekšgalā ir Mēdejas brālis Apsirts. Tad seko fantastiskais nostāsts, kā argonauti, braukdami uz augšu pa Istru, nonāk caur Ēridanu (Po) un Rodanu (Ronu) Italijā, kur tos šķīstī burve Kirke, un pēc daudziem piedzīvojumiem beidzot sasniedz Jōlku.

Šai poēmā Apollōnijs atdarina varoņu eposu: viņš lieto visus raksturīgos episkā stila paņēmienus, kā episko pantmēru un dialektu, epitetus, salīdzinājumus un daudzos gadījumos arī homēriskos izteicienus. Tomēr poēma nav verdzisks atdarinājums, tā dabūjusi jau citādu, jauna laika raksturu. Tur nav tās naivās stāstījuma vienkāršības, kāda atrodama Homēra eposā, bet, sekodams laika garam, dzejnieks parāda savu literāro erudīciju.

Visur, kur autors, atkārtodams tradicionālos motīvus, atstāsta brīnumus, kaujas, varoņu piedzīvojumus, klāt pielikdams savas ģeografiskās un mītoloģiskās zināšanas, stāstījums iznāk ar mākslotu raksturu un tam trūkst Īliadas un Odisejas dabiskā svaiguma. Turpretī tais vietās, kur Apollōnijs tēlo mīlestību, viņš top īsts un patiess dzejnieks. Ienesdams eposā šo jauno motīvu, Apollōnijs līdz ar to paplašina eposa saturu, pie kam šī mīlestība tēlota pietiekoši spēcīgi, lai episkais stāstījums neko nezaudētu no sava lieliskuma. Tāpēc 3. dziedājums, kur attēlota Mēdejas mīlestība, ir vērtīgākā poēmas daļa, kas visu poēmu paceļ pāri vienkāršam atdarinājumam. Soli pa solim attēlots, kā aug un attīstās kaislība Mēdejas dvēselē. Kad viņa pirmo reiz ierauga grieķu varoni, tas atstāj viņā dziļu iespaidu. Tad viņa pārrunā ar māsu Chalkiopi par savām sirds lietām. Viņa cīnās pati ar sevi, jo viņai kauns no savām jūtām. Pēc tam Hekates svētnīcā viņa atkal satiek Jāsonu, runā ar viņu, un beidzot viņa ir uzvarēta, mīlestība viņu aizrauj ar nepārvaramu spēku, un viņa grib glābt Jāsonu no nāves, kuŗu tam taisās sagādāt viņas tēvs. Beidzot viņa nolemj atstāt tēvu un dzimteni, lai kopā ar svešo varoni dotos uz jauno tēviju, pāri jūrai uz Grieķiju.

Tik pamatīgu psicholoģisku analizi līdz tam laikam nebija devis vēl neviens dzejnieks, pat ne Eurīpids. Dažas stāstījuma vietas ir pilnas drāmatisma, piemēram, kur Mēdeja izšķiŗas par savu turpmāko likteni (III, 743—800):

„Nakts atveda tumsu uz zemi, bet jūrā kuģinieki raudzījās no saviem kuģiem uz Heliku un Ōriōna zvaigznāju. Miegs mācās virsū tiklab ceļinieka, kā sarga acīm. Ciets miegs aizvēra pat mātei acis, kuŗai tikko

bija miruši bērni. Nebij dzirdama pilsētā vairs suņu riešana, ne skaļa runāšana: nakts tumsu bija pārņēmis klusums.

Tikai Mēdeja nevarēja aizmigt. Daudzas rūpes, viņas kaislības radītas, viņu uztrauca. Sirds viņai sita krūtīs. Tā saules stars, traukā vai spainī tikko izlieta ūdens atspoguļots, slīd pār istabas sienām un dreb, ātrās kustēšanās saviļņots. Tā drebēja jaunās meitenes sirds viņas krūtīs.

Te viņa teicās dot burvīgo līdzekli vēršu savaldīšanai, te atkal nedot. Drīz viņa apņēmās nonāvēties, tad atkal atmeta domas par nāvi un negribēja dot burvīgo līdzekli, bet atdoties mierīgi likteņa varā.

Tad viņa nosēdās uz gultas un prātoja: „Ai, es nelaimīgā! Bēdas mani māc, kurp lai griežos? Izejas nav nekādas! Nav līdzekļu pret mokām, kas mani nemitīgi dedzina. Kaut jel Artemida būtu mani nonāvējusi ar savām ātrajām bultām, iekām es viņu biju ieraudzījusi!...

Bet kā tad es varētu bez vecāku atļaujas izgatavot burvīgās zāles? Ko man teikt un kādu viltību izdomāt, lai noslēptu savu palīdzību? Jo, ja viņš mirtu, tad nav vairs cerību uz atvieglošanu no manām bēdām; ja viņš mirtu, kāda briesmīga nelaime tad būtu man. Ardievu kautrība, ardievu manas dzīves spožums! Viņam jātiek glābtam, un lai viņš sveiks un vesels aiziet no šejienes tālumā, kurp viņa sirds viņu vadīs!"

Te neviļus prātā nāk citāda Mēdeja, kas tēlota Eurīpida lugā. Jādomā, ka Apollōnijs, rakstīdams savu poēmu, nav ignorējis šo paraugu un ir centies eposā attēlot to, ko Eurīpids attēlojis traģēdijā. Šai ziņā viņš nebija gluži bez panākumiem. Gan taisnība, ka Argonautika visumā nav izdevusies: autors gribējis atdzīvināt varoņu eposu, bet viņa poēma pilna jaunlaiku motīvu. Tomēr, kā redzējām, atsevišķas poēmas daļas ir ar augstu mākslas vērtību. Mēdejas mīlestības spēcīgais tēlojums atgādina psiholoģisku romānu mūslaiku nozīmē. Ne bez iemesla poēma vēlāk ieguva lielu piekrišanu. Tā ietekmēja arī romiešu dzeju: pēc Argonautikas parauga Vergilijs savā Aineidā veidoja Didōnas un Aineja romānu. Brīvā tulkojumā Apollōniju atdarināja Valerijs Flaks un Varrōns Atakīns. Daži patapinājumi no Argonautikas ir arī Ovidijam (Metam. VII, 86 sek.). Caur romiešu dzejniekiem Apollōnijs ietekmējis arī dažus jaunāko laiku dzejniekus, kā Rasīnu un Grilparceru.

Rokraksti. Galvenie manuskripti: *Laurentianus*, 32, 9, XI gs. (satur arī Aischila un Sofokla tekstu. — *Guelferbytanus*, XIII gs.

Izdevumi. Lehrs, Didot (tai pašā sējumā arī Hesiodi carmina). — H. Keil, Lips., Teubner, 2 vol. 1854 (ar krit. apar. un schol.); ed stereot. 1913. — J. Shaw, Oxonii, Clarendon, 1879 (teksts, lat. tulk., piezīmes). — The Argonautica, ed. with introd. and comment. by G. W. Mooney, New-York, 1912. — The Argonautica of Apollonius Rhodius, book III, ed. with introd. and comment. by M. Gillies, Cambridge, Univ. Press, 1928.

Scholijas: Scholia in Apollonium Rhodium vetera, ed. C. Wendel, Berlin, Weidmann, 1935.

Literātūra. De la Ville de Mirmont, La Mythologie et les Dieux dans les Argonautiques et dans l'Énéide, Thèse, Paris, Hachette, 1894. Tā paša: Le navire Argo et la science nautique d'Apollonios de Rhodes, Paris, Colin, 1895. — E. Knorr, De Apollonii Rhodii Argonauticorum fontibus quaestiones selectae, Diss. Lips., 1902. — G. Bösch, De Apollonii Rhodii elocutione, Diss. Berl., 1908. — G. Knaack, Encyclop. Pauly-Wissowa 2, 133 sek. — K. W. Blumberg, Studien zur epischen Technik des Apollonios von Rhodos, Leipz., Schmidt, 1931. — E. Delage, La géographie dans les Argonautiques d'Apollonius de Rhodes, Bordeaux et Paris, Féret 1930; tā paša: Biographie d'Apollonios de Rhodes, Bordeaux et Paris, Féret 1930. — L. Klein, Die Göttertechnik in den Argonautika des Apollonios Rhodios, Philol. XL 1931, 18—51; 215—257.

126. Riāns, Euforiōns. Nīkandrs. Riāns (Ῥιανός) no Krētas (3. gs. pr. Kr.) bija gramatiķis un dzejnieks. Viņa gramatisko studiju rezultātā bija Īliadas un Odisejas diortōze. Riāna dzeja, atskaitot epigrammas, piederēja pie eposa. Hēraklejā bij aprakstīta visa varoņa dzīve no dzimšanas līdz uzņemšanai Olimpā. Citas poēmas bija Thessalika, Akhaika, Ēliaka, Messēniaka. Pēdējā bija stāstīts par otro mesēniešu kaŗu.

Euforiōns (Εὐφορίων), dzimis 275. g. Eubojas pilsētā Chalkidā, studēja filozofiju Atēnās, kas viņam kļuva par otru dzimteni, bet mūža beigās tika aicināts uz Antiochiju, kur bija par bibliotēkāru pie Antiocha Lielā galma (224.—187. g.).

Savas dzejnieka spējas Euforiōns parādīja divos dzejas veidos: eposā un eleģijā. Viņš sarakstīja vairākas episkas poēmas, kas tagad zudušas [1]). Sevišķi bija iecienīti Euforiōna epilliji (Dionīss, kas, kā šķiet, bija Mopsopijas daļa, Hiakints, Hipomedonts u. c.), kur bij apvienoti mītoloģiski un erōtiski motīvi vai arī doti vēsturiski un zinātniski izskaidrojumi. Euforiōna dzeja, Kallimacha un sevišķi Likofrona ietekmēta, bija literārās erudīcijas pārpildīta, vietām tumša un neskaidra, tāpēc prasīja gramatiķu komentārus.

Nīkandrs (Νίκανδρος) no Kolofōnas, kas dzīvoja 2. gs. pr. Kr., bija, līdzās Arātam, lielākais šā laika didaktiskais dzejnieks. Svida viņu dēvē par gramatiķi, dzejnieku un ārstu. Bez dažiem prōzā sarakstītiem darbiem, viņš visvairāk bija pazīstams ar saviem mītoloģiskiem un didaktiskiem epiem. Viņa ievērojamākais darbs bija Pārvēršanās (Ἑτεροιούμενα) 5 grāmatās, kur bija stāstīts par pārvēršanām kustoņos un stādos. Šo darbu ar ģeniālu mākslu atdarināja Ovidijs savās Metamorfozēs. Zudušas ir Nīkandra Geōrgikas (Γεωργικά), ko atdari-

[1]) Tās bija Ἡσίοδος, Μοφοπία jeb Ἄτακτα (varbūt Ἀττικά?) un Χιλιάσες.

nāja Vergilijs. Uzglabātas ir poēmas Līdzekļi pret zvēru kodieniem (Θηριακά) un Pretindes (Ἀλεξιφάρμακα), kur uzskaitīti līdzekļi pret saindēšanos ar ēdieniem. Satura ziņā Nīkandrs sekoja ārstam Apollodōram, kas bija Dēmokrita skolnieks, bet šo sauso saturu viņš nav pratis ietērpt dzejiski interesantā formā. Tomēr Nīkandrs stāvēja cieņā un godā, kas redzams jau no tam, ka viņu atdarināja romiešu dzejnieki Ovidijs un Vergilijs, formas ziņā stipri pārspēdami savu grieķisko paraugu.

Izdevumi. O. Schneider, Nicandrea, Lips. 1856 (scholijas apstrādājis H. Keils). — Scholia vetera in Nicandri Alexipharmaca, rec. E. Abel et R. Vari, Budapest - Berlin, 1891. — G. Wentzel, Die Göttinger Scholien zu Nikanders Alexipharm., Göttingen, Dieterich, 1892.

Literātūra. R. Volkmann, De Nicandri Colophonii vita et scriptis, Diss. Halae 1852. — G. Plaehn, De Nicandro aliisque poetis graecis ab Ovidio in Metamorphosibus conscribendis adhibitis, Diss. Halis Saxonum, 1882.

B. Liriskā dzeja

XXXIV. Eleģija, himna, epigramma

127. Filēts. Hermēsianakts. Fanokls. Aleksandriešu laikmetā iemīļotākais dzejas veids ir eleģija un tai tuvā epigramma. Lai gan abi šie lirikas veidi bija pazīstami jau agrāk, īpatnēju raksturu tie dabūja šai laikā. Tas izskaidrojams ar to, ka eleģija un epigramma izrādījās par sevišķi ērtu lirikas formu dzejnieka domu izteikšanai. Svinīgā koŗu lirika ar tās strofisko uzbūvi un sarežģītajiem pantmēriem vairs nevarēja sagādāt baudu, kad tā netika vairs dziedāta, kā agrāk, bet tika lasīta. Lasītājiem bija vajadzīga cita, vienkāršāka un saprotamāka dzejas forma, un tāda bija eleģiskā divrinda. Tāpēc šai laikmetā pirmā vietā stāv eleģiju dzejnieki. Diemžēl, no aleksandriešu eleģiķiem maz kas uzglabāts, bet aptuvenu jēdzienu par šā laika eleģiju var gūt no romiešu dzejnieku atdarinājumiem.

Erōtiskā eleģija, ko no vecajiem dzejniekiem pirmais bija sācis kultivēt Mimnerms, ir šai laikā sevišķi iemīļota. Erōtiskais elements, kas diezgan spilgti izpaužas Rodas Apollōnija un Teokrita dzejā, ir raksturīgs visai aleksandriešu dzejai.

Jau 4. gs. pr. Kr. Antimachs no Kolofōnas kļuva pazīstams ar saviem erōtiskiem dzejoļiem, kas bija apvienoti krājumā ar virsrakstu „Lida" (2 gr.), tā nosauktā pēc viņa mīļākās vārda. Cik spriežams no uzglabātām niecīgām atliekām un no seno rakstnieku atsauksmēm, šie Antimacha dzejoļi bijuši māksloti un pārblīvēti daudziem no mītu pasaules ņemtiem piemēriem. Hellēnistiskajā laikmetā šāds paņēmiens bija parasta parādība.

Viens no vecākiem šāda virziena aleksandriešu dzejniekiem bija Filēts (Φιλητᾶς vai Φιλήτας), kas dzimis Kōjas salā un dzīvojis ap 340.—285. g. Viņš bija Ptolemaja Filadelfa skolotājs. Nodzīvojis vairākus gadus Aleksandrijā, Filēts uz mūža beigām atgriezās dzimtajā salā, kur dzīvoja savu draugu un skolnieku vidū. Tur bija Teokrits, Hermēsianakts, Asklēpiads, Leōnids (no Tarantas), Arāts un citi. Filēts bija ļoti populārs. Bez dažiem prōzā sarakstītiem zinātniskiem darbiem viņš sacerēja mīlestības eleģijas, kuŗās apdziedāja Bitidu. Bez tam viņam pieder nelielu dzejoļu (epigrammu u. c.) krājums un vēl kāds cits krājums, kas nosaukts viņa tēva Tēlefa vārdā. Tālāk divas poēmas: viena eleģiskā pantmērā, saukta Dēmētra, otra daktilu heksametros, ar nosaukumu Hermejs, kur dzejnieks Hermejam liek stāstīt par dažām Odiseja dēkām, piemēram, par viņa mīlestību uz Aiola meitu Polimēli.

Savienodams lielu zinātnieka erudīciju ar dzejnieka talantu, Filēts galīgi nodibināja to erōtiskās un mītoloģiskās eleģijas formu, kas pēc viņa dominē visā aleksandriešu laikmetā.

Hermēsianakts (Ἑρμησιάναξ) no Kolofōnas, Filēta jaunāks draugs un skolnieks, sarakstīja dzejoļu krājumu — trīs eleģiju grāmatas — likdams tām par virsrakstu savas mīļākās vārdu Leontion. Kāds lielāks viņa eleģijas fragments (98 rindas) [1]) dod jēdzienu par viņa dzejas raksturu. Tur Hermēsianakts, gribēdams pierādīt, ka visi dzejnieki ir iemīlējušies, pastāsta par viņu mīlas dēkām un pedantiski uzskaita Orfeju, Hēsiodu, Homēru, Mimnermu, Alkaju, Sapfoju, Anakreontu, Sofoklu, Eurīpidu, beidzot arī savus laika biedrus Filoksenu un Filētu, atgriežas tad atkal pie Pītagora un Sōkrata, piemin arī Aspasiju un Aristipu. Te redzama aleksandriešu dzejas mākslotība un vēsums.

Fanokls sacerēja eleģisku poēmu Erōts jeb skaistuļi (Ἔρως ἢ καλοί). Arī tur par saturu bija veci, no dievu un varoņu pasaules ņemti nostāsti, kur bij apdziedāta mīlestība uz skaistiem zēniem. Kādā fragmentā stāstīts par Orfeja nāvi. Literārā erudīcija tur savienota ar melancholisku grāciju.

Filēta skolnieks laikam bija arī Aleksandrs no Aitōlijas, kas dzīvoja vienā laikā ar Kallimachu un Teokritu. Gramatiķis un dzejnieks, viņš Aleksandrijas bibliotēkā vāca un kārtoja traģēdijas un satiru drāmas. Viņš sacerēja arī pats dažas traģēdijas, tāpat dažas poēmas un divus eleģiju krājumus ar virsrakstu Apollōns un Mūzas.

N. Bach, Philetae Hermesianactis Phanoclis reliquiae, Halis 1829. — E. Romagnoli, L'elegia Alessandrina prima di Callimaco, Atene-Roma, 1899.

---

[1]) Atēnaj. 597.

128. Kallimachs. Partenijs. Kallimachs (Καλλίμαχος), ap 310. līdz 240. g., ir vistipiskākais hellēnistiskās dzejas pārstāvis. Cēlies no dōriešu kolōnijas Kirēnes[1]), viņš izglītojās Atēnās kopā ar Arātu. Ptolemajs II Filadelfs aicināja viņu uz Aleksandriju, kur pēc Zēnodota nāves viņam tika uzticēta pārzināšana par Aleksandrijas bibliotēku. Kallimachs bija reizē gramatiķis (jeb, lietojot moderno apzīmējumu, filologs) un dzejnieks. Abās šais nozarēs viņa autoritāte bija liela. Mūža beidzamajos gados viņam radās literāri strīdi ar viņa skolnieku Apollōniju. Kad pēdējais gribēja atdzīvināt varoņu eposu, Kallimachs, apbalvots ar smalku literāru gaumi, bija tais ieskatos, ka eposa laiks ir pagājis. Šis literārais strīds pārvērtās par asiem savstarpējiem uzbrukumiem un apvainojumiem, kuŗu rezultātā Apollōnijam nācās atstāt Aleksandriju.

Kallimachs bija ļoti ražīgs rakstnieks. Starp viņa daudzajiem darbiem bija raksti prōzā, traģēdijas, komēdijas, satiru drāmas, varoņu himnas, eleģiskas poēmas, epigrammas un citi dzejas veidi.

No Kallimacha prōzas darbiem atzīmējamas viņa Tabulas (Πίνακες τῶν ἐν πάσῃ παιδείᾳ διαλαμψάντων καὶ ὧν συνέγραψαν), t. i. sīks un sistēmatiski sakārtots grieķu literātūras katalogs ar īsām ziņām par grieķu rakstniekiem un viņu darbiem. Šīs „Tabulas", ko Kallimachs sastādīja, būdams Aleksandrijas bibliotēkas pārzinis, bij iedalītas 5 daļās: pirmajā bij aplūkoti dzejnieki, otrajā likumi, trešajā vēsturnieki, ceturtajā runātāji un piektajā dažādas lietas (παντοδαπά). Tāpat atzīmējamas Kallimacha Piezīmes (Ὑπομνήματα), kur bij aprakstītas visādas brīnišķīgas un ievērības cienīgas lietas, kas attiecās uz vēsturi, mākslu, ģeografiju un mītoloģiju.

Bet lai cik svarīgi bija Kallimacha prōzaiskie raksti, viņa popularitāte tomēr dibinās lielāko tiesu uz viņa dzejiskiem darbiem. Te pirmā vietā minamas viņa eleģijas. Ne bez pamata Kvintiliāns (X 58) apzīmē Kallimachu par eleģijas galveno pārstāvi (elegiae principem). Lielu slavu Kallimacham sagādāja viņa eleģiskā poēma Cēloņi (Αἴτια), 4 grāmatās. Šī poēma bija mītoloģisku nostāstu sakopojums, ar kuŗiem bij izskaidroti dažādi svētki un tautas parašas, tāpat kā tas vēlāk bija Ovidija Fastos. Ievadā Kallimachs stāstīja, kā viņš no Kirēnes nokļuvis Helikōnā, kur mūzas viņu iepazīstinājušas ar mītu pasaules noslēpumiem. Savā poēmā dzejnieks atstāstīja nevis pazīstamos mītus, bet tādus, ko plašākās lasītāju aprindas vēl nepazina. Ilgu laiku par šo Kallimacha darbu nebija gandrīz nekādu ziņu, un tikai nesen ir atrasti diezgan prāvi fragmenti, kas dod jēdzienu par šīs poēmas saturu un raksturu. Atzīmējams tur stāsts par Akontija un Kīdipes mīlestību. Jau-

[1]) Kallimachs atvasināja savu dzimtu no Kirēnes dibinātāja ķēniņa Bata.

neklis Akontijs kādos svētkos Dēlas salā ieraudzīja skaisto Kīdipi un tūdaļ viņā iemīlējās. Nevarēdams ar jaunavu satikties, viņš tai nometa ābolu ar uzrakstu: „Zvēru Artemidas vārdā, ka būšu Akontija sieva." Meitene, pacēlusi ābolu, balsī izlasīja šo uzrakstu un tādā kārtā, neko nedomādama, deva solījumu, kuŗu dzirdēja arī dieve Afrodīte. Bet jaunavas vecāki meitu bij jau apsolījuši citam jauneklim Ligdamidam. Katru reiz, kad tika nolemtas kāzas, jaunava saslima, un laulība nevarēja notikt. Pēc trešās reizes tēvs griezās pie Delfu orākula, un tad arī noskaidrojās slimības cēlonis. Tēvs pēc tam vairs nepretojās dievu gribai.

Kādā citā Aitiju (Cēloņu) fragmentā stāstīts par Sicilijas pilsētas Zankles (Mesānas) dibināšanu. Dzejnieks jautā mūzai, kāpēc šīs pilsētas dibināšanas svētkos netiek minēts dibinātāja vārds. Mūza pastāsta, ka, pilsētai pamatus liekot, starp tās dibinātājiem Periēru un Krataimenu izcēlusies ķilda par to, kā vārdā saukt pilsētu. Orākuls tad pavēlējis neminēt svētkos dibinātāja vārdu.

No Aitiju fragmentiem redzams, ka šai poēmā bij atstāstīti epizodi no mīta par Hēraklu, par argonautiem un citi.

Šī Kallimacha poēma vēlāk ietekmēja Ovidiju, kas pēc tās parauga sacerēja savas Metamorfōzes un Fastus (kalendāru), bet stāstu par Akontiju un Kīdipi pārstrādāja savās Hēroidās (XIX un XX).

Eleģiskā pantmērā sacerētā nelielā poēma Berenīkas matu sproga pazīstama no Katulla atdzejojuma (66.), bet nelieli tās fragmenti atrasti jaunākos laikos. Ķēniņš Ptolemajs III Euergets, dodamies 246. g. kaŗagājienā uz Siriju, atstāja Aleksandrijā savu skumstošo laulāto draudzeni Berenīku. Lūgdama dievus par vīra laimīgu atgriešanos, Berenīka nolika uz Afrodītes altāŗa savu nogriezto matu sprogu. Otrā rītā sprogas vairs nebija, bet galma astronoms Konōns atklāja debesī jaunu zvaigznāju un pasludināja, ka tā esot uz debesīm dievu aiznestā Berenīkas matu sproga.

Kallimachs rakstīja arī jambus, kuŗu viena daļa, pēc Hipōnakta parauga, bija chōliambi.

No Kallimacha himnām uzglabātas 6. Starp tām ir arī eleģiskos pantos rakstīts dzejolis Palladas peldēšanās. Tur stāstīts par Teiresiju, kas ieraudzījis peldošos Atēnu un par to sodīts ar aklību. Šīs himnas pēc satura atgādina tā saucamās Homēra himnas, bet rakstītas pavisam citādā garā: tām trūkst reliģiskā elementa, toties dzejnieks visur rāda savu mītoloģisko erudīciju un tēlo dievus līdzīgus cilvēkiem. Himnā Zevam suminmāts ķēniņš Ptolemajs Filadelfs (I, 79—90). Himnā Apollōnam daudz vietas aizņem stāsts par Apollōna mīlestību

uz nimfu Kirēni. Himnā Dēmētrai visai reāli aprakstīta Eleusīnas svētku procesija Atēnās.

Kādā epigrammā Kallimachs saka:

Kiklisko poēmu nīstu, un nava man patīkams ceļš tas,
Cilvēku pūli vienmēr šurpu un turpu kas nes.

Tāpēc Kallimachs vērsās pret Apollōniju un tā episko poēmu Argonautiku, izsmiedams viņu pamfletā „Ībids", ko Ovidijs atdarinājis dzejolī ar to pašu virsrakstu. Kallimachs bija tais ieskatos, ka lielu episku poēmu laiks ir jau pagājis, un tām pretī stādīja neliela eposa veidu, tā saucamo epilliju [2]). Šai ziņā ar viņu vienis prātis bija arī dzejnieks Teokrits [3]). Viņi domāja, ka priekšrocība dodama sīko veidu dzejai. „Liela grāmata ir liels ļaunums" (μέγα βιβλίον μέγα κακόν), mēdza Kallimachs atkārtot Hērakleita izteicienu un, lai rādītu epilliju paraugus, sacerēja nelielas poēmas: Īojas atnākšanu, Galateju, Arkadiju un Hekali. Beidzamā ir labāk pazīstama, un tās sižets ņemts no mītu cikla par Tēseju. Varonis Tēsejs ierodas Atikā, ceļā izdarīdams lielus varoņdarbus, un sastopas ar savu tēvu Aigeju. Pēc tam viņš dodas cīnīties ar briesmīgo Krētas vērsi, kas atrodas Maratōnas apkārtnē. Ceļā Tēseju pārsteidz negaiss, un viņš meklē patvērumu vecenītes Hekales nabadzīgajā būdiņā. Kamēr vecenīte vāra ēdienu, Tēsejs viņai stāsta par savām uzvarām. Dzejnieks sīki apraksta nabadzīgo mītni un Hekales saimniecību, kā arī vecenītes nemieru, kad tā izvada jauno varoni uz cīņu. Tālāk aprakstīta Tēseja uzvara. Atgriezdamies jaunais varonis sastop bēŗu gājienu, jo viesmīlīgā Hekale pa to laiku jau mirusi. Viss nostāsts noder kā izskaidrojums Atēnās svinēto Hekalēsiju svētkiem un tāpēc pieder pie Aitiju tipa. Interesants ir idilliskais Hekales tēls, kas vēlāk noderēja par paraugu Baukidai Ovidija Metamorfōzēs.

Uzglabātās 63 epigrammas vislabāk raksturo Kallimachu kā „mazo dzejas formu" autoru. No tām dabūjam zināt dažus biografiskus datus par Kallimachu. Tāpat tur atspoguļoti arī dzejnieka literārie ieskati. Viņš negrib iet pa iebraukto ceļu, bet meklē jaunus virzienus, lai būtu oriģināls. Epigrammas rakstītas dažādos gadījumos. Dažas ir erōtiska, citas anekdotiska satura. Kādā epigrammā (51.) redzams galma dzejnieks, kas sumina mirušo Berenīku kā ceturto Charitu. Kallimacha epigrammas, kas ietvertas īsā, noapaļotā un veikli noslīpētā dzejas formā, dažreiz ir ar satirisku nokrāsu, ko kultivēja arī vēlākie dzejnieki.

---

[2]) Ἐπύλλιον ir deminūtīvs no ἔπος.
[3]) Sal. XIII un XXII idilli.

Kallimacha dzejas māksla, par kuŗu jūsmoja aleksandriešu laikmeta grieķi un vēlāk romieši, formas ziņā ir izkopta līdz pilnībai, bet tai trūkst sirsnības un siltuma. Literāri zinātniskā erudīcija tur ņēmusi virsroku par dzejnieka iedvesmu. Viņa stilā archaiski un aizmirsti vārdi biedrojas ar pavisam moderniem izteicieniem un formām. Ka Kallimacha poēmas spilgti atšķīrās no varoņu eposa, liecina Ovidijs:

Achillejs apdziedams pantiem, ko lietoja Kallimachs, nava,
Un arī, Kīdipe, tev nepiestāv Homēra plēktrs [4]).

Kallimacha talants vislabāk piestāv epigrammai: tur dzejnieks ar lielu virtuozitāti ir mācējis apvienot īsti aleksandrisku eleganci un asprātību.

Kallimachs lielā mērā ietekmēja savus laika biedrus, starp tiem Teokritu un Rodas Apollōniju, lai gan pēdējais krasi atšķīrās no Kallimacha ar saviem literāriem ieskatiem. Vēlāk viņa ietekme jūtama romiešu dzejnieku, sevišķi Katulla, Propertija un Ovidija darbos, kur tā parādās gan atdarinājumu, gan tiešu tulkojumu veidā.

Rokraksti: Tās pašas cilmes, kā Homēra himnas. Sal. Vilamovica (Wilamowitz) izdevumu, Praefatio.

Izdevumi: O. Schneider, Callimachea, vol. I, Hymni cum scholiis veteribus; vol. II, Fragmenta, Indices, Lips., Teubner, 1870, 73 (svarīgs, kritisks izd.). — Wilamowitz, Hymni et epigrammata, Berolini, 3. ed. 1907. — Jaunie Hekales fragmenti: Th. Gomperz, Aus der Hekale des Kallimachos, Wien, 1893. — Jaunie Αἴτια fragmenti: J. Nicole, Rev. d. Et. gr. 1904, 215—229. — Hunt, The Oxyrhynchos Papyri, Part VII, London, 1910. — A. Puech, Acontios et Cydippé (teksts ar franču tulk.), Rev. d. Et. gr. 1910, 225—275. — Callimaque, texte établi par E. Cahen, Les Belles Lettres, Paris 1922. — Fragmenta nuper reperta, ed. R. Pfeiffer: Kleine Texte, Bonn, Marcus & Weber, 1921, 2. izd. 1923.

Scholijas: O. Šneidera (Schneider) izdevumā. Sal. G. Reinecke, De scholiis Callimacheis, Diss. Halenses IX, p. 1—65, 1888.

Literātūra: U. von Wilamowitz - Möllendorff, Hellenistische Dichtung in der Zeit des Kallimachos. Interpretationen, Berlin, Weidmann, 1924. — E. Diehl, Quaestiones Callimacheae tres: Acta Univ. Latv. XIV, 3—24. — E. Cahen, Callimaque et son oeuvre poétique, Paris, De Boccard, 1929; tā paša: Les hymnes de Callimaque. Commentaire explicatif et critique (Bibl. des Ec. franç. d'Athènes et de Rome), Paris, 1930.

Partenijs (Παρθένιος) no Nīkajas (pēc dažām ziņām no Mirlejas) bija viens no jaunākiem šā laika eleģijas pārstāvjiem. 73. g. pr. Kr. viņš kā kaŗa gūsteknis nokļuva Romā, bet vēlāk uzturējās Neapolē, kur ar viņu iepazinās Vergilijs.

---

[4]) Rem. amor. 381 sq.:

Callimachi numeris non est dicendus Achilles,
Cydippe non est oris, Homere, tui.

Partenijs sacerēja eleģijas un poēmas (epillijus): Metamorfōzes[1]), Hērakls, Vira (Μυττωτός). Līdz mūsu dienām uzglabātas Mīlestības ciešanas (Ἐρωτικὰ παθήματα)), kas rakstītas prōzā, kur autors savam draugam romiešu eleģiju dzejniekam Kornēlijam Gallam sakopojis praktiskai izlietošanai 36 no dzejnieku un vēsturnieku darbiem ņemtus nostāstus par nelaimīgu mīlestību.

Partenijs bija vēl Kallimacha skolas stilists. Viņa darbu saturs un laiks tuvina viņu Ovidijam. Viņam piekrīt starpnieka loma starp aleksandriešu un romiešu dzeju.

Izdevumi: Parthenii libellus Περὶ ἐρωτικῶν παθημάτων ed. P. Sakolowski (Mythographi graeci, vol. II). — Parthenii Nicaeni quae supersunt, ed. E. Martini (Mythographi graeci II, Supplem.), Leipzig, Teubner, 1902.

129. Epigrammu dzejnieki. No sīkajiem dzejas veidiem aleksandriskajam laikmetam raksturīga ir epigramma. Šis vārds (ἐπίγραμμα) īsteni nozīmē „uzrakstu", kas iegravēts uz kapa stēlas, vai citāda pieminekļa, vai uz kāda veltīta priekšmeta (statujas, trijkāja, trauka u. t. t.). Dabiski, ka šādam uzrakstam vajadzēja būt īsam, bet reizē arī izteiksmīgam, lai īsiem vārdiem izteiktu galveno domu. Pantmērs, ko lietoja epigrammā (ja tā tika sacerēta saistītā valodā) visbiežāk bija eleģiskais distichs.

Aleksandriešu laikmetā epigramma top par iemīļotu dzejas formu, lai izteiktu kādu autora spriedumu, vai jūtu izpaudumu, vai asprātīgu un satirisku domu rotaļu, par improvizāciju katram tematam. Šie mazie, palaikam 1—3 eleģisku divrindu dzejolīši ir tikuši pielīdzināti gemmām (mākslīgi apstrādātiem dārgakmeņiem), kas šai laikā bija sevišķā modē[1]). Domu smalkums un asprātība, ko autors gribēja ielikt epigrammā, prasīja atbilstošu izteiksmes formu. Tāpēc epigrammu autori sevišķi rūpējās par panta noslīpēšanu un stila eleganci, par grāciōzu un vieglu formu, kā to rāda Kallimacha un citu šā laika dzejnieku epigrammas. Laimīgā kārtā daudzas no tām uzglabātas, jo ap 80. g. pr. Kr. kiniķis un epigrammatiķis Meleagrs (no Gadarām) sakopoja pazīstamākās epigrammas alfabētiski sakārtotā Vainagā (Στέφανος), kas romiešu laikos papildināts ar Tesalonīkas Filipa „Vainagu", tika vēlāk uzņemts Konstantīna Kefala antoloģijā (Anthologia Palatina).

Pazīstamākie aleksandriešu laikmeta epigrammatiķi ir šādi:

Anite no Tegejas bija liriska dzejniece, kas dzīvoja 3. gs. sākumā pr. Kr. No viņas dzejas uzglabātas 22 pēc satura un formas jaukas epigrammas, kas attaisno dzejnieces populāritāti senos un vēlākos laikos. Antipatrs (Anth. IX, 26)

[1]) Pēc satura tās atgādināja Ovidija Metamorfōzes, lai gan Ovidijs Partenija dzeju nav izlietojis.

[1]) Anth. IX 752.

dēvē Aniti par sieviešu Homēru. Dzejnieces tautieši pagodināja viņu ar statuju, ko izgatavoja mākslinieki Eutikrats un Kēfīsodots. Par Aniti kā par peloponnēsiešu dzejas skolas nodibinātāju un Kōjas dzejnieku pulciņa ietekmētāju sk. R. Reitzenstein, Epigr. 123 sek.

Citas šā laika dzejnieces bija Miro jeb Miroja (Μυρώ vai Μοιρώ) no Bizantijas, Nosida (Νοσσίς) no Italijas Lokriem, kas pati sevi salīdzina ar Sapfoju:

Svešniek, ja nāksi tu Lezbā, tai zemē, kur koŗi ir skaisti,
Sapfojas charitu zieds smaržu kur izlējis bij,
Saki, ka draudzene mūžam tā bija, ko Boiōtu zeme
Dzemdēja; Nosida vārds viņai; to zināji, ej.

(K. Strauberga tulk.).

Vēl minama Hēdile (Ἡδύλη) no Atikas.

Simijs vai Simmijs (forma Σιμίας atrodama inskripcijās, Σιμμίας manuskriptos) no Rodas, ko Strabōns (p. 655) apzīmē par gramatiķi, bija pazīstams kā veikls dzejnieks, kas sacerēja gan episkas poēmas, gan epigrammas. Episka satura bija Ὠργώ un poēma Μῦνες, kas atgādina Kallimacha Μηνῶν προσηγορίαι un varbūt ir bijusi pamatā Ovidija krājumam Fasti.

Asklēpiads (Ἀσκληπιάδης) no Samas (3. gs. sāk.), ko Teokrits (7, 40) slavē kā savu skolotāju un lielu dzejnieku. Uzglabātas kādas 40 viņa epigrammas, kas lielāko tiesu ir erōtiska rakstura. Viņa vārdā nosaukti arī divi grieķu melikā lietoti pantmēri (lielais un mazais Asklēpiada pants), kas liecina, ka Asklēpiads sacerēja ne tikai epigrammas, bet arī citādus liriskus dzejoļus. Asklēpiads tuvina epigrammu aioliešu un jōniešu dziŗu dziesmām, atdzīvina to ar savu kaislīgo temperamentu un patētismu: īsā epigramma tikko spēj uzņemt dzejnieka pārpilno jūtu daudzumu. Asklēpiads prot spilgti tēlot pārdzīvojamos momentus. Asprātīgs, grāciōzs un ar izsmalcinātu gaumi, viņš pilnā mērā pārvalda formu.

Poseidips no Pellas dzīvoja vienā laikā ar Asklēpiadu (ap 270. g.). Viņš pazīstams kā dziŗu dzejnieks, un viņa epigrammu galvenie motīvi ir mīlestība un vīns. Formas ziņā viņš tomēr stāv zemāk par Asklēpiadu.

Leōnids no Tarantas (3. gs. pr. Kr.) dzīvoja trūcīgos apstākļos, meklēdams apmierinājumu dzejā un sapņodams par slavu. Viņa cerības nebija gluži veltīgas, jo mūzas, kā viņš pats to atzina, tiešām viņu mīlēja. Ar viņa vārdu līdz mūsu dienām uzglabāts kāds simts epigrammu. Starp tām ir epitafijas, veltījumi, uzraksti uz statujām, dzejnieku un mākslinieku raksturojumi, filozofiska vai morāla satura dzejoļi. Daudzas no šīm epigrammām sacerētas mazturīgiem cilvēkiem, kā zvejniekiem vai audējām, ko apmeklēja dzejnieks.

Leōnids ir reālists un labprāt kavējas pie zemākās tautas, kuŗas vidū viņš pats uzaudzis. Viņš ir vispusīgs, un viņa dzeja liecina par labu literāru skolu un spēju arvien noturēties mākslas robežās. Viņš prot maigi aprakstīt nabadzīgās dzīves pievilcīgumu, pavasaŗa skaistumu, avota atspirdzinošo vēsumu un, Simōnida iedvesmots, attēlot arī cilvēka dzīves niecīgumu, kuŗa ir īss moments starp divām bezgalībām.

Bez nule minētiem dzejniekiem Meleagra vainagā uzņemti, līdzās Teokritam, Kallimacham, Riānam, Euforiōnam, vēl citi epigrammatiķi: Dioskorids (3. gs. vidū), kuŗa piedauzīgās erōtiskās dziesmas un rētorikas ietekme liecina par epigrammas pagrimšanu; Nīkijs, ārsts un Teokrita draugs; Mnāsalks un tā sāncensis Teodōrids, kuŗu abu darbos manāms pagurums; Alkajs no Mesēnes, kuŗa svaigi gleznainās epigrammas pa daļai veltītas polītiskiem notikumiem viņa tēvijā;

Antipatrs no Sidōnas, dzejnieks ar improvizātora spējām, bet kuŗa izplūdušos periodos tomēr maz oriģinālu domu; beidzot pats „Vainaga" sakārtotājs Meleagrs no Gadarām Sirijā (ap 100. g. pr. Kr.), kas savā antoloģijā ievietojis 130 epigrammas. Meleagrs bija kiniķu skolas piekritējs, tāpēc viņš raugās uz dzīvi ar viegli irōnisku filozofa skatu. Bet viņš ir arī īsts dzejnieks. Sevišķi pievilcīgas ir viņa mīlestības dziesmas. Mīla liek viņam redzēt pasauli burvīgās krāsās, un savai mīļākai Hēliodōrai viņš vij vainagu no viskrāšņākām puķēm, piemin viņu arī mirušu. Līdzīgs dzejoļu cikls veltīts Zēnofilai.

Tam pašam laikam pieder dzejnieki, kuŗus Meleagrs nav uzņēmis savā Vainagā, bet no kuŗiem tomēr Palatīnas antoloģijā uzglabātas epigrammas: Falaiks, no kuŗa dabūjis nosaukumu viņa lietotais vienpadsmitzilbju pants; Archimēls, Sirākūzu ķēniņa Hierōna II galma dzejnieks; Archelājs no Ēģiptes Chersonēsas; Hermodōrs no Sirijas.

Par Palatīnas antoloģiju sk. tālāk 615. lpp.

XXXV. Būkoliskā dzeja

130. Teokrits (ap 305.—245. g.). Tai laikā, kad daļa grieķu inteliģentās sabiedrības, nogurusi no izsmalcinātās pilsētas dzīves, sāka ilgoties pēc brīvās dabas un mierīgā lauku klusuma, grieķu literātūrā izveidojās būkoliskā dzeja[1]). Šīs dzejas pamatos ir vienkāršas un nemākslotas lauku ganu dziesmas. Ganu dziesmas bij izplatītas tādos Grieķijas apgabalos kā Arkadijā, kur bija zaļas ganības, meži, dziļas gravas, čalojoši strauti. Bet sevišķi Sicilija, šī auglīgā un dabas skaistumiem bagātā zeme, bija piemērota šādas dzejas attīstībai. Šais dziesmās tika pielūgtas vai slavētas lauku dievības (Artemida, nimfas, Pāns u. c.). Dažkārt tās bija apdziedāšanas un sacīkšu dziesmas, un bieži tur tika stāstīts arī par mīlestību. Viens no visvairāk apdziedātiem varoņiem bija skaistais jauneklis Dafnids. Jau Stēsichors, ko Ailiāns uzskata par būkoliskās dzejas nodibinātāju[2]), apdziedāja skaisto Kaliki un suminā ganu dzejas varoni Dafnidu.

Būkoliskai dzejai pa daļai ir stāstījuma, pa daļai drāmatiska dialoga forma. Valdošais pantmērs — daktilu heksametrs ar būkolisko cezūru pēc 4. pēdas[3]). Atsevišķus būkoliskās dzejas dzejoļus sauc par idillēm[4]).

---

[1]) Βουκολικὴ ποίησις (gov)ganu dzeja.

[2]) Aelian. Var. hist. X, 18.

[3]) Piem.:

Ἀδύ τι τὸ ψιθύρισμα | καὶ ἁ πίτυς, | αἰπόλε, τήνα.

Salda ir šalkoņa, kazgan, | tai pīnijai, | kuŗa uz krasta.

[4]) Gr. εἰδύλλια (βουκολικά). Vārds εἰδύλλιον ir deminutīvs no εἶδος. Par εἴδη tika saukti, piem., atsevišķie Pindara dzejoļi, jo virs tiem bij atzīmēta toņu kārta (εἶδος ἁρμονίας), kuŗā bija dziedama katra no šīm dziesmām. Deminutīvs εἰδύλλιον te tātad apzīmē nelielu būkolisu dziesmu.

Savu ziedu laiku būkoliskā dzeja sasniedza aleksandriskajā laikmetā. Grieķu literātūrā šo dzejas veidu ieveda Teokrits, ņemdams no tautas tradicijām ne tikai saturu, bet arī formu un to piemērodams mākslas prasībām. Līdz ar to šīs ganu dziesmas, protams, zaudēja daļu pirmatnējā svaiguma, tomēr arī Teokrita mākslas tērpā tās spēj valdzināt lasītāju.

Teokrits dzimis ap 305. g. pr. Kr. Par viņa dzīvi trūkst drošu ziņu. Kāda veca epigramma liecina, ka viņš bijis Prāksagora un Filīnas dēls un cēlies no Sirākūzām [5]). Bet Svida apgalvo, ka daži viņu uzskatījuši par kōjieti, un pats dzejnieks 7. idillē sevi sauc par Sīmichidu (t. i. par Sīmicha dēlu vai pēcteci). Ļoti ticams, ka viņš kādu laiku uzturējies Kōjas salā, kur sadraudzējies ar eleģiju dzejnieku Filētu un epigrammu dzejniekiem Asklēpiadu un Tarantas Leōnidu. Bet nav šaubu, ka Teokrita dzīves gaitas novedušas viņu arī Sirākūzu un Aleksandrijas galmos. 16. dzejolī, kuŗa virsraksts ir Charitas jeb Hierōns, viņš Sirākūzu valdniekam piedāvājas par viņa slaveno darbu paudēju. Turpretī dzejoļi, kur viņš sumina ķēniņu Ptolemaju Filadelfu (11, 46; 14, 59; 17), liecina par viņa uzturēšanos Aleksandrijā. Par viņa ceļojumu uz Milētu pie sava drauga Nīkija liecina 28. idille. Ka dzejniekam bija labi pazīstama arī dienvidu Italija, rāda 4. un 5. idille.

Teokrits rakstījis daudz dažāda veida dzejoļu [6]), bet uzglabāts tikai krājums, kuŗā ietilpst 30 idilles un 23 epigrammas. Par šā krājuma uzglabāšanu jāpateicas gramatiķim Artemidōram, kam prātā bij ienākusi laba ideja sakopot vienā antoloģijā visus būkoliķus. Tāpēc krājumā uzglabāti ne tikai Teokrita, bet arī Moscha un Biōna dzejoļi.

Teokrita idilles ir dažāda satura. Pirmā vietā liekamas tās tipiski būkoliskās idilles (1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.), kur ideālizētā veidā, pa daļai ar sentimentālu nokrāsu, tēlota vienkāršo ganu, pļāvēju vai zvejnieku dzīve.

1. idilles nosaukums ir Tirsids jeb dziesma par Dafnida nāvi. Tur satikušies iesāk sarunu divi gani: avju gans Tirsids un kazu gans.

Tirsids:

Salda ir šalkoņa, kazu gan, pīnijai, kuŗa uz krasta
Tuvu pie avota zuzina meldiju; saldas ir tavas
Sīringas skaņas. Pēc Pāna tu otro sev godalgu ņemsi —

---

[5]) Anth. Pal. IX, 434. Arī Atēnajs (VII 284 a) Teokritu sauc par sirākūzieti, un uz to pašu norāda Verg. buc. 4, 1; 6, 1; 10, 1; catal. 9, 20. No paša dzejnieka liecībām te ņemamas vērā id. 11, 7 un 28, 17, kas abas norāda uz Siciliju un Sirākūzām ja ne kā uz dzimteni, tad vismaz kā uz dzīves vietu.

[6]) Sal. Svidu.

Viņš ja sev paņemtu ragaino āzi, tu ņemsi sev kazu,
Bet ja viņš kazu kā godalgu ņemtu, tev paliktu kazlēns,
Kazlēna gaļa ir garda, un patika būs tev, to ēdot.

Kazgans:

Saldāka dziesma ir tava, ak avjugan, nekā tur strautam,
Kurš no augšas, no klintsraga lejup lej ūdeņa straumi:
Tiešām, ja paņemtu Mūzas sev avi kā dāvanu projām,
Jēru tad ņemsi tu mīksto, kā godalgu; viņām ja tiktu
Jēru sev izvēlēt, varēsi droši tad paņemt sev āzi.

Tirsids:

Vai tu pie nimfām šeit, kazu gan, negribi brītiņu piesēst,
Šeit, kur no tamariskiem ir nogāzē piekalne zaļa, —
Sīringu skaņojot. Kazas es ganīšu visu to laiku.

Kazgans:

Nevaru, avju gan, nevaru; diendusas laikā nav atļauts
Sīringu spēlēt; no Pāna man bailes; no medībām guris,
Šajā stundā viņš atpūšas; dažreiz viņš noskaities drausmīgs,
Un no näsīm arvienu viņš izšņāc trakajās dusmās.
Bet tu, Tirsid, tak zini par Dafnida ciešanām dziesmu,
Un arvienu ir bijusi ganu Mūza tev tuva.
Iesim un sēdēsim ēnā zem vīksnes, kur iepretim Priaps
Līdz ar avota nimfām, kur sēdekli cēluši gani
Tālāk zem ozoliem. Dziesmu ja apsolies dziedāt tu skaistu,
Tādu, kā dziedāji toreiz, ar Chromidu sacīkstē iedams, —
Došu tev kazu, kas divreiz ir nesusi, trešo reiz noslaukt:
Viņai kaut kazlēni divi, tak pienkannas divas tā pilda,
Arī vēl trauks tevim būs, ar vasku gludināts maigo,
Dziļš un divosains, jauns, vēl ož tas pēc izkalta koka...

(K. Strauberga tulk.)

Tirsids tad arī paklausa kazgana lūgumam un dzied par Dafnida miršanu, pēc nobeigtās dziesmas par to saņemdams apsolīto godalgu.

Arī vairākās citās idillēs Teokrits rāda ganus, kas sacenšas savā starpā ar dziedāšanu. Tādi ir Dafnids un Dāmoits 6. idillē, Likids un Sīmichids 7., Dafnids un Menalks 8 .un 9. idillē. Dažkārt gani dzied monōdijas, kā avju gans Tirsids 1. idillē, un kazu gans savai mīļākai Amarillidai 3. idillē. Arī kiklōps Polifēms atvieglo savu sirdi, dziedādams dziesmu Galatejai (11.). Dziesmu sacīkste parasti beidzas ar spriedumu, kur uzvarētājs saņem balvu. Vai nu viens no pašiem dziedātājiem at-

zīst otra uzvaru, kā 7. idillē, vai arī spriedumu izsaka kāds trešais, kā 5. idillē; dažkārt abi dziedātāji izrādās līdzīgi, kā 6. idillē, un apmainās instrumentiem. 10. idillē salīdzinātas divas dziesmas: mīlestības dziesma, ko dzied Bats, un darba dziesma, ko dzied Milōns.

Kā redzam, daudzām no šīm ganu dziesmām skan cauri mīlestības motīvs. Tāda ir, piemēram, 3. idille, kur kazgans stāsta savai mīļajai par savām dvēseles ciešanām. Gana veidā rādīts 11. idillē arī briesmīgais kiklōps Polifēms, kas iemīlējies Galatejā. Kaislības pārņemts, viņš sēž uz klinšaina krasta un, meklēdams ar skatu nimfu, kas slēpjas jūras viļņos, mierina savu sirdi ar dziesmu:

Baltā Galateja, kam mīlošo promejot atstāj?
Balta kā rūgušais piens un tīkama skatīt, par jēru
Maigāka, ņipra kā teliņš un svaiga kā vīnogu ķekars:
Šurpu tu atnāc tik tad, kad guris es saldajā miegā,
Un jau projām tu steidz, kad sapņi tik atstāja mani,
Bēdz tu no manis kā jērs, kas vilku redzējis sirmo...
Zinu, ak meitene daiļā, es zinu, kādēļ tu tā steidzies,
Bēgdama prom: pār pieri man pāri saraina uzacs,
Nokaŗas lejup pār otru daudz gaŗāka viena no ausīm,
Acs viena vienīga man un deguns ir plakani saspiests.
Lai nu gan neglīts es esmu, tak avju es tūkstoti ganu,
Paslaucis, pienu es dzeŗu visstiprāko, siltu un svaigu,
Siera man netrūkst nekad, ne rudens, ne vasaras laikā,
Glabājas grozi arvien ar viņiem pildīti ziemā...
Atnāc pie manis! Tev dzīve būs vieglāka šeit nekā citur...
Šeit, kur lapoti lauri un lokanas cipreses šmaugas —
Šeit, kur efejas melnas, un vīnāju saldenas ogas,
Šeit, kur ūdeņi vēsie, ko lejup veļ mežainā Aitna
Šurpu, kā dievīgu valgmi, no sniega spožbalta, manim.
To vai gan vari tu mainīt pret jūru un bangotiem viļņiem?
Un ja izliekas tevim, ka esmu es pārāki spalvains,
Lūk, tur ir ozola malka, tur dzirkstis ir apslēptas pelnos:
Sadegt nebīstos es, kaut būtu tad jāaiziet bojā
Man ar vienīgo aci, kas dārgāka man ir par visu.
Kādēļ gan māte man piedzimt ļāvusi bija bez spārniem —
Tad es varētu lejup nolaisties, roku tev skūpstīt,
Ja tu neļauj uz lūpām; es nestu tev līlijas baltas,
Vai arī magoni krāšņu ar sulīgiem sarkaniem ziediem:
Līlijas vasarā zied, bet magones vienīgi ziemā,
Tādēļ es nevaru reizē tev atnest vienu un otru...

Ārā nāc, Galateja, un aizmirsti, nākusi krastā,
Doties uz māju un paliec: mums neapniks kopā šeit sēdēt,
Mācīsies avis tu izslaukt, varēsi jērus tu ganīt,
Mācīsies darināt sieru, klāt pieliekot zāles, kas raudzē.
Vainīga tomēr ir manējā māte; naidīga manim,
Viņa nav teikusi tev neviena mīļāka vārda
Kāda par mani, gan redzot, ka topu ikdienas es vājāks.
Tiešām, man liekas, ka kājas abas un galva man ķertas.
— — — — — — — — — — — — — — — — —
Kiklōp, Kiklōp, vai tiešām tu esi izdzēris prātu?

(K. Strauberga tulk.)

Dažos gadījumos attēlotie gani varbūt uzskatāmi par reālām personām, kā tas, piemēram, ir jaukajā 7. idillē (Pļaujas svētki), kur rādīta diezgan precīza Kōjas salas topografija un kur dzejnieks apzīmē pats sevi un savus draugus ar izdomātiem vārdiem.

No Teokrita idillēm, kur atrodami galma motīvi, minama 16., kur suminmāts Sirākūzu valdnieks, un 17., kur pārspīlēti hiperboliskos vilcienos rādīta Ptolemaja II Filadelfa varenība, kuŗš valda par tūkstoš zemēm un 33333 pilsētām.

Dažas idilles ir ar episku raksturu un tuvojas epillijiem. Tāda ir 13., kur stāstīts par Hērakla mīluli jaunekli Hilu, ko nimfas ievelk avotā tai brīdī, kad viņš smeļ ūdeni; 22., kur stāstīts par Dioskūriem; 24., kur visai plastiski atstāstīts Hērakla pirmais varoņdarbs, kad viņš, vēl šūpulī gulēdams, nožņaudz divas čūskas; 25., kur tēlots Hērakls kā lauvu nāvētājs, un beidzot 26., kur stāstīts par Penteju, ko saplosa bakchantes.

Savā dzejā Teokrits tomēr vairās no gaŗiem aprakstiem un labprāt lieto dialogus. Dažas idilles, kur Teokrits pievēršas pilsētas dzīvei, pieskaitāmas jau mīmiem, t. i. no reālas dzīves ņemtām miniatūrgleznīņām. Tādas ir idilles 2., 14., 15. un 21., kur Teokrits atdarina Sōfrōna mīmus.

Ar lielu reālismu un mākslas spēju šai grupā izceļas 2. idille, kur tēlots, kā jaunava Sīmaita mēnesnīcā gatavo burvības zāles, lai atgrieztu pie sevis mīļāko Delfidu, kas viņu atstājis, tai pašā laikā izstāstīdama savas mīlestības romānu. Kaislīgais jūtu straujums šai idillē atgādina Sapfojas dzeju.

14. idillē kāds Aischins savam draugam pastāsta, ka viņš piekāvis savu mīļāko Kinisku, kas kļuvusi viņam neuzticīga, un līdz ar to zaudējis visas savas cerības. Viņš grib aizbraukt projām un kļūt par kareivi. Draugs piekrīt šādam nodomam un ieteic Aischinam doties uz

Ēģipti pie Ptolemaja. Aischins tad grib iegūt sīkākas ziņas par šo valdnieku, un dzejolis nobeidzas ar labi izdevušos Ptolemaja suminājumu.

Bet visraksturīgākais no Teokrita mīmiem ir 15. idille ar virsrakstu Sirākūzietes jeb Sievietes Adōnida svētkos, kur Teokrits, pēc scholiasta liecības, atdarina Sōfrōnu. To var uzskatīt jau par nelielu ludziņu. Divas sirākūzietes, kas dzīvo Aleksandrijā, nolēmušas kopā aiziet uz pili, lai noskatītos Adōnida svētkus. Gorgo iegriežas savas draudzenes Prāksinojas namā. Abas viņas pļāpā un aprunā savus vīrus. Tad Prāksinoja mazgājas un ar verdzenes piepalīdzību apģērbjas. Gorgo ir sajūsmināta par viņas jauno tērpu un iztaujā tā cenu. Beidzot abas draudzenes iziet uz ielas. Tur, spiezdamās caur cilvēku drūzmu un baidīdamās no jātniekiem, viņas nonāk pilī. Pils greznība, tur redzamie mākslas darbi un mirušā Adōnida tēls liek viņām par daudz skaļi izteikt savu sajūsmu, bet viņu čalošanu apsauc kāds dusmīgs līdzās stāvētājs. Šai brīdī kāda arģiešu dziedātāja iesāk dziesmu par godu Adōnidam. Kad dziesma beigusies, Gorgo atceras, ka jāsteidzas mājup, jo būs jau atgriezies viņas vīrs, kas no rīta izgājis bez azaida un mēdz būt dusmīgs, kad ir izsalcis [7]).

Arī 21. idille, kur sarunājas divi veci zvejnieki, pēc satura ir mīms.

Minētajam idiļļu krājumam beigās vēl pieliktas trīs aioliešu dialektā sacerētas dziesmas: 28. (Sprēslīca), kas adresēta Nīkija sievai, un divas mīlestības dziesmas (29. un 30.).

Teokrits ir nodibinājis būkoliskās idilles žanru un piešķīris tam mākslinieciskū formu, tapdams par šīs dzejas vistipiskāko pārstāvi. Mītoloģijas zināšana un aleksandriešu laika erudīcija viņa dzejā nav jūtama, bet dzejnieks ir ņēmis pārsvaru par zinātnieku. Varbūt varētu šaubīties par to, vai toreizējie Sicilijas gani bija tik smalkjūtīgi un mācēja tik liriski izteikt savas jūtas, kā Teokrita idiļļu varoņi, — drīzāk jāpieņem, ka tas ir pats Teokrits, kas tur attēlo savu ilgu pilno dvēseli. Tomēr mākslota šī dzeja nav, un Teokrita gani nav atrauti no dzīves un dabas. Viņi ir vienkārši, zvērādās tērpti cilvēki, pēc sava stāvokļa vergi, bet dzejnieka tēlojumā šis viņu stāvoklis nav sevišķi jūtams. Viņi ir īsti dabas bērni, kas dzied par savu mīlestību ar pirmatnējā cilvēka naivitāti. Viņu dziesmās, kā redzējām, daudz vietas aizņem mīlestība. Bet ir arī tādas dziesmas, kas ir bez erōtikas un attiecas tieši uz ganu dzīvi. Visādi dzīves gadījumi top par tematu vijīgām sarunām vai arī atstāstījumiem, piemēram, nozudusi kaza, kājā iedūries ērkšķis, atstātā ganāmpulka bēdīgais stāvoklis u. t. t. Visās šais dziesmās attēlota lauku

[7]) Satura ziņā šis mīms atgādina kādu Hērōnda mīmu, kur arī divas draudzenes (File un Kinno) nes Asklēpijam ziedot gaili. Templī iegājušas, viņas apbrīno tur dažādus mākslas darbus, tad noklausās himnu Paiānam.

daba un dzīve. Teokrita daba ir gaiša un saulaina, it kā dzīves prieka apstarota. Kalnos ganās ganāmpulki, druvās līgo vārpas, bet dārzi stāv nobriedušu augļu pilni. Patīkamais ēnas un ūdens dzestrums, nopļautā siena mīkstums, strautu čalošana, cikādu dziedāšana, rudens smaržas, kas jūtamas gaisā, — viss tas aprakstīts izjusti un reāli.

Liriskais, episkais un drāmatiskais elements ir Teokrita dzejā apvienots kopā. Viņa valoda un stils piemēroti katra dzejoļa saturam. Viņa heksametrs dažās stāstījuma vietās un aprakstos ir tekošs un cēls un atgādina pa daļai Homēru; citur, piemēram mīlestības dziesmās, tas ir straujš vai atkal viegls un svabads, kā, piemēram, mīmos, kur valodai labi piederas familiārs tonis. 8. idille sacerēta eleģiskā pantmērā, kuŗā rakstīts arī vairums epigrammu. Daži dzejoļi sacerēti liriskajos pantmēros [8]).

Teokrita būkoliskās idilles rakstītas literārā dōriešu izloksnē, bet epilliji (22. un 25.) jōniešu dialektā, Daži dzejoļi, kur Teokrits imitē Lezbas dzejniekus (28., 29., 30.), sacerēti aioliešu dialektā. Bet neatkarīgi no dialekta, visur parādās dzejnieka gleznainā valoda, kas ar nedaudziem izteicieniem zīmē tēlus. Ar šo mākslas spēju Teokrits paceļas pāri saviem atdarinātājiem, tiklab veciem, kā jauniem.

No Teokrita dzejas dveš mums pretī Sicilijas lauku arōmati. Tā mums atklāj saulainu Grieķijas stūrīti, ar karsto dienvidu sauli un zilo jūras svītru pie apvārkšņa:

„Vajadzīgs nav man ne Pelopa zemes, ne zelta, ne mantas,
Negribu sacīkstē iet vējiem ar skrejošiem es,
Bet tikai raudzīties ganāmos pulkos un Siciļu jūrai
Dziesmiņu dziedāt un būt kopā ar tevi zem klints."

(8, 53—56.)

Teokrita atdarinātāji. Moschs. Biōns. Pie Teokrita atdarinātājiem pieskaitāms nepazīstamais Mīlestības saruna s (Oaristys) autors. Lai gan šis dzejolis uzglabāts Teokrita idiļļu krājumā (kā 27.), tas tomēr Teokritam nepieder. Tur stichomītiskā formā attēlota gana un ganes saruna, un dzejolis tātad uzskatāms par mīmu.

Vēl minami kopā ar Teokritu uzglabātie būkoliskie dzejnieki Moschs un Biōns.

Gramatiķis Moschs no Sirākūzām pēc Svidas liecības bija Aristarcha skolnieks, tātad ir rakstījis ap 150. g. Viņš sacerēja dzejoļus Teokrita idiļļu garā. Gaŗākais no tiem ir Eurōpas nolaupīšana,

[8]) 28. un 30. lielajā Asklēpiada pantmērā, 29. — aioliskos daktilos.

kuŗam epillija raksturs. Dzejolī Aizbēgušais Erōts tēlots, kā Afrodīte meklē savu pazudušo dēlu Erōtu. Viņa apraksta tā pazīmes un apsola godalgu par viņa noķeršanu, reizē brīdinādama par viņa viltīgiem paņēmieniem. Diezgan gaŗa ir Kapa dziesma Biōnam, kas varbūt nepareizi piedēvēta Moscham.

Biōns no Smirnas, kā šķiet, dzīvojis 2. gs. beigās. Uzglabāti 17 viņa dzejoļi, no kuŗiem gaŗākais ir Kapa dziesma Adōnidam, kas acīm redzot pieslienas Adōnida dziesmai Teokrita „Sirākūzietēs". Biōnam piedēvēti arī daži citi dzejolīši, kas lielāko tiesu erōtiska satura. Kādā no tiem ar virsrakstu Erōta mācība, rādīts, kā Afrodīte atved Erōtu pie gana mācībā un kā gans sāk tam mācīt ganu dziesmas, bet beigās izrādās, ka gans pats iemācījies no Erōta mīlestības dziesmas. Kādā citā dzejolī aprakstīts puisēns putnu ķērējs, kas spārnoto Erōtu notur par putnu. Erōts te jau zaudējis savu dievības raksturu un kļuvis par draiskulīgu zēnu, ar spārniem un loku, kādu to mākslinieki tēloja antīkās pasaules vēlākajā laikmetā.

Teokrita, Biōna un Moscha rokraksti. Labākais no manuskriptiem ir k = *Ambrosianus* 222, 13. gs.; m = *Vaticanus* 915, 13. gs.; h = *Vaticanus* 913, 13. gs,; p = *Laurentianus* 32, 37, 14. gs. (ir galvenais avots aioliešu dialektā rakstītām idillēm); c = *Ambrosianus* 75, 14. gs.; D = *Parisinus* 2726, 14. gs.

Izdevumi: Senatnē būkoliķus publicēja ap 70. g. pr. Kr. gramatiķis Artemidōrs. Šis krājums tomēr neaptvēra visus īstos Teokrita dzejoļus, neizslēdza ar neīstos (id. 8, 9). Artemidōra dēls Teōns (Theon) izdeva komentētu Teokrita tekstu.

Būkoliķu izdevumi jaunākos laikos: Ahrens, Bucolicorum graecorum reliquiae, Lipsiae, Teubner, 2 vol., 1855,59 (liels, kritisks izd.); ed. stereot. sec. 1909. — Meineke, Theocritus, Bion et Moschus, ed. III, Berolini, Reimer, 1856 (krit. izd.). — Theokrits Gedichte, erkl. von H. Fritzsche, 3. Aufl. von E. Hiller, Lpzg, 1881. — Bucolici graeci, rec. et emend. v. Wilamowitz-Moellendorff, Oxonii, Clarendon, 1906 (idiļļu kārtojuma ziņā izdevējs seko Ambros. — k). — The greec bucolic poets with an engl. transl. by J. M. Edmonds, Newyork 1913. — Bucolici graeci, recogn. O. Koennecke, Braunschweig, 1914. — Theocritus, The Idylls, with introd. and notes by R. J. Cholmeley, rev. ed. London, Bell, 1919. — Bucoliques grecs, par Ph. E. Legrand, tome I, Théocrite, 1925; tome II, Pseudo-Théocrite, Moschos, Bion, 1927, Paris, Les Belles Lettres. — Two Theocritus papyri, ed. A. Hunt and J. Johnson, London, Egypt Explor. Soc. 1930.

Scholia in Theocritum vetera, rec. C. Wendel, Teubner, 1914. —

Valoda, komentāri, kritiski raksti: Lexicon Theocriteum, compos. J. Rumpel, Leipzig, 1879. — P. Quillard et M. Collière, La langue de Théocrite dans les syracusaines, Paris, Croville-Morant, 1888. — Ph. E. Legrand, Étude sur Théocrite, Paris, Fontemoing, 1893 (kapitāldarbs). — v. Wilamowitz-Möllendorff, Die Textgeschichte der griechischen Bukoliker, Berlin, Weidmann, 1906. — E. Bignone, Teocrito, Bari, Laterza, 1934.

C. Drāmatiskā un parōdiskā dzeja

XXXVI. Drāma

132. **Traģēdija.** Sociālās un politiskās pārgrozības, kas grieķu dzīvē notika jau priekš hellēnistiskā laikmeta sākuma, atspoguļojās arī skatuves mākslā. Traģēdija jau 4. gs. sāka panīkt. Mainījās arī inscenēšanas veids. Pat vecās traģēdijas izrādot, sāka iztikt bez koŗa dziesmām. Atēnās tas notika tāpēc, ka pēc ilgstošiem kaŗiem turīgie pilsoņi, kuŗiem parasti mēdza uzlikt chorēgu klaušas, bija kļuvuši nabadzīgi un nespēja vairs segt chorēģijas izdevumus. Jaunā kārtība drīz kļuva par paradumu, un jaunie dzejnieki sāka rakstīt traģēdijas bez koŗa dziesmām. Līdz ar to skatītāju interese pievērsās arvien vairāk aktieŗu tēlošanai, un tādēļ arī tēlošanas technika kļuva arvien smalkāka un komplicētāka.

Šo vispārīgo pārmaiņu dēļ citādu izskatu dabūja arī hellēnistiskā laikmeta teātris[1]). Tēlošana nenotika vairs orchēstrā, skēnes fasādes priekšā, bet tika pārnesta uz šauro, 3—4 metrus augsto skatuves platformu (λογεῖον). Galmu dzīves greznība ieviesās arī lugu inscenējumos. Bet pirmā vietā tomēr stāvēja aktieŗu tēlošanas māksla, no kuŗas lielāko tiesu atkarājās lugas panākumi. Nav brīnums, ka šādos apstākļos traģēdijas laukā nekas nav radīts tāds, kas varētu līdzināties klasiskā laikmeta darbiem.

Pazīstamākais no šā laika traģēdiju dzejniekiem ir Likofrons (Λυκόφρων), kas dzīvoja 4./3. gs. un sacerēja ap 20 lugu. Viņš dzimis Eubojas pilsētā Chalkidā, bet vēlāk (Ptolemaja Filadelfa laikā) pārgāja dzīvot uz Aleksandriju.

Līdz mūsu dienām uzglabāta Likofrona poēma Aleksandra (1474 rindas), kaut kas līdzīgs „monodrāmai", t. i. drāmai ar vienu pašu darbojošos personu. Ar Aleksandras vārdu te apzīmēta Priama meita gaišreģe Kasandra. Poēmā atstāstīti viņas pareģojumi par Trojas bojā eju, par grieķu varoņu likteņiem, pravietota arī Aineja pēcnācēju romiešu nākošā vara. Ja pareģojumus vispār izsaka tumšā, noslēpumainā valodā, tad sevišķi tas sakāms par Kasandras pareģojumiem, un taisni šāda izteiksme likās pievilcīga tā laika lasītājiem. Autors lielā daudzumā lieto neparastas metaforas, retus vārdus, augsta stila valodu, kas vietām atgādina Pindaru un Aischilu. Paši grieķi šo poēmu nevarēja saprast bez komentāriem.

---

[1]) Par jaunā teātŗa prōtotipu uzskatāms Epidauras teātris, pēc kuŗa parauga tika pārbūvēts 2. gs. pr. Kr. arī Dionīsa teātris Atēnās.

Izdevumi: E. Scheer, Berolini, Weidmann, 2 vol. 1881, 1908 (svarīgs izd.; 1. sēj. ir teksts un koment., 2. sēj. scholijas). — K. v. Holzinger, Lycophrons Alexandra, griech. u. deustch, mit erkl. Anmerk., Leipzig, Teubner, 1895. — E. Ciaceri, Testo, traduz. e commento, Catania, Giannotta, 1901.

133. Jaunā komēdija. Tās raksturs. Ja dzīves īstenība vairs nedeva vielas traģiskam patosam un hēroikai, tad daudz labākā stāvoklī bija komēdija, kas ar labiem panākumiem varēja rādīt visu to ikdienišķo, sīko un tipisko, kas dzīvē atrodams ik uz soļa. Šā laika komēdija, tā saucamā jaunā komēdija, ar savām saknēm ieaugusi Atikas zemē un organiski cieši saistīta ar atiskās komēdijas iepriekšējo attīstību, bet chronoloģiski ietilpst aleksandriskajā laikmetā.

Sakarā ar pārgrozībām, kas notika grieķu tautas sociālajā iekārtā un tikumos, mainījās arī komēdijas saturs un raksturs. Stingrās ģimenes dzīves vietā ieviesās brīvi sakari ar izsmalcinātām un izglītotām hetairām. Agrākās dievticības vietā nāca ierobežota māņticība vai sekls ateisms. Varonīgus brīvības cīnītājus apmainīja algotņi. Uz šā fona tad arī veidojās jaunās komēdijas tipi.

Tā kā jaunā komēdija ignorē politiku, tā spiesta pievērsties pilsoņu privātai dzīvei, no kuŗas tā smeļ savu saturu. Savā attīstībā komēdija, tāpat kā traģēdija, ir tapusi arvien reālāka un tāpēc atspoguļo patieso dzīvi, sevišķi tās negātīvās puses.

Viens no jaunās komēdijas galveniem motīviem ir mīlestība, kur, protams, galvenā loma pieder hetairām. Šai komēdijā bieži atrodama arī dubultnieku samainīšana un mākslīgi ieausta intriga. Tāpat visai izplatīts ir atpazīšanas (ἀναγνωρισμός) motīvs. Piemēram, jauns cilvēks iemīlas kādā verdzenē. Tēvs, saprotams, par tādu laulību negrib neko dzirdēt. Beigās tomēr izrādās, ka verdzene ir pilntiesīga atēniete, kāda pazīstama pilsoņa meita, kas bērnībā nolaupīta un vēlāk pārdota. Tagad, protams, šķēršļu vairs nav nekādu: priecīgs ir verdzenes tēvs, kas atradis savu meitu, un apmierināts arī otrs tēvs, kas labprāt atļauj dēlam ņemt līgavu no viņam pazīstamas, krietnas ģimenes. Vēl laimīgāki ir jaunie mīlētāji, un viss beidzas ar kāzām, kur netrūkst dažādu joku.

Jaunajā komēdijā sastopami dažādi tipi: tur ir skopi veči un izšķērdīgi dēli; viltīgi vergi, kas ir par starpniekiem saviem jaunajiem kungiem viņu mīlestības lietās vai arī palīdz izkrāpt no skopā tēva kādu summu naudas. Tur rādīti nekautrīgi „parazīti", t. i. cilvēki, kas dzīvo uz turīgo rēķina, tiem izdabādami un glaimodami; lielīgi kareivji, kas plātās ar saviem varoņdarbiem, bet īstenībā ir gļēvuļi; vergu tirgotāji un savedēji, kuŗiem nav ne goda, ne kauna, ne pienākuma apziņas un kuŗu vienīgais mērķis ir peļņa un nauda; tāpat viltīgas un veiklas hetai-

ras, kas, bieži būdamas nežēlīgas koķetes, izmanto savtīgos nolūkos visus tos, kam gadījusies nelaime krist viņu tīklos.

Šādi ir apmēram tie galvenie tipi, kas sastopami jaunajā komēdijā. Bet šie tipi tiek variēti, dabūdami dažādas nokrāsas, un bez tam tiek savā starpā dažādi kombinēti un pretstatīti, no kam arī pati drāmatiskā darbība iznāk dzīva un interesanta.

Ja salīdzina veco un jauno komēdiju, tad starpība ir diezgan spilgta. Vecā komēdija izteiksmes ziņā ir rupjāka, toties tur var sastapt daudz ģeniālas asprātības. Jaunā komēdija rāda, ka tā laika publika bij izglītotāka un smalkāka. Tā neatļāva uz skatuves pārāk triviālas lietas, bet mīlēja rādīt īsto dzīvi ar visām tās kōmiskām pusēm, pie kam visur jūtami jaunlaiku ieskati.

Jaunā komēdija atšķiras no vecās arī ar dažām ārējām pazīmēm. Menandra komēdijās liriskais elements ir ļoti ierobežots, tomēr ne koris, ne monōdija vēl nav pilnīgi izzuduši. Tā kā tomēr koŗa pastāvīgā klātbūte stipri traucēja drāmatisko darbību, tad koris vai nu ilgākus starpbrīžus bija projām, vai arī tā pavisam trūka. Tai vietā jaunā komēdija kā sevišķu drāmatisku paņēmienu ir izveidojusi monologu, ko visvairāk lieto, personām ienākot vai aizejot, kā arī tur, kur mainās cēlieni. Pēc Eurīpida parauga jaunajai komēdijai ir prologs, kas vai nu orientē par lugas darbību un nolūkiem, un šādā gadījumā to runā allegoriskas un dievišķīgas personas, vai arī aizstāj agrāko parabazi un pauž autora ieskatus.

Jaunajai komēdijai īpatnējs ir lielāks lomu skaits, un tur varēja būt arī vairāk nekā trīs aktieŗi.

Pēc sava rakstura jaunā komēdija varēja piederēt pie viena no trim veidiem: tā bija vai nu parašu, vai raksturu, vai intrigas komēdija. Atsevišķi dzejnieki deva priekšrocību vienam vai otram virzienam, bet bieži vienā un tai pašā komēdijā bij atrodami elementi no visiem trim veidiem.

Jaunās komēdijas ziedu laiks sākās 4. gs. beigās un turpinājās arī 3. gs. pr. Kr. (ap 338.—210. g.). Jānožēlo, ka no šā laikmeta lugām neviena nav uzglabāta pilnīgā veidā, un šīs komēdijas pārstāvji (minēti pavisam 64) lielāko tiesu pazīstami tikai vārda pēc vai arī pēc īsākiem vai gaŗākiem fragmentiem. Šo robu pa daļai aizpilda romiešu dzejnieki Plauts un Terentijs, kas savas lugas sacerēja pēc grieķu paraugiem, grieķu oriģinālus dažkārt vienkārši pārtulkodami un dažādas lugu daļas kontaminēdami, pie kam paraugus viņi ņēma no grieķu vidējās, bet visvairāk no jaunās komēdijas. Tikai par Menandru iespējams gūt zināmu jēdzienu, jo no vairākām viņa komēdijām Ēģiptē atrasti (1907. g.) prāvi fragmenti. No pārējo dzejnieku darbiem ir tikai niecīgas atliekas.

134. Menandrs. Filēmons. Difils u. c. Menandrs (343/2. līdz 291/0. g. pr. Kr.) ir visievērojamākais no jaunās komēdijas pārstāvjiem. Viņa skolotājs literātūras un skatuves mākslā bija viņa radinieks dzejnieks Aleksids, pazīstamais vidējās komēdijas pārstāvis. Bez tam Menandrs saņēma labu rētorisku un filozofisku izglītību. Viņš bija tuvās attiecībās ar Teofrastu, ar orātoru Falēras Dēmētriju (kas kādu laiku bija Maķedonijas vietnieks Atēnās) un ar filozofu Epikūru. No rakstniekiem Menandrs visvairāk aizrāvās ar Eurīpidu, kuŗa ietekme redzama viņa darbu formā un saturā. Drāmatiskajā darbībā viņam par iedvesmotāju un palīdzi bija viņa mīļākā Glikera [1]). Veltīgi viņu aicināja uz Aleksandriju Ptolemajs I Sōtērs, — Menandrs palika savā vasarnīcā Pīrejā, kur viņš dzīvoja kopā ar Glikeru.

Pirmoreiz Menandrs publikas priekšā uzstājās 324. g., kad tika izrādīta viņa komēdija Dusmas (Ὀργή), bet pirmā viņa uzvara konkursā notika 315. g Sevišķu panākumu starp laika biedriem Menandram tomēr nebija: viņš tika vērtēts zemāk par Filēmonu, kas ar rupjākiem scēniskiem efektiem prata labāk izdabāt publikas gaumei [2]). Ir uzglabāts anekdots, ka Menandrs, reiz saticis uz ielas Filēmonu, tam jautājis: „Vai tu nesarksti, kad iegūsti par mani uzvaru?“ [3]) Menandrs ieguva drāmatiskos konkursos pavisam tikai 8 uzvaras. Toties pēc nāves [4]) viņš tika augstu vērtēts un kļuva par vienu no iemīļotākiem grieķu dzejniekiem.

Menandrs sacerēja vairāk nekā simt komēdiju [5]). No tām dažas pazīstamas no latīņu pārstrādājumiem [6]).

Bet romiešu dzejnieku (Plauta un Terentija) pārstrādājumi, protams, var dot tikai aptuvenu jēdzienu par Menandra mākslas raksturu, jo daudz kas tur pieder pašiem pārstrādātājiem. Grieķu valodā agrāk bija pazīstami tikai daudzie Menandra lugu fragmenti. Jaunākos laikos tie

---

[1]) Alkifrons (4, 19 Schepers) liek mutē Glikerai šādus vārdus: „Kas būtu Atēnas bez Menandra? Un kas būtu Menandrs bez Glikeras? Es viņam sagatavoju maskas, apģērbju viņam kostīmus un stāvu tad aiz kulisēm, pirkstus žņaudzīdama un drebēdama, līdz atskan teātrī aplausi, — tad tikai es atdzīvojos.“

[2]) Sal. Martial. V 10,9 rara coronato plausere theatra Menandro; Dio Chrys. or. 18, 7 Emp.

[3]) Aul. Gell. Atisk. naktis 17, 4, 2.

[4]) Menandrs noslīka, peldoties Falēras jūras līcī.

[5]) Pēc dažām ziņām 105, pēc citām 108 vai 109. Sal. Suet. Vit. Ter. p. 294, 9 Roth; Gell. 17, 4, 4; Anonym. De comp. p. 9, 72 Kaibel; Suida.

[6]) Plauts laikam izveidojis no Menandra Divkāršā krāpnieka (Δὶς ἐξαπατῶν) savas Bakchantes (Bacchides), no Kartāgieša (Καρχηδόνιος) savu Pūnieti (Poenulus), bet no Glaimotāja (Κόλαξ) un Brāļiem (Ἀδελφοί A) Stichu (Stichus).

papildināti ar vērtīgiem jaunu un diezgan gaŗu fragmentu atradumiem [7]), kas kopā iztaisa ap 1600 rindu [8]). Prāvākie no šiem fragmentiem pieder lugām Šķīrējtiesa (Ἐπιτρέποντες), Samiete (Σαμία) un Nogrieztā matu pīne (Περικειρομένη).

„Šķīrējtiesas" saturs šāds: Kāds jauns vīrs Charisijs, kas nesen precējies, dabū zināt no sava verga Onēsima, ka, viņam prom esot, viņa sieva Pamfila dzemdējusi bērnu un, lai to noslēptu, izlikusi šo bērnu. Par to satricināts, Charisijs aiziet no sievas un mēģina aizmirst savu nelaimi, uzdzīvodams ar kitaristi Abrotonu. Viņa sievas tēvs Smikrīns, atgriezdamies no znota, kuŗu viņš bija gribējis pie prāta vest, tiek ceļā apturēts: divi vergi viņu lūdz būt tiem par šķīrējtiesnesi. Viens no vergiem Dāvs atradis izliktu bērnu, bet, negribēdams to audzināt, nodevis otram vergam Siriskam. Sirisks tomēr dabūjis zināt, ka pie bērna bijušas arī dažas dārglietas, kuŗas paturējis Dāvs. Viņš pieprasa atdot arī šīs lietas, kā bērnam piederošas. Smikrīns atzīst prasību par taisnīgu un liek, lai Dāvs atdod dārglietas Siriskam. Šai brīdī gaŗāmejošais vergs Onēsims pazīst vienā no dārglietām sava kunga gredzenu. Tad hetaira Abrotona atceras gadījumu, kad kādos naktssvētkos kāds jauns cilvēks aizrāvies ar kādu jaunavu. Abrotonai izdodas noskaidrot, ka šī sieviete bijusi Pamfila, bet viņas pielūdzējs pats Charisijs. Gala iznākumā ģimenes laime atkal atjaunota, bet verdzene Abrotona dabū brīvību.

Gandrīz līdzīgs sižets ir arī komēdijai „Nogrieztā matu pīne, kas sacerēta ap 304. g. Lugas darbība norisinās Korintā. Kareivim Polemōnam ir mīlestības sakari ar kādu Glikeru. Kādreiz, mājās atgriezdamies, Polemōns ierauga, ka Glikera apkampj kaimiņos dzīvojošo jauno cilvēku Moschiōnu. Aiz sašutuma Polemōns ar šķēpu nogriež meitenei matu pīni, tā viņu apkaunodams visu cilvēku priekšā, bet pats aiziet uz laukiem, kur nododas uzdzīvei. Glikera aiziet pie savas vecās kaimiņienes Mirrines un pastāsta tai, ka viņa un Mirrines adoptētais dēls Moschiōns, kas mēģinājis viņai atzīties mīlestībā, ir māsa un brālis, kuŗus atstājis tēvs. Mirrine pieņem Glikeru pie sevis, par atklāto noslēpumu nevienam neizpauzdama. Pa to laiku Polemōns sāk atkal ilgoties pēc Glikeras un, dabūjis zināt, ka viņa aizgājusi no mājas, grib viņu ar varu atgriezt pie sevis. Viņa draugs — vecais Pataiks dabū no Glikeras zināt viņas likteni un pēc dažām pie viņas uzglabātām

---

Terentijs, kas drāmatiskajā mākslā ir tuvs Menandram, pārstrādāja viņa lugas: Eunūchu (Εὐνοῦχος) un Glaimotāju (Κόλαξ), tās kontaminēdams par Eunūchu (Eunuchs), Brāļus (Ἀδελφοί B) par lugu ar to pašu nosaukumu (Adelphoe), šai lugā kontaminēdams arī Difila Συναποθνήσκοντες, tāpat Sevis paša sodītāju (Ἑαυτὸν τιμωρούμενος) — Heauton timorumenos, kā arī Perintieti (Περινθία) un Andrieti (Ἀνδρία), kas kontaminētas lugā Andria.

Ir zināms, ka arī citi romiešu dzejnieki, kuŗu darbi nav uzglabāti, ir ņēmuši paraugus no Menandra lugām. Tā Kaikilijs Statijs pārtulkoja (vai pārstrādāja) Menandra lugas Ναύκληρος, Ὑποβολιμαῖος, Πλόκιον Χαλκεῖα; Luskijs Lavīnijs — Φάσμα Turpilijs — Δημιουργός, Atilijs — Μισογύνης (pēc Frīnicha epit. 417 lugu Μισογύνης pats Menandrs uzskatījis par savu vislabāk izdevušos darbu).

[7]) Šos fragmentus uzglabājis K. Tišendorfa (Tischendorf) atrastais papīruss (4. gs.) un Ēģiptes papīrusi (sk. rokr.).

[8]) Atrastie fragmenti pieder komēdijām: Ἥρως, Ἐπιτρέποντες, Σαμία, Περικειρομένη, Γεωργός, Κιθαριστής, Κόλαξ, Κωνειαζόμεναι, Μισούμενος, Περινθία, Φάσμα; bez tam divu nezināmu lugu fragmenti.

lietām pārliecinās, ka Glikera un Moschiōns ir viņa paša bērni, kuŗus viņš pēc sievas nāves — kas bija mirusi pēc dvīņu dzemdībām — grūtu apstākļu spiests, bija izlicis. Kad visi šie apstākļi noskaidrojušies, Polemōns lūdz no Glikeras piedošanu un dodas ar viņu kā ar brīvu pilsoni likumīgā laulībā.

„Samietes" saturs apmēram šāds: Vecajam Dēmejam no samietes Chrīsidas ir dēls, kas, tēvam prom esot, drīz nomirst. Tā vietā māte paņem audzināt citu bērnu, kas piedzimis Nīkerata meitai Plangojai no viņu adoptētā dēla Moschiōna. Pa to laiku vecāki piekrīt Moschiōna un Plangojas laulībai. No kādas noklausītas sarunas Dēmejs dabū zināt, ka viņa audzināmais puisēns ir Moschiōna bērns, un, iedomājies, ka viņa audžu dēls atradies nelikumīgos sakaros ar savu audžu māti, padzen no mājas savu sievu līdz ar tās bērnu. Moschiōnam, kas dabūjis zināt par šiem pārpratumiem, beidzot izdodas noskaidrot lietu patieso stāvokli.

Grūtāk ir atjaunot pārējo lugu saturu, jo atrastie fragmenti ir pārāk niecīgi.

Atrastie lugu fragmenti rāda, ka Menandrs ir dzejnieks ar smalku drāmatisku instinktu. Viņa nolūks nav smīdināt skatītājus, un viņš tāpēc nelieto ārējus efektus, kā to darīja daži viņa priekšgājēji un laika biedri, bet galveno uzmanību pievērš lugas personu iekšējiem pārdzīvojumiem.

Savās komēdijās Menandrs dažreiz no kōmiskā toņa pāriet uz traģisko. Tāds ir kareivja Polemōna izmisums, kad viņš greizsirdībā apkaunojis savu mīļāko. „Teikšu vienu: es pakāršos!" viņš saka, „Glikera mani atstājusi, atstājusi..."

Veikli prot Menandrs tēlot jaunos mīlētājus, kas uzdzīvē grib noslīcināt savas bēdas. Interesanti zīmēts skopā veča Smikrīna tips, kas ne tik daudz bažījas par savu meitu, cik par mantu, ko grib izputināt viņa znots Charisijs. No sieviešu tēliem atzīmējama Glikera „Nogrieztajā matu pīnē": viņa ir stingra rakstura, gudra, bet līdz ar to arī patmīlīga sieviete, kas rūpējas par to, lai nekompromitētu savu vieglprātīgo brāli, kam liktenis lēmis labākus dzīves apstākļus. Svarīga loma acīm redzot bij uzticēta samietei Chrīsidai, spriežot pēc tā, ka šī loma devusi nosaukumu visai lugai. Interesanti ir vergu tipi „Šķīrējtiesā". Onēsims ir neizveicīgs kalps, kas neprot iztapt savam kungam, neraugoties uz visu savu vēlēšanos viņam izdabāt. Bet labākais Menandra mākslas paraugs ir vergu Dāva un Siriska raksturojums.

Jau senie kritiķi augstu vērtēja Menandra smalko mākslu tēlot reālo dzīvi. Bizantijas Aristofans to raksturojis šādiem vārdiem: „Menandrs un dzīve, kuŗš no jums kuŗu imitējis?" Tomēr Menandrs ne vienkārši kopēja dzīvi, bet mākslinieciski to atdarināja. Tāpēc viņa tēli ir tik plastiski un spēcīgi veidoti.

Turklāt Menandra darbi ir dziļas filozofijas apgaroti un atspoguļo sava laika jaunās idejas. Tur atrodami jauni ieskati par laulību, par audzināšanu, par sievietes stāvokli, par verdzību. Attēlodams īpašnieku nežēlīgo apiešanos ar vergiem, Menandrs rāda, cik viltīgi un gudri ir

daži vergi un cik veikli viņi prot kārtot savu kungu lietas. Menandra tēlotās hetairas ir parasti verdzenes, bet viņas maz atšķiras no brīvām pilsonēm un daudzos gadījumos par tādām arī izrādās lugas beigās. Visi Menandra darbi ir pilni humānu jūtu.

Saskaņā ar sava laika filozofiskiem ieskatiem, Menandrs liek mutē savām lugu personām arī brīvus ieskatus par reliģiju. „Šķīrējtiesā" Onēsims prāto šādi:

> Vai tiešām dieviem tik daudz brīva laika ir,
> Lai katru dien ikvienam viņi cilvēkam
> Gan laimi, Smikrīn, dotu, gan ar nelaimi?

Te laikam izpaužas Epikūra mācība. Turpretī Menandrs pavisam nepieskaras sava laika politiskiem notikumiem, kas lielā mērā bija pārgrozījuši Grieķijas sabiedrisko dzīvi un valsts formu.

Menandrs bieži lieto monologus, kur viņš pa reizei ieliek savus filozofiskos ieskatus, visbiežāk ņemtus no stōiķu un sevišķi epikūriešu mācībām, vai arī izsaka dažādas dzīves gudrības. Visnotaļ viņa lugas bagātas sentencēm, no kurām dažas bija pazīstamas jau senatnē [9]).

Kā rētoriskās mākslas labs pazinējs, Menandrs to ir parādījis arī savās komēdijās. Sevišķi tas redzams vergu strīdu „Šķīrējtiesā", kur Sirisks, aizstāvēdams pieņemtā bērna intereses, uzstājas tiesā kā īsts runātājs.

Menandra valoda ir tīras atiešu valodas paraugs un stāv diezgan tuvu sarunu valodai. Menandrs nepieļauj ne rupjus, ne vulgārus izteicienus. Viņš prot smalki individuālizēt valodu, to pielāgojot katras personas garīgai attīstībai un viņa šķirai.

Menandra populāritāte sākās pēc viņa nāves, kad viņš kļuva par visas publikas mīluli. Kritiķi viņu sauca par „jaunās komēdijas zvaigzni" [10]). Par viņa slavu Grieķijā liecina Plūtarcham piedēvējamais traktāts Aristofana un Menandra salīdzinājums. Viņa ietekme saskatāma arī Lūkiāna darbos. Ir ziņas, ka Menandra lugas bijušas pazīstamas arī bizantiešu laikmetā. Pēc tam tās pazuda, un nepilnīgu jēdzienu par tām varēja gūt tikai pēc Plauta un Terentija atdarinā-

---

[9]) Tādas, piem., ir: „draugu lietas ir kopējas" (κοινὰ τὰ τῶν φίλων); „viss ātri laika straumē pārmainās" (τὸ τῆς τύχης γὰρ ῥεῦμα μεταπίπτει ταχύ); „ko dievi mīlē, agrā jaunībā tas mirst" (ὃν οἱ θεοὶ φιλοῦσιν, ἀποθνῄσκει νέος); „spēj ļauna sabiedrība krietno samaitāt" (φθείρουσιν ἤθη χρήσθ' ὁμιλίαι κακαί).

Vēlākos laikos no Menandra komēdijām tika izlasīts sentenču krājums, kas, stipri sajaukts ar dažādiem pielikumiem, ir nonācis līdz mūsu dienām kā Μενάνδρου γνῶμαι μονόστιχοι (850 rindas).

[10]) Anon. de comoedia IX, 10 (ievadā).

jumiem. Pēc jaunu fragmentu atrašanas Ēģiptes papīrusos, Menandrs atkal kļuvis populārs.

Filēmons (ap 361.—263. g. pr. Kr.), kas pirmoreiz ar savām lugām uzstājās ap 330. g., tiek uzskatīts par jaunās komēdijas nodibinātāju, kaut gan viņam ierādīta otrā vieta starp šīs komēdijas pārstāvjiem [11]). Svida viņam piedēvē 90, Diodōrs 97 komēdijas. Dažas Filēmona lugas pārstrādājis Plauts[12]). Cik var spriest, Filēmons vairāk tēlojis situācijas nekā raksturus. Toties viņš bijis meistars kōmisku atgadījumu izgudrošanā.

Difils (ap 350.—263. g. pr. Kr.) sacerēja ap 100 komēdiju. No viņa sižetus ņēma Plauts [13]). Difils bija meistars drāmatiskas intrigas radīšanā. Viņš nebaidījās uz skatuves rādīt pat savus paša mīlestības sakarus ar atjautīgo Gnatainu. Citās lugās (kā „Sapfojā", kur viņš ar pārsteidzošu anachronismu rādīja Archilochu un Hipōnaktu kā Sapfojas mīļākos) viņš gāja vidējās komēdijas virzienā.

Citi jaunās komēdijas dzejnieki bija Apollodōrs no Karistas, ko Terentijs atdarināja lugās „Phormio" (Ἐπιδικαζόμενος) un „Hecyra" (Ἑκυρά); Filipids, ko augsti cienīja ķēniņš Līsimachs un kas ar senatisku brīvību vēl atļāvās ķengāt Dēmētrija Poliorketa glaimotājus; Poseidips no Kasandrijas (Maķedonijā), kas pēc Menandra nāves pārvaldīja Atēnu skatuvi [14]).

Jaunās komēdijas dzejnieku ražība un viņu diezgan lielais skaits (pavisam minēti 64 dzejnieki) izskaidrojams ar to, ka šai laikā ne vairs 1 komēdija stāvēja pretī 3 traģēdijām, bet (kā no inskripciju liecībām redzams) tika izrādīts vienāds traģēdiju un komēdiju skaits. Visumā jaunā komēdija palika līdz savām beigām cieši ieaugusi Atikas zemē. Līdz ar filozofiju tā pauda smalko atisko garu un padarīja Atēnas par augstākas izglītības centru līdz pat romiešu laikiem.

Menandra un citu jaunās komēdijas dzejnieku izdevumi. A. Meineke, Menandri et Philemonis reliquiae, Berolini, 1823; tā pašā: Fragmenta comicorum graecorum, 5 vol. 1839—57 (Filēm., Dif. un Men. 4. sējumā). —

---

[11]) Quint. X, 1, 72; Philemon ... consensu omnium meruit credi secundus.

[12]) Filēmona Ἔμπορος noderēja par paraugu Plauta lugai Mercator, tāpat Θησαυρός lugai Trinummus, bet Φάσμα laikam lugai Mostellaria.

[13]) Difila lugu Κληρούμενοι Plauts pārstrādāja savā lugā Casina, Σχεδία — lugās Rudens un Vidularia. Arī Plauta luga Asinaria, kā šķiet, ir ņemta no Difila Ēzeļu dzinējiem, bet Terentija Brāļos (Adelphoe) skats ar savedēju Sanniōnu patapināts no Difila Συναποθνήσκοντες.

[14]) No citiem šā laika komēdiju dzejniekiem vēl atzīmējami: Anaksips, Archediks, Batōns, Dāmoksens, Epinīks, Eudokss, Foinīkids, Hēgēsips, Hiparchs, Linkejs, Sōsikrats, Sōsipatrs, Teognēts. Aleksandrijas teātrim komēdijas rakstīja Machōns.

Th. Kock, Comicorum atticorum fragmenta, Lipsiae, Teubner, 3 vol. 1880—88 (Filēm. un Dif. II sēj., Men. III sēj.). — J. Nicole, Le Laboureur de Ménandre, Fragments inédits sur papyrus d'Égypte, Génève, Georg, 1898. — P. Grenfell and A. S. Hunt, Menanders Γεωργός, A revised text of the Geneva fragment with a transl. and notes, Oxford, Clarendon, 1898. — G. Lefebvre, Fragments d'un manuscrit de Ménandre, Le Caire, Imprimerie de l'Institut français, 1907 (in 4⁰). — M. Croiset, L'Arbitrage, Édition critique, accompagnée de notes explicatives et d'une trad. Paris, Leroux, 1908. — J. van Leeuwen, Menandri quattuor fabularum, Herois, Disceptantium, Circumtonsae, Samiae fragmenta nuper reperta, Lugd. Batav. Sijthoff, ed. altera 1908. — W. Headlam, Restorations of Menander, Cambridge, Bowes, 1908. — C. Robert, Der neue Menander, Berlin, Weidmann, 1908; tā paša: Menandri sex fabularum Herois, Samiae, Disceptantium, Circumtonsae, Agricolae, Adulatoris reliquiae, 1908. — S. Sudhaus, Menandri reliquiae nuper repertae, Bonn, 1909. — A. Körte, Menandrea, ed. maior et minor, bibl. Teubneriana, 1910, ed. II 1912. — E. Capps, Four Plays of Menander, The Hero, Epitrepontes, Periceiromene and Samia, with introd. explanatory notes, critical appendix and bibliography, Boston, New York, Chihago, London, Ginn, 1910. — Kritiski un paskaidrojoši raksti. R. Bentley, Emendationes in Menandri et Philemonis rell., 1710. — G. A. Dietze, De Philemone comico, Diss. Göttingen, Dieterich, 1901. — A. Kretschmer, De Menandri reliquiis nuper repertis, Diss. Leipzig, 1906. — H. Rubenbauer, Der Bau des jamb. Trimeters bei M., Münchener Diss. Tübingen, 1912. — J. Uhle, De Menandri arte metrica, Diss. Münster, 1912. — Menander, Das Schiedsgericht (Epitrepontes), erkl. von U. von Wilamowitz-Möllendorff, Berlin, Weidmann, 1925. — Perikeiromene. Der bestrafte Kuss, übers. und erg. von C. Harms, O. Scherling u. W. Schröter, Bremen, 1928.

135. Hilarotraģēdija. Rintōns. Kādu no Dienviditalijas nākušu joku lugas veidu sauca par fliāku (φλύαξ) jeb hilārotraģēdiju (ἱλαροτραγῳδία), t. i. par „jautro traģēdiju". Tā bija kaut kas farsam līdzīgs. Šādas lugas izrādīja Tarantas teātrī. Literātūrā to ieveda Tarantas dzejnieks Rintōns (Ῥίνθων), kas dzīvoja pirmā Ptolemaja laikā *). Viņam piedēvē 38 joku lugas, kas pazīstamas tikai pēc virsrakstiem, piem., Amfitriōns, Hērakls, Īfiģenija Aulidā, Īfiģenija Tauridā, Mēdeja, Orests, Tēlefs u. c. Kā redzams, šo lugu lielākā daļa bija Eurīpida travestijas, kur tika parōdēti varoņu un dievu mīti, kā tas notika jau vidējā komēdijā. Zināmu jēdzienu par šīs komēdijas raksturu dod Plauta „traģikomēdija" Amfitriōns, kaut tā nav tiešs Rintōna lugas atdarinājums. Šīs komēdijas veids vēlāk ietekmēja romiešu nacionālās komēdijas, tā saucamās atellānas, attīstību.

Izdevumi un literātūra: E. Völker, Rhintonis fragmenta, Diss. Halensis, Lipsiae, Fock, 1887. — F. Susemihl, Gesch. der griech. Lit. in der Alexanderzeit, I B. 239 sek.

*) Nosidas epigrammā (Anthol. VII 414) Rintōns nosaukts par sirākūzieti. Iespējams, ka viņš dzimis Sirākūzās, bet dzīvojis Tarantā.

136. Mīmiambi. Hērōnds. Hellēnistiskās dzejas elegantais smalkums nebija par šķērsli reālistiskām un naturālistiskām tendencēm, kas diezgan stipri izpaudās dažu dzejnieku darbos. To rāda kāds sīkas dzejas žanrs, tā saucamie „mīmiambi", t. i. jambos vai chōliambos rakstīti mīmi, kuŗu krājums tika atrasts 1890. g. Ēģiptes papīrusos un kuŗu autors ir Hērōnds.

Hērōnds jeb Hērōds (Ἡρώνδας, Ἡρώδας), dzimis varbūt Kōjas salā[1]), dzīvoja Ptolemaja Euergeta laikā (3. gs. vidū pr. Kr.). Savus mīmus viņš rakstīja chōliambos[2]), šai ziņā piesliedamies senajam jambografam Hipōnaktam, kam Hērōnds seko arī jōniešu dialekta lietošanā. Varbūt te viņu ietekmējis arī Sōtads, kas arī rakstīja jōniešu dialektā. Hērōnda mīmi ir momenta fotografijas, no reālās dzīves ņemtas gleznīņas, tā sakot viencēliena ludziņas, kur ir divas vai trīs darbojošās personas. Šie mīmi nav piemēroti inscenēšanai, bet domāti lasīšanai. Naturālistiskais virziens te izpaužas vēl spilgtāk nekā Teokrita mīmos.

Saturs Hērōnda mīmiem ir šāds:

1. Pie kādas jaunas sievas Mētrichas, kuŗas vīrs jau ilgāku laiku ir projām, ierodas vecene Gillida. Uzmanīgi ievadījusi sarunas par jaunās saimnieces vientulību un par to, cik ātri paiet jaunības skaistums, viņa sāk slavēt kādu jaunu cilvēku, kas esot iemīlējies Mētrichā. Pēdējā sašutusi par šādām runām, tomēr pacienā viešņu ar glāzi vīna.

2. Tiesas priekšā ieradies vergu tirgotājs ar savām sūdzībām.

3. Nabadzīgā Mētrotīma atvedusi savu palaidnīgo dēlu Kotalu pie skolotāja Lampriska un lūdz viņu nopērt zēnu, ko Lamprisks arī dara.

4. Divas sieviņas ieradušās Asklēpija templī un brīnās par daudzajiem mākslas darbiem — statujām un gleznām — kas tur atrodas, naīvi sarunā izteikdamas savus iespaidus.

5. Nežēlīga kundze Bitinna grib sodīt vergu, kas pret viņu bijis neuzmanīgs, tomēr beigās to apžēlo.

6. Divas dāmas, Mētrō un Koritō, sarunājas par intimām lietām.

7. Tās pašas ieradušās kurpnieka Kerdōna darbnīcā, kur aplūko apavus. Kurpnieks slavē savu preci un uzprasa augstas cenas, bet, kad dāmas tirgojas, atlaiž lētāk.

Mīmos attēlotie tipi ņemti no reālās dzīves. Tie ir dažāda rakstura cilvēki ar visām viņu sīkajām interesēm un dzīves rūpēm, ar vājām un kōmiskām pusēm.

---

[1]) Citi viņu uzskata par sirākūzieti, vēl citi par efesieti.

[2]) Chōliambu („klibo jambu") trimetra schēma ir šāda:

⏑–⏑– ⏑–⏑– ⏑–––

Οὕτω τί σοι δοίησαν αἱ φίλαι Μοῦσαι.

Lai mīļās mūzas visu labu piešķir tev.

Izdevumi: F. G. Kenyon, Classical texts from Papyri in the British Museum including the newly discovered poems of Herodas, London, 1891. — Scott-Kenyon, Herodas, Facsimile of papyrus CXXXV in the British Museum, London, 1892. — F. Bücheler. Herondae Mimiambi, Bonnae, Cohen, 1892. — Herondae Mimiambi novis fragmentis adiectis, ed. O. Crusius, Bibl. Teubneriana, 1894, 5. ed. 1914. — J. A. Nairn, Oxford, 1904. — Mimes, text by J. A. Nairn, transl. by L. Laloy: Coll. G. Budé, Paris, Les Belles Lettres, 1928.

Literātūra: O. Crusius, Untersuchungen zu den Mimiamben des Herondas, Leipzig, Teubner, 1892. — G. Winter, De mimis Oxyrhynchiis, Diss., Lipsiae, 1906. — O. Crusius u. R. Herzog, Die Mimiamben des Herondas, Leipzig, Dieterich, 1926.

137. Skōptiskā dzeja: Sōtads. Silli: Tīmōns. Komēdijai tuvu rada ir parōdiskā un skōptiskā dzeja. Šādas zobgalīgas dzejas pārstāvis (κιναιδολόγος) 3. gs. pirmajā pusē bija Sōtads (Σωτάδης) no Marōnejas vai Krētas. Atēnajs stāsta[1]), ka, uzturēdamies Aleksandrijā pie Ptolemaja Filadelfa, viņš esot ķengājis ķēniņu Līsimachu, bet, uzturēdamies Antiochijā pie Līsimacha, zobojis Ptolemaju. Ka Sōtada dzejā bija daudz rupjību, redzams no uzglabātajiem fragmentiem. Tas atnesa nelaimi pašam Sōtadam: par kādu nepieklājīgu izteicienu[2]), kas bija vērsts pret ķēniņa Ptolemaja Filadelfa sievu un reizē māsu Arsinoju, viņš esot iešūts maisā un noslīcināts jūrā.

No Sōtada dzejas uzglabāti tikai fragmenti. Tie rakstīti sevišķā „Sōtada pantmērā".

Izdevumi un literātūra: Sōtada fragmentu teksts: G. Hermann, Elementa doctrinae metricae, 444.-448. lpp. Jauns fragmentu krājums: L. Escher, De Sotadis Maronitae reliquiis, Giessener Diss., Darmstadt, 1913.

Tīmōns (Τίμων) no Fliūntas (325.—235. g.) sarakstīja sacerējumus gan prōzā, gan dzejā. Slavena bija viņa filozofiskā poēma Silli (Σίλλοι, t. i. zobgalības), 3 grāmatās, kas bija satirisks pārskats par dažādām filozofiskām sistēmām, kur figūrēja arī to autori.

Izdevums: Wachsmuth, Sillographorum graecorum reliquiae. Praecedit commentatio de Timone Philasio, Lipsiae, Teubner, 1885.

Prōza

XXXVII. Vēsture

138. Aleksandra un diadochu vēsture. Aleksandriskajā laikmetā nav izcilu vēsturnieku, ja atskaita Polibiju, kas stāv jau uz robežas starp aleksandrisko un romisko laikmetu. Vēsturisko prōzu šai laikā ir lielā mērā ietekmējusi tiklab filozofija, kā rētorika. Iedams pretī laikmeta

[1]) Athen. p. 620.

[2]) εἰς οὐχ ὁσίην τρυμαλίην τὸ κέντρον ὠθεῖς.

prasībām, šā laika vēsturnieks par savu mērķi sprauž ne tikai atklāt un izskaidrot lasītājam patiesos notikumus, bet sagādāt viņam arī aistētisku baudu un sniegt politiskā vai ētiskā ziņā kaut ko derīgu vai pamācīgu. Izdevīgā gadījumā viņš labprāt pastāsta par brīnišķīgām vai kuriozām lietām, kas var saistīt lasītāja ziņkārību. Rētorikas ietekme parādās tai faktā, ka vēsturnieki savus darbus raksta gaŗos, periodiski veidotos teikumos un vairās hiāta.

Aleksandra un diadochu vēsture. No šā laika vēsturniekiem kā pirmie minami tie, kas rakstījuši par Aleksandru Lielo. Aleksandra kaŗagājieni bij aprakstīti dažādās chronikās, dienas grāmatās un žurnālos. Tāda, piemēram, bija Aleksandra dienasgrāmata (Βασίλειοι ἐφημερίδες), kaŗagājiena oficiālais žurnāls, ko bija rediģējuši divi kaŗa dalībnieki Eumens no Kardijas un Diodots no Eritrām. Bet arī daudzi vēsturnieki rakstījuši par Aleksandra kaŗagājieniem. Vispirms kaŗagājiena līdzdalībnieks Aristobūls. Arriāns slavē Aristobūlu par to, ka viņš, tāpat kā Ptolemajs, vispareizāk esot stāstījis par šiem kaŗagājieniem. Nedaudzie Aristobūla darba fragmenti liecina par viņa skaidro prātu un viņa antipatijām pret visu pārdabisko un teātrālo. Tāpat Charēts no Mitilēnes, kas bija Aleksandra adjutants un labi pazina galma intimo dzīvi, savā darbā, kas aptvēra vismaz 10 grāmatas, stāstīja par saviem pieredzējumiem un novērojumiem.

No Aleksandra vēsturniekiem, kas pieder pie vēlākas paaudzes, minami Menaichms no Sikiōnas un Antikleids no Atēnām, kuŗu darbi tika vēlāk aizmirsti. Turpretī daudz tika lasīti nezinātniskie vēstures darbi, kas piederēja Hēgēsijam no Magnēsijas un Kleitarcham. Hēgēsijs (3. gs. vidū) bija sofists, rētora Charisija atdarinātājs. Viņš nodibināja tā saucamo „āziānisko" stilu, kas bija māksloti krāšņs un dažādiem rētoriskiem paņēmieniem izgreznots. Tāpēc Halikarnāsas Dionīsijs uzskata Hēgēsija „Aleksandra Lielā vēsturi" par sliktas mākslas gaumes paraugu.

Drīz pēc Aleksandra vēstures sāka rakstīt arī viņa pēcteču (diadochu) vēsturi. Pazīstamākais no šīs grupas vēsturniekiem ir Hierōnims no Kardijas. Viņš sarakstīja Diadochu vēsturi un Epigonu vēsturi, kas vēlāk, kā šķiet, noderēja par avotu Diodōram un Plūtarcham.

Pārējie diadochu vēsturnieki ievadā pa daļai sniedza arī vecāko grieķu vai maķedoniešu vēsturi. Dūrids no Samas, kas bija Teofrasta skolnieks un vēlāk Samas valdnieks, sacerēja lielu darbu (vismaz 23 grāmatās) ar nosaukumu Vēsture (Ἱστορίαι), kuŗa daļas bija Grieķijas vēsture (Ἑλληνικά) un Maķedonijas vēsture (Μακεδονικά). Savu darbu viņš sāka ar notikumiem pēc Leuktru kaujas un nobeidza ar Līsimacha nāvi (281. g.). Viņš ir galvenais avots Diodōram. Bez tam Dūrids sarakstīja arī citus darbus: savas dzimtās salas reģionālo vēsturi (Σαμίων ὧροι), Sirākūzu tiranna Agatokla biografiju u. c. Atteikdamies no Isokrata skolas stila, kas viņam likās par stīvu, Dūrids gribēja panākt notikumu mīmisku attēlo-

jumu, t. i. centās rakstīt tā, lai notikuma atstāstījums atstātu tādu pašu iespaidu kā notikums.

Fragmenti: Müller FHG II 466—88.

Diills (Δίυλλος) no Atēnām sarakstīja Grieķijas un Sicilijas vēsturi 27 grāmatās un 3 daļās. Šis darbs bija Efora vēstures turpinājums.

Fragmenti: Müller FHG II 360 un III 198.

Nimfids no Ponta Hēraklejas sacerēja vispārīgu vēsturi (Περὶ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων καὶ ἐπιγόνων) 24 grāmatās.

139. Sicilijas vēsture. Tīmajs. Starp vēsturniekiem, kas rakstījuši par Siciliju un Italiju, pirmā vietā minams Tīmajs (Τιμαῖος) no Tauromenijas, kas dzīvoja starp 346.—250. g. Viņa tēvs Andromachs valdīja Tauromenā gudri un taisnīgi. Kad Sirākūzās varu ieguva tiranns Agatokls, Tīmajam nācās bēgt no dzimtenes, un viņš 50 gadus nodzīvoja Atēnās. Tikai sirmā vecumā viņš varēja atgriezties Sicilijā, kur toreiz valdīja Hierōns II. Divi galvenie Tīmaja darbi bija Sicilijas vēsture (Σικελικά) un tās turpinājums Italijas vēsture (Ἰταλικά). Stāstījums sākās ar Sicilijas visvecāko laikmetu un beidzās ar pūniešu karu (264. g.). No šiem darbiem palikuši tikai niecīgi fragmenti.

Galvenais Tīmaja nopelns ir viņa lielā erudīcija. Viņš izlasījis visus savu priekšgājēju darbus, kā arī oriģināldokumentu krājumus, kuŗus viņš prata kā pienākas novērtēt. Tāpat atzīmējama Tīmaja rūpīgā attiecība pret chronoloģiju: tās pamatā viņš liek olimpiskās sacīkstes, un šī gadu skaitīšanas sistēma drīz kļuva vispārgrieķiska.

Tīmaja vājā puse ir tā, ka viņš neprot kaŗamākslas, nav arī ceļojis, un viņa zināšanas dibinās tikai uz grāmatām *). Tāpat Tīmajs nav brīvs no rētorikas. Viņš lieto „āziānisko" stilu, tātad raksta Hēgēsija garā.

Fragmenti: Müller FHG I 193—233 u. IV 640.

140. Grieķu vēsture 3. gs. un vēlāk. Atidografi. Mītografi. Filarchs (no Atēnām vai Sikiōnas vai Naukrates) 3. gs. otrā pusē sarakstīja vēsturi 28 grāmatās, turpinādams Hierōnima un Dūrida darbus un aplūkodams notikumus, sākot ar Pirra kaŗagājienu uz Peloponnēsu līdz Spartas ķēniņa Kleomena (272.—220. g.) nāvei. Pēc Polibija liecības Filarchs bija partejisks: viņš nīda maķedoniešus un augsti cienīja Kleomenu. Kā rakstnieks viņš cenšas ar notikumu izklāstu aizkustināt un iespaidot; netrūkst arī morālizējošas tendences.

Fragmenti: Müller FHG I, 334—58.

Mēnodots no Perintas tiek minēts kā Ἑλληνικαὶ πραγματεῖαι (15 gr.) autors.

Ļoti vispusīgs ir Neants (Νεάνθης) no Kizikas (3. gs.). Viņam piedēvē 3 vēsturiskus darbus: Ἑλληνικά 6 gr.; Ὧροι Κυζικηνῶν un Τὰ περὶ Ἄτταλον. Literārvēsturiska nozīme ir viņa slaveno vīru biografijām (Περὶ εὐδόξων ἀνδρῶν). Kā vēsturniekam Neantam tomēr nevar daudz uzticēties.

Fragmenti: Müller FHG III, 2—11.

---

*) Βιβλικὴ ἕξις, kā saka Polibijs.

Arāts no Sikiōnas (271.—213. g.), slavenais Achaju savienības kaŗavadonis, izmēģināja roku arī vēstures rakstīšanā. Viņa Memuāri (Ὑπομνήματα, vairāk nekā 30 grāmatās) sniedzās līdz 200. g.

Fragmenti: Müller FHG III, 21—23.

Speciālā (reģionālā) vēsture.

Par Atidām (Ἀτθίδες) tika saukti tādi vēsturnieku darbi, kur bij aprakstītas Atikas teikas, vēsture, literātūra un topografija. Parasti tās bija sacerētas annāļu (chroniku) veidā, bez kādiem rētoriskiem izpušķojumiem, minot notikumus pēc kārtas. Atidās bij atrodamas svarīgas ziņas par Atēnu iekšējo vēsturi un polītisko iekārtu. Tāpēc vecākās Atidas bija galvenais avots Aristoteļa „Atēniešu valstij". Pēc tam, kad pirmo Atidas paraugu bija devis Hellanīks, tās sāk daudzi rakstīt, it īpaši 3. gs. Kā Atidu autori (ieskaitot arī iepriekšējā laikmeta rakstniekus) minami: Kleitodēms, Androtiōns, Fanodēms, Melantijs, Dēmōns. Ievērojamākais no atidografiem bija Filochors, kuŗa Atida (17 grāmatās) aptvēra visu Atikas vēsturi no vecākiem laikiem līdz 261. g. pr. Kr.

Fragmenti: Müller FHG I, 384—417; IV 646—8.

Pēc Atidu parauga tika sarakstītas arī neskaitāmas citu apgabalu un pilsētu reģionālas vēstures, kas tagad zudušas.

Te atzīmējami vēl arī tādi autori, kas vāca mītus, brīnišķīgus nostāstus vai arī kopoja vēsturiskus dokumentus.

Euhēmers no Mesānas tulkoja racionālistiski senos mītus. Pēc viņa ieskatiem ne tikai varoņi, bet arī dievi sākumā bijuši vēsturiskas personas, kas nopelnu dēļ pārceltas uz Olimpu. Šī teōrija romāna veidā bij izklāstīta viņa Svētajā rakstā Ἱερὰ ἀναγραφή). Tur bija stāstīts, kā viņš no Arabijas pa ōkeanu aizbraucis uz Panchajas salu, kur uz kāda staba izlasījis Ūrana, Krona un Zeva vēsturi.

Palaifats ir raksta Par neticamām lietām (Περὶ ἀπίστων) autors. No agrākajām 5 grāmatām līdz mūsu dienām uzglabāti tikai izvilkumi. Raksts bija sacerēts racionālisma garā, jo autors centās visus mītus izskaidrot dabiski.

Izdevumi. Fragmenti: Müller, FHG II 338 sek. — A. Westermann, Μυθογράφοι: III 2 (Palaephatus, Heraclit. π. ἀπίστων, Excerpta Vaticana, ed. N. Festa, 1902.

Šiem vecākajiem mītu izskaidrotājiem vēlāk pieslējās mītografi, kas senos mītus apvienoja sistēmatiskā ciklā. Sevišķi slavens bija cikls (7 grāmatās), kas piederēja Dionīsijam no Samas. Dionīsijs Skitobrachions no Mitilēnes, gramatiķis Aleksandrijā 2. gs. pr. Kr., atstāstīja prōzā mītus par Dionīsu, amazonēm, argonautiem, Trojas kaŗu u. c.

Kraters (laikam no Flegontas), izprazdams inskripciju nozīmi vēstures pētīšanā, sakopoja plašu, chronoloģiski sakārtotu tautas lēmumu krājumu (ψηφισμάτων συναγωγή).

No šā laika chronikām atzīmējama Paras Marmora chronika, kas atrasta Paras salā. Tā uzrakstīta archonta Diognēta (ol. 129, 1 = 264/3. g. pr. Kr.) laikā un notikumi datēti, skaitot atpakaļ no šā gada. Šī chronika, neraugoties uz sabojātām beigām un dažām nesalasāmām vietām, ir svarīgs vēstures un chronoloģijas dokuments.

Izdevumi: F. Hiller v. Gärtringen IG XII 5, 1. nr. 444. — Das Marmor Parium, herausg. u. erkl. von Felix Jacoby, Berlin, 1904.

141. Svešu zemju vēsture: Bērōss. Manetōns. **Megastens. Foinīķiešu vēsture.** Kad grieķu valoda bija tapusi par izglītotās sabiedrības valodu visā pasaulē, citu tautu vēsturi sāka pētīt ne tikai grieķi, kuŗiem bij izdevība iepazīties ar svešām zemēm, bet vēsturiska satura grāmatas rakstīja arī cittautieši, kas gribēja grieķu pasauli iepazīstināt ar savas zemes pagātni.

Bērōss (Βηρωσός), Bela (Marduka) priesteris Babilōnā, sarakstīja Babilōnijas vēsturi (Βαβυλωνιακά) 3 grāmatās. Pats autors apliecina, ka dzīvojis Filipa dēla Aleksandra laikā (Synkellos p. 28 B). Savu darbu viņš veltījis ķēniņam Antiocham I Sōtēram, kas atjaunoja Nebo templi Borsipā.

Bērōsa vēsture sākās ar teiksmaino pirmbūtni Oanni un beidzās ar Aleksandra Lielā nāvi. Pirmajā grāmatā bij aplūkots laika posms līdz ūdensplūdiem, otrā līdz Nabonasaram (747. g. pr. Kr.). Pavisam Bērōsa vēsture aptvēra 468.215 gadus, no kuŗiem 432.000 gadu (t. i. 120 σάροι pa 3600 gadiem) piederēja laikmetam priekš ūdens plūdiem.

Bez vēstures Bērōss vēl iepazīstināja grieķus ar kaldiešu astroloģiju (Χαλδαϊκά).

Fragmenti: Müller FHG II, 495—510.

Manetōns (Μανέθων un Μανεθώς; ēģiptiski Manethoth nozīmē apmēram to pašu, ko grieķiski Θεόφιλος) bija ēģiptiešu virspriesteris Hēliopolē un dzīvoja pirmo divu Ptolemaju laikā. Viņš sarakstīja Ēģiptes vēsturi (3 grām.), kas bija veltīta Ptolemajam II. Šis darbs aptvēra mītiskos senos laikus un 31 dinastiju līdz Aleksandram. Iedalījums 3 grāmatās atbilst ēģiptiešu vēstures iedalījumam 3 posmos: senās, vidējās un jaunās valsts vēsturei. Savā vēsturē Manetōns, pēc viņa paša liecības, ir izmantojis arī hieroglifos (ἱερὰ γράμματα) sniegtās ziņas.

Manetōna darbu izlietoja jūdu un kristiešu autori, lai fiksētu Vecās derības datus, bet izvilkumu no Manetōna vēstures (kas radās pēc Jōsēfa laikiem) izlietoja kristīgās chronoloģijas nodibinātājs Seksts Jūlijs Afrikāns, tāpat mūks Pānadōrs no Aleksandrijas un Eusebijs. Vēl vairāk saīsināts un sabojāts ir šis izvilkums Geōrgija Sinkella (Synkellos) chronikā (ap 800. g. pēc Kr.).

Fragmenti: Müller FHG II, 511—616.

Megastens (Μεγασθένης), kas dzīvoja Seleuka Nīkātora laikā, sarakstīja Indiešu vēsturi (Ἰνδικά 4 grām.). Viņa darbs bija vairāk ģeografiska nekā vēsturiska satura: tur bij atrodamas ziņas par Indijas ģeografiju, flōru un faunu, par indiešu kastām un parašām. Autors pats savām acīm bija skatījis Indijas zemi un ļaudis un bez tam atstāstīja visu to, ko bija dzirdējis no brāchmaņiem. Diemžēl, autoram, kā daudziem tā laika vēsturniekiem, piemita tieksme uz pasakaināmām un brīnišķīgām lietām.

Fragmenti: Müller FHG II 397—439.

Foinīķiešu vēsturi ap šo laiku no vietējām pilsētu chronikām sastādīja Menandrs no Efesas, no kuŗa darba dažus fragmentus citē Jōsēfs (Müller, FHG IV, 445—8).

Jūdu vēsturi (Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλέων) grieķu valodā pirmais uzrakstīja Dēmētrijs, kas bija jūds un dzīvoja Ptolemaja IV (222.—205. g.) laikā.

142. Romiešu vēsture. Polibijs. Visievērojamākais šā laika vēsturnieks ir Polibijs (ap 205.—120. g.), kas ir viens no beidzamajiem aleksandriešiem. Viņš rakstīja tai laikā, kad Roma, iekaŗojusi visu Ita-

liju un uzvarējusi Kartāgu, vērsās uz austrumiem un, pamazām uzlikdama savu roku Grieķijai, 146. g. pārvērta to par Romas provinci.

Polibijs (Πολύβιος) dzimis Arkadijas pilsētā Megalopolē. Viņš bija Achaju savienības stratēga Likorta dēls. Šis viņa ģimenes stāvoklis un spožās gara dāvanas pašķīra viņam jau agri ceļu uz augstiem un atbildīgiem amatiem. Vēl jauneklis būdams, viņš dabūja goda pilno uzdevumu pārvest dzimtenē kritušā varoņa Filopoimena pīšļus. Vēlāk viņš ar diplomātiskiem uzdevumiem tika sūtīts uz Aleksandriju. 169. g. viņu iecēla hiparcha amatā Achaju savienībā. Divus gadus vēlāk, pēc maķedonieša Perseja sakāves, Polibijs kopā ar 1000 dižciltīgiem achajiem tika nosūtīts kā ķīlnieks uz Romu, kur viņam nācās palikt 16 gadus. Būdams sākumā Romas pretinieks, Polibijs, pamazām iepazinies ar Romas valsts iekārtu un tās lielajiem valstsvīriem, kļuva par sajūsminātu Romas apbrīnotāju. Viņš sadraudzējās ar Aimilija Paula dēliem Fabiju un Skipiōnu un pavadīja jauno Skipiōnu Aimiliānu tā ceļojumā pa Augšitaliju un kaŗagājienos pret ķeltibēriem Spānijā. Tādā kārtā Polibijs iepazinās ar Romas politiku tieši no tās vadītājiem un paplašināja reizē arī savas militārās un ģeografiskās zināšanas. 150. gadā Polibijam un viņa tautiešiem tika atļauts atgriezties dzimtenē. Bet vēlāk viņš apmeklēja vēl divas reizes Romu. Trešajā pūniešu kaŗā viņš pavadīja savu draugu romiešu kaŗavadoni Skipiōnu. Kad Grieķija bija uzvarēta, Polibijs uzstājās par starpnieku starp romiešiem un saviem tautiešiem un viņam izdevās panākt saudzīgu rīcību no Romas puses. Atzīstot šos viņa nopelnus, daudzas grieķu pilsētas izteica viņam pateicību ar pagodinājumiem [1]). Viņš mira no nelaimes gadījuma (jājot nokrita no zirga) 82 gadu vecumā.

Polibija galvenais darbs ir viņa Vēsture (Ἱστορίαι) 40 grāmatās. No tās pilnīgi uzglabātas tikai pirmās 5 grāmatas, bet no 1. līdz 16. un 18. grāmatas ir izvilkumi (ἐκλογαί), bez tam Konstantīna Porfīrogennēta ekscerptu atliekas. Polibija vēsture aptveŗ notikumus 75 gadu laika posmā (no 2. pūniešu kaŗa līdz Korintas krišanai 146. g.).

Par savas vēstures iekārtojumu autors pats izsakās priekšvārdā (1, 1—5), tāpat 3. grāmatas sākumā un epilogā (39, 19). Saskaņā ar to pirmās divas grāmatas domātas kā ievads un aptveŗ Romas un Kartāgas vēsturi starp 266.—221. g. Ar 221. gadu sākas īstā vēsture, kur atstāstīti notikumi Grieķijā, Āzijā, Italijā un Libijā, pie kam pirmā vietā stāv Romas vēsture. Tādā kārtā Polibija vēsturei ir universāls raksturs.

---

[1]) Uz kādas Olimpijā atrastas pieminekļa bazes iegravēts uzraksts: ἡ πόλις ἡ Ἠλείων Πολύβιον Λυκόρτα Μεγαλοπολίτην. Megalopoles agorā Pausanijs (8, 30) redzēja Polibijam par godu uzstādītu stēlu, kur bij izcelti viņa nopelni.

Autors sprauž par savu uzdevumu parādīt, „kā, kad un kāpēc visas pazīstamās pasaules daļas nonāca romiešu varā“ [2]).

Vēstures notikumu norisē Polibijs cenšas saskatīt likumību, pēc kuŗas notiek attīstības process. Vēstures nolūks, pēc viņa domām, ir pamācīt, jo pagātnes notikumu zināšana ir ne tikai patīkama, bet arī derīga un vajadzīga. Vēsture ir cilvēku dzīves skolotāja: pamatojoties uz notikušo, var secināt par nākotni. Pagātnes notikumi ir vislabākā pamācība, kas dota cilvēkiem. Šādu pamācīgu vēsturi Polibijs sauc par prāgmatisku.

Bet lai vēsture varētu būt derīga, vajadzīgs, lai tā būtu patiesīga. Tāpēc galvenais vēsturnieka uzdevums ir meklēt patiesību. Viss cits, kā izteiksme, labs stils, ir blakus lieta. Ja vēsture novēršas no patiesības, tā nav vēstures vārda cienīga. Tādēļ vēsturniekam jābūt bezpartejiskam tiklab pret ienaidnieku, kā draugu. Vēsturniekam ienaidnieks jāslavē, ja fakti to prasa, un jāizsaka pārmetums draugiem, ja tie to pelnījuši.

Turoties pie šādiem ieskatiem, Polibijs ir brīvs no tā rētoriskā virziena, kādu redzējām dažu agrāk minēto vēsturnieku darbos. Viņš cenšas ne tikai atstāstīt faktus un notikumus, bet arī tos izskaidrot, jo vēsturniekam visur jānoskaidro notikumu iemesli un sekas. Vienkāršs stāstījums par notikušo lasītājam gan pakavē laiku, bet nekā laba nedod. Par savas vēstures nopelnu Polibijs uzskata to, ka ir izskaidrojis un parādījis, kā un pateicoties kādai valsts iekārtai romieši ir 53 gados iekaŗojuši pasauli.

Lai būtu par labu vēsturnieku, nepietiek studēt vēstures grāmatas, kabinetā sēžot. Ja kas grib aprakstīt kaŗa notikumus un kaujas, tam arī pašam jābūt kompetentam kaŗa lietās, citādi viņa apraksts iznāks nedzīvs un neizprasts [3]). Var jau smelties zināšanas arī no grāmatām: studēt pētījamos notikumus, salīdzināt priekšgājēju darbus un izlabot to kļūdas. Bet tomēr svarīga nozīme paliek arī tam, vai vēsturnieks aprakstāmās lietas arī pats izpratis no saviem piedzīvojumiem, jeb viņš tikai atsaucas uz citu liecībām.

Uzstādīdams vēsturniekam šādas prasības, Polibijs acīm redzot apzinājās, ka pats tās pilda. Tiklab izglītība, kā ceļojumi pa vietām, kur bija norisinājusies kaŗa darbība, kā arī aktīvā piedalīšanās dzimtenes politikā, bija viņam noderējusi par labu skolu politisko vēstures notikumu izprašanai. Saskaņā ar saviem ieskatiem par vēsturnieka uzdevumiem, Polibijs cenšas būt bezpartejisks. Viņš gan slavē romiešus, bet

---

[2]) 3, 1, 4: πῶς καὶ πότε καὶ διὰ τί πάντα τὰ γνωριζόμενα μέρη τῆς οἰκουμένης ὑπὸ τὴν τῶν Ῥωμαίων δύναμιν ἐγένετο.

[3]) Aiz šā iemesla Polibijs uzbrūk Eforam.

atzīst arī viņu ienaidnieka Hannibala nopelnus un spējas. Viņš sumina Romu un atzīst par vēsturisku nepieciešamību to, ka visa pasaule tai pakļaujas, bet viņš tomēr ar skumjām un līdzcietību runā par Grieķijas nelaimēm, viņš it kā raud par Grieķiju, kas pazaudējusi brīvību un tapusi Romas verdzene.

Savos politiskos ieskatos Polibijs nav tik atturīgs kā Tūkīdids, bet izsaka tos atklāti, saskaņā ar savu pārliecību. Viņš nav demokratijas draugs. Tāpēc arī par Atēnu valsti viņš runā kā par kuģi bez stūrmaņa: kuģa ļaudis ir tas pūlis, kas savā starpā vienmēr plēšas un ķildojas, — citi grib braukt, citi apstāties. Briesmu brīdī šie ļaudis instinktīvi paklausa vadoņiem, bet kad briesmas gaŗām, viņi vairs tiem neklausa, un tā notiek tas, ka kuģis aiziet bojā nevis vētras laikā, bet mierīgā laikā, kad tas gandrīz iebraucis ostā. „Kad tauta atsakās paklausīt valdībai, bet pati uzņemas izspriest visas lietas, tad valsts iekārta gan dabū skaistu vārdu, — to sauc par brīvību un demokratiju, bet īstenībā tā top par vissliktāko no visām, — par ochlokratiju."

Reliģijai Polibija acīs nav vērtības pašai par sevi, bet viņš, tāpat kā agrāk Aristotelis, to uzskata par līdzekli savaldīt cilvēkus, kuŗiem nav pieejama tīra prāta atziņa. Veco dievu vietā viņam ir stājies Liktenis (Τύχη). Izprazdams vēsturnieka uzdevumu no stōiska filozofa viedokļa un gribēdams padarīt vēsturi par cilvēces un it sevišķi valstsvīru skolotāju, Polibijs visur pētīja cēloņus un piešķīra daudz ievērības valsts iekārtai [4]).

Polibijs centās paplašināt vēsturisko redzes aploku, ņemdams vērā katras zemes ģeografiskos un kultūrālos apstākļus. Ģeografiju viņš uzskatīja par vēstures palīgdisciplīnu, bez kuŗas nav iespējama kaŗa notikumu pilnīga izprašana. Pats viņš bija sagatavots vēsturnieka darbam ar vairākkārtīgiem ceļojumiem. Tā, starp citu, lai saprastu Hannibala kaŗagājienu, viņš uzņēmās ceļojumu pār Alpiem. Savā vēsturē viņš sīki apraksta Italiju (2, 14—17) un Melno jūru (4, 39—44), jauki notēlo Arkadiju (4, 20 s.) un Aleksandriju (34, 12). Visu 34. grāmatu viņš veltījis ģeografiskiem jautājumiem.

Ne zemāk stāv Polibijs kā rūpīgs avotu meklētājs. Tā kā viņš rakstīja par sava laika notikumiem, tad daudzos gadījumos viņam bija paša novērojumi un pieredze. Bet viņš nebaidījās no pūlēm ievākt uz vietas ziņas, ieskatīties agrāko vēsturnieku rakstos un vecos archīvos. Tā viņš apgādājās tulkojumus no vecajiem līgumiem starp Romu un Kartāgu (3, 22) un ceļoja uz Rodu, lai turienes pritanejā ieskatītos kādā vēstulē (16, 15). Kā eksakts vēsturnieks, viņš piegriež vērību arī chronoloģijai.

[4]) Tā visu 6. grāmatu Polibijs veltījis Romas valsts iekārtai.

Visas minētās īpašības padara Polibiju ne tikai par lielāko šā laika vēsturnieku, bet par vienu no izcilākiem grieķu vēsturniekiem vispār.

Polibija vājā puse ir viņa valoda. Autors nebija dzimis Atikā, nedz izglītojies Atēnās. Daudzus gadus viņš bija pavadījis svešumā, kur grieķu valoda bija maz dzirdama. Tāpēc viņam ir sveši visi rētoriskie paņēmieni un valodas izgreznojumi. Par nolaidīgu valodas formu viņu peļ Halikarnāsas Dionīsijs, kas raugās no sava atikista viedokļa [5]). Tomēr skaidrības un noteiktības ziņā Polibija valoda nav smādējama. Un no hiāta viņš vairās pat ar pedantisku rūpību. Viņš raksta vispārgrieķiskā valodā (κοινή). Tai raksturīgi ir daudzi vārdi, kas atiešu valodā nav atrodami, bet kas, kā speciāli termini, pieder jaunajai filozofijai, pa daļai arī kancelejas stilam [6]).

Rokraksti: Pirmajām 5 grāmatām: A = *Vaticanus* 124, 11. gs (vecākais manuskr.); B = *Florentinus* jeb *Laurentianus*, datēts ar 1417. g., vienkārša A kopija. Ekscerptus no 1.—18. grāmatām satur F = *Codex Urbinas* 102, 11/12. gs. (Vatikānā).

Izdevumi: L. Dindorf, Lipsiae, Teubner, 4 vol. 1866—68. — Hultsch, Berolini, Weidmann, 4 vol. 1868—72; ed. altera, vol. I 1888; vol. II 1892. — Büttner-Wobst, Bibl. Teubn. (no jauna apstrādāts Dindorfa teksts), 5 vol. 1882 sqq.; 2. izd. I 1921., II 1924., III 1929. g.

143. Poseidōnijs. Pēc Polibija viens no ievērojamākiem šā laikmeta vēsturniekiem bija Poseidōnijs (ap 135.—45. g.). Dzimis Apamejā (Sirijā), viņš vēlāk par savu otro dzimteni izvēlējās Rodu, kur nodibināja slavenu skolu. Būdams īsteni filozofs (stōiķis), Poseidōnijs ar viņam piemītošu universālitāti aptvēra daudzas zinātnes, sevišķi nododamies vēsturei un dabas zinātnēm. Viens no viņa klausītājiem Rodā bija Cicerōns, un viņa lekcijas apmeklēja arī Pompējs. Poseidōnijam vispār bija sakari ar Romu, kurp viņš tika sūtīts dažādos uzdevumos. Pēc sava skolotāja Panaitija nāves viņš ģeografijas un vēstures pētīšanas nolūkos apceļoja arī daudzas citas zemes.

Poseidōnijs bij apbalvots ar izcilām daiļrunības spējām un rakstīja tīrā, cēlā valodā.

Viņa lielais vēstures darbs (Ἱστορίαι) bij iedalīts 52 grāmatās un bija domāts kā Polibija vēstures turpinājums, jo aptvēra laiku no 144.—86. g.

---

[5]) Dion. De comp. verb. 4.

[6]) Polibija valodas īpatnības izpaužas vārdu atvasināšanā: lielā daudzumā atrodamas jaunu no nōmeniem atvasinātu verbu formas:

πελεκίζω, φορολογέω, κακοπραγμονέω u. t. t., adverbu lietošana prepoziciālu izteicienu vietā: παραδόξως (= παρὰ δόξαν), νουνεχῶς, διδασκαλικῶς u. t. t.; aprakstošie izteicieni ar ποιεῖσθαι, γίγνεσθαι: tādas formas kā προειρημένος = agrāk minētais (šī forma pirmajās 5 grāmatās atkārtota 223 reizes).

Poseidōnijam bija plašas zināšanas arī ģeogrāfijā. Viņš, tāpat kā Eratostens, domāja, ka zeme ir bumbveidīga un ka „no Ibērijas varētu aizbraukt uz Indiju, ja par šķērsli nebūtu Atlantijas ōkeana lielais plašums". Viņa raksts „Par ōkeanu" (Περὶ ὠκεανοῦ) bija viņa ģeogrāfisko pētījumu rezultāts, kur tika izteikti jauni ieskati. Bez tam viņam pieder raksts Par meteoroloģiju (Περὶ μετεώρων) 17 grāmatās.

Poseidōnija filozofijā dominē ētiski-teoloģiskas intereses. Viņš bija stōiķis ar tieksmi uz misticismu. Viņa komentārs par Platōna Timaju ietekmēja vēlākos filozofus (sevišķi jaunpitagoriešus).

Ievadu filozofijā sniedza Poseidōnija raksts Προτρεπτικός, kas noderēja par paraugu zudušajam Cicerōna rakstam Hortensius. Pie ētiskiem rakstiem piederēja Ἠθικὸς λόγος, Περὶ ψυχῆς, Περὶ ἀρετῶν, Περὶ παθῶν, Περὶ ὀργῆς, Περὶ τοῦ καθήκοντος (paraugs Cicerōna rakstiem De officiis); pie teoloģiskiem: Περὶ θεῶν (no kura Cicerōns rakstā De natura deorum un Seksts Empīriks rakstā Adv. phys. ņēma pierādījumus par dievu eksistenci, un Cicerōns Tusculanae disputationes pirmajā grāmatā, kā arī Varrōns Antiquitates divinae pirmajā grāmatā pierādījumus par nemirstību), Περὶ εἱμαρμένης, Περὶ μαντικῆς (paraugs Cicerōna De divinatione).

Uz atziņas teōriju attiecas raksts Περὶ κριτηρίου.

Vēl atzīmējami Poseidōnija traktāti Par rētoriku (Εἰσαγωγὴ περὶ λέξεως) un Taktika (Τέχνη τακτική).

Fragmenti: Müller, FHG, III 245—296. — J. Heinemann, Poseidonius metaphysische Schriften, I 1921, II 1928, Breslau, Marcus.

Literātūra: K. Reinhardt, Poseidonios, München, Beck, 1921; tā paša: Kosmos und Sympathie. Neue Untersuchungen über Poseidonios, München, Beck, 1926.

144. Ģeografija. Vēstures papildinājums bija ģeografija, kas aleksandriskajā laikmetā guva lielus panākumus, un proti, tiklab aprakstošā, kā matēmatiskā ģeografija. Aleksandra iekarojumi atklāja grieķiem jaunus apvāršņus, un sakarā ar to radās daudzi svešu zemju apraksti. Viens no visievērojamākiem šā laika ģeografiem bija Eratostens. Viņa daudzpusīgās darbības dēļ viņš aplūkots vienā no turpmākām nodaļām.

No pārējiem aleksandriskā laikmeta ģeografiem atzīmējami vēl:

Aleksandra admirālis Nearchs, kas savā Periplā aprakstīja braucienu pa Indu un pa Indijas ōkeana piekrasti līdz Eufratei.

Megastens, kas aprakstīja Indiju (jau minēts starp vēsturniekiem).

Pītejs (Πυθέας) no Masalijas, kas apbrunots ar labām matēmatiskām zināšanām, izdarīja ap 300. g. pr. Kr. ar foinikiešu jūrnieku vadītu kuģi divreizēju ceļojumu no Gadeirām (tagad spān. Cadix) līdz Britu salām un no turienes uz Tūli. Par savu braucienu un pieredzējumiem ceļā viņš sniedza ziņas traktātā Par ōkeanu (Περὶ ὠκεανοῦ). Šai rakstā bija stāstītas dažas pasakainas lietas, par ko autoram uzbruka Polibijs un Strabōns, varbūt nodarīdami viņam netaisnību, jo dažas ziņas, kas toreiz likās neticamas (piem., par īsajām naktīm ziemeļos), vēlāk izrādījās par pareizām.

Pīteja ziņas vēlāk kāds Eratostena vai Hiparcha skolas ģeografs pārstrādāja par Eiropas rietumpiekrastes periplu (apkārtbraucienu), un to savukārt romiešu

rakstnieks Aviēns (4. gs. pēc Kr.) lika pamatā sava ģeografiskā dzejoļa Ora maritima pirmajai daļai. Šis dzejolis, kas uzglabāts līdz mūsu dienām, ir galvenais avots mūsu zināšanām par Pīteja atklājumiem.

Fragmenti apgaismoti: Müllenhoff, Deutsche Altertumskunde I 211—497. — W. J. Beckers, Entdeckungsfahrt des Pytheas: Geogr. Zeitschr. Leipzig, 1914. — K. D. Sphyris, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνακαλύψεων: Πυθέας ὁ Μασσαλιώτης, Athènes, 1912. — G. E. Broche, Pythéas le Massaliote, découvreur de l'Extrême Occident et du Nord de l'Europe, Paris, 1936.

Foinīķietis Hannōns aprakstīja kādu ap 500. g. pr. Kr. tirdznieciskos nolūkos izdarītu izlūkošanas braucienu gar Afrikas rietumpiekrasti. Šī apraksta oriģināls glabājās Kartāgā Saturna templī, bet līdz mūsu dienām nonācis tā tulkojums grieķu valodā (ar trūkstošām beigām), kas izdarīts pūniešu karu laikā. Peripla 18. nodaļā stāstīts par spalvainiem cilvēkveidīgiem pērtiķiem (gorillām), kas dzīvojuši Afrikas rietumpiekrastē.

Izdevumi: Müller, GGM I, 1—14.

Eudokss sarakstīja Zemes aprakstu (Περίοδος γῆς), ne mazāk kā 8 gr., kur bija pievienota arī karte. Šis raksts bija populārs bagātīgā satura un patīkamā izklāsta dēļ.

Timostens no Rodas, Ptolemaja Filadelfa flotes admirālis, uzņēma plānus no Vidusjūras ostām un sava darba rezultātus publicēja rakstā Par ostām (Περὶ λιμένων, 10 gr.), no kuŗa pats autors sastādīja divkāršus izvilkumus (ἐπιτομή un σταδιασμός).

Mnāsejs no Patrām, dēvēts par Eratostena skolnieku, sarakstīja (ne mazāk kā 8 grāmatās) ģeografisku zemes aprakstu, kuŗa atsevišķas daļas citētas ar virsrakstu: Eiropa, Āzija, Libija (Afrika). Autors bija Euhēmera piekritējs un mītus izskaidroja kā vēsturiskus faktus. Viņš sakopoja arī Delfu orākula pravietojumus.

Fragmenti: Müller, FHG III 149—158.

Agatarchids no Knidas (2. gs. pirmajā pusē) sarakstīja patīkamā un oriģinālā stilā plašu ģeografisku enciklopēdiju Ἱστορικά, kur apskatīja Āziju 10 grāmatās un Eiropu 49 gr., bez tam vēl ģeografisku rakstu par „Sarkano jūru", t. i. par Indijas ōkeanu (5 gr.).

Fragmenti: Müller, FHG III 190—197 un GGM I 111—195.

XXXVIII. Filozofija

145. Filozofiskās skolas. Grieķu filozofija, kas ar Platōnu un Aristoteli bija sasniegusi savus kalngalus, palika arī turpmāk svarīgs faktors grieķu garīgajā dzīvē. Tai laikā, kad dievticība bija tautā zaudējusi savu spēku, filozofija bija tā, kas izglītotās aprindās bija stājusies reliģijas vietā. Šai laikā bija radušās vairākas filozofiskas skolas, kuŗas dažā ziņā var pielīdzināt reliģiskām sektām. Daudziem tā laika ievērojamiem dzejniekiem un rakstniekiem bija noteikta nostāja pret kādu filozofisku mācību. Komēdiju dzejnieks Menandrs svērās uz epikūrisma pusi, epiķis Arāts pieslējās stojai, satiriķi Meleagrs un Menips bija kiniķi. Tāpat

vēlāk arī romiešu rakstnieki un valstsvīri, nākuši sakaros ar grieķu kultūru, pieslējās vienai vai otrai filozofu skolai.

Dažādie novirzieni, kuŗos bija sašķirojusies šā laika filozofija, bij izveidojušies Atēnās. Lai gan skolu dibinātāji dažkārt bija no citām pilsētām, viņi tomēr mācīja Atēnās, kas joprojām palika par filozofiskās izglītības centru Grieķijā. Tikai aleksandriskā laikmeta beigās rodas arī citās pilsētās (Rodā, Tarsā, Romā) šo skolu nozarojumi. Aleksandrijā un Pergamā gan ziedēja galma dzeja un tika kultivētas zinātnes, bet brīvai, filozofiskai domāšanai tomēr visauglīgākā zeme bija Grieķijā. Sevišķi Atēnas bija tā pilsēta, kur līdz pat Justiniāna laikiem brīvi tika sludinātas dažādas filozofiskas mācības [1]). Katras skolas piekritēji bij apvienojušies slēgtā pulciņā jeb biedrībā, kuŗas priekšgalā pēc kārtas stāvēja priekšnieks, kā skolas dibinātāja pēctecis. Biedri pulcējās katru dienu, lai klausītos priekšlasījumus un piedalītos studijās, bet reizi mēnesī sanāca uz kopīgu mielastu.

146. Akadēmija. Vecākā no filozofu skolām ir Platōna nodibinātā Akadēmija. Šai laikā tā dēvētās vidējās Akadēmijas vadītāji bija Arkesilājs (315.—241. g.) un Karneads (214.—129. g.), kas grozīja Akadēmijas virzienu.

Arkesilājs no Pitanes (Aitōlijā) bija ievērojams dialektiķis. Pēc Kratēta nāves viņš kļuva par Akadēmijas vadītāju un mācīja līdz sirmam vecumam. Arkesilājs atgriezās pie Sōkrata dialoģiskās metodes un cīnījās ar Stōjas dogmatismu, jo drošas zināšanas vietā viņš lika paticamību (πιθανότης). Tāpēc visos jautājumos viņš atturējās no piekrišanas un ieteica lietu apsvērt no divām pusēm. Savu šaubu dēļ viņš, kā stāstīja, neko neesot uzrakstījis *). Šai ziņā viņam līdzīgs bija ar viņa pēctecis Karneads (vadīja Akadēmiju no 162. līdz 129. g.), kas esot uzrakstījis tikai dažas vēstules Kapadokijas ķēniņam Ariarātam. Tomēr viņš bija veikls dialektiķis disputos ar stōiķiem. Ieradies kopā ar stōiķi Diogenu un peripatētiķi Kritolāju 155. gadā kā atēniešu sūtnis Romā, viņš tur atstāja lielu iespaidu ar savu daiļrunību un lika pamatu nopietnām filozofiskām studijām Romā.

Pie jaunās Akadēmijas (1. gs. pr. Kr.), kas atgriezās pie agrākā dogmatisma, piederēja Filōns no Lārīsas un tā skolnieks Antiochs no Askalōnas, kuŗa klausītāji bija Varrōns, Bruts, Cicerōns (79/8. gada

---

[1]) Tikai izņēmuma veidā un tāpēc, ka arī brīvas domāšanas pretiniekiem tika brīvība ļauta, dažiem filozofiem nācās ciest vai atstāt Atēnas (piem., Anaksagoram, Sōkratam). 306/5. g. tika pieņemts likums, kuŗa nolūks bija padzīt filozofus no Atēnām. Bet šo likumu drīz atcēla.

*) Diog. 4, 30.

ziemā). Šī skola centās mīkstināt polemikas asumus un eklektiski savienoja no dažādām skolām kopīgas idejas, apvienojot tādā kārtā akadēmiķu, peripatētiķu un stōiķu mācības. Šī skola ir pāreja uz jaunplatōnismu.

147. Peripats. Šīs skolas piekritēji, saukti peripatētiķi (περιπατητικοί) dabūjuši savu nosaukumu no tam, ka filozofiskas sarunas tur notika pastaigājoties (περιπατεῖν — pastaigāties). Lai gan par skolas dibinātāju tika uzskatīts Aristotelis, viņa skolnieks Teofrasts bija tas, kas ierīkoja skolu un dārzu ar ziedokli, mūzu statujām un pastaigas portikiem (περίπατοι).

Teofrasts (ap 372.—287. g.) no Eresas (Lezbā), kas no Platōna skolas pārgāja pie Aristoteļa, pēc sava skolotāja nāves bija par priekšnieku peripatētiskai skolai (322.—287. g.). Teofrasta vadībā Peripats uzplauka: viņam esot bijuši divi tūkstoši skolnieku.

Teofrasts gāja sava skolotāja pēdās, papildinādams vai izlabodams tā mācību. Tāpat kā Aristotelis, viņš turēja priekšlasījumus par filozofiju, polītiku, dabas zinātnēm, rētoriku un poētiku. Arī virsraksti viņa rakstiem bija tādi paši, piem., Analitika, Topika, Fizika, Metafizika, Problēmas, Par kustoņiem, Par poētiku. Acīm redzot viņa lasāmie kursi bija tādi paši kā Aristotelim.

Populārā izklāstā bija daži ētiski raksti (Περὶ εὐδαιμονίας, Καλλισθένης ἢ περὶ πένθους, Περὶ φιλίας). Ētikas (pa daļai poētikas) nozarei pieder arī uzglabātais darbs Raksturi (Χαρακτῆρες). Te autors devis 30 īsus raksturu attēlojumus. Lielā interese, ko modinājis šis raksts, nāk no tam, ka Teofrasts, būdams Menandra draugs, savus smalkos raksturu tēlojumus ņēmis ne tik daudz no dzīves, cik no jaunās komēdijas. Tāpēc Teofrasta „Raksturi" svarīgi jaunās komēdijas, kā arī Plauta un Terentija darbu izprašanai.

Līdz mūsu dienām uzglabāti vēl šādi Teofrasta raksti:

Περὶ φυτῶν ἱστορίας, 9 gr., un Περὶ φυτῶν αἰτιῶν, 6 gr. Abi darbi attiecas uz botaniku.

Περὶ λίθων ir kāda lielāka darba fragments par minerāloģiju (traktāts par apstrādātiem akmeņiem).

Περὶ πυρός, kur iztirzāta problēma par uguns būtību un īpašībām.

Περὶ αἰσθήσεων καὶ αἰσθητῶν ir kāda lielāka darba (Φυσικῶν δόξαι) fragments.

Μεταφυσικά (fragments).

Izdevumi: J. G. Schneider, Lips., 5 vol., 1818—21. — F. Wimmer (Bibl. Teubn.), 3 vol. 1854—1862 un Paris, Didot, 1866. — H. Stadler (sagatav.). Theofrast's Charaktere, hrsg., erkl. und übersetzt v. d. philolog. Gesselschaft zu Leipzig, Teubner, 1897 (svarīgs). — Characteres, ed. O. Immisch, Leipzig, Teubner, 1923. — Caractères, texte et trad. de O. Navarre, Paris, Les Belles Lettres, 1920; tā paša: Caractères de Théophraste, commentaires exégétique et cri-

tique par O. Navarre, Paris, Les Belles Lettres, 1924. — The Characters, ed. and transl. by J. M. Edmonds, London, Heinemann, 1929. — Raksturi: Tulk. G. Jurevičs, Rīga, Valt. u. Rapa, 1939.

Historia plantarum, ed. A. Fenton, I: Loeb. class. libr., London, Heinemann, 1916. — De causis plantarum, l. I ed. and transl. by R. E. Dengler, Philad., 1927.

Metaphysics, ed. and transl. by W. D. Rose and F. H. Fobes: Oxford, Clarendon Pr. 1929.

148. Stoja. No filozofiskām skolām visietekmīgākā bija stōiķu skola jeb Stoja (στοά) [1]). Tās dibinātājs bija Zēnōns no Kitijas (Kiprā), kas dzīvoja ap 331.—264. g. Par izejas punktu viņam bija kiniķa Kratēta mācība, bet zēnōns paplašināja kiniķu ieskatus, no tiem izveidodams pats savu sistēmu. Pēc Zēnōna par skolas priekšnieku bija Kleants, bet Kleanta pēctecis bija Chrīsips (no Kilikijas pilsētas Soliem), kas dzīvoja ap 280.—207. g. un uzskatāms par Stojas literāro nodibinātāju, jo apgaismoja stōiķu filozofiju ar daudziem rakstiem.

Otru ziedu laiku Stojai atnesa Panaitijs no Rodas (ap 185. līdz 110. g.), kas ievada tā sauc. vidējo stōicismu. Viņš kādu laiku dzīvoja Romā, uzturēdamies Skipiōnu sabiedrībā, kur iepazinās arī ar Polibiju, kas tapa par viņa skolnieku. Vēlāk, atgriezies Grieķijā, Panaitijs kļuva par stōiķu skolas vadītāju Atēnās (129.—110. g.).

Panaitijs, tāpat kā vēlākā laikmeta stōiķi, vairāk ievēroja praktisko nekā teōrētisko pusi. Viņš novērsās no agrākās Stojas doktrinārā sastinguma un atzina, piemēram, materiālo līdzekļu nozīmi laimes sasniegšanā, kā arī atļāva atkāpšanos no aklas taisnības principa un tml. Panaitija raksti nav uzglabāti. Viņa darbu Par pienākumu (Περὶ τοῦ καθήκοντος) atdarināja Cicerōns savā „De officiis".

Stōicisms dziļi ietekmēja tā laika sabiedrību ar ētisko principu stingrību un savas mācības kosmopolītisko raksturu [2]). Tas mācīja panest dzīves grūtības un nelaimes un savaldīt sevi pašu ar gribas spēku. Izglītotās aprindās stōicisms stājās pagāniskās reliģijas vietā, sagatavodams ceļu kristiānismam. Vēlāk tas bija visai populārs Romā, kur to ieveda Panaitijs un Poseidōnijs. Var gandrīz sacīt, ka stōicisms bija

---

[1]) Vārds stoā (gr. στοά vai στοιά nozīmē: portiks, kolonnāde, stabu aile. Atēnās bija pazīstama t. s. „Raibā stoja" (Στοὰ ποικίλη), kuŗas sienas bija izgreznotas Polignōta gleznām. Tā kā šai stojā mācīja Zēnōns, tad viņa skolu arī nosauca par stoju, bet pie šīs skolas piederošos filozofus par stōiķiem (στωικοί).

[2]) Interesanti konstatēt, ka vairāki stōiskās filozofijas dibinātāji cēlušies no austrumu zemēm. Zēnōns laikam cēlies no foinīķiešiem. Arī citi pirmie stōiķu skolas vadītāji nāca no austrumiem, ar ko arī būtu izskaidrojams stōicisma pa daļai negrieķiskais raksturs: novēršanās no pasaules, askētisms, pārspīlēts autarķijas ideāls, panteisms, misticisma iezīmes.

īsta Romas imperijas filozofija, kuŗai pievērsās daudzi ievērojami Romas valstsvīri.

Stōicisms ir eudaimonisma mācība, kas grib rādīt laimīgas dzīves nosacījumus. Pats galvenais tur ir ētika. Vienīgā vērtība ir tikums, proti spēja ar prātu atzīt labo un ar gribu to panākt. Ir jāsavalda jūtas un kaislības, paklausot tikai prātam un vienaldzīgi panesot visas nelaimes un ciešanas. Tikai gudrais ir bagāts un brīvs (τὸν σοφὸν εἶναι μόνον πλούσιον καὶ ἐλεύθερον). Viens no stōicisma galveniem priekšrakstiem ir dzīvot saskaņā ar dabu (ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν).

Līdzās ētikai netika novārtā atstāta arī fizika un loģika. Ar fiziku (kas īstenībā ir metafizika) stōicisms atbalstīja ētiku. Pasaules pamatā ir dievišķīgais gars jeb pneuma (πνεῦμα), kas (pēc Hērakleita parauga) tiek izprasts materiālistiski, kā uguns vai aiters. Arī dvēsele ir dievišķīgas uguns dzirkstele cilvēkos, tāpēc cilvēki ir Dieva bērni. Pasaulē notiek cikliska rašanās un izzušana, ikviena cikla beigās viss sadeg, pārvēršoties ugunī (ἐκπύρωσις) un atgriežoties atpakaļ pie Dieva.

Ar loģiku un dialektiku stōiķi saistīja arī rētoriskās un gramatiskās studijas.

Izdevumi: J. von Arnim, Stoicorum veterum fragmenta, vol. I Zeno et Zenonis discipuli, Lipsiae, Teubner, 1905; vol. II Chrysippi fragmenta logica et physica; vol. III Chrysippi fragmenta moralia, Lips., Teubner. — Fowler, Panaetii et Hecatonis fragmenta, 1885.

Literātūra: P. Barth, Die Stoa, Stuttgart, Fromman, 1903, 2. Aufl. 1908. — A. Schmekel, Die Philosophie der mittleren Stoa in ihrem geschichtlichen Zusammenhange dargestellt, Berlin, Weidmann, 1892.

149. Epikūrisms. Stōicisma pretstats bija epikūrisms. Šīs skolas nodibinātājs bija Epikūrs (342.—271. g.), kas sākumā mācīja Mitilēnē un Lampsakā, bet ap 306. g. nodibināja skolu Atēnās sava paša dārzā. Savu filozofisko sistēmu viņš izklāstīja savos rakstos. Steigā un lielā daudzumā rakstīti, tie stiliskā ziņā bija negludi.

Sekodams Dēmokritam, Epikūrs aizstāvēja materiālismu un atomismu. Atomu kustība tukšā telpā rada visas pasaules notikumus. Arī dvēsele sastāv no smalkiem atomiem, kas, nāvei iestājoties, izkaisās. Epikūra ētika celta uz eudaimonisma ar hēdonisku nokrāsu. Pieslieda-mies Aristipam, Epikūrs mācīja, ka laimīgas dzīves mērķis ir bauda (ἡδονή). Jācenšas iegūt dvēseles miers (ἀταραξία), izsargājoties no sāpēm, nemiera un ciešanām. Šāds dvēseles miers ir gudrajiem, kas dieviem līdzīgi. Naidīga šādam dzīves ideālam ir reliģija, ko radījušas bailes no dievu soda un nāves.

Abi šie filozofijas virzieni, stōicisms un epikūrisms, lai gan viens otram pretēji, ir dogmatiski un zinātniskas pētīšanas vietā pievēršas ēti-

kai un praktiskiem jautājumiem. Viņu atšķirības dziļākie iemesli varbūt meklējami viņu dibinātāju rasiskajā cilmē. Starp Stojas dibinātājiem daudzi, kā redzējām, bija austrumnieki, un viņu hellēnisms bija piesātināts ar orientāliskiem un kosmopolītiskiem elementiem. Turpretī epikūrisms, kuŗā izpaudās jautrais, sabiedriskais, bet reizē arī uz vieglprātību un seklumu tiecīgais jōnisms, ir mitinājies Atēnās un atspoguļo Atēnu privātās dzīves izsmalcinātību un brīvību. Tāpēc arī kristiānisms to vēlāk uzskatīja par pagāniskā gara paudēju.

Fragmentu izdevumi: H. Usener, Epicurea, Lipsiae, Teubner, 1887 (svarīgs). — Epistulae tres et ratae sententiae a Laertio Diogene servatae, ed. P. von der Mühll, accedit Gnomologium Epicureum Vaticanum, Teubner, 1922. — Les Lettres et pensées d'Epicure, trad. par A. Ernout et L. Robin. — Epicuri quae feruntur, The extant remains, ed. and transl. C. Bailey, Oxford, Clarendon Pr. 1926. — Epicuri et Epicureorum scripta in Herculanensibus papyris servata, ed. A. Vogliano, Berlin, Weidmann, 1928. — I frammenti del XIV libro del Περὶ φύσεως di Epicuro, a cura di A. Vogliano, Bologna, Zanicelli, 1932. —

Literātūra: F. Picavet, De Epicuro novae religionis auctore, sive de diis quid senserit Epicurus, Thes. Parisiis, Alcan 1891. — E. Joyau, Epicure, Paris, Alcan, 1910. — W. Arndt, Emendationes Epicureae, Diss., Berlin, 1913.

150. Kiniķi. Skepse u. c. Līdzās atzīmētām četrām filozofiskām skolām minami vēl kiniķi, kas gan nebija nekāda noslēgta skola, bet ar savu kodolīgo morāli un drastisko valodu stipri iespaidoja tautu.

Par svarīgāko cilvēka laimes noteikumu kiniķi atzina neatkarību. Tāpēc viņi nicināja dižciltību, bagātību un dzīves ērtības. Savu uzskatu teōrētiskam pamatojumam viņi piegrieza maz vērības. Kad radās interese arī par teōrētiskiem jautājumiem, no kiniskās skolas izauga stōicisms, tomēr tam blakus pastāvēja arī kinisms līdz pat vēlākam laikmetam. Kiniķi ir filozofiski proletārieši, tradicionālās kultūras noliedzēji, it kā priekškristīgā laikmeta mūki.

Šā filozofiskā virziena nodibinātājs bija Sōkrata skolnieks Antistens (444.—379. g.), kas mācīja Kinosarga (Κυνόσαργες) ģimnazijā pie Atēnām[1]). Par pilnīgu kiniķi uzskata Diogenu no Sinōpes, kuŗa pēdās staigāja arī viņa piekritēji. Starp tiem ievērojamākais ir Kratēts, Teofrasta laika biedrs, kas cēlies no dižciltīgas tēbiešu dzimtas. Atteicies no mantotās bagātības, viņš ieradās Atēnās un tapa par Diogena skolnieku. Savus ieskatus viņš prata izteikt zobgalīgos jambos, kā arī heksametros un distichos. Viņa 36 vēstuļu īstums tiek apšaubīts.

No 3. gs. kiniķiem atzīmējami Telēts, Biōns (no Boristenas) un Menips.

Izdevums: Teletis reliquiae, ed. O. Hense, Freiburg i. Br. 1889.

[1]) Nosaukums kiniķis (κυνικός), radies arī no pretinieku dotās palamas κύων (suns), ar kuŗu apzīmēja šīs mācības piekritējus.

Skepse. Pretēji dogmatiskām skolām nozīmi dabūja skeptiķi. Vecākā skepticisma pārstāvis ir Pirrōns no Ēlidas (ap 365. līdz 275. g.) un sillografs Tīmōns no Fleiūntas, kas jau agrāk minēti.

Kebēts saucas kāda sacerējuma ar virsrakstu Glezna (Πίναξ) autors. Šai rakstā tēlota dzīve platōniski-pītagoriskā garā. Grāmatas nosaukums nāk no tam, ka dažādie cilvēka dzīves ceļi tur attēloti pēc kādas gleznas, kas bija piekārta Krona tempļa pagalmā.

Izdevumi: Cebetis tabula, rec. Praechter, Lipsiae, 1893 (Teubner). — Das Gemälde im Kronostempel von Kebes, übersetzt und mit Erläuterungen versehen von Fr. Krauss, Wien, 2. Aufl. 1890.

XXXIX. Filoloģija

151. Ponta Hērakleids. Chamaileonts. Dikaiarchs. Dēmētrijs no Falēras. Aleksandriešu laikmetu raksturo daudzi darbi, kas pieder filoloģijas jeb, kā toreiz to sauca, gramatikas nozarei [1]).

No filozofiem, kas nodarbojās arī ar gramatiskām studijām, minami šādi:

Ponta Hērakleids (no Hēraklejas pie Melnās jūras) bija Platōna, vēlāk Aristoteļa skolnieks. Viņa zinātniskie darbi, kā liecina Svida, piederēja dažādām nozarēm: ētikai, fizikai, gramatikai, mūzikai, rētorikai, vēsturei. Viņa stilu slavē Diogens [2]).

Fragmenti un literātūra: C. Müller FHG II 197—207. — F. Schmidt, De Heraclidae Pontici et Dicaearchi Messenii dialogis deperditis, Bresl., 1867. — R. Därbitz: Realenz. 8, 472 sek.

Peripatētiķis Chamaileonts, dzimis tai pašā novadā, kur Hērakleids, bija tā laika biedrs un sacensis [3]). Viņš nodevās galvenā kārtā literātūrvēsturiskām studijām. Viņš rakstīja par Homēru, Hēsiodu, Stēsichoru, Sapfoju, Anakreontu, Lāsu, Pindaru, Simōnidu, Tespidu, Aischilu, par traģēdijas sākumiem (περὶ σατύρων) un sacerēja lielu darbu par veco komēdiju. Savos literārvēsturiskos rakstos Chamaileonts ir izpušķojis dzejnieku biografijas ar dažādiem izdomātiem nostāstiem.

---

[1]) To, ko mūsu laikos sauc par „filoloģiju", „filologu", grieķi sākumā apzīmēja ar γραμματική, γραμματικός (retāk lietoja vārdu κριτική, κριτικός). Bet tā kā šis vārds ar laiku dabūja šaurāku nozīmi, γραμματικός vietā sāka lietot φιλόλογος. Tā sevi sauca jau Eratostens (ap 275—195. g.), un šo nosaukumu it sevišķi lieto vēlākos laikos, piem. Martianus Capella (4. gs. pēc Kr.).

[2]) Daži no Hērakleidam piedēvētiem rakstiem viņam nepieder. Tā, piem., Ὁμηρικαὶ ἀλληγορίαι ir Hērakleita un nevis Hērakleida darbs. Arī uzglabātie ekscerpti ἐκ τῶν Ἡρακλείδου περὶ πολιτειῶν, kas ir kompilācija no Aristoteļa polītijām, pieder gramatiķim Hērakleidam Kallatiānam, ar pievārdu Lembam.

[3]) Chamaileonts pārmeta Hērakleidam, ka tas kādā rakstā par Homēru un Hēsiodu esot nozadzis viņa domas.

Dikaiarchs no Mesēnes (Sicilijā), kas kopā ar Aristoksenu no Tarantas bija Aristoteļa klausītājs, pievērsās vēsturiskiem un ģeografiskiem pētījumiem. Viņa darbs Grieķijas dzīve (Βίος Ἑλλάδος, 3 grāmatās) bija pirmais Grieķijas kultūrvēstures mēģinājums, kas vēlāk noderēja par paraugu Varrōna darbam De vita populi Romani. Pie literātūras vēstures piederēja viņa raksti par 7 gudrajiem, par Alkaju, Pītagoru, Platōnu. Lieli nopelni ir Dikaiarcham ģeografijas laukā, kur viņu var uzskatīt par Eratostena priekšgājēju. Te minami viņa Peloponnēsas kalnu izmērījumi (Καταμετρήσεις τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ὀρῶν). Savā Zemes aprakstā (Περίοδος γῆς), kam klāt bija pieliktas kartes, viņš pauda savu ģeografisko pētījumu rezultātus.

152. Mūzikas teōrija. Aristoksens no Tarantas bija viens no lielākiem grieķu mūzikas un ritmikas teōrētiķiem. Mūzikā viņu ievadīja viņa tēvs Spintars (Sōkrata skolnieks), eritrietis Lamprs un pītagorietis Ksenofils no Chalkidikas. Filozofijā viņa skolotājs bija Aristotelis. Viņa rakstnieka darbība bija veltīta lielāko tiesu mūzikai, tāpēc viņš arī dabūja pavārdu „mūziķis" (ὁ μουσικός). Būdams stingrs vecās mūzikas piekritējs [1]), Aristoksens savienoja praktisko lietpratību ar teōrētiskām zināšanām. Arī viņš, tāpat kā Platōns un Aristotelis, raudzījās uz mūziku kā uz audzināšanas līdzekli.

Kā rakstnieks Aristoksens bija visai ražīgs: viņš esot sarakstījis 453 grāmatas. No viņa rakstiem par mūziku divi uzglabāti līdz mūsu dienām prāvākos fragmentos. Vienu no tiem sauc Traktāts par harmoniku (Ἁρμονικὴ πραγματεία), t. i. mācība par intervalliem un toņu skālām (συστήματα) [2]).

Vēl lielāka nozīme senās grieķu lirikas un metrikas izprašanai ir otram Aristoksena darbam ar nosaukumu Ritmiskie elementi (Ῥυθμικὰ στοιχεῖα), no kuŗa arī uzglabāti tikai fragmenti. Rūdolfs Vestfals (Westphal), kam pieder lieli nopelni Aristoksena mācības rekonstrukcijā un fragmentu izskaidrošanā, piešķiŗ Aristoksena ritmikai noteicošu nozīmi visu laiku mūzikā. Kamēr agrākā dzejas mākslas teōrija, pie kuŗas turējās dzejnieki, pantu uzskatīja par zināmā kārtībā saliktu īsu un gaŗu zilbju secību, Aristoksens apvienoja trīs radnieciskas kustību mākslas (deju, dzeju un mūziku), tās uztverdams no viena viedokļa un ievezdams īsās zilbes vietā laika mēra vienību, sauktu par

[1]) Themist. or. 33 p. 440 Dind.; sal. Aristoksena fr. 73, 90 M.

[2]) Šo Aristoksena darbu vēlāk izlietoja Kleōnids (savā Εἰσαγωγὴ ἁρμονική), Pseudo-Eukleids (Κανόνος κατατομή), Filodēms un (tieši vai netieši) visi vēlākie harmoniķi līdz bizantietim Michaēlam Briennijam (Bryennios).

„pirmo laiku" jeb „moru" (χρόνος πρῶτος). Kamēr metriķi pazina tikai šo zilbi un tās divkāršo mēru gaŗo zilbi, Aristoksens parādīja, ka ir arī tādas gaŗas zilbes, kas trīsreiz un četrreiz gaŗākas par īsu, un ka ir vēl irracionālas zilbes, kas nav izmērījamas pilnām morām. Ritma takti jeb pēdu (πούς) viņš sadalīja tesē (θέσις) un arsē (ἄρσις). Ar to bija sankcionēta koŗu lirikā jau sen pastāvošā ritmiskā prakse.

Aristoksens sarakstīja arī citus darbus par mūziku: instrumentu mācību (περὶ αὐλῶν καὶ ὀργάνων), kompozicijas mācību (περὶ μελοποιίας) un orchēstiku (περὶ τραγικῆς ὀρχήσεως). Visai dzīvas, ar piemēriem no mūzikas vēstures bagātīgi ilustrētas, bija Aristoksena Jauktās galda runas (Σύμμεικτα συμποτικά), no kuŗām veselas nodaļas uzņēmis Plūtarchs savā rakstā „Par mūziku".

Bez šiem teorētiskiem rakstiem Aristoksenam pieder rinda vēsturiskū rakstu, it īpaši par mūzikas un literātūras vēsturi [3]). Svarīgs bija viņa lielais darbs Slavenu vīru biografijas (Βίοι ἀνδρῶν) [4]).

Fragmentu izdevumi: P. Marquard, Die harmonischen Fragmente, griechisch u. deutsch, Berlin, Weidmann, 1868. — Ch. Ém. Ruelle, Éléments harmoniques, trad. en français, Paris, Haffner, 1870. — H. S. Macran, The harmonics of Aristoxenus, ed. with transl., notes, introd. and index of words, Oxford, Clarendon Pr. 1902. — R. Westphal, Die Fragmente der Rhythmiker und die Musik-Reste der Hellenen, suplements pie „Metrik der Griechen" 1. sējuma, 2. izd. Leipz., Teubner, 1867. Tā paša: Aristoxenus von Tarent, Melik und Rhythmik des klassischen Hellenthums, Leipzig, Abel 2 B. 1883, 93.

Lielāki ekscerpti no Aristoksena rakstiem atrodami Michaēla Psella (Μιχαὴλ Ψελλός, 11. gs.) darbā Προλαμβανόμενα εἰς τὴν ῥυθμικὴν ἐπιστήμην. — Oksirinchas papīrusos atrasti metriski fragmenti, kas laikam pieder Aristoksena Ritmiskiem elementiem: Oxyrhynchos Papyri I p. 14.

Literātūra: L. Laloy, Aristoxène de Tarente, disciple d'Aristote, et la musique de l'antiquité, Thèse, Paris, Société française d'imprimerie, 1904; tā paša: Lexique d'Aristoxène, Thèse, Paris, 1904. — v. Jan: Encyclopädie Pauly-Wissowa, II Kol. 1057—1065.

153. Dēmētrijs no Falēras. Būdams Teofrasta skolnieks un Maķedonijas draugs, viņš ar Kasandra atbalstu 10 gadus (no 317. līdz 307.) valdīja par Atēnām. Dēmētrija Poliorketa nogāzts, viņš devās uz Ēģipti pie Ptolemaja Sōtēra un, kā stāsta, esot tam devis padomu nodibināt Aleksandrijā bibliotēku. Viņš atstāja rakstus vēsturiska, polītiska,

---

[3]) Te pieder: Δόξαι ἁρμονικῶν, Περὶ αὐλητῶν, Ἱστορικὰ τῆς ἁρμονικῆς, Περὶ τραγῳδιοποιῶν.

[4]) Pītagorismam piesārās Aristoksena raksti: Περὶ ἀριθμητικῆς, Πυθαγορικαὶ ἀποφάσεις, Περὶ τοῦ Πυθαγορείου βίου (par pītagoriešu dzīves veidu).

rētoriska un populārfilozofiska satura, kā arī runas, bez tam Aisōpa fābulu krājumus un ievērības cienīgas sentences.

No Dēmetrija vēsturiskajiem rakstiem bija pazīstams atisko archontu saraksts, pārskats par desmitgadīgo valdīšanu Atēnās (ὑπομνήματα περὶ τῆς δεκαετείας), traktāti par Atēnu likumdošanu (περὶ τῆς Ἀθήνησι νομοθεσίας) un par Atēnu valsts iekārtām (περὶ τῶν Ἀθήνησι πολιτειῶν). Filozofiska satura bija Πτολεμαῖος, Φαιδώνδας, Ἀριστόμαχος, Προτρεπτικός, Ἐρωτικός, Σωκράτης, Περὶ ὀνείρων. Literārvēsturiska un eksēgētiska rakstura darbi bija par Īliadu (2 gr.) un Odiseju (4 gr.), Ὁμηρικός. Pie rētoriskiem rakstiem piederēja Περὶ ῥητορικῆς un laikam arī Περὶ χάριτος un Περὶ καιροῦ

Ar Dēmētrija vārdu uzglabātais raksts Περὶ ἑρμηνείας, kur traktēts par runātāja izteiksmi, periodu uzbūvi, hiātu, stila veidiem un figūrām, viņam nepieder, jo tur minēti vēlāka laika apstākļi un reiz citēts pats Dēmētrijs.

Fragmenti: Müller, FHG II 362—369. Περὶ ἑρμηνείας: L. Spengel, Rhet, gr. III 259—328. Atsevišķi izdevumi: L. Radermacher, Lipsiae, 1901. — Demetrii Phalerei Τύποι ἐπιστολικοί: R. Herscher, Epistolographi graeci p. 1-6. — V. Weichert, Demetrii et Libanii qui feruntur τύποι ἐπιστολικοί, Lips., 1910.

154. Gramatiķi. Gramatiskās studijas visvairāk piekopa Aleksandrijā un Pergamā, lai gan dažus gramatiķus devušas arī Atēnas un Roma. Par savu galveno uzdevumu gramatiķi uzskatīja klasiskās literātūras vispusīgu izskaidrošanu. Tur piederēja: pareiza lasīšana, mītu izskaidrošana, kļūdaina teksta vietu izlabošana un aistētiskā novērtēšana[1]).

No šā laika gramatiķiem atzīmējami šādi:

Zēnodots no Efesas (miris ap 260. g.), Filēta skolnieks, bija pirmais Aleksandrijas gramatiķis un bibliotēkārs. Kā bibliotēkārs viņš grāmatu kārtošanā dalījās ar Aleksandru Aitōlieti un Likofronu tādējādi, ka Aleksandrs kārtoja traģēdijas, Likofrons komēdijas, bet Zēnodots Homēru un pārējos epiķus. Ar savu kritisko Homēra izdevumu (διόρθωσις) viņš iesāka aleksandriešu kritiķu rindu. Kādi bija viņa labojumi, to tikai netieši var dabūt zināt no dažiem viņa pēcteču (sevišķi Aristarcha) iebildumiem. Kaut viņam pārmeta patvarīgu rīcību, tomēr viņš jau pašā sākumā ir gājis pareizu kritiska izdevēja ceļu: salīdzinādams manuskriptus, viņš ir licis pamatus kritiskai teksta recenzijai un mēģinājis saskatīt interpolācijas un teksta bojājumus.

Eratostens (ap 275.—195. g.) bija vispusīgākais un ievērojamākais zinātnieks, kas pirmais sevi dēvēja par filologu (φιλόλογος). Dzimis Kirēnē, viņš saņēma pirmo izglītību no gramatiķa Līsanija un Kal-

[1]) Šiem četriem gramatikas uzdevumiem atbilda četras gramatikas daļas: τὸ ἀναγνωστικόν, τὸ ἐξηγητικόν, τὸ διορθωτικόν, τὸ κριτικόν. Tikai vēlākie gramatiķi sāka rakstīt sistēmatiskus darbus par valodu, par metriku, par literātūras vēsturi.

Kamēr peripatētiķi, sekodami Aristotelim, vairāk piekopa literārvēsturiskas studijas, par pētīšanas objektu ņemdami vecos filozofus un dzejniekus, stōiķi, pievērsdamies loģikai un dialektikai, nodarbojās lielāko tiesu ar gramatiskās sistēmas uzbūvi.

limacha, bet vēlāk aizceļoja uz Atēnām, kur viņu ietekmēja stōiķis Aristōns un akadēmiķis Arkesilājs. Drīz viņu aicināja uz Aleksandriju Ptolemajs III Euergets, kur viņš kļuva par Kallimacha pēcteci bibliotēkā. Ķēniņu atbalstīts, viņš izdarīja svarīgus ģeografiskus un matēmatiskus pētījumus.

Jaunus ceļus Eratostens ierāva ģeografijas laukā: ar saviem trigonometriskiem mērījumiem viņš lika pamatus zemes tīklam un pārbaudīja citu ģeografu atradumus, lai gūtu pareizu ieskatu par zemes apmēriem un izskatu. Viņa galvenais darbs bija Ģeografija (Γεωργαφικά) 3 grāmatās. Pirmajā grāmatā bija aplūkota ģeografijas vēsture no Homēra līdz Aleksandra laikiem, otrā bij izklāstīti paša autora ieskati par zemes lodes izskatu, trešajā aplūkota fiziskā un etnografiskā ģeografija uz uzzīmētās kartes pamata.

Par īstu celmlauzi Eratostens sevi parādīja arī chronoloģijā. Taisnību sakot, ar savu Chronografiju (Χρονογραφίαι, vismaz 9 grāmatās) viņš bija šīs zinātnes nodibinātājs. Sevišķu grāmatu viņš veltīja olimpisko uzvaru sarakstam, kas jau toreiz bija grieķu chronoloģijas skelets.

Gramatikas nozarē minams Eratostena plašais darbs Par veco komēdiju (Περὶ ἀρχαίας κωμῳδίας), kur bij izmantotas didaskalijas, doti norādījumi par maskām un paskaidrojumi par komēdiju grūti saprotamām vietām.

Eratostens rakstīja ne tikai prōzā, bet arī pantos. Viņa galvenā astronomiskā poēma bija Hermejs. Tāda paša rakstura bija arī poēmas Ērigone un Anterīnija. Tām satura ziņā pieslienas prōzā sarakstītais un līdz mūsu dienām uzglabātais Eratostena darbs Zvaigznāji (Καταστερισμοί), kur atsevišķi zvaigznāji apskatīti sakarā ar dzejnieku mītiskiem nostāstiem par dažādu varoņu pārvērtībām. Tie noderēja par avotu vēlākiem autoriem, kā Higīnam un laikam arī Ovidijam (Fastos).

Izdevumi un literātūra: Bernhardy, Eratosthenica, Berolini, 1822. — Ģeografiskie Eratostena fragm.: Hugo Berger, Lips., 1880. — Eratosthenis carminum rell. disp. Hiller, Lips. 1872. — Eratosthenis catasterismorum reliquiae, rec. C. Robert, Berol., 1878. — Pseudo-Eratosthenis catasterismi rec. Olivieri, Mythogr. graeci III 1, 1897 (Bibl. Teubn.). — A. Thalamas, Étude bibliographique de la géographie d'Ératosthène, Paris, Rivière; tā paša: La géographie d'Ératosthène, Paris, Rivière. —

Antigons no Karistas (Eubojā), ķēniņa Atala I aicināts uz Pergamu, kļuva par vienu no ievērojamākiem Pergamas skolas pārstāvjiem. Viņa galvenais darbs bija Filozofu biografijas (Βίοι φιλοσόφων), ar ko tuvā sakarā stāvēja viņa Vēsturiskās piezī-

mes (Ἱστορικὰ ὑπομνήματα). Ar Antigona vārdu līdz mūsu dienām nonācis Brīnišķīgu nostāstu krājums (Ἱστοριῶν παραδόξων συναγωγή).

Izdevumi: Παραδόξων συναγωγή: O. Keller, Rerum naturalium scriptores graeci minores I, 1 (Bibl. Teubner). Vēstur. fragmenti: Müller FHG IV 305 sek.

No citiem šā laika gramatiķiem atzīmējami: Kallimacha skolnieks Istrs (ap 200. g.), kas rakstīja prozā un dzejā. Viņa literārās darbības smaguma punkts bija vēsture (galvenais darbs Ἀττικά). Hermips no Smirnas (ap 200. g.), saukts Kallimachietis, sarakstīja slavenu vīru biografijas (Βίοι τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμψάντων). Satirs (ap 200. g.) sarakstīja slavenu vīru biografijas (Βίοι ἐνδόξων ἀνδρῶν) un darbu Par raksturiem (Περὶ χαρακτήρων). Polemōns, dzimis Īlijas apgabalā, pazīstams kā periēgēts.

Fragmenti: Müller, FHG I, 418 -427; III, 35-54; 108-148; 159-166.

Aristofans no Bizantijas (ap 257.—180. g.) ieradās Ptolemaja Filadelfa laikā Aleksandrijā, kur kļuva (kopš 195. g.) par bibliotēkāru. Aristofans bija gramatiķis šā vārda plašākā nozīmē. Viņa studijas bija veltītas valodai, literatūrai un teksta kritikai. Viņš nodarbojās ar teksta labošanu (διόρθωσις) un autoru izdošanu (ἔκδοσις). Pazīstams ar saviem Homēra, Hēsioda un liriķu izdevumiem, Aristofans nodarbojās arī ar atisko komēdiju (viņš sevišķi cienīja Menandru) un sarakstīja traģēdijām ievadus (ὑποθέσεις), kur bija norādījumi par saturu, izrādes laiku, tēlotājiem un uzvarām, kā arī dots aistētiskais novērtējums. Viņa kritiskie liriķu (Alkaja, Anakreonta, Pindara) izdevumi bija bez mūzikas zīmēm, bet ar ritmisku rindu (kōlu) un strofu iedalījumiem. Viņa Homēra izdevums daudzējādi saskanēja ar Zēnodota izdevumu. Atetezi (kādas teksta vietas svītrošanu) viņš lietoja apdomīgāk nekā Zēnodots (Aristofans pirmais atzina par Odisejas beigām 23, 296). Viņš ieveda aspirācijas, akcentu un interpunkcijas zīmes tais vietās, kur bez šādām zīmēm varēja rasties teksta pārpratums [2]). Būdams apbrīnojami erudīts un ar teicamu atmiņu, viņš norādīja uz parallēlām vietām un patapinājumiem.

Daži Aristofana darbi piederēja pie leksikografijas [3]).

Fragmenti un literatūra: Nauck, Aristophanis Byzantii grammatici Alexandrini fragmenta, Halis 1848. — Cohn: Pauly-Wissowa.

Aristofana skolnieks bija Aristarchs no Samotrākas (ap 217.—145. g.). Savu gramatisko darbību viņš koncentrēja it īpaši teksta

[2]) Piem. οὐ un οὔ.

[3]) No Aristofana leksikāliem darbiem kā galvenie atzīmējami Ἀττικαὶ λέξεις un Λακωνικαὶ γλῶσσαι. Arī formu mācībai Aristofans piegrieza vajadzīgo uzmanību.

kritikā, šai nozarē sasniegdams lielu meistarību ar savu domāšanas asumu un smalkās divinācijas spējām. No viņa skolas iznākuši ap 40 gramatiķu. Gramatiskā teorijā viņš, tāpat kā Aristofans, aizstāvēja (pret stoiķi Chrīsipu) analoģijas viedokli, t. i. valodas formu darināšanu pēc noteiktiem, klasisko rakstnieku darbos atrodamiem formu tipiem. Eksēgēzē viņš centās izskaidrot katru rakstnieku ar viņu pašu, bet kritikā atturējās tiklab no aklas paļāvības uz tekstu, kā arī no vieglprātīgas teksta grozīšanas.

Vislielākie nopelni Aristarcham pieder Homēra kritikā, par kuŗu mūsu dienās var spriest pēc izvilkumiem no tā sauktā četrvīru komentāra, kas uzglabāts Īliadas kōdeka V e n e t u s A scholijās. Kā viņa skolnieks Ammōnijs liecina, Aristarchs ir divreiz izdevis Homēru. Aristarchs bija tais ieskatos, ka abas poēmas (Īliada un Odiseja) ir viena dzejnieka darbs.

Aristarcha literārā darbība bija ļoti plaša. Viņa daudzie darbi iedalāmi 3 šķirās: 1) kritiskie Homēra, Hēsioda, Alkaja, Pindara, varbūt arī Anakreonta izdevumi (διορθώσεις); 2) komentāri (ὑπομνήματα); 3) atsevišķi raksti (συγγράμματα), kas lielāko tiesu bija polemiska rakstura, piem. raksts pret chōrizontiem (Πρὸς τὸ Ξένωνος παράδοξον), raksts par Īliadu un Odiseju (Περὶ Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσείας) u. c.

Starp daudzajiem Aristarcha skolniekiem ievērojamākie bija Apollodōrs, Dionīsijs Trāķietis, Poseidōnijs, Ammōnijs u. c.

L i t e r ā t ū r a: K. L e h r s, De Aristarchi studiis Homericis, Lipsiae, 1833, ed. II 1865, ed. III 1882. — A. L u d w i c h, Aristarchs Homerische Textkritik, Leipzig, 1885, 2 Bde. — S t e i n t h a l, Gesch. d. Sprachwissenschaft, II² 100. sek.

K r a t ē t s no Mallas (Kilikijā) bija Pergamas skolas galvenais pārstāvis un Pergamas bibliotēkas priekšnieks. Būdams vairāk filozofs nekā gramatiķis un kritiķis, viņš turpināja stoiķu skolā Zēnōna ievesto allegorisko Homēra iztulkošanu [4]). Starp citu viņš sarakstīja Homēra komentāru (Ὁμήρου διορθώσεως βιβλία ϑ'). Gramatikas teorijā viņš nostājās kā Aristarcha pretinieks ar savu anomalijas mācību [5]).

L i t e r ā t ū r a: C. W a c h s m u t h, De Cratete Mallota, Lips., 1860.

A p o l l o d ō r s no Atēnām bija gramatiķa Aristarcha un stoiskā filozofa Diogena (no Seleukijas) skolnieks. Viņa raksti pieder pie filoloģijas, ģeografijas, chronoloģijas un mītoloģijas nozarēm.

---

[4]) Tā Odisejas 10, 86 ἔγγὺς γὰρ νυκτός τε καὶ ἤματός εἰσι κέλευθοι viņš, balstīdamies uz Pīteja ceļojuma aprakstiem, iztulkoja kā norādījumu uz īsajām vasaras naktīm ziemeļos. Homēram viņš piedēvēja zināšanas par bumbveidīgo zemes formu.

[5]) Viņa glōsografiskā darbā (Περὶ Ἀττικῆς διαλέκτου) laikam bija aplūkota atiešu dialekta anomalija.

No filoloģiskiem darbiem minami komentāri par Sōfrōnu un Epicharmu (Περὶ Σώφρωνος, Περὶ Ἐπιχάρμου); raksti Etimoloģijas (Ἐτυμολογίαι sauktas arī ἐτυμολογούμενα vai γλῶσσαι), Par Atēnu draugulēm (Περὶ τῶν Ἀθήνησιν ἑταιρίδων), Par kuģiem (Περὶ νεῶν, kas ir Homēra kuģu kataloga komentārs).

Lielais Apollodōra darbs Par dieviem (Περὶ θεῶν), 24 grāmatās, bija pirmā grieķu reliģijas vēsture, kur autors izteica savus stōiskos ieskatus par mītu dabu.

Pie ģeografijas nozares piederēja jambu trimetros sacerētais Zemes apraksts (Γῆς περίοδος jeb Περὶ γῆς).

Vispazīstamāks ir Apollodōrs kā chronologs. Viņa Chronika (Χρονικά, 4 gr.), kas sacerēta jambu trimetros, bija veltīta Pergamas ķēniņam Atalam II un aptvēra chronoloģiskā secībā notikumus no Trojas laikiem līdz 144. g. pr. Kr. Notikumu sakārtojumā tur Apollodōrs sekoja Eratostenam. Kornēlijs Nepōts pārstrādāja šo darbu latīņu valodā, ko piemin Katulls savā Nepōtam veltītā dzejolī [6]).

Fragmenti: Müller FHG I 428—469. — F. Jacoby, Apollodors Chronik (= Philol. Untersuch. 16, 1902). — H. Diels, Unters. über Apollodors Chronik, Rh. Mus. 31 (1876). — C. Wachsmuth, Einl. in d. alt. Gesch. 131 sek.

Dionīsijs Trāķietis (ap. 170.—90. g. pr. Kr.) pazīstams filoloģijas vēsturē kā pirmās grieķu gramatikas (τέχνη γραμματική) sarakstītājs. Viņš bija Aristarcha skolnieks, bet vēlāk aizceļoja uz Rodu. Dionīsija gramatika sākas ar gramatikas definīciju un uzdevumiem, apskata tad akcentu, interpunkciju, skaņas un zilbes, vārdu šķiras, deklināciju un konjugāciju. Par sintakses un stilistikas jautājumiem nav vēl runas.

Galvenais izdevums: G. Uhlig, Lips., 1883. — Labākie scholiju izdevumi: Scholia in Dionysii artem grammaticam rec. A. Hilgard (= pars III Gramm. graec.) Lips., 1901. —

Aleksandrs Polihistors no Milētas (vai Mindas) piederēja pie Pergamas gramatiķu skolas. Viņš sarakstīja neskaitāmas grāmatas [7]), kas tomēr lielāko tiesu bija kompilātīvas dabas un piederēja ģeografijas vai vēstures nozarei.

Fragmenti: Müller FHG III 206—244.

Tiranniōns Vecākais no Amīsas (Mazāzijā), Dionīsija Trāķieša skolnieks, nokļuva kā gūsteknis Romā, kur savas literārās erudīcijas dēļ ieguva lielu godu un cieņu. Viņa skolnieks Tiranniōns Jau-

[6]) 1,5—7: ausus es unus Italorum omne aevum tribus explicare chartis, doctis, Juppiter, et laboriosis.

[7]) Svida: βιβλία ἀριθμοῦ κρείττω.

nākais, pēc tautības foinīķietis, gāja viņa pēdās un bija Strabōna skolotājs.

Didims no Aleksandrijas (ar pievārdu Χαλκέντερος — „ar vaŗa iekšām", t. i. ļoti čakls), dzīvoja Cicerōna laikā. Viņa nozīme bija tā, ka savos daudzajos rakstos viņš ietilpināja agrāko gramatiķu darbus. Viņš komentēja dažādus dzejniekus un no viņa lielāko tiesu nāk uzglabātās scholijas pie Homēra, Pindara, Sofokla, Eurīpida un Aristofana tekstiem.

Fragmenti: M. Schmidt, Didymi Chalcenteri fragm. Lipsiae, 1854. — A. Ludwich, Aristarchs Homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymos 1, Leipzig, 1884. — Wilamowitz, Eur. Herakl. I, 157 sek.

XL. Speciālās zinātnes

155. Matēmatika. astronomija, mechanika

Matēmatika un dabas zinātnes sasniedza Grieķijā savu attīstības uzplaukumu 3 gs. pr. Kr. Ievērojami matēmatikas pārstāvji šai laikā ir Eukleids, Archimēds un Apollōnijs no Pergas. Uzglabāti arī daži Autolika raksti.

Autoliks (ap 310. g.) no Pitanes (Mazāzijā) ir vecākais matēmatiķis, kuŗa raksti uzglabāti. Līdz mūsu laikiem nonākuši divi viņa raksti: Par rotējošo bumbu (Περὶ κινουμένης σφαίρας) un Par nekustīgo zvaigžņu lēktu un rietu (Περὶ ἐπιτολῶν καὶ δύσεων).

Kritiks izdevums: F. Hultsch, Bibl. Teubner. 1885.

Eukleids (no nezināmas pilsētas) mācīja Aleksandrijā Ptolemaja Laga laikā. Viņš pieslējās Platōna laika biedriem Eudoksam un Teaitētam, kā arī Autolikam, un ir vairāk kārtotājs nekā atradējs un celmlauzis. Viņa slavenais ģeometriskais darbs ir Elementi (Στοιχεῖα) 13 grāmatās, no kuŗām 1.—6. aptver plānimetriju, 7.—9. aritmētiku, 10. irracionālus lielumus, 11.—13. stereometriju. Vēlāk šis darbs tika papildināts ar 14. un 15. grāmatu, kas pieder citiem autoriem. Otrs svarīgs Eukleida darbs bija Dotumi (Δεδομένα), kaut kas līdzīgs ievadam ģeometrijas analizē. Bez tam Eukleids sarakstīja Optiku (Ὀπτικά), t. i. mācību par gaismas izplatīšanos un atspoguļošanu, kas uzglabāta divkāršā apstrādājumā. Beidzot Eukleids sarakstīja arī Mūzikālā kanona iedalījumu (Κατατομὴ κανόνος) jeb mācību par diatoniskās skālas intervalliem.

Eukleida lielā nozīme ir tā, ka vēlākām paaudzēm viņš atstāja zinātniski fiksētus matēmatiskus atzinumus.Eukleids pelna ievērību arī kā zinātniska stila meistars, kas iemācījis izteikt zinātnisku patiesību īsā un stingrā formulējumā, bez kādiem liekiem vārdu izgreznojumiem.

Kōdeku uzglabāts daudz, no kuŗiem daži visai veci (slavens ir 888. g. rakstītais manuskripts Oksfordā); to lielākā daļa nāk no matēmatiķa Teōna recenzijas (ἀπὸ τῆς Θέωνος ἐκδόσεως). Kopš 8. gs. sākas arī tulkojumi arabiešu valodā.

Gelvenie izdevumi ar krit. apar. un latīņu tulk.: J. L. Heiberg u. H. Menge, Bibl. Teubn. 1883—99, 7 sēj.; 8. sēj. 1916. — J. L. Heiberg, Litterargeschichtliche Studien über Euclid, Leipz., 1882.

Archimēds (287.—212. g.) no Sirākūzām, studēja Aleksandrijā, mira Sirākūzās, kad 212. gadā viņa dzimto pilsētu ieņēma romiešu karaspēks. Savu vārdu Archimēds padarīja nemirstīgu ar spožiem atradumiem mechanikā, lai gan pašam viņam prāts nesās uz tīro matēmatiku. Viņš izdarīja apļa periferijas, lodes un cilindra mērījumus, izrēķināja gada garumu (365 ¼ dienas), uzskatāmi parādīja zvaigžņu kustību kādā ūdens grieztā sfairā, ko kā brīnumdarbu uz Romu aizveda Markells un novietoja Vestas templī.

No Archimēda darbiem senatnē bija pazīstami: Περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου (2 gr.), Κύκλου μέτρησις (apļa aplēsums pēc π), Περὶ ἰσορροπιῶν (2 gr.). Šos 3 darbus ap 500. g. pēc Kr. izdeva no jauna mechaniķis Isidōrs no Mīlētas. Bez tiem uzglabāti vēl šādi Archimēda darbi: Περὶ κωνοειδέων καὶ σφαιροειδέων, Περὶ ἑλίκων, Ψαμμίτης, Τετραγωνισμὸς παραβολῆς, Περὶ τῶν ὀχουμένων. Bez tam atrasts Archimēda jaunības darbs Περὶ τῶν μηχανικῶν θεωρημάτων πρὸς Ἐρατοσθένην ἔφοδος, no kura redzams, ka Archimēdam bijusi pazīstama pamatdoma par integrālo rēķināšanu.

Archimēda dōriskais dialekts dažos darbos diezgan labi uzglabājies, bet tajos, kas daudz tika lasīti, ir dažas īpatnības zaudējis.

Izdevumi: Ar Eutokija komentāru un krit. aparātu J. L. Heiberg, Bibl. Teubn. 1880, 3 vol. (I^2 1910; II^2 1913; III^2 1915). — Atrasto ἔφοδος ar komentāru un vācu tulk. izdevuši: J. L. Heiberg u. H. G. Zeuthen (Bibl. mathematica 3. Folge 8, Leipzig, 1907).

Apollōnijs no Pergas (Pamfīlijā), kas darbojās Aleksandrijā ap 200. g., pazīstams ar darbu Κωνικά (8 gr.), kur traktēts par kōna šķēlumiem (elipsi, parabolu, hiperbolu). Šā darba pirmās 4 grāmatas uzglabātas grieķu oriģinālā, bet sekojošās 3 arabiešu tulkojumā. Bez tam Apollōnijs sarakstījis arī dažus citus darbus.

Izdevumi: J. L. Heiberg, Apollonii Perg. Conicorum libri (ar lat. tulk.), Lips., 1893. — G. Zeuthen, Die Lehre von den Kegelschnitten im Altertum, Kopenhagen, 1886.

Aristarchs no Samas (ap 280. g. pr. Kr.) atklāja (jau Platōna Likumos neskaidri nojausto) patiesību, ka zeme griežas ap sauli un ap savu asi. Šīs mācības dēļ viņš izpelnījās stōiķa Kleanta pārmetumus par bezdievību, tāpat kā vēlāk Galilejs samaksāja vēl dārgāk šo no jauna atklāto patiesību. Aristarchs esot izgudrojis arī saules pulksteni (σκάφη), kur izdobtā puslodē atradās rādītājs (γνώμων), kas ar savu ēnu rādīja saules augstumu uz puslodē atzīmētām dalījuma līnijām. Līdz mūsu laikiem nonācis tikai Aristarcha sacerējums Περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης, kur autors vēl stāv uz ģeocentriskā viedokļa.

Izdevumi: Aristarchi Samii de magnitudine et distantia solis et lunae, ed. J. Wallis, Oxon., 1688 (= Op. mathem. 3, 565 Oxon., 1699). — A. de Fortia d'Urban, Paris, 1810. — E. Nizze, Stralsund, 1856 (krit. izd.).

Slavens senatnes astronoms bija Hiparchs no Nīkajas (Bītīnijā), kas nodibināja arī trigonometriju. Viņš mācīja Rodā un Aleksandrijā ap 161.—127. g. pr. Kr. Hiparchs izgudroja pilnīgākus astronomiskus instrumentus, sastādīja uz babilōniešu novērojumiem dibinātus zvaigžņu katalogus ar apmēram 850 zvaigznēm, atklāja ekvinokcijas (naktslīdzes) precesiju (100 gados par 1 gradu). Ar trigonometrijas palīdzību viņš aplēsa saules parallaksi un attālumu no zemes, tāpat mēness attālumu no zemes. Viņš tomēr paturēja ģeocentrisko teōriju (Hiparchs ir epiciklu teōrijas nodibinātājs).

No Hiparcha daudzajiem rakstiem uzglabāts viņa jaunības darbs τῶν Ἀράτου καὶ Εὐδόξου φαινομένων ἐξηγήσεις (3 gr.), ko izdevis C. Manitius (Leipcigā, 1891. g.). Bez tam Ptolemajs paglabājis (Μαθημ. συντ. 7, 5) viņa zvaigžņu sarakstu (ἔκθεσις ἀστερισμῶν ἢ περὶ τῶν ἀπλανῶν ἀναγραφαί). Hiparcha kataloga grieķu tekstu izdevis A. Rēms (Rehm), Herm. 34 (1899) 252 sek. un F. Bolls (Boll) Bibl. math. 3. F. 2. 185 sek. Teōna komentārā pie Ptolemaja (Math. synt.) izkaisītas atliekas no Hiparcha raksta Περὶ μεγεθῶν καὶ ἀποστημάτων ἡλίου καὶ σελήνης (2 gr.), izdevis F. Hulčs (Hultsch), Sächs. Ges. d. Wiss. Berl., 1900, 169 sek.

Par mechanikas nodibinātāju uzskata Ktēsibiju no Aleksandrijas, kas dzīvoja Ptolemaja Filadelfa laikā. Savu zinātni viņš lielāko tiesu izlietoja kaŗamašīnu izgudrošanai un papildināšanai. Tā viņš izgudroja lielgabala veidu, kas tika iedarbināts ar saspiestu gaisu, tāpat mechanisku aparātu, lai bez kāpnēm varētu nokļūt uz mūŗa. No Ktēsibija rakstiem nekas nav atlicies.

Filōns no Bizantijas, Ktēsibija skolnieks, dzīvoja 2. gs. pr. Kr. Viņš sarakstīja lielu darbu par mechaniku (Μηχανικὴ σύνταξις), kas bij iedalīts 11 daļās.

Izdevums: Philonis mechanicae syntaxis libri quartus et quintus, rec. R. Schöne, Berol., 1893.

Hērōns no Aleksandrijas bija slavens matēmatiķis un mechaniķis, kas savas studijas veltīja ģeometrijai, optikai un mechanikai. Viņš nebija patstāvīgs pētnieks, ne celmlauzis, bet apdāvināts pielāgotājs un papildinātājs.

Izdevumi: Heronis Alexandrini opera (grieķiski un vāciski), vol. 1—5 (1899—1914), Bibl. Teubn. — Metroloģijai svarīgās mēru tabulas (Μετρήσεις) izdevis F. Hulčs (Metrologiae scriptores 1, 180 sek.).

156. Dabas zinātnes un lauksaimniecība. Medicīna. Metroloģija

Dabas zinātne un lauksaimniecība

Aptveŗošu darbu par zooloģiju sarakstīja 1. gs. pēc Kr. Aleksandrs no Mindas (ar virsrakstu Περὶ ζῴων).

Trifōns no Aleksandrijas sarakstīja Φυτῶν ἱστορία un Περὶ ζῴων, Pamfils Περὶ βοτανῶν, Amerijs farmakoloģisku vārdnīcu Ὀνομαστικόν.

Literātūra: H. O. Lenz, Zoologie der alten Griechen und Römer, Gotha, 1856. — J. V. Carus, Geschichte der Zoologie bis auf J. Müller und Darwin (Gesch. d. Wiss. München, 1872). — E. Meyer, Gesch. d. Botanik, Königsberg, 1854. — H. O. Lenz, Mineralogie der alten Griechen und Römer, Gotha, 1861. — M. Berthelot, Die Chemie im Altertum u. Mittelalter, übertr. von E. Kalliwoda, Wien, 1909.

Dabas zinātnēm pieskaŗas raksti par lauksaimniecību (γεωπονικά). Gandrīz visi raksti šai nozarē ir gājuši zudumā un tikai no viduslaikiem uzglabātas dažas šīs literātūras atliekas. Proti, uzglabātas izmeklētas vietas no rakstiem par lauksaimniecību Geōponika, 20 grāmatās, kas pieder 10. gs.

Izdevumi: Geoponica, J. N. Niclas, 4 vol. Lips., 1781. — Krit. izd. H. Beckh, Bibl. Teubn., 1895.

Medicīna

Grieķu medicīniskā literātūrā starp Hipokratu un Galēnu ir tukšums. No aleksandriešu laikmeta nav uzglabāts neviens darbs, kas tomēr nenozīmē, ka šai laikā medicīna būtu bijusi panīkusi. Grieķu ārsti šai laikā apkalpoja arī Romu. Savus lielos sasniegumus hellēnistiskā medicīna guva, balstīdamās uz līķu sekcijām, ko šai laikā sāka praktizēt. Divi ievērojami ārsti agrajā Ptolemaju laikmetā bija Hērofils no Chalkēdonas un Erasistrats no Jūlidas.

Diezgan tālu progresējusi šai laikā, šķiet, bija arī veterinārmedicīna, ko grieķi sauca par h i p i a t r i k u, jo tās galvenais uzdevums bija zirgu ārstēšana. Arī šai nozarē sarakstītie raksti lielāko tiesu zuduši.

Metroloģija

Ārstu un mērnieku vajadzībām tika sastādīti mēru un svaru saraksti, kas svarīgi arī mūsu laikos, jo dod ziņas par grieķu mēriem.

I z d e v u m i: F. H u l t s c h, Metrologicorum scriptorum reliquiae, Lips., 1864, 2 vol. Tā paša: Griech- u. röm. Metrologie, Berl., 1862, 2. izd. 1882. — E. P e r n i c e, Galeni de ponderibus et mensuris testimonia, Diss. Bonn, 1888.

C. Grieķiski-romiskais laikmets

A. No Augusta līdz Konstantīnam

XLI. Romiskā laikmeta raksturojums. Šā laikmeta dzeja

157. **Vispārīgs raksturojums.** Grieķija jau 146. g. pr. Kr. kļuva par Romas provinci. Bet grieķu literātūras romiskais laikmets formāli sākas ar to brīdi, kad Romai bija pakļauti visi grieķiskie apgabali, t. i. ar 30. g. pr. Kr., kad tika iekaŗota Ēģipte un sākās ķeizara Augusta valdīšanas laiks.

Lai gan politiskās neatkarības zaudēšana bija smags sitiens grieķu kultūrai, tā tomēr pastāvēja arī turpmāk, piedzīvodama reizēm pat atplaukuma brīžus. Grieķu literātūra un zinātnes izplatījās arī Romā. Pirmie romiešu vēsturnieki (annālisti), kā, piemēram, Fabijs Piktōrs, rakstīja grieķiski. Velti stingrais Katōns brīdināja savus tautiešus no kaitīgās grieķu ietekmes, — vecuma dienās viņš arī pats sāka mācīties grieķu valodu. Notika tas, ko Horātijs raksturīgi izteicis kādā vēstulē (II, 1, 156—7):

Graecia captā ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio
(iekaŗotā Grieķija iekaŗoja savu mežonīgo uzvarētāju un ienesa mākslas nekultivētā Latijā).

Grieķu skolotāju, gramatiķu un filozofu ietekme tapa jūtama arvien vairāk. Jau Strabōns varēja liecināt, ka „Roma ir pilna grieķu no Tarsas un Aleksandrijas“ [1]), un pirmo ķeizaru laikā grieķu iedzīvotāju skaits Romā arvien pieauga, tā ka pamazām tā kļuva par pusgrieķisku pilsētu[2]). Grieķu valodu piesavinājās romiešu izglītotās aprindas un augstākā aristokratija. Pat starp dāmām izplatījās mode runāt grieķiski [3]), tāpat publiskos svētkos grieķu dzejai tika ierādīta goda vieta [4]). Grieķu valoda iespiedās ne tikai sabiedriskā, bet arī oficiālā valsts dzīvē, kas redzams, piemēram, no tā, ka ķeizars Augusts savu politisko testamentu (tā saucamo *monumentum Ancyranum*) licis uzrakstīt latīņu un

[1]) Strab. 14, p. 675.

[2]) Sal. Juvenāla 3. satiru, kur viņš sūdzas, ka nevarot paciest „grieķu pilsētu“.

[3]) Sal. Juvenāla 6, 186 sek.

[4]) Tas redzams no atrastiem *ludi saeculares* aktiem (Mommsen, Ephem. epigr. VIII 225—315; Christ, Horatiana, Sitzb. d. b. Ak. 1893, 146. lpp.

grieķu valodā. Lai gan Romā grieķu valodai neizdevās izskaust vietējo valodu, kā tas agrāk bija noticis dažās diadochu valstīs, tomēr tā nostiprinājās līdzās latīņu valodai kā otrā kultūrvaloda.

Grieķu literātūra ķeizaru laikmetā iedalāma divos laika posmos, no kuŗiem pirmais sniedzas no Augusta līdz Konstantīnam, bet otrais no Konstantīna līdz Justiniānam.

Imperijas sākumā grieķu literātūrā ir maz oriģinālu darbu. Gan tiesa, ka parādās daži vēsturiska un ģeografiska satura raksti, kā arī attīstās seno literāro pieminekļu kritika ar attiecīgām gramatikas, metrikas un citām disciplīnām. Klausītājus un lasītājus atrod arī filozofija. Bet visās šais nozarēs ir vairāk čaklības nekā talanta, un šai laikā nevar atzīmēt neviena izcila rakstnieka.

Ar 2. gs. pēc Kr. sākas atdzimšana. Tā manāma jau 1. gs. beigās, Vespasiāna un viņa dēlu laikā; vēl vairāk tā redzama Nervas (96.—98. g.) un Trajāna (98.—117. g.), bet sevišķi spilgti izpaužas Hadriāna (117.—138. g.) un viņa pēcteču laikā. Jau Nerōns bij atdevis grieķu pilsētām autonomiju. Bet vissvētīgākā grieķu gara dzīvei bija Hadriāna valdīšana. Dziļi cienīdams grieķu kultūru, šis valdnieks decentrālizēja valsts varu un līdzās Romai deva patstāvību provinces pilsētām, sevišķi Atēnām. Viņš uzturējās divas reizes Grieķijā (123.—126. un 132.—133. g.) un ar ķeizarisku devību izgreznoja Grieķiju, it īpaši Atēnas, ar mākslas darbiem, restaurēdams vecās kulta un gara dzīves vietas, kā Dionīsija teātri Atēnās, mistēriju templi Eleusīnā, uzceldams, starp citu, arī kolosālo Olimpiskā Zeva templi Atēnās, kur viņa vārdā tika nosaukta daļa pilsētas. Viss tas modināja Grieķiju uz jaunu dzīvi un ierāva arī grieķu literātūrā jaunus ceļus. Šīs tradicijas tiek turpinātas arī tālāk līdz III gs. beigām.

Grieķu ģenijs šai laikā izpaužas visvairāk sofistikā un daiļrunā. Tā nav vairs Dēmostena laika daiļruna, ko šai laikmetā kultivē, bet daiļruna, ko māca skolās un praktizē publiskās auditorijās un tiesu iestādēs. Šīs daiļrunas pārstāvji dēvējas par sofistiem. Tā ir otrā sofistika, kas iztālēm pieslienas Gorgija un Prōtagora sofistikai. Šā laika skolas pildās ar klausītājiem. Veiklie skolotāji iegūst sev reputāciju un tiek pie lielas turības. Publikas priekšā viņi demonstrē savu mākslu ar svinīgām runām, tiesas priekšā ar aizstāvju runām, dažreiz arī senāta vai ķeizara priekšā, tā rodot izdevību parādīt savas spējas un asprātību.

Bez sofistikas, kas šai laikā dibinās uz tradicionālās rētorikas, 3. gs. beigās rodas ievērojamā jaunplatōnisma doktrīna, kuŗas nodibinātājs ir Plōtīns un kuŗa pēc būtības ir uz Platōna idejām dibināts mistisks ek-

lektisms. Jaunplatōnisms stāv tuvu kristiānismam un pa daļai iespiežas tā mācībā.

Pēc Konstantīna (324.—337. g.), kas pieņem kristīgo ticību, sāk dominēt kristīgā literātūra. Tomēr pagāniskā literātūra pēkšņi neizzūd, bet pastāv vēl 3—4 gadu simtus. Izveidojas pat daži jauni literātūras žanri (piem. romāns).

158. Dzeja. Gandrīz pavisam apsīkusi romiešu laikmetā ir grieķu dzeja. Aizbiruši ir tie avoti, no kuŗiem tā tecēja. Reliģija, patriotisms, sajūsma par brīvības ideālu ir zuduši. Tautai nav vairs varoņu, kuŗu darbus varētu apdziedāt episkais dzejnieks. Publikai apnicis klausīties arī paiānus un himnas, kur atkārtojas jau sen dzirdētie motīvi. Teātŗi gan vēl pastāv visā Grieķijā. bet tos izlieto vairāk tautas sapulcēm, kā arī mīmu un pantomīmu izrādēm. nekā traģēdiju un komēdiju uzvedumiem. Gan Hadriāna un viņa pēcnācēju laikā Grieķijā tiek atjaunotas seno svētku svinības, bet agrākais dzejas krāšņums ir jau novītis, un tā nespēj vairs neko jaunu un jauku dot. Grieķiski-romiskajā laikmetā valda prōza.

No dzejas veidiem pazīstama šai laikā ir epigramma. Lasītāju tā saista ar eleganci un asprātību. Sevišķi populāra ir satiriskā epigramma, kas tiek sacerēta ne tikai eleģiskā pantmērā, bet arī jambos un chōliambos. Īsās, izdevīgās formas dēļ epigrammas tiek ne tikai lasītas, bet arī pārrakstītas. Reizēm rodas dzejas cienītāji, kas epigrammas izdod krājumos (antoloģijās). Pēc Meleagra Vainaga parauga šādu antoloģiju izdeva Filips no Tesalonīkas, kas dzīvoja Kaligulas laikā. Ievadā Filips nosauc arī tos dzejniekus, kuŗu epigrammas viņš ievietojis savā krājumā.

Stratōns no Sardām, kas dzīvoja Hadriāna laikā, vai vēlāk, sakopojis epigrammu krājumu (ar nosaukumu Μοῦσα παιδική), kas veltītas skaistiem zēniem un ietilpinātas Palatīnas antoloģijas 12. grāmatā. Dzejniekam vietām var pārmest par daudz kailu juteklību, bet viņa formas veiklība tomēr ir nenoliedzama. Ķeizaru laikmetā bija pazīstami vairāki tamlīdzīgi krājumi: Diogens Lāertijs sarakstīja grāmatu Pammetron, kas bija veltīta slaveniem vīriem. Diogeniāns no Hēraklejas (Hadriāna laikā) sastādīja epigrammu antoloģiju. Vairākas epigrammas (starp tām 5 aioliešu dialektā), kas rakstītas uz Memnona statujas gurniem Augšēģiptē, uzglabājušās no Jūlijas Balbillas, kas bija Hadriāna sievas Sabīnas galma dāma.

No Mesomēda, kas bija ķeizara Hadriāna brīvatlaistais, uzglabājusies prelūdija (προοίμιον) mūzai Kalliopejai un divas himnas, viena

Hēlijam, otra Nemesidai. Interesi te saista melōdija, kas rakstīta ar senajām mūzikas zīmēm.

Izdevumi: C. Jan, Mus. script. gr. p. 454 sq.; sal. Th. Reinach, Revue des études grecques IX (1896) n. 33. — K. Horna, Die Hymnen des Mesomedes: S. B. Ak. Wien, Phil.-hist. Kl. 207, 1: Wien & Leipzig, Hölder Pichler Tempsky 1928.

Šai laikā radušies arī Anakreonta dzejas imitējumi, saukti *Anacreontea*. Tie rada epigrammām un kopā ar tām nonākuši līdz mūsu dienām vienā un tai pašā manuskriptā. Pie šīs dzejoļu šķiras pieder vēl Trallās (Līdijā) atrastā Seikela dziesmiņa, kur virs teksta rindām ar mūzikas zīmēm parādīta arī melōdija (C. Jan, Mus. script. gr. p. 452).

Drāmatiskā dzeja šai laikā bija diezgan neauglīga. Vecās traģēdijas gan vēl tika izrādītas, bet saīsinātā veidā (tikai dialoga daļas, bez koŗa dziesmām). Savukārt arī publika interesējās gandrīz tikai par joku lugām un mīmiem. Mīmografs Filistiōns, kas, kā šķiet, dzīvoja Augusta un Tiberija laikā, ar savām lugām guva diezgan lielus panākumus. Līdz mūsu dienām ar viņa vārdu uzglabātas tikai dažas sentences.

Īpatnēja šā laika parādība ir tā, ka filozofi un sofisti sacerē drāmas lasīšanai. Zināmu jēdzienu par šāda veida lugām var dot Senekas rētoriskās traģēdijas.

Arī varoņu eposam trūka šai laikā ne tikai publikas intereses, bet arī vielas. Senās teikas bij izdziedātas un jaunu varoņdarbu vairs nebija. Ja daži sofisti un gramatiķi izmēģināja savu roku episku poēmu sarakstīšanā, tad tā bija kabineta dzeja.

Kaut cik vilka vēl dzīvību didaktiskā dzeja. Opiāns no Kilikijas Marka Aurēlija laikā (2. gs. beigās), sarakstīja poēmu Par zveju (Ἁλιευτικά, 5 gr.), kur līdzās pamācībām ir apraksti. Otra poēma Par medīšanu (Κυνηγετικά), kas arī piedēvēta Opiānam, cik spriežams, ir cita autora darbs.

Izdevumi: F. S. Lehrs (Poet. buc. et didact.) Paris, 1846 (1851). — Cynegetica: P. Boudreaux, Paris, 1908. — Oppian, Colluthus, Tryphiodorus, ed. & transl. by A. W. Mair, Loeb Class. Libr., London & New York, 1928

Fābula. Lielāku popularitāti no šā laikmeta dzejniekiem ieguva fābulists Babrijs, kas laikam bija hellēnizēts romietis un dzīvoja, kā šķiet, 2. gs. pēc Kr. Āzijā. Viņš ir Aisōpa fābulu krājuma (μυθίαμβοι Αἰσώπειοι) autors. Šai krājumā (2 gr.) ir 123 fābulas, kas alfabētiski sakārtotas pēc sākuma vārdiem.

Pirmās grāmatas prooimijā un 74. fābulā autors uzrunā kādu Branchu, kas liekas esam tā pati persona, kuŗa otrās grāmatas prooimijā saukta par ķēniņa Aleksandra dēlu.

Vielu savām fābulām autors ņēmis no vecajiem Aisōpa fābulu krājumiem un citiem avotiem. Babrijam trūkst dzīvas fantazijas un oriģinālu ideju. Viņš ir tikai viduvējs stāstītājs. Būdams diezgan veikls versifikātors, viņš raksta chōliambu pantmērā.

Babrija fābulu krājumu lietoja skolās par lasāmo grāmatu.

Rokraksti. *Codex Athous*, atrasts 1843. g. Atōna kalna klosterī, tagad Britu mūzejā (cod. gr. 22087), satur 123 fābulas.

Izdevumi. Ed. princ. Boissonade, Parisiis, Didot, 1844 (ar lat. tulk.). — M. Schneidewin, Lipsiae, 1853. — A. Eberhard, Berlin, 1875. — With introductory dissertations, commentary and lexicon ed. W. G. Rutherford, London, 1883. — O. Crusius 1897 (Bibl. Teubn., ed. maior un minor).

Prōza

XLII. Vēsturnieki romiešu laikmeta sākumā

159. Vēsturnieki un rētori ķeizaru laikmeta sākumā. Vecākais no šā laika vēsturniekiem ir Diodōrs, dzimis ap 90. g. pr. Kr. Sicilijas pilsētiņā Agirrijā. Gandrīz visu savu dzīvi viņš veltīja sava vēstures darba sagatavošanai, šai nolūkā daudz ceļodams un bibliotēkās materiālus pētīdams. Vairākas reizes viņš uzturējās arī Romā. Savu darbu Diodōrs rakstīja kādus 30 gadus (apmēram no 60. līdz 30. g.), un šķiet, ka tas tika nobeigts un izdots Augusta valdīšanas sākumā. Tā nosaukums, kā liekas, bija Vēstures bibliotēka (Ἱστοριῶν βιβλιοθήκη), 40 grāmatās.

Jau virsraksts liecina, ka Diodōra vēsturei bija universāls raksturs: tā aptvēra visas pasaules vēsturi no senākiem laikiem līdz Gallijas iekarošanai, ko izdarīja Cēzars. No šīs lielās vēstures līdz mūsu dienām nonākusi tikai daļa: 1.—5. un 11.—20. grāmatas. No pārējām ir tikai fragmenti.

Lai gan Diodōra nolūkos ir dot vispārīgu pasaules vēsturi, viņš tomēr visvairāk kavējas pie Grieķijas, Maķedonijas un Romas. Par avotiem savai vēsturei viņš izlietojis iepriekšējos vēsturniekus Hērodotu, Tūkīdidu, Eforu, Teopompu un citus. Sicilijas vēsturē viņš balstās uz Tīmaja, Polibija un Poseidōnija darbiem.

Diodōra programma bija plaša, bet viņam trūka spēju to reālizēt, jo pašam nebija ne vēsturnieka skata, ne kritiķa talanta, un viņa darbs iznācis kā liela kompilācija. Viņa atkarība no minētiem vēsturniekiem ir diezgan liela. Ja viņš, piemēram, lieto stōiķu avotus, viņš tic priekšsludinājumiem un laika zīmēm. Ja viņš, turpretī, izlietojis autoru, kas ir racionālists, viņš raugās skeptiski uz šādām lietām. Pašam viņam nav sava ieskata. Dažreiz divas dažādas kāda notikuma versijas viņš

notur par diviem dažādiem notikumiem. Vārdu sakot, Diodōrs par daudz skolnieciski norakstījis savus avotus un tos sakompilējis par plašu vēsturi. Bet ja neņem vērā šos trūkumus, viņa vēsture ir svarīga, — vispirms jau tāpēc, ka aptver daudz materiāla un aizstāj daudzus zudušus grieķu vēsturnieku darbus, tā ka par daudzām lietām mūsu zināšanas nāk tikai no Diodōra.

Diodōra, kā rakstnieka, labā īpašība ir tā, ka viņš raksta vienkāršā, skaidrā valodā. Vietām viņa stils ir par daudz sauss.

Izdevumi: C. Müller, Didot, Paris, 1842—4. — L. Dindorf, Lipsiae, 1828—31, 5 vol.; Dindorfa izdevums jaunā apstrādājuma (Bibl. Teubn.): F. Vogel, 3 vol. 1888. 90., 93., turpin. Th. Fischer (vol. 4, 5) 1906.

Rētors un vēsturnieks Dionīsijs no Halikarnāsas[1]) dzīvoja Augusta laikā. Kā jauneklis viņš 30. g. pr. Kr. ieradās Romā, kur nodzīvoja 22 gadus, iemācīdamies latīņu valodu un nākdams sakaros ar Romas augstākām personām.

Dionīsija raksti pieder pie vēstures un rētorikas nozares. Romā būdams, viņš sarakstīja seno Romas vēsturi (Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία, Antiquitates Romanae), 20 grāmatās. Tur aprakstīti notikumi no Romas tapšanas laikiem līdz Pūniešu kariem (266. g.). Ar šo darbu autors ir gribējis atpakaļējā virzienā papildināt Polibija vēsturi. No minētām 20 grāmatām uzglabāta tikai pirmā dekada (1.—10.), turklāt (jaunākos rokrakstos) arī 11. grāmata, kur stāstīts par decemviriem. No pārējām 9 grāmatām ir tikai fragmenti.

Uz savu vēsturnieka uzdevumu Dionīsijs raugās no rētoriskā viedokļa. Vēsture viņam ir „filozofija piemēros“[2]). Domu trūkumu viņš grib aizsegt ar vārdu bagātību, visvairāk rūpēdamies par valodas rētorisko izgreznošanu un periodu daiļskanību. Nostādamies uz prāgmatiskā viedokļa, viņš vēsturi grib padarīt par cilvēku audzinātāju. Senās Romas garu viņš tomēr nav izpratis un raugās uz tās senatni caur sava laika brillēm. Viņa galvenie avoti bija Romas vēsturnieki un annālisti (Katōns, Fabijs Maksims, Valerijs Antijs, Licinijs Makrs, Ailijs Gellijs, Kalpurnijs).

Vislabāk savas spējas Dionīsijs ir parādījis literārā kritikā, tāpēc viņa nozīme ir vislielāka viņa rētoriskos rakstos. Pie šīs grupas pieder Studijas par vecajiem runātājiem (Περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοί), kur apskatīti ievērojamākie atiešu runātāji. Līdz mūsu dienām uzglabāta tikai raksta pirmā daļa, kuŗa attiecas uz Līsiju, Isokratu, Isaju un kuŗai pievienots vēl arī Deinarcha raksturojums.

---

[1]) Nav samainām ar jaunāko Dionīsiju no Halikarnāsas, kas dzīvoja Hadriāna laikā.

[2]) Rhet. 2, 1: ἱστορία φιλοσοφία ἐστὶν ἐκ παραδειγμάτων,

Dionīsija literārās darbības nobrieduma laikam pieder sacerējums Par vārdu salikšanu (Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων), kur autors iztirzā frazes struktūru un stila atšķirības galveno dzejnieku un prōzaiķu darbos.

Galvenais Dionīsija darbs par orātorisko stilu ir viņa traktāts Par Dēmostena stilu (Περὶ τῆς Δημοσθένους λέξεως), kur viņš Dēmostenu novērtē augstāk par visiem citiem rakstniekiem (arī par Tūkīdidu un Platōnu).

Traktāts Par Tūkīdida raksturu (Περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτῆρος) dod sīku Tūkīdida raksturojumu, raugoties no Isokrata rētorikas viedokļa.

Papildinājumi pie šiem rakstiem un atbildes uz dažādiem iebildumiem ir Dionīsija pirmā un otrā vēstule Ammajam un vēstule Gnajam Pompējam Genuinam.

Raksts Par atdarināšanu (Περὶ μιμήσεως), kas bija sarakstīts 3 grāmatās, tagad zudis.

Neīsts ir raksts Rētorikas māksla (Τέχνη ῥητορική) 11 nodaļās. Tā nav nekāda pilnīga rokas grāmata par rētoriku, bet vairāku uz rētorikas teōriju attiecošos sacerējumu krājums.

Dionīsija personā atspoguļota tā grieķu kritikas tradicija, kuŗas pamatus lika Aristotelis. Dionīsijs bija atiskās daiļrunas piekritējs un uzpūsta āziānisma pretinieks. Apbalvots ar smalku literāru gaumi un labu stila izpratni, viņš vairās no visa tā, kas klasisko autoru darbos ir par daudz oriģināls. Viņš augsti vērtē Dēmostenu, bet viņam ir daži aizspriedumi pret Tūkīdidu un Platōnu.

Izdevumi: Antiquitates Romanae, ed. Jacoby (Bibl. Teubn.), vol. I (libri I—III) 1885; v. II (libri IV—VI) 1888; v. III (libri VII—IX) 1891; v. IV (libri X—XX) 1905. Opuscula critica et rhetorica edd. Usener-Radermacher (Bibl. Teubn.): vol. I—VI (1899—²1929).

160. Jūdu vēsturnieki. Kopš Aleksandra laikiem jūdi arvien vairāk sāka ietekmēt hellēnistisko pasauli. Diezgan prāva jūdu kolōnija bij nodibinājusies Aleksandrijā. Pēc Strabōna liecības „jūdu tauta ir jau nonākusi visās pilsētās, un pasaulē nav nevienas vietas, kas šo tautu nebūtu uzņēmusi un tai nebūtu pakļauta“ [1]). Jūdu draudzes un sinagogas bija Antiochijā, Damaskā, Aleksandrijā, Kirēnē, Efesā, Tesalonīkā, Korintā, bet it sevišķi Romā. Jeruzālemes izpostīšana (71. g. pēc Kr.) gan apzīmogoja jūdu nacionālās mītnes beigas, bet jūdu diaspora ar to nebij iznīcināta. Ka jūdiem izdevās tik viegli nostiprināties Romā, tam par iemeslu pa daļai ir divu valodu lietošana pasaules imperijas galvas

[1]) Joseph. Arch. Jud, 14, 7.

pilsētā, jo jūdi ar grieķu valodu, ko viņi bij iemācījušies Aleksandrijā, Antiochijā un citās grieķiskās pilsētās, arī Romā varēja viegli tikt cauri, un ar grieķu valodu viņi iegāja arī pasaules literātūrā. Filōns no Aleksandrijas, par kuŗu runa būs vēl priekšā, ir šā laikmeta ievērojamākais rakstnieks.

No jūdu vēsturniekiem atzīmējams Nīkolājs no Damaskas, kas gan nebija jūds, bet sava mūža lielāko daļu (37.—4. g. pr. Kr.) pavadīja pie jūdu ķēniņa Hērōda galma. Viņa galvenais darbs, ko viņš sarakstīja ķēniņa Hērōda pamudināts, bija vispasaules vēsture 144 grāmatās. Pirmās 120 grāmatas bija kompilācija no agrāko vēsturnieku darbiem, bet pārējās grāmatās viņš aprakstīja sava laika notikumus kā aculiecinieks. Interesanti ir tie fragmenti, kur drāmatiski aprakstīta dzīve pie Hērōda galma. Tie rāda autoru kā veiklu rakstnieku.

Fragmenti: Müller FHG III 343—464 un Dindorf HGM I 1—153.

Jōsēfs, vēlāk saukts Flāvijs Jōsēfs, Matijas dēls, dzimis Jeruzālemē 37/8. g. pēc Kr., bija pirmais, kas iepazīstināja pasauli ar jūdu tautas vēsturi. Cēlies no dižciltīgas jūdu priesteŗu dzimtas (no mātes puses viņš bija rada Makabiešu dzimtai), Jōsēfs kopā ar brāli Matiju dabūja rūpīgu izglītību jūdu skolās. No trim toreizējām jūdu sektām — farisajiem, sadukajiem un esajiem — viņš pieslējās pirmajai, kuŗu pats pielīdzināja grieķu stojai. Romā viņš pirmoreiz nonāca 64. g., lai ķeizara priekšā aizstāvētu dažus no saviem tautiešiem. Viņš esot panācis to atbrīvošanu ar Nerōna laulātās draudzenes Popajas starpniecību. Drīz pēc viņa atgriešanās sākās jūdu sacelšanās (66. g.) pret romiešu varu. Sākumā Jōsēfs izturējās rezervēti, bet tad uzņēmās sacelšanās organizēšanu Galilejā. Pēc Jotapatas krišanas viņš nokļuva gūstā (67. g.), bet salīga mieru ar Vespasiānu, kuŗa labvēlību viņš esot ieguvis, tam pareģodams ķeizara troni. Kad pēc 2 gadiem pareģojums piepildījās, Vespasiāns viņu atlaida brīvībā. Kopš tā laika Jōsēfs arī dabūja pievārdu Flāvijs.

Vēlāk Jōsēfs pavadīja Titu un 70. g. bija Jeruzālemes ieņemšanas aculiecinieks. Viņš dzīvoja Romā ķeizaru Vespasiāna, Tita un Domitiāna laikā, nodarbodamies ar jūdu vēstures rakstīšanu. Šķiet, ka viņš miris Trajāna laikā.

Jōsēfa galvenais darbs ir Jūdu kaŗš (Περὶ τοῦ Ἰουδαικοῦ πολέμου) 7 grāmatās, kas tika publicētas Vespasiāna valdīšanas laikā. Tas ir stāstījums par kaŗu, kas sākās Nerōna laikā un tika izbeigts ar Tita uzvaru. Būdams sākumā kaŗa dalībnieks, vēlāk aculiecinieks, Jōsēfs bija labi informēts par kaŗa notikumiem. Viņš pats aizrāda, ka sarakstījis savu darbu uz piezīmju pamata. „Jūdu kaŗu" autors papriekš ir sarakstījis

aramiešu valodā un tad ar izraudzītu līdzstrādnieku palīdzību pārtulkojis grieķiski [2]).

93/94. g. Jōsēfs publicēja otru savu galveno darbu Jūdu antīkvitātes (Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία), 20 grāmatās, kas aptver visu jūdu vēsturi no pasaules radīšanas līdz Nerōnam (66. g. pēc Kr.). Tādā kārtā „Jūdu antīkvitātes" papildina atpakaļējā virzienā „Jūdu kaŗu". Šā darba pirmā daļa ir Vecās derības pārstrādājums, tāpēc tai mazāka nozīme, bet beidzamās 7 grāmatas (kur stāstīts par Hērōdu Lielo un tā pēcnācējiem) ir vērtīgs vēsturisks piemineklis. Šai daļā Jōsēfs izlietojis dažādus avotus: jūdu leģendas, 1. Makabiešu grāmatu, Strabōnu, Nīkolāju no Damaskas. No jūdu archīviem ņemtas ziņas par augstajiem priesteŗiem [3]).

Vienā laikā ar „Jūdu antīkvitātēm" vai arī tūdaļ pēc tām Jōsēfs publicēja savu autobiografiju (Ἰωσήπου βίος), kur viņš grib attaisnot savu virspavēlnieka rīcību Galilejā. Šī pašbiografija mēģina atspēkot tos pārmetumus, ko Jōsēfam bij izteicis savā rakstā Justs no Tiberiadas. Lai gan Jōsēfs īstenībā bija sacelšanās organizētājs Galilejā, viņš cenšas sevi parādīt par romiešu draugu kopš sākta gala.

---

[2]) 4. gs. pēc Kr. šis darbs tika pārtulkots latīņu valodā ar sagrozītu vārdu Hegesippus, t. i. Ioseppus.

„Jūdu kaŗa" slavu (pareizāk senkrievu) tulkojumā, ko gaismā cēlis Tērbatas universitātes docents Bērents (A. Berendts), atrodama interesanta versija par Jēzus ienākšanu Jeruzālemē un viņa apcietināšanu. Šī versija acīm redzot nav atvasināma no evaņģelijiem vai citas kādas kristīgas tradicijas (sk. izd. un lit.).

[3]) Sevišķu interesi modina vieta, kur atrodama liecība par Jēzu (Antiquit. 18, 3, 8): „Šai laikā rodas Jēzus, gudrs cilvēks, ja tikai viņu drīkst saukt par cilvēku: jo viņš bija brīnumainu darbu darītājs, tādu ļaužu mācītājs, kas labprāt pieņem patiesību. Viņš ieguva daudz piekritēju starp jūdiem un arī grieķiem. Viņš bija Kristus (mesija). Un lai gan uz mūsu vadoņu apsūdzības pamata Pilāts viņam piesprieda krusta nāvi, tie, kas viņam bija pieķērušies, no viņa tomēr neatteicās. Jo trešā dienā viņš tiem atkal parādījās dzīvs, saskaņā ar dievišķīgo praviešu vārdiem, kas par viņu šīs, kā arī neskaitāmas citas brīnišķīgas lietas bija sludinājuši. Un vēl līdz šai dienai pastāv kristiešu sabiedrība, kas no viņa dabūjuši savu nosaukumu."

Šie vārdi atrodami visos rokrakstos, un tos citē jau Eusebijs (Hist eccl. 1, 11, 7 sek.; Dem. ev. 3, 5, 105 sek.; Theoph. 5, 44). Tomēr daudzi pētnieki šo vietu uzskata par interpolāciju aiz sekošiem iemesliem: 1) šī vieta pārtrauc stāstījuma sakarību; 2) atšķiras valodas ziņā no Jōsēfa pārējā teksta (tiek atļauts hiāts, no kuŗa Jōsēfs vairās); 3) šādu vārdu autoram vajadzēja būt kristīgam cilvēkam; bet, kā apliecina Ōrigens (C. Celsum, 1, 47), Jōsēfs nav ticējis Jēzum (καίτοι γε ἀπιστῶν τῷ Ἰησοῦ ὡς Χριστῷ). Ja Ōrigens būtu pazinis Jūdu antīkvitāšu 18, 3, 3, tad viņš nebūtu varējis tā izteikties.

Iespējams, ka pirmatnējā Jōsēfa Flāvija tekstā ir bijuši kādi aizrādījumi par Jēzu, kas vēlāk papildināti kristīgai ticībai labvēlīgā garā.

Rakstā Pret Apiōnu(Κατὰ Ἀπίωνος), jeb Par jūdu tautas vecumu (Περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος) Jōsēfs aizstāv savus tautiešus pret sveštautiešu uzbrukumiem. Šis raksts vērtīgs tur atrodamo izvilkuma dēļ no Bērōsa, Manetōna un austrumniecisko vēsturnieku darbiem un arī kā jūdu tautas apoloģija[4]).

Jōsēfs ir jūdu vēsturnieks κατ' ἐξοχήν. Visvērtīgāki ir tie viņa darbi, kur viņš stāsta par notikumiem kā aculiecinieks. Viņu varētu uzskatīt par labāko vēsturiskās patiesības garantu, ja viņam nepiemistu vājība atklāti izpatikt saviem aizbildņiem un ja viņa partijas aizspriedumi nekaitētu viņa kritikai. Tomēr Jōsēfa vēsture visumā ir patiesīga. Tur daudz interesantu sīkumu un vietām arī drāmatisma. Gleznaini, piemēram, attēlotas atmiņas par Jeruzālemes izpostīšanu. Par sliktu autoram nāk tas, ka vietām viņš cenšas pastiprināt efektu ar rētoriskiem līdzekļiem.

Izdevumi: B. Niese, Berolini, Weidmann, ed. maior: 7 vol. 1887—1895; ed. minor: 6 vol. Berol., 1888—1895. — Bibl. Teubn.: S. A. Naber, Lips. 1888—1896. — Müller-Riggenbach, Gegen den Apion, Text u. Erklär., Basel, Bahnmaier, 1877.

Tulkojumi. Vācu: Jüd. Krieg, übers. von A. F. Gfrörer, mit Erläut. von W. Hoffmann, Stutg., 1835./36. — Altertümer übers. von Fr. Kaulen, Köln, ³1892. — Jüdische Altertümer, übers. u. mit Einl. u. Anmerk. vers. von H. Clementz: Berlin, Harz, 1923. — Vom Jüdischen Krieg, Buch I—IV nach der slav. Uebers. hrsg. von A. Berendts u. K. Grass, I, Acta Univ. Dorpat. V, 5, 1924. — Kleinere Schriften: Selbstbiographie gegen Apion, etc., übers. von H. Clementz, Berlin, Hendel, 1924. —

Franču: Th. Reinach, Paris, Leroux, 7 vol., 1900 sek. — Oeuvres complètes, trad. sous la dir. de Th. Reinach, Paris, Les Belles Lettres.
Angļu: W. Whiston, Philadelphia 1865 un London 1912.

Literātūra: G. Böttger, Topographisch-historisches Lexikon zu den Schriften des Fl. Josephus, Leipzig, Fernau, 1879. — H. Bloch, Die Quellen des Fl. Josephus in seiner Archäologie, Leipzig, Teubner, 1879. — C. Raab, De Flavii Josephi elocutione quaestiones criticae et observationes gramaticae, Diss. Erlangen, 1890. — B. Niese, Zur Chronologie des Josephus, Hermes, 1893, 194—229. — W. Schmidt, De Flavii Josephi elocutione observationes criticae, Lipsiae, Teubner 1893. — H. Drüner, Untersuchungen über Josephus, Diss. Marburg, 1896. — W. Weber, Josephus und Wespasian. Untersuchungen zu dem Jüdischen Krieg des Flavius Josephus, Berlin, Kohlhammer, 1921. — R. Eisler, Die slavische Uebersetzung der Halosis tēs Hierousalēm des Flavius Josephus: Byzantinoslavica, II. Praha, 1930, 305—373. — R. Eisler, Ἰησοῦς βασιλεὺς οὐ βασιλεύσας. Die messianische Unabhängigkeitsbewegung vom Auftreten Johannes des Taufers bis zum Untergang Jakob des Gerechten. Mit Abbild. einer Auswahl der unveröff. altruss. Hss. u. and. Urkunden, einer Erstausgabe der wichtigsten slaw. Stellen nach Abschriften von

---

[4]) Jōsēfam piedēvētais raksts Περὶ τῆς τοῦ παντὸς οὐσίας īstenībā pieder Hipolitam no Romas.

A. Berendts u. W. Istrin, sowie den Ueberresten des rum. Josephus, hrsg. u. übers. von M. Gaster: Heidelberg, Winter, I—II, 1928—1930.

Pazīstamākais jūdu vēsturnieks pēc Jōsēfa bija Justs no Tiberiadas, kas, tāpat kā Jōsēfs, sarakstīja Jūdu karа vēsturi. Šā darba zudums ir vēsturei liels zaudējums, jo Justs stāvēja tuvu notikumiem un viņam bij iespējams sniegt ziņas par abām pretējām pusēm. Bez tam Justs sarakstīja Jūdu ķēniņu chroniku no Mozus laikiem līdz Agripam II (100. g. pēc Kr.).

Menandrs no Efesas pēc Jōsēfa liecības (c. Apion. 1, 18) sarakstījis chroniku par foinīķiešu pilsētu ķēniņiem, savas ziņas smeldams no vietējiem avotiem (Müller FHG IV 445—48). Tāpat senās foinīķiešu chronikas apstrādāja Dijs un Filostrats (Müller FHG IV 398). Sanchuniatona foinīķiešu vēsturi pārtulkoja gramatiķis Herennijs Filōns.

Sirietis Talls (Thallos) sarakstīja chroniku, kuŗai bija universāls raksturs.

161. Plūtarchs (Πλούταρχος, ap 46.—120. g.) Dzīve. Plūtarchs dzimis ap 46. g. pēc Kr. Boiōtijas pilsētā Chairōnejā. Cēlies no vecas, tīri grieķiskas dzimtas, viņš dabūja labu izglītību. Sasniedzis jaunekļa gadus, viņš devās uz Atēnām, kur klausījās platōniķa Ammōnija lekcijas par filozofiju. Vēlāk aizceļoja uz Aleksandriju un pēc tam uz Romu, kur kādu laiku dzīvoja, lasīdams lekcijas par grieķu filozofiju, kas toreiz bija modes lieta. Līdzīgi Polibijam, Plūtarchs ar godbijību raudzījās uz Romas varenību, kas viņam likās paša likteņa lemta, un tāpēc viņš arī neskuma daudz, ka dzimtene bija zaudējusi patstāvību. Plūtarchs iemācījās pat latīņu valodu, kaut to visai labi nepārzināja. Vēlāk viņš atgriezās Chairōnejā un dzīvoja tur savas ģimenes vidū līdz vecuma dienām, savu brīvo laiku pavadīdams pie grāmatām un savu daudzo draugu apmeklēts, kas bieži pat no tālienes viņu apciemoja. Reizēm viņš apmeklēja Atēnas un Delfus, kur bija Apollōna priesteris. Arī savā pilsētā viņš bija atbildīgos amatos. Viņš mira 80 gadus vecs.

Plūtarchs bija visai ražīgs rakstnieks, kuŗa darbu lielākā daļa uzglabāta. Atstātie raksti pēc satura iedalāmi divās lielās grupās.

Filozofiskie raksti. Pirmā grupa, ar nosaukumu Moralia ('Ηθικά), aptver 83 rakstus. Nosaukumu „moralia" (t. i. ētiski raksti) tā dabūjusi tādēļ, ka rakstu vairums tur ir ar ētiski-filozofisku saturu. Pats Plūtarchs turēja sevi par filozofu, un filozofija (šā vārda plašākā nozīmē) patiešām ir viņa rakstu galvenais elements.

Šo grupu ievada paidagoģiska rakstura traktāti Par bērnu audzināšanu (Περὶ παίδων ἀγωγῆς), Kā jauneklim vajaga klausīties dzejniekus (Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν), Par klausīšanos (Περὶ τοῦ ἀκούειν), kā arī raksti par populāriem tematiem: Kā atšķirt glaimotāju no drauga (Πῶς ἄν τις διακρίνειε τὸν κόλακα τοῦ φίλου), Kā manīt savus panākumus labos

tikumos (Πῶς ἄν τις αἴσθοιτο ἑαυτοῦ προκόπτοντος ἐν ἀρετῇ), Kā gūt labumus no ienaidniekiem Πῶς ἄν τις ἀπ' ἐχθρῶν ὠφελοῖτο).

Pie filozofiskiem rakstiem šaurākā nozīmē pieder: Platōna jautājumi (Πλατωνικὰ ζητήματα), Par Tīmaja psiholoģiju (Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας), Par stōiķu pretrunām (Περὶ Στωικῶν ἐναντιωμάτων), Par to, ka stōiķi runā paradoksālāk nekā dzejnieki (Ὅτι παραδοξότερα οἱ Στωικοὶ τῶν ποιητῶν λέγουσι), Par vispārīgiem jēdzieniem (Περὶ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν πρὸς τοὺς Στωικούς), Pret Kōlōtu (Πρὸς Κωλώτην), Ka nav iespējams laimīgi dzīvot, sekojot Epikūram (Ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκουρον), Vai pareizi ir teikts: „dzīvo nemanīts" (Εἰ καλῶς εἴρηται τὸ λάθε βιώσας), Grills (Γρύλλος).

Ētiskas problēmas iztirzātas rakstos: Vai tikumība iemācāma (Εἰ διδακτὸν ἡ ἀρετή), Par ētisko tikumību (Περὶ τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς), Par dvēseles līdzsvaru (Περὶ εὐθυμίας), Par tikumību un netikumību (Περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας), Par likteni (Περὶ τύχης), Par dusmu savaldīšanu (Περὶ ἀοργησίας), Par pļāpību (Περὶ ἀδολεσχίας), Par ziņkārību (Περὶ πολυπραγμοσύνης), Par mantkārību (Περὶ φιλοπλουτίας), Par kautrību nevietā (Περὶ δυσωπίας), Par sevis slavēšanu, neradot citos skaudību (Περὶ τοῦ ἑαυτὸν ἐπαινεῖν ἀνεπιφθόνως), Par lielu draugu skaitu Περὶ πολυφιλίας), Vai netikumība pati par sevi jau dara cilvēku nelaimīgu ((Εἰ αὐτάρκης ἡ κακία πρὸς κακοδαιμονίαν), Vai dvēseles vai miesas slimības ļaunākas (Πότερον τὰ τῆς ψυχῆς ἢ τὰ τοῦ σώματος πάθη χείρονα). Te pieder arī 3 mierinājuma runas: Par trimdu (Περὶ φυγῆς). Savas paša sievas mierinājums (Παραμυθητικὸς εἰς τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ), Apollōnija mierinājums (Παραμυθητικὸς εἰς Ἀπολλώνιον).

Uz reliģiju attiecas raksti: Par māņticību (Περὶ δεισιδαιμονίας), Par E Delfos (Περὶ τοῦ ΕΙ τοῦ ἐν Δελφοῖς), Par Sōkrata iekšējo balsi (Περὶ τοῦ Σωκράτους δαιμονίου), Par to, ka pītija tagad nedod orākulus dzejiskā valodā (Περὶ τοῦ [μὴ χρᾶν ἔμμετρα νῦν τὴν Πυθίαν), Par orākulu izbeigšanos (Περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων), Par Īsidu un Osiridu (Περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος), Par to, ka dievu sods nāk vēlu (Περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ θείου βραδέως τιμωρουμένων), Par likteņa lēmumu (Περὶ εἱμαρμένης, laikam neīsts).

Uz dabas zinātnēm attiecas raksti: Par mēness ripā redzamo seju (Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης), Vai sapratīgāki ir sauszemes vai ūdens dzīvnieki (Πότερα τῶν ζῴων φρονιμώτερα τὰ χερσαῖα ἢ τὰ ἔνυδρα), Par gaļas ēšanu (Περὶ σαρκοφαγίας λόγοι β'), Par pirmo aukstumu (Περὶ τοῦ πρώτου ψυχροῦ), Vai derīgāks ir ūdens vai uguns (Πότερον ὕδωρ ἢ πῦρ χρησιμώτερον), Dabas jautājumi (Αἰτίαι φυσικαί). Uz medicīnu attiecas raksts Pamācības par veselību (Ὑγιεινὰ παραγγέλματα).

No rakstiem, kas attiecas uz politiku, minami: Politiskas pamācības (Πολιτικὰ παραγγέλματα), Vai vecākam cilvēkam jānodarbojas ar politiku (Εἰ πρεσβυτέρῳ πολιτευτέον), Par monarchiju, demokratiju un oligarchiju (Περὶ μοναρχίας καὶ δημοκρατίας καὶ ὀλιγαρχίας), Par to, ka filozofiem visvairāk vajaga sarunāties ar vadoņiem (Περὶ τοῦ ὅτι μάλιστα τοῖς ἡγεμόσι δεῖ τὸν φιλόσοφον διαλέγεσθαι), Neizglītotam vadonim (Πρὸς ἡγεμόνα ἀπαίδευτον), Par to, ka nevajaga aizņemties (Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δανείζεσθαι).

Ģimenes lietas un sabiedriskus jautājumus skaŗ rakst : Par brāļu mīlestību (Περὶ φιλαδελφίας), Par mīlestību uz pēcnācējiem (Περὶ τῆς εἰς τὰ ἔκγονα φιλοστοργίας), Par mīlestību (Ἐρωτικός), Pamācības par laulību (Γαμικὰ παραγγέλματα). Te pieminamas arī mazās erōtiskās noveles Ἐρωτικαὶ διηγήσεις.

No rakstiem, kas veltīti literāriem jautājumiem, uzglabāti: Par Hērodota nenovēlību (Περὶ τῆς Ἡροδότου κακοηθείας), Aristofana un Menandra salīdzinājums (Σύγκρισις Ἀριστοφάνους καὶ Μενάνδρου), Par mūziku (Περὶ μουσικῆς). Beidzamais raksts ir svarīgs grieķu mūzikas un metrikas izpratnei, it īpaši tāpēc, ka tur ir izvilkumi no Aristoksena un Hērakleida darbiem.

Interesantas ir Plūtarcha galda runas (Συμποσιακὰ προβλήματα), 9 grāmatās. Šīs runas, kas pie galda teiktas dažādos gadījumos un dažādās vietās (Atēnās, Romā, Korintā, Patrās, paša Plūtarcha mājā u. c.), pievilcīgā un saistošā formā pauž autora vispusīgo filozofisko erudīciju. Šim sacerējumam pretī stāv Septiņu gudro mielasts (Τῶν ἑπτὰ σοφῶν συμπόσιον), kur Periandra galmā pie kopējā mielasta galda satikušies 7 gudrie, bez tam vēl arī fābulu sacerētājs Aisōps un 2 sievietes (šis darbs varbūt pieder Plūtarcham Jaunākajam).

Daļa rakstu, kas ietilpst šai grupā, ir neīsti vai apšaubāmi.

Vēsturiski raksti. Otro grupu sastāda Plūtarcha vēsturiskie raksti, kur pirmo vietu ieņem viņa Parallēlās biografijas (Βίοι παράλληλοι), 12 grāmatās. Tās ir slavenu vīru biografijas, skaitā 50, no kuŗām 46 aplūkotas parallēli, t. i. apvienojot pa vienai grieķa un romieša biografijai, piem. Tēsejs — Romuls, Solōns — Valerijs Publikola, Temistokls — Kamills, Perikls — Maksims u. t. t. Šo biografiju beigās mēdz būt arī salīdzinājums (σύγκρισις), kur atzīmētas apskatīto vīru kopīgās un atšķirīgās īpašības. 4 biografijas ir bez parallēlēm (Arāts, Artakserkss, Otōns, Galba).

Par pielikumu pie biografijām var uzskatīt Plūtarcha rakstu Ķēniņu un karavadoņu izteicieni (Ἀποφθέγματα βασιλέων καὶ στρατηγῶν). Tāda paša rakstura ir arī nelielie krājumi Lakōniešu izteicieni (Ἀποφθέγματα Λακωνικά, Ἀποφθέγματα Λακαινῶν), Senās lakedaimoniešu parašas (Τὰ παλαιὰ τῶν Λακεδαιμονίων ἐπιτηδεύματα) un Sieviešu tikumi (Γυναικῶν ἀρεταί).

Vēsturei pieskaŗas arī raksti par romiešu un grieķu parašām (Αἴτια Ῥωμαϊκά Quaestiones Romanae, Αἴτια Ἑλληνικά, Quaestiones Graecae) un arī daži rētoriski raksti, piem., Vai atēnieši kaŗā vai gudrībā slavenāki? (Πότερον Ἀθηναῖοι κατὰ πόλεμον ἢ κατὰ σοφίαν ἐνδοξότεροι).

Plūtarchs kā filozofs, vēsturnieks un rakstnieks. Būdams platōniķa Ammōnija skolnieks, Plūtarchs augsti cienīja Platōnu, studēja viņa filozofiju jaunībā un uzskatīja viņu līdz mūža beigām par savu skolotāju. Plūtarchs pazina arī Platōna filozofijai pretējās mācības, bet neatzina tās. Kā no minētiem rakstiem redzams, viņš vēršas tiklab pret stōiķiem, kā epikūriešiem. Plūtarchs palika Platōna piekritējs ne tikai pēc saviem ieskatiem, bet arī pēc rakstura un dabas: viņu pievilka platōnisms ar tā augsto garīgumu, ar mīlestību uz visu,

kas skaists un labs, ar dziļo reliģiozitāti. Tāpēc Plūtarchu daži uzskata par jaunplatōnisma vēstnesi. Bet Plūtarcha rakstos saskatāma arī citu filozofisko mācību, piem. Poseidōnija un pītagoriešu ietekme. Sevišķi daudz Plūtarchs rakstīja par ētiskiem jautājumiem. Viņš ir morālists pēc instinkta. Būdams tiklab askētisma, kā izlaidības pretinieks, viņš iet pa mērenības ceļu. Viņš negrib noslāpēt cilvēka dabiskās jūtas, bet prasa, lai cilvēks vienmēr paliktu valdnieks par sevi un klausītu saprāta balsij. Plūtarcham tomēr trūkst dziļākas mākslas izpratnes. Te viņa spriedumi pa lielākai daļai atkargi no Platōna un Aristoteļa. Mākslas darbus viņš parasti vērtē pēc to ētiskā satura.

Arī savās Parallēlās biografijās autors pirmā vietā liek nevis vēsturiskus, bet ētiskus mērķus. Ar piemēriem, kas ņemti no slavenu vīru dzīves, viņš lasītājam grib dot derīgas pamācības. Viņš interesējas par saviem varoņiem ne kā par vēsturiskām personām, bet kā par cilvēkiem, kam piemīt kāds zināms raksturs, ko autors grib parādīt. Plūtarchs pats kādā vietā piezīmē: „mēs nerakstām vēsturi, bet biografijas“ [1]). Ņemot vērā šādu autora nolūku, no viņa biografijām nevar prasīt vēsturiskas patiesības: Plūtarcha aprakstītie varoņi ir daudzās vietās ideālizēti un viņu tumšās puses retušētas. Tā kā Plūtarchs lasītājam grib rādīt raksturus, un raksturs, pēc viņa domām, parādās arī sīkumos, viņš labprāt kavējas pie anekdotiem. Un tā kā Plūtarcham trūkst laba vēsturnieka kritikas, viņš bieži notic baumām, kuŗas notur par patiesiem faktiem. Bieži viņš neizprot arī notikumu īstos iemeslus un būtību. Tā par Peloponnēsas kaŗa iemesliem viņš uzskata Perikla personīgos motīvus un Aspasijas ietekmi Perikla personā. Tādā kārtā Plūtarchs gan dod lasītājam patīkamu lektīru, bet nenoskaidro savu varoņu patieso seju. Viņš ir ne tik daudz vēsturnieks, cik filozofisks morālists un rakstnieks.

Plūtarchs ir poligrafs, kas daudz rakstījis par visdažādākiem jautājumiem. Savu populāritāti viņš ieguvis ar to, ka nekad nepazūd abstrakciju dziļumos, bet paliek populārfilozofisku problēmu robežās, noskaidrojot ētiskus, vēsturiskus un arī dabzinātniskus jautājumus, kuŗiem vispārizglītojoša nozīme. Tā kā viņš daudz lasījis, viņa rakstos daudz salīdzinājumu, fābulu, anekdotu un sentenču. Fantazijas viņam trūkst, bet vielu viņš ņem no vēstures un filozofijas apcirkņiem. Kā rakstnieks, viņš nepieder pie modē topošiem atikisma pūristiem, bet galvenā izteiksmes norma viņam ir vienkāršība un saprotamība, kas valdīja vecajā atiešu valodā. Izvairīšanos no hiāta viņš pārņēmis no koines literārās prōzas. Šo likumu viņš ievēro tik stingri, ka tās igno-

[1]) Alex. 1: οὔτε γὰρ ἱστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους.

rēšana noder par pazīmi neīstiem rakstiem. Plūtarcha vārdu krājumam ir diezgan liela dažādība, un tas pa daļai aizgūts no tiem rakstiem, kas viņam noderējuši par avotiem.

Nebūdams patstāvīgs ne ideju, ne literārās formas ziņā, Plūtarchs tomēr pieder pie daudz lasītiem autoriem. Ne tikai viņa humānā un simpatiskā personība, kas izpaužas viņa rakstos, bet arī daudzpusīgā un bagātā viela un patīkamā forma ir nodrošinājusi viņam rakstnieka slavu pasaules literātūrā. Sevišķi tas sakāms par Parallēlām biografijām.

Izdevumi: Vitae parallelae. A. Koraes, Paris, 1809—15, 6 sēj. — Bekker, Lipsiae, Tauchnitz, 5 sēj. 1855—7. — C. Sintenis, 5 sēj. 1852—5; 2. izd. 1873—75 (Bibl. Teubn.); jaunā izd.: Vitae parallelae, recogn. Lindskog u. Ziegler.

Moralia. Bernardakis, 8 sēj. 1888—96 (Bibl. Teubn.). Jauns izd.: recc. Hubert, Nachstädt, Paton, Pohlenz, Sieveking, Titchener, Wegehaupt (Bibl. Teubn. I 1925; II 1935; III 1929). — Moralia, with an engl. transl. by F. C. Babbitt, Leob. Class. Libr. London & New-York, Heinemann & Putnam, I & II 1927 & 1928.

Atsevišķi raksti. Περὶ μουσικῆς, H. Weil et Th. Reinach, Paris, 1900 (krit. izd. ar paskaidr.).

Tulkojumi: Les Vies, trad. J. Amyot, I & II, Paris, Nelson, 1914. — Biographien, deutsch von E. Eyth, 4. Aufl. Berlin, Langenscheidt, 1914. — Moralische Schriften, übers. von O. Apelt, Leipzig, Meiner, 1926 sek. — Vergleichende Lebensbeschreibungen, nach der Uebers. von Kaltwasser hrg. von O. Güthling, Leipzig, Reclam.

XLIII. Atdzimšanas laikmeta vēsturnieki

162. Arriāns. Grieķu kultūras uzplaukums Hadriāna un Antonīnu laikā nāca par labu arī grieķu vēsturniecībai. No 2. un 3. gs. vēsturniekiem ievērojamākie ir Arriāns, Apiāns, Kasijs, Diōns, Hērōdiāns.

Arriāns (Ἀρριανός, ap 95.—175. g.), ar pilnu vārdu Flāvijs Arriāns no Nīkomēdijas (Bītīnijā), ir grieķu renesanses pārstāvis Hadriāna laikā. Tiklab ar savu dzīvi, kā ar saviem rakstiem viņš atgādina Ksenofōntu. Jaunībā klausījies filozofu Epiktētu, Arriāns vēlāk pievērsās praktiskai darbībai. Sešus gadus (131—7, kā *legatus Augusti pro praetore*) viņš pārvaldīja Kapadokijas provinci. Vēlāk, atteicies no valsts amatiem, viņš dzīvoja Nīkomēdijā, bet uz mūža beigām uzturējās Atēnās, kur viņam bija piešķirtas pilsoņa tiesības un kur viņu sauca par Jauno Ksenofōntu.

Arriāna literārā darbība ir daudzpusīga. Viņš sarakstīja filozofiskus, vēsturiskus un militārus rakstus.

Filozofiskie raksti veltīti viņa skolotāja piemiņai un nosaukti Epiktēta sarunas (Διατριβαὶ Ἐπικτήτου), 8 grāmatās, no kuŗām

uzglabātas pirmās 4, un Epiktēta encheiridijs (Ἐγχειρίδιον Ἐπικτήτου), kas uzglabāts kopā ar Simplikija komentāru. Tie ir Arriāna jaunības darbi, kuŗos vēl nav literāras patstāvības.

Pie vēsturiskiem darbiem pieder Aleksandra Anabaze(Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου), 7 grāmatās. Tur stāstīts ne tikai par Aleksandra kaŗagājienu (ἀνάβασις) pret Persiju, bet arī par ķēniņa valdīšanu. Stāstījums ir vienkāršs un bez kādiem rētoriskiem izgreznojumiem. Autora avoti bija Ptolemaja, Aristobūla un Kallistena piezīmes par Aleksandru. Tā kā šie raksti zuduši, Arriāna Anabaze ir viens no galveniem mūsu vēsturiskiem avotiem par Aleksandru. Anabazei pieslienas raksts Par Indiju (Ἰνδική sc. συγγραφή), kas sarakstīts jōniešu dialektā un ir vairāk ģeografiska nekā vēsturiska satura. Mākslotais jōniešu dialekts te ir modes lieta un izskaidrojams ar tieksmi atdarināt Hērodotu. Zudusi ir Aleksandra pēcnācēju vēsture(Τὰ μετ' Ἀλέξανδρον, 10 gr.). Bez tam Arriāns sarakstīja tagad zudušos darbus Bītīnijas vēsturi (Βιθυνιακά, 8 gr.) un Partiešu kaŗus (Παρθικά, 17 gr.). No viņa Alānu vēstures (Ἀλανική) uzglabāta tikai neliela daļa ar nosaukumu Kaujas plāns pret alāniem (Ἔκταξις κατ' Ἀλανῶν).

No ģeografiskiem darbiem (bez jau minētā raksta par Indiju) uzglabāts Brauciens pa Melno jūru (Περίπλους Πόντου Εὐξείνου). Līdz ar šo Melnās jūras aprakstu uzglabāts arī Brauciens pa Sarkano jūru (Περίπλους τῆς ἐρυθρᾶς θαλάττης), kas Arriānam nepieder.

No Arriāna militāriem rakstiem uzglabāta viņa Taktika (Τέχνη τακτική). Raksta pirmā daļa veltīta grieķu un maķedoniešu kaŗa taktikai, bet otrā daļā aprakstītas jātnieku parādes ķeizara Hadriāna laikā.

Ņemdams par paraugu Ksenofōntu, Arriāns sacerēja arī rakstu Par medīšanu (Κυνηγετικός).

Kā rakstnieks, Arriāns turējās pie tā virziena, kas, atteikdamies no izpušķotā āziāniskā stila, tiecās pēc agrāko klasisko paraugu vienkāršības un skaidrības. Līdz ar to godā nāca atiešu valoda, kuŗa kļuva par izglītoto aprindu valodu un no kuŗas arvien vairāk attālinājās tautas runātā koine. Arriāns, līdz ar Lūkiānu un Kasiju Diōnu, pieder pie labākiem šā laikmeta atikistiem.

Izdevumi. Anabasis etc.: C. Sintenis, Berolini, Weidmann, 1867 (krit. izd.); tā paša, ar piezīmēm, Berlin, Weidmann, 2 sēj. 1849; 2. izd. 1860., 3. g. — C. Abicht, Anabasis, Bibl. Teubn. 1886. — Flavii Arriani quae exstant omnia, ed. A. G. Roos, vol. I Alexandri Anabasim continens, Bibl. Teubn. 1907; ed. minor phototyp. iterat. 1926; II Scripta minora et fragmenta, Teubner, 1928. — Arrien, L'Inde, texte établi et trad. par P. Chantraine, Paris, Les Belles Lettres, 1927. — Arrian, with an engl. transl. by E. J. Robson: Loeb Class. Libr. London, Heinemann & New-York, Putnam, 1929. — Herscher, Arriani scripta minora, Bibl.

Teubner. 1854; 2. izd. tā paša un A. Eberharda, 1885. g. — R. Reitzenstein, Arriani τῶν μετ' Ἀλέξανδρον fragmenta, Breslau, Köbner, 1888. — Epicteti dissertationes ab Arriano scriptae rec. H. Schenkl, Lips. 1894, ed. min. 1898 (Bibl. Teubn.), 2. izd. 1916. g. — Geographica (arī Indica); Müller, GGM I 257—401. Fragmenti: FHG III 586 sek.

163. Apiāns. Diōns. Hērōdiāns. Apiāns (Ἀππιανός) no Aleksandrijas bija Arriāna laika biedrs. Hadriāna laikā viņš ieradās Romā, kur sākumā nodarbojās ar advokāta praksi, bet vēlāk tika iecelts par prokurātoru.

Apiāns sarakstīja divus darbus: Autobiografiju, kas tagad zudusi, un Romiešu vēsturi (Ῥωμαικά), 24 grāmatās. No šā darba, kas aptvēra notikumus no Romas sākumiem līdz Trajāna valdīšanas beigām, uzglabātas atsevišķas daļas [1]).

Apiāns sakopojis daudz materiāla un cenšas būt patiess, tomēr vēsturiska kritika nav viņa stiprā puse. Arī kā rakstnieks viņš vērtējams zemāk par Arriānu.

Izdevumi: L. Mendelsohn, Bibl. Teubn. 2 vol. 1879, 81 (krit. izd.); Mendelsohn - Viereck, ed. altera, vol. alterum 1905.

Diōns (Δίων, ap 150.—235. g.), ar pilnu vārdu *Cassius Dio Cocceianus*, dzimis Nīkajā (Bītīnijā), bija pakāpeniski senātors, prētors, ķeizara legāts Smirnā un Pergamā, konsuls, beidzot pārvaldnieks Afrikā, Dalmatijā un Pannōnijā, bet beidzamos mūža gadus pavadīja dzimtenē.

Diōna galvenais darbs ir Romas vēsture (Ῥωμαικὴ ἱστορία), 80 grāmatās. Līdz mūsu laikiem uzglabātas tikai 24 grāmatas (XXXVI līdz LX), kur aplūkoti notikumi no 68. g. pr. Kr. līdz 47. g. pēc Kr. No pārējām grāmatām ir tikai fragmenti [2]).

Savam darbam Diōns ir rūpīgi gatavojies. Viņš salīdzināja iepriekšējos vēsturniekus Polibiju, Halikarnāsas Dionīsiju, Varrōnu, Sallustiju, Cēzaru, Asiniju Polliōnu un tos pārbaudīja vienu ar otru. Diōns cenšas būt precīzs chronoloģiskos un ģeografiskos datos un vispār grib būt patiess vēstures notikumu atstāstītājs. Tomēr viņam ir arī sava vājā puse: viņš tic sapņiem un pareģojumiem un nespēj pacelties pāri aizspriedumiem un partejiskumam.

Diōns raksta vienkāršā klasiskā valodā, atdarinādams atiskos paraugus, it īpaši Tūkīdidu.

---

[1]) Uzglabātas grāmatas VI—VIII (VI — Ἰβηρική, VII — Ἀννιβαϊκή, VIII — Λιβυκή) un XI—XVII (XI — Συριακή, XII — Μιθριδάτειος, XIII—XVII — Ἐμφύλια), bez tam IX grāmatas otrā daļa (Ἰλλυρική) un ievads IV grāmatā (Κελτική), kā arī fragmenti no nodaļas par Maķedoniju (IX gr.).

[2]) Diōna vēstures zaudētās daļas papildina īsais pārskats, ko sastādījis mūks Ksifilīns (11. gs.), tāpat Zonara vēsture (12. gs.), kur plaši izmantota Kasija Diōna vēsture.

Izdevumi: L. Dindorf, Lipsiae, 1863—65, 5 vol. (ar Ksifilīnu). — Dionis Cassii historia Romana, ed. Melber, vol. I (libri I—XL) 1890; vol. II (libri XLI—L) 1894; vol III (libri LI—LX) 1928 (Bibl. Teubn.). — Dio Cassius, Historiarum Romanarum quae supersunt, ed. Ph. Boissevain, Berolini, Weidmann, 3 vol. 1895—1901; jauns izd. 1926. g.

Hērōdiāns (Ἡρωδιανός, ap 165.—255. g.) no Sirijas [3]) sarakstīja Marka Aurēlija pēcnācēju vēsturi (Τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἱστορίαι), 8 grāmatās, kur aplūkoti notikumi no 180. līdz 238. gadam. Šim darbam pa daļai ir biografisks raksturs, jo autors ne tik daudz stāsta par valsts likteņiem, cik par ķeizaru personām.

Arī Hērōdiāns, tāpat kā Diōns, atdarina Tūkīdidu.

Izdevumi: Th. G. Immisch, Lips., 1789—1805, 5 vol. (ar plašu komentāru). — L. Mendelsohn, Lips., 1883 (ar krit. apar.). — Herodiani ab excessu divi Marci libri VIII, ed. Stavenhagen (Bibl. Teubn.) 1922.

XLIV. Ģeografi

164. Strabōns u. c. Pausanijs. Romas valsts lielā platība, kas aptvēra gandrīz visas toreiz pazīstamās pasaules daļas, sekmēja arī ģeogrāfijas attīstību. Līdzās ģeogrāfiska satura rakstiem, kur dotas ziņas par dažādām zemēm, atzīmējami arī darbi, kur aprakstīti ceļojumi pa sauszemi (περιηγήσεις) un jūru (πέριπλοι).

Viens no agrākiem šā laika ģeogrāfiem, pazīstams arī kā vēsturnieks, bija Strabōns (Στράβων, ap 64. g. pr. Kr. — 19. g. pēc Kr.). Dzimis Amasejā (pie Ponta), viņš jaunībā apmeklēja filozofu skolas. Tieksme uz vēsturi un ģeogrāfiju lika Strabōnam daudz ceļot. Viņš pats apliecina, ka esot apceļojis zemes no Armenijas līdz Sardinijai un no Eukseina (Melnās jūras) līdz Aitiopijas robežām. Būdams Augusta valdīšanas liecinieks, Strabōns mira Tiberija laikā.

Strabōna pirmais darbs bija vēsturiska satura ar virsrakstu Vēsturiskas piezīmes (Ἱστορικὰ ὑπομνήματα, 47 gr.), kas sarakstītas Augusta valdīšanas laikā un tagad zudušas. Mūsu laikos Strabōns vairāk pazīstams ar savu otro darbu, kas nosaukts Ģeogrāfija (Γεωγραφικά), 17 grāmatās, un uzglabāts gandrīz pilnīgi. Šis darbs sarakstīts Tiberija valdīšanas pirmajos gados. 1.—2. grāmatās aplūkota fizikālimatēmatiskā ģeogrāfija, 3.—10. gr. Eiropas ģeogrāfija, 11.—16. gr. Āzijas ģeogrāfija, 17. gr. Afrikas ģeogrāfija. Visvairāk uzmanības Strabōns veltī zemēm, kas atrodas pie Vidusjūras, — Italijai, Grieķijai un Mazāzijai. Savam darbam viņš izlietojis visus viņam pieejamos autorus, sākot ar Homēru, ko viņš mīl citēt, un beidzot ar sava laika auto-

[3]) Nav samaināms ar gramatiķi Hērōdiānu.

riem. Strabōna attieksme pret izlietotiem avotiem ir kritiska. Tāpēc viņa ziņas ir labākais tā laika ģeografiskais darbs. Bet ar mākslas mērogu mērīts, tas ir tikai viduvēja rakstnieka darbs. Kā rakstnieks, Strabōns iet pa Polibija pēdām un lieto vienkāršu, lietisku stilu. Izklāstījums ir saturīgs, labi sakārtots, skaidrs, vietām pasauss: maz gleznainu aprakstu, bet daudz nōmenklātūras. Viņa darbs var interesēt lasītāju ar tur sniegtām ziņām, bet ne ar formas un stila krāšņumu.

Izdevumi: Geographica: G. Kramer, Berol., 1844—52, 3 vol. (ed. minor, 2 vol. Berol., 1852). — Strabonis geographica, ed. Meineke, vol. I—III 1852—3; jaun. izd. I 1921, II 1915, III 1925. — F. Duebner, Parisiis, Didot, 2 vol. 1858 (ar 15 kartēm).

Vēstures fragmenti: Müller FHG III 490—4. — P. Otto, Strabonis ἱστορικῶν ὑπομνημάτων fragm. Lips. Stud. XI (1891).

Par slaveno astronomu un ģeografu Klaudiju Ptolemaju no Aleksandrijas, kas dzīvoja Marka Aurēlija laikā, sk. XLIX, 176.

No peripliem minams Brauciens pa Bosporu (Ἀνάπλους Βοσπόρου), kuŗa autors ir kāds Dionīsijs. Tur interesanti aprakstīta ostām un templiem bagātā Bospora piekraste.

Izdevums: C. Wescher, Dionysii Byzantini De Bospori navigatione, Parisi is, 1874.

No perihēgētiem atzīmējami: Dionīsijs Perihēgēts, kas sarakstīja Pasaules aprakstu (Περιήγησις τῆς οἰκουμένης) 1187 heksametros.

Izdevums ar veciem komentāriem un Bernhardi (Bernhardy) piezīmēm, Lips., 1820. — C. Müller, G. Gr. Min. II 102—457.

Pausanijs (Παυσανίας), kuŗa persona tuvāk nav pazīstama (domā, ka viņš ir no Magnēsijas), sarakstīja Grieķijas aprakstu (Περιήγησις τῆς Ἑλλάδος), 10 grāmatās. Šis darbs ir svarīga rokasgrāmata grieķu mākslas vēsturniekam. Tur ceļojuma kārtībā aprakstītas Grieķijas ievērojamās vietas, tās templi, piemineķļi un citi mākslas darbi.

Apraksts iesākas ar Sūniju un citām Atikas vietām (I Ἀττικά), tad no Korintas ceļojums tiek turpināts uz Argosu, Mikēnām, Tirintu un Epidauru (II Κορινθιακά), tālāk uz Lakōniju (III Λακωνικά), Mesēniju (IV Μεσσηνιακά), Ēlidu (V un VI Ἠλιακά), Achaju (VII Ἀχαϊκά) un Arkadiju (VIII Ἀρκαδικά). Otrā ceļojumā aprakstīta Boiōtija (IX Βοιωτικά) un Fōkida (X Φωκικά) ar Tēbu un Delfu pilsētām.

Pārējie Grieķijas novadi, kas mākslas darbu un piemineķļu ziņā mazāk ievērojami, ir noklusēti. Darbs rakstīts pēc Hadriāna, Antonīnu laikā (2. gs. pēc Kr.).

Pausanijam ir tieksme atdarināt Hērodota stilu, lai gan viņš raksta atiešu dialektā.

Izdevumi: J. H. Chr. Schubart (1853.—54., tad 1875., 1881. g.). — F. Spiro (1903), Bibl. Teubn. — H. Hitzig, ar H. Blimnera (Blümner) komentāru, 3 sēj. Leipcigā, 1896.—1910. g. — Pausanias, Graeciae descriptio, ed. stereot. 2 Tauchnitz, Leipzig, Holtzes, 1925. — Pausanias' Description of Greece, transl. with a commentary by J. G. Frazer, 6 vol. with about 30 maps, Cambridge, 1898; new and revised ed. Newyork, 1913. — Pausanias. Graecia antiqua. Maps and plans to illustrate Pausanias' description of Grecce, by J. G. Frazer & A. W. van Buren, London, Macmillan, 1930.

XLV. Filozofija

165. Jaunpītagorieši. Filōns. Romiešu laikmetā filozofu vārda pēc gan netrūka, bet maz bija tādu, kas, paceldamies pāri vispārējam līmenim, būtu mēģinājuši atrisināt sarežģītas filozofiskas problēmas. Filozofija šai laikmetā dabū eklektisku virzienu, kas gan mīkstināja agrāko skolu pretišķības, bet līdz ar to notrulināja filozofiskās spekulācijas asumu. Profesionālie filozofi šai laikā nodarbojās ar agrāko mācību izskaidrošanu, un tādā kārtā filozofija pārvērtās par filoloģiju [1]). Būdama vispārīgās izglītības nepieciešams sastāvelements, filozofija ietekmēja visu kultūrālo dzīvi, tā ka pat daži ķeizari (Augusts, Tits, Nerva, Trajāns, Marks Aurēlijs) bija filozofijas cienītāji. Gan filozofi viņu brīvās vai par kaitīgu atzītās mācības dēļ tika dažreiz no Romas izraidīti [2]), bet šīs vajāšanas bija pārejošas, un trimdā aizdzītie filozofi drīz atgriezās atkal Romā vai arī devās no Romas uz citām pilsētām Grieķijā un Mazāzijā. Filozofija no jauna atplauka 3. gs. pēc Kr., kad radās jaunplatōnisms.

Jaunpītagorieši. Ap Kristus laikiem atkal sāka izplatīties gandrīz jau aizmirstā pītagoriešu mācība. Ētiku, kas jau kopš sākta gala bija pītagoriešu filozofijas stūrakmens, tagad izvirzīja tik lielā mērā, ka dzīves šķīstību un juteklisko iekāru savaldīšanu uzskatīja par filozofijas gala mērķi. Pītagorisma atdzimšana laikam vispirms notika Aleksandrijā. No Ēģiptes tas izplatījās arī Romā, kur tas bija populārs Cicerōna draugu pulkā. Šis pītagorisma uzplaukums turpinājās trīs vai četrus gadu simtus. Literātūrā to reprezentē dažādi darbi. Vispirms atzīmējama apokrifu darbu serija, kuŗu izcelšanās laiks un vieta nav droši zināmi. Te, piemēram, pieder Pītagoram piedēvētie Zelta vārdi (Χρυσᾶ ἔπη). Vispazīstamākais no pītagoriešu rakstiem ir Kebēta glezna (Κέβητος πίναξ), kur aprakstīta cilvēka dzīves allegoriska glezna. Ar pītagorieša Okella (no Lukānijas) vārdu uzglabāts raksts Par universa dabu (Περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύσεως).

---

[1]) Seneca ep. 108, 23: quae philosophia fuit, facta philologia est.

[2]) Tā tas bija Vespasiāna un vēlāk Domitiāna laikā.

Izdevumi: Πυθαγόρου χρυσᾶ ἔπη, ed. A. Nauck, pielikumā pie Jamblicha, Pēterburgā, 1884. g. — Pythagoreorum aliorumque philosophorum similitudines et sententiae, Mullach FPG I, 485 sek. — Ὀκέλλου τοῦ Λευκανοῦ περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύσεως, Mullach, FPG I 388—406.

Liela nozīme filozofiskā literātūrā ir jūdam Filōnam (Φίλων), no kuŗa daudzajiem rakstiem daži uzglabāti.

Filōns dzimis ap 20. g. pr. Kr. Aleksandrijā. Kaligulas laikā, 39. g. pēc Kr., Filōns kā jūdu draudzes pārstāvis tika sūtīts uz Romu, lai tur aizstāvētu savu tautiešu intereses. Atskaitot šo gadījumu, Filōns dzīvoja diezgan noslēgtu un klusu dzīvi savā dzimtajā pilsētā, nododamies filozofijai un rakstniecībai.

Filōna raksti iedalāmi 3 lielās šķirās: 1) filozofiska satura raksti, kas, kā liekas, pieder Filōna jaunības laikam[3]); 2) eksēgētiski raksti par Mozus grāmatām, kas aizņem vairāk nekā ¾ no visa tā, ko Filōns sarakstījis[4]); 3) vēsturiski-apoloģētiski raksti[5]).

Filōna personā visciešākā kārtā ir apvienota jūdu un grieķu kultūra. Būdams Platōna cienītājs un Stojas draugs, Filōns tomēr savos ieskatos pieslienas savas tautas ticībai un Mozus bauslībā saskata visus gudrības sākumus. Pārņēmis stoiķu allegorisko iztulkošanu, Filōns ir pārliecināts, ka Vecajā derībā atrodama visa patiesība, bet ka tā tur nav izteikta atklāti. Ar šādu metodi viņš bībelē atrod visu, ko tik vēlas, arī Platōna idejas. Pēc saviem ieskatiem Filōns ir mistisks platōniķis, un viņa personā saskatāms jau 3. gs. jaunplatōnisms. Filōna filozofija ir teoloģiska. Viņš atzīst vienu Dievu un tam līdzās Vārdu (Λόγος), kas ir Dieva emanācija un ir starpnieks starp Dievu un viņa radību.

Svida liecina, ka Filōns esot „platōnizējis". Tas attiecināms tiklab uz Filōna mācību, kā stilu. Tāpat kā Platōnam, arī Filōnam piemīt spēja (kaut gan mazākā mērā) apvienot prōzu un dzeju, bet viņam trūkst drāmatiskā instinkta, kas tik spilgti izpaužas Platōna darbos.

Filōna raksti rāda, ka viņam ir lielas enciklopēdiskas zināšanas. Viņš daudz lasījis grieķu dzejniekus un filozofus un teicami prot grieķu valodu. Izteiksmē viņš nesmādē arī rētoriskus izpušķojumus, un viņa periodi ir dažkārt māksloti un sarežģīti.

---

[3]) Te pieder: Περὶ ἀφθαρσίας κόσμου, Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλεύθερον, Περὶ προνοίας, Ἀλέξανδρος.

[4]) Te pieder 3 lieli darbi: Νόμων ἱερῶν ἀλληγορίαι (liels allegorisks Ģenezes komentārs), Τῶν ἐν Γενέσει καὶ τῶν ἐν Ἐξαγωγῇ ζητημάτων τε καὶ λύσεων βιβλία (īss Ģenezes un Eksoda komentārs jautājumu un atbilžu formā) un vēsturiski-eksēgētisks Mozus likumu izskaidrojums, kuŗa kopīgais virsraksts ir zudis, bet uzglabāti tikai atsevišķu nodaļu virsraksti.

[5]) Te pieder: Περὶ βίου Μωυσέως, Περὶ Ἰουδαίων, Ὑποθετικά, Εἰς Φλάκκον, Πρεσβεία πρὸς Γάϊον u. c.

Izdevumi: Kritisks izdevums ar bagātu aparātu: Philo Alexandrinus, Opera quae supersunt, ed. L. Cohn, P. Wendland, S. Reiter, Berlin, de Gruyter, 7 sējumos, 1896—1930 (arī ed. minor). — Vācu tulk.: L. Cohn - Heinemann.

166. Epiktēts. Marks Aurēlijs. Diogens Lāertijs. Stōiķu, epikūriešu, peripatētiķu un akadēmiķu skolas, kuŗu darbība tik spilgti izpaudās aleksandriešu laikā, romiešu laikmetā pamazām apklusa. Izcilāks no šā laika filozofiem ir Epiktēts (Ἐπίκτητος) no Hierapoles (Friģijā). Sākumā viņš darbojās Romā, bet Domitiāna valdīšanas laikā (94. g. pēc Kr.) tika izraidīts no Italijas un apmetās pilsētā Nīkopolē (Ēpeirā), kur pulcināja ap sevi daudz sajūsminātu klausītāju. Viņa filozofijas smaguma punkts bija ētika, kuŗu viņš pamatoja uz stōiķu principiem par pašsavaldīšanos [1]). Viņa mācība uzglabāta lielāko tiesu viņa skolnieka Arriāna atreferējumā (διατριβαὶ Ἐπικτήτου un ἐγχειρίδιον).

Filozofs uz troņa bija ķeizars Marks Aurēlijs (valdīja no 161. līdz 180. g.), kas atpūtas brīžos sarakstīja grieķu valodā savas Pārdomas (Τὰ εἰς ἑαυτόν). Tā ir grāmata, kas autoram sagādājusi slavu.

Izdevums: H. Schenkl, ed. maior un minor, Lips., 1913.

Starp filozofijas vēsturniekiem pirmo vietu ieņem Diogens Lāertijs (Διογένης Λαέρτιος vai Λαέρτιος Διογένης) ar savu darbu Filozofu biografijas (Βίοι φιλοσόφων) 10 gr., kas uzglabātas līdz mūsu laikiem. Diogens, kas dzīvoja laikam 3. gs. sākumā, nebija patstāvīgs domātājs un neieņēma arī noteiktu stāvokli starp pastāvošām filozofiskām skolām, lai gan simpatizēja Epikūra mācībai. Viņu interesēja filozofu privātā dzīve un anekdotiskā puse. Diogena darbs ir svarīgs un interesants ar tur sniegtiem biografiskiem un literāriem datiem par senajiem filozofiem. Autora nopelns ir tikai tas, ka viņš bez kādas kritikas izlasījis un sakopojis ziņas, kuŗas atradis savu priekšgājēju darbos.

Izdevumi: H. G. Huebner, Lips., 1828, 1831, 2 sēj. Pie šā izdevuma vēl Is. Casauboni notae et Aeg. Menagii observationes et emendationes in Diog. Laert. ed. H. G. Huebner et C. Jacobitz, 2 vol. Lips., 1830, 1833. — Ed. stereot. Tauchnitii, Lipsiae, Holtze, 2 vol. 1833, 77, 84, 95. — C. G. Cobet, Parisiis, 1850 (ar lat. tulk.).

167. Jaunplatōnisms. Plōtīns. Porfirijs. 3. gs. pēc Kr. radās jaunplatōnisms. Tā ir pēdējā no lielajām antīkās filozofijas sistēmām, kas pastāvēja 3.—6. gs. pēc Kr. Par jaunplatōnisma dibinātāju uzskata aleksandrieti Ammōniju Saku (Sakkās, ap 175.—242. g.), bet ievērojamākais tā pārstāvis ir Ēģiptes grieķis Plōtīns (Πλωτῖνος) no Li-

[1]) Epiktēta ētikas maksima bija ἀνέχου καὶ ἀπέχου (panes un atturies).

kopoles (204.—270. g.). Savu mācību Plōtīns izveidoja pamazām, pēc ilgām studijām un pārdomām, kopš 244. g. mācīdams Romā, kur viņam bija daudz skolnieku un cienītāju. Ar ķeizara Galliēna atbalstu viņam gandrīz izdevās nodibināt Kampānijā Platōna projektēto ideālo valsti. Tikai mūža beigās Plōtīns, paklausīdams skolnieku lūgumam un nerūpēdamies daudz par ārējo formu, uzmeta savu mācību 54 apcerējumos, ko pēc viņa nāves publicēja viņa skolnieks Porfirijs, apvienodams tos 6 grupās, pa 9 katrā, no kam šis darbs arī nosaukts par Enneadām (Ἐννεάδες, t. i. deviņnieki). Tur atrodama mācība par tikumību, par pasauli, par dvēseli, par prātu un citām filozofiskām problēmām.

Plōtīna mācības pamatā ir Platōna idejas, kuŗas Plōtīns pārveidojis, papildinādams tās ar elementiem, kas ņemti no pītagorisma, aristotelisma, stōicisma, kā arī dažām reliģiski-filozofiskām mācībām. Plōtīna sistēmā centrālo vietu ieņem dievības ideja. Dievība ir neierobežota un bezgalīga. Visa pasaules daudzveidība izplūst no viena avota. Plōtīns to sauc par Vienu (τὸ ἕν). Jutekliskā pasaule atrodas materijā, kas ir iras ēna. Pacelties līdz dievībai un atbrīvoties no materijas, kā no ļaunuma, ir filozofa uzdevums un cilvēka dzīves mērķis. Saskaņā ar šādiem uzskatiem, Plōtīns sludina misticismu un askētismu. Viņš prasa no cilvēka pastāvīgu morālu šķīstīšanos. Plōtīns nonāk pie secinājuma, ka dievību nevar atzīt ar prātu, bet ar sirdi un ticību.

Pretēji saviem laika biedriem, Plōtīns, aizņemts ar idejām, nepiegrieza vērības formai un tāpēc rakstīja bez kādas mākslas. Viņa mācība par miesas un formas noliegšanu iezīmē grieķiskā pasaules uzskata beigas.

Izdevumi: H. Fr. Müller, Plotini Enneades, Berolini, Weidmann, 2 vol. 1878, 1880 (krit. izd.). — R. Volkmann, Bibl. Teubn. 2 vol. 1883, 4. — Plotin, Ennéades, par E. Bréhier, Paris, Belles Lettres.

Literātūra: E. Bréhier, La philosophie de Plotin, Paris, Boivin, 1928.

Ar Plōtīnu saistāms Porfirijs no Tīras (233.—305. g.). Viņš iepazinās ar Plōtīnu Romā 263. gadā. Pēc sava skolotāja nāves Porfirijs dzīvoja Sicilijā, pēc tam Romā. Būdams mazāk oriģināls nekā viņa skolotājs, Porfirijs izcēlās ar savu erudīciju un arī daudz rakstīja.

No Porfirija daudzajiem rakstiem uzglabāti: Ierosinājumi garīgai dzīvei (Ἀφορμαὶ πρὸς τὰ νοητά), Traktāts par atturēšanos no asinsupuŗiem (Περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων), kur autors aizstāv veģetārismu, un Vēstule Markellai (Πρὸς Μαρκέλλαν); bez tam raksts Par nimfu alu Odisejā (Περὶ τοῦ ἐν Ὀδυσσείᾳ τῶν Νυμφῶν ἄντρου). No Porfirija komentāriem kā svarīgākais minams Ievads Aristoteļa katēgorijās (Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς Ἀριστοτέλους κατηγορίας).

Zuduši ir Porfirija reliģiskie raksti: Par orākulu filozofiju (Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας), Par dievu tēliem (Περὶ ἀγαλμάτων) un raksts Pret

kristiešiem (Κατὰ χριστιανῶν), 15 grāmatās, kuŗā bija kritizēta bībele, kāpēc tas 448 g. tika sadedzināts. Porfirijs bija hellēnisma piekritējs un aizstāvis un tātad kristietības pretinieks.

Izdevumi: Porphyrii opuscula selecta (Histor. philos. fragmenta. Vita Pythagorae. De antro nympharum. De abstinentia. Ad Marcellam) ed. Nauck, ed. II 1886. — Porphyrius, Gegen die Christen, 15 Bücher, hrg. von A. von Harnack, Abh. Preuss. Akad. Wiss. 1916, Berlin-Reimer, 1916. —

XLVI. Sofistika

168. Diōns. Ailijs Aristeids. Tiras Maksims. Filostrati. 2. un 3. gs. pēc Kr. uzplaukst no jauna sofistika, kuŗu literātūras vēsturē sauc par otru sofistiku. Tāpat kā Platōna laikā Gorgijs, Prōtagors un citi sofisti, mācīdami daiļrunas un eristikas mākslu, uzskatīja sevi par īstās dzīves gudrības skolotājiem, tā arī šai laikmetā sofistika, izaugusi no rētoru skolām, pievēršas daiļrunai. Neapmierinādamās ar skolas kluso dzīvi, tā grib spīdēt sabiedrības priekšā. Polītiskai daiļrunai šai laikmetā vairs nav vietas. Bet sagaidot ķeizaru vai tā vietnieku vai arī uzstājoties dažādos svētku un svinību gadījumos, sofisti varēja parādīt savu runas mākslu. Tāpat viņi centās pievilkt sev klausītājus, iztirzādami populārfilozofiskus vai literārus jautājumus.

Sofistikas uzplaukums sākas 2. gs. pēc Kr. Lielās pilsētas aicina pazīstamus sofistus un nodibina viņiem katedras. Arī ķeizari nodibina daiļrunas un filozofijas katedras un atalgo tās ar valsts līdzekļiem. Sākot ar 176. g., pateicoties Marka Aurēlija ierosinājumam, Atēnas kļūst par īstu universitāti. Tā tas turpinās arī 3. gs. Šim vecākajam sofistikas ziedu laikam, kas sakrīt ar Hadriāna un Antonīnu valdīšanas laiku, vēlāk seko otrs ziedu laiks, kas sakrīt ar Jūliāna un tā pēcnācēju valdīšanu.

Pie vecākiem šā laika sofistiem pieder Diōns (ap 40.—120. g.), ar romisko pievārdu *Cocceianus*, kas vēlāk savas daiļrunības dēļ dabūja nosaukumu Chrīsostoms (Zeltamute). Viņš dzimis ap 40. g. pēc Kr. Bītīnijas pilsētā Prūsā. Nonācis Romā, viņš Domitiāna laikā krita nežēlastībā un izraidīts devās uz skitu un getu zemi pie Melnās jūras. Pēc 14 trimdas gadiem ķeizara Nervas laikā viņu aicināja atpakaļ (96. g.), un viņš bija godā arī Trajāna valdīšanas laikā. Atgriezies Prūsā, viņš no turienes vēl ap 100. g. apmeklēja Romu, kā arī citas pilsētas Mazāzijā un Ēģiptē.

Diōns piederēja pie tiem sofistiem, kas daiļrunu centās savienot ar filozofiju. Taisnību sakot, viņš ir ne tik daudz filozofs, cik daiļrunīgs filozofijas izskaidrotājs. No senajiem filozofiem viņa ideāls bija Sōkrats, Platōns, Antistens un Diogens.

Diōns rakstīja daudz. Daži viņa raksti, kā, piemēram, viņa Vēstules un Getu vēsture (Γετικά), ir zuduši. Populāritāti Diōns ieguvis lielāko tiesu ar savām runām, kuŗas vēlāk tika sakopotas un no kuŗām 80 uzglabātas līdz mūsu laikiem. Starp tām ir sofistiskas, politiskas un ētiskas runas [1]).

Savās filozofiskās runās un dialogos Diōns ir Lūkiāna priekštecis. Lai gan Diōnam trūkst spožas izteiksmes (par paraugu viņš sev ņēma Ksenofōnta skaidro vienkāršību), kā stilists viņš tomēr nav peļams.

Izdevums: Dionis Prus. quae exstant omnia, ed. apparatu critico instruxit J. de Arnim, 2 vol., Berol., 1893, 1896.

Ailijs Aristeids (129.—189. g.), ar pievārdu Teodōrs, dzimis Hadriānos (Mizijā). Ceļodams pa dažādām zemēm, viņš kādu laiku uzturējās Atēnās un Romā, bet viņa galvenā dzīves vieta bija Smirna. Kad briesmīga zemestrīce šo pilsētu 178. g. pārvērta gruvešos, Aristeids panāca, ka ķeizari Marks Aurēlijs un L. Kommods lika to atkal uzcelt. Par to pateicīgie smirnieši pagodināja populāro rētoru ar vaŗa statuju agorā. Nopietni noslimojis 12 gadus, Aristeids atstāja savas dziedināšanas dienas grāmatu Svētās runas (Ἱεροὶ λόγοι), kur izpaužas tā laika māņticība un paša autora ieskati par dziedniecības dieva Asklēpija atklāsmi. Slavens Aristeids kļuvis ar savām runām, kas (skaitā 55) uzglabātas līdz mūsu dienām.

Aristeids, tāpat kā Isokrats, savas smalki stilizētās runas izstrādāja ar lielu rūpību, jo improvizācija nebija viņa stiprā puse [2]).

Aristeids raksta tīrā atiešu valodā, un viņa ideāls ir atkal sasniegt atisko klasiķu stila augstumu.

Izdevums: Aristides ex rec. G. Dindorfii, Lips., 1829, 3 sēj., ar krit. apar. un agrāko izdevēju piezīmēm.

Maksims no Tiras (pilnīgs nosaukums *Cassius Maximus Tyrius*), ko var pieskaitīt tiklab pie sofistiem, kā filozofiem, dzīvoja ķeizara Kommoda laikā. Līdz mūsu laikiem nonācis 41 viņa sacerējums (Διαλέξεις). Tie ir populāri priekšlasījumi par dažādiem tematiem. Autora stils mākslots, bez gaumes un pareiza mēra.

Izdevumi: F. Duebner, Parisiis, 1840. — H. Hobein, Lips., 1910. —

Filostrati. Svida min 3 sofistus Filostratus. Vecākais no tiem, pēc Svidas liecības, ir Nerōna laika biedrs; otrais (iepriekšējā dēls)

---

[1]) Divas runas — Κορινθιακά un Περὶ τύχης — pieder Diōna skolniekam Favorīnam.

[2]) Kad ķeizars Marks Aurēlijs, kā to stāsta Filostrats, viņam reiz jautājis, kad viņš varēšot Aristeidu klausīties, tas atbildējis: „ja šodien dosi man tematu, rīt varēsi manu runu dzirdēt": οὐ γὰρ ἐσμὲν τῶν ἐμούντων, ἀλλὰ τῶν ἀκριβούντων.

dzīvojis papriekš Atēnās, tad Romā, ķeizara Sevēra (192.—211. g.) un Filipa Araba (244.—249. g.) laikā, bet trešais, pirmo divu radinieks, ar pievārdu Lēmnietis, pēc dažiem kombinējumiem dzimis ap 191/2. g.

Ar Filostrata vārdu uzglabāti 6 raksti. 1) Tianieša Apollōnija biografija (Τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον), 8 grāmatās, kur stāstīts par slaveno pītagorieti brīnumdari, kas dzīvojis 1. gs. pēc Kr. Daži domā, ka šā raksta ierosinātāja ķeizariene Jūlija Domna (mir. 217. g.) ir gribējusi rādīt Kristus prettēlu. 2) Sofistu biografijas (Βίοι σοφιστῶν), 2 grāmatās, ir feļetona stilā rakstīts piezīmju krājums, kur sniegtas interesantas ziņas un anekdoti par vecajiem un jaunajiem sofistiem. 3) Gleznas Εἰκόνες), kur autors apraksta un izskaidro 64 Neapoles portikā atrodamās gleznas. Līdzās šim darbam uzglabāts vēl kāds jaunāks Gleznu atdarinājums, kas pieder vēlākam autoram. 4) Varoņi (Ἡρωικός), kur kāds vīnkopis stāsta ceļiniekam par Homēra varoņu parādībām. 5) Traktāts par ģimnastiku (Γυμναστικός), kur autors grib atdzīvināt sengrieķu atlētiku, ko bij atmetuši kiniķi, stōiķi un Platōna skola. 6) Vēstules (Ἐπιστολαί), skaitā 73.

Grūtības rada jautājums, kuŗam Filostratam pieder katrs no šiem rakstiem, jo Svidas ziņās ir dažas neskaidrības. Par drošu var uzskatīt, ka pirmo divu rakstu autors ir Filostrats II. Pēdējā laikā tam pašam Filostratam piedēvē arī pārējos rakstus.

Izdevumi: K. L. Kayser, Zürich, 1844, 1853 (lielais izd. ar piez.); mazais izd. Leipcigā 1870—71.

169. Raibā literātūra: Klaudijs Ailiāns. Atēnajs. Sofistu rindai pieskaitāmi arī daži anekdotu vācēji, paradoksografi, simposiju aprakstītāji un citi literāti, kas saviem darbiem ņēma dažāda satura vielu.

Te vispirms minams Klaudijs Ailiāns (Claudius Aelianus), kas dzimis Prainestā pie Romas. Grieķu literātūrā viņu ievadīja sofists Pausanijs, un grieķu valodu viņš iemācījās tik labi, ka par viņu ir izteikts spriedums, — viņš atiski runājot tā, it kā būtu Atikā dzimis [1]).

Ailiāna galvenais darbs nosaukts Par dzīvnieku dabu (Περὶ ζῴων ἰδιότητος), 17 grāmatās. Tie ir raibi nostāsti un apraksti par kustoņu dzīvi, kur autors apskata visvairāk kustoņu dvēseliskās īpatnības.

Sliktāk uzglabāts ir Ailiāna otrais darbs Raibie stāsti (Ποικίλη ἱστορία), 14 grāmatās. No šā darba tagad ir tikai izvilkumi, par ko liecina teksta gramatiskā forma [2]), ievada trūkums un visai dažādais

[1]) Philostr. Vit. soph. II 31. Ailiāna darbos tomēr atrodamas dažas grieķu valodas kļūdas.

[2]) Piem., daudzie ὅτι, ar kuŗiem ievadītas nodaļas.

atsevišķu grāmatu un stāstu gaŗums. Par avotiem Ailiānam te bija dažādi brīnumstāsti, ko viņš atrada savu priekšgājēju (Ktēsija, Teofrasta, Teopompa, Tīmaja) darbos. Nav droši zināms, vai Ailiāns izmantojis Atēnaju vai, otrādi, Atēnajs Ailiānu.

Ar Ailiāna vārdu uzglabātas vēl 20 Lauciniekuvēstules (Ἀγροικικαὶ ἐπιστολαί). Tās ir erōtiska satura un radniecīgas idilliskai dzejai.

Izdevumi: Aeliani opera, ed. Hercher, vol. I, De natura animalium 1864; vol. II Varia historia, epistulae, fragmenta, 1866; Varia historia, ed. Hercher, 1887 (Teubner).

Ailiānam piebiedrojas vēl daži citi anekdotu rakstnieki[3]), kuŗu darbi jaunākos laikos izdoti dažos krājumos. Te pieskaitāms arī sapņu tulkotājs Artemidōrs (dzīvoja Antonīnu laikā), kas sacerēja līdz mūsu dienām uzglabāto Sapņu tulku (Ὀνειροκριτικά), 5 grāmatās.

Izdevumi: Paradoxographi graeci, ed. Westermann, Braunschweig, 1839. — Rerum naturalium scriptores graeci minores, ed. Keller, 1877 (Bibl. Teubn.). — Val. Rose, Anecdota graeca, Berol., 1864, 2 sēj. — Philonis Byzantii de septem miraculis, ed. Orelli, Lipsiae, 1816. — Rohden, De mundi miraculis, Bonn, 1875. — Artemidorus, rec. Hercher, Lips., 1864.

Atēnajs (Ἀθήναιος) no Naukrates (Ēģiptē) dzīvoja 3. gs. sākumā un sarakstīja Sofistu mielastu (Δειπνοσοφισταί), 15 grāmatās, kas sacerētas dialogu formā. Sarunas notiek pie mielasta galda, kur ielūgti 29 viesi, starp kuŗiem ir dzejnieki, gramatiķi, filozofi, rētori, juristi, ārsti, mūziķi u. c.[4]). Literāra vērtība šim darbam nav liela, bet tas sniedz daudz interesantu ziņu par grieķu privāto, sabiedrisko un literāro dzīvi.

Izdevumi: G. Kaibel, Bibl. Teubner., 3 vol. 1887—1890; jauns izd.: Deipnosophistarum libri XV rec. G. Kaibel, I—II Teubner, 1923 (svarīgs).

170. Lūkiāns (Λουκιανός, ap 120.—180. g.). Viens no visoriģinālākiem atikisma laikmeta rakstniekiem ir Lūkiāns. Sofists pēc audzināšanas, viņš izceļas ar iedzimtām inteliģences spējām un neatkarīgu raksturu. Viņš reizē ir satiriķis, morālists, stāstītājs un dialektiķis.

Lūkiāns dzimis Sirijas pilsētā Samosatā un sākumā runāja siriski. Viņa mazturīgie vecāki nodeva viņu mācībā pie tēlnieka, bet viņa neatkarīgais raksturs nevarēja samierināties ar izraudzīto profesiju. Reiz aiz neuzmanības sasitis marmora plāksni, viņš aizbēga atpakaļ uz tēva

---

[3]) Apollōnijs (Ἱστορίαι θαυμάσιαι), Flegonts no Trallām, Isigons no Nīkajas, Adamantijs u. c.

[4]) No attēlotām personām priekšplānā redzams tiesību speciālists Masurijs, kiniķis Kīnulks, rētors Ulpiāns, ar pievārdu Κατούκειτος (jo bieži jautā: κεῖται, οὐ κεῖται;).

māju un panāca to, ka viņam tika atļauts nodoties izglītībai. Lūkiāns sāka mācīties daiļrunu. Pabeidzis skolas, viņš kļuva par rētorikas skolotāju un advokātu. Šķiet, ka viņš kādu laiku praktizējis kā advokāts Antiochijā (ap 150. g.), bet drīz pievērsies ceļojoša sofista dzīves veidam, lasīdams lekcijas dažādās Grieķijas un Italijas pilsētās. Tomēr par spīti spožajiem panākumiem, viņš pagrieza muguru arī rētorikai, šai „nokrāšļotai mīļākai", un sāka meklēt augstākus mērķus filozofijā. Šo lūzumu radīja iepazīšanās Romā ar platoniķi Nigrīnu, kas bija cēla un izglītota persona. Novērsies no rētorikas, Lūkiāns pārtrauca savu ceļošanu un apmetās Atēnās, šai gara un smalkās izglītības pilsētā (ap 165. g.), kur nodzīvoja kādus 20 gadus. Sakarā ar to Lūkiāns mainīja arī literāro formu: garu, daiļskanīgos periodos veidotu runu vietā viņš sāka rakstīt īsus, asprātīgus dialogus. Dialogs jau no sākta gala bij Akadēmijā iemīļota literāra forma, bet Lūkiāns to vēl atdzīvināja ar komēdijas asprātību. Savu satiriķa un dialogu rakstnieka slavu viņš ieguva Marka Aurēlija un Kommoda laikā. Mūža beigās, būdams jau populārs, viņš dabūja kādu augstu tiesneša amatu Aleksandrijā, kur laikam arī mira.

Ar Lūkiāna vārdu uzglabāti 82 raksti, no kuŗiem daži neīsti vai apšaubāmi[1]). Tie visi ir nelielu apmēru sacerējumi, kas lielāko tiesu rakstīti dialogu formā.

Nav iespējams Lūkiāna rakstus sarindot chronoloģiskā secībā, jo tikai dažos no tiem var rast pieturas punktus chronoloģiskai datēšanai. Pie rētoriskām deklamācijām pieder raksti: Tiranna slepkava (Τυραννοκτόνος); No mantojuma izslēgts (Ἀποκηρυττόμενος); Falarids (Φάλαρις), Mušas suminājums (Μυίας ἐγκώμιον); Patskaņu tiesa (Δίκη φωνηέντων Te septiņu patskaņu priekšā σ tiesājas ar τ, par to ka atikisma laikmetā sigma izmesta no daudziem vārdiem, kā, piem., σήμερον, θάλασσα, Θεσσαλία); Hērodots jeb Āetiōns (Ἡρόδοτος ἢ Ἀετίων); Zeuksids (Ζεῦξις); Par māju (Περὶ οἴκου); (Sapnis (Ἐνύπνιον); Tu esi Promētejs vārdos (Προμηθεὺς εἶ ἐν λόγοις).

Dialogi laika un satura ziņā iedalāmi vairākās šķirās. Vecākie dialogi, pie kuŗiem pieder lielākā daļa īso dialogu, attiecas uz reliģiskiem ticējumiem, filozofu sektām, sofistu plātīšanos un cilvēku vājībām un ačgārnībām. Šais dialogos ir vairāk jautrības un humora nekā dzēlīgas satiras. Pirmā vietā te stāv dialogi par dieviem. Dievu sarunās (Διάλογοι θεῶν) un Jūras sarunās (Ἐνάλιοι διάλογοι) kritizēti grieķu reliģiskie ticējumi (pirmajā sacerējumā notiek 26 sarunas starp Olimpa dieviem, otrajā 15 sarunas starp jūras dieviem). Promētejs jeb Kaukazs (Προμηθεὺς ἢ Καύκασος), kur Promētejs tai brīdī, kad tiek piekalts pie Kaukaza klints, strīdas ar Hēfaistu un Hermeju. Prokurors ir Hermejs, kas savā runā apsūdz Promēteju, ka tas, pirmkārt, piekrāpis Zevu, dalot ziedojuma gaļu, otrkārt, radījis cilvēkus, treškārt, nozadzis uguni. Promētejs aizstāvas pret katru punktu un pierāda, ka paši dievi vainīgi zādzībās un citos pārkāpumos un ka

[1]) Kādi 30 raksti tiek apšaubīti. Paliek tātad ap 50 rakstu, kuŗus var uzskatīt par īstiem.

uguns nozagšana viņiem nav atnesusi nekādu ļaunumu. 30 Mirušo sarunas (Νεκρικοὶ διάλογοι) ir viens no Lūkiāna šedevriem. Brauciens uz pazemi (Κατάπλους), kur kontrastā attēlota tiranna Megapenta izmisušā vairīšanās no nāves un kurpnieka Mikilla priecīgā gatavība pāriet uz dzīvi pazemes valstī. Dialogos Zevs traģiskā stāvoklī (Ζεὺς τραγῳδός) un Pieķertais Zevs (Ζεὺς ἐλεγχόμενος) autors kritizē reliģiskos ticējumus. Dievu sapulcē (Θεῶν ἐκκλησία) rādīts, ka klātesošo dievu vairums ir ārzemnieki vai ka tie nelikumīgi ierindoti dievu sarakstos un tāpēc izdzēšami no tiem. Dialogā Divkāršais apvainojums (Δὶς κατηγορούμενος) autors aizstāv pats sevi pret rētorikas un filozofiskā dialoga uzbrukumiem, kas abi sūdzas, ka Lūkiāns tos atstājis. Jauks dialogs ir arī Tīmōns jeb mizantrōps (Τίμων ἢ μισάνθρωπος). Tīmōns bija bagāts un devīgi šķieda savu bagātību, palīdzēdams draugiem. Rezultātā viņš kļuva nabags, un tad draugi viņu atstāja. Šī vilšanās padarīja Tīmōnu ļaunu pret visu pasauli, un viņš sāka nīst cilvēkus un dievus. Beidzot Zevs atzina, ka šim cilvēkam nodarīta pārestība un atdeva viņam bagātību. To izdzirduši, agrākie glaimotāji steidzās pie Tīmōna, bet tas saņem viņus ar kapli un akmeņiem. Krona svētki (Τὰ πρὸς Κρόνον) ir saruna starp Krona priesteri un pašu dievu Krona svētkos, ar kōmiskiem jautājumiem par Krona teiku un Krona kultu.

Tālāk minami dialogi, kur attēloti filozofijas pārstāvji, bieži karikatūriskā veidā. Pie šīs grupas pieder dzēlīgais dialogs Filozofu ūtrupe (Βίων πρᾶσις), kur tiek izūtrupēti dažādo filozofisko skolu vadītāji, pie kam Sōkrats tiek pārdots par divi talantiem, Pitagors par desmit minām, Diogens par diviem oboliem, bet Dēmokritam un Hērakleitam trūkst pircēju. Zvejniekā (Ἁλιεύς) filozofi tiek makšķerēti ar zelta un vīģu raušu ēsmu, bet Mielasts jeb Lapiti (Συμπόσιον ἢ Λαπίθαι) ir parōdija par Platōna filozofu simposiju. Tāda paša rakstura ir Parazīts (Περὶ παρασίτου), kur ar filozofisku nopietnību tiek pierādīts, ka liekēža dzīve ir māksla. Hermotīmā (Ἑρμότιμος) ir kōmiskā veidā parādīta filozofiskās skolas izvēle. Filozofus izsmej Lūkiāns arī vēstulē Par algotiem filozofiem (Περὶ τῶν ἐπὶ μισθῷ συνόντων), kur viņš rāda parazītisko dzīves veidu, kādu piekopj daudzi filozofi, kas naudas un materiālās labklājības dēļ ar glaimiem un līšanu iekļūst ievērojamu un bagātu protektoru namos, lai tur tēlotu nožēlojamu glaimotāju lomu.

Citādā cilvēcisku vājību sfērā ievada Hetairu sarunas (Ἑταιρικοὶ διάλογοι), kur atrodami raksturīgi tipi, kas pazīstami no jaunās komēdijas. Ja hetairu dzīves pārāk kailais tēlojums tur vietām ir piedauzīgs, toties interesantā kārtā ir atspoguļoti grieķu tikumi. Svaigs drāmatisms izpaužas arī Erōtos (Ἔρωτες). Tikai pa daļai dialogs ir raksts Par deju (Περὶ ὀρχήσεως), no kura redzams, ka teātŗa izrāžu vecie veidi traģēdija un komēdija ir atdevuši vietu pantomīnām (baletam), kas atradušas sevišķu piekrišanu austrumos. Grieķu ģimnastiku dialoģiskā formā sumina Anacharsids (Ἀνάχαρσις), bet skitu godīgo draudzības raksturu rāda Toksarids (Τόξαρις). Pēdējā dialogā iemetināti daži jauki stāsti, kas pieder pie labākiem, ko senatne devusi. Šiem diviem dialogiem pēc satura pieslienas arī Skits (Σκύθης).

Mākslas nozarei, bez jau minētiem apcerējumiem „Zeuksids" un „Par māju", pieder dialogi „Tēli" (Εἰκόνες) un Par tēliem (Ὑπὲρ τῶν εἰκόνων). Pirmajā no tiem ir slavēta ķeizara Vēra mīļākā Panteja, pie kam salīdzināti arī klasisko tēlnieku un gleznotāju darbi, kas šo dialogu padara vērtīgu no archaioloģiskā viedokļa.

Dažos vēlākos dialogos, kur agrākā humora vietā ir stājusies dzēlīga satira,

pats autors, ar vārdu Likīns[2]), ir galvenais sarunu vedējs, kā, piem., Pseudosofistā (Ψευδοσοφιστής) un Leksifanā (Λεξιφάνης), kur izsmieti bezgaumīgi hiperatikisti. Tāpat asu satiru pauž dialogi Eunūchs (Εὐνοῦχος), Bēgļi (Δραπέται) un Melu mīļotājs (Φιλοψευδής). Pirmajā no tiem tēlota sacensība sakarā ar vakanto peripatētiskās filozofijas katedru Atēnās, pie kam viens no tīkotājiem ir Bagōjs, par kuŗu baumas vēstī, ka viņš esot eunūchs. Dialogā „Bēgļi" saruna notiek debesīs. Filozofija dod Zevam pārskatu par filozofijas vēsturi un sūdzas par tagadējiem filozofiem. Tālāk seko skats uz zemes, kur Hermejs kopā ar filozofiju un Hēraklu meklē vainīgos, lai sodītu, un atrod tos triju izbēgušu vergu izskatā. „Melu mīļotājā" izsmiets māņticīgais melu filozofs Eukrats.

Vēstuļu formā Lūkiāns ietērpis dažus vecumā sarakstītus darbus. Te pieder raksts Kā vajaga vēsturi rakstīt (Πῶς δεῖ ἱστορίαν συγγράφειν), kas vērsts pret tiem neapdāvinātiem vēsturniekiem, kuŗi 165. gadā izbeigto romiešu un partiešu kaŗu gribēja aprakstīt pēc Hērodota un Tūkīdida parauga.

No satiriskiem stāstiem pelna ievērību Peregrīna nāve (Περὶ τῆς Περεγρίνου τελευτῆς). Tur stāstīts par avantūristu kiniķi Peregrīnu, kas, jaunībā pieķerts laulības pārkāpšanā un izbēdzis no draudošā soda, nožņaudz vēlāk savu tēvu un aizbēg. Tad, iepazinies Palestīnā ar kristīgo mācību, viņš top par pravieti un draudzes priekšnieku, tulko un skaidro kristīgo rakstus un pats tos sacerē. Beidzot, pēc dažādiem dēkainiem piedzīvojumiem, viņš Olimpijā, daudziem skatītājiem klāt esot, labprātīgi sadedzinās uz sārta. Stāstā Aleksandrs jeb melu pareģis (Ἀλέξανδρος ἢ ψευδόμαντις) aprakstīts blēdis un reliģiōzais krāpnieks Aleksandrs no Abōnoteichas. Rētoru skolotājā (Ῥητόρων διδάσκαλος) izķēmots kāds rētorikas profesors. Archilocha garā ir sarakstītas satiras Melis (Ψευδολογιστής) un Pret neizglītoto bibliofilu (Πρὸς τὸν ἀπαίδευτον καὶ πολλὰ βιβλία ὠνούμενον). Kodīga satira par romānu, it īpaši par ceļojumu rakstniekiem, ir Patiesā vēsture (Ἀληθεῖς ἱστορίαι), 2 grāmatās, bet paša romāna paraugs ir Lūkijs jeb ēzelis (Λούκιος ἢ ὄνος), kuŗa piederību Lūkiānam daži nolieguši. Kāds jauns cilvēks Lūkijs darīšanās aizbraucis uz Tesaliju, kas slavena ar burvēm. Viņš apstājies kādā mājā, kur saimniece nodarbojas ar zintēšanu. Ar kalpones starpniecību viņš grib dabūt tādu burvības līdzekli, kas viņam dotu iespēju pārvērsties par putnu. Bet kalpone aiz pārskatīšanās viņam iedod tādu līdzekli, kas viņu pārvērš par ēzeli. Šis ēzelis nu ceļo no viena īpašnieka pie otra, un, tā kā ēzeļa priekšā neviens nekautrējas, viņš ir par liecinieku daudziem netikumiem un noziegumiem. Beidzot ēzelim izdodas apēst rozes ziedus, un viņš atkal atdabū agrāko izskatu. Šis sižets, kā zināms, atkārtots arī Apulēja romānā Metamorfōzes jeb zelta ēzelis. Acīm redzot abi rakstnieki lietojuši kopēju avotu. Pirms Lūkiāna un Apulēja šo sižetu bij apstrādājis Lūkijs no Patrām.

Lūkiāna darbu sarakstā iekļuvuši arī daži vēlāki atdarinājumi. Pilnīgi neapstrīdami ir tikai kādi 40 Lūkiāna raksti. Par viltotiem uzskata likīniskos dialogus Ἔρωτες, Κυνικός, Σολοικιστής. Tāpat par noteikti neīstiem atzīti dialogi: Νέρων ἢ περὶ τῆς ὀρυχῆς τοῦ Ἰσθμοῦ (pieder Filostratam II), Χαρίδημος ἢ περὶ κάλλους, Φιλόπατρις ἢ διδασκόμενος, Ἀλκυών ἢ περὶ μεταμορφώσεως, Μακρόβιοι.

Raksturojums. Jaunībā, sofistikas valdzināts, Lūkiāns bija rētors. Būdams tāds, viņš izasināja savu garu, iemācījās smalku valodas eleganci un piesavinājās lokanu dialektiku. Vēlāk viņš novērsās no

[2]) Λυκῖνος domāts kā latīniskā vārda Lucianus grieķiskā forma.

rētorikas un kļuva par patiesības aizstāvi. Šis lūzums liecina par viņa atklāto un godīgo raksturu. Bet Lūkiāns nemīlēja dziļu prātošanu un ilgas studijas. Viņš aizstāvēja to, ko intuitīvi atzina par pareizu. Viņš nīda melus, bet viņam piemita arī zināma vieglprātība un partejiskums. Patiesību viņš saprata šaurā nozīmē, un viņam trūka noteikta filozofiska pasaules uzskata. Ētikā viņš bija pa pusei epikūrietis, pa pusei kiniķis. Būdams brīvdomātājs, viņš rādīja uz ārieni to, kas grieķu reliģijā un mītoloģijā bija smieklīgs, bērnišķīgs vai piedauzīgs. Bet viņš nepūlējās daudz, lai atšķirtu cilvēka iedzimtās reliģiozās jūtas no laikmeta maldiem un māņiem. Arī pret topošo kristietību viņš ir naidīgi noskaņots, jo redz jaunajā ticībā reliģiski-filozofisku sektu. Kā humorists un satiriķis, viņš graizīja sava laikmeta vājības, bet, būdams dekadences laikmeta ideju paudējs, nevarēja dot neko pozitīvu ne praktiskās dzīves, ne filozofijas laukā. Savā nepastāvīgajā dzīvē Lūkiāns kļuvis vairākkārt par renegātu, noliegdams gan rētoriku, gan filozofiju, gan savu agrāko antipatiju pret Romu.

Būdams vairāk praktiķis nekā domātājs, Lūkiāns izceļas kā rakstnieks. Viņa talanta pamatā ir asprātība un spēja uztvert lietu kōmisko pusi. Viņam piemīt skaidra un ātra domāšana, viegla fantazija, veikla dialektika. Apbalvots ar tieksmi uz humoru, viņš mīl jautrus tematus un nerūpējas daudz par patiesību, lai gan tiecas uz reālismu. Viņš ievedis literātūrā satirisko dialogu, pamfletu un fantastisko stāstu („Patiesā vēsture").

Lūkiāna stils ir imitācijas un personīgās jaunradīšanas sajaukums. Nebūdams dzimts grieķis, viņš tomēr pilnīgi pārvalda atiešu valodu, kas viņam plūst viegli un skaisti. Lūkiāna valoda nav mākslota, viņa fraze ir brīva un lokana, un viņa izteiksmē ir tāda meistarība, kādas nav nevienam tā laika rakstniekam.

Izdevumi: G. Dindorf, Didot, 1840, 67, 88 (ar lat. tulk.); tā paša: Lipsiae, Tauchnitz, 3 vol. 1858. — F. Fritzsche, Rostochii, Kuhn, 3 vol. 1860—82. — J. Sommerbrodt, Berolini, Weidmann, 3 vol. (katrs no diviem pirmajiem sējumiem divās daļās), 1886—99. — Nils Nilén, Luciani opera, Lipsiae, Teubner, 1907; jauns izd. I—II 1923. — Luciani quae exstant et quae feruntur, emend. C. H. Weise, nova ed. stereot. Tauchnitz: Leipzig, Holtze, 1925. — Lucian, with an english transl. by A. M. Harmon: Loeb. class. Libr. London, Heinemann, I—V (5. sējums 1936. g.).

XLVII. Rētorika

171. Longīns u. c. Daiļrunai un sofistikai uzplaukstot, izveidojās arī daiļrunas teōrija (rētorika) un stila mācība. Rētorikas sākumi atrodami jau klasiskajā laikmetā. Lielie runātāji Līsijs, Isokrats un Isajs mācīja arī daiļrunas teōriju, un klasiskajam laikmetam vēl pie-

der Aristoteļa rētorika. Orātors Aischins, aiziedams trimdā, pārnesa rētorikas mākslu no Atēnām uz Rodu, kur izveidojās āziāniskais daiļrunas virziens, par kuŗa nodibinātāju uzskata Hēdēsiju no Magnēsijas (ap 280. g. pr. Kr.). Aleksandriskā laikmeta beigās Pergamā un Rodā stila teōrija dabūja jaunus ierosinājumus, tā ka radās vairākas rētoriskas skolas un virzieni.

Ķeizaru laikmeta sākumā rētorikas studijas atdzīvināja un aistētiskās kritikas ietvaros ievadīja Dionīsijs no Halikarnāsas un Kaikilijs no Kalaktes. Par Dionīsija rētoriskiem rakstiem jau bija runa (581. lpp.), sakarā ar viņa Romas vēsturi. Kaikilija galvenais darbs bija Par desmit atisko runātāju stila raksturu (Περὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν δέκα ῥητόρων). Cits Kaikilija darbs bija par augsto stilu (Περὶ ὕψους), pret kuŗu vērsts Pseudo-Longīna raksts ar to pašu virsrakstu. Šie darbi zuduši [1]).

Hermogens no Tarsas sarakstīja vairākus traktātus (Περὶ στάσεων, Περὶ ἰδεῶν u. c.), kas, kopā ņemti, sastāda grieķu rētorikas kursu.

Izdevumi: Rhetores graeci, vol. VI Hermogenes, ed. Rabe 1913 (Teubner).

Nelielu, līdz mūsu dienām nonākušu darbu, ar virsrakstu Rētorikas māksla (Τέχνη ῥητορική), sarakstījis Apsins no Gadarām, kas dzīvoja 3. gs. pēc Kr. (Sk. Rhet. gr. I 329—424).

Longīns, ar gentīlisko vārdu *Cassius* un pievārdu Filologs, dzīvoja 3. gs. pēc Kr. un bija pazīstams kā rētors un filozofs. Ar viņa vārdu uzglabāti: *Prolegomena* pie Hēfaistiōna, kāds rētorikas fragments un traktāts Par augsto stilu (Περὶ ὕψους), kas ir viens no labākiem aistētiskās kritikas paraugiem, kādi uzglabāti no grieķu laikiem. Šis raksts ir polemika pret Kaikilija rakstu ar to pašu nosaukumu. Autors apvieno smalku literāru gaumi ar ievērojamu erudīciju. Par viņa personu un dzīves laiku jau senatnē bija šaubas. To rāda jau virsraksts: „Dionīsija vai Longīna Par augsto stilu". Te tātad ir izvēle starp diviem autoriem, no kuŗiem, kā šķiet, neviens nav īstais, jo Longīna pārējo rakstu atliekās ir citāda valoda un izteiksme nekā rakstā Par augsto stilu. Nezināmais autors savu darbu veltījis romietim Terentiānam Postumijam. Daži domā, ka viņš dzīvojis 1. gs. pēc Kr.

---

[1]) Šā laika stila mācība aplūko lielāko tiesu figūras (σχήματα) un tropus (τρόποι), Sacerējumu par figūrām sarakstīja Gorgijs Jaunākais. Rētors Aleksandrs Hadriāna laikā sarakstīja rētoriku un bez tam speciālu rakstu par figūrām, no kuŗa līdz mūsu dienām nonākuši tikai izvilkumi. Arī daži citi autori rakstīja šāda veida darbus. Par tropiem rakstīja Trifōns.

Izdevumi: Rhetores Graeci, edd. Spengel-Hammer, vol. I 1894. — Ps.-Longinus, De sublimitate, ed. O. Jahn-J. Vahlen, ed. IV 1910. — W. Rhys Roberts, Cambridge, Univ. Press, 1899 (svarīgs izd. ar tulk.). — Περὶ ὕψους, ed. P. S. Photiades, Athenis, Sakellarios, 1927.

XLVIII. Gramatika. Metrika. Leksikografija. Paroimiografi. Mītografi

172. Gramatiķi: Apollōnijs Diskols. Hērōdiāns. Romiešu laikmetā nav vairs ievērojamu filologu un patstāvīgu pētnieku gramatikas nozarē. Lielākie šā laika gramatiķi, Apollōnijs Diskols un Hērōdiāns, apstrādā un papildina to, ko izpētījuši Aristarchs un citi aleksandrieši.

Apollōnijs, saukts Diskols (Ἀπολλώνιος ὁ Δύσκολος), no Aleksandrijas, tiek uzskatīts par gramatikas (tagadējā nozīmē) nodibinātāju. Tomēr nekādas pilnīgas gramatikas viņš nav sarakstījis, bet publicējis tikai speciālus rakstus par atsevišķām gramatikas daļām. Ievērojamākie no tiem bija raksti par runas daļām (Περὶ μερισμοῦ τῶν τοῦ λόγου μερῶν), par nōminu deklināciju (Ὀνομαστικόν), par verbu konjugāciju (Ῥηματικόν). Līdz mūsu dienām uzglabāti mazāki traktāti par vietniekvārdu (Περὶ ἀντωνυμίας), par adverbiem (Περὶ ἐπιρρημάτων), par saikļiem (Περὶ συνδέσμων). Bez formu macības Apollōnijs interesējās arī par sintaksi (kuŗu vēl ignorē Dionīsijs Trāķietis): viņa sintakses (Περὶ συντάξεως) 4 nepilnīgi uzglabātas grāmatas nav zaudējušas savu nozīmi arī vēl tagad.

Izdevumi: Apollōnija darbus izdevuši Šneiders un Ūligs (R. Schneider u. G. Uhlig, Teubner, Gramm. gr. pars II, vol. 1—3).

Hērōdiāns (Αἴλιος Ἡρωδιανός ὁ τεχνικός) bija Apollōnija Diskola dēls. Dzimis Aleksandrijā, viņš vēlāk Marka Aurēlija laikā dzīvoja Romā. Viņa galvenais darbs ir Vispārīgā prosōdija (Καθολικὴ προσῳδία) 21 gr. Šā darba pirmajās 19 grāmatās bij aplūkoti akcenti (προσῳδίαι, τόνοι), 20. grāmata saturēja mācību par kvantitāti (χρόνοι) un par dvesmām (πνεύματα), bet 21. grāmata bija pielikums par akcentu modifikācijām, enklitikām, diastoli un sinaloifi. Hērōdiāns ir tādā kārtā grieķu prosōdijas nodibinātājs. Viņa darbs ir zudis, no tā uzglabāti tikai izvilkumi. No pārējiem Hērōdiāna darbiem uzglabāts vienīgi raksts par savrupējām vārdu formām (Περὶ μονήρους λέξεως).

Izdevums: Lentz, vol. 2, 1867—1870 (Teubner, Gramm. gr. pars III).

173. Metriķi un mūziķi: Hēfaistiōns. Aristeids Kvintiliāns. Jau drīz pēc Aristoksena metriku atšķīra no mūzikas un pārņēma savā zināšanā gramatiķi, kas metrikai par labu vis nenāca. Formālu izveido-

jumu tā dabūja tikai ķeizaru laikmeta sākumā. Tur bija divi virzieni: vieni metriķi atzina tikai divus pamatpantmērus — daktilu heksametru un jambu trimetru — un no šiem diviem pantmēriem atvasināja visus pārējos. Otri atzina 8 vai 9 vai 10 pamatpēdas (πρωτότυπα). Pirmo sistēmu pārņēma latīņu metriķi Varrōns un Kaisijs Bass (Nerōna laikā), un pie tās turējās arī Horātijs. Otro sistēmu reprezentē Hēliodōrs un Hēfaistiōns.

Hēfaistiōns (Ἡφαιστίων) bija aleksandriešu gramatiķis, kas dzīvoja Antonīnu laikā (2. gs. pēc Kr.). Viņš sarakstīja lielu darbu Par pantmēriem (Περὶ μέτρων), 48 grāmatās, kuŗu vēlāk pats vairākkārt saīsināja. Līdz mūsu laikiem nonācis šā darba saīsinājums 1 grāmatā ar virsrakstu Rokas grāmata par pantmēriem (Ἐγχειρίδιον περὶ μέτρων), kuŗai pievienots pielikums par poētisko kompoziciju (περὶ ποιήματος), bez tam *Prolegomena* ar Longīna vārdu, Choiroboska eksēgēze un anonimas scholijas.

Izdevumi: R. Westphal, Scriptores metrici graeci, I, 1866 (Teubner). — Scholia Hephaestionea altera integra primum ed. W. Hoerschelmann, Dorpat, 1882. — Γεωργίου τοῦ Χοιροβοσκοῦ ἐξήγησις εἰς τὸ τοῦ Ἡφαιστίωνος ἐγχειρίδιον un Scholia Hephaestionea Ambrosiana ed. G. Studemund, An. var. 1, 33 sq. — M. Consbruch, Hephaestionis Enchiridion cum commentariis veteribus, Bibl. Teubneriana, 1906.

Drakonts no Stratonīkejas dzīvoja priekš Apollōnija Diskola. Svida min viņa darbus Par pantmēriem (Περὶ μέτρων), Par Pindara dziesmām (Περὶ Πινδάρου μελῶν), Par Sapfojas pantmēriem (Περὶ Σαπφοῦς μέτρων), Par Alkaja dziesmām (Περὶ τῶν Ἀλκαίου μελῶν). Neviens no šiem darbiem nav uzglabāts.

Aristeids Kvintiliāns (Ἀριστείδης ὁ Κοιντιλιανός) dzīvoja laikam 3. gs. beigās. Viņš sarakstīja līdz mūsu dienām uzglabāto darbu Par mūziku (Περὶ μουσικῆς), 3 grāmatās.

Izdevumi: Aristidis Quintiliani De musica libri III, ed. A. Jahnius (Jahn), 1882 Berolini. — Aristeides Quintilianus. Von der Musik, übers. u. erl. von R. Schefkes, Berlin, 1937.

Par Aristeida sistēmu: J. Cäsar, Die Grundzüge der griech. Phythmik im Anschluss an Aristides, Marburg, 1861.

174. Leksikografi: Harpokratiōns, Jūlijs Polideuks. Harpokratiōns, ar gentīlisko vārdu *Valerius*, no Aleksandrijas, sarakstīja Desmit orātoru vārdnīcu (Λέξεις τῶν δέκα ῥητόρων). Tur atrodami paskaidrojumi par daudziem orātoru runās atrodamiem tiesas terminiem un izteicieniem. Šis leksikons uzglabāts divās recenzijās, no kuŗām viena pilnīgāka, otra īsāka.

Kritisks teksta izdevums: I. Bekker, Berol., 1833. — G. W. Dindorf, Oxonii, 1853, 2 vol.

Jūlijs Polideuks (Πολυδεύκης, Pollux) no Naukrates (Ēģiptē) ieņēma sofistikas katedru Atēnās. No viņa darbiem uzglabāta Onomastika (Ὀνομαστικόν) 10 grāmatās, no kuŗām katru ievada vēstule ķeizaram Kommodam. Šis leksikons sakārtots pēc katēgorijām. Diemžēl darbs uzglabāts tikai izvilkumos.

Izdevumi: G. Dindorf, Lips., 1824, 5 vol. — I. Bekker, Berol., 1846; e codicibus ab ipso collatis denuo edidit et annotavit E. Bethe, I, Lips., 1900.

Vēl minamas grieķiski-latīniskas sarunas ar nosaukumu Hermeneumata (Ἑρμηνεύματα), kas pieder kādam nezināmam autoram un uzrakstītas 3. gs. sākumā. Šīs sarunas bija iedalītas 3 grāmatās un domātas grieķiem, kas gribēja mācīties latīniski, un romiešiem, kas gribēja mācīties grieķiski. Visinteresantākā ir 3. grāmata, kas satur ikdienišķās dzīves sarunas (περὶ ὁμιλίας καθημερινῆς) un kas svarīga vulgārās valodas izpratnei. Tur atrodami arī derīgi norādījumi par skolas dzīvi, tiesu, peldēšanos, ēšanu u. c.

Galv. izdevums: Hermeneumata Pseudodositheana, ed. G. Goetz, iekš Corpus glossariorum latinorum 3, Lips., 1892, 1—72.

Bez Harpokratiōna un Polideuka vārdnīcām no agrākiem laikiem vēl paglābusies Moirida Atiskā vārdnīca (Λέξεις Ἀττικαί), anonimais Pretatikists (Ἀνταττικιστής) un izvilkumi no Frīnicha.

Izdevumi: Moeris, rec. Imm. Bekker, Berolini, 1833 (kopā ar Harpokratiōnu). — Antiaticista: I. Bekker, Anecd. 78—116. — Phrynichus, ed. Ch. A. Lobeck 1820.

175. Paroimiografi un mītografi. Apollodōra bibliotēka. Gramatiķi turēja par savu uzdevumu izskaidrot arī sakāmvārdus un mītus. Jau Aristoteļa darbu sarakstā minēta grāmata par sakāmvārdiem. Pa skolotāja pēdām gāja arī peripatētiķis Klearchs un stōiķis Chrīsips, kas publicēja līdzīgus darbus. To pašu darīja aleksandriešu gramatiķi (Aristofans no Bizantijas, Aristeids no Mīlētas, Lūkills no Tarsas u. c.).

No romiešu laikiem uzglabāti daži paroimiografu krājumi. Pilnīgākais no tiem ir sofista Zēnobija krājums, kas sakopots Hadriāna laikā un, pēc Svidas liecības, ir izvilkums no agrākiem paroimiju krājumiem. Viduslaikos šis Zēnobija krājums tika sakārtots alfabētiski un apvienots ar diviem citiem krājumiem par *Corpus paroemiographorum*.

Izdevumi: Paroemiographi graeci, ed. Gaisford, Oxonii, 1836. — Ed. E. v. Leutsch et F. G. Schneidewin, Gott., 1839.

Viens no gramatiķu uzdevumiem bija arī mītu izskaidrošana un sistēmatizēšana, ar ko nodarbojās jau aleksandrieši. Visi ievērojamākie darbi šai nozarē ir zuduši, uzglabāti tikai daži skolu vajadzībām sakārtoti kompendiji. Tā saucamā Apollodōra bibliotēka, kas ne-

pareizi nosaukta ievērojamā atēniešu gramatiķa vārdā un pieder, kā liekas, 1. gadu simtam pēc Kr., dod īsu pārskatu par grieķu mītoloģiju, sākot ar dievu izcelšanos un beidzot ar atisko cilšu teikām. Tagadējais iedalījums 3 grāmatās pieder pirmajam izdevējam Benediktam Aigijam. Fōtijam un Cecam bija pazīstami pilnīgāki eksemplāri, kur teikas sniedzās līdz Odiseja nāvei.

Izdevumi: Mythographi graeci, ed. Westermann, Braunschweig, 1844 (ietilpst arī Apollodōra bibl.). — Mythographi graeci ed. Wagner-Sakolowski-Martini, Lipsiae, Bibl. Teubner.; vol. I: Apollodori bibliotheca un Joh. Pediasimi libellus de duodecim Herculis laboribus (1894., 2. izd. 1926. g.); II, 1: Parthenius un Antoninus Liberalis.

XLIX. Speciālās zinātnes

176. Matēmatika un astronomija. Romiešu laikmetā matēmatikas un astronomijas nozarē trūkst lielu patstāvīgu pētījumu. Izcilākais šā laika astronoms un ģeografs bija Klaudijs Ptolemajs no Aleksandrijas, kas dzīvoja 2. gs. pēc Kr. Lai gan Ptolemajs nekādus lielus atklājumus nav izdarījis, viņš ir vienīgais, kura raksti lielā daudzumā uzglabāti līdz mūsu dienām.

No Ptolemaja astronomiskiem darbiem galvenais ir Traktāts par astronomiju (Μεγάλη σύνταξις τῆς ἀστρονομίας), 13 grāmatās, kas lielā mērā ietekmējis viduslaiku zinātni. 9. gs. šis darbs tika pārtulkots arabiešu valodā ar virsrakstu Tabrir al magesthi, ko sakropļotā veidā sauc par Almagestu. Pārējie mazākie Ptolemaja darbi, no kuriem daži zuduši, bet citi uzglabāti, liecina par Ptolemaja plašajām zināšanām eksakto zinātņu nozarē. Bez tam vēl uzglabāta viņa Ģeografija (Γεωγραφικὴ ὑφήγησις), 8 grāmatas, kur atrodama gandrīz tikai nōmenklātūra un techniski aizrādījumi, bet līdz ar to tanī ir precīzas un interesantas ziņas par Romas valsti, tās tirdzniecības ceļiem un atsevišķo apgabalu sakariem.

Izdevumi: C. Müller, Cl. Ptolemaei geographia, Parisiis, Didot, 2 vol. 1883—1901 un Tabulae 1901. — J. L. Heiberg, Cl. Ptolemaei opera, vol. I Syntaxis mathematica, pars 1, 2; vol. II Opera astronomica minora, Bibl. Teubn. 1898, 1903, 1909.

177. Medicīna. Medicīnu ķeizaru laikmetā reprezentē ražīgākais un erudītākais no senatnes mediķiem Klaudijs Galēns, dzimis 130. g. pēc Kr. Pergamā. Vēlāk viņš dzīvoja Romā, kur ķeizaru Marka Aurēlija un Kommoda laikā bija iecienīts ārsts un chirurgs. Galēns bija slavens ar savām lekcijām un daudzajiem rakstiem (skaitā vairāk par 250, no kuriem uzglabāti 100 īsti un 18 apšaubāmi). Šie raksti sastāda plašu medicīnas kursu, kur rezumētas visas tā laika zināšanas. Citi Galēna raksti attiecas uz loģiku, ētiku un pat gramatiku. Nebūdams oriģināls talants, Galēns bija plaši izglītots cilvēks.

Izdevumi: C. G. Kühn, Opera medicorum graecorum, Lipsiae, Cnobloch, vol. I—XX, 1821—33. — J. Marquardt, I. Müller, G. Helmreich, Galeni scripta minora, Bibl. Teubn., 3 sēj. 1884., 91. un 93. g. Atsevišķi raksti. Kalbfleisch, De victu attenuante, Bibl. Teubn. 1898. — Protreptici quae supersunt, Berolini, Weidmann, 1894. — De temperamentis, ed. Helmreich, 1904. — De usu partium libri XVII, ed. Helmreich, 1907, 1909.

B. No Konstantīna līdz Justiniānam

L. Vēlā romiešu laikmeta raksturojums. Dzeja

178. **Vispārīgs raksturojums.** Konstantīna Lielā valdīšana (324.—337. g.) iezīmē jaunu pagriezienu grieķu kultūras un literātūras attīstībā. Šis valdnieks pārcēla Romas valsts smaguma centru no rietumiem uz austrumiem un Romas vietā pacēla Konstantinopoli (citkārtējo Bizantiju) par galvas pilsētu. Līdz ar to Grieķijas ziemeļos radās jauns grieķu kultūras centrs. „Jaunā Roma", kā sauca jauno galvas pilsētu, drīz apēnoja veco. Ja agrāk grieķu kultūra izplatījās austrumu, dienvidu un rietumu virzienā, tad tagad tā tika pārnesta uz ziemeļaustrumiem. Šā notikuma sekas izpaudās turpmākajā bizantiskajā laikmetā, kad pēc kristīgās ticības nostiprināšanās grieķu literātūra un bizantiskā māksla izplatījās Serbijā, Bulgārijā un Krievijā.

Ar ķeizaru rezidences maiņu lielā Romas valsts vēl nebija savu vienību zaudējusi. Tās sašķelšanās notika tikai 395. g., kad Teodosijs Lielais to sadalīja saviem diviem dēliem Arkadijam un Honōrijam. Kopš šā brīža rietumu valstī (kas bez Italijas aptvēra vēl Galliju, Britaniju, Spāniju un Ziemeļafriku) valdīja romiešu kultūra un latīņu valoda, bet austrumu valstī (pie kuŗas piederēja Balkānu pussala, rietumu Āzija un Ēģipte) grieķu kultūra un valoda. Ar to zināmā mērā bij atkal nodibināta grieķu nacionālā valsts. Lai gan Konstantinopoles skolās līdzās grieķu gramatikai mācīja arī latīņu, tomēr grieķu valoda austrumu valstī bija valdošā, — ne tikai ķeizaru galmā, bet arī kancelejās un tiesas iestādēs tā bija oficiālā valsts valoda.

Līdz ar to atplauka agrākie grieķu izglītības centri un izauga daži jauni. Atēnas, kur kristiānisma idejas iespiedās visvēlāk, paturēja arī 4. un 5. gs. savu pievilkšanas spēku kā filozofijas un sofistikas centrs. Par ievērojamu kultūrālu centru kļuva arī Aleksandrija, kur auglīgu zemi atrada jaunplatōniskā filozofija, eposs, romāns un tāpat matēmatiskās un astronomiskās zinātnes. No Āzijas pilsētām šai laikā uzplauka Antiochija un arī Berita, Nīkomēdija (Bītīnijā), Kaisareja (Kapadokijā), Ankīra (Galatijā), Gaza (Palestīnā).

Bet arvien lielāku nozīmi dabūja jaunā galvas pilsēta Konstantinopole. Jau Konstantīna laikā tā tika izgreznota ar daudzām celtnēm [1]) un senās mākslas labākiem piemineķļiem, kas uz jauno galvaspilsētu tika aizvesti no citu pilsētu izpostītiem pagāniskiem tempļiem. Pie varas nāca kristīgā ticība, kas izturējās naidīgi pret veco hellēnismu. Bizantisms, pārņēmis no jūdu ticības mantoto neiecietības garu, prasīja pe-

[1]) Te minamas: pils, Sofijas katedrāle, cirks, teātris u. c.

dantisku galma ceremoniālu un noslāpēja ikvienu brīvu domu. Ķeizara Jūliāna Atkritēja īsais valdīšanas laiks (361.—363. g.) nespēja grozīt notikumu attīstību, un viņa pēcteči rūpējās vēl vairāk par pagānisko kultu izskaušanu. Teodosijs lika slēgt (391. g.) pagāniskos templus [2]). Tomēr Atēnās vēl kādu laiku pastāvēja vecās filozofu un rētoru skolas. Kad beidzot ķeizars Justiniāns 529. g. izdeva ediktu par visu pagānisko kultu aizliegšanu un veco skolu slēgšanu, kristiānisms bij uzvarējis pagānisko hellēnismu un tapis par oficiālu valsts reliģiju.

Dzeja

179. Dzeja: Kvints. Nonns. Orfiķi. Epigrammatiķi. Palatīnas antoloģija. Romiešu laikmeta pēdējā posmā tikai divi dzejas veidi — eposs un lirika — ir vēl ar dzīvības pazīmēm. Eposs šai laikā ir skolas produkts: tas pārtiek no reminiscencēm un imitācijas.

Dzejnieks Kvints no Smirnas, kas dzīvoja priekš Nonna (laikam 4. gs.), sarakstīja hēroisku poēmu Homēra turpinājums (Τὰ μεθ' Ὅμηρον), 14 dziedājumos. Kvinta eposs gribēja aizstāt toreiz jau novecojušos episko ciklu. Poēma salikta no 4 daļām. Pirmie 5 dziedājumi sedzas ar Aitiopidas saturu. 6—8 dziedājumi aptver Mazās Īliadas notikumus, kur Tēlefa dēls Euripils tēlo Hektora lomu, bet Neoptolems Achilleja lomu. 9.—10. dziedājumos rādīts, kā no Lēmnas atvestais Filoktēts uzvar Paridu. Beidzot 11.—14. dziedājumi stāsta par Priama pilsētas krišanu un achaju šausmu darbiem, kā arī par mājup braucošo varoņu (Aianta) kuģu avariju pie Gīru klintīm. Poēmai trūkst satura vienības. Stāstījums ir bāls, ar patapinājumiem no Homēra un Rodas Apollōnija, lai gan vietām tur atrodami arī gleznaināki tēlojumi un salīdzinājumi [1]). Valodā ir dažas vēlākā laikmeta īpatnības.

Izdevumi: Recens. prolegg. et adnot. crit. instr. Köchly, Lipsiae, 1850; edit. minor Bibl. Teubner, 1853; no jauna izdevis A. Cimmermanis (Zimmermann) 1891. g.

Nonns no Pānopoles (Ēģiptē) ir šā laika īpatnējākais dzejnieks, kas dzīvoja ap 4./5. gs. Lielais eposs, kas padarīja pazīstamu Nonna vārdu, ir Dionīsiaka (Διονυσιακά), 48 dziedājumos. Poēmai par saturu ir stāsts par Dionīsu. Šim galvenajam mītam Nonns pievienojis

[2]) Starp citu, Teodosijs lika izpostīt Serāpida templi Aleksandrijā, pie kam aizgāja bojā arī vērtīgā Aleksandrijas bebliotēka. Tai pašā pilsētā fanātiskā bīskapa Kirilla sakūdītais pūlis nogalināja 415. g. uz ielas filozofi Hipatiju (sk. Mommsen, Röm. Gesch. V³ 456 sek.).

[1]) Tajos var pazīt agrāko ganu, kas saņēmis iespaidus no Mazāzijas dabas (dzejnieks pats 12, 310 stāsta, ka viņš agrā jaunībā pie Artemidas templa Smirnā ganījis aitas).

vēl daudzus citus, tā ka par satura vienību te grūti runāt. Sižets izstiepts neparastā garumā, jo dzejnieks iesāk ar Eurōpas nolaupīšanu, tad stāsta par Kadma nonākšanu Boiōtijā pie Tīfōna mītnes, kas viņam dod iemeslu pastāstīt par gigantisko cīņu starp Zevu un Tifōeju (Tīfōnu); un tikai 8. dziedājumā dzimst Dionīss, kas tad 13. dziedājumā iesāk savu karagājienu uz Indiju, vezdams līdzi grieķus, līdiešus, frigiešus un citas ar Dionīsa kultūru iepazīstinātas tautas. Gājienam seko tikpat dēkains un raibiem piedzīvojumiem bagāts atpakaļgājiens. Beidzot Semeles dēls ar saviem brīnišķīgajiem varoņdarbiem iegūst tiesību tikt uzņemts dievu saimē. Dzejnieka gluži austrumnieciskā fantazija nepazīst mērenības, plastikas un skaidrības, kas raksturīga klasiskajam eposam. Viss top viņam par grotesku un pārdabisku. Dionīss dejo mātes miesās (8, 27), Kitairōna kalns lej asaras (5, 357), Atlants griež apkārt debesi (13, 359). Lai gan dzejnieka fantazijas bagātība ir neizsmeļama, viņam tomēr neizdodas jauki un pievilcīgi tēlojumi. Mākslots ir arī pantmērs un valoda. Ar Homēru autoram maz sakaru. Viņa dzeja izaugusi no aleksandrisma un āziānisma.

Sava mūža beigās Nonns pārgāja kristīgā ticībā. Līdz mūsu dienām uzglabāta viņa Jāņa evaņģelija parafraze.

Izdevumi: H. Köchly, Bibl. Teubn. 1857. 58. — A. Ludwich, Bibl. Teubn. 1909. 11. — Metaphrasis evangelii Johannei. rec. F. Passow, Lips., 1834. — A. Scheindler, Lipsiae, 1881. Bibl. Teubner.

Lai kādi ir Nonna nopelni, viņš tomēr nodibināja skolu, kuras ietekme jūtama turpmākajos dzejniekos. Te minams Trifiodōrs, no kura poēmas Īlijas ieņemšana (Ἰλίου ἅλωσις) uzglabāta 691 rinda. Tas ir diezgan sauss sacerējums, lai gan zināma formas elegance nav noliedzama.

Izdevumi: F. A. Wernicke, Lipsiae, 1819. — Weinberger (Bibl. Teubner.). — Oppian, Colluthus, Tryphiodorus, ed. & transl. by A. W. Mair, Loeb Class. Libr.

Kollūts no Likopoles (Ēģiptē) dzīvoja 5/6. gs. Uzglabāta viņa īsā poēma Helenes nolaupīšana (Ἁρπαγὴ Ἑλένης). (Izd. sk. Trifiodōru.)

Mūsajs ir romantiskās poēmas Hērō un Leandrs (Τὰ κατ' Ἡρὼ καὶ Λέανδρον, 340 rindas) autors.

Izdevumi: Dilthey, Bonn, 1874 (krit.). — Musaius, Hero und Leandros, mit ausg. Varianten un Scholien, hrg von A. Ludwich. — Musaeus, Hero and Leander, text, notes & transl. by E. H. Blakeney: Oxford, Blackwell, 1935.

Eudokija, atēniešu filozofa Leontija meita, ar savu skaistumu un gara izglītību savaldzināja ķeizaru Teodosiju II un kļuva par tā sievu (421. g.). Līdz ar to viņa pārgāja kristīgā ticībā, apmainīdama savu agrāko Atēnaidas vārdu pret Eudokiju. Uzglabātas atliekas no viņas poēmas par svētā Kipriāna mocekļa nāvi.

Izdevums: Eudociae Augustae, Procli Lycii, Claudiani carminum graecorum reliquiae, Blemyomachiae fragmenta, rec. A. Ludwich (Bibl. Teubn.), 1897.

Atsevišķi minama tā saucamā orfiskā dzeja. Tai ir tuvs sakars ar to mistisko kustību, ko sauc par orfismu un kas, sākot ar 2. gs. pr. Kr., turpinājās, kā šķiet, līdz pagānisma beigām. Dažiem šīs dzejas paraugiem ir episku poēmu forma. Tāda ir poēma Argonautika (Ἀργοναυτικά), 1384 heksametros, kas uzglabāta ar Orfeja vārdu. Tur aprakstīts teiksmainais argonautu brauciens, starp kuŗiem svarīga loma piešķirta Orfejam. Poēma laikam pieder 4. gs. Tāpat ar Orfeja vārdu uzglabāta poēma Lithika (Λιθικά), 768 rindās, un 88 dažādām dievībām veltītu himnu krājums. Šim dzejas žanram ir tuvi arī Sibillas orākuli (Χρησμοὶ Σιβυλλιανοί).

Izdevumi: Orphica et Procli hymn., rec. E. Abel, Lipsiae, 1885. — Lithica rec. notasque adiec. Th. Tyrwhitt, London, 1781. — Orphei Lithica, rec. E. Abel, Berolini, 1881. — Oracula Sibyllina, rec. A. Rzach, Wien, 1891. — Ar plašu krit. un vēst. aparātu J. Geffcken (Berlīnas baznīcas tēvu izdevumā), Leipcigā, 1902. g.

Lirisko dzeju šai laikā reprezentē gandrīz vienīgi tikai epigramma un dziesma. Tā sauktie anakreontiskie dzejoļi (anacreontea) ir īsas Anakreonta garā sacerētas dziesmiņas, kur apdziedāts vīns un mīlestība. Anakreontisko dziesmu krājums radies pamazām, un dažas no šīm dziesmām pieder jau bizantiešu laikmetam.

No epigrammatiķiem atzīmējami: Pallads, kas dzīvoja ķeizara Arkadija laikā (4/5. gs.). Uzglabātās viņa 150 epigrammas ir formas ziņā nevainojamas.

Christodōrs, kas dzīvoja ķeizara Anastasija laikā (5/6. gs.), sacerēja ne tikai epigrammas, bet aprakstīja arī 532. g. uguns iznīcinātās Zeuksipa ģimnazijas statujas Konstantinopolē.

Pauls Silentiārijs bija valsts ierēdnis Justiniāna laikā. Uzglabātas 78 viņa epigrammas, kas lielāko tiesu erōtiska satura, kā arī Sofijas baznīcas apraksts.

6. gadusimta otrai pusei pieder Agatijs no Mirinas, kas sakopojis jaunu epigrammu krājumu (kiklu) 7 grāmatās. No paša Agatija 100 epigrammas uzņēma savā antoloģijā Konstantīns Kefals (10. gs.).

Visi augstāk minētie epigrammatiķi ietilpst Palatīnas antoloģijā (Anthologia Palatina). Tā sauc epigrammu krājumu, kuŗa vienīgais rokraksts (11. gs.) glabājas citkārtējā Palatīnas bibliotēkā Heidelbergā. Šīs antoloģijas galveno daļu sakārtoja 10. gs. Konstantīns Kefals un vēlāk 14. gs. papildināja Planūds. Palatīnas antoloģijā, kuŗai pavisam 15 grāmatu, ietilpināti arī agrākie krājumi: Meleagra Vainags, Filipa Vainags, Stratōna krājums, Agatija Kikls u. c.

Otrs īsāks, alfabētiski sakārtots krājums ir tā sauktā *Anthologia Planudea*, 7 grāmatās. Šī antoloģija nosaukta pēc mūka Maksima Planūda (Planudes), kuŗa autografu (kas rakstīts 1301. g.) glabā *Cod. Marcianus 481.* Planūda antoloģija papildina iepriekšējo tai ziņā, ka dibinās pa daļai uz labāku Kefala eksemplāru nekā Anth. Palatina; turklāt šai antoloģijā ir dažas epigrammas, kuŗu pirmajā trūkst.

Bez tam līdz mūsu dienām uzglabāti vēl daži mazāki krājumi, kā Sylloge Euphemiana un citi no Kefala vai Planūda atkarīgi mazāki krājumi.

Izdevumi: Anth. Planudea: H. de Bosch, Ultraiecti, 5 vol. 1795—1822 (ar meistarisku latīņu tulk., ko izdarījis H. Grotiuss). — L. Sternbach, Anthologiae planudeae appendix barberino-vaticana, Lipsiae, Teubner, 1890.

Anthol. Palatina: Fr. Dübner, Anth. Palat. cum append. epigrammatum veterum, Parisiis, Didot, 3 vol. 1864, 72, 90. — H. Stadtmüller, Anthologia Graeca, vol. I (Palat. I—VI); vol. II, 1 (Palat. VII); vol. III, 1 (Palat. IX) Teubner, 1894, 9, 1906. Šis kritiskais izdevums (pēc St. nāves 1906. g.) palicis līdz šim nepabeigts. — Antologie grecque, I partie: Anthologie Palatine, texte établi par P. Waltz, t. I (I—IV) 1928; t. II (V) 1928; t. III (VI) 1931; t. IV (VII) 1938.

Prōza

LI. Romāns

180. Charitōns. Efesas Ksenofōnts. Hēliodōrs. Longs. Achillejs Tatijs u. c. Līdzās dzejai apskatāms romāns, kas, tāpat kā dzeja, bija pakļauts stiprai sofistikas ietekmei. Ar to sākas jauns literātūras žanrs, kam bija lemta spoža nākotne. Pašam par sevi grieķu romānam ir tikai viduvēja nozīme.

Romāna nosaukums radies vuduslaikos. Grieķi to pieskaitīja drāmai [1]) vai arī sauca vienkārši par stāstu. Izšķiŗami šādi grieķu romāna tipi: 1) sociāli-polītiskais romāns; 2) būtvas romāns, kuŗa variants bija dēku romāns; 3) mīlestības romāns.

Sociāli-polītiskā romāna sākumi atrodami jau Ksenofōnta Kīropaidijā. Šāda veida sacerējumos autors pauda savus polītiskos un sociālos ieskatus. Jauna veida romāns radās tikai beidzamajā antīkās pasaules laikmetā.

Būtvas romāns, no kuŗa neviens paraugs nav uzglabāts, pazīstams tikai no atdarinājumiem romiešu literātūrā, piem. no Petrōnija „Satirikona" un Apulēja „Metamorfōzēm".

Apskatāmā laikmetā visvairāk pazīstams bija mīlestības romāns, no kuŗa ir vairāki paraugi.

Grieķu romāna izcelšanās ir diezgan sarežģīta. Par tā galveniem avotiem uzskata: 1) tautas teikas par varoņu piedzīvojumiem; 2) traģēdiju un jaunatisko komēdiju motīvus; 3) erōtiskus stāstus, kādi visvairāk atrodami aleksandrisko dzejnieku epillijos un erōtiskās eleģijās; 4) fantastiskus ceļojumu nostāstus; 5) vēstuļu literātūru; 6) vēsturiska satura stāstus un biografijas; 7) pēc dažu domām vēlākais grieķu romāns izaudzis no rētoru skolas vingrinājumiem (προγυμνάσματα) ar

[1]) Tāpēc tas arī dabūja nosaukumu δρᾶμα, δραματικόν sc. διήγημα.

stāstījuma motīviem un psiholoģiskiem prātojumiem par varoņu piedzīvojumiem dažādos apstākļos; 8) beidzot, romāna attīstībā atstājusi pēdas arī austrumnieciskā (jūdu, siriešu u. c.) literātūra.

Vispār grieķu romāns atšķiras ar savu fantastisko raksturu, no kam daži zinātnieki secina, ka tas ir bijis pilnīgi atrauts no dzīves īstenības. Grieķu romāns nebalstās uz novērojumiem, tāpēc tam trūkst reālitātes pamatu. No drāmas tas patapinājis dažus ārējus paņēmienus, piem. kustību, nejaušības. Bet grieķu romānam trūkst taisni tā, kas drāmai dod spēku, — dabiskās darbības, kas ir raksturu sadursmes rezultāts.

Par romāna priekštečiem var uzskatīt Aristeida noveļu krājumu Mīlētas stāsti (Μιλησιακά, vismaz 6 grāmatās) un Partenija Mīlestības ciešanas (Ἐρωτικὰ παθήματα). Aristeids (2./1. gs. pr. Kr.), kuŗa stāsti tagad zuduši, ir antīkās erōtiskās noveles klasiķis[2]). Par Partenija Mīlestības ciešanām jau bija runa agrāk (sk. 528. lpp.).

Pie romāniem vārda īstā nozīmē pieskaitāmi šādi darbi:

Nina romāns, kuŗa divi fragmenti uzglabāti uz kāda Berlīnes papīrusa[3]), sarakstīts 1. gs. pēc Kr., bet varbūt arī agrāk. Tur stāstīts par Nina mīlestību uz Semiramidu.

Antōnijs Diogens, kas dzīvoja ap 1. gs. beigām pēc Kr., sarakstīja plašu romānu (24 grāmatās) Par brīnumlietām viņpus Tūles (Τῶν ὑπὲρ Θούλην ἀπίστων λόγοι κδ'). Uzglabāts patriarcha Fōtija izvilkums, kā arī lielāki gabali, kas atrodami Porfirija biografijā par Pītagoru. Šai romānā bija stāstīts par arkadieša Deinija neticamām dēkām un tāliem ceļojumiem uz pasaules malu, kā arī par viņa mīlestību uz Derkillidu.

Tāda paša rakstura bija arī Jamblicha (2. gs. pēc Kr.) Babilōnas stāsti (Βαβυλωνιακά), 35 gr. Tur bij aprakstīti mīlētāju pāŗa Sinōnidas un Rodana dēkainie piedzīvojumi, kad mīlētājus vajāja Babilōnas ķēniņš (Garms), kas bij iemīlējies Sinōnidā. Viņš lika ieslēgt Sinōnidu zelta važās, bet Rodanu piesist pie krusta. Beigu beigās Rodans tomēr izgāja no šīs cīņas kā uzvarētājs un kļuva pats par ķēniņu. Uzglabāts ir tikai Fōtija atstāstījums, kas aptveŗ pirmās 16 grāmatas. Cik no tā var spriest, romānā bez kaut kādas ciešākas organiskas sakarības bija rādīta gaŗa, raiba dēku virkne. Jamblicha izdomas spēja ir diezgan trūcīga, stāstījums sauss un strups.

---

[2]) Aptuvenu jēdzienu par viņa stāstiem dod Ps.-Aischina 10. vēstule, kā arī Petrōnija (Arbiter c. 111) un Apulēja darbos iemetinātās noveles.

[3]) U. Wilcken, Herm. 28 (1893) 161 sek.

Vēsturisko romānu reprezentē Charitōns no Lampsakas, kas dzīvoja vēlākais 2. gs. pēc Kr.[4]). Viņa darbs ar virsrakstu Stāsti par Chaireju un Kalliroju (Τὰ περὶ Χαιρέαν καὶ Καλλιρόην), 8 grāmatās, ir vecākais no uzglabātiem grieķu romāniem. Darbība tur norisinās Peloponnēsas kara laikā. Sirākūzu karavadoņa Hermokrata meita Kalliroja top par Chaireja sievu, bet greizsirdīgais vīrs ar viņu tā apietas, ka viņa nolemj labprātīgi mirt un tiek aizvesta uz kapa alu. Kad tur ierodas laupītāji, tie atrod Kalliroju pamodušos. Pirātu aizvesta un par verdzeni pārdota, viņa top par sievu bagātam tirgotājam Mīlētā, bet no turienes nokļūst persiešu ķēniņa haremā. Visur tomēr tā paliek uzticīga savam pirmajam vīram un paglabā savu nevainību. Chairejs, dabūjis zināt, ka Kalliroja dzīva, dodas viņu meklēt, pats krīt gūstā un, kāda satrapa nopirkts, līdz ar to nonāk ķēniņa pilī. Pēc kāda laika viņš top par ēģiptiešu dumpinieku vadoni, beidzot atrod savu sievu un atgriežas ar to Sirākūzās.

Šā romāna darbība attīstās vienkārši un bez kādiem sarežģījumiem. Arī valoda ir tikpat vienkārša un skaidra. Autors atdarina klasiskos paraugus Ksenofōntu un Tūkīdidu. Romāns, tāpat kā drāma, iedalīts piecos cēlienos.

Izdevumi: Editio princ. J. Ph. d'Orville, 3 vol., Amsterdam, 1750, ar Reiskes latīņu tulk. un vērtīgu komentāru (2. izd. C. D. Beck, Lipsiae, 1783). — Bez tam krājumos Erotici scriptores: W. A. Hirschig, Parisiis, 1856, un R. Hercher, 2 vol. Lipsiae, 1858.

Ksenofōnts no Efesas, kas dzīvoja 2./3. gs., sarakstīja līdz mūsu dienām uzglabāto romānu Efesas stāsti (Ἐφεσιακά), 5 grāmatās. Romāna sižets ir skaistā jaunekļa Abrokoma un skaistās Antejas piedzīvojumi, kad mīlētāji tiek šķirti tūdaļ pēc viņu kāzām, bet, palikdami viens otram uzticīgi, beidzot pēc gariem maldu ceļiem atrod viens otru Rodā, kur arī izstāsta viens otram savus piedzīvojumus[5]). Autoram tomēr trūkst labu novērošanas spēju un viņa varoņos grūti atrast individuāla rakstura vilcienus. Ksenofōnts stāsta par daudz ātri, rauj lasītāju no vienas ainas pie otras, tā ka reizēm viņa darbs vairāk atgādina kādas grāmatas satura atstāstījumu nekā pilnīgi izveidotu romānu. Šai ziņā Ksenofōnts atgādina Jamblichu.

Izdevumi: P. Hofman-Peerlkamp, Harlem, 1818. — Les Éphésiaques ou Le Roman d'Habrocomès et d'Anthia, par G. Dalmeyda, Paris, Les Belles Lettres, 1926.

---

[4]) Tas secināms no tā, ka atrasti divi 2. un 3. gs. pēc Kr. piederoši papīrusi (Grenfell-Hunt, Fayum towns and their papyri 1900 p. 75; Ox. Pap. 7. nr. 1019.).

[5]) Sižets atgādina Abrokomu un Panteju Ksenofōnta Kīropaidijā, kā arī Odiseju.

Hēliodōrs no Emesas (laikam 3. gs. beigās pēc Kr.) sarakstīja romānu Aitiopika jeb Teāgens un Charikleja (Σύνταγμα τῶν περὶ Θεαγένην καὶ Χαρίκλειαν Αἰθιοπικῶν), 10 grāmatās. Romāns sākas ar briesmīgas kaujas aprakstu. Šai kaujā, kas notiek starp divām pirātu bandām, tiek smagi ievainots gūstā kritušais jauneklis Teāgens. Ievainoto rūpīgi kopj viņa līgava Charikleja. Tālāk lasītājs dabū zināt viņu abu biografiju. Charikleja ir aitiopu ķēniņa meita, kas dzimusi balta starp melnajiem un tāpēc savas mātes pamesta, kuŗa baidījās ar balta bērna dzimšanu modināt vīra grezsirdību. Aizvestu uz Delfiem, Charikleju audzina priesteris Charikls. Tur pītiskās sacīkstēs viņa sastop skaisto jaunekli Teāgenu, un abi iemīlas viens otrā. Pēc orākula padoma viņi atstāj Delfus, un vētra viņus aiznes uz Ēģipti, kur viņi krīt laupītāju rokās. Pēc tam Ēģiptes satrapa sieva, iedegusies noziedzīgā kaislībā pret Teāgenu, abus mīlētājus neganti vajā. Beidzot kā gūstekņi viņi nokļūst Aitiopijā, un tai brīdī, kad viņus tur grib upurēt saules dievam, vecāki pazīst savu meitu Charikleju. Viss beidzas ar jaunā pāŗa kāzām.

Hēliodōrs kā rakstnieks pieder sofistu skolai, bet viņa nopelns tas, ka viņš prot ietērpt stāstu mākslinieciskas kompozicijas formā. Neraugoties uz stāsta sarežģījumiem un daudziem dēkainiem varoņu piedzīvojumiem, šis romāns pārsteidz ar veikli šķetināto darbības pavedienu. Ja galvenie varoņi ir pabāli, tad otrās šķiras personas, kā ēģiptiešu priesteris (Kalasirids), laupītāju vadonis (Tiams), un it īpaši satrapa sieva (Arsaka), tēlotas diezgan dzīvi. Šis romāns ietekmējis arī dažus jaunāko laiku rakstniekus, kā Torkvato Taso, Šēkspīru, Kalderonu, Servantesu, Rasinu u. c.

Izdevumi: A. Korais (Ἀδ. Κοραῆς), Parīzē, 1804. g. — Héliodore. Les Éthiopiques, par R. M. Rattenbury, T. W. Lumb et J. Maillon, Paris, Les Belles Lettres, 1935.

Visai populārs ir Longa ganu romāns Dafnids un Chloja (Δάφνις καὶ Χλόη), 4 grāmatās, kas pieder, kā liekas, 3. gadu simtenim pēc Kr. Te erōtiskais sižets ietērpts būkoliskā formā. Autors dzīvo vēl pagānismā un cēlies no Lezbas salas. Lezbā norisinās arī romāna darbība.

Vecāku pamestie Dafnids un Chloja tiek audzināti ganu ģimenēs. Kad viņi sasniedz pilngadību, viņos pamostas savstarpējas mīlestības jūtas, kuŗas viņi paši vēl neizprot. Chlojai rodas precinieki. Laupītāji aizved Dafnidu, bet viņš laimīgi atbrīvojas. Tad ienaidnieki, uzbrukdami apgabalam, aizved Chloju, tomēr Pāns uzlaiž tiem pāniskas bailes, tā ka tie atlaiž Chloju. Beidzot Dafnids ir noskaidrojis savas jūtas pret Chloju un grib viņu precēt, bet par šķērsli kopdzīvei ir viņu nabadzība. Tur-

klāt precēšanās nav iespējama bez kungu atļaujas. Kad uz turienes svētkiem ierodas Dafnida kungs un kundze, tie pēc dažām pazīmēm pārliecinās, ka Dafnids ir viņu pašu dēls. Dafnids tad apprec Chloju, un, kad viņi abi iebrauc pilsētā, Chloja tur atrod savus vecākus. Laimīgais pāris tad turpina laimīgu dzīvi ganu vidū.

Šai romānā daudz vietas aizņem parašu un jūtu apraksts. Labi tēlotas ne tikai galvenās, bet arī otrās šķiras personas. Smalki ir attēlota nevainīgu bērnu dzīve brīvā dabā un pamazām dzimstošā mīlestības kaislība, gleznaini aprakstīta Lezbas daba, kur norisinās stāsta darbība. Šis romāns atgādina Teokrita idilles. Nevainīgo ganu dzīves aprakstu vietām traucē tikai pārāk atklātie kailas juteklības tēlojumi.

Satura vienkāršībai un dabiskumam pieskaņota arī valoda un stils. Raksturīgs Longa stila paņēmiens, kas uzskatāms par sofistikas manieri, ir konsekventi lietots parallēlisms (piem. Dafnids un Chloja abi ir izlikti bērni, abi top par ganiem, abi vienādi iemīlas un vienādos monologos pauž savas jūtas, beidzot abi atrod savus vecākus; Dafnidu nolaupa jūras laupītāji, Chloju — metimnieši; vecais piedzīvojušais vēršu gans Filēts pamāca mīlas lietās tāpat kā pavedēja pilsētniece Likainiona u. t. t.).

Izdevumi: Longus, ed. Villoison, Parisiis, 1778 (ar bagātu komentāru). — E. E. Seiler, cum notis Brunckii Schaeferi etc., Lipsiae, 1843. — Longus, Pastorales (Daphnis et Chloé) par G. Dalmeyda, Paris, Les Belles Lettres, 1934. — Tulk.: Longa, Dafnis un Chloja, tulk. P. Rozīts, Latvju kult., Rīgā.

Achillejs Tatijs no Aleksandrijas sarakstīja (laikam 4. gs.) romānu par Leukipi un Kleitofōntu (Τὰ κατὰ Λευκίππην καὶ Κλειτοφῶντα βιβλ.η΄), kas līdzās Hēliodōra darbam tika daudz lasīts viduslaikos.

Kleitofōnts, kas pēc tēva vēlēšanās ir ar mieru precēt kādu jaunavu, ierauga pilsētā iebraukušo Leukipi un iemīlas viņā. Leukipe atbild ar pretmīlestību, un abi viņi nolemj bēgt. Bet kuģis, ar kuŗu viņi brauc, avarē Ēģiptes piekrastē. Viņiem gan izdodas izglābties, bet pēc tam viņi krīt laupītāju gūstā. Pēc daudziem piedzīvojumiem, kuŗu laikā Kleitofōnts uzskata Leukipi par zudušu un pats arī tiek notiesāts uz nāvi, viņiem tomēr izdodas izglābties. Viņi atgriežas pie vecākiem, un viss beidzas ar kāzām.

Autors, kas pieder pie sofistu skolas, cenšas lasītāju valdzināt ar efektiem. Romāna fābula satura ziņā ir nabadzīga, tā ņemta no iepriekšējo romānistu motīviem. Šai romānā var saskatīt Hēliodōra Aitiopikas un arī Mūsaja Hērojas un Leandra atdarinājumu. Psicholoģiska pamatojuma trūkst un notikumu gaita atkarājas no nejaušības un atgadījuma. Autors neprot zīmēt dzīvus raksturus, toties rāda savu rētorisko mākslu. Tomēr viņš nav gluži neapdāvināts atdarinātājs, bet prot izdabāt publi-

kas gaumei. Ja Charitōns ir meistars fābulas izdomā, Jamblichs fantastikā, Longs apbalvots ar dzejnieka spējām, bet Hēliodōrs zināmā mērā romantiķis, tad Achilleju var apzīmēt par modes rakstnieku, kas valdzināja lasītājus līdz pat bizantiešu laikmetam.

Izdevumi: F. Jacobs, Lipsiae, 1821 (ar komentāru). — Scriptores erotici, ed. G. A. Hirschig, Parisiis, 1856, un R. Hercher, Lipsiae, 1858. — Achilles Tatius, with an engl. transl. S. Gaselee, London, Heinemann, 1917.

Latīņu tulkojumā uzglabāts romāns Tiras ķēniņa Apollōnija vēsture. Tulkojums pieder 6. gs., bet grieķu oriģināls, kā šķiet, 3. gs. pēc Kr.

Tiras Apollōnijs prec Antiochijas ķēniņa Antiocha meitu. Lai gan, kā to prasīja noteikumi, viņš atminējis uzdotās mīklas, viņam tomēr draud nāve. Glābdamies no vajāšanām, viņš nonāk Kirēnē un, apbūris ar savu spēlēšanu turienes ķēniņa meitu, apprec to. Dabūjis zināt par Antiocha nāvi, viņš kopā ar sievu dodas uz Antiochiju, lai tur ieņemtu troni. Ceļā sievai piedzimst meita, bet pati tā šķietami nomirst un aizvērtā šķirstā tiek iemesta jūrā. Viļņi aizdzen šķirstu uz Efesu, kur šķietami mirušo atdzīvina kāds ārsts, pēc kam tā dzīvo pie Artemidas templa. Pa to laiku Apollōnija meita Tarsija tiek atdota audzināšanā, un to vajā audzinātāja. Viņu izglābj pirāti, kas viņu pārdod Lezbas salā. Apollōnijs, izzinājis par meitas pazušanu, dodas to meklēt. Vētra piedzen viņu pie Lezbas salas, kur viņš atrod savu meitu. Vēlāk viņš ierodas Efesā un sastopas ar savu sievu.

Atsevišķi minams Aleksandra romāns, kas nepareizi piedēvēts Kallistenam. Tā kodols izveidojies Ptolemaju laikā, bet vēlāk tas dabūjis dažādus paplašinājumus (sevišķi iemetinātu vēstuļu veidā).

Izdevums: Pseudo-Callisthenes, Historia Alexandri Magni, recensio vetusta, ed. W. Kroll, Berlin, Weidmann, 1926.

Romāna paveids bija mīlestības vēstules. It īpaši romiešu laikmeta sofisti nodarbojās ar šādu izdomātu vēstuļu sacerēšanu. Jau rētors Lezbōnakts sacerēja erōtiskas vēstules. Līdz mūsu dienām nonākušas Alkifrona un Aristaineta vēstules. Alkifrons atstājis 118 vēstules 4 grāmatās, kuŗu materiāls ņemts no atiskās komēdijas vai Lūkiāna dialogiem. Otrais epistolografs Aristainets dzīvoja ap 5. gs. beigām. Viņa erōtisko vēstuļu 2 grāmatas uzglabājušas vēstuļu formā ietērptas mīlestības noveles. To avots bija aleksandriešu erōtiskā eleģija.

Izdevumi: Epistolographi graeci, rec. Hercher, Parisiis, Didot, 1873. — Alciphron, ed. Meineke, Lipsiae, 1853; ed. Wagner, 1878, 2 vol. — Alciphronis rhetoris epistularum libri IV, ed. M. A. Schepers, 1905, Lipsiae, Teubner. — Aristainetos, ed. Boissonade, Parisiis, 1822. — Aristaenetus, Liebesbriefe des Aristainetos, hrsg. von H. Licht: Dresden, Aretz, 1928.

Literātūra par grieķu romānu. A. Chassang, Histoire du roman et des ses rapports avec l'histoire dans l'antiquité grecque et latine, 1862. Tā paša: Les romans grecs, 1880. — Nicolai, Ueber d. Entstehung u. Wesen d. griechischen

Romans, 1867. — E. Rohde, der griechische Roman und seine Vorläufer, 1876; 2. izd. 1900; 3. izd. (V. Šmida redakcijā) 1914. — E. Schwartz, Fünf Vorträge über den griechischen Roman, 1896. — M. Oeftering, Heliodor und seine Bedeutung für die Literatur, 1901. — A. Ausfeld, Der griechische Alexanderroman, 1907. — O. Fleschenberg, Entwicklungsgeschichte des griechischen Romans in Altertum, Halle, 1913. — B. Lavagnini, Le origini del romanzo greco: Pisa, Mariotti, 1921. — K. Straubergs, Grieķu romāns, Ritums, 1926, 2—6. — Andrejs Upīts, Romāna vēsture, 1. sēj., Vapp, 1941.

LII. Vēsturnieki un ģeografi

181. Eunapijs. Zōsims. Prokopijs u. c. Laikmetā pēc Konstantīna nopietnu vēstures darbu rakstīšana ir apsīkusi. Šā laika vēsturnieki, kas nākuši no rētoru skolām, raksta vai nu chronikas, vai arī, cenzdamies sumināt ķeizarus, pārvēršas no vēsturniekiem par panēgiriķiem.

Tā Konstantīna un viņa dēlu slavu centās izcelt Prāksagors no Atēnām, kas jōniešu dialektā sarakstīja 2 grāmatas par Konstantīnu, 2 grāmatas par Atēnu ķēniņiem un 6 grāmatas par Aleksandru Lielo. Tāpat sofists Bēmarchijs no Kaisarejas (Kapadokijā) sarakstīja 10 grāmatas par Konstantīna valdīšanu. Pazīstamāks starp šā laika vēsturniekiem ir Eunapijs no Sardām, kas sarakstīja 14 grāmatas par sava laika notikumiem, turpinādams Deksipa chroniku (Χρονικὴ ἱστορία ἡ μετὰ Δέξιππον). Šai darbā pirmā vieta bij ierādīta Jūliānam. Fragmenti dod nepilnīgu jēdzienu par Eunapija darbu, bet nav šaubu, ka viņa vēsture ir bijusi partejiska, jo autors bija dedzīgs pagāniskas reliģijas piekritējs. Bez šīs vēstures, Eunapijs sarakstīja vēl Filozofu un sofistu biografijas (skaitā 23), kas uzglabātas līdz mūsu laikiem.

Eunapija stils ļoti izpušķots.

Fragmenti: Müller FHG IV 7—56 un Dindorf HGM 205—274.

Eunapija vēsturi 5. gs. sākumā turpināja Olimpiodōrs (Λόγοι ἱστορικοί, 22 gr.), bet 5. gs. vidū Zōsims, kas sarakstīja Jauno vēsturi (Καινὴ ἱστορία), kuŗa uzglabāta līdz mūsu laikiem. Stāstījums sniedzas līdz 410. g., kad Romu ieņēma Alarichs. Arī Zōsims, tāpat kā Eunapijs, vēl turas pie pagāniskā politeisma. Romas varas sagrūšanas iemeslu viņš grib saskatīt atkrišanā no tēvu ticības.

Izdevumi: Im. Bekker, Scripta hist. Byzant., 1837. — Mendelsohn, Lipsiae, 1887.

No 6. gs. vēsturniekiem ievērojamākais ir Prokopijs. Viņš dzimis Palestīnas Kaisarejā, bet dzīvoja visvairāk Konstantinopolē, kur Justiniāna laikā bija augstos amatos. Viņa galvenais darbs ir Par kaŗiem Justiniāna valdīšanas laikā (8 grām.). Vēlāk

Prokopijs publicēja 6 grāmatās citu darbu Par celtnēm (Περὶ κτισμάτων). Diemžēl abus šos rakstus autors pārvērtis par panēgirikiem. Acīm redzot Justiniāna laikā nebij iespējams teikt patiesību. Toties kādam citam darbam Slepenā vēsture (Ἀνέκδοτα), kas publicēts vēlāk, ir pamfleta raksturs: tur Prokopijs zākā tās pašas personas, kuŗas viņš pārmērīgi cildinājis iepriekšējos darbos (piem. Justiniānu un tā laulāto draudzeni, Belisāriju u. c.).. Šie trīs Prokopija darbi, savā starpā salīdzināti, iegūst vērtību un vēl šodien lasāmi ar interesi.

Prokopija turpinātāji bija Agatijs no Mirinas un Jānis Laurentijs, saukts Līdietis, kuŗa Vēsture zudusi, bet uzglabāti 3 traktāti: Par mēnešiem, Par romiešu maģistrātiem, Par debess zīmēm.

Izdevumi: Procopius Caesariensis, Opera omnia, recogn. J. Haury, Bibl. Teubn. — Procopius Works, with an engl. transl. by H. B. Dewing, Loeb Class. Libr., London, Heinemann, I—II 1914 & 1916, III—IV 1916.

No šā laika ģeografiem var minēt Stefanu no Bizantijas. Viņa ģeografiskais leksikons ar virsrakstu Etnografija (Ἐθνικά) bija plašs piezīmju krājums (60 grām.), kas attiecās uz vēsturisko ģeografiju. Līdz mūsu dienām nonācis tikai saīsināts tā izvilkums.

Izdevumi: Westermann, Lipsiae, 1839. — Meineke, Berlin, 1849.

LIII. Jaunākā sofistika

182. Libanijs. Temistijs. Hīmerijs. Jūliāns Atkritējs. Sākot ar 4. gs. pēc Kr., no jauna uzplauka sofistika. It īpaši Atēnās, Antiochijā un Konstantinopolē tā nostājās literāro studiju priekšgalā. Ar savām smalki izstrādātām runām un priekšlasījumiem sofistikas skolotāji valdzināja plašo auditoriju klausītājus un tāpat izlietoja dažādus svētku gadījumus, lai suminātu valdniekus un augstākos administrātorus. Viņu klausītavās spiedās iekšā visi, kas gribēja taisīt karjēru valsts dzīvē vai tiesu iestādēs. Šīs vēlīnās sofistikas galvenie pārstāvji ir Libanijs, Himerijs, Temistijs, Jūliāns.

Libanijs (Λιβάνιος, 314.—393. g.) no Antiochijas mācīja rētoriku Atēnās, Konstantinopolē, Nīkajā, Nīkomēdijā un Antiochijā. Baudīdams ķeizaru (sevišķi Jūliāna) labvēlību, Libanijs bija viens no ievērojamākiem sofistiem.

Uzglabātie Libanija darbi ir daudzi un dažādi. Apmēram trešā daļa to ir skolas vingrinājumu paraugi un rāda tā laika sofistikas paņēmie-

nus [1]). Te jāpieskaita arī Dēmostena runu atstāstījumi (ὑποθέσεις) ar īsu viņa biografiju. Bez tam līdz mūsu dienām nonākušas 65 Libanija runas (λόγοι) par dažādiem tematiem. Gandrīz vēl interesantākas nekā runas ir Libanija vēstules, skaitā 1607 (grieķu oriģinālā), kas adresētas dažādām personām. Tur atspoguļota tā laika dzīve un apstākļi.

Libanijs bija pagāniskā hellēnisma piekritējs. Viņš izturējās rezervēti pret nostiprinošos kristiānismu. Mūki, kas toreiz sāka rasties arvien lielākā daudzumā, viņa acīs bija pusbarbariski prāta, skaistuma un kultūras ienaidnieki.

Kā stilists Libanijs grib būt elegants. Viņa fraze tomēr ir komplicēta, dažreiz neskaidra. Libanija personā sofista tips izpaužas pilnā mērā: savās runās viņš grib būt formas mākslinieks pēc agrāko klasiķu parauga.

Izdevumi: Libanii opera, ed. R. Förster: vol 1—4 (64 runas), Leipcigā, 1903.—1908. g.; 5., 6., 7., 10. (epist. 1—839) 1921. g.

Temistijs (Θεμίστιος) no Paflagonijas (ap 317.—388. g.) bija Libanija laika biedrs. Konstantinopolē viņš darbojās par daiļrunas un filozofijas skolotāju, un vēlāk bija arī dažos augstākos un atbildīgos valsts amatos.

Lai gan Temistijs, tāpat kā Libanijs, pieslējās pagānisko filozofu un rakstnieku ieskatiem, viņš tomēr bij iecietīgs reliģiskās lietās. No senajiem klasiķiem viņš piesavinājās daiļrunību un valodas eleganci. Bez Aristoteļa darbu parafrazēm vēl uzglabātas 34 viņa runas grieķu valodā un 1 latīņu tulkojumā.

Izdevumi: G. Dindorf, Lipsiae, 1832; jaunu izdevumu gatavoja H. Šenkls (Schenkl, † 1920. g.).

Hīmerijs (Ἱμέριος), dzimis ap 315. g. Bītīnijas pilsētā Prūsā, ieguva augstāko izglītību Atēnās, kur arī mācīja (ap 350.—386. g.). Ķeizara Jūliāna aicināts uz Konstantinopoli, viņš pēc ķeizara agrās nāves atkal atgriezās Atēnās. Viņam bija daudz skolnieku, starp tiem arī nākošie bīskapi Basilejs no Kaisarejas un Grēgorijs no Nazianzas.

Uzglabātas 30 Hīmerija runas, pa daļai nepilnīgas. Šais runās maz ideju. Hīmerija interese pievērsta daiļrunai un dzejai. Poētisku reminiscenču pilns, viņš parafrazējis dažus tagad zudušus Alkaja, Sapfojas un Anakreonta dzejoļus.

Izdevumi: Himerii quae supersunt, rec. Wernsdorf, Gotting., 1970. — F. Dübner (pēc A. Vestermaņa Filostratu izd.), Parīzē, 1849. g.

---

[1]) Te pieder 47 προγυμνάσματα, 36 διηγήματα, 27 ἠθοποιΐαι (raksturu skices), 33 ἐκφράσεις (mākslas darbu apraksti), 50 μελέται (deklamācijas par izdomātiem tematiem).

Jūliāns Atkritējs (331.—363., ķeizars 361.—363. g.) [2]) ir viens no ievērojamākiem tā laika vīriem, kas pēc savas izglītības un saviem rakstiem pieskaitāms pie sofistu šķiras un bija, tā sakot, sofists uz troņa.

Jaunību Jūliāns pavadīja nežēlastībā, jo ķeizars Konstantijs raudzījās uz viņu un viņa brāli Gallu ar neuzticību un aizdomām. Jūliānam, kas bija slepens Libanija skolnieks un dedzīgs Platōna un Jamblicha cienītājs, gribēja uzspiest kristīgo ticību un audzināšanu, bet viņa gars sacēlās pret to un viņš vēl vairāk pieķērās pagāniskajam hellēnismam. Kļuvis pēc Konstantija nāves par ķeizaru, Jūliāns gribēja atjaunot agrāko grieķu reliģiju. Formāli izsludinājis reliģisku brīvību, viņš faktiski cīnījās pret kristiānismu un atbalstīja politeismu un pagāniskos kultus. Par to kristieši viņu neieredzēja un nosauca vēlāk par atkritēju (ἀποστάτης) [3]).

Ne viss, ko Jūliāns savā īsajā mūžā uzrakstījis, ir nonācis līdz mums. Uzglabātas trīs oficiālas Jūliāna runas: divi glaimīgi sumināj umi ķeizaram Konstantijam (Ἐγκώμιον εἰς τὸν αὐτοκράτορα Κωνστάντιον un Περὶ τῶν τοῦ αὐτοκράτορος πράξεων ἢ περὶ βασιλείας) un ķeizarienes Eusebijas sumināj ums (Εὐσεβίας τῆς βασιλίσσης ἐγκώμιον).

Interesantāki ir Jūliāna darbi, kas sarakstīti nobrieduma gados: tur autors parādās neviltots un patiess. Viņa piezīmes par gallu kaŗiem zudušas. Uzglabātas vairākas runas, kur Jūliāns pauž savas jūtas un noskaņojumu: te pieder viņa Parīzē rakstītais „Sakarā ar vismīļākā drauga Salustija aizbraukšanu sevis paša mierinājums" (Ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ τοῦ ἀγαθωτάτου Σαλουστίου παραμυθητικὸς εἰς ἑαυτόν). Savas cīņas laikā ar ķeizaru Konstantiju viņš griezās ar vēstuli pie „atēniešu padomes un tautas" (Ἀθηναίων τῇ βουλῇ καί τῷ δήμῳ), kur liek tai būt par tiesnesi savā strīdū ar ķeizaru un kur stāsta par savu dzīvi un savu cieņu pret veco kultūru. Sevišķi rosīgu literāru darbību Jūliāns attīstīja pēc 361. g., kad, kļuvis par ķeizaru, bija nodarbināts ar reliģijas reformas idejām. Savus reliģiskos ieskatus jaunplatōnisma virzienā viņš izteicis divās runās: Par godu valdniekam Hēlijam (Εἰς τὸν βασιλέα Ἥλιον) un Par godu dievu mātei (Εἰς τὴν μητέρα τῶν θεῶν), kur viņš vecajiem mītiem dod filozofisku iztulkojumu. Satiriska virziena raksti ir Dzī-

[2]) Jūliāns, ar pilnu vārdu Flāvijs Klaudijs Jūliāns, bija Konstantīna Lielā pusbrāļa Jūlija Konstantija un tā sievas Basilīnas dēls. Jūliāns un viņa brālis Galls bija vienīgie Konstantīna dzimtas locekļi, kas palika dzīvi viņa dēlu sarīkotā radinieku izkaušanā. Nogalināts tika arī Jūliāna tēvs.

[3]) Nosaukumu ἀποστάτης vai παραβάτης dod viņam Fōtijs un Svida.

res (Συμπόσιον ἢ Κρόνια), Bārdas nīdējs (Ἀντιοχικὸς ἢ Μισοπώγων) [4]) un zudušais raksts pret kristiešiem (Κατὰ Γαλιλαίων) [5]).

Šos literāros darbus papildina vēl plaša sarakstīšanās. No 78 vēstulēm dažas apšauba kā neīstas.

Jūliāns mira pārāk agri (33 gadus vecs) un nepaguva pilnīgi izteikt savu personību.

Izdevumi: F. C. Hertlein, 2 vol. 1875—6, Bibl. Teubn. (ar krit. ap.). — Iuliani imperatoris librorum contra Christianos quae supersunt collegit recensuit C. J. Neumann, Lipsiae, 1880. — The works of the emperor Julian, with engl. transl. by W. C. Wright: Loeb Class. Libr. London, Heinemann, I 1913, II 1914, III 1923. — L'Empereur Julien, texte et trad. par J. Bidez, tome I, 1: Discours de Julien César; tome I, 2 Lettres et fragments, Paris, Les Belles Lettres, 1924.

Chorikijs no Gazas dzīvoja ķeizara Anastasija laikā un sarakstīja vairākas deklamācijas (runas) un aprakstus, kas uzglabājušies līdz mūsu laikiem.

Choricii Gazaei Orationes declamationes fragmenta cur. Boissonnade, Paris, 1846.

LIV. Filozofija

183. Jaunplatōnisms: Jamblichs. Prokls. Ķeizaru laikmeta beigu daļā, kad arvien vairāk Romas valstī iespiežas austrumu reliģijas (Īsidas un Osīrida kults, Mitras reliģija, jūdaisms un sevišķi kristīgā ticība), arī grieķu filozofija, kas izglītoto aprindās jau sen bija stājusies reliģijas vietā, dabūja reliģiska misticisma nokrāsu. Pēc Porfirija un citiem Plōtīna skolniekiem jaunplatōnisms arvien vairāk nogrimst fantastikā un mistikā.

4. gs. pirmajā pusē Jamblichs (ap 281.—350. g.), no Sirijas pilsētas Chalkidas, nodibināja īpatnēju jaunplatōnisma virzienu, t. s. Sirijas skolu. Jamblicha piekritēji ticēja, ka viņš spēj darīt brīnumus. Liels viņa cienītājs bija arī ķeizars Jūliāns.

Jamblichs rakstīja diezgan daudz, nerūpēdamies par ārējo formu. Viņš nebija arī patstāvīgs domātājs un par savu mērķi uzskatīja pielāgot priekšteču mācības savām dievbijības vajadzībām.

Līdz mūsu laikiem uzglabāti daži Jamblicha raksti, kas attiecas uz Pītagoru un viņa mācību. To lielākā daļa ir mistiski apsvērumi par skaitļu zinātni. No zudušiem rakstiem vissvarīgākais bija traktāts

---

[4]) Pretēji sava laika modei, Jūliāns nēsāja pinkainu bārdu, līdzīgi filozofiem kiniķiem, par ko viņu zoboja daži iedzīvotāji, sevišķi no kristiešu aprindām.

[5]) Šā raksta saturs pa daļai zināms no bīskapa Kirilla polemikas pret Jūliānu, no kuŗas redzams, ka Jūliāns pazinis ne tikai grieķu filozofu darbus, bet arī Vecās un Jaunās derības rakstus.

Kaldeju teoloģija (Χαλδαικὴ τελειοτάτη θεολογία), vismaz 28 grāmatās. Visiem šiem darbiem ir kompilāciju raksturs. Kā stilistu Eunapijs vērtē Jamblichu zemāk par Porfiriju.

Izdevumi: Vita Pythagori: A. Nauck, Pēterburgā, 1884. g. — Protrepticus: H. Pistelli, Lipsiae, 1888; In Nicomachi arithm. introd.: H. Pistelli, Lipsiae, 1894. — De myst. Aeg.: G. Parthey, Berlin, 1857. — Theologoumena arithmeticae, ed. V. de Falco, Lipsiae, Teubner, 1922. — De vita Pythagorica liber, ed. L. Deubner, Lipsiae, Teubner, 1937.

Jaunplatōniskā Sirijas skola pēc Jūliāna drīz izzūd. Toties 5. gs. jaunplatōnisms zied Aleksandrijā un Atēnās.

Aleksandrijā šai laikā līdzās filozofijai tiek kultivēta matēmatika. Starp turienes zinātniekiem minama Hipatija, kas bija populāra kā skolotāja, bet nav atstājusi neviena uzglabāta raksta. Viņu nogalināja 415. g. satracinātais kristiešu pūlis, kas Hipatijā redzēja kristiānisma ienaidnieci. Pie aleksandriešu skolas pieskaitāms arī Hipatijas skolnieks Sinesijs no Kirēnes, kas sākumā bija pagānu filozofs, bet vēlāk kristījās un kļuva par bīskapu. Par viņu būs runa tālāk.

Atēnās jaunplatōnisma ziedu laiks izbeidzas 5. gs. Viens no ievērojamākiem šīs skolas pārstāvjiem tur ir Prokls (ap 410.—485. g.). Dzimis Konstantinopolē, viņš 438.—485. g. mācīja Atēnās. Proklam ir raksturīga filozofiska dziļdomība un spēja vienkāršiem vārdiem skaidri izklāstīt sarežģītas lietas, bet arī nekritiska ticēšana autoritātēm un brīnumiem, tā ka viņš nonāk pie īstas daimonoloģijas. Lielākā daļa Prokla rakstu zudusi. Uzglabāti viņa komentāri par dažiem Platōna dialogiem, daži filozofiski traktāti un 6 himnas. Proklam piedēvē ar zināmām šaubām arī komentārus par Hēsioda Darbiem un chrestomatiju.

Izdevumi: Procli opera ed. V. Cousin, Parisiis, 1820—27, 6 vol. — Στοιχ. θεολ. F. Creuzers, Initia philosophiae et theologiae ex Platonis fontibus ductae vol. IV, Frankf., 1822. — Comm. in Plat. Alcib.: F. Creuzers Proclus 1, Frankf., 1820. — In Parmenid.: G. Stallbaum, Lips., 1839. — In Plat. Rem publ.: W. Kroll, 2 voll. Lipsiae, 1899, 1901. — In Plat. Tim.: E. Diehl, 3 vol. Lips., 1903—06. — In Cratyl.: G. Pasquali, Lipsiae, 1908. — Hypotyposis astronomicarum positionum ed. Manutius (ar vācu tulk.) Lipsiae, 1909. — Institutio physica, ed. A. Ritzenfeld (grieķu un vācu val.), Lipsiae, 1912.

Jaunplatōniskā skola pēc Prokla panīkst un 6. gs. pavisam izbeidzas[1]). 529. g. Justiniāns izdeva ediktu, ar kuru Atēnās tika slēgtas filozofiskās skolas. Kad izglītoto aprindas bija pārgājušas kristīgā ticībā, pagāniskai filozofijai vairs nebija vietas grieķu pasaulē. Jaunplatōnisma atliekas tad izkusa bizantiešu teoloģijā.

[1]) No šā laika komentātoriem atzīmējams Damaskijs, no kuŗa uzglabāts raksts Šaubas un atrisinājumi (Ἀπορίαι καὶ λύσεις περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν, ed. J. Kopp, Frankf., 1826), un Simplikijs, no kuŗa bez citiem sacerējumiem uzglabāts komentārs par Epiktēta enchīrīdiju.

LV. Gramatika. Leksikografija. Chrestomatijas

184. Gramatika: Teodosijs. Geōrgijs Choirobosks. Jānis Filopons. Gramatiķu un leksikografu darbiem, kas sarakstīti laikmetā no Konstantīna līdz Justiniānam, te jāpievieno vēl daži tādi, kas pārsniedz apskatāmā laikmeta robežas un pieder jau bizantiešu laikmetam, ņemot vērā, ka klasiskās filoloģijas pārstāvjiem šo darbu pazīšana ir nepieciešama.

Teodosijs no Aleksandrijas (4. gs. beigās) sastādīja deklinācijas un konjugācijas rēgulas (Εἰσαγωγικοὶ κανόνες περὶ κλίσεως ὀνομάτων καὶ ῥημάτων). Bez tam ar Teodosija vārdu uzglabāti komentāri par Trāķijas Dionīsija skolasgramatiku.

Par Teodosija darbiem sarakstīja komentārus Geōrgijs Choirobosks, kas ap 600. g. bija skolotājs Konstantinopolē.

Izdevumi: Theodosii Alex. canones, Georgii Choerobosci scholia, Sophronii patriarchae Alex. excerpta, rec. A. Hilgard (Gramm. gr. pars IV, Lipsiae, 1894). — Georgii Choerobosci Dictata in Theodosii canones et epimerismi in psalmos, ed. Th. Gaisford, Oxon., 1842.

Jānis Filopons no Kaisarejas, kas dzīvoja Justiniāna laikā, komentēja Aristoteli un sarakstīja grāmatu Par dialektiem (Περὶ διαλέκτων) un Akcentu mācību (Τονικὰ παραγγέλματα, ed. Dindorf, Lipsiae, 1825).

Sākumā pagāns, viņš pēc 520. g. pārgāja kristīgā ticībā un kļuva Aleksandrijas bīskaps, bet vēlāk tika atzīts par ķeceri (savus īpatnējos ieskatus viņš izteica rakstā Περὶ ἀναστάσεως un dialogā Διαιτητής). No viņa izplūdušiem Aristoteļa komentāriem 7 uzglabāti. No teoloģiskiem rakstiem uzglabāts Pret Proklu par pasaules mūžību (Κατὰ Πρόκλου περὶ ἀιδιότητος κόσμου, 18 gr., ed. H. Rabe, Leipcigā, 1899. g.).

185. Vārdnīcas: Etym. Magnum u. c.; Hēsichijs. Svida. Chrestomatijas. Jānis Stobajs. Pie šā laika leksikografiem pieder Ōriōns no Ēģiptes Tēbām, kas mācīja ap 425. g. Aleksandrijā, bet ap 5. gs. vidu aizceļoja uz Konstantinopoli. Uzglabātas atliekas no kāda viņam piederoša etimoloģiska leksikona.

Tādā pašā virzienā darbojās Ōrs, kas rakstīja par ortografiju un par tautu vārdiem (περὶ ἐθνικῶν). No Ōra un Ōriōna etimoloģiskām vārdnīcām ar dažādiem pārstrādājumiem radās viduslaiku etimoloģiskās kompilācijas *Etymologicum magnum* jeb *Etym. genuinum* (Fōtija laikā, 9. gs.), *Etymologicum Gudianum*, paplašinātais *Etymologicum magnum*, *Etym. Symeonis*, Zonara jeb pareizāki Antōnija Monacha leksikons, tāpat arī citi leksikoni, kā *Etymologicum Florentinum*, *Etymologicum parvum*, *Etymologicum Angelicanum*.

Izdevumi: Etym. magnum: Th. Gaisford, Oxford, 1848. — Etym. Gudianum u. c.: Schäfer-Sturz, 3 vol. Lips., 1816—20; jauns izd. Stefani, Teubner, 1919. — Etym. Flor. un Et. parvum: Müller, Mélanges de litt. grecque, Paris, 1868. — Zonaras (līdzās Fōtija leks.): Tittmann, Lips., 1808. —

Hēsichijs no Mīlētas, kas dzīvoja 4./5. gs., sarakstīja grieķu literātūrai svarīgo vārdnīcu (Ὀνοματολόγος ἢ πίναξ τῶν ἐν παιδείᾳ ὀνομαστῶν), kuŗa oriģinālā nav uzglabāta, bet kuŗas izvilkumi iekļuvuši Svidas leksikonā.

Hēsichijs no Aleksandrijas (laikam 5. gs.) sarakstīja plašu, līdz mūsu dienām uzglabātu leksikonu. Tanī savākts daudz vārdu no autoru tekstiem (λέξεις) un dialektiskas formas (γλῶσσαι). Burtu Γ un F samainīšanas dēļ vārdi, kas sākas ar digammu, parādīti ar γ.

Izdevumi: Hesychii Lexicon, ed. M. Schmidt, Jena, 1858—68, 4 vol.; ed. minor 1867, 1 vol.

Konstantinopoles patriarchs Fōtijs (9. gs. otrajā pusē) sastādīja vārdnīcu (Λέξεων συναγωγή), izlietodams seno gramatiķu un scholiastu darbus.

Izdevumi: Porson, 2 vol., London, 1822. — Naber, 2 vol., Leiden, 1866.

Tam pašam Fōtijam pieder Bibliotēka (Βιβλιοθήκη ἢ Μυριόβιβλος), kur sakopoti, ar satura atstāstījumiem un citātiem, ap 280 seno autoru darbi.

Izdevums: I. Bekker, 2 vol., Berolini, 1824.

Svida (Σουίδας. 10. gs.) ir plaša grieķu leksikona autors, kas izlietojis apmēram tos pašus avotus, ko Fōtijs. Tur ietvertais materiāls ir vērtīgs literātūras vēsturei un antīkvitātēm.

Izdevums: Suidas, Lexicon, ed. A. Adler, Leipzig, Teubner, I—IV 1928—1935.

Chrestomatijas. Gramatiķiem, sevišķi romiešu laikos, bija paradums sastādīt no seno autoru darbiem izvilkumus (ἐκλογαί), izmeklētu dzejoļu krājumus (ἀνθολόγια) un chrestomatijas (χρηστομαθίαι). Pie šāda veida darbiem pieder līdz mūsu dienām uzglabātā Jāņa Stobaja (no Maķedonijas pilsētas Stoboi) Antoloģija (Ἀνθολόγιον), kur uzņemti vairāk nekā 500 dažādi autori (dzejnieki un prōzaiķi).

Izdevumi: C. Wachsmuth et O. Hense, Stobaei Anthologium, Berolini, Weidmann, 4 vol. 1884—1909 [svarīgs kritisks izdevums, kur Stobaja darbs, kas kopš viduslaikiem bija sadalīts 2 atsevišķos darbos — Eklogās (Ἐκλογαί, Eclogae physicae et ethicae) un Antoloģijā (Ἀνθολόγιον, Florilegium jeb Sermones), ir atkal apvienots kopā].

LVI. Speciālās zinātnes

186. Astronomija un matēmatika: Diofants. Teōns. Grieķu un romiešu senatnes beidzamajos gadu simteņos, kad barbari arvien vairāk spiedās virsū Romai un Italijai un apdraudēta bija arī Konstantinopole, zinātņu studijas no jauna uzplauka Aleksandrijā.

Diofants no Aleksandrijas, kas, kā šķiet, dzīvoja ķeizara Jūliāna laikā, ir Aritmētikas (Ἀριθμητικά) autors. Šis darbs aritmētikai un algebrai ir tikpat svarīgs, cik Eukleida elementi ģeometrijai.

Izdevums: Cum graecis commentariis ed. Tannery, 2 vol. 1895 (Bibl. Teubner).

Paps (Pappos) no Aleksandrijas, kas dzīvoja 3. vai 4. gs., ir Matēmatiskā krājuma (Συναγωγὴ μαθηματική) autors.

Izdevums: Hultsch, Berol, 1876—8.

Teōns (Theon) no Aleksandrijas bija slavens matēmatikas skolotājs 4. gs. Viņa meita Hipatija (Hypatia), kuŗu 415. g. nogalināja kristiešu pūlis, bija dedzīga pagāniskās filozofijas aizstāve, kas, tāpat kā viņas tēvs, nodarbojās arī ar matēmatiku un astronomiju. Svida min viņas komentārus par Diofantu un Apollōniju un kādu astronomisku kanonu. Šie raksti zuduši.

Jau viduslaiku sākumā dzīvoja mechaniķis un architekts Antemijs (Anthemios) no Trallām, pēc kuŗa plāna Justiniāns lika uzcelt Sofijas baznīcu.

187. Medicīna: Oreibasijs. Aētijs u. c. Ķeizara Jūliāna ārsts Oreibasijs sarakstīja medicīnisku enciklopēdiju (Ἰατρικαὶ συναγωγαί) 72 grāmatās. No šā darba pats autors izdarīja epitomi 9 grāmatās. No lielākā darba atrastas plašākas daļas.

Izdevums: Oeuvres d'Oribase par Boussemaker et Daremberg, Par., 1851—76, 6 vol.

Aētijs no Amidas (Mezopotamijā), izglītojies Aleksandrijā, vēlāk ķeizara miesas ārsts Konstantinopolē (6. gs.), sarakstīja medicīnas enciklopēdiju (Ἰατρικά) 16 grāmatās. Uzglabāti fragmenti.

Aleksandrs no Trallām (ap 6. gs.) sarakstīja lielu medicīnisku darbu Θεραπευτικά 12 grāmatās.

Izdevums: Puschmann, Wien, 1879, 2 sēj.

Pauls Aigīnēts, kas dzīvoja 7. gs., sarakstīja medicīnisku rokasgrāmatu (Ἐπιτομῆς ἰατρικῆς βιβλία ζ') 7 grāmatās.

Izdevums: René Briau, Paris 1855.

Bizantijas ķeizars Konstantīns Porfirogennēts lika 10. gs. Teofanam Nonnam sarakstīt medicīnisku darbu (Ἐπιτομὴ ἰατρικῶν θεωρημάτων).

Izdevums: Nonnus Theophanes, Epitome de curatione morborum, ed. Bernard, Gothae, 1795, 2 sēj.

Pie veterinārās medicīnas pieder viduslaikos kāda nezināma redaktora sarakstītais darbs Ἱππιατρικά, 2 gr.

Izdevumi: Veterinariae medicinae libri duo ed. Grynaeus, Basel, 1537. — Jauns izd. Bibl. Teubner., Oder.

Pielikums:

Kristīgā literātūra

Pirmkristīgā literātūra

LVII. Jaunā derība

188. **Vispārīgas ziņas.** Kristīgā literātūra ir īpaša grieķu literātūras daļa. Šīs literātūras attīstība notika atkarā no kristiānisma izplatīšanās un uzvaras Romas valstī.

Kristīgā ticība bija nākusi no jūdu aprindām. Tāpēc pirmie kristīgo raksti sākumā parādījās aramiešu valodā. Bet tā kā daudzi kristieši runāja grieķu valodu, tad šie pirmie raksti tika pārtulkoti grieķiski, tāpat kā jau ilgi priekš tam grieķiski bija pārtulkotas ebrēju valodā rakstītās Vecās derības grāmatas [1]). Kad drīz pēc tam saites ar jūdaismu pārtrūka un kristiešu vairums komplektējās no grieķiem vai grieķiski runājošiem cittautiešiem, grieķu valoda kļuva par galveno kristīgās literātūras valodu.

Pirmie grieķu valodā uzrakstītie kristīgo raksti vēl nebija nekādi literāri darbi šā vārda tiešā nozīmē. Kamēr hellēnisms kultivēja formu, kas dažkārt ņēma pat pārsvaru par saturu, pirmā kristīgā literātūra

---

[1]) Vecās derības tulkojums grieķu valodā, saukts Septuaginta (gr. Ἑβδομήκοντα, t. i. 70, jo, pēc nostāsta, to izdarījuši 72 tulkotāji), radies Ēģiptē ap 250.—150. g. pr. Kr. (pēc baznīcas tradicijas Ptolemaja Filadelfa laikā 285.—247. g.). Pēc šāda tulkojuma bija radusies vajadzība tais jūdu aprindās, kas savu valodu bij aizmirsuši un runāja grieķiski. Līdz ar to radās iespēja propagandēt jūdu ticību grieķu kultūras pasaulē. Septuagintu lietoja arī senie kristieši. Tā kā Septuagintas grieķu rokraksti vecāki par ebrēju rokrakstiem, Septuagintai ir svarīga nozīme Vecās derības teksta kritikā.

Izdevumi: Vetus Testamentum graecum iuxta Septuaginta interpretes, ex auct. Sixti V, cura Leandri van Ess, Leipzig, Bredt, 1922. — The Old Testament in greek, according to the text of Codex Vaticanus, suppl. from other uncial mss., ed. A. E. Brooke, N. Mc. Lean, H. St. J. Thackeray, London, Cambridge Univ. Pr., 1935. — Septuaginta id est Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes, ed. A. Rahlfs, I: Leges et historiae; II: Libri poetici et prophetici: Stuttgart, Priv. Württ. Bibelanst., 1935. — Septuaginta. Vetus Testamentum graecum auctoritate Societatis litterarum Gottingensis editum: Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht (1936.).

vērsa visu uzmanību uz jaunās mācības saturu un atstāja formu novārtā. Šo rakstu autoriem nebija nekādu literāru tendenču un tie nepieslējās nekādai hellēniskai tradicijai. Evaņģeliji un apustuļu vēstules in individuāla rakstura sacerējumi, kuŗiem maz sakaru ar agrāko vai toreizējo grieķu literātūru. Pirmie kristīgie rakstnieki stāv vēl patālu no grieķu kultūras un gara.

Bet jau sākot ar 2. gs., kristīgā literātūra pamazām saaužas ar grieķu literārām tradicijām. Sākumā vajātā kristīgā ticība, izgājusi no katakombām, ir spiesta aizstāvēties pagāniskās sabiedrības priekšā. Rodas apologēti, kas, būdami izglītoti cilvēki un filozofu un sofistu skolnieki, lieto dialektiskus paņēmienus, kuŗus mācījušies skolās. Bet šie pirmie apologēti ir visumā tomēr vēl viduvēji rakstnieki, kuŗu darbi pieder vairāk reliģijas nekā literātūras vēsturei. Vēlāk rodas ievērojami teologi un spīdoši runātāji, kas atgādina agrāko laiku filozofus, sofistus un rētorus. Kristīgā literātūra pamazām ir ievirzījusies hellēnisma gultnē, kristiānisms ir hellēnizējies.

Literātūra: A. Harnack, Geschichte der altchristlichen Litteratur bis Eusebius, I Teil, bearb. unter Mitwirk. von Lic. E. Preuschen, Leipz., 1893; II Teil I Band 1897; II Teil II Band 1904. — H. Jordan, Gesch. der altchristl. Lit., Lpz., 1911. — A. Puech, Histoire de la littérature grecque chrétienne. depuis les origines jusqu'à la fin du IV siècle, t. I: Le Nouveau Testament; t. II: le II et le III siècles, 1928; t. III: le IV siècle, Paris, Les Belles Lettres, 1930.

189. Jaunā derība. Kristīgās literātūras vecākais piemineklis ir Jaunās derības 27 raksti. Tie iedalāmi šādās grupās: 1) 4 evaņģeliji (εὐαγγέλια), kuŗiem pieslienas apustuļu darbi (πράξεις τῶν ἀποστόλων); 2) 13 Pāvila vēstules un 8 „katoliskās" (t. i. vispārīgās) Pēteŗa, Jāņa, Jēkaba un Jūdas vēstules (te pieskaitot arī vēstuli ebrējiem); 3) Jāņa parādīšanas (atklāsmes) grāmata[1]).

Pētījumi par evaņģelijiem liek domāt, ka pirms rakstīto evaņģeliju parādīšanās 1. gadu simteņa vidū Palestīnas, Sirijas un Mazāzijas draudzēs cirkulēja nostāsti par Jēzus dzīvi un mācību, par viņa

[1]) Sarežģītajam jautājumam par Jaunās derības kanona izcelšanos te iespējams veltīt tikai īsas piezīmes. Pirmie kristieši par svētiem rakstiem uzskatīja Veco derību. Jaunā evaņģelija sludināšanai pietika runātā vārda. Bet kad kristīgā ticība sāka izplatīties un laika ziņā attālinājās no tiem notikumiem, uz kuŗiem tā dibinājās, radās vajadzība pēc rakstiem, kas lai fiksētu mutisko tradiciju un to pasargātu no viltojumiem un sagrozījumiem un tāpat lai pamācītu tās attālākās aprindas, kuŗas ar runāto vārdu nebij iespējams aizsniegt. Kā Vecās derības raksti tika lasīti sinagogās (Lūk. 4, 16), tā apustuļu vēstules un ziņas par Jēzus vārdiem un darbiem tika lasītas svētdienu dievkalpojumos. No šādiem baznīcās lasāmiem rakstiem pamazām radās Jaunās derības grāmatu krājums, kuŗas sāka uzskatīt par svētām. Kanona robežas ilgāku laiku bija svārstīgas. Atsevišķiem Jaunās derības rakstiem te bija dažāds liktenis. Vispārīgu atzīšanu visagrāk guva

brīnumdarbiem un augšāmcelšanos. Šī tradicijas viela, kas ieņēma centrālo vietu misionāru sludināšanā, nosaukta par evaņģeliju, t. i. prieka vēsti. Pirmajai Jēzus mācekļu paaudzei izmirstot (60-tos gados), radās vajadzība pēc tradicijas fiksēšanas rakstītā veidā. Tā pakāpeniski radās 4 kanoniskie evaņģeliji. Tajos saskatāmi divi tradicijas virzieni: trīs tā saucamie sinoptiskie (Mateja, Marka un Lūkas) evaņģeliji[2]) reprezentē galilejisko tradiciju, kurpretim ceturtais (Jāņa) evaņģelijs pieder citam tradicijas zaram un atšķiras ar savu īpatnējo filozofiski-gnōstisko raksturu.

No sinoptiskiem evaņģelijiem īsākais un vecākais ir Marka evaņģelijs[3]). Par tā autoru tradicija min Jāni Marku, kas pēc tautības bijis jūds, bet zināmā mērā pārgrieķojies. Viņa mātei Marijai Jeruzālemē piederējis nams (Ap. d. 12, 12). Viņš pavadījis Pāvilu tā misijas ceļojumā, bet vēlāk nošķīries un pieslējies apustulim Pēterim. Pēc Papija (ap 125. g.) liecības, Marks Jēzu personīgi neesot klausījies, bet, būdams Pēteŗa tulks, uzrakstījis to, ko dzirdējis viņa runās[4]). Ar to var izskaidrot stāstījuma noteiktību, bet arī kārtības trūkumu atstāstītos notikumos (ἀκριβῶς ἔγραψεν, οὐ μέντοι τάξει).

Evaņģelijs, kā šķiet, uzrakstīts pēc Pēteŗa nāves (64./65. g.), bet pirms Jeruzālemes izpostīšanas (70. g.), varbūt ap 68. g. Tradicija stāsta, ka Marks evaņģeliju rakstījis Romā, lai gan iespaids ir tāds, ka tas varētu būt uzrakstīts arī Palestīnā (to notikumu tiešā iespaidā, kas norisinājās īsi priekš Jeruzālemes izpostīšanas un atspoguļoti 13. nodaļā). Evaņģelijs domāts grieķiski runājošiem lasītājiem, kuŗiem autors grib pierādīt, ka Jēzus ir Dieva dēls. Evaņģelija pamatā ir Jeruzālemes kristiešu draudzes tradicija un apustuļa Pēteŗa personīgās atmiņas[5]). Dažās vietās jūtama arī Pāvila teoloģijas ietekme. Tas mazina evaņģelija kā Jēzus dzīves avota vērtību.

Pāvila vēstules, tāpat 4 evaņģeliji un apustuļu darbi, bet no katoliskām vēstulēm Jāņa 1. un Pēteŗa 1. vēstule. Turpretī vēstule ebrējiem, Jāņa parādīšanas grāmata, Jāņa 2 un 3. vēstule, Pēteŗa 2. vēstule, tāpat Jēkaba un Jūdas vēstule tikai pamazām (dažādos apvidos un dažādos laikos) tika uzņemtas kanonā. Savukārt arī Barnabas vēstule, Klementa 1. un 2. vēstule, Herma gans, Pēteŗa apokalipse, Divpadsmit apustuļu mācība, Pāvila darbi dažkārt tika lasīti baznīcā. 2. gs. beigās bij jau radusies Jaunā derība (šo izteicienu lieto Tertulliāns un Aleksandrijas Klēments), tomēr tikai 4. gs. kanona izveidošanās bija pilnīgi nobeigta. 367. g. Atanasijs savā Lieldienu vēstulē min Jaunās derības 27 grāmatas.

[2]) Gr. συνοπτικός, no σύνοψις kopskats, kopīgs viedoklis.

[3]) Pareizāk: evaņģelijs pēc Marka (κατὰ Μάρκον), t. i. Marka redakcijā. Tāpat apzīmēti arī pārējie evaņģeliji: κατὰ Ματθαῖον, κατὰ Λουκᾶν, κατὰ Ἰωάν(ν)ην.

[4]) Euseb. H. E. III 39, 15. Sal. Clem. Al. Hypot. fr. 8. 9; Euseb. H. E. VI 14, 5-7; II 15, 1.

[5]) Ar to var izskaidrot daudzos epizodus no Pēteŗa dzīves.

Darba kompozicija ir vienkārša un skaidra. Pēc īsa ievada par Jāni Kristītāju un Jēzus kristību autors atstāsta Jēzus darbību Galilejā (1, 14 — 7, 23), tad viņa sludinātāja gaitas apkārtējās pilsētās un ceļojumu uz Jeruzālemi (7, 24 — 10,52), konfliktu ar jūdu priekšniekiem Jeruzālemē, Jēzus ciešanu un nāvi. No ziņām par Jēzus augšāmcelšanos uzglabātas tikai dažas rindas (16, 1—8) [6]).

Evaņģelija stāstījums ir vienkāršs, bet svaigs un spilgtām gleznām bagāts. Stāstījuma un runu aramiskais oriģināls vietām spiežas cauri autora grieķu valodai, kur atrodami arī daži latīnismi.

Mateja (Mataja) un Lūkas evaņģeliji sarakstīti pēc Jeruzālemes izpostīšanas starp 70. un 95. g. Abu šo evaņģeliju pamatos likts Marka evaņģelijs un, kā otrais avots, Jēzus izteicienu sakopojums, t. s. „logia" (λόγια). No pēdējā avota ņemta t. s. kalna runa (Mat. 5.—7. n.), kā arī daudzas līdzības un gudrības vārdi. Bez tam abi autori smēluši stāstījuma vielu vēl arī no citiem avotiem. Tomēr katram no viņiem ir savas īpatnības.

Kā liecina Papijs, Jēzus māceklis Matejs esot pirmais sakopojis ebreju (t. i. aramiešu) valodā Jēzus izteicienus (λόγια), kuŗus tad vēlāk katrs tulkojis, kā varēdams [7]). Eusebijs savukārt ziņo, ka Matejs papriekš sludinājis priecas mācību ebrējiem, bet vēlāk, gribēdams iet pie citiem, atstājis viņiem tēvu valodā rakstītu evaņģeliju [8]). Ka tagadējais Mateja evaņģelijs tomēr nevar būt tulkojums no aramiešu valodas, rāda tas, ka daudzās vietās tas atkarīgs no grieķu valodā sarakstītā Marka evaņģelija. Jautājums par autoru tāpēc visai sarežģīts. Baznīcas tradicija evaņģeliju piedēvē apustulim Matejam. Bet jau tas fakts, ka šā evaņģelija autors izlietojis vairākus literārus avotus, lāgā nesaskan ar varbūtību, ka viņš būtu bijis aprakstīto notikumu aculiecinieks. Baznīcas tradicija varbūt radusies no tam, ka šai evaņģelijā patiešām iemetinātas dažas Mateja ziņas par Jēzus vārdiem vai darbiem.

No paša evaņģelija var secināt, ka tā autors ir jūds, kas labi pazīst Veco derību, Palestīnas topografiju un jūdu parašas. Šķiet, ka viņš nācis no rakstu mācītāju (farizeju) aprindām. Kļuvis par pārliecinātu kristieti, viņš tomēr uzglabājis likumisko un mazliet neiecietīgo jūdaisma garu. Viņš tēlo Jēzu kā otru Mozu, kas pārspēj ar savu gudrību bauslī-

---

[6]) Beigas, kā šķiet, zudušas. Bet daži tomēr domā, ka evaņģelijs ir beidzies ar 16, 8, kā tas atrodams dažos labākos manuskriptos, un ka tur nekas nav zudis. Katrā ziņā pielikums 16, 9—20 (kas iekļuvis iekš *textus receptus*) nepieder evaņģelija autoram.

[7]) Euseb. H. E. III 39, 16: Ματθαῖος μὲν οὖν Ἑβραΐδι διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο, ἡρμήνευσεν δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος.

[8]) Euseb. H. E. III 24, 6; sal. Eirēn, III 1, 1 (= Euseb. H. E. V 8, 2).

bas vīrus, dod no kalna likumus un dibina teokratisku draudzi (16, 18-19; 18, 15-20), kuŗai dod satversmi, sakramentus un kultisku lūgšanu.

Autors raksta savu evaņģeliju grieķiski runājošiem jūdiem un jūdu kristīgiem, kuŗiem grib pierādīt, ka Jēzus ir apsolītais Mesija, par kuŗu sludinājuši pravieši. Rūpēdamies par kristīgo draudzi, viņš attaisno arī evaņģelija sludināšanu pagāniem, jo jūdi paši vainīgi, ka tie atmesti savas neticības dēļ (21, 43). Evaņģelijs sarakstīts laikam drīz pēc Jeruzālemes izpostīšanas (sal. 22, 7; 23, 38).

Vielas grupējums nav izdarīts no stingri chronoloģiska viedokļa, bet pa daļai atkarīgs no piesliešanās Marka evaņģelijam, pa daļai arī no tieksmes vienādu vielu apvienot lielākos nodalījumos [9]). Stāstījuma sīkumi šķiet autoram mazāk svarīgi nekā pamācība, kas no tiem izriet. Aiz šā iemesla savas ziņas viņš dažkārt saīsina vai precīzu norādījumu vietā liek vispārīgus izteicienus [10]).

Dažas Mateja evaņģelija vietas nav atrodamas Marka un Lūkas evaņģelijos. Te pieder: Jēzus ģeneāloģija (14 × 3 paaudzes no Abrāma līdz Jēzum, 1, 1—17), stāsts par Jēzus dzimšanu (1, 18—25), par austrumu zemes gudrajiem, par bērnu nokaušanu Betlēmē, par bēgšanu uz Ēģipti (2, 1—23), tāpat daži sīkumi nostāstā par Jēzus nāvi un viņa parādīšanos pēc augšāmcelšanās.

Evaņģelija valoda ir skaidra un veikla. Aramismu tur mazāk nekā Marka evaņģelijā.

Citādi orientēts ir trešā evaņģelija autors, par kuŗu tradicija uzskata Lūku, apustuļa Pāvila pavadoni un līdzstrādnieku [11]), kas pēc tautības bija grieķis [12]) no Antiochijas [13]) un pēc profesijas ārsts [14]). Viņu neinteresē jūdu bauslības strīdi, un savam evaņģelijam viņš uzspiedis gara brīvības un universālisma zīmogu. Jēzu viņš tēlo kā grēcinieku draugu, kuŗa misija ir visvairāk starp mazajiem ļaudīm, nabagiem, sociāli beztiesīgiem un paklīdušiem, kas viņam mīļāki nekā paštaisnie. Tāpat evaņģelijā izteikta doma, ka pestīšana lemta ne tikai jūdiem, bet arī pagāniem.

Lūkas evaņģelijs (tāpat kā tā paša autora Apustuļu darbi) veltīts kādam tuvāk nepazīstamam Teofilam. Autors veltījumā aizrāda: „Kad

---

[9]) Tā 5.—7. nodaļās atstāstītas Jēzus kalna runas, 8.—9. nodaļās viņa brīnumdarbi, 13. nodaļā līdzības.

[10]) Te pieder vispārīgā daudzskaitļa lietošana, kur būtu sagaidāms (un citu evaņģelistu darbos arī atrodams) vienskaitlis, piem. 2, 20; 4, 3; 7, 11; 9,8; 26, 8.

[11]) Sal. Kol. 4, 14; 2. Tim. 4, 11; Filēm. 24.

[12]) Sal. Kol. 4, 10 sek. un 4, 12 sek.

[13]) Euseb. H. E. III 4, 6.

[14]) Kol. 4, 14.

nu daudzi uzņēmušies sarakstīt stāstījumu par lietām, kas mūsu starpā notikušas, kā mums ziņojuši tie, kas no sākuma paši tās redzējuši un Dieva vārda kalpi bijuši, tad arī es nolēmu, visu no sākta gala smalki izpētījis, pēc kārtas tev uzrakstīt, dārgais Teofil, lai tu pārliecinātos par tās mācības patiesību, kas tev zināma darīta." Te izteiktā tieksme pēc ziņu pilnības ir attaisnota: autors tiešām atstāsta daudzus notikumus no Jēzus dzīves un līdzības, ko nevar atrast ne Marka, ne Mateja evaņģelijā [15]).

Par evaņģelija sarakstīšanas laiku nav vienprātības [16]). Valoda un stils liecina, ka autors labi pazīst hellēnistisko izglītību. Tomēr ne visās daļās viņa valoda ir vienāda: viņš mēdz atstāt negrozītu savu avotu stilu, tā ka arī viņa stāstījumā dažkārt spīd cauri aramiskais oriģināls.

Pirmo triju evaņģeliju salīdzinājums: Synopse der drei ersten Evangelien von A. Huck, 9.Aufl. neubearb. von H. Lietzmann u. H. G. Opitz, Tübingen, Mohr, 1936.

Jāņa evaņģelijs. Ceturtā evaņģelija beidzamajā nodaļā (21, 24) „māceklis, ko Jēzus mīlēja", t. i. apustulis Jānis, atzīts par šā evaņģelija autoru: „šis ir tas māceklis, kas liecina par šīm lietām un kas šo (evaņģeliju) sarakstījis; un mēs zinām, ka viņa liecība ir patiesa." Arī baznīcas tradicija (jau sākot ar Eirēnaju, ap 180. g.) piedēvē ceturto evaņģeliju apustulim Jānim, tāpat kā pārējos viņa vārdā nosauktos Jaunās derības rakstus. Un tomēr šā evaņģelija raksturs ir tāds, ka grūti būtu pieņemt par tā autoru Galilejas zvejnieka Cebedaja dēlu Jāni, kas jaunībā arī pats piekopa šo amatu. Šaubas modina jau pati liecība: „mēs zinām, ka viņa liecība ir patiesa." Šos vārdus var saprast arī tā, ka rakstītājs runā par apustuli Jāni kā par trešo personu, tātad viņš pats nebūtu Jēzus māceklis Jānis. Un, beidzot, visa 21. nodaļa ir acīm redzot vēlāks pielikums. Ka sākumā evaņģelijs ir beidzies ar 20. nodaļu, tas vēl tagad izjūtams, lasot šīs nodaļas beigu vārdus. Bet šādā gadījumā liecība par evaņģelija autoru, kas atrodama 21. nodaļā, zaudē savu

---

[15]) Te pieder: stāsts par Jēzus bērnību un agro jaunību (1.—2. nod.); līdzības par žēlsirdīgo samarieti (10, 30—37), par pazudušo dēlu (15, 11—32), par neuzticīgo nama turētāju (16, 1—12), par bagāto vīru un nabago Lācaru (16, 19—31), par kungu un kalpu (17, 7—10), par tiesnesi un atraitni (18, 1—8), par farizeju un muitnieku (18, 9—14); nostāsts par Mariju un Martu (10, 38—42); par pateicīgo samarieti (17, 11—19); par apžēloto ļaundari (23, 39—43); par Emmaus jaunekļiem (24, 13—35). Daudz vietas aizņem lielais nodalījums par Jēzus ceļojumu uz Jeruzālemi (9, 51—18, 14), par ko Marks ziņo tikai īsi. Šai nodalījumā autors pa lielākai daļai arī iemetinājis visu to, ko viņam devuši citi avoti.

[16]) Tā Harnaks (A. Harnack) agrāk to datēja starp 78. un 93. g., bet vēlāk, pārgrozīdams savus ieskatus, pārcēla uz laiku priekš Jeruzālemes izpostīšanas un priekš Pāvila nāves (Neue Untersuch. zur Apostelgeschichte, Leipzig, 1911).

vērtību. Pat ja noraida versiju, ka apustulis Jānis kopā ar brāli Jēkabu būtu miruši mocekļu nāvē ap 43./44. g. ķēniņa Agripas laikā [17]), un pieņem par pareizu baznīcas (kopš Eirēnaja laikiem) tradiciju, ka apustulis ir nodzīvojis līdz sirmam vecumam, bijis Domitiāna laikā izraidīts trimdā Patmas salā un vadījis Efesas draudzi, tad tomēr paliek iekšēji šķēršļi, kas neļauj pieņemt par evaņģelija autoru apustuli Jāni. Šai evaņģelijā Jēzus dzīves tēlojums radikāli atšķiras no sinoptiķu stāstījuma: Jāņa evaņģelijs atgādina 2. gadu simteņa gnōstiskās mācības un hellēnistiski-orientālo reliģijas filozofiju [18]). Evaņģelija raksturs nav reālistisks, bet simbolisks un filozofiski-mistisks. Autors lielā mērā attālinājies no reālās notikumu izpratnes un pirmatnējos faktus pārveido savas īpatnējās ideoloģijas garā. Jēzus dzīves gaitu apraksts un viņa personas apgaismojums ceturtajam evaņģelistam ir pavisam citāds nekā sinoptiķiem [19]). Daži domā, ka evaņģelija autors ir prezbiteris Jānis, kas pēc Papija ziņam 2. gs. sākumā darbojies Mazāzijā un ko varbūt varētu uzskatīt par autoru arī pārējiem Jaunās derības rakstiem, kas uzglabāti ar Jāņa vārdu [20]). Šķiet, ka evaņģelijs sarakstīts 2. gs. pirmajā trešdaļā (ap 110.—140. g.).

Arī valodas ziņā ceturtais evaņģelists atšķiras no sinoptiķiem. Semītismu viņam ir mazāk nekā pārējiem evaņģelistiem. Autora stilu raksturo monotons svinīgums, kas izpaužas atkārtojumos, parataktiskā teikumu sakārtojumā, bezsaikļu savienojumos (asindetos), neparastā vārdu kārtā (izteicējs teikuma sākumā) un strofiskā izteiksmes veidā. Vārdu krājums nav liels. Iemīļoti pārnesti izteicieni (gaisma, maize, dzīvības ūdens) un abstrakti jēdzieni (patiesība, miers u. c.). Stāstījums nav tik gleznains kā sinoptiķiem. Domu gaita dažreiz neskaidra [21]).

A p u s t u ļ u d a r b i ir Lūkas evaņģelija turpinājums. Grāmatas pirmajā daļā (1.—12. nod.) stāstīts par pirmo kristīgo draudzi Jeruzālemē un pagānu misijas sākumu. Stāstījuma centrā te ir apustulis Pēteris. Otrā daļā (13.—28. nod.) aprakstīts, kā, pateicoties Pāvila un viņa līdzstrādnieku darbībai, evaņģelijs tiek sludināts no Jeruzālemes līdz Romai, pie kam priekšplānā attēloti apustuļa Pāvila personīgie pie-

[17]) Uz to varētu norādīt Marka 10, 35 sek., kas būtu uzskatāms par *vaticinium ex eventu*.

[18]) Piem., ievadā mācība par Vārdu atgādina Filōna filozofisko mācību, kurš arī atzīst Vārdu (Λόγος) kā Dieva emanāciju.

[19]) Sinoptiķiem Jēzus galvenā darbība norisinās Galilejā, Jānim — Jeruzālemē.

[20]) Sal. Jāņa 2. un 3. vēstules sākumu, kur autors savām draudzēm pazīstams ar nosaukumu πρεσβύτερος, un Apok. 1, 1. 4. 9; 22, 8.

[21]) Jāņa evaņģeliju pētījis prof. K. Kundziņš: „Topoloģiskā tradicijas viela Jāņa evaņģelijā" LUR, XII, 1925, un „Charakter und Ursprung der johanneischen Reden", LUR, Teol. fak. ser. I 4. 1939.

dzīvojumi. Grāmata beidzas ar stāstījumu par Pāvila procesu, par viņa braucienu uz Romu un divu gadu sēdēšanu cietumā.

Stāstījums nav visur vienmērīgs: dažreiz autors kavējas pie sīkumiem, citreiz viņš ātri paiet garām svarīgiem notikumiem. Šī nevienādība varbūt atkarīga no izlietotiem avotiem. Visumā tomēr autors ir veikls stāstītājs. Pēc grieķu vēsturnieku parauga viņš izgreznojis stāstījumu ar runām un vēstulēm.

Ka Apustuļu darbu autors ir tas pats, kas sarakstījis Lūkas evaņģeliju, par to nevar būt šaubu. To rāda ne tikai abos darbos atrodamais veltījums Teofilam, bet arī vienādā valoda un stils, lai gan sīkumos tur atrodama atšķirība. Jautājums ir tikai, vai šis autors ir Pāvila māceklis un pavadonis Lūka, kā to atzīst tradicija, vai cita kāda vēlāka persona, kā domā daži jaunlaiku pētnieki [22]).

Pāvila vēstules. Apustuļa Pāvila vēstules, skaitā 14, ir Jaunās derības vecākā sastāvdaļa.

Pāvils dzimis ap kristīgās ēras sākumu Kilikijas pilsētā Tarsā no jūdu vecākiem, kuriem bija Tarsas un romiešu pilsoņu tiesības. Jau no bērnības viņam bija divi vārdi: Sauls un Pauls (Pāvils), un arī viņa audzināšana bija divkārša: jūdiska un grieķiska. Pirmmācību dabūjis savā dzimtajā pilsētā, viņš vēlāk Jeruzālemē klausījās slaveno bauslības skolotāju Gamaliēlu Vecāko, kas viņu ievadīja rabīniskajā gudrībā [23]). Viņš runāja aramiešu valodu [24]) un par jūdu palika visu mūžu, bet arī grieķu valodu viņš prata jau no bērnības. Grieķu pasaule deva viņam ne tikai valodas formas un rētoriskus izteiksmes līdzekļus, bet arī reliģiskus priekšstatus. Bet visu to, ko viņš patapināja no jūdaisma

---

[22]) Daudzās vietās autors runā daudzskaitļa 1. personā, it kā viņš būtu aprakstīto notikumu līdzdalībnieks. Šādu izteiksmes formu var saprast divējādi: vai nu šais vietās runā pats Apustuļu darbu autors, vai arī viņš te paturējis sava izlietotā avota izteiksmes veidu un atstājis formu „mēs" negrozītu. Pirmā gadījumā Apustuļu darbu autors būtu Pāvila biedrs un pavadonis, un tad jau nebūtu ko iebilst pret tradiciju, ka autors ir Lūka.

No otras puses ir celti svarīgi iebildumi pret uzskatu, ka Apustuļu darbus būtu sacerējis kāds Pāvila līdzstrādnieks. Aizrāda uz to, ka starp Apustuļu darbiem un Pāvila vēstulēm pastāv lielas pretrunas. Harnaks tāpēc domā, ka Lūka ir „bezrūpīgs un neuzmanīgs stāstītājs", kas savas „kolosālās lētticības" un „teoloģiskās paviršības" dēļ ar „īsti grieķisku tieksmi uz izdomām" bez kādas kritikas ir izlietojis savus avotus, bet savus paša piedzīvojumus aprakstījis, daudz nerūpēdamies par stāstījuma objektīvitāti (A. Harnack, Lukas der Arzt, Leipzig, 1906. Die Apostelgeschichte, Leipzig, 1908. Neue Untersuchungen zur Apostelgeschichte, Leipzig, 1911).

[23]) Ap. darb. 22, 3.

[24]) Ap. darb. 22, 2; 26, 14; Galat. 4, 6; Rom. 8, 15; 1. Kor. 16, 22.

un hellēnisma, viņš apvienoja un pārveidoja, pateicoties savām izcilajām spējām.

Būdams sākumā stingrs farizejs un fanātiski vajādams kristiešus, Pāvils ceļā uz Damasku no iekšēja pārdzīvojuma [25]) pārmainīja savus ieskatus un turpmāk visu savu dzīvi veltīja kristīgās mācības sludināšanai Āzijā un Eiropā. Viņš mira, kā tradicija stāsta, mocekļa nāvē Romā.

Literātūra pa Pāvila dzīvi: W. Mundle, Das religiöse Leben des Apostels Paulus, Leipzig, Hinrichs, 1923. — C. C. Dove, Paul of Tarsus, His life and teaching, London, Watts, 1927.

Pāvila mutisko mācību, ko viņš sludināja pagāniem, papildina vai aizstāj viņa vēstules, ko viņš rakstīja dažādām draudzēm vai personām. Kaut šīs vēstules sākumā nebija domātas publicēšanai, tās tomēr bija rakstītas lielākam lasītāju pulkam un sakarā ar to tām pa daļai piemīt oficiāls raksturs. Šo vēstuļu lielāko daļu Pāvils ir diktējis (ar ko tajās izskaidrojami daži anakolūti). Tomēr, kā viņš pats dažās vēstulēs aizrāda, gala vārdu viņš bieži pats ir uzrakstījis.

Dažas Pāvila vēstules jaunākos laikos ir apšaubītas. Par īstām atzīst Pāvila vēstules (grāmatas) romiešiem, 1. un 2. vēstuli korintiešiem, vēstuli galatiešiem, filipiešiem, Filēmonam un 1. vēstuli tesalonīķiešiem, kurpretim ir šaubas par 2. vēstuli tesalonīķiešiem, par vēstuli efesiešiem un kolosiešiem, bet par neīstām pētnieku vairums atzīst 1. un 2. vēstuli Tīmotejam un vēstuli Titam. Tāpat tiek atzīts, ka Pāvils nav ebrējiem adresētās vēstules autors. Šī vēstule rakstīta labā grieķu valodā un rūpīgi stilizēta.

No katoliskām vēstulēm Pēteŗa 1. vēstuli, saskaņā ar tās ievadu un beigu vārdiem, būtu rakstījis ar Silvāna starpniecību apustulis Pēteris no Romas, to adresēdams Ponta, Galatijas, Kapadokijas, Āzijas un Bītīnijas draudzēm. Tomēr pašā vēstulē ir norādījumi, kas grūti saskaņojami ar faktu, ka vēstules autors būtu apustulis Pēteris: nav saprotamas Pēteŗa attiecības pret Pāvila nodibinātām draudzēm, nedz arī piesliešanās Pāvila vēstulēm. Veiklā grieķu valoda un daudzie citāti no Septuagintas nesaskan ar tradiciju, ka Pēteris lietojis grieķu tulku [26]). Pēc dažu domām vēstule rakstīta ap 100. gadu.

Pēteŗa 2. vēstuli daži uzskata par 1. vēstules atdarinājumu, kas sarakstīta ap 2. gs. vidu.

Jāņa 1. vēstule ar izteiksmes un domu veidu atgādina Jāņa evaņģeliju. Arī Jāņa 2. un 3. vēstule ir domu un stila ziņā viena otrai

[25]) Ap. darb. 9, 1—9; 22, 6—11; 26, 12—20; Galat. 1, 15—17; 1. Kor. 15, 8.
[26]) Daži tāpēc domā, ka vēstules forma pilnīgi vai daļēji pieder Silvānam.

un reizē arī 1. vēstulei tik tuva, ka visām trim vēstulēm var pieņemt vienu un to pašu autoru. Šis autors, kas 2. un 3. vēstulē dēvējas par prezbiteri (πρεσβύτερος), ir varbūt arī Jāņa evaņģelija autors.

Jēkaba vēstuli pēc baznīcas tradicijas sarakstījis Jēzus brālis Jēkabs Taisnais (sal. 1, 1). Pārsteidz tomēr tas, ka autors diezgan labi prot grieķu valodu. Daži domā, ka viņš dzīvojis 2. gs. sākumā. Arī kanonā šī vēstule uzņemta diezgan vēlu. Nevar tomēr noliegt, ka vēstulei ir zināma radniecība ar Jēzus runām, kas atstāstītas sinoptiskajos evaņģelijos.

Jūdas vēstuli, kā tas apliecināts 1, 1, sarakstījis Jēkaba (un Jēzus) brālis Jūda. Savādi tomēr Jēzus brāļa un apustuļa mutē skan vārdi: „bet jūs, mīļie, pieminiet tos vārdus, kas jums ir papriekš sacīti no mūsu kunga Jēzus Kristus apustuļiem" (1, 17).

Jāņa parādīšanas grāmata (apokalipse) ir pēdējais raksts Jaunās derības kanonā. Tā ir atklāsme, ko Jānis „garā" redzējis un dzirdējis Patmas salā un ko viņš vēstules veidā sūta septiņām Āzijas draudzēm. Šai grāmatai ir sakars ar jūdu apokaliptiskiem ieskatiem un tradicijām, bet, kā aizrāda daži pētnieki, tur ir arī elementi, kas atrodami hellēnistiskās pareģojumu grāmatās. Tā sarakstīta, domājams, Domitiāna valdīšanas beidzamos gados. Autors lieto daudzus semītismus, un viņa grieķu valoda ne vienmēr ir korrekta: var sacīt, ka viņš raksta grieķiski, bet domā ebrējiski. Apbrīnojama ir gleznu bagātība un spilgtums, kas pa daļai varbūt aizņemta no agrākās apokaliptiskās literātūras.

Autors pats sevi sauc par Jāni [27]). Bet jautājums ir, vai viņu var identificēt ar ceturtā evaņģelija autoru. Gan tiesa, ka abos darbos ir kas kopīgs domu un valodas ziņā. Bet atšķirība ir vēl lielāka. Kanonā šis darbs tika uzņemts vēlu.

Rokraksti

Vecākie Jaunās derības rokraksti ir no 4. vai 5. gs. Vēl agrākam laikam pieder baznīcas rakstnieku citējumi, kā arī daži tulkojumi. Milzīgā materiāla dēļ (pavisam ir ap 4000 manuskriptu, no kuriem tikai 50 aptver visu Jauno derību, kādi 120 ir bez Jāņa parādīšanas grāmatas un kādos 1550 ir evaņģeliji). Jaunās derības teksta kritika ir visai sarežģīta. Viena no grūtākām problēmām ir jautājums par tā saucamā „rietumu teksta" izcelšanos un vērtību. Ar šo nosaukumu tiek apzīmēta teksta forma, kas atšķiras tiklab no Konstantinopoles, kā Aleksandrijas tipa un ko reprezentē *codex Bezae* (D), sensiriešu un senlatīņu tulkojums, kā arī vecāko grieķu un latīņu baznīcas tēvu citāti. Šo tekstu, kas 2. gs. uzrādāms dažādos apgabalos (Sirijā, Ēģiptē, Afrikā, Italijā, Dienvidgallijā), vēlāk izspieda citas teksta formas, kuru galvenie reprezentanti ir *codex Sinaiticus* un *Vaticanus*.

---

[27]) 1, 1. 4. 9; 21, 2; 22, 8.

Jaunas derības izdevumi

Editio princeps: D. Erasmus, Basel, 1516 (uz sliktu minuskuļu manuskriptu pamata). — R. et H. Stephanus, Paris, 1546. — Bonaventura un A. Elzevir, Leyden, 1624 (1633. g. izdevumā lasāmi vārdi: „textum ergo habes nunc ab omnibus receptum"; tāpēc šis „textus receptus" vairākus gadu simteņus bija valdošais). — No jaunākiem izdevumiem atzīmējami: C. Tischendorf, Leipzig, 1841 (jauns Tišendorfa teksta izdevums: O. von Gebhardt, Leipzig, 1881 sek.). — B. F. Westcott un F. J. A. Hort (I tests, II ievads), Cambridge un London, 1881. — B. Weiss, Leipzig, 1894—1900, 2. izd. 1902. g. — E. Nestle, Stuttgart, 1898; 16. izd. 1936. g. — A. Souter, Oxford, 1910. — H. von Soden, 1913. — H. Vogels, Düsseldorf, 1920, 2. izd. 1922. g. — Novum Testamentum graece secundum textum Westcotto-Hortianum: Evangelium secundum Marcum, ed. S. C. E. Legg, Oxford, Clarendon Pr. 1935.

Tulkojumi

Siriešu. Sensiriskais evaņģeliju tulkojums: Evangelion da-Mepharreshe. The Curetonian Version of the Four Gospels, ed. by F. C. Burkitt, 2 vol., Cambridge, 1904. — The Old Syriac Gospels or Evangelion da-Mepharreshê, being the text of the Sinai or Syro-Antiochene Palimpsest, ed. by A. S. Lewis, London, 1910. — Sirisko tekstu Diatessaron tomēr izspieda Peschittha („vienkāršais"), ko laikam nodibināja bīskaps Rabbulas no Edesas (411.—435. g.) uz toreizējo grieķu tekstu pamata. Novum Testamentum syriacum, cura et studio J. Leusden et C. Schaaf editum, Leyden, 1709. — Tetraevangelium sanctum iuxta simplicem Syrorum versionem ed. G. H. Gwilliam, Oxonii, 1901.

Latīņu. Tę jāizšķir divas tulkojumu formas: 1) pirms Hierōnima (vetus latina jeb Itala) un 2) Hierōnima tulkojums (Vulgata).

Veco tulkojumu atliekas sakopojis: P. Sabatier, Bibliorum sacrorum Latinae versionis antiquae 3 vol. Rheims, 1743; ²Paris, 1751. — G. Bianchini, Evangeliarium quadruplex Latinae versionis antiquae, 2 vol., Roma, 1749.

Vecā latīņu tulkojuma revīziju izdarīja 383. g. Hierōnims. Tridentas koncilā Vulgāta tika izsludināta par autentisku bībeles tekstu, kuŗa oficiālais izdevums, t. s. *Clementina*, iznāca 1592., ²1593., ³1598. g. Kritisks izdevums: Novum Testamentum Domini nostri Jesu Christi latine, secundum editionem Sancti Hieronymi ad codicum mss. rec. J. Wordsworth, H. J. White et H. F. D. Sparks, Oxford, Clarendon Pr. (1937.).

Gotu. Ulfilas tulkojums (4. gs. vidū) rāda lielāko tiesu Chrīsostoma tekstu.

Latviešu valodā Jaunā derība iznāca Alūksnes mācītāja Ernsta Glika (Glück) tulkojumā 1685. g., bet visa bībele, ar virsrakstu Tā svētā Grāmata 1689. g. Rīgā, J. G. Vilkena (Wilcken) spiestuvē, ģenerālsuperintendenta Dr. J. Fišera apgādā (turpmākos izdev. sk. Bībeles latv. izdev., LKV, 2326—2327).

Ievadi un komentāri

Vācu valodā: Kritisch-exegetischer Kommentar über das NT, begründet 1832 von H. A. W. Meyer (tagad 16 sējumos); 10. izd.: bearb. von B. Weiss, J. Weiss, H. H. Wendt, G. Heinrici, F. Sieffert, E. Haupt, E. von Dobschütz, E. Kühl, W. Beyschlag, W. Bousset, M. Dibelius, Göttingen, 1897. — Handcommentar zum NT von H. J. Holtzmann, R. A. Lipsius, P. W. Schmiedel, H. von Soden, W. Bauer, Freib. i. B. und Tübingen (kopš 1889. g.) dažādos izdevumos. — Kommentar zum NT., hgg von Th. Zahn etc., Leip-

zig, 1903 sek. — Handbuch zum NT. in Verbind. mit W. Bauer ... hrsg. von H. Lietzmann, Tübingen (kopš 1906. g.). — E. Nestle, Einführung in das griechische NT³, Göttingen, 1909; 4. Aufl. (E. Nestle, Einführung ins griech. Neue Testament) umgearb. von E. von Dobschütz, Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht, 1923. — Kommentar zum NT. aus Talmud und Midrasch, von H. L. Strack u. P. Billerbeck, München, Beck. — H. J. Vogels, Handbuch der neutestamentlichen Textkritik: Lehrb. z. Gebrauch beim theol. u. philos. Stud., Münster, Aschendorff, 1923. — H. Windisch, Kritisch-exegetischer Kommentar über das Neue Testament, 9. Aufl. Göttingen, Vandenhoeck u. Ruprecht, 1924. — C. Clemen, Religionsgeschichtliche Erklärung des Neuen Testaments. Die Abhängigkeit d. ältesten Christentums von nichtjüd. Religionen u. philos. Systemen zusammenf. unters. 2. Aufl. Giessen, Töpelmann, 1924. — A. Bludau, Die schriftfälschungen der Häretiker. Ein Beitrag zur Textkritik der Bibel: Münster, Aschendorff, 1925. Die Entstehung des N. T., 2. Aufl. Samml. Göschen, Berlin, de Gruyter, 1926. — Th. Zahn, 1. Grundriss der Geschichte des Lebens Jesu. 2. Grundriss der Einleitung in das N. T. 3. Grundriss der neutestamentlichen Theologie. 4. Grundriss der Geschichte des apostolischen Zeitalters. Leipzig, Deichert, 1928. — R. Knopf, Einführung in das N. T. 3. Aufl. von H. Lietzmann u. H. Weinel, Giessen, Töpelmann, 1930. — P. Feine. Einleitung in das Neue Testament, 8. Aufl. von J. Behm: Leipzig, Quelle u. Meyer, 1936.

Angļu valodā: The International Critical Commentary of the Holy Scriptures of the Old and New Testaments, under the editorship of S. R. Driver, A. Plummer and Ch. A. Briggs, Edinburgh & New York, 1895. — The Story of the Bible. Illustrated compendium of the Holy Scriptures by the leading religious writers of to-day. London, Amalgamated. — A. H. Mc. Neile, An introduction to the study of the New Testament, Oxford, Clarendon Pr. 1927. — F. B. Clogg, An introduction to the New Testament, London, Hodder & Stoughton, 1937.

Franču valodā: M. Goguel, Introduction au Nouveau Testament. I: Les Évangiles synoptiques. II: Le quatrième Évangile. III: Le livre des Actes. IV: Les Epîtres pauliniennes, Paris, Leroux 1923—1925. — Cornely et Merk, Manuel d'introduction historique et critique à toutes les saintes Ecritures, 2 vol. I: Ancien Testament. II: Nouveau Testament, trad. Mazoyer, 2 éd. Paris, Lethielleux, 1930. — M. J. Lagrange, Introduction à l'étude du Nouveau Testament, I—II, Paris, Gabalda, 1936. — A. Loisy, Les origines du Nouveau Testament, Paris, Nourry, 1936.

Atlants

Bibelatlas in 21 Haupt- und 30 Nebenkarten, von H. Guthe, 2. Aufl., Leipzig u. Debes, 1926.

Archaioloģija, chronoloģija

S. L. Caiger, Bible and spade. An introduction to biblical archaelogy, Oxford, Univ. Pr. 1936. — A. G. Barrois, Précis d'archéologie biblique, Paris, Bloud et Gay, 1935. — C. Lavergne, Chronologie biblique, Paris, Bloud et Gay, 1937.

Gramatika

F. Blass, Grammatik des neutestamentlichen Griechisch, Göttingen, 1896; 6. Aufl. bearb. von A. Debrunner, Göttingen, Vandenboeck u. Ruprecht, 1931. — J. H. Moulton, A Grammar of New Testament Greek, I 1906; II (by Howard) 1919. — A. T. Robertson, Short Grammar of the Greek NT., New York 1908,

[3]1912; tā paša: A Grammar of the Greek NT. in the light of Historical Research, New York, [3]1919. — L. Radermacher, Neutestamentl. Grammatik, Tübingen, Mohr, 1911; 2. Aufl. 1925. — F. M. Abel, Grammaire du grec biblique, suivi d'un choix de papyrus, Paris, Gabalda, 1927.

Vārdnīcas

E. Preuschen, Vollständiges Griechisch-deutsches Handwörterbuch zu den Schriften des NTs und der übrigen urchristlichen Literatur, Giessen, 1910; tā paša: Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des NT. und der übrigen urchristlichen Literatur, 2. Aufl. bearb. von W. Bauer, Giessen, Töpelmann, 1928. — F. Zorell, Novi Testamenti Lexicon graecum, Paris, 1911; 2 éd. 1931. — H. Ebeling, Griechisch-deutsches Wörterbuch zum NT., Hannover u. Leipzig, 1913. — E. Kalt, Biblisches Reallexikon, Padeborn, Schöningh, 1931. — W. Bauer, Griechisch-deutsches Wörterbuch zu den Schriften des Neuen Testaments u. der übrigen urchristlichen Literatur, 3. neubearb. Aufl. Berlin, Töpelmann, 1936. — R. Luther, Neutestamentliches Wörterbuch. Eine Einführung in Sprache u. Sinn des urchristlichen Schrifttums, 11. Aufl., Berlin, 1937. — Dictionnaire encyclopédique de la Bible. Les choses, les hommes, les faits, les doctrines, publié ss. la dir. de A. Westphal, Paris, Letouzey et Ané. — Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, hrsg von G. Kittel, Stuttgart, Kohlhammer. — Elberfelder, Bibel-Konkordanz. Biblisches Wörterzahlen- und Namen- Register, Wuppertal Elberfeld, Brockhaus, 1937.

LVIII. Raksti ārpus Jaunās derības kanona

190. Apokrifie evaņģeliji. Jaunā derība ir tikai daļa no pirmkristīgās literātūras. Kanonisko rakstu saraksts tika nodibināts vēlāk, bet sākumā vēl nebija stingru robežu starp kanoniskiem un nekanoniskiem rakstiem.

Ārpuskanona raksti pieder pie tām pašām rakstu šķirām, kas atrodamas Jaunajā derībā: tur ir evaņģeliji, apustuļu darbi, vēstules un apokalipses. Šie raksti radušies pa daļai patstāvīgi līdzās Jaunās derības rakstiem, pa daļai pieslienas kanoniskiem rakstiem, tos atdarinot vai papildinot.

Apokrifie evaņģeliji. Līdzās kanonā uzņemtajiem četriem evaņģelijiem ilgu laiku bij iecienīti arī citi evaņģeliji, no kuŗiem daži, stingri ņemot, nemaz nepieder pirmkristīgai literātūrai. Te minami šādi evaņģeliji:

Ebrēju evaņģelijs (Τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον), kas tagad zudis. Daži domā, ka tas bijis sarakstīts ebrēju valodā un tikai vēlāk pārtulkots grieķiski. Pēc Hierōnima ziņām un citiem avotiem Ebrēju evaņģelijs būtu pielīdzināms Mateja evaņģelija aramiskajam pārstrādājumam, t. s. Nazariešu evaņģelijam. Nav pilnīgas skaidrības arī par Ebiōniešu evaņģeliju, ko min Epifanijs, un par 12 apustuļu evaņģeliju, ko min Ōrigens.

Ēģiptiešu evaņģeliju (Τὸ κατ' Αἰγυπτίους εὐαγγέλιον) Ōrigens pieskaita pie hairetiskiem evaņģelijiem.

Pēteŗa evaņģelijs (Εὐαγγέλιον κατὰ Πέτρον), ko min Ōrigens un Eusebijs, ir tagad zudis, bet kāds lielāks fragments tika atrasts 1886/7. g. un izdots 1892. g. (H. Bouriant, Mémoires publiés par les membres de la Mission archéologique française au Caire, IX, 1, Paris, 1892, 91 sek.). Tanī atrodams stāsts par Jēzus ciešanām un par viņa parādīšanos pēc augšāmcelšanās, kas likts mutē Pēterim. Ir pierādāms, ka autors jau pazīst 4 kanoniskos evaņģelijus. Evaņģelijs laikam radies ap 2. gs. vidu.

Baznīcas rakstnieki min dažus gnōstiskus evaņģelijus, kuŗi pazīstami tikai pēc nosaukuma vai arī no kuŗiem uzglabāti daži fragmenti. Tādi ir: Toma, Matija (Mathias), Filipa, Basileida, Patiesības, Jūdas, Ievas, Marijas un Bartolomaja evaņģelijs. Šie evaņģeliji radušies lielāko tiesu 2. gs. otrā pusē.

Jau Mateja un Lūkas evaņģelijos ir nostāsti par Jēzus dzimšanu un bērnību. Vēl tālāk šai virzienā gājuši daži apokrifie evaņģeliji. Te pieder:

Jēkaba evaņģelijs (Ἡ ἱστορία Ἰακώβου περὶ τῆς γεννήσεως Μαρίας), kas aptveŗ notikumus no Marijas dzimšanas pasludināšanas līdz Betlēmes bērnu nogalināšanai. Šis evaņģelijs cēlies ap 2. gs. vidu vai pat vēl agrāk.

Toma evaņģelijs (Θωμᾶ Ἰσραηλίτου φιλοσόφου ῥητὰ εἰς τὰ παιδικὰ τοῦ κυρίου)[1]. Saturs tam ir nostāsti par Jēzus brīnumdarbiem laikā no 5 līdz 12 gadiem. Evaņģelijā vulgāri stāstīts, kā Jēzus bērns viņam piemītošo visvarenības spēku izlieto savu untumu vai atriebības apmierināšanai.

Pīlāta darbi (Ὑπομνήματα τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πραχθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου) ir Nīkodēmam mutē liktās ziņas par Jēzus notiesāšanu un nāvi, kas latīņu tulkojumā *Gesta* jeb *Acta Pilati* savienotas ar *Descensus Christi ad inferos*. Abi šie raksti latīņu manuskriptos ir ar kopēju nosaukumu *Evangelium Nicodemi*. Tie cēlušies 5. gs., bet tur izlietots vecāks materiāls.

Pie apokrifās literātūras pieskaitāma arī leģenda par Abgaru. Tur stāstīts par vēstuļu apmaiņu starp Jēzu un Edesas ķēniņu Abgaru. Pēdējais lūdz Jēzu ierasties pie viņa un izdziedināt viņu no slimības. Jēzus atbild, ka pats nevar ierasties, bet ka pēc savas augšāmcelšanās sūtīs kādu no mācekļiem. Tas arī notiek: Tadajs pēc Jēzus augšāmcelšanās ierodas pie Abgara, izdziedina viņu un izplata Edesā kristīgo ticību.

Šo leģendu, kas radusies 3. gs., atstāsta Eusebijs. Viņš sakās to atradis Edesas archīvā un no siriešu valodas pārtulkojis grieķiski (H. E. I, 13). Vēlāk tā atrodama paplašinātā formā: Abgara sūtnis Ananijs glezno Jēzus attēlu un aiznes to uz Edesu (sk. Tischendorf, Acta apost. apocr. 261 sek.; Lipsius-Bonnet, Acta apost. apocr. I 273 sek. un 279 sek.).

Dažas evaņģelisko tradiciju atliekas atrodamas arī Papija rakstos. Eirēnajs (Irēnejs) apzīmē Papiju par Jāņa klausītāju un Polikarpa draugu, bet pēc kādas Eusebija vietas (H. E. III 39, 4) viņam tomēr nav bijis iespējams būt par apustuļa Jāņa klausītāju, viņš varējis tikai no citiem ievākt ziņas par apustuļu runām. Papijs ir dzīvojis apmēram līdz 2. gs. vidum. Ap 140. g. viņš sarakstīja 5 grāmatās Kunga vārdu izskaidrojumus (Λογίων κυριακῶν ἐξηγήσεις), kuŗus izlietoja Eirēnajs un no kuŗiem dažus fragmentus citē Eusebijs. Papija darbs bija domāts

[1]) Šis evaņģelijs nav identisks augšā minētajam gnōstiskajam Toma evaņģelijam.

kā evaņģelija komentārs, bet fragmenti tomēr rāda, ka tur bija patstāvīgas, no orālās tradicijas ņemtas ziņas.

Apokrifo evaņģeliju izdevumi. C. Tischendorf, Evangelia apocrypha, Lips., 1853; 2. izd. (Fr. Wilbrandt) 1876. g. — A. Hilgenfeld, Novum Testamentum extra canonem receptum IV, Lips., 1866; 2. izd. 1884. g. — E. Nestle, Novi Testamenti Graeci supplementum, Lips., 1896. — B. P. Grenfell and A. S. Hunt, Λόγια Ἰησοῦ, London, 1897 (arī Oxyrh. Pap. I Nr. 1, London, 1898). — E. Klostermann, Apocrypha I—IV iekš Lietzmanns Kleine Texten Nr. 3. 8. 11. 12 (I³ Bonn, 1921; II² 1910; III³ 1911; IV² 1912). — Ch. Michel et P. Peeters, Évangiles apocryphes I; Protévangile de Jacques, Pseudo-Mathieu, Évangile de Thomas; Histoire de Joseph le charpentier; II: L'évangile de l'Enfance, Paris, 1911. 1914. — L'Évangile de Pierre, éd. & trad. L. Vaganay: Et. Bibl., Paris, Gabalda, 1930.

Papija fragmenti: A. Harnack, Patrum apostol. opp. I 2², 87 sek. — F. X. Funk, Patres apostolici, I² 346 sek.

191. Apokrifie apustuļu darbi. Dažu baznīcas tēvu (Origena, Eusebija u. c.) citētie Pāvila darbi kļuvuši tuvāk pazīstami, pateicoties atrastiem koptu tulkojuma fragmentiem. No kādas Tertulliāna liecības (De bapt. 17) izriet, ka Pāvila darbus sarakstījis kāds Mazāzijas prezbiteris, laikam ap 180. g. Koptu fragmenti rāda, ka daži vēlāk pazīstamie atsevišķie darbi agrāk ir bijuši „Paula darbu" daļas, proti Pāvila un Teklas darbi (Πράξεις Παύλου καὶ Θέκλης jeb Μαρτύριον τῆς ἁγίας πρωτομάρτυρος Θέκλης), kur stāstīts par Pāvila atgrieztās jaunavas Teklas likteni, un Svētā apustuļa Pāvila liecība (Μαρτύριον τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Παύλου), kur fantastiski atstāstīta ķeizara Nerōna kristīgo vajāšana un Pāvila galvas nociršana.

Pēteŗa darbi (Πράξεις Πέτρου) uzglabāti tikai pa daļai un sveŗas uz gnōsticisma pusi. Tie bagāti ar stāstiem par dažāda veida brīnumdarbiem.

Vēlākam laikam pieder Svēto apustuļu Pēteŗa un Pāvila darbi.

No Andreja darbiem, kuŗus Eusebijs min kopā ar Jāņa darbiem, uzglabātas tikai nedaudzas atliekas. Arī Jāņa darbi nav uzglabāti agrākajā veidā, bet to vēlākais apstrādājums tomēr dod diezgan skaidru jēdzienu par šo darbu gnōstisko raksturu. Tur stāstīts par Jāņa ceļojumiem Mazāzijā, par viņa brīnumdarbiem, runām un beidzot par viņa nāvi.

Toma darbi sarakstīti siriešu valodā 3. gs. pirmajā pusē, bet drīz pārtulkoti grieķu valodā. Līdzās mācībai par atturību laulības dzīvē, kas tur sludināta, aprakstīti arī dažādi brīnumi (runājoši kustoņi, no miroņiem uzmodinātie, kas stāsta par viņpasaules dzīvi u. c.).

Arī par citiem Jēzus mācekļiem radās ar laiku dažādas leģendas, piem., Filipa darbi, Mateja darbi, Bartolomaja liecība, Marka darbi, Tīmoteja darbi u. c.

Apokrifo apustuļu darbu izdevumi: Acta apostolorum apocrypha ed. C. Tischendorf, Lips., 1851. — Acta apostolorum apocrypha, post C. Tischendorf, denuo edid. R. A. Lipsius et M. Bonnet, I, Lipsiae, 1891; II 1: 1898; II 2: 1903. Turklāt: Supplementa codicis apocryphi ed. M. Bonnet, I (Acta Thomae), Lips. 1883; II (Acta Andreae), Paris, 1895. — Les Actes de Paul et ses lettres apocryphes, introd., texte, trad. et comm. par L. Vouaux; tā paša:

Les Actes de Pierre: Apocr. du Nouveau Testament, Paris, Letouzey, 1922. — Πράξεις Παύλου. Acta Pauli, hrsg. von C. Schmidt & W. Schubart: Veröff. aus der Hamburger Stadtbibl. II Glückstadt & Hamburg, Augustin, 1936.

192. Apokrifās apokalipses Viens no svarīgākiem apokaliptiskās literātūras darbiem bija Pēteŗa atklāsme, no kuŗas atrasts fragments līdz ar Pēteŗa evaņģelija (sk.) fragmentu. Tā radusies 2. gs. pirmajā pusē un senajā kristiešu draudzē bija visai iecienīta. Klēments to komentēja kā Jaunderības rakstu (sal. Euseb. H.E. VI 14, 1).

Pazīstamas bija arī Pāvila atklāsmes. Zudusi ir Pāvila debesbraukšana (Ἀναβατικὸν Παύλου), kas pēc Epifanija liecības bij iemīļota gnōstiķu aprindās. Līdz mūsu dienām uzglabāta Pāvila atklāsme (Ἀποκάλυψις τοῦ ἁγίου ἀποστόλου Παύλου). Kā pastāstīts ievadā, tā izrakta zem Pāvila mājas Tarsā Teodosija un Gratiāna valdīšanas laikā, tātad radusies 4. gs. beigās. Tur aprakstīts, ko Pāvils redzējis savā vīzijā (2. Kor. 12, 2 sek.).

Pārējās apokalipses pazīstamas vairāk tikai vārda pēc. Tādas ir: Toma, Jāņa, Bartolomaja, Dievmātes Marijas un citas atklāsmes, no kuŗām dažas pieder jau bizantiešu laikmetam.

Izdevumi: Apocalypses apocryphae, Lipsiae, 1866. — M. R. James, Apocrypha anecdota, Cambridge, 1893.

Senkristīgām apokalipsēm ir rada arī Herma gans. Tas ir diezgan plašs raksts, kas tā tagadējā veidā iedalīts 5 „redzējumos" (ὁράσεις), 12 baušļos (ἐντολαί) un 10 līdzībās (παραβολαί). Savu nosaukumu tas dabūjis no tam, ka 5. redzējumā gana izskatā parādās atgriešanās eņģelis. Raksts radies starp 100.—150. g., un tā autors ir kāds zemas kārtas brīvatlaistais. „Gans" sacerēts paša autora ģimenes locekļu atgriešanai, vēlāk paplašināts un pārveidots par pamācību visai kristīgai draudzei.

Izdevumi: C. Tischendorf, Leipzig, 1856. Sk. arī Patres apostolici, 564. lpp.

193. Apustuļu mācība. „Divpadsmit apustuļu mācība" (Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων, kas paša raksta sākumā nosaukta Διδαχὴ κυρίου διὰ τῶν δώδεκα ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσιν) tika turēta par paša Jēzus mācību, ko viņš apustuļiem licis sludināt pagānu tautām.

Par šā darba sarakstīšanas laiku un vietu nav drošu ziņu. Pēc Harnaka domām (Gesch. d. altchristl. Lit. II, 1, 428. lpp un sek.) Didache sarakstīta laikā no 131. līdz 160. g. Bet ņemot vērā Apustuļu mācības vienkāršo un senatnīgo raksturu, varētu domāt, ka šis darbs radies jau agrāk, ap 100. g., varbūt Sirijā vai Palestīnā.

Izdevumi: Didaches vienīgais rokraksts, kas tagad atrodas Jeruzālemē, datēts ar 1056. g. Svarīgākie izdevumi: Ed. princeps: Ph. Bryennios, Διδαχὴ τῶν δώδεκα ἀποστόλων. Konstantinopolē, 1883. g. — Ph. Schaff, ³New York, 1889. — A. Harnack, Leipzig, 1884, ²1893. — F. X. Funk, Doctrina duodecim apostolorum, Tüb., 1887. — H. Lietzmann: Kleine Texte Nr. 6, ³Bonn, 1912.

Ar nosaukumu „Didaskalija, t. i., 12 apustuļu un mūsu Pestītāja svēto mācekļu katoliskā mācība" ir uzglabāts siriešu un pa daļai latīņu tulkojumā kāds raksts, kas agrāk bija sarakstīts grieķiski. Par tā autoriem turēja pašus apustuļus, kas, Jeruzālemē sapulcējušies, esot sarakstījuši šīs pamācības. Īstenībā darbs radies tikai 3. gs., un starp tā avotiem ir arī agrāk minētā „Didache".

Tāda paša rakstura ir arī Apustuliskā baznīcas kārtība (Κανόνες ἐκκλησιαστικοὶ τῶν ἁγίων ἀποστόλων), ko arī turēja par apustuļu darbu, bet kas laikam radies ap 300. g.

Izdevumi: J. W. Bickell, Gesch. d. Kirchenrechts I, Giessen, 1843. — P. de Lagarde, Reliquiae iuris ecclesiastici antiquissimae graece, Lipsiae, 1856. — A. Hilgenfeld, Novum Testamentum extra canonem receptum, IV 93 sek.; ² 110 sek.

Tāpat atzīmējami Apustuliskie priekšraksti (Διαταγαί jeb Διατάξεις τῶν ἁγίων ἀποστόλων), kas pa daļai ir nule minētās Didaskalijas paplašinājums.

Kritisks izdevums: P. de Lagarde, Constitutiones apostolorum, Leipzig u. London, 1862.

194. Apustuliskie tēvi. Īpaša pirmkristīgās literātūras šķira ir t. s. apustulisko tēvu raksti, kas radušies drīz pēc apustuļu nāves. Te pieder:

Romas bīskapa Klēmenta (Clemens Romanus), kas dzīvoja Domitiāna laikā, sarakstītā vēstule korintiešu draudzei. Pirmajai īstajai vēstulei pielikta otra neīsta, kas pieder 2. gs. vidum, bet vēlāk radās vēl divas neīstas vēstules un daži citi pielikumi. Romas bīskapu bij aicinājusi korintiešu draudze nokārtot dažus baznīcas strīdus, un šis apstāklis kļuva vēlāk par izejas punktu ieskatam, ka Romas bīskaps ir pārāks par citu draudžu ganiem.

Antiochijas bīskaps Ignātijs ceļā uz Romu, kur viņš 115. g., apliecinādams savu ticību, mira mocekļu nāvē, sarakstīja 7 ugunīgas vēstules dažādām kristīgām draudzēm.

Smirnas bīskaps Polikarps, kas mira mocekļu nāvē, kā šķiet, 156. g., rakstīja vēstules kristīgām draudzēm. No tām uzglabāta tikai vēstule Filipiešiem.

Barnabas vēstule nav vēstule vārda īstā nozīmē, jo nav adresēta kādām noteiktām aprindām, bet autors griežas pie kristīgiem visnotaļ, kuŗus uzrunā par „brāļiem" un „bērniem", un viņa rakstam ir vispārīgas pamācības raksturs. Tradicija piedēvē šo vēstuli Pāvila līdzstrādniekam Barnabam, kaut gan pašā vēstulē nav nekādu norādījumu par autoru.

Par Hierāpoles bīskapu un Polikarpa draugu Papiju jau bija runa (644. lpp.).

Vēl atzīmējams Diognētam adresētās vēstules autors. Šī vēstule pieder 2. gs. vidum.

Apustulisko tēvu izdevumi: Patrum apostolicorum opera edd. O. de Gebhardt, A. Harnack, Th. Zahn, 3 fasc., Lipsiae, 1875—77. Editio minor, Lips., 1877; 6. izd. 1920. g. — Opera patrum apostol. ed. F. X. Funk, 2 vol., Tüb., 1878—81; ² 1901; II³ F. Diekamp 1913. — Les Pères apostoliques. Texte grec, Traduction française, Introduction et Index, I—II par H. Hemmer, G. Oger, A. Laurent, Paris, 1907; III—IV par A. Lelong, 1910, 1912. — The Apostolic Fathers. With Translation by K. Lake, 2 vol. London, 1912. 1913. — Die Aposto-

lischen Väter: Handbuch zum Neuen Testament, von W. Bauer & H. Lietzmann, Tübingen Mohr: I (1—3): Die Lehre der zwölf Apostel, die 2 Clementbriefe, erkl. von R. Knopf, 1920. II (4—5): Die Briefe des Ignatius von Antiochia und der Polycarpbrief, erkl. von W. Bauer, 1920. III (6—7): Der Barnabasbrief, erkl. von H. Windisch, 1920, IV: Der Hirt des Hermas, erkl. von M. Dibelius, 1923.

LIX. Gnōstiķi

195. Basileids. Valentīns un viņa skola. Markiōns Ikvienai reliģijai ir savas attiecības pret filozofiju. Bet it īpaši gnōstiķiem bija stipra tieksme pārvērst ticību (πίστις) par augstāku reliģiskas patiesības atziņu (γνῶσις). Gnōsticisms, kas raksturīgs 2. gs. pēc Kr., grib filozofiski pamatot un izskaidrot kristīgo ticību. Gnōsticismā Kristus mācība saplūst ar grieķu filozofiju un austrumu reliģiskām mācībām. Pēc gnōstiķu ieskatiem ir viens galvenais Dievs, kam subordinētas daudzas dievišķīgas būtnes — aiōni. Viens no aiōniem ir arī Kristus, kas nes atpestīšanu no grēkiem visiem cilvēkiem, kuŗi to vēlas. No Filōna gnōstiķi paņēmuši mācību par Vārdu (Λόγος), ko viņi uzskata par starpnieku starp Dievu un cilvēku, starp debess un zemes pasauli. Pasaules lietu un Dieva saprašana, augstākā atziņa, pēc gnōstiķu domām, pieejama tikai dažiem izredzētiem. Asā cīņa, kas radās starp oficiālo baznīcu un gnōsticismu, pa daļai izskaidrojama ar gnōstiķu pretenzijām sevi uzskatīt par vienīgajiem patiesās mācības piekritējiem. Lai gan baznīca uzvarēja gnōsticismu, tomēr tā ietekme kristīgajā literātūrā ir nenoliedzama.

Par gnōstiskās haireses nodibinātāju baznīcas tradicija uzskatīja burvi Simōnu no Samarijas, kas minēts Apustuļu darbos (8, 9 sek.). Līdzās Simōnam pie vecajiem hairetiķiem pieskaitīja vēl divus samariešus — Doziteju un Menandru. Pēdējais, kā tradicija stāsta, esot bijis Simōna skolnieks un Basileida skolotājs, būdams par starpnieku starp orientālo un hellēnisko gnōsticismu.

Literātūrā par pirmo gnōstiķi var uzskatīt Basileidu. Pēc Eusebija ziņām (H. E. IV 7, 3; sal. Iren. Adv. haer. I 24, 1) viņš dzīvojis Hadriāna laikā un nodibinājis Ēģiptē hairetisku skolu. Viņš sarakstījis evaņģeliju (Εὐαγγέλιον κατὰ Βασιλείδην), evaņģeliju komentāru 24 grāmatās (Ἐξηγητικά) un ōdas (jeb psalmus).

Vēl tuvāk nekā Basileids hellēnismam pieslējās Valentīns, kas, ēģiptiski-hellēnistiskā sinkrētisma stipri ietekmēts, nodibināja Aleksandrijā savu skolu, bet vēlāk (ap 2. gs. vidu) darbojās Romā. Izkritis cauri bīskapa vēlēšanās, viņš atstāja Romu un atgriezās uz austrumiem. No viņa rakstiem uzglabāti tikai fragmenti [1]).

No Valentīna skolas, kas pēc dažām ziņām [2]) sadalījās Italijas un austrumu nozarojumā (Ἰταλιωτική un ἀνατολική διδασκαλία), nākuši vairāki literāri darbinieki. Pie Italijas skolas pieder Hērakleōns, kas sarakstīja komentāru par Jāņa evaņģeliju, un Ptolemajs, kuŗš arī komentēja Jāņa evaņģeliju gnōstiskā garā un no kuŗa uzglabāta vēstule Flōrai, kas ir raksturīgs gnōstiskās literātūras paraugs [3]).

No austrumu skolas nākuši Bardesans, kas rakstīja siriski, un Teodots, no kuŗa rakstiem ekscerptus citē Aleksandrijas Klēments. Bez tam no Valentīna skolas nācis Jūlijs Kasiāns, kuŗa rakstu fragmentus citē tas pats Klēments.

---

[1]) Tos savācis A. Hilgenfelds, Ketzergeschichte 293 sek.; sal. arī G. Heinrici, Die Valentinianische Gnosis u. die heilige Schrift, Berlin, 1871.

[2]) Hippolytus, Philos, VI 35.

[3]) Šo vēstuli uzglabājis Epifanijs (Haer. 33, 3—7).

Platōnisks gnōstiķis bija Karpokrats. Viņa dēls Epifans aizstāvēja komūnismu un sievu kopību.

Markiōns, kas bija Sinōpes bīskapa dēls, nonāca ap 2. gs. vidu Romā un pieslējās turienes kristīgai draudzei, bet vēlāk savas mācības dēļ tika no tās izslēgts un nodibināja pats savu draudzi un guva savai mācībai daudz piekritēju. Markiōnu pēc dažām ziņām ietekmējis siriešu gnōstiķis Kerdōns. Par izejas punktu viņa mācībai bija Vecās un Jaunās derības, jūdaisma un kristiānisma pretstatījums, ko viņš atrada jau Pāvila rakstos. Markiōns atmeta Veco derību un nodibināja īpašu Jaunās derības kanonu, izmezdams visu to, kas pēc viņa domām bija saistīts ar jūdaismu. Tāpēc viņa Jaunā derība bija ar vienu pašu Lūkas evaņģeliju (kam trūka divu pirmo nodaļu) un 10 Pāvila grāmatām, kuŗas arī bija pārstrādātas, t. i. pēc viņa domām iztīrītas no viltojumiem. No viņa patstāvīgiem darbiem minamas viņa Ἀντιθέσεις, kur viņš centās motīvēt savu Vecās derības atmešanu.

Markiōns tikai pa daļai pieskaitāms pie gnōstiķiem un dažā ziņā stāv pat pretstatā gnōsticismam.

Markiōna raksti nav uzglabāti, tāpat kā zuduši arī vecākie pret viņu sacerētie raksti. Svarīgākie uzglabātie avoti ir Eirēnajs, Tertulliāns (Adv. Marc.), Pseudo-Tertulliāns (Carmen adv. Marcionem), Adamantijs (De recta in Deum fide), Epifanijs (Haer. 42).

Literātūra: A. Harnack, Gesch. d. altchr. Lit. I. — A. Hilgenfeld, Ketzergeschichte. — E. de Faye, Gnostiques et gnosticisme. Étude critique des documents du gnosticisme chrétien aux IIme et IIIme siècles, 2 éd. Paris, Geuthner, 1925.

Markiōna mācību turpināja un tālāk izveidoja viņa skolnieks Apells, kas atzina tikai vienu principu un jūdu Dievu uzskatīja par Labā Dieva radījumu.

Literātūra: A. Hilgenfeld, Ketzergeschichte. — A. Harnack, De Apellis gnosi monarchica, Lips., 1874. Tā paša: Sieben neue Bruchstücke der Syllogismen des Apelles, Leipzig, 1890. Tā paša: Unbeachtete und neue Quellen des Häretikers Apelles, Leipzig, 1900.

LX. Baznīcas tēvi

196. Apologēti: Justīns Martirs. Tatiāns. Atēnagors. Eirēnajs. Par tīrās kristīgās mācības pārstāvjiem uzskata baznīcas tēvus (patres ecclesiae). Vecākie no baznīcas tēviem, kas dzīvoja 2. un 3. gs., pieder pie apologētu šķiras, jo kļuvuši pazīstami visvairāk kā kristīgās ticības aizstāvji. Viņiem seko, sākot ar Aleksandrijas Klēmentu, mācītie baznīcas rakstnieki, kas, lai labāk pamatotu kristīgo ticību, centās iedziļināties sengrieķu filozofijā un dzejā un pa daļai arī paši pētīja seno literātūru no kristīgā viedokļa. Viņiem līdzās stāv dogmatiķi, kas, būdami teozofiski izglītoti, izstrādāja baznīcas dogmatu mācību. Beidzot

daži no baznīcas tēviem, kas ieguvuši izglītību sofistu skolās, ir pazīstami kā runātāji [1]).

Viens no pirmajiem apologētiem ir Justīns Martirs (Asinsliecinieks), dzimis no pagānu vecākiem Samarijas pilsētā *Flavia Neapolis*. Jaunībā viņš klausījās grieķu filozofiju, tāpēc arī vēlāk, pieņēmis kristīgo ticību, saucās *philosophus Christianus*. Justīns aizstāvēja kristīgo mācību pret pagāniem un jūdiem un mira mocekļa nāvē Marka Aurēlija laikā. No viņa rakstiem atzīmējamas divas aizstāvēšanas runas (ἀπολογίαι ὑπὲρ Χριστιανῶν), kas adresētas ķeizaramAntonīnam Pijam un senātam par labu kristīgiem. Autors grib pierādīt, ka ir netaisni vajāt kristīgos tikai viņu vārda dēļ, bet ka jāraugās vairāk uz viņu dzīvi un mācību. Nevar teikt, ka autors būtu sevišķi veikls rakstnieks, tomēr ar savu uzdevumu viņš tiek labi galā. Baznīcas kulta vēsturei svarīgs ir kristīgā dievkalpojuma apraksts (I 61—67). Par savu atgriešanu autors pastāsta Sarunā ar jūdu Trīfonu (Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον διάλογος). No pārējiem rakstiem uzglabāti tikai virsraksti vai fragmenti (starp citu zudis raksts pret Markiōnu). Toties uzglabāti vairāki neīsti raksti (Λόγος παραινετικὸς πρὸς Ἕλληνας, Πρὸς Ἕλληνας, Περὶ θεοῦ μοναρχίας u. c.).

Izdevumi: Migne, ser. gr. 6. — Otto, Corpus apol. vol III—V.

Atēniešu filozofs Aristeids sarakstīja ķeizaram Antonīnam Pijam veltītu aizstāvēšanas runu Par dievbijību (Περὶ θεοσεβείας).

Izdevumi: (siriešu un grieķu teksts) J. Rendel, Harris and J. A. Robinson, Texts and Studies 1, 1 Cambridge, 1891; [2] 1893.

Līdzās Aristeidam Eusebijs min Kvadrātu (Quadratus) kā vecāko apologētu, kas klausījies apustuļus un kas apgalvojis, ka vēl viņa laikā dzīvojuši ļaudis, kurus Kristus bij izdziedinājis vai no mirušiem uzmodinājis. No viņa apoloģijas, kas bijusi adresēta ķeizaram Hadriānam, gandrīz nekas nav uzglabāts.

Tatiāns no Sirijas, dzimis no pagānu vecākiem, mācījās Romā Justīna skolā un pārgāja kristīgā ticībā. Darbojies tur kādu laiku par skolotāju, viņš vēlāk, pēc Justīna nāves, atkrita no pareizticīgās baznīcas un, atgriezies dzimtenē, pievienojās gnōstiskai sektai enkratītiem, kas atteicās no laulības dzīves. Savā Runā grieķiem (Λόγος πρὸς Ἕλληνας, 42 nodaļās) viņš, kā sirietis, nopelē grieķu kultūru un grieķu

[1]) Izdevumi: J. P. Migne, Patrologiae cursus completus, series graeca, 161 sējums, Parisiis, 1857—1866. — Berliner Corpus oder kritische Ausgabe der griechischen christlichen Schriftsteller der ersten 3 Jahrhunderte, in ca 50 Bänden, geleitet von der preuss. Akademie. — Corpus apologetarum christianorum saeculi secundi, ed. Otto, 9 Bde, Jena, 1842—61; ed. 2 kopš 1876. g.

mākslu apzīmē par netikumīgu. No zudušiem Tatiāna darbiem svarīgākais bija Evaņģelija saskaņojums (Τὸ διὰ τεσσάρων).

Izdevumi: Sk. Corpus apolog. christ. — Kritisks izdevums E. Schwartz, Texte und Untersuchungen, 4, 1, Leipz., 1888.

Atēnagors no Atēnām kļuva no platoniķa par kristieti. No Aleksandrijas viņš sūtīja ķeizaram Markam Aurēlijam un tā dēlam Kommodam Lūgumu par kristiešiem (Πρεσβεία περὶ Χριστιανῶν) 37 nodaļās, kur noraida pret kristiešiem vērstos apvainojumus par ateismu, par bērnu gaļas lietošanu (Θυέστεια δεῖπνα) un asinsgrēku (Οἰδιπόδειοι μείξεις). Lai gan raksta kompozicija ir smaga un neveikla, tomēr jūtama rētoriskās skolas ietekme. Rakstā Par mirušo augšāmcelšanos (Λόγος περὶ ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν) Atēnagors cenšas dialektiski pamatot augšāmcelšanās nepieciešamību. Savādi tomēr, ka autors neatsaucas uz Kristus augšāmcelšanos.

Izdevumi: Sk. Corpus apolog. christ. — E. Schwartz, Texte und Untersuchungen, 4, 2, Leipz., 1891.

Eirēnajs (Īrēnējs) bija Polikarpa māceklis un mira kā Lugdūnas (tag. Lionas) bīskaps mocekļa nāvē 202. g. Viņa literārā darbība bija ražīga un dažāda. Starp citu, viņš komentēja Vecās un Jaunās derības grāmatas. Bet viņa lielākais darbs bija polemiskas dabas raksts, kas bija vērsts pret valentīniešu gnōstisko sektu (Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως, 5 gr.). Grieķu oriģinālā uzglabāti tikai fragmenti, tāpēc raksta saturs pazīstams lielāko tiesu no latīņu tulkojuma.

Izdevumi: Migne, ser. gr. 7. — A. Stieren, 2 vol. Lips., 1848—53. — W. W. Harvey, 2 vol., Cambridge, 1857.

Teofils no Antiochijas, dzimis no pagānu vecākiem, vēlāk pārgāja kristīgā ticībā un pēc skaita bija sestais Antiochijas bīskaps. Uzglabāti 3 viņa polemiski raksti pret Autoliku. Arī šais rakstos kristieši aizstāvēti pret apvainojumiem asinsgrēkā un baumām par cilvēku maltītēm, kas radušās sakarā ar eucharistiju (vakarēdienu). Zuduši ir Teofila raksti pret gnōstiķi Markiōnu un Hermogena sektu.

Izdevums: Otto, Corpus apol. christ. VIII.

197. Mācītie baznīcas tēvi: Hipolits. Aleksandrijas Klēments. Ōrigens. Eusebijs. Eirēnaja skolnieks bija Hipolits, kas dzimis 2. gs. otrā pusē un darbojās 3. gs. sākumā Romā kā archierejs. Saķildojies ar Romas bīskapu (Kallistu II), viņš 235. g. devās trimdā uz Sardiniju. Pa kristīgo vajāšanas laiku, kas notika ķeizaram Dekijam (Decius) valdot, viņš mira Romā kā asinsliecinieks, iepriekš izlīdzis ar baznīcu.

Starp Hipolita daudzajiem, tagad lielāko tiesu zaudētiem rakstiem bija eksēgētiski, homīlētiski, polemiski, dogmatiski un vēsturiski raksti.

Galvenais Hipolita darbs ar nosaukumu Visu hairešu atspēkojums (Ἔλεγχος κατὰ πασῶν αἱρέσεων jeb Φιλοσοφούμενα, 10 gr.) bija sacerētas pret maldu mācībām. No vēsturiskiem darbiem pirmā vietā minama viņa Chronika (Χρονικά), kas uzglabāta latīniskā pārstrādājumā (Liber generationis). Pie šīs grupas pieskaitāms arī raksts par Lieldienu laiku, ar Lieldienu tabulas pielikumu (Ἀπόδειξις χρόνου τοῦ πάσχα καὶ τὰ ἐν τῷ πίνακι).

Izdevumi: P. A. de Lagarde, Hippolyti Romani quae feruntur omnia graece, Lips. un London, 1858. — Die griech. christl. Schriftst. Bd. I (von N. Bonwetsch u. H. Achelis) Leipz., 1897, u. Bd. III (von P. Wendland) Leipz., 1916.

Klēments no Aleksandrijas (ar pilnu vārdu *T. Flavius Clemens*) dzimis ap 2. gs. vidu Atēnās. Nonācis pēc gaŗākiem ceļojumiem Aleksandrijā, viņš klausījās Pantainu, kas pats no stōiķa bija kļuvis par kristieti. Pēc Pantaina nāves Klēments pārņēma skolas vadību. 202. vai 203. g. viņam nācās atstāt Aleksandriju kristīgo vajāšanas dēļ, kas notika Septimija Sevēra valdīšanas laikā. Klēments mira sirmā vecumā (starp 211. un 218. g.).

No daudzajiem Klēmenta rakstiem uzglabāti 3: Uzmudinājums grieķiem (Προτρεπτικὸς πρὸς Ἕλληνας), kur autors cenšas pārliecināt grieķus par viņu pagāniskās dievticības neprātību un piegriezt viņus kristīgai ticībai; Audzinātājs (Παιδαγωγός), 3 gr., kur izteikti kristīgās ētikas pamatprincipi, un raksts Tepiķi (Στρωματεῖς), 7 gr., kas tā nosaukts sava raibā satura dēļ.

Klēmenta nostāja pret grieķu filozofiju un zinātni ir draudzīga: jo, lai gan viņš ir tais domā, ka patiesību ir atnesis tikai kristiānisms, tomēr arī grieķu raksti ir izdaiļojuši garu un tā kļuvuši par priekšskolu (προπαιδεύματα) kristīgās mācības uzņemšanai un saprašanai.

Izdevumi: Migne, ser. gr. 8. 9., 1857, jauns iespied. 1890. un 1891. g. — W. Dindorf, 4 vol. Oxford, 1869. — O. Stählin, Die gr. christl. Schriftst. Bd. 12, 15, 17, Leipz., 1905—9.

Pie visražīgākiem kristīgiem zinātniekiem pieder Ōrigens (Ὠριγένης). Dzimis 184. (vai 185.) g. Aleksandrijā no kristīgiem vecākiem, viņš mācījās pie Klēmenta un vēl jaunekļa gados kļuva par viņa pēcnācēju katechētu skolā. Lai nodotos tikai mācības darbam un atturētos no visiem kārdinājumiem, viņš esot pats sevi kastrējis, burtiski sekodams vārdiem, kas atrodami Mateja evaņģelija 19, 12. Pārtraucis uz kādu laiku skolotāja darbību, viņš ceļoja uz Romu un Arabiju. Pēc asinspirts, ko Karakalla lika sarīkot Aleksandrijā 215. g., Ōrigens devās uz Palestīnu, kur uzturējās Kaisarejā (Cēzarejā), bet Aleksandrijas bīskaps Dēmētrijs sauca viņu atpakaļ, un viņš atkal mācīja katechētu

skolā, reizē darbodamies arī literāri. Saķildojies ar Dēmētriju, viņš bija spiests doties trimdā un uzturējās atkal Kaisarejā, no kurienes izdarīja ceļojumus uz Atēnām un Arabiju. Dekija laikā iemests cietumā un spīdzināts, viņš mira 69 g. vecs.

Ōrigens rakstīja ātri un daudz, un viņa darbi pēc satura bija dažādi. Teksta kritikai viņš pakalpoja ar savu lielo Vecās derības izdevumu, ko sauca par Seškārtīgo (Ἑξαπλᾶ), jo tur līdztekus bija parādīti 6 teksti, proti Septuagintas tulkojums salīdzināts ar diviem ebreju tekstiem un vēl trim (Akvilas, Simmacha un Teodotiōna) tulkojumiem. Citi Ōrigena darbi piederēja pie scholijām, homīlijām (traktātiem), komentāriem, dogmatiskiem un apologētiskiem rakstiem. Viņš atstāja arī daudzas vēstules. No Ōrigena daudzajiem rakstiem vēlāk Basilejs un Grēgorijs no Nazianzes izdarīja izlasi ar virsrakstu Filokalija (Φιλοκαλία, t. i. skaistuma mīlestība). Šī izlase nonākusi līdz mūsu laikiem, bez tam vēl daudzi citi raksti, gan grieķu oriģinālā, gan latīņu un siriešu tulkojumā. Uzglabāti arī fragmenti no viņa lielā darba Pret Kelsu (Κατὰ Κέλσου), 8 gr. Te autors polemizē pret Kelsa rakstu Patiesais vārds (Ἀληθὴς λόγος), kur bija kritizēta bībele un kristiešiem pārmests patriotisma un mākslas gaumes trūkums.

Apvienodams hellēnistisko filozofiju ar kristīgās baznīcas tradiciju, Ōrigens lika pamatus kristīgai teoloģijai. Viņa ietekme stipri izjūtama arī turpmāk, kaut viņa mācību 6. gs. atmeta.

Izdevumi: Migne, ser. gr. 11.—17., Parīzē, 1857.—60. g. — Griechische christl. Schriftsteller (10 sēj., 1899—1933, vēl ne visi).

Literātūra: E. de Faye, Origène, sa vie, son oeuvre, sa pensée, I—III (1923—28).

Ōrigena pēcnācējs katechētu skolā bija Dionīsijs no Aleksandrijas, bet otrs viņa skolnieks Grēgorijs Taumatūrgs darbojās par bīskapu Ponta apgabalā. Ōrigenam pieslējās arī Didims Aklais (ap 313.—398. g.) no Aleksandrijas, kuŗš mācīja katechētu skolā un kuŗa, tāpat kā Ōrigena, mācību koncils nolādēja 553. gadā.

Ievērojams zinātnisks rakstnieks ir Eusebijs (Εὐσέβιος) no Palestīnas (laikam Kaisarejas), dzimis ap 260.—264. g. Viņš bija Kaisarejas Pamfila skolnieks un līdzstrādnieks. Abus viņus vienoja lielā cieņa pret Ōrigenu un mīlestība uz zinātniskām studijām. Bet mierīgo zinātnisko darbību pārtrauca kristīgo vajāšanas, kas notika 303.—310. g. (Maksimīna valdīšanas laikā). Eusebijs tad aizbēga uz Ēģipti. Vēlāk, baznīcas mieram iestājoties, Eusebijs atgriezās Kaisarejā, kur bija par bīskapu no 314. līdz 340. g.

Eusebija galvenie apologētiskie raksti ir Ievads evaņģelijā (Εὐαγγελικὴ προπαρασκευή), 15 grāmatās, kur aprādītas grieķu filozofu

maldu mācības, un Evaņģelija izklāstījums (Εὐαγγελικὴ ἀπόδειξις), 20 grāmatās, no kuŗām uzglabātas 10, kur autors grib pierādīt, ka Kristus ir iepriekš pasludināts jau Vecajā derībā. Tiem pievienojams vēl raksts Par Dieva parādīšanos miesā (Περὶ θεοφανείας). No dogmatiskiem darbiem atzīmējams raksts Pret Markellu (Κατὰ Μαρκέλλου) 2 gr. un Baznīcas teoloģija (Τῆς ἐκκλησιαστικῆς θεολογίας βιβλία γ΄).

Bet vislielākā nozīme ir Eusebijam kā vēsturniekam. Te vispirms minama viņa Chronika (Χρονικά). Tās pirmā daļa (χρονογραφία) sniedza ievada veidā īsu pārskatu par galvenajiem vēstures notikumiem. Tur bij aplūkota kaldeju, asiriešu, ebrēju, ēģiptiešu, grieķu un romiešu vēsture. Otrā daļa sastāvēja no chronoloģiskām tabulām (χρονικοὶ κανόνες), kuŗām klāt bija pielikti aizrādījumi par svarīgākiem pasaules notikumiem (ἐπιτομὴ παντοδαπῆς ἱστορίας). Grieķu oriģinālā uzglabāti tikai daži Chronikas fragmenti, bet mūsu dienās šis darbs ir pazīstams lielāko tiesu no tulkojumiem trijās valodās: no latīņu pārstrādājuma, ko izdarīja Hierōnims, un no jaunākos laikos atrastiem siriešu un armeņu tulkojumiem. Eusebija chronika ir galvenais pamats, uz kuŗa dibinās mūsu chronoloģiskās zināšanas par senās vēstures notikumiem.

Otrais lielais Eusebija darbs vēstures laukā ir līdz mūsu dienām uzglabātā Baznīcas vēsture (Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία) 10 grāmatās. Tā aptveŗ visu kristīgo vēsturi no tās sākumiem līdz Konstantīna uzvarai par Likiniju 323. g. Lai gan tas nav izcils darbs un autoram trūkst vajadzīgās vēsturiskās kritikas, viņa nopelns tomēr ir tas, ka viņš pirmais ir rakstījis kristīgās baznīcas vēsturi.

Ar tendenciōzu raksturu ir kāds trešais Eusebija darbs ar virsrakstu Konstantīna dzīve (Εἰς τὸν βίον τοῦ μακαρίου Κωνσταντίνου βασιλέως), 4 grāmatās kas ir vairāk panēgiriskā stilā rakstīts enkōmijs nekā vēsturisks darbs.

Izdevumi: Kopoti darbi: Migne, ser. gr. 19—24, Paris, 1857.

Praeparatio evangelica. Th. Gaisford, 4 vol., Oxford, 1843. — W. Dindorf, Lips., 1867. — E. H. Gifford (ar angļu tulk.) 4 daļās, 5 sējumos, Oxford, 1903.

Demonstratio evangelica. Th. Gaisford, 2 vol., Oxford, 1852. — Dindorf, Lips., 1867. — I. A. Heikel, Die griech. christl. Schr. 23, Euseb. Werke VI, Leipz., 1913.

Chronica. A. Schoene, 2 daļās: Eusebi Chronicorum liber prior, Berlin, 1875. Tā paša: Die Weltchronik des Eusebius in ihrer Bearbeitung durch Hieronymus, Berlin, 1900. — R. Helm, Die griech. christl. Schriftst. XXXIV, Leipzig, Hinrichs, 1926.

Historia eccles. A. Schwegler, 2 vol., Tübingen, 1852. — E. Schwartz, Die griech. christl. Schriftst. 9, Eusebius Werke II, 3 Bde, Leipz., 1909; mazais izd., Leipz., 1908; [3] 1922.

198. Rētoriskie baznīcas tēvi: Basilejs Lielais. Grēgorijs no Nisas. Grēgorijs no Nazianzas. Jānis Chrīsostoms. Apologētikas vajadzība un nozīme mazinājās, kad kristīgā ticība jau bija kļuvusi par oficiālu valsts reliģiju un tai vairs nevajadzēja aizstāvēties pret pagānismu. Toties radās vajadzība iegūt literāro veiklību, tāpēc godā nāca rētorika un dialektika.

Basilejs (Βασίλειος), saukts Lielais (ap 330.—379. g.), dzimis Ponta Neokaisarejā, izglītojās rētoru skolās vispirms savā dzimtenē, tad Konstantinopolē un Atēnās, kur klausījās Hīmeriju un Libaniju. Atgriezies dzimtenē, viņš likās kristīties. Vēlāk kļuvis par Kaisarejas bīskapu, tad par Kapadokijas mētropolītu un Ponta eksarchu, viņš aizstāvēja ortodokso baznīcu pret Areja piekritējiem. Bez dogmatiskiem rakstiem par trīsvienību, par mūku dzīvi un par liturģiju, ievērību pelna viņa homīlijas (skaitā 74) un vēstules (365).

Izdevums: Migne, ser. gr. 29—32, Parisiis, 1857.

Grēgorijs no Nisas, Basileja jaunākais brālis, dzimis ap 340. g., sākumā arī bija rētors, bet vēlāk kļuva par priesteri un 371. g. par Nisas bīskapu. Tur Grēgorijam bij jācīnās pret Areja piekritējiem, tā ka viņš tika pat atstādināts no amata, bet 378. g. atkal no jauna amatā iecelts. Vēlāk viņa populāritāte auga, un viņu uzskatīja par autoritāti ortodoksijas jautājumos. Bez daudziem eksēgētiskiem un dogmatiskiem rakstiem interesi modina viņa homīlijas un vēstules, kas apgaismo tā laika baznīcas un sabiedrības apstākļus.

Izdevumi: Migne, ser. gr. 44—46. — Gregorii Nysseni opera, Berolini, Weidmann (I sēj. ed. W. Jäger, 1921).

Grēgorijs no Nazianzas (ap 330.—390. g.), saukts Teologs, mācījās papriekš Kapadokijas, tad Palestīnas Kaisarejā, vēlāk Aleksandrijā un Atēnās, kur iepazinās ar Basileju un iemīlēja grieķu klasiskos rakstniekus. Pēc tēva (bīskapa Grēgorija) nāves viņš kļuva par bīskapu Nazianzā. Teodosija laikā Grēgorijs tika aicināts (380. g.) uz Konstantinopoli, lai cīnītos pret Areja sektu, bet viņam apnika baznīcas ķildas un viņš, atkāpies no amata, atgriezās Nazianzā, kur klusībā pavadīja beidzamos mūža gadus.

No Grēgorija rakstiem mums uzglabātas 45 runas, 243 vēstules un daudzas dzejas. Autors bija maiga rakstura sapņotājs. Kā runātājs viņš diezgan veikls un īpatnējs, tāpat viegli viņam padevās panti.

Izdevumi: Migne, ser. gr. 35—38, Paris, 1857/8 (jaunu izdevumu bija paredzējusi Krakovas Zinātņu akadēmija).

Jānis Chrīsostoms (Χρυσόστομος Zeltamute), dzimis 344. vai 347. g. Antiochijā kā turīgu vecāku dēls. Viņa māte Antūsa, jau ap 20 gadiem kļuvusi atraitne, gādāja par dēla izglītību. Antiochi-

jas skolās viņš klausījās filozofiju pie Andragatija un rētoriku pie Libanija. Licies kristīties, viņš atteicās no nodoma kļūt par advokātu un kādu laiku nodevās vientuļai askēta dzīvei. Tad Antiochijā viņu ievēlēja sākumā par diakonu, vēlāk par prezbiteri. Ar savu aizraujošo daiļrunību viņš drīz kļuva populārs. 387. g., kad Antiochijā notika sacelšanās un tika sadauzīti ķeizara Teodosija tēli, Jānis teica vienu no savām slavenajām runām. Kad 397. g. bija miris Konstantinopoles bīskaps, Eutrepijs, kas toreiz valdīja vājā ķeizara Arkadija vietā, lika Jāni aizsaukt uz Konstantinopoli, kur 398. g. viņu ievēlēja par bīskapu. Jānis tūdaļ stājās pie svarīgām reformām baznīcas dzīvē, ar savu vienkāršību un pieticību pats dodams priekšzīmi garīdzniecībai un ziedodams savus ienākumus nabagiem un slimiem. Bet viņa stingrības dēļ viņu nemīlēja ne garīdznieki, ne tauta. Viņš pazaudēja arī galma labvēlību, jo viņu neieredzēja ķeizariene Eudoksija. Pēc Aleksandrijas mētropolīta Teofila priekšlikuma sinode viņu (403. g.) atcēla no amata. Jānim bij jāiet trimdā. Bet pēc kādas nelaimes (pēc dažu ziņām zemestrīces) un aiz bailēm no tautas sacelšanās, Arkadijs viņu aicināja atpakaļ. Jānis atgriezās ar triumfu, bet jau pēc dažiem mēnešiem radās atkal konflikts ar galmu. Jāņa protestu pret trokšņainām svinībām un ķeizarienes sudraba statujas uzcelšanu katedrāles tuvumā Eudoksija uzskatīja par apvainojumu un nolēma Jāni atkal padzīt. Sinode atkal viņu atcēla no amata, un tā kā izcēlās tautas nemieri, ķeizars lika viņam atstāt pilsētu. Arī Jāņa piekritēji tika vajāti. Pašu Jāni aizsūtīja papriekš uz Kukusu (Mazarmenijā), bet vēlāk viņš dabūja pavēli doties uz Pitiūntu (Pityūs, Melnās jūras austrumu piekrastē). Ceļā uz turieni viņš mira Komānā 407. g. Vēlāk (438. g.) viņa kauli svinīgi tika pārvesti uz Konstantinopoli un novietoti Apustuļu baznīcā.

Ar saviem literāriem darbiem Chrīsostoms pārspēj visus baznīcas tēvus tiklab kvantitātīvi, kā kvalitātīvi. Viņa spredikļi par dažādiem Vecās un Jaunās derības tematiem [1]) un viņa runas, kas teiktas sakarā ar dažādiem notikumiem [2]), ir svarīgākā viņa darbu daļa, bet tiem līdzās stāv arī daudzi sacerējumi [3]). 238 vēstules pieder lielāko tiesu trimdas laikam, un tajās izpaužas Chrīsostoma raksturs, kam svešas ir vājības un naids. Jāpiezīmē, ka arī neīsto rakstu skaits, kas figurē ar

---

[1]) Starp tiem mīnams slavenais Ziemassvētku spredikļis (Migne, ser. gr. 49, 351 sek.).

[2]) Te pieder: runas par statujām, kas teiktas Antiochijā pēc sacelšanās, runas Konstantinopoles tautai, runa priekš trimdā aiziešanas (403. g.) un pēc atgriešanās.

[3]) No traktātiem pazīstamākie ir: pret mūku dzīves pretiniekiem (Πρὸς τοὺς πολεμοῦντας τοῖς ἐπὶ τὸ μονάζειν ἐνάγουσιν), iepriecinājums Stageirijam (Λόγος παραινετικὸς πρὸς Σταγείριον ἀσκητὴν δαιμονῶντα), par priesterību (Περὶ ἱερωσύνης).

Chrīsostoma vārdu, ir diezgan liels. Tā viņam piedēvē ap 500 spredikļu, kas īstenībā viņam nepieder. Tas liecina par lielo cieņu un piekrišanu, ko Chrīsostoms baudīja arī turpmākos gadu simteņos.

Starp saviem laika biedriem Chrīsostoms paceļas kā cēla un ētiski tīra personība. Baudkārā Antiochija nevarēja iekārdināt viņa nopietno raksturu, Bizantijas vara un spožums nespēja viņu apžilbināt un novērst no tā ceļa, kuŗu viņš uzskatīja par pareizu un Dievam tīkamu.

Jānis Chrīsostoms ir lielākais kristīgā laikmeta runātājs, ko rāda jau viņam piešķirtais goda vārds (Zeltamute), kas ieguvis īpašvārda nozīmi [4]). Rētoriskā izglītība viņam savienota ar lielām gara dāvanām. Viņš pārvalda pilnīgi atisko valodu, un viss tās spožums, meistariski veidotie periodi, līdzību un gleznu bagātība ir domāti tikai vienam mērķim — iespaidot un pārliecināt klausītāju un tā kalpot kristīgai ticībai. Viņa svētrunas nav rētoriskās mākslas produkts, bet dzīvs vārds. Viņa runas ir vairāk improvizācija nekā rūpīgi noslīpēta māksla.

Izdevumi: Migne, ser. gr. 47—64, Paris, 1863. — Dio Chrysostomus, Orationes, post L. Dindorfium ed. G. de Budé, Teubner, I 1916, II 1919.

Literātūra: P. C. Baur, Der heilige Chrysostomus und seine Zeit, I: Antiochien; II: Konstantinopel: München, Hüber, 1929, 1930.

199. Teozofi un dogmatiķi: Atanasijs. Epifanijs. Sinesijs. Metodijs. Gnōsticismam izbeidzoties un kristīgai ticībai nostiprinoties, 4. gs. no jauna uzliesmoja dogmatiski strīdi. Mācība par trijvienību un attieksme starp Kristus dievišķīgo un cilvēcisko dabu bija galvenās problēmas, kas šai laikā nodarbināja kristīgos teologus. Arejs un Atanasijs bija galvenie reliģiskā strīda vadoņi.

Arejs (Ἄρειος), kas bija Aleksandrijas prezbiteris un Atanasija pretinieks (miris 336. g. Konstantinopolē), nav daudz rakstījis. Uzglabātas tikai 2 viņa vēstules un fragmenti no poētiskās grāmatas Talija (Θάλεια).

Toties vairāk ievērības pelna Atanasijs (Ἀθανάσιος) no Aleksandrijas, ortodoksās baznīcas galvenais aizstāvis un balsts, dzimis ap 295. g. Nīkajas koncilā, kurp viņš pavadīja savu bīskapu kā vienkāršs priesteris, viņš 30 gadus vecs, jau tēloja lielu lomu. Kļuvis par Aleksandrijas bīskapu 328. g., viņš līdz savai nāvei 373. g. cīnījās pret Areja piekritējiem. Trīsreiz viņam bij jāiet trimdā un trīsreiz viņš atkal atgriezās. Kaislība, ar kuŗu viņš metās cīņā, izpaužas arī viņa rakstos [1]).

---

[4]) Šis nosaukums atrodams jau 6. gs., bet 8. gs. to lieto jau vispār.

[1]) Svarīgākie no tiem ir: 3 runas pret Areja piekritējiem (Λόγοι κατὰ Ἀρειανῶν), Apoloģija ķeizaram Kōnstantijam (Ἀπολογία πρὸς τὸν βασιλέα Κωνστάντιον), Apoloģija par savu bēgšanu (Ἀπολογία περὶ τῆς φυγῆς αὐτοῦ). Daudzi no Atanasija dogmatiskiem rakstiem ir apšaubāmi vai neīsti.

Savos rakstos un runās Atanasijs aizstāv ortodoksās baznīcas mācību pret hairezijām. Viņš cenšas atrast tādu formulējumu, kas lai uz visiem laikiem izslēgtu ikvienu dogmatisku nomaldīšanos. Daiļrunā Atanasijs seko labākajām tradicijām. Viņa izteiksme vienkārša, skaidra, mazliet vienmuļīga. Taisnību sakot, Atanasijs maz rūpējas par formu, viņa uzmanība pievērsta pašai domai. Atanasija valoda, kā vispār kristīgās literātūras valoda, ir jaukta un mazliet mākslota, kur līdzās bībeles izteicieniem stāv tīri grieķiski izteicieni.

Izdevums. Migne, ser. gr. 25—28, Paris, 1857 (1886).

Epifanijs (367.—403. g.) no Eleuteropoles (Palestīnā), vēlāk bīskaps Kōnstantijā (agrākajā Kipras Salamīnā), sarakstīja darbu ar virsrakstu Zāļu kastīte pret visām ķecerībām (Πανάριον κατὰ πασῶν τῶν αἱρέσεων), kur atspēkotas 80 maldu mācības. Bez tam Epifanijam pieder arī citi raksti.

Izdevumi: Migne, ser. gr. 41—43. — W. Dindorf, 5 vol., Lips., 1859—62. — Epiphanius etc., ed. K. Holl, Die griech. christl. Schriftst. der ersten 3 Jh., I (vol. XXV) 1915, II (vol. XXXI) 1923, Leipzig, Hinrichs.

Sinesijs (Συνέσιος) no Kirēnes, dzimis ap 370. g. dižciltīgā pagānu ģimenē. Jaunplatōniskā filozofijā viņu ievadīja Hipatija. Tieksme uz misticismu un viņa sievas ietekme arvien vairāk viņu pievērsa mācībai par iemiesoto vārdu un beidzot viņš likās (no Aleksandrijas bīskapa Teofila) kristīties un tika iesvētīts par priesteri, bet vēlāk kļuva par Pentapoles mētropolītu.

Daļa Sinesija rakstu pieder vēl laikam priekš viņa pāriešanas kristīgā ticībā. Starp citu, nozīmīgas ir viņa vēstules, kas adresētas dažādām personām (arī Hipatijai). Viņa himnās jaucas kopā antīkie un kristīgie motīvi. Tās sacerētas dōriskā dialektā.

Izdevums: Migne, ser. gr. 66, Paris, 1859.

Bīskaps Metodijs (Μεθόδιος), kas mira 311. g. kā moceklis, bija Platōna cienītājs un atdarinātājs. Dažos (tagad zudušos) rakstos viņš apkaŗoja Ōrigena mācību par pasaules mūžību un par miesas augšāmcelšanos, kā arī gnōstiķu mācību par determinismu [2]). Uzglabātā rakstā ar virsrakstu Mielasts jeb par šķīstību (Συμπόσιον ἢ περὶ ἁγνείας) viņš aplūko mīlestību no kristīgā viedokļa.

Izdevums: N. Bonwetsch, Die gr. chr. Schriftst. 27, Lpz., 1917.

Emesas bīskaps Nemesijs sarakstīja teozofiska rakstura darbu Par cilvēka dabu (Περὶ φύσεως ἀνθρώπου).

Izdevums: Migne, ser. gr. 40.

---

[2]) Rakstā par brīvo gribu (Περὶ αὐτεξουσίου).

Ainejs no Gazas bija smalki izglītots sofists un sarakstīja elegantā valodā dialogu Teofrasts, kur izteikta kristīgā mācība par dvēseles nemirstību.

Teofrasta tekstu kopā ar vēlākā Zacharija (no Mitilēnes) dialogu Ammōniju izdevis J. F. Boissonade, Paris, 1846.

200. Baznīcas vēsturnieki. Par Eusebiju, ko daži dēvē par „baznīcas vēstures tēvu", jau bija runa (sk. 653.—4. lpp.).

Baznīcas vēsturi pēc Eusebija turpināja vēsturnieki: Sōkrats Scholastiķis (dzimis ap 380. g. Konstantinopolē), kas 7 grāmatās turpināja Eusebija vēsturi līdz 439. g. (izd. Migne, ser. gr. 67), Sōzomens, kas 9 grāmatās rakstīja par tā paša laika notikumiem (Migne, ser. gr. 67) un Teodōrs Lasītājs (ὁ ἀναγνώστης), kas savā vēsturē aplūkoja notikumus no Konstantīna līdz 518. g. No vēlākiem vēsturniekiem Baznīcas vēsturi (Ἱστορία ἐκκλησιαστική) sarakstīja Euagrijs, kas dzīvoja 6. gs.

Martiroloģiji. Kristīgās baznīcas vēsturei pieskaņas arī tā saucamie martiroloģiji, t. i. asinsliecinieku saraksti, kur atzīmētas viņu piemiņas (nāves) dienas kalendāra kārtībā. Par „martiriju" (gr. μαρτύριον — „liecība") baznīcas valodā sauc gadījumu, kur kāds savu ticību ir apliecinājis ar nāvi. It īpaši kristīgo vajāšanās, ko sarīkoja Romas ķeizari[1]), daudzi kristīgās mācības sludinātāji un piekritēji mira mocekļu nāvē. Par viņu dzīvi un miršanu vēlāk radās nostāsti. Martirijus apraksta īpaša baznīcas rakstniecības nozare — *Acta*, *gesta* jeb *passiones martyrum*. Jau Eusebijs sakopoja savā lielajā darbā Συναγωγὴ τῶν ἀρχαίων μαρτυρίων, 21 gr., šādus asinsliecinieku dzīves aprakstus. Šis (tagad zudušais) Eusebija darbs noderēja par avotu dažiem uzglabātiem krājumiem (martiroloģijiem). Ievērojamākie un plašākie martiroloģiji ir t. s. *Martyrologium Hieronymianum*, kas radies ap 5. gs. vidu, un *Martyrologium Romanum*, ko sakopoja Baronijs 1586. g. Tāpat radās svēto dzīves apraksti (βίοι τῶν ἁγίων), kas viduslaikos izauga par lieliem leģendu krājumiem un liturģiskās mēnajās (pēc mēnešiem sakārtotās lūgšanu grāmatās) tika iedalīti pa gada dienām.

Izdevumi: Acta Sanctorum, ko nodibinājis jezuīts J. Bollands (1596.—1665. g.). Pēc vairākiem pārtraukumiem šī serija tagad novesta līdz novembrim (papildināšanai līdzi iet kopš 1882. g. Analecta Bollandiana).

Literātūra. E. Lucius, Die Anfänge des Heiligenkults in der christlichen Kirche, hgg. von G. Anrich, Tüb., 1904. — H. Delehaye, Les légendes hagiographiques, Bruxelles, 1905. — O. Sild, Das altchristliche Martyrium, Dorpat, 1920. — A biographical dictionary of the saints, by H. G. Holweck, London, Herder, 1924. — Dictionnaire d'hagiographie, par Baudot, mis à jour à l'aide des travaux les plus récents: Paris, Bloud & Gay, 1925.

---

[1]) Sešas lielās kristīgo vajāšanas sarīkoja ķeizari: Nerōns (64. g.), Trajāns (112.—115. g.), Septimijs Sevērs (202. g.), Maksimīns (235.—8. g.), Dekijs (249.—51. g.), Diokletiāns (303. g.).

Lietu un personu rādītājs

Cipari apzīmē lappuses.

A.

Abarids 102.
Abgars (leģenda par A.) 644.
Adrāsts no Afrodisiadas 467.
Achaji 21.
Achajs, traģēdiju dzejnieks, 329.
Achillejs Tatijs 620.
Aētijs 630.
Afarejs 330.
Agatarchids 558.
Agatijs 615; 623.
Agatōns 329—330.
Agōns (traģēdiju) 202.
Ailiāns (Klaudijs) 601.
Ainejs (taktiķis) 411.
Ainejs (no Gazas) 659.
Aioliešu dialekts 6—7.
Aischils 216—241; dzīve 216—219; lugas 219—234; drāmaturģija, idejas, stils, valoda 234—238; izdevumi un literāt. par A. 239—241.
Aischins (runātājs) 505—507.
Aischins (sōkratiķis) 431.
Aisōps 368.
Aitiopida 77.
Akadēmija 434 u. 4. piez.; pēc Platōna nāves 453—454; 559—560.
Aksionīks 366.
Akūsilājs 369; 371.
Aleksandra romāns 621.
Aleksandrija 514.
Aleksandriskais laikmets 11—12; 512 līdz 575; literātūras raksturs 512 līdz 513; kultūras centri 513—516.
Aleksandrs no Afrodīsiadas 467.
Aleksandrs no Aigām 467.
Aleksandrs no Aitōlijas 523.
Aleksandrs no Mindas 574.
Aleksandrs Polihistors 571.
Aleksandrs no Trallām 630.
Aleksids 366.
Alkaja strofa 142.
Alkajs no Lezbas 143—148.
Alkajs no Mesēnes 529.
Alkibiads 488.
Alkidamants 487.
Alkifrons 621.
Alkimens 345.
Alkmāns 167—169.
Ameipsijs 346.
Amelēsagors 371.
Amerijs 574.
Amfids 366.
Ammōnijs Saks 597.
Anakreontiskie dzejoļi *(Anacreontea)* 162—163; 579.
Anakreonts 157—163.
Anaksagors 420—422.
Anaksandrids 365.
Anaksils 366.
Anaksimandrs 413—414.
Anaksimens 414.
Ananijs 141.
Andokids 474—475.
Andronīks 467.
Anite 528—529.
Antemijs 630.
Antepirrēma, sk. parabaze.
Antifans 365.
Antifōnts 473—474.
Antigons 568.
Antimachs 101; 522.
Antiochija 515.
Antiochs no Askalōnas (filozofs) 559.
Antiochs no Sirākūzām (vēsturn.) 383.
Antipatrs 530.
Antistens 431—432; 563.
Aoidi 19; 25.
Apiāns 592.
Apokalipse (Jāņa), sk. Jāņa parādīšanas gr.

Apokrifās apokalipses (atklāsmes) 646; apokrifie evaņģeliji 643—645; apokrifie apustuļu darbi 645.
Apollodōra bibliotēka 610—611.
Apollodōrs no Atēnām (mītografs) 570—571.
Apollodōrs no Karistas (komēdiju dz.) 545.
Apollōnijs Diskols (gramatiķis) 608.
Apollōnijs no Pergas (ģeōmetrs) 573.
Apollōnijs no Rodas 517—521.
Apsins 607.
Austuliskā baznīcas kārtība 647.
Apustuliskie priekšraksti 647.
Apustuliskie tēvi 647.
Apustuļu darbi 637—638. Apokrifie apustuļu darbi 645.
Apustuļu mācība 646—647.
Arārots 366.
Arāts no Soliem (dzejnieks) 516—517.
Arāts no Sikiōnas (vēsturnieks) 551.
Archelājs no Ēģiptes (dzejnieks) 530.
Archelājs no Mīlētas (filozofs) 421.
Archilochs 131—137.
Archimēds 573.
Archimēls 530.
Archips (komēdiju dzejnieks) 346.
Archips (pītagorietis) 417, 22. piez.
Archits 417, 22. piez.
Arejs (Arijs) 657.
Argonautika, sk. Rodas Apollōnijs.
Arions 167.
Aristagors 346.
Aristainets 621.
Aristarchs no Samas (astronoms) 573.
Aristarchs no Samotrakas (gramatiķis) 28—29; 569—570.
Aristarchs no Tegejas (traģēdiju dz.) 329.
Aristeids, Ailijs (sofists) 600.
Aristeids (apologēts) 650.
Aristeids (Mīlētas stāstu autors) 617.
Aristeids Kvintiliāns (mūzikas teōr.) 609.
Aristejs 102.
Aristips 432.
Aristobūls 549.
Aristofans 347—363; dzīve 347—348; lugas 349—358; ieskati, mākslas raksturs 359—360; izdevumi, literārkritiski raksti 361—363.
Aristofans Bizantietis (gramatiķis) 28; 569.
Aristoksens no Tarantas 565—566.
Aristomens 346.
Aristonīks 29, 8. piez.
Aristōnims 346.
Aristōns 329.
Aristotelis 458—470; dzīve un darbi 458—465; filozofs un rakstnieks 465 līdz 466; rakstu izdevumi 467—470.
Arkadieši, Arkadija 4—5.
Arkesilājs 559.
Ariāns 590—591.
Arse 109, 9. piez.
Asijs 101.
Asklēpiads 529.
Aspasijs 467.
Astidamants 329; 330.
Astronomija (aleksandr. laikm.) 572 līdz 573; (rom. laikm.) 611; 630.
Atanasijs 657—658.
Atēnagors 651.
Atēnajs 602.
Atēnas 11.
Atēnieši 5.
Atidas, atidografi 551.
Atiešu dialekts 7.
Atikisti 7.
Atomisti 418—421.
Aulētika 109.
Aulētiskais noms 112.
Aulōdija 109.
Aulōdiskais noms 114.
Auls 107—108 u. 3. piez.
Autoliks 572.
Āziāniskais stils 549.

B.

Babrijs 579.
Bakchilids 189—191.
Balbilla, Jūlija, 578.
Barbita 107, 2. piez.
Bardesans 648.
Barnaba 647.
Basileids (Basilids) 648.
Basilejs (Basilijs) Lielais 655.
Batrachomiomachija 84.

Baznīcas tēvi 649—659; apologēti 649 līdz 651; mācītie 651—654; rētoriskie 655—657; teozofi un dogmatiķi 657—659; vēsturnieki 659.
Bēmarchijs 622.
Bērōss 552.
Biōns (būkoliķis) 537.
Biōns (kiniķis) 563.
Bizantiskais grieķu literātūras laikmets 11; 12.
Boēts 454; 467.
Boiōtieši, Boiōtija 4.
Brontīns 103, 6. piez.
Būkoliskā dzeja 530—537.

C.

Cecs (Tzetzes), Jānis, 13; 31.
Cikliskās poēmas 78—80.

Ch.

Chairēmons 330—331.
Chamaileonts 12, 1. piez.; 148, 3. piez.; 564.
Charēts 549.
Charitōns 618.
Charōns (logografs) 371.
Chesijs 101.
Chiōnids 341.
Choirils (episks dzejnieks) 101.
Choirils (traģēdiju dzejnieks) 199.
Choirobosks (Geōrgijs) 628.
Choliambs (klibais jambs) 140.
Chorālā melika (koŗu melika), sk. melika.
Chorēģija, chorēgs 202.
Chōrizonti (šķīrēji) 29.
Chorodidaskals 202; 207.
Chrīsips 561.
Chrīsostoms (Zeltamute), Jānis, 655 līdz 657.
Chrīstodōrs 615.

D.

Dabas zinātnes (aleksandr. laikm.) 574.
Daiļruna (klasisk. laikm.) 470—510; tiesas d. 473—481; svinīgā (epideiktiskā) d. 481—488; polītiskā d. 488 līdz 510.
Damaskijs 627.
Damasts no Sīgejas (logogr.) 371. Par dzejniekiem un sofistiem 12, 1. piez.
Danaida 80.
Darbi un dienas sk. Hēsiods.
Deinarchs 509—510.
Deinōns 411.
Dēiochs 371.
Deklamācija (ar un bez mūzikas pavadījuma) 109, 7. piez.
Dēmads 488.
Dēmēgorijas 493.
Dēmētrijs no Falēras 566.
Dēmētrijs no Skepses 29, 8. piez.
Dēmētrijs (jūdu vēsturnieks) 552.
Dēmokls 371.
Dēmokrits 419.
Dēmostens 489—505.
Deus ex machina 205; (Eurīp.) 322 līdz 323.
Deuteragōnists 208.
Diagors 419.
Dialoga dziesmas *(amoebaea)* 166.
Didaktiskais eposs 85—99; didaktiskā dzeja pēc Hēsioda 101—102; didakt. eposs aleksandr. laikm. 516 sek.; didakt. dzeja rom. laikm. 579.
Didaskalija, t. i. 12 apustuļu katoliskā mācība 646.
Didaskalijas 203, 13. piez.
Didims no Aleksandrijas (gramatiķis) 572.
Didims Arejs 454.
Difils 545.
Diills 550.
Dikaiarchs 565; 12, 1. piez.; 147, 17. piez.
Diodōrs 580—581.
Diofants 630.
Diogeniāns 578.
Diogens, Antōnijs, (romāna autors) 617.
Diogens no Apollōnijas (filozofs) 421.
Diogens Lāertijs 597.
Diogens no Sinōpes (kiniķis) 432; 563.
Diognētam vēstules 647.
Dionīsa kults 194—195. Dionīsa teātris 203—206.
Dionīsiji 201.

Dionīsijs no Aleksandrijas 653.
Dionīsijs, Brauciena pa Bosporu autors, 594.
Dionīsijs no Halikarnāsas 581—582.
Dionīsijs no Mīlētas (logografs) 371.
Dionīsijs Perihēgēts 594.
Dionīsijs no Samas (mītografs) 551.
Dionīsijs Skitobrachions no Mitilēnes 551.
Dionīsijs Trāķietis 571.
Diōns (Chrīsostoms), sofists, 599—600.
Diōns *(Cassius Dio Cocceianus)*, vēsturnieks, 592.
Dioskorids 529.
Ditirambs 111; (Bakchilida) 190; atiskais d. 191—194.
Divpadsmit apustuļu mācība 646.
Dōdōna 22, 21. piez.
Dōricha 149 u. 6. piez.
Dōrieši 4; dōriešu dialekts 7; dōriešu iebrukums 21.
Dositejs 648.
Drakonts 147, 17. piez.
Drakonts (metriķis) 609.
Drāma (klasisk. laikm.) 194—366; (aleksandr. laikm.) 538—548; (rom. laikm.) 579.
Dūrids 549.

E.

Ebrēju evaņģelijs 643.
Ebrējiem vēstule 639.
Efips 366.
Efors 409—410.
Ēģiptiešu evaņģelijs 643.
Ēhoijas sk. Sieviešu katalogs.
Eirēnajs 651.
Ekfantids 341—342.
Ekiklēma 205.
Eklektiķi 419—421.
Eksods 212.
Eleātu skola 418; literāt. 421.
Eleģija 114—129; (aleksandr. laikm.) 522—528.
Eleģiskā divrinda (distichs) 114—115.
Eleģiskais pants sk. pentametrs.
Embatērijas 111; 118 u. 6. piez.
Empedokls 104; 419—420; literāt. 421.
Enkōmija 111; (Ībika enkōmijas) 173.
Epeisodiji 211; 212.
Epicharms 333—335.
Epideiktiskā daiļruna sk. svinīgā d.
Epifanijs 658.
Epifans 649.
Epigoni (poēma) 77.
Epigramma 130; 528; (alakesandr. laikm.) 528—530; (rom. laikm.) 578.
Epikrats 366.
Epiktēts 597. Epiktēta sarunas 590.
Epikūrisms 562. Epikūrs 562—563.
Epillijs 516.
Epimenids 102.
Epinīkijas 111; (Simōnida) 175; (Pindara) 181—183; (Bakchilida) 189.
Epirrēma sk. parabaze.
Episkais cikls 76—80.
Episkais dialekts 6; 51.
Epitafija 130.
Epitalamijas 111; (Sapfojas) 155.
Epiteti (Homēra poēmās) 50 u. 6. piez.
Eposs (klasisk. laikm.) 17—76; (aleksandr. laikm.) 516—522; (rom. laikm.) 579.
Erasistrats 575.
Eratostens 567—568.
Eristika 422.
Etymologicum Magnum, Et. Gudianum u. c. 628.
Euagrijs 659.
Eubūls 365.
Eudēms 371.
Eudokija 614.
Eudokss 558.
Euforiōns (traģēdiju dzejnieks) 329.
Euforiōns (episks un eleģ. dzejn.) 521.
Eugeōns 371.
Euhēmers 551.
Eukleids no Megarām (eristiķis) 431.
Eukleids (matēmatiķis) 572.
Eumēls 100.
Eumolps 18, 2. piez.
Eunapijs 622.
Eupolids 345—346.
Eurīpids 279—328; dzīve 279—282; lugas 282—320; drāmaturģija (traģēdiju uzbūve un raksturs) 320—325; izdevumi un literāt. 326—328.
Eurīpids Jaunākais 329.

Eusebijs 653—654.
Eustatijs 30.
Evaņģeliji 632—637; Marka 633—634; Mateja 634—635; Lūkas 634—636; Jāņa 636—637.

F.

Fābulas (Aisōpa) 368; fābula rom. laikm. 579.
Faidōns 431.
Falaiks 530.
Falēras Dēmētrijs sk. Dēmētrijs no F.
Falliskās dziesmas 331—332.
Fanokls 523.
Faōns 150—151 u. 14. piez.
Ferekīds no Sīras 367.
Ferekīds, logografs, 371.
Ferekrats 344.
Flauta sk. auls.
Flāvijs Jōsēfs sk. Jōsēfs.
Fliāks 546.
Filammōnss 18, 2. piez.
Fīlarchs 550.
Filejs 371.
Filēmons 545.
Filetairs 366.
Filēts 523.
Filipids 545.
Filipikas 494.
Filips (komēdiju dzejnieks) 366.
Filips no Tesalonīkas (epigrammatiķis) 578.
Filistiōns 579.
Filists 408—409.
Filochors 551.
Filokls 329.
Filoksens 193—194.
Filolājs 416; 417, 22. piez.
Filoloģija (aleksandr. laikm.) 564 līdz 572.
Filōnids 345.
Filōns no Bizantijas (mechaniķis) 574.
Filōns no Lārīsas (filozofs) 559.
Filōns (jūdu filozofs) 596.
Filopons (Jānis) 628.
Filostrati 600—601.
Filozofija (klasisk. laikm.) 412—470; (aleksandr. laikm.) 558—564; (rom. laikm.) 595—598; 626—627.
Filozofiskā dzeja 103—104.
Fōkaida 80.
Fōkilids 104—105.
Fōkiōns 488.
Formids (Forms) 333.
Forminga 19; 107, 2. piez.
Forōnida 101.
Fōtijs 629.
Frīnichs (traģēdiju dzejnieks) 199 līdz 200.
Frīnichs (komēdiju dzejnieks) 346.
Frīnids 193.

G.

Galēns (Klaudijs) 611.
Geōponika sk. lauksaimniecība.
Geōrgijs Choirobosks sk. Choirobosks.
Gimnopaidijas 167, 2. piez.
Glauks no Rēgijas 12, 1. piez.; 371.
Gnōmas 105.
Gnōmiskā dzeja 104—105.
Gnōstiķi 648—649.
Gorgijs 424—425; 472.
Gramatiķi (aleksandr. laikm.) 567 līdz 572; (rom. laikm.) 608—611; 628 līdz 629.
Grēgorijs no Nazianzas 655.
Grēgorijs no Nisas 655.
Grēgorijs Taumatūrgs 653.
Grieķiski-romiskais grieķu literātūras laikmets 11—12; 576—630; agrā rom. laikmeta raksturojums 576 līdz 580; vēlā rom. laikmeta raksturojums 612—613.
Grieķu lirikas raksturs 106—110.
Grieķu literātūra: laikmeti 10—12; raksturs 9—10; gr. literātūras avoti un priekšdarbi senatnē 12—13; gr. lit. vēsture jaunākos laikos 13—15.
Grieķu raksti 7—9.
Grieķu tauta 3—5.
Grieķu valoda 5—7.

Ģ

Ģeografi (aleksandr. laikm.) 557—558; (rom. laikm.) 593—594; 623.

H.

Halikarnāsas Dionīsijs sk. Dionīsijs.
Hannōns 558.
Harpokratiōns 454; 609.
Hēdile 529.
Hēfaistiōns 609.
Hēgemons 346.
Hēgēsijs 549.
Hēgēsinojs 101.
Hekatajs 370—372.
Helikōns 18; 87; 96.
Hēliodōrs 619.
Hellānīks (gramatiķis) 29.
Hellānīks no Mitilēnes (logografs) 371. līdz 372.
Hellēniskais grieķu literātūras laikmets sk. klasiskais.
Hellēnistiskais grieķu literātūras laikmets sk. aleksandriskais.
Hērakleids no Ponta 564.
Hērakleits no Efesas (filozofs) 414 līdz 416; izd. un liter. 421.
Hērakleits (Homēra allegoriju autors) 30, 2. piez.
Hērakleōns 648.
Herma gans 646.
Hermēsianakts 523.
Hermips (komēdiju dzejnieks) 345.
Hermips (gramatiķis) 569.
Hermodōrs 530.
Hermogens 607.
Hērōdiāns (vēsturnieks) 593.
Hērōdiāns, Ailijs, (gramatiķis) 608.
Hērodōrs 371.
Hērodots 372—383; dzīve 372—373; vēsture 373—381; izdevumi un literāt. par H. 381—383.
Hērofils 575.
Hērō(n)ds 547.
Hērōns 574.
Hēsichijs no Aleksandrijas (leksikografs) 629.
Hēsichijs no Mīlētas (vārdnīcas Onomatologos autors) 629.
Hēsiods 86—97; dzīve 86—87; Darbi un dienas 87—92; Teogonija 93—97; citi Hēsiodam piedēvētie darbi 97 līdz 99; izdevumi, komentāri 99—100.
Hieraks 112.
Hierōnims 549.
Hierātiskā dzeja 17.
Hilarotraģēdija 546.
Himenajs, himenaji 18, piez.; 111; 155.
Hīmerijs 624.
Himnas 111.
Hiparchs 573.
Hipatija 627.
Hipereids 507—509.
Hipiatrika 575.
Hipijs no Rēgijas (logografs) 371.
Hipijs no Ēlidas (sofists) 425.
Hipokrats 510—511.
Hipolits 651—652.
Hipōnakts 140—141.
Hiporchēma 111; (Alkmāna hiporchēmas) 167; (Simōnida) 175.
Homēra himnas un epigrammas 80 līdz 83; Homēra joku dzeja (παίγνια) 83 līdz 85.
Homēridi 24; 25.
Homēriskais dialekts sk. episkais d.
Homērs: persona, dzīves vieta, laiks 23—25; vārda etimoloģija 23, 4. piezīm.; Homēra poēmas Īliada un Odiseja, sk. tās; Homēra poēmu izplatītāji, izdevēji un kritiķi senatnē 25—31; poēmu izdevumi un komentāri 72—74; literārkritiski raksti par Homēra jautājumu 74—76.
Hōrapollōns 147, 17. piez.

I.

Ībiks 172—174.
Īdas daktiļi 99.
Idilles 530. Teokrita idilles, sk. Teokrits.
Ieraksti (ἐπιγραφαί) 367.
Ignātijs 647.
Īliada 38—56; saturs 38—43; kompozicija, stils, valoda 44—52; dievi un varoņi 52—56; Īliadas un Odisejas salīdzinājums 68—70; izdevumi un komentāri 72—74; literārkritiski raksti 74—76.
Īlijas izpostīšana 78.
Inskripcijas sk. ieraksti.
Intermedijas 212.
Iofōnts 329.

Iōns (traģēdiju dzejnieks) 329.
Iōns no Chijas (vēsturnieks) 383.
Irēnejs sk. Eirēnajs.
Isajs 480—481.
Isokrats 481—488.
Istrs 569.

J.

Jambika 107, 2. piez.
Jamblichs (romāna „Babilōnas stāsti" autors) 617.
Jamblichs (filozofs) 626.
Jambu dzeja 130—141.
Jāņa darbi 645; Jāņa evaņģelijs 636 līdz 637; Jāņa parādīšanas gr. (atklāsme) 640; Jāņa vēstules 639 līdz 640.
Jānis Cecs (Tzetzes) sk. Cecs.
Jānis Chrīsostoms, sk. Chrīsostoms.
Jānis Filopons, sk. Filopons.
Jānis Laurentijs, sk. Laurentijs.
Jānis Stobajs, sk. Stobajs.
Jaunā derība 631—643; izdevumi un tulkojumi 641; ievadi un komentāri 641—643.
Jaunā komēdija (jaunatiskā k.) 539 līdz 545.
Jaunpītagorieši 595.
Jaunplatōnisms 597—598; 626—627.
Jēkaba evaņģelijs 644; J. vēstule 640.
Jōnieši 5.
Jōniešu (filozofiskā) skola 412—416.
Jōsēfs (Flāvijs) 583—585.
Jūdas vēstule 640.
Jūliāns Atkritējs (Apostats) 625—626.
Jūlija Balbilla, sk. Balbilla.
Jūlijs Kasiāns, sk. Kasiāns.
Jūlijs Polideuks, sk. Polideuks.
Justīns Martirs 650.
Justs no Tiberiadas 586.

K.

Kadms no Mīlētas (logografs) 367; 369.
Kaikilijs 607.
Kallijs (komēdiju dzejnieks) 346.
Kallijs no Mitilēnes 147, 17. piez.
Kallimachs 524—527.
Kallīns 116—117.
Kallistrats 488.
Karkins (episks dzejnieks) 100.
Karkins (traģēdiju dzejnieks) 330.
Karneads 559.
Karpokrats 649.
Kasiāns (Jūlijs) 648.
Kebēta glezna 595.
Kebēts 564.
Kefals (Konstantīns) 615.
Kēfīsodōrs no Tēbām (vēsturnieks) 411.
Kēfīsodōrs (rētors) 487.
Kerdōns 649.
Kerkōps 99; 103, 6. piez.
Kikliskais koris 166; 196, 4. piez.
Kinaitōns 101.
Kinēsijs 192—193.
Kiniķi 563.
Kiprija 77.
Kitara 107—108, ar 2. piez.
Kitare, sk. forminga.
Kitaristika 109.
Kitarōdija 109.
Kitarōdiskais noms 113.
Klasiskais grieķu literātūras laikmets 10—12; 17—511.
Klaudijs Ailiāns, sk. Ailiāns.
Klaudijs Galēns, sk. Galēns.
Klaudijs Ptolemajs, sk. Ptolemajs.
Kleants 561.
Kleitagora 165.
Klēments, Romas bīskaps, 647.
Klēments, Aleksandrijas, 652.
Klepsiambs 107, 2. piez.
Klibais jambs, sk. choliambs.
Klons 114.
Koine 7.
Kōli 110.
Kollūts 614.
Komēdija (klasisk. laikm.) 331—366; sākumi 331—336; vecatiskā k. 337 līdz 363; vidēja k. 363—366; jaunā k. (aleksandr. laikm.) 539—546.
Kōms (Dionīsiju) 331—332.
Konstantīns Kefals, sk. Kefals.
Koraks 472.
Kordaks 339.
Korifejs 207.

Korinna 163—164.
Koris (traģēdijas) 207; komēdijas 339; 340.
Koŗu melika, sk. chorālā melika.
Koturns 210.
Krantors 454.
Kraters 551.
Kratēts (nomu dzejnieks) 112.
Kratēts (komēdiju dzejnieks) 343—344.
Kratēts (akadēmiķis) 454.
Kratēts (kiniķis) 563.
Kratēts no Mallas (gramatiķis) 29—30; 570.
Kratīns 342—343.
Kratīns Jaunākais 366.
Kratips 411.
Kristīgā literātūra 631—659.
Kritijs 488.
Ktēsijs 383—384.
Ksants 371; 372.
Ksenarchs (mīmografs) 336.
Ksenarchs (komēdiju dzejnieks) 366.
Ksenofans 103; 418.
Ksenofōnts 394—408; dzīve 394—396; vēsturiskie raksti 397—400; filozofiskie, politiskie un citi raksti 401—404; K. kā rakstnieks 405—406; izdevumi un literātūra par K. 406—408.
Ksenofōnts no Efesas 618.
Ksenokls 330.
Ksenokrats 453—454.
Ksenōns 29.
Ktēsibijs 574.
Kvadrāts 650.
Kvintiliāns, Aristeids, sk. Aristeids.
Kvints 613.

L.

Lāertijs Diogens, sk. Diogens L.
Laika vienība (drāmā) 214.
Lamprokls 192.
Lāss 192.
Lauksaimniecība (aleksandr. laikm.) 574.
Lauku Dionīsiji, sk. Mazie D.
Laurentijs (Jānis) 623.
Leksikografi (rom. laikm.) 609—610; 628—629.
Lēnaji 201.
Leōnids (dzejnieks) 529.
Leukips 418—419.
Leukōns 346.
Lezbiešu dialekts 6—7.
Lezbiešu melika, sk. melika.
Lezbōnakts 621.
Libanijs 623—624.
Lielie Dionīsiji 201.
Lielās Ēhoijas 98.
Likejs 459.
Likofrons (runātājs) 487.
Likofrons (dzejnieks) 538.
Likūrgs (runātājs un valstsvīrs) 509.
Lins 18, 2. piez.
Lira 107, 2. piez.
Lirika (klasisk. laikm.) 106—194; sākumi 106—114; veidi 110—112; aleksandr. laikm. 522—537; rom. laikm. 578—579; 615.
Līsids 417, 22. piez.
Līsijs 475—480.
Līsips 346.
Logaoidi 110, 11. piez.
Logografi (vēsturnieki) 369—372.
Logografs (tiesas runu rakstītājs) 476 un 1. piez.
Longīns 607.
Longs 619.
Lūkas evaņģelijs 634—636.
Lūkiāns 602—606.

M.

Magade 107, 2. piez.
Magnēts 341.
Maisōns 332.
Manetōns 552.
Maksims Planūds, sk. Planūds.
Maksims no Tiras 600.
Margīts 83—84.
Marka evaņģelijs 633—634.
Markiōns 649.
Marks Aurēlijs 597.
Marmora chronika, sk. Paras Marmora chr.
Martiroloģiji 659.
Maskas 209.
„Mašīna", sk. *deus ex machina*.
Mateja evaņģelijs 634—635.

Matēmatika (aleksandr. laikm.) 572—573.
Mazā Īliada 78; 101.
Mazie Dionīsiji 201.
Mechanika (aleksandr. laikm.) 574.
Medicīna (klasisk. laikm.) 510—511; (aleksandr. laikm.) 575; (rom. laikm.) 611; 630.
Megastens 552.
Meidijs 496.
Melanchrs 143.
Melanipids 192.
Melantijs 329.
Meleagrs (epigrammatiķis) 528; 530.
Melika 142—194, monōdiskā 107; 142—165; lezbiešu 142—156; chorālā 107; 166—194.
Menandrs (komēdiju dzejnieks) 541—545.
Menandrs no Efesas (vēsturnieks) 552; 586.
Menandrs (gnōstiķis) 648.
Menedēms 431.
Menips 563.
Mēnodots 550.
Mesomēds 578.
Metodijs 658.
Metrika (rom. laikm.) 608—69.
Metrologi 575.
Mikēnu kultūra 21.
Mīlestības dziesmas (ἐρωτικά) 111.
Mills 332.
Mīmiambi 547.
Mimnerms 119—120.
Mīms 336; (rom. laikm.) 579.
Miro jeb Miroja 529.
Mirsils 143.
Mirtida 163.
Mirtils 345.
Mītografi (rom. laikm.) 610—611.
Mnāsalks 529.
Mnāsejs 558.
Mnēsimachs 366.
Mnēstērofonija 62.
Monōdiskā melika, sk. melika.
Mora 109, 10. piez.
Morsims 329.
Moschs 536.
Mūsajs 18, 2. piez.
Mūsājs (poēmas Hērō un Leandrs autors) 614.

N.

Naupaktija (poēma) 87, 2. piez.
Neants 550.
Nearchs 557.
Nekija 63.
Nemesijs 658.
Neofrons 329.
Nīkandrs 521.
Nīkānors 29, 8. piez.
Nīkijs no Elejas 103, 6. piez.
Nīkijs no Mīlētas 529.
Nīkolājs no Damaskas 583.
Nīkostrats 366.
Nimfids 550.
Nina romāns 617.
Noms 112.
Nonns 613.
Nosida 529.
Nosti (poēma) 79; nosts („nostos") 62.

O.

Obels 28.
Odiseja 57—67; saturs 57—61; kompozicija, stils, valoda 61—65; nostos 61—62; mnēstērofonija 62; Tēlemachija 62; nekija 63; reliģija, brīnišķīgā un reālā elements, varoņi 65—68; izdevumi un komentāri 72—74; literārkritiski raksti 74—76.
Oidipodeja 76.
Okells 595.
Ōlēns 18, 2. piez.
Olimpiodōrs 622.
Olimps (kalns) 22, 21. piez.
Olimps (aulētiskā noma nodibinātājs) 112.
Olintiskās (Dēmostena) runas 495.
Onks 209.
Onomakrits 102.
Opiāns 579.
Orākuli 102, 1. piez.
Orchēstra 204.
Oreibasijs 630.
Orestija, sk. Aischila lugas.

Orfejs (leģendārais dziesminieks) 18, 2. piez.
Orfejs no Krotōnas (episks dzejnieks) 102.
Orfiskā dzeja 615.
Ōrigens 652.
Ōriōns 628.

P.

Paiāns 18, 3. piez.; 111.
Palaifats 551.
Palatīnas antoloģija 615.
Palinōdija 170, 4. piez.
Pallads 615.
Pamfīls 574.
Pamfojs 18, 2. piez.
Panaitijs 561.
Pandōra 94.
Paniasids 101.
Papijs 644—645.
Papīruss 367, 1. piez.
Paps 630.
Parabaze 338.
Paraskēniji 205.
Paras Marmora chronika 551.
Parastati 207.
Parmenids 104; 418.
Parodi (sānu ejas teātrī) 204.
Parods (koŗa dziesma) 212.
Paroimiografi (rom. laikm.) 610.
Partenija 111; (Alkmāna partenijas) 167—168.
Partenijs 527—528.
Pauls no Aigīnas (mediķis) 630.
Pauls Silentiārijs 615.
Pausanijs 594—595.
Pāvila atklāsmes 646; debessbraukšana 646; vēstules 638—639.
Pēda (metriska) 109.
Peisistrata redakcija 26—27.
Peisandrs 101.
Pēktida 107, 2. piez.
Pentametrs 114.
Pergama 515.
Periaktes 205.
Perikls 471; 488.
Peripatētiķi 459, 6. piez.; peripatētiskā skola; Peripats 466; 560.
Peripetija 213.
Peripls 35.
Pēteŗa atklāsme 646; darbi 645; evaņģelijs 644; vēstules 639.
Pīerija 17; 18, 2. piez.
Pīlāta darbi 644.
Pilsētas Dionīsiji, sk. Lielie D.
Pindars 177—189.
Pirmkristīgā literātūra 631—647.
Pītagors, pītagorisms 416—417; 421.
Pitaks 143.
Pītejs 557.
Planūds (Maksim) 615.
Platōns 433—458; dzīve 433—436; raksti 436—448; mācība 448—452; rakstnieks 452—453; teksta izdevumi 454—457; literātūra par P. 457—458.
Platōns (komēdiju dzejnieks) 346.
Plōtīns (jaunplatōniķis) 597.—598.
Plūtarchs 586—590.
Polemōns (akadēmiķis) 454.
Polemōns (gramatiķis) 569.
Polibijs 552—556.
Polideuks (Jūlijs) 610.
Polihistors, Aleksandrs, sk. Aleksandrs P.
Polikarps 647.
Polikrats (Samas tiranns) 158; 159.
Polikrats (rētors) 487.
Polimnāsts 114.
Polītiskā daiļruna 488—510.
Ponta Hērakleids, sk. Hērakleids no P.
Porfirijs (jaunplatōniķis) 30, 2. piez.; 598.
Poseidips (epigrammatiķis) 529.
Poseidips (komēdiju dzejnieks) 545.
Poseidōnijs 556—557.
Prāksagors 622.
Prāksilla 165.
Prātins 198—199.
Proagōns 202—203 u. 9. piez.
Prodiks 425.
Proedrija (prohedrija) 206.
Prokls 627; Prokla chrestomatija 13.
Prokopijs 622.
Prologs (traģēdijā) 211; (Eurīpida) 322.
Promētejs 94.
Proskēnijs 205.
Prosodija (procesijas dziesma) 111.
Prōtagōnists 208.

Prōtagors 423—424.
Prōza (klasiskā laikm.) 367—511; (aleksandr. laikm.) 548—575; (rom. laikm.) 580—611; 616—627.
Ptolemajs I (Laga dēls) 514.
Ptolemajs II Filadelfs 514.
Ptolemajs III Euergets 514.
Ptolemajs, Klaudijs (astronoms un ģeogrāfs) 611.
Ptolemajs (gnōstiķis) 648.

R.

Raksti (grieķu) 7—9.
Rapsōdi 25.
Reliģiskā dzeja 101—102 (sal. hierātiskā dz.)
Rētorika 422; (rom. laikm.) 606—607.
Riāns 521.
Rintōns 546.
Rodas Apollōnijs, sk. Apollōnijs no R.
Rodōpida 148; 149.
Romāns 616—621.

S.

Sakads 114.
Salīdzinājumi (Īliadā) 49.
Sanchuniatons 586.
Sapfoja 148—157.
Sapfojas strofa 142.
Saraksti (ἀναγραφαί) 367.
Satirs (gramatiķis) 569.
Satiru drāma (luga) 198—199; satiru koris 196.
Satura vienība (drāmā) 214.
Seikela dziesma 579.
Sēmōnids 137—140.
Septuaginta 631.
Sicilijas komēdija 332—335; Sicilijas mīms 336.
Sieviešu katalogs 97—98.
Silli 103; 548.
Sim(m)ijs 529.
Simōnids 174—177.
Simōns no Samarijas 648.
Sinesijs 627; 658.
Sīringa 108, 3. piez.
Skēne 204—205.
Skepse, skeptiķi 564.
Skolijas 111; atiskās 164—165.
Skōptiskā dzeja 548.
Sofisti 422—426; fragm. izdevumi un lit. 432; sofistika (rom. laikm.) 599—606; jaunākā sofistika 623—626.
Sofokls 241—279; dzīve 241—244; lugas 244—267; jauninājumi skatuves mākslā 267—268; reliģiskie, ētiskie un politiskie ieskati 268—271; drāmatiskā darbība, raksturi, traģēdijas struktūra 271—274; valoda un stils 275—276; teksta izdevumi un literāt. par S. 277—279.
Sofokls Jaunākais 329.
Sōfrōns 336.
Sōkrats 426—431; literāt. par S. 432—433.
Sōkrats Scholastiķis 659.
Solōns 120—125.
Sōtads 548.
Sōzomens 659.
Sparta 4.
Speusips 453.
Stasimi 212.
Stefans Bizantietis 623.
Stēsichors 170—172.
Stēsimbrots 371.
Stobajs (Jānis) 629.
Stōiķi, Stoja 561; stōicisms 561—562.
Strabōns 593—594.
Stratids 347.
Stratōns 578.
Strofa 110.
Sūsariōns 332.
Svida 629.
Svinīgā (epideiktiskā) daiļruna 481—488.

T.

Talēts (dzejnieks) 167.
Talēts (filozofs) 413.
Talls 586.
Tamirids 18, 2. piez.
Tatiāns 650—651.
Teāgens no Rēģijas 28, 1. piez.
Tēbaida 76; (Antimacha) 101.
Teisijs (= Stēsichors) 170, 2. piez.
Teisijs (rētorikas skolotājs) 472.
Tēlegonija 79.
Tēlekleids 344.

Tēlemachija 57; 62.
Telesilla 165.
Telēts 563.
Tēnella 133.
Temistijs 624.
Teodekts 330.
Teodōrids 529.
Teodōrs Lasītājs 659.
Teodosijs (gramatiķis) 628.
Teodots 648.
Teofils 651.
Teofrasts 560.
Teognids 125—129.
Teogonija (Hēsioda) 93—97.
Teokrits 531—536.
Teōns no Smirnas 454.
Teōns no Aleksandrijas (matēmatiķis) 630.
Teopomps (komēdiju dzejnieks) 347.
Teopomps (vēsturnieks) 410—411.
Terpandrs 113.
Tesalieši, Tesalija 4.
Tese (metriskā pēdā) 109, 9. piez.
Tespids 197—198.
Tiass 150, 10. piez.
Tifoejs 95 u. 4. piez.
Tīmajs 550.
Timele 204.
Tīmokls 366.
Tīmokreonts 191.
Tīmōns 548.
Tīmostens 558.
Tīmotejs 193.
Tinnichs 192.
Tiranniōns Vecākais 571; Jaunākais 572.
Tirtajs 117—118.
Titāni 94, 1. piez.
Titānomachija 76; (Hēgemona) 346.
Toma darbi 645; evaņģelijs 644.
Toņu kārtas 108, 5. piez.
Traģēdija (klasisk. laikm.) 194—331; sākumi 194—200; traģ. sacīkšu organizācija Atēnās 201—203; Dionīsa teātris, skatītāji, koris, aktieŗi 203—210; raksturs, struktūra un likumi 210—215; (aleksandr. laikm.) 538.
Trasimachs no Chalkēdonas 472.
Trēni 18, 3. piez.; 111; (Simōnida) 175.
Triada 110; Stēsichora triadas 171.
Trifōns 574.
Triju vienību likums 214—215.
Tritagōnists 208.
Trojas kaŗš 21—22, ar 19. un 20. piez.
Tūkīdids 384—394; dzīve 384—385; vēsture 385—387; T. kā vēsturnieks un rakstnieks 387—392; teksta izdevumi un literāt. par T. 393—394.

V.

Valentīns 648.
Vecatiskā komēdija 337—363; tās struktūra un raksturs 337—341.
Vēsture (klasisk. laikm.) 367—411; (aleksandr. laikm.) 548—558; (rom. laikm.) 580—594; 622—623; baznīcas vēst. 659.
Vidējā komēdija 363—366.
Vietas vienība (drāmā) 214.

Z.

Zeltamute (Jānis), sk. Chrīstostoms.
Zēnobijs 610.
Zēnodots 28; 567.
Zēnōns no Elejas (eleāts) 418.
Zēnōns no Kitijas (stōiķis) 432; 561.
Zōils 28, 1. piez.
Zōpirs 103, 6. piez.
Zōsims 622.

VALSTS BIBLIOTĒKA

Kļūdu izlaboļums.

Lappuse	Lasāms	Jābūt
51, 16. rinda no augšas	brīnišķīgā	brīnišķīgo
157, 5. rinda no apakšas	Tejas (Teōs) salas	Tejas (Teōs) pilsētas
157, [1]) piez. 3. r. no apakš.	Tejas sala	Tejas pilsēta

[10,-]

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA
0309061165